
CONSTANTIN REZACHEVICI

Supracoperta: RADU OLTEANU

Reprezentări: Nicolae Alexandru, Vlad Țepeș, Neagoe Basarab,
Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu

Culegere și tehnoredactare computerizată: CRISTIAN DRAGOMIR

**CRONOLOGIA CRITICĂ A DOMNILOR
DIN
ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA**

a. 1324 – 1881

**I
SECOLELE XIV–XVI**

EDITAT CU SPRIJINUL
MINISTERULUI EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

ISBN 973–45–0386–3 general
ISBN 973–45–0387–1 vol. I

© autorului, inclusiv pentru lista finală de domni și tabelele genealogice

Editura Enciclopedică
București, 2001

CONSTANTIN REZACHEVICI

INTRODUCERE GENERALĂ

ENCICLOPEDIA DOMNILOR ROMÂNI

a. 1324 — 1881

CRONOLOGIA CRITICĂ A DOMNILOR
DIN

ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

VOLUMUL I: SECOLELE XIV–XVI

VOLUMUL II: SECOLUL XVII

VOLUMUL III: SECOLUL XVIII

VOLUMUL IV: SECOLUL XIX

NUME ȘI PORECLE DOMNEȘTI.
ONOMASTICA DOMNEASCĂ

DICȚIONARUL DOMNILOR, DOAMNELOR ȘI
PRETENDENȚILOR DIN
ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

Istoria politică atât de frământată a românilor nu putea fi altfel la vârf. Aproape 200 de domni cu peste 275 de domnii, fiindcă multe au fost fragmentate de pretenți, în decursul a circa 600 de ani au creat un tablou istoric și istoriografic foarte complicat. Și nu ne putem referi sub aspectul instituției domniei decât la Țara Românească și Moldova, deoarece, din păcate, în Transilvania și Banat evoluția firească a acestei instituții românești a fost oprită de cucerirea maghiară la stadiul de voievodat, e drept preluat de cuceritor, dar sub un voievod străin, simplu dregător al regelui Ungariei, de la mijlocul secolului XVI devenit autonom sub suzeranitatea Porții otomane, care nu i-a recunoscut însă titlul de principe, dobândit de la sfârșitul aceluiași veac, și în cele din urmă înlocuit în secolul XVIII de guvernatorul Casei de Austria. Așadar, referindu-mă doar la domnii din Țara Românească și Moldova, în decursul anilor am avut uneori ocazia să fac unele rectificări la datele de domnie ale acestora. Credeam că erau doar simple accidente, dat fiind stadiul actual de dezvoltare al istoriografiei românești și vechile ei preocupări în domeniul istoriei politice. Ca atare, înainte de a porni la o cercetare temeinică a instituției domniei, mi-am propus să operez amintitele rectificări și să verific justificarea documentară a datelor de început și sfârșit ale domniilor cuprinse în listele domnești acceptate astăzi, care, fără nici o excepție, nu prezintă o astfel de justificare. Foarte curând mi-am dat seama că, în cele mai multe cazuri, trebuiau operate nu doar simple rectificări, ci cu mult mai mult.

Listele domnești folosite astăzi se reproduc unele pe altele și în fapt pornesc de la trei arhetipuri, datorate lui N. Iorga, Constantin C. Giurescu și Aurelian Sacerdoțeanu, îmbinate în lista publicată în *Introducere*, I, la *Documente privind istoria României*, I, București, 1956. Firește, toate sunt depășite acum de informațiile documentare, omit domni și mai ales domnii, pornesc în principal de la datele de emisie ale documentelor interne, uneori prezentând chiar data primului document domnesc păstrat drept cea de început a unei domnii, neluând în calcul informațiile externe și neținând adesea seama că actele interne, păstrate prin hazard,

au fost emise uneori după săptămâni sau chiar luni de la încoronarea în țară, investirea la Poartă sau intrarea în reședința domnească, care marcau, primele două în concepția diferitelor perioade istorice, ultima în cea a istoricilor, începutul unei domnii. De altfel, fiecare dintre aceste tipuri de date a fost socotit, la rândul său, cel de început al unei domnii, uneori chiar în cadrul aceleiași liste, fără ca autorii să-și precizeze opțiunea pentru unul din ele. Astfel că uneori, în lipsa unui criteriu riguros, se plasează pe același plan pentru debutul unei domnii numirea la Poartă și începutul efectiv în țară al unei domnii, ceea ce generează, desigur, confuzii. O altă eroare, frecventă nu numai în alcătuirea listelor domnești ci și în bibliografia perioadei, este prezentarea datei de consemnare a știrii drept cea a evenimentului, deși acesta din urmă este de regulă anterior înregistrării sale. În plus, ceea ce nu s-a observat până acum, locotenențele (căimăcămiile) domnești emit acte la reședința domnească în numele noului domn în intervalul de circa o lună în care acesta zăbovește la Poartă sau efectuează alte deplasări. Așa se face, de pildă, că Mihai Viteazul, atestat după investirea din septembrie 1593 lângă Adrianopol, „emite” în același timp un act la București, iar în 1600, aflându-se la Prejmer sau la Alba Iulia, „dă” porunci la Iași! Editorii volumului XI din *Documenta Romaniae Historica* lucrând numai după materiale interne și neavând la îndemână o listă rezultată dintr-o cronologie critică a domnilor nu au sesizat astfel de cazuri. Ca să nu mai vorbim că există domni de la care nu s-a păstrat nici un act intern, studiul domniilor acestora fiind realizat numai după izvoare externe.

La acestea se adaugă erorile de cronologie propriu-zisă. În fruntea acestora se plasează cele datorate încurcării celor două stiluri calendaristice: stilul vechi (iulian), în vigoare în Țările Române extracarpatice și apoi în România până în 1924, și stilul nou (gregorian), adoptat treptat din octombrie 1582 în Europa Apuseană și Centrală, inclusiv în Transilvania, de unde provin cele mai multe documente externe referitoare la istoria românilor. Pentru listele domnilor diverși autori au adoptat de regulă stilul vechi, după documentele interne, preluând însă nu rareori datele actelor externe ca atare, adică după stilul nou, uneori fără corecțiile impuse de diferențele de zile între cele două stiluri. Iată, de pildă, părerea în acest domeniu a unui cunoscut specialist în științele auxiliare ale istoriei, Aurelian Sacerdoțeanu. În lămurirea la *Lista de Suverani* publicată în „Hrisovul”, I (1941), p. 142, el afirma: „Datele de după 1582 sunt după *stilul nou* sau *gregorian*, fără a elimina însă și pe cele vechi. Pentru Muntenia și Moldova am adoptat ca bază data după stilul vechi. Uneori ea este însoțită și de cea corespunzătoare stilului nou. Cred că pentru noi are valoare morală tot numerotarea tradițională a zilelor care nu se poate schimba”. Rezultatul aplicării unei metode de acest fel de către diverși autori a fost de regulă confuzia între stiluri, cu neplăcute urmări cronologice. Iată, de pildă, chiar în cazul lui Mihai Viteazul, și încă în tratatul de *Istoria României*, II, București, 1962, p. 1002, biruința de la Guruslău care marchează revenirea sa la stăpânirea Transilvaniei, e menționată sub data de „3 august 1601”, adică după stilul

nou, în timp ce asasinarea sa e înregistrată la „9 august 1601”, deci după stilul vechi. În acest fel au fost șterse dintr-un condei nu mai puțin de 10 zile (!) hotărâtoare din viața marelui domn; în realitate cele două evenimente având loc la 24 iulie/3 august, respectiv 9/19 august 1601. La fel și în mult răspândita *Istoria României în date*, București, 1971, p. 130, lupta de la Guruslău e plasată la 3/13 august“, crezându-se că 3 a lunii e pe stil vechi, în vreme ce omorârea lui Mihai Viteazul e trecută bine la 9/19 august 1601. Rezultatul, o altă încurcătură în cronologia ultimelor zile din viața voievodului. Și câte astfel de exemple nu mai sunt...

Apoi nu s-a ținut seama decât foarte rar că după 1582 domnii români au folosit în scrisorile adresate în țările europene care adoptaseră stilul nou, *doar acest stil*, deși în interior utilizau pe cel vechi, considerându-se, de obicei, actele domnești externe ca fiind datate după stilul vechi, de unde confuzii calendaristice supărătoare până în ultimul timp. Mergând însă și mai departe, observ că nu s-a ținut deloc seama de faptul că țările protestante au păstrat încă mult timp stilul vechi, de pildă, Anglia până în 1750, astfel că rapoartele engleze de la Poartă până la acea dată, atât de interesante pentru cronologia domnilor, sunt datate tot pe stilul vechi. În schimb, în documentele turcești, datele Hegirei sunt calculate în vremea noastră numai după stilul nou, ceea ce istoricii ar trebui să țină seama în prezentarea zilelor de lună. În acest context poate fi menționată și situația ciudată, când stilul nou a fost utilizat *avant la lettre* de către A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 452), referitor la anul 1538 (!): la sfârșitul primei domnii Petru Rareș ajungând la Târgu Secuiesc „la 15 septembrie (25 stil gregorian) 1538“.

Studiind succesiunea, limitată în timp, a unor domni, de obicei din perioade mai vechi, unii autori au înfățișat „dosarul” investigației, altfel spus problemele controversate, alții chiar „bucătăria” cercetării, adică discutarea și rânduirea surselor folosite, ambele interesante, dar utilizarea acestora și mai ales extinderea cercetării pentru alcătuirea unor lucrări de ansamblu a rămas o sarcină de viitor. Astfel încât lucrarea de față răspunde tocmai acestei necesități de mult resimțită în istoriografia românească. Lucrare originală în felul ei, complexă, cronologia critică a celor aproape 200 de domni nu se oprește la cercetarea sistematică a limitelor în timp ale domniilor acestora, ci, în măsura existenței izvoarelor, caută să stabilească, cum vom vedea, multe alte elemente complementare. În fapt, fiecare biografie domnească a trebuit studiată monografic și sistematic. Statutul selectiv nu a putut fi aplicat în acest caz. Domn cu domn și domnie cu domnie au trebuit investigați fără a lăsa nimic important nerezolvat în urmă, orice verigă lipsă și nereconstituită ducând la ruperea lanțului cronologic. Iar dincolo de acesta zeci de alte probleme: identificări de persoane și locuri, pentru unele dintre acestea alcătuind adevărate studii, deși în lucrare sunt consemnate doar rezultatele documentate ale acestora. În fond, fără astfel de cercetări cum aș fi putut identifica un Dragomir zis Călugărul, devenit Vlăduț sau Vlad voievod, din secolul XVII numit de cronicile interne Radu Călugărul, cu Vlad (Dragomir) Călugărul din septembrie-octombrie 1521, mort la

Nicopol în jur de 25 octombrie același an, dar despre care listele domnești anterioare pretind că ar fi murit în ianuarie 1522? Sau cum aș fi putut stabili locul unde a fost ucis Vlad Dracul drept Băltenii din Dâmbovița, pentru că domnul fugise pe aici de la Târgoviște la București, pe Drumul Sării, și nicidecum la Băltenii din Ilfov, cum se credea eronat până acum. Trec, firește, peste nenumărate alte exemple de acest fel din lucrare, care poate nu sunt evidente la prima vedere, deoarece în aceasta nu am reprodus, din rațiuni de spațiu și claritate, critica istoriografiei problemei, decât rareori, când era absolut necesar pentru limpezirea cazului.

Într-o epocă a „eseurilor” mai mult sau mai puțin superficiale sau banale, o carte ca cea de față, prin excelență evenimentială, chiar factologică, ar putea intrigă. Dar, mă grăbesc să precizez, în spiritul lui David Prodan [„te întrebi cum ar arăta Istoria lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, istoria constituirii statului național, istoria României în genere fără evenimente? Dar apoi fără fapte? O istorie totală, adevărată, și fără unele și fără altele?!“ (*Memorii*, București, 1993, p. 196)], că numai acumulare de evenimente și fapte stă la baza oricărei concluzii științifice. Nu se poate construi pe nimic, fără o bază trainică de date și fapte.

Cronologia de față are drept limite existența domniei, documentată sigur dinainte de 1324 și până în 1881, când ultimul domn, Carol I, se proclamă rege al României. O perioadă îndelungată, care în chip firesc nu putea scăpa interesului multora, de la logofeți de cancelarie, care au redactat primele liste domnești, ca cea de la mijlocul secolului XV din Moldova, învățați precum stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, boieri din veacul XVIII de felul lui Dumitrache medelnicerul sau Pârveu Cantacuzino, și firește istorici începând de la mijlocul secolului XIX și până astăzi. Preocupările lor privind cronologia domnilor de-a lungul vremilor le-am studiat ca atare într-un capitol anume, care evidențiază un număr impresionant de liste și câteva cronologii domnești din veacul XVIII, unele alcătuite chiar după documente, destule scrise peste hotare, cele mai multe rămase în manuscrise miscelane și condici domnești. Am cercetat și copiat, la rândul meu, la Cluj-Napoca textul inedit al „*hronologiei*” lui Pârveu Cantacuzino în varianta lui Naum Râmnicănuș, singura păstrată, făcând și alte cercetări de arhivă, care mi-au permis să descurc cu destulă greutate alcătuită în timp a acestei interesante lucrări. Aceste preocupări de cronologie domnească în spațiul românesc pot constitui, de altfel, o disciplină aparte, care deschide o direcție nouă de cercetare în istoriografia românească, un obiect de studiu aproape trecut cu vederea până acum, la hotarul dintre izvoarele narative și cele documentare.

Noutățile în această lucrare apar la fiecare domnie, cercetată monografic în parte, rectificând aproape toate datele de domnie cunoscute până acum, chiar dacă, prin specificul lucrării nu toate detaliile au fost consemnate. Nu au lipsit pentru fiecare domn: data nașterii (numai când a fost consemnată în izvoare certe), activitatea până la luarea domniei (în măsura în care poate fi reconstituită), limitele cronologice ale domniilor, претендентii (unii chiar investiți la Poartă) care le-au tulbu-

rat, itinerariile dintre domnii, adesea foarte greu de reconstituit, asocierile la domnie (de obicei cu fiul cel mare), exilul unora, felul și locul morții (numărul celor asasinați sau dispăruți prin moarte violentă fiind mai mare decât se crede de obicei), în sfârșit, locul mormântului (de multe ori necunoscut și pentru destui în afara țării).

Dacă în secolele XIV–XV limitele domniilor comportă doar câte o singură dată, în legătură și cu numărul și calitatea izvoarelor păstrate, la care se adaugă data morții și locul înmormântării, dificultățile fiind legate mai mult de întrepătrunderea domniilor în legătură cu luptele dintre pretendenți, din secolul XVI lucrurile se complică, datorită atât schimbărilor legate de suzeranitatea (dominația) otomană, cât și sporirii numărului izvoarelor de tot felul păstrate. Astfel că, la datele de început (care nu sunt doar cele ale primelor mențiuni documentare) și sfârșit (care rareori concide cu anul morții) ale domniilor, se adaugă data alegerii de către sfatul domnesc, uneori lărgit (rareori cunoscută), cele ale numirii (investirii) la Poartă, ale locotenențelor, apoi cămăcămiiilor domnești, venirii în țară, intrării în reședința domnească, investiții cu însemnele trimise de sultan pentru cei care nu fuseseră la Constantinopol, mazilirii și pribegiei după domnie, pentru cei mai mulți în Imperiul otoman (la Constantinopol pentru cei mai puțin intriganți, la Rodos, unde în cetatea interioară aveam același regim ca și hanii crâmleni, și Alep, în Siria, mai rar în Egipt și la Tripoli în Tunis, pentru cei care prezentau un mai mare pericol, prin intrigile lor la Poartă, pentru domnul în scaun). În secolul XVIII procedurile se simplifică din nou, domnii fiind numiți direct de Poartă, și roțiți cam la trei ani la conducerea celor două țări românești extracarpătice. În toate epocile a existat și o dată a ungerii și încoronării domnului de către mitropolitul țării, care înainte de investirea la Poartă era socotită oficial cea de început al unei domnii.

Așadar, se poate vorbi de un început oficial, teoretic, al fiecărei domnii, legat de ungere și încoronare, apoi de investirea la Constantinopol, din secolul XVI în general raportul inversându-se, și unul practic privind începutul efectiv al domniei, pe care în această lucrare l-am socotit, în funcție de datele izvoarelor păstrate, cel al alegerii ca domn (de obicei chiar în ziua morții predecesorului), apoi, din epoca numirii la Constantinopol, cel al intrării în reședința domnească.

Referitor însă la concepțiile vremii, consemnate la sfârșitul Epocii Fanariote de Dionisie Fotino (1817), începutul unei domnii se socotea: „*din ziua când (noul domn — n.a.) a primit caftanul de la vizir*”, moment din care caimacamul său prelua socotelile țării (*Istoria generală a Daciei*, III, ed. George Sion, București, 1859, p. 253). Tot astfel, putem deduce că sfârșitul unei domnii, în afara decesului natural, foarte rar în scaun, sau a plecării în exil, din pricina năvălirii unui pretendent, se socotea de la data emiterii firmanului de mazilire, și devenea efectiv la predarea acestuia la reședința domnului mazilit. Nu e de mirare că sfârșitul unei domnii și începutul celei următoare nu coincid în multe cazuri (când dispunem de date documentare), ci se suprapun în chip firesc.

La acestea se adaugă și existență unor pretendenți, ridicată de boieri, investiți la Poartă, sau pur și simplu pătrunși cu oști în vreun colț de țară pe care îl ocupă, emițând chiar documente, care, de asemenea, trebuie adăugați listei domnilor din Țara Românească și Moldova.

Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova, de la începutul secolului XIV și până la 1881 este o *cronologie critică*, indicând izvoarele și *bibliografia esențială* care stau la baza datelor menționate. Cum se întâmplă de obicei după mari acumulări bibliografice, a fost necesară o revenire la izvoarele de orice fel ale diferitelor perioade istorice, și așa extrem de numeroase. Căci neexistând izvoare specifice, practic au fost cercetate, în măsura posibilului toate categoriile de izvoare ale vremii, interne și externe, inedite (pomelnice, cronologii manuscrise, cronici din Transilvania și Polonia etc.) și edite: inscripții tombale, murale, pe clopote etc., și documente de toate felurile „diarii” și relatări ale călătorilor străini, socotelile orașelor transilvane, însemnări de pe cărți și manuscrise vechi, izvoare picturale și miniaturistice, numismatice, genealogice, cronici românești și străine, vechi calendare cu informații istorice etc., oricare dintre acestea putând aduce mențiuni interesante pentru stabilirea succesiunii și limitelor unor domnii. Să nu uităm că data morții lui Basarab I, care a schimbat cronologia primilor domni din Țara Românească a fost zgâriată accidental de un anonim pe zidul bisericii domnești Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș, iar „pe peretele bisericii din Popăuți în dosul stranelor un călugăr notează data morții lui Petru Rareș” [N. Iorga, *Istoria țării prin cei mici*, în „RI”, VII (1912), nr. 1–3, p. 29].

Dacă volumele și colecțiile de documente (*D.I.R.*, *D.R.H.*, Hurmuzaki, A. Veress, N. Iorga, Al. Ciorănescu, E.D. Tappe, Mehmed A. Mustafa, Mihail Guboglu, Tahsin Gemil, Valeriu Veliman etc.) oferă o sursă obiectivă de documentare, doar cronicile slavo-române din secolele XV–XVI, sau cele săsești și maghiare de tipul analelor oferă unele date cronologice concrete. Cele de felul memoriilor destinate contemporanilor, de tipul scrierilor lui Miron Costin, Radu Popescu, Ion Neculce și în parte chiar *Letopisețul Cantacuzinesc*, nu datează știrile, iar în cazul lui Neculce nici măcar nu le așează în succesiunea firească. Subiectivismul unor astfel de scrieri, peste care totuși nu se poate trece, atrăgea atenția la 1718 lui Anton Maria del Chiaro, fostul secretar al lui Constantin Brâncoveanu, care explica de ce până la acea dată nu a fost tipărită o istorie a domnilor Țării Românești: căci „fiecare boier are un manuscris, cu viețile domnilor din trecut, dar este atât de mult schimbat adevărul [...] încât fiecare boier român păstrează la sine și păzește cu grijă acel manuscris, în care viața domnilor e descrisă, atât în bine cât și în rău, după cum acel domn a fost cu bunăvoință sau cu dușmănie față de acel neam” (*Călători străini*, VIII, p. 381).

În ceea ce privește bibliografia, cercetată pe cât posibil cât mai complet, am citat doar mențiunile de bază, atunci când acestea există, fără a mai trece în revistă toate părerile despre succesiunea, uneori controversată, și mai ales despre limitele

unor domnii, emise de-a lungul vremii, ceea ce ar fi reprezentat o încărcătură de erudiție sterilă, îngreunând urmărirea datelor esențiale și a faptelor clare și sporind prea mult volumul lucrării. În acest fel am evitat și caruselul ipotezelor de tot felul în domeniu — *quod capita, tot sensu* —, ipoteze mărturisite sau nu, tot mai numeroase pe măsura coborârii în timp, neproductive și generatoare de bibliografie parazită, care sufocă realitatea izvoarelor. Astfel că în carte se vede doar „vârful aisbergului”, partea strict selectată pentru a fi citată, restul uriaș al bibliografiei parcurse nu mai apare aici.

Cernerea acestui munte de nisip nu e ușoară, dar o dată adunate și triate datele izvoarelor și bibliografiei, completând pe secvențe lungi de timp mozaicul cunoașterii, se obține în chip firesc în multe cazuri o *viziune nouă* asupra diferitelor domnii, personaje și perioade istorice. De altfel, buna cunoaștere a fiecărei epoci istorice este esențială pentru reconstituirea corectă, cu precizări, rectificări și interpretări noi, a domniilor din vremea respectivă, lucrarea de față nefiind o simplă înșiruire de domni, bazată doar pe documente interne, datate pe stil vechi, ca în listele domnești de până, acum, ci un temeinic punct de plecare pentru o adevărată istorie politică a domnilor români.

Metoda științifică folosită a dus și la numeroase rectificări. Pentru volumul I așa cita chiar rectificări *de ani*: Vlad Dracul nu-și încetează domnia în decembrie 1446, ci exact peste un an, între 23 noiembrie și 4 decembrie 1447 (!), iar Vladislav II nu-și începe domnia în decembrie 1446, ci după 4 decembrie 1447 (!). Apoi domniile au fost mai numeroase decât s-a știut: Radu cel Frumos a avut nu una ci patru domnii; iar Basarab cel Bătrân Laiotă nu mai puțin de cinci; Basarab cel Tânăr Țepeluș a avut nu două ci patru domnii; Radu de la Afumați a domnit nu de patru ci de cinci ori ș.a.m.d., până la Mihnea Turcitul care a avut nu două, ci, se pare, chiar trei domnii, ultima în mai 1591.

Desigur, la o astfel de cercetare au apărut și domni necunoscuți în trecut, sau au dispărut alții menționați nejustificat până acum în liste. Mircea, fiul cel mare, legitim, al lui Vlad Dracul nu a domnit în 1442, în schimb a domnit cu adevărat un alt Mircea, urmaș nelegitim al aceluiași părinte, în iunie-noiembrie 1480. Un Basarab VI domnește în ianuarie-februarie 1529, deși nu apare în listele domnești, dar cel mai interesant domn muntean despre care nu s-a știut nimic până acum este Barbu Neagoe, care își zicea Barbu Basarab. Acesta nu e altul decât Barbu III Craiovescu, zis Banul Măracine, care dacă nu a fost miticul pseudo-străbunic al poetului Pierre Ronsard, în schimb a domnit în februarie-aprilie 1536, așa cum știa și tradiția de la 1830 culeasă în secolul XX de Ion Donat, întrerupând prima domnie din cele patru (nu una cum se știa până acum) a lui Radu Paisie. El își zicea fiul lui Neagoe Basarab, căruia îi era în realitate nepot de frate, și deși până în prezent se afirmă că odată cu el (ca boier) în 1535 s-a stins linia bărbătească a Craioveștilor, în realitate urmașii săi au trăit ca pretendenți până după 1644.

S-ar mai putea aminti domnia lui Șerban din Izvorani (iunie-iulie 1539), sau stăpânirile efective în Țara Românească ale lui Mehmed bei de Nicopol, în aprilie-iunie și august-octombrie 1522. A domnit și Laiotă Basarab (aprilie-iunie 1544), care întrerupe a treia domnie a lui Radu Paisie, în legătură cu care a trebuit să întreprind un adevărat studiu critic al documentelor și istoriografiei referitoare la bătălia de la Fântâna Tiganului, pentru a elucida misterul documentelor false de epocă care o pomenesc. Renunț să mai exemplific, nu însă înainte de a aminti că nici măcar domnia lui Mihai Viteazul așa cum apare peste tot (1593 septembrie—1601 august) nu este corect redată. În realitate, el a fost *efectiv* domn al Țării Românești doar între 1593 octombrie — 1600 noiembrie, domn, principe și guvernator al Transilvaniei în 1599 octombrie — 1600 septembrie și domn al Moldovei (și al celorlalte două țări românești) în 1600 mai-septembrie, și din nou conducător al Transilvaniei în august 1601.

Exemple de același fel se pot aduce și din Moldova. Pentru a nu lungi atrag doar atenția că Petru, fiul Margaretei (Mușata), numit de unii istorici Mușatinul (sau greșit, Mușat!), care până acum era socotit Petru I, este în realitate Petru II (astfel că Petru, fiul lui Alexandru cel Bun, numerotat al doilea, devine Petru III). Aceasta, deoarece adevăratul Petru I a fost de fapt nepotul de fiu al lui Bogdan I, învingătorul polonilor în Codrîi Plonini la 1368, care a domnit efectiv atât înainte cât și după această bătălie, și trebuie inclus în șirul domnilor Moldovei. Pe de altă parte, un Roman II, fiu al lui Alexandru cel Bun nu a existat în realitate, cum au crezut unii istorici, adevăratul Roman II rămânând fiul lui Ilia (Iliș), deci nepotul lui Alexandru. Nu pot totuși să închei aceste remarci fără să amintesc aici pentru insolitul său pe singurul voievod țigan, cu nume turcesc Răzvan, fiu de țigan turc (mahomedan), el însuși creștinat sub numele de botez Ștefan, care, deci, nu este numele său domnesc, cum s-a crezut până acum, și pe care sultanul îl revendica drept spion al său, în legătură cu care volumul de față aduce și alte precizări.

În sfârșit, trebuie să menționez că în lucrare apare și un bogat material referitor la *ceremoniile medievale* legate de persoana domnului: alegerea, întâmpinarea la reședința domnească, investirea la Poartă, cu tot cortegiul de festivități, momentele ridicării în scaun, ceremonia de la Mitropolie a ungerii și încoronării, cele care urmează la curte, depunerea jurămintelor de credință de către stările sociale, primirea solemnă a însemnelor de investitură pentru cei care nu au fost la Poartă, ceremoniile de îngropare pentru cei decedați în scaunul domnesc, sau, pentru alții, cele legate de mazălire și plecarea în exil etc.

Evident, autorul a întâmpinat nenumărate greutăți de tot felul pe parcursul elaborării acestei întinse lucrări. Nu stăruie asupra lor. Menționez doar în legătură cu partea științifică, că sub aspect cronologic propriu-zis elementele ajutoare, cum ar fi consemnarea anului de domnie în actele domnești, care apare sporadic începând doar din secolul XVII (*Introducere*, I, la *D.I.R.*, p. 410), numai în unele inscripții anul de domnie fiind pomenit din veacul XV (N. Iorga, *Inscripții din bisericiile*

României, I, București, 1905, p. 3, 5; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 94–95, 109, 114, 124, 126, 139–143 etc.), sunt foarte rare, și, de obicei nerevelatoare. În schimb dificultățile legate de vechea cronologie românească sunt numeroase. De multe ori, după modelul cancelariei bizantine, actele domnești din a doua jumătate a secolului XIV nu sunt date, iar cele provenind din cancelariile statelor catolice au datele lunare redată prin sărbători religioase, fiind publicate ca atare în colecția Hurmuzaki, de obicei fără transpunerea în datele de zi. Paștele ortodox, care stă la baza multor datări, trebuie aflat prin calcule complicate. După 1582 apariția stilului nou, atrage confuzii între cele două stiluri, de care, cum am mai amintit, nu au fost scutiți nici marii istorici ai vremii. În sfârșit, în trecut nu s-a ținut întotdeauna seama că în Moldova, spre deosebire de Țara Românească, anul calendaristic începea la 1 ianuarie până în timpul lui Ion vodă cel Viteaz (1572–1574), când se adoptă și aici începutul anului bizantin la 1 septembrie.

* * *

În final câteva precizări metodologice se impun. Spațiul acordat diverselor domnii nu este egal și nici măcar proporțional cu însemnătatea acestora, în funcție de izvoarele păstrate. Aceasta face ca domni însemnați din Țara Românească precum Basarab I și urmașii săi imediați, chiar Mircea cel Bătrân, să ocupe spații mai mici, în economia lucrării, decât alții mai puțin însemnați din secolele următoare cu care însă sursele de informare au fost mai generoase. Situație care nu este tocmai identică pentru Moldova, unde izvoarele, îndeosebi cele narative, dar și cele documentare, se fac mai mult simțite în perioada de început a statului.

La vremea lor voievozii nu țineau seama de întreruperi, socotind perioadele între care s-au aflat în scaun ca pe o singură domnie. În carte se face însă deosebire între domniile efective ale aceluiași personaj și acestea sunt numerotate succesiv.

Fiind vorba de o lucrare cu caracter documentar, am încorporat trimiterile bibliografice în text la locul potrivit pentru a ușura urmărirea surselor de informare, și a nu spori mulțimea notelor volumului lucrării. În general prefer repetarea fără mari prescurtări a titlurilor, nu doar pentru că e dificil a le căuta în paginile trecute, ci, mai cu seamă, fiindcă cititorul nu parcurge lucrarea în suită, ci consultă, de obicei, doar paginile despre domnul care îl interesează. În același spirit am însoțit aproape întotdeauna datele lunare cu mențiunea anului respectiv, pentru a nu obliga cititorul să-l caute mereu în urmă, parcurgând textul invers, apoi o dată cu anul 1582 menționez datele de zi după ambele stiluri calendaristice spre a evita confuziile, iar colontitlurile și indicii ajută la identificarea rapidă a oricărui domnitor. Pe cât posibil evit repetările de date și situații, iar atunci când acestea există, la o domnie sau alta, ele sunt intenționate, domniile respective fiind concepute pentru o lectură separată nu continuă, în care pot fi eliminate repetările.

În partea finală a cărții se află lista domnilor din Țara Românească și Moldova în secolele XIV–XVI, care reprezintă, în fapt, un rezumat parțial al cronologiei domnilor din perioada respectivă, ambele înregistrând ultimul stadiu al cercetării în domeniu la data publicării. Tot acolo au fost plasate, din rațiuni tehnice, și tabelele genealogice ale dinastiilor cu ramurile (familiile) principale, menite să ajute la înțelegerea textului, deși locul lor ar fi fost mai degrabă în cadrul acestuia.

Ilustrațiile reprezentând portretele reale ale domnilor și pietrele lor de mormânt sunt reproduse numai acolo unde ele s-au păstrat, alcătuind un adevărat *catalog științific* cu indicarea în finalul cărții a *Surselor ilustrațiilor*. În cazul portretelor, ele sunt plasate pentru fiecare domn doar în dreptul primei domnii, iar acolo unde acestea au rămas necunoscute faptul e marcat printr-o mențiune anume, tocmai pentru a avertiza și înlătura în acest fel reprezentările false și fanteziste care mai circulă și astăzi, amestecate derutant cu unele reale (cf. *România. Din cartea neamului. Domnitori, voievozi și alte personalități*, Sibiu, f.a.; Boris Crăciun, *100 de portrete istorice color. Regi, domnitori, alte personalități. Album școlar*, Iași, f.a.).

Cartea în întregul ei revizuieste și schimbă multe date, dar nu reprezintă o cercetare închisă. Apariția unor noi izvoare, lărgirea cercetărilor pentru diferite epoci, pot modifica în chip firesc unele date, și autorul va ține seama de acestea pentru o eventuală altă ediție.

În încheiere, țin să mulțumesc directorului Editurii Enciclopedice Marcel D. Popa, care a sprijinit și încurajat cu deosebită înțelegere, de la nivelul unei temeinice experiențe profesionale, publicarea unei lucrări atât de dificile.

24 octombrie 2001.

București

Constantin Rezachevici

ABREVIERI

„AAR“, M.S.I.	— „Analele Academiei Române“. Memoriile Secției Istorice.
„AAR“, M.S.Lit.	— „Analele Academiei Române“. Memoriile Secției Literare.
„AG“, S.N.	— „Arhiva genealogică“, Serie Nouă, Iași.
„AIACN“	— „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj Napoca“.
„AIIAI“	— „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași“.
„AIIC“	— „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj“.
„AIII“	— „Anuarul Institutului de Istorie din Iași“.
„AIINC“	— „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj“.
Al. Ciorănescu, <i>Documente</i>	— Al. Ciorănescu, <i>Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas</i> , București, 1940.
„AMN“	— „Acta Musei Napocensis“, Cluj-Napoca.
„AO“	— „Arhivele Olteniei“, Craiova.
„Arhiva“	— „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași“.
„AȘUI“	— „Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza“, Istorie, Iași.
„AUAIC“	— „Analele Universității Al. I. Cuza“, Iași.
„BAIESE“	— „Bulletin. Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen“, București.
Constantin Bălan, <i>Inscripții</i>	— Constantin Bălan, <i>Inscripții medievale și din Epoca Modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XVI–1848)</i> , București, 1994.
„BCIR“	— „Buletinul Comisiei Istorie a României“, București.
„BCMI“	— „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, București.
„BMI“	— „Buletinul Monumentelor Istorice“, București.
„BOR“	— „Biserica Ortodoxă Română“.
„BSHAR“	— „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine“.
Călători străini	— <i>Călători străini despre Țările Române</i> , București.

CONSTANTIN REZACHEVICI

- Virgil Căndea, *Letopisețul Țării Românești* — Virgil Căndea, *Letopisețul Țării Românești (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii“, XXIII (1970), nr. 4.
- „CC“ — „Codrul Cosminului“, Serie veche, Cernăuți.
- „CI“ — „Cercetări istorice“, Serie veche și nouă, Iași.
- „CL“ — „Convorbiri literare“, Iași, București.
- „CMRS“ — „Cahiers du monde russe et sovietique“, Paris.
- Ilie Corfus, *Documente [...]* — Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României Secolul al XVI-lea* culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea, București, 1983.
- Ilie Corfus, *Documente [...]* — Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României Secolele al XVI-lea și al XVII-lea* culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea și al XVII-lea, București, 2001.
- Miron Costin, *Letopisețul* — Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959.
- Nicolae Costin, *Letopisețul* — Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942.
- Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy* — Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566–1608*, Cluj, 1928.
- Cronici turcești* — *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase, București.
- Cronicile slavo-române* — *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, București, 1959.
- D.A.N.I.C. — Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București.
- D.H.V. — *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapesta, 1941.
- D.I.R., A, B — *Documente privind istoria României*: A, Moldova; B, Țara Românească, București.
- D.R.H., A, B, C, D — *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova; B, Țara Românească; C, Transilvania; D, Relații între Țările Române.
- FHDR — *Fontes Historiae Daco-Romanae*, București.
- Hurmuzaki — *Documente privitoare la istoria românilor*, București.
- Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III. — Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900.
- N. Iorga, *Acte și fragmente* — N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, București.
- N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri* — N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921.
- N. Iorga, *Studii și documente* — N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București.
- Istoria Țării Românești*, ed. 1960 — *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960.
- „LAR“ — „Literatură și artă română“, București.
- Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I — Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976.

CRONOLOGIA CRITICĂ A DOMNILOR

- „MI“ — „Magazin istoric“, București.
- „MMS“ — „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, Iași.
- „MO“ — „Mitropolia Olteniei“, Craiova.
- P.P. Panaitescu, *Documente* — P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936.
- Quellen* — *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Brasso)*, I–V, Brașov, 1886–1909.
- „RA“ — „Revista arhivelor“, București.
- „RdI“ — „Revista de istorie“, București.
- Rechnungen* — *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, I (1380–1516), Sibiu, 1880.
- „RÉSEE“ — „Revue des études sud-est européennes“, București.
- „RFR“ — „Revista Fundațiilor Regale“, București.
- „RHSEE“ — „Revue historique du Sud-Est européen“, București.
- „RI“ — „Revista istorică“, Serie veche și nouă, București.
- „RIAF“ — „Revista de istorie, arheologie și filologie“, București.
- „RIM“ — „Revista de istorie a Moldovei“, Chișinău.
- „RIR“ — „Revista istorică română“, București.
- „RM“ — „Revista muzeelor“, București.
- „RMI“ — „Revista monumentelor istorice“, București.
- „RMM“, SMIA — „Revista muzeelor și monumentelor“. Seria monumente istorice și de artă, București.
- „RRH“ — „Revue roumaine d'histoire“, București.
- „RRHA“ — „Revue roumaine d'histoire de l'art“, Serie Beaux arts, București.
- „Rsl“ — „Romanoslavica“, București.
- „SAI“ — „Studii și articole de istorie“, București.
- „SAO“ — „Studia et acta orientalia“, București.
- „SCCdA“ — „Studii și cercetări“, Curtea de Argeș.
- „SCI“ — „Studii și cercetări istorice“, Iași.
- „SCIM“ — „Studii și cercetări de istorie medie“, București.
- „SCIV“ — „Studii și cercetări de istorie veche“, București.
- „SCIVA“ — „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie“, București.
- „SCȘI“ — „Studii și cercetări științifice“, Iași.
- F. Savori, *Memoriale* — Franco Savori, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Savori del Signor Benedetto, doppo della mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar in Vallachia*, la Ștefan Pascu, Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI, Sibiu, 1944.
- „SMIM“ — „Studii și materiale de istorie medie“, București, Brăila.
- „SMMIM“ — „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară“, București.

- Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, 1971.
- „Studii“ — „Studii“, Revistă de istorie, București.
- „ST“ — „Studii teologice“, București.
- E.D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427–1601) collected from British Archives*, Londra, Paris, 1964.
- Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346–1603)*, Viena, București, 1931.
- Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958.
- A. Veress, *Acta et epistolae*, I — Veress, E., *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914.
- A. Veress, *Documente* — A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București.

*

- a. — ante.
- c. — circa.
- p. — post.
- (I) ... (VI) — ordinea domniilor aceluiași voievod.
- † — data morții.
- — locul înmormântării.

DOMNIA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

Pentru a înțelege mai bine *specificul* conducerii țărilor românești extracarpătice vreme de aproape șase secole, originea și conținutul acestei forme de cârmuire, problema dinastiilor, dreptul la tron, modalitățile de succesiune, deasă schimbare a domnilor și atâtea alte probleme legate de instituția românească a domniei este necesară la început o prezentare esențială a acesteia.

Domnia a reprezentat în Evul Mediu suprema instituție executivă și legislativă în țările românești extracarpătice, Țara Românească și Moldova, în vreme ce în Transilvania medievală și în ținuturile românești de la apus de aceasta formarea acestei instituții a fost oprită de cucerirea maghiară, rămânând doar în stadiul de *voievodat*.

Cronologic, *instituția domniei* românești a durat din secolul 14 până în anul 1881, când România a devenit regat.

După cum conținutul acestei instituții nu a fost identic în acest lung răstimp, tot astfel și formarea sa a cunoscut un proces evolutiv, având mai multe puncte de pornire. *Domnia* ca atare apare o dată cu formarea Țării Românești și a Moldovei în secolul 14, dar ea a avut ca predecesoare instituția *voievodatului* teritorial, cu atribuții numai în parte asemănătoare, și a cărei origine coboară până în epoca prefeudală. De aceea, pornind de la această realitate, stăpânitorii țărilor române în Evul Mediu menționează întotdeauna în titulatura lor mai întâi titlul de voievod și apoi pe cel de domn. Iar când redau, din anumite motive, doar unul din aceste titluri, se referă la cel de voievod. Astfel, la 16 iulie 1372, Vladislav (Vlaicu) se intitulează „voievod Transalpin, ban de Severin și duce al Țării Făgărașului, nou dobândite“, pentru ca în 1374, când actul său redă ambele titluri, să apară formularea: „binecredinciosul voievod Vladislav, din mila lui Dumnezeu, domn a toată Ungrovlahia“ (= Țara Românească de lângă Ungaria).

Atât voievodatul cât și domnia, care din secolul 14 s-au contopit în persoana stăpânitorului suprem din Țara Românească sau Moldova, au fost *instituții specific românești*, dezvoltate în chip original în spațiul românesc, chiar dacă ele se

întâlnesc, sub alte forme, și la popoarele vecine sau chiar mai depărtate. Aceasta trebuie înțeleasă ca o convergență instituțională și nu ca o filiație într-un sens sau celălalt. Voievodul, cu sensul general de conducător de oști, nu neapărat la nivelul superior, se întâlnește la toate popoarele slave, dar în vreme ce la acestea și-a păstrat doar acest sens, sau a evoluat spre o dregătorie teritorială mai mare sau mai mărunță, supusă puterii centrale (de pildă, în Uniunea polono-lituană „voievodul Rusiei“ era conducătorul împărțirii administrative a Rusiei Roșii — Rutenia — Halici), în spațiul românesc el ajunge similar conducătorului de stat. Invers, cneazul slav (< germ. *Kuning*, *König* = rege) ajunge în Evul Mediu și în Epoca Modernă să însemne exclusiv „principe“, în timp ce în Țările Române cneaz a însemnat de obicei un conducător de sat (obște), inferior și supus voievodului teritorial din Transilvania sau din țărilor române extracarpatice, în Țara Românească ajungând în secolul 16 să însemne chiar țăran liber.

Domnul ca atare, cu titlul latin *dominus* (< rom. *domn*) sau cel slav *gospodin-gospodar* (care în românește a dat sensul de „bun administrator al unei averi“), se întâlnește atât la nord (în spațiul halician) cât și la sud de spațiul românesc (în cel bizantin sau în cel al Imperiului vlaho-bulgar al Aseneștilor, unde la 1204 Ioniță Caloian se intitulează într-o scrisoare adresată papei Inocențiu III „*dominum et imperatorem totius Bulgarie et Vlachie*“). O apropiere se poate face și de „*herr*“-ul din spațiul germanic. Dar *domnul* și *domnia* ca atare se întâlnesc doar la români. Străinii au sesizat această specificitate, astfel că în noiembrie 1599 nuniul papal Germanica Malaspina îl întreba pe Mihai Viteazul, care tocmai dobândise stăpânirea Transilvaniei: „*vreți s-o cârmuiți după obiceiul turcesc sau românesc ori în forma în care fusese cârmuită până acum?*“ (de către principii Transilvaniei). Exista deci un „obicei românesc“ de cârmuire a unei țări, deosebit de cel turcesc, despotic, în parte asiatic, dar și de cel al principilor ardeleni, a căror conducere era legată de dieta nobiliară.

În chip firesc, *domnul român* a moștenit autoritatea militară și politică a vechilor *voievozi teritoriali* din perioada prestatală, conducători ai unei formațiuni politice („țări“ românești, „Romanii“) de întindere limitată, ca cei amintiți în „diploma ioaniștilor“ din 2 iunie 1247, în Țara Românească. Din rândul unor astfel de voievozi s-a ridicat, la sfârșitul secolului 13 sau începutul secolului 14, cel care a realizat cu mijloace violente (prin războaie și expediții militare) sau pașnice (prin „alegere“, a cărei tradiție a continuat în condiții specifice până în secolul 17) unificarea diverselor formațiuni teritoriale, creând astfel Țara Românească dintre Carpați și Dunăre. Pentru a se deosebi de voievozii învinși sau supuși el a fost numit „*mare voievod*“, titlul folosit în secolul 14 și chiar în 15, prin tradiție, și părăsit pe măsura dispariției vechilor rivali, o dată cu care dispare în țărilor române extracarpatice și instituția voievozilor teritoriali (menținută doar în Transilvania, unde la români nu a avut loc un astfel de proces de unificare statală, din cauza cuceririi maghiare). În Moldova, lupta pentru crearea statului s-a dat nu între „voievodul descălecător“ (venit din

Maramureș) și stăpânitorii teritoriului, ci între cel dintâi, sprijinit chiar de feudali locali, și autoritatea dominantă maghiară, susținătoarea unui voievod credincios numit de ea, reprezentant al autorității regale. De aceea aici nici nu apar mari voievozi.

Pe lângă autoritatea voievodală, domnii români au moștenit și *ideea autorității imperiale*, venită din Imperiul roman târziu, prin moștenitorul acestuia, Imperiul bizantin, unde din secolul 6 împăratul era numit atât „imperator“ (inițial deținătorul puterii militare), cât și „*dominus*“, cu sensul de „autocrat“, în slavonă „*samodârjeŭ*“ (= stăpânitor de sine, însuși stăpânitor), adică atotstăpânitor, nelegat de nimeni decât de Dumnezeu. Această moștenire conceptuală romano-bizantină conferea *domnului* român puterea internă nelimitată, autocrată, a *dominus*-ului romano-bizantin, nu însă și calitatea de stăpânitor peste alte neamuri. Limitarea autorității „imperiale“ a domnului român doar la spațiul etnico-statal românesc constituie principala deosebire între ideea imperială, așa cum a fost preluată de români, și cea dezvoltată de popoarele balcanice, care au înțeles ideea imperială în primul rând ca o întindere a autorității lor împărătești asupra celorlalte popoare din Balcani, după modelul Imperiului bizantin, pe care tindeau să-l cucerească și să-i ia locul.

Așadar, *domnul* român, care apare instituțional în veacul 14, pentru a marca conducerea celor două noi state românești extracarpatice, reprezintă de fapt continuitatea lingvistică și ideatică autohtonă a *dominus*-ului roman târziu, tot așa cum numele neamului, *rumân*, *român*, este continuarea lingvistică a lui *romanus*. În interiorul Țărilor Române domnul era sinonim sub aspectul autorității împăratului roman. Ca și la acesta, autoritatea îi era conferită de Dumnezeu. Stăpânirea „*din mila lui Dumnezeu*“ este elementul cel mai uzitat din titulatura solemnă a hrisoavelor domnești din Țara Românească și Moldova. Chiar atunci când domnul se afla în relații vasalice față de regii Ungariei, ai Poloniei sau de împărații (sultanii) otomani, și se menționa aceasta în cuprinsul actului, precizarea stăpânirii și a domniei „*din mila lui Dumnezeu*“ lipsește extrem de rar, ca adevărate excepții.

Pe plan internațional, domnii țărilor române extracarpatice au fost asimilați de obicei *principilor* (în latinește folosindu-se uneori termenul de *palatini*), foarte puțin *ducilor* (îndeosebi de către cancelaria papală). Extrem de rar au fost numiți *regi*. De pildă, Giacomo di Pietro Luccari, într-o lucrare apărută la Veneția în 1605, folosind materiale din arhivele Raguzei, îl numea pe Vlaicu „*Rè di Valachia*“, după modelul regilor sârbi („*Rè di Servia*“), care existaseră în zona geografică din care venea. Doar Mihai Viteazul a fost numit chiar în spațiul românesc „*crai*“ (< sârb. *kral*) de către contemporanii săi, în frunte chiar cu fiul său Nicolae Pătrașcu, pe care în 1599–1600 îl lăsase în locul său domn al Țării Românești, în calitate de stăpânitor al Transilvaniei, în locul principilor din familia Báthori. Niciodată însă domnii români nu au adoptat *pe plan intern* titulaturi străine, rămânând în tot lungul Evului Mediu, cu o stăruință remarcabilă, doar voievozi și domni, netentați de a se încadra în ierarhii vasalice străine. *Mircea cel Bătrân* nu a fost *despot* (al treilea titlu în ierarhia aulică bizantină) al țării lui Dobrotici, cum i s-a spus în două documente

redactate în 1390 și 1391, de fapt, în cancelariile polone la Lublin și Liov, pentru că deși a stăpânit după 1388 fosta stăpânire a lui Dobrotici, Țara Cărvunei, dintre Varna și Mangalia, despot era un *titlu* aulic fără nici o legătură cu stăpânirea vreunui teritoriu, care nu se moșteneau și nu se transmitea nici de la tată la fiu, de fiecare dată fiind acordat personal de împăratul bizantin, ceea ce nu a fost cazul cu absolut nici un domn român. Cât despre Despot Vodă, Iacob Heraclid, acest aventurier greco-levantin s-a intitulat el însuși „despot“, în a doua jumătate a secolului 16, când nimeni nu mai putea să-i acorde acest titlu, pentru a pretinde o legătură cu Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, nepoata de fiică a despotului sârb Iovan Brancovici din secolul 15. După cum nici Ștefan cel Mare nu a fost numit „țar“ (împărat) de către contemporani, această sintagmă fiind preluată în cronică anonimă a Moldovei din limbajul slavon bisericesc al vremii, în care pornind de la textul slav al *Bibliei*, stăpânitorii de țări erau numiți de obicei „țari“.

Din secolul 14 și până la Regulamentul Organic, la sfârșitul deceniului trei al secolului 19, *domnul* a purtat doar acest nume, „stăpânind și domnind“, după formularul cancelariilor domnești împrumutat de la cele ungurești și polone, în vreme ce numirea de „domnitor“, care se folosește eronat în istoriografia românească referitoare la epoca medievală, a fost calchiată după expresia „*Prince régnant*“, conținută în varianta franceză a *Regulamentului Organic*, putând fi folosită corect doar pentru perioada de după aplicarea acestuia.

Domnul, cu tot caracterul său autocrat, nu avea, cel puțin teoretic, o putere nelimitată, de caracter asiatic. În cazul său frâna o constituia „*obiceiul pământului*“ sau „*legea bătrână*“, cu mult mai veche decât instituția domniei, care limitase și puterea vechilor voievozi și cneji teritoriali din perioada prestatală, de asemenea o seamă de legi bisericești, capacitatea de rezistență a boierimii, iar din veacul 16 intervenția sultanului la pârile boierilor nemulțumiți, gata să sprijine un alt candidat la domnie. Domnul român era deci în Evul Mediu un *monarh autoritar*, dincolo de calitățile personale ale personajelor care ocupau această funcție, a cărui voință, în măsura în care și-o putea impune, constituia, în ultimă instanță, factorul hotărâtor de decizie.

Domnia era considerată absolut necesară pentru stăpânirea țării și asigurarea liniștii interne. Arzul (raportul) către Înalta Poartă al boierilor care l-au asasinat în iunie 1535 pe Vlad Vintilă de la Slatina, alegând în loc pe Radu Paisie, arată că această alegere a avut loc chiar fără înștiințarea sultanului Suleiman care se afla în campanie în Iraq, deoarece: „*fără voievod era greu să fie stăpânită țara și pentru ca țara să fie liniștită l-am numit voievod pe voievodul Radu*“.

Aflat în vârful ierarhiei feudale, domnul era suzeranul întregii țări, socotită ca „moșie“ a sa, având deci *dominium eminens* asupra întregului pământ al acesteia. El confirma supușilor săi de toate stările, aflați în postura de vasali, stăpânirea asupra moșiilor lor (*dominium utile*), de obicei în cazuri de vânzări-cumpărări, danii particulare etc., dar nu putea trece în stăpânirea sa directă decât în mod abuziv

stăpânirile particulare, în afara cazurilor de trădare („hiclenie“) față de el, în lipsa unor urmași direcți ai proprietarului decedat, sau pentru neplata dărilor. Unii domni aveau un domeniu propriu, de familie, încă dinaintea domniei (Ștefan cel Mare stăpânea astfel satul Cosmin, în vreme ce Radu Șerban, ca urmaș al boierilor Craiovești, stăpânea un domeniu propriu format din 71 de sate și părți de sate). Alții, tot înaintea domniei, și-au creat un domeniu propriu (Mihai Viteazul a cumpărat un mare număr de sate, înaintea și în timpul domniei, în jurul satelor de zestre ale soției sale, doamna Stanca). Aceste domenii particulare aduceau însemnate venituri bănești din dările plătite de țăranii aserviți. La moartea domnului, sau la pierderea domniei, aceste domenii personale erau confiscate de noul domn, pentru a lipsi pe urmașii predecesorului de o bază materială, capabilă să-i transforme în adevărați rivali. La începutul secolului 17, de acest „rău obicei“ au fost exceptate văduvele și fiicele foștilor domni, care, în calitate de femei, nu aveau dreptul la tron.

Apartineau direct de domnie (nu personal de domni) toate satele domnești, pe care unii domni (Simion Movilă, Radu Mihnea) le obligau abuziv să se răscumpere pentru a aduce bani vistieriei, ocoalele târgurilor și orașelor, pământurile pustii și siliștile (locurile unde au fost așezări), braniștile (rezervațiile de vânătoare, pescuit etc.), moșiile confiscate pentru diferite vini, și în Moldova stărostiile (ținuturile de hotar Cernăuți și Putna), după modelul polon.

Domnul avea atribuții numeroase pe plan intern și extern. Era comandantul suprem al armatei, hotăra declararea războiului sau a păcii, rânduia și conducea trupele în campanie, organiza unitățile militare, mobilizate teritorial pe câmpul de luptă (împărțea steagurile unităților), numea comandanții corpurilor de oaste, de obicei după calitățile personale, chiar dacă nu ocupau în acel moment dregătorii militare, răsplătea pe cei care se distingeau în lupte, angaja comandanții și mercenarii străini, făcea reforme militare etc. De obicei toți domnii români participau personal la bătălii, în momentele dificile, fiind adesea răniți (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Matei Basarab etc.), sau chiar la dueluri în fața oștilor, în ciuda sfatului lui Neagoe Basarab în *Învățăturile* către fiul său Teodosie, de a sta într-un loc ferit, pentru a nu scăpa din mână conducerea luptei.

În calitate de conducător al puterii executive, domnul dispunea actele politice importante: hotăra conținutul tratatelor externe, intrarea sau ieșirea din vasalitate, depunerea omagiului și a jurămintelor de credință, acordarea privilegiilor comerciale și vamale, baterea monedelor, schimbările administrativ-teritoriale, numea și schimba dregătorii de rangul întâi, în frunte cu cei din sfatul, apoi divanul domnesc, dar uneori și pe cei mărunți. De altfel, acordarea unei dregătorii era sinonimă cu „boierirea“, care nu era însoțită și de diplome de înnobilitare. Acest sistem care a funcționat întreg Evul Mediu românesc, a fost consacrat oficial prin reformele administrative ale lui Constantin Mavrocordat de la mijlocul secolului 18. Domnul mai hotăra numărul și cuantumul dărilor de tot felul și al obligațiilor în muncă datorate domniei, și tot el acorda scutirile totale sau parțiale de acestea (imunitățile).

Totodată domnul reprezenta instanța supremă de judecată definitivă, deschisă oricărui supus, el hotărând și felul pedepselor pentru cei vinovați, până la cea capitală. Acesta era domeniul în care el trebuia să țină seama în cea mai mare măsură de obiceiul pământului, iar din secolul 17 de recomandările pravilelor. Autoritatea lucrului judecat dura numai pe timpul domniei respective, fiecare domn următor urmând să confirme sau nu judecata înaintașului. Astfel că unele procese s-au reluat pe parcursul a până la șase domnii.

Inițiativele legislative ale domnilor, sub formă de porunci, aveau adesea la bază dreptul bizantin, și tot de esență bizantină era și patronajul asupra bisericii oficiale ortodoxe, cu numiri sau confirmări de către domnie de la mitropoliți până la stareți. Supunerea bisericii mergea până acolo încât un iezuit polon nota la 1712: „*Preoții (din Moldova — n.n.) au această maximă prostească: mânia domnului este mânia lui Dumnezeu, și precum acesteia nu te poți împotrivi, nici față de aceea nu se cuvine să stai împotriva*”.

În sfârșit, domnul avea obligația să-și protejeze supușii și interesele acestora în țară, dar și în afara acesteia, iar în caz de acuzare a acestora peste hotare, să ceară trimiterea lor în țară pentru a-i judeca el însuși.

Firește, în îndeplinirea atribuțiilor amintite, domnul era sfătuit și ajutat de *sfatul domnesc* și în cazuri deosebite de *sfatul domnesc lărgit* (numit de istoricii zilelor noastre, cu un termen nu tocmai potrivit, „marea adunare a țării”).

Dacă pe plan intern domnul era acceptat cu calitățile și defectele sale, cum mărturisea Miron Costin: „*Domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritu trebuiește, că, oricum este, de la Dumnedzău este*”, în schimb observatorii străini, în primul rând cei poloni, se arată extrem de severi în aprecierea raportului dintre domni și supuși. În 1578 Leonard Gorecki arată că moldovenii conspiră împotriva domnilor lor, „*fiucid adesea din cea mai mică cauză, și apoi fără a considera strălucirea nașterii și a familiei, iau pe vericine și din cea mai apusă stare, de la vite, de îl înalță în scaunul domnesc*”. Și o altă relatare polonă din secolul 16 arată că în Moldova „*nu este aproape de loc nobile; toți sunt egali și sunt obișnuiți astfel că cel care astăzi păzește caprele, va putea deveni mâine un mare nobil stăpân și chiar voievod; de asemenea sunt printre ei mulți trădători [...] aceasta pentru că pe de o parte voievodul îi tiranizează și pe de alta, ei asasinează pe voievozi*”. Desigur, ne aflăm înaintea unor exagerări, determinate de deosebirea dintre sistemele politice polon și moldovean din veacul 16, dar unele elemente reale există.

Sucesiunea la tron, electivă în cadrul aceleiași familii domnești, permitea urcarea în scaun a oricărui membru al neamului urmașilor lui Basarab I în Țara Românească sau al neamului lui Bogdan I (numiți fără temei Mușatini în secolul 17!) în Moldova, chiar de condiție materială modestă, cu condiția să fie „*os domnesc*” (principiu cu rădăcini romano-bizantine). Cu totul excepțional, ca fapt împlinit, se admitea tacit și succesiunea prin „*sânge domnesc*”, adică prin femei (cazul

Basarabilor-Craiovești din secolul 17 sau al Movileștilor), deși în Țările Române femeile nu aveau drept legal la tron și nici nu puteau transmite o astfel de pretenție.

Alegerea domnului se făcea de către membrii sfatului domnesc, uneori fiind aprobată de sfatul domnesc lărgit, în cadrul căruia boierii mijlocii și cei mici, ca și alte categorii sociale privilegiate, aveau doar rolul de a aclama hotărârea marilor dregători. Adunarea electivă a marilor boieri nu trebuie confundată cu ceremonia de întâmpinare a noului domn de către diverse categorii sociale la reședința domnească.

Învestitura suveranilor vecini, regele Ungariei și cel al Poloniei, nu era necesară în momentul alegerii, domnii Moldovei depunând omagiu și jurăminte de credință doar față de regii Poloniei, în secolele 14–15, de la Petru al Margaretei (Mușata) la Ștefan cel Mare, apoi în a doua jumătate a secolului 16, de la Alexandru Lăpușeanu la Ieremia și Simion Movilă. În schimb, Poarta otomană pretindea învestirea domnilor aleși de către boieri, din prima jumătate a secolului 15 în Țara Românească și de la începutul celei de a doua jumătăți a aceluiași secol în Moldova. În prima jumătate a secolului 16 Poarta acceptă încă învestirea domnilor aleși de către boieri, deși apare tendința sa de a numi direct voievozi în țările române extracarpatice. Unii boieri acceptă aceasta, alții se împotrivesc să primească domnul trimis direct de Poartă. În 1512 boierii adversari ai lui Neagoe Basarab și ai Craioveștilor cer „*să se acorde de la Poarta împărăției sale un voievod pentru țara noastră, așa cum a fost din vechime obiceiul și legea țării noastre*”. În schimb, în 1529 banul Pârnu II Craiovescu și alți boieri refuză să vină la Giurgiu să se închine noului voievod (turcii nu recunoșteau decât acest titlu) Moise, numit de sultan, deoarece acesta nu era ridicat (ales) „*după vechiul lor obicei*”. O poziție oarecum de mijloc adoptă boierii munteni în 1535 alegând domn pe Radu Paisie, sub pretextul că sultanul Suleiman Magnificul era departe (în campania din Iraq) și țara nu putea sta fără domn: „*Totuși porunca depinde de măriia sa padișahul!*”

Din a doua jumătate a secolului 16 Poarta numește tot mai des voievozi fără ca aceștia să fie aleși de către boieri, practică ce în secolul 17 coexistă cu cea a învestirii celor aleși în țară, pentru ca în secolele 18 și 19 să se generalizeze numirea domnilor de la Poartă, în cele din urmă pe o perioadă de timp determinată și adesea cu aprobarea Rusiei. De altfel, încă din secolul 16 unii viitori domni români erau încadrați în ierarhia centrală otomană (Petru Șchiopul, Alexandru II Mircea, Petru Cercel), iar în veacul 18 aveau rangul de pașă cu două tuiuri, inferior vizirilor cu trei tuiuri.

În secolele 14–16 când domnul era ales doar din dinastiile numite astăzi a Basarabilor, respectiv a Bogdăneștilor, acesta, pentru a facilita alegerea fiului cel mare legitim, după moartea sa, îl asocia de multe ori la domnie, cu titlul de voievod, rezervându-și doar sieși pe cel de domn. În general, după obiceiul românesc, doar fiii unui domn (*coconii* = fii legitimi, numiți în secolul 18 *beizadele*, termen turcesc care apare însă la cronicarul transilvan Szamosközy încă de pe la 1600) ridicau pretenții la domnie, de la nepoți acestea se estompau.

În epoca familiilor domnești diferite (secolul 17 — 1711/1714), reprezentanții acestora aveau tendința să încerce a-și crea o dinastie ereditară, fapt pentru care marii boieri preferau să aleagă candidații „fără coconi” (Miron Barnovschi, Gheorghe Ștefan), iar altora să le impună un fel de „*pacta conventa*” după model polonez, „*tocmeală și legătură*” (la 1630 lui Alexandru Iliăș) sau „*legături*” (lui Vasile Lupu).

În sfârșit, în epoca familiilor domnești fanariote (1711/1714–1821), domnii erau mutați dintr-o țară românească în cealaltă (recordul îl deține Constantin Mavrocordat), domnind uneori concomitent cu unul din fii în țara românească vecină, situație căreia i se pune capăt abia în epoca familiilor domnești în principal autohtone (1822–1881).

După formalitățile alegerii, însoțită uneori de „*comedia alegerii*”, prin care unii pretendenți (Neagoe Basarab, Constantin Brâncoveanu) se prefăceau surprinși și gata să refuze, chipurile, onoarea care li se făcea, urma ceremonia ungerii și a încoronării, prin care noul domn primea harul dumnezeiesc și simbolul puterii (coroana) din mâna mitropolitului țării. Aceste ceremonii de tip bizantin contrastau însă cu îmbrăcămintea cavalească de tip apusean și coroana regală cu fleuroane purtate de domnii români. De altfel, îmbrăcămintea cu caracter occidental a fost purtată de domnii români în secolele 14 și 15, urmată în veacul 16 de o perioadă de tranziție spre adoptarea modei orientale care va domina secolele 17–18, proces ce poate fi întâlnit și în Polonia și în parte în Ungaria.

După investirea unui pretendent în divanul împăralesc la Constantinopol, *moment considerat oficial în Evul Mediu cel de început al domniei acestuia*, noul domn nu pleca de îndată în țară, ci rămâne să-și rezolve problemele cu creditorii, pentru a face vizite oficiale etc., răstimp în care trimitea la reședință domnească unul (sau mai mulți reprezentanți) care alcătuia o *locotenență* cu boieri din țară, din a doua jumătate a secolului XVII numită *căimăcămie*, ce emitea documente ca atare, sau în numele domnului, fără să specifice aceasta (de aceea în toamna lui 1593 apar acte emise de Mihai Viteazul la București, deși acesta se afla încă lângă Adrianopol). După sosirea la reședința domnească, care urma uneori după mai multe săptămâni de la investitură, domnul era uns și încoronat de către mitropolit (din secolul XVII, după caz, încoronarea era mai adesea simbolică), moment care până a început investirea domnilor la Poartă era considerat drept începutul domniei.

Mazilirea domnilor de către Poartă se făcea prin ceauși împărătești, iar apoi printr-un dregător special, *schimni aga*, care rămânea la reședința domnească până la sosirea reprezentantului noului domn, după care îl însoțea pe cel mazilit la Constantinopol.

Doamnele participau și ele la conducerea țării alături de soți, sau luând parte la „regente” în timpul minoratului fiilor lor aflați în scaunul domnesc. Interesant este că ele se împărțeau chiar din titlurile domnești ale soților. La 7 septembrie 1511 doamna Voica, văduva lui Mihnea cel Rău, scriind din Sibiu brașovenilor se

intitula: „*Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea voievod, domn a toată țara Ungro-vlahiei, și după acesta cu mila lui Dumnezeu doamna Voica, ce amândoi domni au fost împreună în Țara Românească*”. În vremea când Mihai Viteazul se afla în Transilvania, soția sa, aflată în Țara Românească, aflată sub cârmuirea fiului său Nicolae Pătrașcu, adoptă în titlul său particula domnească *Io*, însemnând, la 1599–1600, pe un disc de argint dat bisericii Stelea din Târgoviște, că: „*Acest disc l-a făcut Io Doamna Stanca în zilele fiului ei Ion Nicolae Voievod, în anul 7108*”. În sfârșit, după ce Elisabeta, văduva lui Ieremia Movilă, se intitulase și ea „*voievo-deasă*”, în pisană din 1644 a bisericii din Fierăști, județul Ilfov, Udriște Năsturel numea pe sora sa, soția lui Matei Basarab: „*Doamna Elena, cu mila lui Dumnezeu stăpână și Voevodeasă a Țării Ungrovlahiei*”.

PREOCUPĂRI PRIVIND CRONOLOGIILE DOMNILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA DE-A LUNGUL VREMILOR

O caracteristică a istoriei politice a țărilor române în Evul Mediu și în Epoca Modernă, până la 1881, a constituit-o numărul mare de domni și domnii ale acestora. Sistemul acesta nu are analogie în statele centralizate ale Europei decât cel mult în Imperiul bizantin și parțial în statele slave ortodoxe, influențate de modul de succesiune bizantin. Nicăieri însă nu apare un număr atât de mare de conducători de state ca în țărilor române extracarpătice¹. Astfel, între secolul XIV și 1881, datorită unor condiții specifice, în Țara Românească se întâlnesc peste 90 de domni și cam 135 de domnii (unii domnind în mai multe rânduri), iar în Moldova circa 90 de domni și peste 140 de domnii! Pe lângă aceștia se înregistrează zeci de pretendenți domnești (unii confirmați în domnie), locotenente domnești, căimăcămii, administrații imperiale străine și un guvern provizoriu la 1848.

Nu e de mirare că în lunga perioadă amintită, la care se adaugă eforturile istoricilor până în zilele noastre, stabilirea ca atare a cronologiei integrale a domnilor din Țara Românească și Moldova, ceea ce a fost socotit adesea o acțiune fundamentală pentru reconstituirea istoriei politice a acestora, a însemnat o preocupare pentru destui istorici și oameni de cultură, care au îndrăznit să se angajeze la o astfel de lucrare dificilă, despre care, pe nedrept, nu s-a pomenit nimic în istoriografia românească. Dificilă, deoarece trebuiau cercetate, în măsura posibilului, toate izvoarele interne și externe ale istoriei românești, cunoscute până în prezent, edite și inedite, ceea ce înseamnă un efort deosebit. Firește, pe lângă documentele domnești și inscripțiile murale (pisaniile) avute în vedere și de către primii alcătuitori de „cataloge” și „cronologii” ale domnilor români, treptat au trebuit astfel să fie luate în considerare și izvoarele narative de tot felul, pomelnicele mănăstirești, colecțiile de documente străine, interne și externe, inscripțiile de pe manuscrise și vechi tipări-

turi, cele de pe obiecte bisericești, predosloviile etc., practic orice izvor cât de mic, putând aduce precizări în stabilirea cât mai exactă a listelor cronologice ale domnilor români.

Luând în considerare numărul mare de domni și de schimbări de natură dinastică petrecute în Țara Românească și Moldova de la începutul secolului XIV și până la 1881, listele amintite cuprind patru epoci:

I. *Epoca dinastiilor Basarabilor din Țara Românească și a Drăgoșeștilor și Bogdăneștilor din Moldova* (secolele XIV–XVI).

II. *Epoca familiilor domnești diferite* (secolul XVII—1711/1714).

III. *Epoca familiilor domnești fanariote* (1711/1714–1821).

IV. *Epoca familiilor domnești în principal autohtone* (1822–1881).

Delimitările dintre aceste epoci nu sunt rigide, reprezentanții unor familii domnești sau urmașii lor, pretendenți sau domnii efemere, încălcând într-un sens sau altul hotarele epocilor, care reprezintă doar în mare repere cronologice. La acestea se adaugă, cum am amintit, consemnarea locotenențelor domnești, a căimăcămiilor și a ocupațiilor și administrațiilor străine, austriece, rusești și turcești, care perturbă și șirurile cronologice ale domnilor, îndeosebi în secolele XVIII și XIX.

DE LA PRIMA LISTĂ DE DOMNI LA CATALOGELE PRINCIPILOR ALE STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO (MIJLOCUL SECOLULUI XV — SFÂRȘITUL VEACULUI XVII)

Ținând seama de dificultățile alcătuirii listelor de domni din Țara Românească și Moldova, nu e de mirare că la 1856 Edgar Quinet, interesat de istoria românilor, se arăta dezamăgit că: „Nici măcar seria domniilor nu era fixată; era domeniul în care, după părerea tuturor, rămânerea în urmă era cea mai vizibilă”². Chiar un deceniu mai târziu, la 1866, maiorul D. Pappasoglu, un istoric reputat la acea vreme, nu cunoștea nici măcar anii de domnie ai lui Mihai Viteazul, pe care îl considera născut în 1539 și domnind între 1582–1601!³

Și totuși, la acea dată, încercările de alcătuire a listelor de domni aveau în Țara Românească o lungă tradiție. Interesul pentru cunoșterea șirului domnilor apare aici vizibil încă de la mijlocul veacului XV, dar mai trece mult timp până la consemnarea lui. Într-una din povestirile germane despre Vlad Țepeș (redacțiile din 1463, 1488, 1500), temutul voievod se adresează pe rând celor 500 de boieri invitați la curtea domnească, începând cu cel mai vârstnic, cu întrebarea: câți voievozi sau principii au domnit în Țara Românească, după cât își aduce fiecare aminte. „Unul a

2. Edgar Quinet, *Românii. Reorganizarea Provinciilor Dunărene*, în *Opere alese*, II, București, 1983, p. 341.

3. „Anul nașterii lui Mihai, 1539, al venirii lui la Domnia Țării 1582, al lui asasinării lui la Torda 1601” (D. Pappasoglu, *Monumentul lui Mihai Vodă Viteazul ...*, București 1866, p. 14).

1. În Transilvania cucerirea maghiară a împiedicat apariția instituției românești a domniei. Lista consemnând Voievozii, vicevoievozii, principii și guvernatorii Transilvaniei între 1111 și 1867, în *Documente privind istoria României, Introducere*, I, București, 1956, p. 497–507.

răspuns 50, un altul 30, unul 20, un altul 12, și nici unul nu era atât de tânăr pentru a-și aminti <mai puțin> de 7⁴. Evenimentul care ar putea fi plasat în anul 1459, dincolo de conotația politică pe care probabil i-a dat-o Vlad Țepeș⁵, arată că lista domnilor nu era cunoscută la acea dată, nici măcar de către marii boieri ai țării (în realitate, știm astăzi că de la Basarab I la Vlad Țepeș au domnit 15 voievozi), deși de la întemeierea Țării Românești și până la data amintită trecuse doar, aproximativ, un veac și jumătate, atât cât se socotește că funcționa relativ corect memoria colectivă medievală.⁶

Cu trecerea timpului și sporirea numărului domnilor, situația s-a complicat. Pomelnicele primelor, sau a celor mai importante ctitorii domnești, deși păstrate după recopieri succesive, de-a lungul veacurilor, indică de cele mai multe ori corect șirul primilor domni, până la sfârșitul secolului XIV. În Țara Românească, de pildă, pomelnicul Tismaniei, al episcopiei Râmnicului (Noul Severin), al mitropoliei din București, sau al mănăstirii din Câmpulung menționează corect succesiunea domnilor de la Basarab I la Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân.⁷ Același lucru se poate spune și despre pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, în ceea ce privește succesiunea domnilor de la Bogdan I la Iuga.⁸ Numai că pomelnicele nu au fost luate în considerare cel puțin în Țara Românească, pentru veacul XIV și începutul secolului următor, nici de către autorii celor dintâi cronici interne, compilate din a doua jumătate a veacului XVII, care urmăreau de obicei, se pare, în stabilirea listei primilor domni, satisfacerea unor interese politice⁹, nici ulterior în secolul XVIII, de către autorii „hronologiilor” domnești. De altfel, redactarea primelor cronici ale Țării Românești nu a fost precedată, cum ar fi fost firesc, și cum s-a petrecut în Moldova, de alcătuirea listei domnilor. Tocmai de aceea, cum vom vedea, în secolul XVIII, în Țara Românească s-a simțit nevoia alcătuirii cronologiei domnilor.

4. Redactare din 1463 (Matei Cazacu, *L'histoire du prince Dracula en Europe Centrale et Orientale* (XV siècle), Genève, 1988, p. 98–99. Variante mai scurte, la 1488 (*ibidem*, p. 162–163) și 1500 (Ion Stăvărș, *Povestiri medievale despre Vlad Țepeș-Dracula*, București, 1978, p. 131, 140).

5. Cf. Constantin Rezachevici, *Vlad Țepeș—Cronologie, Bibliografie*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1748; *idem*, în *Dracula Essays on the Life and Times of Vlad Țepeș*, Iași, New York, 1991, p. 257.

6. Georges Duby, *Memorii fără istoric*, în *Evul Mediu masculin*, București, 1992, p. 230.

7. Alexandru Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București 1909, p. 149–157; Athanasie <Mironescu>, *Sfânta Episcopie a eparhiei Râmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, 1906, p. 244, 251–252, 256; Virg. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „BCMI”, X–XVI (1917–1923), p. 25; Veniamin Micle, *Monumentul istoric-bisericesc Coșuna-Bucovățul Vechi Craiova*, Craiova, 1982, p. 14; *Inscripții medievale ale României. Orașul București*, I, București, 1965, p. 320.

8. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941.

9. Cf. mai nou, Ștefan Andreescu, *Din nou despre prima cronică a Țării Românești*, în „BOR”, C (1982), nr. 9–10, p. 855–867.

Situația a fost diferită în Moldova, datorită condițiilor politice în care s-a întemeiat această țară românească, unde în mod cert apare prima listă de domni, păstrată ca atare până astăzi. Ea a fost redactată (poate cu ajutorul pomelnicului domnesc de la mănăstirea Bistrița, început în 1407, sau cu cel al mitropoliei—lăcașul Mirăuți), la mijlocul veacului XV, îndată după 1451, mai precis pe la 1451–1452, în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandrel (1452–1454). Ea înșiră corect numele domnilor de la Bogdan I la Alexandru II (Alexandrel), din a cărui domnie trecuse doar un an, menționând în capul listei numele lui Dragoș și al lui Sas, care însă făceau parte din altă familie. La ea a fost adăugat, ulterior, numele lui Bogdan II, desigur în vremea urmașului acestuia, Petru Aron, când lista a început din nou să fie redactată, fiind apoi transcrisă în această formă într-un *Sbornic* din veacul XVI. Ea nu conține anii domniilor, ci doar duratele acestora¹⁰.

Ulterior, această listă a domnilor Moldovei, anteriori lui Ștefan cel Mare, completată până la începutul veacului XVI cu date genealogice și unele informații istorice de tipul analelor, a fost cuprinsă ca atare în letopisețele anonime moldovene din secolele XV–XVI¹¹, și, în parte, prin intermediul unora dintre acestea, în cronicile Moldovei ale lui Grigore Ureche¹² și Nicolae Costin¹³.

În exterior, una dintre primele încercări de a stabili o listă a „*principilor sau voievozilor*” Moldovei aparține germanului Hieronym Henninges (c. 1550–1597), genealogist din Luneburg, în Hanovra. În partea a treia a celui de al patrulea volum din masiva sa lucrare, *Theatrum genealogicum ostentat omnes omnium aetatum familias [...] usque ad haec nostra tempore vixerunt [...]*, Magdeburg, 1598, p. 409, el încearcă să stabilească, exclusiv după izvoare externe, lista domnilor moldoveni de la Petru Aron până la Petru Șchiopul.¹⁴

10. *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 39–40. Leon Șimanschi consideră că această listă a domnilor a fost redactată la curtea lui Alexandrel, sub îndrumarea mitropolitului Theoctist și a logofătului Mihail (Mihu). Ea ar reprezenta o variantă dezvoltată a unei prime liste de domni, de la Bogdan I la Alexandru cel Bun, din care era însă omisă domnia lui Iuga, alcătuită spre sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun (*Istoriografia româno-slavă din Moldova. I. Lista domnilor din a doua jumătate a secolului XIV*, în „AIIAI”, XXI (1984), p. 119–135 + anexe).

11. *Cronicile slavo-române*, p. 6–7, 14–15; 43–44, 48–49; 55–56, 60–61; 69–70; 157, 160–161; 168; 177–178. Cf. și Leon Șimanschi, *op. cit.*, II. *Lista domnilor din prima jumătate a secolului XV*, în „AIIAI”, XXII² (1985), p. 567–578 + anexe.

12. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 72–73.

13. Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942, p. 175–176. Prin intermediul lui G. Pray (1774 și 1775), lista primilor domni ai Moldovei a fost folosită în 1792–1796 și de Samuil Micu, *Scurtă cunoștință de istoria românilor*, ed. Cornel Câmpeanu, București, 1963, p. 63–64.

14. Paul Păltânea, *O genealogie a domnitorilor români din secolele XV și XVI în „Theatrum genealogicum”* (Magdeburg, 1598), în *România în istoria universală*, III³, Iași, 1988, p. 111–117, 119–121.

Întitulată *WALACHICI vel VALACHICI PRINCIPES vel VAIVODAE*, lista cuprinde 14 nume însoțite de comentarii istorice, dintre care doar unul, aparținând lui Dracula (Vlad Țepeș), apare eronat aici. Bogdan cel Chior (*Luscus*) e însă menționat înainte de Ștefan cel Mare, care e urmat tot de un Bogdan, prin confundarea și inversarea poziției tatălui lui Ștefan cu fiul acestuia având același nume. Lipsesc domniile scurte ale lui Ștefan Lăcustă, Alexandru Cornea, cele ale fiilor lui Petru Rareș, Iliș și Ștefan, și efemera domnie a lui Ioan Joldea, în schimb apare ca domn pretendentul Dimitrie Wiśniowiecki¹⁵.

În această formă, lista datează desigur din perioada imediat următoare instaurării lui Petru Șchiopul (iunie 1574), căruia nu i se înregistrează, ca atare, decât numele.

Un sfert de veac mai târziu, pe la 1600, cronicarul transilvănean Ștefan Szamosközy încearcă, în însemnările sale de cronică, să stabilească „*Șirul Domnilor din Țara Românească*“, de la Mircea Ciobanul la Mihai Viteazul, deci în răstimpul celei de-a doua jumătăți a secolului XVI, care îl interesa. Deși fusese cronicar de curte al principelui Sigismund Báthory, el nu a izbutit să refacă șirul domniilor de la „Mircea Vodă“ (Ciobanul) până la „Mihnea Vodă“ (Turcitul), pe care îl credea fiul celui dintâi, plasând corect doar domniile lui „Petru Cercel“, „Ștefan Vodă“ (Surdul), „Alexandru Vodă“ (cel Rău) și „Mihai Vodă“. Revine într-o notă marginală rectificatoare, confundând însă, de data aceasta, pe Alexandru Mircea (1568—1577) cu Alexandru cel Rău (1592—1593), drept pentru care afirmă că după ultimul a urmat Mihnea Turcitul (1577—1583, 1585—1591), la „anul 1590“, în vreme ce Mihai Viteazul ar fi luat domnia în „anul 1592“ (corect 1593)¹⁶.

Dacă un cronicar de curte din vecinătatea Țării Românești dispunea de atât de puține informații despre cronologia domnilor acesteia, contemporani cu el, ne putem atunci întreba despre ce fel de informații o fi dispus în secolul următor învățatul francez Du Cange (1610—1688), în cazul în care el însuși este autorul unei „*liste a voievozilor Moldovei și Țării Românești*“, aflată în manuscrisul 5 047 din arhiva sa, de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Arsenalului din Paris¹⁷?

Oricum, în secolul XVII, interesul pentru stabilirea ca atare a cronologiei domnilor români, deosebit de preocupările cronicărești, a început să se manifeste vizibil în țările române extracarpatice. Înainte de 1681, Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1670—1686, cu întreruperi), redactează în versuri prima cronologie propriu-zisă (mai mult decât o simplă listă) a domnilor moldoveni, tipărită la Iași în 1681, la începutul *Molitevnic*-ului (carte de rugăciuni) și republicată cu puține adausuri și

15. *Ibidem*, p. 119—121.

16. Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 100—101.

17. Sergiu Iosipescu, *Călătorie de studii în Franța*, în „*AIPI*“, XXIII² (1986), p. 1 136. Nu se dau detalii, în afara simplei semnalări. Autorul mi-a relatat că probabil lista a fost alcătuită de Du Cange în legătură cu lucrarea sa *Illyricum vetus et novum* ..., Bratislava, 1746.

indicarea, în partea dreaptă a textului, a văleatului documentelor domnești folosite, în *Parimiile preste an*, Iași, 1683.

După o dedicație către Gheorghe Duca, „domnu țării Moldovei și Ucrainei“ (1678—1683), aflat în scaun la vremea ambelor ediții, Dosoftei începe șirul domnilor cu Dragoș vodă și fiul său Sas, continuând de la Bogdan I până la Antonie Ruset (1675—1678), predecesorul în scaun al lui Duca, cu menționarea familiei căruia se încheie această primă variantă — fără titlu — a cronologiei domnilor Moldovei¹⁸. Cu acest prilej el aduce o serie de precizări, care nu se află în cronici, probabil interpretate din vechi pomelnice mănăstirești („*de să pomeniaște*“), cel puțin pentru primii urmași ai lui Bogdan I. Astfel, el afirmă că acesta era căsătorit cu doamna Maria, iar fiul lor era Fedor (Teodor) numit Lațco, căsătorit cu doamna Ana. De la Petru vodă „carele-i dzic Mușatin“, până la Ilia și Ștefan, fii lui Alexandru cel Bun, sunt înșirați toți voievozii, dar apoi până la „Ștefan cel Bun“ (Ștefan cel Mare) nu mai e amintit decât Bogdan II, tatăl acestuia. Tot cu omisiuni continuă șirul domnilor de la Ștefan cel Mare la Antonie Ruset, fără a fi însă uitați domnii importanți, aceasta deoarece Dosoftei nu repetă datele cronicilor, ci urmărește ca izvoare principale documentele domnești și pisanile mănăstirilor voievodale, exemplu care va fi urmat de autorii următoarelor cronologii domnești.

Pomenind pe Roman I, Dosoftei menționează: „Acesta ce să scrie-ntr-a țării urice“, însemnând pe marginea dreaptă a cronologiei, o dată cu ediția a doua, din 1683, uricul folosit („6900 văleatul era atunci“)¹⁹. După care continuă să noteze justificativ, pe aceeași parte, văleatul actelor domnești folosite, împreună cu completări de nume la lista voievozilor. Acest fel de a alcătui o cronologie, prin întrebuințarea izvoarelor de prima mână, folosite și astăzi, l-am putea numi critic, fără a greși. Oricum, învățatul mitropolit al Moldovei este cel dintâi care aplică sistematic această metodă într-o lucrare istorică.

Dosoftei a continuat să lucreze la cronologia domnilor moldoveni și în anii următori, deși din 1686 s-a refugiat în Polonia până la moarte, în 1693. Și astfel, a luat naștere o nouă variantă — a treia — a acesteia, cu titlul *Domnii Țării Modo<vei>*, mult sporită, încheiată la 1 ianuarie 1690, în vremea lui Constantin Cantemir (1685—1693), ultimul domn amintit în ea. Este, de altfel, singurul manuscris autograf păstrat al fostului mitropolit, și el însuși l-a lipit după prefața lui Șerban Cantacuzino, la începutul *Bibliei* tipărite la București în 1688, exemplar pe care îl primise în Polonia, dovadă că socotea utilă reproducerea cronologiei domnilor în toate tipăriturile religioase ale vremii²⁰.

18. Dosoftei, mitropolitul Moldovei, *Cronologia domnilor Moldovei*, în *Cronici și povestiri românești versificate* (Sec. XVII—XVIII), ed. Dan Simonescu, București, 1967, p. 49—53.

19. *Ibidem*, p. 50. Este vorba de hrisovul lui Roman I din 30 martie 1392 [P.P. Panaitescu, I. Donat, *Arhivele în sprijinul cercetării istorice*, în „*RA*“, VI (1963), nr. 1, p. 72].

20. Dosoftei, *Opere*, I, ed. N.A. Ursu, București, 1978, p. 392—394. Acum, exemplarul *Bibliei* de la 1688 cu manuscrisul original al cronologiei domnilor Țării Moldovei se află la mănăstirea Putna.

În această a treia variantă, Dosoftei a inclus în text unele adausuri marginale din ediția a doua, de la 1683, de pildă cele despre Ion vodă cel Viteaz, Iancu Sasul și Gaspar Grațiani, renunțând însă la dedicația către Gheorghe Duca, mort încă din 1684 în prinsoare polonă²¹.

Patru ani mai târziu, în 1694, un alt învățat român, de data aceasta din Țara Românească, Constantin Cantacuzino stolnicul (c. 1640–1716), a redactat două „cataloage” ale principilor din Țara Românească dintre 1290 și 1694, respectiv din Moldova între 1395–1694. Scrise în limba italiană, ele răspund unor cerințe de documentare formulate de generalul imperial, contele Luigi Ferdinando de Marsigli (1658–1730), care aduna atunci materiale pentru o descriere a Daciei (*Descrittione naturale, civile e militare delle Dacie sive Ripense, Mediteranee e Transalpine*²²).

Marsigli cerea informații îndeosebi despre „primul conducător” al Țării Românești, „Negrul”, pe care stolnicul C. Cantacuzino îl identifica cu „Radu” (Radu Negru), dorea „catalogul numelor tuturor principilor, voievozii Țării Românești, de la Negru, până la ultimul” (Constantin Brâncoveanu), ceea ce stolnicul îl încredințează că a făcut. El mai solicita informații despre „familia Basarab”, în legătură cu ținutul Basarabia (Bugeac), și C. Cantacuzino trimite la același catalog al principilor Țării Românești. Cât despre Moldova, Marsigli îi cerea informații despre primul conducător al ei, „cum a fost în Țara Românească Negru”, precum și „catalogul numelor tuturor celorlalți principii până la ultimul”, ceea ce învățatul stolnic a și realizat²³.

Sub titlul general, *Catalogo dei principi della Wallachia*, prin care C. Cantacuzino se referea atât la Țara Românească cât și la Moldova, el a grupat cele două liste de domni. *Catalogo de'principi di Valachia*, așadar, lista domnilor Țării Românești, cuprindea 53 de nume, începând cu „Radul Negrul” și până la Constantin Basarab („Constantino Bassaraba”), adică Constantin Brâncoveanu, care domnea la 1694. Domnii cu același nume au fost numerotați, dar nu se arată anii de domnie, și cu excepția lui Paisie, cu porecla „Radul tiranul”, Petru Cercel, Ștefan Surdul și „Radu zis cel Mare” (Radu Mihnea), nu se indică porecelele voievozilor, excepție făcând cei menționați doar prin acestea: „Laiotă”, adică Basarab cel Bătrân, și „Țepeluș”, adică Basarab cel Tânăr²⁴. În ultimele două cazuri, desigur intenționat, stolnicul Cantacuzino nu le-a trecut numele de botez (Basarab), pentru a nu fi confundat cu numele de familie Basarab, pe care îl acordă lui Neagoe

21. *Ibidem*, p. 4–9; notele marginale și comentariile lui Dosoftei, p. 394–399.

22. Dumitru Zaharia, *Mărturii străine despre unitatea românilor. Frații din cele „trei” Dacii*, în „MI”, XIV (1980), nr. 6, p. 12–15.

23. N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, Al doilea memoriu, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXI, 1899, p. 69–73; *Operele lui Constantin Cantacuzino*, ed. N. Iorga, București, 1901, p. 41–51.

24. N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine*, p. 73–76; *Operele lui Constantin Cantacuzino*, p. 50–56.

Basarab, Șerban Basarab (Radu Șerban), Matei Basarab, Șerban Cantacuzino Basarab și Constantin Basarab (Constantin Brâncoveanu), insistând asupra tuturor cu excepția lui Matei Basarab, toți ceilalți fiind, după părerea oamenilor vremii, înrudiți cu el însuși. Numai că această familie domnească „Basarab” era de fapt cea a boierilor Craiovești, ceea ce stolnicul Cantacuzino se ferește să precizeze. Basarab, numele domnesc al lui Neagoe, devenind, cum vom vedea²⁵, nume de familie, abia de la Radu Șerban, bunicul pe linie maternă al stolnicului și străbunicul lui Constantin Brâncoveanu.

Izvorul stolnicului C. Cantacuzino este în acest caz, în primul rând, cronică internă, *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, 1290–1690, adică *Letopiseșul Cantacuzinesc*, cum rezultă limpede din compararea celor două texte²⁶. Pe lângă care, evident, adaugă știri din tradiția familiei sale materne, cea a Basarabilor (Craiovești), iar în cazul lui Mircea cel Bătrân și Mihai Viteazul, unele ecouri ale istoriilor străine, rezultat al erudiției sale.

Pentru *Catalogo de principi di Moldavia*, care numără 55 de nume de voievozi, de la Dragoș (menționat la 1395, desigur printr-o inversare a ultimelor două cifre) la Constantin Duca (1693–1695), stolnicul a folosit letopiseșele moldovene, în primul rând cel al lui Grigore Ureche. Ca atare, lista e corect concepută și lipsurile sunt puține (îndeosebi din al doilea sfert al secolului XVII: Alexandru Movilă și rivalul său Ștefan Tomșa II).²⁷

Sunt menționate și stăpânirile efemere sau chiar pretendențele (Ciubăr, Joldea, Ioan și Alexandru Potcoavă). Domnii cu același nume sunt, de asemenea, numerotați, porecla fiind înregistrată doar în cazul lui „Ștefan patru, zis cel Mare”, „Petru Rareș”, „Ioan Armeanul”, „Iancu Sasul”, „Ștefan Burdușca” (Gheorghe Ștefan) și „Constantin al doilea, Cantemir, zis barbarul”. Nici anii de domnie și nici duratele acestora nu sunt însă pomeniți, iar câteva informații pe lângă simpla mențiune a numelui se dau doar pentru Ștefan cel Mare și pentru familia Movilă (în legătură cu înrudirile ei din Polonia și Lituania)²⁸.

25. Cf. Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești* (mss.).

26. Este eronată afirmația lui Andrei Pippidi, după care „nici în 1694 stolnicul nu dispunea încă de letopiseșul cantacuzinesc”. Drept argumente se menționează prezența sau absența în catalogul principilor Țării Românești a unor voievozi (*Pornind de la o carte nouă despre Radu Popescu*, în „AIIA”, XXV¹ (1988), p. 430–431). Numai că o lectură efectivă, în paralel, a catalogului și a *Istoriei Țării Românești 1290–1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, arată limpede că informația stolnicului provine, cum era și firesc, din această din urmă cronică, redactată în mediul familiei sale.

27. Alexandru Coconul nu lipsește din această listă (cum i se pare „straniu” lui Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 431), ci e înregistrat sub numărul 42 („Alessandro sesto”), la locul potrivit ultimei sale domnii în Moldova (1629–1630), între Miron Barnovschi și Moise Movilă.

28. N. Iorga, *op. cit.*, p. 76–78; *Operele lui Constantin Cantacuzino*, p. 57–59.

Nu e de mirare că L.F. Marsigli, deși a reprodus listele domnilor din Țara Românească și Moldova, trimise de C. Cantacuzino, în lucrarea sa, amintită mai sus, *Descrittione naturale, civile e militare delle Dacie*, rămasă până acum în manuscris²⁹, a căutat și ulterior să-și completeze cunoștințele în acest domeniu³⁰.

ÎNȚRE LISTA DOMNILOR A LUI DIMITRIE CANTEMIR ȘI CRONOLOGIILE DOMNEȘTI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLUL XVIII)

Două decenii după lucrarea stolnicului C. Cantacuzino, în 1714–1716, Dimitrie Cantemir, aflat pe atunci în Rusia, încheia redactarea celei mai complete liste a domnilor Moldovei de până atunci. Cuprinsă în *Descrierea Moldovei*, ea înregistra 65 de domnii, de la Dragoș la Mihail II Racoviță (1715–1726). Nici Dimitrie Cantemir nu indică anii domniilor și nici durata acestora, în schimb, spre deosebire de listele precedente, menționează domniile repetate și mai ales adaugă amănunte interesante în legătură cu fiecare domnie. Și învățatul voievod al Moldovei numerează domnii cu același nume, însă în mai multe cazuri nu se mulțumește doar să menționeze porecele domnești, ci le și explică. De asemenea, încearcă să stabilească legăturile de rudenie între voievozii diferitelor familii care s-au succedat în scaunul Moldovei, începând cu neamul Drăgoșeștilor (pe care însă îl confundă cu cel al urmașilor lui Bogdan I). Întreaga listă e alcătuită, de altfel, cu scopul de a dovedi că domnia Moldovei se moștenește în sânul neamului domnesc³¹.

Mult timp, lista domnilor, mai precis succesiunea acestora, datorată lui Dimitrie Cantemir, nu a fost depășită, fapt care s-a petrecut abia în secolul XX. Dar nici nu a fost cunoscută în spațiul românesc. Ca atare, la 10 septembrie 1730, în cancelaria domnească a Moldovei a fost alcătuită o altă listă a domnilor, începând cu „Bogdan voievod cel Bătrân” și până la prima domnie moldovenească a lui Constantin Mavrocordat (1733–1735). De fapt, ea fusese redactată în 1730, în vremea predecesorului acestuia, Grigore II Ghica (1726–1733), numele lui Constantin Mavrocordat fiind completat cu prilejul transcrierii ei în condica domnească de documente inițiată de acesta. Lista cuprindea, ca atare, numele, rareori însoțit de vreo poreclă, a 40 de domni, având multe lipsuri, îndeosebi în partea de început, unde între Bogdan I și Alexandru cel Bun apare eronat doar numele lui „Aron vodă cel Bătrân” (Petru Aron!). Foarte probabil ea a fost alcătuită după documentele cunoscute în 1730 în cancelaria domnească de la Iași³².

29. Muzeul L.F. Marsigli, Universitatea din Bologna, ms. 108 (D.A.N.I.C., București, *Microfilme Italia*, rola 49), cf. Constantin Șerban, *Ecouri românești în opera lui Luigi Ferdinando Marsigli*, în „RdI”, XXXIII (1980), nr. 11, p. 2179, nota 62, p. 2 181–2 182, 2 186.

30. *Călători străini despre țările române*, VIII, București, 1983, p. 63.

31. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 134–145.

32. *Condica lui Constantin Mavrocordat*, III, ed. Corneliu Istrati, Iași, 1987, p. 102–103.

Cu venirea la domnie a lui Constantin Mavrocordat, care, în perioada care ne interesează, inaugura o adevărată domnie continuă în țările române extracarpatice, trecând succesiv de pe un tron pe celălalt (1730, 1731–1733 în Țara Românească, 1733–1735 în Moldova, 1735–1741 în Țara Românească, 1741–1743 în Moldova, 1744–1748 în Țara Românească, 1748–1749 în Moldova etc.), preocupările pentru istoria ambelor țări române capătă un impuls deosebit. Îndeosebi în Moldova, unde cronicile erau mai multe și mai felurite, învățatul domn, care urmărea stăruitor să se româneze, a inițiat sau a sprijinit, poate preluând și o idee mai veche a tatălui său, Nicolae Mavrocordat (1709–1710, 1711–1715), și acesta învățat, pe lângă adunarea documentelor interne în condica domnească amintită mai sus³³, un adevărat program de alcătuire a unei istorii a Moldovei și Țării Românești, ca lucrare unitară, de la întemeierea celor două principate și până în vremea sa.

Desigur, din interesul său s-a alcătuit acel corpus unitar al cronicilor moldovene, care, înmânunchiind lucrările lui Miron și Nicolae Costin și Ion Neculce, au alcătuit „istoria Moldovei” (de la *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin până la anul 1743), volum în care, așa cum atrăgeam atenția mai demult, „istoriile” („cuvintele”) lui Neculce reprezentau nu o introducere la letopisețul acestuia, cum se afirmă până acum, ci completări la cronicile înaintașilor săi, neinterpolate la locul cuvenit, ci plasate la sfârșitul letopisețului lui Miron Costin³⁴. Și tot în vremea lui Constantin Mavrocordat, în 1733, la începutul primei domnii în Moldova, cămărașul de izvoade Vasile Buhăescu, cum se credea până nu de mult³⁵, sau cu mai mult temei Vasile Buzilă³⁶, a realizat o formă „pre scurt adunate den multe letopisețe”, a *Istoriilor Țării Rumânești și a Țării Moldovei. De viața a prealuminaților domni...*, o adevărată istorie paralelă a celor două țări române, „den descălecătura țărilor” și până în 1733³⁷, tradusă în anul următor, la Iași, în grecește³⁸, care în forma în care a fost concepută putem spune că este în fapt o adevărată cronologie a domnilor din cele două țări române.

33. *Ibidem*, I–III, ed. cit., Iași, 1985–1987.

34. Constantin Rezachevici, *Un alt „cuvânt” al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea și câteva relatări în legătură cu „istoriile” sale*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 4, p. 582 și nota 112.

35. Andrei Pippidi, *În jurul cronicarului Vasile Buhăescul*, în „AIIAI”, XXIII² (1986), p. 835–841.

36. Ștefan S. Gorovei, *Între Vasile Buhăescul și Vasile Buzilă — o problemă de „paternitate” literară*, în „AIIAI”, XXV¹ (1988), p. 445–451; idem, *Spre unificarea istoriografiei naționale: „Cronica paralelă” (Iași, 1733)*, în „AIIAI”, XXV² (1988), p. 139–185.

37. Em. E. Kretzulescu, *Cronica lui Vasile Buhăescul cămărașul*, în „RIAF”, XIV (1913), p. 155–170; XV (1914), p. 219–225; XVI (1922), p. 162–186.

38. I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV–XVIII. Privind istoria României*, București, 1963, p. 119–120.

Dar și forma dezvoltată („pre larg“) a acestei cronici paralele, atribuită în singura ediție a ei lui Axinte Uricariul³⁹, înregistrând perioada 1290–1724⁴⁰, redactată între 1733–1743⁴¹, cuprinde în partea de început o adevărată cronologie a domnilor din Țara Românească și Moldova, însă numai din perioada 1290–1633. Cronologie „tabelară“ am fi tentați să-i spunem, cu un termen actual, pentru că se prezintă sub forma unui tabel. Acesta cuprinde în coloane paralele, rânduite cronologic ascendent, în dreptul anilor, de la 1290 la 1633, mai întâi numele sultanilor și ale vizirilor, apoi cele ale domnilor Țării Românești și ai Moldovei, fiecare precedat de un număr de ordine, care se regăsește în cuprinsul cronicii, încheindu-se cu o rubrică unică, privind numărul de ani ai stăpânirii respective, și cu o alta trimițând la paginația manuscrisului. Redactat pe la mijlocul secolului XVIII, nu este vorba, așadar, de o adevărată „cronologie tabelară“, cum vom vedea mai jos, ci, mai degrabă de un sinopsis (tabel sinoptic) al domniilor cuprinse în această mare compilație de cronică⁴².

Este însă demn de subliniat că autorul moldovean al versiunii „pre larg“ a cronicii paralele nu se mulțumește să compileze doar letopisețele vremii, ci, pentru perioada de început a domnilor Moldovei, își extrage date „din hrisoavele lor și din pomelnicele vechilor mănăstiri“, citând în mod deosebit „o carte de pomelnic a Mănăstirii Bistriței“⁴³, adică pomelnicul acesteia început la 1407, până atunci nefolositor la alcătuirea letopisețelor sau a cronologiilor domnești.

Se pare că în octombrie 1742 cronică paralelă atribuită lui Axinte Uricariul ori nu fusese încă încheiată și prezentată lui Constantin Mavrocordat, ori acesta nu era mulțumit de ea, astfel că domnul s-a adresat la 11 a lunii unui tânăr învățat grec, Markos Antonios Katsaitis (1717–1787) din Kerkyra, aflat atunci într-o scurtă călătorie la Iași, cu propunerea de a lucra „la compilarea istoriei Valahiei și Moldovei, la care s-au supus probei mai mulți, fără a putea reuși și că, de aceea, a chemat până chiar și de la Veneția pe pater Catiforo“ (Anton Catiforos din Zante), fixându-i o retribuție generoasă. Numai că abilul greco-italian a refuzat politicos, în ultimă instanță, înțelegând greutatea compilării „unei istorii atât de complicate cum era aceea a Valahiei și Moldovei“, la care a fost informat de marele postelnic că, s-au supus „mulți alții, mult mai abili și cu talente mai mari, fără a-i da de cap“, cu atât mai mult cu cât Constantin Mavrocordat „pretinde să fie puși în concordanță, în cronologie și în fapte, toți autorii, ceea ce era imposibil de realizat“, iar domnul, „din natură nerăbdător și ciudat, vrea orice lucru să fie îndeplinit cu promptitudine și desă-

39. Gabriel Ștrempel, *Introducere*, la Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, I, București, 1993, p. X–XVIII.

40. Axinte Uricariul, *op. cit.* Volumul I conține perioada 1290–1626.

41. Ștefan S. Gorovei, *Între Vasile Buhădescul și Vasile Buzilă*, p. 446–449; idem, *Spre unificarea istoriografiei naționale*, p. 149–157.

42. Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, I, p. XL–XLV.

43. *Ibidem*, p. 6. Cf. Ștefan S. Gorovei, *Spre unificarea istoriografiei naționale*, p. 161–162.

vârșit“. În plus, lucrarea o dată terminată „trebuia să cadă sub cenzura atâtor care n-au avut norocul de a reuși“, referire desigur la cronicarii moldoveni ai vremii⁴⁴.

Aceștia însă nu au fost singurii competitori, domnul adresându-se și unor învățați sași din Transilvania, și chiar iezuiților din Ungaria habsburgică⁴⁵. Astfel că șapte luni mai târziu, în mai 1743, la Iași sosea iezuitul maghiar Carol Péterfi, un alt candidat la scrierea istoriei țărilor române extracarpătice, invitat de Constantin Mavrocordat. El însă nu a rămas în Moldova decât până la sfârșitul lunii iulie 1743, când protectorul său a fost mutat în Țara Românească. Întorcându-se în Ungaria, Péterfi lua cu el o listă a domnilor din Țara Românească și din Moldova, alcătuită după cronică paralelă atribuită lui Axinte Uricariul. Lista înmănată de secretarul, încă neidentificat, al lui Constantin Mavrocordat⁴⁶, urma să-i slujească la redactarea amintitei istorii a țărilor române. În 1746 însă Péterfi a murit pe neașteptate, și lista domnilor din țările române extracarpătice a ajuns în arhiva iezuiților de la Bratislava, împreună cu alte manuscrise ale sale.

Știm aproximativ cum arăta această listă, care are în parte și aspect de arbore genealogic, deoarece ea se regăsește în prelucrarea lui George Pray, un alt iezuit, preocupat de această dată de istoria Ungariei și a țărilor din jurul acesteia. El a aflat-o în arhiva amintită din Bratislava a ordinului său și a publicat-o (folosind pentru domni Moldovei și lista lui Dimitrie Cantemir, din *Descriptio Moldaviae*) în *Dissertationes Historico-Criticae in Annales Veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Viena, 1774, p. 139–141, nota r (altă ediție identică în 1775)⁴⁷.

Această listă, tributară erorilor din cronică paralelă atribuită lui Axinte Uricariul și celei alcătuite de Dimitrie Cantemir, are totuși o dublă însemnătate, așa cum de altfel s-a mai amintit, fapt pentru care am și stăruit asupra ei. Pe de o parte, este *prima listă a domnilor din Țara Românească și Moldova. conținând și date genealogice, răspândită pe plan universal*, după G. Pray⁴⁸, iar pe de altă parte, prin preluarea ei, sub aspectul datelor esențiale, din lucrarea lui G. Pray, de către istoricul austriac Johann Christian von Engel („prea vestitul Engel“ cum îl numește Gh. Șincai în toată cronică sa), a cărui *Geschichte der Moldau und Walachey*,

44. Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*, ed. Elena Moisuc și Dumitru Limona, în *Saeculum*, Iași, 1977, p. 79, 81–83, 86.

45. Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 150.

46. *Ibidem*, p. 151–152.

47. Cf. și Andrei Veress, *Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743–1785)*, în „AAR“, M.S.L., S. III, t. V, 1931, p. 83–88; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 150–151; idem, *Între Vasile Buhădescul și Vasile Buzilă*, p. 448, și nota 16.

48. A. Veress, *op. cit.* p. 88, dar s-a înșelat atribuind această listă medicului grec Gheorghe Saul, și crezând că își are izvorul într-o „însemnare de domni Moldovei“, care s-ar fi păstrat la mitropolia din Iași, tipărită apoi aici în 1794 și 1795.

apărută la Halle în 1804⁴⁹, a influențat întreaga istoriografie românească din secolul XIX, începând cu Florian Aaron, ea a avut un impact important asupra istoricilor români din secolul XIX. În sfârșit pornind de la datele aceleiași liste reproduse de G. Pray, pe care o citează ca „lista domnească a lui Scarlatti“, și adăugându-i datele cronologiei domnilor a mitropolitului Dosoftei, amintită mai sus, B.P. Hasdeu pune în circulație, prin *Istoria critică a românilor*, București, 1873 (ed. a II-a, 1875), o inexistentă familie domnească a „Mușateștilor“⁵⁰, care, devenită ulterior a *Mușatinilor*, va rămâne până astăzi — în bună măsură și cu aportul lui Eminescu —, numele sub care se ascunde în fapt familia domnească din Moldova a urmașilor lui Bogdan I, până la Movilești, adică, în realitate, cea a *Bogdăneștilor*!⁵¹

Dacă pentru Moldova existase încă din secolul XV, cum am văzut, o preocupare pentru alcătuirea listelor domnești și de folosire a hrisoavelor, iar din veacul XVII chiar a pomelnicelor mănăstirești, pentru precizarea succesiunii în cadrul acestora, în Țara Românească, unde marile letopisețe interne s-au alcătuit în secolul XVII și la începutul veacului XVIII, o asemenea preocupare nu se întâlnește, exceptând încercarea stolnicului Constantin Cantacuzino, prilejuită, cum am văzut, de întrebările contelui L.F. Marsigli. Astfel încât până la mijlocul veacului XVIII cronologia domnilor munteni până la Radu cel Mare (1495–1508) prezenta multe lacune și inexactități. Aceasta a făcut pe o seamă de boieri doritori să restabilească mai exact șirul domnilor din Țara Românească, mai cu seamă pentru secolele XIV–XV, să recurgă în acest scop direct la hrisoavele domnești, la inscripțiile mănăstirești și la pomelnice.

În acest fel au luat naștere așa-zisele „cronologii domnești“, care se întâlnesc doar în Țara Românească, în a doua jumătate a secolului XVIII, în unele cazuri continuate epigonic la începutul secolului XIX. Una dintre acestea având, cum vom vedea, chiar o formă specifică de tabel, ceea ce i-a adus în Epoca Modernă numele de „cronologie tabelară“. Și mai înainte compilatorii și copiiștii *Letopisețului Cantacuzinesc* folosiseră hrisoave domnești mai cu seamă pentru „titlușul domnilor de atunci“, creând astfel chiar un inexistent voievod, „Radu Negru“, dar interesul lor se referea la faptele domnilor, și nu la stabilirea cronologiei acestora⁵².

49. Johann Christian von Engel, *Geschichte der Ungarischen Reichs und seine Nebenländer*, IV¹⁻²: *Geschichte der Moldau und Walachey. Nebst der historischen und statistischen Literatur beyden Länder*, Halle, 1804, I, p. 151 și urm.; II, p. 107 și urm. Cunoștea însă și cronicile Țării Românești traduse de J. Filstich la Brașov.

50. B.P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1884, p. 122–125.

51. Cf. Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești*, unde se înfățișează și istoriografia problemei.

52. P.P. Panaitescu, I. Donat, *Arhivele în sprijinul cercetărilor istorice*, p. 73; Cătălina Velculescu, *Continuitate și salt în transmiterea variantelor „Letopisețului cantacuzinesc“*, în vol. *Între scriere și oralitate*, București, 1988, p. 49.

Nici măcar învățatul stolnic C. Cantacuzino, autor, cum am văzut, al unui „catalog“ al principilor din Țara Românească și Moldova, deși mărturisește că: „mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sânt pre la boierime și pre la mănăstiri date și la sate, câte am putut vedea, să poci scoate cevași“⁵³, nu folosește documentele pentru stabilirea cronologiei domnilor, cum ne-am fi așteptat, ci doar pentru a studia originea îndepărtată a Țării Românești, unde acestea, cum însuși mărturisește, nu-i puteau fi de vreun folos.

Din a doua jumătate a secolului XVIII însă, apare o nouă concepție, poate în legătură cu transcrierea în condici a documentelor domnești⁵⁴, aceea a recurgerii la izvoarele documentare în exclusivitate (o parte din aceleași folosite și astăzi în același scop), pentru stabilirea cât mai exactă a cronologiei domnilor. Spiritul critic raționalist al veacului era însă de această dată o creație internă, ca și cronologiile domnești muntene pe care le produce, lucrări fără corespondență în istoriografia universală a vremii, și care în mod evident reprezintă un salt calitativ în literatura istorică românească.

Lipsa unei arhive istorice domnești a îngreuiat mult acest demers, căci vorba stolnicului Cantacuzino, „cine iaste acela care să poată ședea toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu și cum scriu“⁵⁵. Și totuși, până la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, s-au alcătuit, după mărturia lui N. Bălcescu, nu mai puțin de șase cronologii ale domnilor⁵⁶. Lucrări care, cum vom vedea, s-au bucurat de puțină atenție în istoriografia problemei, și care au rămas în cea mai mare parte inedite. Astfel că cercetarea acestor manuscrise s-a impus totodată ca o necesitate de valorificare a unui patrimoniu istoric original și interesant.

Până la noi au ajuns doar trei mari cronologii domnești, legate între ele și continuate, în ultimele două cazuri până la 1834. Cea aparținând lui Dumitrache medelnicerul (1725–1790), deși, se pare, a două în ordinea scrierii, a fost alcătuită independent între 1746–1764⁵⁷, și s-a păstrat în trei copii. Prima, cea mai bună, datează chiar din 1764⁵⁸ (mss. 4 649, f. 285–322 v., Biblioteca Academiei Române), celelalte două sunt din secolul XIX (mss. 1 322, f. 2–22 v., *idem* și mss 1976,

53. Constantin Cantacuzino Stolnicul, *Istoria Țării Românești*, ed. Damaschin Mioc, București, 1991, p. 60.

54. Cătălina Velculescu, *loc. cit.*

55. Constantin Cantacuzino Stolnicul, *loc. cit.*

56. Nicolae Bălcescu, *Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, în *Opere*, I, București, 1974, p. 100. Citează doar cronologiile lui Părvu Cantacuzino, Dumitrache clucerul și Naum (Râmniceanu) Clococanu, celelalte trei fiind desigur anonime.

57. Aurora Ilieș, *Autorul Cronologiei tabelare*, în *Omagiu lui P. Constantinescu Iași*, București, 1965, p. 351–355. Cf. și Al.A. Vasilescu, *Cronologia tabelară. Data alcătuirii și autorul ei*, în „RIR“, II (1932), nr. 4, p. 367–381; III (1933), nr. 1, p. 54–77; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 307.

58. Aurora Ilieș, *op. cit.* p. 355.

f. 207–274, Biblioteca Națională din Turnu Severin)⁵⁹, și îndeosebi cea dintâi conține multe lipsuri și erori, datorate copistului. Ultimele două manuscrise au fost recopiate spre sfârșitul secolului XIX pentru colecția de izvoare a lui Ștefan Greceanu, faimoasă în epocă, după care N. Iorga a dat singura ediție a lucrării lui Dumitrache medelnicerul, pe care — neavând titlu — a intitulat-o în 1901 *Cronologia tabelară*⁶⁰. Titlu pe deplin justificat, deoarece cronologia se prezintă sub forma unui *tabel* alcătuit din trei coloane. De la stânga la dreapta paginii de manuscris, în prima coloană sunt trecuți anii în ordine cronologică, de sus în jos, în cea de-a doua sunt înscrise numele domnilor menționați în letopisețe, în dreptul anilor citați (sau se lasă loc gol dacă în cronici nu e pomenit nici un domn), iar în coloana a treia se rezumă hrisoave și pisanii care menționează domnii respectivi și unele date genealogice despre ei. De aceea coloana a doua are înscris deasupra: *După letopiseț*, iar cea de-a treia *După pisanii* sau *După hrisoave*.

Numai că N. Iorga a reproduș doar coloana a treia, singura căreia îi atribuie valoare istorică⁶¹, ceea ce face de neînțeles apelativul „tabelară” dat cronologiei, care astfel editată se prezintă ca o simplă înșiruire, și în plus o atribuie stolnicului C. Cantacuzino⁶², astfel că sub numele acestuia se mai citează eronat și astăzi!

Cronologia lui Dumitrache medelnicerul începe cu Radu voievod Negru, la 1215, după pisanii mănăstirii Câmpulung, „care iaste cu 75 de ani mai nainte zidirea mănăstirii decât văleatul ce scrie lētopisețele de descălecătorea țării”⁶³, adică anul 1290⁶⁴, fiind păstrată până la 1714 (1665–1666), în vremea lui Radu Leon. S-a presupus că originalul continua până la 1765⁶⁵, deși o afirmație certă în acest sens e greu de susținut. În realitate, nu știm unde se oprea cronologia lui Dumitrache medelnicerul, în mod cert ea a reprezentat cea mai completă listă a domnilor Țării Românești, adăugând nume noi celor cunoscute din letopisețe și precizând anii de domnie, după izvoare de primă mână, așa cum o vor face abia istoricii Epocii

59. I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, p. 188–189.

60. N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, p. 19–40. Cf. și *Introducere*, p. XXXVIII–XXXIX. La 18 decembrie 1894, aflat în vizită la Ștefan Greceanu (1825–1908), Iancu Cerkez (1847–1924) mărturisește că a văzut: „și un tablou [tabel] foarte interesant cu seria domnilor de la descălecătore, luat după pisanii și hrisoave, care pune domnia lui Radu Negru cu vreo trei sferturi de secol mai sus, [mai înainte]” (*Însemnări din viața mea*, în „MI”, XXI (1987), nr. 9, p. 47).

61. „În multe locuri ni revelează, după documente pierdute, lucruri interesante și nouă” (N. Iorga, *op. cit.*, p. XXXIX).

62. Cf. și Aurora Ilieș, *op. cit.* p. 352.

63. Biblioteca Academiei Române, mss. 4 694, f. 285.

64. Cf. și Al.A. Vasilescu, *Data 1290 a descălecătului Țării Românești*, în „CL”, LV (1923), p. 497–510; idem, *Cronologia tabelară*, în „RIR”, II (1932), nr. 1, p. 370; Nicolae Stoicescu, „Descălecăt” sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. *Legenda și adevăr istoric în Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 97–141.

65. Al.A. Vasilescu, *Cronologia tabelară*, în „RIR”, III (1933), nr. 1, p. 67–69.

Moderne, un veac după scrierea sa⁶⁶. E greu de crezut că o asemenea lucrare dificilă ar fi avut doar o finalitate pedagogică⁶⁷, mult mai probabil ea slujea nevoii de sporire a cunoștințelor istorice manifestată ca un adevărat curent în Țara Românească în a doua jumătate a secolului XVIII.

O altă *Cronologie a domnilor Țării Românești* a fost lucrată de Pârvu Cantacuzino (?–1769), un descendent al lui Drăghici (fratele mai mare al stolnicului C. Cantacuzino), frate cu banul Mihai Cantacuzino, autorul *Genealogiei Cantacuzinilor*, așadar, un reprezentant al mediului Cantacuzinesc. Ea nu e „tabelară”, dar era probabil anterioară celei a lui Dumitrache medelnicerul, de care nici nu este legată, autorul ei fiind mai vârstnic și citat înaintea acestuia din urmă de Naum Râmnicianu (1764–1838), copistul (de fapt alcătuitorul) manuscrisului la 9 iunie 1800. Acest manuscris (Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, fond Blaj, nr. 40) conține în partea a doua a sa: *Hronologhia domnilor Țării Românești după adunarea ce au făcut Pârvul Cantacuzino și clucer Dumitrache*, opera lui Pârvu Cantacuzino, datată de acesta 1763, dar nu ca atare, ci prelucrată de Naum Râmnicianu⁶⁸. Acesta din urmă ar fi vrut, la rândul său, să facă o cronologie de felul celei a lui Dumitrache clucerul (medelnicerul), cel puțin până la domnia lui Vlad Țepeș, prin adunarea hrisoavelor, „dar — mărturisește el — fiindcă aceasta cere osteneală îndelungată [...] vom urma întocmai după adunarea ce au făcut Pârvul Cantacuzino și lăsăm a să face hronologiie noao după hrisoave sau de noi sau de alți fii ai patriei”⁶⁹. Așadar, cronologia domnilor Țării Românești a lui Pârvu Cantacuzino, din manuscrisul copiat și prelucrat de Naum Râmnicianu în 1800 (p. 56–97), începe cu anul 1290, când are loc „Pogorârea Radului vodă Negru, după lētopiseț și după hronologia cea veche a domnilor țării”, mergând cu șirul domnilor, desigur, până cel mult înainte de decembrie 1769, când moare Pârvu Cantacuzino⁷⁰.

Textul lui Pârvu Cantacuzino a fost prelucrat și adăugat de către Naum Râmnicianu, care pomenind, de pildă, mutarea curții domnești de la Târgoviște la București, menționează curtea nouă făcută de Alexandru Ipsilanti și uciderea lui „Gheorghe Hanger” (Constantin Hangerli, 1797–1799) de către turci. Numele lui Pârvu Cantacuzino e citat de mai multe ori, dar se menționează și „hronologia cea veche a domnilor țării”, care începe la 1290 (deci nu este cea a lui Dumitrache

66. *Ibidem*, p. 73–75.

67. Cum susține Al.A. Vasilescu, *op. cit.* p. 72–73, doar pentru a atribui cronologia tabelară lui popa Florea dascăl slovenesc, între 1741–1768, la școala domnească de la Sf. Gheorghe Vechi din București.

68. Marieta Chiper, *Pârvu Cantacuzino — un nume nou în istoriografie?*, în „MI”, S.N., XXVI (1992), nr. 2, p. 18–21.

69. Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, fond. Blaj, nr. 40, p. 64.

70. Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 179.

medelnicerul) sau „hronologhia Iancului vodă al Transilvaniei“ (Ioan de Hunedoara)⁷¹.

Este interesant de subliniat că în hronologia lui Pârvu Cantacuzino *apare singura dată în izvoarele medievale românești de după veacul XIV pomenit numele lui Basarab I, la anul 1339* (în prelucrarea lui Naum Râmnicăneanu, care însă neîntâlnind acest nume în letopisețul țării și în „hronologhia Iancului vodă“, crede că „Basarab nu este nume ci o poreclă a Basarabeștilor, din care s-au tras și însuș Radu vodă Negru ...“⁷²

Dorința lui Naum Râmnicăneanu de a alcătui o cronologie nouă a domnilor munteni nu s-a realizat. El a continuat doar pe cea a lui Pârvu Cantacuzino până la domnia lui Constantin Ipsilanti (1802–1806), după care, în același manuscris miscelaneu de la Cluj, altcineva, necunoscut, a continuat cronologia domnilor până la Alexandru Dimitrie Ghica, în 1834⁷³.

De altfel, cronologia domnilor Țării Românești a lui Pârvu Cantacuzino, cuprinsă și în *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774* [care, deși atribuită de N. Iorga fratelui său, Mihai banul Cantacuzino (1723—c. 1790), atribuire în general acceptată până astăzi⁷⁴, de asemenea i-a aparținut, într-o primă formă, redactată în românește până la 1763⁷⁵], a fost ulterior sporită până la domnia lui Alexandru Ipsilanti (1774–1782), suferind și o seamă de modificări. S-a păstrat astfel în câteva manuscrise românești și grecești⁷⁶, dintre care unul din ultima categorie a fost tipărit la Viena în 1806 de frații Tunusli, și tradus din nou în românește de George Sion în 1863⁷⁷. Precum și în înșiruirea „neamului Basarabilor [care] s-a înălțat la domnia Țării Românești de la anul 1339“, cuprinzând 15 domni, de la Basarab, care a biruit pe

71. Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, fond. Blaj, nr. 40, p. 56–97. Cf. și citatele prezentate de Naum Râmnicăneanu din cronologia lui Pârvu Cantacuzino, în *Cuvânt înainte la adunarea hronologii* (sic) *domnilor țării noastre*, partea întâi a manuscrisului din 1800, singura publicată (Șt. Bezdechi, *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Râmnicăneanu*, I, Sibiu, 1944, p. 95–96). Analiza conținutului cronologiei domnilor, reprezentând partea a doua a manuscrisului lui Naum Râmnicăneanu, *ibidem*, p. 33–38.

72. Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, fond. Blaj, nr. 40.

73. *Ibidem*. Cf. și I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, p. 197–198; Șt. Bezdechi, *op. cit.* p. 7, 36–37.

74. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 148–149. Cf. și Ilie Corfus, *În legătură cu opera lui Mihai Cantacuzino*, în „RIR“, XVI (1946), p. 129–141.

75. Marieta Chipper, *op. cit.* p. 20–21. Numele „Purvil Cantacuzeno“ și anul 1763 redat în acrostih în mss. 40, fondul Blaj, aflat la Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române. Cf. și Șt. Bezdechi, *op. cit.* p. 24–27.

76. I. Crăciun, A. Ilieș, *op. cit.* p. 189–191; Șt. Bezdechi, *op. cit.*, p. 10 și urm.

77. *Chronologia domnilor*, cap. LI din *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774, dată mai întâi la lumină în limba grecească la anul 1806 de frații Tunusli*, tradusă de George Sion, București, 1863, p. 126–170.

craul Ungariei, „Carol Napoliteanul“, până la „Constantin Basarab Voevod“ de la 1654, cuprinsă pe la 1787 în *Genealogia Cantacuzinilor* a banului Mihai Cantacuzino⁷⁸.

Probabil, unele dintre aceste manuscrise, alături de cronologia tabelară a lui Dumitrache medelnicerul, au fost folosite de Dionisie Fotino (1777–1821) în *Istoria vechii Dacii, a Transilvaniei, a Valahiei și a Moldovei*, încheiată în limba greacă la 1818, în cadrul părții a patra, capitolul I, intitulat *Domnii Țării Muntenesti*, care este de fapt o cronologie a 86 de domni, ceva mai dezvoltată, de la Radu Vodă I Negru Basarab (1241) la Ioan Vodă Caragea (1817), sub numele de „cronologia țării“, „cronologia veche a țării“ sau „cronologii locale“⁷⁹.

Cu aceasta, epoca cronologiilor domnești documentate din Țara Românească, începută înainte de 1763, a luat sfârșit, chiar dacă manuscrisul cronologiei lui Naum Râmnicăneanu a fost continuat, cum am văzut, până la 1834.

LISTE DOMNEȘTI DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XVIII ȘI DIN VEACUL XIX

În Moldova, în schimb, în a doua jumătate a secolului XVIII continuă redactarea de liste domnești simple, după datele letopisețelor, adesea chiar atașate manuscriselor de copii ale acestora. Precum cea încheiată de Enache Kogălniceanu la 1 iunie 1769: „*Arătare domnilor din Moldova după cum au statut la domnie pi răndu, și câte câți ani au domnit fiește carele*“, aflată la sfârșitul manuscrisului letopisețului lui Simeon Dascălu (—Grigore Ureche), a cărui copiere după porunca lui Nicolae Mavrocordat din 1711, o terminase în 1724, Constantin al lui Vlad logofătul de divan, din Filipești. Aceasta mergea de la Dragoș (1352) la Grigore Callimachi (1767–1769), cuprinzând patru coloane paralele: „véleat“, „domnii“, „ani“, și „luni“, adică anul de început al domniei, numele domnului și răstimpul stăpânirii, exprimat în ani și luni⁸⁰.

78. Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 60–70. N. Iorga afirmă eronat (p. 60, nota 1) că „această parte e făcută după Cronologia tabelară“, pe care el o atribuia stolnicului C. Cantacuzino.

79. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei*, II, traducere George Sion, București 1859, p. 4–264 (domnii sunt numerotați). Cf. și Al.A. Vasilescu, *Cronologia tabelară*, în „RIR“, III (1933), nr. 1, p. 68.

80. Ioan Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, I, București, 1907, p. 401–403. Un fragment al acestei liste, dintre 1733–1769, a publicat C. Giurescu, *Pseudo-cronicari I. Enache Kogălniceanu*, în „BCIR“, II (1916), p. 171–172. Ceva mai devreme, după 1756–1757, au fost redactate în limba greacă alte două liste de domni păstrate în manuscrisul grecesc nr. 83 de la Biblioteca Academiei Române: „*Domnii Munteniei*“ — *Lista domnilor de la Radu Negru (1290) până la Constantin Nicolae Mavrocordat (1756)* (f. 102–104) și „*Domnii Moldovei*“ — *Lista domnilor de la Dragoș (1352) până la Scarlat Ghica (1757)* (f. 104 v.–106). La anul 1767

Lista lui Enache Kogălniceanu cu unele modificări și continuată de la 1767 la 1793, mergând, așadar, de la Dragoș și până la Mihai Constantin Vodă Suțu (1792–1795), cu aceleași rubrici, a fost tipărită într-o *Psaltire*, apărută la Iași în 1794, sub titlul: „Însemnare de domnii Moldaviei, ce au domnit și la ce an au fost domni și câți ani au domnit și câte luni, cum arată în josu anume, de la domnul Dragoș Voevod ce au descălecat Țara Moldaviei”⁸¹. Aceasta a fost prima listă de domni răspândită pe calea tiparului. Nu e de mirare că a devenit cunoscută, fiind retipărită în anul următor în cartea lui Amfilohie Hotineanu, *Geografia moldovenească*, Iași, 1795, de unde a intrat în atenția lui Johann Christian Engel.

În Țara Românească, în același sfârșit de secol XVIII, lista domnilor e mai bogată în date istorice, amintind parcă cronologiile domnești. Cea cuprinsă în manuscrisul românesc nr. 3 162 de la Biblioteca Academiei Române, terminată după 17 mai 1786, urmează însă șirul domnilor de început după *Letopisețul Cantacuzinesc*, cu unele erori de transpunere. Sub titlul „Istoriia domnilor Țări<i> Rum<â>nești câți au <s>tătutu din vremea Radului ci să chiamă Negru, care s-au pogorât di<n> Țara Ungurească cu oști și au gonit pi tătari, care lăcuia într-aciste locuri și au stătu domn al Țări<i> Rum<â>nești la leatu dă la H<ri>s<tos> 1290”, sunt menționați 85 de domni, până la începutul domniei lui Nicolae Mavrogheni (1786–1790). Această cronologie a început să fie redactată în a doua jumătate a secolului XVIII, căci manuscrisul grecesc nr. 164 de la Biblioteca Academiei Române, care o conține, merge doar până la anul 1716, și a fost alcătuit în deceniile următoare⁸². Ea a stat și la baza cronologiei domnilor munteni de la Radu Negru (1290) la Constantin Hangerli (1798), redactată de Șerban Andronescu între 1791–1798, și continuată până la uciderea lui Hangerli la Poartă (18 februarie 1799), de către fiul său, Grigore Andronescu⁸³.

Șirul domnilor munteni stabilit de spătarul Ianache (Ienăchiță) Văcărescul pe marginea manuscrisului *Istoria preaputernicilor înperați othomani*, redactat de el între 1788 și 1794⁸⁴, a fost considerat chiar de editorul său, A. Papiu Ilarian, drept

ajunge însă lucrarea mai dezvoltată, tot în limba greacă, a lui Constantin Ceașu din Ianina, *Conspect al regilor* (împărăților — n.a.) și vizirilor turci și al domnilor Ungrovlahiei și ai Moldovei, aflată în manuscrisul grecesc nr. 144, f. 91–110 din aceeași bibliotecă (cf. Constantin Litzica, *Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei Române*, în „AAR”, M.S. Lit., S. II, t. XXIII, 1900, p. 71,95).

81. Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, București, 1910, p. 371–373.

82. Cf. și I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, p. 187–188. Pentru alte liste de domni similare din Țara Românească, dar și din Moldova, cf. Ilie Corfuz, *Introducere la Însemnările Androneștilor*, București, 1947, p. 14–15.

83. *Însemnările Androneștilor*, ed. cit. p. 21–33. Pentru partea originală a însemnărilor, cf. p. 15.

84. Ianache Văcărescul, *Istorie a preputernicilor înperați othomani*, în *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, II, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1863, p. 245–302.

„chronologia domnilor Țării Românești”⁸⁵. Într-adevăr, deși nu este o listă propriu-zisă, ci o însemnare a voievozilor începând cu „Radu vodă Negru de la 1290” și până la „1786 Nicolae vodă Mavrogheni”, notată în marginea teextului, la locul cronologic potrivit, poate fi socotită ca atare. Deși I. Văcărescul și-a redactat lucrarea — astăzi pe nedrept trecută cu vederea — în Imperiul otoman, unde se afla în exil, totuși lista sa, cu toate că reproduce șirul domnilor după cronologiile care circulau pe atunci, are totuși unele datări exacte, deosebite de ale acestora. Astfel, este plasat corect începutul domniei lui Mircea cel Bătrân: „1386. Mircea vodă sin Radu vodă”, introduce domnia lui Alexandru Aldea (1431–1436), pe care îl arată pe drept ca fiu al lui Mircea: „Alexandru Mircea vodă” (sub anii 1427 și 1432, acest din urmă an aparținând într-adevăr domniei lui Aldea)⁸⁶, cunoaște și plasează corect în timp până și scurtele domnii de la începutul secolului XVI ale lui Mihnea cel Rău (1508–1509), Mircea (1509–1510) și Vlăduț (Vlad cel Tânăr) (1510–1512): „1509, Michnea vodă Vlad. 1510, Mircea vodă Michnea. 1511, Vlăduț, sin Vlad Vodă”. La fel și în ceea ce privește domnia lui Neagoe Basarab (1512–1521), menționată sub anul de început: „1512, Neagoe vodă”⁸⁷ etc.

I. Văcărescul a murit în vara anului 1797, tocmai atunci când preocuparea pentru stabilirea șirului domnilor, dincolo de consemnările precise ale cronicarilor din veacul XVIII, a devenit în Țara Românească o *activitate oficială*. Nu întâmplător, aici, unde se alcătuiseră amintitele cronologii documentate ale domnilor, apare în vara lui 1797, din porunca lui Alexandru Ipsilanti, „logofeția obiceiturilor”, condusă de un mare logofăt al obiceiturilor sau rednic (= rânduitor), documentat din martie, dregător important, membru al divanului veliților boieri, rânduit după marele logofăt de Țara de Jos, având în subordine încă trei grade (II–IV) de „logofeți mici” de obiceiri⁸⁸.

Prin hrisovul de constituire a logofeției de obiceiri, din 20 iulie 1797, care e numită și „Canțalarie, sau cămară osebită”, aceasta cuprindea cinci „capete” (departamente). Cel dintâi purta titlul de *Istoria Domnilor Valahiei* și avea însărcinarea să „facă adunare de toate letopisețele, ce s-au scris după vremi de oameni cu știință, pentru oblăduirea țării, cu schimbările și prefacerile ei, împreună și *chronologia Domnilor și ocârmuitorilor, pe scurt*” (n.a.)⁸⁹.

85. *Ibidem*, p. 242.

86. *Ibidem*, p. 252, 256.

87. *Ibidem*, p. 259.

88. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, Seria 1774–1800, VII, București, 1894, p. 54.

89. *Ibidem*, p. 55–56; N. Iorga, *Un ordin domnesc din 1797 de a se scrie istoria și geografia țării*, în „RI”, XXIV (1938), nr. 10–12, p. 289–290 (reproduce același document din 20 iulie 1797, după V.A. Urechia); Dionisie Fotino, *op. cit.*, III, București, 1859, p. 275; Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial, Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, 1939, p. 247–249; P.P. Panaitescu, I. Donat, *Arhivele în sprijinul cercetărilor istorice*, p. 75.

În Moldova, logofeția de obiceiuri exista cam în același timp, în domnia lui Alexandru Callimachi (1795–1799), având probabil, aceleași atribuții ca și în Țara Românească⁹⁰. Mai înainte, cum am văzut, în vremea domniilor muntene și moldovene ale lui Constantin Mavrocordat, cu alcătuirea compilațiilor de letopisețe (cronicle paralele ale țărilor române extracarpatice), „pre larg“, dar și „pre scurt“ (care era, de fapt, în întregime, o cronologie a domnilor români), se ocupase cămarășul de izvoade, mai târziu, pe la 1762, numit și logofăt de taină. Acesta lucra chiar la curte, într-o „cămară de taină, la care cămară scria și uricarii și diecii de divan“⁹¹.

Cum s-a concretizat în domeniul alcătuirii cronologiilor domnești activitatea logofeției de obiceiuri, care a funcționat, cel puțin în Țara Românească până după 1818, când Dionisie Fotino consemnează rangul și atribuțiile marelui logofăt de obiceiuri⁹²? E greu de știut dacă la lista domnilor munteni care începe la 1290 cu Radu Negru, mergând până la sfârșitul veacului XVIII sau începutul secolului XIX, a contribuit în vreun fel instituția amintită. Fiind vorba de o simplă înșiruire de nume, pare mai puțin probabil. De altfel, știm de obicei cui au aparținut asemenea liste. După 20 august 1802 o astfel de „*Lista numelor domnitorilor care au domnit în Muntenia în anii 1290–1802*“, adică de la Radu Negru la Constantin Ipsilanti (1802–1806), alcătuită sau doar primită de viitorul mare istoric al Imperiului otoman, Joseph von Hammer-Purgstall, a fost adăugată manuscrisului traducerii în limba germană a cronicii lui Radu Greceanu de Johann Filstich la 1727, revăzută în 1802 de Lukas Joseph Marienburg, manuscris ajuns în posesia lui Johann Christian Engel, care în cele din urmă l-a depus la Biblioteca „F. Szechenyi“ din Budapesta. Datorită legăturilor lui Engel cu Hammer, secretar de legatie la Constantinopol și apoi consul austriac la Iași în 1806, lista domnilor munteni a ajuns în manuscrisul amintit⁹³.

Ea cuprindea, după tipicul vremii, trei rubrici: „A început domnia în anul“, „numele domnitorului“, și „au domnit: ani, luni“ și se întindea pe zece pagini de manuscris, sub această formă de tabel⁹⁴.

Se pare că J. von Hammer-Purgstall a alcătuit și o listă a domnilor din Moldova, pe care i-ar fi dat-o medicului sas Andreas Wolf înainte de 1805, după relatarea acestuia, listă care însă nu s-a păstrat⁹⁵.

S-a păstrat în schimb o cronologie a domnilor Moldovei în manuscrisul grec nr. 699 din Biblioteca Academiei Române, purtând titlul *Istorie pe scurt a Moldovei*. Cronologie care mergea de la Dragoș (1352) până la începutul domniei

lui Alexandru Moruzi (1802–1806, 1807), în vremea căruia a început să fie redactată⁹⁶.

Cam din aceeași perioadă, din 1808, datează în formă definitivă și „*Lista succesiunii împăraților turci, a vizirilor și a domnilor Munteniei și Moldovei până la anul 1781*“ (sic), redactată de asemenea în limba greacă. Lucrare anonimă, cuprinde domnii Țării Românești de la Radu Negru (1290) până la începutul domniei lui Nicolae Mavrogheni (25 martie 1786)⁹⁷, și pe cei ai Moldovei, de la Dragoș (1352) la începutul stăpânirii lui Manole Giani-Ruset (11 mai 1788)⁹⁸, ultima dată cronologică marcând și perioada reală după care a fost redactată această listă⁹⁹, care, pentru domniile din a doua jumătate a secolului XVIII, cuprinde și unele însemnări istorice.

Acest tip de liste ale domnilor români, care se inspiră din *Cronica paralelă* atribuită lui Axinte Uricariul, din Dimitrie Cantemir, Enache Kogălniceanu, cronicile din veacul XVIII etc., va circula în prima jumătate a veacului XIX răspândit, cum vom vedea, și pe calea tiparului. Deși de pe acum numele și porecele domnilor și succesiunea acestora după 1508 sunt destul de corect fixate, cronologia, îndeosebi pentru perioadele mai vechi, stârnea oarecare îndoială. De unde și unele încercări critice de refacere a acestor liste. Fără prea mare succes, de altfel. Lista domnilor Moldovei alcătuită la 1823 de Mihail Sturza, în vederea redactării unui memoriu asupra istoriei Moldovei, se baza de fapt pe cea a lui Dimitrie Cantemir și pe expunerea lui Dionisie Fotino¹⁰⁰.

În 1841 Mihail Kogălniceanu anunță în primul număr din „*Arhiva românească*“ proiectul lui „D. Alexandru Popovici, moldovean de loc, acum inginer noului oraș Severin în Valahia, cel mai învățat dintre toți românii în știința istoriei naționale“, de a publica, între altele: „1. Șirul Domnilor Țerii Românești, din *hri-soave scos*, care se abate cu totul de șirul pus de Engel, și prin urmare și de D.F. Aaron“¹⁰¹. Așadar, o revenire la metoda de documentare a cronologiilor lui Dumitrache medelnicerul și Pârnu Cantacuzino. Din nefericire această lucrare nu a fost publicată, astfel că s-a pierdut. Mențiunea ei dovedește însă că succesiunea domnilor români stabilită de J.Chr. Engel și F. Aaron, care se bucura pe atunci de cea mai mare autoritate, era contestabilă în lumina izvoarelor documentare.

96. I. Crăciun, A. Ilieș, *op. cit.* p. 120–121.

97. Humurzachi, XIII, texte grecești, ed. Al. Papadopoulos-Kerameus, p. 335–337, XIII, traducere de G. Murnu și C. Litzica, p. 307–309.

98. *Ibidem*, XIII, texte grecești, ed. cit. p. 337–339; XIII, traducere, ed. cit., p. 309–311.

99. Succesiunea sultanilor din această listă merge până în 1808 (*ibidem*, XIII, traducere, p. 301–302), an care indică cel puțin momentul în care lista domnilor români a fost transcrisă în această lucrare.

100. Humurzachi, *Supliment*, I⁴, p. 13–14.

101. „*Arhiva românească*“, Iași, I (1841), p. 369.

90. Dan Simonescu, *op. cit.* p. 246.

91. *Ibidem*, p. 268.

92. Dionisie Fotino, *loc. cit.*

93. Antonie Plămădeală, *Altă completare inedită la ms. traducerii în limba germană a cronicii lui Radu Greceanu*, vol. *Calendar de inimă românească*, Sibiu, 1988, p. 108–109.

94. *Ibidem*, p. 110–115.

95. *Ibidem*, p. 109.

În același an, 1841 (1843 după o dată înscrisă în interior), însă, publicând la București traducerea *Tablelor istorice ... (Tafeln der Welt- und Kulturgeschichte, 1834)* a generalului Karl Eduard Vehse, din îndemnul domnului muntean Alexandru Ghica, lucrare destinată școlilor, Ioan Voinescu II îi adaugă o listă a domnilor Țării Românești, însoțită de date istorice¹⁰². Lucrare pe care N. Iorga înclina să o atribuie lui N. Bălcescu, care în 1846 va făgădui în „Magazin istoric pentru Dacia” „o presintare cronologică a Domnilor care ar corespunde cu lucrarea, uimitor de bine făcută, ce se găsește aici”. La aproape un veac după apariția listei lui Ioan Voinescu II (paternitatea lui Bălcescu rămânând doar o supoziție), în 1938, N. Iorga considera chiar că „lucrarea aceasta, revăzută, ar fi și astăzi de cel mai mare folos, pentru cercetători ca și pentru studenți”¹⁰³. Dar o examinare mai atentă a acestei liste: „De la întemeierea Principatului până în zilele noastre sau de la 1290 până la 1843”, cuprinzând 68 de domni și domnii de la Radu I Negru (1290–1314) până la Ștefan II Cantacuzino (1714–1716), 35 de „Prinți Fanarioți de la 1716–1820” (domni și domnii) și 3 „Prinți pământeni” („Grigore IV Ghica VIII, 1822–1828”, „Alexandru X Ghica IX, 1834–1842” și „Gheorghe Bibescu, domn după alegerea țării”)¹⁰⁴, vedește multe neajunsuri îndeosebi în partea de început până la 1508¹⁰⁵. Aprecierile favorabile ale lui N. Iorga erau în fapt rezultatul cercetării izolate a acestei liste, rupte de contextul celor care au precedat-o și au urmat-o.

În realitate, această listă a domnilor munteni, reproducând anii de domnie și numele voievozilor, completate la sfârșit, însă fără alte note istorice, apare și în *Almanahul Statului din Prințipatul a toată Țara Românească*, tipărit la București de Z. Carcalechi, în anii 1840 („Cronologia prinților Țării Românești (1290–1834)”, p. 142–146; 1841 (p. 156–160); 1842 (p. 198–202); 1844 („Tablă cronologică de prinți voievozi ai României”, 1290–1842, într-o anexă istorică, p. 43–47); 1846 (p. 149–152) și 1850 („Listă cronologică de toți prinții stăpânitori ai României”, 1290–1848, p. 146–151)¹⁰⁶. Apare de asemenea sub titlul „Table chronologique des Princes Voïvodes de Valachie”, 1290–1842, în *Annuaire de la Principauté de Valachie*, București, 1842, întocmit de inginerul Vladimir de Blaremburg,

p. 41–46¹⁰⁷, singura publicație de acest fel în limba franceză, pentru informarea străinătății.

Ținând seama că partea istorică a anuarului în limba franceză din 1842 a fost alcătuită de Vladimir Blaremburg după istoriile lui Florian Aaron și Dionisie Fotino, și tot el a editat respectiva parte din *Almanahul Statului* pe același an, după F. Aaron¹⁰⁸, este posibil ca autorul acestei cronologii a domnilor munteni reproducă de Ioan Voinescu II, și atât de răspândită după 1840, să fi fost chiar Blaremburg. Oricum, autorul ei a folosit datele cunoscutului manual al lui Florian Aaron, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, I–III, București, 1835–1838, cu a cărui listă de domni reproducă la cuprinsul („registru”) fiecărui volum coincide în bună măsură, și elemente din *Istoria Daciei*, II, a lui Dionisie Fotino, apărută în 1818.

În parte, aceleași surse au stat și la baza unei *Table chronologique des voïvodes, des hospodares, et des fermiers* (sic) de la Moldo-Vallaquie, datorată lui J.A. Vaillant, și apărută în volumul II al lucrării sale *La Romanie*, Paris, 1844, p. 443–447. Redactată pe două coloane paralele, cuprinzând domnii Țării Românești de la Radu I Negru de Făgăraș (1241) până la Gheorghe Bibescu (1842) și pe cei ai Moldovei, de la Bogdan I (1290) la Mihai Sturza II (1834), tabela profesorului Vaillant cuprinde două perioade, despărțite de domnia lui Mihai Viteazul în Țara Românească (1592) și în Moldova (1600); fiecare dintre acestea împărțite tot atât de arbitrar în câte trei perioade. Lista e cuprinzătoare, nu lipsesc nici chiar Ciubăr I (Czuber Ier) în Moldova la 1449, sau Vintilă II (?) „4 zile”, la 1568, în Țara Românească (în realitate, mai 1574).

În sfârșit, lista domnilor munteni publicată începând din 1840, cum am văzut, mai apare o dată sub titlul „Listă hronologică de toți prinți<i> stăpânitori ai României”, în „Calendarii popular pentru anul 1852”, București, XIII (1852), p. 19–22 (nepaginat).

Pentru un timp listele domnilor români rămân la aceste forme¹⁰⁹. Abia la 1878, Émile Picot, publicând letopisețul lui Grigore Ureche cu traducerea în limba fran-

102. N. Iorga, *Începuturile istoriei universale la români*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XX, 1938, p. 84–88. Cf. și Vasile Netea, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, p. 1 153.

103. N. Iorga, *op. cit.*, p. 88.

104. *Ibidem*, p. 98–105.

105. Succesiunea primilor domni munteni după această listă ar fi fost: Radu I Negru (1290–1314), Mihail I (1314–1333), Dan I Negru (1333–1342), Alexandru I Basarab (1340–1350), Nicolae I Basarab (1350–1352), Radu II Basarab (1352–1360), Vlad I (1360–1373), Dan II (1373–1419), Mircea I (1383–1419) etc. (*ibidem*, p. 98).

106. Cf. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești 1731–1918. Dicționar bibliografic*, București, 1981, p. 118–125.

107. La sfârșit se află un „Rezumat al tablei. O sută șase domnii, cinci interregnuri sau guvernări provizorii; optzeci și unul de Principi, din care șazeci și unul pământeni și douăzeci greci — totul în răstimp de cinci sute doi ani” (p. 46).

108. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 122, 160.

109. Cf. și A. Ubicini, *Table chronologique des voïvodes, ou princes de Valachie et de Moldavie*, în *L'Univers. Histoire et description de tous les peuples. Provinces Danubiennes et Roumaines*, Iași, 1993, p. 891–898 (ed. I, Paris, 1856), care pentru domnii Țării Românești urmează succesiunea acceptată de M. Kogălniceanu [în *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241–1792)*, Berlin, 1837], iar pentru cei din Moldova pe cea propusă de J.A. Vaillant (*La Romanie*, Paris, 1844, lista citată mai sus). O „Hronologia domnilor” exista înainte de 1856 și la Arhivele Statului din Iași, unde în fondul *Anaforale*, nr. 148, f. 32 v. se menționează, într-un rezumat din 1856: „un hrisov de la domnul Iuga voievod, cu a lui tălmăcire, care din hronologia domnilor să vedi că au domnit la ani 6908 <1400>” (*D.R.H.*, A, I, București, 1975, p. 11).

ceză, îi adaugă la sfârșit o „*Listă cronologică a principilor Moldovei de la origine până la sfârșitul secolului XVI*“, pe lângă mențiunea anilor de domnie aducând și unele precizări cronologice de lună. El identifică însă pe Iuga I cu George Koriatovici, și pe Costea (din pomelnicul de la Bistrița) cu Constantin I Mușat¹¹⁰, erori care vor circula un timp în istoriografia românească.

Cam în aceeași perioadă își manifestă și Mihai Eminescu, pe atunci gazetar în București, interesul pentru cronologia domnilor români, dar nu ca atare, ci ca parte a unor tabele cuprinzând voievozii Țării Românești și dinastii balcanici de Vidin, Târnovo și Serbia în secolul XIV, notate în manuscrisul nr. 2 279 de la Biblioteca Academiei Române¹¹¹. El însă nu preia lista obișnuită a domnilor, care circula în acel timp, ci își alcătuiește una proprie, care începea nu cu Radu Negru, cum se obișnuia pe atunci, ci cu „Tugomir 1300“, adică cu tatăl lui Basarab I (care însă nu e amintit). Nu știm dacă acest personaj a domnit într-adevăr, dar în mod cert el apare astfel pentru întâia oară în fruntea listelor domnilor munteni, fiind plasat destul de corect pe la 1300. De altfel, și succesiunea domniilor următoare până la Mircea cel Bătrân, din care nu lipsește decât Radu I, este corect întocmită, chiar dacă anii de domnie sunt doar parțial potriviți.¹¹²

Nevoia unei mai precise plasări în timp a domniilor muntene a resimțit-o și Ioan Brezoianu, fostul deputat în divanul *ad-hoc* al Țării Românești din 1857. În 1882, așadar la aproape un deceniu după publicarea celor două ediții din *Istoria critică a românilor* de către B.P. Hasdeu (1873, 1875), care propune folosirea intensă a izvoarelor, el revine la forma cronologiei tabelare, documentată direct după hrisoave. Această preocupare e trecută chiar în titlul cărții sale, *Vechile instituțiuni ale Romaniei (1327–1866) cu un appendice extras din mai mult de una sută chrisobuli, spre limpederea cronologiei a domnitorilor Țerei-românești, pe secolii XIV, XV și XVI*, București, 1882.

Apendicele cu titlul de mai sus cuprinde domniile muntene de la „Vladislav Alexandru“ (adică Vlaicu, autorul adăugând întotdeauna la numele domnului pe cel al tatălui) până la „Nicolae Mihail“ (adică Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul). Spre deosebire de cronologia tabelară a lui Dumitrache medelnicerul, I. Brezoianu folosește doar două coloane, inversându-le însă ordinea. Astfel, în cea dintâi „de pe chrisobul“ sunt rezumate documente domnești după condici mănăstirești aflate la Arhivele Statului din București (existența acestora ușurându-i mult munca, față de cea a lui Dumitrache sau Pârnu Cantacuzino), iar în cea de-a doua:

110. Émile Picot, la Gregoire Urechi, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'an 1594*, Paris 1878, p. 604–606.

111. D. Vatamaniuc, *M. Eminescu. Preocupări pentru istoria națională și universală*, în „Manuscriptum“, XI (1980), nr. 3, p. 12.

112. Succesiunea primilor domni ai Țării Românești, după M. Eminescu, era următoarea: Tugomir 1300, Alexandru 1320–1360, Vladislav 1360–1370, Dan I 1370–1380, Mircea I 1380–1418 (*ibidem*).

„de pe istoria“, sunt menționate doar numele domnilor preluate în forma amintită mai sus, din listele anterioare, de tipul celor citate¹¹³.

Dacă B.P. Hasdeu n-a reușit să vadă existența lui Basarab I în ciuda rolului primordial pe care îl acordă dinastiei Basarabilor¹¹⁴, și cu toate că Johann Christian Engel îl amintise încă din 1804¹¹⁵, în schimb discipolul său, Grigore G. Tocilescu, cunoscând inscripția tombală a lui Nicolae Alexandru din 1364, „fiul marelui Basarab voevod“, învingătorul regelui Ungariei, Carol Robert, la 1330, introduce un personaj domnesc nou: „Basarab cel Mare“¹¹⁶, pe care A.D. Xenopol abia îl intuise¹¹⁷. De acum înainte în fruntea listelor domnilor Țării Românești și a arborelui genealogic al acestora, până la sfârșitul secolului XVI, se instalează pentru totdeauna Basarab I.

PREOCUPĂRI PENTRU DEFINITIVAREA LISTEI DOMNILOR ÎN SECOLUL XX

La începutul secolului XX, înaintea primului război mondial, se constată o intensificare a preocupărilor istoricilor pentru stabilirea șirului domnilor din Țara Românească și Moldova, pe baza izvoarelor cunoscute atunci, de data aceasta în strânsă legătură cu stabilirea arborelui genealogic al acestora, acțiune socotită indispensabilă pentru stingerea frecventelor controverse de natură cronologică și genealogică. Astfel, încercările mai puțin reușite ale lui O.G. Lecca din 1899¹¹⁸,

113. Ioan Brezoianu, *Appendicele séu Estractu din mai multe sute de chrisobuli, prin care se pôte limpede chronologia domnitorilor Țerei-românești, pe secolii XIV, XV și XVI*, în *Vechile instituțiuni ale Romaniei (1327–1866)*, București, 1882, p. 229–262.

114. „Basarabia reflectă în sine o dinastie întreagă, tare și mare în curs de mai multe veacuri“ (B.P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1884, p. 100). Hasdeu a publicat chiar două liste, reprezentând ultima sa părere (1898) în domeniu, privind: „I. Voievozii Olteniești <1230–1310>“ și „II. Domnii Țării Românești <1310–1380>“, sub titlul *Cronica Basarabilor dintre anii 1230–1380*, în Radu Negru, *Introducere la Etymologicum Magnum Romaniae*, IV, în vol. III, București, ed. 1976, p. 835–845.

115. Johann Christian Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs ...*, IV¹, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, p. 151.

116. Gr. G. Tocilescu, *Manual de istoria românilor pentru scoalele secundare de ambe-sexe*, București, 1899, p. 92–93.

117. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, II, ed. a IV-a, București, 1886, p. 16–17.

118. Octav George Lecca, *Familiiile boerești române. Istoric și genealogie (După izvoare autentice)*, București, 1899, p. 52–53 (arbore genealogic); ed. a II-a, București, 2000 (fără arbore genealogic); idem, *Familiiile boerești române. Seria I. Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, arborii genealogici 1^{a,b} (Basaraba), 2 (Basaraba—Craiovești și Brâncoveni), 3 (Mușat). Unele greșeli au fost corectate în idem, *Dicționar istoric arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 593 (arboarele genealogice).

aspru criticate în epocă, și cele ale lui I. Karácsonyi din 1910¹¹⁹, de a reconstitui arborele genealogic al domnilor munteni, a fost urmată de cea a lui C. Kogălniceanu, care în 1912 afirma categoric: „Genealogia și cronologia domnilor Țării Românești și ai Moldovei din vechile dinastii ale Basarabilor și ale Bogdăneștilor și Mușatinilor n-a fost încă stabilită [...] Nimeni până acum nu s-a ocupat în deosebit cu această cestiune”¹²⁰, ceea ce, în lumina celor de mai sus, era desigur o exagerare. Oricum, cercetarea despre Basarabi a lui Ștefan D. Grecianu, deși publicată postum, abia în 1916¹²¹, fusese finalizată înainte de moartea acestuia, în 1908.

Totuși, lucrările lui C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor domni ai Țării Românești 1310–1659 cu adnotațiuni critice și Tabloul cronologic al tuturor domnilor Țării Românești*, București, 1912¹²², și *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșeștilor, Bogdăneștilor, Koriatoviceștilor și Mușăteștilor domni ai Moldovei 1352–1668, cu adnotațiuni critice și Tabloul cronologic al tuturor domnilor Moldovei*, însoțit de *Îndreptări și întregiri la Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor [...]*, București, 1913, reprezintă pentru acea dată un pas înainte în domeniul tratat. Adnotările critice privitoare la fiecare voievod din dinastiile amintite, cuprinse în cele două tablouri genealogice și cronologice, constituie temeiul lucrărilor, în vreme ce listele „Domnii Țării Românești” (p. 25–29), de la „Basarab I zis Negru-Vodă” la Alexandru Ioan Cuza, respectiv „Domnii Moldovei” (p. 26–30), de la Dragoș la Carol I de Hohenzollern, prezintă doar anii de domnie, foarte rar însoțiți de alte precizări calendaristice, cele două publicații fiind destinate de autor „mai cu seamă pentru uzul școalelor”¹²³.

Tot atunci, în 1913, Alexandru Al. Sturdza publică un „*Tableau de la succession des princes de Pays Roumains a partir du XVIe siècle*”, pe două coloane, închinat domnilor Moldovei și Țării Românești, de la Bogdan III, respectiv „Radu-Basarab, zis cel Mare”, la Carol I de Hohenzollern¹²⁴, asemănător cu cel al lui

119. I. Karácsny, *Arborele genealogic al voievozilor din Țara Românească*, în „CL”, XLIV (1910), nr. 9, p. 1 026–1 030; nr. 10, p. 1 146–1 147, cu arbore genealogic (p. 1 156), traducere din revista maghiară „Századok”, Budapesta, 1910, p. 177–192.

120. C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor domni ai Țării Românești 1310–1659 cu adnotațiuni critice și Tabloul cronologic al tuturor domnilor Țării Românești*, București, 1912, p. 3.

121. Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, ed. Paul Șt. Grecianu, București, 1916, p. 252–404, cu arbore genealogic. Dincolo de diferite erori, pune în circulație un însemnat material documentar.

122. Cf. și N. Iorga, *O genealogie a Basarabilor (Însemnări critice)*, Vălenii de Munte, 1912, 16 p. pe marginea lucrării lui C. Kogălniceanu.

123. C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșeștilor, Bogdăneștilor, Koriatoviceștilor și Mușăteștilor, domni ai Moldovei 1352–1668 cu adnotațiuni critice și Tabloul cronologic al tuturor domnilor Moldovei*, București, 1913, p. 3.

124. Alexandre Al. Stourdza, *L'Europe Orientale et le rôle historique de Maurocordato 1660–1830*, Paris, 1913, anexa VIII/1, p. 431–435.

C. Kogălniceanu, dar păstrând și unele elemente din listele din a doua jumătate a secolului XIX. Preocupări de aceeași natură manifestă și Dimitrie Onciul, a cărui „*Lista domnilor Țerei Românești și Țerei Moldovei*”, pe două coloane paralele, cuprinzând: „a) Dinastiile Basarabilor și Bogdan Mușăteștilor” și „b) Domni din diferite familii”, așadar de la Basarab I, respectiv Bogdan I, până la Carol I de Hohenzollern, anexată la ediția a doua, din 1914, a lucrării sale, *Din istoria României*¹²⁵, se apropie în bună măsură de aspectul actual al acestui gen de lucrări.

Același lucru putem spune și despre arborele genealogic, cu datele domniilor, publicat de generalul P.V. Năsturel în 1914/1915, sub titlul „*Schița genealogică a domnilor*” (Țării Românești), de la „Ivanco Basarab” la „Petru voievod cel Tânăr” (1559–1568)¹²⁶, acesta din urmă introdus în șirul domnilor munteni, după ce până atunci, cum arătase, N. Iorga în 1912 și apoi Stoica Nicolaescu în 1915¹²⁷, fusese confundat cu Petru Șchiopul, care figura astfel în listele anterioare, până la cea amintită a lui Alexandru A. Sturdza din 1913¹²⁸.

N. Iorga a început publicarea listei sale de domni ai țărilor române extracarpatice sub formă de tabele anexate diferitelor sale istorii ale poporului român, încă din 1905, acestea răspândindu-se inclusiv în străinătate, fără modificări substanțiale, atât în edițiile în limbile germană (1905, 1929)¹²⁹, franceză (1920, 1922)¹³⁰, engleză (1925)¹³¹, italiană (1928)¹³², cât și în cele în limba română (1929/1930)¹³³,

125. Dimitrie Onciul, *Din istoria României*, ed. a II-a, București, 1914, p. 184–191. Cf. și idem, *Rezumat asupra succesiunii domnilor [Țării Românești] până la 1420 și Succesiunea domnilor [Moldovei] până la Alexandru cel Bun*, în *Scrieri istorice*, I, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 712–715.

126. P.V. Năsturel, *Novo Plantatio și regii Romaniei, moștenitori ai împăraților Bizanțului*, în „RIAF”, XV (1914), București, 1915, p. 4.

127. N. Iorga, *Un poem grec privitor la istoria noastră*, în „Neamul românesc literar”, V (1912), p. 577–579; St. Nicolaescu, *Petru vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul o chestiune controversată din istoria românilor*, București, 1915, 34 p. + tabele genealogice.

128. Alexandre Al. Stourdza, *op. cit.*, p. 432.

129. N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, II, Gotha, 1905, p. 529–539 (Principii Țării Românești — p. 529–534 și ai Moldovei — p. 534–539); idem, *Geschichte der Rumänen und ihrer Kultur*, Sibiu, 1929, p. 358–371. Ambele ediții au fost folosite pentru lista domnilor români din *Chronologia Polska*, sub redacția lui Bronisław Władarski, Varșovia, 1957, p. 466–468 (domnii Moldovei de la Dragoș până la 1700), p. 468–470 (domnii Țării Românești de la Seneslau, 1247, până la 1714).

130. Idem, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, ed. a II-a, Paris, 1922, la sfârșit, p. I–X (ed. I, Paris, 1920). Tabel pe două coloane paralele.

131. Idem, *A History of Roumania. Land, People, Civilisation*, Londra, 1925, p. 266–273; ed. a II-a, New York, 1970 (reprint).

132. Idem, *Storia dei Romeni e della loro civiltà*, Milano, 1928, p. 430–441.

133. Idem, *Istoria românilor și a civilizației lor*, traducere din franceză de Al. Lascarov-Moldovanu, București, 1929/1930, p. 291–301.

1908–1935¹³⁴). Spre deosebire de listele precedente, el începuse în 1905 lista domnilor din Țara Românească cu Seneslau, așadar dinainte de întemeierea statului, urmat de „Ivanco Tihomir (Tocomerus) 12 ... — c. 1330“, în vreme ce lista domnilor Moldovei o începea în chip tradițional cu Dragoș. S-a observat însă, pe baza ediției din 1929/1930, că tabelele lui N. Iorga conțineau destule inadvertențe, chiar la nivelul acelor ani¹³⁵.

Progresele studiilor istorice, arheologice, publicarea izvoarelor de toate felurile, a făcut ca în perioada contemporană, de după primul război mondial și până în zilele noastre, lista domnilor români să fie mereu îmbunătățită, sub aspectul precizărilor cronologice, fără a suferi însă schimbări esențiale. Cei câțiva istorici însemnați ai vremii, mai cu seamă autorii de manuale de orice fel, au publicat astfel de liste. Inițial, au pornit de la cele ale lui N. Iorga și Dimitrie Onciul (pe care astfel l-a urmat îndeosebi Ioan Lupaș, în răspânditul său manual din perioada interbelică, *Istoria românilor pentru cursul superior*¹³⁶). Ulterior, au utilizat și propriile cercetări, sau rezultatele istoriografiei vremii. S-a simțit și nevoia de prezentare a listei domnilor români pentru uzul literaturii istorice universale. La aceasta a răspuns Virginia Sacerdoțeanu prin *Tableau chronologique des princes roumains*, publicat la Paris, P.U.F., în 1935, pornind de la lista lui N. Iorga, cu îndreptările care se impuneau la acea dată¹³⁷.

La rândul său, Aurelian Sacerdoțeanu, dându-și seama că „lipsa repertoriilor cronologice este cea mai simțită, mai ales când e vorba de trecutul nostru și al vecinilor noștri“, a alcătuit pentru elevii de la Școala de Arhivistică *Liste de Suverani ai românilor* (până la Alexandru Ioan Cuza) și popoarelor din jur, folosind pentru Moldova și Țara Românească „listele cunoscute“ și propriile sale note, fiind însă conștient că a realizat „o lucrare strict practică“, în care „datele propuse sunt departe de a fi definitive“¹³⁸. Publicată chiar în primul număr din „Hrisovul. Bule-

tinul Școalei de Arhivistică“ din București, I (1941), p. 158–169, lista privitoare la Țara Românească începea la 1240 cu „Litovoiu“ și continua cu domni teritoriali (?) Seneslau, Ioan, Farcaș, Bărbat, [Ivanco] Tihomir-Tugomir (Tocomerius), urmați de Basarab I, iar cea privitoare la Moldova înregistra înainte de Bogdan, pe „[Phynta: 1324]“, „[Andrei Lațcu: 1345–1352]“, Dragoș, „voievozi teritoriali în Țara Șipenițului“: Ștefan (1353–1359), Ștefan (1359) și Petru 1359 (–1374?), Sas (1355–1359) și „(Balc: 1359)“, care ulterior nu au fost acceptați de istoriografia problemei. În plus, adaugă suveranii „Dobrogei“, deși aceasta nu a avut niciodată statutul de „stat“, ci doar de provincie românească, pe „Sviatoslav: 945–972, la Silistra“¹³⁹, cu toate că acesta a fost doar cneaz de Kiev, pe Balica, Dobrotici și Ivanco, între 1340–1389, în ciuda faptului că aceștia au condus în fapt o provincie bizantină, Țara Cărvunei.

Patru ani mai târziu republică neschimbate aceleași *Liste de Suverani*, într-o culegere de studii pregătită încă din 1943¹⁴⁰. Ulterior, pornind de la cercetarea *Succesiunii domnilor moldoveni până la Alexandru cel Bun*¹⁴¹, alcătuiește o nouă listă a domnilor Moldovei, de data aceasta doar de la „Bogdan voievod (1363–1369)“ până la Petru Rareș, însoțită de date genealogice și de o „*Tabla genealogică a domnilor Moldovei până în secolul al XVI-lea*“¹⁴², lucrare care însă, preluând multe elemente și date depășite, nu a fost decât în parte acceptată de istoriografia problemei.

După critica intransigentă de la începutul deceniului patru a listei domnilor români a lui N. Iorga¹⁴³, în chip firesc Constantin C. Giurescu a publicat în 1943, la sfârșitul istoriei românilor într-un singur volum¹⁴⁴, propria sa „*Listă cronologică și filiația domnilor Munteniei și Moldovei*“, pe două coloane paralele, apreciată la apariție drept cea mai bună publicație de acest fel de până atunci¹⁴⁵. Peste aproape trei decenii, a reluat publicarea acestei liste, împreună cu Dinu C. Giurescu, sub titlul *Liste cronologice. Domnii Țării Românești și domnii Moldovei*, în *Istoria*

134. Idem, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ed. I–IX, București, 1908–1935, lista domnilor la sfârșitul fiecărui volum; o ediție I (1908) retipărită la Chișinău, 1992, p. 212–219. În ediția X, Georgeta Penelea Filitti, vol. II, București, 1993, p. 195–206, lista domnilor a lui N. Iorga a fost înlocuită cu cea din *Istoria României în date*, București, 1971 (cf. vol. I, p. XXXII), ceea ce schimbă însă conținutul lucrării lui Iorga. Din 1908 fiecare ediție (I–VIII, 1908–1931) a apărut și ca manual școlar, listele domnilor având deci o mare audiență.

135. Constantin C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, extras din „RIR“, I (1931) — II (1932), p. 101–110.

136. *Tabloul cronologic și sincronistic al domnilor din Țara Românească și Moldova, a) Dinastia Basarabilor și Bogdan-Mușatinilor, b) Domni din diferite familii*, de la Basarab I și Bogdan I până la Alexandru Ioan Cuza (*Istoria românilor pentru cursul superior*, ed. X, București, <1935>, p. 359–364; ed. XV, Sibiu, 1944).

137. Virginie Sacerdoțeanu, *Tableau chronologique des princes roumains*, în „Bulletin du Comité international des Sciences historiques“, nr. 26, mars 1935, Paris, P.U.F., p. 56–64.

138. Aurelian Sacerdoțeanu, *Liste de Suverani*, în „Hrisovul“, București, I, (1941), p. 141.

139. *Ibidem*, p. 158–169.

140. Idem, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1945, p. 231, 251–264.

141. Idem, *Succesiunea domnilor Moldovei până la Alexandru cel Bun. Pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și a cronicilor românești din secolul al XV-lea*, în „Rsl“, XI (1965), Istorie, p. 219–236.

142. Idem, „*Descălecători de țară, dătători de legi și datini*“, în „MI“, II (1968), nr. 12, p. 2–10; III (1969), nr. 1, p. 37–47. Autorul era interesat mai cu seamă de „explicarea crâncenelor divergențe dintre feudații Moldovei din secolul al XIV-lea și a sângeroaselor lupte interdinastice din secolul următor“, ca și de „cunoașterea facțiunilor boierești“, care au frânat „crearea statului centralizat moldovenesc, proces desăvârșit de marele Ștefan Vodă“ (III, nr. 1, p. 47).

143. Constantin C. Giurescu, *loc. cit.*

144. Idem, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea regelui Ferdinand I*, București, <1943>, p. 511–523.

145. A. Boldur, *Listă domnilor*, în „SCI“, XVIII (1943), p. 492–493.

românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi, București, 1971¹⁴⁶, care a cunoscut și o a doua ediție în 1975¹⁴⁷. Aceasta începe cu „Tihomir (Tohomer) cca 1290 — cca 1310“, respectiv cu „Dragoș, cca 1352 — cca 1353“, mergând până la domnia lui Alexandru Ioan Cuza. Ea preia și pe inexistentul voievod „Costea, căsătorit, probabil, cu Mușata, fiica sau nepoata lui Bogdan I, cca 1373 — cca 1375“, în general repetând-o pe cea din 1943, dar adăugând și unele rezultate noi ale istoriografiei din deceniile următoare.

Ceva mai deosebită, deoarece indică și numele doamnelor acolo unde acestea erau cunoscute în perioada interbelică, este *Lista domnilor și doamnelor Țării Românești și Țării Moldovei*, publicată de C. Gane în primele două volume ale lucrării sale *Trecute vieți de doamne și domnițe*, ajunsă la începutul anului 1943 la cea de-a V-a ediție (în cele de după 1990 lista nu a mai fost reprodușă).

Între timp, în 1956, în volumul întâi din *Introducere la Documente privind istoria României*, fusese publicată lista *Domnii din Moldova și Țara Românească până la 1859*¹⁴⁸, alcătuită îndeosebi după documentele interne, „de cancelarie“, din noua colecție, cum mergea până în primul sfert al secolului XVII, atât în ceea ce privește Moldova cât și Țara Românească, dar folosind și „listele publicate anterior de N. Iorga, A. Sacerdoțeanu și C.C. Giurescu“¹⁴⁹.

Această listă din 1956, cea mai cunoscută și folosită până în prezent, a fost reprodușă de Ștefan Pascu și Vladimir Hanga în *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, II–III, în 1958–1963¹⁵⁰, apoi chiar cu titlul din 1956, în *Dicționar enciclopedic român*, București, 1964, p. 151–154, în plus însă cu indicarea filiației pentru o bună parte dintre domni. Urmează o perioadă de dese reeditări: ca anexă la *Istoria României. Compendiu*, din 1969¹⁵¹, și la *Istoria lumii în date*, apărută în același an¹⁵², apoi la sfârșitul *Istoriei României în date* (1971), lucrare publicată sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, în care se menționează însă și consultarea în plus a lucrărilor anterioare ale lui Constantin C. Giurescu, Aurelian

146. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971, p. 698–714.

147. *Ibidem*, București, 1975, p. 901–912. Domnii Țării Românești și cei ai Moldovei nu mai sunt publicați pe două coloane, ci separat.

148. *Documente privind istoria României, Introducere*, I, București, 1956, p. 485–496.

149. *Ibidem*, p. 485, nota 1.

150. *Lista domnilor Moldovei și Țării Românești și a voievozilor și principilor Transilvaniei până la 1600*, în Ștefan Pascu, Vladimir Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, II, București, 1958, p. 779–782; III, 1600–1849, București, 1963, p. 873–876.

151. *Lista domnilor Țării Românești și Moldovei și a voievozilor, principilor și guvernatorilor Transilvaniei*, la Miron Constantinescu ș.a., *Istoria României. Compendiu*, București, 1969, p. 620–626, sub formă de tabel pe trei coloane.

152. *Istoria lumii în date*, București, 1969, p. 566–569; ed. a II-a, București, 1972, p. 567–570.

Sacerdoțeanu etc¹⁵³. Edițiile în limbile franceză și engleză din 1976, sensibil îmbunătățite, dispun de asemenea de o listă cronologică a domnilor, ceva mai bine pusă la punct¹⁵⁴.

Cam în același timp, în 1972, Ion Ionașcu publică *Basarabii în tabele genealogice*, cu arborele genealogic și cronologia a douăsprezece generații de urmași ai lui Basarab I, până la moartea lui Mihnea III Radu în 1660, aducând, sub aspect cronologic, unele mici corecturi anilor de domnie ai unor voievozi, îndeosebi de la începutul dinastiei, și ceva mai multe observații asupra legăturilor genealogice propuse de predecesorii săi în acest domeniu¹⁵⁵.

Patru ani mai târziu, Ștefan S. Gorovei publică la sfârșitul lucrării dedicate *Mușatinilor* un cuprinzător „arbore genealogic“ al acestora, de la Bogdan I (1363–1367) la Radu Iliaș, mort în 1704, cu anii de domnie pentru fiecare personaj urcat pe tron, care pentru perioada de la Bogdan I și până la Alexandru cel Bun reprezintă, de altfel, cea mai bine pusă la punct cronologie domnească publicată până acum¹⁵⁶.

O lucrare similară pentru dinastia din Țara Românească a publicat în 1986 Dan Pleșia, sub titlul *Genealogia Basarabilor. Sec. XIV–XVI*, de la „Tihomir c. 1290 – c. 1310“, până la „Mihnea III (Mihail-Radu) 19 ian. 1658–1659“¹⁵⁷, cu unele deosebiri genealogice și cronologice față de lucrarea anterioară a lui Ion Ionașcu.

La 1983, în *Mica enciclopedie de istorie universală*, Marcel D. Popa și Horia C. Matei reiau publicarea listei „Voievozi și domni“ din Țara Românească și Moldova¹⁵⁸, păstrând elemente infirmate de cercetarea istorică mai nouă, cum ar fi acel Costea, domn asociat cu Petru I la „cca 1386 — înainte de 1392“, dar introducând unele date cronologice noi, chiar nepublicate încă, după autorul acestor rânduri, pentru primele două decenii ale secolului XVII¹⁵⁹. Lucrarea lui Marcel D.

153. *Domnii Țării Românești și Moldovei, voievozii, principii și guvernatorii Transilvaniei*, în *Istoria României în date*, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, București, 1971, p. 453–460. Retipărită întocmai în 1993.

154. *Histoire chronologique de la Roumanie*, București, 1976, p. 380–383, 386–389 (Marcel D. Popa).

155. Ion Ionașcu, *Basarabii în tabele genealogice*, în „SAI“, XVII (1972), p. 128–132, cu arbore genealogic. Cu puțin înainte, Ștefan Ștefănescu, *Basarabii*, în „MI“, II (1968), nr. 7–8, p. 6–7, publicase listele selective ale Basarabilor și Craioveștilor-Basarabi, cu anii de domnie după lista din 1956, dar cu unele legături genealogice criticate de Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 131.

156. Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976. Autorul își numește tabelul „arbore genealogic“ (p. 7). Pentru contribuțiile ulterioare cf. mai jos nota 185.

157. Anexă la Horia Nestorescu-Bălcești, *Io Mircea, mare voievod și domn [...] Bibliografie selectivă și album, Așezământul cultural „Nicolae Bălcescu“*, Râmnicu Vâlcea, 1986.

158. Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, București, 1983, p. 314–320.

159. Constantin Rezachevici, *Domni și stăpânitori în epoca lui Radu Șerban (liste cronologice) — 1600–1620 —*, I. *Liste rectificate de domni și principii ai țărilor române*, anexă la *Radu Șerban și epoca sa*, Teză de doctorat, București, 1978 (în mss.).

Popa și Horia C. Matei cunoaște încă două ediții, în 1988 și 1993, în ultima, autorii renunțând la menționarea datelor lunare alături de anii de domnie¹⁶⁰.

Într-un articol din 1988 dedicat puterii domnești în Moldova, sub aspectul titulaturii și al cronologiei, la sfârșitul secolului XIV și în prima jumătate a secolului XV, A.N. Nikitici publică o listă a domnilor moldoveni de la Roman I la Petru Aron¹⁶¹.

Ulterior, în 1992, într-o cărtică de popularizare a istoriei poporului român, Alexandru Ioachimescu republică sub titlul „*Succesiunea domnitorilor de la întemeierea țărilor române*”¹⁶², lista lui Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, după edițiile amintite mai sus, „pentru a aduce un binemeritat omagiu tuturor domnitorilor neamului românesc”¹⁶³.

În 1996 autorul lucrării de față a publicat, la solicitarea editorului unei scurte istorii a românilor, în anexa acesteia din urmă, o listă de „*Domni, voievozi și principii în Țările Române*”, precizând că la data respectivă aceasta reprezenta doar „o etapă a cercetării în acest vast domeniu”, precizare valabilă și pentru edițiile ulterioare, engleză și germană¹⁶⁴.

O altă listă de domni apărută în 1997 revine la lucrările mai vechi în domeniu ale lui Aurelian Sacerdoțeanu (1941) și Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu (1971), cu care ni se spune că datele sale „au fost verificate” (?)¹⁶⁵.

Sub titlul *Ocuparea cronologică a tronului Moldovei*, Constantin Mihăescu-Gruu, un nespecialist, de altfel bine intenționat în felul său, reproduce, în fapt, lista domnilor Moldovei din *Introducere*, I, la *Documente privitoare la istoria României* (1956), menționată mai sus, introducând însă un „Costea” la 1373–1375 (fără a cunoaște bibliografia de specialitate mai nouă), împărțind-o în: „A. Etapa descălecatelor”, „B. Mușatinii”, „C. Instaurarea regimului nobiliar”, „D. Domnitorii Fanarioti” și „E. Renașterea națională”, după criterii mai mult sau mai puțin personale. În text dezvoltă aceste împărțiri pe bază de „rezumate biografice” pentru fiecare domn, compilând datele preluate îndeosebi din tratatul de *Istoria României*, I–IV,

160. Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *op. cit.*, București, 1988, p. 293–298; idem, *Mică enciclopedie de istorie universală. Statele lumii contemporane*, București, 1993, p. 322–328.

161. A.N. Nikitici, *Gosudarskaia vlast v Moldavii v konca XIV — pervoi polovini XV v. (titulatura i hronologhia)*, în *Sofiialno-ekonomiceskaia i politiceskaia istoriia Moldavii perioada feudalizma*, Chișinău, 1988, p. 61.

162. Alexandru Ioachimescu, „*Agenda istorică a poporului român*”, București, 1992, p. 16–33. La p. 39–42 publică portretele „domnitorilor și voievozilor Munteniei și Moldovei” (unele fanteziste sau greșit atribuite), după panouri didactice antebelice (cu anii de domnie îndreptați).

163. *Ibidem*, p. 5.

164. Constantin Rezachevici, *Domni, voievozi și principii în Țările Române*, în *Addenda la Ion Bulei, Scurtă istorie a românilor*, București, 1996, p. 171–186; ed. engleză, București, 1997, p. 185–202; ed. germană, București, 1998, p. 185–202.

165. Georgeta Smeu, *Dicționar de istoria românilor*, București, 1997, p. 411–430.

București, 1960–1964, la care adaugă o seamă de tabele ce grupează domnii Moldovei după cunoștințele autorului acestei lucrări de popularizare, cu iz de patriotism local în spirit parcă ușor antiunionist¹⁶⁶.

În sfârșit, în 1999 Mihai Aduge din Republica Moldova a realizat o reprezentare paralelă a arborilor genealogici ai dinastiilor din Țara Românească și Moldova, utilizând anii de domnie din lista domnilor publicată de autorul lucrării de față în 1996, amintită mai sus¹⁶⁷, ulterior realizând în scop didactic o planșă cu acest conținut, îndreptată și adăugită de cel care scrie aceste rânduri¹⁶⁸.

* * *

Dar, pe lângă încercările de stabilire a listei cronologice propriu-zise a domnilor români, au existat și alte preocupări pentru precizarea limitelor unor domnii, începând chiar cu încercarea lui Gheorghe Șincai, dinainte de 1811, de a stabili pe baza documentelor vremii șirul domnilor moldoveni, de la Dragoș la „Petru Mușat”¹⁶⁹, de obicei în cadrul unor studii și monografii dedicate anumitor domni, în sintezele de istorie a românilor, dar și în lucrări din domeniile istoriei politice, genealogiei, diplomatiei, instituțiilor¹⁷⁰ etc., prea numeroase pentru a fi amintite aici, dar care au adus uneori interesante precizări de amănunt. Mult mai puține au fost însă preocupările destinate stabilirii sau mai adesea rectificării limitelor cronologice ale unor domnii, în lucrări anume închinat acestui scop. Poate fi astfel citată încercarea din 1867 a lui B.P. Hasdeu de a stabili momentul urcării pe tron a lui

166. Constantin Mihăescu-Gruu, *Moldova 1459–1859. Spicuri din istoria statului de sine stătător*, București, 1998. Autorul înțelege Moldova ca stat „de sine stătător” sau „independent”, în sensul că până la 1859 a fost deosebită de celalalte țări românești, nu în accepțiunea medievală corectă derivând din raportul neatârnare — vasalitate în legătură cu alte puteri străine!

O altă lucrare de compilație modestă, destinată elevilor este micul și selectivul *Dicționar de personalități istorice. Voievozi, principii, domni, regi*, București, 2001, al lui Petru Demetru Popescu, autorul mai vechii compilații de popularizare *Basarabii*, București, 1989, în care confundă pe urmașii lui Basarab I cu Basarabii-Craiovești, o cu totul altă familie.

167. Mihai Aduge, *Dinastiile domnitoare în Țara Românească și Moldova. Arbori genealogici*, în „RIM”, 1999, nr. 3–4, p. 87–92 + tb.

168. *Dinastiile domnești în Țara Românească și Țara Moldovei. Arbori genealogici (liniile principale)*. Întocmit de Mihai Aduge. Întregiri și adăugiri Constantin Rezachevici, Chișinău, 2000.

169. Gheorghe Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, I, ed. a II-a, București, 1866, p. 521.

170. De pildă, în 1871, publicând *Documente istorice inedite*, Gr. G. Tocilescu tratează și „despre originea și anul suirii pe tron a lui Alesandru Bogdan și Michai Viteazul”, în „Foaia Societății Romanismul”, București, II (1871), p. 34–36. Prezentând *Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători și boieri 1389–1496*, în „RA”, II (1927), nr. 1, și extras, George D. Florescu încearcă să stabilească cronologia domnilor de la Mircea ce Bătrân la Vlad Călugărul.

Constantin Movilă¹⁷¹, cea a lui St. Nicolaescu din 1915 (după mențiunea lui N. Iorga din 1912) de a elimina confuzia dintre Petru cel Tânăr și Petru Șchiopul, precizând domniile fiecăruia, în Țara Românească, respectiv Moldova¹⁷², ca și cea mai puțin izbutită a lui Radu Rosetti, din 1923, de a stabili succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun¹⁷³. În 1932, N. Iorga aduce și el contribuții cronologice la precizarea domniilor urmașilor lui Alexandru, Ilia și Ștefan¹⁷⁴. Iar Ilie Minea se ocupă susținut, îndeosebi în anii 1932–1933 și 1940, de sfârșitul vieții sau al domniei multor domni ai Moldovei din veacurile XV–XVI¹⁷⁵, îndreptând spre această preocupare și pe unii elevi ai săi¹⁷⁶. La rândul său, în 1939, Gh. Duzinchevici publică precizări în legătură cu cronologia domniilor lui „Ștefan I Mușat” și „Iuga Ologul”¹⁷⁷, atrăgând însă îndată replica documentată a lui Damian P. Bogdan în aceeași chestiune¹⁷⁸. În anul următor, Constantin C. Giurescu înfățișează interesante rectificări și precizări referitoare la cronologia domniilor din epoca fanariotă¹⁷⁹. Referitor la aceeași epocă, în 1944, folosind însemnări de pe cărți vechi, Ioan M. Neda aduce contribuții la stabilirea limitelor unor domnii din ultimul sfert al veacului XVIII și primul sfert al secolului XIX¹⁸⁰.

Observând că „în domeniul istoriei, elementele cele mai mult expuse rectificărilor sunt cele de cronologie. Datele domniilor, în special, greu vor putea fi definitiv fixate pentru toți voievozii”, Gheorghe Ionescu încerca în 1956–1957 să fixeze limitele domniilor lui Mircea cel Bătrân, Vlad I și Alexandru II Mircea din Țara

Românească¹⁸¹. Era o încercare singulară în acea vreme când efortul istoricilor era canalizat mai ales spre istoria economică și socială. De abia în 1968 C. Cihodaru face o nouă încercare de a restabili cronologia domnilor Moldovei între 1359–1399¹⁸². Doi ani mai târziu, Matei Cazacu aduce unele rectificări la cronologia domniei lui Vlad Dracul, a fiului său Mircea și a lui Basarab II, cuprinse între 1436 și 1443¹⁸³. În același an, Leon Șimanschi a abordat una dintre cele mai spinoase perioade din cronologia domnilor moldoveni, cea a urmașilor lui Alexandru cel Bun, dintre 1432–1447, în cadrul unui articol care justifica, în fapt, temeiurile rânduirii și datării unor documente din *Documenta Romaniae Historica*, A, I (care va apărea în 1976), propunând doar în final un „tablou cronologic” coerent¹⁸⁴.

Cercetările privind cronologia domnilor Moldovei din a doua jumătate a secolului XIV au fost continuate, cum am mai amintit, de Ștefan S. Gorovei, care îndeosebi după 1973 a adus precizări extrem de interesante în acest domeniu¹⁸⁵, iar mai nou s-a ocupat și de momentul venirii la domnie a lui Vasile Lupu¹⁸⁶. În 1978

171. B.P. Hasdeu, *Constantin Movilă I. Când oare s-a suit pe tron Constantin Movilă?*, în „Arhiva istorică a României”, III (1867), p. 62.

172. St. Nicolaescu, *Petru Vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul o chestiune controversată din istoria românilor*, București, 1915, 34 p+ table genealogice. Cf. mai sus și nota 127.

173. Radu Rosetti, *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun*, extras din „Viața Românească”, Iași, 1923, 28 p.

174. N. Iorga, *La cronologia vechilor domni moldoveni*, în *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, 1984, p. 188–191 (ed. I, 1932).

175. Ilie Minea, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 217–218, 219–220, 222–227, 230; nr. 3, p. 243–249; XIII–XVI (1940), nr. 1–2, p. 694, 700–701.

176. Cf. Emil Condurachi, *Data morții lui Alexandrel Vodă*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 216–217.

177. Gh. Duzinchevici, *Precizări în legătură cu Ștefan I Mușat și Iuga Ologul*, extras din „Însemnări ieșene”, IV (1939), nr. 1, 15 p.

178. Damian P. Bogdan, *Despre domnii moldoveni Ștefan I și Iuga*, în „RIR”, IX (1939), p. 165–176.

179. Constantin C. Giurescu, *Rectificări și precizări la cronologia domniilor fanariote*, în „RIR”, X (1940), p. 379–384. Anterior publicase rectificări la tabelele cronologice ale domnilor din Țara Românească și Moldova datorate lui N. Iorga (ed. 1930), în ampla recenzie *O nouă sinteză a trecutului nostru [...]* Studii critic, extras din „RIR”, I (1931) — II (1932), p. 101–110.

180. Ioan M. Neda, *Câteva precizări cronologice și de fapte istorice din trecutul românesc*, în „RIR”, XIV (1944), p. 514–517. Astfel de precizări apar în mai toate publicațiile de însemnări de pe cărți vechi (cf., mai nou, Florian Dudaș, *Însemnări istorice pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992, p. 14–15).

181. Gheorghe Ionescu, *Contribuțiuni la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân și a lui Vlad voevod în Țara Românească*, în *Materiale ale Sesiunii științifice a Institutului pedagogic din București*, pe anul 1956, București, 1957, p. 263–286; idem, *Contribuțiuni privind cronologia domniei lui Alexandru al II-lea—Mircea în Țara Românească*, în *Din activitatea științifică a cadrelor didactice din Institutul pedagogic din București pe anul 1957*, București, 1957, p. 257–283.

182. C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „AIIAI”, V (1968), p. 18–41. Cf. și idem, *Rectificarea unor date privind istoria Moldovei la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea*, în „AUAIC”, XXVI (1980), S. III, Istorie, p. 31–46.

183. Matei Cazacu, *Precizări privind cronologia domnilor munteni din deceniul 5 al secolului al XV-lea*, în „Studii”, XXII (1970), nr. 3, p. 607–608.

184. Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432–1447*, în „AIIAI”, VII (1970), p. 59–81. Tablou cronologic, la p. 80. Pentru preocupări ulterioare (1984–1985) în legătură cu lista domnilor din a doua jumătate a secolului XIV și prima jumătate a secolului XV, cf. notele 10–11 din lucrarea de față.

185. Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, 1973; idem, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 111–120; idem, *Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 2, p. 337–345; idem, *L'État Roumain de l'est des Carpates: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle*, în „RRH”, XVIII (1979), nr. 3, p. 473–506; cf. și idem, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „AIIAI”, XVI (1979), p. 186–219; idem, *Formarea statului feudal Moldova. Probleme ale istoriei Moldovei în veacul XIV*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1993; idem, *Începutul domniei lui Alexandru cel Bun*, în „RI”, S.N., V (1994), nr. 7–8, p. 783–787; idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.

186. Idem, *Când a primit Lupu vornicul domnia Moldovei?*, în „AIII”, XXXI (1994), p. 3–8.

Teodor Bojan și Ioan Gabor publică două însemnări din 1568 referitoare la succesiunea domniei de la Alexandru Lăpușneanu la Bogdan Lăpușneanu¹⁸⁷, și tot vechile însemnări românești i-au permis Marietei Chiper să rectifice o seamă de cronologii domnești, îndeosebi din Țara Românească, cuprinse între al doilea sfert al secolului XVII și 1774¹⁸⁸. În sfârșit, Paul Cernovodeanu s-a ocupat de data morții lui Antioh Cantemir¹⁸⁹, iar Andrei Pippidi propune un nou domn efemer al Țării Românești înainte de 1620 în persoana lui Gian Giacomo Locadello¹⁹⁰.

DINASTIA BASARABILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ SECOLELE XIV—XVI

187. Teodor Bojan, Ioan Gabor, *Contribuții cronologice la domniile lui Alexandru și Bogdan Lăpușneanu*, în „RdI”, XXXI (1978), nr. 2, p. 329–332.

188. Marieta Chiper, *Erori în cronologia domnilor în Țările Române în secolul al XVIII-lea. Studiu de caz: Manole Giani Ruset*, în „SMIM”, XIV (1996), p. 153–155; idem, *Vechi însemnări românești ca izvor istoric*, București, 1996, p. 54–63.

189. Paul Cernovodeanu, *Când a murit Antioh vodă al Moldovei?*, în *Național și universal în istoria românească. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 100–104.

190. Andrei Pippidi, *Un domn necunoscut al Țării Românești*, în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici. Omagiu academicianului Ștefan Ștefănescu*, București, 200, p. 79–85.

BASARAB I

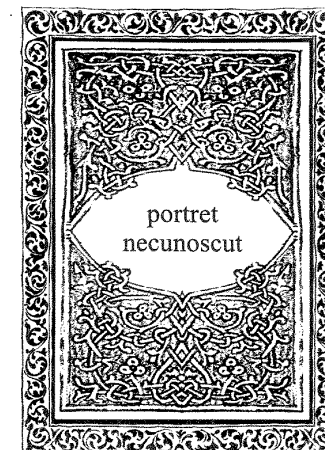
1324 a. iulie 26¹ — † 1351 p. septembrie 1-1352 a. august 31².

□ Prima biserică domnească din Câmpulung Muscel³.

- 1 Prima atestare certă a lui Basarab I în actul regelui Ungariei Carol Robert către magistrul Martin este din 26 iulie 1324, în care amintește „*purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la Basarab, voievodul nostru al Țării Românești*” (D.R.H., D, I, p. 36—37), din care rezultă că în acel moment acesta domnea de mai mult timp.

Celelalte date referitoare la începutul domniei lui Basarab I sunt simple presupuneri, prezentând doar interes istoriografic. Anul 1310 adoptat în acest sens de către cei mai mulți istorici din secolul XX își are originea în relatarea lui Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa libri quatro*, Veneția, 1605, p. 49, despre solia strămoșului său, Nicolo Luccari, la Vlaicu, „*regele Țării Românești*”. Cu acest prilej amintește pe „*Negro Voevoda di natione Vngaro padre di Vlaico nel 1310*”, în care Negru Vodă a fost identificat de obicei cu Basarab I (în realitate bunicul lui Vlaicu), venit din Transilvania, care astfel ar fi domnit la 1310 (istoriografia problemei la Nicolae Stoicescu, „*Decălecat*” sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 141—157. Altă ipoteză care pornește tot de la relatarea lui Luccari, la Pavel Chihaia, „*Negru Vodă*” creație cărturărească a epocii lui Radu de la Afumați, în *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, București, 1993, p. 156—165).

- 2 Anul (văleatul) morții lui Basarab I la Câmpulung, zgâriat în tencuiala proaspătă a bisericii Sf. Nicolae din Curtea de Argeș: 6860 (1 septembrie 1351—31 august 1352) [Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din Epoca*

Modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV–1848), București, 1994, p. 249–254. Cf. și D. Onciul, *Anul morții marelui Basarab Voevod*, în „BCMI”, X–XVI (1917–1923), p. 101–104]. După Nicolae Constantinescu, inscripția ar fi „comemorativă”, biserica fiind înălțată între 1365–1369 [Curtea de Argeș (1290–1400). *Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 148]. Aurelian Sacerdoțeanu înclina pentru plasarea morții lui Basarab I, „mai mult pentru vara anului 1352, după încheierea lucrărilor de zidărie, adică în lunile mai–august” (*Comentarii la Dimitrie Onciul, Scrieri istorice*, II, București, 1968, p. 424). Ultimul act păstrat, din care rezultă că Basarab I era încă în viață, este din 24 aprilie 1351 (*D.R.H.*, D, I, p. 67–69).

- 3 În actul lui Ștefan Cantacuzino din 20 aprilie/1 mai 1714 sunt amintiți „răposatul Necolae Alexandru Voievod, feciorul răposatului Basarab Voievod, nepotul Negrului Radului Vodă, ce le sunt trupurile lor îngropate în această sfântă mănăstire [...], fiind atunci biserică domnească de mir” (D. Băjan, *Documente de la Arhivele Statului*, București, 1908, p. 36). Pentru situarea mormintelor lui Basarab I și Nicolae Alexandru în vechea biserică a curții domnești de la Câmpulung, cf. Virg. Drăghiceanu, *Despre mănăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturilor făcute de Comisia monumentelor istorice în 1924*, în „BOR”, LXXXVII (1964), nr. 3–4, p. 288, 291, 295, 316; Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 219, 221; idem, *Tradiții răsăritene*, p. 29, 32. Cf. și *infra*, în legătură cu mormântul lui Nicolae Alexandru de la Câmpulung Muscel, alături de care se afla cel al lui Basarab I.

Din păcate, dincolo de reperele cronologice certe amintite, nu mai știm despre Basarab I, după izvoare din veacul XIV, decât că era fiul lui „Thocomer” (1332 noiembrie 26, în traducere greșit „Tihomir”, în *D.R.H.*, D, I, p. 50–51), acesta din urmă fără vreun titlu și nefiind altfel cunoscut, că la 8 iunie 1325 Ștefan, fiul comitelui cuman Parabuch din Ungaria, declara că puterea regelui Carol Robert „nu poate întru nimic să stea împotriva și să se compare cu puterea lui Basarab” (1325 iunie 18; *ibidem*, p. 38–39), că avea mai mulți fii: „Basarab Olacum et filios eius” (1335 mai 19; *ibidem*, p. 57), din care cunoaștem doar pe Nicolae Alexandru (cf. *infra*), și că în fruntea unei oști de cavaleri și oșteni la nivelul vremii (nu simpli țărani cu bolovani, sulite și săgeți, cum încearcă *Cronica pictată* maghiară, adăugând și două miniaturi, să salveze prestigiul regelui Ungariei, învins de „pedeapsa lui Dumnezeu”, nu de acești țărani ai lui Basarab!), a înfrânt categoric „oastea generală” (cea mare) a lui Carol Robert la 9–12 noiembrie 1330 în banatul de Severin, foarte probabil pe valea Cernei, în porțiunea dintre Dunăre și Mehadia, cum atestă cronica amintită și alte izvoare externe, dar mai ales cele 15 documente păstrate de la Carol Robert și fiul acestuia Ludovic I pentru participanți maghiari la marea

bătălie, care confirmă spusele fiului comitelui cuman despre superioritatea puterii militare a lui Basarab I față de cea a lui Carol Robert (*D.R.H.*, D, I, p. 41–45, 47–58, 62, 65–69; cf. bibliografia și desfășurările la Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert (1330): în banatul de Severin* (I–II), în „AIIAI”, XXI (1984), p. 73–87; XXII (1985), p. 391–407; idem, *Războiul din 1330 în lumina izvoarelor vremii*, în „SCCdA”, II (1987), p. 13–39; idem, *Două precizări pe marginea unor recente publicații, I. În legătură cu localizarea bătăliei din 1330 dintre Basarab I și Carol Robert*, în „AIIAI”, XXV¹ (1988), p. 523 și urm.; idem, *Patru zile de aprigă înfruntare* (9–12 noiembrie 1330), în „MI”, XIV (1980), nr. 12, p. 7–10; idem, *Lupta lui Basarab I cu Carol Robert în banatul de Severin*, în *idem*, XXV (1991), nr. 4, p. 51–54].

Se știa demult că numele de botez Basarab era cuman (N. Drăganu, N. Iorga, Aurel Decei, Gh.I. Brătianu ș.a.), mai nou, pe baza unor prezumții și ipoteze, se afirmă că însuși Basarab I ar fi fost de neam cuman, cu atât mai mult cu cât și tatăl său avea nume cuman [Neagu Djuvara, *Iarăși despre Negru Vodă și „descălecătoare”*, în „MI”, XXXIV (2000), nr. 7, p. 28–31; nr. 8, p. 53–57]. Numai că împotriva acestei păreri mărturisește chiar regele Carol Robert, care la 19 mai 1335 îl numește pe Basarab „Românul” (*Bazarab Olacum; D.R.H.*, D, I, p. 57), or în acea vreme izvoarele maghiare îi menționează întotdeauna pe cumani ca atare, neconfundându-i cu alte neamuri. De altfel, nici tatăl lui Basarab, Thocomer, nu e arătat de același Carol Robert la 26 noiembrie 1332 drept cuman (*ibidem*, p. 50–51).

Bibliografia despre „descălecatul” din Făgăraș, „întemeierea” pe plan local, sau o combinație între acestea în actul creerii Țării Românești, despre momentul apariției reale sau legendare a lui Negru vodă, a lui Radu Negru, personaje distincte sau contopite, despre atribuirea poreclei Negru vodă lui Thocomer, Basarab I, Radu I sau altora, până la Ioan de Hunedoara și Matiaș Corvin, și când anume a avut loc aceasta, despre opoziția dintre tradiția venirii unui voievod din Făgăraș la sud de Carpați în 1290 sau în jurul acestei date și neacceptarea ei ca realitate istorică în lipsa izvoarelor de epocă, ca și despre alte zeci de alte probleme conexe, cum ar fi situația din Făgăraș la sfârșitul secolului XIV, este imensă, nejustificat de mare în raport cu puținele izvoare de la care pleacă, polemică, chiar agresivă uneori, începe din secolul XVII și sporește mereu, pe măsură ce tot felul de nespecialiști și chiar istorici, bat la porți de mult deschise, propunând fel de fel de ipoteze, care au acoperit deja realitatea izvoarelor [bibliografia la Nicolae Stoicescu, „Descălecat” sau întemeiere?, p. 97–164; Pavel Chihaia, *Geneza și evoluția mitului lui „Negru Vodă”*, în *De al „Negru Vodă” la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 9–171; idem, *Tradiții răsăritene*, p. 144–165; Laurențiu Ștefănescu, Erwin Bader, *Puncte de vedere. Istorie I. Întemeietorul Țării Românești*, București, 1994,

p. 5–115. Se adaugă Pavel Chihai, *A fost Negru Vodă un personaj real sau legendar?*, în „MI“, III (1969), nr. 5, p. 46–52; G.D. Florescu, Dan Pleșia, *Negru Vodă — personaj istoric real*, în *idem*, IV (1970), nr. 8, p. 37–42; Ion Hurdubețiu, *Negru Vodă între tradiție și istorie*, în *idem*, XVI (1982), nr. 2, p. 21–23; Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș 1200–1400*, p. 12–16; Cătălina Bogdan, *Negru Vodă — mit sau realitate*, în „Paranormal“, V (2000), nr. 10, p. 12–13; Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (Secolele XIII–XVI)*, București, 1999, p. 167–171; Dan Nicolae Busuioc von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cistercină Cârța*, II, Cluj-Napoca, 2000, p. 76–78; Șerban Papacostea, *Întemeiere și descălecăt în tradiția istorică a constituirii Țării Românești*, în „SMIM“, XIX (2001), p. 61–66].

Dacă în 1890 o comisie a Academiei Române discuta aprins proiectul „jubileului“ (sic) Radu Negru — 600 de ani (1290–1890) (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, București, 1976, p. 599–600), un secol mai târziu nimeni nu-și mai punea serios problema unei astfel de sărbătoriri. Vreme de peste 250 de ani după 1290 (data pentru „descălecăt“ acreditată în veacul XVII!) Negru Vodă și Radu Negru nu sunt amintiți de izvoare. Acestea vorbesc doar despre Basarab I până după mijlocul secolului XIV, iar de la 16 martie 1331 cele externe denumesc Țara Românească „Țara lui Basarab“ (*Terra Bozarab*) (Adolf Armbruster, *Terminologia politico-geografică și etnică a țărilor române în epoca constituirii statale*, în *Constituirea statelor feudale românești*, p. 254), mai apoi Basarabia, până în vremea lui Mircea cel Bătrân, apoi acest nume rămânând alipit Bugeacului până la 1812, după care rușii îl extind asupra întregii Moldove dintre Prut și Nistru.

Dincolo de mulțimea ipotezelor, care trecând din autor în autor sunt confundate cu „tradiția“, în realitate nu știm de ce și cum au apărut Negru vodă și Radu Negru în fruntea domnilor Țării Românești, dar știm, după izvoarele păstrate, unde și când: în cancelaria domnească de la București, la 3 mai 1549. La această dată Mircea Ciobanul întărește niște cumpărături după un act al tatălui său Radu cel Mare și o „altă carte de la mâna lui Negru voievod cel Bătrân“ [*D.R.H.*, B, IV, 327–328. Actul a fost publicat întâia oară abia în 1978 (Andrei Busuioceanu, *Două documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea*, în „SMIM“, IX (1978), p. 167–169)]. Este prima mențiune a lui Negru voievod, care nu e arătat ca descălecător sau întemeietor, ci doar ca „Bătrân“, adică de demult. A doua mențiune este tot de la Mircea Ciobanul, care la 8 iulie 1558 întărește ocina unor țărani ce o stăpâneau „încă din zilele lui Negru voievod“ (*D.R.H.*, B, V, p. 138). Un deceniu mai târziu, la 8 ianuarie 1569 Alexandru II Mircea începe seria celor trei întăriri de proprietăți mănăstirii Tismana, pentru că un sat i-a fost acesteia ocină „încă de la întemeierea Țării Românești, întâi de la Negrul voievod“ [se vorbește de „întemeierea Țării Românești, întâi de la Negrul voievod“], alte două stăpâniri i-au fost „de

moștenire și vechi...“, dar „și dăruite de răposatul Negru voievod“, iar pentru a o treia domnul a citit „și cartea răposatului Negrul voievod de întărire“ (28 aprilie 1576 (*ibidem*, VIII, p. 20–21, 22–23). Cum Tismana a fost întemeiată de Vlaicu sau (și) de fratele acestuia Radu I (socotit în istoria mănăstirii adevăratul ctitor domnesc), n-a mai fost decât un pas până a-l identifica pe Radu I cu Negru vodă. Aceasta s-a petrecut însă în alt context în secolul XVII.

Așadar, Negru vodă apare în documente la 3 mai 1549, fără vreo legătură cu Basarab I, în timp ce Radu Negru „descălecătorul“, din care transpare figura lui Radu I, își face apariția în secolul următor. Restul e caruselul ipotezelor...

NICOLAE ALEXANDRU

1351 p. septembrie 1-1352 a. august 31¹ — † 1364 noiembrie 16².

□ **Prima biserică a curții domnești din Câmpulung Muscel³.**

- 1 Singurul fiu cunoscut a lui Basarab I, purtând un nume dublu, de botez, respectiv domnesc (Pavel Chihai, *Din cetățile de scaun*, p. 213–214) nu a adoptat niciodată ritul catolic, cum s-a susținut eronat, invocându-se, între altele, numele Alexandru (Daniel Barbu, *Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre*, în „RRH“, XXV (1986), nr. 4, p. 287–300; *idem*, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, p. 11–12, 19–25. Cf. contraargumentele judicioase ale lui Pavel Chihai, *Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești*, în *Tradiții răsăritene*, p. 30–41), care nu e nume „catolic“ (?!), ci de proveniență grecească. În primul an de domnie (îndată după moartea tatălui său Basarab I, și probabil în legătură cu aceasta), 6860 (1351 septembrie 1-1352 august 31), dăruiește ctitoriei sale, biserica curții domnești din Câmpulung Muscel, satul Bădești (*D.R.H.*, B, I, p. 11). Transumpt din acest act real, care indică anul de început al domniei sale, în documentul autentic din 13 noiembrie 1618 (Pavel Chihai, *Hrisovul din*

13 noiembrie 1618 pentru ctitoria voievodului Nicolae Alexandru din Câmpulung Muscel, în *Din cetățile de scaun*, p. 273–305).

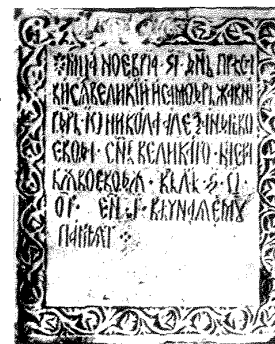
Reședința domnească din Curtea de Argeș fiind distrusă de Carol Robert în noiembrie 1330, Nicolae Alexandru, ca și tatăl său, a rezidat până la moarte la Câmpulung, de unde a supravegheat reconstrucția curții și a bisericii Sfântul Nicolae de la Argeș, a purtat corespondență cu Patriarhia de la Constantinopol, și unde a adus pe lângă sine pe mitropolitul de la Vicina, ca prim mitropolit al Țării Românești (Constantin Rezachevici, *De unde venea și unde a păstorit primul mitropolit al Țării Românești?*, în „*Argessis*”, Studii și comunicări. Seria Istorie, Pitești, VIII (1999), p. 63–72).

- 2 Data morții pe lespede de pe mormântul ctitorului din biserică domnească din Câmpulung Muscel (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 132. Cf. și Damian P. Bogdan, *În cheștiunea autenticității inscripției funerare a voievodului muntean Alexandru Basarab*, în „*RIR*”, III (1933), nr. 2–3, p. 270–271; idem, *Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab*, în idem, X, (1940), p. 345–350). Data este confirmată de o însemnare din veacul XIV, în limba latină, din manuscrisul unui *Psalterium breviarum* în *usum ecclesiae eiusdem Hungaricae*, f. 5: <ziua> „XVI. Aici a murit Alexandru voievodul transalpin. Anul Domnului 1364”. Manuscrisul provenind probabil dintr-o biserică săsească catolică din Țara Bârsei, păstrat în secolele XVI–XIX în biserică catolică din satul secuiesc Sânta Maria, se află acum la Budapesta (Șt. Olteanu, *Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab*, în „*Studii*”, XXI (1968), nr. 3, p. 523–526, în ilustrație foto; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 175. Cf. și Ilie Minea, *Când a murit Nicolae Alexandru Voevod?*, în „*RA*”, I, (1925), nr. 2, p. 290–291; idem, *Ziua morții lui Nicolae Alexandru Voevod*, în „*CI*”, I, (1925), nr. 1, p. 410.

- 3 Mormântul aflat în prima biserică a curții domnești din Câmpulung Muscel, construită „către mijlocul sec. XIV”, așadar, în vremea șederii aici a lui Basarab I [Gheorghe I. Cantacuzino, *Unele aspecte ale culturii urbane medievale la Câmpulung (Muscel)*, în „*CI*”, S.N., XVII² (1998), p. 431] și distrusă de cutremurul din 1628, alături de cel al tatălui său, Basarab I, a fost acoperit de pavimentul celei de-a doua biserici, înălțată de Matei Basarab în 1635–1636 și apoi de cea ridicată pe același loc la 1826–1832, aflându-se cam la 2 m adâncime față de nivelul actual. Osemintele lui Basarab I și ale lui Nicolae Alexandru, foarte probabil profanate la începutul lui 1611, cu prilejul năvălirii trupelor lui Gabriel Báthory, în Țara Românească, au fost strămutate la mănăstirea Aninoasa (sau la Vieroși) în timpul lucrărilor din 1826–1832, de unde nu se știe

dacă au fost readuse. Lespedea funerară originală s-a păstrat, după o peregrinare la biserica din Vieroși (după 1860–1887), tot în lăcașul din Câmpulung, în apropierea locului unde s-a aflat în prima biserică de aici (Pavel Chihai, *Curtea domnească din Câmpulung-Muscel* 1. *Biserica voievodului Nicolae Alexandru*, în *Din cetățile de scaun*, p. 205–219; idem, *Tradiții răsăritene*, p. 34).

VLAICU (VLADISLAV I)

1364 p. noiembrie 16¹ — c. 1376 (1376 a. iunie 19² — 1377 a. iunie 7³).

Asociat la domnie fratele său Radu I c. 1370 sau 1372⁴.

□ Biserica domnească Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș⁵.

- 1 Înălțat la domnie după moartea tatălui său Nicolae Alexandru (16 noiembrie 1364) și înainte de 5 ianuarie 1365, când regele Ungariei Ludovic I de Anjou îl acuză că, nescotind dreptul său de suzeran, a cutezat „să treacă în locul [...] tatălui său în scaunul suspomenitei noastre Țări Românești, cu învoirea trădătoare și tainică înțelegere a românilor și a locuitorilor acelei țări” (*D.R.H.*, D, I, p. 78–79).
- 2 Ultima mențiune documentară a lui Vlaicu în viață este din 6 iulie <1374>, într-o relatare a lui Ludovic I (*ibidem*, p. 107–108). Cronica lui Ioan de Târnave pomenește oștenii săi — deci Vlaicu trăia încă — cu prilejul luptelor pentru cetatea Severinului, cucerită de la aceștia de banul de Mačva, Nicolae de Gara: „contra insultus bellatorum et sagittariorum ipsius Layk Wayuodae” (*Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, ed. I. G. Schwandtner,

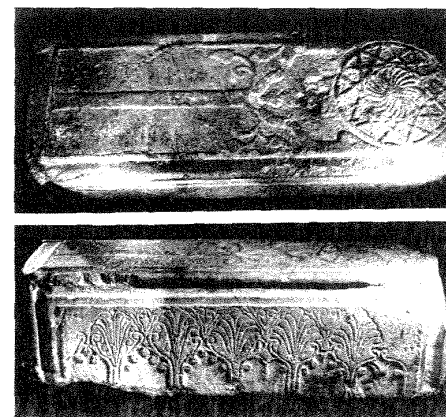
Viena, 1746, p. 192), la începutul anului 1376, mai precis înainte de 19 iunie, când însă Vlaicu nu mai e pomenit (*D.R.H.*, D, I, p. 108–109. Cf. și Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV*, București, 1981, p. 207–208). Vlaicu a murit după acest episod de la începutul lui 1376 și înainte de 7 iunie 1377, când e menționat Radu I singur. Faptul s-a petrecut în împrejurări necunoscute, foarte probabil în cursul anului 1376. Dincolo de această reconstituire pe care ne-o permit izvoarele păstrate, intervin ipoteze de tot felul, care plasează moartea lui Vlaicu între 1374 și 1377 (Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească*, în „Rsl”, XI, Istorie, p. 273 și nota 5; Carmen Laura Dumitrescu, *Le voivode donateur de la fresque de Saint-Nicolas-Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle*, în „RESEE”, XVII (1979), nr. 3, p. 551; Maria Holban, *Peut-il être question d'une seconde occupation roumaine de Vidin, par Radu Ier, suivant de près celle de Vladislav Ier (Vlaicu) de l'année 1369?*, în „RESEE”, XVIII (1980), nr. 3, p. 450–451; Nicolae Constantinescu, *Vladislav I 1364–1377*, București, 1979, p. 153–158.

- 3 Cf. *infra* mai departe data primei mențiuni a lui Radu I. Nu a avut urmași cunoscuți din căsătoria cu doamna Kerana (nu Kira Ana sau Ana!), nume ca atare întâlnit și în familia țarului bulgar Ivan Alexandru.
- 4 Această asociere între frați nu apare niciodată în izvoarele scrise, ci este dedusă pe baza emisiunilor monetare ale lui Vlaicu, reprezentând probabil o delegare de putere în interior, pentru fratele mai mic [C. Kogălniceanu, *Radu I (1376–1382)*, în „Arhiva”, XXXIV (1927), nr. 3–4, p. 87–88, 90; Octavian Iliescu, *Domni asociați în Țările Române în secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în „SCIM”, II (1951), nr. 1, p. 41–45; idem, *L'héritage de l'idée imperiale byzantine dans la numismatique et la sigilographie romaines au Moyen Âge*, în „Byzantina”, 1971, nr. 3, p. 256; Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova*, București, 1960, p. 142–143, 154–155 (după tradiție); Gheorghe Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 11–12 (către 1377, este o eroare. În schimb, se precizează că pe dinarii munteni din această perioadă, numele celor doi frați, Vlaicu (Vladislav I) și Radu I, apar când pe avers (emitentul principal), când pe revers). Cf. și Nicolae Constantinescu, *Vladislav I*, p. 44; Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 549. Alte explicații din diferite lucrări ale lui Constantin Moisil, sintetizate în *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*, în „AIINC”, III (1924–1925), Cluj, 1926, p. 139, nu mai pot fi luate în considerare].

- 5 Mormântul ctitorului din partea dreaptă a naosului, se prezintă sub forma unui sarcofag de piatră cu lespede împodobită cu motive ortodoxe de tip bizantin, care nu a putut fi jefuit. Astfel, scheletul și îmbrăcămintea de tip occidental, cavaleresc, cu tunică „cotte hardi”, cu o splendidă pafta apuseană, aplicată pe cordon în față, având rol magic, de relicvar, ca și două din inelele celui decedat, după concepția din veacul XIV, plus diadema din fir cu mărgăritare, s-au păstrat, fiind descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice din biserica Sf. Nicolae Domnesc din 1920 (Virg. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „BCMI”, X–XVI (1917–1923), p. 44–51, 56 și urm., pl. VIII–X, XII; idem, *Jurnalul săpăturilor din curtea domnească a Argeșului*, idem, p. 138–141; Pavel Chihaia, *Necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș în Din cetățile de scaun*, p. 12–20, fig. 2–4; *ibidem*, *Paftaua de la Argeș*, p. 35–45; idem, *Câteva date în legătură cu paftaua de la Argeș*, în *Omagiu lui George Oprescu*, București, 1961, p. 107–118; Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200–1400)*, p. 44–45, 114–117; idem *Vladislav I*, p. 156–157; Constantin Bălan, *Inscripții*, p. 258–259; Elena Teodorescu, *Curtea de Argeș vatră de cultură românească*, în „SCCdA”, Curtea de Argeș, III (1990), p. 34–38; N. Vătămanu, *Medicina veche românească*, București, 1970, p. 91–93; idem, „Șarpele de aramă” (Nimeri, XXI) în numismatică și în istoria medicinei, în „ST”, XXVII (1975), nr. 3–4, p. 290–291.

Pe baza unui fragment de inscripție aflat lângă un alt mormânt, din care s-au păstrat grupurile de litere „la” și „is” (întregit Vladislav), Sergiu Iosipescu crede că „acesta și nu altul a fost mormântul lui Vladislav I” (*Comisiunea Monumentelor Istorice inițiativa cercetărilor de arheologie medievală – Săpăturile de la Curtea de Argeș*, în „RMI”, XI (1992), nr. 2, p. 25). Nu s-a observat însă că din text nu apare tocmai cuvântul *voievod* (sau fragmente din acesta), care nu putea lipsi în cazul unui mormânt domnesc.

RADU I

1377 a. iunie 7¹ — începutul lui 1385
[1385 (6893) <ianuarie 1- august
31>²].

□ Biserica domnească Sfântul
Nicolae din Curtea de Argeș (?)³.

- 1 Domnia lui Radu I a început înaintea datei de 7 iunie 1377, care este cea a marii bătălii dintre oastea sa și cea a lui Ludovic I de Anjou, regele Ungariei [„1377 die VII del mese di Zuguno. El serenissimo principe Lodovigo, re di Hungaria, combatté con Rodano principe de Bulgari (sic) infidele ...“ (*Additamentum secundum ad Chronicon Cortusianorum*, în *Rerum Italicarum Scriptores*, XII, ed. L.A. Muratori, Milano, 1728, p. 984; cf. și Galeazzo și Bartolomeo Gattari, *Cronaca Carrarese*, în *Scriptores Rerum Italicarum*, ed. Giosue Carducci și Vittorio Fiorini, XVII¹, fasc. 1 (82), Città di Castello, 1910, p. 145). Cf. și G.I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377*, în „RHSEE“ II (1925), nr. 4–6, extras, Vălenii de Munte, 1925, p. 6, cf. și p. 12; Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana*, p. 273); C. Kogălniceanu, *Radu I*, p. 89–92].

Tocmai luptele cu Radu I l-au determinat pe Ludovic I să ordone brașovenilor ridicarea cetății Bran în 1377, pentru închiderea pasului „Turcului” (Cumanului).

- 2 La această dată domnea Dan I (Constantin Bălan, *Inscripții*, p. 192). La 3 octombrie 1385 acesta amintește pe „sfânt răposatul, binecinstitorul voievozilor părintele domniei mele”. Radu I murise de cel puțin câteva luni, neputând sfârși construcția mănăstirii Tismana „din pricina scurtimii vieții”, pe care o „clădește deplin” urmașul său, înaintea acestei date (*D.R.H.*, B, I, p. 19–22). Încheierea construcției la acea vreme nu necesita mai mult de câteva luni, deci Radu I pare să fi murit în prima jumătate a anului 1385, oricum, mult înainte de 31 august, iar nu „către 1383”, sau chiar la o „dată mai timpurie” (Emil Lăzărescu, *op. cit.*, p. 274–275; Pavel Chihaia, *Necropola primilor Basarabi*, p. 23: „Radu I domnește între 1375/77–1380”).

- 3 După tradiția consemnată de cronica internă a fost îngropat „la biserică lui den Argeș” (*Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 3). Deoarece ctitoria lui Radu I de la Tismana nu era terminată la data morții acestuia, foarte probabil mormântul său a fost așezat în partea stângă a intrării în biserica domnească din Curtea de Argeș și acoperit de lespede cu „gisant”. Aceasta înfățișează un cavaler fără arme, în costum de ceremonie de tip occidental, cu tunică („cotă”), „surcotă” strânsă cu o centură de cavaler, mantie („capă”) lungă, ornată cu o broderie mare de fir, pelerină pe umeri, încheiată în unghiuri ascuțite și pălărie cilindrică înaltă. Mormântul dezafectat încă din Evul Mediu nu mai păstra în 1920 decât câteva fragmente de oase și un frumos galon de aur, aparținând unui costum de cavaler de la sfârșitul secolului XIV [Virg. Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din curtea domnească a Argeșului*, p. 134, 136; Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 21–25, și fig. 6–7; Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, București 1976, p. 248 și fig. 248–250). Sergiu Iosipescu crede însă că pălăria înaltă era „skiadionul”, o tiară bizantină de origine orientală, și trimite pentru identificarea personajului înfățișat de gisant „spre despotia lui Dobrotiță” (!) (*Comisiunea Monumentelor Istorice*, p. 28–29), însă, observ la rândul meu, că respectiva pălărie înaltă apare în multe picturi apusene și în veacul XV]. Alte discuții mai vechi privitoare la acest mormânt, în legătură cu cel al ctitorului bisericii domnești din Curtea de Argeș, în extrem de bogata istoriografie a problemei, la Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, I. Craiova, 1970, p. 238–242. Cf. îndeosebi C. Kogălniceanu, *Mormântul lui Radu I Basarab în biserica domnească de la Curtea de Argeș*, în „Arhiva”, XXXIV (1928), nr. 2, p. 87–89.

Deși inițial „Negru vodă” apare în documentele păstrate la 3 mai 1549 (cf. mai sus, p. 70) și inițial această poreclă a înlocuit numele primilor voievozi munteni începând cu Vlaicu, ulterior, pe măsură ce Radu I a fost acceptat drept ctitorul Tismanei, socotită de la sfârșitul secolului XVI cea mai veche mănăstire din Țara Românească, porecla „Negru” i-a fost atribuită, devenind astfel „Radu Negru”, care s-a impus în prima jumătate a secolului XVII, înainte de actul din 13/23 aprilie 1656, care, în calitate de tată a lui Dan I îl numește fără ezitare „Radu Negru Vodă” (Pavel Chihaia, *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 112–119).

DAN I

**1385 (6893) <ianuarie 1-august 31>¹ —
† 1386 septembrie 23². Asociat la
domnie cu fratele său Mircea cel
Bătrân³.**

□ **Necunoscut (Biserica domnească
Sfântul Nicolae din Curtea de
Argeș?)⁴.**

- 1 Fiu al lui Radu I și-a început domnia înaintea acestei date care este cea la care a fost făcut clopotul dăruit mănăstirii Cotmeana de jupanul Dragomir, „în zilele binecredinciosului domn Ioan Dan voievod” (Constantin Bălan, *Inscripții* p. 192–193), ce domnea, așadar, dinaintea acestei date. Primul document păstrat de la Dan I este din 3 octombrie 1385 (*D.R.H.*, B, I, p. 19–22).

- 2 Glosă la cronica bulgară anonimă (1296–1413), în Ioan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie”, Leipzig, XIII (1891) nr. 4, p. 530, nota 1; idem, *Contribuții la istoriografia bulgară și sârbă*, în *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, București, 1968, p. 266. La 1620 Mihail Moxa preia din izvorul bulgar știrea uciderii lui Dan I de către țarul bulgar de Târnovo, Ivan Șişman, omițând însă data, cum face adesea în cronica sa („Pre acea vreme ucise și Șuşman, domnul șcheilor, pre Dan vovod, domnul rumânesc”) (*Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București, 1989, p. 210). Pentru data corectă a anului când s-a petrecut aceasta, P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 43, 45, cu explicații pentru greșeala de un an a copistului cronicii bulgare. Observăm că astfel de greșeli s-au făcut și în Epoca Modernă, de vreme ce V. J-agić, traducătorul în limba latină de la 1891 al textului cronicii bulgare înregistrează „3 septembrie” ca dată a uciderii lui Dan I, în loc de 23 septembrie, ca în original (anexă la Ioan Bogdan, *Ein Beitrag*, p. 539). Cf. și Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana*, p. 276).

- 3 Asocierea la domnie cu fratele său Mircea e documentată prin monede, ducați, cu numele ambilor (Octavian Iliescu, *Domni asociați în țările române*, p. 44–45; Gheorghe Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, p. 17–18). O variantă a cronicii interne afirmă că Dan I „au fost frate cu Mircea Vodă Bătrânul, și au domnit împreună amândoi câțeva vreme, apoi să învrăjbiră și începură a să scula unul asupra altuia” (*Letopiseșul Țării Rumânești*, ed. St. Nicolaescu, în „RIAF”, XI (1910), p. 108. După P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 42, aprecierea despre învrăjbirea dintre cei doi se datorează preluării unui text din cronica lui Thuroczi, în care e vorba însă de Mircea cel Bătrân și Vlad I.
- 4 Cronica internă nu înregistrează locul unde a fost înmormântat, după uciderea sa, în împrejurări necunoscute de către țarul bulgar Ivan Șişman. E greu de crezut însă că trupul i-a fost lăsat de ai săi la sudul Dunării. Probabil a fost adus și înmormântat în biserica Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș. Virg. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș*, p. 52, îi atribuie mormântul unde s-a aflat un craniu cu diademă de mărgăritare, simplă ipoteză.

MIRCEA CEL BĂTRÂN

**1386 p. septembrie 23¹ — † 1418 ia-
nuarie 31².**

**Asociat la domnie cu fiul său Mihail I
înainte de 1391 decembrie 27 —
1418 ianuarie 31³.**

□ **Biserica mănăstirii Cozia⁴.**

- 1 Începe domnia după data morții fratelui său Dan I (cf. *supra*). Primul document păstrat de la Mircea cel Bătrân este din 27 iunie 1387, și în el este vorba de „sfântrăposatul fratele domniei mele, Io Dan voievod” (*D.R.H.*, B, I, p. 22–25).

Mircea, singurul domn român care nu a încheiat nici o legătură vasalică, ci doar tratate la nivel de egalitate cu puterile vecine, care

din 1388 a oprit și a deviat la Dunărea de Jos săgeata direcției principale de atac a turcilor otomani, hotărând astfel de la început sensul evoluției ulterioare a raporturilor româno-otomane, nu și-a întrerupt niciodată lunga domnie de peste trei decenii, una dintre cele mai însemnate din istoria românilor, jalonată doar de datele limită ale urcării în scaun și morții sale, de aceea nici nu ocupă un spațiu întins în această lucrare. A reușit să străbată perioada din a doua jumătate a anului 1394 până la începutul lui 1397, poate cea mai dificilă din istoria Țării Românești sub aspectul confruntării cu turcii otomani, fără îndoială cea mai puternică forță militară care acționa atunci în Europa, învingându-l atât pe Baiazid I la „Rovine” sau lângă apa Argeșului, cât și pe regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg în 1395, într-o trecătoare din munții Banatului, și în cele din urmă îndepărtându-l pe Vlad I care îi contestase domnia în 1396 (cf. *infra*), fără a părăsi domnia și a căuta ajutor în afară (Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI*, București, 2001, p. 159–173, și analiza izvoarelor și a bibliografiei perioadei la Alexandru V. Diță, *Mircea cel Mare între realitatea medievală și ficțiunea istoriografică modernă*, București, 2000).

- 2 Data morții în cronicile sârbești: „Anul 6926 (1418) s-a pristăvit marele voievod al Ungrovlahiei, Io Mircea, ianuarie 31” (Ljubomir Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi* (Vechile genealogii și cronici sârbești), Belgrad, 1927, p. 224–225; cf. și P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 344 și nota 175 (despre alte date de zi „greșite de copişti”); Anca Iancu, *Știri despre români în izvoarele istoriografice sârbești (secolele XV–XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 18 și nota 64). Și Mihail Moxa, *Cronica universală*, p. 216, înregistrează: „Anul 6926 [1418], [muri] Mircea voievod, domnul rumânesc”.
- 3 Asocierea la domnie cu „preaiubitul meu fiu Mihail voievod”, care întărește de multe ori actele tatălui său, durează, de fapt, dinainte de 27 decembrie 1391, și a ființat până la moartea lui Mircea cel Bătrân, dar obiceiul bizantin al cancelariei domnești de a nu data, de obicei, documentele emise, face improbabilă o determinare anterioară a începutului acestei asocieri [D.R.H., B, I, p. 31–32, 36–39, 48–49, 53–54, 57–58, 67, 75–76, 80–81; Emil Turdeanu, *Un manuscris religios din timpul lui Mircea cel Bătrân*, în „Ființa românească”, Paris, VII (1968), p. 58–68, datat 23 februarie 1411, și scris „în zilele lui Mircea voievod și ale fiului său Mihail voievod”; *Letopisețul Țării Românești*, ed. St. Nicolaescu, în „RIAF”, XI (1910), p. 108; G. Severeanu, *Ducații Țării Românești cu numele a doi domnitori*, în „Bucureștii”, 1935, nr. 1, p. 51. Cf. și Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie*, p. 143–144, 281–292; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 53–57; Octavian Iliescu, *Domni asociați în țările române*, p. 45–46].

- 4 Însmormântat în ctitoria sa, biserica mănăstirii Cozia (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 3), în partea de sud a pronaosului, într-un sarcofag de piatră, scobit în forma trupului omenesc, după moda apuseană, având deasupra o lespede capac dăltuită în forma a trei trunchiuri de piramidă, așezate în trepte, vădind o influență central-europeană, sau mai degrabă sârbo-bosniacă, venită de la sudul Dunării, lespede din care s-au păstrat doar două fragmente sub pardoseală [Virg. Drăghiceanu, *Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân*, în „BCMI”, XXIV (1931), p. 20–24; Pavel Chihaia, *Necropola primilor Basarabi*, p. 11, nota 13; Horia Teodoru, *Mormântul lui Mircea cel Bătrân*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 641–643; Adrian Ioniță, *Observații asupra sarcofagului lui Mircea cel Bătrân*, în „Arheologia medievală”, Reșița, II (1998), p. 125–127]. Inscricția originală nu s-a conservat, o alta, alcătuită după izvoare aflate la Cozia, fiind așezată peste mormântul lui Mircea înainte de 1778 [C. Bălan, *La pierre tombale de Mircea l'Ancien (Quelques contributions)*, în „RRH”, XXV (1986), nr. 1–2, p. 45–51]. După St. Nicolaescu, în „RIAF”, XVI (1922), p. 225, ar fi fost însmormântat la 4 februarie 1418.

Mormântul lui Mircea cel Bătrân nu a fost niciodată uitat. La 8/18 noiembrie 1602 călugărița Theofana, care nu e alta decât Teodora, mama lui Mihai Viteazul, mărturisea într-o frumoasă limbă românească, că, ajunsă la bătrânețe, s-a retras la mănăstirea Cozia „și la răpausul răposatului Mircei voievod” (D.I.R., B, XVII-1, p. 65).

La 1917 însă, în vremea primului război mondial și a ocupației germane, mormântul a fost profanat și lespede care îl acoperea a fost distrusă. Abia la 15 mai 1938 din inițiativa Comisiunii Monumentelor Istorice și cu participarea Episcopiei Râmnicului au fost reînchinate solemn osemintele lui Mircea, așezându-se deasupra o copie după prima lespede tombală (aflată cu ocazia săpăturilor), pe care se citește: „Aici odihnesc rămășițele lui Mircea Domnul Țării Românești, adormit în anul 1418” (arhim. Gamaliil Vaida, *Mănăstirea Cozia. Ieri și astăzi*, ed. a II-a, Râmnicu Vâlcea, 1983, p. 27).

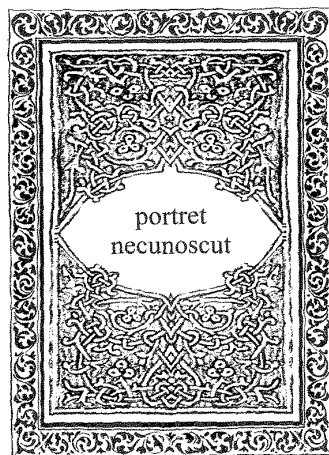

VLAD I

a. <1396> martie 21¹ — 1396 a. decembrie 6-1397 a. ianuarie 24-31².

□ Necunoscut (în Transilvania sau Ungaria)³.

- 1 Domnia acestui probabil fiu sau frate al lui Dan I, poate chiar fiu nelegitim al lui Vlaicu (P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 45, 58; Octavian Iliescu, *Vlad Ier, voivode de Valachie: le règne, la sceau et les monnaies*, în „RRH“, XXVII (1988), nr. 1-2, p. 96-100), începe înaintea acestei date, când Maternus, episcopul Transilvaniei, înștiințează pe sibieni că regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, a trimis un sol, „cu anumite și însemnate solii la Vlad voievod“ (D.R.H., D, I, p. 153). Cum regina Maria, fiica lui Ludovic I de Anjou și soția lui Sigismund de Luxemburg, care îl legitimase acestuia domnia în Ungaria, murise în mai 1395, deschizând succesiunea la coroana ungară între Sigismund și cumnata sa, regina Poloniei, Jadwiga (Hedviga) cu soțul ei Vladislav II Jagiełło, la 28 mai 1396, din Curtea de Argeș, Vlad I, precizându-și opțiunea politică, emite un act de închinare („omagiu“) față de Vladislav Jagiełło, regele Poloniei (care îl ajutase să obțină și îi recunoscuse înaintea acestei date domnia în Țara Românească și „stăpânirile pe care le-a dobândit în regatul Ungariei“), și față de soția acestuia Jadwiga, ca moștenitoare a regatului Ungariei (în calitate de fiică a lui Ludovic I de Anjou) dar și ca regină a Poloniei (Hurmuzaki, I², p. 374-375). Din ambele acte, în care însă nu aflăm împrejurările concrete ale instalării sale la Curtea de Argeș, și nici despre locul unde se afla Mircea cel Bătrân, rezultă că pentru legăturile cu Sigismund de Luxemburg, dar mai ales cu Vladislav Jagiełło, Vlad I avea nevoie de cel puțin câteva luni înaintea primei sale atestări în scaun, la 21 martie <1396>, așadar domnia sa a început cel târziu în cursul anului 1395. În sfârșit, la 8 decembrie 1397, Sigismund de Luxemburg menționează că voievodul Transilvaniei Știbor de Stiborich (Sciborzyć), trecând cu

oastea sa prin Țara Românească spre Nicopol (pentru a participa la lupta cruciaților cu turcii, din 25 septembrie, deci pe la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie 1396), „dușmănosul Vlad voievodul, care atunci fusese pus și ridicat de numiții turci la conducerea zisei noastre Țări Românești și care se afla acolo cu o mare oaste de turci și valahi, ieșindu-i în cale, <el> a dat cu acesta, vitejește, o mare bătălie, cu greaua <pierdere> a supușilor și rudelor sale, cu risipirea de bunuri și cu primejdia morții, și, stându-i într-ajutor dreapta Celui Prea Înalt, l-a învins și l-a întrecut cu glorie pe numitul Vlad voievodul, într-o luptă dată de ei doi, și a dat o lovitură cutezanței lui, punându-l pe fugă împreună cu însoțitorii lui, fiind greu rănit acolo numitul Vlad, care se da drept voievod“ (D.R.H., D, I, p. 162, 167).

Acestea sunt toate datele documentare cunoscute până acum despre începutul domniei lui Vlad I. Dincolo de ele, părerile și cronologiile istoricilor cu privire la raportul între domniile lui Mircea cel Bătrân și Vlad I, între 1394/1395-1397, intră exclusiv în sfera ipotezelor și a scenariilor mai mult sau mai puțin verosimile (Constantin M. Kogălniceanu, *Cercetări critice cu privire la istoria românilor*, „Vlad voievodul Basarabiei, 1396-1397“, în „RIAF“, XI² (1910), p. 331-333; Gheorghe Ionescu, *Contribuții la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân și a lui Vlad Voievod în Țara Românească*, în *Materiale ale Sesiunii științifice a Institutului Pedagogic din București, pe anul 1956*, București, 1957, p. 263-286; Alexandru V. Diță, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală-victoria românilor de la Rovine*—, în *Marele Mircea Voievod*, București, 1987, p. 271-276; *ibidem*, București, 1995; idem, „Fuga“ și „restaurarea“ lui Mircea cel Mare între realitate istorică medievală și ficțiune istoriografică modernă, București, 1995, 118 p., îndeosebi p. 42-45; idem, *Mircea cel Mare...*, București, 2000, p. 299-386; Nicolae Șerbănescu, Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418)*, București, 1987, p. 97, 153, 311-315, 327-328; Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 74-84).

- 2 Din actul amintit de la 8 decembrie 1397, rezultă că mult după bătălia de la Nicopol (25 septembrie 1396), Știbor, voievodul Transilvaniei, a pătruns din nou cu oaste în Țara Românească, asediindu-l pe Vlad I în „cetatea Dâmboviței“, la Cetățenii din Vale, județul Argeș, pe drumul vechi dintre Brașov, Rucăr, Câmpulung și Curtea de Argeș (localizare corectă la Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII-XVI*, București, 1981, p. 114-120; Ion Nania, *Cruceburg-Episcopia Cumaniei-Cetatea Dâmboviței-Cetățeni*, în „Archiva Valachica“, Târgoviște, VIII (1976), p. 88-92). Asediul a durat până când Vlad I „a fost scos de nevoie din zisa cetate“, predându-se cu întreaga familie și suita sa, și fiind adus înaintea regelui Ungariei (D.R.H., D, I, p. 163, 167-168). Știbor, plecat în această expediție, lipsește din Transilvania dinainte de 6 decembrie 1396 până între 24-31 ianuarie 1397, răstimp în

care locul său e ținut de vicevoievodul Johann Strich (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Sibiu, 1902, p. 168–174; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 273; Gheorghe Ionescu, *op. cit.*, p. 285). Deci asediul Cetății Dâmboviței și sfârșitul domniei lui Vlad I au avut loc între aceste date.

- 3 După predare, Sigismund de Luxemburg se pare că i-a acordat lui Vlad „milo-stivire și îndurare pentru cele săvârșite“ (*D.R.H.*, D, I, p. 163, 168). Ulterior, soarta sa, a soției și a copiilor săi nu e cunoscută, ca și locul unde și-a aflat sfârșitul.

MIHAIL I

1418 p. ianuarie 31¹ – † 1420 a. mai 26².

□ Necunoscut.

- 1 Începe domnia după moartea tatălui său, Mircea cel Bătrân, cu care fusese asociat (cf. *supra*).
- 2 O însemnare în limba greacă, contemporană evenimentelor, probabil datorată diaconului Ioannes Eugenikos din Salonic, de pe un codice grecesc din secolul XIII, menționează că: „În anul 1420 [...] Mai ales în luna iulie cutremure puternice și mari [...]; apoi au urmat căderea Valahiei Mari sub turci și uciderea copiilor lui Mircea voievod, a lui Mihail care trăia ca un destrăbălat, și a altor copii ai săi“ (*Fontes historiae Daco-Romanae*, IV, București, 1982, p. 341). Deși redă corect evenimentul în sine, data de lună la care a avut loc campania otomană și supunerea Țării Românești față de Mehmed I nu a fost iulie 1420, cum s-a crezut din lectura acestei însemnări, care luată *ad-litteram* poate indica chiar și luna august (cf. Alexandru V. Diță, *Mircea cel Mare între realitatea medievală și ficțiunea istoriografică modernă*, București, 2000, p. 454). Cea de-a doua expediție a lui

Mehmed I împotriva lui Mihail I a avut loc pe la începutul lunii mai, oricum mult înainte de 20 a lunii. Faptul rezultă din relatarea pe care Vladislav Jagiełło a trimis-o lui Sigismund de Luxemburg la 27 iulie 1420, în care se arată că turcii „mânați de furie au invadat și năpădit cu totul pământurile Țării Românești cu întreaga putere a armatelor lor; trecând totul prin foc și sabie, după multe și de nepovestit omoruri și jafuri le-au supus în întregime și, fiindu-le smulse jurăminte de credință prin îngrozitoare siluiri, au primit tributuri și dări îngrozitoare“. Apoi, îmbarcându-se, au coborât pe Marea Neagră cu o „imensă flotă“, atacând Cetatea Albă stăpânită de domnul Moldovei Alexandru cel Bun, vasalul regelui Poloniei. Drept urmare, Alexandru a trimis regelui soli cu cereri de ajutor pentru a nu păți o nenorocire asemenea muntенilor (text și traducere *ibidem*, p. 454–455, 478–479. Cf. și Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a Țărilor Române în anii 1419–1420*, în „AIACN“, XIX (1976), p. 71).

Din textul latin al scrisorii regale rezultă că Alexandru cel Bun a trimis trei solii: prima pe la Rusalii („circa festa pentecostes“), sărbătoare care după calendarul catolic cade în 1420 la 26 mai, a doua pe la Sfântul Ioan (24 iunie) și a treia aproape de Sfântul Iacob (25 iulie), după care peste două zile regele Poloniei scrie regelui Sigismund de Luxemburg. Așadar, în urma invadării Țării Românești, până la 26 mai au avut loc: venirea flotei turcești la Cetatea Albă, asalturile asupra acesteia, înștiințarea domnului la Suceava, trimiterea soliei lui Alexandru și lungul drum al acesteia până la Cracovia, unde a ajuns pe la 26 mai 1420, de unde rezultă că luptele turcilor cu Mihail I, căderea acestuia și supunerea Țării Românești au avut loc cel târziu până la începutul lui mai 1420.

Mihail I a fost ucis de turci în împrejurări concrete care nu ne sunt cunoscute, în timpul celei de-a doua campanii sultanale a lui Mehmed I împotriva sa, din primăvara 1420, după o rezistență îndârjită; fie capturat și executat de turci, împreună cu alți frați ai săi, cum pare să sugereze însemnarea grecească de mai sus, fie căzând chiar în luptă (Constantin Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Țările Române în cadrul internațional*, în mss.) O dată cu el au fost capturați desigur și fii săi, „întâi născuți“, Radu și Mihail (menționați la 22 iunie 1418, *D.R.H.*, B, I, p. 86–87), care dispar din izvoarele istorice.

Necunoscând mai cu seamă însemnarea grecească, istoricii români credeau de obicei că Mihail I a fost ucis de vărul său Dan II (Al.A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Tepeș 1418–1456*, „RIAF“, XV (1914), București, 1915, p. 133; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, București, 1986, p. 94), sau că a dispărut în luptă cu turcii, care aduceau ca pretendent pe fratele său Radu Praznaglava (*Istoria României*, II, București, 1962, p. 386; Constantin G. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 113).

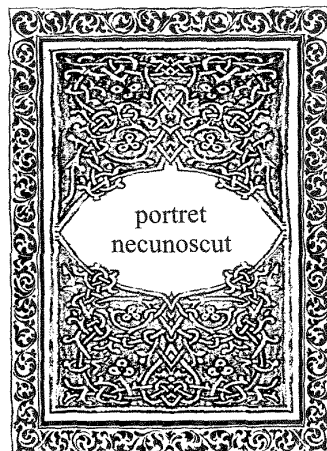
RADU II PRAZNAGLAVA

(I) 1420 p. mai 26¹ — 1422 a. octombrie 23².

- 1 Fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân, instaurat de turci (*D.R.H.*, D, I, p. 316–317), își începe domnia după moartea lui Mihail I survenită ante 26 mai 1420 (cf. *supra*) și, evident, înainte de 17 mai 1421, data certă a tratatului său cu Brașovul și Țara Bârsei (*ibidem*, p. 217–218). Cf. și N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 13–15; Constantin C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, București, 1932, p. 103; Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 135; Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422–1427*, în „*AIACN*“, XXVI (1983–1984), p. 86, nota 11, p. 89.

De la el s-au păstrat și alte trei documente, datate 1 și 19 iunie și 21 octombrie 1421 (*D.R.H.*, B, I, p. 95–100; D, I, p. 218–220). Nu avem alte informații ale vremii despre el, și nici măcar nu știm de unde i se trage ciudata poreclă, evident cultă, fiind în limba slavă de cancelarie, Praznaglava, care înseamnă „cap gol“. Sensul acestei porecle nu poate fi cel de „fără minte“, cum se interpretează uneori, ci acela de „pleșuvul“, deoarece poreclele medievale ale capetelor încoronate în general în Europa, nu numai la români, vizează numai aspecte sau defecte fizice, nu aprecieri asupra intelectului personajelor, cu excepția cazurilor de nebunie vădită, care însă nu se întâlnesc la domnii din spațiul românesc.

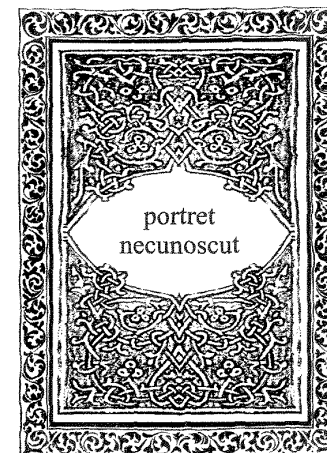
- 2 Încetează această primă domnie înainte de 23 octombrie 1422, când domnea deja Dan II (*D.R.H.*, D, I, p. 221–222).

DAN II

(I) 1422 a. octombrie 23¹ — sfârșitul lui 1426 (a. 1427 ianuarie 24)².

- 1 Fiu al lui Dan I, după cronicarul bizantin Ducas (a cărei cronologie e însă defectuoasă), ar fi slujit în armata otomană până la moartea lui Mircea cel Bătrân, de fapt până în iunie 1422, când însoțindu-l pe Murad II la asediul Constantinopolului („*era gata la orice faptă de război și însuși mergea cu turcii la pândă*“), a trecut pe ascuns în tabăra imperială, după care, cu învoirea împăratului Manuil II sau a fiului acestuia Ioan VIII Paleologul, a traversat Marea Neagră cu o corabie bizantină până la Cetatea Albă (Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341–1462)*, ed. Vasile Grecu, București, 1958, p. 252; Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 138; I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1915, p. 163; idem, *Vlad Dracul și vremea sa*, în „*C.I.*“, IV (1928), nr. 1, p. 87; Ștefan Andreescu, *Une ville disputée: Kilia pendant la première moitié du XVe siècle*, în „*RRH*“, XXIV (1985), nr. 3, p. 225–226; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 269; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 89–90). La Cetatea Albă, așadar în Moldova, un grup de boieri munteni, adversari ai vărului său Radu Praznaglava „*l-au proclamat pe el domn și l-au pus în domnia bunicului său*“ (Ducas crede chiar că aceștia l-ar fi omorât pe Radu „*feciorul din flori al lui Mircea*“). Cum a avut loc această schimbare nu știm, dar la 23 octombrie 1422 Dan II era deja instalat în scaunul de la Târgoviște (*D.R.H.*, D, I, p. 221–222), în ajutorul său intervenind și regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (*ibidem*, p. 251–252, 259–260, 316–317).
- 2 Cum calea de împăcare inițială cu Murad II, de care pomenește Ducas (*loc. cit.*) nu s-a dovedit viabilă și luptele cu turcii au debutat chiar de la începutul anului 1423, în cele din urmă, în ciuda unor strălucite victorii tactice, după lupte grele

cu oștile turcești care-l aduceau pe Radu Praznaglava, din primăvară până în iarnă 1426 (*D.R.H.*, D, I, p. 238–245, 253–254; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 103–107; N. Iorga *op. cit.*, p. 21–22; cf. și Nicolae Stoicescu, *Dan II – viteaz apărător al independenței Țării Românești*, în „MI”, XX (1986), nr. 10, p. 4), Dan II s-a retras la Râșnov, în Țara Bârsei, de unde, la 24 ianuarie 1427, împreună cu Dom Pedro, fiul regelui Portugaliei și oștile maghiare, pornește spre Țara Românească pentru alungarea lui Radu Praznaglava (*D.R.H.*, D, I, p. 247–248).

RADU II PRAZNAGLAVA

(II) *Sfârșitul lui 1426 (a. 1427 ianuarie 24)¹ – 1427 a. aprilie 6². † 1428 (?)³.*

□ *Necunoscut.*

- 1 Instaurat de către turci la sfârșitul lui 1426, după lupte grele cu Dan II, alungat la Râșnov până la 24 ianuarie 1427 (cf. *supra*). Sigismund de Luxemburg recunoaște la 7 iulie 1427 că în iarna grea, după îndepărtarea lui Dan II, oștenii săi au luptat din greu pentru a redobândi „Țara Românească – din care o mare parte zisul Radu zis Praznaglava o supusese mâinilor lui, cu sprijinul zișilor turci” (*D.R.H.*, D, I, p. 259–260).
- 2 La această dată, din Câmpulung Muscel (unde se afla de la 2 aprilie 1427, *ibidem*, p. 250–251), Sigismund de Luxemburg menționează că deja „Radu Praznaglava și turcii fiind puși pe fugă de acolo (din Țara Românească – n.a.) pomenitul Dan voievodul a fost pus din nou în stăpânirea voievodatului său, după dorința <noastră>” (*ibidem*, p. 251–252).
- 3 După părerea lui Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 148–149, Radu Praznaglava și fiii săi au fost prinși și executați de Dan II în 1428. Într-adevăr, ei nu mai apar după aceea în izvoare. Cf. și N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 25. Nu avem însă nici o știre a vremii despre momentul și felul în care a murit acest fiu al lui Mircea cel Bătrân, care, spre deosebire de marele său părinte, s-a menținut în scaun doar cu ajutorul turcilor.

Nici mormântul său nu e cunoscut.

DAN II

(II) *1427 a. aprilie 6¹ – † 1431 între ianuarie 30 și iunie 14². □ Necunoscut³.*

- 1 Înaintea acestei date fusese restaurat cu ajutorul lui Sigismund de Luxemburg și acțiunea lui Dom Pedro (*D.R.H.*, D, I, p. 251–252). Cf. și actele lui Sigismund din 19 mai, 19 iunie și 2 iulie 1427, care amintesc participarea unor nobili maghiari la aceasta în iarna trecută (*ibidem*, p. 253–254, 257, 257–258). La 7 iulie 1427 regele arată că Ioan de Maroth, banul de Mačva, în condiții de foamete și frig puternic (deci în iarnă) „fiind și Radu și turcii alungați de acolo, a pus din nou ca un biruitor pe pomenitul Dan voievodul în vechea stăpânire a zisului lui voievodat”, silind pe partizanii lui Radu Praznaglava și ai turcilor să revină la credință față de Coroana maghiară (*ibidem*, p. 259–261). Spre sfârșitul lui aprilie 1427 Țara Românească era în întregime în stăpânirea lui Dan II (Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 108–111; N. Iorga, *O nouă mărturie asupra luptelor dintre Dan II și Radu Praznaglava*, în „CL”, 1901, p. 383–384; idem, *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului XV*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. IV, 1925, p. 333–337; idem, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 23–24).
- 2 Ultimul act datat de la Dan II e din 30 ianuarie 1431 (*D.R.H.*, D, I, p. 276–277). Moare după această dată și înainte de 14 iunie 1431, când la Târgoviște domnea Alexandru Aldea (*ibidem*, p. 281–282). Unele anale sârbești menționează sub data de 1 iunie 1432: „a murit Dan Voevod luptând vitejește cu ismaeliții” (N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 39; idem, *Studii și documente*, III, p. IX; Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 157). Alt letopiseț sârbesc pune aceeași însemnare sub anul „6940” (1431–1432), iar un altul menționează moartea unui Dan voievod (?) la 1 iulie 1440 (6948) [Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești (secolele XV–XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 19; anul 1440 din însemnarea de mai sus fiind explicat de Anca Iancu printr-o greșeală a copistului, *ibidem*, p. 20; se citează și alte păreri istoriografice mai mult sau mai puțin speculative, chiar fanteziste, *ibidem*, p. 19–20]. Mai nou, Const. A. Stoide, *Basarab al II-lea (1442–1444)*, în „AHAI”, XVII (1980), p. 279–280,

combate fără temei afirmația analelor sârbești despre moartea lui Dan II în luptă cu turcii, acceptând însă 1431 ca an al acestui eveniment. Cf. și I. Minea, *Vlad Drăcul și vremea sa*, p. 97, nota 1; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 269. Ținând seama de datele izvoarelor sârbești amintite, *este posibil ca Dan II să fi murit la 1 iunie 1431, în luptă cu turcii.*

Voievodul Dan mort la 1 iulie 1440 nu putea fi Dan II, care încă de la 6 decembrie 1433 e arătat de Sigismund de Luxemburg ca „răposatul Dan, voevodul acelei Țări Românești” (*D.R.H.*, D, I, p. 307–308), ci, foarte probabil, fiul cel mare al acestuia, Danciu (Dan). După Ducas, care îl confundă și el cu Dan II, acestuia din urmă, de fapt, i-ar fi tăiat capul Vlad Dracul (*Istoria turco-bizantină*, p. 252).

- 3 N. Iorga (*Mormintele domnilor noștri, în Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 6–7), presupune că locurile de veci al lui Dan II, și ale fiilor naturali ai lui Mircea cel Bătrân: Radu Praznaglava, Alexandru Aldea și Vlad Dracul ar putea fi la mănăstirea Cozia. În fapt mormintele acestora nu mai sunt cunoscute.

ALEXANDRU ALDEA

1431 a. iunie 14¹ — 1436 p. noiembrie 17².

□ Necunoscut.

- 1 Data primului act păstrat emis de Alexandru Aldea la Târgoviște (*D.R.H.*, D, I, p. 281–282), un fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân (*ibidem*, p. 290–291), înscăunat cu ajutorul mai mult moral al lui Alexandru cel Bun din Moldova, după care și-a luat numele domnesc Alexandru, și căruia se pare că i-a fost ginere, și cu sprijinul lui Sigismund de Luxemburg, față de care se socotea „fiu de sufler” (*ibidem*, p. 321–322). Cf. și I. Minea, *Principatele române și politica orientală a*

împăratului Sigismund, p. 207–208; Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 158–159; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 39; St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân 1431–1435*, în „RIAF”, XVI (1922), p. 235–244; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 269.

Pentru a-și ajuta protejatul, înainte de 2 iulie 1431 Alexandru cel Bun a mobilizat o oaste însemnată și marele său vornic a fost trimis cu trupe spre ținutul Putna, gata să intre în Țara Românească (Hurmuzaki, XV¹, p. 15). Intervenția turcească (la 10 iunie 1432 o tabără turcească era la Finta, lângă Târgoviște; *ibidem*, p. 16) l-a făcut însă pe Alexandru Aldea să meargă la Poartă înainte de 31 iulie 1432, fiind primul domn român care a negociat acolo pacea cu sultanul prin „jurăminte de credință” reciproce (Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV–XVIII)*, București, 1997, p. 315; Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI*, București, 2001, p. 187).

- 2 La 17 noiembrie 1436 la Constantinopol se știa că turcii care sprijineau pe Aldea, au înfrânt revolta boierilor (cf. *D.R.H.*, D, I, p. 321–322, 324–325) care trecuseră de partea lui Vlad Dracul (N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1897, p. 82–83; *idem*, *Istoria românilor*, IV, p. 56; Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 170). Alexandru Aldea, de la care ultimul document păstrat este din 25 iunie 1436 (*D.R.H.*, D, I, p. 138–139), s-a stins din viață „la o dată necunoscută” (N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 55), după înfrângerea revoltei amintite a boierilor și înainte de începutul domniei lui Vlad Dracul, de la care primul document păstrat este din 24 ianuarie 1437 (cf. *infra*). În fapt, nu s-au păstrat nici un fel de informații despre momentul și felul în care a murit acest fiu al lui Mircea cel Bătrân. Cum însă o dată cu sfârșitul domniei dispare de pe scena istoriei, probabil chiar moartea sa a pus capăt acesteia, deschizând astfel calea spre scaunul domnesc fratelui său după tată, Vlad Dracul.

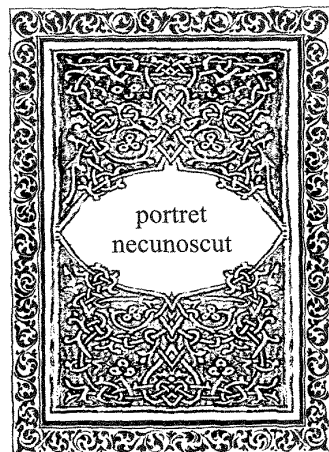
Mormântul nu i se cunoaște.

VLAD DRACUL

(I) 1437 a. ianuarie 20¹ — 1442 între iulie 3 și septembrie².

- 1 Fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân (care „avea mulți din flori“), după Ducas „s-a ridicat din Constantinopole, căci petrecea acolo la palatul împăratului Ioan (VIII Paleologul – n.a.) în ținută militară și stătea zi de zi la sfat cu oameni mai tineri și îndemânatici la lupte și rebeliuni“, cu care ducându-se „la o margine a Țării Românești“, ar fi plănuț înălțurarea lui Dan II (*Istoria turco-bizantină*, p. 250–253).

În cadrul unei pretendente lungi care data încă dinaintea de sfârșitul anului 1430, când „Io Vlad voievod și domn“ fusese însărcinat de regele Sigismund de Luxemburg „să păzesc această margine“ a Transilvaniei spre Țara Românească (*D.R.H.*, D, I, p. 274–275), și după ce acesta îl chemase la Nürnberg, înainte de 8 februarie 1431 (*ibidem*, p. 280–281), investindu-l cu domnia Țării Românești (care însă nu avea să se realizeze imediat) și cu primirea în ordinul Sf. Ladislau și cel al Dragonului (*Drachenordens*) de la care i se trage porecla Dracul, cu forma populară Dracula (Al.A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 157–258; I. Minea, *op. cit.*, p. 204–206; idem, *Vlad Dracul și vremea sa*, p. 87 și urm.; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 269; Pavel Chihaiia, *Vlad Dracul voievod al Țării Românești și cavaler al ordinului Dragonului*, în *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, București, 1993, p. 64–83; Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, în „MI“, XXXII (1998), nr. 2, p. 59–62), Vlad Dracul s-a întors în Transilvania înainte de <1434–1435> (*D.R.H.*, D, I, p. 310), stabilindu-se până la sfârșitul verii lui 1436 la Sighișoara și în Țara Făgărașului (*ibidem*, D, I, p. 284–290, 296, 311–312, 325–326, 341; „boierii olteni“ erau din Țara Oltului = Făgăraș). După care, cu oastea transilvăneană, concentrată după 31 august, pătrunde, după 6 septembrie 1436, în Țara Românească, pe la Turnu Roșu și Boița (*ibidem*, p. 326–328; N. Iorga, *Istoria*

românilor, IV, ed. I-a, p. 56), izbutind, în condiții pe care nu le cunoaștem, după 17 noiembrie (cf. *supra*), probabil în decembrie 1436 (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 116–117) să ocupe domnia [cf. I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 221–224, 240–244; Sergiu Columbeanu, Radu Valentin, *Vlad Dracul (1436–1442; 1443–1447)*, București, 1978, p. 21–22, 25–32, cu erori].

Primul document păstrat de la Vlad Dracul, emis la Târgoviște, este din 20 ianuarie <1437>, referitor la întărirea unor proprietăți din Făgăraș și Loviște, de unde venea și pe unde trecuse spre reședința domnească (*D.R.H.*, B, I, p. 142–144). Al doilea act datat, privilegiul comercial către brașoveni, este din 24 ianuarie 1437 (T. Eșanu, *Un document necunoscut de la Vlad al II-lea Dracul*, în „MI“, IV (1970), nr. 8, p. 77–78).

- 2 La 3 iulie 1442 Vlad Dracul confirmă înțelegerea cu magistratul brașovean pentru libertatea comerțului cu Țara Românească [*D.R.H.*, D, I, p. 365–366; actul nu este din <1441–1442> iulie 3, ci din <1442> iulie 3, după judele brașovean B. Shunkabunck, din 1442, amintit în text (Ștefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Brașovul 1369–1803. Inventar arhivistice*, București, 1986, p. 37. Datarea din 1438 propusă de Francisc Pall, *Iancu de Hunedoara și confirmarea privilegiului pentru negoțul brașovenilor și al bârsenilor cu Țara Românească în 1443*, în „AIIC“, IX (1966), p. 74–75, nu are temei real, autorul însuși (p. 76) recunoscând că se potrivește condițiilor din 1442!].

Vlad Dracul e amintit și la 23 aprilie <1442> în actul unor dregători ai săi (*D.R.H.*, D, I, p. 368–369). El nu a fost deci înlocuit „sub impresia înfrângerii lui Mezid bei“ de către Ioan de Hunedoara, la 23 sau 25 martie 1442, la Poarta de Fier a Transilvaniei (*ibidem*, p. 394; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 71), cum s-a crezut (Francisc Pall, *op. cit.*, p. 78; Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București, 1968, p. 78). Cf. și Matei Cazacu, *Precizări privind cronologia domnilor munteni din deceniul 5 al secolului al XV-lea*, în „Studii“, XXIII (1970), nr. 3, p. 607–608; Anca Iancu, *op. cit.* p. 20; Const. A. Stoide, *Basarab al II-lea*, p. 281, 291–292, 300, 302, oscilează pentru înlocuirea lui Vlad Dracul între „1442 martie sau septembrie“ și „aprilie“!

După mărturia regelui Ungariei Vladislav I Jagiełło, din 17 aprilie 1443, Ioan de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a intrat în Țara Românească în urma victoriei asupra lui Mezid bei de la sfârșitul lui martie 1442 și înainte de lupta de pe Ialomița cu Șehabeddin beiul Rumeliei, din septembrie (2,6 sau 26, după cronicile sârbești; N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. XVII–XVIII; idem, *Istoria românilor*, IV, p. 74), „învingându-l și scoțându-l pe voievodul dușman (Vlad Dracul n.a.) al acelor părți“ (*D.R.H.*, D, I, p. 372–373). Faptul a avut loc deci, restrângând datele, după 3 iulie, când am văzut că Vlad Dracul

domnea încă și înainte de septembrie 1442, când s-a produs reacția de răspuns a turcilor (cf. și *ibidem*, p. 379, 381).

Vlad Dracul ar fi fost izgonit, ipotetic, de Ioan de Hunedoara, nu atât ca aliat de nevoie al turcilor, cât ca eventual susținător al grupării reginei Ungariei, Elisabeta, împotriva celei a lui Vladislav I Jagiełło, susținut de Ioan (Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 280–281).

O domnie a unui voievod Mircea, identificat cu fiul cel mare al lui Vlad Dracul, lăsat de acesta ca înlocuitor înaintea plecării la Poartă, în „1442 primăvara-vara” (Matei Cazacu, *op. cit.* p. 608) n-a existat în realitate (comentarii asupra izvoarelor și istoriografiei problemei, la Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 282–284). Cf. și critica izvoarelor, îndeosebi a scrisorii lui Bartolomeu de Yano, din „3 februarie 1442”, publicată de N. Iorga, *Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne au XVe siècle*, în *Mélanges d'histoire générale*, ed. C. Marinescu, I, Cluj, 1927, p. 35–39, precum și a celor bizantine și turcești, acceptate în istoriografia română, la Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 284–290).

Vlad Dracul s-a refugiat la Adrianopol, atras de Murad II cu un salvconduct înmănat de subașul turc al cetății Giurgiu, fiind închis apoi de sultan mai multe zile în turnul-temniță de la Galipoli, din peninsula cu același nume, „cu amândouă picioarele ferecate în lanțuri”, și eliberat în urma unui jurământ reciproc de credință, numai după ce au fost aduși ca ostateci cei doi fii nevârșnici ai săi, trimiși apoi în cetatea Nimfeon (turc. Egrigöz) din vilaietul Ghermiyan, chipurile în slujba Porții (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, p. 262; *Călători străini*, I, p. 110; cronicile lui Așâk-paşa-zade și Mehmed Neşri, în *Cronici turcești privind țările române*, I, ed. Mihail Gubloglu, Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 86, 118).

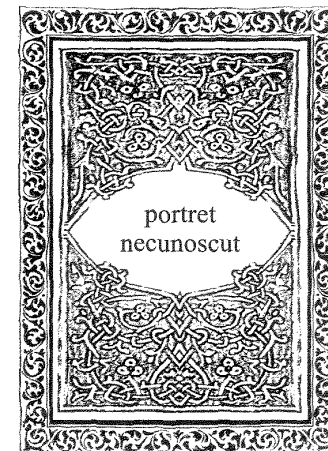
Ruinele fortăreței Egrigöz (= Ochi Sașiu) au fost identificate în Munții Kociodag din districtul Kütahya pe o înălțime ce domină un platou arid, dezolant, nu departe de orașul Emet din Anatolia (Raymond T. Mc Nally, *În Anatolia, pe urmele viitorului voievod* [Vlad Țepeș], în „MI”, XVIII (1984), nr. 10, p. 51]. Nu era, de fapt, un loc de exil (și nici nu a mai fost folosit ca atare, cel puțin pentru familiile domnilor români), ci o adevărată închisoare, de unde lui Vlad (viitorul Țepeș) și fratelui său Radu (cel Frumos) le-ar fi fost extrem de greu să evadeze, dovadă ce mult ținea sultanul să păstreze credința lui Vlad Dracul, închizând în loc sigur pe doi din fii săi.

BASARAB II

1442 a. septembrie¹ – 1444 a. aprilie 24².

□ Necunoscut

- 1 O dată cu îndepărtarea lui Vlad Dracul, între 3 iulie și înainte de septembrie 1442 (cf. *supra*), Ioan de Hunedoara a instaurat în numele regelui Ungariei, ca „domn și voievod în acele <părți> pe adevăratul moștenitor, și anume pe Basarab, fiul răposatului Dan voievod”, mărturisește Vladislav I Jagiełło la 17 aprilie 1443 (*D.R.H.*, D, I, p. 272–273) și cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil (*Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, București, 1958, p. 158), adică pe Basarab II, fiul mezin al lui Dan II (*D.R.H.*, B, I, p. 115–116, 118).

Din 1431 acesta se afla în Transilvania, la 1439 ca oștean în slujba lui Albrecht de Habsburg, din 1442 stabilit lângă sau în Sighișoara ca pretendent (Const. A. Stoide, *Basarab al II-lea*, p. 280–281; I. Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, p. 142, 170–171). Instaurarea sa a avut loc înainte de expediția turcească înfrântă pe Ialomița de Ioan de Hunedoara în septembrie 1442, după mărturia citată a lui Vladislav I Jagiełło din 17 aprilie 1443.

- 2 La această dată (24 aprilie 1444) pleca solia lui Vladislav I Jagiełło din Buda către Adrianopol pentru încheierea păcii ungaro-turce (Francisc Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contra i turchi*, Vălenii de Munte, 1937, p. 21–22, 54–55, anexa III), în care era cuprins și Vlad Dracul, care revenise la domnie (Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 299). Ultimul document păstrat de la Basarab II e din 9 ianuarie 1443 (*D.R.H.*, B, I, p. 167–168). În izvoarele externe este încă amintit la 17 aprilie și în august 1443, participând la „campania cea lungă” a lui Ioan de Hunedoara la sudul Dunării (*D.R.H.*, D, I, p. 372–373; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 11; Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 298–299).

Nu se știe când și în ce împrejurări a murit Basarab II și nici unde îi este mormântul.

VLAD DRACUL

(II) 1444 a. aprilie 24¹ — 1447 între noiembrie 23 și decembrie 4².

† 1447 a. decembrie 16³.

□ Necunoscut.

1 La data plecării de la Buda spre Adrianopol a soliei menită să încheie pacea ungaro-turcă pe zece ani (cf. *supra*), acceptată de Murad II la 12 iunie 1444, în care poziția politică a lui Vlad Dracul ca domn al Țării Românești ocupă un loc central (*D.R.H.*, D, I, p. 377–379), acesta se afla din nou în scaun, se pare cu sprijin turcesc (Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 300–301). La 7 august 1444 el confirmă privilegiile comerciale acordate brașovenilor de Mircea cel Bătrân și mai nou de Ioan de Hunedoara la 2 martie 1443 (*D.R.H.*, D, I, p. 369–371, 383–384).

2 Expediția pornită de Ioan de Hunedoara după 10 noiembrie 1447, împotriva „nelegiuitului Vlad, voievodul Țării Românești” (*ibidem*, p. 394, 404), socotit de guvernatorul Ungariei între „dușmanii înveterați ai regatului Ungariei” și „necredincios” (*ibidem*, p. 396–397), a pătruns în Țara Românească după 23 noiembrie 1447, când Ioan de Hunedoara se afla la Brașov (Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, în „Studii”, XVI (1963) nr. 5, p. 1 052–1 053), încheindu-se înainte de 4 decembrie 1447, când Ioan ocupă reședința domnească de la Târgoviște, intitulându-se „din mila lui Dumnezeu, voievodul Țării Românești” (*D.R.H.*, D, I, p. 394–395; Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 052–1 057, 1 067–1 068).

Această cronologie bazată pe izvoare a fost, între 1973 și 1978, complicată de polemica dintre Const. A. Stoide [*Contribuții la istoria Țării Românești între anii 1447–1450*, în „AIIAI”, X (1973), p. 163–181; *idem*, *Din nou despre istoria Țării Românești din anii 1447–1450*, în „AIIAI”, (1977), p. 539–558] și Francisc Pall (*De nouveau sur l'action de Iancu de Hunedoara en Valachie pendant l'année 1447*, în „RRH”, XV (1976), nr. 3, p. 447–464; *idem*, *Encore une fois sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, în „RRH”, XVII (1978), nr. 4, p. 743–753]. Cf. și aprecierile lui Nicolae Stoicescu, *Vlad Tepeș*, București, 1976, p. 15–23; Sergiu Columbeanu, Radu Valentin, *Vlad Dracul*, p. 117–118, cu erori.

3 Alungat din scaunul de la Târgoviște înainte de 4 decembrie 1447 de către Ioan de Hunedoara, cum am văzut, care l-a prins și decapitat (după cronicile ungu-rești, A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades IV*, Leipzig, 1771, p. 470; I. Thuroczi, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. I.G. Schwandtner, Viena, 1746, p. 259; cf. și Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească*, p. 1 055–1 056), conform tradiției interne de cancelarie domnească, consemnată într-un act din 3 aprilie 1534, „la satul Bălteni” (*D.R.H.*, B, III, p. 289), socotit până acum de toți istoricii drept cel din județul Ilfov (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 119; I. Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, p. 273 ș.a.). În realitate, observ că, deoarece Vlad Dracul fugea de la Târgoviște spre București, el nu putea fi ucis tocmai la Băltenii din Ilfov, lângă Snagov, care nu au legătură cu această rută, ci la Băltenii din județul Dâmbovița, de vreme ce el urma cunoscutul *Drum al Sării*, dintre Ocna Mică, Târgoviște, Mogoșoaia, București (cf. pentru acest drum Constantin C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană I. „Drumul Sării”, nu „Drumul Serii”, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, XIII (1962), nr. 1, p. 75), fiind ajuns de urmăritori și executat la jumătatea distanței spre București, pe moșia Bălteni, între Conțeștii și Răcarii de astăzi.*

Vlad Dracul și-a sfârșit viața înainte de 16 decembrie 1447, când Ioan de Hunedoara, întors din expediție în Țara Românească, se afla la Brașov (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 053), desigur în prima decadă a lui decembrie 1447. La 1 februarie 1448 Ioan de Hunedoara îl numea „răposatul Vlad, voievodul Țării Românești” (*D.R.H.*, D, I, p. 396–397).

O dată cu el, în orice caz în cadrul aceluiași eveniment, a fost ucis și fiul său cel mare, Mircea, documentat între 1437 și 1445 (*D.R.H.*, B, I, p. 142–143, 154–156, 173–174), după tradiția internă fiind îngropat de viu de către orășenii, mai bine-zis boierii, din Târgoviște (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 4, 205 variantă), în vreme ce I. Thuroczi și A. Bonfinius, citați mai sus, arată că a fost decapitat, ca și tatăl său, din porunca lui Ioan de Hunedoara.

Mormântul lui Vlad Dracul nu e cunoscut și orice încercare de plasare a sa în diverse lăcașuri rămâne o simplă supoziție fără suport documentar.

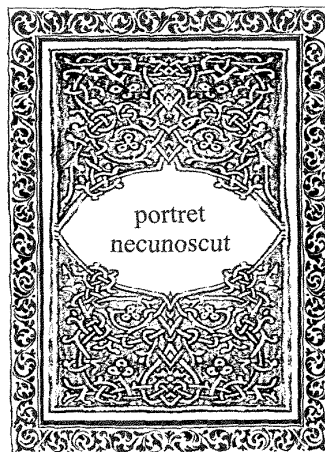

VLADISLAV II

1447 p. decembrie 4¹ — 1456 între
aprilie 15 și c. iulie 3².

† 1456 august 20³.

□ Mănăstirea Dealu⁴.

- 1 La 4 decembrie 1447 Ioan de Hunedoara ocupa reședința de la Târgoviște, instalându-se „din mila lui Dumnezeu, voievodul părților transalpine” (*D.R.H.*, D, I, p. 394), după J. Długosz intenționând să stăpânească el însuși Țara Românească (I. Minea, *op. cit.*, p. 275. Cf. și Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1056). Astfel, că instalarea protejatului său, Vladislav II, fiul lui Dan (Danciu), fratele mai mare al lui Basarab II și nepotul de fiu al lui Dan II (de obicei istoriografia română îl socotește eronat fiul lui Dan II!), a avut loc după această dată de 4 decembrie, desigur în prezența lui Ioan, așadar, înainte de 16 decembrie 1447, când acesta se întorsese din campania din Țara Românească la Brașov (cf. *supra*).

După instalarea lui Vladislav II, „apropiat” al lui Ioan dinainte de 13 iulie 1447, dacă el este într-adevăr (cf. Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 21, nota 29) acel „Ladislau Wolachus”, care la acea dată urmărea să treacă din Țara Românească la Brașov (*D.R.H.*, D, I, p. 392), Ioan de Hunedoara renunță la titlul de voievod al Țării Românești, la 1 februarie 1448 intitulându-se doar „guvernator al regatului Ungariei” (*ibidem*, p. 396; la fel la 20 februarie, 7 martie și 7 august 1448, *ibidem*, p. 397, 398, 401). Sub ultima dată, Ioan anunță din Rupea pe toți sașii că „vestitul principe, domnul Vladislav, voievodul Țării Românești, va veni acum la noi” (cf. și Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 060), aceasta fiind prima mențiune despre calitatea de domn al lui Vladislav II. Nu avem însă nici o dovadă că un alt pretendent aflat în tabăra lui Ioan de Hunedoara: Dan III (Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, București, 1958, p. 200, 210), fratele lui Vladislav II, sau un Stanciu [nu din Glogova, cum se afirmă de obicei (?!), ci fiul lui Mânzilă de la Argeș și al Marinei, sora lui Ioan de Hunedoara, vărul dinspre tată al lui Nicolaus Olahus,

după chiar mărturia acestuia din urmă (*Ungaria. Atila*, ed. Antal Gyöngyvér, Iași, 1999, p. 86–89)], căruia după J. Długosz, Ioan i-ar fi scos ulterior ochii pentru a-l face inapt pentru domnie, ar fi fost instalat la Târgoviște înaintea lui Vladislav II, care după unele cronicile turcești ar fi fost ridicat domn de Ioan îndată după uciderea lui Vlad Dracu (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1056–1060 și nota 5, 1066).

- 2 Ultimul act păstrat de la Vladislav II este din 15 aprilie 1456 (*D.R.H.*, B, I, p. 196–197). După relații sinuoase cu Ioan de Hunedoara, când prietenești, când încordate, datorită introducerii în Țara Românească a monedei turcești, asprul; și a unor legături conjuncturale ale lui Vladislav II cu turcii, urmate de confiscarea de către Ioan a Amlașului și Făgărașului, după iulie 1454 (*D.R.H.*, D, I, p. 442–443) și de atacul de răspuns al domnului muntean asupra cetății Făgăraș, a unor sate aparținând lui Ioan și a altora săsești, înainte de începutul lui aprilie 1456 (*ibidem*, p. 450–451; Hurmuzaki, XV¹, p. 43), drept consecință, a avut loc expediția împotriva lui Vladislav II a pretendentului Vlad (viitorul Țepeș), susținut de Ioan de Hunedoara.

La 3 iulie 1456 acesta din urmă, aflat în campania pentru apărarea Belgradului de turci, cerea celor șapte scaune săsești să-i trimită oștenii lor, căci a încredințat apărarea lor lui Vlad voievod (*D.R.H.*, D, I, p. 455). Fie că a fost numit doar pentru paza „marginii” Transilvaniei spre Țara Românească, ca tatăl său, Vlad Dracul, spre sfârșitul lui 1430 (cf. *supra*), fie că fusese deja introdus, înainte de 3 iulie 1456, în Țara Românească cu oaste de către Ioan de Hunedoara, căci un simplu pretendent nu ar fi putut în chip normal asigura paza hotarului de sud al Transilvaniei, lipsit de oșteni, Vlad (Țepeș) și-a început domnia în jurul ultimei date, oricum după 15 aprilie 1456, când Vladislav II se mai afla în scaun. Cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 27–35; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 120–121, 145.

- 3 În împrejurări necunoscute, Vladislav II a fost executat de noul domn Vlad (Țepeș) și de boierii partizani ai acestuia reveniți din pribegie; vărul său, Basarab cel Tânăr, mărturisind ulterior, în 1479, că aceștia din urmă: „au adus pe Vlad voievod împotriva lui Vladislav voievod și l-au tăiat pe el” (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346–1603*, Viena, București, 1931, p. 113–114). Tradiția consemnată în cronică internă afirmă că „Vladislav voievod bătrânul [...] au făcut biserica domnească din Târșor. Și au perit de sabie în mijlocul Târșorului” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 4, 205 varianta; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii”, XXIII (1970), nr. 4, p. 681).

Inscripția pietrei sale de mormânt din biserica mănăstirii Dealu, pusă de boierii Craiovești, fiii lui Neagoe Craiovescu, peste șase decenii, în vremea lui Neagoe Basarab (1512–1521), drept recunoștință că Vladislav II „i-a ridicat vlasteli” (adică „slugi”, se înțelege ale domnului), arată că a murit în anul 6963 (1455, de fapt 1456), la 20 august (N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, p. 100; Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, I. Municipiul Târgoviște, Târgoviște, 1975, p. 248; cf. și Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 64). Dacă văleatul este greșit, ziua de lună a morții domnului, păstrată în tradiția familiei Craioveștilor, a cărui întemeietor, Neagoe Strehăianu sau Craiovescu, a fost făcut „vlastel”, cu un titlu sârbesc, de către Vladislav II, poate fi acceptată.

- 4 Mormântul acoperit de o lespede în formă de capac de sarcofag, sau de raclă de reînhumare, mai puțin obișnuită, situat în partea dreaptă a pronaosului bisericii mănăstirii Dealu, documentată din 1431, dar întemeiată la sfârșitul secolului XIV, a fost amplasat aici o dată cu ridicarea bisericii în forma actuală de către Radu cel Mare la 1500. Lespedea, care nu este cea inițială, a fost pusă peste vreo șapte decenii, cum am văzut, de către boierii Craiovești, în prima jumătate a anului 1512, la începutul domniei lui Neagoe Basarab (Alex. Lapedatu, *Mormintele domnești de la mănăstirea Dealului*, în „CL”, XXXVII (1903), p. 433–434; Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievodale de la mănăstirea Dealu*, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al județului Prahova”, Ploiești, I, (1968), p. 73–74; Constantin Bălan, *Mănăstirea Dealu*, ed. a II-a, București, 1968, p. 6–8, 24; Pavel Chihaia, *De la «Negru Vodă» la «Neagoe Basarab»*, București, 1976, p. 213).

VLAD ȚEPEȘ

(I) 1448 a. octombrie 17-19¹ — începutul lui noiembrie (p. octombrie 31)².

- 1 Fiul mijlociu, legitim, al lui Vlad Dracul și al unei fiice a lui Alexandru cel Bun (Virgil Ciocâltan, *Între sultan și împărat: Vlad Dracul la 1438*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1777, 1782), foarte probabil Anastasia, Vlad, mai târziu poreclit Țepeș de către turci, iar în exterior numit simplu Dracula, după porecla populară românească a tatălui său, care nici la el nu era încă nume de familie, ci alterna cu cel de botez (nu apare niciodată ca Vlad Dracula!) (cf. Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, în „MI”, XXXII (1998), nr. 2, p. 59–62), și-a însoțit mereu tatăl până în vremea primei domnii a acestuia (1437–1442; cf. *supra*). În 1442 este adus ca ostatec, împreună cu fratele său mai mic, Radu (cel Frumos), la curtea lui Murad II, în schimbul eliberării lui Vlad Dracul din închisoarea de la Galipoli, după care sultanul îi trimite pe cei doi frați „încă nevârșnici” în cetatea Nimfeon (Egrigöz) din vilaietul Ghermiyan, în răsăritul Asiei Mici, „ordonând să fie păziți cu grijă” (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, p. 262–263; *Cronici turcești*, I, p. 86, 118; Raymond T. Mc Nally, *În Anatolia pe urmele viitorului voievod [Vlad Țepeș]*, în „MI”, XVIII (1984), nr. 10, p. 51; cf. și *supra*). Rămâne aici, unde a învățat, desigur, limba turcă, se pare, până după moartea tatălui său, în prima decadă a lui decembrie 1447 (cf. *supra*), după care, peste un an, profitând de împrejurări și de ajutorul turcesc, încearcă să obțină domnia Țării Românești. În vreme ce Vladislav II, instaurat de Ioan de Hunedoara în decembrie 1447 (cf. *supra*), se afla cu acesta în campania antiotomană care a culminat cu înfrângerea lor de la Kosovo, la 17–19 octombrie 1448 [D.R.H., B; I, p. 367–368; Ștefan Andreescu, *Une information negligée sur la participation de la Valachie à la bataille de Kossovo (1448)*, în „RESEE”, VI (1968), nr. 1, p. 85–92; Matei Cazacu, *La Valachie et la bataille de Kossovo (1448)*, în „RESEE”, IX (1971),

nr. 1, p. 131–139; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 22–23], Murad II a trimis pe Vlad (viitorul Țepeș), „în Țara Românească spre a domni în locul tatălui său (Vlad Dracul, care murise — n.a.), cu înțelegerea ca în fiecare an să vie la dânsul, ca să i se înfățișeze și să dea tributul la fel cum dăduse și tatăl său” (mărturia ienicerului sârb Constantin Mihailovici din Ostrovița, în *Călători străini despre țările române*, I, București, 1968, p. 126). O relatare de la Constantinopol din 7 decembrie 1448 (N. Iorga, *Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne*, p. 40–41) și unele izvoare narative turcești (*Cronici turcești*, I, p. 185, 243–244, sub anul 1449, adăugând, după obiceiul lor, un an la cel real), confirmă instalarea lui Vlad (Țepeș) cu ajutor turcesc în Țara Românească, în cadrul primei sale domnii (cf. și I. Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, p. 275; Matei Cazacu, *loc. cit.*; idem, *The Reign of Dracula 1448*, în *Dracula. Essays on the life and times of Vlad Țepeș*, New York, Iași, 1991, p. 56–61; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 23–25; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, ed. a II-a, București, 1998, p. 39–40).

Vechea istoriografie românească, și nu numai, credea eronat că domnul muntean care a participat la bătălia de la Kosovo ar fi fost Dan III (Ioan Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 8–9; N. Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în „RHSEE”, II (1926), p. 13–27; Aurel Decei, *Oastea lui Iancu Huniade înainte de bătălia de la Kosovo (1448) — Scrisoarea lui Pasquale de Sargo* —, în „RIR”, XVI (1946), nr. 1, p. 49–50; Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova*, p. 1061; Const. A. Stoide, *Din nou despre istoria Țării Românești din anii 1447–1450*, în „AIIAI”, XIV (1977), p. 540–542; cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 23, nota 40).

- 2 La 31 octombrie 1448 Vlad (Țepeș) se afla instalat ca domn la Târgoviște, anunțând pe brașoveni că nu se va deplasa de aici și că va face o „pace bună” cu Ioan de Hunedoara, dacă acesta se va întoarce din războiul antiotoman. Căci la 29 octombrie dregătorul turc, naipul din Nicopol, pe care îl numește „frate”, a venit la curtea sa, relatându-i despre bătălia de la Kosovo, soarta lui Ioan nefiindu-i cunoscută (*D.R.H.*, D, I, p. 402–403, editorul atribuind eronat actul lui Vladislav II, p. XXVII, deși emitentul era „Vlad voievodul Țării Românești”). Prima domnie a lui Vlad (Țepeș) s-a încheiat după 31 octombrie, foarte probabil în prima jumătate a lui noiembrie 1448, o dată cu revenirea în Țara Românească din campania de la sudul Dunării a lui Vladislav II, a cărui stăpânire de drept, în condițiile date, nu o întrerupe.

Alt pretendent la scaunul lui Vladislav II, în afara lui Vlad (Țepeș) și, poate, a lui Dan III, cel executat de Țepeș, în 1460, deja amintit, a fost „Stanciu” (pe care l-am identificat cu Stanciu fiul lui Mânzică de la Argeș (cf. mai sus p. 98), pe care Ioan de Hunedoara, unchiul său dinspre mamă, ar fi intenționat — după J. Długosz — să-l așeze domn în decembrie 1447, după

care însă l-a orbit (I. Minea, *loc. cit.*, dar echivalența „Stancul (= Danciul)” este greșită; Nicolae Stoicescu *op. cit.*, p. 21, nota 31, însă e greu de crezut că „Ladoglu poate însemna fiul lui Dan”, mai probabil fiind vorba de (V)ladoglu, adică fiul lui Vlad (Dracul), deci Vlad (Țepeș).

VLAD ȚEPEȘ

(II) 1456 a. iulie 3¹ — 1462 a. noiembrie 26².

- 1 Alungat de Vladislav II în noiembrie 1448, după o scurtă primă domnie (cf. *supra*) Vlad (Țepeș) s-a refugiat în Moldova, la Petru III, cu care se înrudea foarte probabil pe linie maternă, rămânând aici până după moartea lui Bogdan II (15 octombrie 1451), după care, împreună cu Ștefan (cel Mare), trece în Transilvania, sub protecția lui Ioan de Hunedoara, pregătind înainte de 6 februarie 1452 organizarea unei expediții împotriva lui Vladislav II. Ioan a oprit aceste pregătiri, și cum lui Vlad „nu i-a plăcut la noi, din cauza unor slujbe prea mari”, poruncește brașovenilor să fie dus înapoi în Moldova (*D.R.H.*, D, I, p. 423–426), ceea ce însă nu s-a întâmplat.

După înrăutățirea relațiilor lui Vladislav II cu Ioan de Hunedoara (cf. *supra*), în 1452 Vlad (Țepeș) se alătură acestuia din urmă la Buda și Pesta, ajungând până în fața regelui Ladislav V Postumul, după care revine în Transilvania, trecând în același an pe la Geoagiu, unde conducerea Sibiului, favorabilă lui Vladislav II, l-a capturat, doi sibieni fiind trimiși să-l ucidă (Hurmuzaki, XV¹, p. 47). În urma expediției lui Vladislav II în sudul Transilvaniei, asupra stăpânilor lui Ioan de Hunedoara și a unor sate săsești, desfășurate înainte de 6 aprilie 1456 (*D.R.H.*, D, I, p. 450–451), Vlad devine, desigur, pretendent susținut de Ioan la scaunul Țării Românești.

Expediția pentru îndepărtarea lui Vladislav II, în condiții altfel necunoscute, despre care însuși Țepeș spune că și-a redobândit stăpânirea sa doar cu ajutorul lui Dumnezeu, fără sprijinul altora (Hurmuzaki, *loc. cit.*), a avut loc după 15 aprilie, data ultimului document păstrat de la Vladislav, și înainte de 3 iulie 1456, când Ioan de Hunedoara anunța scaunele săsești că a încredințat apărarea lor (Mehmed II tocmai ataca Belgradul și nu se prevedeau încă urmările acestui război în care se angajase și Ioan) lui „Vlad voievodul”, care făcuse „pe când era în afara țării sale” multe promisiuni lui Ioan, fiului său, Ladislav

de Hunedoara, și regelui Ungariei (*D.R.H.*, B, I, p. 196–197; D, I, p. 455, 461). După Leon Șimansch, începutul domniei lui Vlad Țepeș s-ar putea încadra între „16 aprilie—cca 10 iunie 1456” (*«Închinarea» de la Vaslui (5 <iunie> 1456)*), în „AIIAI”, XVIII (1981), p. 619, nota 28). Cf. și Constantin Reza-chevici, *Vlad Țepeș — Chronology and Historical Bibliography*, în *Dracula. Essays on the life and times of Vlad Țepeș*, p. 254–255; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, ed. I-a, București, 1976, p. 58; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 23–37; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 121, 144–145; cf. și Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, București, 1988, p. 8. La 6 septembrie 1456 Vlad (Țepeș) amintește într-o înțelegere cu brașovenii recenta „dobândirea domniei acestei Țări Românești” (*D.R.H.*, D, I, p. 456–457).

- 2 În urma campaniei lui Mehmed II în Țara Românească, din a doua jumătate a lui mai—sfârșitul lui iunie 1462 (Nicolae Stoicescu *op. cit.*, p. 103–117, 125; Ștefan Andreescu, *Războiul cu turcii din 1462*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1 673–1 695; idem, *Vlad Țepeș (Dracula)*, p. 105–123; Const. A. Stoide, *Luptele lui Vlad Țepeș cu turcii (1461–1462)*, în „AIIAI”, XV¹ (1978), p. 15–38; Eric D. Tappe, *Vlad Țepeș and the Campaign of Mehmed II*, în *Dracula. Essays on the life and times of Vlad Țepeș*, p. 117–122), Vlad Țepeș a trebuit să lupte, înainte de 28 iulie 1462 (data raportului lui Domenico Balbi din Constantinopol către conducerea Veneției, în *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, IV¹, Budapesta, 1875, p. 168; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș*, p. 122), cu fratele mai mic al domnului, care era ca și „Turcul în privința casei și a familiei sale”, după relatarea lui W. Wey din 19 august 1462 (*The itineraries of William Wey*, Londra 1857, p. 101; E.D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427–1601) collected from British Archives*, Londra, Paris, 1964, p. 19). Luptele pentru tron între cei doi frați, domnind concomitent în două părți ale Țării Românești, au durat până spre începutul lui octombrie 1462 (Barbu T. Cămpina, *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească în iulie–noiembrie 1462*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 618–624; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 124–126).

De la începutul lui octombrie până la începutul lui noiembrie 1462, Vlad Țepeș a petrecut peste cinci săptămâni îndeosebi la Sibiu și apoi la Brașov, discutând cu regele Matiaș Corvin, care ajunsese în sudul Transilvaniei în a doua jumătate a lunii septembrie 1462 (C.Gr. Condurațu, *Michael Beheims Gedicht über den Woiwoden Wlad II. Drakul*, București, 1903, p. 54–55, 97), nerespectând cererea Veneției de a începe campania antiotomană la începutul verii (Ștefan Andreescu, *Știri diverse și interpretări felurite: 1. Asupra*

„campaniei” lui Matias Corvin din 1462, în „AIIAI”, XXIV² (1987), p. 595–596). Cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 127–128.

Matiaș Corvin a folosit acuzele aduse de sași lui Vlad Țepeș, îndeosebi prin memoriul lui Johann Reudel, parohul Bisericii (Negre) din Brașov, în conflict de interese cu domnul muntean încă din 1456, și scrisorile false, de „trădare” care i s-au atribuit lui Țepeș, alcătuite, se pare, de același paroh sub data de 7 noiembrie 1462, adresate sultanului, marelui vizir și lui Ștefan cel Mare, pentru a justifica în fața Europei faptul că nu l-a ajutat pe Vlad, înfățișat ca vasalul trădător, în lupta cu sultanul, în vederea căreia regele Ungariei primise banii „cruciadei” din mai toate statele catolice ale Europei (Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, p. 14–19; Șerban Papacostea, *Cu privire la geneza și răspândirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „RsI”, XIII (1966), p. 161–162; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 128–134; Ștefan Andreescu, *En marge des rapports de Vlad Țepeș avec la Hongrie*, în „RRH”, XVI (1977), nr. 3, p. 507–512).

Planul arestării lui Vlad Țepeș a fost conceput de Matiaș Corvin în urma armistițiului său cu Poarta, după rapoartele trimisului venețian Pietro de Thomasiis, înainte de 1 noiembrie, fiind executat în vremea când regele se afla la Brașov, ante 26 noiembrie 1462 (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 261; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 133), răstimp în care domnul român a fost capturat pe drumul de întoarcere, la cetatea de hotar Piatra Craiului, de către comandantul boem în slujba regelui, Jan Jiškra din Brandys (Mihail P. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII–XVI*, Sibiu, 1944, p. 167–170; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 132–133, nota 54; Raymond T. Mc. Nally, Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș și castelul Piatra Craiului*, în „MI”, XXII (1988), nr. 8, p. 25–27, 32, localizare prezentată ca originală, în realitate rezolvată deja de precedentii autori!). Subliniez că arestarea lui Vlad Țepeș s-a produs la hotarul munteano-transilvan pentru ca acesta să fie ieșit de pe pământul și de sub jurisdicția sașilor, cărora altfel ar fi trebuit să le fie predat, și înainte de a intra în Țara Românească, de unde ar fi putut primi ajutoare. Ca atare, a doua domnie a lui Vlad Țepeș s-a încheiat în noiembrie 1462, înainte de 26 a lunii.

Din acest moment și până la 1474 sau 1475, când regele Matiaș Corvin a început să-l readucă pe Vlad în viața militară, având nevoie de el în lupta antiotomană care se declanșase atunci la Dunăre, exilul său e destul de puțin cunoscut până la a treia domnie (cf. *infra*), în jurul lui țesându-se un păienjenis de calomnii pe baza datelor răspândite cu rea-credință de Matiaș Corvin sau de la curtea sa, care au dat naștere celebrelor „povestiri” despre Dracula voievod, pe care noi astăzi le socotim „pamflete”, dar care la acea vreme erau luate drept fapte reale.

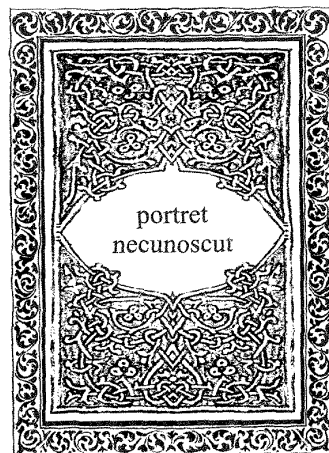
RADU CEL FRUMOS

(I) 1462 a. august 15¹–1473 noiembrie 23².

- 1 Fiul mezin al lui Vlad Dracul s-a născut după 23 august 1437, când tatăl său pomeneste doar pe frații săi mai mari, Mircea și Vlad (Țepeș), și înainte de 2 august 1439, când e și el menționat într-un act al lui Vlad Dracul (*D.R.H.*, B, I, p. 152, 156), având la luarea domniei 24–25 de ani. Nu s-a păstrat nici un portret al său, iar porecla de „cel Frumos” i-a fost dată de istorici mult după epoca sa. În secolul XVIII i s-a spus „cel Mare” (*ibidem*, p. 241). În copilărie, la 1442, când avea doar vreo 4–5 ani, a fost dus ca ostatec, alături de fratele său Vlad (Țepeș), la curtea lui Murad II de la Adrianopol, ambii frați „nevârstnici” fiind trimiși apoi la cetatea Nimfeon (Egrigöz) din estul Anatoliei (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, p. 262–263; *Cronici turcești*, I, p. 86, 118). La 1462 se afla, după relatarea lui W. Wey, „cu sultanul în casa sa și din familia sa”, reușind astfel să-l convingă pe Mehmed II să-i încredințeze domnia Țării Românești, în locul fratelui său Vlad (E.D. Tappe, *Documents*, p. 18–19). Luptele dintre Vlad Țepeș și fratele său mai mic, Radu cel Frumos, lăsat în Țara Românească cu oaste turcească, la care s-au adăugat treptat boieri și oșteni munteni, după retragerea lui Mehmed II la sfârșitul lui iunie 1462, au început în cursul lunii iulie, înainte de 28 a lunii (*Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, IV¹, p. 168; cf. și *supra*).

La 15 august 1462 vicecomitele secuilor cerea brașovenilor să păstreze pacea deja încheiată cu Radu cel Frumos „voievodul părților transalpine” (Hurmuzaki, XV¹, p. 58), care era deci recunoscut ca domn înaintea acestei date de un dregător al regelui Matiaș Corvin.

În perioada dinainte de 28 iulie până la începutul lunii octombrie 1462, când Vlad Țepeș a plecat în Transilvania să se întâlnească cu Matiaș Corvin, încheindu-și domnia, o dată cu arestarea sa înainte de 26 noiembrie 1462 (cf.

supra), în Țara Românească au fost doi domni rivali, ale căror stăpâniri sunt greu de precizat în teren (cf. însă Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 124–125).

- 2 Ca urmare a rivalității mai vechi cu Radu cel Frumos, Ștefan cel Mare susține cu armele în noimebrie 1473 instalarea ca domn în Țara Românească a pretendentului muntean Basarab zis Laiotă și cel Bătrân, nepotul de fiu al lui Dan II. În anii trecuți acesta se refugiase la Brașov (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 78–79), trecând apoi în Moldova la curtea lui Ștefan cel Mare, de unde a continuat să rămână în legătură cu Transilvania (Hurmuzaki, XV¹, p. 70; Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, extras din „AIINC”, IV (1929), p. 11–12).

Campania lui Ștefan cel Mare cu Basarab Laiotă a început la 8 noiembrie 1473 la Milcov, după care Radu cel Frumos a fost înfrânt la 18–20/21 noiembrie în bătălia de Pârâul Apei (slav. potoc vodna), la sud de Focșani, sau în județul Prahova, în apropiere de Gherghița, retrăgându-se în cetatea de scaun Dâmbovița (București). La 23 noiembrie 1473 Ștefan cel Mare și Basarab Laiotă au asediat această cetate, iar în cursul nopții Radu cel Frumos a fugit probabil spre Dunăre, pierzându-și domnia, familia, tezaurul domnesc, steagurile și tabăra de care, capturate a doua zi de domnul Moldovei (*Letopisețul anonim al Moldovei și Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 8, 17, 30–31. Cf. și P.P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 13–14; Al. Lapedatu, *Radu cel Frumos*, în „Transilvania”, XXXIII (1902), p. 31; C. Cihodaru, *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467–1474*, în „SCȘI”, VIII (1957), nr. 1, p. 22–29; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 72–74; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 170; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 143–144).

Familia lui Radu cel Frumos a rămas pentru totdeauna în Moldova, unde doamna sa, Maria, a murit la 11 mai 1500, fiind îngropată în biserica mănăstirii Putna (*Cronicile slavo-române*, p. 60, 65), iar unica lor fiică, numită tot Maria (ulterior zisă și Voichița), care „era de sânge și de viață înaltă”, a fost luată în căsătorie de către Ștefan cel Mare la 19 decembrie 1477 (*ibidem*, p. 8, 17, 31, 34, 45, 50, 58, 63). Prin aceasta s-au unit dinastia munteană a urmașilor lui Basarab I, ramura Drăculeștilor, cu cea moldoveană a Bogdăneștilor, ultima continuând astfel prin Bogdan III, fiul lui Ștefan cel Mare și al Mariei, ca atare nepotul lui Radu cel Frumos, născut la 16 iunie 1479 (*ibidem*, p. 34).

BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN

(I) 1473 noiembrie 24¹ — decembrie 23².

- 1 Deși în documentele sale își spune „fiul lui Dan marele voievod“, adică a lui Dan II (D.R.H., B, I, p. 243–256), în realitate, el și frații săi, Vladislav II (1447–1456) și pretendentul Dan III, au fost fiii lui Dan (Danciu), cel mort la 1 iulie 1440, și doar nepoții de fiu ai lui Dan II. Cum numele de botez Basarab devenise tradițional în ramura Dăneștilor, el fiind al treilea cu acest nume, în vremea sa a fost poreclit „Laiot“ (Laiotă), adică „cel Negru“ (ibidem, p. 259), iar mai târziu „cel Bătrân“. Fiind rivalul lui Radu cel Frumos, din familia adversă a Drăculeștilor, se alătură lui Ștefan cel Mare, care cucerește castelul (curtea) din București și îl înscăunează în 24 noiembrie 1473.

La 28 noiembrie 1473 Ștefan cel Mare învinge o oaste de vreo 13 000 de turci și munteni care venea în sprijinul lui Radu cel Frumos, după care la 1 decembrie pornește spre Moldova. „Iar pe Basarab l-a lăsat să domnească peste Domnia Basarabească și a domnit o lună“ — spune cronica anonimă a Moldovei (Cronicile slavo-române, p. 8, 17).

- 2 „Și după 4 săptămâni, în luna decembrie, în ziua de 20, atunci a venit Radu voievod cu 17 000 de turci și 20 000 de munteni și au învins pe Basarab și l-au alungat din țară“ — după cronica moldo-germană; cea anonimă a Moldovei precizând că ciocnirea cu oastea lui Basarab, care a fost înfrântă, a avut loc la 23 decembrie 1473, după care Basarab Laiotă a fugit în Moldova, pe la Bârlad (31 decembrie 1473), cu „năvrapii“ (akângii) turci pe urmele sale (ibidem, p. 8, 17, 32; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 99; cf. și Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 144–145).

RADU CEL FRUMOS

(II) 1473 decembrie 23¹ — 1474 a. august 10².

- 1 Reinstalat la București cu ajutor turcesc în urma înfrângerii din 23 decembrie 1473 a lui Basarab Laiotă, care fuge în Moldova (cf. *supra*). Ștefan cel Mare organizează o nouă expediție în martie 1474, fiind însă nevoit să se retragă cu pretendentul Basarab Laiotă, după 14 a lunii din cauza condițiilor atmosferice nefavorabile (Cronicile slavo-române, p. 32).
- 2 Radu cel Frumos își pierduse domnia înainte de 10 august 1474, când se afla refugiat în cetatea Giurgiu, scriind brașovenilor că fiind bolnav, dușmanul său, Ștefan voievod, a trimis împotriva sa pe Basarab Laiotă, înaintea căruia a trebuit să se retragă la Giurgiu, împreună cu boierii și curtea sa, fără a ieși „nici-decum din țară. Și s-a adunat toată țara în jurul domniei mele“. La 10 august 1474 anunța iminenta sa plecare în campanie pentru alungarea lui Basarab Laiotă (C.A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea (Contribuții)*, în „SCȘI“, VII (1956), nr. 1, p. 63–64, 71–72).

BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN

(II) 1474 a. august 10¹ — p. septembrie 4².

- 1 Înainte de 10 august 1474, când Radu cel Frumos, alungat din scaun, se afla la Giurgiu (cf. *supra*), desigur în vară, Ștefan cel Mare a instalat a doua oară în Țara Românească pe Basarab Laiotă.
- 2 La 4 septembrie 1474 Basarab Laiotă se mai afla pe tron, emitând un act pentru mănăstirea Bolintin de lângă București (D.R.H., B, I, p. 243; D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos)*, Catalogue sommaire, Atena, 1987, p. 15).

RADU CEL FRUMOS

(III) 1474 p. septembrie 4¹ — octombrie 1–4(5)².

- 1 Campania pentru redobândirea tronului pornită de Radu cel Frumos după 10 august 1474, când era încă la Giurgiu, a izbândit după 4 septembrie 1474, când Basarab Laiotă se mai afla pe tron (cf. *supra*), acesta fiind alungat în condiții necunoscute, înainte de 1 octombrie 1474, când se retrăsese din nou în Moldova (*Cronicile slavo-române*, p. 9, 17; cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 145–146).
- 2 La 1 octombrie 1474 Ștefan cel Mare împreună cu Basarab Laiotă intră din nou în Țara Românească „cu oaste mare”, distruge castelul (cetatea) Teleajenului și execută pe părcălabi, așezând din nou în scaun pe Laiotă, înainte de 4(5) octombrie 1474 (*Cronicile slavo-române*, p. 9, 17, 32).

Radu cel Frumos se retrage desigur, din nou, la turcii de la Dunăre, în Moldova nemaștiindu-se nimic despre soarta sa, nici atunci, nici mai târziu, astfel încât cronica moldo-germană înseamnă că: „Între acestea a pierit Radu voievod, în așa fel încât nimeni nu a știut ce s-a ales de el” (*ibidem*, p. 32; cf. și C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 65–66).

BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN

(III) 1474 octombrie 1–4(5) — 20¹.

- 1 După instalarea sa de către Ștefan cel Mare între 1 și 4(5) octombrie 1474 (*Cronicile slavo-române*, p. 9, 17, 32; cf. și *supra*), Basarab Laiotă e atacat de pretendentul Basarab cel Tânăr Țepeluș, vărul său, care vine cu sprijin din Transilvania, se pare chiar de la voievodul Ștefan Báthory, dar cu ajutorul lui Ștefan cel Mare, care se mai afla în Țara Românească cu oaste, îl alungă. Însă în urma înapoierii lui Ștefan în Moldova, Basarab cel Tânăr revine, și la

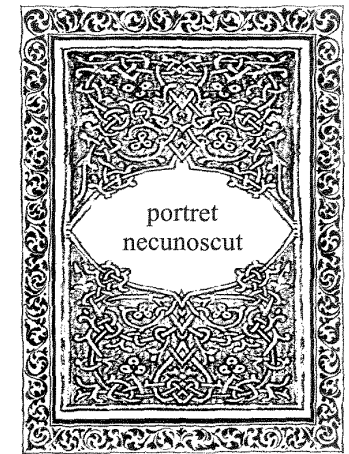
20 octombrie 1474 îl înfrânge pe Basarab Laiotă (*ibidem*, p. 9, 18, 32), care, deși pentru moment i se pierde urma (*ibidem*, p. 32), apare ulterior în Moldova, participând înainte și între 10 și 24 ianuarie 1475 la luptele din interior și de la hotar împotriva trupelor turcești aflate în campania din Moldova, care a culminat cu înfrângerea lor de către Ștefan cel Mare la Vaslui (A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 8; Iacob Unrest, *Chronicon Austriacum*, la N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 96–98; idem, *O cronică munteană în grecește pentru secolul al XV-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XIX, 1937, p. 147–151. Cf. și C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 67–68).

BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ

(I) 1474 octombrie 20¹ — <noiembrie–decembrie> (1475 a. ianuarie 10²).

- 1 Fiu al lui Basarab II (1442–1444), pe care îl numea întotdeauna „bunul Basarab voievod”, așadar, nepot de fiu al lui Dan II și văr cu rivalul său omonim mai vârstnic poreclit Laiotă, își spunea el însuși, dar era numit astfel și de contemporanii săi, în actele slavone, Mlad (= cel Tânăr) (*D.R.H.*, B, I, p. 258, 260–294, 299–300, 447–448), în timp ce în relatările externe i s-a zis „Țepeluș”, poate în legătură cu tragerea în țeapă, deși nu sunt cunoscute execuții de acest fel în vremea sa, cel puțin după izvoarele păstrate, sau, poate pentru vreo asemănare fizică sau comportamentală cu ruda sa depărtată, Vlad Țepeș, din ramura opusă a Drăculeștilor.

După înfrângerea lui Basarab Laiotă la 20 octombrie 1474 (cf. *supra*), cronica moldo-germană arăta că vărul său, Basarab cel Tânăr Țepeluș, venind din nou cu ajutoare din Transilvania, „au dobândit țara de la Basarab și au așezat ca voievod pe Țepeluș”, (*Cronicile slavo-române*, p. 32).

- 2 Nu se știe când, în noiembrie sau decembrie 1474, a avut loc expediția de răspuns a turcilor, care, înlăturând pe Basarab cel Tânăr Țepeluș, au readus în Țara Românească pe Radu cel Frumos. În orice caz, acesta din urmă este „domnul Munteniei” (*Io Signor de la Montagna*), care a participat „cu toată puterea sa” la celebra campanie a lui Suleiman Hadâmbul în Moldova, marcată de bătălia de lângă Vaslui (10 ianuarie 1475), după relatarea lui Ștefan cel Mare din 25 ianuarie 1475, adresată regelui Ungariei și întregii Creștinătăți (A. Veress, *op. cit.*, p. 9). Pentru confuziile din istoriografia mai veche în legătură cu succesiunea celor trei domni rivali din această perioadă: Basarab cel Bătrân Laiotă, Basarab cel Tânăr Țepeluș și Radu cel Frumos, cf. C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 68, nota 42. Mai nou, și Nicolae Stoicescu se contrazice afirmând, în aceeași lucrare, pe de o parte că: „Laiotă Basarab l-a ajutat pe Ștefan cel Mare în luptele din iarna anului 1475” (*Vlad Țepeș*, p. 147, nota 57), pentru ca mai pe urmă să arate că: „în campania din 1475, Laiotă Basarab însoțise pe turci în Moldova” (*ibidem*, p. 152, nota 13).

RADU CEL FRUMOS

(IV) 1474 <noiembrie-decembrie> (1475 a. ianuarie 10)¹ — 1475 a. iunie 1².

† În vara sau toamna 1475³.

□ Necunoscut⁴.

- 1 La o dată necunoscută până acum, în noiembrie sau decembrie 1474, în orice caz mult înainte de 10 ianuarie 1475, când participă „cu toată puterea sa” (cf. *supra*), „17 000 de oameni dintre munteni” (*Cronicile slavo-române*, p. 33), la campania lui Suleiman Hadâmbul împotriva lui Ștefan cel Mare și la bătălia de lângă Vaslui (A. Veress, *loc. cit.*), Radu cel Frumos fusese pentru a patra oară reînstatat de turci în Țara Românească. Cronicarul polon Jan Długosz, *Historiae Polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 516, menționează sub anul 1474 domnia în Muntenia a „voievodului Radu” (*Voieuoda Radulone*), iar cronicarul Martin (Joachim) Bielski arată că Mehmed II „a trimis în ajutorul lui Dracul voievodul Munteniei (Radu, fiul lui Vlad Dracul — n.a.) împotriva lui Ștefan o sută douăzeci de mii oaste turcească, cu tătari, cu munteni, în Moldova”, care au fost înfrânți în bătălia de la Vaslui (*Kronika polska*

Marcina Bielskiego, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 849), știre preluată și în cronica lui Grigore Ureche („armând 120 000 de oastea sa și oastea tătarască și muntenească, să meargă cu Radul vodă, au trimis asupra lui Ștefan vodă”, *Letopisețul*, p. 100).

- 2 Nu știm exact cât a durat a patra domnie a lui Radu cel Frumos. După cronica lui Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 861, înainte de expediția lui Mehmed II din iulie 1476 (plasată greșit în 1475), Ștefan cel Mare a cerut regelui Poloniei „să-i dea ajutor împotriva turcilor, căci se pregătesc din nou cu mare putere asupra lui cu Dracul”, adică împreună cu Radu, fiul lui Vlad Dracul, care deci a continuat să domnească în Țara Românească până cel puțin în primăvara lui 1475. Nu se cunosc împrejurările în care s-a produs înlocuirea lui Radu cel Frumos cu Basarab cel Bătrân Laiotă, înainte de 1 iunie 1475, de când datează primul document păstrat emis de acesta din urmă în cea de-a patra domnie a sa (*D.R.H.*, B, I, p. 243–246).
- 3 Ne se știu nici data și împrejurările în care Radu cel Frumos și-a sfârșit viața. S-ar putea crede că, fiind bolnav încă din 1474, și-a încheiat viața în scaun, de moarte naturală, mai puțin probabil că el ar fi acel „voievod” nenumit, venit de la turci cu 8 000 de oșteni, ucis de Basarab Laiotă la începutul lui 1475, după cronica lui Iacob Unrest (N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 97–98; *idem*, *O cronică munteană în grecește*, p. 149–150). Până acum majoritatea istoricilor considerau că Radu s-ar fi retras în Transilvania în cursul anului 1474, sau după ianuarie 1475, unde i se pierde urma, eventual fiind predat lui Ștefan cel Mare, care l-a executat, sau pur și simplu dispăre după bătălia de la Vaslui (părerile citate de Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 147, nota 59; cf. și I. Minea, *Lucrări istorice mărunte*. 2) *Evenimentele moldovenești din anul 1474*, în „CI”, XIII — XVI, nr. 1–2, Iași, 1940, p. 687; C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 59–62, 69–70; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 196).

Analiza atentă a unei scrisori către brașovenii a lui „Io Radul voievod, cu mila lui Dumnezeu domn” redactată în 1475 (greșit datată până acum 1472, cf. și C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 60–61), dintr-o localitate transilvăneană, probabil din Țara Făgărașului (unde mai stăpânise sate până în urmă cu un an, în calitate de vasal, din 1469, al regelui Matiaș Corvin; *ibidem*, p. 69–70; Hurmuzaki, XV¹, p. 82), arată că Radu cel Frumos se refugiase într-adevăr în Transilvania, probabil sub presiunea lui Basarab Laiotă. În acest act el se declară „sluga craiului și a sfintei coroane”, cerând socoteală brașovenilor că extrădaseră niște boieri, partizani ai săi, pribegi din Țara Românească, care fugiseră de frica turcilor, urmărind să ajungă la el. Pribegii aduseseră niște cai luați din Țara Românească, de la Udriște din Mărgineni, un apropiat al lui Laiotă (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*.

Sec. XIV–XVII, București, 1971, p. 26). Drept urmare, Laiotă a confiscat și a „mâncat” oile unor brașoveni aflate în Țara Românească. Radu cel Frumos cere ca lucrurile confiscate pribegilor să le fie înapoiate acestora, iar caii reținuți de brașoveni să-i dea lui, altfel se va „jelui voievodului ardelenesc” (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 78–79).

Aceste amănunte sunt importante deoarece arată că Radu cel Frumos trăia în Transilvania, în vreme ce domnul Țării Românești era Basarab Laiotă, acum supus turcilor. Cum se știe că acesta „au închinat țara turcilor” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 4), după ianuarie 1475 (C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 68–69), când lupta încă alături de Ștefan cel Mare, și mult înainte de 26 iunie <1475>, când anunța pe brașoveni că „am mers la turci, la marele împărat, și am făcut pace și bine” (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 83; I. Minea, *op. cit.*, p. 690; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 147, nota 57), rezultă că Radu cel Frumos a trăit pribeg în Transilvania, sigur până după închinarea la turci a lui Basarab Laiotă, așadar cel puțin până în vara sau toamna lui 1475.

În legătură cu moartea lui Radu cel Frumos, izvoarele sârbești târziu o înregistrează fără alte amănunte sub văleatul „6982” (1473–1474), deci cu un an mai devreme, văleatul fiind de fapt cel sub care se înregistrează alte evenimente, întrerupte de știrea morții lui Radu cel Frumos (*Letopisețul de la Cetinje*, la Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești*, p. 23; Damaschin Mioc, *Știri de istorie a românilor în „Letopisețul branco-vicesc”*, în „SMIM”, IX (1978), p. 140: „În același an (6982 — n.a.) a răposat Radul, voievodul românilor”).

Cronica lituanului Matei Strykowski înregistrează însă știrea că „În anul 1477 Ștefan voievodul Moldovei a distrus țara Munteniei și a prins pe Radu sau Dracul, voievodul Munteniei, extrădat de orașenii din Brașov, și înfrângând și alungând garnizoanele turcești, a pus voievod al Munteniei pe Țepeluș, unul dintre boierii sfetnici ai săi”, [*Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkich Rusi* (Cronica Poloniei, Lituaniei, Samogiției și a întregii Rusii), ed. Nicolae Malinowski, II, Varșovia, 1846, p. 282]. Evident, aici este vorba de fapt de înlocuirea de către Ștefan cel Mare în 1476 a lui Basarab Laiotă cu Vlad Țepeș, dar dincolo de confuzia între personaje și ani, cronicarul a înregistrat știrea altfel nelegată de celelalte fapte, și care ar putea fi reală (?) sau un simplu zvon, că brașovenii au predat pe Radu sau Dracul (fiul lui Vlad Dracul) lui Ștefan cel Mare. Cronicile moldovene ale vremii, care înregistrează orice eveniment legat de soția și fiica lui Radu (*Cronicile slavo-române*, p. 8, 13, 17, 22, 31), nu amintesc însă de capturarea lui Radu cel Frumos. Cf. și Alex. Lepedatu, *Radu cel Frumos (iunie 1462–ianuarie 1474)*, în „Transilvania”, Sibiu, XXXIII (1902), p. 32, care crede că după ce a fost predat de brașoveni, Radu ar fi fost executat din porunca lui Ștefan cel Mare. E însă greu de crezut că în acest caz Ștefan s-ar mai fi căsătorit la 19 decembrie 1477 cu fiica lui Radu cel Frumos (*Cronicile slavo-române*, p. 34).

- 4 S-a presupus fără nici un temei documentar, doar prin simplul fapt că era ctitorul mănăstirii Tânganul, de lângă București, că ar fi fost înmormântat aici, deși în biserica astăzi de mir, care se păstrează, nu există nici o urmă sau tradiție legată de un eventual mormânt al său (N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 7; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 196).

BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN

(IV) 1475 a. iunie 1^a — 1476 a. noiembrie 8^a.

- 1 Redobândește tronul după ianuarie 1475 când se afla alături de Ștefan cel Mare în luptă cu turcii (cf. *supra*) și înainte de 1 iunie 1475, când emite un document ca „voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei” (*D.R.H.*, B, I, p. 243–246).
- 2 Ultimul document datat, păstrat din această a patra domnie a lui Basarab cel Bătrân, este din 4 iulie 1476 (*ibidem*, p. 256–257). Expediția care l-a înlăturat a avut loc după 7 octombrie, când Vlad Țepeș era la Brașov și înainte de 8 noiembrie <1476>, când Vlad se afla instalat la Târgoviște, anunțând pe brașoveni că „pe al nostru vrăjmaș Laiotă l-am răsturnat și a fugit la turci” (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 95–97). Și Matiaș Corvin anunța la 15 noiembrie 1476 din Buda alungarea lui Basarab în Bulgaria, la turci (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 26–27).

VLAD ȚEPEȘ

(III) 1476 p. octombrie 7-a. noiembrie 8^a — † 1477 a. ianuarie 10^a.

□ Necunoscut. Foarte probabil în biserica primei mănăstiri de la Comana, ctitoria sa³.

- 1 După luarea sa în captivitate la cetatea Piatra Craiului, înainte de 26 noiembrie 1462 (cf. *supra*), Vlad Țepeș a fost dus de către Matiaș Corvin la Alba Iulia,

unde a avut loc o anchetă, apoi de aici la Buda și în cele din urmă la Vișegrad, în apropiere, unde a fost găzduit în fosta reședință regală, vreme de 12 ani, de la sfârșitul lui 1462 până la 1474 sau 1475, când i s-a dat o locuință la Pesta (Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, p. 293; *Viața lui Vlad Țepeș...*, în *Cronicile slavo-române*, p. 205–206, 212–213; Ion Stăvăruș, *Povestiri medievale despre Vlad Țepeș–Dracula*, București, 1979, p. 135, 144, 153–154, 161–163; Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, p. 50–51).

Înainte de 25 iunie 1475 Vlad Țepeș a fost învestit de Matiaș Corvin ca voievod al Țării Românești, spre satisfacția lui Ștefan cel Mare, care îi ceruse regelui aceasta (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 349) și a boierilor moldoveni, care îl solicitau în ajutor împotriva campaniei otomane care se pregătea asupra Moldovei (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 13). Scopul regelui Ungariei prin investirea lui Vlad Țepeș era de a dobândi un comandant priceput în lupta contra turcilor (*ibidem*, p. 15; N. Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în „CL“, XXXV (1901), nr. 1, p. 156). În sfârșit, la 18 iulie 1475 la Buda se știa că Vlad se afla în Ardeal dispunând de mijloace materiale (A. Veress, *op. cit.*, p. 15), stabilit mai întâi la Arghiș, în comitatul Alba, până în septembrie, apoi în castelul de la Bălcaciu, lângă Blaj, aflat sub autoritatea județului sibian Toma Altenberger, unde și-a avut reședința aproape un an, deși ar fi vrut să se așeze chiar la Sibiu (Hurmuzaki, XV¹, p. 84–86).

Pentru ca la începutul anului 1476 să participe cu oastea lui Matiaș Corvin la asediul și cucerirea cetății Šabač din Bosnia (16 ianuarie–16 februarie) și a altor localități de la sudul Dunării (Srebrenica, Zvornik). Revine în Transilvania, la Mediaș, unde spre sfârșitul lui iulie 1476 se aduna armata transilvană menită să participe la expediția împotriva oștilor lui Mehmed II, înfrânând însă în Moldova la începutul lui august 1476, se pare și sub amenințarea oștii ardelenilor din care făcea parte și corpul condus de Vlad Țepeș. Cf. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 152–162; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș*, ed. I-a, p. 134–139; idem, *L'action de Vlad Țepeș dans le sud-est de l'Europe en 1476*, în „RESEE“, XV (1977), nr. 2, p. 259–262; Constantin Rezachevici, *Vlad Țepeș – Chronology and Historical Bibliography*, p. 261–263; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 149; Radu Florescu, Raymond T. Mc Nally, *În căutarea lui Dracula*, București, 1992, p. 104–109.

La 7 octombrie 1476 Vlad Țepeș se afla „în marea cetate Brașov“, acordând un privilegiu comercial brașovenilor și bărsenilor, „după legea veche“ (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 95–97). Expediția cu ajutor transilvănean condus de Ștefan Báthory, pentru dobândirea scaunului domnesc, a avut loc după această dată și înainte de 8 noiembrie <1476>, când Vlad se afla deja instalat ca domn la Târgoviște, vestind pe brașoveni că l-a răsturnat pe Basarab Laiotă, care a fugit la turci (*ibidem*, p. 97). La 11 noiembrie 1476 Ștefan Báthory cu oastea regală se afla lângă București, a cărui cetate

(curte domnească) a fost ocupată la 16 noiembrie 1476, toți boierii supunându-se lui Vlad Țepeș (Hurmuzaki, XV¹, p. 95), după lupte grele cu turcii, care îl sprijineau pe Basarab Laiotă, îndeosebi cu prilejul asediului cetății din București (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 27, 28; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 99).

Dacă asediul acestei cetăți a durat cincisprezece zile, după o relatare din Buda, din 4 decembrie 1476 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 58), deci între 1 și 16 noiembrie 1476, și a fost ultimul act al dobândirii stăpânirii Țării Românești de către Vlad Țepeș, rezultă că pătrunderea acestuia la sud de Carpați și începutul domniei sale a avut loc în a doua jumătate a lui octombrie 1476. Ceremonia de încoronare a lui Vlad Țepeș s-a petrecut la 26 noiembrie 1476 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 59), la 8 decembrie Matiaș Corvin anunțând din Buda pe papa Sixt IV că „*Dracula căpitanul meu*“, „*din voința și dispoziția mea, a fost înălțat ca voievod de către locuitorii Țării Românești printr-o ceremonie solemnă*“ (A. Veress, *op. cit.*, p. 28–29).

Înscăunarea lui Vlad Țepeș s-a făcut și cu sprijinul militar, condus chiar de Ștefan cel Mare, care i-a lăsat în Țara Românească o gardă de 200 de curteni (relatarea lui Ștefan către venețieni, prin solul său, Ioan Țamblac, la 8 mai 1477, în *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, București, 1977, p. 229–231), ambii domni jurându-și reciproc „*dragoste și alianță*“ împotriva turcilor (N. Iorga, *loc. cit.*) Cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 163–169; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 139–142.

- 2 Basarab cel Bătrân Laiotă s-a întors curând cu ajutoare turcești, surprinzându-l pe Vlad Țepeș, lipsit de ajutorul boierilor, după retragerea armatelor maghiară și moldoveană, ucigându-i 4 000 de oameni și garda de moldoveni, cu excepția a zece oșteni, care s-au întors la Ștefan cel Mare la 10 ianuarie 1477 (*Războieni*, loc. cit.), informându-l despre soarta tragică a „*fratelui său*“, din Țara Românească. În condițiile unei lupte cu turcii, Vlad Țepeș a fost ucis de un complot al boierilor partizani ai lui Basarab Laiotă (despre care un letopiseț sârbesc afirmă că ar fi pierit de mâna lui), în legătură, se pare, cu otomanii. Capul tăiat i-a fost trimis la Poartă (*Războieni*, loc. cit.; *Viața lui Vlad Țepeș...*, în *Cronicile slavo-române*, p. 206, 213; A. Veress, *op. cit.*, p. 30; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 99; *Călători străini*, I, p. 177; Jan Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, col. 551; Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 140; Damian P. Bogdan, în „RIR“, IV (1934), p. 367; Anca Iancu, *op. cit.*, p. 23; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 169–172; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 142–144).

Știrea despre moartea lui Vlad Țepeș a ajuns la Ștefan cel Mare, cum am văzut, în ziua de 10 ianuarie, iar la Veneția la 27 ianuarie 1477 (A. Veress, *loc. cit.*), deci moartea acestuia trebuia să fi survenit la sfârșitul lui decembrie 1476, sau mai degrabă chiar la începutul lui ianuarie 1477.

- 3 Nu se știe unde este înmormântat Vlad Țepeș de către rivalul său învingător Basarab Laiotă. Arheologul Dinu V. Rosetti, pornind de la părerea eronată că Vlad Țepeș a fost ctitor la mănăstirea Snagov, crede a fi descoperit aici mormântul său (*Săpăturile arheologice de la Snagov*, I, București, 1935, p. 44–45; *Dracula voevodul valah Vlad Țepeș — între fantezie și adevăr*, în „Tribuna României”, II (1973), nr. 6, p. 4–5). Cf. și G. Dumitriu, *Pe urmele unor săpături*, în „Amvonul”, 1942, nr. 4–6, p. 9–14; N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 7; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 172; Radu Florescu, Raymond T. McNally, *op. cit.*, p. 111–116. În realitate, arheologul amintit se referă la biserica ce se vede și astăzi, ctitorită de Neagoe Basarab, urmat de Mircea Ciobanu, datând din secolul XVI, căreia nu putea să-i aparțină un mormânt din secolul XV, și în plus, nici o inscripție sau însemnare nu atestă înmormântarea la Snagov a lui Vlad Țepeș (cf. și Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 150). De altfel, acestuia i se atribuie cu mare probabilitate ctitorirea primei mănăstiri de la Comana (*ibidem*), căreia îi face danie satul Călugăreni în 1461 (*D.R.H.*, B, I, p. 206–207). Rămânând în domeniul ipotezelor, este mult mai probabil ca lupta lui Vlad Țepeș cu turcii să se fi dat în vecinătatea acesteia, lângă drumul de la Giurgiu la București, pe unde veneau turcii cu Basarab Laiotă, și unde poate fi întâlnit și „dealul” pe care s-ar fi urcat domnul atunci când a fost ucis, așa cum arată una din povestirile despre el (*Viața lui Vlad Țepeș...*, în *Cronicile slavo-române*, p. 206, 213), decât în pădurea din preajma mănăstirii Snagov, la nord de București, mult depărtată de căile de acces dinspre sud ale turcilor. Astfel că mormântul lui Țepeș s-ar fi putut afla, cu mult mai mult temei, în biserica primei mănăstiri de la Comana, cea care a precedat ctitoria lui Radu Șerban, ale cărei urme au fost descoperite sub latura de sud a incintei din secolul XVII (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Evoluția ansamblului fostei mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în „RMM”, SMIA, XLIII (1974), nr. 1, p. 17, pl. I, p. 18–20).

Oricum, capul i-a fost trimis la Constantinopol sultanului. Sebastian Münster înregistrează în *Cosmografia* sa știrea că „Pe acest <Dracula> l-a reasezat apoi Matei <Corvin> în vechea sa demnitate, dar a fost ucis în lupta cu turcii și capul său trimis lui Mahomed” (*Călători străini*, I, p. 506). Pe lângă alte relatări amintite mai sus, mărturisește despre aceasta și istoricul lui Matiaș Corvin, Antonius Bonfinius (*Rerum hungaricarum decades quator et dimidia*, Leipzig, 1771, p. 544).

BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN

(V) 1477 a. ianuarie¹⁰ — a. decembrie 10².

† 1480 a. decembrie 22³

□ Necunoscut⁴

- 1 După uciderea lui Vlad Țepeș, la sfârșitul lui decembrie 1476 sau începutul lui ianuarie 1477 (cf. *supra*), Basarab Laiotă rămâne în scaunul Țării Românești, cu sprijinul turcilor. La începutul lui ianuarie 1477, el poartă tratative și încheie o înțelegere cu sibienii, a căror scrisoare de informare a autorităților regale despre aceasta ajunge la Buda înainte de 13 februarie, când vistierul regelui le răspunde (Hurmuzaki, XV¹, p. 97). Ținând seama de timpul necesar deplasării atâtor solii la distanțe mari, Basarab trebuie să fi inițiat tratativele cu Sibiul cel mai devreme la începutul lui ianuarie 1477.

Singurul document păstrat din această ultimă domnie a lui Basarab Laiotă este din 30 iunie 1477, emis la Florești (*D.R.H.*, B, I, p. 257).

- 2 La 9 august 1477 Basarab Laiotă cel Bătrân se mai afla în scaun, la reședința sa preferată, de la Florești, scriind brașovenilor să nu ajute pe inamicul său (Vlad Călugărul), aflat în Făgăraș (Hurmuzaki, XV¹, p. 98). Expediția lui Ștefan cel Mare pentru instalarea vărului lui Laiotă, Basarab cel Tânăr Țepeluș, a avut loc în jurul datei de 11 noiembrie (Sfântul Martin la catolici) 1477, după informația lui Jan Długosz, (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 562). La 10 decembrie 1477, când Petru de Gereb, voievodul Transilvaniei, îndemna pe brașoveni să vegheze la hotar, în legăturile cu tulburările din Țara Românească (Hurmuzaki, XV¹, p. 98), ea fiind desigur încheiată; același Petru de Gereb cerând brașovenilor la 28 ianuarie 1478 să primească pe toți refugiații de la sud de Carpați (boierii și oamenii lui Basarab Laiotă) care căutau apărare, aflați de mai multe zile la Brașov (*ibidem*, p. 98–99). De altfel, la 9 ianuarie 1478 Basarab cel Tânăr era deja în scaunul de la București (*D.R.H.*, B, I, 260).

- 3 După pierderea domniei, Basarab Laiotă s-a refugiat în Transilvania, la Făgăraș, apoi în 1479 la Sibiu, oamenii săi jefuind însă fără încetare Țara Românească, aflată sub stăpânirea rivalului său Țepeluș (Hurmuzaki, XV¹, p. 100.

103, nota 2). La sfârșitul lui 1479 a fost însărcinat cu paza hotarului de sud al Transilvaniei, inclusiv a brașovenilor (*ibidem*, 104–105), la fel ca mai înainte Vlad Dracul și Vlad Țepeș. Profitând de înfrângerea lui Basarab cel Tânăr alături de turci în bătălia de la Câmpul Pâinii cu oștile voievodului Transilvaniei Ștefan Báthory și ale căpitanului general Pavel Chinezul, din 13 octombrie 1479 (I. Ursu, *Bătălia de la Câmpul Pâinii (1479)*, în „RIAF”, XIV (1913), p. 138–150; idem, *Ștefan cel Mare*, p. 160–161), Basarab Laiotă a făcut o incursiune în Țara Românească, capturând pe doamna Maria a lui Basarab Țepeluș, pe care a lăsat-o în paza brașovenilor, cu aprobarea regelui Matiaș Corvin, înainte de 24 februarie 1480 (Hurmuzaki, XV¹, p. 106). O dată cu ea, Laiotă a luat și visteria Țării Românești. La rândul său, Basarab cel Tânăr i-a luat în prinsoare fiica, rămasă la sud de Carpați (*ibidem*, și nota 1). Doamna Maria, protejată apoi de voievodul Transilvaniei, ca „fiică de suflet”, va fi răscumpărată indirect cu un dar însemnat, în prima parte a anului 1481 (*D.R.H.*, B, I, p. 270–273, 280–282; Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 114–117, 120–124, 393–399).

Basarab cel Bătrân Laiotă, căruia rivalul său Țepeluș îi spunea „bătrânul”, probabil din cauza vârstei sale (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 120–121), a murit în Transilvania, înainte de 22 decembrie 1480, când voievodul ardelean Ștefan Báthory cerea brașovenilor să angajeze pe cei 110 călăreți români ai acestuia, rămași fără slujbă (Hurmuzaki, XV¹, p. 107–108).

- 4 A fost înmormântat desigur în Transilvania, într-un loc necunoscut. N. Iorga crede că ar fi vorba de biserica românească din Scheii Brașovului, care însă după aceea a fost cu totul modificată (*Mormintele domnilor noștri*, p. 7); nu avem însă nici o dovadă în acest sens.

BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ

(II) 1478 a. ianuarie 9¹ — 1480 iunie².

- 1 După încercarea de domnie din toamna lui 1474 (cf. *supra*), se refugiază în cele din urmă la curtea lui Matiaș Corvin, regele Ungariei, care în vara lui 1476 îl trimite în Transilvania împreună cu Vlad Țepeș (Hurmuzaki, XV¹, p. 93). Cum însă în toamna lui 1476 Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, ulterior cu

participarea lui Ștefan cel Mare, instalează la domnia Țării Românești pe Vlad Țepeș (cf. *supra*), Basarab cel Tânăr se retrage în Moldova împreună cu Ștefan, la 13 martie <1477> aflându-se la curtea de la Vaslui, scriind brașovenilor că nădăjduiește să dobândească Țara Românească (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 101–102), Vlad Țepeș, domnul susținut de Ștefan cel Mare și Matiaș Corvin, fiind de-acum mort.

Expediția domnului Moldovei pentru instalarea lui Țepeluș, pe care J. Długosz (*loc. cit.*) îl socotea „loctiitorul” (locotenentul) lui Ștefan cel Mare în Muntenia, a avut loc în intervalul 11 noiembrie–10 decembrie 1477 (cf. *supra*). Înainte de 9 ianuarie 1478, când emite un document, Basarab cel Tânăr Țepeluș era deja înscăunat la București (*D.R.H.*, B, I, p. 260).

- 2 În prima jumătate a anului 1478, curând după instalarea în scaunul muntean, Țepeluș încheie însă pace cu turcii, înainte de 19 iunie 1478, când anunța pe brașoveni că prin oamenii săi negociază încheierea păcii între regele Ungariei și împăratul turcilor (Hurmuzaki, XV¹, p. 99). Participă apoi la expediția otomană în Transilvania, care a culminat cu înfrângerea turcilor și a sa, la Câmpul Pâinii, la 13 octombrie 1479, cum am văzut, provocând reacția de răspuns a lui Ștefan cel Mare.

Campania domnului Moldovei pentru înlăturarea lui Basarab cel Tânăr, susținut acum de turci, a avut loc în iunie 1480, la 8 iulie regina Ungariei, Beatrix, informând pe ducele Ferrarei că Ștefan cel Mare și oștile transilvane au intrat în Țara Românească pe la 1 iunie, și într-o bătălie cu oștile muntene și turcești, inferioare numeric, l-au înfrânt pe Țepeluș care s-a salvat peste Dunăre doar cu patru oameni. După care, o seamă de cetăți turcești de pe ambele maluri ale Dunării au fost cucerite (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 34–35).

După moartea lui Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare nu a mai găsit un domn muntean care să reziste presiunii turcești în alianță cu el. Până la un punct faptul era de înțeles datorită apropierii Țării Românești de stăpânirile otomane directe de la sud de Dunăre. Totuși, Ștefan nu s-a resemnat, renunțând să intervină direct în așezarea domnilor munteni doar după „trădarea” față de el a lui Vlad Călugărul, care în iulie 1484 a trecut de partea sultanului, participând la cucerirea de către acesta a Chilie și Cetății Albe (*Cronicile slavo-române*, p. 10, 19, 34, 46, 51). De altfel, peste doi ani, în 1486, însuși Ștefan a încheiat pace cu turcii.

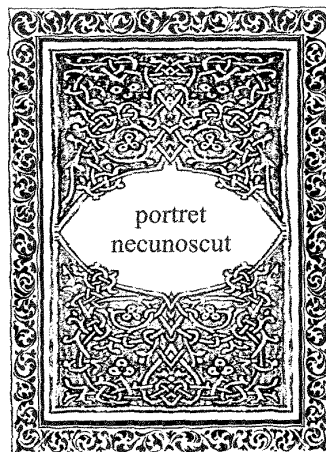

MIRCEA II

1480 p. iunie 1¹ — a. noiembrie 7².

□ Necunoscut.

- 1 Candidatul lui Ștefan cel Mare la domnia Țării Românești era din primăvara lui 1480 pretendentul Mircea, un fiu nelegitim al lui Vlad Dracul. La 15 martie <1480> din Roman, locul de concentrare al oștilor din Moldova, pregătind noua campanie în Țara Românească, Ștefan lansează o proclamație către toți locuitorii din județele Țării Românești (s-au păstrat cele către județele Brăila, Buzău și Râmnicul Sărat), prin care îi înștiințează că va susține pe Mircea voievod, pe care îl socotește ca pe „fiul domniei mele”, pentru a dobândi „baștina sa, Țara Românească”, chemându-i să se întoarcă la locurile lor și chiar să vie alături de el și de Mircea voievod (Gr.G. Tocilescu, 534 documente istorice slavo-române, p. 511–513). Răspunsul insolent al celor vizați, identic, dictat desigur de Basarab cel Tânăr, sau sub supravegherea sa, îi cerea lui Ștefan cel Mare, să-l lase pe acel „copil de curvă, fiul Căltuneii”, „pe care au ținut-o în țara noastră toți pescarii brăileni”, domn în locul său, căci ei au domn „mare și bun”, alături de care vor rămâne, luptând împotriva sa (ibidem, p. 399–400).

Expediția lui Ștefan cel Mare pentru instalarea lui Mircea în Țara Românească a avut loc după 27 mai 1480, când domnul se mai afla la Suceava (D.R.H., A, II, p. 343–344), pe la începutul lui iunie intrând în Muntenia împreună cu oștile regale din Transilvania, învingând și alungând peste Dunăre pe Basarab Țepeluș (A. Veress, loc. cit.; cf. supra).

În cursul lunii iunie Mircea a fost instalat pe tronul Țării Românești, după care Ștefan cel Mare s-a retras, la 29 august fiind din nou la Suceava (D.R.H., A, II, p. 345–347, între 27 mai și 29 august 1480 lipsesc documente interne da la Ștefan, aflat în campania munteană. În aceasta, vornicul Tricolici și un alt moldovean au căzut în mâinile lui Basarab, care, revenind la domnie, îl ținea

„bine ferecat”, la Târgoviște, după cum își anunța familia vornicul moldovean la 1 ianuarie <1481>, ibidem, p. 534).

Foarte curând însă și Mircea II a recunoscut suzeranitatea lui Mehmed II. S-a păstrat o scrisoare a sa, din vara lui 1480, prin care „Io Mircea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei” înștiința pe brașoveni că și-a dobândit scaunul părintelui său, Vlad voievod, cu „orânduirea împărătească”, promițându-le „să aveți pace și de către turci, ca în zilele fratelui meu Radul voievod” (Radu cel Frumos). Vrea să încheie pace cu ei și cu „domnul meu craiul” (Matiaș Corvin), și îi anunță că pe boierii prinși i-a iertat, cerându-le să le respecte jupânițele și avutul, aflate la Brașov (Gr.G. Tocilescu, op. cit. p. 209–210, atribuind însă scrisoarea eronat lui Mircea, fiul lui Vlad Călugăru, în 1508!), despre ultimele amintind și voievodul Transilvaniei, Ștefan Báthory, la 21 iulie 1480 (Hurmuzaki, XV¹, p. 107).

De obicei, instalarea lui Mircea II de către Ștefan cel Mare și scurta domnie a acestuia sunt plasate de istorici în anul următor 1481 (cf. I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI, I, București, 1905, p. 178–180; considerându-l un „fals fiu al lui Vlad Dracul”, idem, Din relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul al 15-lea, în „CL”, XXXVI (1902), nr. 10, p. 891; A.D. Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiană, II, ed. a IV-a, București, 1986, p. 353–354; I. Ursu, Ștefan cel Mare, p. 165–166; N. Iorga, Istoria românilor, IV, ed. I-a, p. 203–204; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria românilor, II, p. 198 etc.). Cei care au observat însă că în 1481 Ștefan cel Mare a lăsat în Țara Românească pe Vlad Călugăru, iar nu pe Mircea, cred în schimb că acesta din urmă ar fi fost un fiu al lui Vlad Călugăru și frate cu Radu cel Mare, ocupând scaunul muntean în 1521, sau un fiu al lui Vlad Dracul, dar expediția pentru instaurarea lui ar fi avut loc în 1477 (I. Minea, Istoria românilor, curs universitar, Iași, 1921–1922, p. 136; N.C. Bejenaru, Mircea II Pretendentul, în „Arhiva”, XXXI (1924), nr. 2, p. 112–117; Mircea autorul scrisorii citate mai sus ar fi fost însă un alt personaj, fiul lui Vlad Călugăru, domnind la 1521).

Însă observ că după alungarea lui Basarab Țepeluș, în iunie 1480, Ștefan cel Mare nu se putea retrage în Moldova fără a lăsa în scaunul Țării Românești un domn. Singurul interval neacoperit, când intervine domnia lui Mircea este cel din iunie — începutul lui noiembrie 1480, ceea ce nu s-a observat până acum.

- 2 Cu ajutor turcesc, Basarab cel Tânăr Țepeluș a revenit la domnie înainte de 7 noiembrie 1480 (D.R.H., B, I, p. 283–285), alungându-l din scaun pe Mircea II, despre a cărui soartă nu se mai știe nimic.

BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ

(III) 1480 a. noiembrie 7¹ — 1481 iulie 8².

1 La 7 noiembrie 1480 se afla din nou în scaunul de la București (cf. *supra*). La sfârșitul anului 1480 sau începutul lui 1481 a fost chemat la Poartă, de unde s-a întors înainte de 14 februarie 1481 (Hurmuzaki, XV¹, p. 110) cu îngăduință de la Mehmed II de a încheia pace „cu toată țara domnului crai” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 141–142), în cazul în care ungurii nu vor ataca Bosnia. Scribe sibienilor că toată nevoia îi vine de la Ștefan cel Mare, „căci de când e Ștefan vodă domn în Moldova nu iubește pe nici un domnitor al Țării Românești. N-a vrut să trăiască cu Radu vodă (cel Frumos — n.a.), nici cu Basarab cel Bătrân, nici cu mine. Nu știu cine poate trăi cu el” (Silviu Dragomir *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul*, p. 17–19), uitând să precizeze cauza acestei atitudini: trecerea domnilor amintiți de partea turcilor. Ca atare, Basarab cel Tânăr a uneltit declanșarea expediției otomane conduse de Ali beg asupra Moldovei, din primăvara lui 1481, mărturisind brașovenilor că „destul a cheltuit deunăzi cu Ali beg și i-am întors (pe turci — n.a.) asupra Moldovei, cum știți înșivă” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 125–126). Și a participat la aceasta, Ștefan cel Mare întărind la 15 octombrie 1481 un set ale cărui acte de stăpânire au fost pierdute când Ali beg, Schender beg și „Țăpăluș” voievod „au prădat țara noastră până sub Lunca Mare” (D.R.H., A, II, p. 365–367).

2 Contraofensiva lui Ștefan cel Mare nu s-a lăsat așteptată, și la 8 iulie 1481 Basarab cel Tânăr cu oastea sa de munteni și turci a fost învins, într-o bătălie crâncenă lângă Râmnicu Sărat, cu pierderi mari de ambele părți, cronicarul moldovean contemporan crezând că „se va pomeni acest război și aceea moarte până la sfârșitul veacurilor” (Cronicile slavo-române, p. 11, 19, 34; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 37–38). S-a crezut chiar că Basarab Țepeluș a fost ucis (Cronicile slavo-române, p. 34), mai târziu aflându-se că a fost „alungat din țară”, doar cu „trei persoane” (*ibidem*, p. 46, 51, 58, 64; A. Veress, *op. cit.*, p. 37), refugiindu-se, foarte probabil, tot la turci. Ca atare, e greu de acceptat presupunerea că s-a adăpostit atunci în Oltenia, redobândindu-și apoi tronul cu ajutorul boierilor Craiovești și al rudelor sale (sora și cumnatul) din Glogova [Alex. Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul 1482–1496*, București, 1903, p. 33

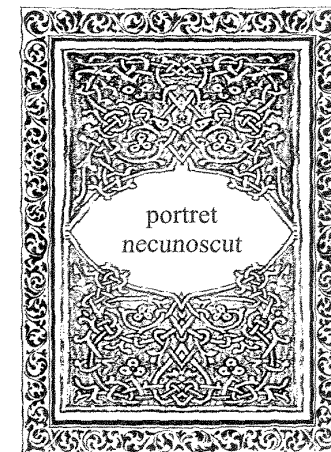

(extras din „CL”, XXXVII); Dan Pleșia, *Neagoe Basarab. Originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea* (I), în „Valachica”, I, (1969), p. 53].

VLAD CĂLUGĂRUL

(I) 1481 p. iulie 8¹ — a. august 16².

1 Cronicile moldovene arată că după victoria de la Râmnic, din 8 iulie 1481 (cf. *supra*), înainte de a se retrage în Moldova (se afla la Suceava la 23 august 1481, D.R.H., A, II, p. 363–365), Ștefan cel Mare „a lăsat să domnească peste Țara Muntenească pe Vlad voievod Călugărul”; „a așezat pe Vlad voievod ca domn în Muntenia” (Cronicile slavo-române, p. 10, 19, 34, 46, 51, 58, 64, 72). Un contemporan însemna pe la 1486 că aceasta s-a făcut „cu voia craiului” Matiaș Corvin (*ibidem*, 206, 213). A fost ultima intervenție a lui Ștefan cel Mare în treburile dinastice ale Țării Românești.

Vlad Călugărul (Petru pe numele său de botez), nepotul lui Mircea cel Bătrân, fiul lui Vlad Dracul și frate cu Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, cum mărturisește el însuși la 3 iunie 1493 (D.R.H., B, I, p. 384–385), s-a călugărit de tânăr (sub numele de Pahomie). „A fost în tinerețe călugăr, după aceea și preot și egumen în mănăstire. După aceea s-a răspopit și s-a ridicat la domnie și s-a însurat”, arată un contemporan la 13 februarie 1486 (Cronicile slavo-române, p. 207, 213–214). Încă din martie 1457 el apare în Amlaș ca pretendent împotriva lui Vlad Țepeș, ce îi spune „Sacerdos Wolahorum qui se nominat filium wayvode” (Hurmuzaki, XV¹, p. 47) și care în august 1460 face o incursiune în acel loc, alungându-l (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 12–14). În august 1477 se afla în Făgăraș, în calitate de pretendent, inamic al lui Basarab cel Bătrân Laiotă (Hurmuzaki, XV¹, p. 98), iar după moartea acestuia, în decembrie 1480, devine principalul rival al lui Basarab cel Tânăr Țepeluș, pe a cărui doamnă Maria, o cunoscută desigur în captivitatea acesteia în Transilvania

(cf. *supra*), ulterior luând-o de soție (*Cronicile slavo-române*, loc. cit.) Brașovenii l-au împiedicat să atace Țara Românească în vremea lui Țepeluș (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 159–160), care în schimb a trimis un om la Brașov să-l asasineze, înainte de 27 aprilie 1481 (Hurmuzaki, XV¹, p. 114).

- 2 Prima domnie a lui Vlad Călugărul a durat mai puțin de o lună, după 8 iulie și până pe la începutul lui august 1481. În acest răstimp anunță pe brașoveni că, după alungarea lui Țepeluș peste Dunăre, și-a trimis oștile până aproape de Severin (în aprilie 1481 turcii atacaseră Orșova; *ibidem*, p. 115), crezând că otomanii ocupați cu luptele dintre Baiazid II și fratele său Džem, nu vor interveni (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 145–146). Înțelegând însă că s-a înșelat, și neavând știri despre Țepeluș, trece de partea turcilor, luând legătura cu beiful de Nicopol. „Și a trimis Ali beg la Poartă, ca să mi se facă pace și să-mi aducă steag”, predându-i și pe boierii care fugiseră cu Basarab Țepeluș peste Dunăre (*ibidem*, p. 146–147).

În ciuda intervenției lui Ali bei, Poarta a preferat să-i acorde ajutor tot lui Țepeluș, pe care în împrejurări necunoscute îl reînscăunează înainte de 16 august 1481, când acesta se afla la Pitești, întărind ocine unor slugi domnești (*D.R.H.*, B, I, p. 287–288).

Vlad Călugărul fuge la Brașov, căci Basarab cel Tânăr scrie îndată brașovenilor să-i restituie averea cu care doi oameni ai săi s-au alăturat „vrăjmașului domniei mele Călugărul”, pe care „îl hrăniți în casele voastre și în locurile voastre”. Invocând „pacea bună” pe care o avea cu regele Ungariei, Basarab Țepeluș cere brașovenilor să-l prindă pe Călugăr și să-l trimită lui Matiaș Corvin, pentru că „vine în țara domniei mele și-ni face pagubă” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 125–126).

BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ

(IV) 1481 a. august 16¹ — † 1482 între martie 23 și iulie 13².

□ Necunoscut³.

- 1 Reia domnia, desigur cu sprijin turcesc, înainte de 16 august 1481 (*D.R.H.*, B, I, p. 287–288, cf. *supra*).

- 2 La 23 martie 1482, din Gherghița, întărește proprietățile mănăstirii Snagov. Este ultima sa mențiune în viață. La 13 iulie 1484 la Târgoviște era înscăunat din nou Vlad Călugărul (*ibidem*, p. 288–294). Expediția acestuia, cu ajutoare din Transilvania, pentru dobândirea scaunului Țării Românești, a avut loc în acest interval (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 34).

După 13 iulie 1482, Vlad Călugărul anunță pe brașoveni că pe „vrăjmașul”, său, Basarab cel Tânăr, „l-au ucis Mehedinții în satul Glogova” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 147). Satul Glogova din județul Mehedinți aparținea cumnatului său, Stanciul din Glogova, căsătorit cu sora sa Anca, cumnat care nu trebuie confundat cu omonimul nepot de soră al lui Ioan de Hunedoara, scurt timp pretendent la scaunul Țării Românești la sfârșitul anului 1447 (amintit mai sus, p. 98–99, 102–103). Nu știm cine au fost acei locuitori din Mehedinți care l-au ucis pe Basarab cel Tânăr, în refugiul său la reședința surorii și a cumnatului său din Glogova. Și nici de ce au făcut-o. Poate în legătură cu Vlad Călugărul, despre care nu știm să fi pedepsit pe ucigași, sau cu pretendentul Vlad, fostul vornic al lui Basarab cel Tânăr (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 57–59), în orice caz, e greu de crezut că asasinatul s-ar fi datorat Craioveștilor, nemulțumiți de „reparațiile socotite insuficiente” oferite (?) de Basarab cel Tânăr acestora, pentru legătura nelegitimă cu Neaga, soția lui Pârvu Craiovescu [Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (I), p. 53, nota 49].

- 3 Mormântul lui Basarab cel Tânăr nu s-a păstrat, și nici vreo indicație despre el. După N. Iorga, care credea că a pierit în luptă cu un pretendent, adică cu Vlad Călugărul, „îl vor fi ascuns în biserica din acel sat” (*Mormintele domnilor noștri*, p. 7). Mai nou, Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 199, menționează că: „Nu se știe locul unde a fost înmormântat Basarab cel Tânăr. În 1633, într-un hrisov acordat mănăstirii Bistrița, Matei Basarab afirmă că în acest lăcaș a îngropat Barbu Craiovescu pe «tatăl moșilor domniei mele Io Basarab Voievod». Admițând că e vorba de Basarab cel Tânăr, constatăm că mormântul lui nu mai există azi la mănăstirea Bistrița”.

În realitate, în actul din 30 aprilie/10 mai 1633, prin care Matei Basarab întărește satul Costești, județul Vâlcea, mănăstirii Bistrița, se arată altceva, anume că: „este îngropat răposatul jupan Pârvu banul, tatăl strămoșului domniei mele, Io Basarab voievod acolo în sfânta mănăstire Bistrița, care a fost făcută de domnia lui” (*D.R.H.*, B, XXIV, p. 52–55). Așadar, e vorba de Pârvu Craiovescu, tatăl legitim al lui Neagoe Basarab, acesta din urmă considerat de Matei Basarab ca strămoșul său, iar nicidecum de Basarab cel Tânăr Țepeluș.

VLAD CĂLUGĂRUL

(II) 1482 a. iulie 13¹ — † 1495 p. septembrie 8².

Asociat la domnie fiul său „Io Vlad Voievod“, înainte de 1487 iulie 31 — † 1488 a. februarie 4³.

Asociat la domnie al doilea fiu al său „Radu voievod“ (cel Mare) înainte de 1492 august 29⁴.

□ Mănăstirea Glavacioc⁵.

1 A fost înscăunat înaintea datei de 13 iulie 1482, când emite un document la Târgoviște (D.R.H., B, I, p. 293–294), în urma alungării lui Basarab cel Tânăr, după 23 martie 1482 (*ibidem*, p. 288–292), la Glogova, unde acesta a fost ucis de „Mehedinți“ (cf. *supra*). Sprijinul i-a venit tot de la Ștefan cel Mare, deoarece letopisețul anonim al Moldovei arată că în 1484 Vlad, ajutând pe turci la cucerirea Chilie și Cetății Albe, „a făptuit trădare față de domn“, adică față de Ștefan (Cronicile slavo-române, p. 10, 19).

2 A murit în cursul lunii septembrie 1495, curând după 8 a lunii, când emite la Târgoviște ultimul său document cunoscut (*ibidem*, p. 417). În socotelile Sibiului se menționează între 15 septembrie și 15 octombrie 1495 expedierea unui trimis la Buda „în chestiunea morții voievodului transalpin“ (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsische Nation*, I (1380–1516), Sibiu, 1880, p. 192; Alex Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare 1495–1508*, în *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 192, nota 1). Cf. și Gh. Ghibănescu, *Vlad Vodă (Călugărul)*, în „Arhiva“, Iași, VII (1896), nr. 3–4, p. 143.

Letopisețele sârbești înregistrează moartea lui Vlad Călugărul la leat 7903 sau 7904, ambele cuprinzând anul 1495 (Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești*, p. 24–25; Damaschin Mioc, *Știri de istorie a românilor în „Letopisețul brancovicesc“*, în „SMIM“, IX (1978), p. 140; N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 3).

3 De la 31 iulie 1487, după actele păstrate, asociază la domnie pe fiul său cel mare „Io Vlad voievod“, care însă moare peste șase luni, înainte de 4 februarie 1488, când tatăl său dăruiește un sat mănăstirii Govora, pentru pomenirea părinților, a sa și a „adormitului fiu al domniei mele, Io Vlad voievod, ca să fie în pomelnicul acelei sfinte mănăstiri în vecii vecilor, amin“ [D.R.H., B, I,

p. 330–331, 335–336; Constantin C. Giurescu, *La 450 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, domnul Țării Românești (1495–1508)*, în „BOR“, LXXVI (1958), nr. 3–4, p. 369]. Ulterior va fi pomenit sub numele de Vladula pentru a nu fi confundat cu fratele omonim, Vlad cel Tânăr, născut după moartea sa (D.R.H., B, I, p. 443, 445, 454–455).

4 Acte în care e amintit Radu voievod, la 29 august și în noiembrie 1492 și 16 martie 1494 (D.R.H., B, I, p. 371, 377–380, 401–405). Cf. și Octavian Iliescu, *Domni asociați în țările române în secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în „SCIM“, II (1951), nr. 1, p. 41. La 7 iunie 1494 însuși Radu voievod (cel Mare) emite un act pentru o slugă a sa, cu dregători martori ca în orice act domnesc [Olimpia Diaconescu, *Întregiri documentare la istoria secolelor XV–XVI*, în „SMIM“, VII (1974), p. 294].

5 A fost înmormântat în biserica mănăstirii Glavacioc, ctitoria sa. După pisania a doua a acesteia, din vremea lui Constantin Brâncoveanu, în 1700–1701 biserica a fost reparată, punându-se „și piatră pre Vlad-Vodă“, al cărui mormânt era încă cunoscut pe atunci [Alex. Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul*, p. 48 (continuarea notei 4), p. 51, nota 2; Ioan Mușeteanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, București, 1933].

RADU CEL MARE

1495 p. septembrie 8¹ — † 1508 p. aprilie 23².

□ Mănăstirea Dealu³.

1 Al doilea fiu al lui Vlad Călugărul, asociat la domnia tatălui său din 1492 (cf. *supra*), a urmat la tron îndată după moartea tatălui. Letopisețele sârbești de la Cetinje și Bjelo Polje menționează: „7904 (1495), a murit voievodul românesc Călugărul, iar fiul lui, Radul, a rămas în scaun“ (Anca Iancu, *op. cit.*, p. 25), iar cel așa-zis „brancovicesc“ înseamnă sub data greșită: „7003. A răposat Călugărul, voievodul românilor și i-a urmat fiul, Radul (Damaschin Mioc, *loc. cit.*).

Începe domnia îndată după 8 septembrie 1495, ultima dată când mai e amintit Vlad Călugărul (cf. *supra*). Socotelile Sibiului consemnează între 15 septembrie și 15 octombrie 1495 trimiterea unui reprezentant al orașului „pe lângă noul voievod” (*Rechnungen* p. 192; Alex. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare*, p. 192, nota 1). Primul document precis datat, păstrat de la Radu cel Mare este din 31 ianuarie 1496 (*D.R.H.*, B, I, p. 427–428).

Înainte de 29 noiembrie <1495>, când vestește pe brașoveni „despre steagul și pacea ce mi-a dat împăratul domniei mele de la Poartă, ca să-mi aducă” (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 206–207), Radu cel Mare fusese investit de Baiazid II cu domnia în Țara Românească.

- 2 Fiind bolnav încă din 1501, căci după mărturia lui Baiazid II „șapte ani întregi [...] a fost pus în rădvan ca un trunchi și dus din loc în loc”, supuși săi neînstrăinându-se totuși de el „din cauza slăbiciunii și a podagrei” (I. Leunclavius, *Historia musulmanae Turcorum*, Frankfurt, 1591, col. 675; N. Iorga, *O veste însemnată din trecutul nostru cel vechi. Cum a fost Radu cel Mare, ctitorul mănăstirii Dealu?*, în „Floarea darurilor”, II (1907), nr. 28, p. 433–435, cit. și de Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 385–386), la 29 februarie 1508 Radu cel Mare scria sibienilor în legătură cu medicul său (de fapt „phisicus”, adică vindecător, nici medic oficial, dar nici „bărbier”, adică chirurg) Francisc, care sosise la Târgoviște (Hurmuzaki, XV¹, p. 180; N. Vătămanu, *Radu cel Mare și misteriosul său phisic Franciscus*, în *Voievozi și medici de curte*, București, 1972, p. 51–52, 57–61). În *Viața Sf. Nifon*, Gavril Protul se referă la „o boală groaznică și cumplită” (în *Literatura română veche (1402–1647)*, I, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 79; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 13; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 25). S-a presupus că e vorba de podagră, adică „durere de picioare” până la înțepenire (N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 52; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 206; Radu Ștefan Ciobanu, *Radu cel Mare*, în „MI”, XXIII (1989), nr. 3, p. 16), sau, fără nici o dovadă documentară, de diabet (Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievozilor de la mănăstirea Dealul*, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova”, *Istorie-etnografie*, Ploiești, I (1968), p. 75).

La 12 martie 1503, boala sa, socotită gravă, era cunoscută la Buda, și regele Ungariei, Vladislav II, cerea sașilor și comitelui Timișoarei, ca după apropiata moarte a lui Radu, să împiedice așezarea în Țara Românească a unui domn supus turcilor (Hurmuzaki, II², p. 372–373; XV¹, p. 180–181).

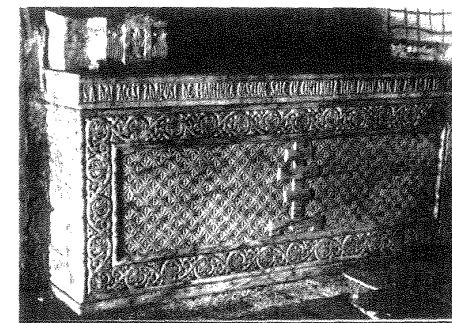
În sfârșit, la 6 aprilie 1508, regele știa că boierii din Țara Românească do-reau ca domn pe fiul lui Țepeluș (*ibidem*, XV¹, p. 181), așadar pe Danciu (Dan).

Radu cel Mare a murit „după Paști” (= 23 aprilie 1508), cum notează Gri-gore Ureche (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, p. 138),

decesul său fiind cunoscut la Buda înainte de 3 mai 1508 (Hurmuzaki, XV¹, p. 182; Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 221, nota 3). La moarte trupul îi era „groaz-nic și întunecat, plin de puroi și de putoare”, cum e descris în „viziunea” lui Neagoe Basarab, după mărturia lui Gavril Protul (cf. și *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 27; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 63), indiciu posibil al unei boli poate mai grave decât podagra, care i-a provocat decesul.

- 3 Locul de veci al lui Radu cel Mare se află în biserica mănăstirii Dealu, rectito-rită de el, devenită cea de-a doua necropolă domnească, după cea de la Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. Gavril Protul arată în „*Viața Sf. Nifon*” ed. cit., p. 80, că „trupul Radului Vodă îl îngroapară în mormântul, care-l făcuse în tinda bisericii în mănăstirea den Deal”. Mormânt „de piatră cioplită, cum să veade”, mărturisește cronica atribuită lui Radu Popescu (*loc. cit.*), de fapt de „marmură” prinsă cu scoabe de fier (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, *loc. cit.*), aflat în colțul de nord-est al pronaosului bisericii, nu s-a păstrat în forma inițială. „Piatra de mormânt i-a fost însă sfărâmată, și capul său, dezgropat pe la 1830–40, stătea pus într-o cutiuță sărăcăcioasă, în mijlocul strălucitei biserici” (N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 8), unde, la 1909 încă, avea alături craniul lui Mihai Viteazul, acesta din urmă inscripționat pentru a nu fi confundat cu cel al lui Radu (*idem*, *Oameni care au fost*, I, Bucu-rești, 1934, p. 360). În 1903 nici măcar locul acestui mormânt nu mai era cu-noscut (Alex. Lapedatu, *Mormintele domnești de la mănăstirea Dealului*, p. 433–444), dar în 1908, cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, a fost ridicat un sarcofag de marmură, realizat de către Carol Storck, cu chenar floral și inscripții pioase, comemorative, la suprafață și de jur-împrejur, încheiate cu precizarea că „S-a dat acest adăpost de marmură oaselor cu cheltuiala Țerii, patru sute de ani de la moartea lui” (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, I, p. 248–249; Nicolae V. Bălan, *op. cit.*, p. 75–76). Numai că, în ciuda acestei ultime precizări, craniul lui Radu cel Mare „fărâmat de barbaria curioșilor pe vremea ocupației germane” (N. Iorga), din timpul primului război mondial, și-a aflat aici locul de veci abia în 1920. Cf. și Constantin Bălan, *Mănăstirea Dealu*, ed. a II-a, p. 24–25, și fig. 27.

MIHNEA CEL RĂU

1508 între aprilie 23 și mai 9¹ — 1509
octombrie între 12 și 29².

† 1510 martie 12³.

□ Biserica parohială săsească, fostă
a Sfintei Cruci a Fraților Predica-
tori (dominicani) din Sibiu⁴.

- 1 După moartea lui Radu cel Mare, la câteva zile după 23 aprilie 1508 (cf. *supra*), Mihnea cel Rău („*quidam filius eondam Dracule voievode Mihne vocatus*”) a intrat în Țara Românească cu ajutoare turcești de la Dunăre (Hurmuzaki, II², p. 574) ocupând Târgoviștea și cetatea Poienari, și trimițând solii către comitele Timișoarei pentru regele Ungariei, și către comandantul trupelor transilvănene, Ioan Lulay, care din tabăra de lângă Râșnov, anunța despre aceasta pe sibieni, marți 9 mai 1508 (*ibidem*, XV¹, p. 183; datarea [30 mai 1508] și localizarea acestei scrisori sunt greșite la Alex. Lapedatu, *Mihnea cel Rău și ungurii, 1508–1510*, în „AIINC”, I (1921–1922), p. 50 și nota 2, deoarece marți (*feria tertia*) după sărbătoarea Sf. Bonifaciu papa cade doar pe 9 mai 1508). La 5 iunie 1508 de la Argeș, Mihnea voievod anunța pe sibieni despre începutul domniei sale, toți boierii fiind de partea sa și având în mână toate cetățile, ținând seama de toate beneficiile pe care le-a avut în trecut în regatul Ungariei, vrea să mențină relații pașnice cu acesta, urmând să-l protejeze de turci (Hurmuzaki, XV¹, p. 183–184). A doua zi, 6 iunie 1508, din Pitești în drum spre București, unde își va stabili reședința, Mihnea emite primul său document intern păstrat (*D.R.H.*, B, II, p. 116).

Mihnea a fost fiu nelegitim, întâiul născut, al lui Vlad Țepeș, conceput de acesta înainte de căsătorie „cu o fată” (povestirile slave despre Vlad Țepeș, în *Croniclele slavo-române*, p. 206, 213). Cum Vlad Țepeș s-a căsătorit cu o rudă a lui Matiaș Corvin după 11 februarie și înainte de 4 martie 1462 (N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 164; I. Bianu, *Ștefan cel Mare. Câteva documente din arhivul de stat de la*

Milan, în „Columna lui Traian”, ianuarie-februarie 1883, p. 35), deci prin februarie (Pavel Chihaia *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 124; *idem*, în *Pagini de veche artă românească. De la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, București, 1970, p. 144), rezultă că Mihnea s-a născut înainte de mijlocul lui februarie 1462, la venirea pe tron având deci spre 50 de ani. Mama sa a devenit ulterior, desigur, soția lui Dracea armașul, fapt pentru care *Viața lui Sf. Nifon* de Gavril Protul, *ed. cit.* p. 80, care îl privește cu ostilitate, îl numește „*Mihnea feciorul Dracei armașul*”, pe care variante ale *Istoriei Țării Românești*, *ed.* 1960, p. 14, 205, îl socotesc „*din Mănești*”; Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, *ed.* Adolf Armbruster, București, 1979, p. 106–107. „*Mihnea Vodă Dracea*” (nu Drăculea!) îl numește și pisană mănăstirii Bistrița pusă de spătarul Constantin Brâncoveanu în 1683 (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 194). Atrag atenția, ceea ce nu s-a observat până acum, că un Dracea, sluga lui Radu cel Frumos, apare chiar la <1472> (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 78–79); acest nume fiind întâlnit atât în Țara Românească cât și în Moldova, cel puțin până la mijlocul secolului XVI (*D.R.H.*, B, II, p. 158, 161, 210, 213; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 79; Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV–XVI*, în „AIINC”, IV (1926–1927), p. 50–51) și nu poate fi considerat «o confuzie cu porecla de „Drăculea” pe care o purta Vlad Țepeș», cum s-a crezut (Dan Zamfirescu, în *Literatura română veche*, I, p. 106, nota 85; cf. și recenziile lui Pavel Chihaia, care considera că nu a existat un Dracea armașul din Mănești, că Mănești era domeniul ereditar al Drăculeștilor (deși putea mai târziu ajunge în posesiunea Mihneștilor și de la armașul Dracea!), în sfârșit, că „armaș” ar însemna metaforic „crudul” și s-ar referi la Vlad Țepeș (*Țara Românească între Bizanț și Occident*, Iași, 1995, p. 240), afirmații fără nici un temei. Ulterior, Ștefan Andreescu, fără să-l citeze pe P. Chihaia, afirmă același lucru: «se poate pune fără grijă semn de egalitate între Vlad Țepeș sau „Dracula” și „Dracea armașul din Mănești”» (*Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, p. 151). S-a întâmplat deci cu Mihnea ca și cu Neagoe Basarab sau Constantin Șerban, să aibă un tată natural domnesc și un altul vitreg, soțul ulterior al mamei sale. De la acest Dracea armașul a moștenit Alexandru II Mircea, nepotul lui Mihnea cel Rău, moșia din București pe care a înălțat mănăstirea Sfânta Troiță (Radu Vodă), destinată a fi lăcașul mitropoliei din București.

Înainte de 13 februarie 1486 Mihnea (care îl însoțise pe tatăl său în exil, iar după omorârea lui Țepeș trecuse la Poartă cu o seamă de boieri; *Călători străini*, I, p. 177) fugise de la Constantinopol la Buda, la curtea regelui Matiaș Corvin. Cum însă aici, pe lângă fiul regelui se mai afla un fecior, de data asta legitim, al lui Vlad Țepeș, numit Vlad (cel de-al doilea fiu legitim, al cărui

nume nu s-a păstrat, murind la curtea episcopului de Oradea, înainte de 1486) (*Cronicile slavo-române*, p. 206, 213), Mihnea s-a strămutat la Sibiu, de unde încerca înainte de 1 iulie 1494 să atragă de partea sa prin scrisori pe boierii lui Vlad Călugăru (Hurmuzaki, XV¹, p. 141; Alex. Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugăru*, p. 55–57; idem, *Politica lui Radu cel Mare*, p. 192). După moartea lui Vlad Călugăru el rămâne în scaunele săsești și la nord de acestea, ca pretendent împotriva vărului său Radu cel Mare, încercând să treacă în Țara Românească, provocând între 1495 și 1498, repetate închideri ale drumurilor dinspre Transilvania din partea lui Radu cel Mare și proteste de ambele părți ale munților (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 178–180; Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470–1653)*, București, 1938, p. 13–14; Hurmuzaki, XV¹, p. 147, 149, nota 2; Alex. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare*, p. 192–194). Ulterior, trece la turcii dunăreni, cu ajutorul cărora a obținut, cum am văzut, în cele din urmă domnia, regele Ungariei susținând pe fiul lui Basarab Țepeluș, Danciu (Dan), preferatul boierilor munteni (Hurmuzaki, XV¹, p. 181).

Fratele său vitreg, „Vlad voievod, fiul răposatului Dracula“, fusese oprit încă de la 1 noiembrie 1495 de regele Vladislav II, cu care nu mai era rudă, de a pătrunde în Țara Românească, unde încercase să ia domnia după moartea lui Vlad Călugăru (Hurmuzaki, XV¹, p. 144–145, cf. și II², p. 365; Alex. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugăru*, p. 53–55), ulterior stabilindu-se în Transilvania și întemeind familia Dracula de Sintești (Paul Binder, *Une famille noble roumaine de Transylvanie: les Drakula de Sintești*, în „RRH“, XXVII (1988), nr. 4, p. 301–314; idem, *Die Genealogie des rumänischen Adelsfamilie Drakula aus Siebenbürgen*, în *Recueil d' études généalogiques et héraldiques roumaines*, București, 1988, p. 36–47), înnoibilată la 20 ianuarie 1535 prin Ladislau Dracula de Sintești, de regele Ungariei Ferdinand I de Habsburg (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 248–249).

- 2 Apropierea lui Mihnea cel Rău de Ungaria, unde crescuse și trecuse la catolicism („Arhiva istorică a României“, I², ed. B.P. Hasdeu, București, 1865, p. 47, 52; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 19, 20 variantă, 205), în vederea desprinderii de Poartă (unde avea un fiu, Miloș, ostatec) și încercarea de a-și întări puterea prin suprimarea adversarilor interni, înainte de 1 ianuarie 1509, în dauna marii boierimi, îndeosebi a înțelegerii cu Craioveștii, a făcut ca aceștia (avertizați de intenția lui Mihnea de a-i nimici) să fugă peste Dunăre la turci în septembrie 1509. A urmat răzbunarea cruntă a domnului asupra curților și citorii Craiovești (Gavril Protul, *Viața lui Sf. Nifon*, ed. cit., p. 80–82; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 14–17; Hurmuzaki, XV¹, p. 189; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 194; idem, în Hurmuzaki, *op. cit.*,

p. 189, nota 1; Alex. Lapedatu, *Mihnea-cel-Rău și ungurii*, p. 50–63; Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 102–105).

În condițiile acordării de către turci, la Constantinopol, a domniei lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț), fratele lui Radu cel Mare, în octombrie 1509, la stăruințele Craioveștilor (cf. *infra*), Mihnea cel Rău cedează domnia fiului său, Mircea III (cf. *infra*), păstrându-și, desigur, în raport cu acesta o poziție privilegiată, fără a părăsi, se pare, Țara Românească, unde sibienii îl mai căutau încă la 21 noiembrie 1509 (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 64, nota 2). Ultimele acte cunoscute de la Mihnea cel Rău sunt emise la 12 octombrie 1509, la București, o scrisoare către Brașov sau Sibiu și una către Veneția (Alex. Lapedatu, *Miloș fiul lui Mihnea cel Rău – Mărturii mai puțin cunoscute* –, în „CL“, L (1916), nr. 1, p. 73–74), iar primul act dat de „Io Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu domn“, datează din 29 octombrie 1509 (*D.R.H.*, B, II, p. 137–138). În acest scurt interval, între 12 și 29 octombrie 1509, a avut loc, foarte probabil, trecerea domniei de la Mihnea cel Rău la fiul său, Mircea III.

Mihnea a plecat din Țara Românească înainte de 26 ianuarie 1510, când trecea pe la Bran, îndreptându-se spre Brașov, unde e atestat la 9 februarie (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, Brașov, 1886, p. 144–145), după care s-a deplasat la Sibiu, desigur în legătură cu intrarea în țară, spre sfârșitul lui ianuarie 1510 a lui Vlad cel Tânăr cu turci și boierii Craiovești, intrare despre care se știa la Poartă înainte de 19 februarie. Fuga sa fiind cunoscută la 7 și 8 martie 1510 la Constantinopol, respectiv Buda (Hurmuzaki, VIII, p. 41–42; Gavril Protul, *op. cit.*, p. 82–83; Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 64, notele 6–7).

- 3 La Sibiu, unde Mihnea cu soția sa, doamna Voica, s-a stabilit oficial, cu salv-conduct de la voievodul Transilvaniei (Hurmuzaki, XV¹, p. 198), se aflau și inamicii săi: rivalul domnesc Danciu, fiul lui Basarab cel Tânăr Țepeluș, nobilul sârb Dimitrie Iacșici de Nădlac, a cărui soră fusese batjocorită de Mihnea și al cărui ginere, Pârveu, nepotul de soră al lui Radu cel Mare, fusese omorât de același Mihnea cel Rău, cf. Schesaeus, *Ruinae Pannonicae*, Wittenberg, 1571, lib. I, vers. 364–365; Hurmuzaki, XV¹, p. 164), și Albu vistier (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 189–190). Conduși de D. Iacșici, aceștia au hotărât să-l ucidă pe Mihnea, la 12 martie 1510, ziua Sf. Grigore Papa.

Profitând de absența fiului său Mircea III, care cu oamenii săi însoțise la 11 martie pe voievodul Transilvaniei până la Slimnic, inamicii lui Mihnea cel Rău și-au pus planul în aplicare la 12 martie 1510, atacându-l pe neașteptate la ieșirea din biserica cea mare săsească, a Predicatorilor, din piața mică, centrul de atunci al cetății Sibiului, unde asistasă la slujbă, fiind de rit catolic. Ucigașii în frunte cu D. Iacșici, arătat de izvoarele vremii ca principalul vinovat, care conducea 32 de pedestrași, l-au omorât, nefiind înarmat, cu lovituri de spadă,

sub privirea îngrozită a rudei sale, judele regal de Orăștie, Ștefan Olahul, tatăl învățatului Nicolae Olahul, care îl însoțea. Asasinatul s-a petrecut în piață, lângă treptele bisericii, în dreptul ulicioarei care ducea la biserica cea mare săsească, nu departe de incinta de atunci a orașului.

Ulterior, până în seară, toți ucigașii au fost la rândul lor omorâți de sibieni și de către oamenii lui Mircea III, revenit în cetate, care l-ar fi despicat el însuși cu spada pe Danciu Țepeluș (Hurmuzaki, XV¹, p. 197–200; Gh. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, II, ed. a II-a, București, 1886, p. 196–198; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 20 și variantă, p. 205 variantă; Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 28–29; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 682; Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 140, Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 191; Alex. Lapedatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*, în „CL”, L (1916), nr. 3, p. 319–323 și nota 1, p. 324, 325; text reprodus și în idem, *Mihnea-cel-Rău și ungurii*, p. 68–72 și nota 1, p. 73, 75; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 101–102). Îndată, la 24 martie 1510, regele Vladislav II a luat sub protecția sa pe văduva Voica și orfanii celui ucis (Hurmuzaki, XV¹, p. 200, cf. și p. 201–202).

- 4 Fiind de rit catolic, Mihnea cel Rău a fost înmormântat în biserica parohială săsească, atunci a Sfintei Cruci a Fraților Predicatori (dominicani) lângă care a fost ucis. Inscripția latină de pe lespedea tombală de marmură arată că „*Michael Voievodul Transalpin*” înmormântat acolo a fost ucis de Iacșici în ziua fericitului Grigore, anul 1510 (Hurmuzaki, XI, p. 843, nota 1; Alex. Lapedatu, *Mihnea-cel-Rău și ungurii*, p. 73; N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 8). Pentru decorația lespedei funerare a lui Mihnea, cf. Pavel Chihaia, *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, p. 213. Cf. și Adolf Heltmann, *Mihnea der Böse in der deutschen und rümenischen Dichtung*, în „*Deutsche Fundgruben Siebenburgens*”, 1942, p. 620–640; Al. Dima, *Sibiu*, București, 1940, p. 74.

După o tradiție consemnată în copiile din secolul XVIII ale cronicii interne: „șade și pâră (sic) în zioa de astăzi capul Mihnii vodă zugrăvit în zid, unde l-au înjunghiet” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 20 variantă). În prezent însă nu se mai vede nimic de acest fel.

MIRCEA III

1509 a. octombrie 29¹ —1510 c.
ianuarie 26².

□ Necunoscut.

- 1 Mihnea cel Rău a cedat domnia fiului său Mircea după 12 octombrie 1509, desigur, în urma aflării vestii despre numirea la Poartă a noului domn Vlad cel Tânăr, candidatul Craioveștilor (Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, p. 82). Deși a rămas în Țara Românească până înainte de 26 ianuarie 1510 (cf. *supra*), el nu a asociat la domnie pe fiul său, cum se crede de obicei în istoriografia românească, ci i-a transmis domnia chiar dacă și-a păstrat o ascendență asupra acestuia, Mircea III emițând acte cu titlul de domn din mila lui Dumnezeu, iar nu de voievod asociat, în vreme ce tatăl său nu mai dă nici un fel de documente domnești.

Primul act păstrat de la Mircea III este din 29 octombrie 1509, emis la Borăști, reședința unui partizan al său, Radu paharnic. Celelalte două sunt din 3 noiembrie, emis tot la Borăști, și din 5 decembrie 1509. Toate poartă semnătura domnească: „*Io Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu, domn*”. Cele din 29 octombrie și 5 decembrie 1509 fiind porunci domnești, înscriu în frunte titlul scurt al domnului: „*Io Mircea voievod, fiul lui Io Mihnea voievod*”, în vreme ce cel din 3 noiembrie 1509, fiind o întărire de proprietate, consemnează titlul solemn al acestuia: „*Io Mircea voievod, fiul marelui Io Mihnea voievod, domn a toată țara Ungrovlahiei*” (*D.R.H.*, B, II, p. 137–141), titlul care, în final, indică limpede că e vorba de o domnie deplină, iar nu de o asociere la domnie. Și în timpul pribegiei în Transilvania, în 1510–1511, mama sa vitregă, doamna Voica, îl numește „*Mircea voievod*”, iar el însuși se intitulează: „*Cu mila lui Dumnezeu Io Mircea voievod și domn*”, semnând „*Io Mircea voievod, cu mila lui Dumnezeu domn*” (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 214–223), alte dovezi clare că în Țara Românească Mircea III fusese domn deplin, iar nu asociat al tatălui său.

- 2 Retragerea lui Mircea III din Țara Românească, care s-a petrecut mult înainte de 19 februarie 1510, când se știa la Adrianopol că turcii cu noul domn, Vlad cel Tânăr, au trecut la nordul Dunării (Hurmuzaki, VIII, p. 41), trebuie pusă în legătură cu fuga tatălui său, Mihnea cel Rău, care la 26 ianuarie 1510 trecea pe la Bran spre Brașov (cf. *supra*). Ea a avut loc în jurul acestei date, în urma luptei de lângă mănăstirea Cotmeana, cu un „pâlc” de oaste turcească condusă de Neagoe „vătahul de vânători” [după N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, ed. I-a, p. 266, ar fi vorba de vătaful (= conducătorul) prigonitorilor, fostul mare postelnic Neagoe Basarab]. În cele din urmă, fără a putea preciza ruta urmată, Mircea III și-a întâlnit tatăl la Sibiu (Gavril Protul, *op. cit.*, p. 82–83, cf. și *supra*), unde se afla înainte de 11 martie 1510, în ajunul asasinării tatălui său (Hurmuzaki, XV¹, p. 199), participând în ziua următoare la urmărirea asasinilor acestuia (cf. *supra*).

După acest act tragic a rămas un timp la Sibiu, sub protecția conducerii orașului și a regelui Vladislav II (*ibidem*, p. 200–202). A trecut apoi la Brașov, iar un an după instalarea lui Vlad cel Tânăr, deplasându-se pe la Făgăraș și Rupea, împrumutând 300 000 de aspri de la doamna Voica, angajând secui și considerând că are aprobarea regelui Ungariei, a organizat, după 10 ianuarie 1511 (Hurmuzaki, XV¹, p. 209–210), o expediție pentru redobândirea Țării Românești. Înfrânt însă în lupta de la Gherghița de către oastea lui Vlad cel Tânăr, în care s-a evidențiat vornicul Danciu Craiovescu, zis Gogoasă, Mircea III ar fi fugit, după o variantă a cronicii interne, pe Dunăre, la Constantinopol [Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 218–221; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 19–20 și variante la p. 20 și 205; Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, p. 83, atribuind eronat conducerea expediției lui Mihnea cel Rău; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 682, împăcând eroarea izvorului precedent cu realitatea, prin atribuirea expediției lui „Mihnea (în loc de Mircea — n.a.), fiul lui Mihnea voievod”].

La începutul domniei lui Neagoe Basarab, în vara lui 1512, înainte de 19 iulie (Hurmuzaki, XV¹, p. 220; Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 223–224), Mircea III organizează o nouă expediție pentru redobândirea scaunului Țării Românești, cu sprijin din Transilvania, fiind înfrânt de domnul în scaun, care informează Poarta despre aceasta (*Documente turcești privind istoria României*, I, ed. Mustafa A. Mehmed, București, 1976, p. 9). La 19 iulie 1512 voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, anunța pe bistrițeni despre retragerea lui Mircea în cetatea Ciceu (Hurmuzaki, XV¹, *loc. cit.*).

Ultima informație despre el este din 22 ianuarie <1514>, când scrie din Cetatea de Baltă (care aparținea lui Bogdan III al Moldovei; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 109–110) brașovenilor, cerându-le armefele lăsate pentru el la Brașov de voievodul Ioan Zápolya și un sprijin din partea lor, pentru a lupta împotriva turcilor (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 222; N. Iorga, în Hurmuzaki,

XV¹, p. 201, nota 1). O știre venețiană falsă trimisă din Buda la 10 noiembrie 1521 pretindea că ar fi fost instaurat în Țara Românească de Mehmed bei de Nicopol după uciderea lui Teodosie (Hurmuzaki, VIII, p. 51).

A murit după 1534, când s-a născut fiul său, viitorul domn al Moldovei Petru Șchiopul (cf. *infra*).

Nu se știe unde a fost înmormântat.

Fratele său Miloș, ostateg la Poartă în timpul domniei tatălui său, Mihnea cel Rău, a rămas aici ca pretendent, în legătură cu brașovenii și cu unii boieri din Țara Românească, până când a fost închis și executat înainte de 20 octombrie 1519, pentru „*crimă împotriva împăratului*”, ca urmare, se pare, a uneltirilor lui Neagoe Basarab (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 223–224; Hurmuzaki, XV¹, p. 240–241; Alex. Lapedatu, *Miloș fiul lui Mihnea cel Rău*, în „CL”, L (1916), nr. 1, p. 72–76; cf. și Elie Niculescu, *Miloș Vodă*, în „RIAF”, V (1903), vol. IX, p. 193). De la el s-a păstrat un catastif de cheltuieli din 1508–1509 (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 469–482).

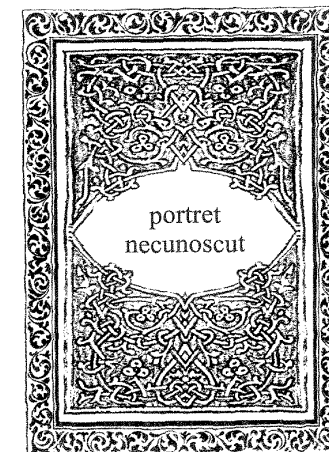
VLAD CEL TÂNĂR, VLĂDUȚ

Data nașterii 1494¹.

1510 a. ianuarie 26² — † 1512 ianuarie 23³.

□ Mănăstirea Dealu⁴.

- 1 Fiul cel mic al lui Vlad Călugărul și al celei de-a doua soții a acestuia, Maria (Eupraxia), văduva lui Basarab cel Tânăr Țepeluș, frate vitreg cu Radu cel Mare și cu Vlad (Vladula), cel asociat cu Vlad Călugărul și mort în 1488 (cf. *supra*), al cărui nume de botez l-a preluat, s-a născut în 1494. Inscripția sa funerară arată că „*într-al 16 an al vârstei șezu pe scaunul domnesc*” (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, I, p. 251), și cum domnia sa a început în februarie 1510, rezultă că anul nașterii sale a fost 1494. Este primul domn căruia îi putem stabili cu o oarecare exactitate anul nașterii, după un izvor al vremii. Afirmăți-

ile după care ar fi avut la moarte 26 de ani (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 392, sau „în 1511, cel mult 27 de ani” (Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II) în „*Studia Valachica*”, II (1970), p. 116, nota 11; idem, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în „*Acta Valachica*”, III (1972), p. 144–145, nota 19), nu pot fi, așadar, luate în considerare. E amintit în actele lui Radu cel Mare din martie și septembrie 1497 (*D.R.H.*, B, I, p. 441, 445, 454–455), de la vârsta de circa trei ani.

- 2 Boierii Craiovești fugari peste Dunăre în septembrie 1509 (înainte de 1 octombrie, când sibienii au trimis un om anume în Țara Românească spre a se interesa de soarta lor, (cf. *Rechnungen*, I, p. 527), în frunte cu frații Barbu banul și Pârvu vornicul, au reușit să obțină la Poartă domnia pentru adolescentul Vlad cel Tânăr, zis și Vlăduț, în vârstă de 16 ani, în cursul lunii octombrie 1509. Boierii și noul domn și-au jurat reciproc credință în fața „pașii Dunării”, Mehmed bei Mihaloglu, sangiacbeul de Nicopol, atât pe teritoriul Imperiului otoman, cât și la trecerea Dunării (Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, p. 82; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 17–18; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Moldovei*; p. 682), trecere care a avut loc înainte de 19 februarie <1510>, când știrea despre aceasta era cunoscută la Adrianopol (Hurmuzaki, VIII, p. 41). La 7 și 8 martie 1510, ținând seama de distanțe, se știa la Constantinopol, respectiv la Buda, că turcii au „pus” deja pe noul domn în Țara Românească (*ibidem*, p. 41–42; Alex. Lapedatu, *Mihnea-cel-Rău și ungurii*, p. 64, nota 7).

Deoarece Vlad cel Tânăr scria sibienilor, în cursul anului 1510, că Mihnea cel Rău a fugit la Brașov după așezarea sa în scaunul Țării Românești (când „am venit în Țara Românească și m-am așezat în scaunul părintelui și fratelui meu Radu voievod, acel dușman al nostru Mihnea mi-a luat pe mătușa și a fugit acolo (la Brașov — n.a.) cu ea” (Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul*, p. 30–31), și cum Mihnea cel Rău a fugit pe la Bran la 26 ianuarie 1510 (cf. *supra*), rezultă că Vlad cel Tânăr se instalase în scaun înaintea acestei date.

Inscripția de pe mormântul lui Vlad cel Tânăr, izvor contemporan, afirmă că acesta „șezu pe scaunul domnesc și domni un an și nouă luni și jumătate”, și cum a murit la 23 ianuarie 1512 (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *loc. cit.*), rezultă că oamenii vremii socoteau începutul oficial al domniei sale, foarte probabil, nu în legătură cu alungarea lui Mircea III și a tatălui acestuia, Mihnea cel Rău, ci după încoronarea sa, desigur la mijlocul lui martie 1510. Primul document păstrat de la Vlad cel Tânăr este din 1 aprilie <1510> (*D.R.H.*, B, II, p. 141–142).

- 3 Ca urmare a rușii „legămintelor” lui Vlad cel Tânăr față de Craiovești, consecință a acuzației cumnatului domnului, marele vornic, moldoveanul Bogdan, că Neagoe Pârvulescu (Craiovescu) urmărea să dobândească domnia pentru sine, și a orientării lui Vlad către pretendentul otoman Selim (viitorul sultan), în conflictul acestuia pentru succesiunea la tron, cu tatăl său, Baiazid II (1481–1512), de partea căruia se situa Mihailoglu Mehmed bei de Nicopol și protejații săi Craioveștii, aceștia, amenințați cu pieirea de mânia domnului, au fugit din nou, de data aceasta la beiu de Nicopol, în intervalul 28 noiembrie–27 decembrie 1511 (*D.R.H.*, B, II, p. 188–190). În condițiile de instabilitate politică de la sfârșitul stăpânirii lui Baiazid II, Mehmed bei, „pașa Dunării”, i-a acordat însemnele domnești lui Neagoe, în numele, dar fără aprobarea sultanului, cerând abia după aceea investirea acestuia (Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, p. 84–85; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 20 variantă, p. 21–22, 205; Virgil Cândea, *loc. cit.*, Mustafa A. Mehmet, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în „*Studii*”, XXI (1968), nr. 5, p. 921–928; Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 47–51; Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II), p. 116–120).

Expediția turcească pentru înlocuirea lui Vlad cel Tânăr a avut loc foarte repede, chiar la începutul lui ianuarie 1512. Trecerea Dunării și primele confruntări între oastea lui Mehmed bei și Neagoe, și cea a lui Vlad cel Tânăr, numărând 4 000–5 000 de oameni, sub conducerea marelui ban Datco (Deatco), s-au desfășurat mult înainte de 17 ianuarie 1512, când vicevoievodul Transilvaniei scria sibienilor despre acestea, tocmai din Deva (Hurmuzaki, XV¹, p. 217). Iar lupta hotărâtoare s-a dat după 8 ianuarie 1512, când Vlad cel Tânăr emite la Târgoviște ultimul său document păstrat (*D.R.H.*, B, II, p. 190–192), și înainte de 23 ianuarie 1512, când Vlad, învins și luat prizonier, a fost dus și decapitat „în cetatea București”, după mărturia inscripției sale funerare (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 291), adică în cadrul curții domnești de aici. Letopisețul sârbesc înregistrează data eronată: „7021 <1513> Împăratul (sic) Mehmed l-a ucis pe begul Vlad, voievodul românilor în 25 ianuarie” (Damaschin Mioc, *Știri din istoria românilor în „Letopisețul brancovicesc”*, p. 140). Data de zi a morții lui Vlad cel Tânăr, 23 ianuarie, trebuie desigur acceptată după inscripția sa tombală, izvor contemporan. Însă *Viața Sf. Nifon* de Gavril Protul, *ed. cit.*, p. 85, în reproducerea ei în *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 22, menționează că bătălia s-a dat „lângă orașul București” (o variantă a cronicii interne, *loc. cit.*, și cea atribuită lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 29, localizează chiar „la Văcărești, den jos de București”), după care, domnul înfrânt vrând să fugă: „fu prins de oastea lui Mehmet pașa și-l duseră în București la pașa legat” și „însuși pașa, cu mâna lui, i-au tăiat capul în oaraș în București supt un păr, ca și pre Avesalom când îl segetă loav fiind el încurcat de păr de ramura unui stejar în lunca Efremlui”. Ultima precizare a execuției „supt un păr”, acceptată până

acum cu ușurință, pentru pitorescul ei, de istoricii români, este în realitate o metaforă biblică, preluată din cartea a doua a lui Samuil (XVIII, 9) (*Introducere la Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. XXII, nota 2; Cf. și Dan Pleșia, *op. cit.*, p. 120, nota 131), fără nici o legătură cu realitatea amintită mai sus.

Raportul contemporan al lui Hasan pașa, beilerbeiu Rumeliei, către pretendentul Selim, arată că execuția lui Vlad a avut loc sub steagul de investitură acordat acestuia de Baiazid II, fiind însoțită de distrugerea altor însemne de investitură: Mehmed bei „a tăiat capul voievodului Vlad, cel amintit, sub steagul pe care i-l dăduse mânia sa padișahul, tatăl domniei voastre (a lui Selim — n.a.), și a spart toba împăratului” (Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 926). Un rol însemnat în execuția domnului l-a jucat și Barbu Craiovescu. Letopisețul sârbesc de la Bjelo Polje arată că „fiul lui Alibeg cu Barbul i-au tăiat capul lui Vlad la vlahi” (Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești*, p. 26). Aceeași știre și într-un raport al Raguzei către regele Vladislav II, din 1 aprilie 1512, care în plus precizează că fiul lui Ali beg era Hasan begul de Vidin, care l-ar fi ucis pe domn „cu ajutorul lui Barbul”, participarea begului de Vidin la expediție fiind confirmată și de o scrisoare din 17 ianuarie 1512 a lui N. Thuroczy către sibieni (Radu Constantinescu, *Documente ragusane în colecția de microfilme a Arhivelor Statului*, în „RA”, LVIII (1981), nr. 1, p. 37–38 (cu comentarii eronate ale autorului)).

De execuția lui Vlad cel Tânăr nu au fost vinovați doar Craioveștii, în frunte cu Neagoe, și ruda lor Mehmed bei, ci și o seamă de alți boieri, chiar dintre rudele prin alianță ale domnului. De altfel, inscripția funerară a acestuia precizează la plural că după lupta cu noul domn, Neagoe Basarab, „au tăiat capul lui Io Vlad voievod”. Unele variante ale cronicii interne arată că după lupta amintită „cu Vlăduță vodă, iar niște boieri de-ai lui l-au viclenit și i-au tăiat capul”, altele menționând în fruntea acestora chiar pe Calotă vornicul din Stoenеști, cumnatul celui ucis (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 20 și 205 — variante; I.I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzesc*, în „MO” XIII (1961), nr. 7–8, p. 504; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 682; Dan Pleșia, *op. cit.*, p. 120–121).

- 4 Mormântul lui Vlad cel Tânăr se află în biserica mănăstirii Dealu, necropola familiei lui Radu cel Mare și a unor descendenți ai acestuia, în colțul de sud-vest al pronaosului, în dreapta intrării. După execuție, slujitorii noului domn, Neagoe, „luară trupul de-l duseră la mănăstirea den Deal, care o făcuse frate-său Radu Vodă, de-l îngropară” (Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, ed. cit., p. 85; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 22–23; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 29). Și un act din 26 iunie 1588 menționează îngroparea sa la mănăstirea „de la Deal” (*D.I.R.*, B, XVI–5, p. 370).

O lespede simplă, de marmură albă, cu inscripție slavă, se referă la originea, durata domniei, data și felul morții lui Vlad cel Tânăr (Radu Gioglovan,

Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 251; Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievodale de la mănăstirea Dealul*, p. 70–72; Constantin Bălan, *Mănăstirea Dealu*, ed. II, p. 25; N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 8, cu erori; N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, București, 1927, pl. LXIV).

Cel care a pus această lespede apare însemnat pe ea cu numele său domnesc „Io Basarab voievod”. Unele variante ale cronicii țării cred că: „După aceia tare s-au căit Basarabă vodă pentru moarte lui Vlăduță vodă și au chemat patriarși și vlădici și episcopi și egumeni și tot cinul preuțăsc și călugăresc și au venit toți în cetatea Târgoviștii, în sfânta mitropolie, de au făcut rugăciuni și slujbe dumnezești și au dat multă milostenii la mulți oameni” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 23 variantă, p. 205, Cf. și Virgil Cândea, *loc. cit.*)

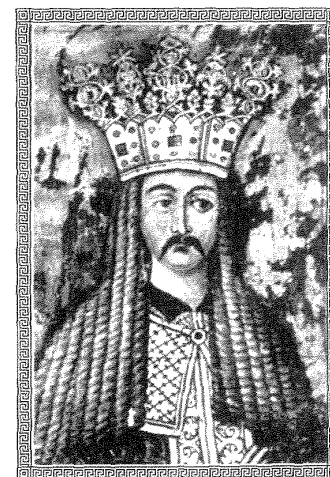

NEAGOE BASARAB

Investit la Nicopol 1511 decembrie ¹.
1512 a. februarie 8² — † 1521 septembrie 15³.

□ Mănăstirea Curtea de Argeș⁴.

- 1 În urma fugii peste Dunăre, la Mehmed Mihaloglu, beiu de Nicopol, a Pârvuleștilor sau Craioveștilor, în frunte cu Barbul banul, fratele său Pârvul și fiul „legitim” al acestuia din urmă, Neagoe comis, după 28 noiembrie 1511 (ultima dată când apare în sfatul domnesc al lui Vlad cel Tânăr, *D.R.H.*, B, II, p. 188), în cursul lunii decembrie 1511, consecință a conflictului lor cu Vlad (cf. *supra*).

Mehmed bei a acordat în aceeași lună însemnele domnești lui Neagoe, la cerea lui Barbu Craiovescu, care „*zicând că ghiaurul Pârvul-oglu Neagoe este fiu de domn* (beizade), *s-a răsculat ca să-l numească voievod*“, după plângerea la Poartă din 1512 a boierilor din gruparea adversă Craioveștilor (Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 928). Această numire s-a făcut, după relatarea din februarie sau martie 1512 a lui Hasan pașa, beilerbeiu Rumeliei, «*fără voia padișahului* (Baiazid II — *n.a.*), *zicând că voievodul Vlad, numit de padișah, i-a supărat pe Barbul și pe Pârvul, a strâns vreo mie de turci și, alăturându-li-se celor amintiți mai sus și boierii munteni care se supuneau lui Barbul și lui Pârvul, l-a îmbrăcat de-a dreptul cu burcă pe fiul lui Pârvul și i-a dat un steag cu vârful aurit, zicând că „Pe fiul lui Pârvul l-a trimis împăratul“*» (Mustafa A. Mehmet, *loc. cit.*) După beilerbeiu Rumeliei, din tabăra pretendentului Selim (care în aprilie—mai 1512 va deveni padișah), adversar al lui Mehmed bei și al Craioveștilor, partizanii lui Baiazid II, beiu de Nicopol „*și-a făcut de cap*“ executându-l (la 23 ianuarie 1512, cf. *supra*) pe Vlad cel Tânăr, cel investit de sultan, și apoi dând steag de investitură „*unui ghiaur haramzade (= fiu de spurcat) fără origine* (domnească — *n.a.*), *și l-a pus domn* (bei)“. Deși era încă iarnă, conducătorul Rumeliei se oferea față de Baiazid II să organizeze o campanie de pedepsire în Țara Românească, în realitate, pentru ca prin prădarea acesteia să atragă pe beii și oștenii otomani din Rumelia de partea pretendentului Selim, ale cărui șanse ar crește, în plus, «*dacă în această Țară Românească va fi numit ca domn* (bei) „*feciorașul de domn*“, *care este cu adevărat beizadea* (fiu de domn)» (al cărui nume nu-l cunoaștem) și care se afla pe lângă Selim (*ibidem*, p. 926–928).

Baiazid II, confruntat desigur cu greutățile din ultimele luni de domnie, nu a mai dat însă un ordin de înlăturare a lui Neagoe. În plus, după executarea lui Vlad cel Tânăr, Mehmed bei a trimis la Baiazid II o cerere (*arz*), însoțită de câțiva boieri din tabăra Craioveștilor, solicitându-i să-l investească pe Neagoe („*Să dați steag rudei mele Pârvul-oglu* (fiul lui Pârvu) *și să-l numiți domn*“), se înțelege, *sub autoritatea sa*, căci Mehmed bei se oferă să ridice haraciul muntean cu 100 000 de aspri și să lupte împotriva lui Selim, folosind și „*oastea Țării Românești*“ (*ibidem*, p. 927).

Neagoe, care și-a luat numele domnesc Basarab, fără îndoială, după cel al tatălui declarat numai în vremea domniei sale, Basarab cel Tânăr Țepeluș, este considerat fiul natural al acestuia și al Neagăi din Hotărani, căsătorită cu Pârvu Craiovescu, dar după legătura nelegitimă cu Basarab cel Tânăr. În acest mod, Neagoe a crescut în familia lui Pârvu, alături de ceilalți fii de sânge ai acestuia, frații săi după mamă, participând alături de aceștia la moștenirea lui Pârvu (Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (I), p. 48–54; cf. și G. Mihăilă, în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, 1970, p. 67–68; Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Probleme con-*

troversate, București, 1973, p. 88–90). Astfel că unii contemporani, din gruparea adversă Craioveștilor, l-au considerat întru totul fiul lui Pârvu Craiovescu, contestându-i originea domnească (Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 926–927, 928).

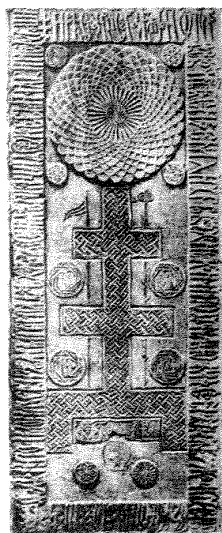
În mod cert, Mehmed beiu de Nicopol, pe care „*Letopisețul branco-vicesc*“ îl numește „*tar*“ (= împărat; Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 140), din familia Mihaloglu, conducătoare de *akângii* de la sudul Dunării, s-a înrudit cu Neagoe, cum am văzut că menționează el însuși. Aceasta fie pe linia mamei lui Mehmed bei (Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 923), fie pe cea paternă, beiu de Nicopol descinzând, s-a considerat ipotetic (Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor. Sec. XIII–XVI*, anexă la vol. *Io Mircea mare voievod și domn...*, Râmnicu Vâlcea 1986), din Ali beiu de Smederevo, fiul renegatului (?) Mihail (de la care s-ar trage numele de familie Mihaloglu), la rândul lui, feciorul lui Mihail I (1418–1420), urmașul legitim al lui Mircea cel Bătrân, căzut în războiul antio-toman din 1420. În acest caz înrudirea amintită se referă la familia domnească a lui Basarab cel Tânăr, tatăl domnesc al lui Neagoe. S-a mai propus și o înruditare și mai greu de acceptat, prin soția lui Neagoe, Despina, care avea rude turcite (T. Palade, *Radu de la Afumați*, Ploiești, 1923, p. 9; ed. a II-a, București, 1930, p. 11, nota 6; I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „CI“, I (1925), nr. 1, p. 272). Cronicarii Macarie (*Cronicile slavo-române*, p. 79, 93) și Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 144) afirmă însă cu mai mult temei că Mehmed bei „*se trăgea din neamul lui*“, respectiv „*din seminția lui*“ Neagoe Basarab, iar prin aceasta se înțelegea în secolele XVI–XVII familia Craioveștilor.

- 2 După înfrângerea lui Vlad cel Tânăr între 8–23 ianuarie 1512 și decapitarea sa la București, la 23 ianuarie (cf. *supra*), Neagoe „*au săzut în scaun fevruari 8, leatul 7020* (1512)“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 23, 205 — variante; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 682), zi în care a avut loc ceremonia ungerii și a încoronării („*luo coroana și scaunul a toată Țara Rumânească*“), cu ritualul obișnuit al refuzului de formă și al acceptării domniei (Gavril Protul, *Viața Sf. Nifon*, p. 85; *Istoria Țării Românești*, *loc. cit.*), desfășurat la Târgoviște. La 14 februarie 1512 regele Ungariei, Vladislav II, știa la Buda despre ocuparea scaunului de către Neagoe (Hurmuzaki, XV¹, p. 281). În sfârșit, la 20 februarie 1512 Neagoe Basarab („*Io Basarab voievod și domn*“) emite la Târgoviște primul său document datat păstrat (*D.R.H.*, B, II, p. 198–200), cu noul său nume domnesc, care era și cel al tatălui său natural declarat.
- 3 Neagoe Basarab „*au domnit cu bună pace, până au murit în domnie*“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42, 206 variantă). Ultimul act păstrat de la Neagoe Basarab este din 13 august 1521 (I. Bidian, *Două documente slave*

necunoscute din Țara Românească din primul sfert al veacului al XVI-lea, în „SMIM“, IX (1978), p. 165). Inscricția de pe piatra sa de mormânt arată că a răposat „în luna septembrie 15 zile“, și „a domnit 9 ani și jumătate“, calcul destul de corect (Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș*, p. 222 și fig. 17, p. 223). Natura bolii sale nu se cunoaște exact; din Brașov i s-a trimis un vindecător (*physic*), care a stat în Țara Românească cel puțin zece zile, după 17 iulie 1521 (*Quellen*, I, p. 359). Medici ca acel Ieronim Matievich („medic-chirurg“) de la Venetia, chemat în 1517, mai solicitase și în trecut, boala sa de lungă durată, de care se pare că ar fi murit și patru din copiii săi, fiind identificată drept „languor“ (lungoare), numele medieval al tuberculozei (M. Vătămanu, *Zadarnica nădejde a lui Neagoe...*, în *Voievozi și medici de curte*, p. 66–78).

- 4 Mormântul său se află în partea dreaptă a pronaosului bisericii Adormirea Maicii Domnului, din ctitoria sa, mănăstirea Curtea de Argeș, plasat în dreptul tabloului votiv al familiei lui Neagoe, și acoperit cu o placă de marmură, având o inscripție slavă pe cele patru laturi (Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 222–224, cu 44 de referințe bibliografice). Decorația câmpului central reprezintă „arborele vieții“ sau „crucea vie“, având deasupra „vârtejul solar“, simboluri preluate tematic de pe piatra de mormânt a lui Vlaicu (Vladislav I) din biserica domnească Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, și inițiale ale unor texte religioase (Pavel Chihaiia, *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, p. 209–212, 216–221; idem, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, p. 149; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 712–713, fig. 663).

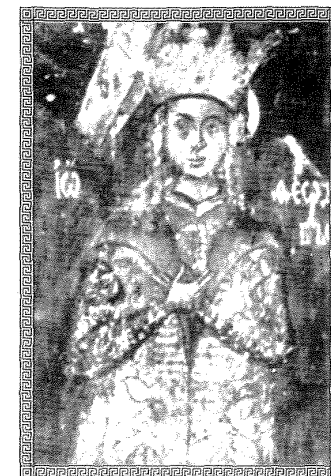

TEODOSIE

Data nașterii 1505¹.

1521 p. septembrie 15² — 1522 ianuarie între 7 și 22³.

□ **Necunoscut.**

- 1 La 30 octombrie 1521 ambasadorii venețieni la Buda anunțau că după moartea domnului Țării Românești, „românii au ales pe fiul său numit Theodosie de 16 ani, pe care serenismul rege al Ungariei l-a confirmat“ (Hurmuzaki, VIII, p. 50). Având 16 ani în 1521, s-a născut desigur în 1505. Nu are un temei afirmația ulterioară a raguzanului M. Bocignoli, după care în 1521 Teodosie ar fi avut 7 ani (*Călători străini*, I, p. 178).
- 2 Ales domn, după obicei, imediat după moartea tatălui său, Neagoe Basarab (15 septembrie 1521), dar încă din ajun sibienii trimiteau un observator în Țara Românească „pentru a investiga obiceiurile lui Teodosie voievod“ (Hurmuzaki, XI, p. 845), ceea ce înseamnă că desemnarea sa ca domn a avut loc înainte de decesul tatălui, de la el nu au rămas documente interne, ci doar câteva scrisori către brașoveni și sibieni. A domnit însă cu adevărat (nu era mai mic ca vârstă decât Vlad cel Tânăr!), căci se intitulează „Io Theodosie voievod, cu mila lui Dumnezeu domn“ (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 265–269), însă sub îndrumarea unchiului său dinspre tată, marele ban Preda Craiovescu, care după cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne „s-a ridicat ca să facă pe Theodosie, fiul fratelui său Basarab, voievod în locul tatălui său“ (Virgil Cândea *Letopisețul Țării Românești*, p. 683). Redacțiile ulterioare, cantacuzinești, din veacurile XVII–XVIII, ale cronicii muntene, evidențiind rolul politic al Craioveștilor, afirmă chiar că: „după moartea lui Băsărab vodă s-au înălțat domn Preda, fratele lui Băsărab voevod, ca să ție domniia lui Theodosie, nepotă-său“, „pentru că fiind el tânăr de vârstă, socoté că-i va purta de grijă și va ține domniia“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42 și variante, p. 206). La fel și cronică atribuită lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 37, afirmă că „o seamă de boieri au ridicat domn pă Preda“. După 1728 cronicarul sas Johann Filstich suprasoli-

cită această interpretare arătând că: „După moartea lui Basarab voievod, răpi domnia Țării Românești fratele său, Preda, cu nume de episcop (sub titlu Gubernatoris), că fiul domnului răposat, Teodosie, nu ajunsese încă la vârsta tinereții, a cărui grijă și episcopie (inspectionem) zicea că i-o lăsase părintele acestuia” (*Încercare de istorie românească*, p. 108–109). În realitate, marele ban Preda Craiovescu a impus în sfatul domnesc alegerea ca domn a nepotului său Teodosie, jucând desigur rolul principal în conducerea țării, deși noul domn, cum am observat deja, era de aceeași vârstă cu predecesorul acestuia, Vlad cel Tânăr (Vlăduț), deci putea domni și singur, dar nu „s-au înălțat domn”!

La 27 septembrie <1521>, douăsprezece zile după moartea tatălui și ridicarea sa în scaun, Teodosie scrie brașovenilor, pentru reluarea relațiilor de prietenie (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 268).

Curând îi vine și întărirea domniei de la Poartă, Teodosie mărturisind ulterior brașovenilor „că domnia noastră este de la turci” (*ibidem*, p. 266–267); înainte de 24 octombrie 1521 fiind confirmat în scaun și de către regele Ungariei (Hurmuzaki, XV¹, p. 254; cf. și VIII, p. 50, 30 octombrie 1521).

Dar chiar înainte de 27 septembrie 1521, când Teodosie era încă în scaun, mai exact, la 23 a lunii („*feria sexta ante festum Sancti Michaelis*”), socotelile Sibiului înregistrează trimiterea unui alt observator în Țara Românească, „în timpul conflictelor din părțile transalpine între voievozi” (Hurmuzaki, XI, p. 845). Așadar, chiar la sfârșitul lui septembrie 1521 încep năvălirile contestatelor ale pretendenților. După înfrângerea celui „vrăjmaș Călugărul”, [Vlad (Dragomir) Călugărul; cf. *infra*], Teodosie, aflat la 1 noiembrie 1521 din nou în scaunul de la București (*ibidem*), mărturisește brașovenilor că: „iarăși mi s-au ridicat alți vrăjmași și cu hoți, cu făcători de rele, și au prădat țara și au ars-o pe dânsa” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 266–267).

Iar cronicarul moldovean Macarie, referindu-se la scaunul lui Teodosie, relatează că: „mulți alții au încercat în acea vreme să se ridice la acea domnie, anume pribegi, numiți sau nenumiți, până la șase, și toți au pierit într-un an” (*Croniclele slavo-române*, p. 79, 93).

- 3 Teodosie a domnit cel puțin până după 7 ianuarie <1522>, când scrie sibienilor, trimițând în solie la ei pe egumenul Iosif de la mănăstirea Curtea de Argeș (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 265). Iar un sol al său spre secuime trece prin Brașov după 27 decembrie 1521 (*Quellen*, I, p. 410). Înlocuirea sa din domnie s-a petrecut cel mai târziu până la mijlocul lunii ianuarie 1522, căci la 22 ianuarie sibienii trimiteau un observator la Târgoviște ca „să cerceteze obiceiurile noului voievod al Țării Românești”, Radu de la Afumați (Hurmuzaki, XI, p. 845). Înaintea ultimei date se plasează și răstimpul în care s-a ținut sfatul domnesc lărgit (așa-zisa „mareă adunare a țării”), care a ales pe noul domn.

După o variantă a cronicii interne, Teodosie a „domnit aici în țară luni 6” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42), așadar, din septembrie 1521 inclusiv, până în ianuarie 1522 inclusiv.

Condițiile concrete în care și-a sfârșit domnia, în realitate, nu se cunosc. Înainte de 27 decembrie 1521 Teodosie, împreună cu visteria tatălui său și cu 32 de tunuri, a fost ridicat de Mehmed bei și dus peste Dunăre la Nicopol, sub pretextul confirmării în domnie și al calculării tributului. Mehmed beiul de Nicopol devine astfel și în fapt stăpânul Țării Românești, atacând sudul Transilvaniei și amenințând cu ocuparea orașelor de graniță, în frunte cu Sibiul și Brașovul (Hurmuzaki, II³, p. 374). O scrisoare nedată a doamnei Despina către brașoveni, care însă nu poate fi decât dinainte de 21 aprilie 1522, când însăși văduva lui Neagoe Basarab se afla la Brașov (*Quellen*, I, p. 424), cere conducerii orașului să îngăduie amânarea unei pricini, și să „*rugați pe Dumnezeu să-mi vie fiul meu Theodosie voievod sănătos*” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 264–265). Totuși la 7 ianuarie <1522> Teodosie se afla din nou în Țara Românească, cum am văzut, reluând relațiile cu Sibiul prin egumenul mănăstirii din Curtea de Argeș, o astfel de legătură neputând fi utilă decât unui domn aflat în țară, iar nu peste Dunăre. Cronica internă nu cunoaște revenirea lui Teodosie în țară, menționând că „*l-au ajuns moartea la Țarigrad*” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 43 și p. 42 variantă; Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 110–111). Este posibil ca urmărind să obțină pentru sine domnia Țării Românești din partea lui Suleiman I, și sub presiunea mai multor pretendenți, Mehmed bei să-l fi dus din nou peste Dunăre (cf. *infra*). Poate și scrisoarea doamnei Despina dinainte de 21 aprilie 1522, se referă la această deplasare a lui Teodosie. Despre stăpânirea lui Mehmed bei în Țara Românească în această perioadă de după moartea lui Neagoe Basarab menționează, de asemenea, comprimând puțin timpul, cronicarii moldoveni Macarie („*s-a așezat în locul lui un turc oarecare anume Mahmet, care se trăgea din neamul lui*”; *Croniclele slavo-române*, p. 79, 93) și Grigore Ureche („*și au apucatu în locul lui să domnească un turcu, pre nume Mahmetu, ce să trăgea din seminția lui. Ci pentru legea lui cea întunecată să oscârbiră oamenii de dânsul și mulți dintru dânsii să cerca să apuce domniia, ales pribegii...*”; *Letopisețul*, p. 144–145).

Oricum, Teodosie moare la începutul anului 1522, fără a se putea preciza cu adevărat unde; o icoană comandată de mama sa, doamna Despina, reprezentând coborârea lui Iisus de pe cruce, portretul donatoarei, doamna Despina cu fiul său Teodosie copil, decedat în brațe, după modelul unei *Pietă* occidentale, purtând inscripția dedicată Sfintei Fecioare: „*Stăpână primește sufletul robului tău, Ion Teodosie voievod și adu-l la judecata ta*” (Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României*, I, *Orașul București*, București, 1965, p. 737), înfățișează un copil slăbit, sub vârsta reală, decesul său datorându-se, foarte probabil, tuber-

culozei (lungoarei), care i-a răpus mai înainte tatăl, doi frați și o soră (N. Vătămanu, *Voievozi și medici de curte*, p. 72–73).

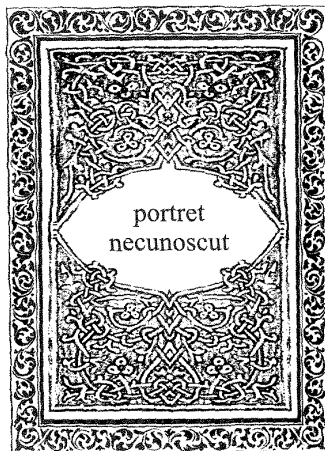
Nu se știe unde a fost înmormântat.

VLAD (DRAGOMIR) CĂLUGĂRUL

1521 p. septembrie 27 – octombrie între 14 și 25¹.

† La Nicopol p. 1521 octombrie 25².

□ Necunoscut.

- 1 Acest fiu probabil al lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț), recunoscut de regele Poloniei la 27 decembrie 1521 ca provenind din „neam voievodal“ (*ex vojvodarum genere*) (Hurmuzaki, II³, p. 374), numit la 24 și 25 octombrie 1521 „Dragomir Călugărul“ (*Caloger ille Dragamir*) de către regele Ungariei, după relatarea sibienilor, respectiv „Vlăduț voievod“ (*Vladissa Wayvod*), de către N. Thormay, castelanul Făgărașului (Hurmuzaki, XV¹, p. 254–255; II³, p. 375), și „noul voievod transalpin Vlad“ (*novus Wayvoda transalpinensis Wlad*), îndată după 11 octombrie 1521, în socotelile brașovene (*Quellen*, I, p. 362; Hurmuzaki, II³, p. 388), pe care varianta cea mai veche a cronicii interne îl numește tot „Vlad voievod“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 683), a purtat numele de botez Dragomir. Ca și alți fii de domni, el s-a călugărit, pentru a scăpa de suspiciunile voievozilor în scaun, dobândind astfel, ulterior, porecla de „Călugărul“, cum îl numește Teodosie (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 266–267). Mult mai târziu, din a doua jumătate a secolului XVII, nu se știe de ce, cronicile interne îi atribuie numele de „Radul vodă Călugărul“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42–43, 206; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 38; cf. și Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 108–111; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 192). Numele său domnesc a fost însă Vlad, adoptat, cum se obișnuia, după cel al tatălui său (am văzut că î s-a spus chiar Vlăduț), astfel cum apare în relatările din 1521 și cum s-a intitulat el însuși în scrisorile trimise după 11 octombrie 1521 vicevoievodului Transilvaniei și brașovenilor

(„*litteris ad dominum vicewaywodam ex parte novi electi waywodae Transalpinensis etc. Wlad nomine*“, „*litteras de novo waywoda Transalpinensi Wlad*“; *Quellen*, I, p. 361–362). E greu de presupus că au fost două personaje: Radu Călugărul și Vlad (Dragomir Călugărul) (N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XIX, 1898, p. 209, nota 7; Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II), p. 125, nota 158; cf. și părerea contrară a lui Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați (1522–1529)*, București, 1983, p. 23), deoarece coincidența ar fi prea mare, ca ambii presupuși pretendenți să fie originari din părțile Buzăului! Probabil cronicile din secolul XVII au extins numele lui Radu Călugărul (Paisie) asupra mai vechiului Călugăr, Vlad (N. Iorga, *op. cit.*, p. 267).

Vlad Călugărul (Dragomir, fiul lui Vlăduț) a fost ridicat de boierii buzoieni, care „*au ales un călugăr din partea Buzăului*“ (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42), desigur din Slatina buzoiană, împotriva căreia, după ce acest rival, și alții care i-au urmat, vor fi înfrânți, se va îndrepta cu oaste Teodosie (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 266–267), prin noiembrie 1521; localitate care nu trebuie confundată, ca până acum în istoriografia noastră, cu Slatina din județul Olt. Buzoienii au fost sprijiniți și de boierii pribegi în Moldova, adversari ai lui Neagoe Basarab, care susținuseră pe Mircea III (Radu Popescu, *op. cit.*, p. 37–38), despre care reprezentantul venețian la Buda credea chiar, la 10 noiembrie 1521, că ar fi fost reinstaurat cu ajutorul lui Mehmed bei (Hurmuzaki, VIII, p. 51), zvon fals, care îl confunda cu Radu Călugărul.

Noul domn, acționând rapid, a înfrânt imediat după 27 septembrie 1521, când Teodosie scria brașovenilor (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 268), după ce la 23 a lunii sibienii trimiseseră în Țara Românească un observator pentru a afla vești despre conflictele „*între voievozi*“ (Hurmuzaki, XI, p. 845), așadar, la sfârșitul lui septembrie (răspunsul regelui Ungariei la înștiințarea sibienilor e din 24 octombrie 1521, *ibidem*, XV¹, p. 254), oastea condusă de îndrumătorul lui Teodosie, Preda mare ban Craiovescu, ucis în luptă la Târgoviște, împreună cu fostul mare ban Datco, înainte ca Mehmed beiu de Nicopol, chemat de Preda în ajutor, să poată interveni. Cu sosirea acestuia în fruntea a șapte steaguri turcești, raportul de forțe s-a schimbat, și după 14 octombrie 1521, când un popă muntean relata la Sibiu despre înlocuirea lui Teodosie cu Vlad (*ibidem*, XI, p. 845), în vreme ce socotelile brașovene înregistrau trimișii cu scrisorile „*noului voievod ales al Țării Românești numit Vlad*“, către vicevoievodul ardelean și orașul Brașov, în intervalul 11–22 octombrie 1521 (*Quellen*, I, p. 361–362), acesta din urmă a fost înfrânt la Târgoviște și capturat, împreună cu o seamă din boierii săi, de Mehmed bei, devenit adevăratul conducător al Țării Românești, cum raporta castelanul de Făgăraș vicevoievodului Transilvaniei, la 25 octombrie 1521 (Hurmuzaki, XV¹, p. 255). Cf. și *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 42–43; Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 38; Johann Filstich, *op. cit.*, p. 108–111.

- 2 După 25 octombrie 1521, când se mai afla încă în Țara Românească (Hurmuzaki, XV¹, *loc. cit.*), Mehmed bei s-a întors la Nicopol cu prizonierul Vlad Călugărul, însoțit și de comisul Bădica, vărul lui Neagoe Basarab, deci unchi de-al doilea al lui Teodosie, din gruparea adversă a Craioveștilor. După această dată, urmărind să obțină domnia Țării Românești pentru sine de la Suleiman I, Mehmed bei a trimis pe Teodosie la Constantinopol, înainte de 27 decembrie 1521 (cf. *supra*), și l-a înlăturat pe Vlad vodă Călugărul, „poruncind” lui Bădica comisul să-l execute. Cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne arată că Bădica: „a tăiat capul lui Vlad voievod Călugărul din porunca lui Mehmed-pașa” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683). Variantele ulterioare ale cronicii, din secolele XVII–XVIII, subliniază însă (nu știm cu cât temei) vinovăția lui Bădica în această execuție, făcută acum doar „cu voia lui Mehmet beiu” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 43; cf. și Johann Filstich, *op. cit.*, p. 110–111). Bădica fiind arătat chiar că: „au cerut voie la Mehmet beiu de au tăiat cu mân<a> lui cap Rad<u>lui vodă Călugărul” (*Istoria Țării Românești*, ed. cit., p. 206 variantă. Cf. și Radu Popescu, *op. cit.*, p. 38).

Nu se știe unde și-au aflat locul de veci rămășițele lui Vlad (Dragomir Călugărul.

RADU DE LA AFUMAȚI

Alegerea 1522 ianuarie între 7 și 22¹.

(I) 1522 a. ianuarie 22² — a. aprilie 24³.

- 1 Pe lângă претендентii care în vremea lui Teodosie și în următoarea jumătate de an au încercat „să se ridice la acea domnie, anume pribegi numiți sau nenumiți până la șase, și toți au pierit într-un an”, după expresia cronicarului Macarie (*Cronicile slavo-române*, p. 79, 93), despre care mărturisește, cum am văzut și mai sus, și Teodosie, precizând că veniseră fără știrea sultanului (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 266–267), între care s-ar putea vorbi de Vlad Călugărul, de Dan voievod, care la 7 decembrie 1521 era trimis de

vicevoievodul Transilvaniei la Brașov (Hurmuzaki, XV¹, p. 256), pretendent altfel necunoscut, poate (?) fiu al lui Vladislav III (1523, 1524, 1525) și frate cu Moise voievod (1529–1530), și chiar de Mircea III, fiul lui Mihnea cel Rău, despre care un raport venețian din Buda credea la 10 noiembrie 1521, evident eronat, că ar fi fost adus la domnie de Mehmed bei, care l-ar fi tăiat pe Teodosie (*ibidem*, VIII, p. 51), pe lângă toți aceștia, așadar, sau mai bine-zis, în fruntea lor, se situa chiar Mehmed bei Mihaloglu de Nicopol. Arbitrul domniei muntene, cel care instaurase pe Vlad cel Tânăr și pe Neagoe Basarab, executase pe primul și reinstaurase pe Teodosie, cel care capturase pe Vlad Călugărul, fiul tânărului Vlad, și care după aceasta, în a doua jumătate a lui octombrie 1521, se instalase în locul lui la domnie („et loco sui solus in solio dominii resideret”; Hurmuzaki, XV¹, p. 255). Drept urmare, ca un ecou al amestecului lui Mehmed bei în domnia lui Teodosie, raguzanul M. Bocignoli afirma în 1524, exagerând desigur, că sultanul îi puse acestuia „epitropi turci care să cârmuiască țara până ce ar ajunge copilul vârstnic, cu gândul ca <astfel> să se învețe cu încetul românii cu domni turci, <căci> ivindu-se acest prilej îi venise gândul să ocupe țara cu desăvârșire” (*Călători străini*, I, p. 178).

Ulterior, după trimiterea lui Teodosie la Nicopol, Mehmed bei a cerut sultanului să-i dea lui domnia Țării Românești, ceea ce a și dobândit, în legătură cu moartea suspectă, chiar în acel moment, a lui Teodosie. Cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne afirmă că „Mahomed-pașa a trimis să ceară sultanului să-i dea lui domnia Țării Românești, zicându-i că toți locuitorii Țării Românești îl iubesc și îl vor de domn. Sultanul l-a crezut și i-a dat domnia” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 683; cf. și *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 43, 206; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 38).

Aflând aceasta, Stoica logofătul, capuchehaia domnească la Constantinopol, a înștiințat pe boierii din țară să se facă țării „domn turc”, astfel „ca să rădice domn cum mai curând pre Radul vodă din Afumați, pentru că pîiare țara de turci”. „Deci, boierii, auzind aceasta, s-au unit toți și s-au împăcat și și-au rădicat domn, cu voea tuturor, pă Radul de la Afumați” (*Istoria Țării Românești*, loc. cit.; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 38. La Johann Filstich, *op. cit.*, p. 110–111, probabil din eroare: „Stackul Logofet” = Stanciul logofăt, care este însă un alt personaj: Stanciul al lui Benga).

Adunarea electivă, de fapt sfatul domnesc lărgit, considerat fără temei de unii istorici „marea adunare a țării” (P.P. Panaitescu, *Marea adunare a țării, instituție a orânduirii feudale în țările române*, în „Studii”, X (1957), nr. 3, p. 157), cuprinzând însă, în realitate doar „boierii toți și mari și mici și toată curtea”, care au ales domn „pre Radul vodă de la Afumați, ginerile lui Băsarab vodă la leatul 7030 (sic)” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44), a avut loc înainte de 22 ianuarie 1522, când sibienii trimiteau un român din Căineni „să cerceteze obiceiurile noului voievod al Țării Românești” (Hurmuzaki, XI,

p. 485), mai precis, între 7 ianuarie, când Teodosie e atestat pentru ultima dată în scaun (cf. *supra*), și 22 a lunii.

În fapt, cei care l-au ales pe Radu de la Afumați, după ce fusese pus acolo „un turc, cu numele Mahmet”, au fost boierii de orientare antiotomană: „care dintre dâșii n-au vrut să slujească păgânilor și domnului lor (Mehmed bei de Nicopol — n.a.) și-au ales ca domn pe Radul Voievod”, cum mărturisea în 1522 solul moldovean Luca Cârjă regelui Poloniei (Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517–1527)*, Iași, 1943, p. 534–535, 544).

- 2 Fiu al lui Radu cel Mare (Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II), p. 132), cum s-a intitulat întreaga sa domnie (*D.R.H.*, B, II, p. 405 și urm.), dar reținut de *Letopisețul Cantacuzinesc* îndeosebi ca ginere al lui Neagoe Basarab, Radu de la Afumați și-a început domnia înainte de 22 ianuarie 1522, când am văzut că sibienii trimiseseră, după obiceiul vremii, un observator la Târgoviște să se intereseze despre noul voievod al Țării Românești (Hurmuzaki, XI, p. 485).

La 3 februarie 1522 Radu de la Afumați emite de la Târgoviște primul său document păstrat, în beneficul mănăstirii Curtea de Argeș și al noului egumen Gherasim (*D.R.H.*, B, II, p. 405–407). La 5 și 28 februarie 1522 acordă alte acte domnești (*ibidem*, p. 407–409).

După 12 februarie 1522 însă, sibienii erau anunțați de la sud de Carpați că Mehmed bei și cu pașa de Vidin au trecut Dunărea în Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 845). Mehmed bei venea de la Constantinopol cu porunca sultanului pentru stăpânirea țării (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 683; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44, într-o variantă: „*Deci Meemet beiu dându-i împărăția domnia Țării Rumânești, au venit cu steag <de> la Poartă*”; p. 206; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 38–39). Față de această împrejurare neobișnuită, brașovenii au trimis chiar un observator la Constantinopol la 24 ianuarie, iar la 28 a lunii au oprit legăturile cu Țara Românească „din pricina sinistrelor zvonuri despre turci” (*Quellen*, I, p. 411–412). Din Țara Românească Mehmed bei a cerut brașovenilor tribut înainte de 25 februarie 1522 (Hurmuzaki, XV¹, p. 257–258; *Quellen*, I, p. 413, 415, 416).

După această din urmă dată a fost înfrânt de Radu de la Afumați la satul Glubavi pe Neajlov, retrăgându-se la sud de Dunăre, pentru a se pregăti de o nouă campanie, în vreme ce Radu s-a întors în scaunul de la București, gata să continue lupta (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44).

- 3 „După câteva zile Mahomed-pașa a venit cu mulți turci și a intrat în Țara Românească” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683). De la începutul lui martie și până înainte de 25 aprilie 1522 au urmat lupte cu succes schimbător între

Mehmed bei și Radu de la Afumați, de la Dunăre până în nordul țării (Ștefeni pe Neajlov, Clejani, la sud de București, la cetatea Bucureștilor, la Ciocănești, la nord de aceasta, la Târgoviște, pe Argeșel (Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș*, p. 224–226; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44, 206; T. Palade, *Radu de la Afumați* p. 14–15; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, p. 38–39; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 311).

În cele din urmă, Radu de la Afumați a fost nevoit să se retragă la Brașov, unde se afla la 24 aprilie 1522. A doua zi el a intrat în cetatea săsească „cu mulți oameni” (*Quellen*, I, p. 424–425, 440), încheindu-și astfel această primă domnie. Solul moldovean Luca Cârjă relatează regelui Poloniei că Mehmed bei l-a alungat pe Radu în Transilvania „și a avut lupte cu el și mult rău și moarte s-a făcut” (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 535, 544).

STĂPÂNIREA LUI MEHMED BEI DE NICOPOL

(I) 1522 a. aprilie 24¹ — p. iunie 22².

- 1 Rămas singur stăpân în Țara Românească, Mehmed bei „a luat Țara Românească și a pus în fiecare oraș de-ai lui. Iar el s-a întors, a trecut Dunărea și a rămas acolo” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683), variantele mai noi ale cronicii interne menționând că „au pus oamenii lui subași pre la toate orașele” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44, 406). Iar cronică atribuită lui Radu Popescu arată că „pusease subași pen toate orașele și pen toate satele și el trecuse Dunărea ca să se mai gătească” (Radu Popescu, *op. cit.*, p. 39).

Una din primele acțiuni represive ale lui Mahmed bei a fost îndreptată asupra buzoiienilor, prădând la 2 mai 1522 orașul Buzău (Virgil Cândea, *loc. cit.*) sau „pre apa Buzăului” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 43).

Stăpânirea turcească exercitată de Mehmed bei în Țara Românească vreme de aproape două luni, pe care Ștefăniță, domnul Moldovei, o aprecia în instrucțiunile solului său, Luca Cârjă, ca o adevărată domnie (turcii „au prădat domnia și Țara Muntenească și au pus domn pe turcul Mahmet”; Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 537, 547), s-a încheiat prin revenirea lui Radu de la Afumați împreună cu voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, la sud de Carpați, după 22 iunie 1522 (cf. *infra*).

- 2 Radu de la Afumați împreună cu boierii săi și mulți oameni de ambele sexe ar fi rămas la Brașov, după 24 aprilie 1522, „*unsprezece săptămâni*”, apreciau socotelile brașovene (*Quellen*, I, p. 425), în realitate doar opt și jumătate (*ibidem*, p. 426, 427, 429, 434, 435, 437). La 22 iunie 1522 el era deja plecat în campania pentru redobândirea Țării Românești (*ibidem*, p. 437), împreună cu voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, care chiar în ziua sosirii lui Radu (24 aprilie) venise și el în Țara Bârsei cu oamenii săi pentru a-i da ajutor (*ibidem*, p. 440). Adunarea oastei transilvane s-a făcut în tabăra de la Prejmer, de unde la 18 iunie Ioan Zápolya amână o judecată pe data de 27 iulie 1522, după întoarcerea din campanie (Hurmuzaki, XV¹, p. 262–263).

După trecerea oștilor prin culoarul Bran–Rucăr, unde s-a considerat că a avut loc o luptă (*ibidem*, p. 263, nota 1), oastea lui Ioan Zápolya fiind apreciată la 80 000 de oameni aleși, la care se adăugau cei ai lui Radu, Mehmed bei n-a cutezat să-i înfrunte — mărturisește, îndată după aceasta, Luca Cârjă regelui Poloniei — ci s-a retras peste Dunăre, urmărit de dorobanți, care, trecând fluviul, au ars trei sate în Imperiul otoman (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 535, 544).

Stăpânirea („domnia”) lui Mehmed bei Mihaloglu în Țara Românească s-a încheiat după 22 iunie 1522, spre sfârșitul lunii.

RADU DE LA AFUMAȚI

(II) 1522 p. iunie 22¹ — august între 4 și 15².

- 1 În urma ocupării Țării Românești, după 22 iunie 1522, când Radu de la Afumați trecuse Carpații pe la Bran–Rucăr, după socotelile brașovene (*Quellen*, I, p. 437, cf. și *supra*), domnul restaurat și-a trimis oamenii: „*ca să prindă fără de veste pe ostașii pașei. Și i-au adus la picioarele lui și le-a tăiat capetele la toți. Apoi s-a așezat cu ostașii săi la București*” (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 684), iar după variante mai noi ale cronicii interne: „*au cuprins toți subașii pren toate satele și orașele și le-au tăiat capetele. Și au strâns Radu vodă oaste mare*” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44, 206).

După întoarcerea voievodului Ioan Zápolya în Transilvania, în prima decadă a lunii iulie 1522, Mehmed bei, care se afla la Dunăre cu patru sangeaci, adunând oaste (relatarea lui Luca Cârjă, care trebuie datată puțin înaintea acestei date; Mihai Costăchescu, *loc. cit.*), a intrat în Țara Românească cu oaste

puternică. Au loc ciocniri la satul Plata și la Alimănești pe Teleorman (Constantin Bălan, *loc. cit.*; T. Palade, *op. cit.*, p. 19; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 42). La 6 iulie brașovenii îi trimit pulbere (*Quellen*, I, p. 439).

La 26 și 27 iulie <1522>, înaintea unei mari înfruntări, Radu de la Afumați scrie brașovenilor despre refugiul unor boieri care au fost „*împotriva aceluia vrăjmaș, asupra lui Mehmet*” la Sibiu, cerând totodată ajutoarele promise: „*în grabă și repede*”, căci „*în acest timp, nouă ne este foarte greu și ne trebuiește ajutor*” (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 286, 288).

Bătălia principală s-a dat după 27 iulie 1522, la satul Grumazi, județul Teleorman, apreciată de inscripția tombală a lui Radu drept „*<cel mai iute, mai vârtos> din toate războaiele*” purtate de acesta (Constantin Bălan, *loc. cit.*). Cf. și Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 684; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 44–45, 206; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 39). Mehmed bei se retrage peste Dunăre, iar Radu revine „*la scaun*”, oastea sa atacând Nicopolul și Șistovul (Constantin Bălan, *loc. cit.*).

- 2 La 4 august 1522 Radu de la Afumați răsplătește pe Neagoe postelnic cu două jumătăți de sate, pierdute de Hamza spătarul „*cu hîclenirea domniei mele, iar jupan Neagoe postelnic, el le-a dobândit cu dreeptă și credincioasă slujbă de la domnia mea*” (*D.R.H. < B, II, p. 409–410*), desigur în luptele abia încheiate cu Mehmed bei, iar a doua zi 5 august <1522>, mulțumește sibienilor pentru un dar trimis lui (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 306–307).

După 5 august 1522, Mehmed bei se întoarce pe neașteptate, înfrângând oștile lui Radu de la Afumați la Gherghița, București și Slatina (Constantin Bălan, *loc. cit.*; Radu Popescu, *loc. cit.*, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 43). Domnul e nevoit să se retragă din nou la Brașov, unde se afla la 15 august 1522, „*alungat [...] din stăpânirea sa transalpină*” (*Quellen*, I, p. 442).

STĂPÂNIREA LUI MEHMED BEI DE NICOPOL

(II) 1522 august între 4 și 15 — p. octombrie 16¹.

- 1 În această perioadă, care începe în răstimpul dintre 4 și 15 august (cf. *supra*), când Radu de la Afumați s-a adăpostit la Brașov, Țara Românească s-a aflat pentru a doua oară în stăpânirea lui Mehmed bei. Cronicile interne atestă

indirect această stăpânire, arătând că Radu s-a închinat lui Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei (cărui îi spun însă „crai“ = rege), rugându-l „să nu lase Țara Românească și pe creștini în mâinile turcilor“; „să nu lase țara creștinească în mâinile păgânilor“; „să facă bine să scoată țara de-n mâinile păgânilor“ (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 684; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 45, 206; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 40).

Pregătirile pentru cea de-a doua campanie au fost intense. Întreaga „Universitate săsească“ (comunitatea sașilor) a fost mobilizată de Ioan Zápolya, încă de la sfârșitul lui august 1522, împotriva „foarte perfizilor turci“ (*Quellen*, I, p. 444). Radu de la Afumați rezidând la Brașov, participă la aceste pregătiri (*ibidem*, p. 444, 447, 448, 449, 451, 452), la care brașovenii contribuie cu numeroase arme și echipamente de război (*ibidem*, p. 461 și urm.) Cf. și T. Palade, *Radu de la Afumați*, p. 21.

Expediția lui Radu și Ioan Zápolya pentru alungarea turcilor din Țara Românească, cu o oaste de 30 000 de oșteni aleși, a pornit din Țara Bârsei la 15 octombrie 1522, pe sub Bran, a doua zi, 16 octombrie, intrând în Țara Românească (*Quellen*, I, p. 461, 472) pe la Rucăr, îndreptându-se spre Pitești. Deoarece „prinzând de veste Mahomed-pașa s-a temut și a trecut apa Dunării“, fără a încerca o împotrivire serioasă, Ioan Zápolya se întoarce peste o lună în Transilvania, cu captivi turci, trecând din nou pe la Bran, condus prin munți de pedestrași ai cetății, la 13 noiembrie intrând în Țara Bârsei, în ziua următoare fiind întâmpinat festiv la Brașov (*ibidem*, p. 455, 457, 461, 473; cf. și Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 684; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 45, 207; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 40).

RADU DE LA AFUMAȚI

(III) 1522 p. octombrie 16¹ — 1523 a. aprilie 25².

- 1 A treia domnie începe după trecerea munților în Țara Românească la 16 octombrie 1522 (cf. *supra*). Abia instalat la Târgoviște, după retragerea lui Ioan Zápolya în Transilvania, Radu de la Afumați a avut de înfruntat un pretendent intern nenumit, înfrânt și decapitat, așa cum anunța un sol al său la Brașov în intervalul 29 noiembrie—14 decembrie 1522 (*Quellen*, I, p. 459–460), identificat după un act din 16 mai 1579 cu Dragoslav Purcarul, un „Iotru“ altfel necunoscut, care s-a ridicat „când s-a bătut răposatul Radul voievod cu păgânii

turci, cu Mehmet beg“, deci numai în perioada la care ne referim (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 33, 278; T. Palade, *op. cit.*, p. 22).

- 2 Nu s-au păstrat documente interne datate din această domnie, cu excepția unuiia din 4 aprilie 1523, care întărește proprietăți mănăstirii Argeș (*D.R.H.*, B, II, p. 410–412). Sfârșitul ei e legat de încercarea de normalizare a legăturilor cu Poarta. Cronicile interne arată că Radu de la Afumați a făcut „o învoială cu boierii lui“, sfătuindu-se „cu toți boierii“ „cum vor face să scoată țara creștinească din mâinile păgânilor de turci“, „că nu vor putea să se tot bată, ce fiind puțini și țara mică, cu un împărat ce au luat și au coprins atâtea țări și are mulțime de oameni“. Radu însă nu s-a dus la Poartă, în acest moment, începutul lui martie 1523, cum cred acestea (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 684; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 45, 207; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 40), contopind evenimente din ani diferiți (și Marino Sanudo, *I diarii*, XXXIII, Veneția, 1882, col. 116, înregistrează cronologic eronat, sub 24 martie 1522 (sic), știrea venită din Raguza că domnul a fost la sultan, jurând credință și a fost confirmat), ci a încercat să încheie pace cu turcii prin trimiși. Amănunte nu se cunosc, dar între 11 și 23 martie 1523 atât boierul Mogoș, cât și Radul Gramaticul aduc știri la Brașov, din partea lui Radu de la Afumați, despre „buna pace“ încheiată de acesta cu împăratul turcilor (*Quellen*, I, p. 510). Probabil însă că a fost doar o cursă, așa cum vor proceda turcii ulterior și cu Radu Bădica, pentru a-l surprinde nepregătit de luptă pe Radu de la Afumați.

Ca atare, între 14 și 25 aprilie 1523 un agent sas, Bartosch, aduce la Brașov o scrisoare pentru vicevoievodii ardeleni împreună cu o alta de la Radu voievod pentru brașoveni, anunțând că turcii „au introdus în Țara Românească pe noul voievod Vladislav“. Pentru ca la 25 aprilie 1523 însuși Radu de la Afumați să-și facă apariția la Brașov, întâlnindu-se aici cu solul regelui Ungariei, care ar fi trebuit să-l afle în Țara Românească, și tot la Brașov sunt aduse în aceeași zi tunurile lăsate în urmă de Radu la Rucăr (*Quellen*, I, p. 513).

De data aceasta reluarea domniei era mai complicată, căci în Țara Românească era acum un voievod de neam domnesc, iar nu un bei de Nicopol. Radu dispunea însă din 1522 și de reședințele de la Vinț și Vurper, în comitatul Alba (Hurmuzaki, II³, p. 408), pentru care dăduse în schimb cetatea Poienari din Țara Românească (Alex. Lapedatu, *Din posesiunile domnilor români în Ardeal — Vințul și Vurperul —*, în „BCMI“, II (1909), nr. 1, p. 40–41; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, p. 55–56, nota 4), și la 9 mai 1523 vicevoievodul transilvan Ștefan Thomory cerea brașovenilor să-i găzduiască cu cinste pe Radu și pe boierii săi, păstrându-l însă ca un mijloc de presiune până se vor clarifica legăturile cu noul voievod, cu atât mai mult, cu cât cetatea Poienari părea pierdută (Hurmuzaki, XV¹, p. 267–268).

VLADISLAV III

(I) 1523 a. aprilie 14¹ — a. octombrie 19².

1 Noul domn era fiul lui Vladislav, care la 1488, împreună cu soția sa Neacșa, face o danie mănăstirii Sf. Ștefan de la Meteore, și, prin acesta, nepotul lui Vladislav II (1447—1456) (St. Nicolaescu, *Lămurirea unei confuzii istorice. Vladislav și doamna Neacșa 1488*, București, 1935, p. 1–8). Printr-un act din 12 septembrie 1523 el menționează „cartea bunicului domniei mele Vladislav voievod” (*D.R.H.*, B, II, p. 419–420), dar cum tatăl său, care avea același nume cu bunicul, nu a domnit, și era, desigur, puțin cunoscut în țară, Vladislav III se intitulează „fiul bunului și marelui Vladislav voievod” (*ibidem*, p. 416–417, 424–425, 426–427, 433–434, 435, 442–443, 444, 445–446, 452–453), adică al lui Vladislav II, afirmație care a indus în eroare pe majoritatea istoricilor români, unul din ei crezându-l chiar „destul de bătrân”, pe baza calculului, fără temei, că „de la uciderea lui Vladislav al II-lea până la 1523 trecuseră 67 de ani” (Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, p. 50).

Deoarece lupta eroică antiotomană a lui Radu de la Afumați împotriva lui Mehmed bei de Nicopol a dovedit că o stăpânire turcească directă în Țara Românească era dificil de instaurat, Suleiman Magnificul a preferat soluția acordării domniei unui fiu de domn aflat la Constantinopol (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 131; *Călători străini*, I, p. 179), adică lui Vladislav III.

Instaurat intempestiv, cu toate că marele ban Pârnu Craiovescu fusese înștiințat din timp de la Poartă că noul domn vine „cu mulți turci” (P.P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, p. 29), fără a fi avut în fapt o activitate de pretendent cunoscută, deși încă din 1521 își spunea: „marele voievod întru Cristos, domn credincios și de sine stătător a toată Ungrovlahia” (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 255), printr-o acțiune militară turcească fulgerătoare, care l-a suprins nepregătit, se pare, pe Radu de la Afumați, Vladislav a devenit domn înaintea intervalului 14–25 aprilie 1523.

Interval în care un agent sas, Bartosch, aducea la Brașov scrisori către vicevoievozii transilvăneni și către brașoveni, anunțând că turcii „au introdus în Țara Românească pe noul voievod Vladislav” (*Quellen*, I, p. 513; cf. și *supra*).

Declarând, cel puțin de formă, chiar de la începutul domniei, că s-a închinat regelui Ungariei (înainte de 2 iulie 1523), arătându-se bucuros că „acum am venit și am scăpat din mâinile păgânilor în Țara Românească” (13 iulie 1523), pe care astfel Dumnezeu „a izbăvit-o de turci” (29 iulie 1523) (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 271–272, 273, 276–277) și încercând prin relații intense cu Brașovul să atragă pe boierii lui Radu de la Afumați (*ibidem*, p. 269–278; *Quellen*, I, p. 514–520, 522–523; T. Palade, *op. cit.*, p. 28; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 51–53), Vladislav III și-a consolidat situația internă. Boierii rămași în țară i s-au închinat, în frunte cu Pârnu Craiovescu mare ban, care la 11 iulie 1523 se afla în fruntea sfatului său (*D.R.H.*, B, II, p. 416–417).

„Jignirea” lui Pârnu II Craiovescu, prin propunerea de a-l face mare postelnic, și îndepărtarea lui din sfatul domnesc înainte de 12 septembrie 1523 (*ibidem*, p. 420–421), faptul că boierii din gruparea antiotomană a lui Radu de la Afumați, în frunte cu același Pârnu (care la 30 iulie 1523, împreună cu alți boieri, primea de la Ioan Zápolya domeniul Geoagiu din comitatul Hunedoara; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 126–128), socoteau că Vladislav III de la început „a fost întocmit (înțeles — n.a.) cu turcii, ca nouă capetele să ni le răpună”, astfel că „puțin lângă dânsul am petrecut, și am cunoscut foarte bine, cum că el nu este destoinic să <ne> fie nouă domnitor, căci nu era creștin, ci păgân și nebun și vrăjmaș capetelor noastre” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 422–423, 425–426), a dus la răscoala boierimii împotriva domnului instaurat de turci.

- 2 Răscoala boierimii condusă de Pârnu II Craiovescu a avut loc după 12 septembrie și înainte de 19 octombrie 1523, când deja răsculații aleseseră domn pe Bădica comisul, dar Vladislav III, care în fapt își pierduse domnia înaintea ultimei date, încă nu ieșise din țară (*Quellen*, I, p. 528) Cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 58–61; Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II), p. 136; Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 184. Pârnu Craiovescu a folosit drept forță militară oștenii („voinicii”) din banatul Craiovei, acționând cu mare iuțeală, ceea ce i-a adus biruința. Variantele cronicii interne subliniază sugestiv: „Pârnu s-a mâniat și seara a fugit Pârnu și s-a dus nopatea cu tinerii care-l însoțeau și după un ceas s-a întors cu ostașii săi și s-a războit cu Vlădislav-voievod. Domnul a fugit de cealaltă parte a Dunării, pentru că l-a biruit banul” (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 684; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 46, 207).

Fuga lui Vladislav III peste Dunăre a avut loc însă după 8 noiembrie 1523, când Iuga, un trimis al brașovenilor, s-a întors după ce fusese 10 zile plecat „la domnul voievod Vladislav în părțile Transalpine” (*Quellen*, I, p. 530). Inițial el plecase la 27 octombrie 1523 la „noul voievod Transalpin Radul” (Bădica) (*ibidem*, p. 529), dar, desigur, acesta nu ocupase încă efectiv scaunul, astfel că trimisul brașovenilor a nimerit la Vladislav, care deci, până cel puțin la 8 noiembrie 1523, nu părăsise încă Țara Românească, deși Radu Bădica își începuse efectiv domnia.

RADU BĂDICA

1523 a. octombrie 19¹ — † 1524 ianuarie între 19 și 27².
□ Mănăstirea Dealu³.

- 1 Ridicat la domnie de către boierii răsculați împotriva lui Vladislav III, înainte de 19 octombrie 1523, când brașovenii trimiteau observatori „în partea voievozilor Bădica și Vladislav”, pentru ca la 27 octombrie socotelile Brașovului să-l amintească sub noul nume domnesc, un alt trimis plecând atunci la „noul voievod Transalpin Radul” (*Quellen*, I, p. 528–529). Cf. și *supra*.

Radu Bădica a fost fiul natural al lui Radu cel Mare, calitate în care boierii răsculați împotriva lui Vladislav III, în frunte cu Craioveștii: „știindu-mă pe mine — declară el la 19 ianuarie <1524> — adevărat fiu domnesc al lui Radu voievod bătrânul, feciorul Călugărului, și primindu-mă pe mine, ca după lege a le fi lor domnitor al Țării Românești, m-am și așezat în scaunul părintelui meu în domnia românească” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 279–280). În plus, cronicile interne arată că era văr primar cu Neagoe Basarab, mamele lor, din neamul boierilor din Hotărani, fiind surori (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 683; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 43, 206; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 38; N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 263; Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (I), p. 54–57). Astfel că Radu Bădica, fost mare postelnic din 1517 și apoi mare comis din

1520 (*ibidem*, p. 57–58; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 62–63), a fost în fapt exponentul Craioveștilor, așadar nu întâmplător spre sfârșitul lui 1521, cum am văzut, el execută pe vrăjmașul acestora, Vlad (Dragomir) Călugărul, la Nicopol, din ordinul lui Mehmed bei (cf. *supra*), vădind totodată și orientarea sa spre relații bune cu turcii, care îi va caracteriza scurta domnie.

Ca atare, înainte de 30 noiembrie 1523 Radu Bădica și boierii care-l aleaseră (Dan Pleșia, *op. cit.*, (II), p. 136) ca „adevărat fiu domnesc” au obținut de la turci „pace” și steag de domnie pentru noul domn (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 279–280, 423). De la Radu Bădica s-a păstrat un singur act intern, o poruncă din 8 noiembrie 1523 (*D.R.H.*, B, II, p. 421–422).

- 2 Considerând că înțelegerea cu turcii este singura alternativă, „când suntem mai slabi mai mult decât toate țările”, după cum scria brașovenilor Radu Bădica la 19 ianuarie 1524 (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 278–281), ultima dată când e amintit în scaun, el a cheltuit sume însemnate la Poartă pentru a contracara ofertele încă mai tentante ale rivalului său, Vladislav III, care în plus fusese numit de sultan, în vreme ce, alungându-l, Radu Bădica încălcase dispozițiile acestuia (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 85–86). Astfel că din nou Poarta a preferat să acorde domnia lui Vladislav III, atrăgând în capcană și ucigându-l pe Radu Bădica înainte de 27 ianuarie <1524>, când de la Târgoviște, cel de-al treilea competitor la tronul muntean, vremelnic câștigător, Radu de la Afumați, relatea brașovenilor împrejurările morții fratelui său vitreg Radu vodă Bădica.

Conform relatării acestuia din 27 ianuarie <1524>, înainte de această dată (mai precis între 19 și 27 ianuarie), Radu Bădica, însoțit de boierii săi, a ieșit de la București întru întâmpinarea soliei turcești, care, venind pe la Giurgiu, îi aducea steagul de domnie (așadar, noua întărire în scaun, urmare a sumelor cheltuite pentru anihilarea promisiunilor lui Vladislav). Ceremonia de acceptare a investiturii o dată începută: „Iar când fu ca să ia steagul în mână, apoi turcii i-au luat lui steagul, și capul lui i-au tăiat, și împreună cu el au tăiat încă 10 boieri” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 284–285). Șase zile mai târziu, la 2 februarie <1524>, după înmormântarea trupului fratelui său, Radu de la Afumați relatează brașovenilor alte amănunte asupra asasinatului. „Apoi de acolo turcii au luat capul lui Bădica și încă două capete boierești, dar pe ele nu știu, ale cui au fost acele capete”, după care „ei s-au întors iarăși la Giurgiu, și au trimis capul lui Bădica și încă două capete la Poartă”. Solii lui Bădica la Constantinopol, Giura pârcălabul și Oancea din Batic, au reușit să fugă la Pârnu II Craiovescu, care a stat prudent deoparte, înștiințându-l pe Radu de la Afumați, pe lângă noile amănunte despre odioasa crimă, că nu au știut nimic despre planul turcilor, fiind convinși că aduc steagul de domnie pentru Radu Bădica (*ibidem*, p. 282–283).

Știrea despre uciderea domnului și a boierilor săi de către turci, o dată cu aducerea steagului de domnie, a fost adusă și de soli munteni la Sibiu, la 29 ianuarie 1524 (Hurmuzaki, XI, p. 846). După care ea s-a răspândit în Europa, astfel că la 29 iunie 1524 a fost consemnată și de raguzanul M. Bocignoli, după care, sultanul „a trimis în Țara Românească un sol cu 300 de călăreți ca să-i ducă domnului de curând ales insignele domniei [...] Acesta după ce vine în Țara Românească este primit cu cinste de voievod, dar când în fața domnișorilor și a voievodului se preface că vrea să-i pună <voievodului> cununa pe cap, îl lovește cu buzduganul în cap și îl omoară pe voievod, după cum îi poruncise sultanul. Iar ceilalți călăreți îi atacă și îi măcelăresc pe cei mai mulți dintre domnișori, și încălecând fără să li se împotrivescă nimeni se îndreaptă spre cetatea care e așezată pe țărmul Dunării” (Giurgiu) (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 131–132; *Călători străini*, I, p. 179).

La rândul său, Vladislav III, candidatul susținut de sultan, al cărui sol aducea noutăți la Sibiu, după 20 ianuarie 1524 (Hurmuzaki, XI, p. 846), a trimis și la Târgoviște, lui Sava județul, o altă versiune pe care acesta a comunicat-o brașovenilor, desigur înainte de sosirea la reședința domnească a lui Radu de la Afumați. Conform acestei relatări false, vinovat pentru uciderea lui Bădica ar fi fost „*acel câine de Mehmet, cum el a tăiat pe boierii ce au fost la dânsul, <în> numele boierului Bădica comisul* (a cărui calitate domnească nu o recunoaște — *n.a.*); *el pe dânsul l-a tăiat, dar noaptea, când dormea*” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 452; o interpretare eronată la N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 263).

Despre soarta lui Bădica voievod știa și Radu Ilie, fiul lui Radu de la Afumați, care la 10 februarie 1553, aflat în scaunul de la Târgoviște, amintea consilierului habsburg Fr. Kendy, că în urmă cu o seamă de ani acesta a fost prins de turci și pe neașteptate decapitat, împreună cu 33 de nefericiți însoțitori ai săi (Hurmuzaki, II¹, p. 318).

- 3 Dacă așa cum afirma Radu de la Afumați la 2 februarie <1524>, turcii „*au trimis capul lui Bădica și încă două capete* (de boieri — *n.a.*) *la Poartă*”, în schimb, înaintea acestei date, „*trupul Bădichii, domnia mea l-a luat și l-a dus domnia mea la mănăstirea din Deal, și l-am îngropat acolo*” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 283–284). Scurta domnie a lui Radu de la Afumați care a urmat nu a oferit răgazul pentru confecționarea unei lespezi cu inscripție, spre a fi așezată peste trupul decapitat al lui Radu Bădica, care poate mai zace și astăzi într-un loc neștiut din biserica mănăstirii Dealu, ctitorită de tatăl său. Cf. și Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievodale de la mănăstirea Dealu*, p. 70, 78–79.

RADU DE LA AFUMAȚI

(IV) 1524 a. ianuarie 27¹ — martie între 9 și 20².

- 1 Ajunge pentru a patra oară în scaunul de la Târgoviște, înainte de 27 ianuarie 1524, când scrie de aici brașovenilor, intitulându-se semnificativ: „*Cu mila lui Dumnezeu și norocul domnului nostru înălțimei craiului, domn a toată țara Ungrovlahică*” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 284–285). La 31 ianuarie sibienii trimiteau un sol pentru a-i aduce lui Radu „*felicitări speciale pentru victoria sa*” (Hurmuzaki, XI, p. 846).

Într-adevăr, vreme de trei sferturi de an Radu de la Afumați pribegește în Transilvania, sub protecția voievodului Ioan Zápolya și cu sprijinul brașovenilor și sibienilor și a celor doi vicevoievozi. După ieșirea din Țara Românească, de unde luase și banii de la „*trei dări*” (*Quellen*, I, p. 515), înainte de 25 aprilie 1523, când se afla deja la Brașov (*ibidem*, p. 513; cf. și *supra*), bine primit aici, cum cerea, de altfel, la 9 mai și vicevoievodul transilvan Ștefan Thomory (Hurmuzaki, XV¹, p. 267–268), Radu de la Afumați a venit la Brașov, unde se afla încă la 27 iunie (*Quellen*, I, p. 519), în sfârșit, înainte de 13 iulie 1523 a trecut la curtea și „*în mână*” voievodului transilvan Ioan Zápolya, susținătorul său (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 276, 278).

La 30 septembrie 1523 pleacă la Sibiu (*Quellen*, I, p. 526) și de aici la Tâlmaciu, pregătindu-se să treacă cu oaste, pe la Turnu Roșu, în Țara Românească, cu sprijinul castelanului de Făgăraș, Nicolae Thomory (Hurmuzaki, XV¹, p. 272–273). Neizbutind însă să declanșeze expediția, la 19 octombrie se întoarce la Brașov (*Quellen*, I, p. 528), stârnind la 30 noiembrie <1523> protestele boierilor lui Radu Bădica pentru petrecerea lui „*Radul voievod în mijlocul vostru*” și amenințarea că dacă brașovenii nu-l vor alunga, legăturile dintre cele două țări vor fi închise, „*și noi vom face cum vom putea*”. Boierii lui Bădica revin la 19 decembrie <1523>, aflând că Radu de la Afumați urmează să intre la Crăciun (25 decembrie) în Țara Românească, cu sprijin transilvănean, amenințând că în acest caz „*noi toți ne vom închina turcilor*” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 422–426), ceea ce, de altfel, au și făcut (cf. *supra*).

Căci Radu de la Afumați cu o oaste de secui călări și dorobanți sași (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 283–284) a pornit într-adevăr de la Brașov spre Țara Românească, tocmai în preajma Crăciunului (*Quellen*, I, p. 535, 537),

astfel că la 31 decembrie 1523 sibienii erau înștiințați despre aceasta (Hurmuzaki, XI, p. 846; cf. și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 65; T. Palade, *op. cit.*, p. 34). O nouă știre înregistrată la Sibiu, la 3 ianuarie 1524, arată că Radu trecuse pe la Bran și Rucăr, unde se pare că au avut loc și unele ciocniri cu păzitorii hotarului muntean (Hurmuzaki, XI, p. 846), poate cele de la „satul Rucăr”, la care se referă inscripția de pe mormântul lui Radu de la Afumați (Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, p. 224–226). De la Rucăr, intrat în Țara Românească, Radu de la Afumați scria brașovenilor, în primele zile ale lui ianuarie 1524: „că am sosit în țară, iar acei Pârvulești (Craioveștii — n.a.), ei voiesc să se bată cu domnia mea și foarte ne pregătim de război. Și turci mulți nu au; dar se fălește Bade că va pune pe sangeacul de Vidin și pe sangeacul de Nicopolea, și se vor bate cu domnia mea”, iar de va fi înfrânt, „vor veni în Țara Bârsei împreună cu Badea, și în țara Ardealului și la Brașov”. Ca atare, cere brașovenilor să înștiințeze pe pușcașii și „voinicii” (oștenii) din Ardeal să vină la Rucăr în ajutorul său, dacă va fi înfrânt (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 281–282).

La 11 ianuarie 1524 sibienii trimiteau soli la ambii voievozi: Radu Bădica și „celălalt Radu” (Hurmuzaki, XI, p. 846), cel dintâi plângându-se brașovenilor la 19 ianuarie „cum mi s-a ridicat vrăjmașul peste capul meu, Radul voievod, din mijlocul vostru și cu puterea voastră și a venit să-mi rupă capul” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 279–280). Numai că pieirea lui Radu Bădica nu s-a tras de la fratele său vitreg, cu care nu a avut timp să se ciocnească, ci tocmai de la așa-zișii săi aliați, turcii, cum am văzut că relatea brașovenilor, la 27 ianuarie <1524>, Radu de la Afumați, instalat în reședința de la Târgoviște. Dar noul domn nu a făcut greșea de a crede că steagul de investitură cu care fusese atras și ucis Radu Bădica îi era destinat lui, cum afirmaseră ucigașii fratelui său, cerându-i să vină, împreună cu boierii săi, la vadul Giurgiului, pentru a-l ridica. A trimis soli la turci, pentru a le afla intențiile, dar a cerut pe ascuns și oaste brașovenilor, fiind dispus să accepte o pace cinstită cu turcii și steagul sultanului, însă fără „hitlenii”, căci „turcii sunt vicleni și necredincioși”, în acest din urmă caz urmând „să ne batem cu dânșii, pentru ca să ne apărăm, să nu ne dăm turcilor” (*ibidem*, p. 283–285).

- 2 În fața ofensivei turcești conduse de Bali bei (Balibeg) de Belgrad, care aducea din nou pe Vladislav III, asediind în același timp și cetatea Severinului, Radu de la Afumați nu și-a putut menține această a patra domnie decât circa o lună și jumătate. La 6 martie 1524 el cerea sibienilor un ajutor în „drabanți” (trabanți = dorobanți), care i-au fost trimiși la 9 martie, în număr de 67, împreună cu 20 de călăreți în armuri, angajați să-l slujească două luni; data de 9 martie 1524 fiind ultima la care Radu e atestat încă în scaun. La 20 martie sibienii anunțau pe unul din vicevoievozii Transilvaniei că „Radu voievod din Țara Româ-

nească a fost alungat și pus pe fugă” (Hurmuzaki, XI, p. 847). Această acțiune înfăptuită de turci s-a petrecut, așadar, după 9 și înainte de 20 martie 1524.

Radu de la Afumați nu mai apare de data aceasta în socotelile brașovene. Probabil a trecut în grabă prin Țara Bârsei, alăturându-se trupelor transilvănene care se adunau pentru ajutorarea Severinului. Înainte de 15 mai <1524>, rivalul său Vladislav III știa că „s-a dus vicevoievodul și cu Radul voievod și cu toți pribegii în sus spre Severin” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 269–270).

VLADISLAV III

(II) 1524 a. martie 20¹ — a. septembrie 18².

- 1 Revenit în Țara Românească o dată cu delegația turcească care a atras în cursă și decapitat pe Radu Bădica, un trimis al său ajungând astfel la Sibiu, la 20 ianuarie 1524 (Hurmuzaki, XI, p. 846), Vladislav III nu s-a putut impune împotriva lui Radu de la Afumați, retrăgându-se desigur la Giurgiu, o dată cu solia turcească, care a așteptat zadarnic să-l atragă cu steagul de investitură și pe acesta din urmă.

De abia înainte de 20 martie 1524 Radu de la Afumați a fost alungat de turci cu forța din scaun (Hurmuzaki, XI, p. 847, cf. și *supra*) îngăduind astfel, pentru a doua oară, instalarea pe tron a lui Vladislav III. Aceasta în condițiile în care, la 5 aprilie 1524, regele Ungariei aflase la Buda știrea despre „pericolul foarte sigur și foarte grav din partea turcilor”, care „au ocupat” (*occuparunt*) Țara Românească, asediind totodată cetatea Severinului (Hurmuzaki, XV¹, p. 278). Iar aproape trei luni mai târziu, la 29 iunie 1524, în plină domnie a lui Vladislav, M. Bocignoli socotea că muntenii, ca urmare a luptelor între pretendenții domnești, „au ajuns nu numai tributorii turcilor, dar aproape subjugați de ei” (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 129; *Călători străini*, I, p. 176). Cf. și T. Palade, *op. cit.*, p. 37–38; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 73.

- 2 Neputând contracara influența lui Radu de la Afumați în Transilvania, la 29 iulie 1524 însuși vicevoievodul Ștefan Thomory cerând brașovenilor să nu-l sprijine pe Vladislav III (Hurmuzaki, XV¹, p. 281), și neobținând colaborarea Craioveștilor, care astfel au pierdut bănia Craiovei, în locul banului Pârvu Craiovescu, la 16 august 1524 fiind amintit, altfel necunoscutul ban, Tatul (*ibidem*,

XI, p. 848); domnul sprijinit de turci s-a văzut în septembrie confruntat cu noua ofensivă a lui Radu de la Afumați pentru ocuparea scaunului Țării Românești.

La 10 septembrie 1524 Nicolae Thomory, castelanul de Făgăraș și susținător al lui Radu, se afla la Curtea de Argeș, cerând sibienilor să trimită provizii în vecinătate, la cetatea Poienari (*ibidem*, XV¹, p. 281), al cărui castelan transilvănean, un anume Toma Mysky, e menționat în socotelile sibiene încă de la 14 ianuarie 1524 (*ibidem*, XI, p. 846). Cum aprovizionarea amintită se putea face numai pe drumul domnesc din Loviște, se înțelege că la data amintită partea central-nordică a Țării Românești era controlată de forțele ardeleni favorabile lui Radu de la Afumați, în vreme ce Vladislav III rezida la București (*D.R.H.*, B, II, p. 426–427).

În aceste condiții, expediția lui Radu pentru redobândirea domniei, desfășurată înainte de 18 septembrie 1524 (*Quellen*, p. 564; Hurmuzaki, XI, p. 848; cf. și *infra*), a fost încununată de succes, Vladislav III fiind alungat spre Dunăre. Poate acum s-a desfășurat bătălia de „<la cetatea București> cu Vladislav voievod“ menționată pe piatra de mormânt a lui Radu (Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 224–226).

RADU DE LA AFUMAȚI

(V) 1524 a. septembrie 18¹ — † 1529 ianuarie 2².

□ Mănăstirea Curtea de Argeș³.

- 1 Cum înainte de 10 septembrie 1524, când N. Thomory castelanul de Făgăraș se afla la Curtea de Argeș (Hurmuzaki, XV¹, p. 281), partizanii transilvăneni ai lui Radu stăpâneau cel puțin partea centrală de nord a Țării Românești (cf. *supra*), cu tot cu cetatea Poienari, care nu a fost cedată de Radu de la Afumați acum lui Ioan Zápolya, ca preț al noului ajutor pentru ocuparea domniei, cum s-a crezut (Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, p. 77), deoarece castelanul ei ardelean, Toma Mysky, e amintit în socotelile sibiene la 14 ianuarie 1524 (Hurmuzaki, XI, p. 846), după cum am văzut, condițiile în care s-a desfășurat ocuparea pentru a cincea oară a domniei de către Radu au fost desigur mai ușoare. Însuși regele Ungariei, Ludovic II, în ciuda lipsei de bani a vistieriei sale, încercase să contribuie la finanțarea ei, cerând brașovenilor la 1 mai 1524 să achite lui Radu

stipendiul de 324 de florini hotărât în anul trecut și chiar acordându-i o sumă prin Ioan Zápolya (*ibidem*, XV¹, p. 280, 283).

La 16 septembrie 1524 socotelile brașovene însemnau cheltuiala pentru „o jumătate de cântar de salitră (pentru producerea prafului de pușcă — *n.a.*) pentru expediția de introducere (în țară) a domnului Radu voievodul Transalpin“ (*Quellen*, I, p. 564), în vreme ce la 18 septembrie [„*feria tertia ante Mathei Apostoli*“ = ziua a treia înainte de Matei Apostolul (corect Matei Episcopul, care cade la 21 septembrie); identificarea în text de către N. Iorga a datei amintite cu 20 septembrie fiind eronată, ca și în alte cazuri, corectate tacit în paginile de față], sibienii trimiteau deja un sol cu scrisori la „Radu voievodul Transalpin“ în legătură cu obișnuitele „daune produse în munți“ de către locuitorii din Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 848), ceea ce dovedește că la acea dată era privit efectiv ca domn.

Fiind dispus, după cum am văzut, încă de la începutul lui martie 1523, și apoi cum reiese din relatarea sa de la 27 ianuarie <1524>, la încheierea unei păci fără „hitlenii“ cu Poarta, care să-i acorde steagul de domnie (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 285), când aceasta, pregătindu-se de asaltul final asupra cetății Severin și în perspectivă asupra regatului maghiar, a inițiat tratative cu el, chiar la începutul celei de-a cincea domnii, tratative la care au participat și reprezentanții lui Ioan Zápolya (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, III, Buda, 1857, p. 19–20), Radu de la Afumați a acceptat să recunoască superioritatea lui Suleiman Magnificul, ducându-se la Constantinopol.

După un alt sfat cu boierii (cronicile interne contopesc pe cele din martie 1523 și toamna lui 1524), Radu a făcut din nou o „învoială cu boierii lui să se jertfească pentru creștini, ca să-i mântuiască de turci. Și așa a făcut, că și-a pus capul pentru creștini, căci s-a dus la Constantinopol...“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 684; cf. și *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 45, 207; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 40). Sfatul și stabilirea noii orientări a lui Radu de la Afumați trebuie să fi avut în a doua jumătate a lui septembrie 1524, îndată după ocuparea scaunului domnesc, de vreme ce la 8 octombrie unul din vicevoievozii ardeleni știa că sultanul poruncise lui Radu voievod, „sub pedeapsă strictă pentru perpetuă necredință“, să ia parte „cu toți oamenii săi“ la cucerirea cetății Severinului (Hurmuzaki, XV¹, p. 282), ceea ce nu ar fi avut sens dacă Radu nu ar fi acceptat înaintea acelei date suzeranitatea sultanului. La 8 noiembrie 1524 la Buda și la 17 a lunii la Viena, era cunoscută noua orientare politică a lui Radu de la Afumați, susținut de Bali bei de Belgrad, comandantul oștilor turcești de la Dunăre (Hurmuzaki, II³, p. 484–485, 487).

Pentru investire însă, ca fost inamic al Imperiului otoman, Radu trebuia, după obiceiul turcesc, să se înfățișeze personal la Poartă. La 14 noiembrie

1524, un trimis al banului Pârvu II Craiovescu arăta la Sibiu că domnul a fost acceptat de sultan, afându-se în drum spre acesta, știre întărită la 27 a lunii de un observator sibian (Hurmuzaki, XI, p. 848).

În timpul absenței din Țara Românească a lui Radu de la Afumați: ante 14 noiembrie 1524 — ante 1 februarie 1525, conducerea statului a fost asigurată de o LOCOTENENȚĂ DOMNEASCĂ, având în frunte pe banul Pârvu II Craiovescu, urmat de vărul său, Drăghici vornicul Craiovescu, și de logofătul Radu al lui Mățul (Hurmuzaki, XI, p. 848; Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 428).

Înainte de 13 decembrie 1524, Radu de la Afumați a fost primit de Suleiman Magnificul, sărutându-i mâna și recunoscându-se tributar (*ibidem*, VIII, p. 52). „Am mers la Poarta turcească și am stat de față cu împăratul turcesc și toți domnii țării turcești. Și-mi dăruî domnul Dumnezeu întâi, după aceea și împăratul turcesc, mie domnia română și iarăși m-am întors la domnie cu viață și sănătate împreună cu toți boierii veri câți au fost cu mine“, mărturisește el la înapoiere sibienilor (Gr.C. Tocilescu, *op. cit.*, p. 304–306).

În ianuarie 1525 boierii din locotenenta domnească răspundeau brașovenilor că Radu voievod e în drum spre țară „și e tare bucuros și vesel ca toți cei ce credința creștinească iubesc. Și altfel nu este“ (*ibidem*, p. 428).

La 1 februarie 1525 se afla din nou în scaunul de la Târgoviște, liniștind pe sibieni că nu au venit cu el „mai mult de 30 de turci“, și aceștia probabil creditorii, deoarece domnul avea mare nevoie de bani, ca să-i dea turcilor care l-au însoțit, „ca să ne curățăm și de ei“ (*ibidem*, p. 289, 304–306). Cf. și Hurmuzaki, II³, p. 488; T. Palade, *op. cit.*, p. 42–45; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 79–87).

În sfârșit, cronica internă notează că Radu s-a așezat în scaunul de la București la 28 februarie <1525> (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 46, 207), luând în stăpânire astfel reședința preferată a lui Vladislav III.

În 1525 domnia lui Radu de la Afumați a fost tulburată de trei pretendenți anonimi, și de cunoscutul său rival, Vladislav III (cf. *infra*). Primul, un „lotru și vântură țară“, cum îl numea Radu, s-a adăpostit la Brașov, în vremea deplasării domnului la Poartă, înainte de 1 februarie <1525> (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 305–306), și nu știm dacă a acționat mai apoi în vreun fel.

Cel de-al doilea, după relatarea lui Ioan Zápolya de la 1 decembrie 1525, era „un oarecare fiu de voievod“, care s-a ridicat din Moldova, adunând aproape 2 000 de oameni, între care și munteni, cu care a înaintat până la Brăila, unde a fost înfrânt de dregătorii lui Radu de la Afumați, și se spunea că însuși fiul de domn s-a înecat în Dunăre. Prizonierii au fost duși înaintea lui Radu, care a refuzat să cedeze pe unii din ei, la cererea domnului Moldovei, Ștefan cel Tânăr. Acțiunea acestui pretendent s-a desfășurat în octombrie sau noiembrie, în așa fel încât întreaga desfășurare era cunoscută lui Ioan Zápolya înainte de 1 decembrie 1525, care o privea ca pe un aspect al neînțelegerilor

dintre voievozii Moldovei și Țării Românești (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 136–137).

În sfârșit, al treilea pretendent anonim a acționat în aceeași perioadă, înainte de 7 decembrie, foarte probabil 1525, an în care domnia lui Radu era mai puțin consolidată. Din relatarea lui Radu către brașoveni, la 7 decembrie, rezultă că împotriva celui „vrăjmaș (nume care indica un pretendent din familia domnească — n.a.) care s-a ridicat de la Mehedinți“ a fost trimis „Pârvul banul, și cu curtea domniei mele, și ei s-au bătut cu dâșii. Astfel a dat Dumnezeu, căci a tăiat capul celui vrăjmaș și l-au adus în mâna domniei mele și toată oștirea lui; și au făcut multă moarte între dâșii, fără număr“ (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 290). Acest pretendent nu poate fi confundat cu cel din toamna lui 1522, deoarece pe atunci Pârvu II Craiovescu nu era încă ban, dregătorie în care apare abia din iulie 1523. Cf. și părerile numai în parte corecte ale lui T. Palade, *op. cit.*, p. 47–48 și Nicolae Stoicescu *op. cit.*, p. 95–96, 126–127.

Ultimii doi pretendenți ar putea fi un fiu al lui Vladislav III, frate cu Moise voievod (St. Nicolaescu, *Lămurirea unei enigme istorice*, p. 8), și Dan pretendentul din 1521 (Hurmuzaki, XV¹, p. 256), dacă nu cumva, cum mă întrebam mai sus, cei doi sunt una și aceeași persoană.

- 2 După o domnie de șapte ani, cum apreciază corect cronicile interne, bogată în fapte eroice, prin care a izbutit în primul rând să păstreze ființa de stat, și apoi autonomia Țării Românești, amenințată cu instaurarea stăpânirii turcești directe (cf. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 235), Radu de la Afumați a sfârșit asasinat în urma unui complot boieresc, la 2 ianuarie 1529. Data o consemnează N. Gerendi, episcopul Transilvaniei, într-o scrisoare adresată din Cluj, la 27 ianuarie 1529, episcopului de Agria, T. Szalaházi, care începe chiar prin a arăta că la „doi ianuarie Radul Transalpinul a fost ucis cu o foarte crudă moarte de către ai săi“ (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 175). Episcopul de Agria a anunțat mai departe știrea regelui Ferdinand I de Habsburg (*ibidem*, p. 185), iar agentul acestuia, întors din Țara Românească, unde vorbise cu însuși Neagoe vornicul din Periș, căpetenia principală a complotului boieresc care l-a asasinat pe Radu, își începe și el raportul către Ferdinand I, datat la 1 aprilie 1529, prin cuvintele: „Radu a murit în a doua zi din ianuarie“ (*ibidem*, p. 187; *Călători străini*, I, p. 299). Data de 4 ianuarie, ca și celelalte elemente cronologice consemnate în chenarul pietrei de mormânt a lui Radu, de la mănăstirea Curtea de Argeș, sunt însă greșite, cu excepția văleatului — 7037 (1529) (Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 224–227), astfel că așezarea morții lui Radu la 4 ianuarie (N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 333), ca și plasarea în această zi a înmormântării sale, simplă supoziție (T. Palade, *op. cit.*, p. 65; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 145), nu se justifică. Data de 4 ianuarie 1529, care apare și într-o însemnare manuscrisă

pe un calendar tipărit în 1513 (Hurmuzaki, II³, p. 645), este cea în care au fost trimise scrisori de la Sibiu la Cluj despre asasinat (*ibidem*, XI, p. 852), data lor fiind luată drept cea a odiosului act. Este însă posibil ca sibienii să fi fost informați despre decapitarea lui Radu și a fiului său în ziua de 4 ianuarie 1529, așa cum notează notarul sibian Joh. Mildt (Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 194).

Se știe și modul în care au fost uciși Radu și fiul său Vlad, ca o execuție. La 5 februarie 1529 conducerea orașului Brașov anunța pe Ferdinand I că „Radul voievodul Transalpin împreună cu fiul său a fost decapitat de către boieri” (A. Veress, *op. cit.*, p. 182). Decapitarea e amintită și în însemnarea de pe calendarul din 1513, amintit mai sus. Mai succint, conducerea Sibiului înștiința pe același rege al Ungariei, încă de la 6 ianuarie 1529, că: „domnul Radu voievodul Transalpin împreună cu fiul a fost măcelărit” (*ibidem*, p. 174).

Se cunosc și conducătorii complotului boieresc, pus la cale, desigur, în „adunarea boierilor” de la Slatina, din ultimele zile ale lui decembrie 1528 (Hurmuzaki, XI, p. 852). Cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne arată că: „vornicu Neagu și postelnicul Drăgan s-au ridicat împotriva lui și au venit cu ostași în taină împotriva lui Radu-voievod. Domnul a prins de veste, dar n-a avut vreme să-și strângă ostașii și a fugit cu fiul său Vlad-voievod ca să se ducă la banii de Craiova. Dar când a ajuns la Episcopia Râmnicului boierii l-au ajuns din urmă, l-au prins, l-au legat și i-au tăiat capul lui și capul fiului său Vlad-voievod și i-au ucis împreună la Râmnic, în anul 7037 al lumii” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 47, 207; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 43).

Cei doi capi ai complotiștilor erau rude prin alianță ai lui Radu de la Afumați, fiind căsătoriți cu două vare primare pe linie paternă ale acestuia: Neagoe din Periș, care îl slujise inițial în 1522 cu „dreaptă și credincioasă sljibă” pe Radu (*D.R.H.*, B, II, p. 409–410), ce îl considera din „casa” sa, păstrându-l în toate sfaturile sale ca mare postelnic, vistier și în cele din urmă vornic, și Drăgan din Merișani-Bucșani, mare postelnic în 1523–1525 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, 1971, p. 55, 74–75; *idem*, *Radu de la Afumați*, p. 143–144; cf. și Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (II), p. 138–139, nota 230).

Nu știm cu adevărat care au fost cauzele asasinării primului domn român de către boieri (uciderea pretendenților domnești între ei nu era considerată crimă politică!). Chiar din acele timpuri și până astăzi, s-au emis tot felul de păreri, începând cu intrigile Porții și chiar ale lui Mehmed bei (care ar fi vrut domn pe fiul său), din pricina înclinării lui Radu către imperiali, și până la ura boierimii de la est de Olt împotriva domnului, chipurile pentru favorizarea Craioveștilor.

Cert rămâne că de la Târgoviște (ultimul document păstrat este din 10 noiembrie 1528; *D.R.H.*, B, III, p. 113–114), Radu de la Afumați nu s-a îndreptat spre Craiova, poate pentru a evita Slatina, locul unde se adunaseră boierii la sfârșitul lui decembrie 1528, ci către Râmnicu Vâlcea, năzuind totuși, foarte probabil, spre județul Gorj. El nu a fost decapitat, împreună cu fiul său Vlad, în biserica Sfinții Arhangheli din mănăstirea de pe dealul Cetățuia (pentru aceasta cf. T.G. Bulat, *Un schit de lângă Râmnicul Vâlcea închinat Mitropoliei din București: Cetățuia*, în „MO”, XXIII (1971), nr. 3–4, p. 221–230), cum se afirmă în istoriografia românească până astăzi (cf. Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, în „AO”, XV (1936), nr. 86–88, p. 282), neținându-se seama că ar fi fost un sacrilegiu de neconceput pe atunci și inutil, ci, așa cum am văzut că menționează cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne, cei doi au fost prinși la Episcopia Râmnicului, unde poposiseră, legați și apoi executați în orașul Râmnic. Cf. și Doru Moțoc, *O ipoteză despre locul uciderii lui Radu de la Afumați*, în „Studii vâlcene”, IV (1980), p. 50–57 (crede că uciderea ar fi avut loc la Râmnicu de Sus, „în perimetru din 1529 a Episcopiei Râmnicului”).

- 3 Nu se știe de către cine a fost adus corpul lui Radu la mănăstirea Curtea de Argeș, unde a fost înmormântat, pe latura de nord a pronaosului; el fiind cel sub care biserica de aici a fost zugrăvită, și, în același timp, ginerele ctitorului principal, Neagoe Basarab. Probabil tot aici a fost înmormântat și fiul său Vlad voievod, al cărui mormânt însă nu e cunoscut. După o relatare din ianuarie 1529 a judeului din Sibiu, trimisă la Buda, capul lui Radu de la Afumați ar fi fost trimis la Poartă sultanului (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 141).

Nu știm nici cine a pus piatra sa funerară, cu „representare cavaleriească”, excepțională în biserica ortodoxă, înfățișând în parte un „chip cioplit”, de fapt o siluetă (relief plat) a lui Radu de la Afumați călare, cu buzduganul domnesc în mână, coroana pe cap și mantia fluturând, prima reprezentare de acest fel la români, și care se întâlnește numai în parte luată ca model, doar pe lespedea funerară cu reprezentare antropomorfă a boierului Albu Goleșcu de la mănăstirea Vieroși (după 1575). În mod cert imaginea călare a domnului, ca și textul slavon al inscripției, care relatează cele 20 de

lupte, majoritatea antiotomane, purtate de Radu numai între 1522 și 1525 (Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 224–229, cu bibliografia publicațiilor și fig. 18), completând inscripția de sub portretul viteazului voievod aflat în vecinătate (*Literatura română veche (1402–1647)*, II, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 161–162), pun în lumină un mare luptător împotriva Imperiului otoman (Pavel Chihaiia, *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, p. 225–228). Cf. și G.D. Bogdan Duică, *Notiță despre Radul de la Afumați*, în „Arhive”, Iași, IX (1898), p. 313–318.

VLADISLAV III

(III) 1525 a. aprilie 19¹ — p. august 18².

□ Necunoscut.

- 1 La Buda se credea încă de la 8 noiembrie 1524 că Vladislav III a fost reinstalat de turci în Țara Românească (Hurmuzaki, II³, p. 484), desigur în legătură cu plecarea la Poartă a lui Radu de la Afumați. La 11 decembrie 1524 sibienii trimiteau observatori în Țara Românească ca să afle știri sigure despre Vladislav și dacă Radu a plecat sau nu la sultan (*ibidem*, XI, p. 848).

Înainte de 13 decembrie 1524 Vladislav III a încercat să obțină din nou domnia munteană, la Adrianopol, unde se afla Suleiman Magnificul, în competiție cu Radu de la Afumați, care, înfățișându-se și el sultanului, a fost favorizat (*ibidem*, VIII, p. 52; cf. și *supra*), desigur ca inamic supus, acceptând plata tributului, însă fără a-l mări, cum se afirmă de obicei, față de suma de 14 000 de galbeni (70 000 aspri) stabilită în vremea lui Neagoe Basarab (Mustafa Mehmet, *Un document turc concernant le kharatch de la Moldavie et de la Valachie en XVe–XVIe siècles*, în „RESEE”, V (1967), nr. 1–2, p. 270, 274). În urma confruntării cu rivalul său, turcii l-au îndepărtat pe Vladislav III, cu o pensie de 50 de aspri pe zi (T. Palade, *Radu de la Afumați*, p. 44; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, p. 83–84).

Desigur, Vladislav nu s-a împăcat cu această hotărâre și, în condiții altfel necunoscute, a revenit în Țara Românească, cu oaste și boieri, stabilindu-și scaunul la București, înainte de 19 aprilie 1525 (*D.R.H.*, B, II, p. 433–434).

- 2 Domnește apoi aici (*ibidem*, p. 435, 442–448), în același timp cu Radu de la Afumați, așezat la Târgoviște (*ibidem*, p. 435–442, 448–452; Hurmuzaki, XI, p. 849: în iunie sibienii trimit daruri lui „Radu voievodul Transalpin”, iar după 18 iulie 1525 acesta primește chiar o solie polonă), până cel puțin după

18 august 1525, când la București, Vladislav III emite ultimul său document cunoscut (*D.R.H.*, B, II, p. 452–453). Îndată după 8 septembrie 1525, cum am văzut, Radu de la Afumați domnește singur până la moarte (cf. *supra*).

Nu este vorba, cum s-a afirmat, de domnii itinerante, care „se strămută de la un cap la celălalt al țării” (T. Palade, *op. cit.*, p. 48) și nici de „o domnie împărțită” (Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 190–191), cei doi domnind „în același timp, unul în partea de nord a țării, celălalt în partea de sud, mai aproape de turci” (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 87–88), ci de doi rivali la același tron, care nu se acceptau, fiecare din ei declarându-se domn a toată Țara Românească („*Io Vladislav voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei*”; *D.R.H.*, B, II, p. 433–434, 435, 442–443, 444, 445–448, 452–453, respectiv „*stăpânitor și domn al țării Ungrovlahiei, Io Radu voievod*”, sau chiar „*singur stăpânitorul, Io Radu mare voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei și Podunaviei*”, în fine „*Io Radu voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei*”; *ibidem*, p. 435, 437, 438, 440, 441, 448, 450). Fiecare având curtea și sfatul său domnesc și emițând acte cu referire la tot cuprinsul țării, această stare de echilibru durând până când unul dintre ei și-a întărit într-atât puterile, încât a putut trece la atac.

Vladislav III a fost desigur îndepărtat cu forța de Radu de la Afumați, foarte probabil îndată după 8 septembrie 1525, când acesta din urmă se afla încă la Târgoviște (*ibidem*, p. 454–457). Căci la 11 septembrie Radu se găsea deja la proprietatea sa, „în satul ce se numește Afumați” (*ibidem*, p. 458), din județul Ilfov, la nord-est de București, iar ultima sa bătălie din 1525, înscrisă pe piatra sa de mormânt, a dat-o la Dridu („*Didrih*”; Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 224–226), spre capătul de nord-est al aceluiași județ, la apus de Urziceni. Cum e greu de presupus că de la Târgoviște Radu s-a îndreptat spre Dridu și nu direct spre București, foarte probabil, trecând cu iuteală prin București și Afumați, după 11 septembrie 1525, el a ajuns la Dridu și a înfrânt oastea lui Vladislav III, care se retrăgea spre Urziceni. Deoarece Radu de la Afumați era întărit acum în scaun de sultan, și Vladislav era cel care nu respectase voința acestuia, desigur că, neputându-se retrage în ținuturile turcești, el luase drumul cel mai scurt spre Moldova, prin Afumați–Dridu–Urziceni. Ștefan cel Tânăr era singurul vecin care îl putea ajuta împotriva lui Radu. De altfel, în urma înfrângerii lui Vladislav, după 11 septembrie 1525, prin octombrie sau noiembrie, oricum înainte de 1 decembrie 1525, domnul Moldovei a susținut, cum am văzut, un alt „*fiu de voievod*”, care venind din Moldova, a fost învins de dregătorii lui Radu lângă Brăila (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 136–137; cf. și *supra*).

În cele din urmă Vladislav III ajunge în Imperiul otoman, și nu trebuie confundat cu acel „*vrăjmaș*” anonim (!), ridicat în Mehedinți, tocmai în capătul opus al țării, înfrânt și decapitat de banul Pârnu Craiovescu înainte de 7 decembrie <1525> (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 290; cf. și *supra*), așa cum eronat s-a propus (T. Palade, *op. cit.*, p. 48).

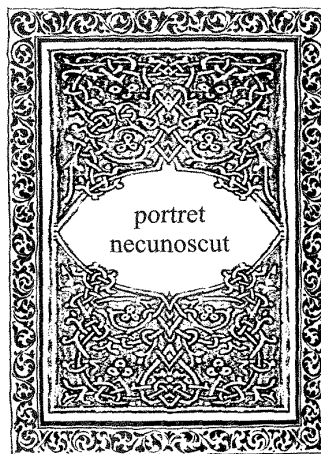
În 1529 Vladislav III se afla la Trapezunt (Trabzon), de unde se întoarce la Constantinopol, primind la 3 aprilie un dar de 3000 de aspri. Ulterior, în condițiile crizei politice de la sfârșitul domniei fiului său Moise (cf. *infra*), la Poartă a fost învestit între 31 martie și 28 aprilie 1530 pentru a patra oară cu domnia Țării Românești, primind însemnele acesteia (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 66), dar nu a mai apucat să ajungă în țară, unde a fost introdus Vlad Înecatul (cf. *infra*).

Nu se știe când a murit și unde i-a fost mormântul.

BASARAB VI

1529 a. ianuarie 6 — a. februarie 5¹.
□ Necunoscut.

- Boierii complotiști, conduși de Neagoe vornicul din Periș și Drăgan postelnicul din Merișani-Bucșani, care l-au decapitat la 2 ianuarie 1529, la Râmnicu Vâlcea, pe Radu de la Afumați, împreună cu fiul său Vlad, s-au grăbit îndată după asasinat să proclame un nou domn ales de ei, sub numele de Basarab. La 6 ianuarie 1529 conducerea orașului Sibiu anunța pe Ferdinand I de Habsburg, regele Ungariei, că după măcelărirea lui Radu „un alt Basarab, fiul ultimului Basarab voievod de odinioară, a fost numit voievod de către turci” (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 174). Așadar, noul domn trecea drept un fiu al lui Neagoe Basarab, ceea ce în realitate e greu de crezut, dar numit a fost de către gruparea boierilor complotiști, nu de turcii de care se temeau brașovenii, și nu numai ei. O lună mai târziu, la 5 februarie 1529, când lucrurile nu se așezaseră încă, conducerea Brașovului, care considera că „turcii țineau țara”, anunță pe regele Ferdinand I și conducerea orașului Sebeș că, după decapitarea lui Radu și a fiului său de către boieri, alt voievod „a fost ales și înălțat”, dar îndată a fost înlăturat, astfel că acum nu există nici un fel de voievod în Țara Românească, dacă, așa cum se aude (zvонul era însă fals!), turcii nu au trecut acum Dunărea cu alt voievod pe care îl doreau instalat (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 181, 182).

Cine a fost acel Basarab, cu adevărat nu se știe. I. Bogdan identifică chiar trei scrisori (nedatate) ale sale către brașoveni, numindu-l „Basarab V” și considerând că a domnit „prin ianuarie și februarie 1529” (*Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București 1902, p. 273–274, în rezumat; textele acestora la Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 245–247; 249–250). Cf. și N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. L.

La 3 februarie 1529 un observator sibian era trimis în Țara Românească „pentru a cerceta despre noul voievod și alte zvonuri despre turci” (Hurmuzaki, XI, p. 852), ceea ce dovedește că la începutul lui februarie Basarab VI era încă în scaun, iar înlăturarea sa s-a petrecut foarte curând, de vreme ce, cum am văzut mai sus, era anunțată de brașoveni la 5 februarie 1529.

Două zile mai târziu, la 7 februarie, la Sibiu sosea un trimis al „domnului Ban transalpin” (Pârvu II Craiovescu), care mergea la „domnul jude regal” (*ibidem*), și deși nu cunoaștem conținutul soliei sale, este semnificativ că la acea dată nu domnul, ci marele ban era cel care trimitea solia.

Este posibil ca Basarab VI să se fi retras la turci, de vreme ce pe la începutul lunii iunie 1530 brașovenii trimiteau un om la Făgăraș pentru a relata că turcii ar fi adus în Țara Românească pe „Basarab fiul” (*filium Bazzarab*) (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, II, Brașov, 1889, p. 193), înainte de a afla că în realitate noul domn adus atunci de turci era Vlad Înecatul (cf. *infra*).

LOCOTENENȚĂ DOMNEASCĂ

1529 a. februarie 5 — a. martie 27¹.

- După îndepărtarea lui Basarab VI, din motive și în condiții necunoscute, la începutul lui februarie 1529, boierii care îl executaseră pe Radu de la Afumați, în frunte cu Neagoe vornicul din Periș, au preluat conducerea țării, instaurând ceea ce se numește o locotenență domnească. Prin uciderea lui Radu ei nu urmăriseră aducerea de la Poartă a lui Moise, fiul lui Vladislav III, iar Neagoe vornicul era socotit a avea chiar simpatii proimperiale. Că el s-a aflat în fruntea boierilor care au condus Țara Românească în februarie–martie 1529, rezultă limpede din relatarea către Ferdinand I, regele Ungariei, a agentului imperial Andrei Mihalevich, redactată la 1 aprilie 1529 la Cluj, care nu pomeneste nimic despre Basarab VI și nici despre venirea în țară a lui Moise înainte de 27 martie (cf. *infra*).

Mihalevich, care promise instrucțiunile și împuternicirea pentru o solie la Radu de la Afumați, la 1 februarie 1529, la Innsbruck, și care înainte de 19 februarie 1529 aflate la Buda despre moartea lui Radu, hotărâse totuși să-și continue drumul și misiunea la „noul voievod”, care va fi acela (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 176–180, 185). Sosind în Țara Românească în a doua jumătate a lunii februarie 1529, el a vorbit cu vornicul Neagoe „pe care acolo <locuitorii> îl socot ca un fel de palatin (= vicerege în regatul maghiar — n.a.), și despre care auzisem că e devotat Maiestății Voastre” (lui Ferdinand I), îndemnându-l să ridice pe locuitorii și pe „noul voievod care va veni” în scaun să treacă de partea imperialilor. Abia la încheierea raportului despre discuția cu Neagoe vornicul, la sfârșitul unui *post scriptum*, redactat după 1 aprilie 1529, el adaugă știrea că „Turcul a trimis un voievod în Țara Românească, dar până acum <locuitorii> nu l-au primit <ca domn>” (A. Veress, *op. cit.*, p. 187–189; *Călători străini*, I, p. 299–301; cf. și raportul lui Mihalevich din vara lui 1530, Hurmuzaki, II¹, p. 74–76; *Călători străini*, I, p. 301–303), neștiind că Moise intrase în țară înainte de 27 martie 1529. Nu întâmplător, în anul următor, 1530, acesta după cronică internă: „l-a omorât pe vornicul Neagoe și pe postelnicul Drăgan și pe alți boieri” (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 685).

MOISE

Data nașterii 1508¹.

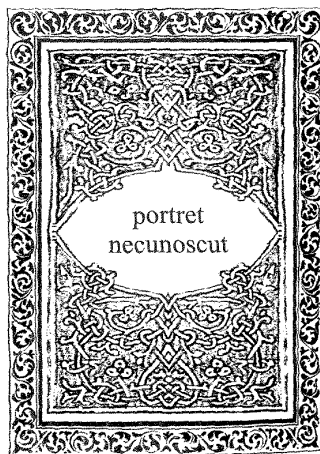
**Numirea la Constantinopol 1529
februarie 16².**

**1529 a. martie 27³ — 1530 între mai 22
și iunie 4⁴.**

**† 1530 august 29, în legătură cu lupta
de la Viișoara⁵.**

□ Mănăstirea Bistrița olteană⁶.

- 1 În decembrie 1524, cu prilejul înfruntării de la Adrianopol dintre Radu de la Afumați și Vladislav III, tatăl lui Moise (cf. *supra*), acesta din urmă e arătat ca „un tânăr de 16 ani foarte bine crescut” (Marino Sanudo, *I diarii*, XXXIII, col. 164), fiind deci născut în 1508.

O dată cu înlăturarea candidaturii tatălui său, în favoarea lui Radu de la Afumați, în decembrie 1524, cu o pensie zilnică de 50 de aspri (cf. *supra*), lui Moise i s-a stabilit o sumă dublă pe zi, 100 de aspri, aproape doi galbeni (Marino Sanudo, *loc. cit.*), sumă importantă, semnificativă în opinia Porții pentru șansele sale de a ocupa cândva domnia munteană, față de cele ale tatălui său. Desigur, Moise a devenit candidatul la domnie favorit al turcilor, încă din 1525, păstrat pentru cazul unei defecțiuni a lui Radu de la Afumați, sau în vederea sfârșitului domniei acestuia, cum s-a și întâmplat.

- 2 Deoarece Poarta nu a acceptat domnia lui Basarab VI, înălțat la domnie de boierii care executaseră pe Radu de la Afumați (cf. *supra*), Moise, fiul lui Vladislav III, a fost investit (*teşrif*) cu domnia în Țara Românească la 16 februarie 1529, acordându-i-se 10 000 de aspri, „scufia” (*üsküf*) de velur bogat împodobită, steagul cu cap de argint aurit, 14 bucăți de tafta, haine, un cal cu harnașamentul său și un buzduhan, plus veșminte pentru 10 oameni ai săi și un dar pentru aga de spahii care l-a asistat la instalarea în scaun (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 65–66). La 25 martie 1529 sibianul Marcus Pemfflinger anunța această numire regelui Ferdinand I. Din aceeași relatare rezultă că înainte de 24 martie 1529 Moise ajunsese la cetatea Giurgiu, cu ieniceri și călăreți turci, iar pașa care îl însoțea a anunțat pe banul Pârnu II Craiovescu și pe ceilalți boieri să vină să se închine noului voievod numit de sultan, ceea ce aceștia nu au făcut, deoarece domnul nu era ridicat „după vechiul lor obicei” (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 186–187). Cf. și Em.Gr. Nicolaescu, *Moise Vodă (martie 1529–28 august 1530)*, în „AO”, XVIII (1939), nr. 104–106, extras, p. 7.
 - 3 La 27 martie 1529, când un observator sibian pleca „în Țara Românească ca să vadă pe noul voievod și să scruteze dispoziția boierilor față de voievod și câți turci erau cu voievodul” (Hurmuzaki, XI, p. 852), Moise intrase în țară, începându-și domnia. Pentru ca la 30 martie 1529, intitulându-se „Cu mila lui Dumnezeu Io Moisi voievod, domn român”, el să anunțe pe brașoveni că a fost investit de sultan, „și m-au trimis pe domnia mea cu cinstitul steag de la Poartă și din mâna împăratului a fi domnitor Țării Românești” (Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 309–310). La 2 aprilie 1529 solul său sosea și la Sibiu cu scrisori (Hurmuzaki, XI, p. 852), desigur asemănătoare, iar în ziua următoare N. Gerendi răspundea din Cluj brașovenilor, care îl anunțaseră despre intențiile de bună vecinătate ale noului voievod (*ibidem*, XV¹, p. 315–316).
- Primele documente interne păstrate de la Moise sunt însă doar din 12 mai 1529 (*D.R.H.*, B, III, p. 116 și urm. Actul din 11 februarie <1529> (p. 114–115) este datat greșit de editor, fiind în realitate din <1530> februarie 11).

- 4 În condițiile schimbării orientării sale externe, după eșecul campaniei lui Suleiman Magnificul asupra Vienei, de la susținerea Porții, la cea a imperiilor, în privința stăpânirii Transilvaniei, precum și a conflictelor cu diferite grupări boierești, în cele din urmă axându-și adversitatea asupra celei filoturce, ostile Craioveștilor, Moise s-a aflat în primăvara 1530 în fața unei grave crize politice. Cum relațiile cu Poarta ale Craioveștilor, care acum îl susțineau (o mătușă a domnului se căsătorise chiar în februarie 1530 cu Barbu II Craiovescu, mare ban din septembrie 1529), se răciseră, după orientarea lor către imperiali, alături de Moise, boierii filoturci scăpați de execuțiile acestuia „s-au dus la sultan și au uneltit ca să-l scoată din scaun pe Moise-voievod și au adus domnia lui Vlad-voievod” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 685). Cf. și I. Ursu, *Din influențele politice europene asupra istoriei noastre (Moise Vodă, 1529 martie—1530 august)*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXVI, 1914, p. 525–526; Em.Gr. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 15–20; Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 198–203).

Intrarea în Țara Românească a lui Vlad, mai târziu zis Înecatul, fiul lui Vlad cel Tânăr sau Vlăduț (1510–1512), cu oști turcești conduse de Mehmed beiu de Nicopol (*Quellen*, II, p. 185, 202), a avut în a doua jumătate a lui mai 1530. În fața acestora, Moise s-a retras spre Transilvania, la 22 mai 1530 emițând ultimul său document păstrat, la Câmpul Glupavilor (*D.R.H.*, B, III, p. 145–147), în județul Vlașca. „Prinzând de veste — spune cea mai veche variantă a cronicii interne — a fugit Moise-voievod în Țara Ungurească” (Virgil Cândea, *loc. cit.*). La 4 iunie <1530> rivalul său, Vlad Înecatul, anunță pe brașoveni că „prin voința lui Dumnezeu și cu hotărârea cinstului împărat (Suleiman Magnificul — *n.a.*), domnitor sunt al Țării Românești, pe scaunul părintelui domniei mele” (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 317). Înlocuirea din domnie a lui Moise cu Vlad a avut loc, așadar, între 22 mai și 4 iunie 1530.

Moise nu s-a retras chiar precipitat. Trecerea sa în Transilvania, probabil pe la Tabla Buții, pasul Tătarului, Telu (Gura Teleajenului), spre scaunele secuiești, a avut loc înainte de 11 iunie 1530, când un agent brașovean era trimis să-l vestească pe Vlad Înecatul că Moise voievod se află în Secuime, la localitatea Osdola, lângă Târgul Secuiesc (*Quellen*, II, p. 197, cf. și p. 196, 200), știre pe care o adusese la Brașov în aceeași zi (11 iunie) chiar un sol al lui Moise (*ibidem*, p. 195). Cronica ardeleană înregistrează deci tardiv alungarea lui Moise voievod din Țara Românească la 15 iunie 1530 (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 213). De altfel, un sol al lui Vlad Înecatul a sosit la Brașov la 12 iunie 1530, cerând ca Moise să fie reținut (*Quellen*, II, p. 197), desigur în cazul în care ar fi trecut pe la Bran și Brașov.

Călăuzit de brașoveni, între 13 și 16 iunie 1530, Moise a părăsit Osdola, trecând prin Brașovul care îi pune la dispoziție o trăsură cu patru cai, îndrep-

tându-se spre Făgăraș (*ibidem*, p. 197, 198, 199), al cărui comandant era Ștefan Mailat. De aici a plecat în grabă spre Sibiu, unde se afla înainte de 22 iunie 1530, când Vlad Înecatul scria din Țara Românească sibienilor că, aflând despre refugiul lui Moise la Sibiu, le cere să-l ucidă: „să nu mai fie viu la grația voastră, ci să-l omorâți cum puteți” (Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu*, p. 46–48).

Moise își continuă însă netulburat la Sibiu pregătirile militare pentru reluarea domniei. La 1 august <1530> scrie brașovenilor, amintindu-le că la mai ceruse un tunar, pe lângă care acum trimite un om să-i cumpere de la Brașov: „sulite și scuturi și una alta, ce-mi trebuiește domniei mele”, scutite de vamă (taxă) (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 316). La 18 august 1530 se afla încă la Sibiu, iertând conducerii orașului o datorie de 12 florini și intitulându-se „Din mila lui Dumnezeu Moise voievod, domnul Țării Românești” (Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, p. 31–32). În aceeași zi, părăsește Sibiul (J. Mildt, la Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 196), îndreptându-se spre Brașov, unindu-se la Făgăraș cu Ștefan Mailat și detașamentul condus de el (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 214; cf. și *Quellen*, II, p. 211, 487; Hieronimus Ostermayer, *Chronik*, în *Deutsche Fundgruben des Geschichte Siebenbürgens*, I, ed. G. Joseph Kemény, Cluj, 1839, p. 16–17).

Sub data de 22 august 1530 socotelile brașovene înregistrează trecerea lui Ștefan Mailat și a lui Moise voievod în Țara Românească, senatul brașovean dându-le în ajutor 25 de archebuzieri cu soldă pentru o lună, după care, făcând desigur un joc dublu, în ajun, la 21 august, trimise un agent cu scrisori și daruri la Vlad Înecatul și la boierii săi din Țara Românească (*Quellen*, II, p. 201). Astfel că Vlad, informat de către brașoveni (deși, ulterior, le-a reproșat ajutorul dat lui Moise; Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 320) despre intențiile adversarului său, nu a fost surprins, și-a putut concentra oștile și a ieșit în întâmpinarea lui Moise și a lui Ștefan Mailat. Aceștia după ce au trecut pe la Bran și Rucăr, după 22 august 1530 (*Quellen*, II, p. 202), au mers „către apa Oltului” (Virgil Cândea, I, *op. cit.*, p. 685), năzuind desigur să treacă în banatul Craiovei, al cărui ban, cumnatul său, Barbu II Craiovescu, aflat în Țara Românească (*D.R.H.*, B, p. 156–157) i se va alătura în vederea înfruntării hotărâtoare.

- 5 În lupta care a urmat „pe moșia Viișoara” (Virgil Cândea, *loc. cit.*), „la sat la Viișoara”, sau „la Viișoară în gura Himinogului” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 47 și variantă, p. 207), din județul Olt, la 25 km de Slatina (Em.Gr. Nicolaescu, *Moise vodă*, p. 22–23), „acolò vârtos dând război, au biruit Vlad vodă pe Moisi vodă și au perit Moisi vodă și banul Barbul de la Craiova” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 44–45). Cea

mai veche variantă a cronicii interne afirmă chiar că „*Vlad-voievod a fost biruitor și l-a ucis pe Pârnu* (Barbu — n.a.), *banul de la Craiova*“ (Virgil Cândea, *loc. cit.*), ceea ce ar putea însemna că cei doi au fost eventual executați după biruință de domnul învingător. Astfel s-ar explica eventual și neconcordanța (ținând seama că moartea lui Moise a fost plasată până acum chiar în ziua bătăliei de la Vișoara) între data acestei bătălii, după cronica secuiască contemporană evenimentelor: 28 august — ziua Sf. Augustin (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 215, nota 5; Gheorghe Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, II, București, 1886, p. 254), și cea de 29 august, care apare ca dată a morții lui Moise pe piatra de mormânt din biserica mănăstirii Bistrița olteană [N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, București, 1908, (*Studii și documente*, XV), p. 82]. Cf. și Em.Gr. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 23–24; I. Ursu, *op. cit.*, p. 527–528. Socolile brașovene înregistrează de altfel, după 24 august 1530, că „*Dragomir armașul a trimis la noi trei slujitori când Moise voievod a fost ucis*“, fără a pomeni despre o bătălie în care acesta ar fi căzut (*Quellen*, II, p. 202).

Dar fie că lupta de la Vișoara s-a dat pe 29 august 1530, și Moise a căzut în cursul ei, fie că s-a dat cu o zi în urmă, și învinsul a fost executat doar a doua zi, cum se obișnuia, de altfel, în cadrul luptelor dintre pretendenții domnești, moartea sa poate fi plasată pe 29 august, după cum consemnează inscripția pietrei sale de mormânt care s-a păstrat doar într-o copie (N. Iorga, *loc. cit.*).

Mai norocos, Ștefan Mailat a scăpat cu viață, căzând doar prizonier în lupta de la Vișoara, și rămânând în captivitatea turcilor și a muntenilor până după 24 septembrie 1530 (*Quellen*, II, p. 202, 203, 205, 206), când a reușit să fugă din prizonierat. În vreme ce Vlad Înecatul și Mehmed bei au organizat o expediție de represalii pe la Bran în Țara Bârsei, asediind Brașovul, și în Făgăraș, până la Sibiu, în septembrie—octombrie 1530 (*ibidem*, p. 202–206; Adolf Armbruster, *Dacoromana-saxonica*, p. 197), producând ținutului brașovean o pagubă de 100 000 de aspri (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 328).

- 6 Mormântul lui Moise s-a aflat în biserica mănăstirii Bistrița olteană, dar cum biserica a fost refăcută în vremea lui Barbu Știrbei, lespedea a fost „stricată“ și s-a pierdut, ca și locul mormântului. Textul ei a fost însă copiat în 1846, când au început reparațiile la biserica veche, din porunca lui Gheorghe Bibescu (N. Iorga, *op. cit.*, p. 82–83; cf. și *ibidem*, I, p. 195; idem, *Mormintele domnilor noștri*, p. 10).

VLAD ÎNECATUL

1530 c. iunie 4¹ — † 1532 p. septembrie 18².

□ Mănăstirea Dealu³.

- 1 Fiu al lui Vlad cel Tânăr (zis și Vlăduț) de la 1510–1512, numindu-se el însuși și fiind numit în epocă din pricina vârstei fragede, tot „*Io Vlad voievod cel Tânăr [...] fiul preabunului Vlăduț voievod*“ (D.R.H., B, III, p. 163–164; 303; cf. și D. Ciurea, *Domnia lui Vlad Vodă Înecatul (iunie 1530–octombrie 1532)*, în „CI“, XVII (1943), p. 252; Ion Donat, *Cu privire la domnia lui Vlad Înecatul*, în „SMIM“, IX (1978), p. 121), cerut la Poartă de gruparea boierească filoturcă, ostilă lui Moise și orientării proimperiale a acestuia, a fost adus în Țara Românească de Mehmed beii de Nicopol (*Quellen*, II, p. 185, 202) în a doua jumătate a lui mai 1530 (cf. *supra*). Știrea despre aducerea „*noului voievod*“ în Țara Românească de către turci a ajuns la Brașov înainte de sfârșitul lui mai 1530, îndată după 29 a lunii conducerea orașului trimițând un om la secui pentru a afla știri despre acesta (*ibidem*, p. 195).

A intrat în țară o dată cu retragerea spre Transilvania a lui Moise, care la 22 mai 1530 se mai afla la Câmpul Glupavilor, în județul Vlașca (D.R.H., B, III, p. 145–147), fiind instalat la curte după 3 iunie <1530>, când vornicul Drăghici din Florești înștiința pe brașoveni că Vlad voievod „*s-a urcat în scaun la baștina lui*“, cerându-le să trimită un om pentru a fi de față „*când va sosi domnitorul*“ la curte (Gr.G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 434–435). A doua zi, 4 iunie <1530>, însuși Vlad a anunțat la Brașov că prin voința lui Dumnezeu și hotărârea sultanului a ajuns domn „*pe scaunul părintelui domniei mele*“ (*ibidem*, p. 317). Instalarea sa oficială la Târgoviște a avut loc chiar atunci sau în zilele următoare, de unde la 15 iunie 1530 emite primul său document intern păstrat, precis datat și localizat (D.R.H., B, III, p. 147–148).

- 2 După înfrângerea încercării lui Moise de a reocupa domnia, cu ajutorul din interior al rudei sale prin alianță Barbu II Craiovescu, la sfârșitul lui august

1530 (cf. *supra*), iar apoi a celei a lui Drăghici Craiovescu, fiul lui Danciu zis Gogoășe și fratele lui Barbu II, de a se ridica el însuși domn la Poartă cu sprijinul turcilor (o continuare, desigur, a acțiunii fratelui său), murind însă spânzurat de către boierii lui Vlad Înecatul, după sfârșitul lui august și înainte de 4 octombrie 1530 (Ion Donat, *op. cit.*, p. 118–120; Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 207–209), în sfârșit, după ridicarea altui pretendent, „Dragodan voievod la Spinișor“, în județul Romanai (D.R.H., B, V, p. 236–237; Ion Donat, *op. cit.*, p. 121–122), Vlad și-a încheiat viața nu în legătură cu vreun complot boieresc (D. Ciurea, *op. cit.*, p. 266), ci într-un ciudat, dar natural accident.

După 18 septembrie 1532, când Vlad se afla la București (D.R.H., B, III, p. 211–214), cronica internă înregistrează doar că „s-a înecat în apa Dâmboviței în sat la Popești“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 47; Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 114–115). Radu Popescu crede că „mergând la Popești, den jos de București, în primblare, acolo s-au înecat în Dâmbovița“ (*Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 45), iar cronicarul sas contemporan Hieronymus Ostermayer înregistrează știrea că Vlad vodă „s-a îmbătat o dată înecându-se împreună cu calul său într-o apă“ (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, Brașov, 1903, p. 501; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 198, sub anul 1533). Satul Popești e la sud de București, în județul Ilfov. Vestea morții lui Vlad ajunsese la Brașov la 8 octombrie 1532 (N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. LI).

- 3 Vlad Înecatul, cum a fost numit încă din 1535 (D.R.H., B, III, p. 325, 327), a fost înmormântat de mama sa, „doamna Anca“ din Sărata, în biserica mănăstirii Dealu. Un act din 26 iunie 1588 arată că aceasta a dat mănăstirii satul „Pătrărești“: „pentru sufletul copilului domniei ei, Vlad voievod Înecatul și pentru sufletul domniei ei și încă a îngropat domnia ei pe copilul domniei ei în sfânta mănăstire și s-a înscris la sfântul pomelnic. Și încă și Vlăduță voievod, părintele lui Vlad voievod Înecatul este îngropat la sfânta mănăstire de la Deal“ (D.I.R., B, XVI-5, p. 371). Din acest document rezultă că tatăl și fiul au avut morminte diferite. Astăzi, mormântul lui Vlad Înecatul, plasat probabil lângă cel al tatălui său, nu se mai păstrează. Nu se cunosc condițiile în care a dispărut, s-a presupus chiar, pentru a face loc lăcașului capului lui Mihai Viteazul (Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievodale de la mănăstirea Dealul*, p. 70, 79–80), ceea ce este greu de crezut, o astfel de acțiune nefiind în tradiția înmormântării domnilor români.

După moartea lui Vlad Înecatul, doamna Ana, o fiică a lui Petru Rareș, a trecut în Transilvania cu un copil mic, sau chiar născut aici, întrucât are nume de botez ardelenesc, Bălaș (Balasz, Blasiu), căruia, recunoscându-i-se originea domnească i s-a spus Munteanu, iar mai târziu chiar Moldoveanu, după mamă

(„Blasiu Havasely alias Moldvai“). Ultimul determinativ arată că nu e vorba de un fiu al lui Vlad Vintilă (care are soții succesive din Țara Românească și alți copii; cf. *infra* și tabelul genealogic al Basarabilor la *Anexe*), cum s-a crezut [Nicolae Edroiu, *Bălaș Munteanu (Havasely)*, fiul domnului Țării Românești Vlad Vintilă de la Slatina, stăpânul posesiunilor Coruș și Popești (comitatul Cluj). *Ereditate. Merit. Asimilație*, în „AG“, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 137–144 și tb.]. Cu Bălaș, care a urmat o carieră militară și diplomatică, fiind un apropiat al familiei Báthory, de la care a primit donații de sate lângă Cluj, și care s-a căsătorit cu o văduvă româncă cu care nu a avut urmași proprii, decedând la cumpăna dintre secolele XVI și XVII (*ibidem*), se stinge doar mlădița lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț) din ramura Drăculeștilor, care va continua însă prin urmașii fratelui acestuia Radu cel Mare.

VLAD VINTILĂ

1532 p. septembrie 18¹ — † 1535 iunie între 10 și 13².

□ Mănăstirea Menedic, județul Buzău³.

- 1 Numit Vintilă („de la Vântu, Vintea, «iutele»“ — după părerea lui N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 366), din orașul Slatina (= Sărata <Monteoru>) din județul Buzău (nu Olt, cum s-a crezut mult timp), unde nu fusese „județ“ (cum credea cronicarul Radu Popescu, *op. cit.*, p. 45), ci își avea reședința ca mare stăpânitor de moșii buzoiene (Ion Donat, cit. de Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 209–210; Șt. Nicolaescu, *Domnia lui Vlad Vintilă Vodă de la Slatina în lumina unor documente istorice inedite 1532–1535*, în „AO“, XV (1936), nr. 83–85, extras, p. 3).

A fost ales domn de către sfatul boierilor, după mărturia tuturor cronicilor interne (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 47, 207; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 45), după 18 septembrie 1532, data ultimului act cunoscut emis de predecesorul său, Vlad Înecatul (cf. *supra*), luându-și numele

domnesc tot Vlad. Rațiunea alegerii acestui onomastic nu e cunoscută, cu atât mai mult cu cât se știe obiceiul fiilor nelegitimi de a lua numele tatălui domnesc. Era desigur fiu nelegitim de domn, altfel nu ar fi fost ales de sfatul boierilor, dar filiația sa declarată e pusă la îndoială.

Vlad Vintilă, cum este astăzi numit cu nume dublu (de botez și domnesc, la fel ca Neagoe Basarab), s-a declarat constant în documentele interne, și a fost acceptat ca atare în istoriografie, drept fiu al lui Radu cel Mare (1495–1508): „feciorul marelui și bătrânului și preabunului Radu voevod“, „fiul marelui și preabunului Radu voevod“ (*D.R.H.*, B, III, p. 216, 217–218 etc.), într-un rând menționând chiar o cumpărătură „din zilele bunicului domniei mele Vlad voevod Călugărul“ (*ibidem*, p. 220, 223). Necunoscând această ultimă precizare, Nicolae Stoicescu (în note la A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia-Traiană*), II, ed. a IV-a, București, 1986, p. 417, nota 47) opinează că deoarece în două documente (de fapt în trei) Vlad Vintilă se referă la Radu cel Mare fiul lui Vlad Călugărul, fără a-i numi tatăl și bunicul său (*D.R.H.*, B, III, p. 240, 279; cf. și p. 277): „Aceasta dovedește că tatăl său era alt Radu voevod, și acesta nu putea fi decât efemerul Radu-Dragomir, din părțile Buzăului, ridicat domn împotriva Craioveștilor după moartea lui Neagoe Basarab. În acest fel s-ar explica faptul că Vlad-Vintilă avea moșii în regiunea Buzău (unde ridică și o mănăstire), ca și adversitatea sa împotriva Craioveștilor, care-i ucisese atât tatăl cât și bunicul (Vlad cel Tânăr sau Vlăduț). Ar fi vorba deci de o continuare a conflictului dintre boierimea buzoiană și cea olteană, condusă de Craiovești, teză admisă de Xenopol“. O parte din aceste păreri mai fuseseră expuse anterior, fără a fi însă citate, în lucrarea lui Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 50, nota 48, p. 101–102.

În realitate, nici unul dintre aceste argumente nu rezistă. Am văzut că Vlad Vintilă l-a recunoscut pe Vlad Călugărul drept bunicul său patern, lipsa acestei precizări în alte acte datorându-se diacului respectiv. Documentele domnești medievale fiind pline de astfel de „lipsuri“. Așa-zisul tată al lui Vlad Vintilă nu s-a numit Radu-Dragomir, ci Dragomir Călugărul, cu numele domnesc, care apare în documente, Vlad (Radu i-au spus, nu se știe de ce, doar cronicile din secolele următoare), domnia sa plasându-se după cea a lui Teodosie, în septembrie–octombrie 1521 (cf. *supra*). Dacă ar fi fost urmașul acestuia, Vlad Vintilă ar fi trebuit să se declare fiul lui Vlad voevod (așa cum s-a intitulat acesta), iar nicidecum al lui Radu voevod. O adversitate a sa inițială, ca reprezentant al boierimii buzoiene, împotriva Craioveștilor, conducătorii boierimii oltene, nu a existat, dimpotrivă, reprezentanții principali ai Craioveștilor, în frunte cu marele ban Barbu III Craiovescu (1534–1535), l-au susținut până la capăt (Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 210–212), numai unii dintre membrii acestui neam ridicându-se împotriva sa. Iar Craioveștii, care aveau

moșii în toată țara, nu au fost conducătorii unei boierimi oltene (noțiunea de Oltenia nici nu exista pe atunci!), ei nealcătuind nici măcar o grupare de tipul unui clan, fiind foarte divizați, în sânul aceleiași familii, ca de altfel aproape toate marile neamuri boierești.

E adevărat că Vintilă a fost bogat boier buzoian. Un contemporan, Aloisio Gritti, implicat în evenimentele din Țara Românească, vorbește în august 1534, de „țara Buzăului, care îi este supusă lui (Vlad Vintilă — n.a.) și de unde este el însuși“ (Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533–1534)*, în „SMIM“, VII, (1974), p. 126, 152). Dar domeniul nu i-a revenit dinspre tată (nici un izvor nu o afirmă), ci prin danie de la o rudă apropiată, probabil unchi după mamă, jupanul Neagu Braga, boier din județul Buzău, care nu îi era socru, cum se afirmă de obicei [prima soție a lui Vintilă a fost Zamfira (St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 4), iar cea de-a doua Rada, fiica lui Vlaicu vistier din Rumcenii și Cislău, județul Buzău, cf. I.C. Filitti, *Neamul doamnei Neaga și mănăstirea Arinoasa (azi Buda) din Buzău, București, f.a., tabelul genealogic*]. Acest Neagu Braga în vremea lui Radu cel Mare își dezmoștenise fiii, care îl insultaseră grav, trecând apoi, în vremea lui Neagoe Basarab, toate satele sale din județul Buzău în stăpânirea lui Vintilă portarul, viitorul domn, și a surorii acestuia Sora. Pe la 1526–1528, sub Radu de la Afumați, nepoții de fiu ai lui Neagu Braga încearcă fără succes să dobândească o parte din averea bunicului lor, la acea dată decedat (*D.R.H.*, B, III, p. 1–3; la indice, p. 394, se afirmă eronat că Neagu Braga ar fi fost tatăl lui Vintilă portarul — Vlad Vintilă). Într-unul din aceste sate primite de la Neagu Braga, Furești, azi dispărut (Izvorul Dulce, județul Buzău), Vlad Vintilă își avea reședința („domo nostra Fwreth“), de unde emite documente în 1533 și 1534 (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 235–236; *D.R.H.*, B, III, p. 299–302), iar după o condică a ctitoriei sale, mănăstirea Menedic (Vintilă Vodă) din județul Buzău, alcătuită la peste un veac după moartea sa, aici s-ar fi aflat chiar locul nașterii sale (Dumitru Botar, *O domnie puțin cunoscută Vlad-Vintilă de la Slatina*, în „MI“, XIX (1985), nr. 3, p. 28). Oricum, de la satul azi dispărut Brăgești, de lângă ctitoria sa, legat de porecla rudei sale Neagu Braga (*D.R.H.*, B, III, p. 1–2), se trage și numele „Io Braga voevod“ al lui Vlad Vintilă (N. Iorga, „Braga Voevod“ al Țării Românești 1535, în „CL“, XXXVII (1903), p. 1 043–1 045; Tudor Sandu, „Braga voevod“ (1532–1535) și m-rea ot Menedicu din Buzău, în „GB“, XXIX (1970), nr. 1–2, p. 97–104. Inscricția unui minei dăruit de Vlad logofătul bisericii sale din Piscani arată că a fost început în vremea lui „Ioan Braga Voevod“ și terminat sub Radu Paisie (St. Nicolescu, în „AO“, XVII (1938), nr. 97–100, p. 211, nota 5.

În martie 1533 a fost cerut steagul de investitură la Poartă, cu sprijinul solului polon la Constantinopol, steagul („vexillum, vulgo Stanttert“) fiind

adus lui Vlad Vintilă înainte de 4 mai (Hurmuzaki, II⁴, p. 46–47), ceea ce dovedește că sultanul acceptase și alegerea boierilor.

- 2 Planul de răscoală antiotomană al lui Vlad Vintilă elaborat în iarna 1533–1534, în legătură cu Ferdinand I de Habsburg, cu care a purtat intense tratative, a fost trădat marelui vizir și apoi lui Aloisio Gritti, așa-zisul guvernator otoman al Ungariei, în trecere prin Țara Românească la sfârșitul lui iulie și începutul lui august 1534, de gruparea boierească filoturcă, în frunte cu Vâlsan logofătul Furcovici, rudă prin alianță a Craioveștilor, dintre care o parte l-au sprijinit. Acestea au fost cunoscute din vreme de Vlad Vintilă, care a organizat o cumpănită represiune. Cum Gritti se îndrepta de la Turnu (Măgurele) spre Târgoviște, unde ar fi trebuit să-l înlocuiască pe Vlad Vintilă, dar nu a mai ajuns, la 29 iulie 1534, pe câmpul dintre satele de atunci Cătunul (azi dispărut) și Pitești (Turcești, Războieni, cartier al localității Pitești de azi), la răsărit de Drumul Mare, în apropiere de Pădurea Roșu (dispărută și ea, al cărui nume evoca împrejurările sângeroase), oastea domnului a atacat tabăra lui Gritti, capturând pe boierii complotiști, pedepsind fără milă, în stilul lui Vlad Țepeș, între 75 și 184 de prizonieri și decapitând pe conducătorii opoziției, împreună cu un pretendent domnesc ascuns în tabăra lui Gritti, cu a cărui fiică nelegitimă era probabil căsătorit. Atitudinea Porții a devenit favorabilă lui Vlad Vintilă ca urmare a soliei domnești îndeplinită aici cu succes de către Fârtat vornicul. În bănia Craiovei au fost aduși oameni credincioși domnului din zona Buzăului, dar banul Barbu III Craiovescu nu a avut de suferit. Desigur, acesta făcea parte din gruparea boierească credincioasă domnului, de orientare proimperială, care îi făcuse acestuia legământ de credință în vederea răscoalei antiotomane (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 19–27; Aurel Decei, *op. cit.*, p. 110–141, 149–155; Ion Nania, *Iulie 1534 – episodul Aloisio Gritti*, în „Studii și comunicări”, Câmpulung Muscel, V (1989), p. 17–27; St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 7–9, 122; *Călători străini*, I, p. 250; N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. LI–LII; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 240; Hurmuzaki, II⁴, p. 67, 70; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 239–240; Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 210–212; Cristina Feneșan, Jean Louis Bacqué-Grammont, *Notes et autres documents sur Aloisio Gritti et les Pays Roumains*, în *Anatolia Moderna. Yeni Anadolu*, Paris, f.a., p. 70–75).

Această divizare a boierimii muntene a creat o situație de criză soluționată în extremis prin asasinarea lui Vlad Vintilă de la Slatina. Cei care au ordonat asasinatul erau boieri ostili pe ascuns domnului, care se simțeau amenințați de un eventual nou val de represiuni din partea acestuia. Omorârea lui Vlad Vintilă a avut loc între 10 iunie 1535, când acordă un act la Craiova (*D.R.H.*, B, III, p. 336–338), și 13 iunie 1535, când noul domn Radu Paisie emite la București primul său act păstrat (*ibidem*, p. 339–340, cu data de lună schimbată

de editori în „iulie”, chipurile după „sfatul domnesc”. Numai că membrii sfatului sunt în mare parte aceiași, în iunie și iulie sub Vlad Vintilă și Radu Paisie, cu excepția lui Drăghici spătarul din Mărgineni, înlocuit de Radu Paisie cu Stroe spătar din Orboești la 13 iunie, singurul lucru ciudat fiind o ultimă apariție a lui Drăghici spătar la 12 iulie 1535. Doar această neconcordanță, care ar putea avea multe explicații firești nu poate schimba data de lună a unui document datat în original 13 iunie 1535, reprodus după publicația lui St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 120–121). Trebuie să ținem seama că Vlad Vintilă a fost ucis lângă Craiova, în vreme ce Radu Paisie a fost înălțat domn la București, unde putea ajunge înainte de 13 iunie 1535, fiind, desigur, la curent cu intențiile boierilor complotiști (cf. *infra*).

Știrea despre uciderea lui Vlad Vintilă (în intervalul 10–13 iunie) a ajuns la Brașov cel târziu la 14 iunie 1535, când socotelile orașului înregistrează trimiterea unui slujitor la Făgăraș, pentru a-l anunța pe Ștefan Mailat că „Vlad voievodul Țării Românești a fost ucis” (*Wlad waywodan Transalpinensem esse interemptum*). A doua zi Mailat a trimis un om în Țara Românească „la boieri”. În sfârșit, la 16 iunie 1535 la Brașov ajunge un slujitor al lui Drăghici vornicul din Țara Românească cu aceeași știre a morții lui Vlad Vintilă (*Quellen*, II, p. 409. Publicarea trunchiată și fără puncte de suspensie a socotelilor brașovene în Hurmuzaki, II⁴, p. 91, a făcut ca în această ediție știrile din 14 iunie să fie menționate defectuos sub 12 iunie 1535, devenită astfel dată *ante quem* pentru omorârea domnului, acceptată ca atare din eroare în istoriografia problemei: St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 12–13; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. I-a, p. 374; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 240 etc., deși evident știrea respectivă nu putea ajunge într-o singură zi de la Craiova la Brașov).

Împrejurările în care a fost asasinat Vlad Vintilă sunt numai în parte cunoscute. De la Târgoviște (15 mai) el s-a deplasat prin „orașul de scaun Slatina” din județul Olt (5 iunie) la Craiova (10 iunie 1535) (*D.R.H.*, B, III, p. 332–338). Cea mai veche variantă a cronicii interne spune că: „s-a dus la Craiova la vânătoare de cerbi. După ce a trecut apa Jiului, s-a sfătuit domnul cu oamenii lui să ucidă pe toți boierii. Când boierii au prins de veste, s-au gătit și s-au răsculat și l-au ucis pe malul apei Jiului” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 685). În linii generale cea mai mare parte din variantele cronicii interne (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 47, 207; Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 114–115), ca și cea a lui Radu Popescu (*Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 45) afirmă același lucru, cu deosebirea că nu se referă la toți boierii, ci doar la „alți boieri”, sau „o seamă de boieri”. Doar o variantă a *Letopisețului Cantacuzinesc* înfățișează o povestire mai dezvoltată. Conform acesteia, Vlad Vintilă ar fi vrut „să taie pre cumnată-său” (Momce logofătul) și pe alți boieri. „Iar cumnată-său prinzându-i de veste să sfătui cu boeri ca să omoare pre Vintilă vodă și învăță pre 2 slugi ale lui, unul

arvat (croat — n.a.) și altul ungurean (transilvănean — n.a.), când vor merge ei cu Vintilă vodă pre malul Jiului vorbind, iar ei să răpează cu cai și să-l ia în sulia să-l omoare. Și așa păzireă acea vreme și mergând Vintilă vodă împreună cu toți boerii, iar slugile acele începură a repezi caii și într-o parte și într-alta. Și căutând Vintilă vodă înapoi, zisără: ce aleargă cu cai? Iar cumnată-său zisă: cei nebuni ai mei ungureni. Și așa îi păru că vor să treacă pre lângă dânsul înaintea, iar ei să alătură și-l junghiară cu sulia și muri“ (Istoria Țării Românești, ed. 1960, p. 47, variantă; St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 13, după părerea acestuia, faptele s-ar fi petrecut „pe malul Jiului, în pădurea de la Leamna, lângă Bucovăț“; idem, *Letopisețul Țării Românești*, București, 1909, p. 26).

Relatarea dezvoltată, de mai sus, e confirmată de mărturia cronicarului brașovean contemporan, Hieronymus Ostermayer, care auzise și el în legătură cu Vintilă vodă, „un bărbat viteaz“ (*ein tapfer Mann*); „Pentru că el pedepsise pe boieri pentru nedreptățile făcute, aceștia au găsit un cavaler (einen Ritter) pe care l-au corupt cu bani, care în timpul unei vânătoări l-a străpuns cu o sulia“ (*Quellen*, IV, p. 501; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 198: „cu o lance“; St. Nicolaescu, *loc. cit.*, „cu securea“. Dar „Copy“ însemna sulia). Indiferent de amănunte, Vlad Vintilă a fost ucis cu sulia de unul sau mai mulți oameni ai boierilor complotiști, pe când se afla la o vânătoare medievală de animale mari, la care participau unități militare (nu e vânătoare obișnuită), în pădurile de lângă Craiova, probabil din zona Leamna, care există și azi în lungul Jiului, la răsărit de mănăstirea Bucovățul Vechi (Coșuna-Mofleni, astăzi aparținând de orașul Craiova), care exista probabil din vremea lui Basarab cel Tânăr Țepeluș, biserica păstrată în prezent fiind însă numai de la 1572–1573 (Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, în „AO“, XV (1936), nr. 86–88, p. 286–289).

Îndată după asasinat și ridicarea noului voievod Radu Paisie, în a doua jumătate a lui iunie 1535, boierii filoturci trimit lui Suleiman Magnificul un raport (*arz*) de justificare, arătând că Vlad Vintilă a omorât „mulți boieri“, familiile și neamurile lor: „El s-a purtat astfel cu boierii Țării Românești, încât, de când e Țara Românească, nimeni n-a vărsat atâta sânge și n-a omorât atâtea suflete. Oricât i-am spus, nu a folosit la nimic“. Cei vinovați de moartea lui Vlad Vintilă ar fi fost chiar slujitorii săi: „oamenii săi, aflați lângă el, găsind prilej, l-au lovit pe voievod și l-au omorât“ [Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 28, datare corectă a documentului „<1535, după iunie 10>“. Propunerea de datare a actului după 8 ianuarie 1536, când Suleiman Magnificul s-ar fi întors la Istanbul din campania în Iraq (Ștefan Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, în „RdI“, XXIX (1976), nr. 3, p. 400–401), este eronată, bazându-se pe argumente false: din document rezultând limpede că sultanul nu se întorsese încă din campanie

la data scrierii lui, în plus, asta nu l-a împiedicat, cum vom vedea, să-l confirme pe noul domn Radu Paisie înainte de 13 noiembrie 1535 (*Quellen*, II, p. 426), actul boierilor care așteptau tocmai această confirmare, fiind evident anterior].

- 3 Vlad Vintilă a fost dus și înmormântat în biserica ctitoriei sale din 1532, mănăstirea Menedic (<magh. *menedék* = refugiu, adăpost; numită și Omenedic <magh. *ó menedék* = refugiul vechi, cf. Aurel Decei, *op. cit.*, p. 126, nota 114) din nordul județului Buzău. La 1748 însă această mănăstire a fost în întregime dărâmată de Metodie episcopul Buzăului, noua mănăstire fiind construită pe un alt amplasament, mai departe. Și biserica acestui al doilea așezământ a fost demantelată în 1846 de episcopul Chesarie, noua biserică din cea de-a treia construcție monastică înălțată pe acest al doilea amplasament existent și astăzi, sub numele de mănăstirea Vintilă Vodă, amintind în pisania sa din 16 octombrie 1846 de prima construcție a domnului cu acest nume, rămasă „la vechile ruini, din susul acestei mănăstiri“ (Virg. Drăghiceanu, *Mănăstirea Vintilă-Vodă (Buzău). Săpături la prima fundație*, în „BCMI“, XXVI (1933), p. 168; N. Iorga, *Mănăstirea Vintilă-Vodă — Observații și note istorice* —, idem, p. 178; St. Nicolaescu, *Domnia lui Vlad Vintilă Vodă de la Slatina*, p. 11–12).

Acest amplasament al primei mănăstiri ridicată de Vintilă Vodă a fost identificat în 1933 prin săpăturile arheologice conduse de Virgil Drăghiceanu, pe un cap de deal, pe malul de sud al apei Slănicului. În movila cu rămășițele bisericii dărâmate la 1748, din care s-au găsit ziduri înalte de 3 m, biserică construită după modelul celei de la Dealu, înălțată cu treizeci de ani mai înainte de tatăl ctitorului de la Menedic, a fost descoperit mormântul lui Vlad Vintilă și al familiei sale. Acestea se aflau în partea dreaptă a marelui pronaos, cel al lui Vintilă fiind în prima despărțitură de la intrare, „foarte îngrijit lucrat“ (Virg. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 4, p. 168). „Mormântul, de cărămidă, cu o bordură lată de piatră, avea [...] un ieșind în zidurile interioare, peste care se afla un plafond drept de mortar ce închidea gropnița. Peste zidul mormântului era lespedea de marmură, din care s-au găsit nenumărate cioburi. În a doua despărțire a pronaosului, în dreapta ușii de intrare și înapoia mormântului lui Vintilă-Vodă, s-au găsit două morminte alăturate, tot de cărămidă, boltite, unul mare și altul mic, de copil: trebuie să fie al soției sale, Rada, și al fiului lor, Drăghici. Mormintele profanate, nu au lăsat nici urmă de osămintă“ (*ibidem*, p. 169–170).

În jurul bisericii a fost înălțată în 1533–1534, cu meșteri sași chemați de Vlad Vintilă din Transilvania, a adevărată cetate de tip occidental, sub forma unui mare patruleter neregulat (58 x 70 x 46 x 69 m), cu turnuri rotunde la colțuri și intrarea pe latura răsăriteană. Cetate asemănătoare celei care înconjura mănăstirea Bradu, din același județ Buzău, ctitorită de rudele doamnei Rada (*ibidem*, p. 170; planul bisericii și al mănăstirii cetate, p. 171).

Amplasarea mănăstirii Menedic, cu mormântul lui Vlad Vintilă, e legată poate mai puțin de rațiuni strategice, cum credea N. Iorga, *op. cit.*, p. 179, cât de vecinătatea domeniului primit de Vintilă de la Neagu Braga și în bună parte donat mănăstirii (*D.R.H.*, B, III, p. 1–2, și actul din 8 august 1643, la St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 12).

RADU PAISIE

(I) 1535 a. iunie 13¹ – 1536 p. februarie 24².

- 1 Fiu nelegitim al lui Radu cel Mare (1495–1508), cum mărturisește și nepotul său de fiu Petru Cercel (Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, în „AG”, S.N., I (1994), nr. 3–4, p. 78–79), pe care Nicolaus Olahus îl menționează drept „vărul meu după tată” (*Patruelis meus*), arătând că soțul mamei acestuia, tatăl „legitim”, era Stanciu, fiul lui Mânzilă de la Argeș și al Marinei, „sora” lui Ioan de Hunedoara (*Ungaria. Atila*, ed. Antal Gyöngyvér, Iași, 1999, p. 87–89). Pe Stanciu l-am identificat drept personajul cu acest nume, pe care, după J. Długosz, Ioan de Hunedoara ar fi vrut să-l pună domn la Târgoviște în decembrie 1447 (îi era nepot de soră!), dar, răzgândindu-se, i-a scos ochii înainte de instalarea lui Vladislav II (cf. *supra*). Radu Paisie e „vărul”, nu „unchiul” lui Olahus, cum apare în traducerea textului din *Literatura română veche*, I, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 258 și nota 13, p. 271. Cf. și Aurelian Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „RM”, V (1968), nr. 1, p. 5–16; Al. Tonk, *Diplomele de înnobilitare ale lui Nicolae Olahus*, în „RA”, XII (1969), nr. 1, p. 15–18, 21–31; Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, p. 50, nota 57, p. 103. A purtat numele de botez Petru, înlocuit în vremea călugăriei cu cel de Paisie („*Petru voievod Călugărul ce se chema Paisie*”, la 15 mai 1615, în *D.I.R.*, B, XVII–2, p. 390), iar apoi ca domn cu cel de Radu, al tatălui său domnesc („*Io Petru voievod*,”

numit Radul voievod”; „*Io Petru voievod și părintele domniei mele Radul voievod*”, la 18 februarie 1540, în *D.R.H.*, B, IV, p. 115, 117), după obiceiul fiilor nelegitimi.

Nu a avut, cum s-a crezut mai înainte, o primă domnie în toamna lui 1534 (I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „AO”, XI (1932), nr. 61–62, p. 166; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 241), sau în vara aceluiași an, întrerupând domnia lui Vlad Vintilă [Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 102–103; cf. observațiile lui Ștefan Andreescu, *Știri diverse și interpretări felurite*, în „AIIAI”, XXIV² (1987), p. 602. Adăugăm că Radu Paisie nu putea fi pretendentul aflat în tabăra lui Aloisio Gritti în vremea trecerii acestuia prin Țara Românească, la sfârșitul lui iulie 1534, deoarece acesta a fost executat de Vlad Vintilă (cf. *supra*), și nici „Petru voievod” din plângerea nedată adresată brașovenilor de același Vlad Vintilă (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 332–333), deoarece acesta era Petru Rareș, domnul Moldovei. De regulă, numele de botez se folosea în locul, sau asociat celui domnesc, doar în cazul documentelor cu caracter bisericesc sau al frescelor și însemnărilor ctitorești].

Prima mențiune a viitorului domn este din 10 aprilie 1535, când fratele său vitreg, Vlad Vintilă, întărește dania lui Vlad Înecatul, morile de la de Berilești, pe Ialomîța, mănăstirii Argeș „și cinstitului părinte egumen chir Paisie ieromonahul” (*D.R.H.*, B, III, p. 325, 327). Este limpede că până la această dată el nu s-a manifestat ca pretendent domnesc. Nu se știe exact când și cum a luat legătura cu boierii care au uneltit asasinarea lui Vlad Vintilă între 10 și 13 iunie 1535 (cf. *supra*). Din raportul (*arzul*) acestora adresat sultanului Suleiman Magnificul, în a doua jumătate a lui iunie 1535, rezultă că însuși Vlad Vintilă le-a cerut boierilor să strângă oastea pentru o mare vânătoare în părțile dinspre Dunăre (care după obiceiul medieval juca și rolul de exercițiu militar). Când au ajuns la Jiu, chiar domnul (pentru a se putea răfui cu o seamă de boieri, după relatarea cronicilor interne, cf. *supra*): „ne-a trimis pe noi sărmanii, cu oastea în munții din fața Cladovei, zicându-ne: «Duceți-vă și cercetați munții!» Pe când noi, supușii, cercetam munții și goneam vânaturile”, Vlad Vintilă a fost ucis chiar de oamenii rămași în jurul său.

Rezultă că boierii complotiști, cu oaste, sau despărțit de Vlad Vintilă înainte de asasinarea acestuia, în preajma datei de 10 iunie 1535, când domnul se afla la Craiova (*D.R.H.*, B, III, p. 336–337), putând astfel să se unească cu candidatul lor, Radu Paisie, care s-a deplasat de la mănăstirea Argeș la Dunăre, în tabăra bine cunoscutului Mehmed pașa de Nicopol, cel ce mai intervenise în atâtea rânduri, cum au văzut, în treburile domniei muntene. „Când am văzut că țara a rămas fără voievod — continuă *arzul* boierilor care l-au înălțat pe Radu Paisie — iar măriia sa padișahul cel mareț se află departe (Suleiman Magnificul era în Iraq — n.a.), și întrucât nu a fost cu putință să cerem de la Poarta

fericirii un voievod și deoarece fără voievod era greu să fie stăpânită țara și pentru ca țara să fie liniștită, l-am numit voievod pe voievodul Radul, pe care îl cunoașteți și care, fiind fiu de voievod, este potrivit pentru orice slujbă împărătească și e priceput și în stare să conducă țara. Totuși, porunca depinde de măriia sa padișahul" (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 28; pentru datare cf. *supra* la Vlad Vintilă).

În același sens arată și Hieronimus Ostermayer: „După Vintilă voievod a devenit un călugăr (Münch), pe care ei (boierii — n.a.) l-au scos dintr-o mănăstire (Kloster), pe nume Radul voievod" (*Quellen*, IV, p. 501; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 198–199). La fel și cronicile interne știu că după asasinarea lui Vlad Vintilă: „Apoi boierii aceștia au venit la mănăstirea Argeșului și au ales pe egumenul Paisie și l-au făcut domn și l-au numit Radu-voievod" (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 685; cf. și *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 207; Johann Filstich, *op. cit.*, p. 114–115; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 46).

Instaurarea lui Radu Paisie care a plătit vistieriei otomane un peșcheș de un milion de aspri (Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 38), desigur strânși de boierii care îl susțineau, s-a făcut cu ajutorul lui Mehmed pașa de Nicopol, așa cum mărturisește în anul următor, 1536, lui Nicolaus Olahus, chiar noul domn: „Petru de la Argeș, fiul lui Stanciu, de care am amintit, vărul meu după tată, — spune Olahus — mi-a scris zilele acestea din Ungaria (*id.e.* Transilvania — n.a.) că a fost făcut voievod al Munteniei, prin Mahomed, pașă al împăratului turcilor" (*Hungaria. Atila*, ed. 1999, p. 88–89).

La 13 iunie 1535, din București, Radu Paisie emite primul său act, reparând semnificativ, printr-o judecată domnească, o nedreaptă atribuire de ocine ale unor locuitori din Brătienii de Sus mănăstirii Brădet, de către înaintașul său „Vlad voievod numit Ventilă“. „Iar după moartea lui Ventilă voievod și domnia mea le-am căutat lucrul și am judecat cu toți cinstiții aleșii dregători ai domniei mele ...“ (*D.R.H.*, B, III, p. 340). Aceștia sunt toți cei ai lui Vlad Vintilă de la începutul lui iunie 1535 (*ibidem*, p. 334–338), cu excepția lui Drăghici spătar, înlocuit cu Stroe spătar, ceea ce arată că aproape toți marii dregători ai lui Vintilă au trecut de partea noului domn. Actul este original și datarea lui de către editori cu o lună mai târziu, în iulie, „după sfatul domnesc“ nu se justifică (doar pentru că Drăghici spătar mai apare o dată la 12 iulie 1535, în locul lui Stroe; putea fi vorba de o eroare a diacului, de o alternanță în dregătorie, de lipsa temporară a dregătorului titular, în locul căruia apare predecesorul său etc., cf. și *supra*). De altfel, dacă am accepta datarea actului emis la București la 13 iulie (în loc de 13 iunie, data din original), aceasta ar intra în contradicție cu actul original, cu sfat domnesc, emis de Radu Paisie la 12 iulie 1535 la Târgoviște (*ibidem*, p. 338–339). Domnul nu ar fi avut răgazul necesar să țină sfat domnesc (și mai ales să se deplaseze, totodată cu întreaga curte) la 12 iulie la Târgoviște și la 13 iulie la București. În plus, itinerarul domnesc arată că în

iulie 1535 Radu Paisie s-a aflat la Târgoviște, unde a rămas, de altfel, până la începutul lui septembrie (*ibidem*, p. 338–351), doar luna trecută, la 13 iunie, fiind la București, în legătură cu instalarea sa în scaun de către Mehmed pașa de Nicopol.

Că Radu Paisie și-a început domnia în iunie 1535, și data actului său din 13 a lunii este perfect reală, rezultă și din faptul că la 1 iulie 1535 sosea la Brașov solia lui Marcea logofătul trimisă la regele Ungariei, Ioan Zápolya, „de noul voievod Radu și de boierii transalpini" (*Quellen*, II, p. 411).

Confirmarea (investirea) în domnie a lui Radu Paisie, pe care o solicita lui Suleiman Magnificul *arzul* boierilor din a doua jumătate a lui iunie, a sosit în Țara Românească înainte de 13 noiembrie 1535, când Petru pitar anunța la Brașov că „împăratul turcilor a dat stăpânirea Țării Românești noului voievod Radul" (*quod imperator Turcarum dominium regni Transalpinensis novo Radwl waywodae addixit*) (*ibidem*, p. 426). Ca atare, la 29 noiembrie <1535> Radu Paisie înștiința oficial pe brașoveni că a primit „steagul și pacea" de la sultan (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 63–64). Intervalul relativ lung — cinci luni — scurs între solicitarea confirmării și sosirea investirii în domnie a lui Radu Paisie s-a datorat, desigur, faptului că Suleiman Magnificul se afla în campanie tocmai în Iraq. (În lumina acestor izvoare este cu totul eronată reconstituirea cronologică a începutului domniei lui Radu Paisie, propusă de Ștefan Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, p. 400, 402; *idem*, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 95, după care, chipurile, „într-o primă perioadă alegerea lui Radu Paisie nu a fost acceptată de Poartă", sultanul, revenit la Istanbul la 8 ianuarie 1536, respingând *arzul* boierilor, pe care îl datează fără temei după această dată (cf. și *supra*) și numind un alt pretendent, care în iarna 1536 îl alungă pe Radu Paisie în Transilvania. Acesta din urmă revine, „repede" în Țara Românească, după care face chipurile o călătorie la Istanbul „în jurul datei de 15 iulie 1536" [deși documentul justificativ, publicat și datat din 1536 de Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor, culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 15–16, nr. VII, nu se referă explicit la Radu Paisie, ci, cum vom vedea, la alt fost domn, cu atât mai mult cu cât mai jos se menționează scrisori de credință care trebuiau trimise „zisului rege al Valahiei", în țara acestuia, iar între 10 și 20 iulie 1536 Radu Paisie emite acte la București (*D.R.H.*, B, IV, p. 29–37)], recunoașterea Porții fiindu-i „conferită cu oarecare întârziere", „în preajma zilei de 29 noiembrie 1536", deși după socotelile brașovene, nefolosite de autor, aceasta îi sosise lui Radu Paisie, în realitate, cu un an în urmă, înainte de 13 noiembrie 1535).

Înainte de 13 iunie 1535 debuta, așadar, domnia lui Radu Paisie, cu care, după părerea lui N. Iorga, „începe o nouă epocă" în istoria Țării Românești (*Studii și documente*, III, p. LII). Cronicarul sas contemporan Hieronimus

Ostermayer crede că „*el a fost un voievod cuminte, pentru că el a permis boierilor să domnească* (regieren) *după voința lor*“ (Quellen, IV, p. 501; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 199). Așa se și explică de ce domnia i-a fost tulburată de ambițiile unor boieri de pune mâna la propriu pe domnie.

- 2 La numai opt luni după luarea domniei, aceasta i-a și fost disputată de un pretendent, cu ajutorul unor forțe turcești desigur locale, de la Dunăre. În lucrarea *Hungaria*, a cărei redactare a fost încheiată în Belgia la 16 mai 1536 (ed. Budapesta, 1938, p. III), Nicolaus Olahus menționează, cum am văzut și mai sus, că Petru de la Argeș (Radu Paisie) i-a scris la Bruxelles în „*zilele acestea din Ungaria*“, adică din Transilvania, așadar în vreme ce redacta capitolul XII, evident înainte de 16 mai 1536, că după ce a fost instalat pe tronul Țării Românești de Mehmed pașa: „*după o vreme, pe când era la domnie, a fost trimis de Turc un altul, din tabăra vrăjmașă, cu armată, ca, înlăturându-l, să preia puterea; că el în schimb, între două armate, s-a măsurat singur în luptă cu dușmanul și că acela, rănit de el, a căzut de pe cal, [dar] când ar fi vrut să-l răpună, baronii munteni — care se numesc în limba lor, adăugând două litere, boiaroni [boieri] — recurgând la vicieșug, l-au eliberat pe cel învins și l-au prins pe el, l-au alungat, tăindu-i o parte din nas; că speră, totuși, cu îngăduința lui Dumnezeu, ca, alungând dușmanul, să răzbune prin arme dezonoarea ce i s-a făcut [și], prin vitejie, să pună mâna pe domnie*“ (Ungaria. Atila, ed. 1999, p. 88–91).

Când s-au petrecut acestea?

Ținând seama de itinerarul lui Radu Paisie dinainte de 16 mai 1536, există două perioade ceva mai lungi, în care acesta nu emite documente în Țara Românească, răstimpuri în care, dacă nu e vorba de simpla întâmplare a nepăstrării documentelor domnești, ceea ce e valabil desigur pentru unul dintre intervale, Radu Paisie a fost nevoit să părăsească pentru prima dată domnia. Întâiul este între 9 septembrie (de fapt 18 septembrie 1535 după socotelile brașovene, în *Quellen*, II, p. 421) și 24 octombrie 1535 (*D.R.H.*, B, III, p. 350–356). Numai că după această perioadă în sfatul domnesc continuă să apară Toma banul din Pietroșani și Tudor logofătul din Drăgoești, până la 4 ianuarie 1536 (*ibidem*, IV, p. 1–2), despre care se știe că au fost decapitați de Radu Paisie după reluarea domniei, pentru rolul jucat de ei în înlăturarea sa și desigur în sprijinirea noului pretendent (*ibidem*, p. 230, 258–259; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 207; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 46. Pentru identificarea celor doi mari dregători, cf. și St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie și a fiului său Marcu Voevod*, în „AO“, XVII (1938), nr. 97–100, p. 202; Ion Radu Mircea, *Un neam de cititori olteni. Boierii Drăgoești*, în „Revista de istorie bisericească“, I (1943), nr. 3, extras, p. 10–11; Nicolae Stoicescu.

Dicționar al marilor dregători, p. 97–98; Ștefan Andreescu, *op. cit.* p. 396–398, 402; Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 54). Astfel că acest interval din toamna anului 1535 nu poate fi acceptat.

Cel de-al doilea interval din care nu s-au păstrat documente de la Radu Paisie este cuprins între 24 februarie și 18 aprilie <1536> (*D.R.H.*, B, IV, p. 7–12; editorii au mai introdus arbitrar în acest interval lunar două documente păstrate în copii, fără an, loc și sfat domnesc, databile, așadar, în întreaga domnie a lui Radu Paisie, care nu pot fi luate în considerare). Și în socotelile brașovene un slujitor, trimis de Radu voievod pentru a cumpăra medicamente, e menționat la 24 februarie 1536 (*Quellen*, II, p. 449). La 7 martie 1536, la Brașov, e înregistrat Danciul Belce, slujitor al lui Radu voievod, dar nu se arată dacă e trimis de acesta, și nici de unde vine. În rest, până la 15 iunie 1536, când voievodul Ștefan Mailat din Făgăraș trimite scrisori lui Radu Paisie prin Brașov, evident spre Țara Românească, numele domnului muntean nu mai e pomenit. Sunt menționate în schimb cumpărături ale „boierilor“, soli și slujitori brașoveni trimiși în Țara Românească (*Transalpina*), chiar cu „*Radul portar, boier al voievodului Țării Românești*“ (care ar putea fi rivalul lui Radu Paisie) sunt la Brașov la 2 aprilie 1536 (*ibidem*, p. 450–455).

Așadar, după 24 februarie 1536, când se afla încă la Târgoviște, a avut loc înfruntarea lui Radu Paisie cu noul domn adus de turci, victoria sa în duelul cu acesta între oști și trădarea boierilor, în frunte cu Toma banul și Tudor logofătul, care l-au însemnat la nas și l-au izgonit din domnie în Transilvania (nu însă la Brașov), de unde, înainte de 18 aprilie <1536>, când revenise „în cetatea de scaun București“, îi relatea lui Nicolaus Olahus triste sale încercări.

Că tocmai acesta a fost într-adevăr intervalul în care Radu Paisie și-a întrerupt domnia, fiind nevoit să pribegască, năzuind la ajutorul voievodului Ștefan Mailat, rezultă și din faptul că execuția boierilor trădători Toma banul și Tudor logofătul a avut loc o lună mai târziu, cum vom vedea, în preajma datei de 28 mai 1536 (cf. *infra*).

Refacerea, pe baza cercetării atente a izvoarelor, a mozaicului real de fapte și întâmplări din această perioadă, după metoda folosită, de altfel, în întreaga lucrare, a dus în cele din urmă la aflarea identității surprinzătoare a celui care l-a înlocuit în scaun pentru prima dată pe Radu Paisie.

BARBU NEAGOE (BARBU BASARAB)
[Barbu III Craiovescu — Banul Mărăcine]

1536 p. februarie 24¹ — a. aprilie 18².
† 1565 august 1, la Constantinopol³.
□ Necunoscut⁴.

- 1 Până acum nimeni nu a răspuns la întrebarea cine este pretendentul, mai precis domnul, care, după 24 februarie 1536, când Radu Paisie se afla încă în scaunul de la Târgoviște (*D.R.H.*, B, IV, p. 7–9; cf. *supra*), a venit asupra acestuia cu oști turcești, izbutind, cu sprijinul unor boieri trădători, în frunte cu Toma banul din Pietroșani și Tudor logofătul din Drăgoești, să-i taie nasul și să-l alunge pe Radu din țară, Nicolaus Olahus, care relatează acestea, după chiar scrisoarea celui izgonit, spune doar că era „din tabăra adversă” (*Hungaria. Atila*, ed. Antal Gyöngyvér, Iași, 1999, p. 88–89). Cum însă Radu Paisie se trăgea din familia *Drăculeștilor* (precum, se pare, și „vărul” său pe linie paternă, Olahus, fiind, de altfel, nepotul de frate al lui Stanciu, tatăl „legitim” al lui Radu Paisie, al cărui părinte natural declarat era însă Radu cel Mare), rezultă că adversarul celui dintâi făcea parte din cea a *Dăneștilor*. Deoarece după moartea lui Teodosie, fiul legitim al lui Neagoe Basarab, și cea a lui Moise, urmașul lui Vladislav III, *Dăneștii* au început să fie reprezentați de pretendenții *Craiovești* (*Pârvulești*) înrudiți pe linie *Craiovească* (care nu avea în realitate legătură de sânge cu vechiul neam domnesc al urmașilor lui Basarab I) cu Neagoe Basarab (1512–1521), dar care se pretindeau fiii acestuia, rivalul lui Radu Paisie din prima jumătate a anului 1536 trebuie căutat în această familie. Neagoe Basarab având o dublă apartenență (crescut în familia lui Pârvu I Craiovescu, soțul mamei sale Neaga din Hotărani și declarând ca tată natural pe Basarab cel Tânăr Țepeluș, din vechea dinastie a lui Basarab I; cf. Dan Pleșia, *Neagoe Basarab* (I), p. 48–54), rudele sale pe linie *Craiovească* ce se pretindeau fiii săi, puteau, la rândul lor, să-și declare apartenența la vechea dinastie, mai precis la ramura *Dăneștilor*. Condiția era deci de a se pretinde fecior (nu doar rudă) al

lui Neagoe Basarab. Așa a făcut mai întâi Drăghici Gogoasă, care deși văr drept al lui Neagoe, pe linie *Craiovească*, a pretins a fi fiul (!) acestuia, încercând să obțină la Poartă domnia împotriva lui Vlad Țepeș, în septembrie 1530 (cf. *supra*). Un act din 1585–1586, rezumat în *Cronologia tabelară* a lui Dumitrache medelnicerul din veacul XVIII, arată în mod expres: „pentru Drăghici sin (fiul lui — *n.a.*), Danciul Gogoasă, că, înșălând Împărăția că ar fi fecior de domn (*s.a.*), i-au dat domnia, și, dovedindu-l boierii de mincinos, l-au spânzurat la Țarigrad” (N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901, p. 34. Editorul atribuie eronat cronologia, pe care a anumit-o *tabelară*, stolnicului C. Cantacuzino). De altfel, până în 1998 (cf. Constantin Rezachevici, „*Banul Mărăcine*” — un domn necunoscut, în „*MI*”, XXXII (1998), nr. 10, p. 53–58), istoriografia românească identifica pretendentul care a întrerupt domnia lui Radu Paisie, în 1536, tocmai cu acest Drăghici Gogoasă (cf. Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 402, care la rândul său se întreabă dacă pretendentul din 1536 nu ar putea fi identificat cu Ivan Vezure, amintit într-un act de la Mircea Ciobanul!).

În realitate, rivalul lui Radu Paisie din prima jumătate a anului 1536, neidentificat până acum, a fost Barbu III Craiovescu, fostul mare ban al Craiovei sau al Jiului în 1534–1535 iulie 30 (*D.R.H.*, B, III, p. 343–345; la 9 august 1535 locul numelui său este lăsat liber în dreptul dregătoriei de ban al Craiovei, la 30 august fiind deja înlocuit în dregătorie de către Radu Paisie cu Șerban din Izvorani, rudă prin căsătorie cu Craioveștii; *ibidem*, p. 346–348). El era fiul lui Preda Craiovescu, mare ban între 1520–1521, căzut în octombrie 1521 în luptă cu alesul boierilor buzoieni Vlad (Dragomir Călugărul). Ca atare, Barbu III a fost *nepot de frate după mamă* (pe linie *Craiovească*) al lui Neagoe. Ca pretendent la Poartă, el s-a declarat însă *fiu al lui Neagoe Basarab*, cum am văzut că făcuse cu mai bine de cinci ani în urmă și ruda sa Drăghici Gogoasă, ambii pentru a beneficia de apartenența lui Neagoe, prin tatăl său natural, Basarab cel Tânăr, la vechea dinastie.

Până acum s-a considerat „că nu știm nimic de Barbu III după 1535, nici dacă a avut urmași” (I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „*AO*”, XI (1932), nr. 59–60, p. 27; nr. 61–62, p. 170), că a fost „ultimul descendent bărbătesc al Craioveștilor” (Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raieli Brăila*, în „*Balcenia*”, IV (1941), p. 458), că în 1535 „s-a pierdut, în linie bărbătească, urma ultimului Craiovesc”, că boierii Craiovești „se stinseseră în linie bărbătească în 1535” (Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 91, 219), sau, cu ceva mai mult temei, că Barbu III „a fost ultimul boier cu numele de Craiovescu care a ocupat dregătoria” (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 47). Cercetătorii problemei s-au oprit exact atunci când Barbu III a fost îndepărtat de Radu Paisie din dregătoria de mare ban, fără să observe că el a devenit de îndată pretendent și chiar domn, în februarie—aprilie

1536, după alungarea lui Radu Paisie, că a mai trăit încă trei deceni și a avut trei generații de urmași, atestați până în 1644 cum vom vedea, cu toții preten-denți la tronul Țării Românești și, în final, chiar la cel al Moldovei. Așadar, pe linie masculină, după 1535 Craioveștii nu s-au „stins” în sens biologic, ci doar în calitate de dregători.

Aproape toate datele pe care le cunoaștem despre domnia și activitatea lui Barbu III provin din documentele legate de cariera aventuroasă de pretendent a fiului său, Nicolae Basarab, pe drumurile Europei, între 1566 și 1574, cel care a impus pentru prima dată în afara spațiului românesc prenumele domnesc Basarab, al așa-zisului său bunic patern declarat, Neagoe Basarab, ca nume de familie (pe larg la Constantin Rezachevici, *Onomastica domnească în Țara Românească și Moldova*).

În cererile de ajutor pentru redobândirea tronului părintelui său, adresate capetelor încoronate din Europa Apuseană și Centrală, Nicolae Basarab, sau al lui Basarab, care semna, începând din 1566 „*Nicolaus Bassaraba, Haeres et Succesor legitimus Regni Transalpinæ*”, afirmă că tatăl său, Barbu Basarab, sau al lui Basarab, odinioară principe și domn de drept al Țării Românești („*Barbulus Bassaraba dilectus meus parens Regni Transalpinæ id est Maioris Valachiae iure optimo olim Princeps et Dominus*”) a domnit efectiv în țara sa, pentru ca în urma unei conspirații să ajungă la Constantinopol, unde a fost sugrumat, în vreme ce soția și fiica sa au rămas în continuare la Poartă, de unde el însuși ar fi reușit să scape în 1565, fugind în Malta, după care s-a îndreptat spre Viena, în final ajungând, în 1566, la Roma (Hurmuzaki, II¹, p. 565; N. Iorga, *Pretendentul Nicolae Basarab în Elveția*, în „AAR”, M.S.I., S III, t. XII, 1931, p. 42).

Scrisorile de recomandare cu care s-a înfățișat papei Pius V proveneau de la mulți cardinali, bărbați de cinste, și chiar de la conducerea Veneției, toți mărturisind despre originea sa domnească (Hurmuzaki, II¹, p. 561–562). Convins, la 20 august 1566, Pius V i-a dat, la rândul său, scrisori de recomandare către împăratul Maximilian II și ducele Albert de Bavaria, garantând pentru originea domnească a lui „Nicolae Basarab fiul legitim și natural al lui Barbu Neagoe principele Țării Românești de altădată” (*Nicolaus Bassaraba quem Barbuli Nagarae quondam Transalpinæ Principis filium legitimum et naturalem*), sau a „nobilului bărbat Nicolae Basarab [...], fiul legitim și natural al lui Barbu Neagoe, principele de odinioară al Țării Românești” (*nobilem virum Nicolaum Basarabam [...] eum Barbuli Nagorae olim Principis Transalpinæ filium legitimum et naturalem*) (*ibidem*). În urma unei astfel de recomandări, ducele de Bavaria scria la 11 noiembrie 1566 împăratului Maximilian II în favoarea „ilustrului Nicolae Basarab, fiul lui Barbu, Principele de altădată al Țării Românești” (*Illustris Nicolaj Bassarabae, quondam Barbulj, Transalpinæ Principis, filij*) (*ibidem*, p. 566).

E greu de crezut că atâtea personalități europene: papa, împăratul romano-german, ducele Bavariei, conducerea Veneției, regele Spaniei și alții, s-ar fi lăsat înșelați, dacă Barbu, tatăl pretendentului de la 1565–1566, nu ar fi domnit efectiv. De vreme ce a domnit, trebuie să fi fost principe al Țării Românești. Singura eroare fiind filiația lui Barbu direct din Neagoe Basarab, care la curțile europene a trecut neobservată. Ca atare, în decembrie 1566 Nicolae Basarab cerea împăratului Maximilian II să-i recunoască printr-o diplomă drepturile sale la stăpânirea Țării Românești și calitatea, dovedită „*cu multe scrisori de mărturie*”, de fiu și urmaș al „*prea ilustrului Barbu Basarab* (Barbuli Bassarabae) *odinioară principe al Țării Românești, fiul prea ilustrului Neagoe Basarab* (Nagorae Bassarabae) *altădată principe al aceleiași Țări Românești, domnie care în prezent este ocupată de Petru Voievod*” (Petru cel Tânăr, 1559–1568) (*ibidem*, p. 568).

- 2 Nu se cunosc împrejurările în care Barbu Neagoe sau Barbu Basarab, cum își va fi zis probabil, ca domn, și-a încetat domnia, înainte de 18 aprilie <1536>, când în scaunul de la București se afla din nou Radu Paisie (*D.R.H.*, B, IV, p. 11–12). Desigur, a fost îndepărtat de rivalul său cu forțe militare din Transilvania, așa cum acesta i-a scris lui Nicolae Olahus (cf. *infra*).
- 3 A murit aproape trei deceni mai târziu, în împrejurări tragice, la Constantinopol, dar viața și acțiunile sale în acest lung interval ne sunt aproape necunoscute. Desigur, după alungarea sa de către Radu Paisie, s-a refugiat la Poartă, el fiind instaurat, cum am văzut că mărturisea rivalul său lui N. Olahus, de către trupe turcești. (Nu era nici o incompatibilitate între instaurarea ambilor domni rivali de către turci. Aceștia din urmă aveau interese diferite; de altfel, o situație similară se petrecuse nu demult, cu prilejul confruntării dintre Vlad cel Tânăr și Neagoe Basarab, ambii instaurați de forțe turcești, cf. *supra*). Foarte probabil, tocmai Barbu este acel „*voievod sau rege al Țării Românești*”, care la 15 iulie 1536 s-a întâlnit în secret la Constantinopol cu Dionisie della Vechia, agentul lui Carol Quintul, exprimându-și dorința de a-și elibera persoana, domnia și supușii de stăpânirea turcească cu ajutorul imperialilor (Alexandru Ciorănescu, *Documente*, p. 16), deoarece un alt fost domn nu mai este cunoscut în această vreme la Poartă, iar Radu Paisie, căruia i s-a atribuit eronat această acțiune (Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 401–402), emite liniștit în această vreme documente la București (*D.R.H.*, B, IV, p. 29–37).

Ulterior, urma i se pierde, fiul său Nicolae Basarab relatând doar despre sfârșitul său legat de o conspirație, în urma căreia ar fi ajuns la Constantinopol, unde a fost sugrumat (Hurmuzaki, II¹, p. 565; N. Iorga, *op. cit.*, p. 42). Desigur, Barbu și-a păstrat întreaga viață calitatea de fost voievod și de pretendent, el fiind foarte probabil personajul în legătură cu care, în toamna lui 1563, boierii

lui Ștefan Tomșa I din Moldova îl acuzau pe Despot Vodă că urmărea să instaleze în Țara Românească ca domn pe un pretendent antiotoman „dându-i numele de «Fiul lui Basarab»” (*Basaraba-oglu*) (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 58–59).

Doi ani mai târziu, în 1565, tocmai când fiul său Nicolae fuge de la Poartă în Malta, începându-și cariera de pretendent (cf. și Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 51–52), o dată cu uciderea la Constantinopol a tatălui său, reprezentantul imperial de aici îl informa, la 15 august, pe Maximilian II că în iulie a sosit în oraș „un oarecare român care zicea că se trage din sângele lui Basarab (*ex sanguine Bassarabi*) fost despot al Țării Românești”, aducând și o scrisoare de mărturie în acest sens de la principele Transilvaniei. La 1 august 1565 acesta a fost însă decapitat și aruncat în mare (Hurmuzaki, II¹, p. 545).

Desigur, fiind prea multe coincidențe, care nu puteau fi doar întâmplătoare, cel care se trăgea din sângele (de fapt din neamul Craiovesc) al lui Neagoe Basarab, executat (prin strangulare sau decapitare și aruncare a rămășițelor în mare) de către turci, îndată după sosirea la Constantinopol, chiar în anul în care Nicolae Basarab, fugea de aici, așa cum declara, tocmai în urma omorării tatălui său la Poartă, nu putea fi decât Barbu III Craiovescu, fostul domn din februarie—aprilie 1536.

- 4 Nu avem nici o informație că rămășițele sale, aruncate de turci în mare după execuție (*ibidem*), ar fi fost recuperate și înmormântate undeva, ca în cazul celor de mai târziu ale lui Constantin Brâncoveanu.

Tradiția locală doljeană, consemnată spre sfârșitul veacului XIX, nealterată de balada creată de Vasile Alecsandri, vorbește de Banul Măracine, care și-ar fi avut curtea în Coșovenii de Jos, lângă Craiova, la ruinele care se mai vedeau în secolul XIX în pădurea Lumașu, la răsărit de izvoarele Bănese (!), pădure care a aparținut Banului Măracine, apoi mănăstirii Sadova. În satul vecin Ghindeni, lângă cișmeaua de la Siliște, o tradiție din aceeași vreme afirma că se aflau casele în care locuise iubita Banului Măracine, fiica vornicului Drăghici din Ghindeni. În sfârșit, o a treia tradiție, încă și mai veche, culeasă în 1830, menționează și ea zidurile ruinate din pădurea Lumașu, după care se spunea încă de atunci din bătrâni „că a fost palatul Banului *Barbu Măracine*, *Domnul țării*, care a trecut în Craiova, stabilindu-se în mahalaua sfintei biserici cu patronajul Sf. Dumitru, sau în curtea bisericii” care de altfel era ctitorie Craiovească (Ion Donat, *Cine este Banul Măracine?*, în „AO”, XIII (1934, nr. 71–73, p. 31–32).

Cel care a înmănușat aceste tradiții scrise, Ion Donat, studiind (însă fără folos) și documentele moșiei Lumașu, ajunge la concluzia că Banul Măracine a fost un Craiovesc și îl identifică, pe baza celei de-a treia tradiții, cu Barbu III Craiovescu (*ibidem*, p. 33–37). În continuare însă, el se înșală când

plasează mormântul acestuia în biserica mănăstirii Sadova, doar pe baza *tradiției* că aici s-ar afla locul de veci al unui Barbu mare ban Craiovescu (*ibidem*, p. 37), și mai ales nu știe cum să explice faptul că „legenda îl numește pe Măracine *domnitor* și *domnul țării*, deși în general este atestat numai ca ban”. Nu exclude în aceasta „fantezia poporului”, dar crede, pe baza unui singur document, cu caracter de excepție, și acesta emis de Barbu II Craiovescu (!) la 25 septembrie 1529 (*D.R.H.*, B, III, p. 141–142), că cele două titluri (?) trimit la epoca de înflorire a dregătoriei de mare ban al Craiovei dintre 1492 și 1535, „când multe din prerogativele dregătorului oltean erau de fapt cele ale voievodului însuși, din țara de dincolo de Olt” (*ibidem*, p. 35), altfel spus, consideră că Barbu Măracine avea, ca ban, prerogativele domnului țării, ceea ce este exagerat și sofisticat, departe de spiritul prea puțin complicat al tradiției populare, care de altfel, nu a reținut niciodată astfel de implicații instituționale.

În realitate, lucrurile au fost mult mai simple. Barbu III Craiovescu, poreclit Banul Măracine, *a domnit cu adevărat în Țara Românească*, așa cum bine consemnează tradiția de la 1830. Mormântul de la mănăstirea Sadova al unui mare ban Barbu Craiovescu, dacă el a existat cu adevărat, poate să fi fost însă al unuia din cei doi bani omonimi care l-au precedat.

Cât despre legătura genealogică dintre „Banul Măracine” al tradiției românești (Barbu III Craiovescu) și celebrul poet francez Pierre de Ronsard (1524–1585), despre care s-a discutat de multe ori, până în zilele noastre, cu mai mult sau mai puțin diletantism, în literatura și istoriografia românească (cf. Ceresne, *Le chevalier de Ronsard et le Ban Maratchine*, Tours, 1909; Al. Răzmeriță, *Marchizul de Ronsard*, București, 1915; *Studiu asupra banului Măracine și a originii poetului francez Pierre de Ronsard*, 1934; Barbu Brezianu, *Ronsard sau Măracine?*, în „RFR”, 1936, nr. 1, p. 197–198; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. I-a, București, 1937, p. 101, credea că „din atingerea cu Albert Łaski (1536–1605 — *n.a.*), care contractă o a doua căsătorie francesă, vine și afirmația lui Ronsard, marele liric frances al vremii, că strămoșii lui au venit din înghețatele regiuni «sarmate»”; Al. Dumitrescu, Rodica Florescu-Chiță, *Banul Măracine, marchiz de Ronsard*, Roman istoric, Craiova, 1983; Al. Alexianu, *Istoria poeziei române de la 1570 la 1830*, Antologie, I (1570–1710), Galați, București, 1993, p. 13; Valentin Borda, *Sub semnul anecdotei*, Târgu Mureș, 1995, p. 6) aceasta este imposibilă din multe puncte de vedere.

Dar mai întâi cum s-a ajuns la aceasta? Mai cu seamă, pornindu-se de la afirmațiile poetice ale lui Pierre de Ronsard, căruia îi dăm cuvântul chiar în original, pentru a evita distorsiunile (modernizările și adaptările) traducerii (cf. de pildă, Valentin Borda, *loc. cit.*), spre a-și prezenta el însuși originea imagină. În *Elegia XVI*, datând din 1554, menită să arate, după moda timpului, vechimea familiei sale, poetul afirmă:

„Or, quant a mon ancestre, il a tiré sa race
D’ou la glacé Danube est voisin de la Thrace.
Plus bas que la Hongrie, en une froide part,
Est un Seigneur, nommé le Marquis de Ronsart,
Riche d’or et de gens, de villes et de terre.
Un de ses fils puisnez, ardent de voir la guerre,
Un camp d’autres puisnez assembla hazardeux,
Et, quitant son pays, fait Capitaine d’eux,
Traversa la Hongrie et la basse Allemagne,
Traversa la Bourgogne et la grasse Champagne,
Et hardy, vint servir Philippes de Valois,
Qui pour lors avoit guerre encontre les Anglois.
Il s’employa si bien au service de France,
Que le Roy luy donna des biens à suffisance
Sur les rives du Loir, puis du tout oubliant
Freres, pere et pays, François, se mariant,
Engendra les ayeux dont est sorty le pere
Par qui premier je vy ceste belle lumiere.“

(Ronsard, *Oeuvres complètes*, II, ed. Gustave Cohen, Bruges, Paris, 1938, p. 79). Așadar, fiul unui senior bogat „marchizul de Ronsart“, stră-străbunicul declarat literar al poetului, ar fi venit în Franța, dintr-o regiune rece, unde Dunărea este vecină cu Tracia, mai jos de Ungaria pe cursul fluviului, ceea ce indică foarte probabil Țara Românească, pentru a cunoaște războiul. Declarându-se căpitan al unei trupe din țara sa, el a intrat în serviciul regelui Franței Filip VI de Valois (1328–1350) pentru a lupta în Războiul de 100 de ani (1337–1453) împotriva englezilor. Răsplătit de rege cu proprietăți pe malurile Loarei, el s-a căsătorit aici, îndrăgind acele locuri unde s-a născut fiul său, bunicul, și apoi tatăl poetului, și chiar acesta din urmă.

Această genealogie poetică a fost acceptată ca reală de Vaillant, profesorul de limba franceză de la Colegiul Sfântul Sava din București, care o reproduce în cunoscuta sa lucrare *La Roumanie*, apărută în 1844, fără să se îndoiască o clipă că locul de unde a plecat bunicul lui Ronsard era Țara Românească! Vasile Alecsandri, socotit până spre sfârșitul veacului XIX cel mai mare poet român, cunoscând desigur părerea lui Vaillant, adaptează și localizează afirmațiile lui Ronsard despre așa-zisul său strămoș, în poezia *Banul Mărăcine* (*Opere complete*, I, București, 1901, p. 88–89), care s-a bucurat de mare audiență până în zilele noastre. El a transformat pe „marchiz“ în „ban“ și a tradus Ronsard prin Mărăcine (franc. *ronce* = mărăcine), creând astfel legenda originii olteneste a lui Pierre de Ronsard, fără a ști însă nimic despre adevărata identitate a „Banului Mărăcine“ (Barbu III Craiovescu).

După cum a observat Charles Drouhet (*Ronsard și România*, în „CL“, LVI (1924), nr. 78, p. 522), interesul lui Alecsandri nu era doar literar, ci și conjunc-

tural politic. El voia să atragă atenția împăratului Napoleon III, al cărui sprijin îl așteptau Principatele Române, că în trecut și acestea ajutaseră Franța, personajul său, Banul Mărăcine, făcându-și patriotic socoteala: „Căci și ea pe viitor // Mi-a veni în ajutor“, în vreme ce, am văzut că Ronsard atribuia angajarea așa-zisului său strămoș în slujba regelui Franței doar dorinței arzătoare a acestuia de a vedea războiul.

În 1855 la Paris a apărut versiunea franceză a *Banului Mărăcine*, în cadrul traducerii volumului lui V. Alecsandri *Balade și cânturi populare ale românilor*, cu prefața gazetarului Ubicini, socotit în epocă o autoritate în cunoașterea problemelor românești. Acesta a acreditat ideea că legenda „Banului Mărăcine“ ar fi chiar o „tradiție istorică“. Astfel că ea a fost acceptată ca atare, după Ubicini, de Prosper Blanchemain, în ediția critică din 1857 a poeziilor lui Ronsard, care, așa cum mărturisea Ch. Drouhet (*op. cit.*) în 1924, „fiind până acum câțiva ani ediția cea mai răspândită a lui Ronsard, părerea sa (a lui Ubicini — n.a.) găsi numeroși adepți“.

Abia în 1912, cum remarcă Gustave Cohen, în temeinica sa monografie dedicată lui Ronsard, „necruțătoarea investigație“ a lui H. Longnon, *Pierre de Ronsard. Essai de Biographie, les Ancêtres, la Jeunesse*, Paris, 1912, „a dezumflat cu lovituri de ac ca pe un balon de tipă“ originea danubiană a poetului francez. „Această nebulă a ascendenței cât mai ilustre“ era însă în spiritul timpului, și mulți contemporani ai lui Ronsard apelau la strămoși istorici fanteziști sau chiar personaje mitologice (Gustave Cohen, *Ronsard sa vie et son oeuvre*, Paris, 1932, p. 16; cf. și Mihai Dim. Sturdza, *Mituri și imposturi. Genealogii false cu scopuri politice*, în „AG“, S.N., I (1994), nr. 3–4, p. 117–121; Andrei Pippidi, *False genealogii bizantine din ciclul Constantinian*, idem, p. 107–114 etc.) Foarte probabil lui Ronsard, care își plasa țara chipurile de obârșie lângă Tracia lui Orfeu, „i-ar fi plăcut să fie socotit drept Orfeul Galiei“ (Ch. Drouhet, *op. cit.*, p. 524). Când însă alt context poetic i-o solicita, el n-a șovăit să-și atribuie o ascendență germanică: „de nation german“ (*ibidem*).

Cât despre etimologia numelui Ronsard (<franc. *ronce* = mărăcine), ea nu a stat doar în atenția lui Vasile Alecsandri, ci și în cea a maghiarului Ștefan Szamota, care la 1891, într-o revistă din Budapesta, îl deriva fantezist din traducerea bulgarului *tárn* = mărăcine (*Tárnovo* = loc cu mărăcinișuri); Ronsard fiind deci echivalentul formei maghiare *Tárnovai* (= „un fiu al banului din Tárnovo!“) (*ibidem*, p. 523). Altfel spus, strămoșul poetului francez ar fi fost bulgar (deși un ban de Tárnovo nu a existat niciodată)!

În realitate, se știe că strămoșii lui Ronsard din ținutul Loarei (unde acest nume e atestat încă din secolul XI), au fost în veacul XIV mai întâi slujitori, apoi mici nobili vasali conților de Vendôme (*ibidem*). Tocmai bunicul poetului, Olivier Ronsart sau Roussart (<*rosse* = varietate de pește, după H. Longnon,

op. cit., p. 417–418; Gustave Cohen, *op. cit.*, p. 17), decedat în 1493, este cel care a pus bazele familiei Ronsard, stăpânind castelul La Possonnière (<poçon = măsură de capacitate), ulterior, La Poissonnière și alte proprietăți aflându-se din 1464 în slujba regelui Ludovic XI. De acum înainte biografia sa și a fiului său. Louis de Ronsard, născut pe la 1479, nobil atașat lui Carol VIII și apoi supraveghetor al fiilor lui Francisc I, tatăl poetului, sunt bine cunoscute (Gustave Cohen, *op. cit.*, p. 17 și urm.; Michel Dassonville, *Ronsard. Étude historique et littéraire*, Genève, 1968, p. 28–33).

În plus, adevăratul „ban Mărăcine” (Barbu III Craiovescu) nu putea fi bunicul lui Pierre de Ronsard, *cei doi fiind de fapt contemporani*. Iar un ban românesc de Severin, apărut la 1391, sau de Craiova, documentat de la 1492, la care se referea V. Alecsandri (Ion Donat, *op. cit.*, p. 38) nu exista în vremea lui Filip VI de Valois. E greu de asemenea de crezut că Pierre de Ronsard va fi știut de existența lui Barbu III Craiovescu și despre porecla sa românească Mărăcine deși între 1536 și 1565 acesta putea să fi călătorit prin Europa, ca mai târziu fiul său Nicolae Basarab.

Acesta din urmă a fost, de altfel, unicul urmaș cunoscut al lui Barbu III, rătăcitor între 1565 și 1574 prin Malta, Imperiul romano-german, Italia, Spania, Elveția și Transilvania (N. Iorga, *Pretendentul Nicolae Basarab în Elveția*, p. 42–43; idem, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XIX, 1898, p. 228–229, 270–271; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 51–52; B. P. Hasdeu, *Istoria critică a României*, București, 1984, p. 98–99; Eugen Denize, *Relații româno-spaniole în a doua jumătate a secolului XVI*, în „AIIAI”, XXIV¹ (1987), p. 166–167).

Fiul lui Nicolae Basarab a fost, cum am amintit mai demult, pretendentul Basarab Voievod „Cremonese” (= din Cremona, sau locuind un timp în această localitate italiană), care în noiembrie 1599, profitând de absența lui Mihai Viteazul, aflat la Alba Iulia, a încercat cu ajutorul a 6 000 de turci să ocupe Bucureștii (Hurmuzaki, XII, p. 520; cf. și p. 608–609).

În sfârșit, fiul acestui rival al lui Mihai Viteazul a fost pretendentul la tronul Moldovei din anii 1633–1644, Neagu vodă Basarab (Constantin Reza-chevici, *Radu Șerban și epoca sa*. Teză de doctorat, București, 1978, p. 721–722, mss. dactilo), susținut de ruda sa (pe linie Craiovească feminină) Matei Basarab, care s-a aflat la Constantinopol cel puțin între 1638 și 1644 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 107–108; Paul Cernovodeanu, *Din nou despre pretendentul Neagu „Vodă” fiul lui „Basarab voevod” (1633–1644)*, în „Rdl”, XXXIX (1986), nr. 6, p. 535–544). Acest strănepot de sânge al lui Barbu III Craiovescu (Banul Mărăcine) poartă numele de botez al lui Neagoe Basarab și se prezenta ca urmaș direct al acestuia, ca de altfel și Matei Basarab, fără să mai aminească nimic despre adevăratul, dar mult mai puțin cunoscutul său străbunic domnesc.

RADU PAISIE

(II) 1536 a. aprilie 18¹ – 1539 între mai 27 și iunie 2².

Asociat la domnie fiul cel mare, Marcu voievod, 1537 a. iunie 10³.

- 1 La această dată Radu Paisie se afla din nou în scaunul de la București. În fruntea sfatului său domnesc apare, în chip neobișnuit, mitropolitul Varlam (*D.R.H.*, B, IV, p. 11–12). Revenirea la domnie, în preajma datei de 18 aprilie 1536, s-a făcut desigur cu ajutorul voievodului Transilvaniei Ștefan Mailat, căruia la 20 iulie 1535 Radu Paisie îi propusese încheierea unei înțelegeri (fără îndoială finalizată apoi), în virtutea căreia urma să primească ajutor militar în caz de amenințare a unor dușmani interni sau externi și dreptul de refugiu în Transilvania sau în regatul ungar, împreună cu familia, averile și boierii săi, în cazul în care ar fi fost alungat din țară (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, 1929, p. 13–14), așa cum s-a și întâmplat un an mai târziu.

Executarea boierilor trădători, care trecuseră de partea pretendentului Barbu III Craiovescu, Toma banul din Pietroșani și Tudor logofătul din Drăgoești, a avut loc în preajma datei de 28 mai 1536, Toma banul participând la judecata pricinii amintite în acel act, dar nemaifiind în viață la data scrierii lui, astfel că răscumpărarea unei ocine a fost plătită „fiilor lui Toma banul”. La 7 iulie 1536 se judecă „jupanița lui Toma banul” (decedat) și fiul ei Stanciul pentru o ocină (*D.R.H.*, B, IV, p. 17–18, 28–29). Tudor logofătul din Drăgoești, înrudit prin alianță atât cu Toma banul, cât și cu Giura logofătul, ctitorul mănăstirii Stănești din Vâlcea, a fost zugrăvit după moarte, în toamna lui 1536, în biserica acestei mănăstiri, din porunca ctitorului (Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală în Țara Românească în veacul al XVI-lea*, p. 54).

- 2 Răscoala lui Șerban banul din Izvorani a pus capăt celei de-a doua domnii a lui Radu Paisie. La 27 mai 1539 acesta emite acte la Târgoviște, din sfatul său domnesc făcând încă parte Șerban din Izvorani, marele ban al Craiovei și Stroe din Florești mare paharnic (*D.R.H.*, B, IV, p. 102–103). În zilele următoare, ca urmare a răscoalei conduse de Șerban banul, despre care la 2 iunie ajunseseră deja știri la Sibiu, Radu Paisie a fost nevoit să fugă peste Dunăre, spre a obține ajutorul sultanului, știrea despre aceasta ajungând la Sibiu la 10 iunie 1539

(Hurmuzaki, XI, p. 856). În locul lui a fost, se pare, considerat domn de către boierii răzvrătiți Șerban din Izvorani, căpetenia mișcării, care spera să obțină recunoașterea Porții (cf. și Ioan Radu Mircea, *Un neam de ctitori olteni boierii Drăgoești*, Craiova, 1944, p. 13–14).

- Inscripție cu această dată menționând pe Marcu voievod pe ușa din biserica mănăstirii Mislea (St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie*, p. 196–197). Apare și în alte inscripții din 1536–1537 (7045) și 1537–1538 (7046) (*ibidem*, p. 197, 216).

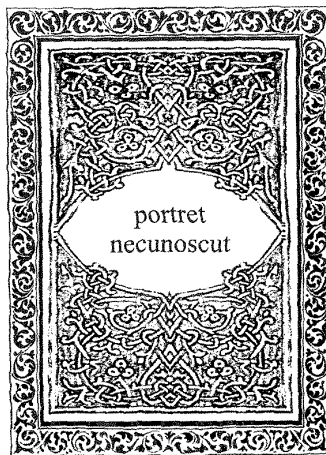
ȘERBAN DIN IZVORANI

1539 p. iunie 2¹—a. iulie 19².

□ Necunoscut³.

- Răscoala boierilor împotriva lui Radu Paisie a început după 27 mai (cf. *supra*), și înainte de 2 iunie 1539, când sibienii trimiteau „doi informatori în Țara Românească în legătură cu zvonurile sosite despre conflictul care a intervenit între Ban și Voievod” (Hurmuzaki, XI, p. 856, socotelile Sibiului). Brașovenii au aflat despre acest conflict după 24 mai 1539, când socotelile orașului lor înregistrează trimiterea la voievodul Țării Românești a unui agent în legătură cu problema banală a păscutului unor oi în munții de hotar, la 31 mai trimițând un alt agent „cu scrisori în Țara Românească în legătură cu unele zvonuri despre turci” (*Quellen*, II, p. 618–619). Aceste zvonuri erau pricinuite de afirmația boierilor răsculați că au sprijinul turcilor, după cum relata desigur ultimul agent, întors la Brașov înainte de 11 iunie 1539.

La 10 iunie 1539 un român a adus la Sibiu știrea că „voievodul Țării Românești (Radu Paisie — n.a.) a trecut Dunărea, grăbindu-se către împăratul turcilor” (Hurmuzaki, XI, p. 856). În ziua următoare, doi agenți brașoveni erau trimiși în Țara Românească „să cerceteze dacă au un alt voievod sau nu”, ei ducând ca dar „Banului și altor boieri” șase legături de cuțite (*Quellen*, II, p. 619).

Cauzele imediate ale răscoalei conduse de Șerban din Izvorani, mare ban al Craiovei, personaj de seamă al vieții politice muntene din prima jumătate a veacului XVI (Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raielii Brăila*, în „Balcania”, IV (1941), p. 469–470; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 95), nu sunt cunoscute. Acesta fusese până atunci unul din apropiații lui Radu Paisie, mereu în fruntea sfatului său domnesc. Nu i se știe originea, dar era prin căsătoria cu Maria (Marga), fiica lui Radu Craiovescu (mare postelnic mort în 1507), înrudit cu toți marii dregători și domni Craiovești (cf. *supra*) din prima jumătate a veacului XVI (din el și prin soția sa continuându-se, pe linie feminină, neamul Craioveștilor, care prin strănepotul său Radu Șerban va urca din nou pe tron în 1601, dominând veacul XVII) (cf. Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa*, în mss., și arborele genealogic în *anexe*). Iar prin mama soției, Velica din Șitoaia, fiica lui Vintilă Florescu (mort în 1498), era rudă prin alianță cu boierii Florești și Mărgineni, inclusiv marele paharnic Stroe din Florești (ulterior poreclit Stroe Pribeagul), alături de care apare în divanul lui Radu Paisie până la 27 mai 1539, în ajunul răscoalei împotriva domnului (cf. *supra*).

În afara cauzelor generale ale acesteia, presupuse în istoriografia problemei: „ultima încercare a Craioveștilor de a se măsura cu domnul țării ca o partidă de sine stătătoare și cu puteri aproape egale” (I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „AO”, XI (1932), nr. 61–62, p. 170); „marea prigoană a domnului său Radu Vodă Paisie față de boierii Craiovești, partidul cel mai puternic din țară” (St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 205), prefacerile cauzate de expediția lui Suleiman Magnificul în Moldova la 1538, care au opus pe domn și sprijinitorii săi, grupării boierilor nemulțumiți de cedarea Brăilei, în frunte cu Șerban banul (Ion Radu Mircea, *op. cit.*, p. 460, 473–475), păreri care nu au un temei documentar real, la care se adaugă, mai aproape de realitate, speranța lui Șerban banul de a ocupa tronul Țării Românești (însă cu precizarea *politizantă* că acesta „a devenit astfel exponentul boierimii tradiționale, partizană a unei politici duplicitare pe plan extern, care să asigure integritatea teritorială a statului și ostilă pe plan intern ocupării dregătoriilor de către elemente capitulante sau străine” (sic) (Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 216). S-a încercat și o explicație a cauzelor imediate ale răscoalei printr-un conflict de familie. Exagerarea este acum de partea opusă: „Motivul politic lipsesc de asemeni cu desăvârșire [...] răscoala a pornit dintr-un conflict de familie care a opus pe domn puternicii familii a lui Drăghici Vintilescu vornicul din Florești, și că autorul principal a fost fiul acestuia Stroe paharnicul, cunoscut mai târziu ca «Pribeagul», care pare să fi fost și cel mai îndârjit împotriva lui Radu Paisie”, „cei care au dat semnalul răscoalei au fost Floreștii”, „din cauza legăturilor Mariei din Florești cu unul din fiii acestui domn” (Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul mănăstirii Stănești (Vâlcea) și al ctitorilor ei*, în „MO”,

XVII (1965), nr. 5–6, p. 410–411; idem, *Neagoe Basarab* (I), în „Valachica“, I (1969), p. 53, nota 49; idem, *Răscoala din 1539 a lui „Șerban banul“*, în *lumina genealogiei*, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1989, p. 55–60.

Dincolo de această ipoteză, este cert că marii dregători care s-au grupat în jurul lui Șerban banul au fost înrudiți cu acesta și între ei prin alianță (căsătorii): Vintilă vornicul din Cornățeni (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 465–467), cumnat cu cei trei fii ai lui Tudor logofătul din Drăgoești, cel executat în 1536 de Radu Paisie: Radu, Pârnu și Vlad din Drăgoești, și de asemenea, cu Stroe mare paharnic din Florești (cf. George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni (n.c. 1480–90–c. 1553). Cu note asupra boierilor și dregătorilor din prima jumătate a veacului al XVI-lea*, în *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 220–239), toți acești patru boieri din urmă participanți și ei la răscoală, ca și ruda lor Giura logofătul (D.R.H., B, IV, p. 112–113), cel din porunca căruia fusese pictat portretul lui Tudor logofătul din Drăgoești în biserica mănăstirii Stănești (Dan Pleșia, *Contribuții*, p. 408–410; Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 54–56).

Nu toți marii dregători ai lui Radu Paisie au aderat la răscoala lui Șerban banul. Marele clucer Coadă, Stroe din Orboești mare spătar „și alți boieri, care au fugit de lângă Ban“, se aflau la 12 iunie 1539 la Brașov (*Quellen*, II, p. 619–620). La 19 iunie socotelile orașului înregistrează sosirea a încă trei boieri, iar la 21 iunie venirea la Brașov a marelui vornic Staico din Șintești (*ibidem*, p. 620). Alți boieri, și chiar o soră a lui Radu Paisie continuă să se refugieze în cetatea de la poalele Tâmpiei sau la Timiș (*ibidem*, p. 621–622), în timp ce brașovenii mențin mereu legătura cu „banul“, conducătorul Țării Românești (*ibidem*, p. 620–622).

La 5 iulie <1539> judele brașovean Lucaci (Lukas Hirscher) acredita pe lângă „al meu frate mai mare“, jupan Șerban mare ban al Craiovei, pe Stoica Dobromir și pe Dimitrie Ciupra, care aduceau în Țara Românească și o scrisoare adresată, la aceeași dată, de judele și cei 12 pârgari ai Brașovului, lui Șerban banul și lui Vintilă vornicul din Cornățeni, „cinstiți frați mai mari și buni prieteni“. Prin aceasta se respingea acuzația de necredință față de ei, arătând că nu vor da ajutor boierilor refugiați la Brașov (credincioși lui Radu Paisie) nici „un voinic“ (oștean), deci nu trebuie să fie amenințați cu o intervenție turcească („să faceți vrajbă în țara înălțimei <sale> craiului cu turcii“) (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 465–467). Socotelile brașovene înregistrează însă adevăratul motiv al trimiterii celor doi agenți brașoveni: „să vadă dacă alt voievod a venit sau nu“ (*Quellen*, II, p. 622).

Acțiunea condusă de Șerban banul din Izvorani nu a pornit din Ardeal, cum s-a crezut un timp (St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 205), ci a fost o adevărată lovitură de stat, care l-a alungat pe Radu Paisie peste Dunăre. De nicăieri nu

rezultă, cum s-a crezut, „că domnul nu fusese alungat, ci plecase chemat de sultan“ (Ion Radu Mircea, *op. cit.*, p. 473). Șerban banul și boierii care i s-au alăturat sperau, desigur, să obțină ajutorul turcilor, cum rezultă din scrisoarea conducerii Brașovului din 5 iunie <1539>, menționată mai sus, și din faptul că o bună parte din boierii răsculați se vor refugia la Poartă, după înfrângerea acțiunii lor.

Foarte probabil, Șerban banul a fost proclamat domn de către boierii răsculați după 5 iulie 1539, deoarece brașovenii nu-i atribuie până la această dată titlul de voievod, cu toate că după fuga lui Radu Paisie condusesse Țara Românească ca un domn. Un document de la Matei Basarab, din 3/13 august 1641, arată că „moșul“ (de fapt rudă colaterală îndepărtată, prin alianță) acestuia a emis acte pentru satul Zăvalul din județul Dolj, care s-ar fi păstrat până în vremea lui Radu Șerban, când din pricina robirilor și jafurilor: „atunci s-au fost pierit și cărțile acestui sat, ce-au fost date de la moșul nostru Șerban voievod, care cu bunăvoința lui Dumnezeu a fost domn în scaunul domniei, în Buncea“ (P. V. Năsturel, *Studii despre Radu Șerban și Matei Basarab*, în „LAR“, XI (1907), nr. 11–12, p. 571–572. Actul nu s-a păstrat: a rămas doar un rezumat în fișele lui P. V. Năsturel (*Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, V, București, 1985, p. 218–219). Istoria acestui sat Zăvalul însă e cunoscută, el fiind dat de Pârnu I Craiovescu, fratele socrului lui Șerban banul, mănăstirii Sadova, de unde a fost luat de fiica lui Șerban banul, iar apoi de nepotul acesteia Radu Șerban (Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban*, în „Studii“, XXIII (1970), nr. 3, p. 479). Topicul „Buncea“ a fost identificat „în Dâmbovița, pe minunatul loc strategic din jurul mănăstirii lui Bunea armașul“ (St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 207).

La 13 iulie 1539 Șerban banul mai conducea încă Țara Românească, un trimis al său aducând la această dată știri liniștitoare la Sibiu (Hurmuzaki, XI, p. 856). După această dată a avut loc revenirea lui Radu Paisie cu trupe turcești, care a pus capăt domniei lui „Șerban voievod“.

- 2 Expediția lui Radu Paisie, cu ajutoare de la sudul Dunării a avut loc în preajma datei de 19 iulie 1539. În ajun brașovenii au trimis în Țara Românească pe Dimitrie Ciupra „pentru a se convinge dacă voievodul (Radu Paisie — n.a.) a revenit sau nu“. În aceeași zi, după plecarea agentului, sau în ziua următoare, a sosit această știre, astfel că tot atunci, la 19 iulie 1539, un alt agent, Bossa Bulgarul, era trimis cu scrisori „în Țara Românească la Radul voievod“ (*Quellen*, II, p. 622–623).
- 3 După înfrângerea sa de către Radu Paisie, Șerban din Izvorani nu s-a refugiat în Transilvania și apoi la Tarigrad (Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 217–218), sau invers, peste Dunăre, de unde în 1540 a trecut în Ardeal, unde mai pribegea pe

la 1543, înainte de a i se pierde urma (St. Nicolaescu, *loc. cit.*; cf. și I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 170), ci se știe chiar din actul lui Radu Paisie, din 18 decembrie 1539, că împreună cu fiii lui Tudor logofătul din Drăgoești și Giura logofătul din Stănești a fugit peste Dunăre, „în Țara Turcească”. Aici fiii lui Tudor logofătul au fost prinși de turci, care le-au luat toate averile și documentele de stăpânire pentru sate și țigani (care nu fuseseră confiscate deci după executarea tatălui lor), iar Giura logofătul „a murit acolo în hiclenie” (D.R.H., B, IV, p. 112–113). Alături de aceștia s-a mai aflat un boiernaș Cărlig Orbul din Urseni, județul Gorj, care a fost „pribeag cu Șerban banul”, Radu Paisie confiscându-i toate bucatele și „toate averile și din casă și din afară” (D.R.H., B, V, p. 236–237).

Vintilă vornicul din Cornăteni, al doilea personaj ca importanță după Șerban banul la conducerea țării, probabil pribegind și el, revenind în fruntea sfatului domnesc al lui Mircea Ciobanul (George D. Florescu, *op. cit.*, p. 240–241).

Șerban a mai trăit un timp la Constantinopol, desigur în calitate de pretendent, având fără îndoială susținători la Poartă. A murit în condiții violente înainte de 15 iunie 1543, când Radu Paisie afirmă că: „Șerban banul a pierit cu rea hiclenie, căci s-a ridicat asupra capului domniei mele” (D.R.H., B, IV, p. 178, 180). După un act al lui Matei Basarab din 15 ianuarie 1643, împrejurările concrete în care s-a stins rivalul Radu Paisie se leagă de momentul „când s-a pârât la împărăție cu Coadă vornicul că a închinat Brăila turcească” (Ion Radu Mircea, *op. cit.*, p. 478; cf. și p. 467–468).

Cum Coadă clucerul, credinciosul lui Radu Paisie, a devenit mare vornic la 10 ianuarie 1542 (D.R.H., B, IV, p. 145–146; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 45), înfruntarea între acesta și Șerban banul înaintea sultanului a avut loc, desigur, după această dată și înainte de 15 iunie 1543, când Radu Paisie arată că era decedat, adică în cursul anului 1542 sau în prima jumătate a lui 1543.

Șerban banul a fost executat probabil de turci s-au chiar de oamenii lui Radu Paisie, la Constantinopol, după pierderea judecății înaintea sultanului, mormântul său nefiind cunoscut. Tot astfel, cu mai bine de un deceniu în urmă, în 1530, el însuși, împreună cu o seamă de boieri ai lui Vlad Înecatul, în urma unei judecăți tot la Înalta Poartă, „a spânzurat pe Drăghici al lui Gogoșe (vărul soției sale — n.a.) la Țarigrad, pentru că s-a ridicat să vie domn în Țara Românească”, după un act din 1588 (D.I.R., B, XVI–5, p. 365).

RADU PAISIE

(III) 1539 a. iulie 19¹–1544 între aprilie 27 și mai 5².

Asociat la domnie Marcu voievod, până după 1543 ianuarie 13³.

Asociat la domnie Vlad voievod, al doilea fiu, p. 1543 septembrie 1⁴.

- 1 A revenit la domnie pentru a treia oară, cu ajutoare turcești, în preajma datei de 19 iulie 1539, când la Brașov se știa despre aceasta și un agent era trimis cu scrisori „în Țara Românească la Radul voievod” (Quellen, II, p. 623; cf. și *supra*). În aceeași zi a sosit la Brașov, aducând desigur vestea, chiar un slujitor al lui Radu Paisie, după care la 20 iulie a trecut prin Brașov Udriște vistierul din Mărgineni, în drum spre regele Ioan Zápolya, cu știrea că Radu voievod s-a întors cu sprijinul sultanului (*ibidem*). În aceeași zi, 20 iulie 1539, au sosit doi soli munteni și la Sibiu, cu vestea revenirii lui Radu Paisie din Turcia; la 24 a lunii fiind trimis de aici Filip Pictor cu scrisori de felicitare către voievod (Hurmuzaki, XI, p. 856).

Radu Paisie s-a grăbit să-și răsplătească credincioșii de felul lui Detco mare armaș pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”, sau „pentru că a fost lângă domnia mea”, din averile boierilor răzvrățiți, răscumpărând mai întâi documentele pentru stăpânirea de sate și țigani confiscate de turci de la boierii care fugiseră peste Dunăre, cu suma considerabilă de 785 000 de aspri (D.R.H., B, IV, p. 112–113). Încă din septembrie 1539 multe sate au fost confiscate pentru „rea hiclenie” (înalță trădare) și date credincioșilor domnului (*ibidem*, p. 106, 108, 121, 147–148, 178–180).

În toamna anului 1540 dispare din sfatul domnesc al lui Radu Paisie Vlaicu mare logofăt din Piscani, deținătorul acestei dregătorii cel puțin până la 22 iunie 1540, iar apoi amintit în sfat la 14 septembrie și 15 octombrie 1540 ca fost mare logofăt (D.R.H., B, IV, p. 123–124, 127, 129–130; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 104). Cronicile interne plasează decapitarea sa de către Radu Paisie o dată cu cea a lui Toma banul din Pietroșani (1536) și înainte de venirea pretendentului Laiotă Basarab în 1544 (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 207; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 46). S-a crezut că executarea lui e „în legătură cu răzvrătirea lui Șerban” (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 170). Dar logofătul Vlaicu apare în sfatul lui Radu Paisie încă un an și trei luni după acest eveniment. Înseamnă că uciderea lui are o altă cauză sau se leagă de altă mișcare. Se știe că în această a treia domnie a lui Radu Paisie a avut loc și ridicarea pretendentului domnesc Ivan Vezure din Liești (sat dispărut din

județul Vâlcea), care: „și-a pierdut capul și averile sale, pentru că Ivan s-a ridicat domn, iar Radul voievod l-a prins și i-a tăiat capul“, astfel că „și-a pierdut Ivan Vezure averile sale cu rea hicleie“ (D.R.H., B, IV, p. 235–236, 285–286; N. Iorga, *Încă un pretendent muntean Ivan Vezure*, în „RI“, XVII (1931), nr. 7–9, p. 176). În afara cronicilor interne însă nici un document păstrat nu menționează uciderea lui Vlaicu logofătul din Piscani, și nici confiscarea averilor lui pentru „hicleie“, ci doar judecăți pentru cotropiri silnice de ocine (D.R.H., B, IV, p. 138–139, 204–205, 258–259). În lumina celor de mai sus, ar putea fi o confuzie a cronicii interne între doi mari logofeți, Tudor din Drăgoești, care a fost într-adevăr executat, cum am văzut, o dată cu Toma banul și Vlaicu din Piscani.

Nu toți participanții la mișcarea lui Șerban banul din Izvorani au rămas la sud de Dunăre cu acesta, după înfrângerea acțiunii lor. Unii dintre cei care „au greșit cu banul Șerban ban“ (sic), pierzându-și averile, s-au întors curând în țară, putând să-și răscumpere astfel ocinile cu voia domnului (*ibidem*, p. 122). Alții însă, ca Stroe fost mare paharnic din Florești, poreclit de-acum înainte Pribeagul, au trecut în cele din urmă în Transilvania, grupându-se pe lângă un alt pretendent, Laiotă Basarab.

- 2 După cronicarul brașovean H. Ostermayer, întotdeauna bine informat, năvălirea pretendentului „Basarab Voievod“ (Basarab Laiotă) din Caransebeș a avut loc după 27 aprilie 1544 (*Quellen*, IV, p. 505). Cronicile interne afirmă că, înfrânt în luptă cu acesta, „Radu-voievod a fugit cu ai săi la Nicopole“ (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 685), „au fugit Radul vodă cu boiarii la Necopoe“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 207; cf. și Radu Popescu, *op. cit.*, p. 46). La 5 mai 1544 Radu Paisie se afla la „Vadul Nicopolei“ (D.R.H., B, IV, p. 196–197), adică la Nicopolul Mic sau Turnu (Măgurele), pe teritoriul raialei turcești, probabil fără a trece Dunărea la Nicopolul bulgăresc, cum afirmă o variantă a cronicii interne (St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie*, p. 211).

Între cei care l-au însoțit pe Radu Paisie s-a numărat și Radu (Furcă?) fost mare vistier care a salvat vistieria domnească, ducând-o la Turnu (Nicopolului, azi Măgurele), după înfrângerea lui Radu Paisie de către Laiotă Basarab (D.R.H., B, IV, p. 91–92, p. 166, ambele documente au data greșită și în această ediție, cf. *infra*).

- 3 Marcu voievod, dintr-o primă căsătorie a tatălui său cu o fiică a lui Petru Rareș, e amintit în Țara Românească la 4 august 1540 (*Quellen*, II, p. 674), la 18 februarie același an brașovenii trimițând pe M. Weres în solie cu daruri la „domnul Radul voievodul Țării Românești și la fiul său Marcu voievod“ (*ibidem*, p. 679). Un alt dar i-a fost trimis lui Marcu voievod la 29 iunie 1541 (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, III, Brașov, 1896, p. 104). La 19 august <1541> Radu Paisie roagă pe judele Brașovului Johann Fuchs, deoarece: „în vremea de acum a căzut iubitul de la inimă fiu al domniei mele, Marcu

voievoda, la grea boală [...] să-mi trimiți domnia ta pe Gherghe vraciul (Gregorius Barbitonsor — n.a.) și cu ierburile de toate boalele, poate că-l va tămădui de boală“ (Gr.G. Tocilescu, 534 documente istorice slavo-române, p. 343). Socotelile brașovene îl menționează însă la 24 decembrie 1541 (*Quellen*, III, p. 84).

S-a păstrat și o scrisoare de la „Io Marco voievoda, cu mila lui Dumnezeu domn român“, către conducerea orașului Brașov, prin care cerea drum liber pentru omul său Roman diacul, trimis la secui „în treburile domniei mele“ (*ibidem*, p. 352). Actul datat doar 16 mai a fost scris cel târziu în 1542, deoarece în acest an, pe verso scrisorii, notarul orașului Brașov a însemnat lista pușcașilor din toate breslele brașovene (Ștefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Brașovul 1369–1803. Inventar arhivistic*, București, 1986, p. 141–142). Marcu voievod e amintit încă de socotelile brașovene în octombrie–noiembrie 1542, apoi la 13 ianuarie 1543, și mai târziu în același an (*Quellen*, III, p. 177, 178, 187, 230, 239), fiind menționat în același răstimp și de inscripția paraclisului bolniței mănăstirii Cozia, ctitorit „în zilele lui Io Petru Voevod și ale fiului său Marcu Voevod“, după inscripția scrisă „în anul 7051 (1542–3)“ (N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, p. 174). Ulterior, se știe cu siguranță, din relatarea nepotului său de frate Petru Cercel, doar că a murit înainte de aprilie 1580 la Constantinopol. El sau fratele său Mihnea, altfel necunoscut, este acel Mehmed, fiu al lui Radu Paisie trecut la islam înainte de 18 aprilie 1547 când e primit în corpul „müteferrika“ cu o soldă de 40 de aspri pe zi, scăzută la 22 septembrie 1555 la 35 de aspri, care în 1560 de la Alep cerea să i se atribuie un „timar“ (posesiune militară) (Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, p. 78–79; Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 59, 61–62; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 55–56; Valentin Gheonea, *Un domnitor controversat: Radu Paisie*, în „MI“, XXX (1996), nr. 9, p. 51).

- 4 „Vlad voievod“, rezultat, se pare, din aceeași căsătorie a lui Radu Paisie cu o fiică a lui Petru Rareș, e menționat în hrisoavele de danii ale tatălui său din 23 februarie <1539> 1540 și 18 februarie 1540, către mănăstirile Meteore, respectiv Muntele Sinai, în care se cere înscrierea în polmelnic a lui „Io Marcu voievod și Vlad voievod“ (D.R.H., B, IV, p. 99–100, 115–117).

După moartea lui Marcu voievod, Vlad e asociat la domnie de tatăl său. Apare astfel în inscripția unui tetraevangel de la mănăstirea Zografu din Muntele Athos, scris la mănăstirea Bistrița olteană în anul 7052 (1543–1544), în zilele lui „Io Petru Voevod și ale fiului său Io Vlad Voevod“ (St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie*, p. 197).

S-a presupus că ar putea fi acel fiu nenumit al lui Radu Paisie aflat în 1580 în captivitate la Constantinopol, unde ar fi fost înmormântat la Patriarhie (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 79–80).

LAIOTĂ BASARAB

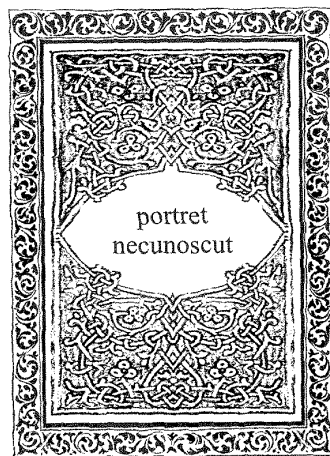
1544 p. aprilie 27¹—a. iunie 2².

□ Necunoscut.

- 1 Nu se cunoaște originea acestui pretendent, care după 27 aprilie 1544 a pătruns în Țara Românească, alungându-l pe Radu Paisie, cum arată cronicarul brașovean H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 505, cf. și *supra*). După cele două nume sub care este cunoscut, pare să aparțină vechiului neam domnesc al urmașilor lui Basarab I, desigur ramurii Dăneștilor. Cronicarul Radu Popescu afirmă că boierii pribegi adversari ai lui Radu Paisie, în frunte cu Stroe (fostul mare paharnic din Florești), s-au dus la el, în „Țara Ungurească” (Transilvania), fiindcă „era acolo, fecior de domn” (*Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 46).

După bine informatul H. Ostermayer „Basarab Vodă” era „un voievod român din Caransebeș” și oastea sa era formată din husari și trabanți (*Quellen*, IV, *loc. cit.*; „haiduci” la Radu Popescu, *loc. cit.*), la care s-au adăugat oamenii boierilor pribegi.

Nu se știe unde s-a dat lupta („războiul”) dintre Laiotă Basarab și Radu Paisie, cert este că cel dintâi a fost biruitor, iar domnul înfrânt se afla la 5 mai 1544 refugiat la Vadul Nicopolului, adică la Turnu (Nicopolului, Turnu Măgurele) (*D.R.H.*, B, IV, p. 196–197). Un act din 23 octombrie 1546, datat de editori în 1542–1543, menționează dania lui Radu Paisie către Radul vistierul (Furcă?): „pentru că aceste sate au fost domnești, iar domnia mea am miluit pe Radu vistierul pentru credincioasa și dreapta slujbă pe care mi-a slujit-o când a fost cea dintâi luptă cu Stroe Pribeagul și ne-a doborât Stroe și s-a spart oastea și s-au împrăștiat toți și au fugit toți și au lăsat vistieria domniei mele și au început să jefuiască vistieria domniei mele și spart căruțele. Iar Radul vistierul nu a lăsat vistieria domniei mele, ci a scos-o cu bărbăția sa și a dres căruțele și a adus toată vistieria la domnia mea la Turnu Nicopolului. Atunci domnia mea foarte m-am bucurat și m-am veselit pentru dreapta slujbă pe care mi-a slujit-o Radu vistierul” (*ibidem*, p. 166).

Biruitor, Laiotă Basarab s-a instalat la Târgoviște. Cronicile interne sunt unanime în acest sens. Informațiile lor se deosebesc doar atunci când este vorba de durata domniei acestuia. Cea mai veche variantă a cronicii interne arată că revenirea lui Radu Paisie cu ajutoare turcești a avut loc „o lună după aceea” (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 685), așadar, pe la sfârșitul lui mai 1544, în timp ce restul variantelor mai noi și cea a lui Radu Popescu vorbesc de două luni, ceea ce nu se justifică documentar. După cum nu se justifică nici o domnie de trei zile atribuită lui Basarab de M. Miles, un cronicar din Transilvania (Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 203).

Din această domnie de o lună a lui Laiotă Basarab nu s-au păstrat documente. Se știe doar că a schimbat sfatul domnesc, numindu-și, în chip firesc, propriii partizani. Astfel, Stroe Pribeagul a devenit mare ban al Craiovei (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II (*Studii și documente*, XV), București, 1908, p. 48, 49–50), iar un Stanciul a devenit mare vistier (*ibidem*, p. 254).

2. Domnia lui Laiotă Basarab s-a încheiat înainte de 2 iunie <1544>, când Radu Paisie se afla din nou în cetatea de scaun Târgoviște (*D.R.H.*, B, IV, p. 198–199). Există și un document de la acesta din urmă, din 14 mai, *datat de editori în 1544*, dar acesta nu are loc de emitere, putând fi dat chiar în locul de refugiu al lui Radu Paisie de la Vadul Nicopolului sau pe drumul de întoarcere spre Târgoviște (*ibidem*, p. 197–198).

Cea mai veche variantă a cronicii interne arată că o lună după așezarea lui Laiotă Basarab la Târgoviște, „a sosit Radu-voievod cu boierii săi și a adus mulți ostași turci în ajutorul lui și s-a luptat cu Laiotă la Fântâna Țiganului. Și a fost biruitor Radu-voievod și a omorât pe Laiotă și Stroe și Manole și Mihali” (Virgil Cândea, *loc. cit.*). De aici nu rezultă clar dacă rivalul lui Radu Paisie și boierii săi menționați au căzut în bătălie sau au fost executați ulterior. Variantele mai mari ale cronicii interne și cea a lui Radu Popescu interpretează însă textul de mai sus în sensul uciderii acestora în luptă. La fel pare să știe și H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 505), deci nu este exclusă în cazul său o comprimare a informațiilor, dincolo de plasarea incontestabilă a evenimentelor îndată după 27 aprilie 1544.

Un alt document de danie al lui Radu Paisie pentru Radu vistier (Furcă?), care va fi analizat mai jos, conține însă știrea reală despre felul cum acesta l-a servit „cu dreaptă slujbă, când a venit Laiotă Băsarabă și cu Stroe la Fântâna Țiganului, de s-au bătut cu domnia mea” (*D.R.H.*, B, IV, p. 91).

Este limpede că bătălia de la Fântâna Țiganului, care a pus capăt domniei de o lună a lui Laiotă Basarab a avut loc înainte de 2 iunie <1544>, atunci când Radu Paisie se afla din nou netulburat la Târgoviște.

Lupta a fost localizată în județul istoric Dâmbovița, fie pe valea Moza-cului, lângă satul Lesile, comuna Teiu (Ion Nania, *Date noi privind lupta de la*

Fântâna Țiganului, în „SAI“, VII (1965), p. 373–380), fie la sud de Târgoviște, în apropierea reședinței domnești, pe râul Ilfov (Wilhelm Zekely, *Încercări de localizare a luptei dintre Radu Paisie și Laiotă Basarab de la Fântâna Țiganului din 15 octombrie 1544*, în „Istros“, Brăila, V (1987), p. 257–262), în ambele locuri existând topicul Fântâna Țiganului. Argumente există și de o parte și de alta, dar *plasarea bătăliei la sud de Târgoviște pare mai apropiată de realitate*, în lumina obiceiului domnilor români de a nu ceda reședința domnească fără luptă, dând de multe ori o bătălie (adesea chiar cea hotărâtoare) la porțile acesteia (Constantin Rezachevici, *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în „RdI“, XXXI (1978), nr. 10, p. 1 783–1 784).

Această prezentare cronologică realizată în lumina *analizei critice a izvoarelor păstrate* a fost însă mult complicată prin interpretarea adesea necritică a surselor, acceptate ca atare (deși în vremea lui Radu Paisie acestea conțin numeroase erori de datare și chiar falsuri de epocă), atât în istoriografia mai veche (cf. aceasta la Stoica Nicolaescu, *op. cit.*, p. 211–212; D. Bălașa, *Radu voievod Paisie (Măjescu). Luptele cu Laiotă Basarab voievod și alți pretendenți*, în „Mehedinți. Istorie și cultură“, Drobeta-Turnu Severin, III (1981), p. 61–68), cât mai ales în cea relativ recentă. S-a crezut chiar că au avut loc trei (!) bătălii: prima, la Fântâna Țiganului, după documentul din 17 noiembrie 1538, a doua, care a dus la alungarea lui Radu Paisie la Nicopol, după actul din 23 octombrie <1542–1543>, și o a treia luptă, tot la Fântâna Țiganului, la 1 octombrie 1544, după piatra de mormânt a lui Stanciu mare vistier de la mănăstirea Verbila (Nicolae Stoicescu, la A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a IV-a, București, 1986, p. 418, nota 54). Pornind de la aceleași două documente din 1538 și <1542–1543> citate mai sus, și folosind pe larg tradiția locală, deși se știe că aceasta, chiar dacă păstrează un sâmbure real (dar o amintire corectă a faptelor nu durează mai mult de cinci generații, fără nici o excepție!) după 450 de ani nu mai poate constitui un izvor istoric, Ion Nania ajunge la concluzia, cu totul eronată, că au avut loc două lupte, fiecare la câte o Fântâna Țiganului (sic), plasate la date imposibile: „prima luptă de la Fântâna Țiganului, s-a dat la 15 august 1537, iar a doua, de la Fântâna Țiganului, de pe Valea Drâmbovnicului, s-a dat la 15 octombrie 1537“ (*Datarea și localizarea celor două lupte de la Fântâna Țiganului date între Radu Paisie și Laiotă Basarab*, în „RI“, S.N., V (1994), nr. 1–2, p. 155–160).

Ambii autori citați pleacă însă de la premise greșite, acceptând ca atare datarea documentelor din 1538 și <1542–1543>, nu observă că în acestea ordinea luptelor e inversată (de unde afirmația că au avut loc două lupte la câte o Fântâna Țiganului!) și mai ales nu întreprind o critică internă a documentelor. Dacă ar fi făcut-o, ar fi observat că ambele acte care se referă la Radu vistierul (de fapt fost mare vistier) au date greșite, cel din 23 octombrie (1542–1543>, beneficiind de datarea editorilor (în text era 1546!, când nu mai domnea de

mult Radu Paisie), celălalt din 17 noiembrie 1538 fiind un *fals de epocă* ce a scăpat editorilor, care ca toate actele de acest fel amestecă elemente reale, credibile, cu cele înșelătoare.

În acest caz, elementul real la actul din 17 noiembrie 1538 este justificarea daniei lui Radu Paisie: participarea lui Radu vistier alături de domn la bătălia de la Fântâna Țiganului cu Laiotă Basarab și Stroe (Pribeagul). Aceasta fiind cea de-a doua confruntare (de la sfârșitul lui mai 1544!), în care Radu Paisie, revenit cu ajutor turcesc de la Vadul Nicopolelui, înfrânge la Fântâna Țiganului pe rivalul său Laiotă, care se instalase la Târgoviște, și pe principalul său colaborator Stroe, pe care cum am văzut, după piatra sa de mormânt, îl făcuse mare ban. Numai că *acest Stroe continuă să apară în sfatul domnesc al lui Radu Paisie ca mare paharnic (din 1536) atât înainte de 17 noiembrie 1538* (când firește, fiind amintit în text ca partizan al lui Laiotă, nu apare între martorii actului lui Paisie, unde paharnicul lipsește cu totul; *D.R.H.*, B, IV, p. 91–92), *adică la 28 august 1538 (ibidem, p. 89), cât și după, de la 21 noiembrie 1538 până la 27 mai 1539 (ibidem, p. 92–103)*. Abia după aceea, participând la răscoala lui Șerban banul din Izvorani, cum am văzut, el dispare din sfatul lui Radu Paisie (cf. *supra*).

Că actul din 17 noiembrie 1538 este un fals de epocă (cf. și Valentin Gheonea, *op. cit.*, p. 50), care se referă de fapt la evenimente petrecute *la câțiva ani după această dată*, rezultă și din mențiunea daniei făcute de Radu Paisie lui Radu vistier: „*la nuntă, când i-am dat pe jupanița Caplea*“. Or căsătoria celor doi a avut loc după 1 iunie 1541, când Caplea, încă necăsătorită, fusese înfiată de mătușa sa călugărița Anghelina și fiica acesteia din Golești (*D.R.H.*, B, IV, p. 139–141), astfel că nu se poate pomeni de nunta celor doi petrecută ... înainte de 17 noiembrie 1538! Nu mai vorbim de lista sfatului domnesc cu lipsuri și cu greșeli, inexplicabil trecute cu vederea de editori.

Astfel încât cronologia luptei de la Fântâna Țiganului și ca atare a domniei lui Laiotă Basarab, bazată pe actul fals din 17 noiembrie 1538, este evident greșită.

În plus, pe lângă faptul că domnia lui Laiotă a durat doar o lună, nu două, cum exagerează variantele mai noi ale cronicii interne, între 15 august și 15 octombrie 1537, când chipurile s-ar fi dat așa-zisele lupte de la Fântâna Țiganului, Radu Paisie se afla netulburat în Țara Românească, cum atestă socotelile orașului Brașov, stăpânirea sa fiind atât de sigură, încât își permite să trimită ajutoare militare regelui Ioan Zápolya. Ajutoare care la 3 august 1537 trec pe la Bran, revenind tot pe aici, sub conducerea „Banului“ și a „Vornicului“, la 9 noiembrie 1537 (*Quellen*, II, p. 522, 528). În acest răstimp brașovenii trimit agenți în Țara Românească în legătură cu oi reținute în munți (*ibidem*, p. 523) și alte probleme mărunte, care arată că nici un fel de schimbare nu se petrecuse la sud de Carpați.

Iar în preajma datei de 17 noiembrie 1538, a documentului fals de epocă, preocupările factorilor politici din spațiul românesc, nu doar a brașovenilor (*ibidem*, p. 570–587), ca și a celor din Europa Centrală (Hurmuzaki, II⁴, p. 141 și urm.) se îndreaptă spre urmărirea expediției lui Suleiman Magnificul în Moldova împotriva lui Petru Rareș, din august–septembrie 1538 (*Călători străini*, I, p. 382–385), la care, de altfel, Radu Paisie a trimis ajutoare militare și în timpul căreia, evident, nu se puteau produce în vecinătate alte expediții turcești.

Nici în legătură cu celălalt document din 23 octombrie, datat de editori 1542–1543, care amintește prima luptă a lui Laiotă Basarab cu Radu Paisie, nu se poate pune problema ca evenimentele să se fi petrecut anterior datei propuse de editori. În septembrie–noiembrie 1542 socotelile îl amintesc pe Radu Paisie, ba chiar și pe fiul și asociatul său Marcu voievod, în Țara Românească (*Quellen*, III, p. 169–179. Cf. și A. Veress, *Documente*, I, p. 27–28). Încă de la 11 august <1542> el anunța pe sibieni că turcii au pornit asupra Creștinătății, cerând ca principii acesteia să se unească pentru respingerea primejdiei (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 347–348). La 20 septembrie 1542 un jurat brașovean întors din Țara Românească relatează că Radu Paisie a fost silit de turci să se îndrepte cu oaste spre Severin (*Călători străini*, I, p. 391–392), pentru a participa la apărarea Budei, pentru eliberarea căreia se pregătea coaliția germană condusă de Ioachim de Brandenburg.

RADU PAISIE

(IV) 1544 a. iunie 2¹–1545 a. februarie 20².

□ *Necunoscut (în Egipt sau, puțin probabil, în Palestina)*³.

- 1 După înfrângerea cu ajutor turcesc a lui Laiotă Basarab și a boierilor care îl susțineau în bătălia de la Fântâna Țiganului, Radu Paisie se afla la 2 iunie <1544> din nou în cetatea de scaun Târgoviște (*D.R.H.*, B, IV, 198–199; cf. și *supra*).

Inscripțiile pietrelor de mormânt ale unor mari dregători ai lui Laiotă Basarab arată că cel puțin o parte dintre aceștia nu au murit în lupta de la Fântâna Țiganului, ci au căzut prizonieri cu această ocazie, fiind executați de Radu Paisie mai târziu, în octombrie 1544. Astfel, Stanciu mare vistier și-a sfârșit viața la 1 octombrie 1544 „pentru că la prins la Laiotă Basarab și așa l-a tăiat

Io Radul Voevod Călugărul“, fiind înmormântat în stânga pronaosului bisericii schitului Verbila (St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie*, p. 214; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, p. 254). Iar Stroe marele ban din Florești, zis și Pribeagul, a fost executat la 12 octombrie 1544, aflându-și locul de veci în biserica mănăstirii Găiseni, unde, din motive necunoscute, i s-au pus chiar două pietre de mormânt (St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 213–214; N. Iorga, *op. cit.*, p. 49–50. Cf. și George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, p. 215, nota 1).

La 6 octombrie 1544, probabil în legătură cu aceste execuții, Radu Paisie întărește „boierului domniei mele Stan Papa cu fiii săi“ părți din două sate și Țigani, „pentru slujba pe care mi-a slujit-o domniei mele“ (*D.R.H.*, B, IV, p. 203–204).

- 2 Refuzând să-și trimită fiul [Vlad voievod asociat la domnie (cf. *supra*, care la 25 august 1544 plătea în numele tatălui său un peșcheș la Poartă (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 53, nota 3)] ostatec la Poartă, la 16 decembrie 1544 sultanul a dat o nouă poruncă în acest sens, însoțită de ordine din aceeași zi către toți vecinii Țării Românești de a-l reține pe Radu Paisie dacă va încerca să fugă cu vistieria țării. Așadar, Suleiman Magnificul a hotărât încă de la 16–17 decembrie 1544, înainte de a pleca la vânătoare, de unde s-a întors abia la sfârșitul lui ianuarie 1545, înlocuirea din scaun și chemarea la Poartă a lui Radu Paisie, care, după izvoare otomane nefolosite până acum în istoriografia românească, nu a fost anunțat oficial despre aceasta decât prin porunca din 22 februarie 1545, fiind lăsat intenționat, se pare, în stare de incertitudine asupra situației sale, despre care a aflat doar știri neoficiale, desigur pentru a i se stoarce bani. În același timp, încă de la 16 decembrie 1544 sangeaceii de Silistra și Nicopol au fost înștiințați să pregătească trupe în caz de împotrivire a sa, iar de la ceaușul care a dus o poruncă asemănătoare în Transilvania, trecând prin Țara Românească, cum vom vedea, a aflat Radu Paisie situația în care se găsea (manuscrisul cu documente turcești din decembrie 1544–februarie 1545 la Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *L'Empire ottoman et les Pays Roumains 1544–1545. Étude et documents*, Paris, 1987, p. 145–146, 161–163, cf. și p. 56–58).

În lumina noilor izvoare turcești nu se mai poate vorbi acum de prima chemare a unui voievod la Poartă pentru „datoria de vasal“, N. Iorga, în „RI“, X (1924), nr. 7–9, p. 181, nota 3) sultanul hotărând, totodată, și înlocuirea lui Radu Paisie cu un nou voievod Mircea, ulterior cunoscut sub porecla de Cioabanul. Cauzele acestei hotărâri nu au fost consemnate în țară („pentru ce nu să știe, că nimeni n-au scris“ — spune Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 51), însă aceasta s-a datorat, cum vom vedea, și peșche-

șului plătit de noul domn marelui vizir Rüstem Damad pașa. Ultimul document cunoscut emis de Radu Paisie este din 19 ianuarie 1545 (*D.R.H.*, B, IV, p. 207–208).

Știrea neoficială despre mazilire i-a sosit lui Radu Paisie desigur cel târziu la 21 ianuarie 1545, când ceașul sultanului, care adusese foarte probabil vestea, cu o seamă de greci și cu Radul vraciul (*barbitonsor*), care îl trata pe domn, a venit cu porunca sultanului din 16 decembrie 1544 și la Brașov, unde a rămas până la 23 ianuarie (*Quellen*, III, p. 256, 259). A doua zi, la 24 ianuarie 1545, brașovenii înștiințau pe sibieni că domnia Țării Românești a fost dată de sultan lui Mircea, dar că (se înțelege, cu destul timp înaintea acestei date) Radu Paisie a trimis cu iuteală bani și multe daruri la Poartă obținând rămânerea în domnie (Hurmuzaki, XV¹, p. 439–440).

Știrea s-a dovedit însă prea optimistă. Totuși, Radu Paisie a rămas în scaun până în ajun de 20 februarie 1545, când brașovenii trimiteau un agent la Gh. Martinuzzi, guvernatorul Transilvaniei, pentru a-l înștiința „că Radu voievod a plecat la împărat” (Suleiman Magnificul) (*Quellen*, III, p. 259), pe la Nicopol, unde a fost trimis un alt agent brașovean „să cerceteze cum stau treburile lui Radu voievod și de asemenea ale turcilor” (*ibidem*, p. 261). Desigur, el nu a putut obține o întărire fermă în domnie, astfel că pentru a obține aceasta a plecat la Constantinopol. Încă de la începutul lui februarie 1545 un ceaș turc, care la 6 a lunii trecea și prin Brașov (*ibidem*, p. 258), i-a adus fără îndoială știrea nereușitei demersurilor sale. În zilele următoare continuă schimbul de agenți și scrisori între Radu Paisie (care se afla, deci, încă în scaun) și brașoveni, care la 18 februarie 1545 trimiteau pe Stoica Dobromir și pe Ioan pitarul (solul venit de la domnul muntean) la Radu Paisie, și un alt agent la guvernatorul Gh. Martinuzzi „din cauza zvonurilor despre Radu voievod” (*ibidem*, p. 258–259). Aceste zvonuri s-au transformat desigur în știri sigure la 19 sau chiar 20 februarie 1545, dată la care brașovenii îl înștiințau din nou pe Martinuzzi, cum am văzut, că Radu Paisie a plecat la Poartă. Totuși, știrea oficială a destituirii lui Radu Paisie și a înlocuirii sale cu Mircea Ciobanul i-a fost trimisă celui dintâi abia prin firmanul din 22 februarie 1545, sub motivul că nu a putut opri dezordinile din țară (referire la pretenții care i-au bântuit domnia). La acea dată la Poartă se știa că Radu Paisie a trimis o parte considerabilă din averile sale la Muntele Athos și doar cinci poveri de aspri și alte bunuri au fost duse la Poartă (Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *op. cit.*, p. 149, 181–183, cf. și p. 57–62), înainte de a lua drumul spre Adrianopol, pe la Nicopol, unde se afla se înainte de 2 martie 1545 (*ibidem*, p. 150, 189–190), găzduit mai multe zile în casa unui bătrân cucernic (*Viața Sfântului Nicolae cel Nou*, la Ștefan Ciobanu, *Informations sur l'histoire de la Valachie au XVIe siècle dans une oeuvre hagiographique bulgare*, în „Balcanica”, VII (1944), p. 147). Oricum, la 27 februarie 1545 de la Adrianopol i se eliberează un bilet de liberă trecere

prin Rumelia (Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *op. cit.*, p. 149, 185. Pentru averea lăsată la gazda sa din Nicopol, un anume Grado, cf. p. 215).

Domnia lui Radu Paisie s-a încheiat efectiv, deci, în preajma datei de 20 februarie 1545, așa cum arăta și cronicarul H. Ostermayer, referindu-se însă doar la luna februarie, fără a indica și o dată de zi (*Quellen*, IV, p. 505).

Cronicile interne afirmă cu multă exactitate, de data aceasta, că „a stat Radu-voievod în domnie 9 ani și opt luni” (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 685; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 207; Radu Popescu, *loc. cit.*), fără a socoti, deci, întreruperile provocate de rivali, așadar, din iunie 1539 până în februarie 1545.

- 3 Aceleași cronici interne arată că după mazilirea din domnie: „Radu-voievod a plecat la Constantinopol. Iar turcii l-au surghiunit în Egipt, unde a murit” (Virgil Cândea, *loc. cit.*). O variantă a *Istoriei Țării Românești*, *loc. cit.*, adaugă chiar: „când au fost cursul anilor 7053” (1544 septembrie 1–1545 august 31), ceea ce ar însemna că ar fi murit foarte curând, în orice caz după 13 martie 1545, când un agent brașovean era trimis la Nicopol să cerceteze „cum stau treburile lui Radu voievod și de asemenea ale turcilor” (*Quellen*, III, p. 261) și înainte de 31 august 1545. De fapt, după 1 aprilie 1545 când la Poartă se menționează înapoierea de către „Papă (Pâpă), voievodul Țării Românești, care a sosit în captivitate”, a steagului de investiție („capul steagului de argint aurit”), după obiceiul vremii (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 49). Cu această ocazie se înregistrează și primul caz de confiscare a averii unui fost voievod (*ibidem*, p. 46).

Mormântul nu i se cunoaște. S-a presupus că „mormântul lui trebuie să fie în vreo biserică din Alexandria, poate într-a Patriarhiei” sau în mănăstirea Sfânta Ecaterina (N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 10; *idem*, în „RI”, X (1924), nr. 7–9, p. 181, nota 3; cf. și Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 243), sau chiar în vreun lăcaș din Cairo (N. Iorga, *Prefață*, la Hurmuzaki, XI, p. 1, nota 1).

După o știre cuprinsă într-un breviar cronologic citat de J. C. Engel, care nu poate fi verificat, fiind de altfel greu de crezut, Radu Paisie ar fi părăsit el însuși domnia, ceea ce sigur nu este real, și îmbrăcând iarăși straie călugărești s-ar fi dus într-o mănăstire din Palestina, unde și-ar fi sfârșit viața (Gheorghe Șincai, *Cronica românilor și a mai multor neamuri*, II, ed. a II-a, București, 1886, p. 269, 294).

MIRCEA CIOBANUL

Numit la Constantinopol 1545 a. ianuarie 24¹.

(I) 1545 între februarie 25 și martie 2²–1552 noiembrie 15³.

- 1 Primul domn din Țara Românească numit direct de către Poartă, prin cumpărarea domniei, fără respectarea, fie și formală, a alegerii sale de către boieri. Era un alt fiu al lui Radu cel Mare, purtând numele de botez Dimitrie. Acest din urmă nume a rămas cunoscut însă doar în cercul familiei. La 1 august 1564 fiul său Petru cel Tânăr face o danie mănăstirii Sinai, cerând să fi înscris în pomelnic și „părintele domniei mele Io Mircea voievod, dar după sfântul botez, Io Dimitrie voievod, și maica de inimă a domniei mele, marea doamnă Cnejna, iar după sfântul botez doamna Ana“ (D.R.H., B, V, p. 333–334). Numele domnesc Mircea a fost adoptat de pretendent înaintea alegerii, de fapt, în acest caz, a numirii de către sultan, fiind în acest sens prima excepție de la regula luării numelui domnesc abia o dată cu ridicarea în scaun. Porecla „Ciobanul“ i-a fost atribuită doar în secolul XVIII (George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul — urmaș al împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica“, Târgoviște, IV (1973), p. 131, nota 2).

Încă din prima jumătate a lui ianuarie 1545, poate chiar mai devreme, el a obținut domnia la Poartă, negociind, printr-un mediator din Adrianopol, cu marele vizir Rüstem pașa plata unui peșcheș de un milion de aspri „ca rușet, în schimbul domniei“, avuție pe care ulterior a strâns-o de la locuitori „cu greu și cu tiranie“, după cum era informat Suleiman Magnificul (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 38), sub numele domnesc de Mircea voievod. În istoriografia turcească acesta este considerat primul rușet (mită) plătit în Imperiul otoman (M. Guboglu, în „AIIAI“, XXV¹ (1988), p. 577). Nu se cunosc boieri susținători ai săi. S-a presupus doar că au avut alături pe foștii partizani ai lui Șerban banul din Izvorani (Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raielii Brăila*, p. 461).

Cu mult timp înainte de 24 ianuarie 1545, când brașovenii înștiințau pe sibieni că „domnia voievodatului transalpin a fost dată de împăratul turcilor unui oarecare Mircea“, Radu Paisie aflate despre aceasta, având răgazul necesar, se înțelege, înaintea acestei date, să trimită în grabă bani și multe daruri la Poartă, dobândind rămânerea în domnie (Hurmuzaki, XV¹, p. 439–440), care se va dovedi însă temporară, anunțată de un ceaș înainte de 21 ianuarie 1545, când acesta ajunsese și la Brașov (*Quellen*, III, p. 256; cf. *supra*).

La 6 februarie 1545 sultanul ordonă noului voievod Mircea să furnizeze Porții 100 000 berbeci, cum ceruse în urmă cu un an și predecesorului său Radu Paisie, iar peste zece zile, la 16 februarie, îi mai pretinde încă 400 de cai buni din Țara Românească (Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *L' Empire ottoman et les Pays Roumains 1544–1545*, p. 148–149, 178–179, 180). Între timp, la 8 februarie 1545, Mircea a primit în cadrul „ceremoniei steagului“ însemnele de investitură (Mihai Maxim, *L' Empire ottoman au nord du Danube*, p. 47, nota 3 p. 49). La 14 februarie 1545 sangeacbeul de Nicopol primea ordin să pună un număr de spahii la dispoziția lui capugibașa Mehmed aga însărcinat cu instalarea noului domn (Mihai Berindei, Gilles Veinstein, *op. cit.*, p. 149, 180), care, la 22 a lunii, având cu el steagul de investitură (*sangiacul*) și firmanul de numire ajunsese în apropierea hotarului țării (*ibidem*, p. 181–182, 201; cf. și p. 59–63).

- 2 După plecarea lui Radu Paisie la Constantinopol, în preajma datei de 20 februarie 1545, când știrea despre aceasta era cunoscută la Brașov (*Quellen*, III, p. 259), familiile unora dintre marii dregători ai lui Radu Paisie încep să fugă în Transilvania, așteptându-se, din motive concrete pe care astăzi nu le cunoaștem, la adversitatea noului domn. La 23 februarie 1545 la Brașov se afla soția marelui vornic Coadă, conducătorul Țării Românești în perioada dintre plecarea lui Radu Paisie și venirea lui Mircea Ciobanul și cumnata sa, soția lui Radu comis, fratele lui Coadă (*ibidem*, p. 259–260).

La 25 februarie 1545 un agent brașovean e trimis pentru informații la Nicopol (*ibidem*, p. 259), pe unde se aștepta, deci, sosirea noului voievod. În zilele următoare acesta a intrat în Țara Românească, la 2 martie „slujitorul noului Mircea voievod, Nan zis Grămăticul“, ajungând cu știrea noii domnii la Brașov (*ibidem*, p. 260). Domnia lui Mircea Ciobanul a început deci după plecarea la Poartă a lui Radu Paisie (a. 20 februarie 1545), mai precis, desigur, după 25 a lunii, când intră în țară, probabil pe la Giurgiu, și înainte de 2 martie, așadar în ultimele zile din februarie 1545.

La 12 martie Mircea Ciobanul se afla deja la reședința domnească din București, unde brașovenii trimiteau un agent să cerceteze „cum stau treburile voievodului“ (*ibidem*, p. 261). Două zile mai târziu, solul său trecea pe la Sibiu în drum spre Alba Iulia (Hurmuzaki, XI, p. 859).

Variantele mai noi ale cronicii interne afirmă că venind cu steag de domnie de la Poartă, Mircea vodă „*au intrat în București, martie 17, 7053*“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48, 208). Această dată a fost socotită în istoriografia românească momentul de început al domniei lui Mircea Ciobanul. În realitate, variantele amintite ale cronicii interne, din a doua jumătate a secolului XVII, se referă la ceremonia intrării oficiale în București a domnului care venea de la Constantinopol cu steag de investitură, care nu coincidea cu începutul efectiv al domniei. Am văzut însă că Mircea se afla mai de mult la București. Cea mai veche variantă a cronicii interne, ca și altele care sunt mai aproape de ea, spune însă că „*Mircea-voievod s-a așezat în București, la 17 martie, în 7053 al lumii*“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 686), sau „*au șăzut în București*“ (*Istoria Țării Românești*, p. 48, variantă). Astfel că la 17 martie 1545 a avut loc, desigur, o altă ceremonie, obișnuită în veacul XVI, cea a *încoronării și ungerii domnului*, care pe plan intern în concepția vremii era încă socotită momentul de început al unei domnii. În legătură cu aceasta, a doua zi, la 18 martie, brașovenii trimiteau în dar „*noului Mircea voievod*“, la cererea guvernatorului Gh. Martinuzzi, o cupă aurită, în valoare de peste șase mărci (*Quellen*, III, p. 261).

Primul document păstrat emis de Mircea Ciobanul la București este din 25 martie 1545 (*D.R.H.*, B, IV, p. 208–209).

Mircea poreclit, *nu se știe documentar* de ce, Ciobanul, după tradiție (N. Iorga, *Balada populară românească. Originea și ciclurile ei*, Vălenii de Munte, 1910, p. 146; V. Bogrea, „*Dobrișan, fratele Mircii-Vodă*“, în „*AIINC*“, II (1923), p. 329) [s-a presupus doar că s-a ascuns ca fiu de voievod în „umila haină a păstorilor din Carpați“ (N. Iorga, *Prefață*, la Hurmuzaki, XI, p. 1), sau pentru că vânduse turcilor „berbeci din părțile noastre, i se zicea Ciobanul, ceea ce înseamnă gelepul“ (idem, *Istoria românilor*, IV, p. 412), altfel spus, „fiindcă înainte de a ajunge în fruntea statului a fost negustor de oi și a avut turme“ (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 244], a avut o carieră rămasă aproape necunoscută înaintea domniei. Spre deosebire de ceilalți fii ai lui Radu cel Mare aceasta s-a desfășurat în Imperiul otoman. Însă despre activitatea sa înaintea domniei se știe numai că a fost un timp închis la Constantinopol, apoi s-a apropiat acolo de atotputernicul mare vizir Rüstem pașa, ginerele lui Suleiman Magnificul, profitând de slăbiciunile acestuia, determinându-l să-l acuze pe Radu Paisie de necredință în fața sultanului, care l-a demis, înlocuindu-l cu Mircea (*Viața Sfântului Nicolae cel Nou*, la Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 145–146). Georg Reichersdorffer afirma în 1550 din auzite („*cum se spune*“) că acest „*oarecare Mircea*“ (la fel, „*cuidam Myrzsche*“, scriau și brașovenii la 24 ianuarie 1545, Hurmuzaki, XV¹, p. 439) „*petrecuse mai mulți ani la curtea împăratului turcesc și apoi cu puținii ani înainte, fiind mazilit voievodul dinainte al acestei țări, numit Vlad* (de fapt Radu Paisie —

n.a.) a fost așezat prin puterea împăratului turcesc în scaunul țării“ (*Călători străini*, I, p. 200). La un an și jumătate de la începutul domniei, după 25 iunie 1546 Mircea s-a căsătorit, a doua oară, cu Ana, zisă doamna Chiajna (de fapt Cnejna), fiica lui Petru Rareș (Hurmuzaki, XI, p. 860), femeie foarte ambițioasă care însă nu avea să-i influențeze primele măsuri de masacrare a boierilor, de la începutul domniei.

Domnia lui Mircea Ciobanul a fost tulburată de mai multe încercări de a-l înlătura din scaun de pretendenți veniți din Transilvania și apoi de la Poartă, cu sprijinul boierilor pribegi. Numărul pribegilor a fost foarte mare, deoarece chiar la două săptămâni după așezarea (încoronarea) în scaunul de la București, la 31 martie 1545, Mircea a executat șase din marii dregători ai predecesorului său, extrădați din Transilvania la cererea sultanului, în frunte cu frații Coadă vornicul și Radu comisul, „*după ce i-a muncit mult*“ ca să-și declare averile (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 48–49, 208; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 52; Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *op. cit.*, p. 69, 200–201). Arestarea și chinuirea lor a început, așadar, chiar în primele zile după începutul domniei, astfel că e puțin probabil să fie legate de vreun complot împotriva sa. După H. Ostermayer, care exagerează evident, au fost uciși atunci 48 de boieri și cu banii confiscați de la aceștia și-a plătit Mircea Ciobanul datoriile la Poartă (*Quellen*, IV, p. 505), în primul rând *rușfetul* (mita) către marele vizir, fapt confirmat de raportul turcesc către Suleiman Magnificul, citat mai sus. După altă cronică brașoveană „*tiranul crud*“ ar fi tăiat peste 200 de boieri, bunurile lor dându-le turcilor (*Chronican Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, ed. Joseph Trausch, Brașov, 1847, p. 55).

La 9 ianuarie 1552 G. B. Castaldo, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, informa pe regele Ferdinand I de Habsburg că Mircea Ciobanul a decapitat mai mult de 1 600 de boieri (de toate categoriile), cei refugiați în Transilvania, a căror listă o anexează, fiind gata să-l alunge cu armele (Hurmuzaki, II⁴, p. 677). Pe plan intern, stăpânirea lui Mircea Ciobanul a fost considerată cea mai sângeroasă domnie din istoria Țării Românești, cu grave consecințe pentru toate clasele și categoriile sociale. „*Tirania*“, „*sălbăticia*“ și „*cruzimea*“ sa, felul de a conduce la început ca un „*pașă*“ turc, ura sa dată de boieri și de cler au fost relevate apăsător de contemporani: J. Honterus, G. Reichersdorffer (*Călători străini*, I, p. 200, 204–205), H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 505), Matei grămaticul din Bulgaria (Ștefan Ciobanu, *Informations sur l'histoire de la Valachie au XVIe siècle dans une oeuvre hagiographique bulgare*, în „*Balcania*“, VII (1944), p. 140–141, 149–150) etc. Judecata istoricilor a fost pe măsura acestor fapte, care au reușit — după părerea cea mai aspră — „*să provoace cea mai violentă, mai îndelungată și mai unanimă răscoală și pribegire a boierilor din istoria munteană*“. Ar fi fost din partea lui Mircea „o

încercare organizată de a distruge complet boierimea munteană“. „Mircea, un adevărat abulic, un om cu un caracter deosebit de slab — nu a fost în fapt decât o jucărie în mâinile soției sale. Toată tragedia dintre 1545–1568 s-a datorat deci acestei fiice a lui Rareș, cea mai sângeroasă figură din trecutul românesc. Istoria cârmuirii în timpul domniei fiului ei Petru cel Tânăr, este cea mai bună dovadă în acest sens“ (Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în „Acta Valachica“, Târgoviște, III (1972), p. 147 și nota 24. Am văzut însă că Mircea s-a căsătorit cu Chiajna abia în iunie 1546). Justificarea politicii interne sângeroase duse de Mircea Ciobanul a cărui cruzime nu e negată, în cadrul unui conflict între două orientări politice externe, cea a boierimii, care a fi vrut independența țării și cea a domnului, care urmărea întărirea autorității centrale și păstrarea ființei statului, dar și interese familiale, adaptându-se condițiilor externe impuse de turci (Ștefan Andreescu, *Mircea Ciobanul — un tiran?*, în „MI“, V (1971), nr. 9, p. 51–57; idem, *La politique de Mircea le Pâtre*, în „RÉSEE“, X (1972), nr. 1, p. 115–122), este însă o speculație a autorului, cu tot aspectul ei sofisticat, fără un suport real. În fond conflicte de acest fel au existat în întreaga istoria medievală românească și ele nu explică specificul politicii interne extrem de sângeroase caracteristică doar lui Mircea Ciobanul. Cf. și părerea lui Nicolae Stoicescu, note de A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, București, 1988, p. 44, nota 4.

Împotriva politicii ostile a lui Mircea Ciobanul față de boierime în general și de clerul monahal, boierii pribegi au susținut încercările unor pretendenți domnești — dacă nu cumva e vorba doar de unul singur, Radu vodă Ilie, fiul lui Radu de la Afumați — de a-l înlătura din scaun.

O primă încercare are loc în august 1546 „în al doilea an al domniei lui“ (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686), iar nu „trecând 2 ani“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 49), adică peste doi ani, deci în 1547, cum s-a interpretat de obicei eronat în istoriografia noastră (Ștefan Andreescu, *Mircea Ciobanul — un tiran?*, p. 53). Foștii mari dregători, Teodosie banul din Periș, frații Drăghici banul și Udriște vistierul din Mărgineni, refugiați la Codlea, lângă Brașov (*Quellen*, III, p. 265), și alți boieri pribegi, ale căror rude rămase în Țara Românească au fost executate de Mircea Ciobanul, refuzând o împăcare cu acesta, cerută de sultan și Gh. Martinuzzi (H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 506), după întâlnirea cu trimișii acestora și ai lui Mircea Ciobanul, la Brașov, între 13–17 august 1546 (*Quellen*, III, p. 351), au organizat o expediție împotriva voievodului în Țara Românească. Mircea Ciobanul a fost înștiințat de brașoveni prin scrisori, la 17 august, despre intențiile boierilor pribegi (*ibidem*), așa cum știe și H. Ostermayer, trimițând la Brașov între 21–23 august pe marele logofăt Radul din Drăgoești, pe fiul marelui vornic Vintilă din Cornățeni, Staico, și pe Barbul din Pietroșani mare spătar, ginerele său, „să cheme pe bo-

ierii care au fost în Ungaria și Transilvania“ (*ibidem*). Numai că aceștia intrașă deja în Țara Românească „prin 2 părți“ (la H. Ostermayer, „pe o altă cale“), înainte de 23 august 1546, când brașovenii înștiințau despre aceasta pe Gh. Martinuzzi și trimiteau un observator pentru a urmări expediția boierilor (*Quellen*, III, p. 352).

După cronică internă, boierii pribegi aveau „ostași mulți“ și, venind „în partea Prahovei“, sau „pre gura Prahovei“, „au avut război mare cu Mircea vodă la sat la Periș și au fost izbânda Mircii“ (Virgil Cândea, *loc. cit.*; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, *loc. cit.*), care, după H. Ostermayer, a atacat prin surprindere la 24 august 1546, nimicind aproape în întregime oastea pribegilor (*Quellen*, IV, p. 506). În bătălia de la Periș, județul Ilfov (sat care aparținea lui Teodosie banul), din 24 august, au fost prinși acesta din urmă și Udriște vistierul din Mărgineni și executați la 26 august 1546 (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, în „MO“, XIII (1961), nr. 7–9, p. 507), zi în care brașovenii trimiteau șapte iscoade pentru a vedea cum stau lucrurile între Mircea voievod și boierii care intraseră în Țara Românească (*Quellen*, III, p. 352). Știrea oficială despre înfrângerea boierilor ajunge la Brașov prin Dragomir părcălabul la 13 septembrie 1545 (*ibidem*). La 30 decembrie <1546> Mircea Ciobanul mulțumește brașovenilor pentru trimiterea slugilor Mărginenilor care rămăseseră în Transilvania (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 352–353). Sibienii aflaseră despre „stingerea boierilor în Țara Românească“ înainte de 1 septembrie 1546 (Hurmuzaki, XI, p. 860).

Cercetarea atentă a tuturor știrilor despre acțiunea militară a boierilor pribegi împotriva lui Mircea Ciobanul, din a doua jumătate a lui august 1546, nu indică existența vreunui pretendent, deși fără îndoială boierii aveau în vedere alt candidat la scaunul domnesc.

Între 13 august și 10 septembrie 1547 fuge la Sibiu Radu mare logofăt din Drăgoești, și frații săi cu 150 000 de aspri din banii haraciului, și Barbu mare vornic din Pietroșani, stabilit la Săcele, apoi la Codlea, „de frica domnească“; cel din urmă, cerut de turci, fiind predat acestora și executat de ei în Țara Românească în primăvara 1548, deși era ginerele lui Mircea Ciobanul (D.R.H., B, IV, p. 284; D. Mioc, *Manuscrise slavo-române în bibliotecile din străinătate*, în „SMIM“, VII (1974), p. 278; Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 361–362; *Quellen*, III, p. 403, 405, 406, 435; H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 508).

La 5 martie <1548> Mircea Ciobanul cerea brașovenilor să-i înlătore pe boierii pribegi, care s-au așezat din nou în ținutul lor, gata să intre în Țara Românească, pe care o „strigă“ în slujba lor (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 354–355). În prima jumătate a lui august 1548 pribegii angajează o mie de secui, ridicând ca pretendent „un tânăr voievod“ (*einen jungen Wayda*), al cărui nume nu a fost consemnat. Cu acesta intră în Țara Românească, dar oastea lui Mircea nu trece de partea lor, cum sperau, ci dimpotrivă, îi înfrânge. H. Oster-

mayer știe că cei scăpați din luptă au fugit la Brăila (deci în raiaua turcească), unde ar fi fost atras prin jurământ și voievodul lor, care căzând în cursă a fost tăiat cu nevasta și copiii săi de către oastea lui Mircea Ciobanul. În vreme ce Gh. Martinuzzi, sosit în Țara Bârsei, pedepsește pe secui pentru participarea la expediția în Țara Românească (*Quellen*, IV, p. 508; interpretare încurcată a textului, la Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 204). Evenimentele au avut loc înainte de 26 august 1548, când trimișii lui Gh. Martinuzzi au sosit la București pentru a aresta pe românii, sașii și secuii care au intrat în Țara Românească cu pribegii și cu „nou înălțatul voievod“ (*novo erecto wayw<oda>*) (*Quelles*, III, p. 441–442; cf. și p. 485).

- 3 A treia încercare a boierilor pribegi, în frunte cu Radu fost mare logofăt din Drăgoești, de a-l înlocui pe Mircea Ciobanul cu un nou pretendent, Radu Ilie, a avut loc după 13 noiembrie 1552, când încă sosea la Brașov un trimis al lui Mircea voievod (Hurmuzaki, XI, p. 786). Înainte de 30 octombrie 1552 acesta din urmă se întâlnește la Brăila cu sangeacul local, iar la 6 noiembrie soseau doi soli ai săi la Sibiu, cu asigurarea că va opri pe turci să intre în Transilvania (A. Veress, *Documente*, I, p. 111–112). Nu a putut însă împiedica expediția pribegilor cu Radu Ilie, care l-au înfrânt lângă satul Mănești din județul Prahova, marți 15 noiembrie 1552 („marți“ nu e 16 noiembrie 1552, cum se afirmă eronat în istoriografia românească!), urmărindu-l îndeaproape miercuri 16 noiembrie, în fuga sa către Giurgiu (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 49, 208; A. Veress, *op. cit.*, p. 117–118; *Călători străini*, II, p. 617, 619).

De teamă să nu fie trădat de boieri, în ajunul bătăliei, Mircea Ciobanul a decapitat 47 de boieri la masa domnească și alți 6 chiar în ziua bătăliei. Firește că în aceste condiții, temându-și viața, alți boieri au fugit noaptea la rivalul său Radu Ilie (A. Veress, *loc. cit.*; *Călători străini*, II, *loc. cit.*). Judele sibian Petru Haller aflase chiar dintr-o relatare sibiană de la 19 noiembrie că Mircea Ciobanul ar fi căzut prizonier (Hurmuzaki, II¹, p. 299), iar apoi că ar fi murit, informându-l astfel pe generalul Castaldo, care, la rândul său, transmitea această știre la 21 și 23 noiembrie 1552, din Alba Iulia, arhiducelui Maximilian de Habsburg (*ibidem*, p. 302; A. Veress, *op. cit.*, p. 114–116). În realitate s-a refugiat la Giurgiu, sub protecția turcilor, al căror credincios a fost întotdeauna, trecând apoi Dunărea în Turcia înainte de 30 noiembrie 1552 (Hurmuzaki, II¹, p. 304, 305).

RADU ILIE

1552 noiembrie 15¹–1553 a. mai 11².

† 1558 iulie între 12 și 28³.

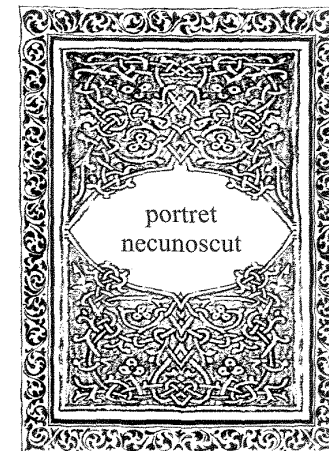
□ Necunoscut.

- 1 Învingător în bătălia de la Mănești, marți 15 noiembrie 1552, după fuga rivalului său Mircea Ciobanul (cf. *supra*), Radu Ilie, un fiu al lui Radu de la Afumați (*D.R.H.*, B, V, p. 24–26), își începe domnia de șapte luni, cum bine socotesc cronicile interne.

Ilie după numele de botez, poreclit *Haidăul* (Haiducul), și-a luat apelativul domnesc de Radu încă înainte de 9 ianuarie 1552, când G. B. Castaldo, comandantul armatei imperiale din Transilvania, anunța pe regele Ferdinand I că boierii munteni refugiați în Ardeal erau gata să se întoarcă cu armele în Țara Românească, lista anexată a acestora începând cu „*Radu vodă*“ (Hurmuzaki, II⁴, p. 677–678).

Temându-se de o intervenție a turcilor prin Țara Românească pentru alungarea imperialilor din Transilvania (A. Veress, *Documente*, I, p. 81–83, 87), Castaldo susținea la începutul lui iunie 1552 necesitatea unei intervenții a boierilor pribegi în Țara Românească, sprijinită de imperiali (*ibidem*, p. 87). La 18 octombrie 1552 regele Ferdinand I îi dădea lui Castaldo permisiunea pentru o eventuală înlăturare din scaun a lui Mircea Ciobanul, la 22 a lunii februarie fiind de acord chiar cu uciderea acestuia, dacă s-ar putea înfăptui cu ușurință (*ibidem*, p. 105–106, 107).

Încă de la 1 iulie 1552 Radu vodă Ilie cu oșteni unguri și poloni și boierii săi se afla la Brașov, unde a rămas întreaga lună (Hurmuzaki, XI, p. 785; cf. și p. III–IV). În noiembrie el se găsea la Alba Iulia în casa lui Castaldo (A. Veress, *op. cit.*, p. 114), crezându-se chiar că slujea în armata acestuia, de la care ar fi cerut ajutor pentru dobândirea domniei. Castaldo i-ar fi dat 1 000—1 500 de haiduci (unguri pușcași, și 600–700 de călăreți, la care s-au adăugat oamenii boierilor pribegi, în total Radu Ilie având 12 000 de oameni, efectiv care pare exagerat (Gheorghe Șincai, *Chronica românilor*, II, ed. a II-a,

p. 311–313; Eugen Denize, *Relații româno-spaniole în a doua jumătate a secolului XVI*, în „AIIAI”, XXIV¹ (1987), p. 160–161).

După H. Ostermayer, Radu Ilie a intrat în Țara Românească cu boierii pribegi și mulți haiduci (unguri), cum menținează și cronicile interne, pe la Caransebeș (*Quellen*, IV, p. 515), venind deci de pe frontul antiotoman din Banat (cf. și Hurmuzaki, II¹, p. 295). Solii săi trimiși la Sibiu înainte de 21 noiembrie 1552 afirmă că văzuseră cu ochii lor uciderea în luptă a lui Mircea Ciobanul, a „fratelui său Banul” și a unor turci (*ibidem*, p. 302). Cei trimiși la Castaldo relataseră acestuia înainte de 30 noiembrie 1552 că au fost trei lupte, după ultima, în care s-ar fi înfruntat câte 4 000 de oameni, Mircea fugind cu 20 de călăreți spre cetatea turcească Giurgiu, luptându-se cu urmăritorii, unul dintre aceștia încercând chiar să-i taie capul. Radu Ilie ar fi eucerit 36 de tunuri și împreună cu oastea sa s-a îndreptat spre Giurgiu, pentru a reveni apoi în scaunul de la București, înainte de 30 noiembrie 1552 (*ibidem*, p. 304, 305; II⁵, p. 40–41). Castaldo aprecia la 5 decembrie că lupta lui Radu cu Mircea „a fost puternică și a durat mult” (*ibidem*, II⁵, p. 40).

La Alba Iulia imperialii știau la 23 noiembrie 1552 că lupta principală, de la Mănești, în județul Prahova, între voievodul susținut de ei, Radu Ilie, „care avea drepturi la domnie”, și Mircea Ciobanul s-a dat marți 15 noiembrie 1552. În zilele următoare Radu a strâns cu ajutorul boierilor săi cam 15 000 de oameni și-a pus stăpânire pe locuri însemnate din țară (A. Veress, *Documente*, I, p. 116–118; *Călători străini*, II, p. 617–619).

Tot la 23 noiembrie 1552 generalul Costaldo solicită împăratului Carol Quintul să trimită noului voievod al Țării Românești o încurajare, pentru a nu cădea pradă turcilor (A. Veress, *op. cit.*, p. 115), solul lui Radu Ilie cerând ajutor generalului imperial înainte de 1 decembrie 1552 (*ibidem*, p. 118).

În urma tratatelor cu trimisul sultanului de la începutul lui decembrie 1552 (*ibidem*, p. 119) la 22 a lunii oamenii lui Radu Ilie anunțau la Brașov, și apoi la Sibiu, că domnul muntean a primit steagul de învestitură de la sultan (Hurmuzaki, XI, p. 786–787; II¹, p. 310).

Ambele tabere se pregăteau însă de luptă. La solicitările de trupe ale lui Radu Ilie, Castaldo, lipsit și el de mijloace, transmitea mai departe aceste cereri. La 28 februarie 1553 cerea lui Petru Haller să trimită în Țara Românească 300 de haiduci pedestri, cu arme de foc (folosește termenul militar spaniol *tercios*: „*societate tercentorum* (sic) *haydonum*”), pentru a completa până la 1 000 numărul acestor arcebușieri aflați în slujba domnului devotat imperialilor (I. Minea, *Despre Radu Vodă Ilie și Castaldo*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 354–355). Trupe care erau încă așteptate la Târgoviște, unde își avea reședința Radu Ilie (*D.R.H.*, B, V, p. 24–26), la 7 martie 1553 (A. Veress, *op. cit.*, p. 129–130. Peste tot editorul confundă pe Radu Ilie cu Radu Paisie). Garnizoana lor era la Tohanul (Vechi), în Țara Bârsei, de unde comandantul lor Nicula Horvath a fost trimis la 20 aprilie la Radu Ilie

(Hurmuzaki, XI, p. 787–788). Pe de altă parte, tot atunci Socol stolnicul din Răzvad, unul din vechii însoțitori ai domnului, în condițiile unei „*situații incerte a țării din partea turcilor*”, fuge la Sibiu cu întreaga familie și cu frații săi, declarându-se gata să-și verse sângele pentru creștini (Hurmuzaki, XV¹, p. 490–491), considerând probabil că Radu Ilie nu se va putea împotrivi turcilor.

În cele din urmă, Castaldo însuși, confruntat cu insubordonarea și plecarea mercenarilor spanioli și de alte neamuri, a fost nevoit să părăsească Transilvania, în mai 1553 aflându-se la Viena (Eugen Denize, *op. cit.*, p. 161), tocmai când, desigur nu întâmplător, turcii cu Mircea Ciobanul declanșaseră ofensiva pentru alungarea lui Radu Ilie din Țara Românească.

- 2 La 4 mai 1553 brașovenii trimiteau un agent cu scrisori la Radu Ilie. A doua zi soții ale unor boieri munteni se aflau deja refugiate la Brașov, de teama turcilor. Într-adevăr, la 7 mai era convocată adunarea Țării Bârsei pentru a fi informată despre intrarea turcilor în Țara Românească. În aceeași zi Brașovul trimitea două care cu arme lui Radu Ilie. În ziua următoare a venit un slujitor al acestuia, jurând că Radu a izgonit pe Mircea, revenit deci cu ajutor turcesc în țară înainte de 7 mai 1553, îndată având loc cel puțin o ciocnire între cei doi rivali. După 8 mai însă Radu a fost nevoit să se retragă spre munți, pierzându-și deci domnia înainte de 11 mai, când brașovenii convocau pe conducătorii Țării Bârsei pentru a-i înștiința că Radu Ilie a fost alungat din stăpânirea sa. În aceeași zi Brașovul îi trimitea hrană la Hălchiu, nu departe de oraș, și o trăsură pentru aducerea fostului domn, care fugise din Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 788).

Variante ale cronicii interne arată că Mircea Ciobanul a revenit cu oaste tătarască și turcească în Țara Românească de „*praznicul Înălțării*” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 686), sau „*pre la Ispas*” (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, p. 507), deci pe 11 mai 1553, ambele variante menționând că Radu Ilie cu ostașii sau haiducii săi a fost gonit peste Carpați. H. Ostermayer înregistrează sub 12 mai 1553 redobândirea tronului de către Mircea, cu ajutorul turcilor și al voievodului Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, iar cronicarul acestuia, Eftimie, precizează că la porunca sultanului Alexandru vodă a condus în persoană campania în Muntenia, pentru îndepărtarea lui Radu Ilie, „*care dacă a simțit, a dat locul și a fugit în Țara Ungurească* (i.e. Transilvania — n.a.) și a luat domnia Ungrovlahiei iarăși Mircea voievod, cu ajutorul lui Alexandru voievod și nu a fost nimeni care să le poată sta împotriva” (*Cronicile slavo-române*, p. 115, 124). Domnul fugar se afla încă la 17 mai la Hălchiu (Hurmuzaki, XI, p. 788).

- 3 În iulie 1553 Radu Ilie era tot în Transilvania, însoțit de boierii săi, de orientare antiotomană, din nou pribegi, după relatarea solului lui Alexandru Lăpușneanu în Polonia, Văscan Movilă, consemnată la 29 iulie 1553, sultanul dându-i,

chipurile, speranțe de readucere în domnie (Th. Holban, *Documente externe (1522–1561)*, în „Studii”, XVIII (1965), nr. 3, p. 670). Ceea ce pare mai degrabă o manevră diplomatică a domnului Moldovei, în ultimă instanță în defavoarea lui Mircea Ciobanul, înrudit cu familia rivală acum a lui Petru Rareș (Const. A. Stoide, *O prețioasă culegere de documente externe moldovenești*, în „AIIAI”, IV (1967), p. 234).

În august 1553 Radu Ilie a mai făcut o încercare se a intra cu oaste în Țara Românească, haiducii lui Nicula Horvath și boierii săi fiind însă oprit în munți, lângă „Petersdorf” (Petrești, la sud de Sebeș, pe drumul care prin Orăștie și Hațeg ducea spre Țara Românească) de sibieni, care i-au confiscat lucrurile și banii săi și ai boierilor, la cererea voievozilor Transilvaniei (Hurmuzaki, XV¹, p. 498, 500, 503, 504), care se temeau, desigur, de o intervenție turcească, și în ciuda protestelor ulterioare ale regelui Ferdinand I de la 9 septembrie și 14 noiembrie 1553, scrise chiar de Nicolaus Olahus (*ibidem*, p. 498, 503). La 31 august 1553 sibienii anunțau despre oprirea lui Radu pe Mircea Ciobanul (*ibidem*, XI, p. 864). În sfârșit, la 8 noiembrie 1553 voievozii ardeleni cereau sibienilor se trimită pe boierii lui Radu la Cluj, Dej și în alte locuri peste Someș (*ibidem*, XV¹, p. 503), în vreme ce Radu Ilie se refugise în cetatea Somlyó de la Șimleul Silvaniei, la fostul voievod proimperial Andrei Báthory, de unde la 9 decembrie 1553 seria comitelui de Făgăraș, Toma Nádasdy, că împreună cu oastea și boierii săi a fost oprit de voievodul ardelean Francisc Kendy de a intra în Țara Românească, unde era chemat de „poporul său”, „pentru ca eu să lupt cu turcii pentru patria și stăpânirea mea”. Pribeagul cerea sprijin pentru a obține liberă trecere de la regele Ungariei Ferdinand I, fiind gata să lupte întotdeauna cu turcii pentru Creștinătate (A. Veress, *Documente*, I, p. 138–139; H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 515).

Reapare pe scena politică transilvană la 25 ianuarie 1558, când „magnificul Radu voievod” trimite printr-un agent sibian scrisori lui Socol vornicul, fostul său credincios, acum conducătorul Țării Românești, după moartea neașteptată a lui Pătrașcu cel Bun la 24 decembrie 1557 și înainte de revenirea lui Mircea Ciobanul în a treia domnie (Hurmuzaki, XI, p. 869; cf. și *infra*), desigur în vederea facilitării revenirii sale în scaun.

Însă, încă de la 19 ianuarie 1558, a doua zi după ce Mircea Ciobanul plecase spre Țara Românească, la Poartă se știa că sultanul a dat ordin să-i fie aduși vii sau morți Socol și Radu Ilie, ultimul fiind socotit un apropiat al regelui Ferdinand I de Habsburg (*ibidem*, II¹, p. 358). Cum în vara lui 1558 Mircea a închis hotarele muntene, din pricină că boierii pribegi nu i-au fost extrădați, provocând pagube mari negustorilor brașoveni, regina Isabela a fost nevoită să ordone extrădarea boierilor munteni (H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 520–521; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 209–210). Socol, care era în mai în relații epistolare cu ambasadorul francez la Poartă, fiind investit ca sol al reginei (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*,

în „AIIAI”, XIII (1976), p. 305–306). Socol și Radu Ilie erau așteptați la Poartă încă dinainte de 22 iunie 1558 (Hurmuzaki, II¹, p. 360). Cei doi au ajuns într-adevăr la Constantinopol înainte de 12 iulie, fiind puși în fiare, și cu toate că Socol a promis ambasadorului Franței 14 000 de ducăți pentru a-i obține libertatea, cei doi au fost exilați în insula Rodos (*ibidem*).

La 28 iulie 1558 solii reginei Isabela care-i predaseră sultanului, cu rugămintea expresă de a nu fi executați, au plecat de la Constantinopol ducând știrea că Socol, pe care boierii munteni „l-au făcut stăpân și domn opt zile” în Țara Românească (spionul austriac care relatează știrea îl confundă cu un al treilea prizonier existent), în perioada 24 decembrie 1557–25 ianuarie 1558 (cf. *infra*) și Radu Ilie au fost înecați din ordinul lui Suleiman Magnificul, la 20 de mile de Constantinopol, de garda brigantinei care-i ducea chipurile spre Rodos (*ibidem*).

„Mormântul” viteazului Radu Ilie e undeva în apele Mării Marmara.

MIRCEA CIOBANUL

(II) 1553 mai între 7 și 11¹ – 1554 a. martie 11².

- 1 Încă de la 31 ianuarie 1553 bailul venețian de la Constantinopol anunța pe doge că sultanul a ordonat domnului Moldovei Alexandru Lăpușeanu să pornească împotriva noului voievod Radu Ilie, vrând să restaureze pe Mircea (A. Veress, *Documente*, I, p. 125–126). La 10 februarie, însuși rivalul său Radu știa că acesta se afla în puterea turcilor la Nicopol, socotind însă că ar putea avea soarta tristă a lui Radu Bădica (cf. *supra*) (Hurmuzaki, II¹, p. 318). Numai că lucrurile nu stăteau astfel. La 22 aprilie 1553 se știa la Alba Iulia că oastea turcească menită să-l readucă pe Mircea s-a adunat lângă Nicopol, în vreme ce Radu Ilie avea doar 2 000 de husari și 1 000 de pușcași unguri (A. Veress, *op. cit.*, p. 132). Alexandru Lăpușeanu amânase până în ultima decadă a lui aprilie declanșarea campaniei împotriva lui Radu Ilie, pretextând că sangeacii de la hotare n-au vrut să se unească cu oastea lui, dar ordinul pe care-l aștepta din partea sultanului (*ibidem*, p. 133) a trebuit să-l pună în mișcare. Astfel că el a luat parte la campania de instalare a lui Mircea, după cum mărturisește H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 515), cronicarul Eftimie (*Cronicile slavo-române*, p. 115, 124) și informații de la Constantinopol (A. Veress, *op. cit.*, p. 135).

Mircea Ciobanul a intrat în Muntenia, „cu hanul, cu o mare oștire alcătuită din tătari și turci” (Virgil Cândea, *loc. cit.*), „cu tot sangeacul” de Nicolopol (I. I. Georgescu, *loc. cit.*), înainte de 7 mai 1553, când brașovenii convocau adunarea Țării Bârsei pentru a o informa despre venirea turcilor în Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 788). După cel puțin o ciocnire între cei doi pretendenți desfășurată înainte de 8 mai 1553 (*ibidem*), Radu Ilie a fugit spre zona Brașovului, unde se afla deja la 11 mai (*ibidem*; cf. și *supra*).

Variantele amintite ale cronicii interne leagă, după obiceiul medieval, începutul celei de-a doua domnii a lui Mircea Ciobanul de sărbătoarea religioasă a *Înălțării* (popular *Ispas*), care în 1553 cade la 11 mai, acesta începând-și în realitate domnia după 7 și înainte de 11 mai 1553.

La 14 mai au venit la Brașov trei boieri trimiși de Mircea Ciobanul, împreună cu un sol al lui Alexandru Lăpușneanu (Hurmuzaki, XI, p. 788), desigur pentru a anunța oficial reinstalarea lui Mircea, după care aproape zilnic soseau la Brașov sau în drum spre voievozii Ardealului și spre secui, trimișii domnului muntean pentru a cere amenințător predarea boierilor pribegi (*ibidem*, p. 788–789), în primul rând a lui Radu fost mare logofăt din Drăgoești, care fugise cu banii haraciului. Astfel de cereri trimite la 19 și 20 mai 1553 din „*tabăra noastră de lângă Târgoviște*” (A. Veress, *op. cit.*, p. 133–135; Hurmuzaki, XV¹, p. 492), unde ajunsese în vederea lichidării administrației lui Radu Ilie. Altfel, reședința lui Mircea Ciobanul a fost tot la București, mai aproape de sprijinitorii săi turci, unde s-a instalat „*de la Voznesenie*” (*Înălțare — n.a.*) până la februarie 12” (1554) (I. I. Georgescu, *op. cit.*, p. 507).

- 2 Îndepărtarea după scurt timp a lui Mircea Ciobanul din a doua domnie a fost hotărâtă la Constantinopol de sultan înainte de 27 februarie 1554, din pricina multelor plângeri făcute contra lui din țară (A. Veress, *Documente*, I, p. 141), desigur de către boieri, el fiind chemat la Poartă. Cum urmașul său în scaun, Pătrașcu cel Bun, a fost investit aici, cum vom vedea, la 26 februarie 1554 (Hurmuzaki, II¹, p. 321), foarte probabil data de 11 (sau 12) februarie, menționată de unele variante ale cronicii interne, ca termen de sfârșit al acestei domnii a lui Mircea, reprezintă de fapt momentul în care s-a hotărât la Poartă mazilirea sa (cf. *infra*).

La 6 martie 1554 sosește la Brașov un sol cu scrisori de la Mircea Ciobanul, brașovenii crezând că el era încă în scaun la 10 a lunii (Hurmuzaki, XI, p. 790). Dar la 11 martie 1554 venise deja la Sibiu știrea că „*Mircea voievod a cedat stăpânirea*” (*ibidem*, p. 865), ceea ce li se confirma și brașovenilor a doua zi (*ibidem*, p. 790). În aceeași zi de 12 martie, judele brașovean trimite o relatare voievozilor Transilvaniei Francisc Kendy și Ștefan Dobó (*ibidem*), primită de aceștia la 13 martie, conținând mărturia omului său întors de la curtea din București, unde înainte de 11 martie 1554 a văzut cu ochii săi mazilirea lui Mircea Ciobanul.

Sangeacul venit cu porunca sultanului I-a „*dus pe sus în Turcia împreună cu soția lui*”, doamna Chiajna, și cu unii din slujbașii săi de la curte, turci și greci, după ce mai întâi a fost ars și prădat Bucureștiul și „*au fost jalnic uciși și măcelăriți*” slujitorii de curte români și greci (Hurmuzaki, II⁵, p. 175; *Călători străini*, II, p. 110–111), desigur, în primul rând garda domnească. E greu de crezut că această acțiune a fost îndeplinită doar de sangeacul amintit, chiar dacă acesta a venit însoțit de o seamă de oșteni. Cronicarul moldovean Eftimie arată însă că Alexandru Lăpușneanu, care a stăruit pe lângă Suleiman Magnificul pentru înlocuirea lui Mircea Ciobanul cu Pătrașcu cel Bun, a trimis pe marele său vornic Ion Nădăbaico cu trupe: „*ca să alunge din domnie pe Mircea voievod pentru purtările sale răutăcioase și înșelăciuni și necredință și cursele întinse de el, căci avea gând rău asupra domnului nostru, Alexandru voievod*” (*Cronicle slavo-române*, p. 115–116, 124–125). Este posibil ca oștenii vornicului Nădăbaico să se fi implicat și ei în scoaterea din domnie a lui Mircea Ciobanul, chiar dacă agentul brașovean nu-i menționează ca atare.

Nemulțumirea lui Lăpușneanu împotriva lui Mircea Ciobanul pare să se fi datorat sprijinirii de către acesta a complotului condus de mitropolitul Moldovei, Gheorghe, și de hatmanul Simion Negrilă, cu participarea doamnei Elena-Ecaterina, văduva lui Petru Rareș, în vederea aducerii pe tronul Moldovei a fiului acestuia din urmă, Constantin Rareș. Cu bani grei, domnul Moldovei a obținut la Poartă îndepărtarea ambilor: Mircea Ciobanul din Țara Românească și Constantin Rareș, chiar din viață, prin otrăvire (Hurmuzaki, II¹, p. 324), la 26 martie 1554 (N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 81–82; Const. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „*AI*”, XI (1974), p. 65–69; Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, p. 127–129). Dar este posibil ca și legăturile strânse ale lui Mircea Ciobanul cu brașovenii, partizani ai regelui Ferdinand I de Habsburg, ce nu datează doar de după ce izgonise pe „pretendentul habsburgic (sic) Radu Ilie”, cum s-a afirmat (Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 126, care ignoră socotelile orașelor Brașov și Sibiu !), să fi jucat un anumit rol în mazilirea lui Mircea Ciobanul, cum afirma agentul brașovean la 12 martie 1554 (Hurmuzaki, II⁵, p. 175; *Călători străini*, II, p. 111. Cf. și Gh. Pungă, *Țările Române în contextul relațiilor politice sud-est europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538–1572)*, în *România în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 66).

Sfârșitul acestei a doua domnii și plecarea lui Mircea Ciobanul din scaun au avut loc, așadar, între 6 și 11 martie 1554, variante ale cronicii interne legând însă aceasta după obiceiul medieval de datare, deja amintit, de sărbătoarea „*duminica Lăsatului de carne*” — 11 februarie 1554 (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 686), plasată chiar la 12 februarie (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, p. 507), ceea ce în realitate nu se justifică. Este însă foarte probabil, cum aminteam mai sus, ca data de 11/12 februarie 1554, păstrată în unele variante ale cronicii interne, să fie de

fapt cea în care s-a pronunțat mazilirea lui Mircea Ciobanul la Poartă, ceea ce marca în concepția românească, începând din secolul XVI, sfârșitul oficial al unei domnii.

Împreună cu familia sa, Mircea a fost dus la Constantinopol, de unde, peste un an, în martie 1555, a fost exilat, desigur, la stăruințele înlocuitorului său, în Etiopia, „peste mare”, cum anunțau trimișii lui Pătrașcu cel Bun la 6 și 8 aprilie 1555 la Brașov, respectiv Sibiu (Hurmuzaki, XI, p. 792, 865). Zadarnic a plătit el la 7 mai 1555 un mare peșcheș sultanului, acesta i-a acordat a doua zi doar o soldă de 1000 de aspri pe lună, iar fiului său Petru cel Tânăr 20 de aspri pe zi (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 59). Ulterior, înainte de 30 decembrie 1557, a fost strămutat în Anatolia (Hurmuzaki, II¹, p. 358), mai aproape de Constantinopol.

Deși s-a sprijinit numai pe turci, caracterul său nu era apreciat la Poartă, unde primul dragoman scria la 6 noiembrie 1553 că Mircea „nu e cu adevărat nici creștin nici turc” (*ibidem*, II⁵, p. 132).

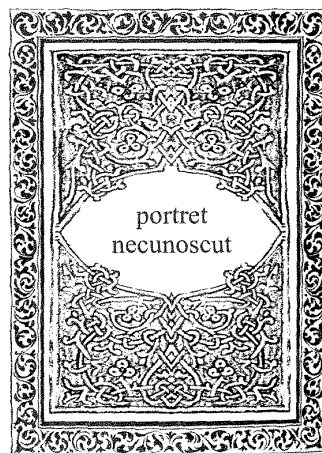
PĂTRAȘCU CEL BUN

Numit la Constantinopol 1554 februarie 26¹.

1554 a. martie 12² — † 1557 decembrie 24³.

□ **Mănăstirea Dealu⁴.**

- 1 Fiu mai mic, de unde și diminutivul „Petrașco” sub care apare în izvoarele vremii sale (Pătrașcu este forma modernă a numelui, care s-a încetățenit astăzi), al lui Radu Paisie („voievodului de odinioară Călugăru” (Hurmuzaki, II¹, p. 321), poreclit „cel Bun”, după cum arată cronicarul Radu Popescu, pentru că „a domnit bine țara și boiarii fără vrăjbi, fără morți, fără prăzi, precum tuturor place; pentru aceea și Bun l-au numit, pentru bunătățile lui ce avea” (Istoriile domnilor Țării Românești, ed. 1963, p. 53. Cf. și Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 116–117), calități cu atât mai

evidente pentru contemporani, după cum observa N. Iorga, cu cât contrastau cu caracterul sângeros al domniei lui Mircea Ciobanul (Hurmuzaki, XI, p. VII: „În tot cursul domniei lui Petrașcu, un singur cap de boier nu căzu”).

A fost numit la Constantinopol de către sultan ca domn al Țării Românești la 26 februarie 1554, scriau ambasadorii austriei la Poartă, Anton Verancsics și Francisc Zay, regelui Ferdinand I, la 1 martie, în a treia zi de la această investire, anunțând totodată și plecarea lui Pătrașcu spre țară, „ieri”, 28 februarie (Hurmuzaki, II¹, p. 321; „Arhiva istorică a României”, I¹ (1865), p. 64). Știrile sunt exacte, de vreme ce la 27 februarie 1554 și bailul venețian de la Constantinopol anunța pe doge că un ceaș fusese deja desemnat de sultan la Poartă pentru a merge în Țara Românească să întronizeze pe Pătrașcu voievod (fusese deci investit), în locul lui Mircea (A. Veress, *Documente*, I, p. 141).

Nu se știe exact cum a dobândit acest fiu de domn exilat de către sultan domnia la Poartă. Cu nouă ani în urmă a fost închis o dată cu tatăl său, Radu Paisie, iar la 7 și 8 februarie 1545 la Poartă i se înregistrează averea confiscată cu această ocazie. La 4 februarie 1554 el primea o soldă lunară de 442 aspri, fiind înregistrat împreună cu alți fii de domni în corpul „müshâherehâr” (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 46–48, 51–53). Eftimie, cronicarul domnului moldovean Alexandru Lăpușeanu, afirmă că acesta din urmă: „dacă a descoperit credința strâmbă a lui Mircea (cf. *supra*), a trimis și a obținut domnia muntenească pentru Petrașco voievod, de la marele împărat Suliimen al turcilor. Și Petrașco a primit domnia, iar Mircea voievod a fost chemat la Țarigrad” (Cronicile slavo-române, p. 116, 125). Sprijinul lui Alexandru Lăpușeanu este deci de netăgăduit.

Oricum, Pătrașcu cel Bun a fost un domn supus Porții, la 23 mai <1555> scriind brașovenilor: „bine știți cât de mare este puterea împăratului (Suleiman Magnificul — n.a.) și cine poate sta împotriva ei”, el însuși socotind „că suntem sub mâinile turcilor” (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 365–366).

- 2 Plecat la 28 februarie din Constantinopol, Pătrașcu cel Bun a sosit în Țara Românească înainte de 12 martie 1554, când știrea despre aceasta ajungea deja la Sibiu printr-un agent al orașului, dar și printr-un trimis al său (Hurmuzaki, XI, p. 865). Spionul brașovean care a asistat la ridicarea de către turci a lui Mircea Ciobanul și a familiei sale și la arderea orașului București, raportând despre acestea judeului din Brașov cel târziu la 12 martie (cf. *supra*), nu a apucat să-l vadă pe noul domn la curtea de pe Dâmbovița. Înainte de 11 martie 1554, când a părăsit Bucureștiul, îndreptându-se spre Brașov, el știa doar că „se zice că în locul lui (Mircea Ciobanul — n.a.) urmează un oarecare cu numele de Pătrașcu” (Hurmuzaki, II⁵, p. 176; *Călători străini*, II, p. 111).

La 14 martie 1554 însă un servitor al lui Pătrașcu, trecând spre Moldova, la susținătorul domnului, Alexandru Lăpușeanu, jura pe Evanghelie la Brașov că stăpânul său a obținut domnia în Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 790).

Variantele cronicii interne arată că Pătrașcu cel Bun a intrat în scaunul domnesc de la București, cu steagul împărătesc de investitură de la Poartă, în cadrul unei ceremonii oficiale, la 24 martie 1554, în Sâmbăta Mare sau a Paștilor (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 686; I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseșului Cantacuzinesc*, p. 507; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 49 și variantă; p. 208), dată semnificativ aleasă, care a fost eronat confundată în istoriografia românească cu începutul domniei lui Pătrașcu.

- 3 După o domnie liniștită pe plan intern, marcată în afară doar de expedițiile din primăvara până în toamna lui 1556 pentru reinstalarea în Transilvania, la porunca sultanului, a tânărului Ioan Sigismund Zápolya și a mamei sale, regina Isabela, refugiați la Liov, în Polonia, în timpul stăpânirii imperiale (N. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. VII—VIII, 795; II¹, p. 351–352; Magdalena Bunta, *Tiparul sigiliului mare al domnului Țării Românești Pătrașcu cel Bun*, în „AMN”, V (1968), p. 533–538), Pătrașcu a murit pe neașteptate la 24 decembrie 1557, la București, în scaun: „*anno MDLVII die XXIV Decemb., in oppido Valachiae Bokoresd moritur*”, „nu fără bănuiele de otrăvă” (*non sine veneni suspicione*), cum notează cronicarul sas contemporan Mihail Sigler și alte surse transilvănene ale vremii (Alex. Lapedatu, *Știri privitoare la istoria țărilor române din Cronologia lui Siglerius*, în „AIINC”, II (1923), p. 367, 368–369; N. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 868, nota 1; I. Lupaș, în „RI”, VII (1921), nr. 4–6, p. 135, nota 1; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 207, 209). Moartea l-a surprins pe Pătrașcu în timp ce solul său la regina Isabela trecea chiar la 24 decembrie prin Sibiu (Hurmuzaki, XI, p. 809).

Cronica internă cunoaște data corectă a zilei în care a murit Pătrașcu cel Bun, 24, dar greșit pe cea de lună, septembrie, în loc de decembrie (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 50, 208).

Se pare că decesul lui Pătrașcu a rămas un timp ascuns, de vreme de la 27 decembrie 1557 sosea la Brașov un servitor al domnului, care, desigur că știa, dar nu relatea nimic despre aceasta. Abia la 3 ianuarie 1558 a venit în cetatea de sub Tâmpa un om al marelui vornic Socol, aducând știrea morții lui Pătrașcu (Hurmuzaki, XI, p. 797). În chip firesc a fost bănuie de otrăvirea domnului în folosul său chiar Socol, aflat în fruntea sfatului domnesc, conducătorul țării după decesul lui Pătrașcu (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 246; Gheorghe David, *O preistorie a emigrației*, București, f.a., p. 85; Paul Ștefănescu, *Misterul otrăvirilor celebre*, București, 1996, p. 256, sub data în întregime greșită, 26 decembrie 1558!). S-a crezut chiar că ar fi fost otrăvit de medicul său (?), la instigația doamnei Chiajna, soția

rivalului său (Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească*, p. 144, nota 15, p. 148), deși nu văd cum ar fi putut acționa aceasta din exilul său oricum depărtat.

Cauza morții neașteptate a lui Pătrașcu cel Bun a rămas învăluită în mister. Putea fi desigur și naturală: „*ca un om au murit și Pătrașcu vodă*” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 54). În ultimul timp fusese totuși bolnav, de vreme ce regina Isabela i-a trimis un medic, care, prea târziu, la 4 ianuarie 1558 s-a oprit la Brașov, aflând vestea morții celui care ar fi trebuit să-i fie pacient (Hurmuzaki, XI, p. 797).

A fost această „boală” datorată unei otrăviri? Așa s-ar părea, după mărturia fiului său, Petru Cercel, la acea dată în vârstă de zece ani. Douăzeci și doi de ani mai târziu, la sfârșitul lui 1579 sau începutul lui 1580, acesta relatea solului francez Saint Bonnet, pentru a transmite reginei Angliei, că moartea tatălui său Pătrașcu s-a datorat uneltirilor marelui vizir Rüstem pașa, nemulțumit de rolul jucat de domnul muntean înaintea sultanului în legătură cu prima sa înlăturare din vizirat. Redobândind încrederea sultanului, Rüstem pașa „*s-a hotărât să ruineze cu totul pe prințul Petrașcu și tot neamul lui*”. Pentru aceasta, el l-a convins pe sultan că un oarecare Mihail, „slugă a cămării lui, om de origine joasă și datat la tot felul de lucruri de nimic”, ar fi aparținut neamului domnesc al Țării Românești, fiind „*coborât din fratele unui oarecare domn al Valahiei*”, primind la Poartă o pensie de un țechin pe zi și fiind „*socotit ca domn al Valahiei*” (identificat eronat cu viitorul domn Alexandru II Mircea, al cărui nume de botez ar fi fost Mihail, după Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, p. 80). Pătrașcu a fost de asemenea ponegрит în fața lui Suleiman Magnificul că boierii săi ar fi fost văzuți la curtea împăratului Ferdinand, încercând să încheie o alianță cu Casa de Austria.

În sfârșit, o dată cu îndepărtarea protecției sultanului, marele vizir a uneltit: „*în chiar curtea prințului Pătrașcu, unde prin mijlocirea unui evreu, care avea mare trecere la Petrașcu, a așezat un medic italian din Cremona în serviciul acelui prinț, care medic i-a promis lui Rustan să ucidă pe prințul Petrașcu, îndată ce va avea trecere să fie chemat pe lângă persoana prințului*”. Ulterior, acesta ar fi acționat întocmai, Petru Cercel, aflat ca ostatec la Constantinopol, aflând aici vestea „*despre moartea tatălui său, pusă la cale de zisul medic*” (N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. VIII, 1928, p. 290–291, 295–296). Mijlocul folosit a fost otrava, cum menționa ulterior Petru Cercel: „*Iste Petrasco, veneno dato, periit*” (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 78; I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 29). Nimic nu contrazice această versiune a morții lui Pătrașcu cel Bun, rezumată după relatarea fiului său, care se potrivește, în schimb, cu caracterul neașteptat și misterios al morții sale.

Se pare că domnul a bănuie ceva despre aceste uneltiri, de vreme ce chiar înaintea morții, pentru a recăștiga bunăvoința turcilor, a promis un peșceș de

5 000 000 de aspri, *cel mai mare din secolul XVI*, pentru reînnoirea domniei, din care a apucat să plătească 216 232 aspri, înregistrați la Poartă la 17 ianuarie 1558 (Mihai Maxim, *L'Empire otoman au nord du Danube*, p. 57–58).

Pătrașcu cel Bun a domnit, așa cum relatează cu exactitate M. Sigler, trei ani și nouă luni, din martie 1554 până în decembrie 1557 (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 367, nota 2).

Văduva sa, împreună cu o seamă de boieri credincioși: Tudor, fiul logofătului Radu, Radu Socol stolnicul cu mama sa și Stanciul Benghe cu fiul său Hamza și soția acestuia, s-a refugiat la Sibiu, unde se mai afla la 1 martie 1569, când un trimis al regelui Ioan Sigismund le înregistra lucrurile personale — încă foarte valoroase după doisprezece ani de exil — în vederea achitării datoriilor către gazdele lor sibiene (A. Veress, *Documente*, I, p. 278–284).

- 4 A fost înmormântat în ctitoria bunicului său Radu cel Mare, în biserica mănăstirii Dealu de lângă Târgoviște, necropolă domnească a acestei ramuri Drăculești a familiei domnești. Mormântul său se află în partea dreaptă, pe partea de sud, a pronaosului, iar inscripția care bordează lespedeza sa funerară, ornată la partea superioară cu o frumoasă rozetă, afirmă că a murit la 26 decembrie 1557 (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, I, p. 252). Cf. și N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 10; Constantin Bălan, *Mănăstirea Dealu*, ed. a II-a, p. 25 și fig. 9; Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievozilor de la mănăstirea Dealu*, p. 75 și nota 23 [Discuția despre vâleatul înscris pe lespede: „7065”, după N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 101, corectat de Constantin C. Giurescu în „7066”, nu are rost, deoarece N. Iorga a indicat în ambele lucrări citate mai sus vâleatul corect (7066), dar a greșit în alt fel, la calculul anului de la Hristos, scăzând din cifra vâleatului 5508 (= „1558”), în loc de 5509, corespunzător pentru luna decembrie, ceea ce i-ar fi dat anul exact 1557!].

Observ că ziua morții lui Pătrașcu cel Bun este cea indicată de cronicarii sași, în frunte cu M. Sigler, și în toate variantele cronicii interne (care greșesc doar luna), 24 decembrie 1557, în a treia zi, după obicei, la 26 decembrie, data înscrisă pe lespedeza funerară, având loc de fapt înmormântarea domnului răposat (cf. și Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 368, nota 3).

MIRCEA CIOBANUL

(III) *Numit la Adrianopol 1558 ianuarie 14¹.*

1558 ianuarie 25² – † 1559 septembrie 25³.

□ *Biserica Domnească a Curții Vechi din București⁴.*

- 1 După cum anunțau agenții austrieci de la Adrianopol la 30 decembrie 1557, înaintea acestei date, Suleiman Magnificul l-a desemnat din nou voievod al Țării Românești, iar Rüstem pașa l-a chemat din Anatolia (Asia Mică), unde se afla în exil. La Poartă, Alexandru Lăpușneanu, în continuare inamic al lui Mircea Ciobanul, ceruse ca boierii munteni să-și aleagă singuri voievodul (Hurmuzaki, II¹, p. 358). Cum Pătrașcu cel Bun murise la 24 decembrie 1557 (cf. *supra*), circulația știrilor între București—Iasi—Constantinopol și Adrianopol s-a făcut cu mare ușurință, în mai puțin de șase zile, interval în care a avut loc și desemnarea ca domn a lui Mircea Ciobanul. Foarte probabil, sultanul se temea de ridicarea unui pretendent antiotoman, în persoana lui Socol vornicul din Râzvad, conducătorul Țării Românești, după moartea lui Pătrașcu, fostul însoțitor al domnului proimperial Radu Ilie în tabăra lui Castaldo, pe care boierii munteni îl vroiau acum domn, după cum informau agenții austrieci de la Adrianopol (*ibidem*). Un alt pretendent era Vlad voievod, fiul lui Radu Paisie și fratele lui Pătrașcu cel Bun, refugiat la Hălchiu, lângă Brașov (Hurmuzaki, XI, p. 797), ca să nu mai pomenim de Radu Ilie.

Chemat, cum am văzut mai sus, la 30 decembrie din Anatolia, Mircea Ciobanul a fost investit oficial cu domnia în Țara Românească la 14 ianuarie 1558, la Adrianopol, după chiar actul (*teşrif*) care consemna acordarea însemnelor domnești: „scufia”, hainele, steagul, calul de soi cu harnașamentul său, buzduganul, 12 bucăți de tafta roșie etc. (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 62–65). A plecat spre țară înainte de 19 ianuarie 1558 (Hurmuzaki, II¹, p. 358).

- 2 Cea de-a treia domnie a lui Mircea Ciobanul, așa cum socotește și cronică internă (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 50, 208), iar nu a doua, cum afirmă unii istorici, nesocotind, fără temei, întreruperea provocată de domnia lui Radu Ilie (Ștefan Andreescu, *Mircea Ciobanul — un tiran?*, p. 55; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 246), a început la 25 ianuarie 1558, când noul domn a fost instalat la București de Rüstem pașa, după cum notează Mihail Sigler și alți cronicari sași (Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 369; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 209).

Până la venirea lui Mircea, marele vornic Socol din Răzvad, aflat mai înainte în fruntea sfatului lui Pătrașcu cel Bun, nu numai că a condus țara, după moartea acestuia, la 24 decembrie 1557, trimițând, așa cum dorise fostul domn, pe Radu mare clucer din Golești în ajutorul reginei Isabela, cu oaste care la 30 decembrie era la Tâlmăciu și Șelimbăr, lângă Sibiu, retrăgându-se în zilele următoare (Hurmuzaki, XI, p. 869), dar a asigurat și legăturile externe, trimițând și primind solii de la brașoveni și sibieni până în preajma datei de 25 ianuarie 1557 (*ibidem*, p. 797, 869). Chiar la această dată, sibienii trimiteau un agent la Socol cu scrisori de la „magnificul Radu voievod” (Radu Ilie), care spera desigur să redobândească domnia cu ajutorul lui (*ibidem*, p. 869).

Între timp însă în Țara Românească Socol a devenit el însuși, cum am mai amintit, candidatul la domnie propus de boierii înspăimântați de vestea revenirii lui Mircea Ciobanul, la Poartă știindu-se că a și domnit „opt zile” (*ibidem*, II¹, p. 360). O parte dintre aceștia au ales calea refugiului peste munți, la Brașov și Sibiu, numele lor și ale soțiilor lor umplând de la sfârșitul lui ianuarie 1558 paginile socotelilor acestor orașe, alături de personaje domnești aflate mai demult aici: Vlad voievod, fratele lui Pătrașcu cel Bun, Radu Ilie, fostul domn, vădulele lui Radu Paisie și Pătrașcu cel Bun, de călugări și chiar un episcop (*ibidem*, XI, p. 797–798, 869; cf. și p. VIII; Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 368–369). Alții au rămas în țară, declarând că îl vor domni pe Socol, ridicându-se cu armele pentru el și refuzând să-l accepte pe Mircea (*ibidem*, II¹, p. 358).

Numai că, prudent, fără să mai aștepte revenirea lui Mircea Ciobanul la București, Socol și-a trimis soția și fiul, care la 26 ianuarie 1558 au sosit la Brașov după care a venit și el, aducând vistieria domnească a lui Pătrașcu cel Bun și banii de tribut, 400 000 de ducăți cu totul, pe care la 13 februarie îi solicitau aici trimișii lui Mircea, iar apoi cei ai sultanului de la regina Isabela, acuzată de protejarea lui Socol. La 27 ianuarie acesta din urmă trimitea scrisori la Cluj reginei Isabela Zápolya (pe care el însuși o readusese în Transilvania din exil de la Liov, cf. Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 49, 208), iar la 30 ianuarie 1558 se afla la Hălchiu lângă Brașov, alături de Vlad, fratele lui Pătrașcu cel Bun (Hurmuzaki, XI, p. 797; II¹, p. 359).

Mai puțin prudent, Stănilă vornicul din Pietroșani, omul de credință al lui Radu Ilie și Pătrașcu cel Bun, a cedat făgăduielilor lui Mircea Ciobanul și s-a întors, împreună cu alți boieri în Țara Românească, lăsându-și la 1 februarie 1558 soția la Brașov, alături de cea a lui Radu Paisie (*ibidem*, XI, p. 798). Mai mult, la sfârșitul lui ianuarie 1558 el scria brașovenilor cerându-le să îngăduie și întoarcerea familiilor lor, promițând ca și sub Mircea voievod, acesta și boierii reînțorși să le fie prieteni ca mai înainte Radu Ilie (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, p. 445–446).

La 3 februarie 1558 însă, după plecarea turcilor care îl instalaseră, Mircea Ciobanul a ucis la curtea domnească din București cea mai mare parte a boierilor țării, în frunte cu Stănilă vornicul, după cronicarii brașoveni, între 200 și 260 de oameni (H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 520; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 61; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*,

p. 209–210), pe lângă „mulți episcopi și călugări” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686, care dă data corectă a masacrului, cunoscut la Brașov înainte de 9 februarie, iar la Sibiu de 11 februarie 1558; Hurmuzaki, XI, p. 798, 869; cf. și p. IX. Alte variante ale *Istoriei Țării Românești*, ed. 1960, p. 50, 208, dau data greșită, 3 martie, și afirmă că au fost tăiați „toți boierii și pre amândoi episcopii și toți egumenii cu mulțime de călugări”, deși la 4 februarie 1558 se refugiază la Brașov călugări și un episcop; Hurmuzaki, XI, p. 798).

Boierii munteni nu vor mai tulbura ultima domnie a lui Mircea Ciobanul, dar vor continua să umple localitățile transilvane, ceruți stăruitor de „tiranul” de la București (*ibidem*, p. 798–801, 869–872; XV¹, p. 541, 549; A. Veress, *Documente*, I, p. 169–170).

- 3 Cea mai veche variantă a cronicii interne arată că în a treia domnie Mircea Ciobanul a rămas „1 an și 8 luni”, adică de la sfârșitul lui ianuarie 1558 până în septembrie 1559, „și muri în 25 septembrie [anul] 7068 al lumii” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 686). Aceeași dată o indică și bine informatul cronicar brașovean H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 521; redată greșit, 21 septembrie, de Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 210). Mihail Sigler menționează aceeași zi, 25, dar având în minte moarte predecesorului lui Mircea, Pătrașcu cel Bun, vorbește de luna decembrie și de suspiciuni de otrăvire (Alex. Lapedatu, *Știri privitoare la istoria țărilor române din Cronologia lui Siglerius*, p. 369), care nu se justifică în acest caz. Celelalte variante ale cronicii interne afirmă eronat că a fost îngropat la 21 septembrie 1559 (dată preluată de istoriografia românească), fie la 23, 24 ori 25 septembrie (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 50 și variantele r. 14), ori nu menționează nici o dată de zi (*ibidem*, p. 208).

Și moartea lui Mircea Ciobanul a survenit oarecum pe neașteptate. Izvoarele vremii nu pomenesc despre vreo boală a sa. La 22 septembrie 1559 brașovenii înregistrau o comandă a sa de care, unul dintre acestea fiindu-i chiar trimis la 24 a lunii. În sfârșit, la 28 septembrie brașovenii trimiteau un om să informeze pe regina Isabela despre moartea lui Mircea voievod (Hurmuzaki, XI, p. 801).

- 4 Majoritatea cronicilor interne consemnează înmormântarea lui Mircea Ciobanul în biserica domnească a Curții Vechi din București (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 50, 208; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 55), ctitoria sa, cea mai veche biserică păstrată din București. Mormântul său s-a aflat desigur în cavoul mare din partea dreaptă a pronaosului, sicriul fiind așezat pe un grătar din bare de fier. Nu se știe când, de-a lungul vremii, cavoul a fost jefuit și osemintele împrăștiate, la fel ca și în cazul celorlalte două cavouri din pronaos, care au fost destinate, desigur, soției sale, doamna Chiajna, și fiului său cel mare, Petru cel Tânăr (Cristian Moisesescu, *Biserica Curtea Veche*, București, 1967, p. 26; N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, p. 10). După radicalele restaurări suferite de biserică, începând din secolul XVIII, dar mai ales din veacul următor, nu s-a păstrat nici o lespeze funerară.

PETRU CEL TÂNĂR

Data nașterii 1547¹.

1559 septembrie 26² – 1568 mai 31³.

† 1568 august 19 la Konya (Iconium)⁴.

□ **Biserica Schimbarea la față din Konya (Iconium), Asia Mică⁵.**

- 1 Întăiul născut al lui Mircea Ciobanul și al doamnei Ana zisă Chiajna, purtând numele Petru, după cel al bunicului matern, Petru Rareș (George D. Florescu, *Un înel domnesc din veacul <al> XVI-lea și câteva considerații noi cu privire la neamul Basarabilor din acel veac*, București, 1940, p. 23), era la data morții părintelui său un copil, cunoscut sub porecla de „cel Tânăr” (*junior Petru*), cum îl numesc la 7 octombrie 1559 socotelile Sibiului (Hurmuzaki, XI, p. 872), iar după moartea sa timpurie și documentele muntene (*D.I.R.*, B, XVI-5, p. 255), sau cea de Pătrașcu Vodă, diminutiv cu același sens, din pisană de la 1715 a bisericii domnești de la Curtea Veche din București, ctitoria tatălui său, unde el însuși și frații săi, Radu și Mircea, erau ctitorii primei zugrăveli (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 206–261).

În timpul domniei sale și la sfârșitul acesteia s-au făcut multe aprecieri asupra vârstei sale. La luarea domniei, în septembrie 1559, cronicarul brașovean H. Ostermayer, de obicei bine informat, considera că Petru avea 12 ani (*Quellen*, IV, p. 521), fiind deci născut în 1547. La 18 octombrie 1559 bailul venețian de la Constantinopol scria dogelui că noul voievod avea „circa 16 ani” (A. Veress, *Documente*, I, p. 171), ceea ce însemna că văzuse lumina zilei în 1543. La 7 iunie 1562, din Iași, agentul imperial I. Belsius raporta regelui Maximilian de Habsburg că Petru avea 15 ani (Hurmuzaki, II¹, p. 429), deci anul nașterii sale era 1547. În 1564 Giovan Andrea Gromo vedea în el un tânăr de 19 ani (*Călători străini*, II, p. 319), fiind după el născut în 1545. La 5 iunie 1568 bailul venețian la Poartă G. Soranzo credea că Petru avea 20 de ani (Hurmuzaki, VIII, p. 129), anul nașterii sale fiind deci 1548. Un agent austriac la Poartă credea la 27 noiembrie 1568 că tânărul domn avea 23 de ani (Hurmuzaki, II¹, p. 586), ceea ce înseamnă că ar fi fost născut în 1545. După

Martin Crusius, în 1568, când a sosit la Poartă, Petru ar fi avut „multă prestanță” și 25 de ani (N. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. V, nota 2), fiind chipurile născut în 1543.

Cum însă Mircea Ciobanul s-a căsătorit cu Ana-Chiajna, fiica lui Petru Rareș și văduva lui Vlad Înecatul, la sfârșitul lui iunie 1546 (Hurmuzaki, XI, p. 860), rezultă că nu pot fi luate în seamă decât datele care se referă la anul 1547, prezentate de brașoveanul H. Ostermayer și agentul imperial din Iași, I. Belsius, mai puțin probabil anul 1548 prezentat de Soranzo tocmai în 1568. Ceilalți ani, anteriori căsătoriei părinților lui Petru, bazați doar pe aprecierea înfățișării acestuia la diferitele date, neputând fi luați în considerare.

Petru cel Tânăr s-a născut deci, foarte probabil, în 1547, iar la data luării domniei avea 12 ani.

Între timp, și-a urmat tatăl la Poartă în primăvara 1554, după a doua domnie a lui Mircea Ciobanul (cf. *supra*), și la 8 mai 1555 sultanul l-a introdus în categoria „müshâherehâr”, cu o soldă plătită luna a câte 20 aspri pe zi (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 59, și nota 5).

- 2 Domnia lui Petru cel Tânăr a început, după obicei, a doua zi după moartea în scaun a tatălui său, așadar, marți 26 septembrie 1559 (H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 521; M. Sigler, la Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 369; Adolf Armbruster, *op. cit.* p. 210). Pe piatra sa de mormânt de la Konya (Iconium) se vorbește de „Petru care a urmat în scaun la 1559 în septembrie tatălui său” (N. Iorga, *Mormântul lui Petru-Vodă Mircea*, în „RI”, X (1924), nr. 7–9, p. 180).

La 29 septembrie 1559 oamenii lui Petru voievod veneau la Brașov, desigur cu știrea despre noua domnie, după ce în ajun, cum am văzut, sosiseră cei ce aduseseră vestea morții părintelui său (Hurmuzaki, XI, p. 801).

La Constantinopol numirea în domnie i-a fost acordată lui Petru înainte de 18 octombrie 1559, imediat ce a venit aici vestea morții lui Mircea Ciobanul: „în aceste zile”, relatează la data amintită bailul venețian de la Poartă dogelui, „imediat fiind expediată (la București — n.a.) acordarea zisei Țări Românești fiului care a rămas”, despre care la Poartă se credea că are „circa 16 ani” (A. Veress, *Documente*, I, p. 171). Învăstirea în domnie va ajunge la București, vom vedea, la 24 octombrie 1559.

Cum însă în realitate, la începutul domniei, Petru era de fapt un copil de 12 ani, iar nu un adolescent, având în plus, cum observa contemporanul său G. A. Gromo, „o fire foarte fricoasă”, conducerea țării a revenit în fapt mamei sale, doamna Chiajna, pe care același italian o caracteriza drept: „o femeie fără pic de rușine, dar cu o minte de bărbat, care duce totul” (*Călători străini*, II, p. 319).

Profitând de instabilitatea firească a noii domnii, înainte de sosirea investiției de la Poartă, boierii pribegi din Transilvania au încercat să înlăture pe urmașul lui Mircea Ciobanul și pe văduva acestuia, în cadrul unei expediții, care nu

a constituit însă o surpriză pentru noua domnie, bine informată despre pregătirile împotriva ei din Țara Bârsei.

La 5 octombrie 1559 Toma armașul, trimis de Petru voievod, cerea brașovenilor să nu sprijine o năvălire a pribegilor. Și în zilele următoare schimbul de solii între București și Brașov a fost intens (Hurmuzaki, XI, p. 801).

Cronica internă arată că după două săptămâni sau în a doua săptămână, după moartea lui Mircea Ciobanul, așadar, înainte de 9 octombrie 1559, boierii pribegi în Transilvania s-au întors cu oaste în Țara Românească, „și s-au luptat cu boierii lui Mircea-voievod în satul Românești. Și au biruit pe boierii lui Mircea-voievod care au fugit în cetatea Giurgiov, peste apa Dunării (e vorba de cetatea de pe insulă — n.a.) cu doamna (Chiajna — n.a.) și au rămas acolo” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 686; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 50). Într-adevăr, socotelile Brașovului arată că sâmbătă 7 octombrie 1559 un agent brașovean era trimis la regina Isabela, la Alba Iulia, cu știrea despre năvălirea „pribegilor” în Țara Românească, răspunsul regal în aceeași chestiune venind pe 10 octombrie. La 8 a lunii și sibienii erau informați despre acțiunea boierilor pribegi, pe 11 octombrie înștiințând și ei despre aceasta pe regină. În sfârșit, la 16 octombrie un alt agent brașovean informa pe judele brașovean că pribegii au ocupat Bucureștii, de unde fugise văduva lui Mircea, iar un altul aducea scrisori ale lui Petru voievod către pribegii ce rămăseseră încă la Brașov (Hurmuzaki, XI, p. 801, 872).

În preajma acestei date a avut loc însă contraofensiva partizanilor lui Petru și ai Chiajnei, susținuți de turci, care au înfrânt oastea pribegilor ce le ieșise în întâmpinare la sud de București, lângă satul Șerpătești. În urma victoriei doamna Chiajna și Petru și-au continuat drumul, așezându-se în scaunul Bucureștilor, în timp ce boierii pribegi înfrânți s-au retras spre Olt, după versiunile citate ale cronicii interne.

Șapte zile mai târziu, în jurul datei de 23 octombrie 1559, pribegii, în frunte cu fostul mare spătar Stanciu al lui Benga, „s-au întors de la apa Oltului și l-au lovit pe Petru-voievod și pe turci în sat la Boiani. Iar turcii au biruit pe boieri, care au fugit în munții înalți și mulți oameni au fost uciși în acest război” (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 687; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 51, 208; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 56. Din eroare, N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 90, plasează acțiunea lui Stanciu al lui Benga și înfrângerea de la Boian un deceniu mai târziu, în vremea lui Alexandru Mircea).

Până acum s-a afirmat că au fost „trei încercări de răsturnare” a lui Petru cel Tânăr (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 248), când de fapt a fost o singură expediție a boierilor pribegi, cu mai multe faze. Reconstituirea lui Ștefan Andreescu, *Mircea Ciobanul — un tiran?*, p. 55, care reproduce ca atare doar relatările letopisețului muntean în versiunea lui Macarie Zaim, ignorând datele socotelilor brașovene și sibiene, și cea a lui Nicolae Stoicescu, *Note la A. D. Xenopol, Istoria românilor din Dacia Tra-*

iană, III, ed. a IV-a, București, 1988, p. 46, nota 17, care nesocotește ambele izvoare amintite, sunt lipsite de precizie.

În sfârșit, înainte de 24 octombrie 1559, a sosit de la Poartă delegația munteană condusă de banul Teodor, fostul dregător al lui Mircea Ciobanul, și Ștepan mare portar, cu un agă și porunca împărătească pentru numirea ca domn a lui Petru cel Tânăr, delegație care plecase de la Constantinopol, cum am văzut, în preajma lui 18 octombrie. Domnia a fost obținută în schimbul mării haraciului, sumă obținută în țară prin creșterea birului cu 5 aspri („osmanii”) pe cap de birnic (Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 687; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 51, 208; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 56).

Ceremonia de instalare a lui Petru cel Tânăr în scaunul de la București (ungera și încoronarea) a avut loc la 24 octombrie 1559 (Virgil Cândea, *loc. cit.*).

Pribegii înfrânți la Boian s-au retras pe la Turnu Roșu în Transilvania, înainte de 5 noiembrie 1559, o parte rămânând chiar în munți, la Săliște și în alte locuri (Hurmuzaki, XI, p. 872–873; XV¹, p. 553), unii ajungând până spre sfârșitul lunii chiar la Bistrița (*ibidem*, XV¹, p. 550–551). Alții au fost predați de autoritățile ardeleni în anul următor, 1560, la cererea tânărului voievod, care a închis din nou hotarele (H. Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 521–522).

Adversarii lui Mircea Ciobanul, care au făcut chiar ei greșeala de a se întoarce în țară, bazându-se pe iertarea promisă, după obicei, de tânărul nou domn, pentru 1 500 de oameni, au fost însă uciși cu multă cruzime de Petru „fiul foarte ascultător” al mamei sale, la sfatul acesteia, neîncrezătoare în credința celor reînțorși, ale căror familii fuseseră executate de soțul ei (A. Veress, *Documente*, I, p. 171–172).

- 3 Toate variantele cronicii interne consemnează faptul că Petru cel Tânăr „a domnit 8 ani” (Virgil Cândea, *loc. cit.*; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 51, 208), fără alte precizări cronologice. În realitate a domnit opt ani și opt luni.

Înainte de 28 martie 1568 Petru a fost chemat de către sultan la Poartă: „punând în locul tău pe omul tău destoinic, să vii și apoi să te întorci”. La data amintită Selim II anunța pe Ioan Sigismund Zápolya în Transilvania și pe hanul din Crimeea Devlet Ghirai, că voievodul Petru vrea să vină la Poartă cu haraciul, cerându-le ca până la întoarcerea acestuia să aibă grijă ca Țara Românească să nu fie atacată (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 86–87).

De ce nu s-a eschivat Petru cel Tânăr de la îndeplinirea periculoasei porunci a sultanului, acceptând să aducă el însuși haraciul „la Constantinopol, de unde l-au surghiunit în orașul Iconia, unde a murit” (Virgil Cândea, *loc. cit.*), cu adevărat nu se știe. Desigur, în primul rând pentru a contracara cu bani intrigile pretendentului, care l-a și înlocuit, Alexandru II Mircea, a cărui candidatură era cunoscută de jumătate de an.

În fapt, căderea sa are și o cauză mai îndepărtată în timp, legată de nefericita politică matrimonială a doamnei Chiajna. Se știe că în 1561 aceasta a cerut

în căsătorie pentru fiul său Petru, pe Elena, fiica lui Nicolae Cherepovici, de neam sârb, fostul ban de Lugoj și Caransebeș la 1559, personaj influent, în 1552 susținător al domnului muntean Radu Ilie. Căsătoria celor doi a avut loc la 22 august 1563, la Sibiu, după moartea în aprilie același an a lui N. Cherepovici, naș fiind însuși Ioan Sigismund Zápolya. Cinci luni mai târziu însă căsătoria se sfârșise, la 22 ianuarie 1564 Elena fiind trimisă înapoi în Transilvania „din pricina Mircioaiei” (H. Ostermayer). Tânăra părăsită, care în mai 1566 avea o fată Teodora, și-a găsit adăpost în cetatea Deva, dăruită în aceeași lună de Ioan Sigismund, care o considera sora sa adoptivă (Hurmuzaki, II⁵, p. 591–592; A. Kurz, *Elena Cherepovici, soția lui Petru Șchiopul [cel Tânăr]*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, V (1847), p. 371–383; Hurmuzaki, XI, p. XII; N. Iorga, *Elena Cherepovici, doamna lui Petru-Vodă Mircea al Țerei Românești*, în „RI”, XVI (1930), nr. 7–8, p. 154–157; I. D. Suci, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 29, 35, 37). Tot în 1564, înainte de 14 noiembrie, a avut loc și o altă căsătorie ratată, din pricina aceleiași doamne Chiajna, cea a fiicei acesteia Maria cu Iane (Ioannis) Cantacuzino, fratele puternicului Mihai Cantacuzino Șeitanoglu din Anchialos, al cărui sprijin îl dorea „Mircioaia”. La 14 noiembrie 1564 sultanul porunca lui Petru cel Tânăr să o trimită pe sora sa, cu întreaga ei zestre, la Poartă, deoarece, în timp ce venea împreună cu soțul ei spre Constantinopol, a fost răpită „cu silă” de dregători din Țara Românească, în „apropiere de satul Samoran” (Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 66; Martin Crusius, *Turco-Graeciae libri octo*, Basel, 1584, p. 274; N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, București, 1972, p. 115, 120), din motive rămase, de asemenea, neprecizate. De vină era însă sigur tot Chiajna, cum aminteam, de vreme ce un contemporan, Gheorghe Etolianul (c. 1524–1580), o acuză pe Chiajna de „crima” de a fi separat pe sora lui Petru de „mândrul palicar” Iane Cantacuzino (N. Bănescu, *Un poème grec vulgaire relatif à Pierre la Boiteux de Valachie*, București, 1912, p. 8, 10), nimeni altul decât viitorul mare ban de la 1586–1592, unchiul și sprijinitorul lui Mihai Viteazul (Constantin Rezachevici, *Contribuție la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, în „SMIM”, XV (1997), p. 126–127), care însă, pe atunci, nu era „un bătrân nevolnic în vârstă de peste 50 de ani!” (Ion Mihai Cantacuzino, *O mie în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, București, 1996, p. 133), cum se afirmă de obicei.

Deoarece noul soț al Mariei a devenit Stamatis Paleolog, nepotul patriarhului de Constantinopol, Ioasaf II Paleolog (care tocmai în 1564 s-a aflat în Țara Românească; Nicolae M. Popescu, *Patriarhii Țarigradului prin Țările Românești (veacul XVI)*, București, 1914, p. 38–39; Al. Elian, *Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte biserici ortodoxe (De la întemeiere până la 1800)*, în „BOR”, LXXVII (1959), nr. 7–10, p. 912), care era un inamic al lui Mihai Cantacuzino Șeitanoglu, Gheorghe

Etolianul are desigur dreptate când arată că patriarhul este cel care a îndemnat-o pe Chiajna să-și reia fata, gest care i-a adus acesteia ulterior ruina, iar fiului ei Petru pierderea domniei, cauzate, se înțelege, de răzbunarea lui Mihai Cantacuzino, după ce mai întâi acesta a uneltit înlăturarea din scaun a patriarhului Ioasaf II la 15 ianuarie 1565 (N. Bănescu, *op. cit.*, p. 9–10, 19–22; cf. și Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 138, 162; idem, *Alianțe dinastice ale domnilor Țării Românești (secolele XIV–XVI)*, în *Românii în istoria universală*, II¹, Iași, 1987, p. 682; Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 113–114).

Ambele căsătorii, a lui Petru și a surorii sale, eșuate din vina Chiajnei, au atras asupra acesteia și a fiului ei domnesc nemulțumirea lui Mihai Cantacuzino, respectiv a lui Ioan Sigismund Zápolya, amândoi cu mare influență la Poartă, unde au stăruit neobosit pentru înlocuirea din scaun a lui Petru cel Tânăr, fapt remarcat de agenții imperiali de la Poartă încă de la 8 ianuarie și apoi la începutul lui iunie 1568 (Hurmuzaki, II¹, p. 578, 583; XI, p. XV, XIX). În schimb, respingerea în 1566–1567 a propunerii de căsătorie cu una din surorile lui Petru a ambasadorului Franței la Poartă, De Grandchamp, care ar fi vrut să strămute pe hughenoti în Țara Românească (Hurmuzaki, II¹, p. 568, 569, 577; XI, p. 77), nu au periclitat cu nimic domnia lui Petru cel Tânăr.

La Constantinopol se mai dădea drept cauză a înlocuirii lui Petru faptul că nu ar fi trimis provizii lui Suleiman Magnificul la asediul Sighetului (1566), dar adevăratul motiv pentru aceasta a fost, după relatarea agentului Adam Franchi către Maximilian II, la 6 iunie 1568, dorința sultanului Selim și a marelui său vizir de a pune mâna pe tezaurul lui Petru cel Tânăr, cei doi fiind „cei mai mari tirani din lume, și unde simt un dinar, îl vor pentru ei” (*ibidem*, II¹, p. 583). Toate relatările agenților imperiali sau venețieni de la Constantinopol, din iunie–noiembrie 1568 și chiar ulterior, insistă asupra confiscării tezaurului adus de Petru la Poartă, pentru a-și putea plăti intervențiile, și a celui adus ulterior din Țara Românească, în valoare de 210 000 de ducăți (*ibidem*, VIII, p. 136; XI, p. 79; cf. și Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 216), sumă de fapt mai mare, dacă ținem seama că pe lângă tezaurul domnesc intrat în haznaua împărătească, Petru a apucat în prealabil să dea o altă sumă marelui vizir și să plătească tributul anual pe care l-a adus cu sine (Hurmuzaki, II¹, p. 581–587; VIII, p. 136; XI, p. 79).

Luând în considerare că la 7 mai 1568 nu a ajuns la București nici un firman de mazilire sau detronare a lui Petru cel Tânăr, cum se afirmă eronat până în prezent (St. Nicolaescu, *Petru vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul o chestiune controversată din istoria românilor*, București, 1915, p. 8; Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 114), Petru fiind chemat la Poartă, cum am văzut, printr-o poruncă a sultanului trimisă înainte de 28 martie 1568, desfășurarea

reală în timp a evenimentelor care au dus la pierderea domniei de către tânărul domn poate fi reconstituită în felul următor.

La 23 mai 1568 Petru emite ultimul document datat din București (*D.R.H.*, B, VI, p. 88–89). Două zile mai apoi un alt act domnesc nu are mențiunea locului de emitere (*ibidem*, p. 90), iar cele din 6 iunie <1568> și 8 iunie (*ibidem*, p. 91–93), sigur au fost emise în numele său de către doamna Chiajna și, desigur, boierii din sfatul domnesc lăsați la conducerea țării în lipsa lui Petru. Cum acesta a ajuns la Constantinopol la 29 mai 1568, cu o impresionantă suită de circa o mie de călăreți și carele care aduceau o parte din tezaurul său și banii haraciului (Hurmuzaki, II¹, p. 581, 586; VIII, p. 129; XI, p. 78), iar drumul de la București până acolo nu putea fi străbătut în mai puțin de o săptămână, desigur, *Petru cel Tânăr a părăsit scaunul domnesc de la București cel târziu la 23 mai 1568, poate chiar mai devreme* (actele domnești interne poartă data la care au fost scrise, în prezența sau în absența domnului, iar nu cea la care s-a ținut judecata domnească, sau s-a emis porunca voievodului, la care se referă, precizare de care nu se ține seama de regulă niciodată în istoriografia românească!).

Cortegiul oficial constituit cu ajutorul ceaușilor împărătești, desigur pe 30 mai, a intrat oficial în Constantinopol cu „foarte mare pompă” la 31 mai 1568, după care Petru l-a vizitat pe marele vizir, aducându-i un dar foarte bogat, între altele 32 de poveri de aspri. Acesta a trimis darul sultanului, iar în timpul nopții (31 mai 1568), oamenii săi au luat cu asalt reședința lui Petru, luându-l prizonier împreună cu oamenii săi, sub amenințarea morții sale și a unora dintre boierii săi de frunte. S-a făcut, de asemenea, un inventar al hainelor, care au fost trimise la tezaurul împărătesc (Hurmuzaki, II¹, p. 582–583). I s-a imputat stoarcerea populației de către sfetnicii săi epiroți (*ibidem*, p. 586). Din acest moment, oficial, domnia lui Petru cel Tânăr a luat sfârșit, chiar dacă, așa cum am văzut, doamna Chiajna și boierii din sfat, rămași la București, necunoscând soarta sa, au continuat să emită acte în numele său până la 8 iunie 1568.

Pentru Petru cel Tânăr începea un calvar, care îi va aduce moartea peste mai puțin de trei luni. În amurgul zilei de 2 iunie 1568 a fost adus la palatul sultanului, cu sfetnicii săi, unde, sub supravegherea unor ceauși și ieniceri, i s-au luat 40 de poveri de aspri, din care 21 reprezentau tributul, lăsându-i-se doar 10 000 de aspri pentru familia sa, podoabe pentru harnașamentele cailor și trei rânduri de veșminte, după care a fost condus într-o trăsură la închisoarea Celor Șapte Turnuri (Yediculé) (*ibidem*, p. 586; VIII, p. 129, 136). Îndată, înainte de 5 iunie, au fost trimiși trei ceauși în Țara Românească, pentru a-i aduce mama, fratele și surorile și restul tezaurului domnesc, apreciat exagerat la peste un milion de monede de aur. Sangeacul de Silistra trebuia să preia ca prizonieră familia lui Petru, și se credea la Poartă că doamna Chiajna va fi fă-

cută răspunzătoare pentru reaua conducere a țării (*ibidem*, II¹, p. 582, 583, 586; VIII, p. 129).

De la început lui Petru, căruia i s-au atribuit doi aspri pe zi pentru trai, i s-a stabilit ca loc de exil cetatea Konya (biz. Iconium), din centrul Asiei Mici, dar până la 26 iunie 1568 s-a mai vorbit și de insula Rodos și chiar de Alep (*ibidem*, II¹, p. 582, 583; VIII, p. 129, 130). Doamna Chiajna, cu celălalt fiu, Radu, și fiicele, Maria, Stana, Anca și Dobra, au fost aduși la Constantinopol, cu restul tezaurului domnesc („se spune de peste 200 000 de ducați“!), după 27 iunie. O lună mai târziu, la 26 iulie 1568, Petru era încă închis la Constantinopol, unde a rămas până la sfârșitul lunii, dar doamna Chiajna, căreia, în prealabil, i s-au confiscat bijuterii, după ce a încercat să intervină la sultan prin femeile din haremul acestuia, s-a deplasat pe malul Helespontului la Galipoli, unde la începutul lui august a venit și Petru, pentru a porni împreună spre locul de exil (*ibidem*, II¹, p. 584–585, 586; XI, p. XIX–XX; A. Veress, II¹, *Documente*, I, p. 274).

- 4 Petru cel Tânăr cu familia și-a făcut apariția la Konya în august 1568, lună în care a și murit. La 5 septembrie 1568 se anunță la Constantinopol decesul său la locul de exil, zdrobit sufletește de pierderea domniei părintești și de dureri trupești, „sfârșitul fiindu-i însă grăbit prin administrarea pe furiș de otrăvă” (*obitu tamen per venenum clam administratum etiam maturato*) (Hurmuzaki, II¹, p. 587). Ultima afirmație e greu de dovedit. Să fi plătit rivalul său, Alexandru II Mircea, care îi luase locul în Țara Românească, pentru otrăvirea sa? Faptul nu era neobișnuit, dovadă chiar moartea în acest fel, nu prea demult, a lui Pătrașcu cel Bun. Oricum, încă de la 27 iunie 1568 se știa la Constantinopol că Petru era „foarte bolnav” (*molto amalato*) (*ibidem*, p. 584). Iar suferința provocată de pierderea domniei și spolierea sa de către turci, pe care se bazase până atunci, trebuie să-și fi spus cuvântul. La fel, neîmpăcat de pierderea domniei, peste patru decenii va muri în exil, „de melancolie”, în brațele mamei sale, cum vom vedea, un alt tânăr voievod, Mihăița Movilă.

Inscripția în limba greacă de pe mormântul său din biserica grecilor din Konya, publicată începând din 1897 („Izvestia”, Buletinul Societății istorico-arheologice ruse din Constantinopol, III (1897), p. 23) de mai multe ori, arată că a murit la 19 august 1568, după ce „a domnit 23 de ani”, ultima cifră referindu-se mai degrabă la vârsta lui Petru, care însă, în realitate, nu putea depăși 21 de ani la data morții, de vreme ce, cum am văzut mai sus, părinții săi s-au căsătorit la sfârșitul lui iunie 1546, el văzând lumina zilei cel mai devreme în anul următor. Textul grecesc a fost publicat la noi fără traducere de N. Iorga, *Mormântul lui Petru-Vodă Mircea*, în „RI”, X (1924), nr. 7–9, p. 180–181, și de D. Russo, *Studii istorice greco-române*, I, București, 1935, p. 43, ultimul fără indicația din context a anului morții lui Petru, iar în traducere de St. Nicolaescu, *Documente cu privire la istoricul Bucureștilor*, în „București”, I (1935), nr. 1, p. 105. Dintr-o inadvertență N. Iorga plasează acest eveniment cu un an

mai târziu, în 1569, mutând astfel în acest an atât evenimentele privitoare la venirea lui Petru la Poartă, cât și moartea sa la Konya, dată eronată, preluată de istoriografia românească (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 249; Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 114 ș.a.) până în ultimul timp.

Decesul lui Petru nu a avut un ecou însemnat. Letopisețul sârbesc de la Cetinje știe doar că acesta a murit undeva lângă mare în 1568 (Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești (Secolele XV–XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 29). În sfârșit, la 20 octombrie 1568 (nu 1569), sultanul poruncește cadiului din Rusciuc, asistat de un ceauș împărătesc, să cerceteze dacă răposatul voievod nu mai are bunuri nepreluate de tezaurul împărătesc (St. Nicolaescu, *Petru vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul*, p. 10, nota 1).

Mama sa, doamna Chiajna, i-a supraviețuit încă mulți ani. Caracterizările pe care i le face Ioan Sigismund Zápolya în 1564: „femeie foarte ușoară” (*mulier levissima*), agentul imperial și cel venețian la Poartă în 1568: „femeie cu poftă monstruoasă” (*monstrosae libidinis mulier*), respectiv, „târfă publică” (*publica meretrice*) (Hurmuzaki, XI, p. XIX, nota 5; II¹, p. 586; VIII, p. 132), arată o femeie puternică și fără scrupule. După moartea lui Petru cel Tânăr ea s-a mutat la Alep în Siria, de unde plecase Alexandru II Mircea, înlocuitorul fiului ei. Aici, unde în ianuarie 1569 trăia împreună cu copiii ei din suma de 20 de aspri pe zi, acordată de sultan (*ibidem*, VIII, p. 136; cf. și II¹, p. 607–608), o întâlnea la sfârșitul anului 1573, medicul german Leonhardt Rauchwolffen, aflat în drum spre Locurile Sfinte. Acestuia i se părea: „o bătrână regină a Țării Românești, împreună cu copiii săi” (*ein alte Krönigin Walachie, mit jhren Söhnen*), „o femeie pricepută, cunoscătoare a limbilor turcă și arabă” (*ist ein verständige Fraw, der Türckischen und Arabischen Sprachen wol kündig*), care locuia într-o casă particulară, primind o mică pensie de la turci (N. Bănescu, *Un poem grec vulgarie*, p. 8, nota 1). În 1571 însă cei doi fii ai săi, Mircea și Radu, se turciseră (?), de fapt primind rangul de *mütefferika* și 32, respectiv 25 de aspri pe zi (Hurmuzaki, II¹, p. 613). Între timp și-a măritat „după obiceiul păgănesc” o fiică (Anca) cu sangeacbeul de Magnesia, viitorul sultan Murad III (1574–1595) și în 1575 mai spera să-l vadă pe fiul ei Mircea pe tronul Țării Românești (*ibidem*, p. 741–742; *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV–naceale XVIII v.*, I, Moscova, 1965, p. 138–144). Se pare că doamna Chiajna mai trăia la 10/20 iunie 1587, când a avut loc la Tecuci nunta lui Vlad, fiul lui Miloș (fratele lui Alexandru II Mircea și al lui Petru Șchiopul), cu Velica, o nepoată de fiică a sa (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. 1958, p. 217), care a pus capăt vrăjmășiei dintre două ramuri ale urmașilor lui Vlad Dracul. Nu se știe cu adevărat, unde și când a murit (păreri eronate sau mai puțin documentate despre ea la Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 249; Gheorghe David, *O preistorie a*

emigrației, București, f.a., 88–90; Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 114, 119–120, 124). Este foarte adevărată remarca lui D. Russo, *op. cit.*, p. 41, că „pentru popularizarea Chiajnei a contribuit mai mult talentul lui Odobescu (autorul nuvelei *Doamna Chiajna* — n.a.) decât importanța ei istorică”.

În sfârșit, trebuie să subliniem că cel care a făcut în istoriografia românească deosebirea dintre Petru cel Tânăr și Petru Șchiopul, până în 1912 confundați sub numele celui din urmă, socotit fiu al lui Mircea Ciobanul și al Chiajnei, nu a fost St. Nicolaescu, *Petru vodă cel Tânăr și Petru vodă Șchiopul o chestiune controversată din istoria românilor*, București, 1915, cum se afirmă de obicei, ci, pornind de la poema grecească amintită a lui Gheorghe Etoli-anul, N. Iorga, *Un poem grec privitor la istoria noastră*, în „Neamul românesc literar”, V (1912), p. 577–579, cum sublinia el însuși (*Mormântul lui Petru-Vodă Mircea*, p. 181), și recunoștea D. Russo, *op. cit.*, p. 40–41.

- 5 Petru cel Tânăr a fost înmormântat în biserica grecilor, cu hramul Schimbarea la față din Konya. Piatra sa albă de mormânt cu inscripția grecească slujea în 1902 ca sfântă masă în această biserică; mormântul domnului român zăcând poate și acum anonim, undeva sub pardoseala bisericii (N. Iorga, *Mormântul lui Petru-Vodă Mircea*, p. 180; D. Russo, *op. cit.*, p. 43).

ALEXANDRU II MIRCEA

Data nașterii 1529 martie 3¹.

Numirea la Constantinopol 1568 iunie 7².

(I) 1568 a. iulie 11³–1574 aprilie 14⁴.

- 1 Alexandru II Mircea, fiul lui Mircea III (1509–1510) și al doamnei Despina, și nepotul lui Mihnea cel Rău (1508–1509), fiul natural al lui Vlad Țepeș, continuă după o întrerupere de aproape șase decenii ramura Mihneștilor a urmașilor lui Vlad Dracul. Într-un hrisov de danie acordat mănăstirii Sfânta Ecaterina de la Sinai, din 1570–1574, el cere să fie înscrisi la marelă pomelnic al acesteia bunicul, părinții și frații săi, aflați în viață sau

decedați, începând cu el însuși, așadar, pe: „Io Alexandru voievod și pe bunicul domniei mele Io Mihnea voievod și pe părintele domniei mele Io Mircea voievod și pe maica din inimă a domniei mele, doamna Despina și pe frații din inimă ai domniei mele, Io Mihnea voievod și Io Vladul voievod și Io Miloș voievod și Io Petru voievod și pe fiul din inimă al domniei mele Io Mihnea voievod” (D.R.H., VI, p. 289–290). Și cronicarul oficial al domniei lui Petru Șchiopul, călugărul Azarie, nota că domnul său „era un om de neam domnesc, nepotul lui Mihnea voievod [...] fratele lui Alexandru voievodul muntenesc” (Cronicile slavo-române, p. 137, 150). În afara fraților amintiți chiar de el, Alexandru II a mai avut un frate Mircea și patru surori (cf. și D. Bălașa, *Despre familia lui Alexandru al II-lea Mircea. Știri noi bazate pe inscripțiile descoperite la mănăstirea Bucovățul Vechi — Dolj*, în „Oltenia”, IV (1944), nr. 1–12, p. 29–36; George D. Florescu, *Mănăstirea Coșuna (Bucovățul Vechi) și neamurile domnești și boierești din Țara Românească, din veacul al XVI-lea, legate de acest lăcaș*, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 1–2, p. 62–65).

Data nașterii lui Alexandru II Mircea e menționată chiar de către acesta la începutul cronicii murale de la mănăstirea Bucovățul Vechi (Moffleni), de lângă Craiova, zugrăvită în 1574 deasupra reprezentărilor lui Alexandru și a doamnei sale Ecaterina Salvaressa: „De la nașterea domniei mele, de la Facere, anii 7037 (1529) și m-am născut la mijlocul Postului Mare. Și când Domnul Dumnezeu m-a dăruit cu domnia eram de 40 de ani și atunci a fost cursul anilor 7076 (1568) ...” (Cronicile slavo-române, p. 195).

Cum în 1529 Paștele a căzut la 28 martie, iar Postul Mare începea cu șapte săptămâni (48 de zile) înainte de Paști, adică la 8 februarie, rezultă că mijlocul Postului Mare (24 de zile) a fost la 3 martie, ziua de naștere a lui Alexandru II Mircea. De fapt, la luarea domniei, în iunie 1568, acesta avea 39 de ani și trei luni, mergând deci pe 40 de ani, ultima cifră rotundă fiind preferată în inscripția amintită.

Prima știre (din arhivele turcești) despre el este din 24 septembrie 1555, când Alexandru, având atunci 26 de ani, și fratele său Miloș au fost „adăugați” corpului „müteferrika” cu solde de câte 10 aspri pe zi (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 60).

În continuarea cronicii murale de la Bucovățul Vechi, Alexandru II arată că „de când a murit răposatul Pătrașcu vodă (24 decembrie 1557, cf. *supra*), <domnia mea și frații domniei mele am fost> în Țarigrad închiși și în temniță, până ce a ieșit răposatul Petru voievod (cel Tânăr — n.a.) din Țara Românească (1568 — n.a.) și când am stat domnia mea domn a toată Țara Românească” (*ibidem*). Această relatare este reluată și pe peretele de vest, la dreapta intrării, deasupra chipurilor lui Miloș și Petru Șchiopul, frații lui Alexandru II: „Iar din vremea când a dăruit Domnul Dumnezeu cu domnia pe Io Alexandru voievod cu Țara Românească, iar milostivirea sa a scos pe frații săi din temniță, pe Miloș vodă și pe Petru vodă. Iar până la acea vreme au fost tot în

temniță, de când a murit răposatul Pătrașcu vodă. <În acel an când Dumnezeu a dăruit domnia domniei mele>, lui Alexandru voievod, a fost cursul anilor 7076 (1568)” (*ibidem*, p. 195–196; cf. și C. S. Nicolăescu-Plopșor, D. Bălașa, *Inscripții de la biserica Mănăstirii Bucovățul Vechi sau Coșuna*, în „Oltenia”, I (1940), nr. 12, p. 177–178; St. Șt. Nicolaescu, *Importante descoperiri arheologice. Un prețios fragment de cronică pe pereții mănăstirii Coșuna din Dolj*, în „Răsăritul”, XXIII (1941), nr. 1–2, p. 6, 8, 9; D. Bălașa, *Alexandru al II-lea*, în „Oltenia”, 1944, p. 36 și pl. 2; *idem*, *Pagini din trecutul mănăstirii Coșuna-Bucovățul Vechi*, în „MO”, XXIV (1972), nr. 9–10, p. 746–748; T. Rădulescu, *Cronica murală de la Bucovăț*, *idem*, p. 774; Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 19–20, 61–63, 78–81, pl. fig. 29, 97; Veniamin Micle, *Monumentul istorico-bisericesc Coșuna-Bucovățul Vechi din Craiova*, Craiova, 1982, p. 44–49; Constantin Bălan, *Inscripții din Oltenia* (în mss.).

Din cele două părți ale cronicii pictate la 1574 în biserica mănăstirii Bucovățul Vechi, datând cel puțin din vremea lui Radu Paisie (1535–1545, cu întreruperi), refăcută în 1572 de jupan Stepan și fiul său Părvu (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Sur la peinture du nartex de l'église du monastère de Bucovăț (XVIe siècle): présence d'un peintre grec ignoré*, în „RRHA”, XXVI (1989), p. 12–16), rezultă că Alexandru II și cei doi frați ai săi (ceilalți desigur decedaseră) au fost închiși timp de zece ani (sfârșitul lui 1557–1568) la Constantinopol, desigur, pentru a nu stânjeni domniile lui Mircea Ciobanul și a fiului acestuia Petru cel Tânăr. În realitate, lucrurile nu au stat chiar așa. Un contemporan, care i-a văzut la Poartă pe Alexandru și frații săi, preotul ambasadei imperiale, Stephan Gerlach, nota în 1577 că, înainte de a ajunge domn, Alexandru „fusesse aici la Constantinopol, unde își luase și o nevastă din Galata, făcând cu ea un copil” (*Tag-Buch einer in die Türkei 6-jährigen röm. keyserl. Gesandtschaft*, Frankfurt, 1674, p. 369). Cum Mihnea, fiul său și al Ecaterinei Salvaressa, s-a născut la 26 octombrie 1565, după o însemnare din aceeași biserică Bucovățul Vechi, descifrată în ultimul timp (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, în „RRH”, XXVIII (1989), nr. 4, p. 469), rezultă că încă înaintea acestei date Alexandru se afla la Constantinopol, dar nu în închisoare, putându-se chiar căsători cu o levantină grecizată (cf. pentru neamul acesteia Nicolae Ghinea, *La famille de la princesse Catherine Salvaressa*, în „RRH”, XXII (1983), nr. 4, p. 391–399; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 108–109, cu erori; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului <al> XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. II, 1896, p. 7–8).

Aceasta nu înseamnă că Alexandru II Mircea poate fi identificat cu un oarecare Mihail, fiul fratelui unui domn al Țării Românești, susținut de marele vizir Rüstem pașa, împotriva lui Pătrașcu cel Bun în 1557, Mihail fiind chi-

purile numele de botez al lui Alexandru II Mircea, Franco Sivori afirmând că Pătrașcu ar fi fost otrăvit de Alexandru (Ștefan Andreescu, *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori (sec. XV-XVII)*, București, 1997, p. 12–13; Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, în „AG”, I (1994), nr. 3–4, p. 80). Aceasta deoarece nu avem nici o dovadă că Alexandru II se afla în 1557 la Constantinopol și era protejat de marele vizir, Mihail nu putea fi numele său de botez, pentru că în acest caz ar trebui, conform obiceiului, să apară în toate însemnările și documentele legate de relațiile sale cu biserica, ceea ce nu se întâmplă niciodată, Alexandru era ca atare nume domnesc, de vreme ce fusese purtat de Alexandru I Aldea, și chiar dacă Mihnea provine din Mihail, „Mihneștii” își trag acest nume folosit spre sfârșitul veacului XVI de la Mihnea cel Rău, bunicul lui Alexandru II, al cărui nume a fost atribuit, tradițional, și fiului acestuia din urmă, Mihnea (Turcitul). În sfârșit, Petru Cercel mărturisește limpede că tatăl său, Pătrașcu cel Bun, a fost otrăvit de un medic italian din Cremona la îndemnul marelui vizir Rüstem pașa (N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unei pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. VIII, 1928, p. 290–291, 295–296; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 78). La 1579–1580, fiul celui otrăvit ar fi avut tot interesul să acuze de o astfel de crimă pe tatăl rivalului său Mihnea (Turcitul), aflat atunci în scaunul Țării Românești, iar dacă nu a făcut-o este, desigur, pentru că adevăratul vinovat a fost cu totul altul, astfel că această crimă nu trebuie pusă pe seama lui Alexandru II Mircea.

De altfel, la 1557 acesta din urmă nici nu se afla la Constantinopol. Inscriptia slavonă din 12 noiembrie 1571 a unei fântâni ridicate din porunca sa la Ocnele Mari arată că: „Io Alexandru voievod și domn am fost în tinerețe în pribegie în Țara Arăpească 20 de ani și în Alep 14 ani, ca într-o închisoare, cu multe lacrimi și suspine până ce mi-a dat Domnul Dumnezeu scaunul domniei mele în moștenirea domniei mele” (Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, p. 479–480; N. Iorga, *Fântâna lui Alexandru Vodă Mircea*, în „BCMI”, XXVI (1933), nr. 75, p. 32).

Dacă prin „Țara Arăpească” (?) am putea înțelege mai precis Orientul Apropiat, doar bailul venețian la Poartă arătând, la 5 iunie 1568, că exilul lui Alexandru s-ar fi desfășurat parte în Rodos (alt loc tradițional de exil al domnilor), parte în „castelul din Alep” (Hurmuzaki, VIII, p. 129), Alep din Siria a fost acceptat de toate relatările vremii ca loc de exil al lui Alexandru (*ibidem*, II¹, p. 578, 580, 582, 583, 586, 587); la 6 iunie 1568 agentul genovez la Poartă menționând chiar că acesta a stat aici în pribegie „peste 25 de ani” (*ibidem*, XI, p. 78); în vreme ce cu o zi în urmă, cel imperial indica, mai aproape de realitate, doar un deceniu (*ibidem*, II¹, p. 582).

Acceptând numărul anilor de exil din pisană fântânii lui Alexandru, ar rezulta că acesta, născut în exil, unde tatăl său, Mircea III, a trăit cel puțin până după 1534 (George D. Florescu, *op. cit.*, p. 87, nota 79), și-a petrecut primii

34 de ani de viață, de la naștere, în 1529, până la 1563, în Țara Arăpească și în fortăreața Alepului (o clădire impunătoare și astăzi, adevărată „închisoare”), ceea ce este perfect verosimil. De altfel, un raport imperial de la Poartă menționează că tocmai în 1563 agentul german Wolfgang Schreiber a fost trimis de către Despot vodă la Suleiman Magnificul pentru a-l răscumpăra pe Alexandru (Hurmuzaki, II¹, p. 586, rolul lui Schreiber fiind însă mult mai complex, *ibidem*, p. 418, 447, 449, 453–454, 457). Desigur, nu întâmplător, îndată după aceasta Alexandru II Mircea apare la Constantinopol, se căsătorește în Galata cu fiica unui italian grecizat din Chios, și în 1565, cum am văzut, i se naște fiul Mihnea.

În octombrie 1570 el mai avea doi frați în viață, Miloș, care fusese un timp exilat la Caffa în Crimeea (Stephan Gerlach, *op. cit.*, p. 315) și Petru Șchiopul, ambii având rangul otoman de „müteferrika” (= „prima demnitate după sangeac și guvernator de provincie”, făcând parte din alaiul personal al sultanului — Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului XVI*, Sibiu, 1944, p. 28; Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 60, nota 4), care treceau drept principii la turci, al căror „cumnat” era Mihai Cantacuzino Șeitanoglu (Hurmuzaki, II¹, p. 607). Nu știm ce fel de „cumnat” era acesta din urmă cu frații lui Alexandru II, dar s-a presupus cu temei (Hurmuzaki, II¹, p. 699) că el l-a ajutat la luarea domniei atât pe Alexandru în 1568, cât și pe Petru Șchiopul în 1574 (Virgil Cândea, *Cantacuzinii munteni*, în „MI”, XVI (1982), nr. 11, p. 21; Gheorghe David, *Un precursor al unității de stat a românilor: Alexandru II Mircea*, în „MI”, XXIII (1989), nr. 2, p. 12; Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, p. 115), ceea ce rămâne totuși o ipoteză.

- 2 Dobândind încrederea marelui vizir Mehmed Sököllu, cu sprijinul căruia a obținut, de altfel, stăpânirea Țării Românești (Hurmuzaki, II¹, p. 585), fiindu-i recunoscută apartenența la neamul domnesc („din acel neam”, „din sângele Despoților”, „născut din neamul Despoților”, „al cărui bunic a fost și el voievod”, „din același sânge”; *ibidem*, p. 580, 582, 583, 585; VIII, p. 129; IX, p. 78), Alexandru II Mircea a devenit pretendent recunoscut la tronul Țării Românești încă înaintea de 8 ianuarie 1568 (*ibidem*, II¹, p. 578; cf. și VIII, p. 129); la 12 mai fiind așteptat la Poartă Petru cel Tânăr pentru a fi înlocuit cu el (*ibidem*, II¹, p. 580; XI, p. XIX).

La începutul lui iunie 1568, după închiderea lui Petru cel Tânăr în închisoarea Celor Șapte Turnuri (cf. *supra*), lucrurile se precipită, și la 5 și 6 ale lunii agenții imperiale și genovezi de la Poartă anunțau numirea noului voievod al Țării Românești „un oarecare Alexandru” (*ibidem*, II¹, p. 582, 583, XI, p. 78). Oficial, această numire a avut loc la 7 iunie 1568. Cronica pictată de la Bucovăț Vechi arată că Alexandru a fost dăruit cu domnia când „a fost cursul anilor 7076 (1568) și luna a 9-a, la sfânta și nedespărțita Troiță” (*Cronicile slavo-române*, p. 195). Cum în 1568 Sfânta Troiță cade la 7 iunie, aceasta este

ziua indicată chiar de Alexandru ca moment în care „*Domnul Dumnezeu m-a dăruit cu domnia*“, căci după obicei, în această vreme, de altfel până în secolul XIX, începutul unei domnii era socotit o dată cu numirea noului domn la Poartă, adică cu ceremonia de învestire a lui. Tocmai însemnătatea pentru Alexandru a zilei legate de această sărbătoare l-a făcut, desigur, să aleagă pentru ctitoria sa din București, care un timp a jucat și rolul de Mitropolie, hramul Sfintei Troițe.

Cum se explică atunci că în variantele cronicii interne se afirmă că „*a venit de la sultan Alexandru-voievod și s-a așezat în București la 7 mai în anul 7076 al lumii*“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 687), a venit domn „*Alexandru vodă, iar fecior Mircii, mai 7 zile leatul 7076*“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 51; eronat într-o variantă „*mart 7*“; sau chiar „*au venit domn cu steag dă la Poartă, mai 17 leatul 7076*“, p. 208), „*mai 7*“ (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, în „MO“, XIII (1961), nr. 7–8, p. 508)? În vreme ce letopisețul sârbesc de la Cetinje crede că la 7 mai 1568 Petru cel Tânăr e scos din domnie și exilat (Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești*, p. 29). Data de 7 mai 1568 fiind acceptată, după cronica internă, ca început al domniei interne a lui Alexandru II Mircea până în ultimul timp (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, p. 162).

Desigur, la 7 mai 1568 Petru cel Tânăr se afla încă în scaunul de la București (cf. *supra*), unde emite chiar un document al cărui original s-a păstrat (*D.R.H.*, B, VI, p. 83–84). Confuzia între 7 iunie și 7 mai 1568, ca dată de început oficial al domniei lui Alexandru II Mircea (aflat la ambele date încă la Poartă!), este evidentă, și ea a putut porni chiar de la inscripția amintită de la Bucovățul Vechi, unde sărbătoarea Sfintei Troițe (7 iunie 1568), indicată ca moment de început al domniei lui Alexandru, este plasată din greșeală în „*luna 9-a*“ a calendarului bizantin, care începea la 1 septembrie, adică în luna mai în loc de luna a zecea (iunie). O altă explicație pentru datele de 7 sau 17 mai din cronica internă, fantezistă, pentru că ignoră datele concrete ale cronicii pictate de la Bucovățul Vechi, la Ștefan Andreescu, *Cronica Țării Românești din veacul al XVI-lea: elemente pentru datare*, în *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori* (sec. XV–XVII), București, 1997, p. 73–74).

La 14 iunie 1568 bailul venețian la Poartă anunță la Veneția că noul domn Alexandru „*a sărutat mâna*“ sultanului, oferindu-i un frumos dar, pentru a fi trimis în Țara Românească (Hurmuzaki, VIII, p. 130). Învestitura avusese loc, cum am văzut, la 7 iunie, astfel că primirea la sultan a fost prilejul pentru a se stoarce o ultimă sumă de bani noului domn. Astfel, la Veneția se știa la 29 iunie 1568 că Alexandru ar fi plătit la Poartă 200 000 de scuzi, împrumutați în cea mai mare parte de la negustori greci (*Nunziature di Venezia*, VIII, Roma, 1963, p. 403; cf. și Ștefan Andreescu, în *Românii în istoria universală*, II¹, Iași, 1987, p. 684, nota 46).

- 3 La 17 iunie 1568 noul domn Alexandru II Mircea pornea de la Constantinopol spre București (Hurmuzaki, II¹, p. 584), cu porunca să cârmuiască cu dragoste și înțelegere și să nu schimbe dregătorii predecesorului (*ibidem*, VIII, p. 129). Știrea despre plecarea sa spre țară fiind cunoscută lui Ioan Sigismund Zápolya în Alba Iulia chiar la 19 iunie 1568 (*ibidem*, XV¹, p. 629). La 11 iulie 1568 Alexandru II Mircea se afla la București, unde emite primul document datat păstrat din domnia sa (*D.R.H.*, B, VI, p. 102). Desigur, el sosise la București înaintea acestei date, probabil la sfârșitul lui iunie, mai degrabă decât începutul lui iulie. Toate variantele cronicii interne, amintite mai sus, menționând un masacru al boierilor la 1 septembrie 1568, subliniază că acesta s-a petrecut două luni după înscăunare, deci iulie-august (data de 3 iulie pentru sosirea la București, acceptată de regulă în istoriografia română, fiind însă propusă cu totul arbitrar de N. Iorga, *Prefață* la Hurmuzaki, XI, p. XX, care, de altfel, o socotise „evident greșită“, în *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 9, nota 7). La 23 iulie 1568 brașovenii trimiteau daruri noului voievod (Hurmuzaki, XI, p. 805).

Având sprijinul marelui vizir, noua domnie a debutat în chip tiranic, contrar condiției puse de sultan la înscăunare, Alexandru neavând încredere în boierii lui Petru cel Tânăr, astfel că în prima lună, înainte de 28 iulie 1568, domnul „*a decapitat mai mult de 200 dintre ai săi*“ (supuși), sub pretextul plângerilor poporului (boierilor) împotriva fostului domn și a mamei sale, doamna Chiajna (Hurmuzaki, II¹, p. 585; VIII, p. 132). La fel au pățit însă și foștii boieri ai lui Pătrașcu cel Bun, adversarii lui Mircea Ciobanul, Petru și ai Chiajnei, care, cu sprijinul prompt al lui Ioan Sigismund Zápolya, s-au grăbit să se întoarcă din Transilvania (*ibidem*, XV¹, p. 629–630). După ce pribegii „*toți au venit cu mare veselie în țară, în patria lor și la răposatul Alexandru voievod* — spune un act din 29 iunie/8 iulie 1604 —, *ca să slujească domniei lui pentru drepte sate și ațigani și pentru dreptele lor averi*“, pe care inițial le-au primit înapoi (*D.I.R.*, B, XVII-1, p. 133), la 1 septembrie 1568, majoritatea acestora, în frunte cu Radu logofătul din Drăgoești și fiul său Tudor, ginerele lui Pătrașcu cel Bun, Radu stolnic, fiul vornicului Socol din Răzvad etc., au fost executați și moșiile lor confiscate de domnie, iar „*câți boieri au rămas netăiași, iarași li s-a întâmplat pribegie peste munți*“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 687; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 51–52, 208; *D.I.R.*, B, XVII-1, p. 133. Cf. și Hurmuzaki, II¹, p. 585; Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în „*Acta Valachica*“, III (1972), p. 149–150; Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească* (sec. XIV–XVI), București, 1996, p. 79–81).

Motivul acestui masacru al boierilor munteni, care amintește de actele asemănătoare ordonate de celălalt Alexandru, contemporan, Lăpușneanu din Moldova, și de cele ale înaintașului Mircea Ciobanul, nu este cunoscut. Probabil Alexandru II Mircea vroia să se ajungă la lichidarea grupării boierești care ar

fi putut sprijini pe fiii lui Pătrașcu cel Bun, dintre care, candidat la domnie era acum, desigur, Vintilă, aflat în Transilvania. Drept urmare, *de la începutul domniei lui Alexandru II Mircea, rivalitatea dintre „Mihnești” și „Demetriani”, cum numea Petru Cercel familia tatălui său Pătrașcu, ambele descinzând din Vlad Dracul, va evolua până la stingerea ambelor ramuri în primul sfert al secolului XVII, fără a interveni vreo împăcare, ca în cazul „Mihneștilor” cu „Mirceștii” (urmașii lui Mircea Ciobanul) la 1587.*

- 4 La 12 aprilie 1574 Alexandru II Mircea emite un act scris de Tatul logofăt: „în orașul Râmnicu Sărat, când a fost domnul nostru, Io Alexandru voievod plecat în Țara Moldovei să pună pe fratele domniei sale, Io Petru voievod, domn în Țara Moldovei” (D.R.H., B, VII, p. 229–231). Acesta este ultimul său document păstrat înainte de întreruperea domniei două zile mai târziu, la 14 aprilie, în urma înfrângerii de lângă satul Jiliște în bătălia cu oastea lui Ion vodă cel Viteaz.

Consolidându-și poziția la Poartă, după înlăturarea în martie 1571 a încercării „marelui evreu” Ioan Miches, zis și don Joseph, duce de Naxos, de a dobândi din partea sultanului stăpânirea Țării Românești (Hurmuzaki, II¹, p. 613; VIII, p. 162; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 9), în primăvara lui 1574 Alexandru II Mircea a trecut la sprijinirea fratelui său mai mic, Petru Șchiopul, aflat de mulți ani la Constantinopol, cum am văzut, ca *miiteferrika* la curtea împărătească (Hurmuzaki, II¹, p. 671, 682, 693, 712; VIII, p. 177–178), pentru obținerea domniei în Moldova. La 21 martie 1574 Petru a fost investit, Ion vodă cel Viteaz fiind destituit, iar la 28 a lunii, după ce a sărutat haina sultanului, Iusuf aga, al patrului capugibaș al sultanului, fiul lui Cicala-Visconti, a plecat cu el pentru a-l introduce în scaun (*ibidem*, II¹, p. 671, 672, Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 65). Prin aceasta începea o lungă perioadă de stăpânire a Mihneștilor în ambele țări române extracarpatice (1574–1591, cu întreruperi).

Cei doi frați s-au întâlnit la Săpăteni, la nord-vest de Târgu de Floci, pe lângă care Petru, care venise prin Dobrogea, a trecut Dunărea, pornind cu oastea munteană și escorta otomană spre Moldova, prin Râmnicu Sărat. La sud de hotarul moldo-muntean, între localitățile Jiliște și Slobozia Ciorăști, oastea lui Ion vodă condusă de acesta și de marele vornic Dumbravă a surprins și înfrânt trupele lui Alexandru II Mircea și Petru Șchiopul la 14 aprilie 1574 (Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 143–148; Victor Atanasiu, *Bătălia de la Jiliște*, București, 1974, p. 34–64).

Părăsit de boieri și gărzi, Alexandru și-ar fi pierdut capul, dacă frații Golești, Albu mare clucer în vârstă de 23 de ani, soțul unei nepoate de frate a domnului, și Ivașcu mare vornic, nu s-ar fi întors spre inamic, apărând la vadul de la Râmna fuga acestuia și a fratelui său Petru Șchiopul pe drumul Brăilei.

Lespedea de pe mormântul lui Albu, înfățișat călare, cu buzduganul în mână și mantia fluturând (la fel ca reprezentarea funerară a lui Radu de la Afumați), din naosul bisericii mănăstirii Vieroși, județul Muscel, mărturisește în numele viteazului decedat, că atunci când „*toți credincioșii boieri ai domniei lui l-au lăsat să-și piardă capul, și într-alt chip n-a fost, cum e martor unul Dumnezeu, iar eu n-am uitat pâinea domniei lui, ci singur mi-am întors fața asupra vrăjmașilor domniei lui și m-am făcut însumi pavăză capului domniei lui, și așa m-am săvârșit*” (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 145; cf. și Stoica Nicolaescu, *Mănăstirea Vieroș din jud. Muscel, ctitoria marilor și vitejilor boieri din Golești*, București, 1926).

Recunoscător, la 25 ianuarie 1575, Alexandru face o danie însemnată mănăstirii Vieroș pentru sufletul lui Albu mare clucer, „*pentru că și-a pus capul lui pentru capul domniei mele*” împreună cu fratele său, care „*a scăpat din luptă rănit*”. „*Și dacă nu s-ar fi întors ei înapoi, atunci, de au apărât capul domniei mele, iar capul domniei mele ar fi căzut*” (D.R.H., B, VII, p. 273–274), reluând apoi aceeași relatare, cu unele precizări, la 30 ianuarie 1577, în actul de întărire a averilor lui Ivașcu: „*Și dacă nu s-ar fi întors ei atunci înapoi, cu lăncile în oastea moldovenilor, de au apărât capul domniei mele, iar capul domniei mele ar fi căzut [...] la vadul numit Râmna, lângă satul Jiliștea*” (*ibidem*, VIII, p. 75–77).

La sfârșitul zilei de 14 aprilie 1574, Alexandru II Mircea își pierduse domnia. „*Iar Alexandru-voievod a fugit la Brăila. Iar moldovenii l-au alungat de acolo și au ars Brăila. Atunci Alexandru-voievod a fugit la Floci. Moldovenii s-au luptat cu turcii acolo și turcii i-au biruit pe moldoveni*” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 687), consemnează cea mai veche formă păstrată a cronicii interne, text prescurtat și schimbat în variantele ulterioare (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 52, 209).

Cucerirea orașului Brăila, centrul celei mai mari raiale muntene, și înfrângerea forțelor turcești venite în ajutor au avut loc la începutul lui mai 1574 (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 153–154). Fuga lui Alexandru II Mircea la Târgu de Floci și înfrângerea trupelor moldovene, care îl urmăreau, de către turci apar însă doar în cea mai veche variantă cunoscută a cronicii interne. Cum însă Ion vodă cel Viteaz cu grosul trupelor sale s-a îndreptat de la Brăila spre Tighina (*ibidem*, p. 154), continuând campania la capătul căreia și-a aflat sfârșitul, peste doar cinci săptămâni, Alexandru, care de la Târgu de Floci s-a deplasat mai întâi la satul Ionești (lângă Strâmba), pe malul Dunării, la hotarul raialei Giurgiului (*Călători străini*, II, p. 423), a aflat răgazul să revină cu forțe turcești la București, unde se afla deja la 13 mai 1574, cum vom vedea, începând de fapt o nouă domnie, de vreme ce la București fusese, între timp, instalat și înlăturat un alt domn.

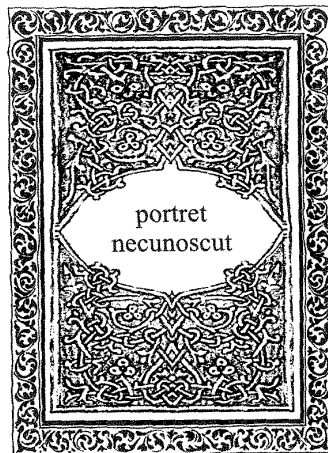
VINTILĂ

1574 c. aprilie 21¹ – c. mai 3².□ Necunoscut³.

- 1 Fiu al lui Pătrașcu cel Bun („*Ventila Petrasco Vayuoda efilius*”), cum mărturisește voievodul transilvan Ștefan Báthory, viitorul rege al Poloniei (Hurmuzaki, II¹, p. 682), numit în mod obișnuit și Pătrașcu („*Petrascum vulgo nominatum*”), desigur după numele tatălui, după cum era cunoscut de către agenții imperiali la Poartă (*ibidem*, p. 692, 695). Maciej Strykowski îl numește chiar „*Draculina*” (*Călători străini*, II, p. 448–449), diminutiv de la Dracula, porecla populară a lui Vlad Dracul, al cărui fiu Vlad Călugărul era într-adevăr stră-străbunicul său. Era firesc ca un fiu al lui Pătrașcu cel Bun să fie aliatul lui Ion vodă cel Viteaz împotriva Mihneștilor, adversarii amândurora.

Dar înainte de aceasta pribegise în Transilvania (Hurmuzaki, II¹, p. 692; XI, p. XXV, nota 4). O variantă a cronicii interne îl numește „*Vintilă vornicul ce era să fie domn*” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 52), iar cronica atribuită lui Radu Popescu vorbește de „*Vintilă vornicul, care au fost pribeag la moldoveni*” (*Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 61), deci înainte de pribegie trebuie să fi fost vornic.

La 1 mai 1574 sultanul scria lui Ștefan Báthory, după informațiile primite de la voievodul Alexandru, că după înfrângerea acestuia, Ion vodă „*a pus domn în țară pe un tâlhar, pe care îl socoteau domnișor*” (pretendent). Alexandru solicita prin intermediul sultanului ajutorul militar al voievodului ardelean, și Selim porunea acestuia să-i trimită oaste sub comanda unuia din oamenii săi de frunte (Hurmuzaki, II¹, p. 693. Scrisoarea a fost adusă la Alba Iulia de un ceauș la 10 mai, iar nu la 6 mai, cum credea Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 149, care pornind de la această inadvertență face un calcul greșit al parcurgerii știrilor, acceptat de Victor Atanasiu, *Bătălia de la Jiliște*, p. 60–61). Cum oștile moldovene au rămas timp de patru zile, lângă locul biruinței de la Jiliște (Dinu

C. Giurescu, *op. cit.*, p. 150), după care o parte din ele, conduse de Dumbravă, marele vornic al Țării de Jos (1572–1574) (*D.R.H.*, B, VII, p. 335–336), au pornit spre București, cu Vintilă vodă, parcurgând distanța până acolo în minimum două zile, rezultă că noul domn a ajuns la reședința domnească a Țării Românești cel mai devreme la 21 aprilie 1574 sau în ziua următoare (cf. și Victor Atanasiu, *op. cit.*, p. 62).

- 2 La 3 mai 1574 Ștefan Báthory anunța pe Maximilian II că trupele moldovene au așezat la București pe Vintilă fiul lui Pătrașcu (Hurmuzaki, II¹, p. 682), pentru ca la 6 mai să-i fi adusă știrea că acesta a fost ucis și unul dintre ai săi i-a tăiat capul (*ibidem*, p. 690). Informația despre aceasta ajungând la cunoștința agenților imperiali de la Poartă la 18 mai (*ibidem*, p. 695).

Toate variantele cronicii interne (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 52, 209), și cea atribuită lui Radu Popescu, *op. cit.*, p. 62, afirmă că Vintilă vodă a stat în „*cetatea din București*”, adică în palatul domnesc, respectiv „*în scaun*”, doar „*4 zile*”, durată acceptată aproape unanim în istoriografia românească, deși am văzut că el a ajuns la București în jurul datei de 21 aprilie 1574 și și-a pierdut viața pe la 3 mai, de vreme ce peste trei zile, timp suficient ca știrea să ajungă la Alba Iulia, voievodul Ștefan Báthory era înștiințat despre aceasta. Așadar, *Vintilă vodă a stat la București aproape două săptămâni*, astfel că „*4 zile*” ar putea fi o consemnare transmisă greșit, în loc de *14 zile*, sau ar putea reprezenta doar răstimpul dintre ungere-încoronare și uciderea sa.

Cea mai veche variantă a cronicii interne are însă o informație interesantă, legată de aceste evenimente, care lipsește din textul restrâns al celor ulterioare. Conform acesteia, o dată cu trimiterea lui Vintilă vodă cu oaste spre București, „*a trimis Ionaș-vodă* (Ion vodă cel Viteaz — *n.a.*) *la Constantinopol și a adus domnia Țării Românești lui Vintilă-voievod*” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 687). Este greu de crezut că o confirmare a lui Vintilă vodă ar fi venit într-adevăr de la Poartă, ținând seama de poziția sultanului față de acesta, exprimată la 1 mai 1574, cum am văzut mai sus, dar este foarte posibil ca Ion vodă, protectorul lui Vintilă, să fi întreprins un demers în acest sens, în vederea înlăturării din Țara Românească a fratelui rivalului său Petru Șchiopul. Agenții imperiali de la Poartă informau pe Maximilian II la 7 și 10 mai 1574 că la Constantinopol au sosit soli și daruri de la Ion vodă, urmați de șase care cu câte șase cai purtând tributul Moldovei, despre care „se zicea” (!) că ar fi fost trimis înainte de aflarea știrii despre înlăturarea sa de către sultan, nemaiputând fi oprit din drum după trecerea Dunării (Hurmuzaki, II¹, p. 691, 692; cf. și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 152). Cum însă haraciul a ajuns la Constantinopol la 7 mai 1574, și nu putea face pe drum mai mult de două săptămâni, rezultă că el a fost trimis după bătălia de la Jiliște (14 aprilie), ca de altfel și solii cu daruri, atunci când Ion vodă cunoștea fără îndoială înlăturarea sa din scaun, anunțată

la Poartă la 21 martie (!). De altfel, dacă solii și tributul lui Ion vodă ar fi trecut prin Țara Românească sau prin Dobrogea înainte de lupta de la Jiliște, ar fi căzut cu siguranță în mâinile lui Alexandru, respectiv ale lui Petru Șchiopul, și nu ar fi ajuns fără dificultăți pe teritoriul otoman, în sangeacatul Silistrei (Hurmuzaki, II¹, p. 692). Atât trimiterea solilor cu daruri cât și a haraciului aveau menirea de a câștiga bunăvoința Porții pentru menținerea lui Ion vodă în scaun, și este foarte probabil ca acesta să fi intervenit cu acest prilej, înainte de 7 mai, și pentru acceptarea domniei lui Vintilă vodă în Țara Românească.

În legătură cu împrejurările morții lui Vintilă vodă, în jurul datei de 3 mai 1574, toate variantele cronicii interne arată că Alexandru II Mircea, refugiat la satul Ionești, în vecinătatea raialei Giurgiului, cum am văzut, a trimis un corp de oaste, condus de patru dregători ai săi, care l-au atacat pe noul domn la reședința domnească din centrul Bucureștilor de atunci. „Iar boierii lui Alexandru-voievod, adică Dragomir vornicul și Mitrea comisul și Bratu paharnicul și Ionaș (Ion — n.a.) pârcălabul cu oaste mare l-au lovit pe Vintilă-voievod în mijlocul Bucureștilor” (Virgil Cândea, *loc. cit.*), „făr de veste” (Istoria Țării Românești, ed. 1960, p. 52, 209). A fost, așadar, o înfruntare militară, în timpul căreia „a fost decapitat prin înșelăciune de un armaș al său, cumpărat de inamici” (*fraude armigeri sui ab hostibus corrupti trucidatum*), cum au aflat agenții imperiali de la Poartă înainte de 18 mai 1574 (Hurmuzaki, II¹, p. 695). În fapt, cum am văzut, voievodul Ștefan Báthory anunțase pe Maximilian II, încă de la 6 mai, că norocul lui Vintilă schimbându-se, „i-a fost tăiat capul de către unul dintre ai săi în cetatea București” (*in oppido Bukeresto caesis fere ad unum suis caput amputatum esse*) (*ibidem*, p. 690).

Cea mai veche formă a cronicii interne adaugă și amănuntul, omis în celelalte variante, că „Vintilă-voievod a fost ucis, și banul cu toți ostașii lui” (Virgil Cândea, *loc. cit.*), fără a se preciza cine era acel ban, mai nou identificat cu totul arbitrar cu Stanciul Benga cel Tânăr, fiul marelui spătar al lui Pătrașcu cel Bun (Ștefan Andreescu, *Cronica Țării Românești*, p. 67–68). În orice caz, marele vornic Dumbravă, biruitorul de la Jiliște și comandantul corpului de moldoveni care îl instaurase pe Vintilă vodă la București, a reușit să fugă în Transilvania. „Iar după aceea a și fugit în Țara Ungurească la Batăr Ișțfan, la voievodul Ardealului” (D.R.H., VII, p. 335–336), căruia i-a furnizat, foarte probabil, la 6 mai 1574, știrile amintite despre soarta lui Vintilă vodă.

Intervalul prea scurt al domniei nu i-a permis fiului lui Pătrașcu cel Bun să-și alcătuiască o grupare boierească credincioasă, cu atât mai mult cu cât majoritatea boierilor tatălui său, întorși în Țara Românească la începutul domniei lui Alexandru II Mircea, au fost executați, cum am văzut, de către acesta la 1 septembrie 1568 (cf. și Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească*, p. 150).

- 3 Nu se știe unde a fost înmormântat trupul lui Vintilă vodă. Capul însă i-a fost ținut pe poarta curții domnești din București, un timp destul de îndelungat, de vreme ce a fost văzut de Maciej Strykowski, alături de cel al lui Ion vodă cel Viteaz: „Capul lui Ivonia, domnul Moldovei, pe poarta de la București, curte domnească și oraș din Țara Românească, și al lui Draculina lângă el” (*Călători străini*, II, p. 449), cu prilejul trecerii în octombrie 1574 spre Poartă, în cadrul soliei polone conduse de Andrei Taranowski (A. Veress, *Documente*, II, p. 55).

ALEXANDRU II MIRCEA

- (II) 1574 c. mai 4¹– † 1577 septembrie 27/28².
Asociat la domnie fiul său Mihnea între 1574 iulie–august și 1577 septembrie³.
□ Biserica mănăstirii Sfânta Troiță (Radu Vodă) din București⁴.

- 1 După ce între 12 și 30 aprilie 1574 soliile lui Alexandru II Mircea, trecând prin Brașov, s-au încrucișat cu cele ale lui Ștefan Báthory, care îl căutau în Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 811), la 3 mai sibienii trimiteau un agent la sud de Carpați, unde evident se întâmpla ceva, pentru a afla știri noi (*ibidem*, p. 880). A doua zi, 4 mai 1574, la Brașov sosea un boier trimis de Alexandru vodă, foarte probabil revenit la reședința domnească din București (*ibidem*, p. 811), iar la 9 mai se întorsese în cetatea de sub Tâmpa un maestru tunar (*Pixenmeister*), de la același domn, desigur, în legătură cu sfârșitul evenimentelor militare din Țara Românească (*ibidem*). În aceeași zi trecea prin Sibiu, în drum spre reședința de la Alba Iulia a lui Ștefan Báthory, marele logofăt Ivașcu Goleșcu, cu Aga ceauș și o suită de 20 de călăreți, revenind prin Brașov la 13 mai (*ibidem*, p. 811, 880). Misiunea sa, finalizată acum sau la sfârșitul lui iulie, când a repetat solia la Ștefan Báthory (*ibidem*, p. 880), era de a obține extrădarea vornicului Dumbravă, ce condusesese oastea moldoveană care l-a instalat pe Vintilă vodă la București în aprilie. „Iar cinstitul dregător al domniei mele, jupan Ivașco mare vornic — relatează chiar Alexandru II Mihnea, în hrisovul pe care i-l acordă la 22 august 1575 — s-a dus la Batăr Ișțfan de a scos pe Dumbravă vornic cu multă nevoie și cheltuială multă și l-a adus la domnia mea, legat ca un hiclean al împăratului și al domniei mele” (D.R.H., B, VII,

p. 335–336), unde, desigur, a fost executat [cf. pentru el și Ilie Minea, care îl consideră un boier muntean refugiat în Moldova, în „CI“, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 79; Horia Ursu, *Vornicul Dumbravă. Schiță istorică*, în „Vremea“, XIII (1941), nr. 589, p. 9; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, p. 152–153; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 303].

De vreme ce Ivașcu Goleșcu trecea prin Sibiu la 9 mai 1574, înseamnă că el plecase din București cel mai târziu pe 6 a lunii, când situația lui Alexandru II Mircea era deci consolidată, după ce revenise la reședința domnească în jurul datei de 4 mai.

Primul document datat păstrat de la Alexandru II Mircea după reluarea domniei este din 13 mai 1574 (*D.R.H.*, B, VII, p. 231–232). În fruntea martoriilor din sfatul domnesc al acestuia apare tocmai Dragomir mare vornic din Luciani, cel care condusese oastea care îl înlăturase pe Vintilă vodă din scaun (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 53–54), urmat de Ivașcu Goleșcu mare logofăt, care salvase viața lui Alexandru vodă după înfrângerea de la Jiliște, dar care la 13 mai am văzut că se afla la Brașov, în drum spre București. Al doilea conducător al oastei trimise împotriva lui Vintilă, Mitrea din Hotărani mare comis, apare în sfatul celui de-al doilea document păstrat de la Alexandru II Mircea după revenirea la București, din 25 mai 1574 (*ibidem*, p. 232–233). De altfel, el va rămâne până la capătul vieții (1596, când a fost executat de Mihai Viteazul) un partizan fidel al Mihneștilor, cu care s-a și înrudit indirect, prin soție.

Trupele turcești care l-au însoțit pe Alexandru II Mircea la București s-au înapoiat peste Dunăre, pe la Giurgiu, în zilele de 17–18 iunie 1574, sub privirile călătorului francez Pierre Lescapier (*Călători străini*, II, p. 425).

Nevoia de bani, urmare a luptelor din 1574, l-a făcut pe Alexandru II Mircea să înăsprească politica fiscală internă, introducând un bir nemaîntâlnit până atunci „ce i-au zis oae seacă“ (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53), care de fapt „a sporit birul țării ce i se plătea pentru oi“ (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688), printr-o taxă pe oile fără miei, exceptate până atunci de dare. La acestea adăugându-se o foamete mare și însoțitorul medieval obișnuit al acesteia, ciuma din 1576 (cf. și Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu – necropolă domnească*, p. 151, nota 37; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 251; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 20).

Încă de la începutul anului 1576 încep să se întrevadă semnele sfârșitului domniei. Un raport german de la Constantinopol înregistra la 27 ianuarie 1576 zvonul că Alexandru vodă va fi schimbat pentru că domnea de 8 sau 9 ani (de fapt șapte ani și jumătate) și — adevăratul motiv — nu e bine (pentru Poartă!) ca doi frați să stăpânească Moldova și Țara Românească în același timp (A. Veress, *Documente*, II, p. 99–100).

La mijlocul lui iulie 1576 o delegație de 70–80 de boieri se înfățișează la Poartă cu plângeri împotriva lui Alexandru, dar la 18 iulie au fost închiși și se vorbea chiar de trimiterea unui sangeac în Țara Românească, cu atât mai mult, cu cât și Mihai Cantacuzino Șeitanoglu, sprijinitorul domnului, fusese și el întemnițat (*ibidem*, p. 113–115; C. Esarcu, *Moldova și Valahia sumarul documentelor păstrate în arhivul general al Veneției*, în „RIAF“, II (1884), vol. I¹, p. 179). La începutul lui august 1576 se vorbea la Poartă că ambii frați, deci și Petru Șchiopul, vor fi înlocuiți cu Pătrașcu, fiul cel mare al lui Pătrașcu cel Bun, exilat în Cipru, în Țara Românească, și cu un pretendent Ioan (Iancu Sasul) aflat la Alep, în Moldova (A. Veress, *op. cit.*, p. 115–116; Hurmuzaki, IV², p. 95–97; C. Esarcu, *loc. cit.*; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 118; *idem*, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 15, 19; Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 84).

Adevăratul pretendent care s-a ridicat la sfârșitul lui august și începutul lui septembrie 1576 la Constantinopol a fost însă Oprea din Răteasa (Rătești, județul Argeș), poreclit Găină. Astfel, Alexandru voievod „a înțeles că s-a ridicat Oprea domn în Țarigrad“, confiscându-i toate averile din țară „lui Oprea Găină voievod și ale fratelui său Bunul“ (Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească*, p. 82–83). Cei 150 de oameni veniți din Țara Românească cu plângeri împotriva lui Alexandru, pe care însă sultanul i-a condamnat, o parte chiar pe corăbiile care transportau piatră de construcții, cum relata un raport imperial de la Poartă la 4 septembrie 1576 (A. Veress, *Documente*, II, p. 116–117), erau desigur sprijinitorii acestui nefericit pretendent, a cărui urmă se pierde la Constantinopol.

Aceasta nu a împiedicat însă pe un alt impostor, de data asta străin, să încerce obținerea domniei în locul lui Alexandru II Mircea. La 5 decembrie 1576 se anunța la Poartă pretendența medicului lombard Bernardo Rosso, care se declara nepotul unui fost voievod al Țării Românești (*ibidem*, p. 119). El a făcut daruri în valoare de 10 000 de galbeni, probabil nu destul pentru a fi crezut. La 26 mai 1577 a fost arestat și în cele din urmă trimis în Rodos, în vreme ce cei șase munteni care juraseră pentru originea sa domnească, „că e fiul lui Basarab, cea mai nobilă familie din Muntenia“, au fost trimiși la galere, iar cei pe care îi indicase el însuși ca partizani ai săi în Țara Românească au fost executați în ianuarie sau februarie 1577 de Alexandru II Mircea, după primirea listei acestora de la marele vizir, prin intermediul fratelui său Miloș (Stephan Gerlach, *Tag-Buch*, p. 353; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 19–20, 22).

- 2 Deși nu avea decât 48 de ani în 1577, Alexandru II Mircea a murit în acest an de o boală neidentificabilă în prezent, care ar fi putut fi podagra (Gheorghe Ionescu, *Contribuțiuni privind cronologia domniei lui Alexandru al II-lea*

Mircea în Țara Românească, în *Din activitatea științifică a cadrelor didactice din Institutul pedagogic din București pe anul 1957*, București, 1958, p. 363), mai puțin probabil o rană sau oboseala campaniei din 1574 (N. Iorga, *Prefață la Hurmuzaki*, XI, p. XXXI), și cu totul fără temei, chipurile, „atins și el de decăderea fizică a ultimilor Basarabi” (idem, *Contribuții la istoria Munteniei*, p. 23).

În funcție de evoluția acestei boli, pentru care în decembrie 1576 se trimiteau din Brașov „pilule” (*pillule*) lui Alexandru (Hurmuzaki, XI, p. 814, XXXII), dar și ca urmare a unor erori de redactare, data morții acestuia s-a plimbat în cursul anului 1577 din „15 aprilie” la Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 205), „17 mai” într-o variantă a cronicii interne (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, p. 508), „15 iunie 1596 (sic!)” la Johann Filstich (*Încercare de istorie românească*, ed. 1979, p. 120–121), „25 iunie” la cea mai veche variantă a acesteia (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688), dar și la altele (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53, variante), până la „25 iulie”, în majoritatea variantelor acesteia (*ibidem*, p. 53, 209). Istoricii perioadei au optat pentru una sau alta dintre aceste date, uneori argumentându-și părerea (cf. și Gheorghe Ionescu, *op. cit.*, p. 364–365; N. Iorga, *Ospiti romeni în Venezia (1570–1610)*, București, 1932, p. 36–40), până în vremea noastră (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, p. 162), deși o dată cu publicarea în 1952 a documentelor anului 1577, s-a văzut că ultimele acte păstrate de la Alexandru II Mircea sunt din 11 septembrie, când domnul era „încă viu” (Gheorghe Ionescu, *op. cit.*, p. 379, 381).

Multă încurcătură a produs și asocierea la domnie a fiului său Mihnea încă din anul 1574, care, începând cu vara anului 1577, nu a fost înțeleasă ca atare, ci ca o acceptare a fiului ca urmaș la tron înainte de moartea tatălui (*ibidem*, p. 365–366), dar mai adesea ca începutul unei noi domnii. Cu atât mai mult, cu cât la 22 iulie clucerul Chisar din Leotești sosea la Brașov pentru a solicita serviciile doctorului Paul (Hurmuzaki, XI, p. 815, p. XXXII).

Alexandru II Mircea a murit la București, după 11 septembrie 1577, când emite ultimele sale documente originale păstrate (*D.R.H.*, B, VIII, p. 157–158) și înainte de 15 octombrie, când urmașul său Mihnea acordă primul său act ajuns până la noi (*ibidem*, p. 155–158). Ținând însă seama de elementul „temelie” din fragmentul de inscripție funerară a lui Alexandru vodă cunoscut astăzi, s-a calculat că acesta a murit la 27/28 septembrie 1577 (Gheorghe Ionescu, *op. cit.*, p. 381–382).

- 3 Alexandru II Mircea și-a asociat la domnie fiul, pe Mihnea, în vârstă de 9 ani, încă din 1574, probabil din iulie–august, anul fiind amintit chiar într-un fragment din cronica pictată în biserica mănăstirii Bucovățul Vechi (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, în

„RRH”, XXVII (1989), nr. 4, p. 469–474). În epilogurile tipăriturilor corescienene, lucrate la porunca lui Alexandru II Mircea după luna mai 1574, apare întotdeauna și mențiunea lui „Io Mihnea voievod” alături de tatăl său: „Io Alexandru voievod cu fiul meu mult iubit Io Mihnea voievod”, în *Octoiul* slavon din 1574, în timp ce *Psaltirea* slavonă din 1577 și *Triodul* slavon din 1577 august 24–1578 martie 26 au fost tipărite din porunca lui „Io Alexandru voievod și a fiului său Io Mihnea voievod”, respectiv a lui „Io Alexandru voievod întregii țării a Ungrovlahiei și iubitului meu fiu Io Mihnea voievod” (*Bibliografia românească veche 1508–1830*, I, ed. Ioan Bianu, Nerva Hordoș, București, 1903, p. 66, 69; Ecaterina Cincheza-Buculei, *op. cit.*, p. 472; Gernot Nussbächer, *Din cronici și hrsoave*, București, 1987, p. 179).

Însemnarea de pe piatra de mormânt a lui Stepan, fostul mare ban al lui Alexandru, din pronaosul bisericii mănăstirii Bucovățul Vechi, arată că acesta a trecut la cele veșnice în zilele lui „Io Alexandru Voievod și ale fiului său Mihnea Voievod, în anul 7082 [1574], în luna lui decembrie 11 zile” (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 214). La 5 septembrie <1576>, mama sa, doamna Ecaterina, îi transmitea salutări surorii sale, Mărioara, la Murano—Veneția și de la „Mihnea Voievod” (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 15), pentru ca la 1 mai să-i transmită aceleași salutări și o cerere de la „domnul Mihnea Voievod” (*ibidem*, p. 20–21; Hurmuzaki, XIV¹, p. 51–52; Ilie Minea, *Când a început domnia I-a a lui Mihnea (II) Vodă?*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 349–350, neobservând însă că e vorba de o asociere la domnie cu tatăl său, iar nu de o nouă domnie după moartea acestuia). La 2 septembrie 1576 Mihnea emite chiar un document domnesc cu pecete în ceară roșie către mănăstirea Simonopetra de la Muntele Athos [D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Atena, 1987, care provoacă autorilor catalogului nedumerire cronologică (p. 10–12), neștiind că e vorba, de fapt, de un domn asociat, iar nu de domnia propriu-zisă a lui Mihnea de după moartea tatălui său].

Grav bolnav și simțindu-și sfârșitul aproape (am văzut că la 22 iulie 1577 venea la Brașov clucerul Chisar pentru a-l aduce pe doctorul Paul), Alexandru II Mircea a supravegheat, desigur, sfatul domnesc care a ales domn pe fiul și asociatul său Mihnea, în a doua jumătate a lunii iulie 1577 (cf. *infra*), cu două luni înainte de moartea sa.

- 4 A fost înmormântat în ctitoria sa din București, purtând hramul Sfânta Troiță, foarte probabil pentru că în ziua acestei sărbători, care cade la 7 iunie, Alexandru a fost investit cu domnia la Constantinopol, după ani lungi de așteptare, cum am văzut că mărturisește el însuși în inscripția cronicii murale din biserica de la Bucovățul Vechi.

Biserica care îi adăpostea mormântul, și care chiar în anul morții lui Alexandru juca rolul de Mitropolie a Țării Românești, cum e numită în actul din 15 iunie 1577 (*D.R.H.*, B, VIII, p. 131–134), a suferit mari distrugerii în vremea transformării întregii mănăstiri în „palancă” (fortificație) a Bucureștilor de către Sinan pașa în 1595, care la retragere, în toamna aceluiași an, a aruncat-o în aer. Ulterior, nepotul ctitorului, Radu Mihnea, a refăcut biserica și mănăstirea, care de atunci e cunoscută sub numele de Radu Vodă (cf. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 259), închinând-o la 1614 mănăstirii Ivirilor de la Muntele Athos (Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României*, I, p. 343–344). Pisania din 1624–1625 arată că vechiul lăcaș a fost făcut de „Alexandru voievod feciorul Mircii voievod, nepotu lui Mihnea voievod cel Bătrân, când au fost cursul anilor 7076” (1568) (*ibidem*, p. 344), adică chiar în primul an de domnie, desigur, ca mulțumire lui Dumnezeu pentru dobândirea acesteia la Poartă, după un lung exil, tocmai în ziua sărbătorii Sfintei Treimi.

Lespedea de mormânt a lui Alexandru II Mircea s-a păstrat doar fragmentar, din inscripția slavonă care o bordează putându-se descifra numai „Io Alexandru voievod, domn a toată țara”, și unele elemente de cronologie bizantină, iar din cea grecească din câmpul pietrei, doar „...Alexandru <domnul> strălucit al Ungrovlahiei” (*ibidem*, p. 513, 514); N. Iorga, *Piatra de mormânt a lui Alexandru Vodă Mircea*, în „BCMI”, XXII (1929), p. 161).

Nu se știe unde s-a aflat mormântul domnesc al ctitorului în biserica inițială, destinată a fi necropolă a familiei sale.

MIHNEA TURCITUL

Data nașterii 1565 octombrie 26¹.

**Numirea la Constantinopol 1577
iulie 29².**

(I) **1577 p. septembrie 27/28³–1583 între
15 și 23 iulie st.v.⁴**

- 1 Cronica murală din biserica mănăstirii Bucovățul Vechi (Mofleni), lângă Craiova, menționează deasupra portretului său de copil: „Când s-a născut Mihnea voievod, fiul domniei mele, era anul 1565 și s-a născut în ziua Sfântului Dimitrie”, adică 26 octombrie (Eaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, p. 469–470, fig. 3–4; și p. 474. Cf. și Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală în Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 105, nota 139). Așadar, la începerea domniei, după moartea tatălui său, la sfârșitul lui septembrie 1577, Mihnea voievod avea aproape 12 ani (fără o lună).

În lumina însemnării de mai sus, celelalte păreri despre vârsta sa la luarea domniei, datorate unor observatori străini, pot fi amintite doar în treacăt. Astfel, la 30 iulie 1577 agentul imperial la Poartă, David Ungnad, îl socotea în etate de „13 ani” (Hurmuzaki, III, p. 4). Bailul venețian Giovanni Corarro considera la 3 august același an că tânărul care a primit steagul de domnie avea ca la 11 ani (*ibidem*, IV², p. 98), ceea ce era destul de corect, de vreme ce Mihnea avea la acea dată 11 ani și nouă luni. Exactă este, în chip firesc, aprecierea lui Ivașcu Goleșcu, care în 1583 relatează că Mihnea avea „18 ani” (*Monumenta Poloniae Vaticana*, VI, Cracovia, 1938, p. 502). În sfârșit, Jacques Bongars, primit în audiență de Mihnea la 27 iunie 1585, vorbește de „domnul în vârstă cam de 25 de ani” (*Călători străini*, III, p. 161), deși acesta nu împlinise încă nici douăzeci de ani.

- 2 În vreme ce Alexandru II Mircea era grav bolnav, desigur, la cererea sa, în a doua jumătate a lui iulie 1577 sfatul domnesc a „ales” domn pe copilul Mihnea

în vârstă, cum am văzut, de aproape 12 ani, trimițând pe credinciosul Mitrea mare vistier la Poartă pentru a-i obține steagul de domnie (I.I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseșului Cantacuzinesc*, p. 509; Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 688; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53), cu ajutorul marelui capugiu, căruia i s-au promis 40 000 de coroane (Hurmuzaki, III, p. 4; N. Iorga, *Ospiti romeni în Venezia (1570–1610)*, București, 1932, p. 40).

Mitrea vistierul a ajuns la Constantinopol cel târziu la 28 iulie 1577, anunțând moartea lui Alexandru, pe care astfel o consemnează conștiincios Stephan Gerlach (*Tag-Buch*, p. 365). Sultanul Murad III a acceptat această versiune, deși, în realitate, până după 15 august, la Poartă nu se știa exact dacă acesta a murit sau nu (Hurmuzaki, III, p. 5; IV², p. 98). În consecință, la 29 iulie 1577 Mihnea a fost investit cu domnia Țării Românești. Diploma (*berat*) de investitură arată că „fiul voievodului Aleksandre, cel răposat pe când era voievodul Țării Românești, a devenit folositor în toate pricinile și demn de înaltă bunăvoință, am arătat față de el marea mea favoare imperială, încredințându-i domnia Țării Românești, începând cu acest an 985, a treisprezecea zi din Cemaziülevvel (29 iulie 1577), cu <obligația de a da anual de> șaptezeci de ori una sută mii akçe (aspri)“, adică 7 milioane de aspri sau 116 666,66 galbeni (Tahsin Gemil, *Documente turcești inedite (sfârșitul sec. XVI și XVII)*, în „RA“, LVIII (1981), nr. 3, p. 353–356).

La data când se redacta această diplomă (6–15 august 1577), steagul de investitură ajunsese deja în Țara Românească, de vreme ce la 6 august un om al lui Mihnea trecea prin Brașov, în drum spre Alba Iulia, pentru a anunța această veste principelui Cristofor Báthory (Hurmuzaki, XI, p. 815; cf. și IV², p. 98). Totodată Murad III porunea lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, beilului de Silistra și sangeacbeiului de Nicopol „să se uite spre Țara Românească“, fiind gata să-l ajute pe Mihnea (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 128).

Îndată după ceremonia de întâmpinare a steagului de investitură, care a necesitat unele cheltuieli, doamna Ecaterina îi scria surorii sale la Murano că nu îi poate trimite mai mult de 200 de galbeni, „căci fiul meu a ajuns domn și avem multe cheltuieli, și unul Dumnezeu știe, și avem și multe amărăciuni“ (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 23–24; Hurmuzaki, XIV¹, p. 53).

În lumina informațiilor de mai sus, datele prezentate de I. Minea, *Cînd a început domnia întâia a lui Mihnea (II) Vodă?*, în „CI“, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 349, care considera că Mihnea era deja instalat la 1 mai 1577, nu au temei real.

- 3 Asociat la domnie încă din 1574, investit de sultan la 29 iulie 1577, Mihnea a devenit domn deplin după moartea tatălui său la 27/28 septembrie 1577 (cf.

supra). Tocmai la 25 martie 1578 (din pricina lipsei unei servicii de poștă) doamna Ecaterina scria surorii sale vitrege, Marioara, la Murano „că, la încetarea din viață a răposatului domn, a fost făcut, cu ajutorul lui Dumnezeu, Mihnea Voievod domn“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 24; Hurmuzaki, XIV¹, p. 57).

Știrea despre noua domnie a ajuns însă repede în Polonia. La 12 octombrie 1577, tocmai din Malbork, în nordul Poloniei, regele Ștefan Báthory îl felicită pe domnul Moldovei Petru Șchiopul pentru ridicarea nepotului său de frate, Mihnea, în scaunul Țării Românești (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 339).

Primul document păstrat de la Mihnea este din 15 octombrie 1577 (*D.R.H.*, B, VIII, p. 160–161).

Cu sprijinul diplomatic al voievodului transilvan Cristofor Báthory la Poartă și cu daruri extrem de bogate ajunsese acolo la 22 decembrie 1577 (Stephan Gerlach, *Tag-Buch*, p. 423, 538–539; N. Iorga, *op. cit.*, p. 24), Mihnea și-a consolidat domnia la Constantinopol, amenințată de un pretendent, probabil din familia lui Pătrașcu cel Bun. „Câtă vreme mama și sfetnicii săi cârmuiesc fără plângeri poporul — se transmite de la Poartă — el (Mihnea — n.a.) va sta în domnie și n-are de ce să se teamă“ (N. Iorga, *loc. cit.*).

Primii ani ai celei dintâi domnii a lui Mihnea s-au desfășurat sub „regenta“ mamei sale și cu ajutorul sfetnicilor ei. Văduva lui Alexandru II Mircea se intitulează: „Doamna Ecaterina a toată Ungrovlahia“, domnul-copil fiind pus pe planul doi. Ca atare, scrisoarea din 2 decembrie 1578 adresată surorii sale, Mărioara, vine de la „Doamna Ecaterina a toată Ungrovlahia, și de la domnul Mihnea voievod a toată Ungrovlahia“ (*ibidem*, p. 26). Bulele sigilare îl reprezintă pe Mihnea și pe mama sa, faptul fiind amintit în inscripția acestora (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, p. 473).

Mihnea e încă un copil care în 1577–1578 cere mătușii sale de la Veneția să-i trimită „căței mici de fătă“, „din cei foarte frumoși“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 21, 25, 27). Dincolo de asta e însă crescut și educat ca un mic grec, fiind „mai mult grec decât român, și el scria membrilor familiei sale scrisori în această limbă, care era pentru dânsul limba maternă“ (idem, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, ed. a II-a, București, 1928, p. 32; idem, *Byzance aprcs Byzance*, București, 1971, p. 138–146). Mama sa, o „mezzo-italiana“ grecizată (cf. Nicolae Ghinea, *La famille de la princesse Catherine Salvaressa*, în „RRH“, XXII (1938), nr. 4, p. 391–399), care nu știa italienește, cerând surorii sale de la Veneția să-i scrie orice epistolă în grecește „că aici (la București — n.a.) nu se află frânci să o citească“ (idem, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 15), nu a fost o femeie atât de energică și „pricepută în ale politicii“, cum s-a crezut (Gheorghe T. Ionescu, *Nou despre doamna Ecaterina*

Salvaresso a Țării Românești, în „Istros“, Brăila, VII (1994), p. 189). Ea l-a învățat însă pe Mihnea supunerea față de turci, având în același timp conștiința că Țara Românească nu e patria sa. „Aici locuitorii sunt oameni sălbateci“, scria ea surorii sale la 24 februarie 1578, „această țară nu e moștenirea noastră; azi suntem și mâine nu suntem, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mâna Turcului, și nici noi nu știm până unde vom fi până la capăt“ (Hurmuzaki, XIV¹, p. 54; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 30–31). Iar la 2 decembrie 1578 își motiva refuzul de a o aduce pe sora sa în Țara Românească: „pentru că ești francă, și alta, pentru că așa e locul, că gonesc pe domni și nu e moștenirea noastră părintească“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 27).

Se înțelege că, format într-o astfel de atmosferă, sub regenta mamei sale, Mihnea nu putea fi decât un plecat supus al Porții. Ca atare, el a fost contestat de mai multe ori de unii boieri munteni, la 1 mai 1580, 60 dintre aceștia cerând în divan la Constantinopol înlocuirea lui Mihnea, prea tânăr și puțin priceput să conducă țara (Hurmuzaki, IV², p. 110). Este posibil ca această delegație să fi insistat în favoarea pretendentului Radu vodă Popa, ridicat domn de către „boierii mehedinți“, după terminologia vremii, adică olteni (nu doar de către cei din județul Mehedinți, cum se afirmă eronat acum. De altfel, cronicarul sas J. Filstich, *Încercare de istorie românească*, p. 120–121, precizează: „să sculară asupra domnului boierii mehedințeni din fostul banat al Craiovei, alegând de domn un vlădică, anume Radu Popa“), în al treilea an al domniei lui Mihnea (I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, p. 509; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53), adică în prima jumătate a anului 1580, s-a presupus în legătură cu nemulțumirea boierilor față de pasivitatea lui Mihnea la răpirea de către turci a ținutului Severin și a altor locuri de la Dunăre (Ștefan Andreescu, *Despre mănăstirea Plumbuita și un fragment din cronica Țării Românești*, în *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori* (sec. XV–XVII), București, 1997, p. 49–50, 52–56). Această din urmă părere e însă greu de crezut, deoarece pretendentul, care venea probabil din Transilvania, căci avea și secui în oastea sa, după ce a fost înfrânt de oastea lui Mihnea lângă Craiova, s-a refugiat în cetatea Timișoarei (I. I. Georgescu, *loc. cit.*; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688), tocmai sub stăpânirea turcească, în ianuarie 1582 fiind adus la Poartă pentru a fi trimis la Rodos (Hurmuzaki, XI, p. 654).

Mihnea mai era contestat și de partizanii lui Pătrașcu, fiul lui Pătrașcu cel Bun, aflați în legătură cu acesta, exilat la Rodos și apoi în Cipru, căruia i-au trimis bani și de la care au primit cărți vorbind „de rău“ pe Mihnea, la sfârșitul anului 1578 până în 1580 (*D.R.H.*, B, VIII, p. 267–268; Hurmuzaki, III, p. 22; A. Veress, *Documente*, II, p. 163; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 50–51; Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească* (sec. XIV–XVI), București, 1996, p. 85).

4 Încă din a doua jumătate a lui mai 1583 la Constantinopol se vorbea despre destituirea voievodului Țării Românești, cum relata la 29–30 mai st. n. la Veneția bailul (ambasadorul) acesteia întors de la Poartă (Hurmuzaki, Supliment I¹, p. 72). O lună mai târziu, dogele venețian era informat de la Constantinopol că la 18/28 iunie 1583, după obținerea domniei de către Petru Cercel, sultanul a trimis un ceauș „să-l ridice pe acel Mihnea care în prezent conduce Țara Românească“ (Hurmuzaki, IV², p. 116–117; XI, p. 159, 162). La 1/11 iulie 1583 rezidentul imperial la Poartă relata chiar, cum se vorbea atunci în cercurile conducătoare otomane, că Mihnea cu mama sa vor fi exilați la Alep (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 90).

Schimni ceaușul (dregătorul care anunța mazilirile) și cu Borcea clucerul (ctitorul mănăstirii Gruiu), trimis de la Poartă de noul domn Petru Cercel, au sosit la București cu vestea schimbării domniei, înainte de 15/25 iulie 1583, când, cum vom vedea, doi boieri ai lui Petru Cercel, anunțând, desigur, schimbarea de domnie, se aflau la Brașov (Hurmuzaki, XI, p. 826). La venirea acestora, Mihnea se găsea în vizită la mănăstirea de la Podul Colentinii (ulterior numită Plumbuita), unde împreună cu mama sa, doamna Ecaterina, ctitorise biserica mănăstirii (I. I. Georgescu, *loc. cit.*; Virgil Cândea, *loc. cit.*; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 42–49). La 23 iulie/2 august <1583> Mihnea, grăbit să plece la Constantinopol, după porunca sultanului, nu a mai avut timp să plătească niște țigani pe care urma să-i întărească mitropoliei: „dar nu am apucat domnia mea să plătesc pe acești ațigani, fiindcă m-a scos cinstitul împărat din scaun“ (*D.I.R.*, B, XVI–5, p. 132).

Până aici lucrurile sunt clare. Pornind însă de la două variante ale cronicii interne, care afirmă că Borcea clucerul cu schimni ceaușul au venit la Mihnea „în zioa de Crăciun“ (I. I. Georgescu, *loc. cit.*), sau, într-un context cu mai multe greșeli: „Era la 24 iunie“ (Virgil Cândea, *loc. cit.*), Ștefan Andreescu (*op. cit.*, p. 40–42), complică realitatea, identificând pentru cuvântul Crăciun termenul slav Crăstitel, care desemna nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, ce cade tocmai la 24 iunie, pentru a fi în concordanță cu aceeași dată din cealaltă variantă amintită a cronicii. Cât despre actul original din 23 iulie <1583> st. v., emis de Mihnea îndată ce aflase de mazilire, acesta ar avea chipurile data de lună greșită, fiind în realitate din iunie, la 23 „iunie“ Mihnea luând cunoștință de porunca de mazilire, deși chiar cele două versiuni ale cronicii, după părerea autorului amintit, indică pentru aceasta data de 24 iunie!

Realitatea este însă, ca întotdeauna, mult mai simplă, autorul acestor speculații neținând seama de alte izvoare cu adevărat contemporane evenimentelor (cronicile folosite datând din secolul XVII, cu erori intervenite în procesul de copiere și de reducere a textului!).

Astfel, Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, care-l însoțea, fiind incontestabil un martor avizat, arată că acesta a primit învestitura în domnia

Țării Românești „în ajun de Sfântul Ioan Botezătorul, anul 1583“ (*la vigilia di San Giovanni Battista, l'anno 1583*) (Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 163; cf. și p. 32–33), adică la 13/23 iunie 1583; sărbătoarea nașterii Sfântului Ioan Botezătorul la ortodocși și a Sfântului Ioan la catolici căzând la 24 iunie pe ambele stiluri (cel nou abia începând să se impună în lumea catolică). Cum de obicei în Evul Mediu evenimentele se datau prin cea mai apropiată sărbătoare religioasă, este posibil ca formularea „era la 24 iunie“ din cea mai veche variantă a cronicii interne să se fi referit la învestirea lui Petru Cercel, anunțată de cei care i-au adus lui Mihnea de la Poartă știrea mazilirii, fiind evident rămășița unei fraze trunchiate. De altfel, cum vom vedea, la 24 iunie st. v. i-a fost adusă lui Petru Cercel, în palatul său din Constantinopol, „scufia“ (cuca) (Hurmuzaki, XI, p. 162), unul dintre principalele însemne de învestitură, dată (pe stil vechi) care ar putea fi în legătură cu cea înregistrată în cronica internă. În chip firesc, Borcea clucerul, trimisul noului domn Petru Cercel, și cu ceașul turc, care au plecat de la Poartă, cum am văzut, la 18/28 iunie, au ajuns în Țara Românească înainte de 15/25 iulie 1583, când „2 boieri de la noul Petru vodă“, desigur trimiși de clucerul Borcea, se aflau la Brașov (Hurmuzaki, XI, p. 826), cei doi întâlnind pe Mihnea la mănăstirea Plumbuita înainte de 23 iulie st. v. (actul emis acum de acesta fiind bine datat). Știrea despre schimbarea domnilor a ajuns însă mai repede, prin Brașov, la Alba Iulia, unde era cunoscută la 30 iunie/10 iulie 1583 (A. Veress, *Documente*, II, p. 257), deci la o săptămână după producerea ei..

Că Mihnea se afla încă în scaun la 15/25 iulie 1583, rezultă din socotelile Brașovului, care înregistrează în această zi sosirea în cetatea săsească a clucerului Vlaicu „din partea lui Mihnea vodă“ (*des Mihne Weyda*) (Hurmuzaki, XI, p. 826). Iar socotelile Sibiului înregistrează chiar sub data de 22 iulie/1 august trimiterea unei solii cu interese economice la „domnul Munteniei“ (*ibidem*, p. 882), care nu poate fi decât Mihnea, de vreme ce Petru Cercel va veni în Țara Românească abia la 29 august/8 septembrie 1583 (cf. *infra*).

Probabil chiar la 23 iulie/2 august 1583 porni spre Constantinopol Mihnea cu întreaga sa familie, doamna Ecaterina și tânăra sa soție, doamna Neaga, fiica lui Vlaicu clucerul din Cislău (Virg. Drăghiceanu, *Săpăturile de la Buda, Lapoș și Tisău—Buzău*, în „BCMI“, XXIV (1931), p. 159–170; N. Iorga, *Mormântul doamnei Neaga și neamul ei*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XII, 1932, p. 189–193; I. C. Filitti, *Neamul doamnei Neaga și mănăstirea Aninoasa (azi Buda) din Buzău*, București, <1935>), pe care cu un an în urmă i-o alesese mama sa dintr-un neam nu prea înalt, dar „fată de boier localnic [...] Să fie bărbatul bun, el cinstește femeia; pe oricare ar lua-o, va fi doamnă“ (cum scria Ecaterina surorii sale la 27 august/6 septembrie 1582; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 36; cf. și p. 38–39). La 28 iulie/8 august 1583 familia domnească sosea la Constantinopol, unde noul domn învestit, Petru Cercel,

cerea ca Mihnea, păzit acum de ceași, să fie trimis în insula Chios (de unde era originar neamul mamei sale), ceea ce, de altfel, doreau și susținătorii mazilului, dar refuză oferta marelui vizir de a-l asasina pentru 100 000 de scuzi, cei doi rivali făcându-și reciproc, cavaleriește, daruri (Hurmuzaki, XI, p. 166; F. Sivori, *Memoriale*, p. 165; N. Iorga, *op. cit.*, p. 57; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 33). La 10/20 august 1583 Mihnea cu ai săi porni în exil spre Rodos, de unde doamna Ecaterina scria surorii sale la Murano—Veneția, la 10/20 ianuarie 1584, că: „așa e obiceiul țării acesteia, când vreau să puie un alt domn, scot pe cel dintâi și-l trimit aiurea [...] nu-l lasă să stea în Constantinople“. Doamna era plină de speranță: „repede vom căpăta iarăși domnia“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 58–59). Până atunci însă Mihnea și familia sa locuiau în fosta fortăreață a cavalerilor ioaniți, alungați de turci în 1522, lângă Spitalul cavalerilor de pe strada Cavalerilor, în sediul comandamentului fortăreței, unde se mai aflau încă patru „regi prizonieri cu soțiile și copiii lor“, sub pază turcească, și unde i-a întâlnit mai târziu călătorul francez Carlier de Pinon (N. Iorga, *Mihnea-Vodă la Rodos*, în „RI“, XXVIII (1942), nr. 1–12, p. 11–12).

În același timp Ivașcu Goleșcu a fugit la Cracovia, la regele Ștefan Báthory, unde se afla înainte de 4/14 august 1583 (A. Veress, *Documente*, II, p. 264–268, 270–271, 279).

Infruntarea pe plan financiar dintre fostul domn cu mama sa și Petru Cercel continuând cu înverșunare, în cele din urmă domnul în scaun obținu, datorită trimiterii regulate a tributului și, desigur, a unor alte sume partizanilor săi, îndepărtarea lui Mihnea din Rodos, tocmai la Tripoli, pe coasta Africii de nord, în vilaietul Tripoli (Tunis), cel mai depărtat loc din partea de sud-vest a imperiului. La 25 iunie/4 iulie 1584 o galeră cu un ceaș pleca din Constantinopol să-l ducă pe mazil la noul loc de exil (Hurmuzaki, XI, p. 189–190; N. Iorga, *op. cit.*, p. 60), într-un act ulterior emis de el la 19/29 iunie 1590, acesta amințind că „am fost trimis domnia mea de turci, peste mare, la locul cetății care se numește Tarabuz“ (Tripoli) (*D.I.R.*, B, XVI–5, p. 458), informație care apare și în două variante ale cronicii interne (I. I. Georgescu, *op. cit.*, p. 509; Virgil Căndea, *op. cit.*, p. 688).

Încă de la Rodos Mihnea lucra cu capudan pașa (amiralul flotei otomane) pentru restaurarea sa, astfel că nici la Tripoli legăturile pe mare cu Poarta nu i-au fost închise. El a trimis în două rânduri scrisori la Constantinopol, printr-un om de încredere, la 25(nu 18) septembrie și la 8 (nu 1) octombrie 1584, chehaiei (locțiitorul) marelui vizir Siavuş pașa și chiar acestuia, chehaiei lui capudan pașa Ulugi Ali și desigur acestuia, dragomanilor Mustafa bei și Ali aga, fostului mare vizir Sinan pașa, prietenul de nădejde al Mihneștilor și hогоelui său Maruf efendi (N. Bănescu, *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II «Turcitul»*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. VI, 1926, p. 177–181).

Scrise în turcește, ele sunt umile cereri de ajutor ale unui credincios „rob” al Porții, după tipicul oriental, simplu funcționar administrativ teritorial, care semna „umilul rob Mihnea fost guvernator al sangiacului Valahiei”. El repeta că „nedreptatea făcută subsemnatului rob nu s-a întâmplat nimănuia în lume. Starea mea a devenit din cale afară de tristă”, „subsemnatul și familia suntem din care afară slăbiți”, dacă nu va putea fi readus în „sangeacatul” său (Țara Românească), „atunci să mă treceți în Turcia Europeană, unde să mi se fixeze o locuință. Ce mai soartă și aceasta a noastră! Vrem să fim și noi cu locuința fixată în Turcia Europeană, așa cum au fost, slavă Domnului, atâția voievozi ai Valahiei până acum”, „nicio dată vreun voievod al Valahiei n-a fost surghiunit în vilaietul Tripolei de Africa”.

Deși declară că „subsemnatul rob, împreună cu familia, am ajuns într-o mizerie și strâmtoare de nedescris”, Mihnea nu se zgârcește cu promisiunile. El făgăduiește sume uriașe: 500 000 de galbeni sultanului, 300 000 înainte de a intra în sangiacat (Țara Românească) și 200 000 după, plus venitul din dările negustorilor de vite și ale măcelarilor, 20 000 de galbeni chehaiei marelui vizir, cheltuielile pentru corabia (galiota) care l-ar fi luat din Tripoli urmând a fi plătite de unchiul său, Petru (Șchiopul) voievodul Moldovei.

În sfârșit, deși „dușmanii noștri sunt mulți”, Mihnea își pune mare speranță în revenirea la putere, ca mare vizir, a lui Sinan pașa „căci numai atunci este sigură înlăturarea tuturor dușmanilor, care m-au urmărit fără nici o cauză” (N. Bănescu, *op. cit.*, p. 181–191).

Domnul mazil s-a ținut de cuvânt, în măsura posibilului, plătind sume mari sprijinitorilor săi în aprilie 1585, când, în sfârșit, a fost chemat la Constantinopol pentru a i se reda domnia.

Cu acest episod s-a intrat într-un moment de vârf al stoarcerii fiscale a Țărilor Române de către Poarta otomană, e drept, în bună măsură din dorința de domnie a pretendenților la tron, care a durat, de regulă ascendent, până în vremea lui Mihai Viteazul.

PETRU CERCEL

Data nașterii 1545¹.

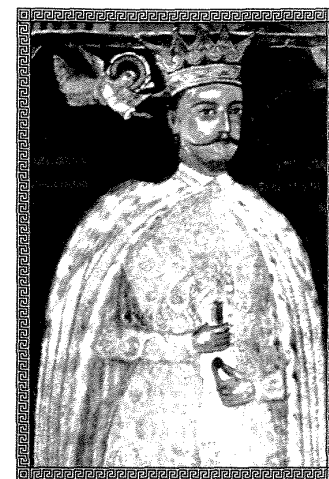
Numirea la Constantinopol 1583 iunie 13/23².

Locotenență domnească 1583 a. iulie 15/25 – august 28/septembrie 7³.

1583 august 29/septembrie 8⁴ – 1585 aprilie 6/16⁵.

† 1590 p. martie 8/18⁶.

☐ **Necunoscut.**

- 1 Petru poreclit Cercel în timpul vieții sale, nu după un cercel propriu-zis, ci după „o perla mare pe care o purta în ureche” (*una perla grande che portava nell' orecchia*) (Hurmuzaki, III¹, p. 91; IV², p. 128), după moda din Franța, așa cum e figurat în fresca mănăstirii Căluu, dar care și-a spus Petru Demetriu (Dimitrie), din neamul Demetrianilor (Dimetrianilor), simțind nevoia unui nume de familie în răstăcirile sale prin Apus (Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești*, în mss.), a fost fiu legitim al lui Pătrașcu cel Bun (P.P. Panaitescu, *Originea lui Petru Cercel*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, XIV (1936), nr. 2, extras, 4 p.), el însuși declarându-se „prin naștere principe creștin și moștenitor legitim al Țării Românești” (*nato vero Principe Christiano et legittimo herede della provincia della Magna Valachia*) (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 79; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 12–14); fiind astfel recunoscut de toate personalitățile politice occidentale („*legittimo successore*” cum îl recomandă papa regelui Franței la 15 februarie 1578; A. Veress, *Documente*, II, p. 143) și cum era recunoscut în Franța la curtea lui Henric III: „adevărat și legitim prinț, succesor și moștenitor în linie directă a strămoșilor din statul și ducatul Țării Românești (odinioară regat), în prezent tributar sultanului” (T. G. Bulat, *L'Odyssée d'un courtisan valaque de Henri III*, în „RHSEE”, II (1925), nr. 10–12, p. 347).

Petru Cercel s-a născut în 1545, în al doilea an de domnie a tatălui său. Toate relatările ce se referă la trimiterea sa ca ostatic la curtea lui Suleiman Magnificul, care l-a solicitat în această calitate pe Petru Cercel în august 1555

(I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 28), arată că în acel an acesta avea 10 ani (izvoarele citate de Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 14–15), deci văzuse lumina zilei în 1545 (nu la moartea tatălui său, în 1557, ar fi avut zece ani, cum s-a interpretat în grabă (Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, în „AG”, S.N., I (1994), nr. 3–4, p. 80; actul care face obiectul comunicării a mai fost descoperit în secolul XIX de Marin Demetrescu și semnalat de Hortensia Schachmann, *Petru Cercel*, în „CL”, XXXVI (1902), nr. 10, p. 907, nota 1 și urm.).

A fost cerut ca ostatec, deoarece a fost cel dintâi fiu legitim al lui Pătrașcu cel Bun, alt fiu al acestuia, numit Pătrașcu, cu opt ani mai mare, la 1555 în vârstă de 18 ani, născut în timpul pribegiei tatălui său, nefiind desigur legitim. Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, arată că de fapt ambii frați au fost trimiși ca ostateci la Poartă (F. Sivori, *Memoriale*, ed. Ștefan Pascu, p. 137; *idem*, p. 15–16; ediție la care se face referire în continuare. Studiul introductiv și notele-comentariu ale editorului conținând multe erori, trebuie utilizate cu prudență).

După otrăvirea lui Pătrașcu cel Bun la 24 decembrie 1557, în urma intrigilor marelui vizir Rüstem pașa (cf. *supra*), Petru Cercel, acum în vârstă de 12 ani, ar fi fost cerut ca domn la Poartă de către unii boieri din Țara Românească, cum relatează el însuși în 1580 (N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan în secolul al XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. VIII, 1928, p. 291, 296), dar sultanul pretextând că nu avea vârsta potrivită, a trimis pe un altul (Mircea Ciobanul, cf. *supra*) (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 29). La cererea inamicului familiei sale, marele vizir Rüstem pașa, a fost expedit de îndată (în 1558) în insula Rodos (N. Iorga, *loc. cit.*; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 78–79), împreună cu fratele său mai mare, Pătrașcu, acum în vârstă de 21 de ani. În vreme ce acesta din urmă a fost închis în fortăreață, Petru, ca foarte tânăr, a fost lăsat liber (Franco Sivori, *Memoriale*, p. 137).

Petru Cercel arată că au urmat 14 ani (din 1557 inclusiv până în 1570) în care a fost închis sub „pază aspră” (*assidua custodia*), în mai multe locuri ale imperiului, în „Theodosia” (Theodosiopolis; turc. Erzurum, în estul Anatoliei, la sud-est de Trapezunt, turc. Trabzon), în Siria, „Arabia” și în alte centre din întreaga Asie (N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 29; I. C. Filitti, *loc. cit.*; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 76). Desigur la acestea se referă și relatarea oficială venețiană din 8 martie 1581, care arată că după moartea lui Suleiman Magnificul (1566), noul sultan Selim I-a trimis din Rodos în Caramania (în sud-estul Anatoliei), și de acolo la Damasc, în Siria, „și încă în alte locuri mai depărtate” (Hurmuzaki, III¹, p. 440; cf. Cristian Luca, *Petru Cercel un domn umanist în Țara Românească*, București, 2000, p. 41 și urm.).

Perioada 1588–1570 din viața sa, cât s-a aflat în Imperiul otoman și s-a străduit să obțină domnia cu ajutorul forțelor din interiorul acestuia, a fost

intenționat aproape trecută cu vederea de către Petru Cercel în memoriile sale adresate curților apusene, desigur, pentru a reliefa însemnătatea sprijinului acestora. Locurile pe unde a peregrinat Petru Cercel până în 1570 sunt greu de reconstituit. Franco Sivori, care a înregistrat știri neoficiale și chiar confidențe ale lui Petru Cercel, arată că acesta, sfătuit și însoțit de un slujitor a fugit (nu se spune de unde) la Tripoli, în Siria, la „doamna Mircioaia” (Chiajna), „doamnă văduvă și bogată” (F. Sivori, p. 137). Am văzut că după moartea fiului său Petru cel Tânăr (19 august 1568), aceasta s-a mutat de la Konya (în centrul Anatoliei) la Alep, în Siria, unde se afla cel puțin din ianuarie 1569, cu fiii Mircea și Radu și fetele sale (cf. *supra*). Deși erau indirect rude (atât Mircea Ciobanul, fostul ei soț, cât și Petru Cercel făcând parte dintre urmașii lui Vlad Dracul), Chiajna nutrea gânduri de domnie pentru fiul său Mircea, și e greu de crezut că l-ar fi sprijinit pe urmașul lui Pătrașcu cel Bun, rivalul de odinioară al soțului ei. Cu atât mai mult, cu cât de la 17 ani, sfătuit și de către unii partizani ai săi, Petru Cercel devenise pe ascuns pretendent la tronul Țării Românești (F. Sivori, *Memoriale*, p. 137).

Ca atare, de la Alep, trecând prin Damasc (N. Iorga, *Rătăcirile în Apus*, p. 292, 296; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 79; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 80), Petru Cercel a plecat „incognito” la Constantinopol, desigur, pe mare, doar cu câțiva slujitori, de unde a trecut în Țara Românească, pentru a lua legătura cu boierii partizani ai tatălui său (F. Sivori, *loc. cit.*). Cum însă aceștia fuseseră în bună parte exterminați de Alexandru II Mircea încă din 1568 (cf. *supra*), complotul pus la cale cu cei rămași a dat greș și aceștia, la rândul lor, au fost executați în octombrie 1570. La 24 a lunii un trimis al lui Alexandru II Mircea prezenta în divanul împărătesc de la Poartă capetele a 17 boieri și rebeli, însoțite de o scrisoare de justificare care arată că a executat pe partizanii lui „Petru voievod”, care a venit în Țara Românească însoțit de unii membri ai grupării Mirceștilor, atrăgând 500 de oameni, pe care domnul în scaun i-a nimicit. Acest fapt, care nu a fost observat până acum, deși pretendentul e arătat explicit ca Petru voievod în raportul agentului imperial de la Poartă, din 7 noiembrie 1570, care relatează acestea (Hurmuzaki, II¹, p. 608), trebuie pus în legătură cu informația lui F. Sivori (*Memoriale*, p. 137–138), după care, în urma măsurilor luate de Alexandru II Mircea, Petru Cercel s-a refugiat în Transilvania, la Brașov, unde a rămas timp de câțiva ani (de fapt mai puțin de doi ani, 1570–1571), având legături secrete cu unii boieri munteni.

Din această perioadă a șederii la Brașov, datează, desigur, legăturile lui Petru Cercel cu biserica românească din Scheii Brașovului, care reluate în vremea domniei, au făcut ca împreună cu soția sa, doamna Sultana, să fie trecut în pomelnicul acesteia (N. Iorga, *O descoperire privitoare la biserica Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXII, 1941, p. 5, 14, pl. I).

În toate memoriile sale, Petru Cercele a preferat să treacă sub tăcere episodul insuccesului său din Țara Românească, pentru a nu știrbi imaginea de principe dorit în țara sa, pe care o prezenta în Apus, arătând că ar fi rămas timp de cinci luni ascuns în casa unui prieten din Damasc, de unde în „1571” sau chiar „1572” (!) ar fi venit direct în Transilvania, fiind bine primit de „prințul voievod Ludovic” (de fapt Ioan Sigismund Zápolya, rege al Ungariei și voievod al Transilvaniei), care îi era îndatorat, pentru că tatăl său, Pătrașcu cel Bun, l-a reînstatat în scaunul de la Alba Iulia (în septembrie 1556), refuzând să-l predea ceașului trimis de sultan (Andrei Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercele*, p. 79; N. Iorga, *Rătăcirile în Apus*, p. 293, 297; Al. Ciorănescu, *loc. cit.*). Însă după moartea lui Ioan Sigismund (14 martie 1571), Alexandru II Mircea a cerut noului voievod Ștefan Báthory (mai 1571–1576), prietenul și aliatul său, să-l prindă pe Petru Cercele, care de la Brașov uneltea înlăturarea sa din Țara Românească (F. Sivori, *Memoriale*, p. 138; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 17–18).

Aflând despre cererea domnului muntean, în a doua jumătate a anului 1571 sau la începutul lui 1572, Petru Cercele a plecat în Polonia, la faimosul aventurier Albert Łaski, voievodul de Sieradz, înfățișându-se apoi regelui Sigismund II August, solicitându-i să intervină la sultan pentru a-și dobândi scaunul domnesc, promițând mărirea haraciului (F. Sivori, *Memoriale*, p. 138; N. Iorga, *op. cit.*, p. 292, 297). Moartea regelui la 7 iulie 1572 a pus capăt acestor planuri, dar Petru Cercele a rămas în Polonia în vremea marelui interregnum (1572–1574) și a domniei lui Henric de Valois (februarie–iunie 1574), viitorul rege al Franței, pe care, foarte probabil, l-a cunoscut acum, până în 1575, perioadă în care doctorul Nadali, canonicul de Cracovia, l-a vindecat de o „boală grea” (A. Veress, *Documente*, II, p. 264). În înfruntarea care a urmat pentru coroana polonă, între împăratul Maximilian II și voievodul Ștefan Báthory, susținut de cancelarul Jan Zamoyski, Petru s-a situat de partea celui dintâi, pe care l-a căutat în 1575 la Viena, așa cum îl sfătuisese și răposatul Sigismund II August, după încoronarea lui Ștefan Báthory (I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 31; F. Sivori, *Memoriale*, p. 138–139). Decesul lui Maximilian II, în 1576, l-a făcut însă să plece și din Imperiul romano-german, unde cunoscuse o seamă de principii și pe susținătorul său de mai târziu, legatul papal, cardinalul Morone (N. Iorga, *loc. cit.*; F. Sivori, *Memoriale*, p. 139–140), spre Italia.

La Genova, unde a stat câteva luni, e convins să plece la Roma, pentru ca papa Grigore XIII să-i dea recomandări pentru regele Franței, care la rândul său urma să-i susțină cauza înaintea sultanului. Petru rămâne la Roma opt luni, în 1577–1578, fiind primit și ajutat de papă și de o seamă de cardinali, în schimbul unor interesate promisiuni de trecere la catolicism (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 23, 27, 31–32, 34–35; F. Sivori, *Memoriale*, p. 140–142; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 80–81).

Precedat cu un an (15 februarie 1578) de recomandarea papei către regele Franței (A. Veress, *Documente*, II, p. 143) și de propriul său memoriu adresat în 1579 lui Henric III (N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 29–30; Th. Holban, *Documente din arhivele polone și franceze, în România în istoria universală*, III³, Iași, 1988, p. 388–390), Petru Cercele sosește în Franța în ianuarie 1579, fiind foarte bine primit de Henric III și de mama acestuia, Caterina de Medicis (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 34; Hurmuzaki, III², p. 375), rămânând la curtea Franței, cu existența de curtean asigurată (Hurmuzaki, III², p. 376), timp de peste „șaptesprezece luni” (N. Iorga, *Rătăcirile în Apus*, p. 289, 293, 294, 297), de fapt doi ani împliniți, până în ianuarie 1581.

De la Paris Petru Cercele poartă o intensă corespondență cu oricine îl poate ajuta pe lângă sultan în vederea acordării domniei. Scrie dogelui venețian, cardinalilor și ducilor italieni, regelui Spaniei Filip II, trimite pe De Saint Bonnet la Londra pentru atragerea reginei Elisabeta, cu al cărei ambasador la Paris era în strânse relații, determină pe Henric III și pe Caterina de Medicis, interesați de existența unei Țări Românești supuse influenței franceze, în apropierea Poloniei, la a cărei coroană regele Franței nu renunțase, să intervină în folosul său la Veneția și Constantinopol etc. (Hurmuzaki, III¹, p. 437–438; XI, p. 98–99, 100, 104–109; C. Esarcu, *Petru Cercele. Documente din arhivele Veneției*, București, 1874, p. 15, 17; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 78–81; idem, *Nou despre Petru Cercele*, în „RI”, XXI (1935), nr. 7–9, p. 247–249, 256–257; N. Iorga, *op. cit.*, p. 293, 297; idem, *Un „Héraclide” à Montpellier et un courtisan valaque de Henri III*, în „BSHAR”, XVII (1930), p. 19–21; F. Sivori, *Memoriale*, p. 142–143; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 21–26; T. G. Bulat, *L'odyssée d'un courtisan valaque de Henri III*, p. 347–348; E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427–1601) collected from british Archives*, Londra, Paris, 1964, p. 42–43).

Este posibil chiar ca Petru Cercele, care în primăvara 1580 îi scrisese lui John Wolley, membru al parlamentului britanic (E. D. Tappe, *op. cit.*, p. 41–42), sigilându-și scrisoarea cu o pecete cu inscripție românească (prima de acest fel cunoscută), să fi făcut chiar o scurtă călătorie la Londra (I. Chipere, *Cel mai vechi sigiliu cu legenda în limba română*, în „MI”, XII (1980), nr. 2, p. 6–8; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 79).

O adevărată presiune diplomatică exercitată între aprilie 1579 și septembrie 1580 de regele Franței și mama sa, prin scrisori și prin ambasadorul la Poartă, De Germigny, asupra cercurilor conducătoare turcești, în parte favorizată de moartea marelui vizir Mehmet Sököllu la 11 octombrie 1579 (Hurmuzaki, Supliment I¹, p. 46–48; XI, p. 96–98, 100, 101–102; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 29–30; idem, *Rătăcirile în Apus*, p. 293–294, 297–298; Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercele*, p. 249–251; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 84–85), a făcut ca în cele din urmă Murad III să cedeze, înștiințându-l pe

Petru la 15 iulie 1580, prin intermediul regelui Franței, că poate să vină la Poartă (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 52; XI, p. 101; cf. și A. Veress, *Documente*, II, p. 184), acordându-i chiar la 6 septembrie 1580 mult așteptatul salvconduct (Hurmuzaki, XI, p. 102–103), care a ajuns însă la Paris abia la începutul anului 1581.

Înarmat cu un număr impresionant de scrisori de recomandare din partea regelui Franței și a reginei mamă către conducătorii locurilor pe unde trebuia să treacă și către autoritățile otomane, în frunte cu sultanul (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 250–251, 259–260; Hurmuzaki, *Supliment* I¹, p. 53–54; XI, p. 104–105; A. Veress, *Documente*, II, p. 189–193; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 26; N. Iorga, *Un „Héraclide” à Montpellier*, p. 22), Petru Cercel, însoțit de Berthier, secretarul ambasadei franceze la Poartă, care i-a fost atașat până în Țara Românească, a părăsit la 6 februarie 1581 Parisul (Hurmuzaki, XI, p. 45), după doi ani de ședere la curtea Franței. Trecând în jurul datei de 18 februarie pe la curtea ducelui de Savoia de la Torino, apoi pe la Ferrara (I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 35; F. Sivori, *Memoriale*, p. 143–144), la 3 martie ajunge la Veneția, unde rămâne până spre sfârșitul lunii, primit cu o ceremonie oficială la 8 martie și tratat regește. Vizitează arsenalul și i se pune la dispoziție o galeră pentru a-l duce la Raguza. La Veneția i se alătură Franco Sivori, viitorul său secretar, biograf și susținător bănesc (F. Sivori, *op. cit.*, p. 144–147; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 26–27; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 251; idem, *Documente*, p. 84–85; Hurmuzaki, *Supliment* I¹, p. 55; III¹, p. 439–442; XI, p. 105–107; A. Veress, *op. cit.*, p. 195; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 119–120; George Lăzărescu, *Prezențe românești în Italia*, București, 1995, p. 20–22).

Înainte de 30 martie 1581 Petru pleacă spre Raguza (Dubrovnic), unde ajunge înainte de 8 aprilie 1581, după care urmă o călătorie triumfală prin Balcani (F. Sivori, *op. cit.*, p. 146–150; Hurmuzaki, XI, p. 108; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 28), care stârni nemulțumirea marelui vizir (Hortensia Schachmann, *Petru Cercel după izvoare de curând publicate sau inedite*, în „CL”, XXXVI (1902), nr. 10, p. 917–918; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 29), încheiată la 8 mai 1581, când se afla la Constantinopol (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 57–63; III¹, p. 62, 67; IV², p. 113; XI, p. 109).

Petru Cercel a rămas la Poartă, cu rangul de „mütefferika” (care urmează după cel de sangeac și guvernator de provincie, ascultând doar de sultan, reprezentând cel mai înalt titlu care se acordă fiilor sau fraților voievozilor români care stau la Poartă; Hurmuzaki, *Supliment* I¹, p. 62), doi ani și o lună (1581–1583) înainte de a obține domnia, locuind la Pera (Galata) în casa ambasadorului Franței, De Germigny. Au fost ani de neașteptat de intense eforturi diplomatice personale ale susținătorilor săi încoronați din Franța [Henric III și Caterina de Medicis adresându-se chiar sultanului, la 6 mai 1582, și patriar-

hului Ieremia II de Constantinopol, în 1583 (Hurmuzaki, XI, p. 126–127, 157–158)], pentru care cauza lui Petru Cercel ajunsese o chestiune de „reputație” regală (*ibidem*, p. 112), la care s-au adăugat străduințele neobosite ale ambasadorului francez la Poartă, De Germigny (Hurmuzaki, XI, p. 110–114, 118–150, 153–157; *Supliment*, I¹, p. 55–60, 62–64, 71–73; Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel*, p. 251–253, 261–263; N. Iorga, *Un „Héraclide” à Montpellier*, p. 23–23; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 28–29). Ani de speranțe și dezamăgiri, de așteptări frustrante și stratageme, în final, Petru, și, desigur, susținătorii săi francezi, înțelegând că dincolo de diferite pretexte pentru numirea în Țara Românească, pe primul plan s-a situat lăcomia conducătorilor turci, pentru care „onoarea și reputația [...] constau în întregime în aur și argint” (Hurmuzaki, XI, p. 122), protectorii lui Mihnea și ai lui Petru Cercel încurajând, în beneficiul lor, înfruntarea financiară dintre cei doi rivali (F. Sivori, *Memoriale*, p. 150–161; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 28–32; Hortensia Schachmann, *op. cit.*, p. 919–926), sub oblăduirea lui Murad III, primul sultan care a luat mită (Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 243–244).

Între 1581 și 1583 s-au cheltuit cele mai mari sume de bani pentru cumpărarea unei domnii de până atunci. Dacă Petru Cercel a împrumutat și cheltuit numai la sfârșitul intervalului 500 000 de scuizi (Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 31; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 89–90), totalul cheltuielilor sale s-a ridicat la 1 400 000 de scuizi (1 160 000 de galbeni) (M. Berza, *Variațiile exploatarei Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI–XVIII*, în „Studii”, XI (1958), nr. 2, p. 61; *Istoria României*, II, București, 1960, p. 783), Mihnea și mama sa, doamna Ecaterina, au plătit sume uriașe apreciate în trei ani la 600 000 de ducați numai pentru sultan (T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 346, 348), pentru a împiedica investirea lui Cercel. Astfel, la 3 octombrie 1582 i se cerea lui Mihnea să trimită cel puțin jumătate din cele 100 de poveri de aspri (= c. 166 000 de galbeni), „la care te-ai obligat mai înainte, în afară de tributul pe care-l trimiți în fiecare an”, cu aceasta apărând „ideea unei dări suplimentare pentru confirmarea tronului, care stă la originile mucarerului de mai târziu”. Cum tributul era de 61 de poveri de aspri, rezultă că peșcheșul amintit era aproape dublu. De altfel, în această vreme, Mihnea începe într-adevăr plata mucarerului (mare, la trei ani), turcii încercând chiar să-l transforme în dare anuală, ceea ce nu s-a reușit acum din cauza imposibilității de plată a țării (Mihai Maxim, *Sistemul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 9, p. 1 745; idem, *Les relations roumano-ottoman entre 1574 et 1594*, în „RRH”, XVI (1977), nr. 3, p. 480). Datoria a fost achitată de Mihnea în decembrie 1582, și pe lângă acestea s-au trimis numeroase sume de bani sultanei-mamă, marelui vizir etc., până la piticul eunuc al curții, care a primit

8 000 de galbeni (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 33–34), al căror quantum nu poate fi cu exactitate calculat. Doar lacomul Murad III ar fi primit, în 1582, 400 000 de galbeni (I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 48).

În sfârșit, De Germigny calcula cheltuielile lui Mihnea pentru menținerea pe tron în 1581–1583 la 1 000 000 de galbeni (Hurmuzaki, XI, p. 159), sumă care trebuie să fi fost cu mult mai mare (M. Berza, *op. cit.*, p. 60; *Istoria României*, II, p. 782).

Viața lui Petru Cercele la Constantinopol din mai 1581 până în iunie 1583 nu a fost deloc cea a unui sărman exilat. Dimpotrivă, în casa cu o frumoasă grădină a ambadorului Franței din cartierul Pera (Galata), a dus o existență plăcută, într-o mare libertate. Raportul rezumativ (*telhis*) al marelui vizir Kodja Sinan pașa către sultan din 1589, care a dus la pieirea lui Petru Cercele, îl acuza, după informațiile lui Mihnea și ale unchiului acestuia Petru Șchiopul, că în vremea când a stat la Galata: „*aducea pe ascuns multe doamne și femei musulmane, pe care nu numai că le-a posedat, dar, atunci când i s-a dat domnia Țării Românești, a ales trei femei musulmane culte și le-a dus în vilaietul Țării Românești. După ce le-a posedat câțiva ani, a trecut cu forța <aceste femei> în credința ghiaură, iar apoi le-a căsătorit cu ghiauri. Atunci când a fugit, a luat cu sine una dintre ele și a mers la vilaietul unguresc*” (Tahsin Gemil, *Documente turcești inedite (sfârșitul sec. XVI și XVII)*, în „*RA*”, LVIII (1981), nr. 3, p. 356), ceea ce în ochii musulmanilor era cea mai gravă acuzație care se putea aduce unui creștin.

În cele din urmă, presiunile diplomatice ale regelui Franței și ale mamei sale, dublate de promisiunile bănești ale lui Petru Cercele și-au vădit roadele. La 6/16 mai 1583 marele vizir Siavuş pașa i-a promis ambadorului francez că Petru Cercele va fi instaurat în urma sosirii tributului din Țara Românească (Hurmuzaki, XI, p. 157), după obicei (măzările domnilor aveau loc după acest moment pentru ca cel scos din domnie să nu fugă cu banii haraciului, iar urmașul să nu fie astfel nevoit să strângă încă o dată birul din țară; cf. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 349; Hortensia Schachmann, *Petru Cercele*, p. 918–919). Ca atare, sosind tributul Țării Românești la 8/18 iunie 1583 (Hurmuzaki, XI, p. 663), îndată s-a trecut la învestirea lui Petru, luat chiar prin surprindere de această măsură atât de îndelung așteptată (F. Sivori, *Memoriale*, p. 162–163).

- 2 În iunie 1583 Petru Cercele a fost chemat la o întâlnire secretă cu Hasan aga ienicerilor, „care era atotputernic pe lângă sultan”, în grădina acestuia, fără participarea ambadorului De Germigny, fiind anunțat că poimăine (*undo-mani*), va primi învestitura în domnia Țării Românești. Petru Cercele informa îndată despre aceasta pe Franco Sivori — care notează totul, folosind datele după stilul nou — „cu o bucurie plină de gravitate”.

În seara de luni 10/20 iunie marele vizir l-a anunțat pe Petru Cercele că sultanul, acordându-i domnia, urmează să plătească banii promiși ca dar acestuia și să fie gata pentru ceremonia de sărutare a hainei padișahului (F. Sivori, *op. cit.*, p. 162–163). Suma promisă sultanului era de 200 000 de ducați de aur, plus 300 000 pentru alte personalități otomane, care trebuiau achitați înaintea plecării spre țară (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 89; Hurmuzaki, XI, p. 664).

La 13/23 iunie, „în ajunul Sfântului Ioan Botezătorul, anul 1583” (*la vigilia di San Giovanni Battista, l'anno 1583*) (sărbătoare care atât la catolici, pe stil nou, cât și la ortodocși, pe stil vechi, cade pe 24 iunie), după mărturia lui F. Sivori, aflat la fața locului, „*au fost trimise însemnele regale* (de învestitură, de fapt, probabil doar a diplomei [*berat*] — *n.a.*) în casa domnului ambador (al Franței, unde locuia Petru Cercele — *n.a.*), cu participarea multor români, care de mult timp așteptau la Constantinopol să vadă aceasta, și turci de frunte și alte feluri de oameni, din care în fiecare zi erau mai mult de cinci sute de persoane în casă” (F. Sivori, *Memoriale*, p. 163–164; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 32–33 și nota 111, considerând că „Sivori ne dă data exactă a numirii lui Cercele: 24 iunie”, fără a observa că în realitate aceasta a avut loc „în ajunul” (*vigilia*) acestei date și fără a ține seama de celelalte amănunte cronologice prețioase pe care le furnizează memoriile lui Sivori pe care le-a editat). De la 13/23 iunie 1583, după obiceiul vremii, Petru Cercele era socotit domnul Țării Românești.

Mărți 18/28 iunie 1583 după audiența lui De Germigny la marele vizir, sultanul a poruncit acestuia din urmă să-l trimită în Țara Românească, luându-i-se, după obicei, măsura pentru „*scuffia* sau pălăria ducală” (cuca), care era așteptată la 29 iunie/9 iulie împreună cu stindardul de domnie (Hurmuzaki, XI, p. 161; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 350). La 23 iunie/3 iulie un ceauș a fost expedit în Cipru spre a aduce de la castelul din Famangusta pe Pătrașcu, fratele mai mare al lui Petru Cercele, pentru a rămâne la Poartă ca „*ostatec*” (Hurmuzaki, XI, p. 159, 162; IV², p. 116–117; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 351). La 19/29 iunie 1583 Cercele a sărutat mâna marelui vizir Siavuş pașa și a vizitat pe alți viziri; la 24 iunie/4 iulie sosind „*scuffia*” (cuca) și steagul de domnie (Hurmuzaki, XI, p. 162; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 350–351). Cum fratele său se lăsa așteptat, la 21/31 iulie 1583 Petru Cercele s-a înfățișat sultanului pentru ceremonia sărutării mâinii sau a hainei, în vederea plecării în țară, la reședința de vară a acestuia de la Kandilibași (Scutari) pe malul asiatic al Bosforului, fiind primit cu onoruri neacordate nici unui dintre înaintașii săi, întorcându-se cu o suită demnă de „cel mai mare rege al vremii”, aruncând dinari mulțimii, seara dând „*un banchet regal*” (Hurmuzaki, XI, p. 166; F. Sivori, *Memoriale*, p. 165; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 346, 352). Ceremonia a avut loc la reședința sultanului, în chip cu totul neobișnuit (F. Sivori, *op. cit.*, p. 165; Hurmuzaki, XI, p. 169), căci altfel se desfășura în divan, deoarece mama, sora și soția lui Murad III, sultana

Hazaki (venețiana Baffo, susținătoarea lui Cercel, aflată în legături și cu Caterina de Medicis; Hurmuzaki, XI, p. 163 și nota 6, p. 164–165), voiau să-l cunoască pe noul domn, atât de laudat (F. Sivori, *loc. cit.*).

Totuși el a rămas la Constantinopol până la 5/15 august 1583, cumpărând chiar un palat („*un palazzo*“, „*serrail*“), unde s-a instalat la 21 iunie/1 iulie (T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 351), pentru ca mulțimea solicitanților să nu-l mai deranjeze pe ambasadorul Franței, în casa căruia locuia. Aici a primit, cum am văzut, la 24 iunie/4 iulie, cu ceremonia obișnuită „*scufia*“, iar la 2/12 iulie steagul de domnie (*ibidem*). A plătit sumele promise ca dar la Poartă, împrumutând 700 000 de scuzi (care cu dobânda se ridicau la 1 milion, ce urma să fie achitat în doi ani) de la grecii care făceau negoț în Țara Românească, și-a răsplătit însoțitorii italieni și francezi, pe care de altfel i-a luat cu el în țară (cf. Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel*, p. 254–255, 264–270; E. D. Tappe, *Documents*, p. 44). Înconjurat de o curte măreață, la care s-au adăugat o seamă de boieri munteni și rude ale sale, venite din țară, străbătând străzile Constantinopolului cu o strălucită suită de dregători turci și peste 200 de călăreți, de parcă „*ar fi fost încoronat sultanul*“ (F. Sivori, *Memoriale*, p. 164–165), mereu ocupat să primească ambasadori prieteni și solicitanți (A. Veress, *Documente*, II, p. 253–254), Petru Cercel a refuzat cu mărînimie oferta marelui vizir de a-l ucide în secret pe Mihnea care sosise cu familia la Poartă, pentru suma de 100 000 de scuzi, răspunzând că „*nu vrea să cumpere sângele acelui tânăr nevinovat, care fusese născut principe, ba chiar dacă ar fi posibil să se afle amândoi la conducere, l-ar primi ca tovarăș*“. Peste câțiva ani, Mihnea nu se va sfii însă să cumpere uciderea lui Cercel (cf. *infra*). Deocamdată, cei doi rivali își fac reciproc daruri, cel al lui Mihnea fiind „*o foarte frumoasă trăsură aurită cu totul, acoperită cu velur roșu, cu ciucuri de aur, cu 12 cai în întregime albi ca zăpada*“ (F. Sivori, *op. cit.*, p. 165), care, de altfel, nu-i mai era de folos în Rodos.

Plecarea lui Petru Cercel spre Țara Românească, hotărâtă pentru 22 iulie/1 august 1583, a fost întârziată de încercarea surorii lui Murad III „Sultana“ Fatima, soția marelui vizir Siavuş paşa, de a pune în aplicare planul său, datând dinainte de 1/11 iulie 1583, de a-l căsători pe Cercel cu o protejată a sa creștină, crescută în casa sa, descinzând dinspre mamă din nobila familie Fieschi din Pera (Galata). Intervenind și sultanul, Petru a declarat marelui vizir că soția acestuia căuta să-l căsătorească contra voinței sale cu o femeie care nu era de rangul său, fiind hotărât să renunțe chiar la domnie. Siavuş paşa i-a acordat un an pentru a face nunta, lăsându-l însă să înțeleagă că timpul le rezolvă pe toate..., ceea ce s-a și întâmplat dar numai „*prin sume mari de bani*“, date femeilor interesate (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 90; F. Sivori, *op. cit.*, p. 166, 192).

Peste un an însă, Petru Cercel s-a căsătorit, după 5/15 septembrie 1584, când Brașovul trimitea un reprezentant la nunta sa (Hurmuzaki, XI, p. 828), foarte probabil, după un nou izvor, cu una din cele trei femei musulmane pe care le-a adus în Țara Românească, creștinându-le; desigur, cu cea care l-a însoțit apoi în pribegie în Transilvania, de care pomenește în 1589 Kodja Sinan paşa (Tahsin Gemil, *Documente turcești inedite*, p. 356). Aceasta era fără îndoială mama lui Marcu Cercel, născut în 1583 la Constantinopol, inițial ca fiu nelegitim (Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească*, p. 87–88), la creștinare, femeia primind numele de Stanca, pe care însă pomelnicul bisericii Sfântului Nicolae din Scheii Brașovului o numește, semnificativ, cu numele (poate poreclă) care circula în mod obișnuit la acea vreme, „*doamna Sultana*“ (N. Iorga, *O descoperire privitoare la biserica Sfântului Nicolae din Scheii Brașovului*, p. 5, 14, pl. I). Se pare chiar că aparținea familiei otomane Köprelli, deoarece în 1618 când se afla la Constantinopol, fiul ei Marcu Cercel era cunoscut doar sub numele turcesc Köprelli Oğlu, după mărturia lui Tomas Borsos, capuchehaia lui Gabriel Bethlen [„*AAIAI*“, XXIV¹ (1987), p. 306].

Marcu a rămas, copilărinte în Transilvania (Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 90), dar mama sa, a fost ridicată și dusă la Constantinopol, în baza unei „sentințe religioase“, împreună cu celelalte două femei foste musulmane, pe baza raportului din 1585 al lui Mihnea revenit la domnie (Tahsin Gemil, *loc. cit.*). Astfel, urma ei se pierde în orașul împărătesc și ea dispăre din viața fiului său, care în decembrie 1597 va ajunge la curtea lui Mihai Viteazul, urmându-și apoi soarta spre scaunul ... Moldovei (cf. vol. II al acestei lucrări).

Sosind, în sfârșit, la 2/12 august 1583 la Poartă, Pătrașcu, om bun și liniștit, fratele mai mare, dar „*bastard*“ (Hurmuzaki, *Supliment*, I, p. 63), al lui Petru Cercel (fiu legitim), care l-a lăsat capuchehaie („*loco-tenent*“), deși era bolnav de șase luni (Hurmuzaki, XI, p. 168; F. Sivori, *Memoriale*, p. 166–167; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 352), astfel că la 14/24 octombrie 1583 a și murit, fiind înmormântat a doua zi în biserica patriarhiei din Constantinopol (Hurmuzaki, XI, p. 183. Pentru activitatea sa ca pretendent și om de cultură, cf. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 84–85; Dan Pleșia, *Mănăstirea Dealu — necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în „*Scripta Valachica*“, III (1972), p. 150–152; Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 352), noul domn a pornit îndată, la 5/15 august, spre Țara Românească (F. Sivori, *op. cit.*, p. 166; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 353). După ce mai întâi trimisese la Paris un gentilom francez, Mellier de la Constance, pentru a exprima întreaga sa recunoștință pentru ajutorul acordat la obținerea domniei, în primul rând regelui Franței (Hurmuzaki, XI, p. 168–172, 174–175), pe care ulterior îl recunoștea ca pe „*cel mai mare binefăcător după Dumnezeu*“, sperând să se mențină în scaun încă

mult timp, „sub umbra și protecția sigură a Maiestății Sale“ (Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel*, p. 275).

Ca protejat al regelui Henric III, Petru a părăsit Constantinopolul cu un cortegiu de o măreție ieșită din comun, o adevărată „mică armată“ depășind mult obișnuitele alaiuri domnești de acest fel, și chiar pe cel al beglerbegului Greciei (Rumeliei, Turciei Europene) (F. Sivori, *op. cit.*, p. 120–121, 167–169; *Călători străini*, III, p. 6–7; Hurmuzaki, XI, p. 173; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 353), noul domn călărind ca un împărat triumfător (Stefano Guazzo, la N. Iorga, *Un „Héraclide“ à Montpellier*, p. 26).

Acest cortegiu care s-a tot mărit pe drum, ajungând în final la 7 000 de oameni (F. Sivori, *op. cit.*, p. 168), s-a deplasat încet. Între 12/22–17/27 august 1583 a trecut prin Adrianopol (Hurmuzaki, XI, p. 174–182; *Supliment*, I¹, p. 72–73; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 39–40), a străbătut apoi Bulgaria, traversând Dunărea pe la Giurgiu și a ajuns lângă București la 29 august/8 septembrie 1583 (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53, 209; Hurmuzaki, XI, p. 182; F. Sivori, *op. cit.*, p. 168–169).

- 3 O dată cu investirea lui Petru Cercel la Constantinopol, la 13/ 23 iunie 1583, acesta fiind de acum oficial noul domn al Țării Românești, cum am văzut mai sus, el a trimis un reprezentant, desigur pe Borcea clucerul, amintit în cea mai veche variantă a cronicii interne, care a însoțit la București pe schimni ceaușul venit să-l ridice pe domnul mazil Mihnea (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688). Borcea clucerul și ceaușul au plecat de la Poartă la 18/28 iunie, ceaușul trebuind să „așeze un guvernator din partea zisului domn principe, pe cine va voi, pentru a administra (țara) până la sosirea sa“ (a lui Petru Cercel) (Hurmuzaki, IV², p. 116–117; XI, p. 159–162). Ei au ajuns la București înainte de 15/25 iulie 1583, când „doi boieri de la noul Petru vodă“ se aflau la Brașov. A doua zi aici vin alți „3 boieri de la noul Petru vodă“, iar un altul la 20/30 iulie (Hurmuzaki, XI, p. 826).

Mihnea, deși a plecat spre Constantinopol probabil doar la 23 iulie/2 august 1583 (cf. *supra*), a predat conducerea țării, înainte de 15/25 iulie, ceaușului care, așa cum credea mai târziu iezuitul Antonio Possevino „conduce între timp țara“ (A. Veress, *Documente*, II, p. 275). Într-una din scrisorile sale expediate de la Tripoli, menționate mai sus, Mihnea își amintea, în anul următor, că: „Pentru aceasta dinadins a venit un om al padișahului căruia i-am predat administrația; apoi a trebuit să însoțesc pe un ceauș de la Curte (a sultanului — n.a.) care se înapoia“ (N. Bănescu, *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II «Turcitul»*, p. 181).

Schimni ceaușul, care s-a înapoiat la Poartă o dată cu Mihnea și cu familia acestuia, a lăsat la conducerea țării „după obicei“ (*comme est accoustumé*) pe boierul trimis de domnul investit, Borcea clucerul, „pentru a guverna din

partea zisului domn principe, pentru a administra până la sosirea sa în țară“ (T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 351). Clucerul Borcea a condus, așadar, o locotenență domnească (cu un termen folosit mai târziu), instituție care a existat însă și mai înainte („după obicei“), când domnul investit întârzia la Poartă, dar care abia acum poate fi documentată. Ea a funcționat, cu participarea dregătorilor din sfatul domnesc, în frunte cu marele ban Mihalcea Caragea, care a părăsit pe Mihnești, în perioada de dinainte de 15/25 iulie, când boieri munteni trimiși în numele noului Petru vodă se aflau la Brașov, cum am văzut, și până la 28 august/7 septembrie 1583, când Mihalcea banul Caragea, în fruntea a 400 de boieri călări, l-a întâmpinat pe Petru Cercel, care trecuse Dunărea, pe drumul dintre Giurgiu și București (F. Sivori, *Memoriale*, p. 169; *Călători străini*, III, p. 8).

- 4 Petru Cercel și-a făcut intrarea în București a doua zi, la 29 august/8 septembrie 1583, dată exact notată atât în cronică internă (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53, 209; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688), cât și de ambasadorul De Germigny (Hurmuzaki, XI, p. 182), începându-și astfel efectiv domnia. În același timp a avut loc ceremonia de întâmpinare a noului domn, alaiului său ieșindu-i înainte „tot poporul, bărbați și femei, pe o câmpie mare“ (F. Sivori, *op. cit.*, p. 169, *Călători străini*, III, p. 9).

În ziua următoare, 30 august/9 septembrie 1583, a avut loc „ceremonia încoronării, care a fost cu mare fast, după cum este obiceiul în această țară“, în prezența micului imbroglior (scutierul sultanului). În chip de coroană lui Petru Cercel i s-a pus pe cap „o beretă de brocart de aur, după obiceiul Țării Românești, lucrată cu nestemate întocmai ca o coroană“ (F. Sivori, *op. cit.*, p. 170; cf. și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 122–123), așa cum apare în portretele citorilor repictate în veacul XVI în naosul bisericii mănăstirii Tismana, în timp ce în portretul lui Cercel din biserica de la mănăstirea Călușu, coroana pusă pe capul său de un înger („din mila lui Dumnezeu“) este de tip regal, cu fleuroane, așa cum purtaseră domnii români până spre mijlocul secolului XVI. „Bereta“ lui Sivori nu este nici „calpac“ (*Călători străini*, III, p. 9) și nici „cuca“ pe care o acorda sultanul (cum crede Veniamin Ciobanu, *Coroana: simbol al puterii monarhice și al statului (secolele XII–XVII). Considerații generale*, în „AIII“, XXXIII (1996), p. 17), ci un acoperământ de cap care doar sugerează coroana de tip apusean, purtată din secolul XIV de domnii români, un compromis între aceasta din urmă, legată de ideea de domnie din mila lui Dumnezeu, și cuca simbolizând domnia acordată de sultan.

În aceeași zi a urmat ceremonia „sărutării picioarelor înălțimii sale, în semn de supunere“, de către boierii de la curte, apoi de către cei din țară, vreme de două sau trei săptămâni (F. Sivori, *op. cit.*, p. 170). În lumina datelor certe de mai sus, evident, încoronarea lui Petru Cercel a avut loc înainte de 5 septem-

brie 1583, data primului act (chiar cu sfat domnesc) păstrat de la acest domn, dar aceasta nu implică o contradicție cu data pentru încoronare consemnată de F. Sivori, cum s-a crezut (Cristian Luca, *Petru Cercele*, p. 106, nota 22), deoarece nu s-a ținut seama, ca de atâtea ori în istoriografia românească (!) de diferența între stilurile calendaristice folosite de izvoare: în timp ce 5 septembrie este pe stil vechi (deci 5/15 septembrie) Sivori utilizează stilul nou (deci 30 august/9 septembrie).

În ciuda încercărilor lui Petru Cercele de a domni după dreptate, protejând la judecăți pe cei săraci, și făcând daruri boierilor din sfatul domnesc (Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercele*, p. 253, 273–274; *Călători străini*, III, p. 73–74; cf. și p. 9–11), nevoia de bani l-a făcut să ducă o aspră politică fiscală, chiar și față de boieri, fiind nevoit chiar să execute pe unul dintre aceștia la sfârșitul anului 1583 (E. D. Tappe, *Documents*, p. 45–46; *Călători străini*, III, p. 288). Cronica internă reține că a crescut birul curtenilor din județe („au pus birul curții foarte mare”) și a introdus „gorștină de oi”, fiind „cel dintâi care a făcut această născocire, adică să ia „zeciuală pe oi” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53, 209; Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 688). Cf. și Cristian Luca, *op. cit.*, p. 69–81.

În primăvara 1584 Petru a trebuit să facă față unui complot al boierilor numai în parte apropiați Mihneștilor, care rămăseseră în țară, de Paști executând pe neașteptate trei frunțași ai sfatului domnesc: marele vornic Mihăilă, pe care îl ridicase el însuși la o înaltă dregătorie, marele ban Dobromir din Runcu și Gonțea mare paharnic, ultimii doi cu o vechime de 15 ani în dregătoriile lor (*D.I.R.*, B, XVI–5, p. 241, 298; A. Veress, *Documente*, II, p. 302; Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească*, p. 86–87; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 51–52, 62, 71).

Un an mai târziu, la 16/26 martie 1585, de la Constantinopol Berthier anunța pe Henric III că Petru Cercele a nemulțumit pe toată lumea (la Poartă), dar nu credea că va fi schimbat până la sosirea tributului, în iunie (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 92). S-a înșelat, Murad III făcând în cazul său o excepție și mazilindu-l la sfârșitul lui martie 1585.

- 5 Acordând lui Mihnea, care se afla încă la Tripoli, în „Barbaria” (Africa), diploma de reînvestire (*berat*) în domnia Țării Românești, la 20/30 martie 1585 (cf. *infra*), sultanul îl îndepărta automat din domnie pe Petru Cercele, (al cărei ultim act intern păstrat este din 25 martie/4 aprilie (*D.I.R.*, B, XVI–5, p. 182). La 26 martie/5 aprilie 1585, ambasadorul englez la Poartă W. Harborne anunța în Anglia noua schimbare, relevând rolul jucat în aceasta de Petru Șchiopul, nepotul său Mihnea, și mama acestuia, doamna Ecaterina, sub aspectul promiterii de bani și al denigrării lui Petru Cercele (E. D. Tappe, *Documents*, p. 48). Patru zile mai târziu, la 30 martie/9 aprilie 1585, se știa la Poartă că un ceaș

plecase deja spre Țara Românească împreună cu clucerul Paraschiv, omul lui Mihnea, pentru a-l aduce la Poartă pe mazil și tezaurul său, care se afla la Târgoviște, prilej de nemulțumire pentru turci, care vedeau în mutarea reședinței domnești de la București un semn al apropierii lui Cercele de Transilvania și Ungaria habsburgică (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 93; Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 688).

Principalul nemulțumit de Petru Cercele, jucând un rol considerabil în mazilirea acestuia, a fost însă beglerbeiul Greciei (Rumeliei) Khadim Mesih pașa, fostul agă al ienicerilor, care și-a păstrat pentru sine, în contul plății care i-o datora domnul pentru ajutorul dat la înscăunare, 200 000 de scuzi trimiși de acesta sultanului, aflând apoi cu mânie de plângerea pentru aceasta adresată de Cercele marelui vizir. În plus, domnul refuzase să cumpere de la un fost dregător turc o coroană de aur în valoare de 60 000 de scuzi (F. Sivori, *Memoriale*, p. 196–198; *Călători străini*, III, p. 31–32; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, Brașov, 1847, p. 75). Desigur, banii promiși de exilatul Mihnea și de mama sa au jucat și ei un rol însemnat în mazilirea lui Petru Cercele (cf. și Hortensia Schachmann, *Petru Cercele*, în „CL”, XXXVI (1902), nr. 11, p. 1 021–1 022; Ștefan Pascu, *Petru Cercele și Țara Românească*, p. 62–64).

La 7/17 aprilie 1585 la Constantinopol Berthier mai credea că Petru Cercele va veni la Poartă pentru a se justifica (Hurmuzaki, *Supliment* I¹, p. 95). De fapt, domnul aflase încă din „*duminica dinaintea Florilor*” (28 martie/7 aprilie 1585), prin știri din Moldova și Transilvania, că fusese mazilit (F. Sivori, *op. cit.*, p. 196; *Călători străini*, III, p. 31), pregătindu-și încă din această zi, după mărturia secretarului său F. Sivori, un plan de acțiune. A doua zi, în zori (29 martie/8 aprilie 1585), sosind la Târgoviște vestea că ceașul Husein cu știrea mazilirii lui Petru și a numirii lui Mihnea a ajuns la București (F. Sivori, *op. cit.*, p. 199; A. Veress, *Documente*, III, p. 14, 16), Petru Cercele a luat măsuri de prevenire a tulburărilor, asigurându-și sprijinul gârzi domnești, iar după primirea ceașului anunțând pe boieri și pe Sivori că la mijloc sunt uneltirile inamicului său beglerbeiul Rumeliei, astfel că va pleca la Poartă pentru a se dezvinovăți, știre care a ajuns la cunoștința lui Berthier, cum am văzut, înainte de 7/17 aprilie (F. Sivori, *op. cit.*, p. 199–204; *Călători străini*, p. 34–37; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 65).

Petru Cercele nu știa că de fapt sultanul era cel care acordase domnia lui Mihnea și poruncise tot atunci lui Sigismund Báthory, voievodul Transilvaniei, să-l aresteze și să-i trimită averea la Poartă dacă se va refugia prin Ardeal (A. Veress, *op. cit.*, p. 8–9), poruncă reînnoită desigur prin ceașul Husein, care la 26 martie/4 aprilie trecea prin Brașov în drum spre Alba Iulia (Hurmuzaki, XI, p. 829), astfel că a hotărât să urmeze tocmai această cale pentru a se refugia în Ungaria Superioară, sub protecția împăratului habsburg (F. Sivori, *op. cit.*, p. 204–205).

Marti 6/16 aprilie 1585, la miezul nopții, Petru Cercele a părăsit Târgoviștea îndreptându-se spre trecătoarea Branului, cu întreg tezaurul său, pe care îl aprecia ca „foarte mare“ („*mio thesoro che è assai*“; F. Sivori, *op. cit.*, p. 206), cuprinzând și suma haraciului neachitată, valorând în total „*peste un milion de scuzi*“, bani și lucruri de mare preț, încărcate în 43–50 de care trase de câte șase cai, între care 700 000 de scuzi. O adevărată armată, cuprinzând garda domnească, cam 800 de pedestrași și 500 de călăreți, până la 2 000 de oameni, cu trei tunuri (restul artileriei a fost distrusă pentru a nu cădea în mâna turcilor), boieri, slujitori etc., până la 8 000 de persoane formau convoiul (F. Sivori, *op. cit.*, p. 205–208; *Călători străini*, III, p. 38–41; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 96; III¹, p. 90–91; IV², p. 126, 128; XI, p. 686, 728, 830; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 66; Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 190, 218–219, 229–230 [averea lui Cercele ar fi cuprins între 330 000 și 500 000 de galbeni-ducăți, din care la Constantinopol ar fi ajuns bani și obiecte în valoare de circa 200 000 de galbeni, restul rămânând în mâinile jefuitorilor ardeleni și în mică măsură înapoiați lui Petru Cercele și apropiaților săi]).

În noaptea de 6/16 spre 7/17 aprilie 1585 domnia lui Petru Cercele a luat sfârșit. Începea cea de-a doua pribegie al cărei itinerar, încheiat o dată cu omorârea sa în martie 1590, a cuprins: într-o primă etapă (aprilie 1585–august 1587) trecerea în Transilvania pe drumul de la „Orăți“, pe lângă cetatea Piatra Craiului, prin pasul Giuvala (F. Sivori, *op. cit.*, p. 209–210; *Călători străini*, III, p. 41–42; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 76; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 67), oprirea forțată la cetatea Bran, unde i s-au reținut o parte din lucruri (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 96, 97, 98; A. Veress, *Documente*, III, p. 12–17), trecerea prin Râșnov, Codlea (Brașovul nu-l primește), fuga în straie țărănești, doar cu nouă persoane, printr-un sat românesc, spre Hălchiu și Măgheruș, fără a putea ajunge la Făgăraș, unde era așteptat (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 90; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 98, 127; P. Binder, *Bejenirea lui Petru Cercele și Făgărașul (1585)*, în „*Vatra*“, Târgul Mureș, 1985, nr. 11, p. 176 B), jefuirea averilor sale și ale unor boieri însoțitori, împărțite între lefeții din garda sa, nobili ardeleni, orașul Brașov și ceașul, reprezentant al sultanului, care a recuperat doar o parte din averile lui Cercele, în sfârșit, arestarea acestuia în cetățile Mediaș, Chioar și Hust (din Maramureș), de unde în noaptea de 20/30 spre 21/31 august 1587 a evadat în chip aventuros, după mai multe încercări spectaculoase de a fi eliberat din afară prin comploturi sau zadarnice intervenții pentru el, între alții, pe lângă papa Sixt V, împăratul habsburg și regele Poloniei (F. Sivori, *op. cit.*, p. 211–264; *Călători străini*, III, p. 41–69; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 68–77; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 99, 100, 127, 128; III¹, p. 90–91, 451; III², p. 21; IV², p. 127–129; XI, p. 831; XV¹, p. 699; E. D. Tappe, *Documents*, p. 49; A. Veress, *Documente*, III, p. 17–24, 34–38, 89–91;

Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 90–91; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 76–77; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 95–96; N. Iorga, *Îndreptări și întregiri la istoria românilor după acte descoperite în arhivele săsești*, I, Brașovul, în „*AAR*“, M.S.I., S. II, t. XXVII, 1905, p. 138; Hortensia Schachmann, *Petru Cercele*, p. 1 024–1 027; Cristian Luca, *Petru Cercele*, p. 88–96).

A doua etapă a pribegiei lui Petru Cercele (august 1587–iulie 1589), în nădejdea obținerii de sprijin pentru redobândirea domniei la Poartă, ținta finală, îl poartă prin Cașovia (Ungaria Superioară, azi Slovacia), în stăpânirile imperiale, unde rămâne peste trei luni (septembrie–decembrie 1587), Viena (ianuarie 1588), unde se întâlnește cu arhiducele Ernest de Habsburg, Veneția (ianuarie–martie 1588), unde nu mai e bine primit ca în 1581, ci chiar îndepărtat, chipurile pentru a respecta Capitulația cu turcii, dar de unde reia legătura cu regele Franței, Henric III, și trimite cereri noului ambasador francez la Poartă, Lancosme, și credinciosului său François Ponthus de la Planche, aflat și el acolo, spre a începe demersurile pentru reluarea domniei, Ancona, Loretto (martie 1588), unde se închină faimoasei Madone locale, ajungând în aceeași lună la Roma. Bine primit de papa Sixt V, care îl socotea „bărbat catolic“ (*vir Catholicus*) și unit cu Sfântul Scaun“, și de cardinalii acestuia, rămâne aici, continuându-și demersurile la Poartă, până în decembrie 1588, după care reia drumul spre Constantinopol, unde, la începutul lui septembrie, trimisese sultanului un mare diamant și 200 000 de scuzi, atrăgându-l de partea sa. Zăbovește apoi la Veneția, unde nu prea era dorit, jumătate de an (ianuarie–iulie 1589), vizitând pe ducele de Mantua și apoi Ferrara (martie 1589).

În prima jumătate a lui mai 1589 Murad III trimite la Veneția un ceaș să-l ducă pe Petru Cercele la Poartă, unde nu demult fusese ucis de ienicerii revoltați beilerbeiul Rumeliei, marele său inamic (F. Sivori, *Memoriale*, p. 265–275; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 100, 102–104; III¹, p. 92, 105–107, 128, 448, 454–456; III², p. 23, 143–144, 450; IV², p. 136–139; XI, p. 201–207, 728; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 91–92; E. D. Tappe, *Documents*, p. 52, 54; A. Veress, *Documente*, III, p. 128, 134; Cristian Luca, *Considerații pe marginea unor documente inedite privitoare la relațiile lui Petru Cercele cu Veneția (1588)*, în „*CI*“, S.N., XVII² (1998), p. 119–142; idem, *Petru Cercele*, p. 96–102; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 77–82; Hortensia Schachmann, *op. cit.*, p. 1 027–1 030; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, p. 123–125; George Lăzărescu, *Prezențe românești în Italia*, p. 23–24).

După 29 iunie/8 iulie 1589 Petru Cercele, însoțit de un trimis al sultanului, pornește spre Constantinopol (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 104; F. Sivori, *op. cit.*, p. 275), în cea de-a treia și ultima parte (iulie 1589–martie 1590) a celei de-a doua pribegii. Lăcomia de bani a turcilor a dus însă la lărgirea cercului de

pretendenți la scaunul muntean. La 9/19 iulie 1589 domnia a fost luată lui Mihnea și dată vărului său Vlad, fiul unchiului patern Miloș, care însă, fiind bolnav, moare curând, la 25 iulie/6 august, poate otrăvit, iar Mihnea vine la 5/15 august pentru a-și susține cauza la Poartă (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 94; Hurmuzaki, IV², p. 141–142; XI, p. 727, 728; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 77–78; N. Iorga, *Prefață*, la Hurmuzaki, XI, p. LXVII). Între timp, la 15/25 iulie 1589 Petru Cercele a sosit la Constantinopol, găzduit „aproape incognito” în casa ambasadorului Franței (Hurmuzaki, IV², p. 142).

Licitarea scaunului Țării Românești a avut loc în divanul sultanului înainte de 8/18 august 1589. Mihnea, favorizat de marele vizir Kodja Sinan pașa, care revenise la putere la începutul lui aprilie, și susținut de unchiul său, Petru Șchiopul, și de influentul om de credință al acestuia Bartolomeo Brutti, trimisese 300 000 de ducăți încă înaintea venirii sale la Poartă (F. Sivori, *op. cit.*, p. 276; Hurmuzaki, IV², p. 141). Petru Cercele promitea 500 000 de taleri, dar numai după ce va reveni în scaunul domnesc (Hurmuzaki, XI, p. 728). Un incident, poate pus la cale, a înclinat hotărâtor balanța în favoarea lui Mihnea. Un partizan al acestuia, foarte probabil chiar Bartolomeo Brutti, l-a insultat pe Cercele, declarând în divanul de licitare amintit că nu ar fi fost fiu legitim, ci chiar un „fals voievod”. Cel ofensat i-a tras o palmă, ceea ce a avut drept urmare, la porunca sultanului, trimiterea sa călare pe un măgar la închisoarea Yedicule (Șapte Turnuri), în ciuda strigătelor sale de protest, despărțit de oamenii săi. Ambasadorul Franței, țară unde izbucnise războiul civil, n-a reușit să-i obțină eliberarea (*ibidem*; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 95; Hurmuzaki, III¹, p. 127; IV², p. 142–143; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 78; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 82; Hortensia Schachmann, *op. cit.*, p. 1 031). Mihnea a fost, așadar, reînvestit și la 10/20 august 1589 a sărutat mâna sultanului înainte de a se înapoia în țară (Hurmuzaki, IV², p. 142).

- 6 Petru Cercele a rămas închis în Cele Șapte Turnuri „în închisoare și în lanțuri”, cum mărturisește Ioan de Marini Poli la 5/15 noiembrie 1589 (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 91, 93; Hurmuzaki, IV², p. 145), până la 6/16 martie 1590, când o relatare din Constantinopol arăta că a fost trimis la Rodos, pentru care inamicul său, Mihnea, ar fi plătit 100 000 de scuți (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 96; cf. și Hurmuzaki, IV², p. 150). La 17/27 martie ambasadorul imperial la Poartă, B. Pezzen, raporta arhiducelui Ernest că în urmă cu nouă zile, deci pe 8/18 martie 1590, Petru Cercele a fost scos din închisoare și trimis cu o galeră spre Rodos, menționând defalcăt cam aceeași sumă, plătită de Mihnea (Hurmuzaki, III¹, p. 134). Probabil ultima dată era cea la care a pornit galera.

În răstimpul petrecut la Yedicule (august 1589–martie 1590), Petru Cercele a promis sultanului 1 000 000 de scuți, din care 400 000 imediat și restul în timpul a trei ani, după reluarea domniei (Hurmuzaki, IV², p. 144–145), sau

500 000 de galbeni și plata datoriilor predecesorilor săi, în valoare de 400 000 de galbeni, plus furnizarea de carne pentru negustorii turci la jumătate de preț (*ibidem*, XI, p. 728). Retragerea ambasadorului Franței, în august 1589, după asasinarea lui Henric III la întâi a lunii (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 102–104) l-au lăsat însă fără o protecție serioasă (*Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 79; F. Sivori, *Memoriale*, p. 276; Ioachim Crăciun, *Croni-carul Szamosközy*, p. 96).

În Transilvania ajunsese știrea că înainte de reîntoarcerea la București Mihnea, împreună cu capuchehaia ardeleană, l-ar fi vizitat pe Cercele la închisoare, stabilind condițiile în care l-ar putea ajuta în schimbul renunțării la tron (Ioachim Crăciun, *loc. cit.*). Cunoscând firea miloasă, înclinată spre împăcare a lui Mihnea, faptul nu este exclus. S-a vorbit chiar de o falsă execuție a lui Cercele, Mihnea primind cuca și sigiliul cel mare ale acestuia (*Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 77), ceea ce nu era neobișnuit la Poartă, pentru a storce bani pretendentului favorizat (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 89).

În sfârșit, s-a afirmat că Mihnea ar fi plătit 50 000 de galbeni pentru uciderea lui Petru Cercele (Hurmuzaki, IV², p. 150; A. Veress, *Documente*, III, p. 176); ceea ce era posibil pe atunci, chiar dacă Cercele a refuzat, cum am văzut, o ofertă similară pentru uciderea rivalului său mazilit în 1583!

Cert este că execuția lui Petru Cercele a fost hotărâtă de sultan, pe baza acuzațiilor aduse de raportul rezumativ (*telhis*) din 1589 al marelui vizir Kodja Sinan pașa, susținător al Mihneștilor, document necunoscut în trecut. Amestecând acuzații reale cu cele fictive, acesta l-a învinovățit pe fostul „hain” (fugar), în primul rând pentru că în vremea când a stat la Galata (1581–1583) a trăit cu femei musulmane, dintre care pe trei („culte”!) le-a adus în Țara Românească, trecându-le cu forța la „credința ghiaură”, căsătorindu-le cu „ghiauri”, una, cum am văzut, chiar cu el însuși, cel puțin formal (Sultana — Stanca), pe care apoi a luat-o cu el în pribegie în Transilvania. Ulterior, sub Mihnea, Piri kethüda a aflat aceste femei și le-a readus la Istanbul, în baza raportului lui Mihnea și a unei „sentințe religioase” (*fetvâ*) dată de muftiu, al cărui text, care îl condamna pe Petru Cercele la decapitare, preluat în *telhis*-ul lui Sinan pașa, era cunoscut și ambasadorului venețian la Poartă, G. Moro, la 27 mai/6 iunie 1589 (Hurmuzaki, IV², p. 140). Potrivit concepției islamice fapta era deosebit de gravă, atrăgând pedeapsa cu moartea a celui vinovat, astfel că nu întâmplător Sinan pașa o așează în capul acuzațiilor aduse lui Petru Cercele.

Alte acuzații (reale sau neîntemeiate) arătau că atunci când, în loc să vină la Poartă, a devenit „hain”, a dat steagul de investitură al sultanului voievodului Transilvaniei (de fapt capturat de ardeleni o dată cu alte bogății din averea jefuită a lui Cercele), a luat cu el în afara banilor de haraci și din dări interne 800

de poveri de aspri (= 80 milioane) de la negustori, măcelari și gelepi [mari negustori de vite și capre] (în realitate, a lăsat datorii de 889 poveri = 88,9 milioane de aspri, sau peste 1,2 milioane de galbeni; Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, p. 195–196; Hortensia Schachmann, *op. cit.*, p. 1 023), bani pe care i-ar fi „dăruit” ungurilor și polonilor (de fapt i-au fost jefuiți în Transilvania).

Cu totul gratuite erau acuzațiile că ar fi participat în vreun fel la jefuirea de către cazaci a cetăților Bender (Tighina) și Oceakov și că slujitorul său „Planča” (François Ponthus de la Planche) ar fi fost trimis la Constantinopol pentru a „spiona”, sub pretextul unei călătorii la Ierusalim (de fapt pentru a lucra pe față în folosul lui Petru Cercel; *Călători străini*, III, p. 45, 63, 69; F. Sivori, *Memoriale*, p. 270; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 76). Petru ar fi călătorit în Germania, la Moscova, la „ungur”, la Viena, în Spania, la Roma și la Veneția (itinerar numai în parte real!), cerând ajutor pentru a redobândi domnia, și apoi pentru a ataca pe otomani (obsesia turcilor despre o eventuală „cruciadă”, pentru pregătirea căreia Cercel a fost acuzat atât în 1583 (A. Veress, *Documente*, II, p. 191; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 29–30), cât și în 1589 (F. Sivori, *op. cit.*, p. 276).

În final, Sinan pașa cerea arestarea „numitului hain”, obligarea lui de a comunica informațiile strânse în țările creștine, și apoi pedepsirea lui pentru trădare (Tahsin Gemil, *Documente turcești inedite*, p. 356–359), ceea ce s-a și întâmplat.

Nu se știe exact unde și cum a fost executat Petru Cercel, îndată după cel târziu 8/18 martie 1590, când galera pe care era îmbarcat, cu nasul și urechile tăiate, a pornit spre Rodos (Hurmuzaki, III¹, p. 134; XI, p. 738). Pentru cei mai mulți agenți diplomatici de la Poartă, el a fost aruncat în mare și înecat. Bailul venețian la Poartă raportând chiar amănuntul că a fost mai întâi sufocat și apoi aruncat în mare (*ibidem*, IV², p. 150. Cf. și N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 89; Hortensia Schachmann, *op. cit.*, p. 1 032; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 83), fapta petrecându-se „într-o noapte” (Ioachim Crăciun, *Croni-carul Szamosközy*, p. 96).

În același an, fostul său secretar, Franco Sivori, a aflat că Petru ar fi ajuns în Rodos, unde, după câteva luni ar fi fost ucis din ordinul marelui vizir Sinan pașa (F. Sivori, *op. cit.*, p. 276–277), ceea ce e mai puțin probabil.

În sfârșit, șapte ani mai târziu se atribuia un rol în uciderea, și mai ales în ceea ce privește soarta rămașitelor lui Petru Cercel, lui Nichifor Parasio (Nichifor Dascălul) din Tesalia, personaj faimos în epocă, nepot de fiică al lui Mihai Cantacuzino Șeitanoglu, având o vară căsătorită cu Sinan pașa și o soră în haremul lui Murad III. În 1590, când ținea locul patriarhului Ieremia II, ar fi contribuit la uciderea lui Petru Cercel (*Călători străini*, III, p. 607–608), înviuire susținută de legătura sa de rudenie cu Sinan pașa, inamicul lui Cercel. Cu

prilejul interogatoriului luat de poloni la 4/14 martie 1597 în castelul Malbork, unde se afla arestat pentru alte acuzații, Nichifor Dascălul a fost întrebat dacă este adevărat în legătură cu cadavruul lui Petru voievod, înecat în mare, că pielea jupuită de pe acesta, tratată cu alaun și umplută cu fân, a trimis-o lui Aron vodă (de fapt lui Mihnea; Nichifor a fost doar ulterior agentul lui Aron)? „Faptul este știut”, dar Nichifor a negat că ar fi făptuit aceasta, spunând că ar fi făcut-o înșiși românii (N. Iorga, *Nichifor Dascălul exarh patriarhal și legăturile lui cu Țările Române (1580–1599)*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXVII, 1905, p. 198; cf. și p. 186), adică slujitorii lui Mihnea de la Poartă.

Este greu de știut dacă aceasta a fost într-adevăr soarta tristă a rămașitelor lui Petru Cercel, oricum un mormânt al său nu este cunoscut, iar portretul lui pictat ulterior în biserica mănăstirii Căluu, ținând în mâna stângă pecetea unei scrisori nedeschise, nu face decât să sporească taina care îi înconjoară sfârșitul.

MIHNEA TURCITUL

Numirea la Constantinopol 1585 martie 20/30¹.

Locotenență domnească 1585 a. martie 26/aprilie 4 – mai 20/30².

(II) 1585 mai 20/30³–1591 p. februarie 8/18⁴.

„Turcirea” (trecerea la islamism) 1591 a. martie 20/30⁵.

- 1 La 20/30 martie 1585 Murad III acordă din nou domnia Țării Românești lui Mihnea, diploma (*berat*) care înregistrează data și condițiile în care a avut loc aceasta (plata haraciului de 7 000 000 de aspri = c. 60 000 de ducati, a peșcherilor stabilite, în schimbul protecției sultanului și al respectării autonomiei) fiind scrisă la 7/17 septembrie 1585 (Mihai Maxim, *L'autonomie de la Moldavie et de Valachie dans les actes officiels de la Porte, au cours de la seconde moitié du XVIe siècle*, în „RRH”, XV (1977), nr. 2, p. 229–230; cf. și p. 221–224; idem, *Culegere de texte otomane, I, Izvoare documentare și juridice (sec. XV–XX)*, București, 1974, p. 62–68, cu data greșită). La reluarea domniei a fost ajutat de Iane banul Cantacuzino, „om cuminte și prieten al domnului, care în timpul maziliei l-a ajutat mult să se întoarcă în domnie, și cu înțelepciunea sa și cu banii săi, căci e foarte bogat” (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 79, 81).

Mihnea a fost îndată înștiințat, plecând în grabă, cu escală la Modon (sud-vestul Moreei), de unde la 30 martie/9 aprilie 1585 era așteptat la Constantinopol din zi în zi. La aceeași dată, la Poartă se știa că ceașul Hasan și clucerul Paraschiv, reprezentantul noului domn, au plecat mai demult spre Țara Românească (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 93; Virgil Căndea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 688).

- 2 Înainte de 29 martie/8 aprilie 1585, când vestea despre sosirea ceașului la București a ajuns la Târgoviște (F. Sivori, *Memoriale*, p. 199; A. Veress, *Documente*, III, p. 14, 16, cf. *supra*), Hasan și Paraschiv clucerul au instituit o locotenență domnească la București în așteptarea lui Mihnea. Mai precis, cum la 26 martie/4 aprilie 1585, ceașul Husein apărea la Brașov împreună cu un mare paharnic (desigur Ianiu din Boleasca) și un anume Stroia, din partea lui Mihnea vodă (Hurmuzaki, XI, p. 829), desigur stăpânirea acestuia din urmă fusese instaurată la București înaintea acestei date. Astfel se explică emiterea unui document intern în numele lui Mihnea la 16/26 aprilie 1585 (*D.I.R.*, B, XVI-1, p. 184-185), când acesta abia sosise la Constantinopol din locul de exil. În vreme ce Petru Cercel, care își avusese reședința la Târgoviște, fugise de aici, cum am văzut, la 6/16 aprilie 1585 (cf. *supra*).

Mihnea a ajuns pe mare la Constantinopol la 11/21 aprilie 1585 (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 96). Vreme de o lună el s-a ocupat de întărirea poziției sale, angajându-se să plătească datoriile lui Petru Cercel: 889 de poveri de aspri, „și ne-am îndatorat și noi până să venim în țară încă pe atâta” (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 69-70). La 20/30 aprilie 1585 el a sărutat mâna sultanului (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 97; XI, p. 686), dar nu a plecat spre Țara Românească decât la 11/21 sau 12/22 mai 1585 (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 90; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 97), intrând în București la 20/30 mai (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53, variantă; Virgil Căndea, *loc. cit.*), o dată cu care locotenența domnească și-a încheiat misiunea.

- 3 Cu intrarea lui Mihnea în București, la 20/30 mai 1585, începea cea de-a doua domnie a sa [primul act intern păstrat de la el este din 26 mai/5 iunie 1585 (*D.I.R.*, B, XVI-5, p. 189-190)], marcată de lupte la Poartă cu patru pretendenți: unul, Constantin, care se declara fiul nelegitim al lui Mircea Ciobanul, chiar înainte de 21 mai/1 iunie 1585 (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 97-98; IV², p. 129-130; N. Iorga, *op. cit.*, p. 62), alți doi nenumiți, exilați la Rodos, cu urechile și nasul tăiate, înainte de 27 septembrie/7 octombrie 1588 (Hurmuzaki, XI, p. 717), și în sfârșit, vărul său, Vlad, fiul unchiului său Miloș, căsătorit în urmă cu un an, la 10/20 iunie 1587, cu Velica, o nepoată de fiică a lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna (cf. *supra*). La care ulterior s-a adăugat ultima înfruntare cu Petru Cercel din 1589-1590.

Toate acestea au necesitat sume foarte mari plătite la Poartă (M. Berza, *Variațiile exploatarei Țării Românești*, p. 61), cele mai mari cheltuite până atunci de domnii munteni la Constantinopol, și în consecință o creștere nemaîntâlnită a fiscalității interne. Acum se introduce birul excepțional „ce i-au zis năpaste”, apoi „pre roșii (curteni — n.a.) un bir foarte mare”, „pre megiiși găleata de pâine și dijma din 5 stupi un stup” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 53; Virgil Căndea, *op. cit.*, p. 688).

În plus, spre a mulțumi sfântului apostol Matei pentru redobândirea domniei, Mihnea a ridicat până în 1590 altarul cel mare din biserica Sfântul Matei din Murano (Veneția), unde mătușa sa Mărioara Vallarga a pus inscripția în numele lui „Ioan Mihnea, din familia regală a Corvinilor [...], voievod al Munteniei, țară de dincolo de Dunăre, în Dacia, colonie romană” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 66-67). Domnia sa s-a desfășurat sub influența mamei, doamna Ecaterina Salvaressa (până în 1589) și a unchiului său Petru Șchiopul. Faptul era de notorietate la acea vreme, astfel că în 1588, înălțând paraclisul Buna Vestire la mănăstirea Snagov, fostul mitropolit Serafim menționa în pisanie că lucrarea a avut loc „în zilele blagocestivului Io Mihnea Voevod și mamei lui, doamna Ecaterina, fiind domn în țara Moldovei Io Petru Voevod” (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 156).

Pierderea pentru scurt timp a celei de-a doua domnii s-a datorat lui Vlad, fiul lui Miloș, care trăise la Constantinopol un deceniu după moartea tatălui său (20 februarie 1577), cu o pensie de 40 de aspri pe zi, acordată de sultan („AG”, III (1996), nr. 1-2, p. 65, 127), majorată cu 5 aspri la 11/21 august 1585 (Mihai Maxim, *L' Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 43), susținut și de unchiul său Petru Șchiopul, la curtea căruia a trecut un timp (Hurmuzaki, XI, p. 724-725), iar după nunta cu Velica s-a întors la Poartă, unde se afla în august 1587 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 68). Aici, în urma morții doamnei Ecaterina, între 8/18 februarie și 20/30 aprilie 1589 (Gheorghe T. Ionescu, *Nou despre doamna Ecaterina Salvaressa a Țării Românești*, în „Istros”, Brăila, VII (1994), p. 198-199), principala sfătuitoare și sprijinitoare a lui Mihnea, cu întinse relații la Poartă, Vlad a devenit pretendent la scaunul muntean, pe care l-a și obținut la 9/19 iulie 1589, astfel că la 12/22 iulie știrea despre apropiata sosire în Țara Românească a noului Vlad voievod ajunsese deja la Brașov (Hurmuzaki, XI, p. 839), în timp ce de la Constantinopol ea era anunțată la Viena și Madrid la 11/21 iulie (*ibidem*, p. 727; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 94). Oficial însă investirea acestuia a avut loc la 18/28 iulie 1589 (Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 43, nota 2). Vlad era sprijinit de Sinan pașa și de Bartolomeo Brutti (Hurmuzaki, IV², p. 141), trimis de unchiul său Petru Șchiopul, care se temea, desigur, că Mihnea ar putea pierde iarăși scaunul la revenirea lui Petru Cercel (cf. *supra*), astfel că a preferat să-l susțină pe celălalt nepot al său

(N. Iorga, *Prefață*, la Hurmuzaki, XI, p. LXVII; idem, *Ospiti romeni în Veneția (1570–1610)*, București, 1932, p. 93). Din această perioadă datează icoana păstrată de Petru Șchiopul până la moarte, rămasă în castelul austriac Ambras, a cărei inscripție arată că: „*Io Petru voievod și fiul său Vlad voievod și domn a întregii țări a Ungrovlahiei a făcut această icoană*“ (A. Veress, *Documente*, IV, p. 346–347, il. la p. 88–89), lucrată, așadar, când Vlad era socotit domn al Țării Românești, iar Petru Șchiopul îl considera ca pe un fiu.

Aflând neplăcuta veste, chiar înainte de sosirea ceașului de la Poartă, Mihnea a plecat la Constantinopol după 19/29 iulie 1589, când se afla încă la Târgoviște (D.I.R., B, XVI–5, p. 419), întorcându-se la București abia pe la 5/15 septembrie, trei zile mai târziu această ultimă știre fiind cunoscută la Brașov (*ibidem*, p. 840; N. Iorga, *Ospiti romeni*, p. 94).

Între timp, îndată după sosirea sa la Poartă, la 25 iulie/6 august 1589 Vlad, care era oricum suferind, a murit otrăvit („*veneno gestorben*“) (Hurmuzaki, XI, p. 728; N. Iorga, *loc. cit.*; *Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 77), foarte probabil ca urmare a uneltirilor vărului său, care ulterior a pus să-i fie răzuit și portretul din biserica mănăstirii Bucovățul Vechi (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuilletés dans la chronique murale de Bucovăț*, p. 474–475).

Desigur, pentru îndepărtarea vărului său, Mihnea, reinvestit în domnie la 17/27 august 1589, după moartea acestuia (Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 43, nota 2), a plătit sume mari de bani la Poartă, 40 000 de galbeni trebuind să primească numai nepotul marelui vizir care l-a însoțit în Țara Românească (Hurmuzaki, IV², p. 144), după înălțurarea înainte de 8/18 august 1589 și a celui de-al doilea rival sosit la Poartă, Petru Cercel (cf. *supra*). Firmanul sultanului din 24 august/3 septembrie 1590 arată că Mihnea, care atunci se afla la Adrianopol în drum spre Țara Românească (A. Veress, *Documente*, III, p. 186–189), a împrumutat bani cu 15%–50% dobândă pentru a plăti „impozitul său (*virgii*) către visteria imperială“, acea dare nouă, introdusă chiar de el în 1582, ca peșcheș de instalare în domnie, dublând haraciul (Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane*, p. 1 746), din care la 9/19 octombrie a achitat o parte, în valoare de 2 584 056 aspri (23 000 de galbeni) (*ibidem*, p. 1 745).

- 4 Înainte de 6/16 februarie 1591, când residentul imperial și cel venețian de la Poartă anunțau știrea, Mihnea fusese înlocuit din domnie, la Constantinopol (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 96; Hurmuzaki, IV², p. 154), de Ilie, un fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpușneanu. Acesta încercase încă din 1582, cu ajutorul cazacilor, să-l înlăture pe Petru Șchiopul din Moldova după care a trecut în Bavaria (1586), iar apoi, pe la 1589 a sosit la Poartă. Aici, ocupându-se cu negoțul de blănuri, a fost numit „Blănarul“ (*il Pellizzoro*), ulterior, ca pretendent, fiind trimis în Rodos (N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XIX, 1898, p. 243–244; Ștefan S. Gorovei,

Mușatinii, București, 1976, p. 153–154). Obținând domnia munteană în prima jumătate a lui februarie 1591, în schimbul unor mari sume de bani, la 6/16 martie se știa că „Blănarul“ a sărutat mâna sultanului, primind steagul de domnie, cuca și haina, după obicei (Hurmuzaki, III¹, p. 143; IV², p. 154, 155; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 96). Peste câteva zile însă, din motive necunoscute, a fost schimbat cu un alt pretendent, numai aparent mai norocos, Radu, un fiu al lui Mircea Ciobanul. La 13/23 martie 1591 acesta din urmă sărutase chiar mâna sultanului (Hurmuzaki, III¹, p. 146), ulterior însă, din pricina bețiilor și a comportării indecente, în loc să fie trimis în Țara Românească, a fost închis într-un turn la Marea Neagră (desigur la Yedicule), înainte de 24 aprilie/4 mai 1591, fiind înlocuit de Ștefan Surdul, un fiu al lui Ion vodă cel Viteaz (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 97; Hurmuzaki, III¹, p. 148; XV¹, p. 705). Ultimul document cunoscut emis de Mihnea, înainte de a pleca la Poartă, este din 8/18 februarie 1591 (D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Atena, 1987, p. 33).

- 5 În timpul acestor schimbări de domni desfășurate la Poartă în prima jumătate a anului 1591, datorate în primul rând lăcomiei de bani a turcilor, mazilul Mihnea a avut o evoluție interesantă, parțial înțeleasă până acum. Ceașul Cadâr, care i-a anunțat la București mazilirea (Virgil Căndea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688), l-a însoțit la Constantinopol, unde a ajuns cu 400 de călăreți și 800 de care, la 28 februarie/10 martie 1591 (Hurmuzaki, IV², p. 155; N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 98). Peste aproape o săptămână, la 6/16 martie, aici se știa că Mihnea, despuat de bunurile sale și părăsind tot ce mai avea, spera să fie exilat la Alep (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 96).

Două săptămâni mai târziu, la 20/30 martie 1591, informații spaniole și imperiale din Constantinopol arătau că în urmă cu puține zile Mihnea s-a făcut „*turc*“, „*de teama inamicilor săi*“ (între care se număra acum și influentul Iane Cantacuzino, fostul său susținător; A. Veress, *Documente*, III, p. 241), numindu-se Mehmed beg. Sultanul i-a acordat favoruri extraordinare, hainele de preț cu care era îmbrăcat, un inel și un pumnal cu pietre prețioase, iar marele vizir i-a făcut mari hatăruri, socotindu-l ca un fiu, promițând să-i dea un „beiler-begat“ (principat), îngăduindu-i să-și trimită soția și fiul la unchiul său, Petru Șchiopul din Moldova. Noul bei ar fi vrut să facă sangiacate în Moldova și Țara Românească (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 96; Hurmuzaki, III¹, p. 145–146; IV², p. 154, 155; XV¹, p. 705; N. Iorga, *op. cit.*, p. 99).

La 29 martie/8 aprilie 1591 Mehmed bei (Mihnea) se închină, sărutând haina sultanului, a doua zi având loc ceremonia oficială a trecerii sale la islamism, după care a primit sangiacatul de Nicopol (Hurmuzaki, III¹, p. 147, 148; III², p. 281; A. Veress, *Documente*, III, p. 241; N. Iorga, *loc. cit.* Cf. și Gh. Cantacuzino, C. Bălan, *Date noi pe marginea cercetărilor istorico-arheologice de*

la m-rea Cătălui, în „RM”, V (1968), nr. 6, p. 552). După informațiile lui Szamosközy a fost chiar „*circumcis la Țarigrad*” (Ioachim Crăciun, *Croni-carul Szamosközy*, p. 97).

Cea mai veche variantă a cronicii interne crede că Mihnea s-a turcit, „*văzând că sultanul e mâniat pe el și de teamă să nu-l omoare*” (Virgil Cândea, *loc. cit.*). Versiunea turcească din aprilie 1591 susține că „*de bună voia lui s-a turcit*” (Hurmuzaki, XV¹, p. 705). Ulterior și variantele cronicii interne din secolul XVII afirmă că „*au lăsat legea creștinească și s-au făcut turc, de voia lui*” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 54, 209). Iar cronica atribuită lui Radu Popescu adaugă amănuntul că „*s-au turcit el și un copil al lui mai mare*” (*Istoriile domnilor Țărilor Românești*, ed. 1963, p. 67), adică Radu, fiul său legitim cu doamna Neaga, născut în 1584, care la 21/31 august 1587 era socotit de Pascal de Marini Poli „*ceva mai mare de trei ani, copil sănătos și deștept*” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 69, 70, 79, 81). Astfel se explică dispariția din viața românească a fiului cel mare legitim al lui Mihnea Turcitul, care prin trecerea la islam pierduse ca și tatăl său dreptul la scaunul Țării Românești.

Și totuși Mihnea Turcitul a mai revenit a treia oară în Țara Românească, pentru puțin timp și în condiții insuficient cunoscute, dar reale.

MIHNEA TURCITUL

(III) 1591 a. mai 5/15 – p. mai 22/iunie 1¹.

† 1601 a. octombrie 11/21².

□ Necunoscut.

- 1 În timp ce în martie–aprilie 1591 Țara Românească era condusă, desigur, de un grup de boieri din sfatul domnesc, în frunte cu Mitrea mare vornic, care emite (sau diacul scrie la acea dată) chiar un act intern la 19/29 martie 1591 (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 5–6), iar de la Poartă nu venea nici unul din domnii numiți și re-pede schimbați, Ilie Alexandru și Radu Mircea, acesta din urmă așteptat încă la București la 1/11 și 3/13 aprilie 1591 (Hurmuzaki, XV¹, p. 705–707), Mehmed beg (Mihnea Turcitul) s-a întors în țară, reluând domnia în condiții practic necunoscute, după 17/27 aprilie 1591, când era încă menționat la Nicopol (Hurmuzaki, III¹, p. 148), sigur însă *după ce se rebotezase*. Un alt fragment de inscripție domnească din biserica mănăstirii Bucovățul Vechi (Mofleni), de

lângă Craiova, descifrat abia în ultimul deceniu, aduce precizarea necesară. Inscriptia, pictată foarte probabil chiar în cursul acestei a treia domnii a lui Mihnea Turcitul din mai 1591, peste portretul răzuit al vărului și rivalului său decedat în 1589, Vlad voievod, fiul lui Miloș (cf. *supra*), povestește evenimen-tele din 1583–1591, începând cu exilul lui Mihnea la Rodos, încheindu-se în partea păstrată prin cuvintele: „*și s-a botezat în anul 7100 (1591)*” (Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuilletés dans la chronique murale de Bucovăț*, p. 474–476).

S-au păstrat chiar două documente originale emise de Mihnea la 5/15 mai și 22 mai/1 iunie 1591 (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 6–8), care datează această a treia scurtă domnie a sa (cf. și Gh. Cantacuzino, C. Bălan, *loc. cit.*), a căror plasare în timp n-ar putea fi altfel explicată. S-au mai păstrat, așezate inițial, foarte semnificativ, în aceeași biserică a Bucovățului Vechi, două pietre de mormânt ale unor jupâne: „*Dobra ce a fost mare băneasă*” și Hrisafina, fata marelui ban Mihai, ambele răposate „*în zilele lui Mihnea Vodă Turcul*” (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 213–214). Acestea fiind primele mențiuni contemporane ale poreclei lui Mihnea, ulterior zis și „*Turcitul*”. Cele două jupâne au murit, desigur, în vremea domniei din mai 1591 a lui Mihnea, deoarece în cele două anterioare acesteia nu i se putea zice „*Turcul*”. Desigur, Mihnea nu putea redeveni pe față „ghiaur”, căci și-ar fi atras pedeapsa cu moar-tea, conform legilor Islamului. Rebotezarea sa s-a făcut în taină. Fățiș, el a rămas același „*turc*”, cum e amintit în inscripțiile tombale menționate. Dar nici în aceste condiții cea de-a treia domnie a sa nu a fost recunoscută de Poartă, care după revocarea lui Radu, fiul lui Mircea Ciobanul, înainte de 24 aprilie/4 mai 1591, a acordat domnia lui Ștefan Surdul, fiul lui Ion vodă cel Viteaz (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 97; Hurmuzaki, III¹, p. 148–149), astfel că Mihnea Turcitul, care oricum rămăsese pentru turci Mehmed beg, s-a înapoiat în sangeacatul său de Nicopol după 22 mai/1 iunie 1591, când emite ultimul său document păstrat din București, și înainte de 1/11 iunie, când Ștefan Surdul se afla deja la aceeași reședință domnească (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 7–10).

Să fi urmărit Mihnea, un om „blajin” și milos, cum era caracterizat la 5/15 noiembrie 1589 de Pascal de Marini Poli (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 91, 94), trăsături moștenite de la mama sa, doamna Ecaterina, să stăpânească ca beglerbei Țara Românească, în raport cu Poarta, intenție pe care i-o atribuie bailul venețian de la Constantinopol la 17/27 aprilie 1591, când se afla încă la Nicopol (Hurmuzaki, III¹, p. 141), rebotezându-se în secret doar pentru a respecta tradiția internă? Oricum, aceasta nu putea fi o soluție viabilă!

În iunie 1591, Mehmed beg (Mihnea Turcitul), care avea doar 26 de ani, a început o nouă viață de renegat, despărțindu-se de doamna Neaga și de fiii ei, reveniți în țară, cu excepția celui mai mare, Radu, „turcit” și el, ca și de iubita sa Vișa, cu copiii ei, ulterior ajunși la Veneția, urmărind însă cu interes crește-

rea și progresele la învățătură ale fiului acesteia Radu Mihnea (N. Iorga, *op. cit.*, p. 99–108; idem, *Ospiti romeni în Venezia*, p. 103–105; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 67. Cf. și Gheorghe David, *O preistorie a emigrației*, p. 115).

La începutul lui octombrie 1591 Mehmed (Mihnea) se afla la Severin, dar la 18/28 februarie 1593 îl aflăm la Constantinopol, de unde în aceeași zi a plecat la Nicopol (N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 101, 103). În decembrie anul următor, 1594, el e trimis spre Țara Românească, pentru a o face să se închine noului domn, fiul său Radu Mihnea, numit la Poartă în locul răzvrătitului Mihai Viteazul, fără însă a izbuti nimic, după care, în martie 1595, Radu a fost înlăturat chiar de marele vizir Ferhad pașa. În campania lui Kodja Sinan pașa din 1595 împotriva lui Mihai Viteazul, participa, se pare, ca pașă de Silistra la bătălia de la Călugăreni (după cronică lui Mustafa Naima, sub numele de bei de Nicopol, fiind însărcinat cu paza podului de la Giurgiu, *Cronici turcești privind țările române*, III, ed. Mustafa A. Mehmed, București, 1980, p. 14), iar în drum spre locul bătăliei scria cu nouă zile mai înainte, la 4/14 august 1593, lui Radu Mihnea, anunțându-l că are acum doi frați, născuți în haremul său (N. Iorga, *op. cit.*, p. 104, 106). Două decenii mai târziu, aflat în scaunul Țării Românești, Radu Mihnea și-a adus la reședința domnească frații și surorile sale „turci”, boierii din gruparea rivalului său Radu Șerban scriindu-i acestuia, aflat în ținuturile împăratului, la 29 aprilie/9 mai <1614>, că „în țara noastră acum strigă hoguea; că-și ține acest domn frații și surorile în casă cu el, și sunt turci” (N. Iorga, *Renegați în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXVI, 1914, p. 802; *D.I.R.*, B, XVII–2, p. 269–270).

- 2 Mehmed (Mihnea) a murit la 36 de ani, cu câteva zile înainte de 11/21 octombrie 1601, cum amintea raportul bailului venețian de la Poartă către doge de la această dată Hurmuzaki, IV², p. 43).

Mormântul său e necunoscut. N. Iorga credea că ar fi murit la Constantinopol, iar „trupul său de renegat se va fi odihnit supt una din pietrele strămbе, împodobite cu turbane, care se ridică dese în cimitirele capitalei turcești” (*Mormintele domnilor noștri*, p. 11), simplă ipoteză. Ar putea fi chiar la Nicopol.

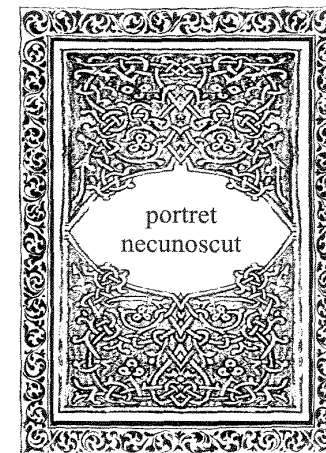
ȘTEFAN SURDUL

**Numire la Constantinopol 1591 a.
aprilie 24/mai 4¹.**

**1591 a. iunie 1/11²–1592 a. octombrie
29/noiembrie 8³.**

† 1595 a. februarie 2/12⁴.

□ **Necunoscut.**

- 1 „Fiul marelui și preabunului Ion voievod”, adică al lui Ion vodă cel Viteaz din Moldova, cum afirmă în primul act păstrat de la el, emis la București, la 1/11 iunie 1591 (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 9–10); fiu legitim, din căsătoria tatălui său cu Maria, fiica lui Lupe Huru, pârcălab de Hotin (1572–1574) (*D.R.H.*, A, XIX, p. 240), sau poate nelegitim, dintr-o altă legătură a părintelui său, „i-au zis *Surdul*” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 67), desigur chiar în timpul vieții. S-a presupus că pentru a obține sprijinul influentului Andronic Cantacuzino la Poartă, s-a căsătorit „prin 1591” cu o fiică a acestuia (N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1968, p. 72; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 123). Poate așa s-ar explica menținerea lui Mihai Viteazul, nepotul de soră al lui Andronic, în sfatul său domnesc, ridicat la rangul de mare postelnic și mare ban (locțiitor), iar ulterior, în afara acestuia, ca mare agă (*D.R.H.*, B, XI, p. 86, 424, 428).

La 24 aprilie/4 mai 1591 se anunță de la Constantinopol că, se înțelege, înaintea acestei date domnia a fost dată unui fiu al lui Ion Vodă, tocmai Ștefan Surdul (Hurmuzaki, III¹, p. 148; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 97), care a întâmpinat mari greutăți în achitarea sumei cu care și-a cumpărat scaunul, angajându-se să plătească datoriile la Poartă ale lui Mihnea Turcitul (Hurmuzaki, III¹, p. 148–150).

Piatra de mormânt a jupaniței Caplea a lui Stan spătarul din Corbi, din biserica mănăstirii Cătălui, arată că aceasta a răposat „în zilele lui Ștefan v(odă); fiul lui Ion) voievod, luna mai 9 zile, în anul 7099 (1591)” (Gh. Cantacuzino, C. Bălan, *Date noi*, p. 552; Gheorghe Cantacuzino, George Trohani, *Săpăturile*

arheologice de la Cătălui—Cășcioarele, județul Ilfov, în „Cercetări arheologice”, București, III (1979), p. 284), adică la 9/19 mai 1591, când domnia lui Ștefan Surdul era cunoscută aici, lângă Dunăre, în vreme ce la Bucovățul Vechi, cum am văzut, inscripțiile tombale ale jupâneselor Dobra și Hrisafina, decedate în aceeași lună mai 1591, arată că aceasta s-a petrecut „în zilele lui Mihnea Vodă Turcul” (cf. *supra*).

- 2 La 22 mai/1 iunie 1591 se anunța de la Constantinopol că noul voievod a plecat spre țară „cu puține zile mai înainte, cu o puternică escortă” (Al. Ciorănescu, *loc. cit.*), condusă de Curt aga (*D.R.H.*, B, XI, p. 86), începându-și domnia înainte de 1/11 iunie 1591, când se afla deja în București (*D.I.R.*, B, XVI-6, p. 9-10), deci la sfârșitul lui mai. Afirmatia cronicii șasești (*Chronicon Fuchsio—Lupino—Oltardinum*, I, p. 87) că ar fi intrat în București abia la 13/23 iulie 1591 este, deci, eronată, și astfel s-a menținut în istoriografia românească până în zilele noastre.
- 3 După o înfruntare pentru domnia Moldovei între Aron vodă, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, mazilit la 18/28 aprilie 1592, și așa-zisul său nepot de frate, Alexandru cel Rău, care își zicea fiul lui Bogdan Lăpușneanu, acesta din urmă a trebuit să se retragă din domnia moldovenească (iunie-iulie 1592) pentru a îngădui readucerea în scaun a lui Aron vodă, impus în primul rând de creditorii săi la Poartă. În schimb i s-a dat domnia Țării Românești, în iulie 1592, de unde a fost scos Ștefan Surdul (cf. *infra*).

La 8/18 iulie 1592 agentul venețian de la Poartă îl anunța pe doge că Alexandru a fost înlăturat din domnia Moldovei, redată lui Aron vodă, la stăruințele creditorilor acestuia, fiindu-i în schimb dată stăpânirea Țării Românești, de care a fost privat cel ce domnea acolo (Ștefan Surdul, al cărui nume nici nu e amintit) (Hurmuzaki, IV², p. 163). Zvonul despre această schimbare de domni în Țara Românească ajunsese chiar la Praga, unde nunțiul papal scria la 14/24 iulie 1592 că pașa de Bosnia l-ar fi ridicat pe Ștefan Surdul, trimițându-l la Constantinopol (*ibidem*, XI, p. 268).

În realitate, în Țara Românească Ștefan Surdul a continuat efectiv să domnească. La 15/25 iulie 1592 el se afla la București, întărind mănăstirii Sfânta Troiță (Radu Vodă) un venit din sare (*D.I.R.*, B, XVI-6, p. 54-55). Chiar dacă prin hazardul vremii nu s-au păstrat alte documente de la acest efemer domn, nu e mai puțin adevărat că nici de la rivalul său, Alexandru cel Rău, nu se cunoaște vreun act până la 1/11 decembrie 1592 (cf. *infra*). În schimb, există un zapis din 6/16 august 1592 scris de „Stanciul logofăt sluga banului Mihai (Mihai Viteazul — n.a.), în zilele lui Io Ștefan voevod” (*D.I.R.*, B, XVI-6, p. 55), care arată că la această dată practic domnea încă Ștefan Surdul. În sfârșit, trebuie să ținem seama de indicațiile tuturor variantelor cronicii interne

după care acesta „a stat la domnie 1 an și jumătate” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 688; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 54, 209), adică de la sfârșitul lui mai 1591, inclusiv, până în octombrie 1592, de vreme ce la 29 octombrie/ 8 noiembrie 1592 firmanul emis la această dată pentru înlocuitorul său, Alexandru cel Rău, îl află pe acesta din urmă deja instalat în scaun (cf. *infra*).

Ștefan Surdul nu a ieșit „din arena istoriei încet, pe nesimțite” (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 124), cum s-a crezut, ci chiar brutal. După un scurt exil în Chios, în noiembrie 1592 obține domnia Moldovei, în locul lui Aron vodă, răzvrătit împotriva Porții, cu sprijinul hanului, al lui Sinan pașa, și al ajutorului acestuia, Curt Aga, care îl propusese de fapt (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, București, 1986, p. 44-45). La 15/25 noiembrie 1594 la Poartă se aștepta „din zi în zi” să sărute mâna sultanului pentru a pleca spre Moldova, cu oaste turcească (Hurmuzaki, III¹, p. 464), ceea ce s-a întâmplat după 17/27 a lunii (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 104), expediția fiind însă amânată două luni.

- 4 Campania pentru instalarea lui Ștefan Surdul în Moldova, în locul lui Aron vodă, și a lui Ștefan Bogdan în Țara Românească, în locul lui Mihai Viteazul, a avut loc la sfârșitul lui ianuarie 1595. La 2/12 februarie agentul englez de la Poartă anunța înfrângerea oștii turco-tătare care îi aducea peste Dunărea înghețată (E. D. Tappe, *Documents*, p. 76-77; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, București, 1990, p. 49-50). Ștefan Surdul cu trupe turcești a înaintat pe la Silistra, dar la trecerea Dunării înghețate a fost înfrânt de trupe munteano-transilvane, ca de altfel și Ștefan Bogdan în zona Rusciucului (Hurmuzaki, III¹, p. 232; III², p. 101; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 45-46; *Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590-1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu, București, 1981, p. 11-12 (doc. 16, cu rezumat greșit, p. 173; Mustafa Naima, în *Cronici turcești privind țările române*, III, ed. Mustafa A. Mehmed, București, 1980, p. 8). Cu această ocazie „însuși Ștefan voievod s-a înecat în albia Dunării” (*ipse autem Stephanus Voivoda in glacie Danuby substitit*) (Hurmuzaki, III¹, p. 232). Cf. și N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 247, 250, care îi atribuie însă multe din acțiunile pretendentului Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 200). Însă după relatarea lui Petru Armeanul, consemnată de Șt. Szamosközy, Ștefan Surdul cu 8 000 de oșteni turci ar fi fost înfrânt chiar de Mihai Viteazul „la Dunăre, în partea Brăilei”, „pierind acolo și Ștefan Vodă” (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 103).

ALEXANDRU CEL RĂU

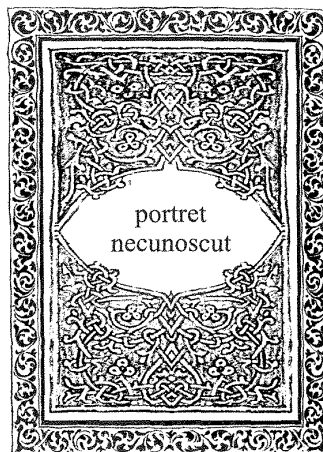
**Numirea la Constantinopol 1592 a.
iulie 8/18¹.**

1592 a. octombrie 29/noiembrie 8²–

1593 a. august 22/septembrie 1³.

† 1597 martie 20/30⁴.

□ Necunoscut.

- 1 Alexandru zis, mult mai târziu, „cel Rău” se declara fiul lui Bogdan Lăpușeanu, și a fost admis astfel în istoriografia românească (cf. I. Minea, *Ceva despre Alexandru Vodă cel Rău*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 344–345), deși pe baza unor nepotriviri cronologice (discutabile, de altfel), s-a exprimat și părerea că „poate să fi fost în alt chip înrudit cu dinastia Moldovei” (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 138–139).

În competiție pentru scaunul Moldovei, având sprijinul agăi ienicerilor în februarie 1584, cu Petru Șchiopul, care însă, cumpărând pe marele vizir, a obținut să-i fie tăiate (în realitate doar crestăte) nasul și urechile în exilul său din Rodos (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 74; IV², p. 122; N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 246; idem, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 76–77), Alexandru revine la Constantinopol în 1591, după fuga lui Petru Șchiopul devenind aproape un an rivalul noului domn Aron vodă. Câștigă din nou sprijinul ienicerilor și al marelui vizir Siavuş paşa, susținut de ei, și în același spirit se căsătorește, nu cu văduva lui Petru Cercel, cum s-a crezut (N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 72; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 130), acea turcoaică „Sultana”, botezată „Stanca”, mama lui Marcu Cercel, ci cu protejata creștină a soției marelui vizir, descendentă după mamă din nobila familie Fieschi din Pera (Galata) (Hurmuzaki, IV², p. 159, 160), cu care în 1583 Petru Cercel refuzase din motive personale să se căsătorească (cf. *supra*), care fusese oferită și lui Aron, căsătorie care pentru Alexandru nu avea nimic înjositor, aducându-i sprijinul marelui vizir și al soției acestuia.

La 18/28 aprilie 1592 se știa la Poartă că Aron vodă a fost mazilit și domnia Moldovei a fost dată lui Alexandru, care se angajase să dea un peșceș extraordinar sultanului, în valoare de 200 000 de coroane (Hurmuzaki, XI,

p. 756–757; cf. și IV², p. 159). S-a vorbit chiar de promisiunea de 600 de poveri (900 000) de aspri (*Chronicon Fuchsio–Lupino–Oltardinum*, I, p. 92). Înainte de 31 mai/10 iunie principele Transilvaniei era înștiințat de sultan să nu îngăduie fuga lui Aron prin Ardeal (*ibidem*, XV¹, p. 712), acesta fiind așteptat la Poartă. Între timp, la 28 mai/7 iunie 1592 Alexandru a sărutat mâna sultanului (*ibidem*, XI, p. 757; IV², p. 160), fiind deci domn investit al Moldovei. Dar la începutul lui iulie 1592, sosind Aron vodă la Poartă, la 15/25 iunie (Hurmuzaki, XI, p. 759), pentru a pleca de aici în exil la Alep, între creditorii săi și cei ai noului domn, în principal ieniceri turbulenți, a izbucnit un grav conflict, în urma căruia înainte de 8/18 iulie 1592 cei ai lui Aron au obținut câștig de cauză: pentru a-și putea plăti datoriile Aron fiind din nou confirmat în domnia Moldovei, iar Alexandru cel Rău a fost mutat în Țara Românească, în locul lui Ștefan Surdul (cf. *supra*), investirea sa în această nouă domnie având loc înaintea amintitei date de 8/18 iulie 1592 (Hurmuzaki, IV², p. 159, 162–163; A. Veress, *Documente*, III, p. 302–303; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 222; N. Iorga, *op. cit.*, p. 72–76; idem, *Pretendenți domnești*, p. 246–247; Ion Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, I, București, 1904, p. 40–41).

- 2 Nu știm ce l-a reținut pe Alexandru cel Rău la Poartă după investirea cu noua domnie muntenească din prima jumătate a lui iulie 1592, probabil problema străngerii de bani pentru plata peșcheșurilor. La București a ajuns, adus de Ahmed aga, ginerele marelui vizir, în schimbul a 70 000 de coroane (Ion Sârbu, *op. cit.*, p. 41) foarte probabil în cursul lunii octombrie, când efectiv a luat sfârșit domnia lui Ștefan Surdul (cf. *supra*), sau mai precis, după 6/16 august, când acesta din urmă mai era în scaun (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 55) și înainte de 29 octombrie/8 noiembrie 1592, când un firman al sultanului arată că Alexandru era deja instalat la domnie. Prin acest firman se poruncește noului domn să strângă pe lângă restul haraciului și „darea ta (virgii) care este după obicei”, adică peșcheșul ce trebuia dat la vistieria sultanului pentru instalarea în domnie, în valoare atunci de 100 de poveri de aspri, perceput și în obiecte prețioase, dare introdusă cu zece ani în urmă, în 1582, de Mihnea Turcitul, devenită în acest răstimp obicei (Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 9, p. 1 746).

De altfel, primul act păstrat de la Alexandru cel Rău este emis de abia la 1/11 decembrie 1592 (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 58–59).

Încă de la început domnia lui Alexandru cel Rău s-a dovedit foarte apăsătoare pentru țară. Cronica lui Baltasar Walther arată că acesta era cu „puțină bunăvoință față de supuși [...] contractase multe datorii cu neputință de a fi răbdate, prețuite cam la 10 poveri de aur. Pe lângă aceasta, adusesse o așa mare mulțime de turci chiar în aceea țară — și până atunci destul de crunt

lovită — încât (turcii) încercau să și-o uzurpe ca pe o provincie ocupată definitiv; să asuprească cu noi feluri de jafuri și cu o cruzime mai mult decât tiranică [...] cu cele mai mari silnicii pe locuitorii cu totul apăsați...” (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „SMIM”, III (1959), p. 60). Fiscalitatea excesivă pentru achitarea celor 10 poveri de aur = 1 000 000 de galbeni (!) a afectat și pe boierii ai căror supuși au sărăcit. În plus, vechii boieri ai lui Mihnea Turcitul și Ștefan Surdul, între care și marele ban Mihai Viteazul, au fost înlocuiți în bună măsură cu străini aduși de Alexandru. Mulți dintre cei care protestaseră au fost executați (P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 26). Mihai însuși e nevoit să jure că nu e fecior de domn, și în cele din urmă, temându-și viața, să fugă prin Transilvania la Constantinopol (N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 83–86, 92), unde, cu sprijinul vărului său dinspre mamă, influentul Andronic Cantacuzino, va obține mai târziu el însuși domnia (cf. *infra*).

Cronicarul contemporan Ștefan Szamosközy relatează că Alexandru (printr-o inadvertență scrie Ștefan vodă) era un „tiran neîntrecut și om fără milă, despre care se spune, că de câteori ieșea la câmp nu uita niciodată să taie câte un boier. Tăiat-a odată acasă, în țară, șaptezeci și cinci de boieri; așa se spune” (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 100). În mai 1593 are loc în ascuns o mișcare boierească, aceasta trimițând o delegație la Poartă, care înainte de 30 mai/9 iunie se prezenta în divanul împărațesc „în numele întregii țări declarând că nu mai pot suporta tirania voievodului și apăsările insuportabile” (Hurmuzaki, III¹, p. 457). Boierii nemulțumiți acționau în favoarea noului pretendent Mihai banul (Mihai Viteazul), care în mai fugise de la Craiova la curtea principelui Sigismund Báthory (cf. *infra*).

O altă grupare boierească, aflată mai demult la Poartă, urmărea în mai-august 1593 aducerea în scaunul muntean a lui Petru Șchiopul, aflat în refugiul de la Bolzano (Bozen), în ținuturile împăratului creștin, declarând că aceasta era și voința sultanului și a marelui vizir: „câtând la primejdiile țării și la ciobanii (cu sensul de oameni grosolani, nepotriviiți — n.a.) care i s-au dat de când te-ai dus domnia ta și au ruinat lumea” (Hurmuzaki, XI, p. 331–332; cf. și p. 349–350, 363; N. Iorga, *op. cit.*, p. 89–92). Cum însă Petru Șchiopul era împiedicat de imperiali să vină la Poartă (Hurmuzaki, XI, p. 333–334, 345–346, 348, 353–354), și el însuși ar fi vrut să treacă mai degrabă în Polonia (*ibidem*, p. 369), Andronic Cantacuzino, secundat de vicarul patriarhal Nichifor Dascălul și chiar de patriarhul Constantinopolului Ieremia II, a susținut acordarea scaunului Țării Românești lui Mihai Viteazul, păstrând încă în noiembrie 1593 sprijinul pentru cel al Moldovei în favoarea lui Petru Șchiopul (*ibidem*, p. 373–374; cf. și 370–371).

La înlăturarea din scaun a lui Alexandru cel Rău, Andronic Cantacuzino, despre care patriarhul Ieremia II mărturisea că „are acum trecere mare la în-

părăție” (*ibidem*, p. 370), a jucat un rol însemnat. La 14/24 noiembrie 1593 el relatea lui Petru Șchiopul că l-a făcut pe banul Mihai domn al Țării Românești: „văzând cerințele vremii și zăbavă din partea Domniei Tale și văzând firea cea rea și ticăloasă a lui Alexandru voievod și intrigile lui, pe care nu le-am mai putut suporta” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, București, 1982, p. 65–66).

- 3 Mazilirea lui Alexandru cel Rău a fost poruncită de Murad III în august–septembrie 1593, pentru că: „a avut loc acolo gâlceavă între tine și ieniceri supușii mei. Deoarece prin această faptă ai făcut nu numai să se hainească unii din oștile de ieniceri ci ai distrus și ceata ienicerască, ai fost îndepărtat din voievodat” (referire desigur la uciderea unui ienicer negustor la București, de un slujitor al domnului, care a provocat reacția ienicerilor de la Poartă, cf. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 94; Hurmuzaki, III¹, p. 457). Mazilul e oprit de a veni la Poartă, trebuind să meargă direct la Galipoli, și de acolo la Alep, iar după înlăturarea tulburărilor, dacă se va supune poruncilor sultanului „vei fi iarăși demn să-ți ocupi postul” (Mihail Guboglu, *Mihai Viteazul în documente turcești*, în „RA”, LII (1975), nr. 1, p. 148–149).

La 22 august/1 septembrie 1593 o altă poruncă turcească arată că la acea dată mazilirea sa era decisă la Poartă, unde se vorbea de înlocuitorul său (Mihai Maxim, *New Turkish Documents concerning Michael the Brave and his Time*, în „RRH”, XXXII (1993), nr. 3–4, p. 107). Iar la 27 august/6 septembrie 1593 la Constantinopol se știa că Mihai a fost nominalizat în locul său, cu condiția acceptării sale de către marele vizir Sinan pașa (Hurmuzaki, III¹, p. 457).

La 18/28 august 1593, când emite ultimul său act intern păstrat, Alexandru se afla încă la București (*D.I.R.*, B, XVI–6, p. 78), dar puțin după aceasta sosește aici un agă, trimis de la Constantinopol pentru a-l ridica. Data sosirii acestuia la București e redată diferit, pe stil vechi, în variantele cronicii interne, desigur datorită copiștilor: 23 august/2 septembrie (Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești*, p. 689), 25 august/4 septembrie (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 54 variantă), 29 august/8 septembrie 1593 (*Cronica Buzeștilor*, la Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981, p. 405), aceasta fiind înfățișată, prin obișnuita contracție a vechiului text al cronicii interne, drept cea a venirii de la Constantinopol alături de trimisul sultanului a lui Mihai Viteazul însuși, ceea ce știm că nu s-a întâmplat (cf. *infra*). Probabil *Cronica Buzeștilor* este cea care a păstrat data reală a sosirii dregătorului otoman cu vestea mazilirii domnului de la București.

Pândit atent de creditorii săi (Hurmuzaki, III¹, p. 457), la București Alexandru cel Rău a fost „arestat și dus în lanțuri la Constantinopol” (*captus est et vinctus ductus Constantinopolim*) (*ibidem*, XI, p. 774), la 8/18 septembrie 1593, dată consemnată de cronică brașoveană (Simon Massa, Marcus Fuchs, *Chronik*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, Brașov, 1909, p. 273;

Chronicon Fuchsio—Lupino—Oltardinum, I, p. 105), în ciuda poruncii sultanului, care, cum am văzut, îi ceruse să meargă prin Galipoli direct la Alep: „și un timp să stai la Haleh“ (Mihail Guboglu, *op. cit.*, p. 149). Pentru orice eventualitate, în caz că ar reuși să fugă în Transilvania sau în Austria cu averile adunate, la 4/14 septembrie 1593 de la Poartă s-a poruncit și principelui Sigismund Báthory să-l rețină (A. Veress, *Documente*, IV, p. 31–32).

Urma lui Alexandru cel Rău se pierde un timp la Constantinopol, unde a ajuns, împreună cu soția sa italiană din Pera (Galata), sau poate cu a doua soție „o grecoaică nepoata sa“, dacă într-adevăr se va fi căsătorit cu aceasta (Hurmuzaki, IV², p. 160), în mâinile creditorilor, care au făcut să fie reținut aici până la achitarea datoriilor. S-a pretins că ar fi însoțit în iulie–octombrie 1595 oastea lui Kodja Sinan pașa în campania din Țara Românească împotriva lui Mihai Viteazul (A. Papiu Ilarian, în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, I, București, 1862, p. 179, nota 2; N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 247), ceea ce nu este totuși sigur.

- 4 Moartea i s-a tras în primăvara anului 1597 din pricina uneltirilor și intrigilor sale prin care urmărea a obține domnia Moldovei, în locul lui Ieremia Movilă. Pentru a-l compromite pe acesta, ar fi îndemnat pe cazaci să atace Moldova, reprezentantul lui Ieremia acuzându-l la Poartă că ar fi uneltit prin aceasta împotriva sultanului. Un raport venețian din 2/12 aprilie 1597, ce relatează acestea și care a cunoscut o largă difuzare, arată însă că părerea obștească la acea vreme era că l-ar fi „*asasinat*“ vrăjmașii săi cu o „*crisitoare falsă*“ (desigur adresată cazacilor) înfățișată sultanului, care ar fi poruncit să fie spânzurat (Hurmuzaki, III¹, p. 539; IV², p. 70, 233; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 99). Există chiar o gravură a vremii reprezentând spânzurarea sa (Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, München, 1964, p. 152).

Cronica contemporană a lui Baltasar Walther confirmă această versiune, adăugând că a fost „*arestat chiar în locuința sa* (din Constantinopol — *n.a.*); și chiar acolo, pe loc, îmbrăcat în cele mai splendide veșminte, a pierit jalnic sugrumat în laț, în duminica Floriilor, din anul 1597 (Palmarum Dominica Anni 1597) (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 62–63), așadar la 20/30 martie, când cade în 1597 Duminica Floriilor, după calendarul catolic pe stil nou, utilizat de cronicarul silesian, iar nu la „25 martie“, cum s-a răspândit în istoriografia românească, după N. Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 247 (de altfel, și după calendarul ortodox, pe stil vechi, Duminica Floriilor cade la 1597 la aceeași dată 20/30 martie). Aceleași informații din cronica lui Baltasar Walther și la istoricul englez al vremii Richard Knolles (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 73, 88).

Disponând doar de cele două informații, e greu de știut dacă Alexandru cel Rău a fost „spânzurat“ (*stato impiecat*), cum afirmă raportul venețian din 2/12 aprilie, sau sugrumat cu lațul, cum aflase Baltasar Walther, ambele surse

fiind însă de acord asupra veșmintelor sale bogate, „*de catifea și aur*“, purtate cu această ocazie, (Hurmuzaki, III¹, p. 539; IV², p. 223).

Nu se știe unde îi este mormântul. Nu este imposibil să fi fost „îngropat în pripă în vreo biserică din Constantinopol“, cum credea N. Iorga (*Mormintele domnilor noștri*, p. 11).

MIHAI VITEAZUL

Data nașterii 1558¹.

Numirea la Constantinopol 1593 septembrie 2/12².

Locotenentă domnească 1593 p. septembrie 2/12 — a. octombrie 15/25³.

1593 a. octombrie 15/25⁴ — 1600 c. noiembrie 20/30⁵.

loțiitor al împăratului și guvernator, general comandant sau căpitan general al armatei imperiale din comitatele exterioare, principe (ales și recunoscut de dietă), domn și voievod al Ardealului, crai (= principe în acest caz; cu sensul neoficial de rege) al Transilvaniei 1599 p. octombrie 18/28⁶ — 1600 septembrie 8/18-septembrie 29/octombrie 9⁷.

domn al Moldovei (al Ardealului și Țării Românești) 1600 mai 6/16⁸ — mijlocul lui septembrie st. n.⁹.

conducător al Transilvaniei 1601 — iulie 24/august 3¹⁰ — † august 9/19¹¹.

☐ **Capul la mănăstirea Dealu. Trupul în loc necunoscut (Câmpia Turdei¹²).**

- 1 Fiu nelegitim al lui Pătrașcu cel Bun, despre care în a doua jumătate a secolului XVI se spunea că „*avea de obicei zece sau douăsprezece concubine*“ (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 49), Mihai s-a născut după otrăvirea tatălui său la 24 decembrie 1557 (cf. *supra*. Afirmatia că ar fi fost chipurile conceput de Pătrașcu

„chiar în ajunul morții, deși a murit în urma unei boli lungi, pentru care cerea medici la Sibiu“, P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 12, nu are nici un temei!), fiind deci și fiu postum.

Data nașterii sale o aflăm din inscripția celui mai cunoscut portret al său, lucrat „după natură“ de Aegidius Sadeler (Andrei Pippidi, *Mihai Viteazul în arta epocii sale*, Cluj-Napoca, 1987, fig. 13), la curtea împăratului Rudolf II de la Praga în perioada 13/23 februarie—25 martie/4 aprilie 1601, când Mihai Viteazul s-a aflat acolo, mai precis în cursul lunii martie st. n. (Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guraslău*, în *Mihai Viteazul și Sălajul. Guraslău 375*, Zalău, 1977, p. 147–148, 158; idem, *Glorioasa pribegie a lui Mihai Viteazul*, în „MI“, VI (1972), nr. 3, p. 63–64), portret gravat de artistul de curte flamand oricum mult înainte de 24 mai/3 iunie 1601, când gravura ajunsese deja în Polonia (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 35). Cum inscripția respectivă, aflată pe un portret oficial, având aprobarea împăratului, arată că Mihai era la data gravării sale „în vârstă de 43 de ani“ (AET.XLIII), rezultă că s-a născut în anul 1558. Aceeași vârstă o indică tot pentru anul 1601 și poema despre Mihai a lui Gheorghe Palamed, redactată în 1607 la curtea cneazului Vasile de Ostrog (Émile Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, Paris, 1881, p. 229; D. Russo, *Studii istorice greco-române*, I, București, 1939, p. 149–150). În sfârșit, chiar îndată după moartea sa, la 16/26 septembrie 1601, ambasadorul spaniol de la Veneția, Francisco de Vera y Aragón, scria că Mihai „nu trecuse de 43“ de ani (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 200), ceea ce confirmă vârsta domnului, indicată în același an, în gravura lui Sadeler.

După apariția și larga difuzare europeană a gravurii lui Sadeler, nimeni în epocă nu a mai aproximat vârsta lui Mihai Viteazul. Cele trei relatări care afirmă că era „în vârstă de 48 de ani“ în 1598 (Hurmuzaki, III², p. 521), în „*etate de circa 36 de ani*“ la 1599 (*ibidem*, III¹, p. 544), sau „în vârstă poate de 46 de ani“ în ianuarie 1601 (A. Veress, *Documente*, VI, p. 302), adică s-ar fi născut, respectiv, în 1550, 1563 sau 1555, sunt evident anterioare gravurii oficiale amintite.

Dincolo de polemica privitoare la persoana tatălui, pe care numeroșii inamici ai lui Mihai Viteazul îl prezentau drept Iane banul Cantacuzino (în realitate unchiul dinspre mamă și principalul său susținător la Poartă până la moarte, înainte de 8 noiembrie 1592), încă de la 27 august/6 septembrie 1593 („*un figliuolo che fu del Bano agente di questo Voivoda*“; Hurmuzaki, III¹, p. 457), înaintea acordării oficiale a domniei, și până la sfârșitul acesteia, când S. Bartholan, participant la campania polonă care l-a înlăturat pe Mihai din scaun, afirma că acesta e neam de grec („*Graeco patre natus*“; Constantin Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski*, în „RdI“, XXII (1979), nr. 7, p. 1 338), culminând în istoriografie (cf. o parte din aceasta la Nicolae Stoicescu, *Dicționar al*

marilor dregători, p. 70) cu polemica științifică, dar totuși pătimasă dintre N. Iorga (I. În jurul lui Mihai Viteazul. II. Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVIII, 1936) și P. P. Panaitescu (În jurul lui Mihai Viteazul. Răspuns d-lui Iorga, în „RIR“, VII (1937), nr. 1–2), la care au intervenit mai toți medievistii vremii, și care s-a prelungit în fapt până în zilele noastre (cf. Constantin Rezachevici, *Originea lui Mihai Viteazul. Dezbateri în cadrul „Comisiei de genealogie și heraldică“*, în „RdI“, XXIX (1976), nr. 12, p. 1989–1991), dincolo, așadar, de această mult prea lungă discuție, Mihai Viteazul poate fi socotit fiul nelegitim al lui Pătrașcu cel Bun și al Tudorei (Teodorei) Cantacuzino (D.R.H., B, XI, p. 345–347) din Orașul de Floci, județul Ialomița (localizare la Costel Chiriac, *Despre Lino-kastro (Cetatea Lânii) din „Geografia“ lui Idrisi*, în „Analele Brăilei“, S.N., I (1993), nr. 1, p. 448–454), la fel ca atâția alți fii nelegitimi de domni, care își vedeau originea domnească prin semne pe trup sau recunoașterea boierilor țării. Pe ce s-o fi bazat ambasadorul spaniol de la Praga, Guillen de San Clemente, la 8/18 august 1600, când afirma că Mihai era „un om ridicat din pulberea pământului“ (Al. Ciorănescu, *Documente*, VI, p. 163) sau cel de la Veneția, Francisco de Vera y Aragón, la 16/26 septembrie 1601, după care „nașterea îi fusese umilă“ (*ibidem*, p. 200), nu se mai știe astăzi.

E adevărat că la Poartă, în documentele otomane, nu a fost numit niciodată fiu de domn (constatarea lui Mihai Maxim comunicată la 14 ianuarie 1998).

Afirmății ca aceea a lui Em. E. Kretzulescu, *Lămuriri și întregiri cu privire la familia lui Mihai Viteazul*, București, 1909, p. 6, că Mihai s-ar fi născut în 1557, în zodia Leului, la Dragoiești-Vâlcea, din căsătoria legitimă a lui Pătrașcu cu Tudora, repusă în circulație de Ion C. Petrescu, *Mihai Viteazul și arta diplomației*, Ploiești, 1997, p. 309–310, nu au un temei documentar real. (De remarcat însă că Em. E. Kretzulescu vorbea de apartenența lui Mihai la familia Cantacuzinilor mult înaintea unor autori din epoca noastră. Ca o curiozitate rămâne și o tradiție locală din satul Negades, cantonul Zagori, departamentul Jannina, din Epir, conform căreia un anume Constantin Božios ar fi trecut în Țara Românească, devenind secretar al lui Pătrașcu cel Bun și soț al Teodorei, mama lui Mihai. Nu există nici un izvor în acest sens, dar cum cronicarul polon din acea vreme R. Heidenstein îl socotește pe Mihai „*Bauscius Iani filius*“, adică, după P.P. Panaitescu, fiul lui Iani banul, s-a făcut și o apropiere între „*Bauscius*“ și Božios (M. Lascaris, *Connaitra-t-on jamais le véritable père de Michel le Brave?*, în „AG“, S.N., V (1998), nr. 1–2, p. 233–234). Numai că la Heidenstein e vorba de Iani, nu de Constantin, și apoi amintitul epirot ar fi putut fi, ca în atâtea alte cazuri, doar soțul mamei care avea un prunc domnesc. Unele ipoteze asupra carierei și activității ctitoricești a lui Mihai înaintea domniei și la Ștefan Andreescu, *Din nou despre originea lui Mihai Viteazul*, în „AG“, S.N., I (1994), nr. 1–2, p. 105–110.

În interior, în vremea sa, nici măcar inamicii nu i-au contestat originea domnească, pe care Mihai Viteazul și-a afirmat-o cu tărie întreaga viață, la 3/13 aprilie 1594 referindu-se și la fratele său Petru Cercel („cartea fratelui domniei mele Petru voievod“, *D.R.H.*, B, XI, p. 53, 55; I. Minea, *Despre Petru Vodă Cercel*, în „CI“, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 345), alături de care a fost nu întâmplător pictat din porunca fraților Buzești în biserica mănăstirii Căluu (Carmen Laura Dumitrescu, *Mănăstirea Căluu și câteva precizări despre ctitorii ei și despre Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 253–254; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 18–19). Legenda cronică-rească din secolul XVII, care avea o bază reală (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Samosközy*, p. 99), afirmă că Mihai „au jurat cu 12 boiari că nu iaste fecior de domn și au scăpat“ de la execuția căreia îl menise Alexandru cel Rău ca pretendent domnesc (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 70), și ea era cunoscută și cronicarilor sași (Matias Miles din Mediaș [1639–1686], în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 323, 335). În acest caz însă se urmărea doar evitarea unei execuții.

În fapt, Mihai Viteazul a fost susținut ca „neguțătoriu și boiaren“ (*D.I.R.*, B, XVI-4, p. 78) [negustor de boi și poate de giuvaieruri, la sud de Dunăre, în Moldova și în Țara Românească (P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 23; A. Veress, *Documente*, VI, p. 163; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 101)], dar s-a spus în mediul spaniol de la Veneția în august 1600 și că „vreme de mai bine de 9 ani trăise ținând o cârciumă și vânzând rachiul la Constantinopol“ (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 200), cât și ca dregător: ban (loțiiitor) de Mehedinți, nume sub care uneori se înțelegea pe atunci întreg banatul Craiovei (1588), mare stolnic (1588–1591), mare postelnic (1591), mare agă (1592), la Poartă fiind cunoscut ca „ban“, în realitate loțiiitor al marelui ban (1592–1593), ulterior el însuși mare ban (1593) (*D.R.H.*, B, XI, p. 86, 424, 428, 467, 472; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 70–71; Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 98; Maria Soveja, *Acte de cancelarie de la Mihai Viteazul*, în „RA“, LII (1975), nr. 1, p. 176; Mihai Maxim, *New Turkish Documents concerning Michael the Brave and his Time*, în „RRH“, XXXII (1993), nr. 3–4, p. 197) de către „unchiul său după mamă, adică fratele mamei, grec de origine, care ținuse și el înainte dregătoria de ban“ (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 62. Cf. și Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 99), Iane (Ioannis) banul Cantacuzino, a cărui apartenență la familia imperială bizantină a Cantacuzinilor este astăzi recunoscută [George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul – urmaș al împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica“, Târgoviște, IV (1973), p. 141–151; Ștefan Andreescu, *Mihai Viteazul, Cantacuzinii și marea bănie de Craiova*, în *Restitutio Daciae*, III, București, 1997, p. 13–16, 18–19; Andronikos Falangas, *Cu privire la genealogia lui Mihai Viteazul*, în „AG“, I (1994), nr. 3–4, p. 231–236; Atanasie Comnen Ipsilanti, în Hurmuzaki, XIV, p. 100; Constantin

Rezachevici, *Contribuție la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, în „SMIM“, XV (1997), p. 126].

Prin căsătoria cu jupâneasa Stanca, se pare din Izvorani, județul Muscel (Ștefan Andreescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, p. 229–231), sau dintr-un neam înrudit cu boierii Buzești (Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 256–257), la o dată pe care nu o cunoaștem, oricum înainte de 29 noiembrie/9 decembrie 1588 (*D.I.R.*, B, XVI-5, p. 383–384), jupâniță rămasă „văduvă“ (prin despărțire) după primul soț, Dumitru postelnic din Vâlcănești, înrudit cu Buzeștii (Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 255, nota 34, p. 256 și nota 38), decedat la 13/23 aprilie 1587, care însă a fost mai demult divorțată de acesta și căsătorită cu Mihai, ipoteză bazată îndeosebi pe calculele legate de vârsta fiului acestora din urmă, Nicolae Pătrașcu (Constantin Bălan, la Constantin Rezachevici, *Originea lui Mihai Viteazul*, p. 1991), Mihai a dobândit nu numai alianțe puternice în rândul boierimii, ci și o sporire a averii, prin stăpânirile soției sale.

Nu întâmplător, Mihai Viteazul și-a cumpărat ca boier satele dintre Caracal și Dunăre, în fostul județ Romanai, în vecinătatea celor de zestre ale soției sale, sau unde aceasta avea drept de moștenire, însumând numai aici peste 80 000 de hectare (Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV–XVI)*, București, 1996, p. 200–202). În plus, el a cumpărat cele mai multe sate în general pentru domeniul său boieresc, subliniez, începând din decembrie 1588, îndată după ce e atestată sigur, cum am văzut, căsătoria sa cu jupâneasa Stanca, acesta fiind și momentul când intră în sfatul domnesc ca mare stolnic (*ibidem*, p. 198).

De altfel, Mihai Viteazul a fost cel dintâi boier din Țara Românească care și-a alcătuit domeniul boieresc, format din 44 de sate și părți (dintre care doar 4 erau de zestre), plătind în total uriașa sumă de 1 515 700 de aspri, între altele prin cumpărarea a 28 de sate libere (până la el boierii munteni cumpăraseră doar moșii fără oameni). Pornind de la această bază materială, la care ca domn a mai adăugat prin cumpărare 151 de sate și părți (*ibidem*, p. 98, 199, 201), Mihai Viteazul a putut participa, fie și cu faima de om bogat (practic trebuind însă să se împrumute la Poartă cu sume mari) la competiția financiară pentru scaunul Țării Românești din august–septembrie 1593.

Sprîjinul politic i-a venit din partea vărului său dinspre mamă, Andronic Cantacuzino (1553–1601), „ruda“ sa recunoscută ca atare de către contemporani [mărturii din primăvara 1600, trecute cu vederea până acum, aparținând agentului imperial, raguzanul Paolo Giorgi („*Andronic grecul, ruda voievodului*“; A. Veress, *Documente*, VI, p. 95) și lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei („*un grec, rudă a lui*“; P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 102, 104)], Andronic fiind și el nepot de frate, și în plus urmaș sub aspectul influenței politice al lui Iane banul Cantacuzino. Fiind numit la cererea sultanului din

decembrie 1592, capuchehaie al lui Alexandru cel Rău și Aron vodă la Poartă și totodată până în primăvara anului 1593 mare ban în Țara Românească (Mihail Guboglu, *Mihai Viteazul în documente turcești*, în „RA“, LII (1975), nr. 1, p. 145–148), unde locul i-l ținea Mihai, înainte de a ajunge el însuși mare ban, după ce în august 1593 devenise evident că Petru Șchiopul nu va putea ocupa scaunul Țării Românești (cf. *supra*), Andronic, având „acum mare trecere la împărăție“ (Hurmuzaki, XI, p. 370), îndemnat de Nichifor Dascălul Parasio, vicarul patriarhal, și el, se pare, văr al lui Mihai și al lui Andronic, ca nepot de soră al lui Mihai Cantacuzino Șeitanoglu (N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. XXXIII–XXXIV; P. P. Panaitescu, *Despre Nichifor Dascălul și legăturile lui cu noi*, în „RI“, XII (1926), nr. 4–6, p. 83; Ștefan Andreescu, *Mihai Viteazul, Cantacuzinii și marea bănie de Craiova*, p. 33), și susținut chiar de Ieremia II patriarhul Constantinopolului, a venit la Poartă, făcând ca în locul lui Alexandru cel Rău, ale cărui „faimă rea“ și intrigi declară că nu le-a mai putut suporta (cf. *supra*), să fie numit domn Mihai Viteazul, de care va rămâne apoi legat până la moarte, în 1601 (George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul*, p. 151–154; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 41; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 14, 16–17, 34–35; Andronikos Falangas, *Cu privire la genealogia lui Mihai Viteazul*, p. 234–235; Constantin Rezachevici, *Contribuție la istoria Cantacuzinilor*, p. 127–129). „L-am făcut domn al Țării Românești pe banul Mihai — declara Andronic lui Petru Șchiopul la 14/24 noiembrie 1593 —; l-am preferat, <socotind> că el este mai bun decât ceilalți boieri vicleni, care nu arată să fi moștenit ceva deosebit de la părinții lor, căci toți sunt vicleni și mincinoși din fire, niște intriganți și cu totul nepricepuți în treburile țării. Însă în ceea ce-l privește pe banul Mihai, sârmana țară este mulțumită, și au înălțat rugăciuni lui Dumnezeu pentru că i-a învrednicit și le-a dat un astfel de păstor bun, creștin cu milă pentru cei săraci și cu frica lui Dumnezeu [...] pentru că eu [...] m-am zbatut și l-am făcut domn, lucru de care eu sunt foarte mulțumit. Este vrednic să păstorească un popor, el, mai bine decât alții“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 65–67).

După declanșarea conflictului cu Alexandru cel Rău, în mai 1593, când la Craiova a fost trimis un nou ban, Nicolae Coci, adus din Moldova, unde e atestat ca mare comis până la 20/30 aprilie (Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 45; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 22–23), Mihai Viteazul a „pribegit“ de la Craiova (*D.R.H.*, B, XI, p. 43), în Transilvania, Alexandru cel Rău plângându-se la Poartă că ar fi luat cu el câteva poveri de bani (I. Minea, L. T. Boga, *Despre Iane, mare ban de Craiova și ceva despre Mihai Viteazul*, în „CI“, X–XII (1934–1936), nr. 2, p. 55) și punând să-l „prindă“. Îl însoțeau Stroe Buzescu, Radu Florescu, „și alți mulți boieri“, „care au trecut, după multe făgăduieli, de partea lui“ (Ioachim Crăciun *Cronicarul Szamosközy*, p. 100).

În cursul lunii mai 1593 Mihai banul „a stat ascuns aici în Ardeal la Sigismund două săptămâni“ sub îngrijirea lui Baltazar Báthory (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 99–100), după care, împreună cu boierii aflați în preajma sa, a plecat la Constantinopol pentru a dobândi domnia Țării Românești (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 61. Cf. și Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul: cele patru itinerarii transilvane*, în „MI“, XXXIII (1999), nr. 11, p. 6).

- 2 Devenit oficial pretendent la domnie, sosirea lui Mihai banul la Poartă, spre sfârșitul lunii mai 1593, a fost coordonată cu cea a delegației de boieri munteni care la 30 mai/9 iunie 1593 declara în divanul sultanului, în numele întregii țări, „că nu mai pot suporta tirania voievodului (Alexandru cel Rău — n.a.) și apăsările insuportabile“ (Hurmuzaki, III¹, p. 457; cf. și *supra*). Legătura lui Mihai cu boierii munteni veniți la Poartă „cam în același timp“ cu sosirea sa aici e clar mărturisită de Baltasar Walther, care arată că acești boieri care se plâneau de Alexandru cel Rău, „apoi laudând [...] pe nobilul Mihai, afirmau că el este adevăratul moștenitor și se roagă prea plecat sau să fie el ales domn legitim al patriei sale, sau, dacă nu dobândesc ei cele cerute, atunci să li se statornicească un alt loc unde să poată ei locui“ (Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 62). Iată-l deci pe Mihai Viteazul ales domn la Poartă de către boieri, care îi recunoșteau originea domnească, îndeplinind, așadar, această formalitate încă în vigoare la acea dată pentru acceptarea internă a unei domnii, fapt nesubliniat până acum.

În perioada iunie–august 1593 cât Mihai a stat „mai multă vreme la Poartă“, cum a aflat cronicarul Szamosközy chiar de la el, s-a ocupat de dobândirea domniei: „dat-a o sută de mii de galbeni lui Sinan pașa, așijderea și altor viziri, pentru ca să-i scoată domnia“ (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 99). „Toate cheltuielile [...] până ce să-i scoată domnia“ i le-a plătit vărul său Andronic Cantacuzino (unchiul său Iane murise în decembrie 1592), cheltuieli care în final, trecând de 400 000 de florini, a trebuit și Mihai să se împrumute la greci, evrei și turci, promițând în plus că va plăti și „toate datoriile“ domnilor precedenți (în 1594 Mihai datora creditorilor 7 000 de poveri de aspri (= 700 000 000 de aspri), reprezentând 5 800 000 de galbeni (Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 195, 198; Mihai Maxim, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în „RRH“, XVI (1977), nr. 3, p. 484), lucru cu neputință de îndeplinit, chiar „dacă s-ar fi vândut toți copiii și toți oamenii din Țara Românească“ (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 100–101; cf. și Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 62).

Un sprijin diplomatic important în obținerea domniei i-a venit din partea lui Sigismund Báthory, ce „avea atunci mare cinste la Poartă“, care le-a scris

în acest sens lui Sinan paşa şi ambasadorului englez la Poartă Edward Barton, încă de când Mihai se afla la curtea sa (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 100). Dar, ţinând seama de opoziţia lui Sinan paşa la amestecul străin în astfel de probleme, rolul lui Barton, care s-a mulţumit să-l recomande şi el pe Mihai, nu trebuie exagerat (Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relaţiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească şi Transilvania în secolele XVI–XVIII*, Bucureşti, 1974, p. 29–30; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 28–29).

La sfârşitul lui august 1593 mazilirea lui Alexandru cel Rău şi înlocuirea lui cu „Mihai banul” erau de-acum hotărâte la Poartă. O poruncă turcească din 22 august/1 septembrie 1593, necunoscută în trecut, arată că Alexandru era deja mazilit la această dată şi se vorbea de noul voievod (Mihai Maxim, *New Turkish Documents*, p. 197). Cinci zile mai târziu, la 27 august/6 septembrie 1593, agentul veneţian la Poartă anunţa această schimbare, sub rezerva recunoaşterii noului domn de către marele vizir Sinan paşa (Hurmuzaki, III¹, p. 246–247). În ambele cazuri numele noului voievod nu era încă menţionat, şi chiar la 14/24 septembrie 1593, după numirea sa oficială, un firman i se adresa cu menţiunea dregătoriei sale anterioare: „voievodului Țării Româneşti Banul Mihai” (*Eflâk voyvodasi Ban Mihal’a*) (Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 198).

Învestirea oficială (*teşrif*) şi numirea (*tevcih*) „banului Mihai care a devenit noul voievod al vilaietului Țării Româneşti” a avut loc la 2/12 septembrie 1593 (15 Zilhice 1001), la Constantinopol (iar nu în tabăra lui Sinan paşa de lângă Sofia, cum s-a crezut, cf. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 94), în marele divan împărătesc înaintea vizirilor (peste 25 la număr la acea vreme), cum menţionează două documente oficiale turceşti necunoscute în trecut (Mihai Maxim, *Michael the Brave’s Appointment and the Investiture – September 2nd/12th – in Two Unpublished Official Documents*, în *L’ Empire ottoman au nord du Danube et l’ autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 159–165). Diploma oficială de numire (*berat*) din 24 februarie 1594 i-a fost adusă însă abia peste cinci luni (*ibidem*, p. 166).

Şt. Szamosközy a consemnat chiar după spusele ulterioare ale lui Mihai desfăşurarea ceremoniei din 2/12 septembrie 1593, „când a îmbrăcat Mihaiu caftan de domnie” şi gândurile care îl stăpâneau pe noul domn cu acest prilej: „atunci, când i-au dat căciula cu surguci în divan, a jurat în inima sa, că îndată ce va lua domnia va scoate sabia împotriva turcilor. Chiar şi când a ieşit din divan şi a încălecat şi a fost dus de paşi şi begi la locuinţa sa, şi atunci a jurat că va fi duşmanul neîmpăcat al turcilor; ceea ce mulţi au auzit, după aceea, chiar din gura lui” (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 100, 101). Referindu-se la acelaşi eveniment, Baltasar Walther relatează că Mihai a fost instalat la domnie „cu ceremonii măreţe, de către însuşi Murad al III-lea” (Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 62).

Mihai Viteazul a rămas la Poartă până la sfârşitul lui septembrie 1593. La 21 septembrie/1 octombrie Murad III a cerut „voievodului Țării Româneşti banul Mihai” să expedieze la Constantinopol încă 20 de perechi de şoimi (cei care veniseră cu haraciul muriseră) (Mihail Guboglu, *Mihai Viteazul în documente turceşti*, p. 149).

După această dată Mihai Viteazul a plecat spre Țara Românească cu ceremonii deosebite. „Când a slobozit împăratul turcesc pe Mihaiu Vodă de-a venit acasă în Țara Românească — relatează Szamosközy — i-a făcut atâta cinste, încât a trimis cu el, în semn de cinstire, şi pe piticii muţi, aşijderea a trimis şi pe preotul său: emirul; însoţitu-l-au două mii de turci aleşi, spahii, ieniceri şi alţii” (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 101).

- 3 O dată cu numirea la Constantinopol a noului domn (2/12 septembrie 1593), „Mihaiu a trimis înainte pe Stroia, ca să-i gătească scaunul domniei” (*ibidem*). Desigur, Stroe Buzescu a condus locotenenţa domnească instaurată după mazilirea şi trimiterea sub pază a lui Alexandru cel Rău la Poartă, la 8/18 septembrie (cf. *supra*), în aşteptarea lui Mihai care va sosi la Bucureşti înainte de 15/25 octombrie 1593 (cf. *infra*), aşadar vreme de circa o lună.
- 4 Mihai Viteazul şi-a început efectiv domnia la Bucureşti ante 15/25 octombrie 1593, când emite primul document sigur datat păstrat (*D.R.H.*, B, XI, p. 6–7). Cum la 1/11 octombrie 1593, aflat în drum spre Țara Românească, el se găsea abia „în Bergaz, dincolo de Adrianopol”, de unde scria lui Sigismund Báthory, mulţumindu-i pentru sprijinul acordat la Poartă în vederea obţinerii domniei (A. Veress, *Documente*, IV, p. 37–39; stilurile datei acestui act au fost încurcate de P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 29, nota 6), evident Mihai Viteazul nu putea emite un document a doua zi, 2/12 octombrie, „în cetatea Bucureşti”, datat de editori din „1593” după boierii sfatului domnesc (*D.R.H.*, B, XI, p. 3–4), deoarece la acea dată se afla lângă Adrianopol. Desigur actul a fost emis de locotenenţa domnească în numele său. Din aceeaşi raţiune, nici beneficiarii zapisului din 28 septembrie/8 octombrie 1593 nu puteau, anterior acestei date, să fi mers la judecată în Țara Românească „înaintea lui Mihail voievod” (*ibidem*, p. 5–6; actul este, de data aceasta, cel puţin după dată, un fals de epocă, neobservat de editori), căci, cum am văzut, cu trei zile mai târziu, la 1/11 octombrie 1593, noul domn, în drum spre ţară, se afla abia la Bergaz, lângă Adrianopol. Eronate sunt şi afirmaţiile unor variante ale cronicii interne care arată că Mihai a venit de la Poartă „şi au şăzut în scaun în Bucureşti avgust 25, leatul 7102” (1594!) (*Istoria Țării Româneşti*, ed. 1960, p. 54, variantă), sau „în luna lu avgust 29 de zile” (*Cronica Buzeştilor*, la Dan Zamfirescu, *Contribuţii la istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1981, p. 405),

căci la datele de lună amintite, dincolo de eroarea de an, Mihai nu era încă nici măcar numit domn la Poartă.

Ținând seama că suita cu care se deplasa Mihai Viteazul cuprindea, cum am văzut, peste 2 000 de oameni, că în mod obișnuit drumul de la Constantinopol la București se parcurgea cam într-o săptămână, și că noul domn se afla sigur la București la 15/25 octombrie 1593, rezultă că el a sosit foarte probabil la reședința domnească de pe malul Dâmboviței, începându-și stăpânirea în jurul datei de 7/17 octombrie 1593.

Domnia lui Mihai Viteazul, fără îndoială cea mai bine cunoscută din întreg Evul Mediu românesc, datorită cantității impresionante de izvoare păstrate, referitoare la ea, și a unei bibliografii numărând mii de titluri, între care și temeinicele monografii datorate lui N. Bălcescu, Ion Sârbu, N. Iorga și P. P. Panaitescu, cele de popularizare științifică ale lui Ion Ionașcu-Victor Atanasiu și Ștefan Pascu, ca să nu mai amintim decât ca exemplu de neurmat despre cele de conjunctură, cu orientare „patriotardă” ca aceea a lui Manole Neagoe, sau doar pentru informarea străinătății (Ștefan Olteanu), a fost focalizată de regulă asupra a două aspecte într-adevăr esențiale, dar care nu explică cu adevărat întru totul complexa sa desfășurare politică și militară și mai cu seamă căderea lui Mihai Viteazul: problema relațiilor cu turcii și cea a legăturilor cu imperi- alii, pe fundalul războiului antiotoman al Ligii Creștine (1593–1606).

O parte importantă a domniei lui Mihai, relațiile sale cu Moldova lui Ieremia Movilă și Polonia lui Jan Zamoyski, care i-au determinat într-o măsură mai mare decât se credea acțiunile sale față de Transilvania și Moldova, ca și sfârșitul domniei sale, a fost expedită în grabă în legătură cu sfârșitul domniei sale, în monografiile lui N. Iorga și P. P. Panaitescu (cele ale lui N. Bălcescu și Ion Sârbu fiind neterminate), fie tratată sub aspect documentar-evenimential (Ilie Corfus) sau excesiv de personal teoretizată (Veniamin Ciobanu). Și totuși, sfârșitul domniei lui Mihai Viteazul și înlăturarea sa din scaun nu i-au venit de la turci, imperiali sau nobilimea ardeleană, cum ne-am fi așteptat, urmărind covârșitoarea majoritate a istoriografiei referitoare la viața și activitatea sa, deși aceștia *au colaborat* într-un fel sau altul la căderea domnului, ci din partea polonilor și a lui Ieremia și Simion Movilă (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 152–160). Regele Sigismund III Vasa sublinia tranșant și mai târziu rolul polonilor în înlăturarea lui Mihai Viteazul. În instrucțiunile din 26 iulie/ 5 august 1614 pentru un sol trimis la Poartă, el cerea ca acesta să le reamintească turcilor că Polonia n-a aderat la „*Liga comună*” (Liga creștină) pentru că „*am prețuit mai mult prietenia împăratului turcesc*”, precum și despre „*Mihai pe care oștile noastre l-au dat jos din cârca turcilor*” (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVII-lea*, p. 89–91).

- 5 Când a avut loc *sfârșitul real* al domniei lui Mihai Viteazul în Țara Românească, prima și cea din urmă dintre cele trei țări române pe care le-a stăpânit? Toate variantele cronicii interne afirmă că „*au domnit Mihai vodă ani zece*” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 83), deci în 1593–1603! Traducând în arabă cea mai veche variantă a acesteia după o versiune greacă, între 1658 și 1664, patriarhul de Antiohia Macarie Zaim adaugă că Mihai, care „*este vestit prin îndrăzneala lui în războaie și istoriile știrilor despre el alcătuiesc o carte întreagă*”, „*a stat la domnie 13 ani*” (Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești*, p. 689), așadar, între 1593 și 1606, ceea ce corespunde de fapt întregului parcurs al războiului antiotoman al Ligii Creștine! În vreme ce istoriografia modernă din secolul XIX și până astăzi consideră sfârșitul domniei lui Mihai Viteazul o dată cu moartea sa la 9/19 august 1601.

Este adevărat că Mihai, ca de altfel și alți domni români în situația sa, nu a considerat pribegia care a urmat înlăturării sale din domnie ca o întrerupere a acesteia, concepție existentă și la unii contemporani ai săi, care îi rămăseseră devotați. Astfel, două pietre de mormânt din biserica satului Ruda (județul istoric Argeș) ale unor boieri Rudeni, la care Mihai Viteazul a stat mai bine de o lună (octombrie–noiembrie 1600), arată că aceștia au decedat în mai 1601, „*în vremea voievodului Mihai*”, și tot atunci un țaran român din Transilvania, Lazăr Faur, dăruia bisericii din satul său Piroșia (Sălaj) un tetraevangel cum-părat la 29 aprilie/9 mai 1601, „*în vremea preacreștinului domn Mihai voievod*”, deși atunci, în mai 1601, Mihai Viteazul se afla în plină pribegie la Cașovia (Kosice, în Slovacia), departe de spațiul românesc; în Țara Românească domnind de mai bine de șase luni Simion Movilă, iar Transilvania aflându-se sub stăpânire imperială directă (Constantin Rezachevici, *L'attitude des boyards valaques envers Michel le Brave et Simion Movilă en 1600–1601: nouvelles données concernant les boyards Rudeanu*, în „*RRH*”, XXXII (1993), nr. 3–4, p. 253–256. Cf. și Ion Radu Mircea, *Mihai Viteazul — domn și rege*, în „*MI*”, XVI (1982), nr. 7, p. 8).

Totuși, *în realitate*, sfârșitul domniei lui Mihai Viteazul în Țara Românească a avut efectiv loc după 15/25 noiembrie 1600, mai precis în jurul datei de 20/30 noiembrie, când domnul a trecut hotarul în Transilvania, plecând în pribegie spre curtea împăratului Rudolf II din care nu se va mai întoarce.

Campania cancelarului, mare hatman Jan Zamoyski împotriva lui Mihai Viteazul amânată în toamna lui 1595, după instalarea lui Ieremia Movilă în Moldova, dar la care acesta se pare că reflectase mereu de-a lungul anilor, conform concepției strategice a marelui hatman, ce nu vroia un vecin prohabzburg la hotarele stăpânirilor polone, precum și la stăruințele domnului moldovean, care a urmărit perseverent întreaga sa domnie înlocuirea lui Mihai Viteazul în Țara Românească cu Simion Movilă (Constantin Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldo-*

vei, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, p. 54–73; cf. și Ilona Czamańska, *Caracterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 307–312), a intrat în fuga pregătirilor finale după dobândirea de către Mihai a stăpânirii Transilvaniei. Oastea condusă de J. Zamoyski a intrat în Moldova la 25 august/4 septembrie, străbătând nordul Bucovinei, și la 30 august/9 septembrie ajungând la satul Boian, pe malul Prutului (izvoarele și bibliografia problemei, prea bogate pentru a fi menționate aici [ca și în celelalte cazuri studiate monografic în lucrările autorului acestor rânduri, citate mai jos], la Constantin Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski (Broșura căpitanului Stanislaw Bartholan din 1601)*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 7, p. 1 334).

Itinerarul oștii lui J. Zamoyski și a fraților Movilești în Țările Române, extracarpătice a avut drept etape: Suceava (6/16–12/22 septembrie 1600), Târgu Neamț (14/24 septembrie), Roman (15/25 septembrie), Bacău (16/26–18/28 septembrie), Lunca Mare (20/30 septembrie–22 septembrie/2 octombrie), Neruja (23 septembrie/3 octombrie–24 septembrie/4 octombrie), Focșani (25 septembrie/5 octombrie–26 septembrie/6 octombrie), Buzău (28 septembrie/8 octombrie–post 3/13 octombrie 1600), răstimp în care un corp de 7 000 de oșteni poloni conduși de J. Potocki și Moise Székely a străbătut Transilvania, pentru a se convinge că Mihai Viteazul a părăsit această țară, spre a opri înaintarea lui Zamoyski și a Movileștilor în Țara Românească (*ibidem*, p. 1334–1335, 1343–1344; idem, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului – un „tratat” puțin cunoscut (3 octombrie 1600)*, în „RI”, S.N., IV (1993), nr. 5–6, p. 500–501).

Într-adevăr, după înfrângerea de la Mirăslău (8/18 septembrie 1600), urmărit de oastea învingătorilor, George Basta și nobilii maghiari conduși de Ștefan Csáky (cf. *infra*), pentru a nu fi prins între acești aliați (de moment împotriva sa) și poloni, Mihai Viteazul a acceptat, după negocieri dramatice, să depună jurământ de credință, o dată cu „boierii, cu țara și împreună cu toată oastea, după legământul de odinioară, maiestății sale împăratului și nouă” (lui G. Basta și nobililor), în tabăra sa de lângă Sânpetru, la 23 septembrie/3 octombrie 1600, act care a stat la baza noilor sale relații cu imperialii și G. Basta, care au fost cel puțin neutralizați, și în temeiul căruia, între altele, a putut obține anul următor ajutorul lui Rudolf II pentru redobândirea domniei (idem, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului*, p. 502–506).

Asigurat astfel, Mihai Viteazul pornește spre Țara Românească „să fac luptă cu leșii și moldovenii și tătarii cu turcii”, pe la Gura Teleajenului (26 septembrie/6 octombrie 1600), adică pe la „gura drumului Teleajenului”, aflată la Teliu, lângă Prejmer, în Țara Bârsei (considerată eronat în istoriografia românească drept un topic din Țara Românească) (*ibidem*, p. 507). A doua zi își așează tabăra în munții Buzăului, probabil lângă Vama Buzăului, iar la 29 sep-

tembrie/9 octombrie 1600 trece hotarul, pătrunzând în Țara Românească, pentru a poposi la 2/12 octombrie pe valea Cricovului, foarte probabil la punctul Lapoș (*ibidem*).

Avangarda lui Mihai (așezat în „munții înalți”), condusă de Baba Novac, hărțuiește pe cea a marelui hatman între văile Sărății și Bucovelului, pe drumul de sub munte spre Târgoviște, în luptele de la Sărata (1/11–2/12 octombrie 1600), Năieni (3/13 octombrie) și Ceptura (4/14 octombrie), bătălia hotărâtoare dintre oștile lui Mihai Viteazul și Jan Zamoyski dându-se lângă pâraul Bucovel (10/20 octombrie 1600). Victorios, marele hatman a înaintat doar până la Ploiești, de unde la 16/26 octombrie 1600 (cu cinci „popasuri”, deci tot atâtea zile, înainte de 21/31 octombrie, după raportul lui Klečki Bartosz, la Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1937, p. 358, 361) s-a înapoiat în Polonia, cu o parte din oaste, lăsând pe Jan Potocki, starostele Cameniței, să-l instaureze pe Simion Movilă la Târgoviște, fapt petrecut între 16/26 și 21/31 octombrie 1600 (Ilie Corfus, *loc. cit.*; Constantin Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul*, p. 1 336–1 338).

După înfrângerea de pe Bucovel, Mihai Viteazul, pe care J. Zamoyski îl credea refugiat în Transilvania, în tabăra lui G. Basta de la Ilieni sau în cea a nobililor maghiari de la Leț (A. Veress, *Documente*, VI, p. 253), s-a retras spre apus, pe la Curtea de Argeș (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, București, 1990, p. 379–380), „până la satul Ruda” din județul istoric Argeș (D.R.H., B, XI, p. 586), unde tabăra sa a rămas mai mult de o lună (post 10/20 octombrie–16/26 noiembrie 1600), perioadă aproape complet ignorată de istoriografie a domniei sale, menționată în treacăt doar o singură dată (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, II, București, 1990, p. 13), cel mai adesea cuprinsă nespecificat în contextul unor itinerarii ale lui Mihai din această perioadă complet eronate! Localitatea se află la 10 km de Râmnicu Vâlcea, unde era trecerea peste Olt, de-a lungul căruia spre nord se putea ajunge la Turnu Roșu, lângă care era tabăra imperială, și în plus, era reședința Rudenilor, familie din care făcea parte marele său logofăt Teodosie Rudeanu, care tocmai în septembrie 1600 fusese trimis de Mihai la împăratul Rudolf II (Constantin Rezachevici, *L'attitude des boyards valaques envers Michel le Brave et Simion Movilă*, p. 255–256; C. Bălan, *Ruda et les boyards Rudeanu d'Argeș pendant l'époque de Michel le Brave*, în „RRH”, XXXII (1993), nr. 3–4, p. 251–267). Aici s-a pregătit desigur Mihai Viteazul să dea o nouă bătălie hotărâtoare cu trupele lui J. Potocki și Simion Movilă, trimițându-și avangarda condusă de Udrea banul Băleanul spre Curtea de Argeș, pentru a organiza o „cursă” (ambuscadă), adversarului care venea dinspre Pitești (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 256). Numai că înfrângerea lui Udrea Băleanul la 15/25 noiembrie 1600, lângă Curtea de Argeș, după care atât acesta, cât și Teodosie Rudeanu l-au părăsit pe Mihai, intrând, ulterior, în slujba lui Simion Movilă, împreună

cu alți dregători, în cadrul unui curent de trecere a boierilor munteni în tabăra domnului din Moldova, care începuse după bătălia de pe Bucovel (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 357–358, 360; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 257; idem, *Poziția marii boierimi din Țara Românească față de Mihai Viteazul și Simion Movilă (noiembrie 1600–august 1601)*, în „Studii”, XXVI (1973), nr. 1, p. 53–56), laolaltă cu încercarea unor boieri din chiar tabăra sa, care tocmai în ajunul acestei noi bătălii hotărâtoare pregătite de Mihai „aveau de gând să-l trădeze, să-l prindă și să-l dea leșilor, sau chiar, de este cu puțință, să-l omoare” (*Poema lui Gheorghe Palamed*, ed. O. Tafrali, în „LAR”, IX (1905), nr. 7–8, p. 495), și cu părăsirea sa de către ultimii mercenari poloni în noaptea de 15/25–16/26 noiembrie 1600 l-au făcut pe Mihai Viteazul, chiar în aceeași noapte, după mărturisirea unui participant la evenimente, J. Otwinowski, să se retragă, trecând în ziua următoare Oltul pe la Râmnicul Vâlcea (Constantin Rezachevici, *L'attitude des boyards valaques envers Michel le Brave et Simion Movilă*, p. 256–257).

La 16/26 noiembrie 1600, așadar, trimițându-și artileria spre tabăra imperială a lui Basta, și licențindu-și lefegii („*nemaivând cu ce să-i țin*”), cu excepția a 10 000 de călăreți, Mihai Viteazul a intrat în „Valahia inferioară” (*Walacchia inferiore*), cum numea el banatul Craiovei. Cel târziu peste o zi sau două a trecut prin Craiova, unde a executat o seamă de boieri, desigur pentru trădare (Hurmuzaki, IV¹, p. 209) și ajungând la Dunăre pe Mahmud, beiu de Vidin, care se retrăgea cu 4 000 de turci spre sangeacatul său (după ce înainte de 24 octombrie/3 noiembrie 1600 jefuise Țara Românească și învinsese lângă Târgoviște pe banul Calotă Bozianu din Lipov, rudă cu doamna Stanca), l-a ucis o dată cu toți oștenii săi, într-o luptă sângeroasă, în care Mihai, „*mai curând dorind moartea decât izbânda*”, a pierdut cam 3 000 de călăreți. Cu cei vreo 7 000 de călăreți rămași Mihai Viteazul a intrat în Transilvania prin pasul Vâlcanului, îndreptându-se spre Deva, în jurul datei de 20/30 noiembrie 1600; înainte de 25 noiembrie/5 decembrie știrea despre aceasta fiind cunoscută lui G. Basta la Alba Iulia (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 614, 623, 634–635, 644; V, p. 380–381; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 233; idem, *Documente*, p. 141–142; Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guruslău*, în *Mihai Viteazul și Sălajul. Guruslău 375*, p. 140). Astfel s-a încheiat efectiv domnia lui Mihai Viteazul în cea dintâi și cea de pe urmă țară românească pe care a stăpânit-o, după ce mai devreme se sfârșise în Moldova și Transilvania. A rămas însă neștearsă amintirea unirii pentru întâia și ultima dată a conducerii celor trei țări române în hotarele lor medievale de către un domn român.

- 6 Dincolo de istoriografia angajată patriotic, inițiată de N. Bălcescu, care a strălucit la generația Marii Uniri din 1918, Unire înfăptuită după N. Iorga, „pe

sprijinul faptei sale” — stăpânirea celor trei Țări Române de către Mihai Viteazul (*Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 440), dincolo de motivațiile cu iz patriotard sau de exagerările unei bune părți a istoriografiei inter sau postbelice, dar mai ales trecând peste acele lucrări ale epocii comuniste puse în slujba argumentării necesității unirii în jurul „conducătorului”, chipurile, după precedentul oferit de acțiunile lui Mihai Viteazul, rămânând, așadar, în sfera literaturii istorice științifice, acuzată, putem spune, în epoca dinainte de decembrie 1989 de „perspectivă strict pragmatică asupra actului înfăptuit de Mihai Viteazul” (cf. referirea lui Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 6–7, la lucrări datorate lui A. D. Xenopol, P. P. Panaitescu și autorului acestor rânduri), trebuie să subliniez că în acțiunile de dobândire a stăpânirii Transilvaniei și a Moldovei, Mihai Viteazul a avut (pe lângă conștiința unității de neam și limbă, de altfel bine conturate la români în toate perioadele istorice) motive specifice imediate, care i-au determinat concret acțiunile, în contextul politic al anilor 1599–1600, la care s-a adăugat voința sa politică. Numai ulterior și treptat, pornind de la stăpânirea Transilvaniei și a Țării Românești, Mihai a ajuns la dorința întemeierii unei dinastii ereditare stăpână peste cele trei Țări Române. Avea desigur înainte proiectul unei „Dacii” ungurești, pus în practică în 1595 de Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, în legătură cu care el însuși ca domn al Țării Românești a avut de suferit [cf. Veniamin Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991, p. 98–112; P. P. Panaitescu, în *Studii privind unirea Principatelor*, București, 1960, p. 65], exemplu pe care nu l-a urmat, și nici nu și-a propus să devină un „restaurator al Daciei” (*restitutio Daciae*), cum i s-a atribuit de fapt metaforic, fără susținere documentară (cf. Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul „Restitutor Daciae?”*, în „MI”, XXXIV (2000), nr. 10, p. 8–12).

Inițial, campania în Transilvania a fost răspunsul militar al lui Mihai Viteazul la planul mai vechi al lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei (cf. vol. II al acestei lucrări), căruia i s-a alăturat ulterior Andrei Báthory, noul principe al Transilvaniei (1599 martie–octombrie), de a-l înlocui în Țara Românească cu Simion Movilă, fratele celui dintâi, pentru care Ieremia, polonii și nobilii ardeleni ceruseră recunoașterea Porții în aprilie 1599, având în vară și sprijinul intern (ajungând până la complot) al unor mari boieri, nemulțumiți de lungul război antiotoman purtat de Mihai Viteazul. Invadarea Țării Românești de către Ieremia Movilă, cu sprijinul prudent al lui Jan Zamoyski, care îi trimisese totuși în ajutor pe hatmanul de câmp Stanislav Zółkiewski, gata să se producă în iulie, ca și în octombrie 1599, așa cum știa și Mihai Viteazul, o dată cu cea a unei oști turcești aliate, pe la Giurgiu, a fost oprită în cele din urmă de regele Poloniei, doar pentru a nu nemulțumi pe împăratul Rudolf II. În schimb,

cererea imperativă a lui Andrei Báthory, și el omul lui J. Zamoyski, cetățean și senator polon, cardinal episcop de Warmia, din 25 septembrie/5 octombrie sau 26 septembrie/6 octombrie 1599, în calitate de suzeran, de a părăsi Țara Românească, altfel îl va ataca și-l va preda turcilor, l-a făcut pe Mihai Viteazul să acționeze de îndată.

El era pregătit pentru aceasta încă de la începutul lui iunie 1599, propunând imperialilor un plan militar comun de îndepărtare a lui Andrei Báthory, în care vedea veriga cea mai agresivă, dar și cea mai slabă (din cauza adversităților interne) din lanțul inamicilor săi (din Moldova, Polonia, Transilvania și Înalta Poartă), care se coalizaseră împotriva sa (Constantin Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul*, p. 62–68. Cf. și Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 538–539; Ilona Czamańska, *Caracterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, p. 310). Sub presiunea acestora, pentru scăparea din criza gravă în care se afla în vara și toamna anului 1599, după mărturia multor izvoare externe și interne, Mihai Viteazul a ales calea preventivă a „ieșirii” în Ardeal, la care se gândise încă din iulie 1598: „*ca nu cumva dușmanul să mă strivească aici*”, în Țara Românească (Hurmuzaki, XII, p. 371). „*M-am sculat din țara mea — mărturisea el la 10/20 decembrie 1599 — cu copiii mei, luându-mi și soția și tot ce aveam și cu oastea mea*”, pentru a merge asupra lui Andrei Báthory (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 321, 323). Faptul este real de vreme ce îl mărturisește în termeni asemănători polcovnicul cazacilor poloni din oastea sa, Valentin Walawski, în decembrie 1599: „*Mihai, văzând că are vrăjmași în toate părțile [...] se strămută cu întreaga sa oaste peste munți în Ardeal [...] luându-și cu sine soția, copii și toate comorile pe care le avea*” (*ibidem*, p. 326, 329).

Cu turcii încheiase pace în august 1599, la 27 august/6 septembrie primind steagul de domnie de la Poartă (Aurel Decei, *Izvoare turcești despre Mihai Viteazul*, în „RA”, LII (1975), nr. 1, p. 166–169), deci își asigurase spatele.

Deoarece imperialii nu au răspuns la cererile lui Mihai Viteazul de a pătrunde cu trupele lor în Transilvania, o dată cu cele ale sale, din pricina atacurilor turcilor în Ungaria Inferioară și a opoziției comandantului imperial George Basta (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 65), Mihai Viteazul a executat doar cu forțe proprii campania asupra lui Andrei Báthory. Cum „*nimeni*” (din tabăra imperială — *n.a.*) *nu dorește să-i ia pe transilvăneni, atunci vrea el imediat să-i ia*” (Hurmuzaki, XII, p. 475), amintindu-și, în toamna lui 1600, simplu: „*am intrat și am luat domnia mea Țara Ardealului*” (*D.R.H.*, B, XI, p. 568–569).

Înfrângerea principelui Andrei Báthory în crâncena bătălie de la Șelimbăr, lângă Sibiu (18/28 octombrie 1599), după o bine executată acțiune strategică de trecere a Carpaților de către Mihai cu grosul trupelor pe la Vama Buzăului

(7/17–8/18 octombrie 1599) și un marș prin Țara Bârsei și cea a Făgărașului, până dincolo de Tâlmăciu (9/19–17/27 octombrie 1599) (Gernot Nussbächer, *Un itinerar intrat în istorie: Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova*, în *Din cronici și hrisoave*, București, 1987, p. 124–125; Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 577–581), urmat de joncțiunea cu oștile din banatul Craiovei, conduse de banul Udrea Băleanu, a dus la instaurarea stăpânirii lui Mihai Viteazul în Transilvania. În Țara Românească a rămas ca locțiitor „locotenent domnesc” (*logotenente di Vaivoda*) Dumitru mare vornic din Cepturii (Hurmuzaki, XII, p. 520).

La 4/14 noiembrie 1599, în tabăra de la Tășnad, G. Basta primea scrisorile lui Mihai care îl anunțau despre urmărirea de către români și uciderea în munți (după altă versiune de către secui) a lui Andrei Báthory, al cărui cap fusese adus la Alba Iulia, domnul român poruncind să-i fie adus și trupul pentru a fi înmormântat acolo (*Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu, București, 1981, p. 81, 211). Corpul principelui a fost adus la 9/19 noiembrie, fiind înmormântat cu pompă în catedrala catolică la 14/24 noiembrie 1599 (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 125–126; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 286–289, 327–328, 331).

De la Șelimbăr Mihai Viteazul, căruia i s-au alăturat pe drum țărani români ardeleni, s-a îndreptat spre Alba Iulia, reședința principelui, unde a intrat solemn „*prin poarta György*” la 22 octombrie/1 noiembrie 1600 (*ibidem*, p. 117; II, p. 156, 178; Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 125; Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul: cele patru itinerarii transilvane*, în „MI”, XXXIII (1999), nr. 11, p. 7–8), scriind împăratului Rudolf II cu mândrie: „*astfel, la 1 noiembrie, în ziua Tuturor Sfinților, am luat în stăpânire ca biruitor Alba <Iulia>, scaunul principilor Transilvaniei*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 257, unde însă „*principum*” se traduce inexact față de cuvântul folosit de Mihai, prin „*crailor*”).

A doua zi, 23 octombrie/2 noiembrie 1599, Mihai Viteazul a convocat la Alba Iulia dieta Transilvaniei (10/20–18/28 noiembrie 1599). Cu acest prilej el „*a făcut cunoscut că a venit și a luat țara*”, pe care a dat-o (formal) împăratului Rudolf II (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 126). Totodată, a pus „*stările să jure <credință> întâi împăratului, pe urmă lui însuși și apoi fiului său*” (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 85, 213). Mai înainte însă, după cronicarul Szamosközy, la 8/18 noiembrie 1599, nobilii ardeleni „*au ales ca principe al Transilvaniei pe Mihail voievod*” (*eligitur în principem Transilvaniae Michael Vaivoda*) (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 129; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 8), ceea ce nu s-a subliniat până acum.

Îndată noul stăpân al Transilvaniei și-a trimis solii la Poartă, unde au ajuns înainte de 19/29 noiembrie 1599, când socotelile turcești înregistrează cumpă-

rături pentru ei (comunicat de Mihai Maxim la 6 martie 1997), obținând destul de repede steagul de investitură pentru Ardeal.

În ceea ce privește stăpânirea Transilvaniei dobândită de Mihai fără nici un ajutor imperial, și condusă tot astfel (cf. îndeosebi N. Iorga, *Românii în străintate de-a lungul timpurilor*, Vălenii de Munte, 1935, p. 65–66; mai nou Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală*, București, 1998, p. 130–139; idem, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 242–245), domnul român se găsea într-o situație încurcată față de Rudolf II. Acesta credea la 20/30 noiembrie 1599 că în urma acțiunii lui Mihai Viteazul „țara Transilvaniei și provinciile (exterioare, adică *Partium* — n.a.) [...] au ajuns în puterea noastră” (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 84, 213), trimițând ca atare, la începutul lui noiembrie 1599, în calitate de „comisari speciali” și „soli” (ambasadori) pe lângă Mihai Viteazul pe baronii David Ungnad de Sonmegg, consilier imperial, și Mihail Székely de Kövend, căpitan general de Satu Mare, „care, dimpreună cu voi să trudească în toate cu sârg și cu credință și să vă fie alături, după cum ați cerut prin Petru Armeanul, până când se va statornici temeiul sigur al acestei cârmui” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, București, 1990, p. 207; I, p. 307–311; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 78, editorul Radu Constantinescu confundă însă pe Mihail Székely cu Moise Székely, viitorul voievod al Transilvaniei; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 127) și de acum înainte, în 1599 și 1600 Mihai Viteazul va avea mereu în coastă pe acești comisari imperiali (sosiți o dată cu G. Basta și 6 000 de oameni în noiembrie 1599 „pentru a prelua conducerea și trecătorile” Transilvaniei; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 82, 212), și pe alți trimiși speciali ai împăratului, dr. Bartolomeu Pezzen sau Carlo Magno, cu care va purta nesfârșite tratative pentru titlul și felul în care înțelegea el să conducă Transilvania, iar apoi și Moldova.

De la început însă, Mihai Viteazul, așa cum aflase nunțul papal Germanico Malaspina, ar fi dorit „ca împăratul să aibă în această provincie — care zice că este a sa (! — n.a.) — același drept pe care îl are sultanul”, punându-se sub „protecție din ambele părți”, altfel spus, ar fi dorit pentru stăpânirea sa în Transilvania o dublă suzeranitate, imperială și otomană, ca aceea sub care se afla Ieremia Movilă din Moldova (polonă și otomană). „În acest fel — relatează Malaspina — când i se cere să spună ce vrea să-i lase Maiestății Imperiale în această provincie, nu dă nici un răspuns categoric în această privință”, cerând doar ca împăratul și alți principii creștini să-l ajute cu bani pentru a înlătura orice primejdie turcească în Ungaria și în vecinătățile ei. Mai mult chiar, încă din decembrie 1599 Mihai începuse să supună „părțile exterioare” (*Partium*), care nu se aflaseră sub stăpânirea directă a lui Andrei Báthory, ci sub cea imperială (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 338, 344–345).

La 3/13 noiembrie 1599 se știa la Viena că Rudolf II: „între alte slujbe, i-a încredințat voievodului și demnitatea de guvernator și căpitan general al acelei provincii” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 193–195).

Primul titlu oficial pe care Mihai Viteazul și l-a luat ca stăpânitor al Transilvaniei, în relațiile cu Rudolf II, la începutul lui noiembrie 1599 a fost cel de „loțiitorul și guvernatorul Maiestății Voastre în Transilvania, precum și general-comandant de campanie” (*ibidem*, I, p. 265–266; cf. și p. 274, 280). A urmat, pe aceeași linie, la 1/11 noiembrie 1599, cel de „voievod al Țării Românești, consilier al preasacrei Maiestăți împărătești și regești, loțiitor în Transilvania și căpitan general al armatei Maiestății dincoace de Transilvania și al stăpânirilor aceleiași și părților supuse ei etc.” (*ibidem*, p. 268–269). Păstrează acest titlu în documentul de confirmare a hotărârilor dietei din 10/20–18/28 noiembrie 1599, în care e numit însă de nobilii unguri „principele nostru milostiv” (*ibidem*, p. 293, 298), ceea ce întărește afirmația lui Szamosközy despre alegerea sa ca principe, de către nobilime, cum am văzut, la 8/18 noiembrie 1599.

La începutul lui decembrie 1599 comisarii imperiali și G. Basta, ca de altfel și alte persoane din tabăra imperială, erau lămuriți că Mihai Viteazul „vrea să păstreze țara pentru sine”, „vrea să fie stăpânul Transilvaniei sub orice formă”, „pretinde guvernarea” ei, își spune „domn” al Ardealului (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 311–317; V, p. 208), ceea ce era adevărat („Ioan Mihai voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Ardealului și al Țării Românești”, la 10/20 decembrie <1599>; *ibidem*, I, p. 320, 322). „Mă tem — se exprima plastic un personaj imperial la 28 noiembrie/8 decembrie 1599 — că ne-am băgat noi singuri un păduche în blană” (*ibidem*, p. 314).

De acum, din decembrie 1599, cel puțin după documentele cu caracter intern păstrate, Mihai Viteazul își spune „domn al Țării Ardealului și al Țării Românești”; „voievod și domn al Țării Ardealului”; „voievod și domn a toată Țara Ardealului și a toată Țara Românească”, cu diferite variante de redactare, până la 27 mai/6 iunie 1600, când se intitulează domn al celor trei țări române (*D.R.H.*, B, XI, p. 497, 499; 506–507; 511; 513–514; 515; 516–517; 520–521; 522; 523–524; 526–527; 529).

Extrem de interesant este faptul că fiul său, Nicolae Pătrașcu, trimis ca domn „încoronat” în Țara Românească în noiembrie 1599 (cf. *infra*), îl numește pe tatăl său „crai”, adică, în acest caz, principe, deși la sârbi, de unde termenul a fost împrumutat, ca de altfel și la croați sau bulgari, însemna de fapt rege (< sârbocroat., *kralj*; < v. slav *krali* < germ. *Karl* [Carol cel Mare], cf. Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998, p. 198). Este titlul pe care românii din acea vreme îl dădeau principilor Transilvaniei Sigismund Báthory („când a venit <J>igmont

craiu în Țara Românească de a scos pe Sinan pașa"; D.R.H., B, XI, p. 576–577. Cf. și *Cronica Buzeștilor*, ed. Dan Zamfirescu, în *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981, p. 409) și Andrei Báthory. Însuși Mihai Viteazul îl numea pe acesta din urmă „crai” (*krol* — scrisoarea din 10/20 decembrie <1599> e în limba polonă, în care *król* înseamnă rege) și vorbea despre „voia măriei sale craiului” (*wola iego krolewskiej moszczi*), noțiune care în concepția sa era similară cu cea de „domn” (*panem*), Țara Ardealului fiind pentru el o „domnie” (*panstwu*), ambele concepte referindu-se în același act tot la Andrei Báthory (*ibidem*, p. 497–499). Tot astfel, la 2/12 noiembrie 1598, într-o scrisoare către Rudolf II, redactată în limba maghiară, Mihai îi spunea lui Sigismund Báthory „regele Ardealului” (*Erdely király*) (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 218–219). Așadar, „conștiința colectivă românească” nu l-a numit pe Mihai „crai” *ab initio*, în legătură cu care s-au făcut tot felul de teorii (cf. Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală*, București, 1998, p. 26), ci i-a atribuit titlul ce îl dădea Báthoreștilor, pe care acesta îi înlocuise în scaun. Este însă adevărat că (în lumina acestei echivalențe) Mihai Viteazul nu s-a intitulat niciodată oficial „crai” sau „principe”, desigur, pentru a nu pune la încercare răbdarea imperialilor, menținându-și față de aceștia titlurile de consilier imperial, locțiitor în Transilvania și *Partium* și căpitan general al armatei din Transilvania și părțile supuse (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 82–83, 212), dar totodată, la începutul lui aprilie 1600 s-a spus că (prin viu grai) „pune să i se zică Alteță și principe al Transilvaniei” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 255–256. Cf. și Ștefan Ștefănescu, *Mihai Viteazul. Între „Respublica Christiana și monarhia absolută, în Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p. 91). Doar Nicolae Pătrașcu, ca domn al Țării Românești, și-a spus „fiul marelui și preabunului Mihail voievod, mare crai al întregului Ardeal” (la 26 ianuarie/5 februarie 1600, D.R.H., B, XI, p. 510–511). La 20/30 iunie 1600 el se intitulează (din nefericire actul s-a păstrat doar într-o traducere din 1816) feciorul lui „Io Mihail voevod craiul Țarei Ardealului și a cumpăniei Săcuilor și domn a toată Țara Moldovei și biruitor al Țarei Românești” (*ibidem*, p. 548), și din nou la 9/19 iulie 1600, fiul lui „Io Mihail voevod craiul a toată Țara Ardealului și domn a toată Țara Moldovei și stăpânitor a toată Țara Românească” (traducere, *ibidem*, p. 558).

Iată însă că și un act original din 11/21 decembrie 1614 arată că „răposatul Mihai voievod s-a ridicat cu oastea lui asupra ungarilor și i-a învins și a cucerit toată Țara Ardealului și a stat domnia lui crai în scaunul Beligradului și a întregii Țări a Ardealului” (*ibidem*, p. 579–580).

Așa-zisul „letopiseț brancovicesc”, care are la bază pentru această perioadă o cronică oficială a lui Mihai Viteazul, tradusă apoi în sârbo-slavă și de aici în latină, arată că voievodul, după ce a cucerit Transilvania și Moldova,

deci în 1600, și-a zis „Regele Mihai” (*Regem Michaellem*) (Damaschin Mioc, „*Letopisețul brancovicesc*” și *Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, p. 218, 222), ceea ce este semnificativ, chiar dacă reflectă o realitate neoficială a timpului. De altfel, Miron Costin culege și el știrea, care circula în veacul XVII în tot spațiul românesc, că „de pe acéle vrémi are nume de-i zdic Mihai crai” (*Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 49). Iar un document de la Constantin Brâncoveanu din 1698, la un secol după evenimente, se referă și el la Mihai voievod „când a fost craiu în aceea parte de loc” (la P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a Țărilor Române în epoca feudală, în Studii privind unirea Principatelor*, București, 1960, p. 67).

Desigur, titlul neoficial de „crai” (rege) atribuit lui Mihai Viteazul la vremea sa reproducea pe cel, de asemenea neoficial, al principilor Transilvaniei din familia Báthory care se considerau urmașii, sub aspect instituțional, ai regilor Ungariei (cf. și *ibidem*, p. 67). Cu atât mai mult, cu cât am văzut că nobilii unguri i-au atribuit lui Mihai încă de la 8/18 noiembrie 1599 titlul de principe, ca urmaș la stăpânirea Báthoreștilor. Iar în vara anului 1600 Mihai Viteazul a cerut stăruitor împăratului Rudolf II ca „*Maiestatea Sa să mă împodobească pe mine și pe fiul meu cu același titlu pe care l-a acordat principelui Sigismund <Báthory>*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 544, 546, 550, 552), căruia împăratul îi recunoscuse titlul de principe al Transilvaniei.

Față de fiul său Nicolae Pătrașcu Mihai Viteazul avea o poziție singulară, nemăintâlnită în istoria românească (cf. și *infra*). Între cei doi nu a fost vorba propriu-zis de o asociere la domnie, ca în atâtea cazuri în trecut, sau chiar ca în cel al lui Petru Șchiopul în Moldova (care a renunțat la domnie în favoarea fiului său Ștefan, în vârstă de cinci ani și jumătate, continuând totuși să domnească alături de acesta în 1590–1591), cum s-a afirmat ritos în trecut (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 11–17), pentru că domnii asociați au condus aceeași țară, iar nu țări deosebite din punct de vedere politic și administrativ. Și nici de raporturi cu adevărat vasalice, pur feudale, sau de „suprapunere feudală” (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 63–67; N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, București, <1905>, p. 106), pentru că între tată și fiu au lipsit legăturile tipic feudale, bazate pe omagiu și jurămintă de credință. Mai degrabă a fost vorba de un raport original între cei doi, care însă nu a avut răgazul necesar să se cristalizeze până la sfârșit într-un sistem coerent de conducere al celor trei țări române. În Țara Românească, în etapa 1599–1600 avem de a face mai degrabă cu o „dublă cărmuire”, adică o conducere paralelă (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 66), în care instanța supremă a reprezentat Mihai Viteazul (cf. *infra*), deși fiul său Nicolae Pătrașcu nu îl numește niciodată în actele sale interne originale domn al Țării Românești, în vreme ce în Transilvania conducerea era asigurată doar de Mihai Viteazul (indiferent de titlul adoptat sau atribuit), soluție temporară, pe durata vieții acestuia. Numai după

moartea lui Mihai, ar fi trebuit, după dorința sa, ca Nicolae Pătrașcu (și urmașii săi masculini) să moștenească „*Muntenia, Moldova și țara Transilvaniei*”, ca domn în fiecare dintre ele (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 437–439), numele de Marcu Cercel, care a domnit efectiv în Moldova, în locul fiului său (cf. mai jos și vol. II al acestei lucrări), nefiind nici măcar amintit, ceea ce nu s-a mai putut realiza din pricina adversităților externe și interne (a nobilimii maghiare din Transilvania).

În tratativele de la Alba Iulia cu Bartolomeu Pezzen, trimisul special al împăratului Rudolf II, din 2/12–12/22 iulie 1600, la apogeul stăpânirii sale în Țările Române, cererile lui Mihai Viteazul înmânate și comisarilor imperiali prevedeau recunoașterea stăpânirii Ardealului cu titlul de „*gubernatorie*” (cuvânt creat *ad-hoc*, cu sensul de guvernământ, după modelul „*domnie*”), transmisă ereditar numai pe linie masculină, în cazul stingerii acesteia urmând să revină împăratului roman. În vreme ce Moldova și Țara Românească urmau să fie moștenite de urmașii de ambele sexe, la dispariția acestora urmând să-și aleagă singure domnii, care urmau doar să fie învestiți de împărat, ce nu trebuia însă sub nici o formă să se amestece în treburile interne (la fel ca și sultanul!) Mihai mai dorea să-și creeze în Transilvania și la hotarul Ungariei imperiale un domeniu ereditar pentru urmașii de ambele sexe din *casa* sa, „*pothea*” recunoașterea alipirii la Transilvania a comitatelor din *Partium* (însemnarea de pe verso actului „*Și hotaru Ardealului*” la aceasta se referă), deplină putere juridică în Ardeal, dreptul de stăpânire ereditară pentru toate cetățile pe care le va cucerii de la turci, subvenții pentru continuarea luptei antiotomane, recunoașterea pentru sine a titlului acceptat pentru Sigismund Báthory, adică acela de *principe*, ajutorul militar în caz de nevoie al căpitanului trupelor imperiale de la Cașovia, din Ungaria Superioară, în sfârșit un ambasador cu titlul de consilier („*sfetnic*”) la curtea imperială, pe toată durata războiului antiotoman.

Așadar, Mihai Viteazul dorea să conducă Transilvania întreagă, socotită o „*gubernatorie*” (adică guvernământ) cu titlul de principe, și transmiterea ereditară doar pe linie masculină, în timp ce în Moldova și Țara Românească, la stăpânirea căroră imperialii nu participaseră în nici un fel, urmau să-și fie recunoscute ca domnie tradițională românească, însă cu transmitere ereditară pe ambele sexe, ceea ce era o noutate în sistemul de conducere românesc, recunoaștere la care se referă cea de-a doua sa însemnare de pe verso actului: „*Pohta ce-am puhtit // Moldova, Țara Rumânească*” (Constantin Rezachevici, *Cunoscute însemnare a lui Mihai Viteazul privind stăpânirea țărilor române și semnificația ei reală*, în „*Apulum*”, XIII (1975), p. 341–351; idem, *Cele două idei ale însemnării Viteazului*, în „*MI*”, IX (1975), nr. 10, p. 13–15; Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 522–529, 543–554; Ștefan Andreescu, *Eforturile diplomatice ale lui Mihai Viteazul pentru recunoașterea stăpânirii lui asupra Transilvaniei*, în *Restitutio Daciae*, III, p. 308–312, cu mențiunea că

autorul (p. 309, nota 73), ca de obicei când se referă la o problemă mai demult cercetată de altcineva, atribuie lucrării citate la începutul acestei note afirmații pe care aceasta nu le conține!).

În sfârșit, pe plan intern, în Transilvania, Mihai Viteazul se intitulează la 24 iulie/3 august 1600: „*voievod al Țării Românești și Moldovei, consilier al Sacrei sale Maiestăți Cezaree și locțiitor (locumtenens) pentru Transilvania*” (Hurmuzaki, IV¹, p. 95).

Urmarea, mai puțin cunoscută în istoriografia românească, a fost că la 2/12 septembrie împăratul Rudolf II a aprobat „*cele tratate de comisarii săi și de dr. Pezzen cu domnul voievod*”, permițând ca „*voievodul să guverneze Transilvania pentru Maiestatea Sa*” „*atâta vreme cât va trăi*”, urmând a fi apoi moștenit întru totul de fiul său; aproape toate celelalte cereri ale lui Mihai fiind rezolvate favorabil, adăugându-se în plus dreptul de azil pentru boierii munteni (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 559–561; Hurmuzaki, IV¹, p. 130; *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, IV, Budapesta, 1878, p. 531–544; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 105, 224; cf. și p. 106–107, 125). Rudolf II nu a negat niciodată această decizie, de unde și încrederea în el a lui Mihai.

Din nefericire, la data emiterii acestei hotărâri împărătești, nobilimea maghiară se afla în plină răscoală împotriva lui Mihai Viteazul, astfel că ea nu a mai fost aplicată!

- 7 Sfârșitul stăpânirii lui Mihai Viteazul în Transilvania a fost legat de „*insurecția*” (răscoala) împotriva sa a nobilimii maghiare din această țară. Nemulțumiți permanent de stăpânirea lui Mihai (N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 356–357), gată de răscoală împotriva sa încă dinaintea datei de 3/13 august 1600, în legătură cu pedepsirea ungurilor din Huedin care omorâseră o seamă de dorobanți munteni (A. Veress, *Documente*, VI, p. 173; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 134–136; Hurmuzaki, IV¹, p. 103–104), nobilii maghiari cu cetele lor, care formau o parte însemnată și cea mai bine înarmată din oastea transilvană a lui Mihai, au executat „*cu încetinelă broaștei festoase, amânând din zi în zi*” porunca pentru adunarea în tabăra de la Sebeș, convocată pentru mijlocul lui august 1600, unde trebuia să se țină și cea de-a patra dietă (Leonardus Basilius, *Narratio de rebus Transylvanicis (1599–1603)*, în *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 269, 315–316; Hurmuzaki, XII, p. 981), Trădarea și fuga din Moldova pe ascuns a lui Moise Székely (numit din aprilie 1600 căpitan general al trupelor lui Mihai), împreună cu alte căpetenii trădătoare, furând și o parte din soldele oștenilor de sub comanda sa, în tabăra lui Sigismund Báthory de la hotarul Poloniei, după ce Gaspar Kornis vădise lui Mihai, înainte de 8/18 august 1600, complotul condus de Moise, care urmărea să-l predea lui Sigismund

sau să-l ucidă (Leonardus Basilius, *op. cit.*, p. 269, 316; Hurmuzaki, IV¹, p. 107, 113–115; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 610, 618–619, 633, 642; cf. și Hurmuzaki, XII, p. 1 119), au precipitat evenimentele.

Nobilimea maghiară, părăsind oastea lui Mihai și refuzând să se ducă la Sebeș, s-a adunat la Turda, hotărâtă să constituie o nouă dietă, având în frunte pe Ștefan Csáky, un alt trădător, în care Mihai Viteazul avusese încredere, care năzuia să ajungă principe al Transilvaniei. La 23 august/2 septembrie 1600 proclamarea răscoalei împotriva lui Mihai Viteazul în legătură cu chemarea celor trei stări privilegiate la Turda (Hurmuzaki, XII, p. 1 019), a marcat începutul conflictului deschis între cele două părți, nobilimea maghiară vădind de la început o agresivitate ieșită din comun (Hurmuzaki, IV¹, p. 122–138). În zadar a încercat Mihai să se înțeleagă cu răsculații, care în prima săptămână din septembrie au atras de partea lor orașele săsești Mediaș, Bistrița, Brașov și Sibiu, la 30 august/9 septembrie toate orașele săsești rupând pe față legăturile cu Mihai, de partea căruia au rămas doar românii și secuii (Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 568–587; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 359–360).

După 23 august/2 septembrie 1600 Mihai Viteazul a pornit din Alba Iulia spre Sebeș unde tabăra sa se afla la 4/14 septembrie (Gernot Nussbächer, *Un itinerar intrat în istorie*, p. 126), pregătindu-se să înfrunte oastea nobilimii maghiare conduse de Ștefan Csáky.

În această înfruntare balanța victoriei avea să fie înclinată de o parte sau de alta de atitudinea lui George Basta, comandantul trupelor imperiale din Ungaria Superioară. După 31 iulie/10 august 1600 acesta porni cu oaste din Gönc către hotarul Transilvaniei, așteptând ordinul împăratului de a-l ajuta pe Mihai, în ciuda antipatiei dintre ei (cunoscută până și de Rudolf II; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 306–307), împotriva lui Jan Zamoyski, care urma să intre în Transilvania. Dar ordinul lui Rudolf II nu sosi, astfel că Basta a hotărât singur, încă de la 25 august/4 septembrie, când ajunsese la Moftinul Mare, să ajute oastea nobilimii, care se declara de formă credincioasă împăratului, pretinzând că Mihai îi cere ajutoare chipurile pentru a-i destrăma oastea și totodată domnul român ar vrea să omoare întreaga nobilime din Transilvania. Drept urmare la 27 august/6 septembrie a pornit de la Moftin prin Zalău pentru a se uni cu oastea „confederaților”, care au jurat credință împăratului, împiedicându-i totodată să-l aleagă principe pe Ștefan Csáky, urmând la nevoie „a pune mâna și pe sabie” împotriva lui Mihai, care nu știa nimic despre intențiile sale (*ibidem*, p. 298–299, 308–310, 311–312). Comisarii imperiali au venit și ei, în grabă, de la Satu Mare, în tabăra lui Basta de la Moftin, de unde la 26 august/5 septembrie 1600 s-au adresat stărilor Transilvaniei, pentru a le facilita înțelegerea cu Basta (Hurmuzaki, IV¹, p. 121).

Părăsit de întreaga cavalerie ungară și de trupele maghiare ale unor districte, care au sporit oastea nobililor de la Turda (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 310–311), neputând primi ajutorul celor câteva mii de oșteni care au venit din Țara Românească, sub conducerea lui Nicolae Pătrașcu, pe la Bran, și a celor 6 000 de munteni care au pătruns în Țara Bârsei prin pasul Buzăului, opriți prin lupte de brașoveni la 2/12 și, respectiv, 4/14 septembrie 1600, care și-au reluat marșul spre Sibiu, împreună cu secuii, abia la 6/16 a lunii, în vreme ce trupele din Moldova au ajuns în Țara Bârsei treptat între 6/16 și 10/20 septembrie (Pavel Binder, *op. cit.*, p. 587–590; cf. și *supra*), Mihai Viteazul a fost nevoit să dea bătălia de lângă Mirăslău la 8/18 septembrie 1600.

Trădat și de Basta, care îi scrisese că vine ca aliat al său, Mihai Viteazul a pierdut lupta, căci „creștin fiind și neînvățat a mă bate împotriva creștinilor, deși eram împins de nevoie, nu m-am luptat după cum eram deprins” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 612, 621, 633–634, 643. Cf. și N. Iorga, *op. cit.*, p. 363–366; R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 366–372; Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, p. 241–250).

Cu aceasta a început sfârșitul efectiv al domniei lui Mihai Viteazul în Transilvania, pe care a părăsit-o însă abia peste trei săptămâni, la 29 septembrie/9 octombrie 1600 (cf. *supra*). Este epoca despre care umanistul grec Gheorghe Palamed spunea: „turcii, polonii, ungurii, germanii și alții s-au ridicat împotriva lui Mihai în același timp, ca să-l distrugă, și să-i zdrobească marea-i putere. Și e o minune și un lucru mare, nu c-a fost biruit, ci cum de nu l-au prins vrăjmașii!” (*Poema lui Gheorghe Palamed despre viața lui Mihai Viteazul scrisă în 1607*, ed. O. Tafrali, București, 1905, p. 39).

De la Mirăslău Mihai Viteazul trece pe lângă Sibiul ostil (9/19 septembrie 1600), unde întâlnește ajutoarele venite prea târziu din Țara Românească, ajungând la Făgăraș (10/20–13/23 septembrie), unde îi sosesc oștile retrase din Moldova, după care se îndreaptă spre răsărit la Codlea (13/23 septembrie), de unde ia legătura cu G. Basta și oastea nobilimii, cerându-le încheierea păcii și chiar ajutor împotriva polonilor. Apoi, ocolind pe la nord Brașovul adversar, își așază tabăra lângă Sânpetru (între acesta și Hărman sau între Hărman și Prejmer) (15/25 septembrie–25 septembrie/5 octombrie 1600). Mihai Viteazul controlează Țara Bârsei, în afara cetăților săsești, bucurându-se de sprijinul românilor de aici și din Făgăraș, și de cel al secuilor. La 21 septembrie/1 octombrie 1600 unități ale oștii sale și români din cartierul Schei atacă fără izbândă cetatea Brașovului (Pavel Binder, *op. cit.*, p. 593–597), iar la 23 septembrie/3 octombrie Mihai depune jurământ de credință față de împărat și primește jurămintele scrise din partea lui G. Basta și a nobilimii în tabăra sa de lângă Sânpetru, acceptând o bună parte din condițiile acestora, care se constituie într-un adevărat tratat. Acesta a neutralizat pe adversarii care îl urmăreau, stând

la baza noilor relații ale lui Mihai cu Basta și i-a îngăduit să înfrunte de-acum doar un singur inamic, oastea polono-moldoveană, condusă de marele hatman și cancelar Jan Zamoyski, convins în prealabil de Basta să nu atace pe Mihai Viteazul în Transilvania, ci în Țara Românească (Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului — un „tratat” mai puțin cunoscut* (3 octombrie 1600), în „RI”, S.N., IV (1993), nr. 5–6, p. 501–506).

Drept urmare, după „ultimatumul” din 25 septembrie/5 octombrie 1600 pentru a părăsi Transilvania, adresat de noii săi așa-ziși aliați, Mihai Viteazul a pornit a doua zi pe la Gura Teleajenului (Teliu, lângă Prejmer, cf. *supra*) spre munții Buzăului, la 29 septembrie/9 octombrie 1600 trecând hotarul în Țara Românească pentru a se consacra luptelor cu polonii și cu turcii (*ibidem*, p. 507).

- 8 Adversitatea dintre Mihai Viteazul și Jan Zamoyski era veche. Marele hatman care la începutul epocii regilor electivi susținuse cu succes candidatura succesivă la coroana polonă a dinaștilor unor țări mici: Ștefan Báthory din Transilvania și Sigismund III Vasa din Suedia, pentru ca aceasta să nu încapă în mâinile unor vecini puternici care ar putea înrobi Polonia: țarul moscovit sau împăratul habsburg, vedea în Mihai Viteazul un om al celui din urmă, care trebuia înlăturat, așa cum fusese îndepărtat din Moldova Ștefan Răzvan, vasalul lui Sigismund Báthory, un alt aliat al împăratului Rudolf II.

Uniunea polono-lituană aflată la apogeul puterii sale militare considera Moldova, unde instaurase în 1595 pe Ieremia Movilă (cf. vol. II al acestei lucrări), ca un stat-tampon față de Imperiul otoman, și se simțea în stare să-și întindă stăpânirea, fie și cu acordul Porții otomane, asupra Transilvaniei, unde a susținut pe senatorul polon Andrei Báthory, în 1599, și a Țării Românești, unde candidat perpetuu până în 1600, când a fost instalat în scaun, a fost Simion Movilă, fratele lui Ieremia.

Ca atare, chiar dacă în septembrie 1595 când l-a instalat pe Ieremia Movilă în Moldova, Jan Zamoyski nu a continuat expediția în Țara Românească, pentru îndepărtarea lui Mihai Viteazul, aflat în plină campanie împotriva lui Sinan pașa, nu și-a părăsit, se pare, ideea înlăturării domnului muntean, războiul numai amânat împotriva lui Mihai fiind declanșat la începutul lui septembrie 1600 (cf. *supra*).

La rândul său, Mihai Viteazul, neizbutind să atragă Uniunea polono-lituană în Liga Creștină, și confruntat cu atitudinea permanent agresivă a lui Ieremia Movilă, care, având sprijinul polonilor, turcilor și tătarilor, a căutat întreaga sa domnie să-l impună pe Simion Movilă în Țara Românească, a trecut la susținerea pretențiilor arhiducelui Maximilian la coroana polonă (Hurmuzaki, XII, p. 330, 371, 397, 571), față de Ieremia adoptând o atitudine diferen-

țiată, evoluând în etape, de la încercarea de înțelegere până la îndepărtarea acestuia din scaun.

Ca atare, *problema Moldovei* a stat mereu în atenția lui Mihai Viteazul încă din 1595. Numai că în vreme ce între 1595–1597 s-a mulțumit să nu dea motive de ostilitate lui Ieremia Movilă, concentrându-se asupra luptei antiotomane, între sfârșitul lui 1597 și 1599 Mihai s-a arătat convins de necesitatea campaniei în Moldova, punând-o însă sub semnul colaborării cu imperialii și al înlocuirii lui Ieremia cu un domn recunoscut de împăratul Rudolf II. Dobândirea stăpânirii Transilvaniei a determinat însă o cotitură hotărâtoare în gândirea lui Mihai Viteazul, acesta înțelegând că Poarta și Uniunea polono-lituană nu pot sau nu au de gând să intervină rapid împotriva sa. Drept urmare, încă de la 8/18 noiembrie 1599 agentul imperial Paolo Giorgi informa pe Rudolf II că Mihai „a dat de veste că voiește să pornească asupra Moldovei” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 196). Câteva zile mai târziu, la 14/24 noiembrie 1599 însuși regele Sigismund III cerea împăratului Rudolf II să-l împiedice pe Mihai, care „plănuiește să năvălească și în Moldova, pe care o cârmuiește Ieremia” (*ibidem*, p. 199–200. Pentru Poziția lui Rudolf II cf. Veniamin Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, p. 251–252). În aceeași lună și nunțul papal Germanico Malaspina era informat de Mihai că Zamoyski și cu Ieremia voind să-l înlăture din domnia Țării Românești, „el, aflând de aceasta, le-a luat-o înainte și speră să ocupe Moldova”, punând cele trei țări românești „să întoarcă forțele lor împotriva turcilor” [*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 272, 279. După tradiția din veacul XVII, Miron Costin, ignorând cronologia reală a faptelor, vorbește chiar de ocuparea Țării Românești de către Simion Movilă după trecerea lui Mihai Viteazul în Transilvania, ideea fiind cea a agresiunii fraților Movilești (*Letopisețul Țării Moldovei în Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 50; Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 594)]. Până și un oarecare agent imperial raporta la 4/14 decembrie 1599 că Mihai, „după zvonurile generale, ar vrea să atace și Moldova” (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 88, 215), iar regele Poloniei prevedea încă de la 11/21 decembrie 1599 că Mihai va ataca pe Ieremia, care trebuia apărat (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 569–570). În sfârșit, la 26 decembrie 1599/5 ianuarie 1600 chiar Rudolf II nu se declara împotriva ocupării Moldovei în numele său de către Mihai, cerând doar amânarea acțiunii (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 90–91, 216). Numai că în 1600 Mihai reluse planul campaniei în Moldova pe seama sa, fără a mai aștepta ajutorul și aprobarea publică a împăratului creștin (reconstituirea documentară a relațiilor lui Mihai Viteazul cu Ieremia Movilă la Constantin Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldovei*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, p. 51–73; idem, *Mihai Viteazul: itinerarul moldovean*, în „MI”, XXIV (2000), nr. 5, p. 6–7).

Era vorba din nou, ca și în cazul Transilvaniei, de o *campanie preventivă*, Mihai Viteazul arătând că, în ciuda atâtor acțiuni dușmănoase ale lui Ieremia Movilă, acesta nu poate să arate „*ce rău i-am făcut și dacă oamenii noștri i-au făcut vreo pagubă pe pământul său sau au ucis măcar o găină*” (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 584–585). Ceea ce a determinat hotărârea lui Mihai de a ataca Moldova a fost pregătirea de către Sigismund Báthory, aflat din prima jumătate a anului 1600 la Suceava, a campaniei pentru alungarea sa și recucerirea Transilvaniei, cu sprijinul de tot felul al lui Ieremia Movilă și J. Zamoyski. „*Prevenind planurile lui Ieremia, am pornit să-l lovesc în casa sa, decât să aștept să fiu atacat de el în propria țară*”, scria Mihai lui Rudolf II la 13/23 mai 1600, din Suceava (A. Veress, *Documente*, VI, p. 106; cf. și *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 277–278), iar la 11/12 mai 1600 îl acuza pe Ieremia în fața regelui Poloniei că „*a complotat contra sănătății mele, punând să fiu otrăvit sau asasinat mișelește*”, și că ascundea pe Sigismund Báthory, pe care, voind „*să-l conducă în Transilvania și să instaleze pe tronul Țării Românești pe fratele său Simeon, am fost nevoit să recurg la mijloace folosite de oamenii de arme, pentru ca dușmanul să ia cunoștință că și eu știu să mă descurc și să mă gândesc la siguranța mea*” (*ibidem*, I, p. 484–486), în cadrul unei adevărate campanii de explicare pe plan extern a cauzelor expediției sale în Moldova (Constantin Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul*, p. 71–72). Campanie care a avut succes, de vreme ce la 21/31 mai 1600 se anunța din Viena că: „*Mihai Vodă a atacat Moldova și i-a înfrânt pe moldovenii care voiau să atace Valahia*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 264–265).

Expediția a început la 14/24 aprilie 1600, când Mihai Viteazul părăsește Alba Iulia, lăsând în locul său pe banul Mihalcea (Hurmuzaki, IV¹, p. 45); acesta și Farkas Kornîș fiind delegați să trateze cu comisarii imperiali (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 479–480), îndreptându-se spre Miercurea Sibiului, după care trece pe lângă Făgăraș (17/27–20/30 aprilie), Codlea (21 aprilie/1 mai), Brașov (22 aprilie/2 mai), Prejmer (23 aprilie/3 mai), Brețcu (24 aprilie/4 mai–26 aprilie/6 mai), se întoarce puțin la Târgu Secuiesc (27 aprilie/7 mai–28 aprilie/8 mai), de unde se îndreaptă spre hotarul Moldovei (Gernot Nussbächer, *Un itinerar intrat în istorie*, p. 125; Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 583–584; *D.R.H.*, B, XI, p. 517–519; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 269).

La 26 aprilie/6 mai 1600, trupele lui Mihai Viteazul pătrund în Moldova (data după stil nou și în *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 77) prin trei sau chiar patru puncte: Focșani, cu Nicolae Pătrașcu, Oituz—Valea Trotușului, coloana centrală (avangarda acesteia ajunsese la Trotuș încă de vineri 25 aprilie/5 mai; Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 598), care se îndreaptă spre Bacău, urmată după 28 aprilie/8 mai de Mihai Viteazul, pasul Rodna—Cucureasa, năzuind

spre Suceava, și poate pe valea Ceremușului spre nord. Toate coloanele susțin lupte cu forțele moldo-polone care se retrag spre nord (R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 515–523; Constantin Turcu, *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „SAI”, II (1957), p. 79–85; Alexandru I. Gonța, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 4, p. 146–157; I. Corfus, *Mihai Viteazul în cercetări polone recente*, în „AIIAI”, I (1964), p. 176–177; Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, p. 224–229; I. Kara, *Știri puțin cunoscute despre voievod*, în „Acta Valachica”, Târgoviște, III (1972), p. 171–175; C. Cihodaru, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova (mai–iunie 1600)*, în „CI”, S.N., V (1974), p. 131–145. Autorii nu țin însă întotdeauna seama de cele două stiluri de datare a documentelor, ceea ce a dus la erori!).

Mihai Viteazul a pornit de la Târgu Secuiesc pe urmele coloanei principale, spre Oituz—Târgu Trotuș, la 29 aprilie/9 mai 1600 (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 100, 221). La 1/11 mai era la Roman, în centrul Moldovei, iar la 6/16 mai la Suceava (Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 125). În aceeași zi Mihai Viteazul se considera biruitor asupra lui Ieremia Movilă, cel mai mare inamic al său, proclamând în „buletinul de victorie” trimis în Transilvania: „*Spre binele Creștinătății și spre folosul împăratului, am luat țara aceasta cu ajutorul lui Dumnezeu. Mai mare dușman decât acesta n-am avut: Dumnezeu mi-a dat țara în mână*” (Hurmuzaki, XII, p. 905; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 337). Ca atare, de la această dată putem considera, conform părerii lui Mihai însuși, începutul efectiv domniei sa în Moldova.

Ieremia Movilă, care la 30 aprilie/10 mai 1600 se afla la Suceava, cerând ajutor voievodului de Belz, cu mențiunea ducerii scrisorii sale „*Repede, repede, repede*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 476–477, cu stilul vechi greșit calculat de editori „1600 mai 1/10”), ar fi vrut să reziste, dar la vederea avangărzii ostii lui Mihai, la 6/16 mai, a fugit în grabă spre cetatea Hotin, urmărit îndeaproape de adversari, oastea sa moldovenească de lângă Suceava trecând de partea lui Mihai, care în ziua următoare, 7/17 mai, obține predarea cetății de scaun, numind aici un pârcălab ungur (care la 19/29 mai își depunea jurământul de credință). La 7/17 mai cavaleria lui Mihai îl ajunsese pe Ieremia lângă Verbia, la trecerea Jijiei, provocând pierderea totală a ariergărzii sale și a multora din însoțitorii săi, dar din nou acesta scapă cu fuga, pentru a-și găsi în sfârșit cu greu scăparea, a doua zi, 8/18 mai, în cetatea Hotinului, unde sosi și doamna sa, și unde se mai aflau Sigismund Báthory și o parte din marii săi dregători. În aceeași zi de 8/18 mai 1600, ultimele sale trupe au fost nimicite lângă Hotin de armata lui Mihai Viteazul, care sosi și el aici după luptă, în cursul nopții (8/18 pe 9/19 mai), puținii poloni putând trece Nistrul, pentru a se

refugia în cetatea Cameniței. Cu Ieremia Movilă închis în Hotin, dar părăsit de ultimii dorobanți moldoveni, în seama unei mici garnizoane polone, Mihai Viteazul era stăpânul Moldovei (*ibidem*, p. 483–484, 488–493, 494; Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 94–95, 105, 283–287, 291–292; P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 111–115; A. Veress, *Documente*, VI, p. 121–122; Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 151–153).

Pentru intimidarea polonilor care se concentrau sub hatmanul de câmp S. Zółkiewski pe malul Nistrului, Mihai a ordonat o incursiune a 7 000 de oșteni sârbi ai săi, conduși de Baba Novac și Deli Marcu în Pocuția, unde aceștia, au ajuns până la Tyśmienica înainte de 26 mai/5 iunie 1600, făcându-l pe regele Poloniei să ordone la 29 mai/2 iunie întărirea orașului Cracovia, și atribuirea întregului impozit pentru „apăsarea curentă” din anul 1600 armatei a cărei mobilizare o proclamase marele hatman J. Zamoyski la 13/23 mai 1600 (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 106–107, 303–305; A. Veress, *Documente*, VI, p. 108–109; Hurmuzaki, IV¹, p. 72; Ion I. Nistor, *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuția*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXVI, 1944, p. 22–25).

De lângă Hotin, unde se afla încă la 10/20 mai 1600 (Hurmuzaki, IV¹, p. 51–52), Mihai a plecat a doua zi, lăsând trupe de încercuire, ajungând tot atunci, la 11/21 mai 1600, la Suceava (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 484, 487), unde a rămas până la 16/26 mai 1600. De aici s-a deplasat la Iași, redevenit sub el principala reședință domnească (22 mai/1 iunie—14/24 iunie 1600) (Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 125–126), unde la 23 mai/2 iunie, a doua zi după sosire, a acordat o mare audiență publică, iar în următoarele câteva zile a primit jurământul de credință al molodovenilor, inspectând categoriile militare (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 502–503).

Până cel puțin la 10/20 mai 1600 el și-a păstrat titlul de „domn a toată Țara Ardealului”, sau „domn al Țării Românești și al Țării Ardealului” (*D.R.H.*, B, XI, p. 517, 520–521), în vreme ce fiul său, Nicolae Pătrașcu, întors din campanie la Târgoviște înainte de 5/15 mai 1600 (*ibidem*, p. 519–520), îl numește de la 15/25 mai 1600 doar „domn a toată Țara Ardealului” până la 15/25 iunie, când îi consemnează titlul de „domn a toată Țara Ardealului și a Moldovei” (*ibidem*, p. 522, 523–524, 526–527, 542, 543, 554–555). De la 27 mai/6 iunie 1600 însă (după documentele păstrate) și până la plecarea sa în exil spre Praga, la începutul lui decembrie Mihai Viteazul s-a intitulat constant în documentele sale interne: „domn al Țării Românești, și al Ardealului și al Moldovei” (*ibidem*, p. 529, 530, 531, 535–536, 536–537, 549, 552, 553, 559–560, 561–563, 564, 565, 568–569), și acest titlu i-a fost recunoscut de slujitorii săi (*ibidem*, p. 529–530). „Iar Mihai vodă începu a să scrie și a să mărturisi cum că iaste domn a trei țări” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 78). Între timp, la Alba Iulia locuitor era logofătul muntean Teodosie Rudeanu, care la 7/17 iunie 1600 se intitula: „Theodosius in absentia Illustrissimi domini

principis locumtenens consiliarius et cancellarius et cetera” (Hurmuzaki, XII, p. 944–945).

De la Iași, unde organizase cancelaria domnească și luase măsuri în domeniul administrativ și bisericesc (Constantin Turcu, *Informații documentare*, p. 87–91), Mihai Viteazul se întoarce în Transilvania în jurul datei de 14/24 iunie 1600 (cf. vol. II al acestei lucrări), însoțit doar de 200 de călăreți (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 621–623), la 16/26 iunie 1600 ajungând la Prejmer, iar între 17/27 și 21 iunie/1 iulie poposind la Brașov și în cartierul Schei. De aici se deplasează la reședința princiară de la Alba Iulia, unde rămâne între 23 iunie/3 iulie și 23 august/2 septembrie 1600, când pornește, cum am văzut, pentru a înfrunta nobilimea maghiară răzvrătită (Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 126; Pavel Binder, *op. cit.*, p. 586–586).

Cum Moldova nu putea rămâne fără domn rezident în țară, o adunare formată din „boiarii și bătrânii Moldovei” îi îndeplinesc dorința, „pohtind” de la el să le dea ca domn pe fiul său „încoronat” Nicolae Pătrașcu, pe care Mihai îl impunea cu tărie ca moștenitor al tuturor stăpânirilor sale, fiind amintit și de către cei care depuneau jurăminte de credință alături de tatăl său (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 78; *D.R.H.*, B, XI, p. 529–530, 540–541, 547). Mai mult chiar, pe actul emis la 3/13 iulie 1600 la Iași, în numele lui Mihai, în vremea locotenentei domnești, pecetea aplicată poartă semnificativa inscripție: „† Io Mihai, fiul său Nicola voievod, domn al Țării Moldovei” (*ibidem*, p. 553). Și actele din 23 iunie/3 iulie 1600 sau 27 iulie/16 august 1600, sau 29 iulie/8 august 1600, au fost emise la Iași în numele lui Mihai; *ibidem*, p. 549–550, 560–561, desigur de aceeași locotenentă).

Nicolae Pătrașcu participase la campania din Moldova cu trupe muntene (A. Veress, *Documente*, VI, p. 115), după care, înainte de 15/25 mai 1600 se înapoiase la Târgoviște. Variante ale cronicii muntene arată că Mihai făgăduise adunării boierilor moldoveni să-l aducă ca domn în Moldova, trimițând chiar pentru aceasta pe Radu Buzescu și Stoica postelnic Răioșanu cu 300 de boieri moldoveni spre Țara Românească. Ulterior însă s-a răzgândit, la cererea doamnei Stanca (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 511–512), socotind că „iaște fie-său mic și nu va putea fi domn într-o țară de margine ca acéia, căci tot să temea de Irimia vodă”. Vârsta lui era, vom vedea, doar un pretext pentru a-l proteja de înfruntarea cu oastea marelui hatman J. Zamoyski, căci „micul” Nicolae Pătrașcu avea atunci 16 ani! În loc numi o locotenentă domnească formată din patru boieri munteni, căpetenii ale oastei, „ca să fie țara Moldovei”: Udrea Băleanu hatman și pârcălab de Suceava (care executa poruncile „domnului nostru, Mihai voievod”, 28 iunie/7 iulie și 13/23 iulie 1600, *D.R.H.*, B, XI, p. 556–557; P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 123–124), Andronic Cantacuzino vistierul, vărul lui Mihai Viteazul, Sava armașul și Negrea mare spătar (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 78 și variantă).

Soluție provizorie, până la venirea din Țara Românească (unde se afla încă din decembrie 1597, cf. Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 232–233), desigur, după 13/23 iulie 1600, a lui Marcu, fiul lui Petru Cercel, însoțit de Preda Buzescu, care s-a stabilit la Iași „să fie domn” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 79); Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 79). Fapt confirmat de tradiția orală moldovenească, înregistrată de Miron Costin (*Letopisețul*, p. 51, de la care a fost preluată și de Nicolae Costin (*Letopisețul*, p. 595). Era, desigur, un compromis, pentru că din tratativele cu comisarii imperiali din vara 1600 rezultă că Mihai dorea scaunul Moldovei pentru fiul său Nicolae Pătrașcu. Neputând rezista în final invaziei oștilor polone conduse de J. Zamoyski, deși îndată după trecerea Nistrului a obținut o biruință împotriva acestora, anunțată la Praga înainte de 13/23 septembrie 1600 (A. Veress, *Documente*, VI, p. 199; Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 92–93; Paul Binder, *Marcu vodă, asociatul la domnie a lui Mihai Viteazul, pretendent domnesc în Moldova și moșiile sale din Transilvania*, în „AIIAI”, XXIV¹ (1987), p. 303), Marcu Cercel a părăsit Moldova, alăturându-se desigur unchiului său Mihai Viteazul. Oricum el va apărea peste puțin timp în tabăra imperială și alături de Radu Șerban, tot ca pretendent la scaunul Moldovei (cf. și vol. II al acestei lucrări).

În iulie 1600, aflat în culmea puterii și strălucirii sale, Mihai Viteazul a realizat, după mai multe etape, amintite mai sus, pentru întâia oară în istoria românilor, datorită voinței sale politice (pentru că, în fapt, condițiile de tot felul ale unirii românilor au existat atât înainte cât și după el, și sunt și astăzi, ceea ce nu împiedică existența a două state românești!), unirea conducerii celor trei țări române sub autoritatea sa supremă. De obicei acest act e numit pe scurt „unirea țărilor române”, uneori „unirea politică” a acestora, sau „unirea românilor” sub Mihai Viteazul, termeni care conduc la suprapunerea mecanică cu „unirile” din 1859 și 1918. În realitate, subliniez, la 1599–1600 Mihai Viteazul a unit în mână sa doar conducerile Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei, fără a desființa hotarele și vămile dintre ele, fără a uniformiza instituțiile lor (trecând doar persoane în anumite funcții dintr-o țară în alta) și a înlătura particularitățile medievale ale fiecăreia dintre ele. Nu știm dacă și-a propus acestea și în orice caz nu a avut răgazul necesar să o facă.

Încă din martie 1600, când cerea regelui Poloniei, Sigismund III, prin trimisul neoficial al acestuia, A. Taranowski, să-i dea Țara Moldovei, iar după moartea sa: „Muntenia, Moldova și Țara Transilvaniei le va da Măria Sa regele fiului său, Nicolae, și urmașilor lui de viță bărbătească” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 437–439), Mihai solicita, după obiceiul medieval, recunoașterea de către o autoritate regală a proiectului său, acum bine definit, de întemeiere a unei monarhii (domnii românești) ereditare în familia sa în cele trei țări române. Discuțiile și protocoalele încheiate cu comisarii și trimișii

speciali ai împăratului Rudolf II în Transilvania, din iulie 1600, amintite și mai sus, dovedesc limpede existența acestui plan. Într-o primă etapă, în timpul vieții lui Mihai Viteazul, acesta trebuia să conducă fiecare dintre cele trei țări: singur în Transilvania, ca principe (iar dacă împăratul nu-i recunoștea acest titlu, ca guvernator), în vreme ce în Țara Românească și Moldova se institua o dublă cărmuire, a sa ca domn — instanță superioară, cu reședința la Alba Iulia, și a fiului său, Nicolae Pătrașcu, ca domn deplin (nu asociat sau vasal!). Soluție unică în istoria românească, care a și fost aplicată treptat, în răstimp de aproape un an, din toamna 1599 până în toamna 1600. În a doua etapă, după moartea lui Mihai Viteazul, Nicolae Pătrașcu urma să moștenească conducerea (domnia) în fiecare din cele trei țări, în vreme ce descendența feminină a lui Mihai putea dobândi doar domnia Țării Românești și a Moldovei, în Transilvania constituindu-i-se numai un domeniu ereditar.

În acest fel a gândit Mihai Viteazul, în condițiile istorice de la 1599–1600 (!), unirea conducerii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei (cf. și Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul: Itinerarul molodovean*, p. 6, 9; idem, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, București, 2000, p. 22–23, 29). Această soluție s-a înscris la temelia drumului istoric ascendent al unirii românilor, ca un factor important, care a dovedit că aceștia pot fi uniți în hotare aproape etnice, sub aceeași conducere, nu însă de la sine, ci de către o voință politică puternică. Străinii au înțeles atunci rolul de conducător suprem al lui Mihai Viteazul, rezidând la Alba Iulia, însă conducătorii Țării Românești și Moldovei au fost percepuți doar drept guvernatori ai săi. La 24 octombrie/3 noiembrie 1600 ambasadorul englez la Poartă, Henry Lello scria că Mihai „s-a retras în Transilvania, lăsând guvernatori în celelalte două provincii” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 380–381).

Dincolo însă de acest plan al monarhiei ereditare în cele trei țări române, bine precizat, așadar, în 1599–1600, Mihai Viteazul a urmărit întreaga sa domnie realizarea unității de luptă antiotomană a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. Acesta nu a fost un mit al istoriografiei comuniste, cum s-a afirmat tendențios și eronat, cu o totală ignorare a izvoarelor istorice (Ovidiu Cristea, *Frontul românesc antiotoman în secolele XIV–XV: realitate istorică sau mit istoriografic?*, în *Miturile comunismului românesc*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, p. 166–171), ci o realitate, de vreme ce însuși Mihai Viteazul a mărturisit nunțiului papal G. Malaspina înaintea bătăliei de la Șelimbăr în legătură cu cele trei țări, că „el voia să le înarmeze și să întoarcă forțele lor împotriva turcilor” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 272, 279).

- 9 Îndelung pregătită campanie polonă, condusă de însuși marele hatman Jan Zamoyski, care a pus capăt domniei lui Mihai Viteazul și Marcu Cercel în

Moldova a început prin trecerea Nistrului între Sniatyn și Hotin la 25 august/4 septembrie 1600. Două zile mai târziu polonii ajung lângă Cernăuți, la 30 august/9 septembrie poposind la Boian pe Prut. De aici ocolin Codrul Cosminului, unde regele Ioan Albert suferise cumplita înfrângere din 1497, ei trec Jijia luând drumul spre Suceava (6/16–12/22 septembrie), unde se aflau când Mihai Viteazul suferea înfrângerea de la Mirăslău (8/18 septembrie). Trupele lui Mihai se retrăseseră deja din Moldova, chemate în Transilvania, mai întâi Deli Marcu cu sărbii săi, plecat la 30 iulie/9 august 1600, apoi Baba Novac, hatmanul Udrea Băleanu, Sava armașul (în Moldova mare vornic) și Radu clucerul Buzescu, care s-au unit cu trupele aduse din Țara Românească de Nicolae Pătrașcu și apoi cu cele ale lui Mihai în retragere după înfrângerea de la Mirăslău, în Țara Bârsei, treptat între 6/16 și 10/20 septembrie (Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 323–325; Hurmuzaki, IV¹, p. 138–139, 146–148; Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 590), astfel că, după rezistența amintită a lui Marcu Cercel, nu mai avea cine să se opună polonilor. Ieremia Movilă era recunoscut domn de către regele Poloniei înainte de 10/20 septembrie, două zile mai târziu, lângă Suceava, J. Zamoyski încercând să-i impună jurământul de credință în anumite condiții (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 150, 327–328; A. Veress, *Documente*, VI, p. 242–243), astfel că domnia lui Mihai Viteazul și a nepotului său Marcu în Moldova poate fi considerată încheiată spre mijlocul lui septembrie 1600.

Restul a fost un simplu marș al lui J. Zamoyski prin Moldova pe la Târgu Neamț (14/24 septembrie), Roman (15/25 septembrie), Bacău (16/26–18/28 septembrie), Lunca Mare, Neruja, Focșani (25 septembrie/5 octombrie–26 septembrie/6 octombrie 1600) (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 149–154; A. Veress, *Documente*, VI, p. 242–244; Constantin Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski*, p. 1 334–1 335, 1 343–1 344; idem, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului – un „tratat” mai puțin cunoscut (3 octombrie 1600)*, în „RI”, S.N., IV (1993), nr. 5–6, p. 500–501), în așteptarea confruntării cu Mihai Viteazul în Țara Românească, cf. *supra*).

- 10 Înfrânt de coaliția polono-moldo-turcă, la sfârșitul lui octombrie 1600, Mihai Viteazul se afla într-o situație extrem de grea. Un observator franciscan de la Constantinopol aprecia că: „Toți strigă contra lui [...] îl amenință cu moartea; nu poate câștiga la propunerile sale de pace, în nici un fel, nici poporul nici pe cei mari, deoarece are aproape toate categoriile de oameni contra sa, până și evreii, oameni de proastă calitate” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 579–580). Încă înainte de 20/30 octombrie se știa la Brașov că va merge spre reședința împăratului, iar Mahmud pașa Güzelce de Vidin, serdarul malurilor Dunării, anunța la Constantinopol, unde știrea ajunsese înainte de 24 octombrie/

3 noiembrie 1600, „mazilirea și căderea lui Mihai voievod” (*ibidem*, V, p. 379–381). Singura speranță a lui Mihai era obținerea ajutorului împăratului Rudolf II. Acesta nu ordonase niciodată măsuri împotriva sa, chiar dacă nu a sancționat acțiunile lui Basta din septembrie–octombrie 1600, iar la 1/11 februarie 1600 îi acordase o diplomă de protecție a sa și a urmașilor săi, făgăduind „să dăm ajutor atât cât vom putea și ori de câte ori îi va cere trebuința” (*ibidem*, I, p. 403–404).

În nădejdea acestui ajutor al împăratului, suzeranul său, Mihai Viteazul, în fruntea a 7 000 de călăreți a intrat în Transilvania prin pasul Vâlcăului. Nu urmări obținerea unui azil, nici măcar a cetății Königsberg din Silezia, pe care Rudolf II i-o făgăduise din nou în septembrie 1600 (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 107, 235), ci redobândirea cu sprijinul lui a stăpânirilor sale din spațiul românesc. Înfruntând ostilitatea nobilimii maghiare și a slujitorilor ei, Mihai trece pe la începutul lui decembrie 1600 pe lângă Deva, apoi pe la Baia de Criș (26 noiembrie/6 decembrie), Hălmaș și Beiuș (27 noiembrie/7 decembrie), Oradea (1/11–2/12 decembrie), unde își licențiază trupele, urmând să le readune cu prilejul revenirii, Debrețin (4/14 decembrie), Tokay, pe unde trece Tisa, intrând pe teritoriul imperial, Cașovia, reședința imperială a Ungariei Superioare (c. 13/23 decembrie), unde lasă ultimele unități militare care îl însoțiseră, Timișoara și, în sfârșit, Bratislava (după 17/27 decembrie 1600), unde i se alătură episcopul de Agria, Ștefan Szuhay, prefectul Camerei ungare. De aici pornește direct spre Viena, unde e primit cu fast și deferență de arhiducele Mathias, viitorul împărat, și unde rămâne între 2/12 ianuarie și 8/18 februarie 1601 în așteptarea primirii către Rudolf II la Praga, desfășurând o vie activitate diplomatică, culminând cu redactarea cunoscutei „memorii” de către Rudolf II și marele duce al Toscanei (Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul – de la Praga la Guraslău*, în *Mihai Viteazul și Sălajul. Guraslău 375*, Zalău, 1977, p. 139–144, 158; idem, *Glorioasa pribegie a lui Mihai Viteazul*, în „MI”, VI (1972), nr. 3, p. 58–62; Manfred Stoy, *Rumänische Fürsten im frühneuzeitlichen Wien*, în „Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien”, XLVI (1990), p. 157–162).

Revolta nobilimii transilvane, în februarie 1601, în favoarea lui Sigismund Báthory, a grăbit chemarea lui Mihai Viteazul la curtea imperială de la Praga (13/23 februarie–25 martie/4 aprilie 1601), unde Rudolf II i-a acordat la 19 februarie/1 martie și 22 februarie/4 martie două audiențe (în legătură cu ultima păstrându-se, s-a presupus, și cuvântarea lui Mihai înaintea împăratului; Ștefan Andreescu, *Un „memoriu” al lui Mihai Viteazul puțin cunoscut*, în „SMIM”, XIII (1995), p. 194–200, deși, cum aminteam mai demult, discuția care a urmat între cei doi nu a fost consemnată de nimeni; Constantin Rezachevici, *Glorioasa pribegie*, p. 64). În această perioadă au fost schițate gravura lui Aegidius Sadeler, tabloul lui Franz Francken I și altele, care îl reprezintă.

Investit cu stindardul imperial și ajutoare bănești, Mihai Viteazul se întoarce în Transilvania, trecând din nou prin Viena (27 martie/6 aprilie–19/29 aprilie), apoi pe Dunăre până la Bratislava, de unde se îndreaptă spre Cașovia (1/11–13/23 mai), unde comandantul imperial al Ungariei Superioare îl întâmpină festiv, organizându-i întâlnirea cu G. Basta la 10/20 mai 1601, urmată de discutarea planului de campanie împotriva lui Sigismund Báthory. Nimeni nu a dat crezare, nici atunci nici mai târziu, scrisorilor de trădare, adresate chipurile de Mihai de la Cașovia lui Ibrahim pașa plăsmuite din porunca lui Sigismund Báthory (N. Iorga, *Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XI, 1931, p. 1–22; Silviu Dragomir, *Încă ceva despre scrisoarea apocrifă a lui Mihai Viteazul*, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 143–152; A. Veress, *Scrisorile apocrife ale lui Mihai vodă Viteazul*, în „RIR“, II (1932), p. 382–384; Al. Matei, *Cele două scrisori apocrife ale lui Mihai Viteazul din 1 mai 1601*, în „RA“, LIII (1976), nr. 3, p. 256–266), cu excepția lui Radu Constantinescu, care publică mai nou o astfel de scrisoare, cu ignoranță sau rea intenție, ca „original iscălit de Mihai Viteazul“, sub o datare fantezistă (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 110–111, 226–227).

De la Cașovia Mihai se îndreaptă spre Tokay (25 mai/4 iunie–4/14 iunie 1601), informând pe arhiducele Mathias despre ajutorul cerut de Sigismund Báthory lui Ibrahim pașa, pe care ulterior acesta l-a și primit. Următoarea etapă a fost Debrețin (17/27–20/30 iunie), după care Mihai Viteazul și-a așezat tabăra la Moftinul Mic (27 iunie/7 iulie–20/30 iulie), unindu-și în acest loc oștile cu cele ale lui G. Basta, venit de la Satu Mare. De aici, la 20/30 iulie 1601, Mihai și Basta au înaintat pe valea Crasnei spre Zalău și Cluj, trecând la 22 iulie/1 august pe la Supurul de Jos și cel de Sus, iar a doua zi pe lângă Sărmășag (23 iulie/2 august), unde, părăsind valea Crasnei, s-au angajat pe cea a Zalăului, mărșăluind pe la Sălăjeni, Bocșa, Borla, spre a ajunge la 24 iulie/3 august 1601 lângă satul Guruslău, unde îi aștepta în ordine de bătaie oastea ungară, cu ajutoare moldovene, polone și turco-tătare, a lui Sigismund Báthory (Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guruslău*, p. 145–161; idem, *Mihai Viteazul „înainte și după Guruslău“*, în „RdI“, XXXII (1979), nr. 11, p. 2 152–2 156, cu hartă; idem, *Glorioasa pribegie*, p. 64–65. Cf. și Nicolae Edroiu, Grațian C. Mărcuș, *Mihai Viteazul 1601. Cronologie*, în *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 131–133; Viorica Ursu, Ieronim Crișan, *Tabăra lui Mihai Viteazul la Moftin, moment important în pregătirea bătăliei de la Guruslău*, în „AMP“, I (1977), p. 185–189).

Victoria lui Mihai Viteazul și G. Basta împotriva lui Sigismund Báthory de lângă satul Guruslău, comuna Hereclean, județul Sălaj (24 iulie/3 august 1601) (Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, p. 280–286; *Istoria militară a poporului român*, III, București, 1987, p. 213–216; Ion

Cupșa, *Bătălia de la Guruslău (3 august 1601)*, în *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 195–204; Grațian C. Mărcuș, *Date noi cu privire la unele evenimente din ultimele zile ale domniei lui Mihai Viteazul*, în „AIIAC“, XIV (1971), p. 45–50; idem, *Guruslău: unde și când?*, în „MI“, VII (1973), nr. 4, p. 10–11; idem, *De ce s-a dat bătălia chiar la Guruslău?*, în „Năzuința“, Zalău, VII (1975), nr. 880, 23 aprilie, p. 7; idem, *Încă un toponimic privind bătălia de la Guruslău*, în „AMP“, I (1977), p. 191–195; Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul „înainte și după Guruslău“*, p. 2 156–2 160; Al. Matei, *Mihai Viteazul la Guruslău*, în „AMP“, I (1977); idem, *Mihai Viteazul și Sălajul. Documente contemporane privind pregătirea, desfășurarea și urmările bătăliei de la Guruslău*, în *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 51–130; în același volum și alte articole legate de bătălia de la Guruslău; Constantin I. Karadja, *Ziare contemporane despre bătălia de la Gorăslău*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XXI, 1939, p. 177–193 etc.), a deschis calea pentru noua stăpânire a lui Mihai Viteazul în Transilvania. Din nefericire, aceasta nu a durat decât 16 zile (24 iulie/3 august–9/19 august 1601).

- 11 De la Guruslău, despărțindu-se de G. Basta, Mihai Viteazul a început deplasarea spre Cluj la 25 iulie/4 august 1601 sau în dimineața următoare, la 26 iulie/5 august poposind la Zalău. De aici a trecut prin Poarta Meseșană, pe la Ortelec și Moigrad, aflându-se sigur lângă Cluj la 1/11 august 1601. Rămâne aici până în cursul nopții de 5/15 august, când pornește spre Turda, urmat în dimineața de 6/16 august de oastea lui G. Basta. În aceeași zi (6/16 august 1601) ambii, din nou rivali, se aflau lângă Turda. În vreme ce Mihai Viteazul era considerat drept „stăpân“ al Transilvaniei de către tot mai mulți supuși, G. Basta trebuia să se limiteze oficial la titlul de „căpitan general al armatei Coroanei Maiestății <Sale> și al Transilvaniei“, cu atribuțiile unui comisar imperial, în așteptarea numirii sale ca guvernator. La 2/12 septembrie 1601, după moartea lui Mihai Viteazul, ambasadorul englez la Poartă, Henry Lello, arăta că între Basta și Mihai „s-a iscat mare sfadă care din ei să fie guvernator suprem“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 448–449). Din relatările lui Basta rezultă că temându-se de înaintarea lui Mihai spre reședința princiară de la Alba Iulia, acesta hotărâse în sinea sa asasinarea domnului român foarte probabil încă de la 6/16 august 1601 (Constantin Rezachevici, *Tabăra de la Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 441–445; idem, *Mihai Viteazul „înainte și după Guruslău“*, p. 2 160–2 164, 2 165; idem, *Ultimele zile*, în „MI“, X (1976), nr. 8, p. 19; Nicolae Edroiu, Grațian C. Mărcuș, *Mihai Viteazul 1601. Cronologie*, p. 134–135; Grațian C. Mărcuș, *Date noi*, p. 48–49; idem, *Podul lui Mihai Viteazul — la Zalău*, în *Zalăul pe treptele istoriei*, Zalău, 1975, p. 22–24; Ștefan Meteș, *Mihai Viteazul și orașul Cluj*, în „RA“, I (1925), nr. 2, p. 290–294; Vasile Ciubăncan, Ion

Tomole, *Tabăra militară a lui Mihai Viteazul de lângă Zalău. Unele considerații asupra taberelor sale militare din anul 1601, în Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 415–434; Valentin Dărăban, Valer Hossu, *Tabăra lui Mihai Viteazul de la Cluj*, în *idem*, p. 435–440).

Mihai Viteazul a rămas în tabăra de pe câmpia dintre Turda și Opișani (Cristiș, acum cuprins în municipiul Turda), la sud de Arieș, între 6/16–9/19 august 1601, în vreme ce tabăra lui G. Basta se afla pe malul Arieșului. Cum Mihai Viteazul declarase încă din tabăra de la Moftinul Mic că nu vrea să se întoarcă în Țara Românească, unde de altfel situația îi era favorabilă (cf. *infra*), ci să rămână în Transilvania ca principe sau guvernator, după înțelegerea cu Bartolomeu Pezzen din iulie 1600, apoi la 7/17 august își trimisese trupele de lefegii conduse de Gh. Racz (Raț) și Vasile Mârza spre Alba Iulia (unde se afla palatul princiar) și Făgăraș (unde era ostatecă familia sa, în pericol de a fi trimisă în Moldova), iar în dimineața de 8/18 august și-a anunțat ferm hotărârea de a porni cu cei 300–400 de lefegii pe care îi mai avea spre Alba Iulia și Făgăraș, pentru a-l opri Basta a hotărât, tot atunci, să-l aresteze a doua zi, când ar fi trebuit să vină în tabăra sa la Consiliul de Război, sub acuzația de „trădare” față de împărat. Așteptându-se însă ca Mihai Viteazul să nu răspundă acestei invitații, în seara de 8/18 august comandantul imperial a pus la cale cu cei implicați planul asasinatului de a doua zi, despre care se pare că, tot atunci, Mihai a aflat câte ceva, regretând lipsa trupelor trimise spre Alba Iulia și Făgăraș.

Drept urmare, duminică 9/19 august 1601, neputând fi atras și arestat în tabăra lui Basta și nici oprit din drum, Mihai Viteazul a fost asasinat în cadrul operațiunii militare plănuită de comandantul imperial, pe neașteptate, prin înșelăciune (trupe imperiale veneau ca pentru a-l însoți), chipurile la opoziția sa la arestare, de ofițerul valon Iacob de Beauri, care a înfipt în el vârful halebardei (pe atunci însemnul de ofițer), lovitură care i-a pricinuit moartea. [Despre lovitură de halebardă a căpitanului valon s-a relatat ulterior și lui Ieremia Movilă (P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 159, cu data greșită)]. După care, împușcat în mâna stângă, întinsă spre sabia atârnată de stâlpul cortului, trupul marelui domn „căzu ca un copac rostogolindu-se la pământ” (Stavrinos) sub alte zadarnice lovituri de săbii și o împușcătură de arcebuza în spate. Capul i-a fost retezat de un căpitan de pedestrași nemți cu un cuțit-dagă, după Szamosközy chiar „cu propria lui sabie”, iar trupul jefuit barbar de haine și podoabe (surguciu cu safire albastre de la cucă). Ca și în cazul uciderei lui Ion Vodă cel Viteaz de către turci în 1574, de data aceasta, nemții au tăiat „bucăți mari de piele din trupul Voievodului, despoindu-i spatele, coastele, umerii”, oprindu-le „ca amintire” (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 158).

A urmat uciderea mai multor slujitori și oșteni ai lui Mihai Viteazul, chiar și calul său alb pregătit pentru plecare a fost împușcat, o parte din boierii

(consilierii) domnului; banul Mihalcea, singurul mare dregător care îl însoțise pe Mihai în pribegie, fiind torturat, pentru a mărturisi „trădările” lui Mihai și ucis ulterior la Alba Iulia, din ordinul aceluiași Basta. Pușinii mercenari unguri, sârbi, cazaci și poloni ai lui Mihai Viteazul s-au lăsat „convinși” de argumentele lui Basta despre „trădarea” domnului român, iar cei care au încercat să scape din tabără au fost urmăriți și uciși, în timp ce executanții, în frunte cu Iacob de Beauri au fost răsplătiți (Constantin Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, p. 447–457; *idem*, *Ultimele zile*, p. 20–21. Cf. și I. Minea, *Sfârșitul lui Mihai Viteazul*, în „CI”, I (1925), nr. 1, p. 402–403; Stoica Nicolaescu, *Cum a murit Mihai vodă Viteazul. Noi contribuțiuni istorice cu privire la soarta osemintelor sale*, București, <1931>, p. 7–8; Grațian C. Mărcuș, Doru C. Goron, *Despre sfârșitul lui Mihai Viteazul în cronicile lui Gh. Șincai și Pethő Gergely*, în „AMP”, IV (1980), p. 431–434; Nicolae Ghinea, *Una relazione mantovana sull'assassinaio del Principe Romeno Michele il Bravo*, în „RRH”, XXXII (1993), nr. 3–4, p. 269–281).

În urma odiosului asasinat, G. Basta a preluat, așa cum dorise, stăpânirea Transilvaniei, la 23 august/2 septembrie așezându-și în sfârșit tabăra la Alba Iulia, însă pentru puțin timp, căci Sigismund Báthory se ivise din nou, la 24 august/3 septembrie 1601 stabilindu-și tabăra la Prejmer. Negăsind nimic compromițător între hărțile lui Mihai Viteazul, G. Basta și-a început campania de justificare a omorului chiar din ziua asasinatului, atribuind lui Mihai Viteazul tot felul de acuzații de „trădare” fără acoperire. Cercetarea zecilor de izvoare ale epocii arată că Basta a luat funesta hotărâre de a-l ucide pe Mihai de unul singur, ca și în cazul intervenției împotriva acestuia de la Mirăslău, fără vreun ordin în acest sens al Habsburgilor. Dar nu e mai puțin adevărat că aceștia nu au dezaprobat public actul său, și mai ales nu au luat nici o măsură de orice fel împotriva sa (Constantin Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, p. 454–457; *idem*, *Ultimele zile*, p. 22).

La 8/18 septembrie 1601, la Poartă, se acordă un mare dar celor cinci trimiși ai lui Ieremia Movilă care au adus vestea uciderei lui Mihai „cel răufăcător” (comunicat de Mihai Maxim la 12 ianuarie 1998).

- 12 Capul tăiat al lui Mihai Viteazul a fost înfățișat lui G. Basta, și din porunca acestuia a fost lăsat să zacă pe cadavrul calului alb al voievodului, lângă cortul domnesc, autorul asasinatului neîngăduind îngroparea rămășițelor lui Mihai. Relatăriile vremii au emis îndată după aceea sau ulterior tot felul de păreri despre soarta acestora (C. Rezachevici, *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în „MI”, III (1969), nr. 6, p. 56–58). Între altele, o variantă a cronicii interne, *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 82, r. 46–52, p. 83, r. 17–20, menționa că un boier al lui Mihai, „Turtura postelnicul”, a legat cu

acesta un „jurământ tare și mare“, ca la moartea unuia din ei în țară străină, celălalt să-i aducă oasele în Țara Românească și să le îngroape. Drept urmare „mult s-au nevoit“ Turturea să ridice rămășițele lui Mihai Viteazul, desigur bine păzite la locul de expunere. În cele din urmă a reușit să ia (de fapt să „fure“, cum vom vedea) doar capul eroului, ducându-l în Țara Românească și îngropându-l la mănăstirea Dealul de lângă Târgoviște. Această versiune a cronicii, care a cunoscut o oarecare răspândire în secolele XVII–XIX, reprodusă de Gr. G. Tocilescu, *Studii critice asupra cronicelor române*, în „RIAF“, II (1884), vol. I, nr. 2, p. 278, și publicată de Stoica Nicolaescu, op. cit., p. 9–11, a fost socotită o simplă legendă, nefiind acceptată de nici un istoric până în a doua jumătate a secolului XX. De abia în 1969 descoperind și publicând la rândul meu documentul slavon inedit din 7/17 decembrie 1612, prin care Radu Mihnea întărea o danie a vechiului său rival Mihai Viteazul către Turturea paharnicul, pentru „multa și buna și credincioasa slujbă cu care a slujit domniei lui multă vreme neîncetat, cu multă trudă încă și în alte țări străine până în Țara Nemțească“, așadar, în timpul pribegiei din 1600–1601, relatarea variantei cronicii a fost confirmată. Documentul domnesc emis în favoarea lui Turturea paharnicul din Glina, de lângă București, a cărui viață agitată, durând până după 3/13 mai 1646, în vremea lui Matei Basarab, am reconstituit-o cu același prilej (Constantin Rezachevici, op. cit., p. 58–61), mărturisea limpede la numai unsprezece ani de la evenimente că „Turturea paharnic, el a furat capul lui și l-a adus aici în țară, de l-a slujit și l-a îngropat cu multă cinste, ca pe un domn“ (ibidem, p. 59), în biserica mănăstirii Dealu. De acum înainte puțin au fost cei care au ignorat acțiunea lui Turturea paharnic, din conservatorism sau lipsă de informare (exemple la Constantin Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, p. 458–459 și notele 184–185, și un alt exemplu mai nou: Pascu Vasile, *Istoria antică și medievală a românilor*, București, 1998, p. 223). Pe de altă parte trebuie să menționez în acest context cu neplăcere că articolele autorului acestor pagini: *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în „MI“, III (1969), nr. 6, p. 55–61; *Glorioasa pribegie a lui Mihai Viteazul*, idem, VI (1972), nr. 3, p. 57–65 și *Ultimele zile*, idem, X (1976), nr. 8, p. 18–22, cu tot cu fișierul bibliografic din cel de-al doilea, au fost plagiate fără jenă și fără a fi citate măcar de un prolix autor de popularizare pe numele său a muncii altora: Paul Ștefănescu, *Odiseea capului lui Mihai Viteazul*, în *Noi enigme neelucidate ale istoriei*, București, 1999, p. 68–74 și *Mihai Viteazul*, în *Asasinatele politice în istoria României*, București, 2000, p. 23–36.

Trupul decapitat al lui Mihai Viteazul a rămas un timp (trei sau chiar mai multe zile) sprijinit de cadavrul calului alb al voievodului, după care, la ridicarea pazei, a fost îngropat noaptea pe ascuns, de unii din vechii oșteni ai celui ucis, într-o „groapă mică“, undeva neștiut pe câmpia Turdei. Toate izvoarele

sunt de acord că rămășițele domnului au fost înmormântate aici. Iar inscripția micii lespezi pusă ulterior deasupra capului lui Mihai, îngropat de Turturea paharnicul, în pronaosul bisericii mănăstirea Dealu, de Radu Buzescu și jupâneasa sa Preda, fiica banului Mihalcea, altă jertfă a lui Basta, afirmă fără echivoc că „cinstitul trup zace în câmpii Tordei“ (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 99). Locul a fost atât de bine tănuț încât nici Radu Buzescu sau alți boieri însoțitori ai lui Radu Șerban în Transilvania, în 1601–1602, care au trecut de mai multe ori pe câmpia Turdei, n-au dat de el, astfel că „groapa mică“ cu osemintele marelui domn și-a păstrat până astăzi taina.

A fost o mistificare sarcofagul roman gol, pretins mormânt al lui Mihai Viteazul, arătat în 1843 la Turda lui I. Heliade Rădulescu (*Presentare de historia românilor*, București, 1861, p. 177, nota 1). După cum nu are nici o bază documentară indicarea „mormântul lui Mihai Viteazul“ lângă drumul Turda–Călărași, în cel mai complet *Ghidul drumurilor din România*, București, 1928, pl. 12.

După o legendă care circula în a doua jumătate a secolului XVII în mediul din Alba Iulia în care a copilărit Gh. Brancovici, care o înregistrează în cronica sa, trupul lui Mihai ar fi fost dus și înmormântat la mitropolia din „Bălgrad“, dărmată între 1714 și 1716 de imperiali (Silviu Dragomir, *Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală dela Alba Iulia*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XXI, 1939, p. 484, 496–498). Părere susținută sporadic până în zilele noastre (Mircea Păcurariu, *Mihai Viteazul și românii transilvăneni*, în „MI“, IX (1975), nr. 7, p. 13; Gheorghe Anghel, *A fost reînhumat corpul marelui voievod Mihai Viteazul în catedrala sa din Alba Iulia?*, în „Apulum“, XXVII–XXX (1994), p. 314–323. Cf. și Valentin Vișinescu, *Mormântul bravului Mihai*, în „Tribuna“, V (1993), nr. 24, p. 6). Numai că la 28 septembrie/8 octombrie 1601 familia lui Mihai Viteazul dăruiește un sat din județul Ilfov bisericii românești din Scheii Brașovului, cu care Mihai avusese strânse legături (*D.I.R.*, B, XVII–I, p. 60–62), iar nu mitropoliei din Alba Iulia, cum ar fi fost firesc, dacă trupul marelui domn s-ar fi odihnit aici. Nici în discuția dintre mama, soția și fiica lui Mihai de la mănăstirea Cozia, consemnată în actul din 8/18 noiembrie 1602 (ibidem, p. 65–66), nu se amintește nimic despre soarta rămășițelor lui Mihai. De altfel, G. Basta s-a deplasat la Alba Iulia, în prima jumătate a lunii septembrie 1601 și n-ar fi permis desigur înhumarea aici a osemintelor celui ucis de el (Constantin Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, p. 459–460). Pare, așadar, puțin probabil ca trupul lui Mihai Viteazul să fi fost înmormântat în biserica mitropoliei ortodoxe de la Alba Iulia, ctitorită de el, de vreme ce în răstimp de peste un secol cât ea a ființat nimeni nu amintește mormântul ctitorului, și nici măcar Gh. Brancovici, care a petrecut aici în 1656–1663 și 1667–1680, nu e în stare să aducă

vreo precizare, deși cunoaște amănuntul păstrării aici a unui steag al lui Mihai (Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 484–485, 488). Oricum, biserica marelui voievod a dispărut și ea în urmă cu aproape patru veacuri (Gheorghe Anghel, *Biserica din Maieri și Mitropolia lui Mihai Viteazul din Alba Iulia*, în „SAI”, IX (1967), p. 225–234), fără să lase vreo urmă despre mormântul ctitorului ei nici măcar în pomelnicul său, care s-a păstrat (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 66–67; Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 487–488).

Istoria capului lui Mihai Viteazul nu s-a încheiat însă în 1601. În 1845–1847 Gheorghe Bibescu, care nutrea un cult romantic pentru Mihai Viteazul, renovează biserica mănăstirii Dealu, scoțând din morminte craniile lui Mihai Viteazul și Radu cel Mare, pe care un anonim a scris cu vopsea și anii lor de domnie, punându-le pe două talere într-un dulap de brad cu sticlă, pe peretele din stânga al bisericii, care la 1901 îi părea lui Gr.G. Tocilescu o „o cutie putredă de lemn” (N. Iorga, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul...*, București, 1920, p. 16–18; Rodica Chira, *Un obiect expus spre aducere aminte*, în „SMMIM”, 9/1976, p. 173; Marcel-Dumitru Ciucă, *O inițiativă necunoscută a domniei lui Cuza. Cinstirea lui Mihai Viteazul*, în „MI”, XVI (1982), nr. 6, p. 41; D. Onciul, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Două cuvântări [...] Cu un proiect din 1864 relativ la capul lui Mihai Viteazul. Comunicat de Gh. Adamescu*, București, 1904, p. 69–70; Nicolae Șerbănescu, „Crestinul Mihail, mare voievod ce au fost domn Țării Românești și Ardealului și Moldovei” — 375 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, în „MO”, XXVIII (1976), nr. 9–10, p. 693).

Între timp, vreme de zece ani, între 1864 și 1874, s-a încercat aducerea craniului lui Mihai Viteazul la București, la ctitoria sa, mănăstirea Mihai Vodă. Propunerea a venit la 24 martie 1864 din partea ministrului instrucțiunii și cultelor D. Bolintineanu, la dorința mai veche a lui Alexandru Ioan Cuza. Dar în ciuda a tot felul de inițiative legislative, preocupările pentru pregătirea loviturii de stat de la 2 mai același an au abătut atenția lui Cuza, și craniul lui Mihai Viteazul a rămas în continuare la mănăstirea Dealu (D. Onciul, *op. cit.*, p. VI–X; Marcel-Dumitru Ciucă, *op. cit.*, p. 41). Dar proiectul nu a fost uitat, și în 1866 maiorul Dimitrie Pappasoglu publică un entuziast proiect pentru monumentul care ar urma să adăpostească prețioasa relicvă, în cadrul mănăstirii Mihai Vodă transformată în „Citadelă de Invalizi”, după modelul Domului Invalizilor din Paris, care adăpostește mormântul lui Napoleon, craniul urmând a fi adus la București cu ceremonii asemănătoare aducerii la Paris a rămășițelor împăratului de pe Sfânta Elena. Dar două săptămâni mai târziu Cuza abdică (11/23 februarie 1866) și proiectul lui Pappasoglu rămâne ca o curiozitate a unei epoci romantice (D. Pappasoglu, *Monumentul lui Mihai Vodă Viteazul cum și cortegiul aducerii în capitală a craniului său de la mănăstirea Dealu*, București, 1866).

La 1873 comitetul pentru proiectul statuii lui Mihai Viteazul (sculptor Carrier Belleuse) propune din nou aducerea craniului la București, pentru a fi așezat într-o criptă boltită pe locul bisericii Mihai Vodă, sub amplasamentul statuii, totul amplasat pe o esplanadă care ar fi urmat să înlocuiască mănăstirea ruinată. Dar Carol I a hotărât așezarea statuii în parcul din fața Universității, unde se află și azi, craniul lui Mihai rămânând mai departe la Dealu (Marcel-Dumitru Ciucă, *O inițiativă necunoscută*, p. 42). Iar după dezvelirea statuii lui Mihai la 8 noiembrie 1874, în cadrul unor înălțătoare manifestări artistice (Ilie Dumitrescu, *Centenarul statuii Viteazului*, în „MI”, VIII (1974), nr. 11, p. 75), Bucureștii având acum imaginea eroului, nu s-a mai pus niciodată problema aducerii aici a craniului său.

În schimb, între 1901 și 1904, așadar, între împlinirea a trei sute de ani de la moartea lui Mihai Viteazul și a patru sute de ani de la cea a lui Ștefan cel Mare, s-a încercat ridicarea unui monument pentru adăpostirea celebrului craniu la mănăstirea Dealu. Inițiativa a aparținut unui comitet al *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, la președinția căreia, după moartea bătrânului V.A. Urechia, a venit Gr.G. Tocilescu. „Spre a păstra în mod cuvenit capul”, care „acum se află scos din mormântul său” (D. Onciul, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*, p. IV), s-au colectat fonduri printr-o amplă campanie la nivel național organizată de *Ligă*, de conferințe, pelerinaje solemne la mănăstirea Dealu etc. Figura centrală a acestei campanii a fost Gr.G. Tocilescu, care, ajutat de studenții bucureșteni, a lansat manifeste, a organizat serbări publice, turnee de conferințe, a lansat liste de subscripții și a trimis scrisori la tot felul de personalități ale vremii, sprijinit de D. Onciul și alți reprezentanți ai vieții culturale din acel timp. În sfârșit, în toamna lui 1904, în locul monumentului, a fost gata o *racă de bronz*, botezată „chivot” în formă de turn, cu ferestre neogotice, înaltă de 76 cm, semnată A. Zemle, așezată pe un postament de marmură în biserica de la Dealu. Craniul lui Mihai Viteazul a fost expus în ea, protejat doar de o simplă ușiță cu sticlă, între 1904 și 1916. Din 1967 racla goală a fost dusă la Muzeul Militar Central, în sala Mihai Viteazul, unde se află expusă și în prezent (*ibidem*, p. IV–V, 64; Il.I. Iliescu, *Pelerinagiul piteștenilor la sf. mănăstire a Dealului...*, în vol. *70 de piteșteni la Sibiu...*, Pitești, 1902, p. 127–144; Rodica Chira, *Un obiect expus spre aducere aminte*, p. 173–174).

După moartea lui Tocilescu, în 1909, noul secretar al *Ligii Culturale*, N. Iorga, și comitetul central al acesteia, nemulțumiți de scoaterea și folosirea craniului cu prilejul diferitelor ceremonii, au cerut în același an, mai întâi reînhumarea în lăcașul din 1601, apoi construirea unui sarcofag de marmură pentru adăpostirea lui. Cu cheltuiala lui N. Filipescu și a țării, sculptorul Carol Storck a realizat două sarcofage: unul început sub alte auspicii în 1908 pentru craniul lui Radu cel Mare și celălalt pentru cel al lui Mihai Viteazul în 1912, definitivat în anul următor (N. Iorga, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul*,

p. 18–19; idem, *Oameni care au fost*, I, București, 1967, p. 223, 224–232; II, p. 54–55, 60; Nicolae Șerbănescu, „*Creștinul Mihail...*”, p. 693; Rodica Chira, *op. cit.*, p. 173; Ilie Dumitrescu, Constantin Cîrjan, *Odiseea capului Viteazului*, în „MI”, X (1976), nr. 8, p. 23; D. Costescu, *Fazele ministeriale în România*, ed. a II-a, București, 1936, p. 116). Inscricția sarcofagului, care adăpostește și astăzi craniul lui Mihai Viteazul, alcătuită de N. Iorga, arată că: „*Aici se odihnește ceea ce crima și impietatea au lăsat din trupul cel sfânt al lui Mihai Voievod cel Viteaz, iar sufletul său trăește în sufletele unui neam întreg...*” (Nicolae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 693–694; C. Nițescu, *Mănăstirea Dealu și Liceul militar „N. Filipescu”*, Târgoviște, 1932, p. 43; N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 425; Nicolae V. Bălan, *Mormintele voievozdale de la mănăstirea Dealu*, în „*Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova*”, Ploiești, I (1968), p. 73).

Totuși între 1912 și 1916 craniul lui Mihai nu a putut fi așezat în sarcofag cu ceremoniile speciale proiectate. Jocurile politice, războiul balcanic, moartea lui Carol I, în sfârșit, intrarea României în primul război mondial au împiedicat aceasta, deși N. Iorga scrisese deja cuvântarea respectivă, propunând chiar „*încoronarea în acel loc, în fața sa, a celui dintâi rege al românilor*” (N. Iorga, *Oameni care au fost*, II, p. 41–42, 52–55). N-a fost să fie așa. Dimpotrivă, abia acum, în toamna anului 1916 a început „*odiseea*” capului lui Mihai Viteazul.

Cum invadatorii germani pângăriseră mormântul lui Mircea cel Bătrân de la mănăstirea Cozia (și ulterior vor impieta craniul lui Radu cel Mare, luându-l drept cel al lui Mihai), s-a luat hotărârea, în spatele căreia se afla N. Iorga, de a strămuta prețioasa relicvă la Iași (Virg. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1929, p. 303; N. Iorga, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul*, p. 19; idem, *Mormintele domnilor noștri*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 331).

La 15/28 octombrie 1916 profesorii Liceului militar de la Dealu, preotul Alexandru Dolinescu și C. Giuglea transportă craniul lui Mihai într-o cutie din lemn de cireș, prin București, la Iași, unde, a doua zi îl depun astfel într-o tainică din peretele de răsărit al altarului bisericii Mitropoliei Moldovei și Sucevei, în grija eclisiarhului Policarp Luca (Ilie Dumitrescu, Constantin Cîrjan, *op. cit.*, p. 23–24; Octav Onicescu, *Memorii*, I, București, 1982, p. 190–191; Scarlat Porcescu, *Craniul voievodului Mihai Viteazul*, în „*AIHAI*”, XIX (1977), p. 298; C. Nițescu, *op. cit.*, p. 64; Nicolae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 694; N. Iorga, *op. cit.*, p. 20). Aici istorica relicvă a rămas până la 8/21 august 1917, când, sub presiunea ofensivei germano-austro-ungare, „*în zilele de supremă criză*” (N. Iorga) de la începutul bătăliei de la Mărășești, al cărei rezultat era greu de anticipat, a fost strămutată la Kerson, oraș lângă gurile Niprului, în Rusia de atunci. Cu această misiune ministrul cultelor I.G. Duca a însărcinat în ajun pe un apropiat al său, Petre Gârboviceanu, administratorul Casei Bisericii.

asistat de cumnatul său, preotul Grigore Popescu-Breasta, care au plecat a doua zi spre Kerson, pierduți în masa parlamentarilor și funcționarilor superiori români care s-au refugiat aici, fără ca nimeni să știe ce ducea Gârboviceanu în bagajele sale. Secretul operațiunii, cunoscut doar de cele trei persoane amintite, a fost atât de bine păstrat încât, dincolo de zvonuri și afirmații nedocumentate, nu a fost dezvăluit public decât în 1977 și 1981, când s-au publicat memoriile lui Grigore Popescu-Breasta, respectiv I.G. Duca. „*Epopoea lui Gârboviceanu cu craniul marelui voievod în Rusia revoluționară merită să fie scrisă, istorica relicvă ascunsă în cutii de pălării spre a nu deștepta atenția agenților bolșevici, spaima perpetuă a conului Petrache, conștiința răspunderii ce i se încredinșase, lupta aceasta de-a ascunselele este o adevărată tragi-comedie*” (I.G. Duca, *Amintiri politice*, II, München, 1981, p. 211).

La Kerson cutia cu craniul lui Mihai Viteazul a stat ascunsă sub acoperământul mesei altarului din biserica cu hramul Schimbării la față din centrul orașului, până la 19 martie/1 aprilie 1918, când P. Gârboviceanu și Gr. Popescu-Breasta s-au întors la Iași, unde au ajuns la 3/16 aprilie, două zile mai târziu predând craniul lui Mihai mitropolitului Pimen al Moldovei (*Omăgiu lui Petre Gârboviceanu*, București, 1929, p. 363; N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, București, 1976, p. 542–543; Maria Munteanu-Breasta, *Completări la „Odiseea capului Viteazului”*, în „MI”, XI (1977), nr. 3, p. 32; Constantin Cîrjan, *Din nou despre odiseea capului Viteazului*, în *idem*, XXIX (1995), nr. 8, p. 38–39; I.G. Duca, *loc. cit.*; Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 198–209).

Între 5/18 aprilie 1918 și 23 august/5 septembrie 1920 capul lui Mihai Viteazul s-a aflat la Mitropolia din Iași, obiect al unei venerații deosebite, în contextul realizării tocmai în această vreme a fazelor emoționale ale Marii Uniri. Istorică relicvă a reprezentat astfel un simbol de căpetenie al generației Marii Uniri, și N. Iorga îndeosebi a cuvântat neobosit la toate marile festivități, politice și religioase din acest răstimp, la Iași sau București, neuitând să ceară întotdeauna readucerea prețioasei relicve în sarcofagul care o aștepta încă din 1913 la mănăstirea Dealu (N. Iorga, *Memorii*, II, București, f.a., p. 113; idem, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul*, p. 21; idem, *Politica lui Mihai Viteazul*, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 411; idem, *Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română*, în *ibidem*, p. 412–419; idem, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, p. 425–426; I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, în *Aspecte ale luptei pentru unitate națională Iași: 1600–1859–1918*, Iași, 1983, p. 316–317; idem, *Iășii serbează Unirea*, în „*Magazin istoric*”, XVII (1983), nr. 12, p. 53; Nicolae Șerbănescu, „*Creștinul Mihail...*”, p. 694; Alexandru A. Vasilescu, *A 317 aniversare a morții lui Mihai Viteazul*, Târgoviște, 1919, 12 p.). Numai că tocmai evenimentele politice din acei ani de desăvârșire a Unirii au împiedicat readucerea craniului cu ceremoniile proiectate la Dealu, deși declanșarea acestei acțiuni fusese chiar fixată pentru 15 noiembrie 1919, pe un itinerar care trebuia

să străbată simbolic toate provinciile istorice românești, vizitate în același an de regele Ferdinand, care se oprișe și la presupusul loc de înmormântare al trupului lui Mihai de pe câmpia Turdei (Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 299; Ilie Dumitrescu, Constantin Cîrjan, *op. cit.*, p. 24; Niculae Șerbănescu, *loc. cit.*).

În sfârșit, după nenumărate pregătiri și formalități oficiale și reasamblarea oaselor craniului la Facultatea de Medicină din Iași (Ion Petrovici, *Readucerea capului lui Mihai Viteazul de la Iași la mănăstirea Dealu* (1920), în *De-a lungul unei vieți. Amintiri...*, București, 1966, p. 280–286), la 23 august (aniversarea bătăliei de la Călugăreni!) 1920 convoiul cu capul lui Mihai Viteazul, omagiat în ajun de mitropolitul primat Miron Cristea, N. Iorga ș.a., a pornit la drum cu mari ceremonii oficiale, trecând simbolic și pe la Ruginoasa (unde se afla atunci mormântul lui Alexandru Ioan Cuza), Mircești (locul de veci al lui V. Alecsandri), ajungând la 26 august 1920 la Târgoviște, de unde convoiul, în frunte acum cu regele Ferdinand, s-a deplasat la mănăstirea Dealu. Aici, în aceeași zi, în fața unei mulțimi impresionante, după discursurile personalităților vremii, începând cu N. Iorga și încheind cu regele Ferdinand, craniul lui Mihai Viteazul, pe care regele așezase insigne Ordinului „Mihai Viteazul”, a fost așezat în sarcofagul de marmură ce aștepta din 1913, însuși Ferdinand cimentând capacul acestuia. Se împlineau tocmai 320 de ani de la unirea conducerii celor trei țări române realizată de Mihai Viteazul în 1600 (Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 300; Ilie Dumitrescu, Constantin Cîrjan, *op. cit.*, p. 24; Niculae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 634). Din acea zi de 26 august 1920 și până astăzi capul marelui domn odihnește în biserica mănăstirii Dealu.

Nici trupul, ascuns undeva, foarte probabil, în câmpia Arieșului, nu i-a fost uitat. Pe locul presupus al mormântului (diferit localizat în diverse perioade istorice), pângărit, fie și simbolic, de inamici și cinstit întotdeauna de români (Aurel Naum, *Mormântul lui Mihai Viteazul*, Partea III, Turda, 1925, p. 93–95; Silviu Dragomir, *Mormântul lui Mihai Viteazul și catedrala din Alba Iulia*, p. 483), se înalță astăzi un monument spre aducere aminte (Ioan Pop, *Obeliscul și mormântul voievodal de la Turda*, în „Telegraful român”, Sibiu, 1980, nr. 7–8, 15 februarie, p. 2).

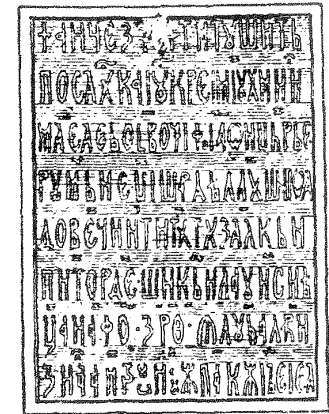
Vizitând în 1963 mănăstirea Dealu și văzând că nimeni nu știa aici despre aducerea și înmormântarea în biserica lăcașului a capului lui Mihai Viteazul de către Turturea paharnic, pentru sprijinirea documentară a proiectului înființării unui muzeu istoric al mănăstirii, am scris articolul *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în „MI”, III (1969), nr. 6, p. 55–61, într-o publicație de largă audiență, care a relansat totodată cercetările asupra „odiseei” capului viteazului domn.

Treisprezece ani mai târziu, cu prilejul împlinirii a 375 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, în cadrul unor ceremonii oficiale, la 18 august 1976, în fața mănăstirii Dealu, a fost dezvelit bustul lui Mihai Viteazul, opera sculpto-

rului Teodor Panait (Emilian Malciu, *Trei sute șaptezeci și cinci de ani de la moartea lui Mihai Viteazul. Sub bolta mănăstirii Dealu*, în „Acta Valachica”, Târgoviște, VIII (1996), p. 437–442).

Restaurarea din 1990–1991 a avut și urmări nedorite. Mâini nepricepute l-au înfățișat pe Mihai cu o îmbrăcăminte nepotrivită în pronaos lângă sarcofagul din 1912–1913, iar reproducerea hrisovului lui Radu Mihnea pentru Turturea paharnic, din 7/17 decembrie 1612, lipsește dintre exponatele muzeului mănăstirii. Din fericire, odihna capului lui Mihai Viteazul, relicva cea mai faimoasă între rămășițele domnilor români, nu a mai fost tulburată.

NICOLAE PĂTRAȘCU

Data nașterii 1584 iunie 29/iulie 9¹.

1599 p. noiembrie 14/24² — 1600 septembrie 2/12³.

† 1627 a. august 28/septembrie 7 la Viena⁴.

□ Biserica „sârbească” (ortodoxă) din Győr (Raab) în Ungaria, apoi, din 1640 în biserica mănăstirii Comana⁵.

- 1 Nicolae Pătrașcu, cum își spunea el însuși cu acest nume dublu, format din alipirea numelui domnesc la cel de botez (ca și în cazul lui Radu Șerban sau Neagoe Basarab), numai după domnie, atestat de la 28 septembrie/8 octombrie 1602 (*D.I.R.*, B, XVII–I, p. 60; *D.R.H.*, B, XI, p. 582), păstrat însă apoi până la moarte, inclusiv pe sigiliile sale particulare (A. Veress,

Documente, VII, p. II; IX, p. 138), a purtat de la botez doar numele de Petrașcu (forma răspândită în secolele XVI–XVII), Pătrașcu (diminutiv de la Petru), care, pe de o parte era cel al bunicului său Pătrașcu cel Bun (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 144), după un vechi obicei românesc de a se da fiului numele bunicului patern (cf. „AIIAI“, XXI (1984), p. 491 și nota 29), iar pe de alta era legat de ziua sa de naștere, care, după Baltasar Walther, ar fi fost cea a sărbătorii apostolilor Petru și Pavel (29 iunie/8 iulie) (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „SMIM“, III (1959), p. 95). Sub acest nume, mai rar sub cel de Petru, apare întotdeauna înaintea domniei, începând din 1596–1597 (7105) în inscripția unei cruci ridicată de frații Buzești în satul Gemenea, județul Dâmbovița „în zilele lui Io Mihai voevod și ale doamnei lui Stanca și fiului lor Petrașco voevod“ (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 124; cf. și A.A. Vasilescu, *Cetatea Dâmboviței*, în „BCMI“, XXXVIII (1945), nr. 123–126, p. 51) și tot „Petrașco Vaivoda“ i se reproduce semnătura pe o scrisoare a sa trimisă în Transilvania la 6/16 iunie 1597 (A. Veress, *Documente*, V, p. 74).

A continuat să i se spună Petrașcu, sau chiar Petrașcu cel Tânăr, nu doar înainte, ceea ce constituie regula, ci chiar în timpul domniei sale, când își luase un alt nume domnesc, ba chiar mult după aceea (*ibidem*, VI, p. 55, 115; Hurmuzaki, XII, p. 772; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 188, 191, 196, 201, 237, 427–428, 502–504, 512; V, p. 250, 317–318, 350–351; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 99, 119, 122, 131, 140, 144, 163; *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencs din Târgu Mureș (1580–1658)*, București, 1993, p. 90–91; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Brașov*, București, 1985, p. 29; Lia Milencovici-Bătrâna, *Podoabe din necropola fostei mănăstiri Comana*, în „BCMI“, XLII (1973), nr. 2, p. 11). Iar un document al Camerei din Zips îl numește cu diminutivul „Petrușca“ (A. Veress, *Documente*, V, p. 341), altfel nemaîntâlnit. În legătură cu evenimentele din 1597 Baltasar Walther îl numește „Petru“ și „Petre“ (Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 94–96), iar la 29 mai/8 iunie 1600, I. Kaptury, pârcașul Sucevei îi spune „Petru vodă“ (*D.R.H.*, B, XI, p. 529–530). Chiar și contemporanul englez Richard Knolles îl cunoaște sub numele de „Petru“ (*Peter*) (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 77, 93).

Ca domn al Țării Românești, în actele de cancelarie originale i se spune însă doar Nicola, Necula, Nicolae, Necolae, Nicola voievod (*D.R.H.*, B, XI, p. 504–508, 510–513, 523–528, 538–539, 542–547, 550–552, 554–556, 567–568), el însuși semnând Io Nicolae voevod, Io Nicula voevod, Io Necola voevod, indiferent de formele acestui nume din documentele respective (*ibidem*, p. 505–506, 510–511, 524–525, 527–528). Chiar în legenda slăvonă a pecetii sale domnești apare ca „Io Nicola voevod“ (*ibidem*, p. 547; P.V. Năsturel,

„Nova Plantatio“ și regii României moștenitori ai împăraților Bizanțului, în „RIAF“, XV (1914), p. 47), sau „Io Nicola Voevod sin Mihaila Voevod“, în cea din 1604 (A. Veress, *Documente*, VII, p. II, 347). Ilustrul său tată îl numește „Io Necolai voevod“ (*D.R.H.*, B, XI, 568–569, 582), în vreme ce mama sa, doamna Stanca, îi spune Io Nicolae voevod în chiar zilele domniei sale (N. Iorga, *op. cit.*, p. 115; Radu Gîgloglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița, I. Municipiul Târgoviște*, Târgoviște, 1975, p. 178), la fel ca și unele fețe bisericești din Moldova, în aceeași vreme (*D.R.H.*, B, XI, p. 540–541, 547), în timp ce Preda Buzescu vorbește de „sănătatea domnu nostru, Niculei vodă“ (*ibidem*, p. 502), cum apare și în pomelnicul mănăstirii Argeș („Io Nicula voevod“; la A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul mănăstirii Argeșului*, în „BOR“, LXXXIII (1965), nr. 3–4, p. 305).

Putem considera, așadar, sigur, onomasticul Nicolae (cu toate variantele sale) ca nume domnesc, ales foarte probabil chiar de Mihai Viteazul, care prețuia în chip deosebit pe „sfântul arhierarh și făcător de minuni Nicolae al Mira Lichiei“, al cărui hram îl hărăzise ctitoriei sale de la București, mănăstirea Mihai Vodă și unde se păstra mâna sfântului îmbrăcată în aur de „Io Mihail voievod și doamna lui Stanca și fiul lor Necula voievod“ (*D.R.H.*, B, XI, p. 9–10, 153–154, 476–483. Cf. și Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României, I. Orașul București*, 1965, București, p. 380). Păreră că el ar proveni de la un ipotetic și nedocumentat naș al copilului, marele stolic Nicolae Hrisoverghi, prietenul lui Iane banul (George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul — urmașul împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica“, Târgoviște, IV (1972), p. 138) neavând nici un temei.

După pierderea domniei numele domnesc Nicolae a continuat să-i fie atribuit de către alții (*D.I.R.*, B, XVII–I, p. 345, 498), în vreme ce el însuși îl va utiliza din 1602 și până la moarte, cum am văzut, de obicei alături de numele de botez, în componența numelui devenit de-acum dublu, semnând el însuși uneori cu elegante litere latine „Nicolaus Petrasco Waivoda“ (A. Veress, *Documente*, VII, p. II, 96, 347; VIII, p. 17–18 etc.).

Aceasta fiind, în lumina izvoarelor vremii, realitatea despre numele fiului lui Mihai Viteazul (cf. și N. Iorga, I. *În jurul lui Mihai Viteazul. II. Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVIII, 1936, p. 152; idem, *Legături descoperite de D.M. Beza, cu mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notă despre Nicolae-Vodă Petrașcu, fiul lui Mihai Viteazul*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVI, 1934, p. 78; idem, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1968, p. 346–347; idem, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, București, 1998, p. 263; Ștefan Mihăilescu, *Nicolae Pătrașcu Voievod*, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al județului Prahova“, Ploiești, II (1969), p. 41; Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr fiul lui Mihai Viteazul*, București, 1982, p. 12–15, 40–41; și rectificările lui N. Stoicescu, în „RdI“,

XXXVI (1983), nr. 6, p. 646–647), nu au nici un temei părerile că numele acestuia ar fi fost Nicolae, cel de Pătrașcu adăugându-se doar după ce tatăl său ar fi ajuns domn [P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 12–13; idem, *În jurul lui Mihai Viteazul. Răspuns d-lui N. Iorga*, în „RIR“, VII (1937), nr. 1–2, p. 11; critica acestei părerii la I. Crăciun, *Originea lui Mihai Viteazul*, în „AIINC“, VI (1936), p. 9], că ambele nume le-ar fi primit de la botez (Gh. Duzinchevici, *Considerații critice asupra originii lui Mihai Viteazul*, în „Însemnări ieșene“, III (1938), nr. 10, extras, p. 13), ca să nu mai vorbim despre afirmația eronată, după un pomelnic al mănăstirii Bucovăț, în legătură cu doi fii ai lui Mihai Viteazul, „Nicolae și Pătrașcu“ (M. Davidescu, *Monumente istorice din Oltenia*, București, 1964, p. 47).

Dacă ziua de naștere poate fi socotită, cum am văzut, 29 iunie/9 iulie (cf. și Gh. Duzinchevici, *loc. cit.*; Damian Todița, *op. cit.*, p. 12–15), anul nașterii lui Nicolae Pătrașcu, după același Baltasar Walther, a fost 1584, el consemnând în legătură cu un eveniment din 10/20 iulie 1597 că fiul lui Mihai tocmai împlinise 13 ani, numindu-l „copil fraged“ și urându-i „să crești mare copile“ (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 94–95). *Cronicarul care a participat activ la sărbătorirea din 1597 a fiului de domn îi indică, fără îndoială, vârsta reală.* În îndepărtata Anglie, Richard Knolles (*loc. cit.*) se înșela doar cu un an când afirma că în 1596 fiul lui Mihai era de „vreo 13 ani“, anul nașterii fiind în acest caz 1583, apropiat de cel real, cu atât mai mult cu cât după știrile primite aprecierea sa era estimativă. În schimb, nunișul papal Germanico Malaspina, aflat la 4/14 noiembrie 1599 la Alba Iulia, socotește doar după ochi că Nicolae Pătrașcu ar fi fost atunci „în vârstă de 12 pe 13 ani“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 276; cf. și p. 282; *Călători străini*, IV, p. 165), ceea ce ar muta neîntemeiat anul nașterii acestuia în 1586 sau 1587.

Tot o apreciere relativă face și comisarul imperial David Ungnad, care la 7/17 octombrie 1600, stând de vorbă cu el, credea că „are cam 14 ani“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 350–351; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 50), așadar, s-ar fi născut în 1586. Oricum, în martie 1601, când era prizonier în mâna nobilimii ardelene, era socotit încă un copil, de vreme ce era condamnat faptul că nu era lăsat să se joace pe afară (Hurmuzaki, IV¹, p. 247).

Chipul lui Nicolae Pătrașcu alături de mama sa, doamna Stanca, pictat după septembrie 1597 pe peretele de sud al pronaosului bisericii mănăstirii Căluu (cf. și Constantin Bălan, *Mănăstirea Căluu*, București, 1967, p. 25, fig. 8, p. 27; Carmen Laura Dumitrescu, *Mănăstirea Căluu și câteva precizări despre ctitorii ei și despre Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 249, fig. 3), corespunde însă într-adevăr unui băiat de 13 ani, mai mic decât sora sa Florica. În fapt, anul nașterii sale, 1584, nu e stânjenit de tot felul de calcule care s-au făcut în legătură cu data căsătoriei

părinților săi (Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul mănăstirii Stănești (Vâlcea) și al ctitorilor ei*, în „MO“, XVII (1965), nr. 5–6, p. 415 și nota 50; Ștefan Andreescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, p. 232–234; Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 256), deoarece acum se știe că doamna Stanca era „văduvă“ prin divorț atunci când s-a căsătorit cu Mihai Viteazul, primul ei soț, Dumitru postelnic, decedând abia la 13/23 aprilie 1587, după lespedea sa de mormânt din biserica mănăstirii Stănești, județul Vâlcea (Constantin Bălan la Constantin Rezachevici, *Originea lui Mihai Viteazul. Dezbatere în cadrul „Comisiei de genealogie și heraldică“*, în „RdI“, XXIX (1976), nr. 12, p. 1991). Când la sfârșitul lui mai 1593 Mihai, cu boierii însoțitori, a plecat din Transilvania, unde se refugiase în urma conflictului cu Alexandru cel Rău, spre Constantinopol, pentru a obține domnia (cf. *supra*), a trecut neștiut pe la Craiova, ascunzându-și soția la niște femei în țară, iar pe Pătrașcu „l-a lăsat între niște țigani“, lângă care acesta va rămâne aproape cinci luni, după care a trecut Dunărea pe la Severin (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 99; Gh. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, III, București, 1886, p. 386).

S-a susținut că Pătrașcu a învățat înainte de 1599 și chiar după aceea, carte latinească la colegiul iezuiților din Cluj, înființat în 1581, invocându-se „nenumăratele sale petiții“ în limba latină pe care le-a adresat imperialilor în primii ani de după 1602 (A. Veress, *Documente*, VII, p. IX–X, 97. Cf. și Ștefan Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. VII–VIII; Ștefan Pascu, Viorica Marica, *Clujul medieval*, București, 1969, p. 64; Ștefan Pascu, la Constantin Mustăț, *În vâltoarea vremurilor. Rememorări. Confesiuni. Atitudini*, București, 1988, p. 39), dar s-a observat și faptul că „dovada“ studiilor lui Pătrașcu la iezuiții din Cluj „nu s-a adus încă“ (M. Ciuntu, *Pretendenții domnești în sec. XVII*, București, 1940, p. 9, citând și părerea în același sens a lui N. Iorga; Damian Todița, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 22–25). E adevărat că fiul lui Mihai scris frumos, chiar elegant, în limba latină (facsimile la A. Veress, *Documente*, VII, p. II; VIII, p. 17), dar putea învăța latinește și în Țara Românească, de pildă, cu secretarii tatălui său, ori cu boierii învățați, precum banul Mihalcea, „un cap isteț și învățat, care călătorește departe și cunoștea bine limbile române“, cum îl caracteriza sasul Mathias Miles din Mediaș (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 327, 339). Oricum, carte latinească trebuie să fi învățat după 1599, de vreme ce nunișul papal Germanico Malaspina propunea Romei, la sfârșitul anului 1599 sau începutul celui următor, să intervină pentru ca Mihai „să-și trimită fiul la curtea împăratului pentru a fi instruit și educat“ (*ibidem*, I, p. 343, 350), se înțelege, în formă latină și spirit catolic, iar în secolul XVII Mathias Miles arăta că în 1599 Mihai Viteazul ar fi fost gata să-și trimită soția și fiul ostatici la Andrei Báthory, acesta urmând ca „pe fiul Pătrașcu să-l lase să fie inițiat, la

Făgăraș, în limba latină“ (*ibidem*, II, p. 327, 339), ceea ce reflecta tratativele reale în această direcție, de vreme ce în august 1599 principele propunea ieșirilor clujeni să-l aducă pe Pătrașcu la ei (A. Veress, *Fontes rerum transilvanicarum*, V, Veszprém, 1921, p. 258; cf. și idem, *Documente*, VII, p. 97).

Mihai Viteazul s-a ocupat întotdeauna cu multă grijă de fiul său, crescut de mic ca un adevărat principe, iar din primăvara 1600 desemnat ca succesor al său la conducerea celor trei țări române. Trebuie subliniat că în toate actele sale politice și diplomatice, la ceremonii de tot felul etc., Mihai se referă cu obstinație și la fiul său, care îl însoțește aproape pretutindeni, în afara câmpurilor de luptă, de care îl lasă să se apropie abia la 16 ani, în primăvara 1600, continuând totuși să-l protejeze, cum vom vedea, și după aceea, în puținul timp pe care îl mai avea de trăit.

În fața amenințării lui Kodja Sinan pașa, care în vara 1595 a întrerupt campaniile asupra Ungariei, aruncând toate forțele otomane asupra Țării Românești, pentru a lichida rebeliunea lui Mihai Viteazul, care îi amenința înaintarea din spate și din flanc, domnul a purtat tratative cu cancelarul Ștefan Josica spre a obține un loc de refugiu pentru familia sa în Ardeal. Domeniul Lona de lângă Cluj, nu i s-a părut potrivit, totuși a promis să-l trimită pe fiul său, atunci în vârstă de 11 ani, la nunta principelui Sigismund Báthory cu arhiducesa Maria Christierna, fixată la 30 mai/9 iunie 1595 (A. Veress, *Documente*, IV, p. 244). Aceasta s-a amânat însă pentru 27 iulie/6 august (*ibidem*, nota 1), când oștile lui Sina pașa erau la Dunăre, și Pătrașcu n-a mai plecat în Transilvania. Mihai l-a trimis, împreună cu doamna Stanca, la Târgoviște, înainte de 17/27 iulie 1595 (*Călători străini*, III, p. 501).

Abia după 15/25 decembrie 1595 Mihai Viteazul împreună cu soția și fiul sosește la Alba Iulia pentru discuții cu Sigismund Báthory (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 109; Hurmuzaki, III¹, p. 275–277; XII, p. 380–387; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, București, 1998, p. 296–297; P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 124–125). După întoarcerea lui Mihai la Târgoviște, între 26 decembrie 1595/5 ianuarie 1596 și 28 decembrie 1955/7 ianuarie 1596 (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 149–150; *D.R.H.*, B, XI, p. 186–188), și plecarea lui Sigismund Báthory la Rudolf II, Pătrașcu și mama sa rămân în continuare la Alba Iulia, ca un fel de ostatici ai regentei Maria Christierna, până după 21 februarie/2 martie 1596 (*Călători străini*, III, p. 515–516). Desigur, a rămas un simplu plan de circumstanță proiectul căsătoriei lui Pătrașcu cu sora mai mică a cancelarului Josica, despre care s-ar fi vorbit încă în timpul prezenței lui Mihai la Alba Iulia (Ioachim Crăciun, *loc. cit.*).

În urma ieșirii definitive de pe scena politică, în primăvara 1596, a lui Sinan pașa, un stăruitor susținător al pretendentului Radu Mihnea, în cursul aceluiași an sultanul Mehmed III trimite lui Mihai Viteazul steagul de investi-

tură și „jurământul solemn al sultanului ce confirma voievodatul Valahiei pentru voievodul Mihai și fiul său Petru, atunci de vreo 13 ani, pe durata vieții amândurora (s.a.), fără să mai fie tulburați, plătind doar jumătate din vechiul tribut anual cerut mai înainte de către turci“ [Richard Knolles, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 77, 93. Pentru sursele contemporane ale acestei relatări, cf. Paul Cernovodeanu, *Epopoea lui Mihai Viteazul într-o operă istorică a vremii sale*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 203. Baltasar Walther plasează episodul la 10/20 iulie 1597 (Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 94), deși de la Poartă se anunța trimiterea steagului de investitură mult înainte de 15/25 decembrie 1596 (Hurmuzaki, IV¹, p. 70, 222). Cf. și *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 153]. Iată deci, oricum, pe sultan confirmând prin jurământ (este ultima mențiune a acestuia cunoscută până acum!) respectarea condițiilor de domnie acordată prin *ahd* (capitulație) lui Mihai Viteazul și fiului său *pe viață*. Așadar, *domnia ereditară*, așa cum doar ulterior va fi acordată lui Ieremia Movilă și fiului său Constantin (cf. vol. II al acestei lucrări). Fără îndoială Pătrașcu avea o poziție specială pe lângă tatăl său, și turcii știau aceasta.

În octombrie 1596 un accident nefericit, despre care nu s-a știut nimic până acum, era să-l coste viața. În incendiul provocat de aprinderea (explozia) pulberăriei din Târgoviște, „care a măturat curtea și a ars o parte din oraș“, pierind peste 100 de oameni, mamei lui Mihai Viteazul i-a fost ars un picior, iar „pe fiu abia l-au scos cu un par din foc“ (relatarea lui Ieremia Movilă către J. Zamoyski, din 6/16 octombrie 1596, la Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001, p. 112–113).

Din 1597 lui Pătrașcu, acum în vârstă de 13 ani, începe să i se spună, și el însuși să semneze, „voievod“. Înseamnă aceasta că a fost asociat la domnie? De fapt el nu e menționat ca atare în actele interne ale tatălui său, iar istoriografia perioadei a presupus, eronat de altfel, că a fost asociat la domnie doar din 1599, o dată cu așezarea sa ca voievod în Țara Românească (cf. *supra*). Deoarece relația dinastică tată-fiu în acest caz a evoluat, cum vom vedea, altfel decât se știa din obișnuitele asocieri la domnie de până atunci, foarte probabil titlul de voievod pe care îl poartă Pătrașcu începând din 1597 se datora acordării domniei pe viață de către sultan lui și tatălui său, cum am văzut mai sus. Crucea Buzeștilor din satul Gemenea îl numește la 1596–1597 (7105), cum am văzut, Petrașco „voievod“ (N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, p. 124. A.A. Vasilescu, *Cetatea Dâmboviței*, p. 51, propune data de 27 mai/6 iunie 1597), și el însuși semnează astfel la 6/16 iunie 1597, prin intermediul secretarului Ioan Racz, intervenind ca un adevărat fiu de principe, pe lângă tatăl său, în problema unei moșii cerute de un nobil ardelean, care i se adresează, trimițându-i în dar pene de cocor pentru împodobirea acoperământului de cap, după

moda nobiliară a vremii (A. Veress, *Documente*, V, p. 73–74). Și ulterior i s-a spus voievod înaintea domniei în Țara Românească (*ibidem*, p. 342; *Călători străini*, IV, p. 130; Hurmuzaki, XII, p. 540). În sfârșit, în decembrie 1597, când Mihai Viteazul a fost la Alba Iulia, găzduit de cancelarul Ștefan Josika, s-a vorbit de căsătoria surorii acestuia cu Pătrașcu (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 109).

Un an mai târziu, la 18/28 mai 1598, comisarii imperiali din Alba Iulia cereau împăratului Rudolf II să-l lege pe Mihai Viteazul prin jurământ de credință, „împreună cu toți ai săi și cu fiul său, păstrat drept chezaș” (*Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ș.a., București, 1981, p. 62–63, 200), Pătrașcu fiind socotit un ostatic prețios. Nu e de mirare că aceeași comisari imperiali, episcopul Ștefan Szuhay, prefectul Camerei Ungare de la Bratislava și Nicolae Istvanffy, vicepalatinul Ungariei, sosind în Țara Românească pentru încheierea legăturii cu Mihai Viteazul și discuții cu solul hanului tătar, au fost întâmpinați la 26 mai/5 iunie 1598 de Pătrașcu, în fruntea unui strălucit alai: „la jumătate milă de Târgoviște, ne-a ieșit în întâmpinare tânărul fiu al voievodului Mihai, Pătrașcu, cu vreo trei mii de călăreți și pedestri și cu carete frumos împodobite, în care am fost aduși” (*Mihai Viteazul și conștiința europeană*, I, p. 196, 202; *Călători străini*, IV, p. 98), ceremonia cunoscută la 5/15 iunie 1598 la Alba Iulia episcopului D. Napragy, care raporta despre ea în cuvinte încă mai meșteșugite arhiducelui Maximilian (A. Veress, *Documente*, V, p. 166–167).

Chiar din articolul doi al tratatului lui Mihai Viteazul încheiat la 30 mai/9 iunie 1598, la Târgoviște, cu trimișii împăratului Rudolf II se prevedea recunoașterea monarhiei ereditare, pe linie masculină, deocamdată, în familia domnului: „Măria Sa ne-a dat, nouă și preaiubitului nostru fiu, Pătrașcu, cu drept veșnic fiilor fiilor noștri, ca să ținem Țara Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele sale și să o stăpânim în veci de veci...” Mihai și fiul său vor putea dispune liber de bunurile lor, iar dacă ambii se vor stinge fără urmași masculini, împăratul și descendenții săi vor investi în domnia Țării Românești doar pe cel propus de țară (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 188–189, 191–192; cf. și A. Veress, *Documente*, V, p. 166–167). Forma comisarilor cu aceleași prevederi în *Lupta pentru unitate națională* [...] *Documente externe*, p. 64–65, 201). Garantând la 16/26 iunie 1599 respectarea tratatului lui Mihai cu Andrei Báthory boierii munteni nu uită să amintească și obligațiile acestuia față de domn și „iubitul lui fiu, Măria Sa Pătrașcu vodă” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 237). Planurile lui Mihai Viteazul vor evolua cu timpul în funcție de împrejurări, dar Pătrașcu a fost mereu menit să moștenească poziția dobândită la momentul dat de tatăl său.

Peste un an, la 2/12 octombrie 1599 Mihai Viteazul pornea de la Târgoviște spre a „ieși” în Transilvania, împotriva lui Andrei Báthory, luându-și cu

sine întreaga familie, inclusiv „copiii mei” (Pătrașcu și Florica), cum mărturisea el la 10/20 decembrie 1599, la 1/11 martie 1600, precum și în memoriul către marele duce al Toscanei, din 23 ianuarie/3 februarie 1601, confirmat de polcovnicul polon Valentin Walawski, aflat chiar în oastea sa (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 321, 323, 326, 329, 441–442, 632, 641. Cf. și Constantin Rezachevici, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, București, 2000, p. 10). Mărturiile vremii arată că Pătrașcu s-a aflat alături de tatăl său în vremea luptei de la Șelimbăr (18/28 octombrie 1599). Între 15/25–17/27 octombrie îl aflăm în tabăra lui Mihai de la Tâlmaci (între această localitate și Cisnădie), unde se concentrau oștile muntene după trecerea Carpaților și soseau trupele secuiești (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 122; Ștefan Szamosközy, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 150, 172; Mathias Miles, în *ibidem*, p. 329–330, 341; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 11). La 17/27 octombrie, în ajunul bătăliei, Mihai, împreună cu copiii și soția, s-a așezat în spatele dispozitivului de luptă, cu 3 000 de pedestrași aleși și 2 000 de călăreți. A doua zi, după înfrângerea lui Andrei Báthory și spargerea taberei în care acesta se retrăsese, pregătindu-se de apărare, Mihai Viteazul a trimis pe cei 3 000 de pedestrași aleși, puși sub comanda fiului său, împreună cu moldovenii și secuii, pentru împresurarea taberei ardeleni (Valentin Walawski, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 327, 330). Deși nunțul papal Germanico Malaspina, trimisul lui Andrei Báthory, nu mărturisește decât că a fost reținut de Mihai în timpul bătăliei de la Șelimbăr, după Ioan Bisselius el ar fi fost „încredințat în paza lui Pătrașcu, fiul lui Mihai” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 292, 301), alături de care a putut urmări bătălia, despre care, într-adevăr, relatează amănunte foarte exacte. Așadar, Pătrașcu a participat la bătălia de la Șelimbăr (cf. și A. Veress, *Documente*, VII, p. 97 etc.), nu chiar atât de „ferit” cum se credea (Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 36). De altfel, la sfârșitul lui ianuarie st.n. 1600, după ce aflase că împăratul Rudolf II „vrea să mă cinstească împreună cu fiul meu cu titlul de Principe al Sfântului Imperiu”, Mihai a declarat trimisului imperial, Carlo Magno, că vrea să se înfățișeze împăratului „împreună cu iubitul său fiu și prin mine (Carlo Magno — n.a.) trimite un portret înfățișându-l împreună cu fiul său și alături este zugrăvită lupta purtată cu Cardinalul și de partea cealaltă e numele său” (*Călători străini*, IV, p. 21–22; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 379–380, 382–383, traducere mai slabă). Este posibil ca acest tablou de mare interes pentru istoria românilor să se afle și astăzi neștiut în vreo pinacotecă din Praga sau Viena!

Pătrașcu a intrat alături de tatăl său în Alba Iulia la 22 octombrie/1 noiembrie 1599, iar după ce la 8/18 noiembrie nobilii ardeleni l-au ales pe Mihai ca principe al Transilvaniei (cf. *supra*), în ciuda uneltirilor nunțului Germanico Malaspina [care le arăta nobililor „cât ar fi fost de rușinos dacă o

provincie așa de mândră ca aceasta ar fi stăpânită de un valah, sfătuindu-i să fie cu mare băgare de seamă la depunerea jurământului“ față de Mihai, care depus înainte de 4/14 noiembrie făcea din acesta doar un „căpitan și locțiitor al împăratului“ sau „guvernator“ (Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 274, 280–281; Călători străini, IV, p. 130)]. Cu ocazia primei diete transilvane (10/20–18/28 noiembrie 1599) ținută sub autoritatea sa, Mihai Viteazul a pus „stările să jure <credință> întâi împăratului, pe urmă lui însuși și apoi fiului său“ (Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe, p. 85, 213). Faptul e confirmat în ceea ce privește pe secui, cărora le-a cerut „jurământ față de maiestatea sa, față de sine și de voievodul Pătrașcu, fiul său“; punându-i să jure credință nu numai lui ci și fiului său“ (Călători străini, IV, p. 130, 158). Încă de acum, din noiembrie 1599, fiul său era destinat în concepția lui Mihai Viteazul să-l urmeze și la conducerea Transilvaniei.

- 2 Pătrașcu a rămas în Transilvania alături de Mihai Viteazul până spre 12/22–14/24 noiembrie 1599, căci nunțul G. Malaspina scria la 4/14 noiembrie că „peste opt sau zece zile palatinul își va trimite fiul [...] să cârmuiască Țara Românească și i-a dat ca sfetnici doi senatori catolici din Transilvania, împreună cu alți doi nobili“ (Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 276, 282). Cei patru sfetnici ardeleni erau, desigur, Pancrațiu Sennyey, Ștefan Bodoni, Gaspar Sibrik și Moise Székely, ce urmau să-l însoțească cu oaste ardeleană în Țara Românească pe Pătrașcu, care la 10/20 noiembrie 1599 nu plecase încă (ibidem, p. 288–289). Pe de altă parte, la 21 noiembrie/1 decembrie 1599 știrea revenirii lui Pătrașcu la sud de Carpați era cunoscută la Constantinopol (Hurmuzaki, XII, p. 540), iar la 4/14 decembrie informarea unui însoțitor al colonelului Pezzen, agentul împăratului la Alba Iulia, preluată de un aviz din Ardeal, și raportul Camerei din Zips, arată că Mihai l-a trimis pe fiul său înapoi în Țara Românească pentru a o păzi, cu 5 000–6 000 de oameni, conduși de Pancrațiu Senneyer și Gaspar Sibrik, în urmă cu trei săptămâni (Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe, p. 88, 215; A. Veress, Documente, V, p. 341–342), așadar, în jurul datei de 14/24 noiembrie 1599, așa cum am văzut că menționase și Malaspina. Trecerea lui Pătrașcu cu trupele amintite s-a făcut pe la Bran, șederea sa în castelul de aici lăsând urme în socotelile acestuia (A. Veress, op. cit., p. 342).

Știrea despre trimiterea de către Mihai în Țara Românească a unor trupe muntene și ardeleni sub comanda fiului său și a lui Sibrik ajunsese și la Varșovia, înainte de 11/21 decembrie 1599, când regele Poloniei Sigismund III o transmitea hatmanului J. Zamoyski (Hurmuzaki, Supliment, II¹, p. 569–570), iar la Cașovia ajunsese prin Oradea înainte de 21 noiembrie/1 decembrie 1599 (A. Veress, op. cit., p. 299). În sfârșit, o relatare din Pilsen, de la 31 decembrie 1599/10 ianuarie 1600 — 1/11 ianuarie 1600, menționează că solii lui Mihai

Viteazul la imperiali au povestit că la cererea boierilor munteni domnul a trimis pe fiul său „pentru păstrarea acestei Provincii“ (Hurmuzaki, XII, p. 608–609), ceea ce a confirmat ulterior chiar Mihai în memoriul său din 1601 către marele duce al Toscanei, arătând că după înfrângerea lui Andrei Báthory ar fi vrut să-l trimită pe fiul său la împăratul Rudolf II [cum propunea și nunțul papal G. Malaspina (Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 343, 350)], „dar divanul Țării Românești nu se învoi, ci ceru să-l trimit în Țara Românească, ca voievod al lor, căci nu se împăcau să trăiască fără voievod; eu nu mă împotrivii și li-l trimisei“ (ibidem, p. 632, 642).

Cererea boierilor din Țara Românească, în urma căreia Pătrașcu a sosit în această țară, pentru a o „păstra“, începându-și domnia, sub numele domnesc Nicolae (cu variante), îndată după 14/24 noiembrie 1599, cum am văzut, a fost determinată de un eveniment grav, încercarea unui pretendent domnesc cu ajutorul turcilor de a se instala la București, profitând de lipsa voievodului Mihai, „ieșit“ în Ardeal. Evenimentul, prilejuit de un zvon fals despre moartea lui Mihai (Hurmuzaki, XII, p. 608–609), s-a petrecut înainte de 11/21 noiembrie 1599, când la Alba Iulia a sosit o știre de la marele vornic Dumitru din Cepturi, „locțiitorul voievodului“ (logotenente di Vaivoda) Mihai în Țara Românească (cf. supra), despre intrarea în București a unui nou principe, Basarab voievod „Cremonese“ (= din Cremona) cu 6 000 de turci, pe care Mihai Viteazul l-a înlăturat trimițând oameni din Ardeal, înaintea amintitei date [relatarea lui Aloisio Radibrat din 19/29 noiembrie 1599, de la Alba Iulia, care rezumă scrisoarea lui Dumitru vornicul (Hurmuzaki, XII, p. 520), nu amintește nici ea despre implicarea lui Pătrașcu în înlăturarea pretendentului]. Așadar, fiul lui Mihai, cu alt rând de trupe și sfetnicii ardeleni amintiți, a sosit în Țara Românească după înlăturarea pretendentului. De altfel, și relatarea menționată de la Cașovia din 21 noiembrie/1 decembrie 1599, care amintește ocuparea Țării Românești de pretendent și de turci, nu leagă trimiterea acolo a fiului lui Mihai de această acțiune, ci de intenția cancelarului polon J. Zamoyski de a trece cu oaste din Moldova în Transilvania (A. Veress, Documente, V, p. 299).

Ținând seama de falsele bune relații ale lui Mihai Viteazul cu turcii, din această vreme, stabilite cu știrea imperialilor (Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 275, 282, 379, 383, 632, 642), acțiunea pretendentului trebuie să se fi făcut cu ajutorul unui pașă dunărean, care supraveghea Țara Românească, probabil chiar cel amintit, după zvonuri exagerate, de Sigismund Forgács de la Cluj, la 10/20 noiembrie 1599 (ibidem, p. 288–289). Pretendentul cu nume domnesc Basarab, pe care l-am identificat mai demult drept fiul lui Nicolae Basarab, și el pretendent între 1566–1574 [identificare acceptată ulterior de Paul Cernovodeanu, Din nou despre pretendentul Neagu „Vodă“ fiul lui „Basarab voevod“ (1633–1644), în „RdI“, XXXIX (1986), nr. 6, p. 536] și nepot al lui Barbu Neagoe (Barbu Basarab (1536 februarie–aprilie), adică

Barbu III Craiovescu (cunoscut în popor drept Banul Mărăcine) (cf. *supra*), era deci un Craiovesc, dar nepot al unuia care domnise.

Izvoarele vremii mărturisesc că Mihai Viteazul ar fi vrut să-l țină pe iubitul său fiu pe lângă sine, făurind pentru viitor tot felul de planuri pentru el: fie să-l însoare în Polonia (*Călători străini*, IV, p. 182), fie să-l trimită în serviciul arhiducelui Maximilian, dacă acesta ar ajunge rege în Polonia (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 380, 384). După audiența lui Mihai Viteazul la 2/12 februarie 1600, vistierul Stoica Răioșanu, diplomatul și traducătorul domnului, îi lămurise pe comisarii imperiali Mihail Székely și David Ungnad, că: „domnul voievod nici nu se gândește să se despartă de fiul său, că fiul va rămâne aici, iar el <voievodul> în Țara Românească [cu o zi în urmă Rudolf II, ca rege al Ungariei, recunoscuse lui Mihai doar stăpânirea Țării Românești cu drept de moștenire „la copiii legitimi de sex masculin, adică în mod succesiv, din primul născut în primul născut“ (*ibidem*, p. 403–404) — n.a.], și că ceea ce îi aparține lui aparține și fiului său, iar ceea ce este al fiului său este <totodată> și al său; ei vor să rămână solidari ca o singură făptură“ (*ibidem*, p. 416, 418).

A fost însă nevoit să-l trimită ca domn în Țara Românească, cum am văzut, la cererea sfatului domnesc de aici. Însă nu cum s-a afirmat eronat în istoriografia perioadei ca „să guverneze Țara Românească“ (P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 85), sau prin realizarea unei uniuni pur feudale, printr-o „suprapunere feudală“ între Mihai și fiul său, „dubla cărmuire“ a celor doi ducând astfel, se înțelege, la un raport suzeran-vasal (P.P. Panaitescu, *Problema unificării politice a Țărilor Române în epoca feudală*, în *Studii privind unirea Principatelor*, București, 1960, p. 63–67). Pentru că între Mihai și Pătrașcu nu se constată elementele sistemului feudal, lipsesc omagiul, jurămintele de credință, obligațiile reciproce. Nu avem de-a face nici cu o „asociere la domnie“ (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 11–17), cu varianta „tatăl voievod și fiul său locțiilor“ (Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 41, 50), căci fiul nu are atribuții limitate specifice părții asociate, cei doi voievozi rezidează în fapt în țări diferite și nu apar împreună în aceleași documente interne. *Legătura dintre ei era în fapt doar cea dintre tată și fiu, o formă originală, neîntâlnită nici înainte, nici după momentul dublei lor cărmuiri în Țara Românească*. Nicolae vodă Pătrașcu (cum i se poate spune de acum înainte) e domn deplin, cum observa pe bună dreptate N. Iorga (*Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 389), și nu îl amintește pe Mihai Viteazul în titulatura documentelor sale interne decât ca tată, voievod și domn sau crai și mare crai al Ardealului, iar din 15/25 iunie 1600 și domn al Moldovei, niciodată însă și al Țării Românești, respectând astfel tradiția titulaturii domnilor munteni (*D.R.H.*, B, XI, p. 494, 501, 504, 505, 506–507, 507–508, 510–511, 512–513, 519, 522, 523–524, 526–527, 538–539, 539, 542, 543, 544–545, 548,

550–551, 554–555, 558, 562–563, 567). În timp ce Mihai Viteazul, ca *instanță superioară*, rezidând la Alba Iulia, se intitulează, îndeosebi în actele sale cu caracter intern, începând din 10/20 decembrie 1599, domn al Ardealului sau al Ardealului și Țării Românești, iar din 27 mai/6 iunie 1600 și al Moldovei (*ibidem*, p. 497–499, 511, 513–514, 515, 516, 517, 520–521, 529, 530, 531, 535–536, 536–537, 549, 552, 553, 559–560, 561, 561–562, 564–565, 565, 568–569; cf. și *supra*). Așadar, Nicolae Pătrașcu era *domn deplin* în Țara Românească, la fel și Mihai Viteazul, însă ca *instanță superioară*, cu scaunul la Alba Iulia, relațiile între cei doi fiind doar cele dintre tată și fiu, pe timpul vieții lui Mihai, după moartea acestuia fiul său urmând să moștenească domnia deplină și în Transilvania și Moldova, realizând astfel, într-o a doua etapă, ca și tatăl său, *unirea conducerii celor trei țări române*, o unire personală, politică, iar nu teritorială și administrativă, *la nivelul epocii respective* (cf. și Constantin Rezachevici, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, p. 22–23, 29).

Această realitate rezultă limpede din cele 23 de documente emise de Nicolae Pătrașcu ca domn al Țării Românești și din cele provenind în aceeași perioadă de la Mihai Viteazul, amintite mai sus, astfel că afirmația lui N. Iorga referitoare doar la actul din 17 iunie <1600>, că „numai aici Nicolae e considerat domn deplin și singur al Țării Românești, Mihai [...] privindu-se ca «Domn al Ardealului și al Moldovei» (*Lucrurile descoperite de d. Marcu Beza, în mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notă despre Nicolae-Vodă Petrașcu, fiul lui Mihai Viteazul*, p. 78), nu are nici un temei, documentul amintit (cf. *D.R.H.*, B, XI, p. 544–547) nedeosebindu-se sub aspectul titulaturii de celelalte 22 emise de Nicolae Pătrașcu. Nici insistența altui autor asupra formulei „Mihail marele voievod“, din actul lui Nicolae Pătrașcu de la 11/21 iunie <1600> (Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, <I>, p. 15) nu se justifică. Actul e o traducere din condica mănăstirii Târșor, cu data de an greșită, și ca orice traducere din secolele XVIII–XIX are modificări în text. În rezumatul pus în fruntea actului de traducător se vorbește de „*Mihail velichi voevod*“, și această sintagmă e introdusă în text: „*Mihail marele voevod*“, acolo unde în titlul lui Nicolae Pătrașcu din toate actele sale originale i se spune lui Mihai: „*domn al Țării Ardealului*“, sau „*domn a toată Țara Ardealului și Moldovei*“ (9/19, respectiv 16/26 iunie 1600, cu datele cele mai apropiate, *D.R.H.*, B, XI, p. 538–539, 543). Evident e vorba de o substituție rezumativă de formule aparținând traducătorului, și nicidecum de calitatea de „mare voievod“ pe care i-ar fi atribuit-o, chipurile, Nicolae Pătrașcu tatălui său.

Domnia lui Mihai Viteazul în Țara Românească ca *instanță superioară* nu se manifestă în rejudecarea la Alba Iulia a unor pricini interne soluționate anterior de fiul său. Sătenii din Loloiești, care vor să se elibereze din rumânie, vin să se plângă aici lui Mihai împotriva lui Stoica logofăt Răioșanu pentru că

acesta se afla pe lângă domn în Transilvania („când a fost Mihai vodă domn în Ardeal și când s-a ridicat toate satele din țară să se judecească, iar satul Loloștii, ei încă s-a sculat și s-au dus la Beligrad la Mihai vodă și s-au plâns la picioarele lui cum că le-a făcut sluga domniei mele Stoica logofătul silă”). Mihai scrie însă la Craiova banului Calotă să-i judece cu mărturia a 12 boieri juratori, iar sătenii pierzând procesul, domnul întărește apoi satul lui Stoica Răioșanu (*D.R.H.*, B, XI, p. 581; *D.I.R.*, B, XVII-1, p. 78-79). Tot astfel, jumătate din satul Gropșanii care n-a vrut să se vândă lui Preda Buzescu, ci lui Mihai Viteazul, a fost schimbat între cei doi, ajungând tot în mâna lui Preda, înainte ca Mihai să devină „stăpânitor și domn în Țara Ardealului”. Ulterior, acești vecini s-au dus în fața lui „Mihai voievod în Ardeal”, cerând anularea schimbului de stăpân, dar fără succes (*D.R.H.*, B, XI, p. 577-578; *D.I.R.*, B, XVII-1, p. 194-195). Nici ei nu apeleză la domnul de la Târgoviște, Mihai fiind implicat cauzal în acest proces. Dimpotrivă, Nicolae Pătrașcu este cel care intervine în șirul judecăților sătenilor din Radovanu, județul Dolj, cu mănăstirea Coșuna, purtate în 1596 înaintea banilor Craiovei și a lui Mihai Viteazul, căruia părțile i se adresează apoi în 1600, până la 8/18 august, la Alba Iulia, Iași, Făgăraș și din nou Alba Iulia (*D.R.H.*, B, XI, p. 270-272, 531-532, 564), Nicolae vodă judecând și el litigiul la cererea părților, la 9/19 iulie 1600, la Târgoviște (*ibidem*, p. 558-559), dovadă că împricinații puneau pe același plan instanțele reprezentate de tată și fiu.

Doar ascendentul mai vechii domnii, cel personal și funcția paternă îi conferă lui Mihai calitatea de instanță superioară. Altfel el nu se amestecă nicio dată în judecățile fiului său și nici nu consideră necesar să le întărească. De la Alba Iulia, sau din alte localități din țările române extracarpatică, în calitate de domn al Țării Românești, ca și fiul său, el emite propriile sale acte: întărește proprietăți, face donații, judecă pricini de la sud de Carpați etc., la fel ca și în Moldova ca domn al acesteia (*ibidem*, B, XI, p. 513-514, 515-516, 516-517, 517-518, 529, 531-532, 535, 535-536, 536-538, 549-550, 552-553, 553-554, 560-561, 561-562, 562-563, 564, 565, 568-670, 577-578, 580-581, 582-584, 584-585, 585), expresie a amintitei duble cărmuiri pe care Mihai a instaurat-o pentru puțin timp în țările române extracarpatică.

Nicolae Pătrașcu se manifestă ca domn deplin al Țării Românești: „Cu mila lui Dumnezeu, Io Nicolae voievod și domn a toată Țara Românească, feciorul marelui și preabunului Io Mihail voievod”, sună titlul său în primul document datat păstrat de la el (28 decembrie 1599/7 ianuarie 1600 (*ibidem*, p. 501), care se repetă întreaga sa domnie. Chiar și după aceea nu scapă din vedere să se numească: „Io Nicolae Pătrașcu voievod, ce-am fost domnu în toată Țara Rumânească, feciorul răposatului Io Mihail voievod” (*ibidem*, p. 582; *D.I.R.*, B, XVII-1, p. 60). E „încoronat” și uns ca domn în toată regula [„celui de Dumnezeu încoronat fiu al său, Io Nicolae voievod”, sună jurământul de

credință al episcopilor Filotheu de Roman și Atanasie Crimca de Rădăuți din iunie 1600 față de tatăl său și de sine (*D.R.H.*, B, XI, p. 540-541, 547), calitate referitoare la Țara Românească, pentru că în Moldova n-a apucat să fie încoronat]. Cronica internă arată că după ce Mihai dobândește și stăpânirea Ardealului: „în Țara Muntenească trimise domn pre fie-său, Nicolae vodă, și să așăzără domni fiul și tatăl în 2 țări, domnind ei țările întru toată veselie”, cu varianta încă și mai explicită: „Deci Mihai vodă să așăză craiu în Țara Ungurească, iar în Țara Românească puse domn pre fiu-său Io Neculai voievod și domni ei țările amândoa foarte bine” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 75 variantă, 76). Iar agentul imperial Carlo Magno mărturisește la sfârșitul lui ianuarie st.n. 1600 că Mihai și-a lăsat „fiul la cârma treburilor din Țara Românească” (*il figliolo al governo nella Valacchia*) (Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, p. 381, 385). Comisarii imperiali au fost însă avertizați de Stoica Răioșanu la 2/12 februarie 1600, cum am văzut, că cei doi „vor să rămână solidari, ca o singură făptură” (*ibidem*, p. 416, 418).

Însă cel mai bine a înțeles esența dublei cărmuiri, paralelă, tată-fiu, a Țării Românești cronicarul brașovean din veacul XVIII Johann Filstich, plecând chiar de la relatarea amintită a cronicii muntene: „Mihai, făcându-se domn peste două țări, lăsa sceptrul valah fiului său Nicolae, cu tocmală ca el, ca un părinte, să aibă deplină voie întru cărmuirea Valahiei, care lucru Nicolae îl primi bucuros, așa că o vreme cele două țări vecine fură cărmuite de amândoi domnii, fără de nici o ceartă” (*ibidem*, II, p. 375, 385). Vorbind despre vasalitate sau asociere la domnie între cei doi, cum am văzut, istoriografia contemporană nu face decât să încurce și să complice o realitate mult mai bine înțeleasă de cronicarii din trecut.

După petrecerea carnavalului din februarie 1600 la Făgăraș împreună cu Mihai Viteazul, care îi dăruise acest domeniu (*ibidem*, I, p. 381, 385, 419, 423), doamna Stanca s-a întors în Țara Românească, rămânând alături de fiul său, acum în vârstă de peste 15 ani și jumătate, până la sfârșitul domniei acestuia. Deși nu pare să fi intervenit în treburile acestuia, și-a atribuit totuși, în chip neobișnuit, particula domnească „Io” [inscripția unui disc de argint aurit dăruit de ea bisericii mănăstirii Stelea din Târgoviște arată că: „Acest disc l-a făcut Io doamna Stanca în zilele fiului ei Io Nicolae voievod în anul 7108” (Radu Gîglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, I, p. 178; Cristian Moisesescu, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 164)].

Dacă, cum am văzut, Poarta recunoscuse încă din 1596 domnia ereditară a lui Mihai Viteazul în Țara Românească, îndată după intrarea în Alba Iulia acesta a trimis o solie cu „oameni de frunte” la Constantinopol, cum informa sultanul pe regele Poloniei în februarie 1600, cerând „să-l întărim ca voievod al Transilvaniei și să-i dăm steag și cucă pentru această țară, iar fiului său

așijderea peste Țara Muntenescă“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 427–428; cf. și Hurmuzaki, IV². p. 242); Mihai rămânând „*principele Transilvaniei și fiul său al Țării Românești*“, arătând că vor păstra cele două țări chiar „*împotriva voinței sultanului*“. Neavând ce face, și sfătuit stăruitor de marele vizir Damad Ibrahim pașa, Mehmed III a trimis la Alba Iulia spre sfârșitul lui noiembrie st.n. 1599, înainte de plecarea lui Nicolae Pătrașcu în Țara Românească, un ceaș cu două steaguri de investitură, doi cai turcești și alte daruri pentru investirea în cele două domnii a lui Mihai și a fiului său (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 233; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 91–92, 216, știrea ajunsese tocmai la Poznań înainte de 30 decembrie 1599/9 ianuarie 1600). A urmat trimiterea la 16/26 ianuarie 1600 de la Poartă a unei solii solemne „*cu scrisorile sultanului*“, desigur *ahidname*-ele, pentru confirmarea lui Mihai „*ca principe al Transilvaniei și a fiului său <ca principe> al Țării Românești*“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 232–233), tot prin intervenția lui Ibrahim pașa la care Mihai a trimis doi soli pentru întărirea în domnie a sa, dar și a fiului său în Țara Românească, promițând plata tributului (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 179–180; cf. și *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 632, 642; V, p. 247–248, 249–250).

Mihai Viteazul dă o amploare deosebită primirii soliei turcești. Se deplasează cu numeroși oșteni la Brașov, devenit reședința sa între 20 februarie/1 martie — 6/16 martie 1600 (Gernot Nussbächer, *Aspecte ale relațiilor lui Mihai Viteazul cu orașul Brașov*, în *Din cronici și hrisoave*, București, 1987, p. 120–122; Constantin Rezachevici, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, p. 13). Cu mare abilitate convoacă aici prieteni și inamici spre a asista la încununarea unei etape importante a acțiunilor sale. Nicolae Pătrașcu și doamna Stanca sosesc din Țara Românească după 25 februarie/6 martie 1600 (*D.R.H.*, B, XI, p. 512–513). Comisarii imperiali Mihail Székely și David Ungnad veniseră încă din 21 februarie/2 martie (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 429–430), solul neoficial al regelui Poloniei, Andrei Taranowski îl însoțea pe Mihai de la Alba Iulia (Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1938, p. 81–82), iar nobilii și celelalte două stări ardelenene fuseseră convocați la Brașov pentru dieta din 4/14–5/15 martie 1600 (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 443–447; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 14). Toți cei prezenți asistă la 28 februarie/9 martie 1600 la primirea cu mare fast a soliei turcești numărând circa 100 de oameni, în frunte cu Hurami aga și alți cinci turci de vază, care în afara unor foarte bogate daruri aduceau și steagurile de investitură: „*2 steaguri frumoase, roșii în întregime și ascuțite spre vârf, un steag pentru el, vodă, celălalt pentru fiul său Pătrașcu*“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 227–229; relatare ajunsă și în Anglia la Richard Knolles, *ibidem*, II, p. 81, 96. Cf. și

ibidem, I, p. 632, 642). Steagurile erau, așadar, faimoasele „*schiptre*“ din izvoarele interne; un document muntean din 11/21 decembrie 1614 amintind că după ce Mihai s-a așezat „*crai*“ în scaunul de la Alba Iulia, „*a trimis pe preaiubitul și din inimă fiul domniei sale, Nicolae voevod, ca să fie domnul Țării Românești și cinstitul împărat încă i-a trimis schiptrul de la cinstita Poartă*“ (P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 161, 163. Cf. și *D.R.H.*, B, XI, p. 579–580, unde însă se traduce eronat „sceptru“, în loc de *schiptru*, acesta din urmă fiind steagul turcesc de investitură). Firește, Mihai organizase totul cu știrea imperiailor (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 632, 642; IV, p. 243–244).

Interesant este că și venețienii au stăruit la Poartă pentru confirmarea de către sultan a lui Nicolae Pătrașcu, după cum anunța de aici la 23 februarie/4 martie 1600 ambasadorul spaniol (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 153).

Cum în această vreme se vorbea stăruitor de pregătirea de către J. Zamoycki și Ieremia Movilă a expediției pentru uciderea lui Mihai și a fiului său și înlocuirea ultimului cu Simion Movilă (*ibidem*, p. 179–180; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 408, 412, 448–449; IV, p. 223–224, 237–239; V, p. 233–234), iar Mihai Viteazul, la rândul său, era gata să înceapă campania sa preventivă în Moldova (cf. *supra*), firește că el nu a luat în seamă „*basmele*“, cum le numește el, solului polon Andrei Taranowski, care încerca să-l oprească din drum (*ibidem*, I, p. 632, 642) și desigur nu s-a gândit serios să-l trimită pe Nicolae Pătrașcu ostatic la Varșovia (P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 105; Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 82). Nici proiectul jurămintelor reciproce dintre regele Sigismund III al Poloniei și Mihai Viteazul finalizat la Brașov la 29 februarie/10 martie 1600, în urma discuției cu Taranowski, nu are altă valoare decât aceea că mărturisește dorința lui Mihai, *limpede conturată la acea dată* în gândirea sa politică, *de a întemeia o monarhie ereditară în cele trei țări române*, și grija lui ieșită din comun, chiar în aceste condiții, față de fiul său. Lui Nicolae Pătrașcu ar fi trebuit să i se dea indigenatul polon și cel lituan, în seim trebuia să stea în consiliul (senatul) Poloniei și al Lituaniei, alături de voievozii poloni și lituani, ar fi urmat să poată cumpăra averi în cele două țări, și mai ales, după moartea lui Mihai, „*Muntenia, Moldova (încă nedobândită! — n.a.) și țara Transilvaniei le va da Măria Sa regele fiului său, Nicolaie și urmașilor lui de viță bărbătească*“, în schimbul unui jurământ feudal, care ar fi validat pe plan internațional unirea conducerii acestora în mâna fiului lui Mihai (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 437–439. Cf. și Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 82–83; Ion. I. Nistor, *Tratatativele lui Mihai Viteazul cu Polonia*, în „*AAR*“, M.S.I., S. III, t. XVI, 1934, p. 63–64; Constantin Rezachevici, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, p. 26).

Nicolae Pătrașcu și mama sa, doamna Stanca, au rămas la Brașov mai puțin de o săptămână. În seara de 1/11 martie 1600, după audiența acordată

celor doi comisari imperiali, aranjată special pentru aceasta, Mihai I-a chemat pe fiul său pentru o întâlnire cu aceștia. La cuvântul de salut al comisarilor, Nicolae Pătrașcu le-a „mulțumit politicos, chiar cu istețime, fapt care tatălui i-a plăcut foarte mult”. Peste puțin timp, la 3/13 martie 1600, împreună cu mama sa, a plecat spre Țara Românească (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 250; Hurmuzaki, XII, p. 772, 775).

După aceasta, pregătirea campaniei în Moldova intrând în faza finală, Mihai s-a folosit de numele fiului său pentru a dezinforma și a surprinde pe cât posibil nepregătiți pe Ieremia Movilă și Sigismund Báthory. Medicul celui din urmă, Ioan Muraltus (Muralto) și fratele său Hector au fost trimiși la 13/23 martie 1600 la Suceava, în fruntea unei solii, cu scopul, între altele, chipurile, de a propune căsătoria Floricăi, fiica lui Mihai, cu Sigismund Báthory și a lui Nicolae Pătrașcu cu o fiică (desigur Irina, zisă Chiajna, cea mare) a lui Ieremia Movilă [Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 401; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 131–132; *Călători străini*, IV, p. 138–139; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 501–503; IV, p. 279–281. Cf. și Paul Cernovodeanu, Nicolae Vătămanu, *Un medic elvețian de la curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul: Ioan Muraltus (1563–1607)*, în „SAI”, IX (1967), p. 72–76. Această manevră diplomatică, cu țel strategic, obișnuită la Mihai înaintea unor mari campanii, a fost acceptată cu naivitate de unii autori, ca atare, drept un proiect dinastic al lui Mihai, care, vorbă să fie, „căuta încă să evite un conflict cu Movileștii”! (Andrei Pippidi, în „SMIM”, X (1983), p. 155; Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, I, București, 1988, p. 179)].

Nicolae Pătrașcu a rămas în Țara Românească doar o lună și trei săptămâni, pregătindu-se, desigur, pentru campania în Moldova. La 26 aprilie/6 mai 1600 trupele muntene conduse de el pătrund pe la Focșani în Moldova, o dată cu cele ale lui Mihai Viteazul (cf. *supra*), înaintând spre nord până la Hotin. Participarea sa personală la campanie cu 10 000–16 000 de oșteni (Al.I. Gonța, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 4, p. 146), negată uneori din ignorarea surselor (Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 55, nota 34), e mărturisită însă limpede de către contemporani [ambasadorul venețian de la Poartă a anunțat dogelui chiar la 24 mai/3 iunie 1600 (Hurmuzaki, IV², p. 248), la Viena era cunoscută la 21/31 mai 1600 (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 264–265) etc.]. S-a întors însă repede în Țara Românească, după numai două săptămâni, de vreme ce într-o mărturie de la 2/12 iunie 1600 se arată că după victoria și popasul lui Mihai Viteazul de lângă Hotin, unde acesta a rămas până la 10/20 mai 1600 (Hurmuzaki, IV¹, p. 51–52; cf. și *supra*), el „a dat slobozire oastei lui Pătrașcu voievod și securilor să se înapoieze la ei” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 501–502; IV, p. 279, 281; *Călători străini*, IV, p. 139). Drept urmare, la 15/25 mai

1600 Nicolae Pătrașcu era deja din nou la Târgoviște (*D.R.H.*, B, XI, p. 522–523). Actul său cu caracter intern din 4/14 mai 1600, pe lângă că s-a păstrat într-o copie din a doua jumătate a veacului XVIII, nu are nici loc de emitere (*ibidem*, p. 519–520).

Conform concepției sale dinastice, o dată cu sosirea la Iași (22 mai/1 iunie 1600) și cu adoptarea, o săptămână mai târziu, a titlului de domn al celor trei țări române (cf. *supra*), Mihai Viteazul a impus în Moldova jurământul de credință atât față de sine cât și față de fiul său (*ibidem*, p. 529–530, 540–541, 547; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 311, 315; IV, p. 264–265, 283–284), căruia îi destinase și domnia Moldovei, în același sistem al dublei cârmuirii, paralele, tată-fiu (cf. și Hurmuzaki, XII, p. 949, 951; A. Veress, *Documente*, VI, p. 157). Sfatul domnesc al Moldovei l-a ales domn, respectând tradiția, și „*pohind*” de la Mihai să li-l dea ca atare, iar acesta trimisese chiar pe Radu Buzescu și Stoica Răioșanu cu 300 de boieri moldoveni în Țara Românească pentru a-l aduce la Iași (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 78 și variantă). Acțiunea a avut într-adevăr loc înainte de plecarea lui Mihai Viteazul de la Iași spre Alba Iulia (circa 14/24 iunie 1600, cf. *supra* și vol. II al acestei lucrări), dar nu s-a finalizat, pentru că, așa cum relatează banul Mihalcea la Cluj comisarilor imperiali, la 17/27 iunie 1600, „mama sa nu vrea să-l lase să plece de lângă ea”. Iar Mihai, deși în realitate nu se temea de oastea polonă, „*lentă și instabilă*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 511–513), și cu atât mai puțin de Ieremia Movilă, cum crede cronică munteană, a cedat dorinței doamnei Stanca, invocând doar faptul că fiul său e prea mic pentru a conduce o țară de margine ca Moldova (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, *loc. cit.*). Așa că Nicolae Pătrașcu n-a mai părăsit Țara Românească, iar în Moldova Mihai Viteazul a numit o locotenență domnească până la sosirea și instalarea ca domn a nepotului său de frate vitreg, Marcu Cercel (cf. vol. II al acestei lucrări).

Locotenența a folosit chiar, la 3/13 iulie 1600, pecetea cu inscripția pregătită pentru dubla cârmuire: „*† Io Mihai, fiul său Nicola voievod, domn al Țării Moldovei*” (*D.R.H.*, B, XI, p. 553. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Iarăși sigiliul lui Mihai Viteazul*, în „RA”, VI² (1944–1945), p. 330–333), în timp ce la Viena se credea la 2/12 iulie 1600 că Mihai I-a lăsat în Moldova pe fiul său drept „*guvernator*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 284), iar la Praga se vorbea la 28 iulie/7 august că Nicolae Pătrașcu va pleca în Moldova cu multe trupe, ca să mențină țara în credința față de împărat (*ibidem*, p. 287), ecouri ale unei situații de-acum depășite.

Oricum, în vara lui 1600, când Mihai Viteazul se afla în culmea gloriei, unind în mână sa conducerea celor trei țări românești, Nicolae Pătrașcu era considerat oficial moștenitorul său, gata oricând să preia conducerea acestora. Răspunzând la 17/27 iunie întrebărilor comisarilor imperiali, ce s-ar întâmpla cu guvernarea Transilvaniei dacă Mihai „*ar muri sau ar fi luat prizo-*

nier", banul Mihalcea, primul său sfetnic, „a răspuns cu semeție că printre ei există oameni care ar putea guverna nu numai această țară, ci chiar mai multe; astfel, ei mai au un tânăr domn (s.a.); domnul voievod (tatăl său — n.a.) s-a gândit deja la toate acestea" (*ibidem*, I, p. 512–513). Într-adevăr, în tratativele cu dr. Bartolomeu Pezzen, trimisul special al lui Rudolf II, purtate la Alba Iulia între 2/12 și 12/22 iulie 1600, Mihai a insistat ca împăratul să recunoască pentru fiul său transmiterea ereditară pe linie masculină a stăpânirii Transilvaniei, la cea a Moldovei și Țării Românești având dreptul și urmașii fiicei sale, ceea ce era o noutate în obiceiul juridic românesc, toate acestea fiind în cele din urmă acceptate de împăratul Rudolf II la 2/12 septembrie 1600 (cf. *supra*). Ulterior, referitor la perioada de după supunerea Moldovei, și înțelegând bine esența dublei cărmuiri instaurate de Mihai în Țările Române (pe care le numește Dacii), germanul I. Bisselius menționează eforturile diplomatice internaționale ale domnului român spre a „putea ajunge, vreodată, el și fiul său Pătrașcu, domni supremi deloc tributari împăratului, în cele trei Dacii" (*ibidem*, II, p. 295, 304).

- 3 Hotărârea lui Rudolf II din 2/12 septembrie 1600 de a accepta cerințele lui Mihai Viteazul privind stăpânirea sa în cele trei Țări Române și moștenirea acesteia de către fiul său (cf. *supra*) a venit prea târziu. Înfrângerea lui Mihai Viteazul de către nobilimea ardeleană răsculată, în colaborare cu trupele comandantului G. Basta (fără știrea împăratului!) în bătălia de la Mirăslău (8/18 septembrie 1600), a constituit debutul procesului de pierdere a tuturor stăpânirilor sale. În final aceasta a dus și la pierderea domniei în Țara Românească de către Nicolae Pătrașcu. Acesta, chemat în ajutor de tatăl său în prima jumătate a lui septembrie 1600, a trecut cu 10 000 de oameni, conduși de Baba Novac (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 119, 140), pe la Bran, în Transilvania, cam în același timp cu alți 6 000 de munteni veniți prin pasul Buzăului, fiind însă oprit la Bran de brașoveni prin lupte la 2/12 septembrie, iar celălalt corp la Teliu, la 4/14 septembrie 1600, după care ambele unități, ajutate de secui, și-au reluat marșul spre Sibiu, pentru a-l întâlni pe Mihai, abia la 6/16 septembrie (*Quellen*, V, p. 291, 377, 417; Hurmuzaki, XII, p. 1 035; Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 587–590; cf. și *supra*), prea târziu pentru a mai lua parte la bătălia de la Mirăslău. Chiar a doua zi, 9/19 septembrie, întâlnește însă pe Mihai în apropiere de Sibiu, alături de care se deplasează lângă Făgăraș (10/20–13/23 septembrie 1600), apoi la Codlea (13/23 septembrie). De aici Mihai Viteazul trimite o solie în tabăra lui G. Basta și a nobilimii conduse de Ștefan Csáky, de lângă Sibiu, care la 14/24 septembrie propune încheierea păcii, oferind ostatici „pe Pătrașcu, preaiubitul fiu al stăpânului nostru, dimpreună cu mama și soția lui” [*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V,

p. 312–313, act greșit datat de editor „1600 septembrie 16”, deși ediția anterioară, A. Veress, *Epistolae et acta generalis Georgii Basta*, I, Budapesta, 1909, p. 417–418, indicase dată corectă. Cf. și Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului — un „tratat” puțin cunoscut (3 octombrie 1600)*, în „RI”, S.N., IV (1993), nr. 5–6, p. 502–503]. Nicolae Pătrașcu se considera atunci încă domn al Țării Românești, de vreme ce în ziua următoare, 15/25 septembrie, emite un act cu caracter intern, ultimul păstrat de la el în această calitate, „*ispravnic*” fiind „*însăși spusa domniei mele*”, însă fără indicarea locului de emitere (*D.R.H.*, B, XI, p. 567–568), care la acea dată era lângă Sânpetru (Pavel Binder, *op. cit.*, p. 591), de unde tatăl său controla Țara Bârsei cu ajutorul românilor și secuilor, în afara cetăților săsești (cf. *supra*). De fapt, efectiv, domnia sa se încheiase o dată cu trecerea din Țara Românească în Transilvania, marcată de lupta cu brașovenii din 2/12 septembrie 1602 în pasul Bran, amintită mai sus.

O dată sosit în tabăra lui Mihai, practic el devine un simplu fiu de domn, gata să joace rolul de ostatic. Într-adevăr, în ziua când dă ultima sa poruncă domnească, 15/25 septembrie 1600, G. Basta și nobilii ardeleni condiționează încheierea păcii cu tatăl său de trimiterea lui și a restului familiei lui Mihai ca ostatici la Sibiu. Mihai Viteazul refuză să-și trimită familia captivă în mâinile sașilor, negociază, dar trebuie să se supună cererii lui Basta și a nobilimii din 22 septembrie/2 octombrie 1600 de a-și trimite ostatică întreaga familie în cetatea Gilău, lângă Cluj, care formal îi era cedată acesteia spre folosință (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 317–320; Hurmuzaki, IV¹, p. 141–143; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 37–38, 40–42; A. Veress, *Documente*, VI, p. 216–219; *Quellen*, V, p. 295; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 503–505).

La 23 septembrie/3 octombrie 1600, în tabăra de lângă Sânpetru, Mihail Viteazul jură din nou credință împăratului Rudolf II, asigurându-și astfel pacea cu G. Basta și nobilii ardeleni, pentru a se putea concentra asupra opririi invaziei lui J. Zamoyski cu Ieremia și Simion Movilă în Țara Românească, dar în ciuda promisiunilor tergiversează trimiterea familiei sale ca ostatică (Hurmuzaki, IV¹, p. 149–152; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 323–324, 327–329; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 505–506). Nicolae Pătrașcu fusese trimis la Târgoviște (turcii aflându-se la București, iar polonii la Buzău), înainte de 27 septembrie/7 octombrie, când Mihai trecea prin pasul Buzăului spre Țara Românească, dar tatăl său ar fi vrut să-l pună sub protecția comisarului Mihail Székely, sau să-l trimită însoțit de Deli Marcu la împăratul Rudolf II, dar, chipurile, „*el nu știe însă încotro s-a retras fiul său în această învălmășeală cauzată de turci, și unde îl va putea găsi*” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 569–572, 573–574; V, p. 329–330).

În cele din urmă Mihai trecu hotarul în Țara Românească la 29 septembrie/9 octombrie 1600 (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 507), iar la 2/12 octombrie, când avangarda sa se lupta cu polonii la Sărata, de pe valea Cricovului el anunța pe G. Basta că în aceeași dimineață își va trimite fiul în tabăra sa, cerându-i în schimb insistent ajutorul (*ibidem*, I, p. 573–575; cf. și P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 133; Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 356, 359). Într-adevăr, așteptat de Ștefan Csáky și de G. Basta în tabăra de la Ilieni încă de la 6/16 octombrie, Nicolae Pătrașcu a sosit aici a doua zi dimineața, însoțit de Stoica Răioșanu și de Dionisie Rally Paleologul, arhiepiscopul de Târnovo, întâmpinat de Csáky, Basta și comisarul D. Ungnad. Tânărul cu privirea „foarte pătrunzătoare” se pune în slujba împăratului, și deși se zvonește că ar putea fi ucis de adversarii tatălui său, „este bine dispus, vesel, spune că nu are nici un dușman și că nu se teme de nimeni, dacă tatăl său a greșit cu ceva, el nu are nici o vină”, gândul său fiind doar la Rudolf II. La plecarea spre Brașov e condus de Ștefan Csáky, care „i-a acordat toate onorurile, ca și cum ar fi fost tatăl lui în persoană” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 347–351; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 50–52). În loc să fie înșă trimis la curtea din Praga, cum spera, el luă cu totul alt drum.

Pătrașcu trecu prin Brașov (8/18–9/19 octombrie 1600), Leț (11/21–12/22 octombrie) (tocmai când stările transilvane îi acordă, la 11/21 octombrie, lui Ștefan Csáky, căpitan general al armatei ardeleni, stăpânirea asupra tuturor averilor lui Mihai și ale oamenilor lui), Făgăraș, Turda și Cluj (14/24–21/31 octombrie), unde a fost găzduit în casa lui Melchior Bogáthi și a primit provizii bogate, după care ajunge în vecinătate, în cetatea Gilăului, aparținând episcopului de Alba Iulia, D. Napragy (Hurmuzaki, III², p. 373), reședința care se fixase familiei lui Mihai Viteazul. Ulterior s-a plâns lui Rudolf II că, de acord cu tatăl său, ar fi vrut de fapt să ajungă la curtea imperială, dar la Cluj transilvănenii l-au făcut „prizonier”, ducându-l la Gilău (Hurmuzaki, IV¹, p. 328). Aici sosește și doamna Stanca din Țara Românească, trecând la 10/20–11/21 octombrie pe la Leț, cu 19 trăsură, poposind apoi până la 13/23 octombrie în Brașovul Vechi, apoi urmând drumul pe la Ilieni și Făgăraș. În sfârșit, două luni mai târziu, la 20/30 decembrie 1600, la Gilău vine și doamna Florica, sora lui Nicolae Pătrașcu, prin Cluj (19/29–20/30 decembrie) direct de la Alba Iulia (*Quellen*, V, p. 297, 378; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 351–352, 357–359, 361–362, 364–365; A. Veress, *Documente*, VI, p. 234–236, 278, 281; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 50–52; Ștefan Meteș, *Socotelile orașului Cluj, în Domni și boieri din Țările Române în Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 20–21; Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 594–595; M. Ciuntu, *Pretendenții domnești în sec. XVII*, p. 12; Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului*, p. 507–508).

Nicolae Pătrașcu, cu sora și mama sa, avea să rămână în cetatea Gilău, ca un „sclav”, „încarcerat”, după afirmația sa (Hurmuzaki, IV¹, p. 328; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 133), fiind atât de bine păzit, încât, după relatarea unui credincios al tatălui său, nu era lăsat nici „să iasă ca să se joace”! (*ibidem*, p. 246–248), vreme de circa trei luni. Răscoala antiimperială a nobilimii ardeleni sub conducerea lui Ștefan Csáky, ales căpitan general al Transilvaniei, și proclamarea de către dieta de la Cluj a lui Sigismund Báthory din nou ca principe, la 24 ianuarie/3 februarie 1601, au fost urmate, la 27 ianuarie/6 februarie, de hotărârea dietei, la cererea lui Csáky, de arestare a familiei lui Mihai și de mutarea ei în cetatea Făgăraș, trecută în proprietatea aceluiași Csáky, adevăratul „stăpân al țării”, după care, a doua zi, a fost „lăsat să plece”, adică a fost expulzat din Transilvania, și G. Basta (A. Veress, *Documente*, VI, p. 316–318, 324–326, 331; XII, p. 1 149; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 147; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 508; idem, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guraslău*, în *Mihai Viteazul și Sălajul. Guraslău 375*, Zalău, 1977, p. 145–146).

Strămutarea familiei lui Mihai de la Gilău la Făgăraș a avut loc îndată după 27 ianuarie/6 februarie 1601, poate și ca urmare a încercării unor oameni ai acestuia (aflat atunci la Viena) de a-l elibera din Gilău pe Nicolae Pătrașcu, la cererea tatălui său (Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 56; cf. și Hurmuzaki, IV¹, p. 246–248). Vestea „întemnițării” (în *Gefenkhuis*) familiei lui Mihai a ajuns repede la Viena, făcându-l pe acesta, îndurerat, să „plângă ca un copil”, adresând împăratului, la 31 ianuarie/10 februarie 1601, un memoriu pentru eliberarea familiei sale (A. Veress, *op. cit.*, p. 318, 324; Hurmuzaki, IV¹, p. 243; cf. și XII, p. 1 152).

Cum în urma răscoalei antiimperiale a nobilimii transilvane, Mihai Viteazul fusese bine primit la curtea imperială de la Praga (Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guraslău*, p. 147–148; cf. și *supra*), iar în martie 1601 se vorbea aici că soția și fiul său, „o persoană distinsă” (*ein fürnehme Person*), vor veni la curtea lui Rudolf II ca ostatici (A. Veress, *op. cit.*, p. 339, 348), nobilimea ardeleană a respins propunerea Înaltei Porți de la începutul lui martie de a-l preda pe Nicolae Pătrașcu, pentru ca în schimbul lui să-și „câștige pacea” la întoarcerea lui Mihai de la împărat (Hurmuzaki, IV¹, p. 245–246).

Nicolae Pătrașcu și cele două doamne, Stanca și Florica (în această vreme fiicele de voievozi erau numite *doamne*, indiferent de vârstă, iar nu *domnițe*, termen care se răspândește mult mai târziu) rămân așadar la Făgăraș până în toamna 1602. La început sub supravegherea oamenilor lui Ștefan Csáky, dar alături de soția acestuia, apoi sub cea a valonului Iacob de Beauri, ucigașului lui Mihai Viteazul, numit de Basta guvernator al Brașovului și căpitan de Făgăraș (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 156, 158), dar mai ales

a lui Moise Székely, trădătorul tatălui său și omul lui Sigismund Báthory, retras aici un timp după înfrângerea de la Guruslău (A. Veress, *Documente*, VI, p. 455, 467, 482; Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul, Basta și cetatea Făgărașului*, p. 508).

Încă din ianuarie 1601 Basta și Rudolf II ar fi fost de acord cu aducerea fiului lui Mihai în ținuturile imperiale (A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 490, 497-498, 505), dar nu dispuneau de mijloace. Tatăl său, aflat la Praga, se interesa mereu prin credincioșii săi din Ardeal despre situația familiei sale (Hurmuzaki, IV¹, p. 244-249), și însuși Nicolae Pătrașcu încerca să-l informeze printr-un servitor al lui Mihai, sosit incognito la Cașovia la 15/25 aprilie 1601, despre situația sa (A. Veress, *Documente*, VI, p. 359). Mihai ar fi fost gata să încheie din nou pace cu turcii doar pentru a-și redobândi soția și copiii, pretindea la sfârșitul lunii următoare Ieremia Movilă (*ibidem*, p. 374). De altfel, chiar asasinarea sa fără dificultate, la 9/19 august 1601, din ordinul lui G. Basta (cf. *supra*), a fost posibilă datorită trimeriei trupelor rămase lângă el: haiducii lui Gheorghe Raț, moldovenii lui Vasile Mârza și 1 000 de husari, spre Făgăraș, la 7/17 august, pentru a-i elibera cu forța familia din cetatea Făgărașului (Stavrinov, în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862, p. 318; Hurmuzaki, XII, p. 1 218; A. Veress, *Documente*, VI, p. 445, 451, 462), Mihai păstrând doar prea puțini oșteni pe lângă sine, restul oștii sale fiind „împrăștiată prin țară” (Stavrinov, *ed. cit.*, p. 318; Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 161; Constantin Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 447). Chiar în ajunul uciderii sale, refuzul hotărât al lui Mihai de a-și amâna și plecarea sa spre Făgăraș, fixată pentru a doua zi, în cadrul unei discuții hotărâtoare cu Basta, l-a determinat pe acesta să dea ordinul de asasinare a voievodului (Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 156; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 447-448). Basta se temea atunci că Mihai va lua în stăpânire Transilvania, și îl va întări apoi pe fiul său în ea (Ciro Spontoni, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 114, 117; cf. și G. Beduccino, la N. Iorga, *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XII, 1931, p. 98; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 448-449).

Mai apoi, deși s-a arătat „cu multă dragoste” (*molto accarezzati*) față de văduva și fiul celui ucis din ordinul său (!) (A. Veress, *op. cit.*, p. 466), Basta nici măcar nu a luat în seamă posibilitatea readucerii în scaunul Țării Românești a lui Nicolae Pătrașcu, cu atât mai mult cu cât Rudolf II îl prefera pe Marcu Cercel (N. Iorga, *op. cit.*, p. 102; cf. și vol. II al acestei lucrări). Iar boierii munteni din gruparea proimperială, respingând candidatura oricărui tânăr, au ales ca domn în octombrie 1601 pe marele paharnic Șerban din Coiani (Radu Șerban), cel mai bogat boier din Țara Românească, care își dovedise

calitățile militare în luptele împotriva lui Simion Movilă (cf. vol. II al acestei lucrări).

În aceste condiții, în cursul anului 1602, după plecarea lui Moise Székely de la Făgăraș (cf. A. Veress, *op. cit.*, p. 482), Nicolae Pătrașcu a rămas în continuare în cetate, cu mama sa, ca ostatic al lui Ștefan Csáky. Cum imperialii, care confiscaseră averile tatălui său (cf. *ibidem*, p. 485-487), nu se îndurau să-l aducă la Praga, cum se vorbea încă din decembrie 1601 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 227), și nici să-l trimită în Moldova, unde, înainte de 24 mai/3 iunie 1602, unii boieri proimperiali îl cereau ca domn (A. Veress, *Documente*, VII, p. 45), la 8/18 august 1602 Nicolae Pătrașcu s-a adresat direct împăratului Rudolf II, povestindu-și necazurile din captivitatea ultimilor doi ani, solicitând să vină la Praga pentru a-l sluji, ca și tatăl său, până la moarte (!) (N. Iorga, *op. cit.*, p. 133; XX, p. 256-257), ulterior repetând cererea (Hurmuzaki, IV¹, p. 328; *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, V, p. 132. Cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 97). Suferise, într-adevăr, împreună cu însoțitorii săi „multe greutăți și nevoi rele și necazuri în doi ani”, închiși o jumătate de an la Gilău și un an și jumătate la Făgăraș. Acum, eliberați, în sfârșit, Nicolae Pătrașcu răsplătește cu satul Șovârcul pe însoțitorul său credincios Zaharia clucerul, căruia, întors îndată în Țara Românească, Radu Șerban îi întărește dania la 6/16 august 1602, pentru că „Petrașco voevod, domnia lui când a fost în cetatea Făgăraș, pentru atâta suferință și lipsă, că a fost și în obezi Zaharia clucerul”, l-a miluit cu amintitul sat (*D.I.R.*, B, XVII-1, p. 54).

Basta căruia Nicolae Pătrașcu i se adresase, de asemenea, împreună cu mama sa, intervine la 17/27 august 1602, din Mediaș, la Rudolf II, pentru ca împăratul să poruncească lui Csáky restituirea hainelor și bijuteriilor prețioase pe care le confiscase celor doi, lăsându-i în „sărăcie deplină” (*extrema povertă*) (A. Veress, *op. cit.*, p. 72-73). În aceeași lună la Praga se vorbea însă despre neîncrederea lui Basta în noul domn al Țării Românești, Radu Șerban, și se cerea ca soția acestuia care era la Făgăraș (confundată cu doamna Stanca) și fiul lui Mihai să fie aduși la curtea imperială drept garanție a bunei sale credințe (Hurmuzaki, VIII, p. 246).

Primind cererea lui Nicolae Pătrașcu, la 30 septembrie/10 octombrie 1602, Rudolf II solicita și părerea lui G. Basta (Hurmuzaki, IV¹, p. 323). Între timp însă, doamna Stanca, care mai păstrase totuși ceva din lucrurile de preț ale lui Mihai Viteazul, le dă lui Melchior Bogáthi (trei mantale brodate cu aur și cu blană de răs, un cal frumos împodobit, un lanț de aur și un baston în valoare de 1 000 de florini, adus de soțul ei de la Constantinopol), ca acesta să-i elibereze vitele care îi aparținuseră lui Mihai (Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 163. Mai apoi fiul ei a încercat să recupereze aceste obiecte cu ajutorul imperialilor, însă fără succes). Apoi, împreună cu Nicolae Pătrașcu și cu Florica, se duce la Brașov, unde la 28 septembrie/8 octombrie 1602 cei trei dăruiesc

bisericii ortodoxe din Schei, „de lângă cetatea Brașovului”, satul Micșunești din județul Ilfov, pentru sufletul lui Mihai voievod, al părinților și al lor. Martori la danie, alături de „Io Nicolae Pătrașco voievod, ce-am fost domn în toată Țara Românească” și cele două doamne, în cadrul unei ample ceremonii locale, au fost preoți și peste o sută de români din Schei și alții din Zărnești, judele și sfatul Brașovului, boieri însoțitori, între care și Mihai cămărașul, care de altfel a și rămas să locuiască în Schei, actul de danie fiind semnat de „Io Nicola voievod” (D.I.R., B, XVII-1, p. 60-62; D.R.H., B, XI, p. 582). Dania și slujbele religioase trebuia să ajute familia lui Mihai în lungul drum al pribegiei care o aștepta.

Înainte plecării spre Praga cele două doamne, Stanca și Florica, au mai făcut un drum, de data aceasta în Țara Românească, la mănăstirea Cozia, pentru a-și lua rămas-bun de la mama lui Mihai, Teodora (Tudora), care luase rasa de călugăriță și numele de Theofana în ctitoria lui Mircea cel Bătrân, unde alături de călugări se simțea mai ocrotită. Nu era o călugăriță obișnuită, ci o mamă de domn (nu i s-a spus însă niciodată *doamnă*, nefiind căsătorită cu tatăl lui Mihai) refugiată aici, desigur în zilele de restriște ale fiului ei din toamna lui 1600, pentru a fi mai aproape de acesta, și a evita trimiterea ei ca ostatică alături de restul familiei lui Mihai, așa cum ceruseră Basta și nobilii ardeleni. Mulțumită de găzduire în mănăstirea care adăpostea mormântul lui Mircea cel Bătrân (D.I.R., B, XVII-1, p. 65), cel mai vestit înaintaș al fiului ei, și ajungând-o „vrème de bătrânețe și de slăbiciune și de neputere”, la 8/18 noiembrie 1601 maica Theofana dăruise mănăstirii Cozia satele Frăsinet și Studenița din județul Romanați, pentru sufletul ei și al lui Mihai vodă (*ibidem*, p. 22). Peste un an, dar în aceeași zi, la 8/18 noiembrie 1602, Theofana împreună cu doamnele Stanca și Florica se întâlnesc la Cozia și întăresc dania celor două sate și în numele ei „Nicola vod<ă>”. Precizez că acesta nu era de față, cum au afirmat grăbit până acum toți cei care s-au referit la acest act, necunoscând cum trebuie nici viața fiului lui Mihai (cf. îndeosebi Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 71-73), Desigur, el n-a vrut să intre în Țara Românească pentru a nu nelișiți pe voievodul în scaun, Radu Șerban, un devotat al lui Rudolf II, iar ca fost domn, după obiceiul românesc, nu mai avea dreptul să stăpânească nici un sat, interdicție care însă nu lovea pe doamne. Călugărașul Gavriil Lotreanu consemnează dialogul dintre acestea într-o autentică limbă românească a vremii: „Fu după acéia întrebare întru iale, cine cum au petrecut. Grâi doamna Stanca: «Cum am pățit noi, maică, să nu paț nime de ruda noastră»”.

Și de această dată întărirea daniei a prilejuit o festivitate locală, cu participarea de fețe bisericești, boieri, săteni din Călimănești și Jiblea în frunte cu părcălabii și popii lor (D.I.R., B, XVII-1, p. 65-67).

În sfârșit, cele două doamne, revenind în Transilvania, după 8/18 noiembrie 1602, au pornit îndată spre Praga, împreună cu Nicolae Pătrașcu. Cei trei

ajung mai întâi la Viena înainte de 6/16 decembrie 1602 (A. Veress, *Documente*, VII, p. 92), și însuși împăratul Rudolf II îi scrie fratelui său, arhiducele Mathias, la 21/31 decembrie insistând ca văduva și fiul lui Mihai vodă să fie bine tratați (Hurmuzaki, IV¹, p. 326), dar drumul spre Praga va fi întrerupt un timp.

Îndată după sosirea la Viena, Nicolae Pătrașcu, acum un tânăr în vârstă de 18 ani și jumătate, se înfățișează arhiducelui Mathias, predându-i cererile sale, pe care le înmânează apoi și arhiducilor Ferdinand și Maximilian. Ca fiu și moștenitor al lui Mihai voievod, ca și acesta fidel împăratului și Casei de Austria, cere averea rămasă de la tatăl său (cea confiscată de Basta cu prilejul asasinării lui Mihai!), arătând că se află într-o extremă sărăcie împreună cu puținii săi însoțitori și, de asemenea, atribuirea unui loc unde să se stabilească, amintind din nou că părintele său a luptat „zece ani întregi” împotriva dușmanilor creștinilor (A. Veress, *Documente*, VII, p. 95-97). Drept urmare i s-a atribuit o casă la Tirnavia (în Ungaria Superioară, Slovacia), și apoi, cum vom vedea, o pensie lunară de 100 de florini, cu promisiunea unui domeniu (*ibidem*, p. 97). În aprilie 1603 se vorbea chiar de readucerea sa în scaunul Țării Românești (N. Iorga, *Studii și documente*, XX, p. 299), idee repede părăsită după victoria de la 7/17 iulie 1603, de lângă Brașov, a lui Radu Șerban asupra lui Moise Székely, care a adus Transilvania din nou în stăpânirea imperialilor. Drept urmare, la 17/27 august 1603, când la Praga erau așteptate steagurile cucerite de Radu Șerban în amintita bătălie, Rudolf II îi fixează lui Nicolae Pătrașcu o pensie de 100 de florini renani, începând de la 2/12 august, pentru cât va sta la curte, până își va redobândi bunurile din Țara Românească (A. Veress, *op. cit.*, p. 157).

Încă înainte de a pleca spre Praga, în cursul anului 1603 mama și sora sa părăsiseră Viena, înapoindu-se în Țara Românească, astfel că Nicolae Pătrașcu a sosit singur la curtea imperială din Praga înainte de 27 august/6 septembrie 1603. Cu această ocazie împăratul Rudolf II i-a acordat un dar unic de 500 de taleri, primindu-l, se pare, în audiență înainte de 5/15 a aceleiași luni, ocazie cu care fiul lui Mihai ar fi cerut stăpânirea castelului din Silezia atribuit mai demult tatălui său (*ibidem*, p. 158; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 382). În urma audienței, la 12/22 decembrie 1603 se zvonea la Praga că Rudolf II l-ar fi destinat să intre în serviciul arhiducelui Ferdinand la Graz, cu aceeași pensie de 100 florini pe lună [A. Veress, *op. cit.*, p. 188. Actul însă nu spune că ar fi fost trimis la curtea lui Ferdinand „pentru educație”, cum afirmă fantezist editorul acestuia în rezumatul din capul textului, preluat ca atare de istoricii perioadei (M. Ciuntu, Ștefan Andreescu, Damian Todîța), fără a citi documentul]. În schimb, a trebuit să predea împăratului bijuteriile rămase de la tatăl său, inclusiv lanțul de aur dat acestuia chiar de Rudolf II, prețuite de imperiali la 15 000 de florini (A. Veress, *op. cit.*, p. 241, 249, 262-263).

Nicolae Pătrașcu a rămas la Praga, hărțuit chiar din decembrie 1603 de creditorii tatălui său (*ibidem*, p. 188), averea rămasă de la acesta fiind socotită la 24 ianuarie/3 februarie 1604 de Camera Ungară de la Bratislava abia la 2 270 de florini (*ibidem*, p. 195–198). Reclamațiile sale pentru a-și recupera și bunurile confiscate în Transilvania de Ștefan Csáky și Melchior Bogathi, deși sprijinite de Rudolf II (*ibidem*, p. 226–227), rămân fără rezultat, și chiar împăratul anunță pe G. Basta la 1/11 martie 1604 că fiul lui Mihai ar vrea să se reîntoarcă în Țara Românească (A. Veress, *Epistolae et acta generalis Georgii Basta (1597–1607)*, II, Budapesta, 1913, p. 413).

Aflând de nevoile sale și de moartea mamei sale, doamna Stanca, la începutul anului 1604, bunica sa, maica Theofana, călugărită la mănăstirea Cozia, i-a trimis săbii ferecate, harnașamente împodobite și haine prețioase, care însă au fost prădate în același an, lângă Tirnavia, de valonii contelui de Renania ce se aflau în acele părți. Numai cu greu, după două cereri ale lui Nicolae Pătrașcu la arhiducele Mathias și intervenția personală și hotărâtă la acesta a lui Rudolf II, la 24 februarie/5 martie 1604, obiectele au fost recuperate de postmaistrul Carlo Magno și predate destinatarului (Hurmuzaki, IV¹, p. 371, 402–404; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 77).

Încă din 1603 Nicolae Pătrașcu și mama sa făcuseră datorii care cu tot cu dobânzi ajungeau la 5 000 de taleri, la creditorii îndeosebi evrei, în schimbul unui zălog (garanții) de peste 20 000 de taleri. La cererea sa, susținută atunci și de G. Basta, Rudolf II i-a promis în 1604, prin decret împărătesc, acordarea celor 5 000 de taleri (A. Veress, *Documente*, VII, p. 241, 248–249). Neprimind însă acești bani, el s-a adresat din nou personal lui Rudolf II la 20/30 aprilie și la sfârșitul lui iulie 1605 (*ibidem*, p. 239, 248–249), iar la 15/25 mai 1605 și contelui Frederic Fürstenberg, conducătorul Consiliului Secret, de care depindea punerea în practică a cererii sale, arătând că e urmărit de creditorii din Praga, Viena și Cracovia (*ibidem*, p. 240–241). Teoretic are succes, la 16/26 iunie și la 24 iulie/3 august 1605 Consiliul Secret recunoscând că în 1604 împăratul aprobase lui Pătrașcu vodă plata a 15 000 de taleri „pentru bijuteriile oferite Maiestății Sale” (amintite mai sus) și 5 000 de taleri drept cadou pentru achitarea datoriilor la creditorii evrei, care vrând să vândă zălogul mult mai prețios lăsat la ei, vor fi somați să trateze înapoierea acestuia (*ibidem*, p. 241–242, 249; *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, ed. Victor Eskenasy, București, 1986, p. 74–75).

Ambele sume promise însă nu au fost achitate niciodată, astfel că din septembrie 1605 Nicolae Pătrașcu, vorbind mereu de sărăcia sa, începe un lung război al petițiilor cu autoritățile imperiale, care îi promet periodic plata lor sau proprietăți de aceeași valoare în Ungaria, adresându-se până și dietei ungare de la Bratislava în aprilie 1606 (<N. Iorga>, *Documente*, în „RI”, VI (1920), nr. 10–12, p. 248; idem, *Studii și documente*, IV, p. 263; idem, *Legături desco-*

perite de D.M. Beza, p. 78–79, cu data greșită. Cf. A. Veress, *Documente*, VII, p. 249, nota). Război birocratic care a durat până la plecarea sa în Transilvania, în primăvara 1608 (*Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, p. 75, nota 2; A. Veress, *op. cit.*, p. 262–263, 276–277, 313–315, 320–321; VIII, p. 1–2, 3, 5, 7–9, 15–18, 22–23, 35, 43).

Între timp devenise paharnic (*dapifer*) al lui Rudolf II, amintit astfel chiar de acesta la 20/30 mai 1606 (A. Veress, *op. cit.*, VII, p. 276; N. Iorga, *Legături descoperite de D.M. Beza*, p. 79), demnitate însă pur decorativă, care nu-i aducea nici un venit. A rămas însă, se pare, mereu la curtea din Praga, și nu știm în ce împrejurări dăruiește o icoană bisericii grecești din Veneția (Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVIII*, București, 1983, p. 204, nota 308). În Țara Românească, la mănăstirea Cozia îi murise bunica, maica Theofana, între 31 august/10 septembrie 1605 și 1/11 septembrie 1606, iar inscripția pietrei de mormânt fusese pusă în același interval de doamna Florica și în numele fratelui ei Nicolae vodă (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 176), aflat pe meleaguri depărtate. Florica nu era însă singura sa legătură în Țara Românească. Avea partizani care l-ar fi dorit din nou în scaun, chiar printre boierii din sfatul domnesc, precum marele logofăt Stoichiță Răioșanul, cu care ținea, desigur, legătura pe ascuns.

Prilejul de acțiune s-a ivit în primăvara lui 1608. Încă din februarie 1607 se vorbea la Viena că imperialii vor trimite în Transilvania pe Gabriel Báthory, iar pe Nicolae Pătrașcu, aflat pe lângă împărat, în Țara Românească (I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 99). În decembrie același an se zvonea, de data aceasta la Constantinopol, că sultanul ar fi dat domnia în Ardeal lui Gabriel Báthory, pentru Țara Românească destinând pe fiul lui Mihai vodă (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 226). Dincolo însă de zvonuri, poate și de unele tratative ascunse, împrejurările tulburi din Transilvania, în care tânărul Gabriel Báthory de Somlő, a obținut domnia, profitând de o răscoală a haiducilor, tratând abdicarea lui Sigismund Rákóczi și propria sa alegere de către dietă, în februarie-martie 1608 (Hurmuzaki, VIII, p. 319–320; Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, VI, Sibiu, 1790, p. 516–522; *Monumenta Comitum Regni Transylvaniae*, V, Budapesta, 1879, p. 355, nota 1, 567, 570–574; VI, p. 88–91; *Quellen*, V, p. 203), l-au determinat pe Nicolae Pătrașcu să acționeze și el. Cu atât mai mult cu cât în preajma datei de 31 martie/10 aprilie 1608, Báthory, care făcea un joc dublu între turci și imperiali, își manifestase intenția de a-l înlocui pe Radu Șerban cu Mihail cămărașul, care rămăsese în Scheii Brașovului (Mihail Weiss, *Liber annalium*, în *Quellen*, V, p. 204) încă din septembrie 1602, când îl însoțise aici, cum am văzut, pe Nicolae Pătrașcu (*D.I.R.*, B, XVII–I, p. 62), desigur cu aprobarea acestuia din urmă.

O acțiune împotriva lui Radu Șerban, a cărei credință față de Casa de Austria era apreciată de imperiali, nu se bucura de sprijin la Praga și Viena (A. Veress, *Documente*, VIII, p. 3), astfel că pe la începutul lui mai 1608 Nicolae Pătrașcu a fugit pur și simplu de la curtea împărătească din Praga, pentru a încerca cu ajutorul haiducilor unguri să-și redobândească tronul. Radu Șerban, avertizat, s-a pregătit de apărare, știrea despre „aceste tulburări” ajungând la Poartă înainte de 1/11 iunie 1608 [Hurmuzaki, IV², p. 79, 298; C. Esarcu, *Documente din Veneția*, în „RIAF”, II (1884), I², p. 353. Sub pretextul „perturbărilor” produse de haiducii care depindeau de Gabriel Báthory și Nicolae Pătrașcu, Constantin Movilă din Moldova a trimis la Poartă, înainte de 16/26 iunie 1608, doar jumătate din tribut (Hurmuzaki, IV², loc. cit.)].

Sătul de a mai trăi la Praga „în mare nevoie și în mare lipsă”, îndatorat la creditorii evrei, dar și la alții, precum agentul imperial Carlo Magno (N. Iorga, *Legăturile descoperite de D.M. Beza*, p. 80), Nicolae Pătrașcu a lăsat evreului Lazăr Henkel, care la cererea palatinului ungar G. Thurzó îi răscumpărase bunurile mobile, plătindu-i în diferite feluri datoriile din trecut, decretul împăratului din 20/30 mai 1606 pentru plata în contul său de către fiscul de la Tirnavia a celor 15 000 de taleri amintiți mai sus (A. Veress, *Documente*, VII, p. 276–277), sumă pe care creditorul n-o va vedea nici în 1611 (*ibidem*, VIII, p. 123–125; *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, p. 79). Pleca astfel, desigur, hotărât să nu mai revină la Praga.

Destinul i-a fost însă potrivnic. Gabriel Báthory, impus în Transilvania cu ajutorul împăratului, care îl dorea pe Radu Șerban în scaun, nu l-a sprijinit. Convinși de judele brașovean M. Weiss că domnul Țării Românești e prea puternic pentru a fi înlăturat, trimișii principelui ardelean au încheiat chiar la 21/31 mai 1608, la Curtea de Argeș, o „inviolabilă confederație” cu Radu Șerban, înapoindu-se după 3/13 iunie cu cererea acestuia de a-i fi predați „rivalii” (*aemulii*) săi din Ardeal, în frunte cu Nicolae Pătrașcu (*Quellen*, V, p. 204. Cf. și N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXIII–LXXIV. Interpretări eronate ale acțiunilor fiului lui Mihai la M. Ciuntu, *Pretendenții domnești în sec. XVII*, p. 23–24 și parțial la Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 80).

În fapt o acțiune militară condusă de Nicolae Pătrașcu [plasată la sfârșitul lui mai 1608, după Ștefan Andreescu, în „AIIA”, XXII² (1985), p. 821] nici n-a mai avut loc. Degeaba a fugit logofătul Stoichiță Răioșanu în Transilvania după 30 mai/9 iunie 1608 [ultima dată când e amintit acum în sfatul lui Radu Șerban de la Târgoviște (*D.I.R.*, B, XVII–1, p. 322)]. Gabriel Báthory îi arestase la Brașov pe complotiști, în frunte cu Nicolae Pătrașcu, încă de la 24 mai/3 iunie 1608, punând apoi mâna și pe Stoichiță. La ordinul arhiducelui Mathias, înainte de 3/13 septembrie, principele l-a dus pe Pătrașcu, Stoichiță și alți 24 de boieri munteni din grupul lor de la Alba Iulia, unde la 22 septembrie/2 octombrie 1608, au fost predați trimișilor lui Radu Șerban, cu excepția primilor doi,

trimiși în Țara Românească după această dată (*Quellen*, V, p. 204; A. Veress, *Documente*, VIII, p. 53; Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, București, 1980, p. 230).

Judecata lui Radu Șerban a fost relativ aspră. La 2/12 ianuarie 1609 Nicolae Pătrașcu a fost „crestat la nas” (*die Nos aus gekerbt*) pentru a nu mai pretinde domnia [P. Banfi, *Tagebuch*, în *Quellen*, V, p. 421; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 231. În 1651 Ladislau Csáky relatează și el despre tăierea nasului lui Nicolae Pătrașcu, chiar dacă într-un context faptic eronat (A. Veress, *Documente*, X, p. 225–227)], dar viața i-a fost cruțată, ca și cea a lui Stoichiță Răioșanu, ambii împăcându-se curând cu Radu Șerban, pe care l-au însoțit și în exil. Totuși, 20 dintre boierii „conjurați”, desigur, din cei 24 extrădați din Ardeal, amintiți mai sus, ar fi fost, după o informație din Polonia, se pare, executați (*ibidem*, VIII, p. 58). Dacă faptul e într-adevăr real, aceasta a fost singura execuție de boieri din toată domnia lui Radu Șerban.

Ulterior, Pătrașcu a fost un timp întemnițat, dar Radu Șerban nu l-a trimis la Poartă, (bine păzit, „*legat și în stare de arest*”), cum suna porunca sultanului Ahmed I din 12/24 ianuarie 1609, care considera aceasta „o problemă importantă”. Dacă ar fi făcut-o, „fiul răufăcătorului Mihai” ar fi sfârșit, desigur, atârnat în cârlige, precum Dimitrie Wiśniowiecki sau Petru Cazacul, fiul lui Lăpușneanu (cf. *infra*), care și ei năzuiseră la scaunul domnesc fără îngăduința Porții. Radu Șerban îl înștiințase pe sultan despre „răutățile” lui Pătrașcu, care, „dorind să obțină domnia”, „a provocat răzmeriță printre raiale”, cauzând astfel întârzierea strângerii banilor de haraci, abia după ce, extrădat de stăpânitorul Transilvaniei, i-a tăiat acestuia nasul și l-a întemnițat (Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601–1712)*, București, 1984, p. 129–130), adică după 2/12 ianuarie 1609, răspunsul-poruncă al sultanului venind, așadar, în mai puțin de două săptămâni.

În aceste condiții, cum am văzut, evident, Nicolae Pătrașcu n-a fost trimis de Gabriel Báthory la Viena, revenind și împăcându-se apoi cu Radu Șerban după voința arhiducelui Mathias, cum s-a crezut eronat (Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 81). Însă după episodul tăierii nasului (de fapt crestarea peretelui despărțitor dintre nări) și o perioadă de întemnițare, în condiții necunoscute, în cursul anilor 1609–1610, Nicolae Pătrașcu s-a împăcat cu Radu Șerban, care în 1600 fusese mare paharnic în sfatul său domnesc. În schimbul renunțării la orice pretenție la domnie și chiar la titlul de (fost) voievod, în locul căruia a luat în chip neobișnuit pe cel de postelnic, care se acorda onorific de obicei fiilor de boieri dregători (cf. Alexandru V. Perietzianu-Buzău, *Postelnici și logofeți prin drept de naștere?*, în „AG”, S.N., I (1994), nr. 3–4, p. 163–167), Nicolae Pătrașcu a primit de la Radu Șerban dreptul de a stăpâni cel puțin satul Ciulnița, județul Ialomița, din domeniul lui Mihai Viteazul, poate și altele despre care nu avem știri (deși obiceiul era că fiii de domni, ca să nu mai vor-

bim de foștii domni, pierdeau dreptul de a mai stăpâni vreun domeniu în țară). La 16/26 decembrie 1610 Oancea logofătul schimbă satul Glina de lângă București, fost și acesta al lui Mihai, pe care însă i-l dăruise Radu Șerban, cu Ciulnița, județul Ialomița, cumpărat de Mihai în timpul domniei, iar la 1610 ajuns (prin bunăvoința lui Radu Șerban) în stăpânirea lui *Necula postelnic* [„*Dăci apoi iar s-au căzat (sic!) la fiu său Necula post*“], care face schimbul (*D.I.R.*, B, XVII-1, p. 498. Cf. și Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, 1996, p. 220, 225]. Zapisul este original și dovedește că la 1610 Nicolae, deși menționat cu acest nume luat ca domn, purta într-adevăr titlul (nu dregătoria) de *postelnic*, în locul celui de voievod, nu ca o „retrogradare“ unică în cazul foștilor voievozi (cum credea eronat N. Stoicescu, în „*RdI*“, XXXVI (1983), nr. 6, p. 647), ci, desigur, ca rezultat al unei înțelegeri cu Radu Șerban, după moartea căruia însă, la 20/30 martie 1628 când e amintit iarăși schimbul respectiv, se vorbește din nou de „*Necula voievod*“ (*D.R.H.*, B, XXII, p. 83, 85).

La data schimbului celor două sate trupele lui Gabriel Báthory erau gata să invadeze Țara Românească [unde au pătruns la 24 decembrie 1610/3 ianuarie 1611 (Radu Gioglovan, *Inscripții inedite de la mănăstirea Dealu*, în „*Studia Valachica*“, II (1970), p. 169)], obligându-l pe Radu Șerban să-și pună în aplicare planul strategic de retragere în Moldova, alături de aliatul său Constantin Movilă, pentru a nu fi prins între trupele lui Báthory și cele turcești de la Dunăre, care pândeau orice prilej de a-l înscăuna pe Radu Mihnea. Aplicând acest plan (cf. Constantin Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transilvanie au début du XVIIe siècle*, în „*RRH*“, XI (1972), nr. 5, p. 768-769), Radu Șerban s-a retras spre Moldova la 21/31 decembrie 1610, ajungând la Iași la 1/11 ianuarie 1611 (*Quellen*, IV, p. 16; A. Veress, *Documente*, VIII, p. 119; cf. și vol. II al acestei lucrări), împreună cu un corp de oaste, familia, dregători și boieri, între care și Nicolae Pătrașcu, ajuns acum între apropiații credincioși ai săi.

În cadrul contraofensivei asupra lui Gabriel Báthory, iar apoi a lui Radu Mihnea, pregătită în Moldova de Radu Șerban, cu sprijinul lui Constantin Movilă și al imperialilor, în prima jumătate a lui 1611, lui Nicolae Pătrașcu i s-a rezervat un rol important, rămas cu totul necunoscut istoriografiei perioadei (cf. M. Ciuntu, *Pretendenții domnești în sec. XVII*, p. 28; Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 82 etc.), până la menționarea sa în lucrările autorului acestor rânduri (Constantin Rezachevici, *Les relations politiques*, p. 770; idem, *Secuții și Țara Românească în anii de după domnia lui Mihai Viteazul*, în *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, București, 1978, p. 232). Deși chiar la 1/11 iunie 1611 ambasadorul venețian la Constantinopol remarcase în chip deosebit aderarea la alianța lui Radu Șerban cu

Constantin Movilă a lui „*Pătrașcu, fiul lui Mihai valorosul principe dinainte al acestor state*“ (Hurmuzaki, IV², p. 328).

Nicolae Pătrașcu, „*fiul faimosului Mihai*“, a condus în mai 1611 avangarda oștii lui Radu Șerban, de fapt o adevărată oaste de 8 000 de oameni, care, cum prevedea tratatul lui Radu cu imperialii, încheiat la Iași la 10/20 februarie 1611 (Hurmuzaki, IV¹, p. 429-430), a pornit din Moldova spre Țara Românească pentru a-l înlătura pe Radu Mihnea, instalat de turci la București îndată după retragerea în Ardeal a lui Gabriel Báthory la 6/16 martie 1611 (*Quellen*, IV, p. 45; V, p. 422). În bătălia care s-a dat lângă București înainte de 19/29 mai 1611 (Hurmuzaki, IV¹, p. 445; VIII, p. 338-339; A. Veress, *Documente*, VIII, p. 163-165), în care de partea protejatului Porții au luptat doar turcii și haiducii lăsați de Báthory, Radu Mihnea a fost înfrânt și silit să fugă în grabă la Giurgiu, cei 9 000 de oșteni de țară ai săi trecând de partea „*numitului fiu al lui Mihai*“, amintirea lui Mihai Viteazul fiind încă vie în cugetul oștenilor munteni care au trecut de partea fiului său. După luptă Pătrașcu a ocupat Bucureștii și întreaga țară, astfel că la 26 mai/5 iunie 1611 la curtea din Iași se știa că Țara Românească se afla din nou sub stăpânirea lui Radu Șerban (Elvire Georgescu, *Dépêches de Sir Thomas Glower à Lord Salisbury*, în „*Melanges de l'École Roumaine en France*“, XII (1934), I^e partie, p. 28-29; A. Veress, *op. cit.*, p. 169, 170, 172; Hurmuzaki, IV², p. 81, 320; *Quellen*, V, p. 222; Caspar Böhthinus, *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*, în *Monumenta Ungrica*, Viena, 1809, p. 281; Fr. Mikó, la Ioachim Crăciun, *Biruința lui Radu Șerban la Brașov (1611) văzută de un cronicar transilvănean*, în *Omagiu lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 196).

Drept urmare, din Moldova Radu Șerban n-a mai trecut pe la București sau Târgoviște, ci, înaintând de la Buzău pe sub munte, pe la Schiulești pe Teleajen, la 26 iunie/6 iulie 1611, a ajuns lângă Brașov, peste munte, pe un drum de negustori, neobișnuit pentru oști, surprinzându-l și învingându-l pe Gabriel Báthory la 30 iunie/10 iulie 1611 (Constantin Rezachevici, *Neobișnuitul drum peste Carpați al oștii lui Radu Șerban, înaintea bătăliei de lângă Brașov cu Gabriel Báthory (iulie 1611)*, în „*Cumidava*“, VIII (1974-1975), Brașov, 1977, p. 119-131). Nicolae Pătrașcu i s-a alăturat, desigur, înainte de trecerea munților, participând la înfrângerea lui Báthory de la Brașov, la asediul acestuia la Sibiu în august 1611, împreună cu trupele imperiale, și în cele din urmă la retragerea lui Radu Șerban (5/15 septembrie) prin Țara Românească spre Moldova (19/29 septembrie), urmărit de tătari, în vreme ce la Târgoviște Omer pașa instalase pe Radu Mihnea încă înainte de 9/19 iulie 1611 (cf. Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și vremea sa*, în mss., și vol. II al lucrării de față).

Trecând apoi prin Suceava (26 septembrie/6 octombrie 1611), Radu Șerban, însoțit de Nicolae Pătrașcu, urmează drumul prin Liov (17/27 octombrie), apoi pe la curtea din Varșovia, de unde a plecat spre Viena la începutul

lui noiembrie st.n. (*Istoria Țării Românești*, ed. 1963, p. 89; A. Veress, *Documente*, VIII, p. 210, 216). La recomandarea puțin binevoitoare a palatinului Ungariei G. Thurzó, regele Mathias II de Habsburg i-a oprit pe cei doi din drum, sub pretextul apropiatei sale nunți cu Ana de Tirol, cerând palatinului și mai ales Camerei Ungare să-i adăpostească pe Radu Șerban și pe însoțitorii săi la Tirnavia (Trnava, Sâmbăta Mare) în Ungaria Superioară (Slovacia). Astfel că urmând drumul prin Levoča, aceștia au ajuns la Tirnavia la 13/23 noiembrie 1611, bine primiți din ordinul regelui Mathias, care trimisese instrucțiuni detaliate Camerei Ungare pentru întreținerea lui Radu Șerban și plata însoțitorilor săi în cursul lunii decembrie 1611 (A. Veress, *op. cit.*, p. 214, 217–219, 231–232, 234; I. Moga, *La contesa fra Gabriele Báthori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienne*, în „Diplomatarium italicum“, III (1934), p. 108–110; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 126; III, p. 7; Damaschin Mioc, *Știri de istorie a românilor în „Letopiseșul brancovicesc“*, în „SMIM“, IX (1978), p. 141).

Revenind la Tirnavia, din ianuarie 1612 Nicolae Pătrașcu reia „războiul“ cu autoritățile regale, în frunte cu Mathias de Habsburg, pentru obținerea din veniturile Camerei Ungare, apoi a fiscoi din Zips a celor 15 000 de taleri promiși de Rudolf II prin decretul din 20/30 mai 1606 (nu 1607!) (A. Veress, *Documente*, VIII, p. 243–246, 250). La 2/12 aprilie 1612, pentru sărbătorirea Paștelui Mathias II îi oferă 100 de florini (*ibidem*, p. 251–252), urmând în iunie promisiunea plății eșalonate a restului sumei în funcție de resurse (*ibidem*, p. 255). Dar cum banii nu veneau în nici un fel, la 2/12 septembrie 1612 Pătrașcu se plânge și arhiducelui Maximilian de nevoia în care trăiește în nădejdea recuperării celor 15 000 de taleri (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 162–163). Cum această sumă reprezenta, după părerea sa, doar valoarea colanului de aur dăruit de Rudolf II tatălui său și restituit de Pătrașcu împăratului, el insistă și în decembrie 1612 pentru plata ei, și din nou i se promit din ea 3 000 de taleri în ianuarie st.n. 1613 (A. Veress, *op. cit.*, p. 290–293). Încurajat prin noi promisiuni (*ibidem*, p. 302–303), Nicolae Pătrașcu se deplasează la Viena în martie 1613 pentru a-și susține personal cauza înaintea autorităților regale (*ibidem*, p. 303–304), obținând însă tot ... promisiuni (*ibidem*, p. 306, 308–309, 314–317, 326). În ochii autorităților imperiale el se situa pe plan secund față de Radu Șerban, căruia în 1612 i se fixase, e drept, având și familia cu el, o pensie de 500–600 de florini pe lună, crescută la 8/18 iunie 1613 cu 400 de florini, însă și aceștia rar plătiți (*ibidem*, p. 254–255, 307; IX, p. VII).

Totuși, Nicolae Pătrașcu era încă socotit pretendent susținut de imperiali la tronul Moldovei, și din a doua parte a lui 1613 noul principe ardelean Gabriel Bethlen se plângea la Poartă și lui Radu Mihnea din Țara Românească, secundat de Ștefan Tomșa II, domnul Moldovei, că imperialii vor ca în iarna 1613–1614 să instaureze pe Gaspar Bekeș sau un alt pretendent în Transilvania, pe Radu Șerban în Țara Românească și pe fiul lui Mihai Viteazul în Moldova (N.

Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CXVI–CXVII, nota 1; XX, p. 447–448). În realitate, Pătrașcu, pentru care Camera din Zips nu găsea bani de pensie în martie 1614, și căruia la 3/13 iulie același an împăratul Mathias îi fixa pensia abia la 30 de florini pe lună (A. Veress, *Documente*, IX, p. 5–6, 18) nu reprezenta o amenințare pentru nimeni. E adevărat însă că nu îi cunoaștem prea bine legăturile și deplasările din această vreme. La 2/12 februarie 1615 el se afla la Čakovec anunțându-l pe căpitanul general al Sloveniei că i-a scris Mehmed pașa de Sighet, iar solii săi se află pe lângă arhiducele Ferdinand la dieta Stiriei (*ibidem*, p. 43). Cert este că la 23 martie/2 mai 1615 împăratul Mathias i-a mai adăugat 20 de florini la pensie, ajunsă acum la 50 de florini (*ibidem*, p. 44). Dar nici așa, mai bine de un an, el n-a văzut nici un florin, cu toate ordinele de plată ale Camerei Aulice din Viena, unde pare să se fi prezentat personal înainte de 29 februarie/10 martie 1616, către Camera din Zips, de la Cașovia (*ibidem*, p. 71–74).

În primăvara 1616 însă speranțele de revenire în Țara Românească, fie și ca apropiat al lui Radu Șerban, care acum îl trata ca pe un fiu, recunoscându-i și titlul de voievod, au renăscut. Cum imperialii reînnoiseră în 1615 pacea de la Zsitvatorok cu turcii, și nu-l mai puteau ajuta decât pe ascuns, Radu Șerban a încheiat o alianță cu magnatul George Drugeth de Hommona, din comitatul Zemplén, înainte de 9/19 septembrie 1615, pentru redobândirea stăpânirii Țării Românești, respectiv a Transilvaniei (*ibidem*, p. 49–50). Pregătirea campaniei celor doi aliați la vest de Tisa, dincolo de hotarul apusean și de nord al Ardealului, aproape trecută cu vederea de istoriografia perioadei, care putea schimba soarta țărilor române, a avut loc în aprilie–iunie 1616. Numai că „*insurecția* (mobilizarea — *n.a.*) *generală*“ a comitatelor ungare, amenințate cu pustiirea de Ali pașa de Buda, a oprit campania condusă de Radu Șerban, care la 8/18 iunie 1616 se afla retras la Satu Mare (*ibidem*, p. 75–76, 84, 86–87, 89–90, 94–114; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 85–86, 106; Hurmuzaki, IV¹, p. 569, 571–573, 704 (act din 1616 nu din 1646!); VIII, p. 374; XV², p. 867; Victor Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602–1611)*. *Documente*, Dej, 1926, p. 91–99; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CXXII–CXXIII, 170–171; XX, p. 463–464; cf. și vol. II al acestei lucrări).

În aceste împrejurări Nicolae Pătrașcu a jucat un rol important de trimis al lui Radu Șerban, care la 12/22 mai 1616, aflat la Ushorod (Ungvár), îl trimitea la consilierul Johann von Mollart, căpitan al Consiliului de Război și al cetății Viena, pentru a-l anunța că e gata de a trece cu oștile sale peste Tisa. Cu această ocazie Radu îl numea „*filium nostrum dilectum*, Ill^{mm} Dominum Petrascum Waiwodam“, arătând că e foarte devotat cauzei sale (A. Veress, *Documente*, IX, p. 88). Ulterior, l-a trimis chiar la împăratul Mathias, de unde la 27 mai/6 iunie 1616 s-a întors în tabăra lui Radu Șerban de la Bátor, la nord-vest de Carei (*ibidem*, p. 98–99). În sfârșit, după înfrângerea de către Skender pașa cu

ajutorul lui Gabriel Bethlen a lui Alexandru Movilă, domnul Moldovei, în bătălia de la Dracșani, ținutul Hârlău, din 23 iulie/2 august 1616, Radu Șerban, care încercase fără succes să-i vină în ajutor celui din urmă, trecând prin Polonia în nordul Moldovei, l-a înștiințat despre acestea pe George Drugeth de Hommona, în prima jumătate a lunii august 1616, prin același Nicolae Pătrașcu (*ibidem*, p. 120). În cele din urmă Radu Șerban și Pătrașcu s-au retras în septembrie 1616 la reședința lor de la Tirnavia (*ibidem*, p. 120–121). Reîntoarcerea în Țara Românească a fost doar amânată până în 1618.

Între timp, la 8/18 noiembrie 1616 Camera Aulică anunță Consiliul de Război că lui Nicolae Pătrașcu i s-a stabilit o pensie de 50 de florini pe lună, cu obligația de a sluji într-un regiment de graniță la Raab (Győr), Comorn (Komárom) sau Newhäusel (Érsekújvár) (*ibidem*, p. 125–126). Nu avem însă nici o dovadă că ar fi slujit într-adevăr în oastea imperială, totul rămânând în stadiul de propunere. În schimb, în toamna lui 1616 și în cursul lui 1617 pensia nu i se achită, Camera din Zips se scuză că nu are bani, și nici fiscul din Szencz (Zempej, Wartberg), unde i se detașase achitarea pensiei, în urma cererii sale adresată la 4/14 ianuarie 1617 din Viena Camerei Aulice, nu e în stare să o facă (*ibidem*, p. 126–130). Când în aprilie 1617 pensia neplătită a ajuns la 420 de florini și 30 de creițari (*ibidem*, p. 137), Nicolae Pătrașcu începe la 23 aprilie/3 mai demersuri stăruitoare către diferite autorități imperiale pentru restituirea averii mobile și imobile confiscate de acestea tatălui său în 1601. Astfel că la 7/17 octombrie 1617 curierul diplomatic Carlo Magno raporta Camerei Aulice, că după moartea lui Mihai Viteazul a dus lucrurile acestuia de la Satu Mare lui Rudolf II, la Praga, anexând și un inventar făcut din memorie al acestora, în valoare de 12 300 de taleri (*ibidem*, p. 138–139, 159–161; VI, p. 486). Drept urmare, Camera Aulică recunoaște la 29 ianuarie/8 februarie 1618 dreptatea cererii lui Nicolae Pătrașcu, recomandând împlinirea ei (*ibidem*, IX, p. 163), dar fiul lui Mihai insistă înainte de 10/20 mai 1618 și pe lângă stările Ungariei, cerându-le să intervină pe lângă împăratul Mathias pentru restituirea averii mobile a tatălui său și a domeniului și cetății Kynsburg (Kinsberg, Kinigsberg) din Silezia, pe care Mihai îl primise de la Rudolf II pe veci, cu drept de succesiune, cerere transmisă cu recomandare favorabilă împăratului la 10/20 mai același an (*ibidem*, p. 165–166).

Mișcarea din 1617 a boierilor din Țara Românească, între care și cei din gruparea antiotomană, care urmărea readucerea în scaun a lui Radu Șerban, împotriva lui Alexandru Iliaș, a izbucnit în vara anului 1618, sub forma unei răscoale deschise conduse de paharnicul Lupu Mehedințeanu, un vechi credincios al lui Radu Șerban, cu ajutoare din Transilvania, unde Lupu se refugiasse după înăbușirea mișcării din 1617. Cu prilejul răscoalei din 1618 pentru înlocuirea lui Alexandru Iliaș cu Radu Șerban, motivație aproape necunoscută istoriografiei perioadei până când am pus-o în evidență în 1978 (Constantin Reza-

chevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea, Partea I: Prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „SMIM“, IX (1978), p. 67–71), Nicolae Pătrașcu apare din nou în prim-plan, în calitate de factor de legătură, cu aprobarea împăratului Mathias, între Radu Șerban și Lupu Mehedințeanu.

Acesta din urmă, cu haiduci recrutați din Ardeal, având îngăduința tacită a lui Gabriel Bethlen, cu oșteni ai domnului muntean trecuți de partea sa, și chiar cu oameni trimiși de Radu Șerban de la Tirnavia (A. Veress, *Documente*, IX, p. 176–178; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 68–70), a trecut în Țara Românească la începutul lui iunie st.n. 1618, la 27 mai/6 iunie capturând și jefuind reședința domnească de la Târgoviște, de unde Alexandru Iliaș fugise în mare grabă spre Brăila (A. Veress, *op. cit.*, p. 167, 171–178; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 291–292; *Quellen*, V, p. 372; Matei al Mirelor, *Istoria celor petrecute în Țara Românească...*, în *Tesauru de monumente istorice*, I, p. 347). Încă de la 8/18 mai 1618 împăratul Mathias scria principelui Gabriel Bethlen despre călătoria ce urma să facă Nicolae Pătrașcu în Transilvania (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 173–174), la 26 mai/5 iunie 1618 semnându-i permisul de liberă trecere (Hurmuzaki, IV¹, p. 578–579). Bethlen însuși mărturisea lui Skender pașa de Silistra la 1/11 iulie 1618 în legătură cu acțiunea lui Lupu Mehedințeanu: „că sunt la mijloc uneltirile lui Șerban vodă și ale lui Pătrașcu“ (Victor Motogna, *Relațiunile dintre Țările Românești și Ardeal în veacul al XVII-lea*, în „Anuarul Liceului «A. Mureșanu»“ din Dej, 1933–1934, Dej, 1935, p. 35–36). Nu știm însă până unde a ajuns Nicolae Pătrașcu și dacă s-a întâlnit personal cu Lupu Mehedințeanu, înainte ca măsurile militare și politice ale Porții să ducă curând la înăbușirea acțiunii conduse de acesta, turcii temându-se „să nu se repete cu Șerban vodă istoria lui Mihai“ din 1601 (*ibidem*, p. 40; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 70–71).

Cert este că la 26 iunie/6 iulie 1618 împăratul Mathias cerea Camerei Aulice să cumpere un pahar de argint în valoare de 200 de florini, pe care în numele împăratului un cavaler urma să-l înmăneze la 30 iunie/10 iulie ca dar la nunta Anei (Ancăi), fiica cea mare a lui Radu Șerban (A. Veress, *Documente*, IX, p. 168). Mirele nenumit nu era altul decât Nicolae Pătrașcu, rămas în ochii imperialilor în umbra lui Radu Șerban, iar căsătoria a avut loc, după informații din Viena, înainte de 27 iunie/7 iulie 1618 (Anton Mesrobeanu, *Nuovi contributi sul Vaeвода Gaspere Graziani e la guerra turco-polacca del 1621*, în „Diplomatarium italicum“, III (1934), p. 142, 186).

Înrudirea cu Radu Șerban nu l-a scăpat pe Nicolae Pătrașcu de necazuri. În august–septembrie 1618 se adresează împăratului Mathias și Camerei Aulice, cerând încetarea calomniilor de la Curte la adresa tatălui său, ucis mișelește de G. Basta, spre paguba Casei de Austria și a Creștinătății (cerând averea tatălui său, Pătrașcu zgândărise această chestiune!) (A. Veress, *op. cit.*, p. 171–172),

solicitând fără succes un salariu sau plata regulată a micii sale pensii lunare de 50 de florini (*ibidem*, p. 173–176). În aprilie 1619 nici măcar aceasta nu mai putea fi plătită, pentru că Gabriel Bethlen ocupase Bratislava (*ibidem*, p. 183–184). În 1618 izbucnise Războiul de 30 de ani și în anul următor principele Gabriel Bethlen se îndrepta cu oștile ardelenne spre Viena. De altfel, înainte de 28 februarie/10 martie 1619 Radu Șerban cu ginerele său, întreaga curte și familia sa se stabiliseră în orașul Modor, care nu putea suporta cheltuielile pentru întreținerea lor (*ibidem*, p. 182–183).

Evenimentele l-au surprins pe Nicolae Pătrașcu angrenat în ultima acțiune de *cruciadă* (târzie) europeană, alături, și din nou în umbra socrului său. După ce în timpul primelor două decenii ale secolului XVII Occidentul și Europa Centrală au făurit tot felul de planuri de „cruciadă” antiotomană, grefate pe războiul Ligii Creștine, condusă de Casa de Austria, ținând mai cu seamă eliberarea Greciei [cf. Stefanos I. Papadopoulos, *Mișcarea lui Carol Gonzaga, duce de Nevers pentru eliberarea popoarelor balcanice (1603–1623)*, Salonic, 1966 (în limba greacă; un amplu rezumat românesc, în „Studii”, XX (1967), nr. 6, p. 1 223–1 228)], în august 1618 Charles de Gonzague, duce de Nevers, un descendent prin femei al Paleologilor bizantini, discută la Paris cu G. Petrig-nani Sforza proiectul înființării ordinului cavaleresc *Militia Christiana*, pus sub auspiciile Sfintei Fecioare și Sfântului Mihail (Carol Göllner, *Prezența domnilor români în „Militia Christiana”*, în „RI”, XXIX (1943), nr. 7–12, p. 218; idem, *Planul de cruciadă al lui Ch. de Gonzague, duce de Nevers și răsunetul lui în poezia vremii*, în *Omagiu fraților Lapedatu*, București, 1936, p. 351–360; Elvire Georgescu, *Trois princes roumains et le projet de croisade du duc de Nevers*, în „RHSEE”, XI (1934), nr. 10–12, p. 338). Bazele ordinului, al cărui nucleu îl constituiau cavalerii Sfântului Mormânt și cei de Malta, au fost puse în noiembrie 1618 la Olmütz, în Moravia, sub conducerea ducelui de Nevers și a contelui de Altheim, ultimul răspunzând, s-a spus, de părțile răsăritene ale Europei (Carol Göllner, *Prezența domnilor români în „Militia Christiana”*, p. 218; Elvire Georgescu, *op. cit.*, p. 338–339). Ceea ce nu s-a observat până acum este că, de fapt, al doilea conducător al noului ordin, după Charles de Nevers, era socotit în ianuarie 1619 „principele Radu al Țării Românești”, care, împreună cu ducele de Nevers și contele de Altheim, a elaborat până atunci și principiile ordinului (Anton Mesrobenau, *Nuovi contributi sul Vaevoda Gaspare Graziani*, p. 145, 190–191).

Fastuoasa ceremonie oficială a înființării ordinului, în prezența împăratului Mathias și a regelui Ferdinand, a avut loc în piața centrală a Vienei la 26 februarie/8 martie 1619, urmată de o ceremonie religioasă în catedrala Sfântul Ștefan. Cu acest prilej lista „principilor și cavalerilor care au primit crucea” menționează în fruntea cavalerilor pe principele Radu Șerban, cu rangul cel mai înalt de „Mare Cruce” (*Gran Croce*), alături de ducele de Nevers și alți

nobili din întreaga Europă, în timp ce Nicolae Pătrașcu, „fiul lui Mihai voievod de odinioară și ginere al principelui Țării Românești”, urma în rangul de „A doua Cruce” (*Seconda Croce*). Primind crucea și colierul ordinului, ambii au depus jurământul care prevedea la loc de frunte să acționeze pentru păstrarea păcii drepte între creștini și să lupte pentru eliberarea celor asupriți de păgâni (Carol Göllner, *op. cit.*, p. 219; Th. Holban, *Un plan de cruciadă din inițiativă românească*, în „RI”, XXI (1935), nr. 4–6, p. 106–107. Cf. și Carol Göllner, *La Milice Chrétienne, un instrument de croisade au XVII-ème siècle*, în „Melange de l'École roumaine en France”, XIII, Paris, 1936, p. 39–118; idem, *Beziehungen der rumänischen Wojewoden Radu Șerban, Nicolae Petrașcu und Gaspar Gratiani zur „Milice Chrétienne”*, în „RESEE”, VI (1968), nr. 1, p. 71–83).

Cum papa pretindea apartenența la catolicism a tuturor membrilor ordinului, urmând ca Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu să fie excluși, deși li se rezervase conducerea luptei antiotomane a popoarelor ortodoxe din sud-estul Europei, contele de Altheim convoacă adunarea ordinului la 24 august/3 septembrie 1619, cerând intervenția împăratului Ferdinand la Roma, pentru că, dacă cei doi principii români nu ar mai face parte din ordin, ar cădea speranța eliberării țărilor de religie ortodoxă, acțiunea sa fiind urmată de protestele adresate Romei și de alți membri ai ordinului (Carol Göllner, *Prezența domnilor români în „Militia Christiana”*, p. 223, nota 4, 224; idem, *La Milice Chrétienne*, p. 70–71).

Acțiunile antiotomane ale „Armatei Creștine” nu au mai pornit însă. Gabriel Bethlen ocupase în septembrie 1619 Cașovia și Tirnavia, obligându-i pe Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu să rămână la Viena, care în noiembrie e amenințată și ea cu asediul de principele ardelen. În aceste condiții grave, imperialii au încercat să utilizeze potențialul militar al ordinului în propriul interes, revenind lui Nicolae Pătrașcu și George Drugeth de Hommona, ambii în conducerea Armatei Creștine, sarcina de a ataca din spate, în Transilvania, pe Bethlen, care fiind un supus devotat al Porții, acțiunea lor ar fi putut avea, la rigoare, un caracter antiotoman. De altfel, încă din ianuarie 1619 membrii ordinului se angajaseră să-l ajute pe împărat cu trupele lor împotriva rebelilor boemi, pentru ca numai după aceea să pornească împotriva turcilor (Anton Mesrobeanu, *Nuovi contributi sul Vaevoda Gaspar Graziani*, p. 190–191). Acțiunea lui George Drugeth de Hommona și Nicolae Pătrașcu cu sprijinul contelui Altheim are loc la sfârșitul lui septembrie începutul lui octombrie st.n. 1619, cu o trupă însemnată de cazaci și poloni, care au reușit să ardă zece sate de lângă Cașovia, fiind însă înfrântă aici de trupele lui Bethlen, primii refugiindu-se în Polonia (Hurmuzaki, IV¹, p. 591, 591; IV², p. 384; VIII, p. 385; Anton Mesrobeanu, *op. cit.*, p. 148–149; G. Pray, *Gabrielis Bethlenii principatus Transilvaniae coaevis documentis illustratus...*, II, Pesta, 1816, p. 98; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CXXXVIII–CXXXIX. În cadrul unor crono-

logii confuze și cu lipsuri a acțiunilor lui Pătrașcu, M. Ciuntu, *Pretendenții domnești din sec. XVII*, p. 33, leagă eronat deplasarea acestuia din vara lui 1618 de campania din toamna anului următor, iar Damian Todîța, *Pătrașcu cel Tânăr*, p. 87–88, 90, care nici măcar nu cunoaște aceste evenimente, crede însă ca și precedentul autor că fiul lui Mihai era acum pretendent domnesc, deși această calitate era încă a lui Radu Șerban). Totuși, în urma acestei acțiuni principele ardelean s-a retras de la Viena la Bratislava (*Călători străini*, IV, p. 483).

Desfășurarea Războiului de 30 de ani a trecut apoi în uitare planurile anti-otomane ale „Armatei Creștine”, iar moartea socrului său Radu Șerban la Viena, cu puțin înainte de 4/14 martie 1620, alături de care el nu s-a aflat (Anton Mesrobeanu, *op. cit.*, p. 196; cf. și vol. II al acestei lucrări), l-a lipsit de un sprijin puternic la curtea Vienei, pentru care a rămas însă un element folositor în acțiunile antiotomane (Hurmuzaki, IV¹, p. 599; *Călători străini*, IV, p. 487). În noiembrie 1620 Nicolae Pătrașcu se afla, se pare, în castelul din Bratislava, alături de palatinul Ungariei Sigismund Forgács, care rezista armatei lui Bethlen ce ocupase orașul, aici fiind căutat de un slujitor al soacrei sale, văduva lui Radu Șerban, retrasă în Țara Românească, care la 2/12 noiembrie 1620, în drum spre Bratislava, trecuse prin Cluj (Ștefan Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 48; *Călători străini*, IV, p. 483). Un an mai târziu, la 18/28 septembrie 1621, la Veneția se știa că Nicolae Pătrașcu, aflat în fruntea unei trupe de cazaci, a fost înfrânt de turci lângă Nistru (Hurmuzaki, IV², p. 86; C. Esarcu, *Documente din Veneția*, în „RIAF”, II (1884), p. 363). El a pătruns, așadar, în Moldova în fruntea unei unități de cazaci din oastea hatmanului Sahay Daczny, care, alături de armata polonă a hatmanului Carol Chotkiewicz, a înfruntat lângă Hotin, între 11/21 august și 17/27 septembrie 1621, oastea otomană în frunte cu sultanul Osman II (Miron Costin, *Letopisețul*, p. 78–84); înfrângerea sa, pe la începutul intervalului, cunoscută la sfârșitul lunii septembrie st.n. la Veneția, referindu-se, fără îndoială, la unul din episoadele acestor lupte desfășurate în vecinătatea Hotinului, lângă Nistru. Nu știm cum a ajuns în oastea căzăcească, și nici dacă pe această cale urmărea domnia în Moldova, cu atât mai mult, cu cât în pribegie nu s-a manifestat ca pretendent, nici măcar după moartea lui Radu Șerban, iar în oastea polonă se afla pretendentul Petru Movilă, viitorul arhiepiscop de Kiev, protejatul lui Vladislav, fiul regelui Poloniei. E cert însă că participarea lui Nicolae Pătrașcu la războiul polono-otoman de la Hotin din 1621, episod practic necunoscut al biografiei și itinerarului său, a fost legat de Polonia și de cazacii dependenți de aceasta, iar nu de imperiali sau de o așa-zisă „cauza cruciadei” (cum crede Damian Todîța, *op. cit.*, p. 93, necunoscând evenimentele istorice ale anului 1621!). Oricum, participarea la campania polono-căzăcească de la Hotin din 1621 a fost ultimul episod militar din viața lui Nicolae Pătrașcu.

La 23 decembrie 1621/2 ianuarie 1622 fiul lui Mihai Viteazul se afla la Viena, cerând împăratului Ferdinand II recunoașterea cu drept de moștenire pentru cei doi fii ai săi, Mihai și Gavril, a stăpânirii casei din Szentgyörgy, la nord de Bratislava, și a viilor sale din Bazin (Bozin) și Urmény, din aceeași regiune, în comitatul Bratislava, unde, desigur, își stabilise reședința (sau una din ele), după ocuparea Tirnaviei de către oștile lui Gabriel Bethlen, eventual și satul Zavar din același comitat, aflat în stăpânirea împăratului după moartea fără urmași a vechiului proprietar (A. Veress, *Documente*, IX, p. 242). Camera Aulică i-a acordat de îndată, în aceeași lună, aprobarea (*ibidem*, p. 242 nota).

Ca urmare a recomandării Camerei Aulice și a împăratului Ferdinand II de la 20/30 martie și 22 martie/1 aprilie 1622, la 13/23 aprilie Nicolae Pătrașcu primea în stăpânire moșiile unui anume Andrei Szászi, mort fără moștenitori direcți (*ibidem*, p. 243–245; Hurmuzaki, VIII, p. 399–400). La începutul lui iulie st.n. 1622 el cerea lămuriri despre acestea palatinului ungar Stanislav Thurzó, dar, la sfârșitul lui octombrie 1622, dezamăgit de nepunerea în posesie a daniei, se adresa din Praga consilierului Vincent Mussinger pentru a-l sprijini să-și primească măcar vechea pensie (A. Veress, *op. cit.*, p. 244–245, 247). Văduva și rudele lui Andrei Szászi n-au recunoscut dania, contestându-i stăpânirea și deschizându-i proces la 16/26 august 1622, al cărui sfârșit Nicolae Pătrașcu nu l-a mai apucat (Hurmuzaki, VIII, p. 402, 442–444, 553–554; cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 261–262). Totuși, castelul Laszkar din comitatul Nitria și alte proprietăți din același comitat dăruite de Ferdinand II în septembrie-octombrie st.n. 1622 și în 1624 au intrat în stăpânirea sa, de vreme ce în aprilie 1624 palatinul Stanislav Thurzó se oferea să cumpere castelul amintit cu 1 000 de florini, fiind aproape de o proprietate a sa, tranzacție împiedicată însă de moartea palatinului (Hurmuzaki, VIII, p. 534; A. Veress, *op. cit.*, p. 262, nota), iar mai apoi castelul s-a aflat efectiv în proprietatea fiului său Mihai Pătrașcu.

Spre deosebire de vărul său Marcu Cercel, Nicolae Pătrașcu n-a trecut ca acesta de partea lui Gabriel Bethlen și a turcilor (cf. vol. II al acestei lucrări), totuși în primăvara lui 1623 a fost contactat (e greu de presupus că inițiativa a fost a sa) de oamenii principelui ardelean, care ar fi putut să-i propună, eventual, un ajutor pentru dobândirea scaunului muntean, deoarece la 13/23 aprilie 1623 Pătrașcu răspunde cancelarului transilvănean Simon Péchy, mulțumindu-i pentru bunăvoință (A. Veress, *op. cit.*, p. 253 nota).

În 1623 pensia (salariul) îi venea cu întârzieri de peste două-trei luni și cele 103 vedre de vin pe care i le acorda Camera Aulică la 1/11 decembrie nu par să-l fi consolât (*ibidem*, p. 253, 255, 256). Iar în 1624–1625, când deja boala care îl va răpune își făcuse simțită acțiunea, relațiile cu fiscul ungar merg la fel de prost (*ibidem*, p. 264–265, 270–271), astfel că presat de lipsuri și de cheltuielile pentru doctori, înainte de 30 iunie/10 iulie 1625 Nicolae Pătrașcu cerea lui Ferdinand II un alt loc de așezare și 4 000–5 000 de taleri de la fiscul ungar,

amintind serviciile făcute de tatăl său Casei de Austria (*ibidem*, p. 262 nota). Sfârșitul însă îi era aproape.

- 4 Încă de la începutul anului 1624 un acces grav de podagră (acumulare de acid uric la membrele inferioare) îl ținut în pat vreme de cinci luni, obligându-l să rămână la Bratislava, de unde la 5/15 iunie se adresa consilierului Vincent Mussinger, expunându-i situația grea în care se afla, fără bani pentru doctori și farmaciști, obligat să-și zălogească lucrurile de valoare (*ibidem*, p. 264–265). Boala se agravează, și la începutul anului 1626 Nicolae Pătrașcu se afla la Viena, unde va rămâne până la moarte, cerând înainte de 13/23 februarie directorului Bibliotecii Imperiale tomul I al *Sintaxis artis mirabilis...*, de Petrus Gregorius Tolosanus, „pentru că în infirmitatea mea gravă nu găsesc altă recreere în afară de lectura cărților” (*ibidem*, p. 273–274). Restituie cartea și cere *Judicium Orientalis Ecclesiae super confessione Augustana Latino idiomatae...*, căci rămăsese ortodox convins, și se interesează de *Epitomes Arithmeticae practicae* a iezuitului Cristofor Clavius din Bamberg (*ibidem*, p. 274, nota). De altfel, știm că utiliza cărți juridice latinești încă din 1622, cu ocazia procesului Szászi (Hurmuzaki, VIII, p. 400).

Neputând intra în posesia moșiilor acestuia, în octombrie 1626 Nicolae Pătrașcu cerea împăratului Ferdinand II 1 500 de florini pentru a-și cumpăra la Viena o casă în care să fie mai puțin strămătorat, în contul celor 1 800 de florini din salariul (pensia) neachitat. Împăratul trimite la 2/12 noiembrie petiția sa Camerei Aulice și celei Ungare, cerând să i se plătească cei 1 500 de florini în contul boilor furnizați de tatăl său autorităților imperiale în urmă cu peste un sfert de veac, iar Camera Aulică reia ordinul împăratului către Camera Ungară abia la 9/19 iunie 1627, fără nici un rezultat, de altfel, căci fiscul din Zips nu avea bani (A. Veress, *Documente*, IX, p. 275–276, 280–281).

Nicolae Pătrașcu era în continuare ținut la pat de boală: „*ex nimis morbi passionibus totus contractus et lecto affixus*”, și ultimul său susținător, comitele Nicolae Eszterházi din Kismarton (Eisenstadt), îl recomandă în aceeași zi, 9/19 iunie 1627, Camerei Aulice, în cuvinte calde, laudând slujbele făcute de el Casei de Austria și arătând că un astfel de bărbat, aflat sub protecția împăratului, nu trebuie lăsat în atâta mizerie, trebuind să i se plătească salariul lunar (*ibidem*, p. 275). Este ultima mențiune în viață a lui Nicolae Pătrașcu. S-a stins în lunile următoare, de „*podagră*”, după inscripția de pe mormântul său, cum vom vedea, fără să putem preciza ziua, oricum înainte de 28 august/7 septembrie 1627, când N. Eszterházi răspundea unei scrisori mai vechi a văduvei sale, doamna Ana, promițând să-și țină făgăduielile făcute celui de acum decedat, privind, desigur, obținerea unor sume de bani din partea Camerei Aulice (Hurmuzaki, VIII, p. 415; cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 281). Împlinise 43 de ani, având, stranie coincidență, aceeași vârstă la care murise și tatăl său.

- 5 Doamna Anca (cum îi spun izvoarele românești) l-a înmormântat pe Nicolae Pătrașcu la Győr (germ. Raab < antic. lat. Arabona, turc. Yanık, lat. Giavarino), în Biserica Sârbească (Racz templ) ortodoxă, din cartierul de sud-vest, Ujváros (Orașul Nou), la apus de râul Raba. Orașul se afla pe vechiul limes roman al Panoniei Superioare, la jumătatea drumului dintre Buda și Viena, o adevărată cetate de apărare avansată împotriva turcilor a reședinței imperiale. La Győr era biserica ortodoxă cea mai apropiată de Viena, și în plus orașul se afla în apropiere de una din stăpânirile lui Pătrașcu (Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608–1665*, ed. G. Duzinchevici, E. Reus-Mîrza, București, 1965, p. 152; A. Veress, *op. cit.*, p. X).

În 1996, trecând prin Győr, autorul acestor rânduri nu a mai întâlnit nici o urmă a înmormântării lui Nicolae Pătrașcu în Biserica Sârbească ce există și astăzi. În parte e și firesc, de vreme ce rămășițele acestuia s-au aflat aici doar 13 ani, între 1627 și 1640. Răstimp în care văduva sa, doamna Ana (Anca), rămasă la Viena cu doi copii, Mihai și Elina, născută la 19/29 ianuarie 1624 (Gavril murise la 13/23 iunie 1622) (Hurmuzaki, IX, p. 400), trăind cu toții din pensia de 50 de florini pe lună, moștenită de la defunctul soț (Hurmuzaki, IV¹, p. 610), a luptat din răpuzeri pentru punerea în posesie a donației Szászi (Hurmuzaki, VIII, p. 416, 429–431, 438–449, 468, 495; IV¹, p. 616–617, 619–621; A. Veress, *Documente*, IX, p. 314–315, 353); pentru a-și obține măcar pensia, spre a face față creditorilor ce o hărțuiau, după ce în 1629 se vânduseră la licitație bunurile amanetate de soțul său în timpul bolii (A. Veress, *op. cit.*, p. 286–288). În 1632 a cerut redeschiderea procesului lui Nicolae Pătrașcu împotriva lui Ștefan Csáky și Melchior Bogáthi, pentru recuperarea averilor lui Mihai Viteazul jefuite de aceștia în Transilvania în 1601 (*ibidem*, p. 318), la 1634 solicită copia tuturor actelor privitoare la averea lui Mihai Viteazul și Nicolae Pătrașcu, aflate în posesia imperialilor, începând din 1599 (*ibidem*, p. 330–331), iar în 1635 pretinde două proprietăți în Transilvania, cerute și de tatăl său, Radu Șerban, defunctului împărat Rudolf II (Hurmuzaki, IV¹, p. 617–618). Obținând în final, în 1637, de la noul împărat Ferdinand III întărirea aceleiași pensii (A. Veress, *Documente*, X, p. 4), din care se împărțea și fiul său, Mihai Pătrașcu (*ibidem*, IX, p. 338).

Încă din primăvara 1629 se afla în legătură cu domnul Țării Românești, Alexandru Iliaș, solia acestuia, care o vizitase la Viena, trecând prin Cluj (19/29 martie) la înapoiere (Ștefan Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj*, p. 55). Nu e de mirare că în anul următor, doamna Ana (Anca) solicita împăratului Ferdinand II îngăduința să-și viziteze rudele din Țara Românească „*lăsând aici (la Viena — n.a.) sub tutela și în serviciul Maestății Sale pe fiul său Mihai Pătrașcu*”, cu pensia sa de 50 de florini pe lună. Mai cerea însă și 1 000 de florini pentru a-și putea plăti creditorii (Hurmuzaki, IV¹,

p. 610), totul dovedind că vroia să plece definitiv în țara sa. Nu a făcut-o totuși, poate pentru a nu-și lăsa fiul minor singur la curtea imperială.

De abia peste zece ani, în 1640, aflată de mai mult timp în legătură cu Matei Basarab, ruda sa îndepărtată pe linie Craiovească, care își luase numele de familie după modelul tatălui ei, și îl solicita pe Mihai Pătrașcu ca urmaș al său la domnie, doamna Ana a găsit prilejul să se reîntoarcă în Țara Românească. La 19/29 mai 1640 Matei Basarab cerea împăratului Ferdinand III îngăduința ca ea să revină „în patrie” și la 14/24 iulie același an acesta își dădea consimțământul, tot atunci acordând „doamnei Anna Radulia” carte de liberă trecere cu sprijinul generalului imperial de la Cașovia, pentru Ungaria Superioară, al lui Gheorghe Rákóczi I, pentru trecerea prin Transilvania, cerând și conducerii Cașoviei să stingă procesul pe care ea îl intentase orașului (*ibidem*, p. 650–653; A. Veress, *op. cit.*, p. 76–77). În sfârșit, la 24 iulie/3 august 1640 Ferdinand III ordonă să se plătească văduvei lui Nicolae Pătrașcu 1 000 de florini pentru drum (A. Veress, *op. cit.*, p. 77), și acum aceștia par să fi fost într-adevăr plătiți. Plecarea spre Țara Românească a avut loc însă abia la sfârșitul lui octombrie sau începutul lui noiembrie st.n. 1640, pentru că doamna Anca a exhumat, luând cu sine, și osemintele tatălui său, Radu Șerban, înmormântat la 6/16 martie 1620 în marea catedrală catolică Sfântul Ștefan din Viena (A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 216; Victor Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban. Documente*, p. 99; cf. și vol. II al acestei lucrări), precum și pe cele ale soțului ei, îngropat, cum am văzut, la 1627 în Biserica Sârbească din Győr.

Doamna Anca cu două trăsură și o escortă de 16 călăreți a străbătut, prin Austria, Ungaria Superioară și Transilvania, la 8/18 noiembrie 1640 poposind la Brașov, împreună cu un logofăt trimis în întâmpinare de Matei Basarab, la 13/23 a lunii trecând prin Râșnov, pentru a ajunge apoi la Târgoviște (N. Iorga, *Extrase din Socotelile Brașovului pe anii 1639–41*, în *Studii și documente*, IV, p. 216; idem, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. LVIII–LIX). Din reședința lui Matei Basarab, „fratele meu mult iubit”, văduva lui Nicolae Pătrașcu mulțumește la 15/25 februarie 1641 împăratului Ferdinand III pentru bunăvoința arătată față de ea și familia sa, scrisoarea fiind purtată de o adevărată solie, diacul doamnei cu patru persoane, care la 28 februarie/10 martie 1641 trecea prin Cluj [A. Veress, *Documente*, X, p. 83; Ștefan Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj*, p. 62. Peste ani, la 30 august/9 septembrie 1656 Constantin Șerban mulțumește și el împăratului pentru favoarea arătată surorii sale Ana și „întregii familii Petrașkine” (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 245)].

Reînhumarea „cu cînste” a osemintelor lui Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu la mănăstirea Comana, ctitoria lui Radu Șerban de la sud de București, a avut loc, firește, după 15/25 februarie 1641, când doamna Anca se afla încă la Târgoviște, desigur, în primăvara aceleiași an [Cronicarul sas Georg Kraus

scria eronat, din auzite, că doamna Ana s-ar fi întors cu osemintele celor doi abia în 1652 (*Cronica Transilvaniei*, ed. 1965, p. 152; *Fontes rerum austriacarum, Scriptores*, III, Viena, 1862, p. 195–196), și în istoriografia românească a circulat această dată care trebuie corectată]. Rămășițele celor doi voievozi ai Țării Românești și-au aflat odihna împreună în colțul de sud-est al pronaosului bisericii de la Comana, într-un mormânt comun, *caz unic în istoria Țării Românești*, sub o singură lespede așezată înainte de 1664, poate, cum s-a afirmat, o dată cu cea a doamnei Anca, decedată, la rândul ei, înainte de 1668 (cf. Lia Milencovici-Bătrâna, *Podoabe din necropola fostei mănăstiri Comana*, în „BMI”, XLII (1973), nr. 2, p. 10–11, nota 24, p. 16 și pl. I). Inscripția acesteia, suprapunând destinele celor doi, necunoscând anii evenimentelor și contopind vremea când a murit Radu Șerban (la 1620, în timpul domniei în Țara Românească a lui Radu Mihnea) cu cea în care au fost îngropate osemintele sale în țară (1641), și neamintind că Nicolae Pătrașcu a fost adus de la Győr, dar indicând corect boala de care au murit amândoi, cel puțin după părerea contemporanilor lor, arată că: „Io Radu Șerbanu Băsărabu voevod și ginere său Petrașco Niculae vodă, amândoi tare și vărtos pentru lege și pentru moșie cu păgânii turci, tătari și cu eretici unguri s-au bătut și în bătrăniațe amândoi de boala podagriei s-au săvârșit: întâi socrulu, apoi ginerile, unul la anulu de la spăsenia lumii, altulu la anulu. Dupre acéia, aici din Țara Nemățească de la Beciu aducându-se de al lor rod, cu cînste s-au îngropatu în zilele Radului vodă celui Mare, cela la anul iară celalaltu în zilele lu Matei Băsărabu voevod la anulu” (Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, p. 526; Al. Lapedatu, *Două noi inscripții de la Comana*, în „BCMI”, II (1909), nr. 3, p. 121–122).

Osemintele lui Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu nu au rămas însă netulburate. În același mormânt Elina Cantacuzino, a doua fiică a lui Radu Șerban, a așezat la 13/23 noiembrie 1667 trupul fiului ei cel mare, Drăghici Cantacuzino, mort la Constantinopol de boală sau otrăvă (Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 98; N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. LXXXVIII), iar în ianuarie 1684 tot aici a fost depus și trupul lui Constantin Cantacuzino mare paharnic, al doilea fiu al lui Drăghici (Lia Milencovici-Bătrâna, *op. cit.*, p. 11). Cu această ultimă ocazie sau, poate, în 1703, cu prilejul încheierii lucrărilor de refacere a mănăstirii de către Șerban Cantacuzino fost mare paharnic (Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 120–122), alt fiu al lui Drăghici, a fost pusă o nouă lespede funerară, care amintea numele lui Radu Șerban, al nepotului său de fiică Drăghici și al strănepotului Constantin Cantacuzino, dar omitea pe cel al lui Nicolae Pătrașcu, cu care cei trei nu se înrudeau direct (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 87; Al. Lapedatu, *Mănăstirea Comana — I. Note istorice* —, în „BCMI”, I (1908), p. 12). Această lespede care acoperă în fapt rămășițele a trei membri ai familiilor domnești din

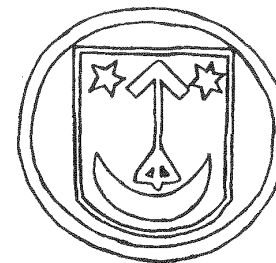
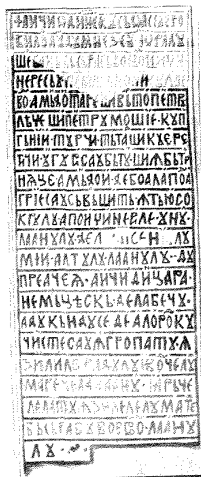

Țara Românească — urmașii lui Basarab I, Craiovești și Cantacuzini — s-a păstrat, putând fi văzută și astăzi în biserica mănăstirii Comana.

Avatarurile mormântului pe care îl acoperă însă nu s-au sfârșit, și osemintele lui Nicolae Pătrașcu, Radu Șerban, ale nepotului și strănepotului acestuia din urmă au fost deplasate, în 1769, pentru a face loc nu unui ofițer rus ucis într-o luptă cu turcii lângă Comana, în timpul războiului ruso-turc din 1768–1774, cum se credea până acum (cf. Lia Milencovici-Bătrâna, *op. cit.*, p. 11), ci trupului lui Pârvu Cantacuzino, un descendent al lui Drăghici Cantacuzino, omorât o dată cu maiorul rus Andreh în lupta amintită (Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 179), și în chip firesc îngropat în apropierea locului unde a căzut, în mormântul comun al înaintașilor săi.

De altfel, chiar în vecinătatea acestui cuprinzător mormânt, în aceeași biserică-necropolă a neamului lui Radu Șerban își dorm somnul de veci sub o lespede comună (Lia Milencovici-Bătrâna, *loc. cit.*) și doamna Anca, decedată între decembrie 1664 și 1/11 septembrie 1667 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 73, 85), alături de fiul ei, Mihai Pătrașcu, ucis în Moldova în septembrie 1655 (Sergiu Iosipescu, *Note istorice asupra fortificației de la Comana*, în *Ilfov, file de istorie*, București, 1978, p. 209).

Inscripția fragmentului de lespede menționează (după reproducere) că: „† Suptu această piatră răpaosă doamna Ancuța, fata bătrânului Șerban Basaraba voevod, soția lui Pătrașco Mihai voevod, împreună cu fii-său Mihai Pătrașcu voevod ... Căzăcească ...” (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Evoluția ansamblului fostei mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în „RMM”, S.MIA, XLIII (1974), nr. 1, p. 29–30, fig. 25, p. 31). Cu Mihai Pătrașcu s-a încheiat descendența lui Mihai Viteazul, și o dată cu aceasta s-a stins pe linie masculină, după aproape patru secole, marele și gloriosul neam al urmașilor lui Basarab I. O ciudată întâmplare, parcă anume pregătire de soartă, face ca în aceeași biserică să-și afle locul de veci ultimul descendent al vechii dinastii, fără nume de familie, a lui Basarab I, alături de Radu Șerban, primul reprezentant al noii dinastii a Basarabilor – Craiovești, care, în plus, era și bunic pe linie maternă al celui dintâi. Astfel, simbolic, martorii sfârșitului și începutului unor dinastii românești celebre își dorm împreună somnul de veci în aceeași biserică a mănăstirii Comana.

DINASTIILE DRĂGOȘEȘTILOR ȘI BOGDĂNEȘTILOR DIN MOLDOVA

SECOLELE XIV—XVI

DRĂGOȘEȘTII

DRAGOȘ

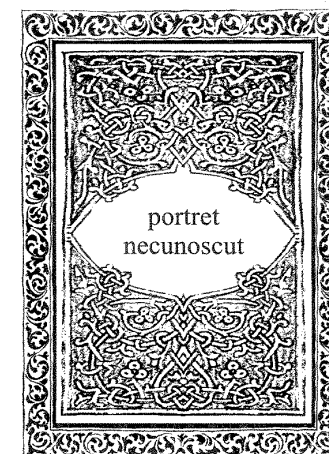
<c. 1347>¹ – <c. 1354>².

□ *Prima biserică de lemn de la Volovăț (dispărut)*³.

- 1 Tradiția consemnată de letopisețele de la Putna în vremea lui Ștefan cel Tânăr (1517–1527), care socotea că o dată cu venirea lui din Maramureș „s-a început Țara Moldovei” (*Cronicile slavo-române*, p. 43, 48, 55, 60, 69), de cronică moldo-polonă din secolul XVI, după care a fost „cel dintâi voievod” al Moldovei (*ibidem*, p. 168, 177), de Grigore Ureche, care îl numea „domn” (*Letopisețul*, p. 73), de Miron Costin, care îl considera „primul domn al acestei țări”

(*Cronica țărilor Moldovei și Munteniei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 202, 207), la fel ca și Nicolae Costin (*Letopisețul*, p. 173–175) ș.a., arată că Dragoș trebuie inclus în șirul domnilor Moldovei, ca începător al dinastiei Drăgoșeștilor, care, însă, o dată cu fiul său Sas (cf. *infra*) a fost înlăturată de la conducere. El a fost eroul *legendei* „descălecatului”, cu rădăcini folclorice și culte deosebit de puternice, evidente încă din secolul XV și largă circulație până la începutul secolului XVIII (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 43, 48, 55, 60, 69, 156, 159–160, 168, 177, 189, 191; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 63, 72; Miron Costin, *op. cit.*, p. 209; idem, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, în *Opere*, p. 229–233; Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 172–176), ajungând, de fapt, cum vom vedea, până în zilele noastre.

Această legendă a fost pusă în legătură cu cea universală a „vânătorii rituale” a întemeietorului de stat [Dimitrie Onciul, *Dragoș și Bogdan fondatorii*

principatului moldovenesc, în *Scrieri istorice*, I, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 89–90; cf. și II, p. 315–316; Mircea Eliade, *Dragoș et la «chasse rituelle»*, în „Revue des études roumaines”, Paris, XI–XII (1969), p. 31–59, și în *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Paris, 1970, p. 131–161; traducere, București, 1980, p. 136–166 (subliniază, totuși, originalitatea legendei lui Dragoș); N. Iorga, *Câteva note despre cronicile și tradiția noastră istorică*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXIII, 1910, p. 134–141 (crede că a existat o baladă de ospetie a lui Dragoș, al cărui conținut a intrat în analele interne în vremea lui Ștefan cel Mare, și apoi din nou pe cale cultă în secolul XVII, p. 136, 141. Într-adevăr, se poate preciza că tradițiile culese de Miron Costin, Nicolae Costin și Dimitrie Cantemir care vorbesc de vânătoria „zimbrului”, sunt din secolul XVII, când bourul era pe cale de dispariție); Dan Simonescu, *Tradiția istorică și folclorică în problema „întemeierii” Moldovei*, în *Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 44], fiind considerată și o „legendă heraldică” prin care se explică prezența capului de bour în stema Moldovei [Dimitrie Onciul, *op. cit.*, I, p. 90; N. Iorga, *op. cit.*, p. 135; Romulus Vuia, *Legenda lui Dragoș. Contribuțiuni pentru explicarea originii și formării legendei privitoare la întemeierea Moldovei*, în „AIHC”, I (1921–1922), p. 300–309; I. Minea, *Despre stema Moldovei*, în „CI”, I (1925), nr. 1, p. 401–402], în care s-ar afla, chipurile, chiar elemente scandinave (Eugen Lozovan, *Rurik et Dragoș*, în „Revue des études roumaines”, XI–XII (1969), p. 61–79; și în *Dacia Sacra*, București, 1998, p. 202–225).

Contestată argumentat (Dimitrie Onciul, *op. cit.*, p. 89–90; P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 101–102; Ștefan Ștefănescu, „Întemeiere” Moldovei în istoriografia românească, în „Studii”, XII (1959), nr. 6, p. 35–54; idem, „Întemeierea” Țării Românești și a Moldovei. Tradiția „descălecăului” din Transilvania, în „SAI”, XVII (1972), p. 91–94), sau considerată o tradiție istorică medievală cu un sâmbure de adevăr (Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. a II-a, București, 1980, p. 12, 30–48, 128–131, 146), legenda „descălecăului” lui Dragoș din Maramureș în Moldova se referă însă cert la un personaj istoric real. Atât de bine a pătruns el în conștiința maramureșeană încât în 1683, când Miron Costin vizitează satul Cuhea din Maramureș, care fusese, de fapt, reședința lui Bogdan I (din familia adversă), localnicii i-au spus că „acolo locuia Dragoș, fiul lui Bogdan” (*Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, p. 229; *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în *Opere*, p. 260–261. Cf. și observația lui Dimitrie Onciul, *op. cit.*, p. 91; însă Eugen Lozovan, *Rurik et Dragoș*, p. 71 și în *Dacia Sacra*, p. 213, credea și în 1965 că „Dragoș a plecat din Cuhea”!) De la Miron Costin (cf. și Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 172), informația a ajuns și la Dimitrie Cantemir (*Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 50–53), și chiar în secolul XX, înainte de

1940, maramureșenii ridică o troiță la doar 200 m de fosta reședință a lui Bogdan I: „pentru comemorarea lui Dragoș Vodă”! (Radu Popa, Mircea Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea un centru voievodal din secolul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, p. 7). „Descălecățul”, adică întemeierea statului Moldova [cf. Ștefan S. Gorovei, *Tradiția „descălecăului”: înțelesuri și confuzii*, în „AIIAI”, XXI (1983), p. 89–105; idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 35–36, 45–68; Petre Ș. Năsturel, „Descălecățul”. Mărturia unui cuvânt despre începuturile Țărilor Române, în „Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg”, VIII (XII) (1980–1981), p. 221–236; idem, *Din nou despre „descălecățul”*, în idem, IX (XIII) (1982), p. 343–348] este, așadar, lucrarea lui Dragoș din Maramureș, un credincios al regelui Ungariei Ludovic I de Anjou, desigur, un mic nobil, nu doar un simplu cneaz de sat. Cine a fost însă cu adevărat acest personaj?

Cum numele Dragoș era foarte răspândit în Maramureș, în secolul XIV, istoricii au identificat pe „Descălecător” mai întâi cu Dragoș din Giulești (în sud-vestul Maramureșului. Cf. pentru acest sat Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. a II-a, București, 1997, p. 82–83), tatăl lui Gyula [Victor Motogna, *Urmasii lui Dragoș (un document necunoscut)*, în „RI”, XI (1925), nr. 7–9, p. 201–202; M. Gherman, *Contribuții la genealogia Dragoșizilor*, în „Muzeul Național”, București, III (1976), p. 269–278], apoi cu nepotul omonim al acestuia, amintit la 12 octombrie și 29 noiembrie 1355 (*D.R.H.*, C, X, p. 362–364, 375–378), cel care în 1359 a înăbușit răzvrătirea unor moldoveni împotriva regelui Ungariei (ultima fiind o părere mai veche susținută însă și de Aurelian Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnilor Moldovei până la Alexandru cel Bun...*, în „Rsl”, XI (1965), p. 227; Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc — Studii critice* —, ed. adăugită, București, 1999, p. 53–54). Numai că acesta din urmă se întorsese acasă din expediție înainte de 20 martie 1360, când regele Ludovic I îi face un „dar regesc”, șase sate, unele în apropierea reședinței sale de la Giulești, pentru merite militare, „mai cu deosebire în reșezarea țării noastre a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie pe calea statorniciei credințe ce trebuie păstrată către coroana regească pe mulți români răzvrățiți, rătăciți din calea credinței datorate” (*D.R.H.*, D, I, p. 75–78. Cf. și Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, ed. a II-a, Chișinău, 1994, p. 353–354; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 86–87, 289–290). Deci nu putea fi voievodul „descălecător”.

Trebuie subliniat că acest Dragoș din Giulești, fiul lui Gyula și nepotul lui Dragoș, ai cărui fii erau după actul citat Gyula și Lad (pentru cnejii giuleșteni cf. și Radu Popa, *Cnezatul Marei. Studii documentare și arheologice în Maramureșul istoric*, Baia Mare, 1969), este de fapt personajul căruia vechile cronică moldovene îi atribuie venirea în Moldova la 1359, în legătură cu legenda

amintită a vânării bourului (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 43, 48, 55, 60, 69, 156, 159–160, 168, 177, 189, 191; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 72). Această categorie de izvoare, redactată în secolele XV–XVII, înlocuiește expediția militară maghiară de la răsărit de Carpați din 1359, condusă, se pare, chiar de Dragoș din Giulești sau în care acesta s-a evidențiat, uitată ca atare între timp, cu legenda vânătorii bourului (ulterior zimbrului), reținând însă ideea de eliberare de sub stăpânirea maghiară din acel an ca pe o adevărată *întemeiere*, atribuită prin potrivirea întâmplătoare de nume cu cel al lui Dragoș „Descălecătorul” de la 1347, tocmai celui care a contribuit la înăbușirea ei.

Rolul întâiului „Descălecător” (după ce A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, București, 1986, p. 36–37, arătase că Dragoș din Giulești și Dragoș descălecătorul, întemeietorul familiei Drăgoșeștilor din Moldova, sunt persoane diferite), a fost atribuit însă în tot secolul XX și lui Dragoș din Bedeu pe Tisa, în vestul Maramureșului istoric, personaj dintr-o altă familie (Ioan Mihályi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 15, nota 2; C. Kogălniceanu, *Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 52; Radu Popa, *Țara Maramureșului*, ed. a II-a, p. 55, 65 etc.; Alexandru A. Bolșacov-Ghimpu, „Întemeierea” lui Dragoș, în *Cronica Țării Moldovei până la Întemeiere*, București, 1979, p. 105; Victor Spinei, *op. cit.*, p. 353, 357, 360 etc.). Autorii locali maramureșeni au adoptat și ei această părere (Valer Hossu, *Maramureș — pecete de țară*, Cluj-Napoca, 1998, p. 58–64, 156–162, 169; Mihai Marina, *Dragoș Vodă*, în „*Maramureșeni*” — *Portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, 1998, p. 66–71). Însă și acest Dragoș din Bedeu a fost scos din rolul „Descălecătorului” prin reconstituirea documentată a descendenței sale, el fiind tatăl lui Lodomir și bunicul lui Nan, Ștefan și Luca (Marius Diaconescu, *Dragoș, „descălecătorul” Moldovei, între legendă și realitate*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997, p. 81–87, cu *Tabloul genealogic al Drăgoșeștilor din Bedeu*), și nicidecum tatăl lui Sas și bunicul lui Balc, cum știm din izvoarele narrative moldovene și documentele maghiare.

În sfârșit, un al patrulea Dragoș, ca ipotetic „descălecător” al Moldovei, a fost propus „din familia fostului voievod Codrea” din cnezatul Câmpulungului pe Tisa, sau al Sarasăului (pentru acest cnezat, aflat la est de Bedeu, cf. Radu Popa, *op. cit.*, p. 96–97, 156–158), mai precis, „dintr-o ramură colaterală a familiei codrenilor” (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, București, 1973, p. 77–78). S-a observat însă „caracterul tardiv” al argumentelor ultimelor două identificări, o analiză critică în cazul celor privitoare la candidatura lui Dragoș din Bedeu aducând contraargumente serioase (Marius Diaconescu, *op. cit.*, p. 80–81, 86).

De altfel, unii autori au evitat orice identificare, vorbind doar despre Dragoș din Maramureș (cf. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 54; Constantin Mihăescu-Gruia, *Moldova 1359–1859*, București, 1996, p. 159–160), socotind alegerea între Dragoș din Bedeu și cel din Giulești o „chestiune insolubilă” (Sergiu Iosipescu, *Drăgoșeștii*, în „AG”, S.N., I (1994), nr. 1–2, p. 31), pentru ca după ieșirea din scenă și a lui Dragoș din Bedeu, adevăratul Dragoș Descălecătorul, tatăl lui Sas, al tradiției cronicărești moldovene să se dovedească, cel puțin până acum, un personaj neidentificabil (Marius Diaconescu, *op. cit.*, p. 86). Pare un *om nou*, un oștean ridicat de Ludovic I pentru merite militare. Nepoții săi care revin din Moldova la 1363 sau 1364 nu se întorc la vreun domeniu propriu, ci și-l formează îndeosebi prin danii regale, abia după aceea.

Acest din urmă Dragoș a „descălecat”, adică, în spiritul limbii românești metaforice, s-a oprit (a coborât de pe cal) și a întemeiat un stat, după accepțiunea comună, totodată și o dinastie, ulterior numită de A.D. Xenopol (*op. cit.*, p. 37) a „Drăgoșeștilor”. Acțiunea acestui „credincios” al regelui Ungariei Ludovic I de Anjou a avut loc în cadrul campaniilor tânărului rege împotriva tătarilor desfășurate la răsărit de Carpați între vara 1343 și primăvara 1354 (Șerban Papacostea, *Geneza statului*, p. 41–42, 49, 72–75; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 69–70, 77), mai precis, pe baza cronicii călugărului franciscan Ioan, cuprinsă în *Chronicon Dubnicense*, între 2 februarie 1345 și primăvara 1354 (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 82–86, 88).

Îngăduind corecțiile paleografice plauzibile aduse la anii de domnie ai primilor voievozi menționați în cronicile moldovenești, atribuind astfel lui Dragoș și fiului său Sas (cf. *infra*) 16 ani de domnie, scăzuți din anul 1363, cel, foarte probabil, de început al domniei lui Bogdan I (cf. *infra*), poate fi ipotetic acceptat, în lipsa altor elemente documentare, anul 1347 drept cel de început al stăpânirii lui Dragoș (*ibidem*, p. 89–92).

Care era întinderea noului stat condus de Dragoș, vasal regelui Ludovic I de Anjou, e greu de precizat. Sigur acesta a purtat de la început numele de Moldova, de vreme ce în diploma din 20 martie 1360 regele vorbește de „*țara noastră a Moldovei*” (*D.R.H.*, D, I, p. 75–78), iar numele acesteia apare în onomastică la 1287 și 1334/1335 (cf. și Adolf Armbruster, *Terminologia politico-geografică și etnică a țărilor române în epoca constituirilor statale, în Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 252–253, 255; Vasile Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Iași, 1997, p. 33–34). În secolul XVII Misail Călugărul introduce în cronică lui Grigore Ureche completarea, bazată probabil pe tradiție, că la început, sub Dragoș, „*a fost domnia ca o căpitănie*” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 72), sintagmă care a făcut o lungă carieră istoriografică; *căpitănie*, precizez, de slujitori din vremea lui Misail, deci nu o formațiune teritorială (echivalată de obicei eronat

cu o *marcă* apuseană, care avea, de fapt, o mare întindere), ci o unitate militară grupând în veacul XVII categoriile militare cu obligații militare permanente dintr-un număr de sate, având, așadar, o întindere mică. Stăpânirea lui Dragoș ar putea fi acea formațiune politică românească de pe râul Moldova legată de Maramureș prin pasul Prislop, în jurul căreia s-au unit chiar în vremea lui Dragoș și alte formațiuni prestatale eliberate treptat de sub stăpânirea tătară, posibil de pe valea Moldovei (cf. Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 2000, p. 5) și valea Bistriței, cum ar putea fi Câmpul lui Dragoș, care ar păstra chiar amintirea Descălecătorului (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 38–39). Formațiunea condusă de Dragoș fiind deschisă și orientată spre sudul viitorului stat, aflat tot sub autoritatea regală maghiară, de vreme ce în martie 1347 aceasta reînființează aici episcopia Milcoviei (Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 30, 49, 76), este posibil să fi „îmbrăcat întregul versant oriental al Carpaților”, în vederea protejării Transilvaniei de năvălirile tătarilor [Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 61–62. Este însă greu de admis existența unui stat Moldova înaintea „întemeierii”, cum s-a opinat (cf. Alexandru A. Bolșacov-Ghimpu, *Moldova în preajma „Întemeierii”*, în *Cronica Țării Moldovei până la Întemeiere*, p. 84–95; idem, *Voievodatul român și vecinii, în Moldova, din vechime până la voievodat (Studii istorice)*, București, 1999, p. 104, 129).

Este posibil ca Dragoș să se fi așezat inițial la Baia, care a fost, se pare, prima reședință domnească în Moldova (Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, 184–185), trecând ulterior, în luptă pentru alungarea tătarilor, spre nord, la Siret (unde ar fi zidit o cetate, de pământ, și o biserică ortodoxă, de piatră), împreună cu fiul său Sas și doamna sa, pe care tradiția culeasă de Ion Neculce la începutul secolului XVIII o arată de rit „săsesc” (pe atunci catolic) (*Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 161–162; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 86–87; Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 117; Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul între legendă și istorie, în Siretul vatră de istorie și cultură românească*, Iași, 1994, p. 67–71; Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească până în secolul al XVII-lea*, Iași, 1997, p. 97). Dincolo de legendele populare care urmăresc drumul lui Dragoș spre nord, în Bucovina, de obicei în luptă cu tătarii (cf. S.Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina* (1895), f.l., 2000, p. 39–53; Ion Popescu-Sireteanu, *op. cit.*, p. 69–70; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 87–88), nu avem nici un fel de știri documentare asupra acțiunilor acestuia, ceea ce a dus la tot felul de ipoteze și chiar supoziții fanteziste, care nu își au locul în aceste pagini.

- 2 Nu se știe exact când și cum a murit Dragoș Descălecătorul. Dispariția sa probabilă în 1354 a fost dedusă din aceleași socoteli cronologice care pleacă de la cei șapte ani de domnie atribuiți de corectarea paleografică a celor înfățișați în cronicile moldovene, domnie începută, cum am văzut în 1347 (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 90–92).
 - 3 Mormântul nu-i este cunoscut. Tradiția culeasă de Ion Neculce despre construcția de către Dragoș a bisericii de lemn de la Volovăț [Olhovăț, sat întemeiat, desigur, de maramureșenii veniți din Olhovți (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 90)], lângă episcopia Rădăuți, așadar, nu departe spre sud de Siret, mutată apoi de Ștefan cel Mare la Putna, ca fiind cea mai veche biserică domnească (*Opere*, ed. cit., p. 162), nu arată că aici ar fi fost mormântul său. O tradiție asemănătoare culeasă chiar ceva mai devreme de Nicolae Costin vorbește însă de înmormântarea lui Dragoș în biserica de lemn de la Volovăț, care și după alte izvoare, ulterioare, ar fi fost construită de acesta la 1353 (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 94–95; idem, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș vodă*, în „MMS”, XLVII (1971), nr. 5–6, p. 374–383), fapt aflat de cronicar de la „oameni bătrâni, lăcuiitori de aicea din țară, cum să trage cuvântul den om în om, că o biserică de lemn la Olovăț, să fie făcută de Dragoș Vodă, și acolo zic, să fie îngropat Dragoș Vodă”. O dată cu demontarea și mutarea bisericii de lemn și construirea pe locul ei a uneia de piatră („au mutat lemnul la Putna, de au făcut biserică cu acel lemn și în locul acela au făcut de piatră”, eventualul mormânt al lui Dragoș, care nu-i era strămoș lui Ștefan cel Mare, a fost, desigur, dezafectat, și Nicolae Costin nu știe ce s-a mai întâmplat cu rămășițele lui Dragoș de la Volovăț (*Letopisețul*, p. 175–176). De altfel, în biserica de piatră ridicată de Ștefan cel Mare la Volovăț în 1500–1502 nu s-a aflat mormântul lui Dragoș, deși o tradiție locală culeasă în secolul XIX afirmă contrariul, arătând că la o restaurare anterioară a bisericii ruinate s-a găsit o pivniță unde era „un săcriu mare de piatră, în care se aflau oase de om. Iară pe o cruce de aur, care asemenea s-a aflat în săcriul acela, sta scris Dragoș-Vodă, un semn că oasele din săcriu erau ale lui Dragoș-Vodă, cel dintâi domnitor al Moldovei, care după moarte a fost înmormântat în biserica cea de lemn făcută de dânsul” (S.Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, p. 53).
- Pisania bisericii de zid a Înălțării Sfintei Cruci de la Volovăț arată drept ctitor doar pe Ștefan cel Mare cu familia sa (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 181–183), iar o piatră de mormânt pe care i-ar fi pus-o Ștefan cel Mare lui Dragoș în 1473, văzută pe la 1840 de un călător polon [Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 95. Cf. și Constantin Mihăescu-Gruiu, *Moldova 1359–1859*, p. 160, care crede cu naivitate că pe această lespede Ștefan îl numește pe Dragoș „Strămoșul meu” (sic)], nu s-a păstrat. Rămâne, așadar, „că Dragoș Descălecătorul a fost înmormântat,

desigur, în biserica sa de lemn de la Volovăț, nu prea departe de reședința sa de la Siret, însă mormântul nu a ajuns până în vremea noastră. Iar despre vreo legătură între acest mormânt și cele două biserici din Volovăț care au funcționat aici în secolul XV [cf. Costică Asăvoaie, *Observații privind fundațiile de biserică descoperite la Volovăț (jud. Suceava)*, „CI”, S.N., XVI (1997), p. 10 și fig. 4, p. 14] nici nu poate fi vorba.

De altfel, Dragoș din Maramureș, care nu e cel din Giulești, cel din Bedeu și poate nici cel din cnezatul Câmpulungului pe Tisa (Sarasăului), deși personaj real, rămâne cunoscut, paradoxal, mai mult din legendă, fie ea chiar consemnată în cronicile moldovene.

SAS

<c. 1354>¹ – <c. 1363>².

□ Necunoscut.

- 1 Fiu și urmaș în scaun al lui Dragoș Descălecătorul (*Cronicle slavo-române*, p. 6, 14, 43, 48, 55, 60, 69; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 72), e atestat și într-un document maghiar la 2 februarie 1365 (*D.R.H.*, C, XII, p. 398–401), și apoi din 1373, când nu mai era în viață, chiar cu titlul de „voievod” (Hurmuzaki, I², p. 211), evident, al Moldovei (cf. și Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. a II-a, București, 1997, p. 188), în numeroase alte documente regale maghiare. Numele său neobișnuit provenea, desigur, dintr-o poreclă, fiind greu de crezut că ar putea fi botezat astfel fiul unui nobil român ortodox din Maramureș. Poreclă legată, foarte probabil, fie de mama sa, care, după tradiția culeasă de Ion Neculce, era de „lege sască”, adică catolică (*Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 161), fie, după o altă tradiție culeasă din veacul XIX, de doamna sa, o „săsoaică din Ardeal”, de asemenea catolică, care și-ar fi botezat chiar un fiu „în legea sa”, și de la care ar veni în parte și numele dealului Sasca din zona de miazăzi a orașului Siret (S.F.I. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*,

f.1., 2000, p. 55–57, 60–61, 63–65; Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul între legendă și istorie*, în *Siretul vatră de istorie și cultură românească*, Iași, 1994, p. 70–74). Un caz onomastic asemănător poate fi socotit cel al lui Iancu Sasul (1579–1582), fiu nelegitim al lui Petru Rareș cu o săsoaică din Brașov (cf. *infra*), după care Iancu (forma ardelenescă a lui Ioan), a purtat chiar din vremea sa porecla de Sasul. Oricum, numele Sas în Maramureșul secolului XIV trimite la ritul catolic (săsec), în cazul de față al mamei sau soției lui Sas.

Deși pe cale arheologică nu s-au descoperit urmele unei curți domnești pe dealul Sasca (Lucian Chițescu, *Cercetările arheologice de la Siret*, în „RMM”, XII (1975), nr. 3, p. 51; Mircea D. Matei, *Cercetările arheologice de la Siret (1984–1989). Raport de etapă*, în „Suceava”, XXIV–XXV (1997–1998), p. 77–108), totuși pe această cale se constată că Siretul capătă caracter urban pe la mijlocul secolului XIV, adică tocmai în vremea când a devenit reședința lui Dragoș și mai ales a lui Sas, al cărui nume e legat de tradiție exclusiv de această localitate (Nistor Ciocan, *Siretul în Evul Mediu. Schiță istorică*, în *Siretul vatră de istorie și cultură românească*, p. 19; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 88).

În lipsa oricăror precizări de an referitoare la perioada când a domnit și acceptând rectificarea paleografică a numărului de ani din cronicile interne, care astfel ajung pentru el la nouă ani de domnie, care scăzuți din anul 1363, când a fost înlăturat de la domnie de către Bogdan I (cf. *infra*), rezultă că Sas și-a început domnia în 1354 (cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 90–92, 289).

Nu au fost ani liniștiți, deși pericolul tăăresc imediat fusese pentru un timp îndepărtat. Boierii moldoveni s-au răsculat împotriva lui Sas și a dominației regelui Ungariei în 1359, în contextul ruperii legăturilor de vasalitate față de regele Ungariei ale lui Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești (Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc — Studii critice —*, ed. adăugită, București, 1999, p. 30, 54), care tot atunci a strămutat și scaunul mitropolitului de Vicina la Câmpulung, cu aprobarea Patriarhiei din Constantinopol (Constantin Rezachevici, *De unde venea și unde a păstorit primul mitropolit al Țării Românești?*, în „Argessis”, Studii și comunicări, Seria Istorie, Pitești, VIII (1999), p. 63–72). Răscoala din Moldova a fost înăbușită însă de armata maghiară, în care un rol important a revenit lui Dragoș din Giulești, răsplătit apoi, la 20 martie 1360, după revenirea acasă, cu șapte sate românești din Maramureș, pentru slujbe militare „mai cu osebire în reșezarea țării noastre a Moldovei” (*D.R.H.*, D, I, p. 75–78).

- 2 Dacă răscoala din 1359 împotriva regelui Ludovic I și a vasalului său voievodul Sas nu a reușit, patru ani mai târziu, în 1363, o nouă răzvrătire, de data aceasta sub conducerea voievodului Bogdan din Cuhea, venit pe ascuns din

Maramureș, a avut succes (cf. *infra*). Nu se cunosc împrejurările concrete în care Sas și-a pierdut domnia. Mărturia documentului lui Ludovic I de Anjou din 2 februarie 1365 și relatarea notarului și cronicarului său, Ioan de Târnave, arată că Bogdan a dat lupte grele cu fiii lui Sas, în frunte cu Balc. Actul amintit arată că atunci când se mai afla încă în Moldova, așadar, cu ceva timp înainte de 2 februarie 1365, Balc l-a slujit pe rege „nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite și cu moartea crudă a fraților și a rudelor sale și a multor slujitori de ai lui“. În cele din urmă, împreună cu frații săi rămași în viață: Drag, Dragomir și Ștefan, Balc a trebuit să se refugieze sub protecția regelui, „părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit din țara noastră moldovenească în regatul nostru al Ungariei în sânul iubirii noastre“. Nu e nici o îndoială că cei care au produs atâta suferință fiilor lui Sas au fost „voievodul Bogdan și fii săi“, a căror moșie Cuhea din Maramureș, Ludovic I o acordă în compensație lui Balc și celorlalți trei frați amintiți ai acestuia (*D.R.H.*, C, XII, p. 398–401).

Din acest act rezultă limpede că părinții lui Balc, Sas și doamna lui, ca, de altfel, și multe rude ale lor, au rămas în Moldova, desigur, ca prizonieri ai lui Bogdan I. Tot ce se poate spune în continuare este că Sas a mai trăit un număr de ani (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 100; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 281), murind în orice caz înainte de 1373, când un act al prepozitului bisericii din Lelesz amintește pe Balc, Drag și Ioan „filii quondam Szász Wayuode“ (*Hurmuzaki*, I², p. 211).

Mormântul nu i se cunoaște. În chip firesc ar fi trebuit să se afle în biserica Sfintei Troițe (Sfintei Treimi) din Siret, ctitorită, după tradiția culeasă de Ion Neculce (*Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 161) și după vechiul pomelnic al acesteia (Constantin C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, în *Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 475), de tatăl său Dragoș vodă.

Cu Sas se stinge în Moldova prima dinastie, cea a Drăgoșeștilor, nu însă și neamul lui Dragoș Descălecătorul.

Fiii lui Sas, Drăgoșeștii, refugiați în Ungaria sub protecția lui Ludovic I, și-au primit răsplata. Balc a devenit încă dinainte de 2 februarie 1365 voievod de Maramureș, și pe lângă moșia Cuhea cu satele ei, stăpânită, cum am văzut, împreună cu cei trei frați ai săi, Drăgoșeștii au primit, după 1364 și castelul regal Bécs (Tiszabécs) în nordul comitatului Sătmár, cu domeniu între Tisa și Someș, unde Balc și Drag s-au și așezat (Marius Diaconescu, *Dragoș „descălecătorul“ Moldovei*, p. 80), primul rămânând în continuare în zonă, sub numele de Balc de Százaz-Berek (1382), ulterior de Tiszta-Berek (1388), în vreme ce Drag a trecut în comitatul Ugocea după 2 noiembrie 1378 când, împreună cu alt frate Ioan Românul, a primit de la rege domeniul și cetatea Nyaláb,

în 1396 rezidând și la Zeules (Vinogradovo), dar mai adesea în cetatea amintită, devenind până la moarte Drag de Nyaláb (1400) (*D.H.V.*, p. 215, 299, 300, 487–488, 527. Cf. și Radu Popa, *Țara Maramureșului*, p. 201, 234, idem, *Diplome maramureșene*, în „Calendarul Maramureșului“, Baia Mare, 1980, p. 35).

Favorurile politice și daniile regale s-au revărsat asupra Drăgoșeștilor din Ungaria, fiii lui Sas, până spre sfârșitul secolului XIV. Balc devine și comite de Sătmár înainte de 27 iulie 1368 (Victor Motogna, *Urmasii lui Dragoș (Un document necunoscut)*, în „RI“, XI (1925), nr. 7–9, p. 203–204), apoi și de Maramureș (1378), păstrându-și mereu titlul de voievod al românilor maramureșeni (Radu Popa, *op. cit.*, p. 189, 225) chiar atunci când voievod al Maramureșului devine, înainte de 1387, Drag. Cei doi frați se succed în funcții, de la o vreme intervenind (cu excepția voievodatului) și un al treilea frate Ioan, care nu apăruse până în 1368 (cf. Victor Motogna, *loc. cit.*), venit probabil chiar în acel an din Moldova (Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 65), cel înlocuit păstrându-și titlul onorific (ca voievod însă, doar Drag l-a înlocuit pe Balc înainte de 1387), în calitate de comiți de Maramureș și de Satu Mare (1378), ai secuilor (1387) și de Ugocea (Radu Popa, *op. cit.*, p. 189–191, 201–202). Ba la 1373 Balc, Drag și Ioan sunt amintiți drept curteni regali („*aule nostre familiares*“, Ioan Mihályi de Apșa, *loc. cit.*), iar în 1386 Drag face parte dintre cei zece magnați de frunte ai Ungariei care tratează la Győr împăcarea reginei Maria, fiica lui Ludovic I de Anjou, cu tânărul ei soț Sigismund de Luxemburg, doi ani mai târziu Ioan fiind mare comis al curții regale (Alexandru Filipașcu, *Voevodatul Maramureșului. Originea, structura și tendințele lui*, în „Transilvania“, Sibiu, LXXVI (1945), nr. 3–4, p. 31).

Fiii lui Sas amintiți participă, între altele, la campaniile din 1365–1368 ale lui Ludovic I împotriva țarului bulgar de Vidin, Strațimir, în care cade în luptă la 1365 cumnatul lor Dragomir, apoi în 1384 Drag și Ioan înfrâng pe lituani în Halici, primul fiind grav rănit cu această ocazie, în 1392 Balc și Drag se ilustrează în campania regală contra turcilor din Serbia (*ibidem*), nepotul lor de soră Tatomir moare în 1377 sub zidurile cetății Bețz, iar unul din fiii lui Balc ia parte, la începutul lui 1395, la campania lui Sigismund de Luxemburg împotriva lui Ștefan I în Moldova (Radu Popa, *Țara Maramureșului*, p. 236). Nu e de mirare că Drăgoșeștii au primit în a doua jumătate a secolului XIV numeroase daniile regale, „cu o risipitoare generozitate, unică prin proporțiile ei“ (Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 30). Cu acestea, dar și prin cotorpiri și chiar lupte cu caracter feudal, ei și-au format un imens domeniu de până la 300 de sate, din care numai în Maramureș aproape 50, cam jumătate din totalul așezărilor de aici, restul fiind repartizate în comitatele Sătmár, Ugocea, Sălaj și Solnoc-Dăbâca. La acestea se adăugau o seamă de târguri, cum ar fi Beltiugul (Béltek),

de la care urmașii lui Balc s-au numit familia Béltek (Sergiu Iosipescu, *Drăgoșeștii*, în „AG“, I (1994), nr. 1–2, p. 28) sau Sighet, și zece cetăți foste regale, din nord-vestul Transilvaniei, între care: Bécs (Tiszabécs), Nyaláb, Ugocea, Chiuar, Arieș, Hust [stăpânit direct din 1392, de la care a pornit confuzia de la începutul secolului XVII a raguzanului Giacomo di Pietro Luccari (*Copioso ristretto degli annali di Rausa libri quattro*, Ragusa, 1605, p. 105), care credea că în 1358 Dragoș sau Drăgoi (sic), baron de Hust, a trecut în Moldova, afirmație preluată cu naivitate de unii autori (Alexandru A. Bolșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei până la Întemeiere*, p. 104)] și Ardud. Pe lângă acestea trebuie să însumăm și domeniile „familiarilor“ (vasalilor) lor. Astfel că la sfârșitul secolului XIV imensul domeniu al Drăgoșeștilor de pe cursul superior al Tisei și cel inferior al Someșului, au ajuns un adevărat voievodat, doar cu unele enclave nobiliare maghiare (Radu Popa, *Țara Maramureșului*, p. 179, 231–234).

Pentru cârmuirea religioasă ortodoxă a acestei adevărate formațiuni politice românești de sub stăpânirea Drăgoșeștilor, rămași până la sfârșitul veacului XIV la legea strămoșească, și chiar asupra bisericii ortodoxe din întreg nord-vestul Transilvaniei, legată în viitor direct de Patriarhia din Constantinopol, în august 1391, Drag, care a venit personal în cetatea imperială, în ciuda asediului turcesc, a obținut un important act patriarhal. Prin acesta, voievozii Balc și Drag au făcut ca „mănăstirea moștenită din părinți“ din Peri, aflată în cnezatul sau „țara“ Tarasului, pe care îl stăpâneau din 1373, în vecinătatea Bedeului (cf. Marius Diaconescu, *Dragoș*, „descălecătorul“ Moldovei între legendă și realitate, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997, p. 80–81) să fie pusă sub protecția directă a Patriarhiei, devenind stavropighie, egumenul ei fiind declarat exarh (reprezentant al patriarhului) peste ținuturile supuse mănăstirii: Sălajul, Sănnicoară, Ugocea, Bereg, Ciceu, Unguraș și Bistra (discuția despre aceste topice la Radu Popa, *Țara Maramureșului*, p. 235–236), care dobândeau astfel funcțiile unui adevărat episcopat ortodox! Iar Balc și Drag, în calitate de voievozi, aveau dreptul de a alege egumenul mănăstirii, investit cu prerogative bisericești asemenea unui episcop (*Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV, București, 1982, p. 230–233). În plus, Drag a mai obținut de la patriarh pentru sine și fratele său dreptul de a numi în acele împrejurări pe conducătorul bisericii ortodoxe din Rusia Mică (Halici) (*ibidem*, p. 232–233), de care depindea până atunci biserica ortodoxă din Maramureș (cf. și Alexandru Filipașcu, *Voievodatul Maramureșului*, p. 33–34; Mihai Marina, „Maramureșenii“ — Portrete și medalioane —, Cluj-Napoca, 1998, p. 81–84).

Din ultimul deceniu al secolului XIV, după 1397, Sigismund de Luxemburg, începe însă procesul de limitare al puterii politice și teritoriale a Drăgoșeștilor din Ungaria, regele bazându-se pe vecinii inamici ai acestora, comitele Petru Perény sau familia lituană Koriatovici, care primise cetatea regală

Muncaci, din comitatul Bereg. În acest context se produce și decesul primilor doi frați, acum destul de vârstnici. Balc participă cu trupele sale maramureșene la revolta în favoarea pretendentului Ladislau de Durazzo, regele Siciliei, în 1401–1402, înfruntând pe P. Perény și Teodor Koriatovici, susținătorii lui Sigismund de Luxemburg, și chemând chiar ajutoare din Moldova. E declarat „infidel“ și moare înainte de 25 iunie 1402, când e amintit de fiii săi ca „răposat“ (Ioan Mihályi de Apsa, *Diplome maramureșene*, p. 128; Radu Popa, *op. cit.*, p. 237 și nota 100, 238; Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 35). Cu el se încheie și procesul transformării voievodatului românesc al Maramureșului, care își păstrase autonomia până pe la 1368, în comitat regal (Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 36–37).

Urmașii lui Balc, familia Bélteki (de la târgul Beltiug, Béltek, lângă Satu Mare), zisă uneori și Bélteki-Drágfy, n-a dat decât vreo două generații cunoscute, după 1450 intrând în anonimat, pe măsura destrămării domeniului lor.

Mai vîguroasă s-a dovedit ramura lui Drag. Acesta însă spoliat de reședința sa din cetatea Nyaláb prin furtul actelor de proprietate de către comitele P. Perény, s-a stins înainte de 31 decembrie 1400, când e amintit ca „răposat“ (*D.H.V.*, p. 528). Spre mijlocul secolului XV ramura principală a familiei, la a doua generație, stabilită în comitatul Sătmár și rămasă credincioasă regelui, s-a maghiarizat și catolicizat, luându-și numele de familie Drágfy. Acesta s-a ilustrat la a treia generație prin Bartolomeu Drágfy de „Beltewk“ (adică Beltiuc, Beltiug), ajuns chiar voievod al Transilvaniei (1495–1499), om de încredere al regelui Ungariei Vladislav II Jagiello, prieten al lui Ștefan cel Mare, al cărui letopiset de curte îl numește „cuscru“ [*Birtoc voievod era și cuscrul cu Ștefan voievod*] (*Cronicile slavo-române*, p. 11, 20)] și pe care cronica din Dubnic (Slovacia) păstrată în familia sa îl numește chiar „principe“, relevând rolul său în bătălia cu turcii de la Câmpul Pâinii din 1479 (I. Lupaș, „*Chronicon Dubnicense*» despre Ștefan cel Mare, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. X, 1929, p. 360–362. Cf. și idem, *Cuscrul maramureșan al lui Ștefan cel Mare: voievodul transilvan Bartolomeu Dragfi (1493–1498)*, în *Studii istorice*, IV, Sibiu, 1943, p. 14–23). Fiul său Ioan Drágfi a ajuns comite al curții regale și stegar al lui Ludovic II în bătălia cu turcii de la Mohács (1526), în care și-a aflat și el sfârșitul. Iar cu nepotul său, Gheorghe Drágfy, familia se stinge la 1555, averea ei moștenită de mama sa, Anna, fiica voievodului Transilvaniei Ștefan Báthory II de Somlyo (Șimleu) (1529–1533), ajungând prin actul reginei Isabela Zápolya din 10 iunie 1556 în stăpânirea celui de-al treilea soț al ei, Gheorghe Báthory de Ecsed (Iván Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzülékrendi tablakkal* [Familiiile din Ungaria cu blazoane și tabele genealogice], III, Pesta, 1858, p. 378–381; Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 34, nota 1; Sergiu Iosipescu, *Drăgoșeștii*, p. 27–29; Włodzimierz Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Varșovia, 1959, tabelul 86). În sfârșit, până și mormintele

Drăgfyeștilor din biserica lor de la Ardud au fost lichidate în 1567 (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 107).

Despre Ioan Românul, alt fiu al lui Sas, care apare în izvoare după 1368, când probabil a venit din Moldova, nu știm decât ceea ce am amintit mai sus. În orice caz, el nu apare niciodată cu titlul de voievod ca Balc și Drag, și este documentată doar o singură generație de urmași ai săi, astfel că linia sa cunoscută se stinge după 1415.

Nu avem nici un fel de date despre un alt frate al ultimilor doi, Dragomir, care nu trebuie confundat cu acel cumnat al său omonim (eroarea lui Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 29, nota 4), în afara unor diplome ca cele din 2 februarie 1365 și 27 iulie 1368, care îl amintesc ca refugiat în Ungaria, întotdeauna al treilea după Balc și Drag, „frații lui buni”, „carnalis” (*D.R.H.*, C, XII, p. 398–401; Victor Motogna, *Urmașii lui Dragoș*, p. 203–204).

În sfârșit, Ștefan, al patrulea fiu al lui Sas, menționat în cele două diplome de mai sus, s-a refugiat după data ultimei, în Haliciul tocmai intrat sub stăpânirea regelui polon Cazimir cel Mare, care i-a acordat proprietăți, întemeind familia Sas (Sasy) din Polonia. Descendenții săi de aici, purtând numele moșiilor principale pe care le stăpâneau, și alte familii românești din Halici, mai multe sau mai puțin înrudite cu a sa, au format cu timpul un „herb” (clan) cuprinzând în cele din urmă 64 de familii, având aceeași stemă sau mai adesea elemente ale ei, herbul Sas sau Drag-Sas [Ludwig Wyrstek, *Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej* (Drag-Sas în Ungaria și Rusia Haliciului), extras, Cracovia, 1932; W. Semkowicz, *O rodzie Dragów-Sasów* (Despre neamul Drag-Sas), extras, 1908].

Stema (în polonă numită tot *herb*) Sas (Drag-Sas), care provine de la Dragoș Descălecătorul, figurată și pe pecetea mânerului spadei sale sau a fiului său Sas, ajunsă în 1538 la Constantinopol, pe sigiliul voievodului ardelean Bartolomeu Drăgfy sau în cetatea acestuia de la Ardud (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 101–105 și fig. de la p. 144–145), iar în culori reprezentată în armorialele (*herbar*-iile) polone, înfățișează într-un scut albastru o semilună de aur orizontală, cu concavitatea în sus, având la cele două cornuri câte o stea de aur cu șase colțuri între care figurează o săgeată verticală cu vârful în sus [Stanisław Mieroszewski, *Kilka słów o heraldyce polskiej* (Câteva cuvinte despre heraldica poloneză), Cracovia, 1887, pl. 5, nr. 39], având în Polonia și două variante cu aceleași mobile altfel aranjate (*ibidem*, pl. 5, fig. 40–41), în secolul XV și începutul secolului XVI cea a Drăgfyeștilor ardeleni fiind înconjurată de doi dragoni încoronați încolăciți (Ludwig Wyrstek, *op. cit.*, p. 105, fig. 2; Valer Hossu, *Maramureș — pecete de țară*, p. 183. Însă nu toate stemele cu semilună și săgeată, numeroase în heraldica polonă, aparțin familiei Drag-Sas, după reproducerea autorului, p. 171–181).

Desigur, Ștefan fiul lui Sas, refugiat în Polonia, ar putea fi identificat cu Ștefan Ungurul, adică venit din Ungaria, căruia Cazimir cel Mare îi acordă în 1367 (corect 1368) satul Ryboticze și altele în districtul Przemysl, pentru că Ryboticze apare la 1570 în stăpânirea unui urmaș al său din herbul Drag-Sas (Ludwig Wyrstek, *op. cit.*, p. 31, 128–129, 150), dar nu se poate admite că s-ar fi stabilit încă din 1359 în Halici sub numele de Ștefan Românul (sic), erou al unei genealogii fanteziste, prin care s-ar fi asigurat continuitatea Drăgoșeștilor în Moldova (Valer Hossu, *op. cit.*, p. 70, 72, 128, 169, 170), pentru simplul fapt că el apare în Maramureș alături de frații săi Balc, Drag și Dragomir în diplomele regale, citate și mai sus, din 2 februarie 1365 și 27 iulie 1368 (*D.R.H.*, C, XII, p. 398–401; Victor Motogna, *Urmașii lui Dragoș*, p. 203–204).

Nu e însă mai puțin adevărat că diploma din 2 februarie 1365 arată că după fuga lui Balc și a fraților lui în Maramureș, în Moldova au rămas nu numai Sas cu doamna lui, ci și „foarte multe rude” din neamul Drăgoșeștilor, care acum nu ne sunt cunoscute, cum ar fi, desigur, acel „voievod român” Giurgiu, refugiat cu familia sa în Rusia Roșie, căruia guvernatorul regelui Ungariei, Ladislau de Opole, îi dăruiește în 1378 proprietăți în districtul Sambor, în schimbul unei dări și a serviciului militar cu o lăncie și doi călăreți arcași, înscriindu-l în herbul Drag-Sas (Ludwig Wyrstek, *op. cit.*, p. 56). Acesta și alții ca el vor fi ridicat pretendenți la scaunul Moldovei în ultimele patru decenii ale secolului XIV (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 92–93, 130–131), deși nu erau rude, ci mai degrabă adversari ai noii dinastii a Bogdăneștilor.

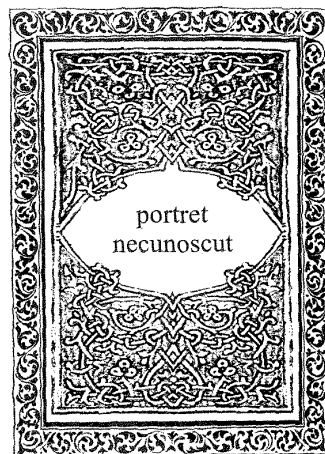
BOGDĂNEȘTII

BOGDAN I

<1363 (p. 1360 iunie 24 - a. 1365 februarie 2)>¹ – † <1367 spre sfârșit (a. 1368 iunie 29)>².

□ Prima biserică din Rădăuți, sub naosul celei de a doua biserici Sfântul Nicolae, episcopală, din același loc³.

- 1 Dacă predecesorul său Dragoș din Maramureș, „Descălecătorul” (cf. *supra*), a întemeiat un stat întins cel puțin în nord până la Siret, voievodul maramureșean Bogdan din Cuhea este făuritorul neatârării acestuia, extins spre miazănoapte, după surse polone, până la Nistru și al unei noi dinastii. Cu el începe neamul domnesc din Moldova de la 1363 până la 1595, care, ca și cel din Țara Românească, nu a avut nume de familie, trebuind, așadar, să fie numit corect al *Bogdăneștilor* (cf. Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești. Onomastica domnilor din Țara Românească și Moldova*, în mss.). În fapt, a fost și este încă numit, în chip eronat, al *Mușatinilor*, povestea acestui nume pornind de la mențiunea lui Grigore Ureche (poate a copistului acestuia) din secolul XVII despre „Pătru vodă, feciorul lui Mușatu” (*Letopisețul*, p. 72), după ce cronicile slavo-române anterioare îl numiseră pe acesta corect „fiul Mușatei” (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 61, 168, 177) sau în românește „Mușatin” (*ibidem*, p. 69). În cele din urmă însă B.P. Hasdeu este cel care în 1873, prin a sa *Istoria critică a românilor*, a impus numele de Mușatini, familie în care vedea chiar o ramură a Basarabilor olteni! (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 105–107; Alexandru A. Bolșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei până de Întemeiere*, București, 1979, p. 115–116).

Că Bogdan I este începtorul dinastiei și al familiei Bogdăneștilor o dovedesc, pe lângă *Pomelnicul mănăstirii Bistrița* (ed. Damian P. Bogdan, București, 1941, p. 86) și hrisovul lui Alexandru cel Bun din 7 ianuarie 1403, în care sunt înșirați strămoșii acestuia (filiație directă și rudele ce au domnit) (*D.R.H.*, A, I, p. 24), care încep cu numele său, și numirea de *Bogdania* pe care o dau turcii otomani Moldovei în toată vremea cât au avut relații cu aceasta, în vreme ce Țara Românească o numesc Iflac (Valahia). Tot așa cum polonii venind din direcția opusă au numit Moldova Valahia, până târziu în secolul XVII, iar Țara Românească, la care au ajuns cu legăturile diplomatice abia în vremea lui Mircea cel Bătrân, *Basarabia*, tot după numele întemeietorului, Basarab I (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 41–42).

Ca și în cazul lui Dragoș, cu care Bogdan nu se înrudea în nici un fel, nici tatăl acestuia din urmă nu e cunoscut. În schimb, se știe că Bogdan era stăpân în cadrul unui cnezat de vale din sud-vestul Maramureșului cu reședința la Cuhea (acum Bogdan Vodă), la nord-est de Ieud. Acesta cuprinsese inițial 17–18 sate stăpânite cu diplomă de întărire, de la regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, dinainte, așadar, de 1342, cu centrul pe văile superioare ale Izei și Vișeuului. Înainte de 1353 cnezatul se împărțise între Ioan și Ștefan, fiii decedatului Iuga, cărora le reveniseră 9–10 sate, cu reședința la Rozavlea pe Iza, și Bogdan, unchiul lor, fratele lui Iuga, care stăpânea 8 sate, cu reședința familiei de la Cuhea (Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. a II-a, București, 1997, p. 76–77, harta, fig. 4, p. 144–148, harta, fig. 10; Radu Popa, Mircea Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea din centrul voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, p. 6–7).

La Cuhea, așadar, pe malul stâng al Izei, pe o mică înălțime, în partea opusă satului, se afla „castelul” lui Bogdan: o casă dreptunghiulară mare (12 x 9 m), apărată de o palisadă cu stâlpi groși de lemn, asediată, incendiată și refăcută de două ori înainte, aproximativ, de 1360 (Radu Popa, Mircea Zdroba, *op. cit.*, p. 7–10, 13, 15, 18, 21–25, 32, 52). Nu departe, dincolo de Iza, se află o biserică de piatră, relativ mare (23/11,50 m), construită, după monedele aflate în mormintele ce au aparținut, probabil, înaintașilor lui Bogdan, înainte de 1343, având și cimitir în jur (*ibidem*, p. 8, 35, 37–38, 42; Radu Popa, *Biserica de piatră de la Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea*, în „SCIV”, XVII (1966), nr. 3, p. 514–527). Fără îndoială aici s-au aflat rădăcinile strămoșești ale lui Bogdan, de altfel, ea înlocuiește o altă biserică, probabil de lemn, anterioară, și pe bună dreptate a fost criticată părerea mai veche a istoriografiei maghiare, care vorbea despre imigrarea principalelor familii din Maramureș la începutul secolului XIV din ... Serbia sau Țara Românească! (Aurel Decei, *Une opinion tendencieuse de l'historiographie hongroise. Les origines de Bogdan I, fondateur de la Moldavie*, în „Revue de Transylvanie”, V (1939), nr. 3, p. 289–312). Descoperirea unor vâr-

furi de săgeți aparținând atacatorilor reședinței de două ori incendiată a lui Bogdan și a șase piteni din prima jumătate a secolului XIV (Radu Popa, Mircea Zdroba, *op. cit.*, p. 22–25, 32, 52), arată că aici s-au produs evenimente militare, pe care, din păcate, izvoarele scrise nu le amintesc.

Cert este că la 21 octombrie 1343, după moartea regelui Carol Robert, la 16 iulie 1342, pe care mai înainte îl slujise în expediții militare, și care se pare că îi concedase stema sa de familie (crini de aur în câmp albastru), pare că și elemente din cea ungară (fascii) (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*, București, 1973, p. 112–113; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 302–307), la începutul domniei lui Ludovic I de Anjou, Bogdan apare decăzut din demnitatea de voievod de Maramureș (nu știm de când o deținea) și declarat infidel: „Bogdan fost voievod al Maramureșului infidelul nostru“ (*Boghdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis*). Pricina era conflictul din iarna 1342–1343 între voievodul Bogdan, aliat cu voievodul de Bereg, Crăciun din Bilca, și Ioan, fiul lui Dionisie din Kőlcse (în nordul comitatului Sătmár), desigur partizan al noului rege (Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 17; *D.I.R.*, C, XIV-4, p. 157; *D.H.V.*, p. 99–103; Radu Popa, *Țara Maramureșului*, p. 186, 226–227; Alexandru Filipașcu, *Voievodatul Maramureșului*, în „*Transilvania*“, LXXVI (1945), nr. 3–4, p. 21–25). Din acest moment, Bogdan e numit *voievod* doar în calitate de *fost voievod* al Maramureșului pe care nu îl va părăsi definitiv decât pe la 1363.

Un alt moment de ostilitate împotriva slujitorilor credincioși ai regelui a avut loc în 1349, înainte de 15 septembrie, când Ștefan, nepotul de frate al lui Bogdan, pustiește cnezatul Marei, de la nord-vest de Cuhea, alungând din Giulești pe cneazul Gyula cu cei șase fii ai săi fideli lui Ludovic I. Regele însuși poruncește voievodului Ioan, chiar fratele lui Ștefan, la 15 septembrie, să-i repună în drepturi pe cei alungați pentru că au refuzat să treacă de partea acestuia și a unchiului său Bogdan, „*fostul voievod*“, „*necredincioși cunoscuți ai regatului nostru*“ (Ioan Mihályi de Apșa, *op. cit.*, p. 26–27).

Încercarea lui Bogdan de a-și atrage partizani ostili regelui în Maramureș nu a reușit. După Ioan, ajuns chiar voievod al Maramureșului și însoțitor al regelui Ludovic I, l-a părăsit și fratele acestuia, Ștefan, trecând de partea regelui probabil cu prilejul campaniei regale din Halici împotriva lituanilor din martie 1352 (Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 26), urmând apoi fratelui său ca voievod al Maramureșului (ante 1360) (Radu Popa, *op. cit.*, p. 191). Ca atare, la cererea acestora, Ludovic I poruncește la începutul anului următor, 1353, capitlului din Agria delimitarea părților din moșia Cuhea ale lui Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, „*slujitori credincioși*“ ai regelui, de „*pământurile sau moșiile voievodului Bogdan, unchiul lor*“, ceea ce s-a și înfăptuit între 1 aprilie și 14 mai 1353 (*D.R.H.*, C, X, p. 213–216). Nu era doar o delimitare de proprietăți, ci o despărțire a familiei.

Nu avem date din care să rezulte participarea lui Bogdan la răscoala împotriva stăpânirii maghiare din Moldova și a voievodului Sas din anul 1359, înăbușită de trupele regale, în care s-a ilustrat, cum am mai amintit, Dragoș din Giulești, cel alungat în urmă cu zece ani de pe moșia sa, împreună cu tatăl și frații săi, pentru loialitatea față de rege, de Ștefan, nepotul lui Bogdan. Totuși această participare sau legătură presupusă (cf. Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 100, 120; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 290) e foarte plauzibilă. Pentru meritele sale în „*reașezarea țării noastre a Moldovei*“ și aducerea în credință către coroana regală a multor „*români răzvrățiți, rătăciți din calea credinței datorate*“ acesteia, la 20 martie 1360, Dragoș a primit de la Ludovic I șase sate românești din Maramureș (*D.R.H.*, D, I, p. 75–78). Acestea însă nu erau ale lui Bogdan, rămas totuși liniștit, cel puțin în aparență, la Cuhea. Pentru că doar trei luni mai târziu, la 24 iunie 1360, Ludovic întărea actul de împărțire a moșiei Cuhea al capitlului din Agria de la 14 mai 1360, la cererea nepoților acestuia, Ștefan și Ioan, pe care îi copleșește de laude; Ștefan fiind acum „*voievodul nostru de Maramureș, iubitul și credinciosul nostru*“, „*aducându-și înălțimea noastră iar aminte de faptele de credință și îndatoririle vrednice de laudă ale bunelor lor slujbe, ce ni le-au făcut nouă după cerința stării și puterea lor*“ (*D.R.H.*, C, X, p. 512–514). Explicația genezei actului este, fie că cei doi au participat la înfrângerea răsculaților moldoveni, fie, sau și, că urmăreau, desigur, în acest fel să-l asigure pe regele Ungariei de credința lor, de faptul că nu s-au solidarizat cu infidelul lor unchi, ceea ce ar dovedi indirect, dar semnificativ, că acesta a avut legături cu răsculații din Moldova din anul trecut. Pentru că la fel vor face cei doi nepoți de frate ai lui Bogdan și în 1365, după trecerea definitivă a unchiului lor în Moldova și confiscarea părții acestuia din domeniul Cuhea, înainte de 2 februarie 1365, regele întărind, opt luni mai târziu, la 26 septembrie 1365, actele, amintite mai sus, din 24 iunie 1360 și 14 mai 1353 de împărțire a moșiei Cuhea și confirmarea stăpânirii celor doi frați pe partea lor nefiscată (*D.R.H.*, C, XII, p. 448).

De vreme ce Bogdan se afla încă în Maramureș la 24 iunie 1360, iar trecerea sa în Moldova a avut loc cu câțva timp înainte de 2 februarie 1365, când regele Ludovic I de Anjou dăruiește voievodului maramureșan Balc și fraților săi partea din moșia Cuhea și satele ei, confiscate „*de la voievodul Bogdan și fii săi, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință*“ care i-a dus în Moldova (*ibidem*, p. 398–401), rezultă că venirea lui Bogdan la răsărit de Carpați a avut loc în intervalul dintre cele două date. Când anume? Ținându-se seama că letopisețele de tip Putna ca și prima listă de domni de la Dragoș la Bogdan II indică patru ani de domnie pentru Bogdan I, sau chiar patru ani și două luni, într-o variantă a listei amintite (*Cronicile slavo-române*, p. 39–40, 44, 48, 55, 60, 69, 168, 177) și că domnia lui s-a sfârșit cu destul de mult timp înainte de 29 iunie 1368 (cf. *infra*), înseamnă că a început foarte probabil în a doua jumătate a anului 1363 (cf. și Aurelian Sacerdoțeanu, *Succe-*

siunea domnului Moldovei până la Alexandru cel Bun, în „Rsl“, Istorie, XI (1965), p. 229; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 87–92, 283–288; idem, *Un ctitor de țară: Bogdan I*, în „MI“, VII (1973), nr. 2, p. 42).

Cum anume s-a petrecut trecerea lui Bogdan cu fiii și cu o seamă de vasali și slujitori în Moldova în 1363, unde, desigur, își avea aliați, nemulțumiți de stăpânirea lui Sas, obediență față de regele Ungariei, nu se prea știe. Cronicarul apologet al lui Ludovic I, contemporan evenimentelor, Ioan de Târnave (1320–1395), spune — fără vreo precizare cronologică — că „*Bogdan voievodul românilor din Maramureș, adunând la el pe românii aceluia district, a trecut în taină în țara Moldovei, care era supusă coroanei Ungariei, dar din cauza vecinătății tătarilor de mult timp părăsită de locuitori. Și cu toate că a fost combătut mai adeseori de oastea regelui însuși, totuși crescând marele număr al românilor locuitori în aceea țară, s-a dezvoltat ca stat*“ (în *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, ed. J.G. Schwandtner, Tirnavia, 1765, p. 317; Viena, 1766, p. 243. Cf. și Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, I, București, 1968, p. 702; Maria Holban, *În jurul „cronicii“ arhidiaconului Ioan de Târnave (Küküllö) și informațiile privind pe români*, în „AIIAI“, XXI (1984), p. 99–100). Trecerea în taină în Moldova, desigur pentru a realiza surprinderea inamicului, și faptul că Bogdan a purtat aici lupte grele cu Balc și ceilalți fii ai lui Sas sunt confirmate de diploma regală acordată lui Balc de Ludovic I la 2 februarie 1365. Aici se vorbește mai pe larg de acele lupte în care acesta și-a vărsat sângele și a îndurat „*răni cumplite*“, iar unii frați, rude și slujitori au suferit „*moarte crudă*“. Se arată că Bogdan și fiii săi nu erau la prima abatere față de credința datorată regelui, căci diavolul „*i-a îndemnat de mai multe ori*“ să devieze de la aceasta. Ca atare i se ia partea sa din moșia Cuhea, donată lui Balc, o dată cu titlul de voievod de Maramureș, luat de la nepotul său Ștefan, cu toate că acesta și fratele său Ioan nu-l însoțiseră pe Bogdan în Moldova. Este interesant de observat că în act se face deosebire între Ungaria și țara Moldovei, plecarea lui Bogdan având loc „*din zisul nostru regat al Ungariei în suspomenita noastră țară moldovenească*“, și, de asemenea, că la acea dată, 2 februarie 1365, luptele în aceasta din urmă nu se încheiaseră, iar Balc era lăudat de rege și pentru slujbele pe care „*știm că le îndeplinește și acum*“ (D.R.H., C, XII, p. 398–401. Pentru continuarea luptelor oștilor maghiare cu Bogdan I, cf. și Dimitrie Onciul, *op. cit.*, p. 708–709). Pe bună dreptate, acesta a fost socotit actul de atestare al voievodatului Moldovei.

Numai că Ludovic I, care ordonase mobilizarea oștilor regatului în aceeași lună, la 24 februarie 1365, la Timișoara, pentru o expediție împotriva domnului Țării Românești Vlaicu, care se înscăunase fără aprobarea sa (D.R.H., D, I, p. 78–80), a oprit campaniile în ambele țări române extracarpatice, regele pornind asupra Vidinului. Întemeietorul statului moldovenesc neatârnat și al primei sale dinastii și-a putut sfârși astfel viața în scaun, în împrejurări altfel necunoscute.

2. Decesul lui Bogdan I poate fi stabilit *ante quem* în legătură cu datarea bătăliei zisă de la „Plonini“ sau „Codrii Plonini“ din Țara Șepenițului, între nepoții săi de fiu, Ștefan moștenitorul scaunului, susținut de poloni, și Petru, care îi luase domnia, cu sprijin din Maramureș, care a avut loc după 29 iunie, foarte probabil 1368, mai degrabă decât 1367, cum s-a presupus un timp. Deoarece între moartea lui Bogdan I și bătălia din Codrii Plonini desfășurată după 29 iunie, adică în iulie, s-au petrecut, după izvoare polone, care vor fi analizate mai jos, următoarele evenimente: instalarea în scaun a lui Ștefan, răzvrătirea și alungarea sa de către Petru, începutul domniei acestuia (cf. *infra*), în paralel cu călătoria fratelui său în Polonia, depunerea de către acesta a omagiului către regele Cazimir cel Mare, mobilizarea oastei polone și drumul ei până dincolo de Nistru, este evident că intervalul amintit a fost destul de lung, astfel că se poate admite decesul lui Bogdan I în a doua parte, poate chiar spre sfârșitul anului 1367.

3. A fost înmormântat în prima biserică de lemn de la Rădăuți, nu se știe de cine ctitorită, datând din primele două decade ale secolului XIV, evitându-se, astfel, lăcașurile din Siretul Drăgoșeștilor. Ulterior, nepotul său Petru, fiul Margaretei (Mușata) a înlocuit biserica de lemn cu una de zid, domnească, cu hramul Sfântul Nicolae, ulterior episcopală. Mormântul lui Bogdan I a rămas sub naosul acestei de-a doua biserici, în poziție centrală. Îmbrăcămintea aflată cu ocazia cercetării arheologice a mormântului era cea a unui cavaler din a doua jumătate a secolului XIV. O tunică cavaleriească fusese împodobită de 63 de nasturi de argint, aur și email verde: 33 de la gât la genunchi și câte 15 în lungul fiecărui antebrăț. Coincidență sau nu, observ că acestea erau și culorile stemei de familie a Bogdăneștilor în vremea lui Ștefan cel Mare.

La mâna stângă, decedatul avea un inel de aur masiv, încrustat cu email negru, considerat a fi un talisman, lucrare atribuită unui meșter genovez din Pera, Caffa sau Cetatea Albă. O inscripție cu caractere arabe, nedescifrată, incizată ulterior, ar indica un prim posesor, o căpetenie tătară, de felul celor care stăpâneau pe Nistru la Orheiul Vechi, de la care ar fi putut trece la Bogdan I, eventual pe calea unei legături politice (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I*, în „SCIVA“, XXXIV (1983), nr. 4, p. 326–328; idem, *O alianță moldo-tătară în vremea lui Bogdan I*, în „MI“, XVII (1983), nr. 5, p. 12–14).

Lespedea funerară originală nu s-a păstrat. Cea care se vede a fost pusă din porunca lui Ștefan cel Mare la 27 ianuarie 1480 de „*mistr Ian*“, desigur un pietrar polonez, care a făcut în același timp și lespezile de mormânt ale celorlalți strămoși ai lui Ștefan din aceeași biserică. Fixată pe un soclu (0,395 m) cu urme de pictură, inscripția pietrei tombale arăta că a fost pusă de Ștefan pe mormântul „*străbunicului său*“. Suprafața centrală e împodobită cu motivul bizantin al palmetei, frunză cu 3–6 lobi (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 252; Florentina Dumitru

trescu, *Motivul palmei în decorația medievală românească*, în *Omagiu lui George Oprescu*, București, 1961, p. 145, 152, fig. 5).

Se crede că tabloul votiv datând dinainte de 1559 ar reprezenta pe Bogdan I și familia sa (Alexandru A. Bolșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei*, p. 114–115), dar în acest caz ar fi vorba mai degrabă de Petru fiul Mușatei, ctitorul presupus al bisericii de zid (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *O alianță*, p. 12).

PETRU (I) FIUL LUI ȘTEFAN

<1367 spre sfârșit> — 1368 p. iulie².
□ Necunoscut³.

- 1 Primul domn cu acest nume nu a fost cel numit „întâiul” de către istorici și cunoscut ca fiu al Margaretei (Mușata), ci un văr al său, fiul lui Ștefan, feciorul cel mare al lui Bogdan I. Scurta sa domnie, de circa jumătate de an, l-a exclus pe nedrept din lista domnilor Moldovei. Ca atare, stăruie aici asupra lui ceva mai mult, încercând să lămuresc, totodată, episodul enigmatic al bătăliei din Codrîi Plonini de care se leagă istoria sa. Se știe că Bogdan I a avut mai mulți fii. Actul lui Ludovic I de Anjou din 2 februarie 1365 menționează în două rânduri chiar, pe „voievodul Bogdan și fiii săi” (D.R.H.; C, XII, p. 398–401). Cronicile moldovene din secolele XV–XVI

cunosc însă doar pe unul dintre aceștia, care a domnit ceva mai mult, Lațcu (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 60, 69, 168, 177). Numai că acesta nu era cel mai mare dintre fiii lui Bogdan și nu el i-a succedat în 1363. În chip firesc, trebuia să-i urmeze fiul cel mare. Aici intervine însă un element ciudat, o discrepanță între datele vechilor letopisește moldovene și cronicile polone, singurele care oferă unele informații despre această vreme, sesizată pentru prima dată de Grigore Ureche. El a observat că sub anul 6867 (1359) letopisețul moldovenesc vorbește despre domnia lui Dragoș vodă, iar cel „leșesc”, adică cronică lui Martin Kromer în limba latină, la care adaugă pe „cronicarul Bielschi”, acesta sub anul 1359, despre un Ștefan vodă, pe care Ureche îl socotește Ștefan I (1394–1399), fiul lui Roman I. Pus în fața unei opțiuni, acordă explicit mai multă încredere cronicarilor străini, după care relatează lupta dintre fiii acelui Ștefan vodă: Ștefan cu ajutor polon și Petru cu sprijin unguresc (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 73–74), adică ceea ce istoricii numesc bătălia din Codrîi Plonini, sau de la Plonini.

Însă cu mult înaintea lui Grigore Ureche, prima listă de domni ai Moldovei, dinainte de Ștefan cel Mare, păstrată într-o copie sau alcătuire din secolul XVI, menționează la o reluare de către un al doilea autor al listei, între Sas și Bogdan II pe un Ștefan, despre care ce va fi fost spus a dispărut, din păcate, o dată cu tăierea paginii la legarea manuscrisului (*Cronicile slavo-române*, p. 39–40). S-a observat însă că e vorba de același personaj amintit de cronicarii poloni, tatăl celor doi voievozi care s-au luptat la Codrîi Plonini (cf. C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „AIIAI”, V (1968), p. 21–22) și s-au adus argumente că ar fi vorba de un fiu ca atare al lui Bogdan I (*ibidem*, p. 21; P.P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*, în „Studii”, IX (1956), nr. 4, p. 109), mai apoi identificat cu Costea voievod din pomelnicul mănăstirii Bistrița (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 117–118, 220–221; cf. și p. 99).

Cheia enigmei acestui Ștefan, ai cărui fii, Ștefan și Petru, au urmat la tronul Moldovei între Bogdan I și Lațcu, stă însă în izvoarele narative polone, singurele care îi amintesc pe toți trei. Acestea s-au referit de fapt la primul contact politico-militar moldo-polon, petrecut în timpul lui Cazimir cel Mare (1333–1370), îndată după ce în 1366 a fost impusă temeinic stăpânirea polonă în Halici, Chełm—Belz și în Volânia apuseană, și suzeranitatea Coroanei polone asupra Volâniei răsăritene și a Podoliei apusene, stăpânite de cnezii lituani Koriatovici, din neamul Gedymin (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 72–73). Moartea lui Bogdan I spre sfârșitul anului 1367 (cf. *supra*) și luptele între nepoții de la fiul său cel mare au implicat Polonia în confruntările pentru domnie, prilej

pentru Cazimir cel Mare să-și impună suzeranitatea și asupra Moldovei, noua sa vecină.

Drept urmare, cronicarii poloni din secolele XV–XVI s-au aplecat cu stăruință asupra acestui moment. Din nefericire, cunoștințele lor asupra istoriei Moldovei erau foarte sumare. Nici nu auziseră despre Bogdan I, iar datele despre istoria românilor le încep cu biruința din 1330 a lui Basarab I asupra regelui Ungariei, Carol Robert, cumnatul lui Cazimir cel Mare, despre care citiseră în cronicile ungare. Urmașul lui Basarab I, despre care nu știu că a domnit în Țara Românească, ci doar peste valahi de origine latină (cum erau și cei din Moldova, pe care polonii o numeau până în secolul XVII Valahia) este ... Ștefan, menționat doar cu prilejul morții sale, care a lăsat pe cei doi fii, Ștefan și Petru, rivali la domnie. Astfel prezintă lucrurile toți cronicarii poloni din secolele XV–XVI până la Martin (Joachim) Bielski inclusiv.

Punctul de pornire al acestor afirmații este în marea cronică latină a canonicului Jan Długosz (1415–1480), secretar regal, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, I, publicată pentru partea care ne interesează abia în 1711, dar cunoscută în manuscris de Matei Miechowski și Martin Kromer, de la ultimul pornind Martin (Joachim) Bielski și Grigore Ureche.

Folosind arhiva și tradiția orală ale familiei cardinalului Zbigniew Oleśnicki (1389–1455), în cancelaria căruia slujise în tinerețe, între 1434 și 1455, Długosz reînvie după aproape un secol un episod neînregistrat de cronica lui Cazimir cel Mare, desigur pentru a proteja prestigiul regal. Mai obiectiv, J. Długosz arată la anul 1359 că după moartea lui Ștefan pe care îl socotește „voievod al Moldovei“ (*Moldaviae Voievodae*), a început o luptă crâncenă pentru domnie și succesiune între cei doi fii ai săi: Petru, cel mai tânăr, susținut de majoritatea românilor și de „provincialii unguri“, adică maramureșenii din Moldova, care a ocupat singur „domnia Moldovei“ (*Moldaviae Principatum*), și Ștefan, fratele său mai mare, nevoit astfel, cu o seamă de boieri să fugă la regele Cazimir, cerându-i ajutor militar pentru așezarea în scaun, în schimbul legământului de fidelitate și supunere a sa și a urmașilor săi. Drept urmare a acestuia, regele i-a dat în sprijin oșteni din părțile Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și Rusiei Roșii, cu care a pornit spre Moldova, a doua zi după Sfinții Petru și Pavel, așadar, la 30 iunie. După unele ciocniri, polonii au fost înfrânți în codrii numiți Plonini de către români, în Țara Șepenițului, pe unde trecea drumul polonilor cu Ștefan (spre Siret), prăvălind copacii înținați de o parte și de alta a drumului asupra oștii polone, și prin trecerea românilor din tabăra lui Ștefan în cea a fratelui său. Între captivii răscumpărați de regele Cazimir s-a aflat și cavalerul Zbigniew Oleśnicki din herbul Dębno, bunicul cardinalului cu același nume pe lângă care slujise Długosz, ce s-a ales cu picioarele zdrobite, rămânând șchiop tot restul vieții. Nawoj Tęczynski, fiul voievodului Cracoviei, Alexandru Tęczynski, conducătorul steagului herbului (clanului) Topor, a

reușit să fugă din prinsoare, ajungând tocmai la Roma, unde a devenit preot. Polonii au pierdut 11 steaguri: 3 ale provinciilor regale (Cracovia, Sandomir și Liov — adică Halici) și 9 ale herburilor nobiliare (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, I, Leipzig, 1711, col. 1 122–1 124. Cf. și Ion I. Nistor, *Lucius Aprobianus — eroul Țării Șepenițului* —, în „AAR“, M.S.I., S. III, 1941, p. 145–147, 174–176; P.P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 97–98).

Bătălia s-a dat în Țara Șepenițului (regiune geografică), pe teritoriul Moldovei, în codrii din zona deluroasă de la sud de Nistru, o prelungire spre est a Munților Plonini (de la polonul *połonina* = plai), aparținând Carpaților Ruteniei, codrii numiți astfel și de români tot Plonini, în porțiunea relativ scurtă a drumului principal de la nord de Prut, dintre Sniatyn și vadul de la Cernăuți (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 76. Cf. și Jacques Ancel, *Manuel géographique de politique européenne*, I, *L'Europe Centrale*, Paris, 1936, p. 171 și harta anexă).

J. Długosz, interesat doar de soarta armatei polone, nu ne spune ce s-a întâmplat cu protagoniștii moldoveni, Ștefan înfrântul și Petru învingătorul. Nu putem înțelege decât că acesta din urmă și-a continuat domnia, care dura deja de mai bine de jumătate de an, de la sfârșitul lui 1367 până în iulie 1368, când a avut loc lupta.

Relatarea lui Długosz nu este singura. În secolul XV s-au scris nu mai puțin de 11 biografii ale cardinalului Zbigniew Oleśnicki, episcop de Cracovia, două aparținând chiar lui Długosz, în unele vorbindu-se și despre bunicul omonim al acestuia, participant la bătălia din Codrii Plonini. Una din aceste *Vita Sbignei*, care ne interesează, a fost atribuită și ea lui J. Długosz, pe lângă cele două amintite, dar mai nou se consideră că ea aparține unui fost student al Universității Jagiellone din Cracovia, aflat în legătură cu cancelaria cardinalului episcop spre anul 1455. Acesta a folosit pentru relatarea despre participarea bătrânului Oleśnicki la bătălia din Codrii Plonini fie cronica lui Długosz, fie arhivele utilizate și de către acesta, și la rândul său acest text a fost întrebuințat de umanistul italian, aflat în slujba regelui Poloniei, contemporan cu Długosz, Filippo Buonaccorsi Callimachus, în a sa *Vita et mores Sbignei cardinalis* [Maria Koczarska, *Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego* (Biografiile din secolul XV ale lui Zbigniew Oleśnicki), în „*Studia Źródłoznawe*“, Varșovia—Poznań, XXIV (1979), p. 5–30, 49–52).

În *Vita Sbignei* se afirmă că în 1359, în vremea regelui Cazimir (cel Mare), oastea polonă a fost nimicită în Moldova (nu se mai precizează în Țara Șepenițului), prin prăvălirea copacilor înținați asupra ei, iar Zbigniew Oleśnicki lovit de un copac la picior a fost prins și ucis de români (*ibidem*, p. 57; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 99. O traducere defectuoasă la Ion I. Nistor, *op. cit.*,

p. 144). Voievozii moldoveni nici măcar nu sunt amintiți, iar bunicul eroului biografiei este ucis de moldoveni, deși Długosz arată că el a supraviețuit.

Acest scurt pasaj a fost preluat de Filippo Buonaccorsi Callimachus, care nu a cunoscut relatarea din cronica lui Długosz, dezvoltându-l pe la 1479–1480, sau chiar după aceea, în biografia pe care am văzut că și el o închină cardinalului Oleśnicki. Textul lui Callimachus, mai mult literar decât istoric, este completat din fantezia renașcentistă a acestuia. Astfel, conducătorul oștii polone devine chiar Zbigniew Oleśnicki, iar cel al moldovenilor „Lucius Aproxianus, un bărbat de gravitate antică, romană”, care moare într-un imaginar duel cu Oleśnicki, la rândul său ucis apoi prin prăbușirea copacilor înținați de către moldoveni (Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 140–142, 174–176; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 98). Nu se reproduce nici măcar data, 1359, din *Vita Sbignei* și desigur nu apar numele lui Ștefan și ale celor doi fii ai săi, pe care Callimachus nu le cunoștea.

Ca atare, singura sursă serioasă din secolul XV pentru lupta din Codrîi Plonini și acțiunile voievozilor Ștefan și Petru rămâne cronica lui J. Długosz. De altfel, doar informațiile textului respectiv din aceasta au fost reproduse de cronicarii poloni din secolele XVI–XVII direct de: Matei Miechowski (1452–1523), care însă în ediția a doua a lucrării sale *Chronica polonorum* (Viena, 1521), cenzurată de oficialitatea polonă, nici nu mai amintește episodul Plonini, defavorabil „Coroanei”, Martin Kromer (1512–1589), care, dacă în *De origine et rebus getis polonorum libri XXX*, Viena, 1568, p. 213, rezumă întocmai textul lui Długosz, în altă lucrare a sa *Polonia*, Köln, 1589, p. 215–217, plasează lupta de la Plonini în iulie 1358 (!) (cf. și P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 99), sau indirect de: Martin (Joachim) Bielski (1540–1598), care în *Kronika Polska* (Cracovia, 1597; ed. J. Turowski, I, Sanok, 1856, p. 406), preia știrile despre Plonini de la Miechowski și Kromer, la fel și ca și Alexandru Gwagnin în *Kronika Sarmacji europejskiej* (Cronica Sarmăției europene), Cracovia, 1611, p. 78.

O mult prea stufoasă istoriografie polonă și română s-a pronunțat din secolul XIX și până astăzi în fel și chip (*quot capita, tot sensu*) asupra anului și a identificării personajelor voievodale românești implicate în episodul „Plonini” [cea polonă la Ilona Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV și XV), Poznań, 1996, p. 31–32; I. Corfus, *Pagini de istorie românească în noi publicații polone*, în „AIIAI”, V (1968), p. 218–219; cea românească la C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „RIR”, X (1940), p. 240–244; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359–1457)*, Iași, 1978, p. 30–31; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 98–103]. Sintetizând zecile de păreri care adoptă total, parțial, sau

resping afirmațiile lui Długosz, observ că aproape toți istoricii poloni acceptă plasarea evenimentelor în 1359, la fel, majoritatea celor români, până în zilele noastre (cf. Victor Spinei, Șerban Papacostea), neținând seama că 1359 este de fapt anul restaurării stăpânirii maghiare și a lui Sas vodă (cf. *supra*) cu aportul lui Dragoș din Giulești. Doar C. Kogălniceanu (*Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 69–70), și fără să cunoască părerea acestuia, P.P. Panaitescu (*Din istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 110–113), plasează episodul „Plonini” în 1377, C. Cihodaru în 1369 (*Tradiția letopisetelor*, p. 22), iar Ștefan S. Gorovei în 1367–1368 (*Întemeierea Moldovei*, p. 98–99, 146–147, 219–220), ultimii doi prezentând argumente demne de luat în seamă, în parte apropiate de cele ale istoricilor poloni Kazimierz Myśliński, care trimite la anul 1368 [*Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340–1400* (Istoria unei cariere politice în Polonia medievală. Dimitrie din Goraj 1340–1400), Lublin, 1981, p. 92–106 (traducere la Veniamin Ciobanu, *Din nou despre „lupta de la Plonini”*, în „AIIAI”, XXI (1984), p. 139–144); idem, *Jan Długosz a południowowschodnia polityka Polski w XIV wieku. Kwestia datowania wyprawy mołdawskiej Kazimierza Wielkiego* (Jan Długosz și politica sud-estică a Poloniei în secolul XIV. Problema datării expediției moldovenești a lui Cazimir cel Mare), în *Długossiana*, Cz. 2, Zeszyty Nankowe UJ, Prace historyczne, z. 76, Varșovia—Cracovia, 1985, p. 103–113] și Jerzy Sperka care se referă la intervalul 1367–1369 [*Jeszcze raz w kwestii datowania wyprawy mołdawskiej Kazimierza Wielkiego* (Din nou despre problema datării expediției moldovenești a lui Cazimir cel Mare), în „Studia Historyczne”, XXXIV (1991), nr. 1, p. 125–132].

În ceea ce privește personajele implicate în bătălia din Codrîi Plonini, episod socotit pe bună dreptate „o cheie de boltă, un pilon în jurul căruia se clădește genealogia și cronologia primilor voievozi moldoveni din secolul al XIV-lea” (Ștefan S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 116), fapt pentru care îi acordăm aici atenția cuvenită, istoricii români, mai puțin cei poloni, au văzut în Ștefan și Petru, fiii unui voievod Ștefan, fie voievozi rivali din Țara Șepenițului, eventual dinainte de întemeierea statului moldovenesc (?!), fie, pe bună dreptate, ai Moldovei (cum arată, de altfel Długosz, care pomeneste Țara Șepenițului doar ca un reper geografic nu politic), adăugând argumentul de netăgăduit al continuității dinastiei lui Bogdan I. Mai departe însă, cei români s-au desprins cu greu de premiza greșită a identificării lui Ștefan cu Ștefan I (1394–1399), care a persistat de la Grigore Ureche la A.D. Xenopol și chiar mai târziu, în secolul XX, ca să nu mai pomenim alte fantezii (identificarea cu Ștefan din Halici, fiul lui Sas și nepotul lui Dragoș, la Valer Hossu, *Maramureș — pecete de țară*, Cluj-Napoca, 1998, p. 72–73), iar cei poloni mai cred și astăzi cu tărie în această contopire, Ștefan—Ștefan I.

Dacă acum cei mai mulți istorici români au renunțat la aceasta, în schimb pentru ei, *fără excepții*, Petru din relatarea lui Długosz nu poate fi decât „Petru I”, fiul Margaretei (Mușata), deoarece, cum menționează Ștefan S. Gorovei, acesta este „singurul principe moldovean cu acest nume în veacul al XIV-lea, iar din cronica lui Długosz se vede că învingătorul de la «Plonini» a păstrat tronul” (*Întemeierea Moldovei*, p. 98), același autor acceptând totuși că pe lângă „domniile oficial recunoscute, menționate în documente și ale căror durate au fost înscrise în cronici”, „în această perioadă, s-au putut afirma și diverse pretendențe la tron, fără să se excludă existența unor lupte pentru putere” (*ibidem*, p. 92). Raționamentul care identifică pe Petru din relatarea lui Długosz cu Petru I de până acum, fiul Margaretei (Mușata) nu a fost tulburat de faptul că domnia învingătorului de la Plonini ar fi fost, în acest caz, *întreruptă de cea a lui Latcu, vreme de șapte-opt ani (1368–1375)*, ceea ce nu se poate susține (după același raționament ar fi trebuit să admitem că și Ștefan I ar fi încercat să domnească în 1367, ceea ce, de asemenea, nu este real), nici de faptul că Ștefan și Petru ai lui Długosz nu au avut alți frați, în timp ce Petru al Margaretei (Mușata) e fratele lui Roman I (1391–1394), deci, evident, *cei doi purtători ai numelui Petru au fost personaje diferite*. În fond, dacă acum majoritatea cercetătorilor români admit că Ștefan cel de la Plonini e altul decât Ștefan I, atunci ce împiedică să se admită că și rivalul său Petru e altul decât Petru fiul Margaretei (Mușata). De altfel, chiar Grigore Ureche face deosebirea între aceste ultime personaje (*Letopisețul*, p. 72–74).

Confuzia în istoriografia românească, ca să nu mai vorbim de cea polonă, privind personajele domnești implicate în episodul „Plonini”, intuită doar de Gheorghe I. Brătianu („Este sigur că avem de a face cu o confuzie — în orice caz de persoane — voievodul Ștefan și fiii săi, Ștefan și Petru, pomeniți cu acest prilej de Długosz, având nume identice cu ale Mușateștilor care au domnit mai târziu în Moldova unită”, în *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. a II-a, București, 1980, p. 144), pornește, subliniez, chiar de la relatarea lui J. Długosz. Revenind, așadar, la această sursă primară, vedem că tatăl celor doi voievozi rivali e numit „Ștefan, voievodul Moldovei” (*Stephano Moldaviae Voivodae*). S-a crezut, așadar, că analistul polon se referă la o domnie a acestuia („În Moldova domnea voievodul Ștefan — povestește Długosz”, la Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 128), de unde și identificarea lui cu Ștefan I începând cu Grigore Ureche, și chiar mai înainte, cum am amintit mai sus, cineva intercalase pe acest „Ștefan...”, crezând că a domnit, între Sas și Bogdan I, în cea mai veche listă de domni păstrată (*Cronicile slavo-române*, p. 39–40).

Numai că apelativul „voievod” nu însemna obligatoriu că persoana care îl purta a domnit sau a fost asociată la domnie. După obiceiul românesc, el se atribuia fiilor de voievozi chiar dacă nu ajunseseră să domnească, tot așa cum

fiicelor de domni li se spunea, indiferent de vârstă, „doamne” („domnițe” erau numite abia din veacul XVIII!), chiar dacă cele mai multe nu ajungeau pe tron prin căsătorie. Długosz precizează însă că acel Ștefan a fost voievod *al Moldovei*. Istoricii români au bănuțat că e vorba de un fiu al lui Bogdan I, cum am mai amintit, fiind de acord, începând cu P.P. Panaitescu, că acest Ștefan nu a domnit vreodată în Moldova.

Rezolvarea enigmei acestui personaj vine tot de la o cronică polonă. Dar mai întâi să reluăm, pentru a le sublinia, două precizări necesare. *Toate izvoarele narrative polone, inclusiv cel al lui J. Długosz, nu știu nimic despre Bogdan I*, cu o excepție (inedită) de care va fi vorba mai jos. Nici măcar Miron Costin, care a scris două lucrări pentru informarea polonilor, chiar în limba acestora: *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei*, în 1677, și *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, ultima chiar la Daszow, în iulie 1684, ca prizonier-oaspete al regelui Jan Sobieski, căruia i-o și dedică (*Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 373, 381–382), nu știe decât că Bogdan a fost ...tatăl lui Dragoș din „Cuha”! Afirmatia o face în ultima lucrare, după ce, cu an în urmă, în drum spre asediul Vienei, trecuse prin Cuhea, unde a auzit aceasta cu „urechile” sale de la localnici, care i-au arătat și „privilegiile de la acel Bogdan” (*ibidem*, p. 229, 261). Dacă eruditul logofăt al Moldovei nu ar fi trecut întâmplător prin Maramureș, nici măcar nu ar fi auzit de numele lui Bogdan, în care oricum vedea pe tatăl lui Dragoș eroul Descălecatului. Evident, de la el cronicarii poloni ai secolului XVII nu puteau afla nimic în această direcție.

Necunoscând, așadar, domnia lui Bogdan I, și întâlnind în arhiva familiei Oleśnicki, în care a lucrat cum am văzut, în tinerețe, o cronică referitoare la faptele strămoșilor acesteia, despre existența căreia mărturisește și S. Sarnicki la 1587 (Ion I. Nistor, *Lucius Aprobianus*, p. 143), pe lângă tradiția orală a familiei, J. Długosz și-a făcut, desigur, o însemnare, o notiță, pe care a introdus-o apoi abrupt în textul cronicii sale (cf. și Kazimierz Myśliński, *Dzieje kariery politycznej*, p. 101), ca primă informație din istoria Moldovei și a doua din istoria românilor (după victoria lui Basarab I asupra regelui Carol Robert). În ea se vorbea, cum am văzut, despre războiul izbucnit între cei doi fii, Ștefan și Petru, ai lui Ștefan voievod al Moldovei. Deoarece aceștia se luptau pentru domnie, în chip firesc Długosz a socotit că tatăl lor, care murise, a domnit mai înainte în Moldova, tocmai în spațiul cronologic despre care astăzi știm că aparținut lui Bogdan I. Acest Ștefan a existat ca persoană, dar nu a fost voievod al Moldovei, dând astfel destulă bătaie de cap istoricilor (cf. P.P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 108–109; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 99).

Știrile despre Bogdan I și fiul său Ștefan, care nu a domnit, apar însă într-o cronică inedită a Moldovei cuprinzând perioada din secolul XIII până la 1622, pe care am aflat-o la Cracovia și pe care am prezentat-o, publicând și unele

pasaje din ea, înaintea unei ediții integrale. Lucrare a unui autor polon anonim, ea a fost tradusă în franceză, limba folosită curent la curtea regelui Jan Sobieski, desigur pentru informarea unor cercuri politice interesate. Este singura cronică a Moldovei redactată integral în Polonia, fără folosirea nici unui izvor narativ sau documentar românesc, autorul mărturisind că a utilizat cronică lui Martin Kromer (pentru perioada care ne interesează) și documente din „*Arhiva Republicii*” (Uniunii polono-lituane), alte surse ale sale rămânându-ne necunoscute (Constantin Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII—începutul sec. XVII) descoperită în Polonia*, în „*RdI*”, XXXV (1982), nr. 5–6, p. 657–661).

Remarcabil este faptul că această cronică polonă a Moldovei relatează pe larg despre Bogdan I, necunoscut altor izvoare polone și chiar românești (la acestea apare doar ca simplă mențiune). Un întreg paragraf vorbește despre venirea lui „*Bogdan o căpetenie sau un principe al românilor din ținutul Maramureșului*” în Moldova, despre construirea de către el a unor orașe (!), sporirea populației, faptul că Ludovic I regele Ungariei l-ar fi silit să-i depună omagiu și să-i plătească tribut (știre care se regăsește și la Antonio Bonfini, după Ioan de Târnave), apoi se arată că de atunci țara se numește Moldova, după râul cu același nume, dar și „*Bogdania sau țara lui Bogdan, din pricină că acest principe îi fusese ctitor*”. Se poate bănuia aici folosirea unor izvoare narative maghiare, dar relatarea autorului polon e mult mai amplă decât micul pasaj despre Bogdan din cronică domniei lui Ludovic I a lui Ioan de Târnave (*Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, I, ed. J.G. Schwandtner, 1765, p. 317), singurul care a circulat prin cronicile ungare și a fost prelucrat de Antonio Bonfini.

Înainte de a relata despre lupta fraților Ștefan și Petru, pe care însă nu o localizează, anonimul polon precizează: „*Bogdan primul principe în Moldova, lăsa un fiu numit Ștefan. Acesta murind către anul 1358 lăsase doi fii, Ștefan și Petru. Acești doi frați avură o ceartă asupra moștenirii. Petru, cel mic, ajutat de popor, alungă pe fratele său Ștefan*”. Se confirmă astfel că Ștefan era fiul lui Bogdan I, iar anul morții sale e cel indicat și de Kromer, cum am văzut, izvor pe care cronicarul polon îl cunoaște.

În legătură cu acest an, 1358, al morții fiului lui Bogdan, în vremea când acesta se mai afla în Maramureș, înainte de a trece în Moldova la 1363 (cf. *supra*), se poate pune problema dacă acesta nu ar fi o deducție a lui Kromer, preluată eventual și de autorul cronicii Moldovei, pornind de la anul 1359 indicat de Długosz pentru episodul „*Plonini*”, ci tocmai invers, J. Długosz ar fi pornit de la anul morții lui Ștefan, pe care îl credea voievod al Moldovei, aflat dintr-un izvor astăzi necunoscut, plasând astfel logic în anul următor lupta pentru succesiune a fraților Ștefan și Petru cu amestecul regelui Cazimir cel Mare, în condițiile în care nu știa despre domnia lui Bogdan, care, de altfel,

încă nici nu începuse. S-ar explica astfel, dincolo de zecile de ipoteze care au sufocat-o, plasarea de către Długosz a luptei de la Plonini în 1359, când aceasta evident nu putuse avea loc.

Revenind la informațiile cronicii polone a Moldovei, aceasta rezumă pe scurt supunerea lui Ștefan față de Cazimir și campania pentru reinstaurarea sa. În schimb, aduce informații noi acolo unde Długosz și compilatorii săi se oprișeră, neinteresați de soarta celor doi frați rivali, lăsând, desigur, la o parte, ca fantezistă relatarea lui Callimachus despre așa-zisa moarte a lui Lucius Aprobianus (Petru?!), în lupta individuală cu Zbigniew Oleśnicki. „*Dar această expediție fu nefericită. Petru știu să nimicească pe poloni și rămase principe al Moldovei, [și] împăcându-se apoi cu fratele său. Acesta cârmui partea de răsărit sau Basarabia din acest timp (Bugeacul din veacul XVII, când scrie autorul — n.a.), și Petru păstră pentru sine partea apuseană sau Moldova prezentă*”.

Nu știm de unde și-a cules informațiile anonimul polon, dar e cert că a folosit izvoare astăzi pierdute sau nedepistate. De altfel acest epilog al episodului „*Plonini*” își găsește o oarecare confirmare chiar în încheierea relatării lui Długosz, care arată că moldovenii lui Ștefan de pe lângă oastea polonă se înțeleseseră și se împăcaseră cu cei din tabăra adversă a lui Petru, trădând pe poloni și contribuind la înfrângerea lor. În aceste condiții o împăcare între cei doi frați pare firească, și nici împărțirea stăpânirii țării între ei nu este de neacceptat la 1368.

Către acest an al luptei din Codrii Plonini și implicit al domniei lui Petru I, iar după iulie 1368 și al fratelui său Ștefan, ne îndreptăm și condițiile de politică externă care au determinat expediția, relatate de Kazimierz Myśliński: coordonarea lui Ludovic I cu unchiul său Cazimir cel Mare pentru supunerea Țării Românești, respectiv a Moldovei, și succesele campaniilor lituane în Mazovia în iunie, când oastea polonă se concentra pentru expediția în Moldova, și în toamnă în Rusia Roșie, după înfrângerea de la Plonini. Are însă mai puțină importanță menționarea lui Andrei din Tęczyn ca voievod al Cracoviei, care a murit în 1368 (cf. Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 131–132; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 98), deoarece în relatarea lui Długosz el este amintit doar ca tată a lui Nawoj din Tęczyn, nu ca participant la bătălie, și moartea sa în același an (cf. Włodzimierz Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Varșovia, 1959, tb. 94) poate fi întâmplătoare. În schimb, revelatoare sunt datele carierei lui Otto de Pilcza, starostele general al Rusiei Roșii, de la Liov, care s-a implicat probabil personal în lupta de la Plonini, pierzând, după Długosz, chiar steagul regal al ținutului pe care îl conducea și căzând, desigur, prizonier, astfel că la 24 august 1368 era deja înlocuit în dregătorie (Kazimierz Myśliński, *Dzieje kariery politycznej*, p. 103, nota 92; Veniamin Ciobanu, *Din nou despre „lupta de la Plonini”*, p. 143), revenind ca staroste al Rusiei Roșii abia la 13 martie 1369 (Kazimierz Przyboś, *Urzednicy województwa ruskiego*

XIV–XVIII wieku. *Spisy* (Dregătorii voievodatului rusesc în secolele XIV–XVIII. Liste), Wrocław ș.a., 1987, p. 148), după revenirea din prizonierat.

Ținând seama de cele de mai sus, domnia lui Petru I, fiul lui Ștefan cel mort pe la 1358 în Maramureș, și nepotul lui Bogdan I, începută după decesul acestuia din urmă, spre sfârșitul anului 1367, la care se adaugă și stăpânirea fratelui său Ștefan în părțile de sud-est, după iulie 1368, trebuie acceptată și înscrisă în lista domnilor Moldovei.

- 2 Cât a durat stăpânirea lui Petru I, și, desigur, cea a fratelui său Ștefan, este dificil de reconstituit. Urmând statornic principiul folosit în întreaga lucrare, de a evita pe cât se poate domeniul de multe ori neproductiv al ipotezelor, generatoare de bibliografie parazită, nu pot să observ decât că urmașul său Lațcu este documentat sigur în scaun la 24 iulie 1370 (Hurmuzaki, I², p. 160–161, 162–163), domnind însă dinaintea acestei date. Cum toate cronicile interne îi atribuie opt ani de domnie, iar urmașul său Petru (II) fiul Margaretei (Mușata) își începe domnia în cursul anului 1375 (cf. *infra*), rezultă că, incluzând în socoteală și anii extremi, Lațcu și-a început domnia în cursul anului 1368, desigur în a doua jumătate, poate chiar spre sfârșitul acestuia (cf. *infra*).

În acest caz, Petru I și-a încheiat stăpânirea în condiții necunoscute în a doua jumătate a anului 1368, desigur după iulie, când a avut loc biruința sa din Codrii Plonini, a cărui beneficiar în mod cert a fost el, iar nu Lațcu.

Scurta sa domnie, totuși de peste jumătate de an, a făcut ca ea să nu fie înregistrată între cele ale lui Bogdan și Lațcu, la 35 de ani distanță, în hrisovul lui Alexandru cel Bun din 7 ianuarie 1403, între „domnii de mai înainte” („АИИА”, XVIII (1981), p. 676; *D.R.H.*, A, I, p. 24), ca, de altfel, din același motiv, nici în cronicile interne din secolele XV–XVI. Se observă că el, tatăl său Ștefan și frațele tot Ștefan lipsesc și din pomelnicul mănăstirii Bistrița, deoarece acesta înregistrează la 1407 doar ascendența directă a lui Alexandru cel Bun și frații acestuia, iar dintre rudele colaterale doar pe Lațcu și Petru fiul Margaretei (Mușata) (Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 50, 86), nefiind de fapt pomelnicul întregii familii a lui Bogdan I.

Este posibil ca îndepărtarea de la domnie a liniei lui Ștefan, fiul cel mare al lui Bogdan I de către Lațcu, alt fiu al acestuia din urmă, să se fi petrecut prin violență, în timp ce de la acesta la linia lui Alexandru cel Bun s-a întâmplat pașnic, prin decesul lui Lațcu, astfel că amintirea fiului cel mare al lui Bogdan și a celor doi urmași ai săi a fost înlăturată de peste tot în vremea lui Alexandru cel Bun, rămânând doar în cronică lui J. Długosz și a cronicarilor poloni care l-au urmat. În orice caz soarta lui Petru I și a fratelui său Ștefan după 1368 nu ne este cunoscută, și nici urmași ai lor nu au fost identificați, ținând însă seama și de penuria documentelor.

- 3 Mormântul lui Petru (I) fiul lui Ștefan și nepotul lui Bogdan I nu e cunoscut, dar este posibil să fie unul din cele trei morminte aflate în prima biserică de la Rădăuți, păstrate acum sub naosul actualei biserici Sfântul Nicolae, episcopală, poate cel pe care arheologii l-au atribuit subiectiv ctitorului primului lăsaș (?), celelalte două socotindu-se că aparțin lui Bogdan I și lui Lațcu (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei din vremea lui Bogdan I*, în „SCIVA”, XXXIV (1983); idem, *O alianță moldo-tătară în vremea lui Bogdan I*, în „MI”, XVII (1983), nr. 5, p. 12). Cât despre mormântul tatălui său Ștefan, care a murit pe la 1358 în Maramureș, acesta trebuie să se fi aflat, desigur, în biserica de piatră de la Cuhea.

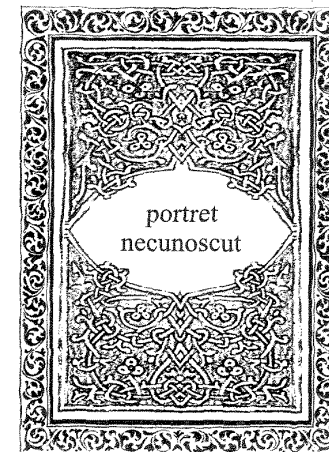
LAȚCU

<1368 p. iulie>¹ — <1375>².

□ **Prima biserică Sfântul Nicolae, sub naosul celei de-a doua, episcopală, de la Rădăuți³**

- 1 Al doilea fiu al lui Bogdan I (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 60, 69, 168, 177) care ajunge în scaunul de la Siret, pare să fi avut numele de botez Teodor, rutenizat Fedor, de vreme ce în secolul XVII mitropolitul Dosoftei, folosind datele unui vechi pomelnic, ulterior pierdut, afirmă că Bogdan vodă: „Cu doamna lui Maria, lăsând bună rodă // Pre Fedor Bogdanóvici, Lațco să numește // Cu doamna sa, cu Ana, de să pomenește” (*Opere*, ed. N.A. Ursu, București, 1978, p. 4); Lațcu, Lațco fiind tot o formă rutenizată din Laszlo <Ladislau <Vladislav.

Cum s-a petrecut schimbarea la domnie între Petru (I) fiul lui Ștefan și unchiul său Lațcu nu se știe. Ținând seama că toate cronicile interne îi acordă opt ani de domnie (*Cronicile slavo-române*, loc. cit.) și se consideră că urmașul său în scaun, Petru (II) fiul Margaretei (Mușata), și-a început domnia în 1375, rezultă, luând în calcul și anii extremi, că Lațcu și-a început domnia în cursul anului 1368, desigur după iulie, când a avut loc bătălia din Codrii Plonini, în

care învingător a fost nepotul său de frate Petru I, poate chiar în toamnă, sau spre sfârșitul anului, pentru că e greu de crezut că domnul biruitor, împăcat și cu fratele său, fostul rival, și-ar fi fi putut pierde scaunul îndată după biruință (cf. *supra*).

Prima atestare documentară a lui Lațcu este însă doar din 24 iulie 1370, când papa Urban V cerea episcopilor catolici din Praga, Wrocław și Cracovia să se intereseze dacă „*nobilis via Laczko dux Moldaviensis*” dorește într-adevăr să treacă la catolicism împreună cu supușii săi, și în acest caz să înalte Siretul la rangul de „*civitatis*”, iar biserica (catolică) de acolo la rangul de episcopat, numind ca episcop, după ce-l vor fi verificat, pe minoritul franciscan Andrei din Cracovia (Hurmuzaki, I², p. 160–161, 162–163). Se înțelege că Lațcu domnea cu destulă vreme înainte, pentru că tratativele și corespondența cu papa trebuie să fi durat destul timp.

Catolicizarea lui Lațcu, ca și cea a împăratului bizantin Ioan V Paleologul din 1369, era individuală, formală și interesată. Într-un context de puternică presiune pentru catolicizare, propagată de papă și instrumentată în zonă de Ludovic I de Anjou, care în noiembrie 1370 a devenit și rege al Poloniei, când doamna Clara, văduva lui Nicolae Alexandru din Țara Românească contribuise la convertirea unei fiice, Ana, țarina de Vidin și se trudea să o atragă și pe cealaltă, Anca, regina Serbiei, când se pregătea trecerea la catolicism a Mușatei, foarte probabil botezată în noul rit Margareta, mama lui Petru II și Roman I, când doar Vlaicu, domnul muntean și Ana, soția lui Lațcu, rezistă ispitei papale (Hurmuzaki, I², p. 158, 159, 197), Lațcu obține înființarea episcopatului catolic de Siret, legat direct de papă, care devenea astfel protectorul domnului și al țării în raport cu regele Ungariei și al Poloniei (*ibidem*, p. 168–171; Ján Sýkora, *Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: luptă pentru independență și afirmare pe plan extern*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 8, p. 1 142–1 146; Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, ed. a II-a, p. 31, 86–87, 124). Nu întâmplător întâiul episcop de Siret, franciscanul Andrei zis Wasilo Jastrzebiec (1371–1388), cerut de pragmaticul Lațcu, fusese confesorul mamei lui Ludovic I (Jakubinyi György, *Româniai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia* (Arhondologia religioasă a catolicilor din România, a protestanților și izraeliților din Transilvania), Alba Iulia, 1998, p. 27; C. Auner, *Episcopia de Siret*, în „Revista catolică”, II (1913), p. 242–243; Gh. I. Moisesescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului al XIV-lea*, București, 1942, p. 79; C. Kogălniceanu, *Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 60; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 138–139).

Lațcu este astfel primul voievod („*dux*”) al Moldovei care primește o legitimare internațională din partea papalității, făcând chiar obiectul unei tranzacții în legătură cu suzeranitatea asupra sa între regele Ungariei Ludovic I și

împăratul romano-german Carol IV de Luxemburg (Ján Sýkora, *op. cit.*, p. 1 148–1 150).

- 2 Admițând, în lipsa oricărui alt element de datare, cei opt ani de domnie pe care cronicile interne din secolele XV–XVI i le atribuie lui Lațcu, se poate aprecia că sfârșitul domniei sale a avut loc în cursul anului 1375 (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 92, 219), când a și murit, lăsând doar o fetiță nu demult născută, Anastasia, care va trăi până la 26 martie 1420, fiind îngropată în biserica episcopală de la Rădăuți (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 262–263).
- 3 A fost înmormântat în prima biserică cu hramul Sfântul Nicolae de la Rădăuți, fie pentru că părăsise ritul catolic, deoarece s-a presupus că papa nu i-ar fi asigurat protecția față de tendințele de dominație ale regelui Ludovic I de Anjou (Șerban Papacostea, *Geneza statului*, p. 129), fie pentru că cei din preajmă nu au mai ținut seama de catolicizarea sa (Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 139). În 1480 Ștefan cel Mare i-a pus o lespede împodobită cu motivul bizantin al palmetelor, așezată pe un soclu (*Repertoriul*, p. 252–253; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 722, fig. 673).

Cum însă ca și în celelalte cazuri, lespezile puse din porunca lui Ștefan cel Mare nu concordă cu amplasarea reală a mormintelor respective, pe cale arheologică s-a considerat că mormântul lui Lațcu ar fi cel aflat în partea de nord-vest a naosului primei biserici, aflat sub naosul celei de zid care se vede astăzi, într-o criptă boltită de cărămidă păstrată intactă. Personajul îngropat aici purta un costum de cavaler al epocii: cămașă cu 13 nasturi sferici de argint aurit pe piept, sub o tunică de mătase având o broderie din 200 de mici perle în jurul gâtului și pe piept, iar la gât și pe brațe benzi cu rozete din fir de argint aurit. Tunica mai era decorată, după obiceiul din veacul XIV, cu șase aplice din folie de argint, pe trei dintre ele fiind reprezentat un cap de lup din profil, iar pe celelalte trei un coif de tip *heume* cu coarne recurbate. Cele două reprezentări au fost considerate elemente heraldice, pe baza cărora arheologii, autorii descoperirii propun o sciziune, manifestată printr-o succesiune dinastică între Lațcu și Petru, fiul Margaretei (Mușata) (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Mărturie heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 195–208 și planșa 28a–b, p. 315. Cf. și idem, *Lațcu vodă*, în „MI”, XX (1986), nr. 2, p. 20–22).

În realitate, pe lângă că atribuirea acestui mormânt lui Lațcu e ipotetică, iar aplicele în cauză par să prezinte mai degrabă ornamente, cum se obișnuia pe atunci (de pildă, aplicele din mormântul contemporan, atribuit lui Vlaicu, din Biserica Domnească, Sfântul Nicolae, de la Curtea de Argeș, reprezintă un

PETRU (II) FIUL MARGARETEI (MUȘATA)

cavaler șezând), iar nu steme, se uită că existau și steme personale (Mircea cel Bătrân avea un leu rampant), nelegate de stema țării sau cea dinastică. Însă de obicei, elementele heraldice cu sens apar în mormintele medievale românești pe inele-sigilii, niciodată pe țesături sau aplici. Cât despre discontinuitatea dinastiei Bogdăneștilor, nici nu se pune problema (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 107–110, 305–307). Lațcu neavând urmași de sex masculin (căci la români succesiunea nu se transmitea prin femei), în scaunul domnesc a urmat, firească, un nepot al său de frate, nepot de fiu al lui Bogdan I, asigurând continuitatea firească a dinastiei.

PETRU (II) FIUL MARGARETEI (MUȘATA)

<1375>¹ – <1391 decembrie>².

□ Probabil în biserica episcopală Sfântul Nicolae din Rădăuți³.

- 1 La moartea sa în 1375, Lațcu lăsa doar o fetiță, Anastasia, născută după 25 ianuarie 1372 (dată la care Lațcu încă nu avea copii, Hurmuzaki, I², p. 197), care oricum nu avea drept la tron, drept rezervat doar urmașilor de sex masculin. În chip firească, cum nici unul din „fiii” lui Bogdan I menționați generic în actul lui Ludovic I din 2 februarie 1365 (*D.R.H.*, C, XII, p. 398–401), nu mai era în viață, Lațcu a fost urmat în scaun de

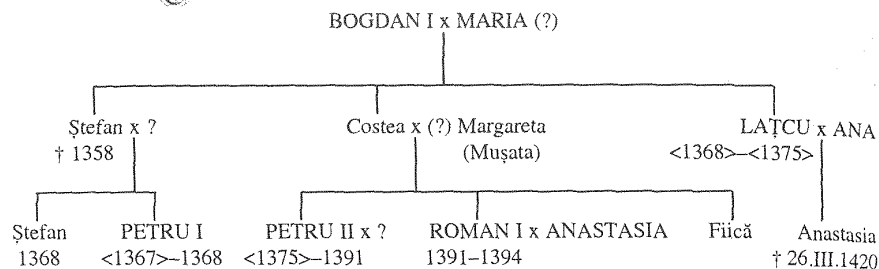
PETRU (II) FIUL MARGARETEI (MUȘATA)

un nepot de frate, Petru, pe care cronicile interne din secolele XV–XVI îl numesc „fiul Mușatei” (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 61, 168, 177), aceasta deoarece tatăl său murise, desigur, mai demult, fără a domni, iar mama sa a fost o figură cunoscută, foarte probabil implicată în viața politică a Moldovei în vremea ambilor fii ai săi care s-au succedat pe tron: Petru și Roman I, așadar, în ultimul sfert al veacului XIV.

În prima jumătate a secolului XVII Grigore Ureche traduce greșit din slavă „fiul Mușatei” prin „ficiorul lui Mușatu” (*Letopiseșul*, p. 72). Cum în a doua jumătate a aceluiaș secol mitropolitul Dosoftei vorbește de „Pătru-vodă pre urmă-i purceasă pre viță, // Carele-i zic Mușatin în bună priință” (în *Opere*, ed. N.A. Ursu, București, 1978, p. 4), formă care apare pe la 1770 și în traducerea letopiseșului de la Putna datorată arhimandritului Vartolomei Măzăreanu de la mănăstirea Solca (*Cronicile slavo-române*, p. 67, 69). Se știe cum acest onomastic a devenit treptat nume de familie, a Mușatinilor (cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 105–107), care s-a impus, în bună parte și pe cale literară, în dauna formei corecte: familia sau dinastia Bogdăneștilor, pe care o prefer, am folosit-o și o folosesc chiar în această carte, în pofida unei tradiții eronate!

Pentru că nu a fost nici o schimbare de dinastie la 1368, cum se mai interpretează până în zilele noastre [Petru Mușatin: „primul Mușatin din istoria Moldovei (întemeietorul unei dinastii care a ocupat tronul Moldovei vreme de trei veacuri)”, Mircea D. Matei, *Tristețile cetății de scaun a Sucevei*, în „MI”, XXXIV (2000), nr. 12, p. 47]. Dintre fiii lui Bogdan I, Ștefan murise pe la 1358 în Maramureș înainte ca tatăl său să treacă în Moldova, și, ca și restul familiei lui Bogdan rămasă în părțile maramureșene, nu e amintit în pomelnicul de la Bistrița, început la 1407, ca, de altfel, nici cei doi fii ai săi, Ștefan și Petru I (cf. *supra*), eroii luptei din Codrii Plonini. Lațcu a decedat fără urmași masculini, cum am văzut, în 1375 (cf. *supra*), astfel că nepotul său de frate, Petru II, fiul Mușatei, nu putea fi decât feciorul celui de-al treilea fiu al lui Bogdan I, acel Costea voievod, cu nume maramureșean și titlu care indică descendența sa dintr-un voievod, pentru că el însuși nu a domnit în Moldova, iar apariția sa în pomelnicul de la Bistrița se datorează mai mult ca sigur în primul rând calității sale de bunic patern al lui Alexandru cel Bun, comandatarul pomelnicului. El este, ca atare, singurul personaj din familia lui Bogdan I căruia i s-ar putea recunoaște calitatea de soț al Mușatei, mama lui Petru II (pentru Costea, cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 107, 111–118; cf. și p. 123, 221).

Spre o mai bună înțelegere extrag din tabelul genealogic al Bogdăneștilor, aflat în anexa volumului, următoarea schemă:

În ciuda faptului că izvoarele din secolul XIV, utilizate în această lucrare, sunt destul de clare și conduc la schema de mai sus, istoriografia prolixă a acestui *veac al ipotezelor* a dus, dincolo de zeci de opinii felurite, a căror comentare neproductivă nu-și are rostul aici, la două principale confuzii, care persistă, în virtutea unui conservatorism greu de clintit. În primul rând cea dintre Ștefan, fiul lui Bogdan I și tatăl celor doi rivali din lupta de la „Plonini”, și Costea din pomelnicul de la Bistrița. Personajului rezultat din această contopire, sau opțiunea pentru unul din ei, indiferent dacă e numit Ștefan sau Costea i se atribuie de soție pe Margareta (Mușata), mama lui Petru de la 1375 (pe care istoriografia modernă îl numește până acum nu tocmai corect Petru I). De aici pleacă cea de-a doua confuzie, între cei doi voievozi cu numele de Petru, veri primari, ambii nepoți de fiu ai lui Bogdan I: Petru I, biruitorul din Codrii Plonini, de la 1368, fratele lui Ștefan și fiu al lui Ștefan (cf. *supra*) și Petru II de la 1375, fiul Margaretei (Mușata), fratele lui Roman I (cf. reprezentativ, P.P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*, în „Studii”, IX (1956), nr. 4, p. 109–110; C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „AIIAI”, V (1968), p. 21–22, 40–41; idem, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 23, 25, nota 42; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 99, 123, 130, 221), confuzie care persistă și după ce am publicat, și a fost receptat (cf. Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 102, 306), fragmentul din cronică anonimă a Moldovei pe care am aflat-o la Cracovia, din care rezultă clar că Ștefan care a murit pe la 1358, fiul lui Bogdan I, a avut doar doi fii, Ștefan și Petru, care s-au înfruntat în Codrii Plonini (Constantin Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII—începutul sec. XVII) descoperită în Polonia*, în „RdI”, XXV (1982), nr. 5–6, p. 660–661. La acea dată și autorul acestor rânduri credea că Petru din acest text este omonimul fiu al Mușatei).

Urmarea confuziei între cei doi voievozi cu numele de Petru a fost că Ștefan care a luptat la Plonini a fost considerat frate al lui Petru cel din 1375, astfel că Margaretei (Mușata) i s-a atribuit eronat încă un fiu, pe lângă ceilalți

doi amintiți mai sus (cf. Ion I. Nistor, *Lucius Aprobianus — eroul Țării Șipeniului* —, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXIII, 1941, p. 157; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 23). Iar parcă pentru a spori confuzia, Ștefan cel înfrânt la Plonini a fost cu totul greșit identificat și cu un „Ștefan fugit în Polonia” (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 109), care de fapt era un ... Drăgoșesc, fiul lui Sas și frate cu Balc, Drag și Ioan, voievozi ai Maramureșului etc. după alungarea din Moldova (cf. *supra*)!

Că nu au fost două domnii ale lui Petru al Margaretei (Mușata) separate de cea a lui Lațcu, cum se crede (C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 40–41), prima fiind de regulă ignorată în istoriografie, ci domniile distincte a doi voievozi cu numele de Petru, primul la 1367–1368, neînregistrat de cronicile interne din pricina caracterului efemer al stăpânirii sale, iar al doilea la 1375–1391, binecunoscut acestora, ar putea explica și determinativul „fiul Mușatei” aplicat celui de-al doilea, pentru a-l deosebi de primul, într-o perioadă când acesta nu fusese încă uitat pe plan intern. Oricum, Gheorghe Șincai îi deosebește pe cei doi, fiul Mușatei fiind după el „al doilea vodă”, cu numele de Petru (*Chronica românilor și a mai multor neamuri*, I, ed. a II-a, București, 1886, p. 521, 567), și este remarcabil de exactă succesiunea, dacă nu genealogia, primilor șapte Drăgoșești și Bogdănești, departe de a o „încurca mai rău”, cum s-a apreciat mai demult (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 27).

Mușata nu putea fi soția lui Ștefan, fiul lui Bogdan I, pentru că feciorii acestuia, cum am văzut de mai multe ori, erau Ștefan și Petru I, în timp ce urmașii ei erau Petru II, Roman I (cf. *infra*) și o fiică al cărui nume nu îl știm, dar nici fiică a lui Bogdan I nu era, pentru că atunci cei doi fii ai ei nu ar fi putut moșteni tronul doar pe linie feminină! Iar actul din 2 februarie 1365 al lui Ludovic I nu pomeneste decât pe fiii lui Bogdan.

Începutul domniei lui Petru II poate fi fixat în 1375, ținând seama de vechile cronicile interne care îi atribuie în varianta corectă 16 ani de domnie și de faptul că aceasta s-a încheiat la sfârșitul anului 1391 (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 76–77, 285–286).

Nici un izvor nu lasă să se înțeleagă că mama sa i-a tutelat începutul domniei. Doamna Margareta, fie că se numea așa, fie că acesta ar fi traducerea, mai bine-zis transpunerea numelui Mușata, sau invers (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 28; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 118–119), cu observația că Mușata se întâlnea, ca atare, atât la românii din sudul Dunării, cât și la cei din Rusia Roșie [Ludwig Wyrostek, *Ród Dragów—Sasów na Węgrzech i Rusi Haleckiej* (Neamul Drag—Sas în Ungaria și Rusia Haliciului), extras, Cracovia, 1932, p. 41], era convertită la catolicism de Ilie (Helie) Petit, un călugăr predicator dominican, vicar general al ordinului (cf. I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I, București, 1913, p. 9–10), cu acest prilej, fiind, după obicei, foarte probabil botezată Margareta. Acestei „nobile femei, Margaretei de Siret, doamna Valahiei Mici” (no-

bili mulieri, *Margaretæ de Cereth, dominae Valachiae Minoris*) papa îi îngăduie la 28 ianuarie 1377 să aibă un confesor special în caz de moarte, lăudând credința ei față de biserica romană (*Acta Gregorii Pp. XI (1370–1378) a registris Vaticanis aliisque fontibus collegit adornavit*, ed. Aloysius L. Tăutu, Roma, 1966, p. 493–494). Ea a ridicat la Siret un lăcaș pentru dominicani, biserica Sf. Ioan Botezătorul, pe locul celei înălțate ulterior de Ștefan Petriceicu (Mircea D. Matei, *Cercetările arheologice de la Siret (1984–1989). Raport de etapă*, în „Suceava“, XXIV–XXV (1997–1998), p. 78–82), unde a cerut să fie înmormântată, și căruia fiul ei Petru voievod i-a acordat în 1384 venitul vămii domnești din Siret, „pentru mântuirea noastră și a doamnei, mama noastră, și a celorlalți din neamul nostru“ (*D.R.H.*, A, II, p. 1–2). Nu rezultă de aici că Petru ar fi trecut și el la catolicism, deși după arhiepiscopul catolic Ioan de Sultanieh ar fi îmbrățișat și el acest rit o dată cu mama sa (*Călători străini*, I, p. 39), oricum, s-a arătat favorabil cel puțin dominicanilor protejați de mama lui. Aceasta a trăit până după 18 noiembrie 1393, când e menționată mărturia ei în sfatul domnesc al fiului ei Roman I (*D.R.H.*, A, I, p. 5–6. Cf. și Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 118–123, 221; idem, *Dragoș și Bogdan*, p. 149–152).

Cea mai lungă domnie din a doua jumătate a secolului XIV i-a îngăduit lui Petru II să fie un adevărat ctitor de țară, într-o măsură chiar mai însemnată decât Vlaicu în Țara Românească. O țară care în vremea sa ajunsese deja de la nord de Nistru până la Marea Neagră. Pentru impulsionearea comerțului, aducător de venituri pentru domnie, pe drumul moldovenesc, segment al celui de la Liov la Cetatea Albă, Petru a bătut primele monede moldovenești, groși și jumătăți de groși de argint, în cantități mari, iar spre împlinirea organizării statale a creat Mitropolia Moldovei, punând, totodată, bazele relațiilor politice cu Constantinopolul. Sub el apar dregători noi: vornicul și starostele, acesta din urmă după model polon în regiunile de graniță, activitatea cancelariei domnești devine mai complexă, se edifică un sistem de cetăți și fortificații de apărare de piatră, în frunte cu Suceava, unde și-a stabilit reședința, nucleul Cetății Neamțului, poate Țețina, sigur Scheia, și de lemn, la Roman. Petru sprijină construirea mănăstirii Neamț, a Bistriței, a bisericii Mitropoliei din Suceava, dar și pe cea a bisericii dominicanilor de la Siret, ctitorită, cum am văzut, de mama sa (Vasile Demciuc, *Petru I Mușat (1375–1391)*, București, 1988; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 174–210; idem, *Mușatinii*, p. 28–35; idem, *Petru I Mușatinul. O verigă dintr-un lanț neîntrerupt*, în „MI“, VIII (1974), nr. 11, p. 43–48; idem, *Cu privire la primele monede moldovenești*, în „Suceava“, II (1976), p. 567–571; idem, *La începutul relațiilor moldo-bizantine: contextul întemeierii mitropoliei Moldovei*, în *România în istoria universală*, III¹, Iași, 1988, p. 853–879; Șerban Papacostea, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei. Implicații central și est europene*, în idem, p. 525–541; Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat, întâiul mare ierarh român*, București, 1987; Lia Bătrâna, Adrian

Bătrâna, *Contribuții arheologice la cunoașterea primului lăcaș al mitropoliei Moldovei: biserica Mirăuților din Moldova*, în „Cercetări arheologice“, V (1982), p. 215–223; Nicolae Docan, *Notiță despre monetele lui Petru Mușat*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XXX, 1908, p. 117–182; Octavian Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 25; Mircea D. Matei, *Tristețile cetății de scaun a Sucevei*, în „MI“, XXXIV (2000), nr. 12, p. 47–48; C. Kogălniceanu, *Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 67–76).

În afară Petru II a păstrat neatârarea Moldovei față de Ludovic I de Anjou, între 1370 și 1382 ajuns și rege al Poloniei, până la moartea acestuia, dar și în vremea reginei Maria, fiica sa, și a anarhiei nobiliare care a însoțit începutul domniei soțului ei Sigismund de Luxemburg. A încercat inițial, foarte probabil, să se apropie de noii vecini ai Moldovei, lituanii, mai precis de ramura Koriatovici a dinastiei Gedyminiilor, care stăpâneau Podolia, mai întâi fără obligații, apoi din 1377 ca vasali ai lui Ludovic I, dar, din păcate, nu cunoaștem rolul său în „episodul Iurie Koriatovici“, chemat la domnie de o grupare boierească, desigur adversă lui Petru, din care făcea parte, foarte probabil și acel Giurgiu voievod din neamul Drăgoșeștilor (dacă nu cumva și acesta era un pretendent?), și în cele din urmă otrăvit de moldoveni. După refugiarea lui Giurgiu în Halici, în toamna 1377, a urmat înainte de 25 decembrie expediția punitivă a lituanilor în Moldova, fără a putea preciza dacă în legătură cu omorarea lui Iurie ori pentru vreun alt litigiu, însă sigur încheiată tragic pentru invadatori, cum mărturisește și o cronică teutonă a vremii, Petru II păstrându-și scaunul. Observ că acest „episod“ seamănă în bună măsură cu cel din 1563 al cneazului tot lituan Dimitri Wiśniowiecki, chemat și el la domnia Moldovei de boieri ca o diversivă în vremea ridicării lui Ștefan Tomșa I împotriva lui Despot vodă (cf. *infra*), încheiat cu înfrângerea, capturarea și trimiterea lui Wiśniowiecki la Poartă de către Tomșa, ceea ce a echivalat cu executarea lui. Mai bine cunoscut datorită abundenței izvoarelor, episodul din 1563 ne ajută să-l înțelegem, ținând seama, desigur, de particularitățile celor două epoci, și pe cel din 1377.

În primii ani de domnie ai lui Petru, 1375–1377, s-a presupus că se situează și căsătoria sa cu o cneaghină lituană, rudă a lui Iogailas, din neamul Gedyminiilor, viitorul rege al Poloniei și mare cneaz al Lituaniei, care la 1388 îl socotea rudă (cumnat). După părerea lui Jan Tęgowski din Toruń, la acea dată Petru era căsătorit cu o fiică a lui Janusz I cneazul Mazoviei și al Danutei-Anna, fiica lui Kiejstut, cneazul de Trock, unchiul lui Iogailas (Vladislav II Jagiełło). Cum Danuta-Anna era sora lui Witold și a Ringalei (Ryngałła-Anna), și vară cu Vladislav II Jagiełło, rezultă că fiica ei, creștinată ortodox sub numele de Olga (?), soția lui Petru, ar fi fost nepoată de vară a regelui Poloniei, mare cneaz al Lituaniei. După moartea soțului ei s-ar fi măritat cu boierul Vâlcea, ceea ce pare însă mai greu de crezut, deși acesta e un apropiat al Bog-

dăneștilor [*Powiązania genealogiczne wojewodów moldawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku* (Legăturile genealogice între Bogdănești, voievozii moldoveni, și casa Giedyminovici în secolele XIV–XV), în „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, III, Poznań–Wrocław, 1993, p. 46–60].

Mult mai probabilă este însă legătura lui Petru cu Constantin Koriatovici, domnul Podoliei din 1385 până la moartea sa la 1390 (Józef Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku* (Principii lituano-ruși până la sfârșitul veacului XIV), Varșovia, 1895, p. 177), personaj însemnat la acea vreme, ce apare alături de Petru voievod într-un registru de socoteli al orașului genovez Caffa din Crimeea, care menționează plecarea la 8 august 1386 a doi ambasadori genovezi spre Cetatea Albă și de acolo „la Constantin și Petru voievod”, pentru a cere desigur ajutor în legătură cu războiul genovezo-tătar care tocmai izbucnise (Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, ed. a II-a, București, 1999, p. 106). Dincolo de identificarea eronată a lui Constantin cu Costea voievod din pomelnicul mănăstirii Bistrița, care a dus la tot felul de concluzii hazardate (*ibidem*, p. 107–112), de altfel, sancțiunate ulterior (cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 114–117) și de o nesigură apropiere a lui Constantin de cneazul lituan cu același prenume [Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, ed. a III-a, Chișinău, 1994, p. 383; autorul crede însă că e vorba de „un demnitar din subordinea lui Petru Mușat” (sic), anume Costea Viteazul (p. 383–384)], atrag atenția că însemnarea genoveză e foarte clară și nu se referă la *conducerea* Cetății Albe (de la care au pornit tot felul de ipoteze cel puțin ciudate privind o așa-zisă împărțire a Moldovei la acea dată!), ci arată foarte precis că e vorba de cheltuielile pentru un vas („brigantin”) care i-a dus la Cetatea Albă pe „ambasadori care merg la Constantin și Petru voievod”. Cetatea Albă e doar locul de debarcare al solilor genovezi, de unde aceștia au pornit pe uscat spre Suceava, reședința lui Petru voievod, și de aici peste Nistru, în Podolia, la Constantin Koriatovici. Acesta nu apare cu titlul de voievod nu pentru că e vorba de o simplă însemnare economică din socotelile unui oraș, ci pentru că titlul Koriatavicilor din Podolia în a doua jumătate a secolului XIV era cel de „*hospodar*” (= domn) în actele slave, sau „*dux*” în cele latinești, echivalentul celui de „*cneaz*” (= principe), fiind numiți, „*kniaz i hospodar Podolskiei ziemi*”, și aproape niciodată „voievod”, la acea dată specific românesc. Fără îndoială, Constantin din socotelile genoveze de la 1386 e Constantin Koriatovici domnul Podoliei (1385–1390), vecinul lui Petru voievodul Moldovei, ambii personaje binecunoscute genovezilor din Crimeea.

Integrându-se împreună cu țara sa în sistemul de relații internaționale ale vremii, pe linia legăturilor cu Gedyminii lituani, al căror reprezentant urcare acum pe tronul Poloniei, Petru II, secondat de boierii săi, a făcut *gestul politic*

al luării legăturii cu Vladislav II Jagiełło în cursul anului 1386, desigur după creștinarea acestuia, căsătoria cu regina Hedviga (Jadwiga) și încoronarea sa, depunând la Liov omagiu de credință în numele său și al Moldovei, față de rege, regină și Coroana polonă, după ritul ortodox, sărutând crucea înfățișată de mitropolitul Ciprian al Kievului, la 14 septembrie 1387. Această ultimă dată este o știre interesantă care apare numai în cronică anonimă a Moldovei pe care am descoperit-o la Cracovia, punând-o ca atare în circulație înainte de publicarea în întregime a izvorului: Petru „se supuse în 1386 lui Vladislav și reginei Hedviga și urmașilor lor din regatul Poloniei și depuse omagiu lui Liov în 1387 în ziua de Înălțarea Sfintei Cruci” (Constantin Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în „RdI”, XXXIX (1986), nr. 8, p. 748). După ceremonia desfășurată „la data hotărâtă pentru înfățișare”, de Înălțarea Crucii, actul consemnând omagiul a fost scris, după obiceiul vremii, 12 zile mai târziu, la 26 septembrie 1387 (deci aceasta nu e data depunerii omagiului, cum se crede până acum) o dată cu adevărarea omagiului de către boierii moldoveni (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 599–603), atunci când, după itinerarul lui Vladislav, perechea regală nu mai era la Liov.

Ceea ce nu s-a știut până acum, și aflăm din aceeași cronică a Moldovei de la Cracovia, este că tot atunci Petru: „*promise regelui un tribut anual de 306 ruble. Originalul acestei convenții se află de asemenea în arhiva Coroanei*”, document care astăzi însă nu mai este cunoscut, deși a fost văzut de anonimul polon. După cum nu mai știm nimic nici despre plata acestui tribut, doar „*promis*”. În schimb Vladislav Jagiełło nu s-a sfiit să ceară lui Petru, doar cinci luni mai târziu, în februarie 1388, un împrumut de 4 000 de ruble „frânțești”, obținând doar 3 000, sumă oricum imensă, echivalentul atunci a 52 kg de aur sau a 538 kg de argint, în schimbul căreia îi zălogește pentru trei ani orașul și ținutul Halici cu Pocuția, datorie care nu a fost niciodată în întregime onorată.

Totuși Petru II a considerat legătura cu regele și Coroana polonă atât de potrivită, încât doi ani mai târziu l-a îndemnat și pe Mircea cel Bătrân la o alianță cu Vladislav Jagiełło, care s-a și încheiat *la nivel de egalitate*, după negocieri desfășurate între decembrie 1389 și martie 1390 la Radom, Lublin și Suceava, ca o alianță militară îndreptată în principal împotriva regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 749–753; idem, *Mircea și lumea românească a vremii sale*, în „MI”, XX (1986), nr. 9, p. 7–8).

Petru fiul Margaretei (Mușata) a fost fără îndoială cel mai însemnat domn al Moldovei din a doua jumătate a secolului XIV, plasându-se într-un sistem de alianțe polono-lituano-muntean, menit să consolideze neatrănarea țării față de regele Ungariei, dobândită prin acțiunea energică a lui Bogdan I la 1363 (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 150–172, 223–225 (cu bibliografia esențială); idem, *Dragoș și Bogdan*, p. 140–149; Șerban Papacostea, *Geneza*

statului, p. 87–89, 104–110, 128–135; C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „RIR“, X (1940), p. 254–257; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985, p. 17–18; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 86–91; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359–1457)*, Iași, 1978, p. 45–51; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, ed. a III-a, Chișinău, 1994, p. 379–385; Aurelian Sacerdoțeanu, *Lupta moldovenilor cu lituanii în 1377*, în *Omagiu fraților Lapedatu*, București, 1936, p. 773–776; Ilona Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV–XV), Poznań, 1996, p. 42–55; P.P. Panaitescu, *Jourij (Jourg) Koriatovič, prince lithuanien et la Moldavie*, în omagiul M.S. Hrușevski, Kiev, 1928, p. 462–465; idem, *Diploma bârlădeană din 1134 și hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374. Falsurile patriotice ale lui B.P. Hasdeu*, în „RIR“, II (1932), nr. 2, p. 51–57; I. Minea, *Argument nou în contra autenticității uricului atribuit lui Iury Coriatovici*, în „RA“, II (1926), nr. 3, p. 397–399.

- 2 Sfârșitul domniei lui Petru II, fiul Margaretei (Mușata), poate fi stabilit în 1391 în legătură cu cei 16 ani de domnie care i se atribuie în varianta corectă furnizată de cronicile interne, ținând seama că începutul ei e plasat, cum am văzut, în 1375 (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 76, 285–286). Cum urmașul său Roman I era în scaun la 30 martie 1392 (cf. *infra*), iar la începutul aceluiași an soseau încă la Cracovia curieri cu scrisori de la Petru (P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 233; Ștefan S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „AIIAI“, X (1973), p. 114), rezultă că acesta din urmă a murit, desigur, prin decembrie 1391.
- 3 O dovadă sigură asupra locului unde s-a aflat mormântul lui Petru al Margaretei (Mușata), în sensul unei inscripții, nu s-a păstrat. De aceea s-a presupus un timp că a fost înmormântat în biserica ctitorită de el a mănăstirii Neamț (N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, Vălenii de Munte, 1912, p. 3–5; idem, *Mormintele domnilor noștri*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 17; C. Kogălniceanu, *Istoria veche a românilor*, p. 86), sau la mănăstirea Sfântul Nicolae din Poiană, care a precedat mănăstirea Probota (Pobrata) ctitoria lui Petru Rareș (P.P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 107, trimițând însă la N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, p. 38, unde însă nu e vorba de așa ceva), mormântul de la Pobrata fiind însă atribuit lui Ioan, un fiu al lui Petru Rareș, mort în 1532 (C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 21), sau unei fiice a lui Rareș (Ștefan S. Gorovei, *Note*

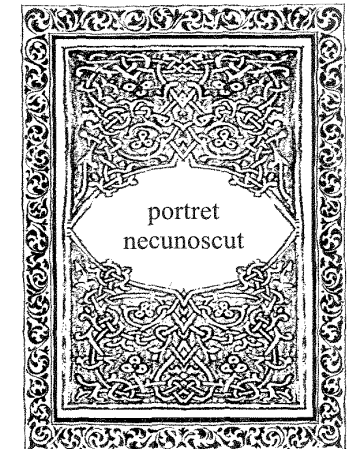
istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare, în „SMIM“, VIII (1975), p. 197).

Mai probabil însă mormântul lui Petru s-a aflat, firesc, între cele ale rudelor sale domnești din biserica episcopală de zid de la Rădăuți, a cărei ctitorie i se atribuie (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I*, în „SCIIVA“, XXXIV (1983), nr. 4, p. 326–327; idem, *O alianță moldo-tătară în vremea lui Bogdan I*, în „MI“, XVII (1983), nr. 5, p. 12–13), fiind indicat cu probabilitate cel „cu piatra tombală complet ștearsă, aflat lângă cel al lui Lațco“ (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 74, 305; idem, *Taina mormântului domnesc de la Rădăuți și piatra de la Probota*, în „MMS“, XLV (1969), nr. 5–6, p. 369–371; idem, *Observații privind ordinea mormintelor voievodale de la Rădăuți*, în idem, XLVI (1970), nr. 9–10, p. 576–577; idem, *Din nou despre mormintele de la Rădăuți — o ipoteză*, în idem, L (1974), nr. 1–2, p. 126–128).

ROMAN I

1392 a. martie 30¹ — 1394 <decembrie>².

□ **Biserica episcopală Sfântul Nicolae din Rădăuți³.**

- 1 Frate al lui Petru (II) fiul Margaretei (Mușata), i-a urmat în scaun după moartea acestuia probabil chiar în decembrie 1391, în orice caz înainte de 30 martie 1392, când emite un document în localitatea Roman (D.R.H., A, I, p. 3), și se înțelege că el domnea mai demult la acea dată.

Nu se știe de ce și în ce împrejurări au fost înlăturați de la succesiune fiii lui Petru II: Roman Petrilovici și Ivașcu, care însă nu s-au resemnat. Cel dintâi a căutat protecția regelui Vladislav Jagiełło, cu care se înrudea prin mama sa, iar acesta i-a dăruit în iulie 1394 o armură de preț (G. Popovici, *Anul de la martie în Moldova, în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „CL“, XXXIX (1905), p. 211). Încercând însă, se pare, să ia domnia în 1399, împotriva lui Iuga (cf. *infra*), a fost luat prizonier de regele Poloniei și

răscumpărat de fratele său Ivașcu, care la 9 decembrie 1400 jurase credință regelui Poloniei și vărului acestuia Witold, marele cneaz al Lituaniei, obligându-se să păstreze credință acestora și Coroanei polone și în cazul în care va dobândi domnia în Moldova [Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 617–620. Propunerea de îndreptare a traducerii de către C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 37 și nota 105, nu se justifică, în schimb, datarea actului susținută de acest autor (p. 39, nota 120) este cea corectă]. Cum Ivașcu rezida la Brest-Litovsk, probabil cei doi frați s-au retras în această localitate. Roman mai apare o dată la 1403, când jură din nou credință regelui Poloniei, păstrându-și statutul de pretendent, dar lunga domnie a vărului său Alexandru cel Bun, care în același an jurase și el credință lui Vladislav Jagiełło [Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, I, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 502], nu i-a lăsat nici o șansă.

Se pare că Petru I-a asociat la domnie pe fratele său Roman încă din februarie 1386, când acesta dădea porunci în numele voievodului titular (P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 233), asociere recunoscută chiar de regele Vladislav Jagiełło la 27 ianuarie 1388 (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 605–606. Cf. și C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*, p. 259; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 154). Se bănuiește că poziția privilegiată a lui Roman, în raport cu nepoții săi, fiii fratelui său Petru, moștenitorii legitimi ai scaunului domnesc, înrudiți prin mamă cu dinastia, pe care acum o putem numi a Jagiellonilor din Polonia și Lituania, s-ar datora unei căsătorii încă și mai prestigioase decât a fratelui său în sânul aceleiași dinastii (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, p. 135–136). Un cercetător polon a identificat pe Anastasia, soția lui Roman I și mamă a lui Alexandru cel Bun, cu o fiică a lui Koriati, deci vară a lui Vladislav Jagiełło și a Ringalei-Ana, viitoarea soție vârstnică a lui Alexandru, rudenie socotită atunci prea apropiată (mătușă de vară-nepot), astfel că a fost acceptată mai târziu ca motiv plauzibil de divorț între ultimii doi [Jan Tęgowski, *Powiązania genealogiczne wojewodów moldawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku* (Legăturile genealogice între Bogdănești, voievozii moldoveni, și Casa Giedymynovici în secolele XIV–XV), în „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, III, Poznań–Wrocław, 1993, p. 47, 53, 55).

Ar mai fi însă și posibilitatea care poate să fi funcționat și în cazul lui Lațcu (cf. *supra*), a ridicării în scaun a reprezentantului celui mai vârstnic în viață al familiei domnești, principiu cunoscut din Antichitate, prin care se înlătura succesiunea strict ereditară, care, de altfel, nici nu a fost vreodată urmărit cu strictețe în cadrul dinastiilor românești medievale, ce putea aduce în fruntea țării fii nevârstnici, izvor de tulburări politice.

Oricum, înaintea domniei, Roman s-a arătat legat de spațiul polon, în 1380 apărând ca martor într-un proces la Liov, după documentele orașului (Ion I. Nistor, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXIII, 1941, p. 166).

O dată așezat în scaun, Roman I s-a vădit beneficiarul lungii domnii a fratelui său Petru, în timpul căreia stăpânirea domnului Moldovei se întinsese până la Marea Neagră, în paralel cu consolidarea instituției domniei. Astfel se explică de ce chiar la începutul domniei, în actul amintit din 30 martie 1394, Roman I se intitulează „*Marele singur stăpânitor*” (mai corect tradus fiind „*însuși stăpânitor*”, corespunzător grecescului *autocrat*), „*stăpânind Țara Moldovei de la munte până la mare*” (*D.R.H.*, A, I, p. 3. Cf. și Constantin Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în „RdI”, XXXIX (1986), nr. 8, p. 753). Cu observația judicioasă că în textul slav al titulaturii, aici și în celelalte două acte păstrate de la Roman I, nu e vorba de munte, adică de Carpați, ci de „*planini*” (ПЛАНИНЫ), „*plonini*” (ПЛОНИНЫ) (*ibidem*, p. 3–6; Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 607–608), căci „*Ploninele* nu se găseau în Carpați, ci la poalele nord-vestice ale Carpaților, între Ceremuș și Nistru [...] De altfel, titulatura indică întinderea în longitudine a Moldovei de la nord la sud, nicidecum întinderea în lățime care nu ar avea nici un sens” (Ion I. Nistor, în *loc. cit.*, p. 159–160). E vorba, așadar, de Plonini sau Codrii Plonini aflați, cum am văzut când am pomenit bătălia din aceste locuri purtată în 1368 de Petru I (cf. *supra*), în zona deluroasă de la sud de Nistru, în prelungirea spre răsărit a Munților Plonini, din Carpații Ruteniei.

- 2 Cronicile interne și prima listă păstrată de domni ai Moldovei îi acordă aproape în unanimitate lui Roman I trei ani de domnie (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14, 39, 44, 48, 55, 61, 69; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 72), ceea ce înseamnă că a domnit până spre sfârșitul anului 1394, probabil până la începutul lunii decembrie, deoarece la 6 ianuarie 1395 domnea la Suceava urmașul său Ștefan I (cf. *infra*), se înțelege, de oarecare timp înaintea acestor date (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 76, 285).

Nu se știe în ce împrejurări și-a sfârșit domnia, și scenariile care s-au făcut în legătură cu aceasta (cf. N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359–1457)*, Iași, 1978, p. 60, cu bibliografia problemei) sunt simple supoziții, fără o bază documentară. Cert este doar că din 5 ianuarie 1393 datează jurământul de credință depus de Roman I lui Vladislav Jagiełło, soției sale și Coroanei polone, cu clauza restrictivă că din cauza depărtării nu va trimite ajutoare militare în Prusia, Lituania și dincolo de Cracovia (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 607–609), și că, probabil, din timpul său se aflau în Moldova ca refugiați „*oamenii vestitului duce Hodor* [„*Chodor*”, adică Teodor (Fiodor), Koriatovici — *n.a.*], *ce sânt în țara noastră*”, cum consemna un act din 3 februarie 1397 (*ibidem*, p. 616–617),

ceea ce nu înseamnă automat că Roman I l-ar fi ajutat pe Teodor Koriatovici împotriva regelui Poloniei în 1393–1394 și în aceste evenimente și-ar fi pierdut domnia, cum s-a crezut (C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „RIR”, X (1940), p. 298; C. Cihodaru, *Tradiția Letopisețelor*, p. 30; idem, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 45 (dubitativ); N. Grigoraș, *loc. cit.*; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985, p. 21; Ilona Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV și XV), Poznań, 1996, p. 56–57).

Cercetarea izvoarelor arată că dimpotrivă, Roman I s-a apropiat de regele Poloniei, Vladislav II Jagiełło încă din a doua jumătate a anului 1392, pentru ca din 5 ianuarie 1393, cum am văzut, să dateze jurământul său de credință față de rege, în timp ce războiul pentru înlăturarea lui Teodor Koriatovici din Podolia, de către Witold marele cneaz al Lituaniei a început ulterior, în primăvara lui 1393 [cf. pe larg despre acesta și soarta lui Teodor Koriatovici la Jan Tęgowski, *Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku* (Problema alipirii Podoliei la Coroana Poloniei la sfârșitul secolului XIV), în „Teki Krakowskie”, V (1997), p. 155–169]. Letopisețul lituano-rus, care relatează împrejurările alungării lui Teodor în Ungaria, de unde a trimis români [din Maramureș (*ibidem*, p. 166), nu din Moldova, cum s-a crezut (Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, ed. a III-a, p. 385)], să ocupe unele cetăți din Podolia, arată că atunci în afara regelui din Ungaria nimeni nu l-a ajutat [I. Daniłowicz, *Latopisiec Litwy i Kronika ruska* (Letopisețul Lituaniei și Cronica rusă), Vilna, 1827, p. 51–52; Jan Tęgowski, *op. cit.*, p. 155]. Deși am văzut că Anastasia, soția lui Roman I e socotită fiica lui Koriat, deci soră a lui Teodor Koriatovici (Jan Tęgowski, *op. cit.*, p. 165; idem, *Powiązania genealogiczne*, p. 55), o implicare a lui Roman I în evenimentele din Podolia din anii 1393–1394, care i-ar fi adus și lui pierderea domniei, nu e atestată din izvoarele vremii.

Totodată este interesant de observat că vechiul letopiseț slavon Putna I nu adaugă în cazul lui Roman și al fiului său Iuga (cf. *infra*) precizarea că „a murit”, așa cum o face pentru toți domnii de la Sas la Alexandru cel Bun (*Cronicle slavo-române*, p. 44, 48, 55), ceea ce însemna că respectivii au decedat în Moldova, fiind în scaun (cu excepția lui Sas despre care cronicarul nu cunoaște probabil nimic). Or despre Iuga se știe că a fost dus de Mircea cel Bătrân în Țara Românească, unde, desigur, a și murit (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 74–75), în schimb Roman I e îngropat în biserica episcopală de la Rădăuți. Ca atare, în acest stadiu al cunoștințelor, împrejurările exacte în care acesta din urmă și-a sfârșit domnia, ca și faptul dacă aceasta a coincis sau nu cu moartea sa, rămân necunoscute.

Se putea muri însă foarte ușor atunci, de pildă în urma unui accident de călărie, indiferent de vârstă. Astfel a murit regele polon Cazimir cel Mare în 1370. „Eșind la vânat — notează Nicolae Costin —, au alergat după un cerbu, au căzut cu calu și s-au frântu un picior și i s-au tâmplat moarte” (*Letopisețul*, p. 180). Faptul că fiul și urmașul său, Ștefan I, face la 18 aprilie 1397 o danie unei boier de rang înalt („pan”), „slugă” domnească, și fratelui acestuia, care „au slujit întâi părintelui nostru cu dreaptă credință și acum slujesc și noao” (*D.R.H.*, A, I, p. 7), indică o succesiune pașnică, firească, între tată și fiu, astfel că, foarte probabil, Roman I a murit în scaun.

- 3 A fost înmormântat alături de ceilalți membri ai familiei sale în biserica Sfântul Nicolae, episcopală, din Rădăuți. Lespedea care se vede astăzi i-a fost pusă din porunca lui Ștefan cel Mare, care îl considera „strămoșul său”, la 15 decembrie 1479. Este așezată pe un soclu cu înălțimea de 0,525 m, fiind împodobită în câmpul central cu semipalmete și palmete (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 249).

ȘTEFAN I

1394 <decembrie>¹ — 1399 a. noiembrie 28².

□ Biserica episcopală Sfântul Nicolae din Rădăuți³.

- 1 Era fiul cel mare a lui Roman I dintr-o primă căsătorie cu o necunoscută, probabil lituană din ramura Koriatovici din Podolia a dinastiei Gedyminovici, de vreme ce doi din fiii acesteia poartă numele de botez ale unor Koriatovici: Mihail și Iuga-Iurie, frații buni ai lui Ștefan I (*D.R.H.*, A, I, p. 7; Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 612, 614). Dintr-o a doua căsătorie a tatălui său cu doamna Anastasia, tot o lituană, probabil din același neam al Koriatoviciilor, stăpânii Podoliei (cf. *supra*), Ștefan I mai avea doi frați doar după tată, pe Alexandru (cel Bun) și pe (jupanul) Bogdan, desigur foarte tineri și în 1392, de când încep să fie atestați în actele lui Roman I (*D.R.H.*, A, I, p. 3–6, 8, 10–15, 32–33; Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 50, 86; cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 124–126, 130, 221; idem, *Dragoș și Bogdan*, p. 154–155).

În legătură cu această filiație observ că Alexandru și Bogdan nu au fost asociați la domnie de către tatăl lor, cum s-a crezut (idem, *Mușatinii*, București, 1976, p. 36), ci, așa cum se obișnuia, mama lor, ultima soție a lui Roman I, a determinat menționarea fiilor ei pe primul plan în actele lui Roman I, în vederea moștenirii tronului. Numai că la dispariția lui Roman, fiul cel mare, Ștefan, s-a impus în chip firesc, cu ajutorul regelui Poloniei, înaintea nevrâstnicilor fii ai doamnei Anastasia.

Cum Ștefan I apare și sub numele rutenizat de Stețco, în actele oficiale ale nepotului său de frate Ilia, fiul lui Alexandru cel Bun, și a boierilor acestuia din 3–5 iunie 1433 (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 649, 651–653), dar și în relatări neoficiale amintind legăturile sale de rudenie cu Vladislav Jagiełło, prin căsătoria cu o rudă a

acestuia (*Monumenta Medii Aevi historia res gestas Poloniae illustrantia*, VI, p. 1 027), el nu trebuie confundat cu vărul său jupan Stețco, nepotul de soră al tatălui său, care apare în sfatul domnesc al acestuia în 1392–1393 și chiar într-al său în 1397 (*D.R.H.*, A, I, p. 3, 5–7; cf. și Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 126), și care, nicicum, pe linie feminină, prin mama sa, nu avea drept la tron. Cât despre identificarea lui Ștefan I cel de la 1394, fiul lui Roman I, cu Ștefan cel de la „Plonini” din 1368, fiul lui Ștefan decedat la 1358 în Maramureș, care, oricât ar fi de ciudat, mai persistă (Ion I. Nistor, *Lucius Apovianus — eroul Țării Șipeniului* —, în „AAR”, M.S.I., S. III, 1941, p. 167–168; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 46–47), ea nici nu mai trebuie luată în discuție. Chiar acest din urmă autor adusesese mai demult argumente împotriva acestei identificări (*Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „AIIAI”, V (1968), p. 31).

După Jan Tęgowski soția lui Ștefan I ((Stețco) ar fi fost Ringala-Ana, vara lui Vladislav Jagiełło și a Anastasiei (soția lui Roman I și mamă a lui Alexandru cel Bun), care mai târziu, în 1419, se va căsători cu Alexandru cel Bun, fiul varei sale, totul rămânând însă în sfera ipotezelor [*Powiązania genealogiczne wojewodów Bogdanowiczów z domem Giedymynowiczów w XIV–XV wieku* (Legăturile genealogice între Bogdănești, voievozii moldoveni și casa Giedymynoviciilor în secolele XIV–XV), în „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, III, Poznań—Wrocław, 1993, p. 55–56; idem, *Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej*, p. 165]. Cert este că la 1 iulie 1394, regele se afla la Chełm pentru a dăruii lui Stețco (Ștefan) un coif și o zale aurită [*Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420* (Socotelile curții regelui Vladislav Jagiełło și a reginei Jadwiga din anul 1388 până în 1420), ed. Franciszek Piekosiński, Cracovia, 1896, p. 199], ceea ce a fost interpretat drept dar de nuntă pentru Stețco (Ștefan) (Jan Tęgowski, *Powiązania genealogiczne*, loc. cit.; idem, *Sprawa przyłączenia*, loc. cit.), fapt ce are toate șansele să fie real, chiar dacă mireasa ar fi putut fi o altă cneaghină lituană, înrudită însă și ea regele Poloniei.

Oricum, la sfârșitul aceluiași an, 1394 Ștefan îl înlocuia, așadar, în împrejurări necunoscute pe tatăl său Roman I (cf. *supra*), în vreme ce în octombrie același an pornea expediția polonă care l-a alungat din Podolia pe Teodor Koriatovici, probabil fratele Anastasiei, soția lui Roman (Jan Tęgowski, *Sprawa przyłączenia*, p. 164), cu observația că nu avem nici un element concret de legătură între cele două evenimente înregistrate ca atare.

Prima mențiune a lui Ștefan I e din 6 ianuarie 1395, când a fost redactat la Suceava actul prin care noul domn anunță că „am ocupat și ne-am așezat în voievodatul Țării Moldovei” cu ajutorul regelui Vladislav Jagiełło, îi jură acestuia și Coroanei polone credință, promițându-i ajutor împotriva oricărui inamic, fără clauza restrictivă a distanței din jurământul tatălui său, și tot în

același act e trecută și credința boierilor săi, în frunte cu Mihail fratele domnului (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 611–615). Se înțelege de aici că domnia sa începuse de curând, și că a beneficiat de ajutorul regelui Poloniei. Cum s-a manifestat acest ajutor nu știm, dar e cert că Ștefan se întâlnise cu Vladislav Jagiełło la Chełm în iulie 1394, primind de la acesta, cum am văzut, un coif și o zale aurită. Deoarece aproape tot atunci, în iunie, regele dăduse un echipament de protecție similar și lui Roman, fiul lui Petru II al Margaretei (Mușata) (G. Popovici, *Anul de la martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „CL”, XXXIX (1905), p. 211), și acesta pretendent la scaunul domnesc, rezultă că între cei doi veri candidați, Vladislav Jagiełło l-a preferat pe Ștefan I.

La 6 ianuarie 1395 acesta din urmă se afla de puțin timp în scaun, totuși intervalul de la începerea domniei nu putea fi mai mic de trei săptămâni-o lună, deoarece în acest răstimp a fost la rege și s-a reîntors la Suceava, delegația celor patru mari boieri, în frunte cu Mihail fratele domnului, care a purtat tratative cu partea polonă, stabilind termenii înțelegerii politice (nu ai jurământului) între cele două părți, pe care, de altfel, Ștefan I nici nu le-a acceptat, căci nu se regăsesc în actul din 6 ianuarie, nici în partea care îl privește, nici în garanția boierilor săi, în fruntea cărora se află trei din cei patru negociatori. Actul acestora a fost datat din „1395”, ceea ce înseamnă că este anterior cu puțin celui domnesc din 6 ianuarie, și se vede că a fost scris în Polonia de o altă mână decât cea a unui diac domnesc [Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 609–611. Documentul nu este posterior celui domnesc din 6 ianuarie 1395, cum s-a afirmat (C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 47, nota 19), deoarece, după cum se obișnuia pe atunci, negociatorii care nu duceau condițiile finale aprobate de domn, se deplasau înainte, pentru tratative, iar nu după redactarea finală a acestora din urmă]. Toate acestea conduc pentru începerea domniei lui Ștefan I pe la începutul lui decembrie 1394, ca, de altfel, și ceea ce a urmat.

Tulburări și chiar un război au fost în legătură cu instalarea noului domn la Suceava, dar nu dinspre partea vreunui pretendent, ci din cea a regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg. Este evident că regele Ungariei cunoștea venirea la domnie a lui Ștefan I din decembrie 1394, pentru că în această lună el a pregătit în Transilvania campania din Moldova împotriva noului domn, desigur cu armata deja strânsă în legătură cu invazia lui Baiazid în Țara Românească. Precadat de oastea secuilor care a înlăturat după lupte barajele făcute de moldoveni în pasul Oituzului, Sigismund, care la 9 ianuarie se afla la Odorhei (Radu Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova (1395)*, în „AUB”, Științe sociale, Istorie, XV (1966), p. 66), a intrat după această dată în Moldova, la 30 ianuarie aflându-se lângă Piatra lui Crăciun (Piatra Neamț), iar la 3 februarie 1395 sub Cetatea Neamțului, pe care n-a izbutit s-o cucerească (*ibidem*, p. 72–73, *D.R.H.*, D, I, p. 130). Între timp, după mai multe lupte crâncene (*D.R.H.*, D, I, p. 158–159), Ștefan I, „cu toată forța poporului său”

(Johannes de Thuróc, *Cronica hungarorum*, în *Scriptores hungaricarum*, ed. J.G. Schwandtner, Viena, 1746, p. 218), „a bătut pe unguri la Hindău”, cum spune inscripția pusă de Ștefan cel Mare în 1480 pe mormântul său (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 255), „a biruit pe Jicmont craiul unguresc la Hindov”, după vechiul letopisetz de la Putna (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48; în traducerea de pe la 1770, chiar „Și au ucis pe Jicmon craiul la Hindov”, p. 69), adică la localitatea Ghindăuani, la sud de Cetatea Neamțului, în jurul datei de 5 februarie 1395 (cf. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 65–70), după care regele Ungariei a fugit în grabă la Brașov, aflându-se aici la 12 februarie (*D.R.H.*, D, I, p. 132), unde curând s-a întâlnit cu Mircea cel Bătrân cu care a încheiat o alianță militară antiotomană, la nivel de egalitate, redactată la 7 martie 1395 (cf. Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI*, București, 2001, p. 169–173).

Deși Sigismund de Luxemburg a vorbit fără jenă de „izbândă” și „biruință” (*D.R.H.*, D, I, p. 133, 137, 144, 148, 152–154, 158–159, 165–166), iar cronicile maghiare din secolul XV fabulează despre o împăcare a sa cu Ștefan I, care i-ar fi depus chipurile jurământ de credință (cf. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 68), cum au făcut și în cazul relațiilor similare dintre Basarab I și Carol Robert la 1330, sau Bogdan I și Ludovic I, realitatea este că la începutul lui februarie 1395 regele Ungariei a suferit o grea înfrângere în „conflictul personal” (*personali conflictu*) cu Ștefan „voievodul Moldovei, sau a țării noastre moldovene” (s.a.) (*D.R.H.*, A, I, p. 135–136, 144) și în loc să-l aducă sub dominația sa, l-a făcut să se apropie și mai mult de Vladislav Jagiełło, jurământul de credință față de acesta fiind redactat la Suceava, cum am văzut, la 6 ianuarie 1395, în condiții speciale, tocmai când avangarda armatei maghiare forța hotarul Moldovei.

Deși istoricii vremii sunt de acord că Sigismund de Luxemburg a încercat să-și impună cu forța dominația în Moldova, puțini s-au referit la condițiile care au prilejuit momentul atât de neobișnuit al declanșării campaniei, la începutul lui ianuarie 1395, în vreme de iarnă grea în munții Moldovei [istoriografia polonă a problemei la C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „RIR”, X (1940), p. 260 și Ilona Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV și XV), Poznań, 1996, p. 59–60, nota 153. Cf. îndeosebi Z. Nowak, *Politika północna Zygmunta Luksemburczyka do roku 1411* (Politica nordică a lui Sigismund de Luxemburg până în anul 1411), Toruń, 1964, p. 61]. Motivul imediat al campaniei a fost desigur „congresul” (reuniunea) de familie de la Stara Wieś (azi în Slovacia), care trebuia să reunească pe surorile Maria, regina Ungariei, și Jadwiga, regina Poloniei, pe soții lor, cumnații Sigismund de Luxemburg și Vladislav II Jagiełło, plus Witold, conducătorul Lituaniei, vărul

ultimului, și vasalii acestora, la începutul lui februarie 1395. Cunoșcând sprijinul acordat de cumnatul său din Polonia la instalarea în scaun a lui Ștefan I, foarte probabil Sigismund a încercat să-i impună acestuia cu armele suzeranității sa în cursul lunii ianuarie 1395, pentru a se prezenta la începutul lunii următoare la Stara Wieś ca suzeran recunoscut al ceea ce el numea „*țării noastre moldovenești*”. Am văzut că n-a fost să fie așa, și congresul de familie de la Stara Wieś s-a ținut fără participarea lui Sigismund de Luxemburg, înfrânt tocmai atunci de Ștefan I la Hindău.

Domnul Moldovei a rămas credincios lui Vladislav Jagiełło, căruia, respectându-și obligațiile, i-a trimis în războiul cu Ordinul teuton din 1395–1396, un număr mare de arcași călări (P.P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Rsl”, IV (1960), p. 226).

- 2 Nu se știe în ce condiții a încetat domnia de cinci ani (cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 76, 285) a lui Ștefan I. Ultimul document păstrat de la el datează însă tocmai din 2 iulie 1398 (*D.R.H.*, A, I, p. 7–9). S-a presupus un timp că ar fi murit alături de fratele său Mihail în bătălia lituanilor cu tătarii de pe râul Vorskla din 13 august 1399 (idem, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 114; idem, *Mușatinii*, București, 1976, p. 37). În această mare bătălie, în urma căreia cneazul lituan Witold spera să impună, ca instrument al său, pe hanul Tohtamâș, refugiat la Kiev, sub protecția sa, împotriva hanului rival al Hoardei de Aur, Temir Kutlug, au participat într-adevăr unitați de cavaleri teutoni și de moldoveni în oastea lui Witold. Dar acesta a fost înfrânt, Tohtamâș a devenit un „han rătăcitor” prin stepe, iar moldovenii par să fi pierit în luptă (B.D. Grecov, A.I. Iacubovschi, *Hoarta de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 385).

Numai că dacă ipotetica moarte a lui Mihail în bătălie ar putea fi luată în considerare, căci el e amintit ultima dată la 2 iulie 1398 (*D.R.H.*, A, I, p. 8), cea a lui Ștefan I cu acest prilej era greu de acceptat. El nu era legat de Witold prin omagiu, și chiar și așa, niciodată domnii Moldovei nu au condus personal unitățile trimise în ajutorul suzeranului lor, și cu atât mai puțin s-ar fi pus în fruntea celor trimise unui simplu aliat, și încă la depărtare atât de mare de țară.

În mod cert Ștefan I a decedat înainte de 28 noiembrie 1399, când este astfel pomenit într-un act al lui Iuga, urmașul său la domnie (*D.R.H.*, A, I, p. 12). Letopisețul Putna I aplică în cazul său formula „*a murit*”, prin care pentru toți domnii din a doua jumătate a secolului XIV (cu excepția lui Sas, după cum am mai amintit) indică faptul că s-a sfârșit în scaunul țării (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48). Documentele contemporane s-au păstrat însă în număr foarte mic, în copii sau regeste de slabă calitate, care au dat naștere la o puzderie de ipoteze, astfel că împrejurările politice din anul 1399 în care s-a sfârșit domnia lui Ștefan I sunt greu de reconstituit cu exactitate.

Într-un act al lui Iuga, dinainte de 28 noiembrie 1399, acesta menționează, numai la prima vedere cam neobișnuit, „*credința mea, a lui Iuga voievod, și credința copiilor mei, și credința lui Ștefan voievod și a copiilor lui...*” (*D.R.H.*, A, I, p. 10). Chiar dacă discutarea documentului păstrat doar într-o copie slavă poate fi socotită hazardată (Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 129), și într-adevăr, până și ultimul scenariu propus (C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 53–54) se încadrează în această apreciere, cred că actul prezintă o realitate și desfășurările sunt mult mai simple, decât și le-a imaginat fantezia bogată a unor istorici. Este vorba de un fel de pseudoasociere la domnie prin care domnul în scaun, înaintea morții, și nu numai, instalează efectiv în scaunul său un fiu sau un frate, el însuși dându-se la o parte, dar rămânând pe lângă noul domn, impus astfel prin ocolirea sau forțarea alegerei acestuia de către boieri. Astfel de cazuri mai întâlnim în istoria țărilor române extracarpătice: Ștefan cel Mare — Bogdan III (cf. *infra*), Mihnea cel Rău — Mircea (cf. *supra*), Petru Șchiopul — Ștefan (cf. *infra*). De ce nu ar fi un astfel de caz și Ștefan I — Iuga, de vreme ce fiii celui dintâi erau abia născuți, fiind menționați tocmai în actul din 28 noiembrie 1399, iar Iuga era fratele său uterin.

Pretendența lui Roman Petrilovici, fiul lui Petru al Margaretei (Mușata), cel care se manifestase și în 1394, se pare că s-a produs tot în 1399, dar, desigur, după moartea vărului său Ștefan I, împotriva fratelui acestuia, Iuga (cf. *infra*).

- 3 A fost înmormântat în biserica episcopală Sfântul Nicolae din Rădăuți. Lespedea funerară i-a fost pusă la 20 mai 1480, pe un soclu de piatră, care mai păstra în vremea noastră urme de pictură, din porunca lui Ștefan cel Mare, care nu uită să amintească în inscripție că e vorba de „*bătrânul Ștefan voievod, care a bătut pe unguri la Hindău*” (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 255–256). Lespedea are câmpul central împodobit cu tulpini împletite și frunze cu lobi rotunjiți, așa-numitele palmete de inspirație bizantină, devenite în a doua jumătate a secolului XII și mai ales în cazul acestei lespezi, un adevărat motiv ornamental românesc (Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 725, fig. 678, p. 726; Florentina Dumitrescu, *Motivul palmetei în decorația medievală românească*, în *Omagiu lui George Oprescu*, București, 1961, p. 155; fig. 7, p. 153).

IUGA OLOGUL

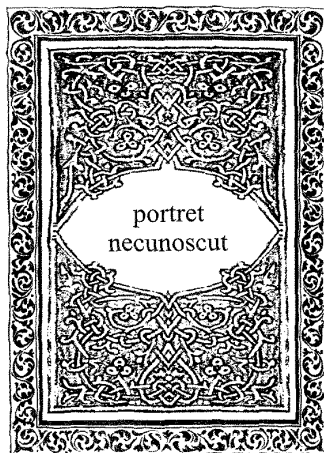
1399 a. noiembrie 28¹ — 1400 a. iunie 29².

□ Necunoscut.

- 1 Fiu al lui Roman I din prima căsătorie a acestuia, probabil cu o lituancă, el însuși având nume de botez lituan rutenizat, Iuga < Iurga < Iurie (formă lituano-ruteană pentru Gheorghe), frate bun cu Mihail și Ștefan I (cf. *supra*) și numai după tată cu Alexandru (cel Bun) și Bogdan (jupanul) (cf. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 76, 126–130, 137, 221). Porecla „Ologul”, cu sensul, foarte probabil, de Paralicul, apare însă doar în letopisețul Putna I, redactat la începutul secolului XVI (*Cronicile slavo-române*, p. 44–48), și nu se știe pe ce se bazează.

Deoarece despre acest domn, căruia cronicile interne îi atribuie la unison doar doi ani de domnie (*ibidem*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 61, 69, 168, 177; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 74–75), în intervalul 1399–1400, s-a scris o bibliografie impresionantă (*de ipoteze!*), care ar putea induce în eroare chiar și pe specialiști, trebuie subliniat că el a fost un timp identificat eronat cu „Iuga” Koriatovici (discuția despre această identificare durând peste un secol: B.P. Hăjdău, *Urică de la Iuga Vv. din 1374*, în „Foița de istorie și literatură”, 1860, nr. 2, p. 41; D. Onciul, *Iuga vodă domn al Moldovei la 1374 și 1400*, în „CL”, XVIII (1884), p. 1–9; idem, *La cheștiunea lui Iuga vodă*, *ibidem*, XX (1886), p. 266–278; A.D. Xenopol, *Despre Iuga vodă cu prilejul unui nou document*, în „RIAF”, II (1885), vol. IV, p. 714–717; Ilie Minea, *Argument nou contra autenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici*, în „RA”, II (1926), nr. 3, p. 397–399; C. Kogălniceanu, *Iuga Ologul Koriatovici, domnul Moldovei, 1399–1400*, în „Arhiva”, XXXVI (1929), nr. 2, p. 81–87; C. Cihodaru, *Din nou despre Iurg Coriatovici și Iuga vodă*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, I (1979), p. 149–151 etc.).

Împrejurările în care Iuga s-a ridicat la domnie nu sunt cunoscute. Și despre aceasta s-a discutat destul de mult și contradictoriu (Mihai Costăchescu,

Observări cu privire la uricele lui Iuga Ologul (1400), în „Ion Neculce”, 1926, nr. 5; N. Iorga, *Știri nouă despre Iuga vodă*, în „RI”, XII (1926), p. 81–83; Gheorghe Duzinchevici, *Precizări în legătură cu Ștefan I și Iuga Ologul*, în „Însemnări ieșene”, IX (1939), nr. 2, p. 291–303; Damian P. Bogdan, *Despre domni moldoveni Ștefan I și Iuga*, în „RIR”, IX (1939), p. 165–178; Leon Șimanschi, *Un pretins act moldovenesc de la Iuga voievod*, în „RA”, LI (1974), nr. 1–2, p. 297–305; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359–1457)*, Iași, 1978, p. 74–77; Ștefan S. Gorovei, *Inscripția lui Iuga vodă din 1399*, în „AIIAI”, XIX (1982), p. 657–659; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 52–54, 64–66 etc.). În fapt, înainte de moartea lui Ștefan I, menționat ca decedat la 28 noiembrie 1399 (*D.R.H.*, A, I, p. 11–12, cf. și *supra*), Iuga s-a ridicat „domn al Țării Moldovei”, în timp ce Ștefan I s-a retras, probabil bolnav, lăsând locul fratelui său, prin ceea ce am numit o pseudoasociere, care a funcționat și în alte cazuri asemănătoare, amintite la domnia lui Ștefan I (cf. *supra*). Noul domn era instalat pe deplin, cel dinainte părăsise oficial puterea, dar nu și scena politică, rămânând un timp alături de cel pe care îl ridicase în locul său. Se explică astfel logic mențiunea din actul dinaintea datei de mai sus, emis de Iuga ca domn deplin, dar care în dreptul garanțiilor amintește: „Iar la aceasta este credința mea, a lui Iuga voievod, și credința copiilor mei și credința lui Ștefan voievod și a copiilor lui, credința fraților lui, credința lui Olecsandro, credința lui Bogdan...” (*D.R.H.*, A, I, p. 10). În fond aici sunt amintiți patru din cei cinci fii ai lui Roman I (al cincilea, Mihail, desigur murise între timp), din cele două căsnicii ale acestuia, între care doar Iuga, domnul în scaun, și Ștefan I, fostul domn, poartă titlul de voievod în chip firesc.

Aducerea la domnie a lui Iuga, frate de ambii părinți al lui Ștefan I, s-a datorat, desigur, faptului că cel din urmă căsătorit, cum s-a afirmat cu temei, în vara lui 1394 (cf. *supra*), avea copii foarte mici în 1399. Bogdan și Ștefan, fiii săi numiți doar în pomelnicul Probotei (Pobratei) Vechi, ctitoria tatălui lor (Melchisedek, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 monastiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 150; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 129; idem, *Mușatinii*, p. 37), s-au născut, evident, după 6 ianuarie 1395 când Ștefan I făgăduiește credința regelui Poloniei și în numele copiilor „care vor fi după noi” (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 612–613) și înainte de 28 noiembrie 1399, când tatăl lor era deja decedat, iar actul lui Iuga dinaintea acestei ultime date vorbește de „credința lui Ștefan voievod și a copiilor lui” (*D.R.H.*, A, I, p. 10). În același act Iuga menționează și „credința copiilor mei”, deci, la luarea domniei era un om matur cu copii.

Dincolo de aceste date, bazate pe izvoarele vremii, un întreg scenariu neverosimil despre sfârșitul domniei lui Ștefan I și începutul celei a lui Iuga s-a făurit și circulă în istoriografia problemei, bazat pe două izvoare târzii din

secolul XVI, cunoscute nu direct, ci printr-o relatare a lui Ilie Minea. După Leunclavius Ștefan ar fi fost detronat de pretendentul Roman, în urma unei răcoale a boierilor de la Hârlău. Iar după Matei Strykowski, după ce Roman l-ar fi înălțurat pe Ștefan, ar fi fost, la rândul său, luat prizonier de Świdrigiełło, conducătorul Podoliei (la Ilie Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 95). După care, continuă scenariul în varianta C. Cihodaru: „Ștefan a fost restabilit în domnie, însă cu rol scăzut și în poziție de subordonat față de Iuga“ (*Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „AIIAI“, V (1968), p. 36–37; cf. și idem, *Alexandru cel Bun*, p. 45).

Dacă nu știm pe ce se bazează afirmația lui Leunclavius, care nici nu amintește de Iuga, în schimb M. Strykowski spune altceva decât îi atribuie istoricii români (de pildă: „că Świdrigaillo l-a prins pe Roman Petrilovici în folosul lui Iuga și l-a ținut în închisoare, de unde l-a eliberat regele Jagiełło“, la Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 261–262, nota 128). Pentru înlăturarea confuziilor redau textul polon al lui Strykowski în traducere exactă: „Świdrigiełło, fratele lui Jagiełło, locuind în Podolia, a prins pe voievodul Moldovei Roman, fiul lui Petru, iar când regele Jagiełło l-a eliberat din închisoare, a jurat împreună cu fratele său Alexandru și cu sfinții săi să fie supus regatului Poloniei și marelui cnezat al Lituaniei“ [*Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...* (Cronica Poloniei, Lituaniei, Samogitiei...), ed. M. Malinowski, Varșovia, 1864, p. 119]. Textul, fără indicarea anului, încurcă personajele [confundă pe Roman fiul lui Petru al Margaretei (Mușata) cu voievodul Roman I, pe care astfel îl face fiul fratelui său, și îi atribuie drept frate pe fiul său Alexandru (cel Bun)], dar și acțiunile (Świdrigiełło l-ar fi capturat pe voievodul Roman I, care după eliberarea din închisoare ar fi jurat supunere regatului Poloniei împreună cu „fratele“ său Alexandru cel Bun, când, de fapt, în 1403, cum am mai amintit, după cronică, jură credință regelui pretendentul Roman, și după el, separat, Alexandru cel Bun, care îi era văr). Nu e de mirare că acest text plin de erori, care nici măcar nu a fost cunoscut în direct de istoricii români, a produs, și produce încă, atâtea confuzii în istoriografia perioadei! Nici măcar capturarea lui Roman [fiul lui Petru al Margaretei (Mușata)] de către Świdrigiełło nu este confirmată de vreun alt izvor. Dimpotrivă, cneazul lituan, fratele regelui Poloniei, pare să fi fost, cum vom vedea, favorabil pretendentului.

Pentru a afla pe cât e posibil adevărul în „episodul“ pretendenței lui Roman din 1399, trebuie să apelăm la unica sursă păstrată, scrisoarea de garanție a lui Ivașcu, fratele acestuia adresată regelui Poloniei în 1400. De fapt, doar presupunem că ea se referă la o acțiune a lui Roman în Moldova. Nici aceasta, ca, de altfel, nici relatarea lui Strykowski, cum am văzut, nu ne spune de fapt pentru ce ar fi fost capturat Roman, fratele lui Ivașcu. Din amintitul act,

la o lectură atentă, rezultă doar că Ivașcu a răscumpărat pe fratele său din prinsoarea regelui, cheazășluind că pe viitor va fi credincios și va sluji acestuia și nu se va plânga nimănui, nici cneazului Świdrigiełło, despre această captivitate (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 617–618). Cum ultima precizare privitoare la Świdrigiełło e făcută apăsător, de două ori în textul bine tradus de editor (propunerea de amendare a traducerii de către C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 37, nota 105, nu-și are rostul), rezultă că fratele regelui era favorabil lui Roman, pentru că acesta nu s-ar putea plânga tocmai celui vinovat de necazul său.

Dacă totuși luarea în captivitate a lui Roman s-a produs în legătură cu o încercare de intervenție a sa în Moldova, aceasta putea avea loc doar în perioada tulbure de început a domniei lui Iuga, împotriva acestuia.

- 2 Scurta domnie a lui Iuga a fost contestată și de fratele său după tată, Alexandru, ulterior zis cel Bun, înscriindu-se în acea epocă în care, așa cum declarau în iulie 1401 solii lui Alexandru patriarhului Matei de Constantinopol, „în țară au avut loc lupte și schimbări de domnie“ (*FHDR*, IV, p. 274–275), fără să mai ținem seama că nu știm exact nici măcar când a murit Ștefan I, înainte de 28 noiembrie 1399 (cf. *supra*).

Înlocuirea lui Iuga cu Alexandru cel Bun a avut loc, după documentele păstrate, în intervalul de la 28 noiembrie 1399, data ultimului act al lui Iuga, la 29 iunie 1400, data primului act al lui Alexandru (*D.R.H.*, A, I, p. 11–16). Numai că înaintea limitei anterioare a intervalului *Letopisețul anonim al Moldovei* introduce o dată care a dat multă bătaie de cap istoricilor: „În anul 6907 (1399) luna aprilie 23, s-a ridicat domn în Țara Moldovei Alexandru voievod, iar pe Iuga voievod l-a luat Mircea voievod“ [*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14. Cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 75, unde dintr-o eroare apare „25 aprilie“. Axinte Uricarul, interpolatorul lui Ureche, pretinde că a văzut un uric al lui Alexandru cu văleatul „6906“ (1398) (*ibidem*), ceea ce este o imposibilitate, cu atât mai mult cu cât acesta nici nu a fost vreodată asociat la domnie].

Fără a ține seama de contracția intervenită în textul *letopisețului anonim* și de modul rezumativ în care a ajuns acesta până la noi, unii istorici au luat *ad-litteram* cele relatate de el, considerând că domnia lui Alexandru cel Bun ar fi început efectiv la 23 aprilie 1399, Iuga menținându-se, chipurile, într-o parte de țară, socotindu-l pe Alexandru doar ca un fel de asociat la domnie (C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 38–39; idem, *Rectificarea unor date privind istoria Moldovei la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea*, în „AȘUI“, S. III, Istorie, XXVI (1980), p. 31–46; idem, *Alexandru cel Bun*, p. 54–65, cu bibliografia ipotezelor). Alții, considerând corectă data lunară (23 aprilie), au socotit greșit anul 1399, mutând evenimentele peste un an, la 23 aprilie 1400, cu atât mai mult, cu cât Iuga emite un act, cum am văzut, la 28 noiembrie 1399, acceptând doar succesiunea continuă („liniară“) între

Iuga și Alexandru (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 37–38; idem, *Începutul domniei lui Alexandru cel Bun*, în „RI”, S.N., V (1994), nr. 7–8, p. 783–787; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 293–300, cu argumente contrare părerii anterioare, susținută exponențial de C. Cihodaru).

În realitate, data de 23 aprilie 1399, consemnată în letopisețul anonim al Moldovei, redactat în diferite etape în timpul lui Ștefan cel Mare, a fost preluată dintr-o cronică mai veche, de tipul analelor, din care s-au luat și multe date cronologice precise, care nu sunt contestate, despre fiii lui Alexandru cel Bun, și această dată are, desigur, în întregime, semnificația ei, care nu trebuie ocultată. Foarte probabil, ea reprezintă momentul când Alexandru cel Bun s-a ridicat, sau s-a vădit ca *pretendent* la scaunul Moldovei (cf. *infra*), nu ca *domn* instalat în scaun, ceea ce presupune o stare de conflict cu Iuga, domnul aflat pe tron. Noțiunea modernă de „pretendent” neexistând atunci, cel aflat în această situație se declara domn, dar nu era uns și încoronat decât când ocupa efectiv scaunul domnesc. Pentru aceasta formula cronicii era „s-a ridicat domn” (*Croniclele slavo-române*, p. 6, 15). Astfel de situații apar destule în această carte, fără a fi contestate. Știm precis, de pildă, când s-au ridicat domni Radu Șerban, Matei Basarab sau Șerban Cantacuzino, dar începutul exact al domniei lor este altul, deosebirea fiind în aceste cazuri aceea că, existând mult mai multe izvoare, cunoaștem bine perioada dintre ridicarea pretenției la domnie și instalarea în scaun. Tocmai această perioadă ne este necunoscută în cazul lui Alexandru cel Bun, datorită modului rezumativ și a contracției operată de letopisețul anonim al Moldovei între momentul când acesta s-a declarat domn (23 aprilie 1399), și „luarea” lui Iuga de către Mircea cel Bătrân, urmată de instalarea în scaun a lui Alexandru cel Bun. Până acum nimeni nu a ținut seama de existența acestui interval necesar, în care Alexandru ar fi putut să se refugieze în Țara Românească pentru a determina intervenția lui Mircea, ca mai târziu, în 1457, Ștefan cel Mare pe cea a lui Vlad Țepeș, dacă nu cumva Iuga a fost predat lui Mircea (Constantin Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în „RdI, XXXIX (1986), nr. 8, p. 754–755; idem, *Mircea și lumea românească a vremii sale*, în „MI”, XX (1986), nr. 9, p. 9–10).

Este ciudat cum istoricii problemei privesc data de 23 aprilie 1399 (sau 1400) drept cea a începutului domniei lui Alexandru și a sfârșitului celei a lui Iuga, „*luat de Mircea voievod*” ca și cum aceste acțiuni s-ar fi petrecut în aceeași zi. Data de 23 aprilie nu poate fi cea de început a domniei lui Alexandru (care în izvoarele medievale românești este cea a încoronării), nici raportată la anul 1399, pentru că Iuga domnea încă la 28 noiembrie același an, dar nici ipotetic la anul 1400, pentru că raportându-ne la mențiunea din letopisețul anonim, este illogic ca mai întâi Alexandru să fie încoronat și apoi Iuga să fie luat de Mircea cel Bătrân, când de fapt în atâtea cazuri similare, cum vedem din lucrarea de față, totul se petrecea exact invers.

În lumina documentelor păstrate, Iuga și-a pierdut domnia după 28 noiembrie 1399, când emite ultimul document cunoscut și înainte de 29 iunie 1400, data primului act păstrat de la Alexandru cel Bun (*D.R.H.*, A, I, p. 11–15), poate în primăvara sau la începutul verii anului 1400.

Vechile letopisețe moldovene îi dau lui Iuga doi ani de domnie (*Croniclele slavo-române*, p. 6, 14, 44, 48, 55, 61, 69, 157, 160, 168, 177), desigur prin rotunjirea numărului de luni, care a fost în realitate mai mic, răstimp plasat însă în spațiul a doi ani, din toamna lui 1399 până în primăvara sau vara lui 1400.

Iuga a murit în prinsoarea lui Mircea cel Bătrân, în Țara Românească, în intervalul dintre 7 ianuarie 1403, când fostul său rival, Alexandru cel Bun, nu-l menționează între „*sfântrăposaii domni de mai înainte*” și anul 1407, când pomelnicul început atunci la mănăstirea Bistrița nemțeană îl trece între decedați (*D.R.H.*, A, I, p. 24; „AIIAI”, XVIII (1981), p. 676; Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 50, 86; cf. și Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 37; idem, *Întemeierea Moldovei*, p. 73–74). E ciudată afirmația lui C. Cihodaru, prin nimic documentată, că în timp ce Iuga era dus ca prizonier spre Țara Românească, în toamna 1399, „probabil a murit în timpul reîntoarcerii oștilor muntene și a fost îngropat la Vaslui” (?) (*Tradiția letopisețelor*, p. 38, nota 111).

Mormântul, aflat, desigur, în Țara Românească, nu i se cunoaște.

ALEXANDRU CEL BUN

1400 a. iunie 29¹ — † 1432 ianuarie 1².
Asociat la domnie ILIA (ILIAȘ) 1414
august 2 — 1431 p. decembrie
1431³.

□ Biserica mănăstirii Bistrița, județul Neamț⁴.

- 1 Fiul al lui Roman I dintr-o a doua căsătorie cu Anastasia, pe care fiul lor Alexandru o numește „*cneaghină*” (prințesă), foarte probabil din ramura Koriatovici a dinastiei lituane a Gedyminiților, vară a regelui Poloniei Vladislav Jagiełło și a marelui cneaz al Lituaniei Witold (Jan Tęgowski, *Powiązania genea-*

logiczne wojewodów moldawskich Bogdanowiczów z domem Giedymynowiczów w XIV–XV wieku (Legăturile genealogice între Bogdănești, voievozii moldoveni și casa Giedymynovicilor în secolele XIV–XV), în „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, III, Poznań–Wrocław, 1993, p. 47, 53, 55), decedată înainte de 16 septembrie 1408 (*D.R.H.*, A, I, p. 32–33), și frate bun cu jupan Bogdan, mort după 8 martie 1407 (*ibidem*, p. 30–31). Dintr-o primă căsătorie a tatălui său, Alexandru mai avea trei frați, Ștefan I, Mihail și Iuga, mai vârstnici, dintre care primul și al treilea l-au precedat în scaun (cf. *supra*).

Este primul din neamul Bogdăneștilor ce poartă numele de botez de origine grecească Alexandru, care în actele tatălui său din 1392–1393, apare în forma rutenizată Olecsandro (*ibidem*, p. 3–6), cum desigur era numit în copilărie, cel puțin până la 1398–1399 (*ibidem*, p. 10).

I s-a spus „cel Bun” mult după moarte, „*Alexandru vodă cel Bătrân și Bun*” la Grigore Ureche, în primul sfert al secolului XVII (*Letopisețul*, p. 75, 80), fie cu sensul de „bunul”, adică „bunicul”, după ridicarea în scaun a unui nepot omonim, Alexăndrel (cf. *infra*), cum credea N. Iorga (*În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XIII, 1933, p. 173), fie cu sens moral, ca în vechea expresie românească „oameni buni și bătrâni”, după părerea lui Vasile Bogrea (*Numele lui Alexandru cel Bun și a lui Petru Rareș*, în „RI”, VI (1920), p. 226–228), care poate să aibă mai multă îndreptățire, ținând seama că este singurul domn român cu această poreclă. De altfel, și Miron Costin în a doua jumătate a secolului XVII mărturisește în acest spirit caracterul popular al poreclei lui Alexandru: „*fi zic cel bătrân și bun și până azi locuitorii îi slăvesc amintirea*” (*Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 235). Chiar și după 1700 Nicolae Costin menționează că „*pentru multe lucruri bune ce au făcut aicea în țară*”, locuitorii îi zic „Alexandru Vodă cel Bun” sau „Alexandru Vodă cel Mare” (*Letopisețul*, p. 211).

A fost asociat la domnie împreună cu fratele său Bogdan, cel puțin în titlul actelor tatălui său din 1392–1393, desigur, sub presiunea mamei, soția de atunci a lui Roman I (*D.R.H.*, A, I, p. 3–6), cum se întâmpla de obicei în astfel de cazuri, pentru că altfel vârsta prea tânără excludea o asociere efectivă. Frații săi mai mari Ștefan I și Iuga, îi menționează însă la 1398–1399 doar „*credința*” (garantarea actului) (*ibidem*, p. 8, 10), ceea ce nu însemna asociere la domnie, cum s-a mai afirmat.

Îndată ce Ștefan I s-a retras, și având fiii prea mici, a lăsat scaunul lui Iuga (cf. *supra*), Alexandru, fratele mai mic al lor după tată i-a contestat acestuia domnia. Dincolo de ampla discuție privind sfârșitul domniei lui Iuga și începutul celei a lui Alexandru (cf. *supra*), din izvoarele certe păstrate rezultă că cel dintâi a domnit până după 28 noiembrie 1399 (*D.R.H.*, A, I, p. 11–13), în vreme ce Alexandru „*s-a ridicat domn în țara Moldovei*”, adică s-a proclamat el însuși domn și a pornit ca pretendent lupta împotriva lui Iuga la 23 aprilie 1399 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14), fiind instalat în scaun înainte de

29 iunie 1400, de când datează primul său document păstrat (*D.R.H.*, A, I, p. 13–15).

În afara acestor jaloane precise, apare ca arbitrară mutarea datei de 23 aprilie 1399 în anul următor, 1400 (cf. și D. Onciul, *Datele cronicilor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, în *Scrieri istorice*, II, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 166–195, și observațiile editorului, p. 414–416), în aceeași măsură ca și considerarea aceleiași date drept cea de început a domniei lui Alexandru.

Ce a făcut acesta în intervalul 23 aprilie 1399 — 29 iunie 1400 nu știm. Ținând seama de afirmația letopisețului anonim al Moldovei că Mircea cel Bătrân l-a „*luat*” pe Iuga, se înțelege în Țara Românească, putem doar presupune, fie că domnul muntean a intervenit el însuși, sau doar a trimis pe cineva cu un corp de oaste în Moldova, fie că Alexandru s-a refugiat la Curtea de Argeș, de unde a revenit cu ajutor militar, precum Ștefan cel Mare în aprilie 1457 (cf. *infra*), capturându-l pe Iuga, fie că aceasta s-a petrecut în alt fel și Iuga a fost doar predat sau trimis lui Mircea cel Bătrân, care l-a luat la el (Constantin Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în „RdI”, XXXIX (1986), nr. 8, p. 754–755; idem, *Mircea și lumea românească a vremii sale*, în „MI”, XX (1986), nr. 9, p. 9–10), oricum, Iuga nu putea părăsi scena istorică moldovenească decât după 28 noiembrie 1399. În lipsa izvoarelor, nu putem decât presupune că aceasta, urmată de începutul domniei lui Alexandru ar fi putut avea loc în primăvara 1400, sigur înainte de 29 iunie, când cel din urmă era de-acum domn.

În legătură cu aceste frământări din Moldova, din iarna și primăvara anului 1400, și apoi cu începutul încă neconsolidat al domniei lui Alexandru cel Bun, stă și competiția acestuia cu vărul său Ivașcu, fiul lui Petru (II) al Margaretei (Mușata), pentru obținerea protecției regelui Poloniei Vladislav Jagiełło și a vărului acestuia, Witold, cneazul Lituaniei. Anonimul polon autor al cronicii Moldovei pe care am descoperit-o la Cracovia afirmă că „*regele Vladislav a zălogit în 1400 lui Alexandru, principe al Moldovei, Pocuția, Sniatinul și Colomeea pentru 1000 de ruble, cum o dovedește originalul acestei tranzacții care se afla în arhiva Republicii*”. Actul nu mai este astăzi cunoscut, dar fără îndoială el a existat, dovedind că la începutul domniei lui Alexandru vistieria dispunea de această sumă relativ însemnată. La rândul său, la 9 decembrie același an, 1400, Ivașcu, aflat la Brest-Litovsk, în calitate de „*moștenitor*” al „*Țării Valahiei*”, cum spuneau atunci polonii Moldovei, mărturisește că regele Poloniei și cneazul Witold al Lituaniei l-au luat în slujba lor, făgăduindu-le credință, iar atunci când va lua domnia Moldovei promite aceeași credință în calitate de domn și voievod, totodată renunțând la „*Țara Șepințului*” și la suma împrumutată de tatăl său, în 1388, regelui Vladislav, înapoind și scrisorile de garanție aflate în posesia sa, făgăduindu-i trainice întărite prin sărutarea crucii, împreună cu însoțitorul său, pan Vâlcea [Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești*

înainte de Ștefan cel Mare, II, p. 619–620. (Data corectă după C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 39, nota 120). Alte „scenarii” asupra evenimentelor din 1400 conțin o prea mare doză de ipotetic (cf. Ilie Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 96–99; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985, p. 27–28 ș.a.)).

Câștig de cauză înaintea regelui Poloniei și a cneazului Lituaniei a avut-o, în aceste condiții Alexandru cel Bun, care, în vreme ce despre Ivașcu nu se mai știe nimic, începe o lungă și rodnică domnie de peste trei decenii (cf. pentru aceasta, îndeosebi C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 – 1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984; Emil Diaconescu, Dumitru Matei, *Alexandru cel Bun (1400–1432)*, București, 1979; P.P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, București, 1932; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 31–122). Miron Costin pomenește cu admirație pe „bătrânul Alexandru, care asemenea unui rege a fost numit cel dintâi hospodar, întocmai ca un monarh slăvit” (*Opere*, p. 235).

- 2 Letopisețele moldovenești din secolele XV–XVII menționează că Alexandru cel Bun a domnit „32 de ani și 8 luni” (socotind începutul domniei de la data ridicării sale ca pretendent, la 23 aprilie 1399, și rotunjind numărul lunilor), murind la 1 ianuarie 1432 [*Cronicle slavo-române*, p. 6, 14 („1434” este greșeala copistului), 44, 48, 55, 61, 69, 157, 160, 168, 177 („38 de ani” este tot o eroare a copistului sau compilatorului); Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 80].

S-a spus că de fapt ar fi murit cu trei-patru zile mai înainte și că la 1 ianuarie 1432 ar fi fost de fapt înmormântat, pentru că la 2 ianuarie urmașul său Ilia emite un document (C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor*, p. 38). În realitate, cum rezultă din atâtea cazuri prezentate în volumul de față, pentru ridicarea noului domn nu se aștepta înmormântarea defunctului precedent, ci chiar în ziua morții acestuia se proceda la alegerea urmașului, de fapt cunoscut dinainte. Nu știm nici cauza morții sale bruște, s-a presupus un atac de cord, ceea ce nu este exclus, care l-ar fi surprins chiar la mănăstirea Bistrița nemțeană, unde petrecea sărbătorile de iarnă (idem, *Alexandru cel Bun*, p. 270), și aceasta fiind posibil.

Jan Długosz însă, care istorisește părtinitor pentru poloni conflictul din 1431–1432 între Svitrigailas (Świdrigiełło), fratele regelui Vladislav Jagiełło, mare cneaz al Lituaniei (1430–1432) după moartea lui Witold, exponent al nobilimii ruteano-lituanie ortodoxe, și regele Poloniei, cneaz suprem al Lituaniei, afirmă că Alexandru cel Bun, care se implicase în conflict de partea lui Świdrigiełło, suferind înfrângeri în campania împotriva polonilor pornită la 2 septembrie 1431, s-ar fi îmbolnăvit de supărare, și peste puțin timp ar fi murit (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, I, Leipzig, 1711, col. 588–591,

595–596. Cf. și I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 18–19). Greu de spus dacă lucrurile au stat astfel, pentru că nici înfrângerile moldovenilor în acest război, destul de obscur, nu au fost atât de grave cum le-a prezentat Długosz (I. Minea, *op. cit.*, p. 20; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 43–46; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 114–117; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 268–270; Ilona Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV și XV), Poznań, 1996, p. 82–88; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 92–93), nici alte izvoare nu confirmă relatarea cronicarului polon, dar nici nu o infirmă.

- 3 Fiul cel mare din a doua căsătorie a lui Alexandru cel Bun, Ilia (Iliaș), a fost asociat la domnie de către tatăl său între 2 august 1414 și până la 20 august 1431, după documentele păstrate, așadar, de la vârsta de 5 ani până la 22 de ani și cinci luni, mai precis până la moartea tatălui său la 1 ianuarie 1432 (*D.R.H.*, A, I, p. 51–52, 155–156). Apare întotdeauna cu titlul de „voievod”, înaintea fraților săi mai mici, în fruntea sfatului domnesc. Ba încă la 12 ani și jumătate e menționat chiar în titlul unui act solemn din 13 decembrie 1421 ca *domn al Moldovei!* (de regulă asociații purtau doar titlul de *voievozi*) *alături de tatăl său* („Noi Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei, și, de asemenea, noi, Iliaș voievod, fiul lui Alexandru voievod, domnii Țării Moldovei”) (*ibidem*, p. 69–70). Este limpede că acest urmaș prin ambii părinți ai lui Bogdan I (mama sa era nepoată de fiică a lui Lațcu, nu vreo cneaghină lituanică, cf. *infra*), a fost crescut și destinat de Alexandru cel Bun ca moștenitor al scaunului domnesc de la Suceava.
- 4 Vechiul letopiseț anonim al Moldovei menționează că Alexandru cel Bun „a fost îngropat în mănăstirea Bistrița, pe care o și zidise el însuși” (*Cronicle slavo-române*, p. 6, 14), înainte de 1407. Este primul domn din neamul Bogdăneștilor care rupe tradiția înmormântărilor domnești în biserica episcopală Sfântul Nicolae din Rădăuți. Mormântul său aflat inițial în mica încăpere a gropniței de lângă pronaos nu se mai păstrează în forma inițială, pierdută fiind și lespedea funerară pe care trebuie să i-o fi pus Ștefan cel Mare. El s-ar fi aflat lângă mormântul soției sale Ana, păstrat în partea stângă a gropniței, și în el, cu prilejul săpăturilor arheologice din 1932, s-au găsit bucăți din sicriu și din mantia voievodului. Se pare că mormintele ctitorilor au fost deranjate de lucrările de refacere a bisericii ordonate de Alexandru Lăpușeanu în 1554 (Răzvan Theodorescu, *Mănăstirea Bistrița*, București, 1966, p. 24). N. Iorga credea însă la 1905 că mormântul lui Alexandru cel Bun s-ar fi aflat pe locul acoperit acum de lespedea doamnei Cheajna, soția lui Ștefan Lăcustă, moartă în iulie 1542, mormânt „mare și tragic”, în care s-ar fi îngropat succesiv Alexandru cel Bun,

fiul cu același nume de botez al lui Ștefan cel Mare, Ștefan Lăcustă, considerat fiul celui de-al doilea și în sfârșit soția celui din urmă, a cărui lespede cu inscripție, ultima pusă, se vede astăzi (*Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 37–38). Totuși în acest mormânt nu au fost descoperite decât „urmele a două schelete”, considerate a fi al doamnei Cheajna, văduva lui Ștefan Lăcustă, căruia în vremea refacerilor inițiate de Lăpușneanu i s-a adăugat, după tradiție, cel al lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, socotit tatăl lui Lăcustă (Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 25). Mai degrabă însă cele două schelete ar fi putut fi ale lui Ștefan Lăcustă și soției sale, căreia oricum îi aparține lespede de funerară ce se vede astăzi. Cu atât mai mult cu cât Ștefan Lăcustă nu pare să fi fost fiul lui Alexandru cel decedat în 1496 (cf. *infra*).

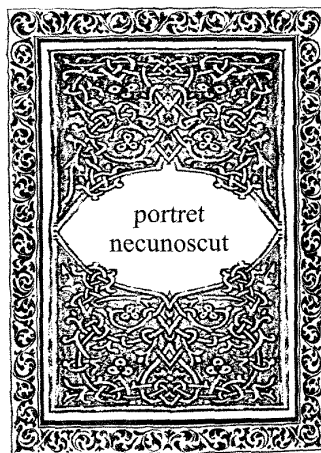
În lipsa unor inscripții sau documente clare despre locul de veci al lui Alexandru cel Bun de la mănăstirea Bistrița, nu putem ști mai mult. Gustul pentru senzațional al unor gazetari, care „bat la porți deschise”, ni-l mai aduce, câteodată, în amintire (Corneliu Ciocan, *A fost descoperit mormântul domnitorului Alexandru cel Bun și scheletul unui fiu al lui Ștefan cel Mare*, în „Evenimentul zilei”, IV (1995), nr. 1 004, 10 octombrie, p. 14).

ILIA (ILIAȘ)

Data nașterii 1409 iulie 20¹.

(I) 1432 ianuarie 1² — 1433 septembrie ³.

- 1 Era fiul cel mare al lui Alexandru cel Bun și al doamnei Ana (cu diminutivul Neața), „mama lui Ilia voievod”, cum glăsuiește inscripția de pe lespede pusă de Ștefan cel Mare pe mormântul ei din biserica mănăstirii Bistrița (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 38–39). La rândul ei, Ana era fiica „doamnei Anastasia”, fiica lui Lațcu, arătată la 6 iulie 1413 drept soacră a lui Alexandru cel Bun, iar de către Ștefan cel Mare drept strămoașă (*D.R.H.*, A, I, p. 49–50; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 262–263; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 278). Ziua de naștere a lui Ilia (acesta fiind

adevăratul său nume de botez, care apare în cel mai vechi letopisetz păstrat al Moldovei, în inscripția amintită de pe mormântul mamei sale, și în titlul documentelor emise de el, deși în copilărie și s-a mai spus și Iliaș, diminutiv, în unele acte ale tatălui său) a fost consemnată în letopisețul anonim alcătuit în vremea lui Ștefan cel Mare (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14), dar nu mai apare în prelucrările acestuia din veacul XVI, când nu mai prezenta interes pentru compilatori sau copiiști, care, în acest mod, au văduvit istoriografia de multe date prețioase, astăzi iremediabil pierdute.

Este cea dintâi dată de naștere a unui domn român care s-a păstrat. Ea lămurește și alegerea numelui său de botez, deoarece la 20 iulie biserica ortodoxă sărbătorește pe Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanu (Petru S. Năsturel, *Despre numele Iliaș al fiului lui Alexandru cel Bun*, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 1–2, p. 331).

Abia împlinise cinci ani, când, de la 2 august 1414 și până la moarea tatălui său la 1 ianuarie 1432, a fost asociat la domnie de către Alexandru cel Bun (cf. *supra*), făcând astfel o lungă ucenicie înaintea urcării în scaun.

În 1420, după 25 aprilie (când se afla la Suceava, *D.R.H.*, A, I, p. 67–68), apare, desigur trimis de tatăl său, la curtea de la Vilna a lui Witold, marele cneaz al Lituaniei, unde cunoaște pe Sofka (creștinată sub numele de Sofia), din neamul lituan Olgimontovici-Holszański, care peste doi ani, la 7 februarie 1422, la numai 17 ani, va deveni cea de-a patra soție a regelui Poloniei Vladislav Jagiełło, în vârstă de circa 70 de ani, încoronată în 1424 ca regină a Poloniei. Cei doi adolescenți s-au împrietenit și, după biograful viitoarei regine, doar vârsta prea tânără a lui Iliaș, care avea atunci numai 11 ani, ar fi împiedicat o căsătorie între cei doi [Edward Rudzki, *Polskie królowe, Zony Piastów i Jagiełłonów* (Reginele Poloniei. Soțiile Piaștilor și Jagiellonilor), I, ed. a II-a, Varșovia, 1990, p. 98–99]. Ulterior, regina Sofia, care a trăit până în 1461, mamă a doi viitori regi Jagielloni, prin care se continuă această dinastie pe tronul Poloniei, va deveni protectoarea lui Iliaș și a familiei sale, ceea ce explică, mai apoi, refugiile acestora în Polonia (*ibidem*, p. 107, 109, 112, 116–117).

De altfel, cinci ani după vizita la Vilna, când împlinise de-acum 16 ani, la 28 octombrie 1425, într-o duminică, Ilia s-a căsătorit la Suceava cu sora mai mică a reginei Sofia, Maria (Mańka) Holszański, adusă din Lituania cu cinci sau opt zile mai înainte de însuși Ghidigol, puternicul „guvernator” lituan al Podoliei, omul de încredere al cneazului Witold (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14–15). Tânăra cneaghină lituană nu era doar sora reginei, ceea ce îl făcea pe Ilia cumnatul lui Vladislav Jagiełło, ci după mamă ea era și nepoată de fiu a lui Dimitrie, fratele regelui Poloniei, în timp ce o mătușă a sa, Iuliana, sora tatălui său, era din 1418 cea de-a treia soție a lui Witold, vărul regelui. Mai pe scurt, în 1425, vârstnicii Vladislav Jagiełło și Witold și adolescentul Ilia, moștenitorul scaunului Moldovei, erau căsătoriți, respectiv, cu trei cneaghine din familia Holszański, două surori și mătușă lor dinspre tată, ceea ce pare un adevărat

sistem dinastic. Oricum, aceasta a fost cea mai prestigioasă căsătorie cunoscută a unui domn moldovean în întinsa Uniune polono-lituană (Constantin Reza-chevici, *Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod dinastic moldo-polono-lituan, în „AG”, II (1995), nr. 3–4, p. 11–18 și tb. genealogic*).

- 2 Fiind încă de la cinci ani asociat la domnie tatălui său, cumnat cu regele Poloniei, având de-acum și un fiu, Roman, născut în 1427 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15), Iliaș, în vârstă de 22 de ani și cinci luni, a fost proclamat domn, desigur, fără dificultate de către boierii sfatului domnesc, după obicei, chiar în ziua morții tatălui său, 1 ianuarie 1432 (cf. *supra*). Decesul neașteptat al acestuia l-a surprins pe Iliaș în satul Gura Cracăului (Roznov) de pe Bistrița, în ținutul Neamț, unde la 2 ianuarie emite un act ca voievod și domn al Țării Moldovei (*D.R.H.*, A, I, p. 156–157), după care s-a deplasat în grabă la Suceava, unde se afla la 4 ianuarie 1432 (*ibidem*, p. 157–159).

Inițial, Ilia a vrut să-și impună în fruntea martorilor sfatului domnesc doar fiul, pe Roman, în vârstă de aproape cinci ani și pe un frate al său Bogdan, care apare în documente doar în 1432–1433 (*ibidem*, p. 157–164). Probabil ceilalți doi frați, Stețco (viitorul Ștefan II) și Petru (viitorul Petru III), de 21, respectiv 20 de ani, au contestat acest aranjament, deși primul era fiu neligitim al lui Alexandru cel Bun, astfel că la 13 și 17 ianuarie 1432 domnul citează „credința” fraților săi în ordinea vârstei: Stețco, Petru și Bogdan, și abia după aceea pe cea a fiului său Roman (*ibidem*, p. 160–162). Nici unul însă nu poartă titlul de voievod, deci nu e vorba de vreo asociere la domnie, cum credea Grigore Ureche [*„Iliaș vodă, carele au priimit pre frați-său, pre Ștefan vodă la domnie” (Letopisețul, p. 80)*].

Lipsa documentelor interne pentru tot restul anului 1432 ne împiedică să cunoaștem evoluția relațiilor între domn și ceilalți trei frați ai săi. La 28 ianuarie 1433 domnul menționează din nou doar „credința” fiului său Roman și a jupanului Bogdan, acesta amintit însă pentru ultima dată în izvoare (*D.R.H.*, A, I, p. 163–164), pentru ca la 26 februarie să pomenească numai „credința” fiului său. La 15 iunie 1433 însă jupan Stețco apare în acte după acesta din urmă (*ibidem*, p. 165–169), situație care reflectă întocmai poziția sa la curte și în cazul unei eventuale succesiuni. Desigur, această realitate nu l-a mulțumit, și neînțelegerile între cei doi frați s-au accentuat, foarte probabil cu concursul mamei lui Stețco (Ștefan), o anume Stanca (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14), astfel încât, după Grigore Ureche, „au intratu vrajba între frați, că Iliaș vodă vrându să omoare pre frate-său, pe Ștefan vodă, deci Ștefan vodă au fugitu la munténi” (*Letopisețul, p. 80*), adică la curtea lui Alexandru Aldea, probabil căsătorit cu o soră a sa (cf. Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 50). De altfel, Stețco (Ștefan) nu apare ca „jupan” în actul din 4 iunie 1433 prin care boierii lui Ilia garantează credința jurată de domn regelui Vladislav II Jagiełło, fiilor acestuia și Coroanei polone, consemnată în actele din 3 și 5 iunie

1433, unde însă Ilia menționează totuși pe „fratele nostru”, respectiv pe „frații noștri” (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 648–653). Așadar, conflictul între cei doi frați a izbucnit după 15 iunie 1433 (cf. și Grigore Ureche, *loc. cit.*).

Prin actele amintite se încheia în sfârșit pacea cu Polonia și Moldova în urma războiului început în vara 1431, în care Alexandru cel Bun implicase țara și ajutoare muntene trimise de Alexandru Aldea, protejatul său, împotriva regelui Vladislav Jagiełło, de partea fratelui răzvrătit al acestuia, marele cneaz al Lituaniei Svitrigailas (Świdrigiełło). Război continuat pe aceeași linie, cu victorii și înfrângeri, la nord de Nistru, până după 30 noiembrie 1432 de moștenitorul lui Alexandru și încheiat oficial pentru domnul Moldovei prin restabilirea *statu quo*-ului în relațiile cu regele Poloniei (Jan Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, I, Leipzig, 1711, col. 618–620; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 609–610, 616; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...*, II, ed. M. Malinowski, Varșovia, 1864, p. 182–187; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 127–131).

După J. Długosz (*op. cit.*, col. 620), mama lui Ștefan a fost executată prin înecare din ordinul lui Ilia, numai că el plasează aceasta înainte de fuga fiului ei în Țara Românească, ceea ce pare logic, în timp ce istoricii perioadei, utilizând relatările lui Bielski [ce rezumă pe Długosz, sub forma: Iliaș „l-a alungat pe Ștefan (fratele) mai mic și pe maică-sa a înecat-o” (*Kronika polska*, p. 623)], așază acest act după fuga fiului ei.

Oricum, o dată cu refugiarea lui Ștefan în Țara Românească, după 15 iunie 1433, în Moldova începe un lung șir de lupte pentru domnie, care a durat nu mai puțin de un sfert de veac, între numeroșii fii și nepoți ai lui Alexandru cel Bun, comparat cu Războiul celor două roze din Anglia aceluiași secol, atribuindu-se perioadei caracterul de „tragedie shakespeariană” (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 49). De fapt, nu trebuie exagerat, războaie dinastice, fraticide, se desfășurau peste tot în Europa acelei vremi, din cnezatele rusești și până în Apus, unde continuau încă și ororile Războiului de 100 de ani. Tot atât de dramatice au fost și luptele contemporane din Țara Românească între urmașii fraților Dan I și Mircea cel Bătrân, numiți mai târziu Dănești și Drăculești, însă cele din Moldova par mai dramatice, deoarece pot fi mai bine reconstituite datorită păstrării unui număr mai mare de izvoare.

- 3 În septembrie 1433 Ștefan a revenit în Moldova cu ajutoare din Țara Românească și chiar turcești, după J. Długosz. În timpul luptei cu Ilia, care s-a dat la Loloni, localitate presupusă a fi în diferite ținuturi: Bacău, Neamț, Dorohoi sau Iași (*ibidem*, p. 50; N. Iorga, *La cronologia vechilor domni moldoveni*, în *Studii asupra Evului Mediu românesc*, p. 190; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 133), Ilia a fost trădat de ai săi, care, afirmă Długosz, l-ar fi socotit, chipurile, „ușuratec și nă-

bunatec", în favoarea fratelui său. Înfrânt, Ilia a fugit în Polonia, doar cu familia și câțiva însoțitori (*Historiae polonicae*, I, col. 640).

Lupta de la Loloni, care a pus capăt primei domnii a lui Ilia vodă s-a dat în septembrie 1433. *Letopisețul anonim al Moldovei* afirmă corect că „a stăpânit Ilia voievodul după moartea tatălui său, Alexandru voievod, singur 21 de luni” (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15), așadar, din ianuarie 1432, inclusiv, până în septembrie 1433 inclusiv (cf. și N. Iorga, *op. cit.*, p. 189; N. Grigoraș, *Din istoria diplomației românești (1432–1457)*, Iași, 1948; Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432–1447*, în „AIIAI”, VII (1970), p. 80).

Nu știm unde s-a stabilit inițial Ilia cu familia sa la nord de Nistru. Însă după 11 noiembrie 1433, când s-a deschis seimul polon la Niepołomice, cu participarea regelui, fostul domn s-a înfățișat bătrânului său cumnat Vladislav Jagiełło, cerându-i ajutor pentru redobândirea domniei. Regele l-a primit binevoitor, asigurându-i cele necesare, dar, cum înainte de 13 decembrie 1433 au sosit la rege, la Łęczyca, solii lui Ștefan II cu daruri mari și promisiuni de credință, Vladislav Jagiełło, deși înclina spre cumnatul său, a acceptat hotărârea pragmatică a magnaților din sfatul regal, de a da acestuia orașe și moșii în Polonia, fixându-l aici, iar lui Ștefan II dreptul de a depune jurământ de credință, înștiințându-l pe acesta la 13 decembrie despre aceste hotărâri (J. Długosz, *op. cit.*, col. 640–641; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 623; Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 654–662).

Ilia a fost obligat astfel să se reîntoarcă la reședința hotărâtă de rege. Nu pentru mult timp. La sfârșitul lui decembrie 1433 sau începutul lui ianuarie 1434 a încercat să fugă în Moldova, dar a fost capturat de nobilul Jan Czołā și adus înaintea lui Vladislav Jagiełło, care, de acord cu sfetnicii săi, l-a dat în grija voievodului de Sandomir, căpitan de Sieradz, pentru a fi supravegheat cu deferență împreună cu familia sa în această din urmă cetate [J. Długosz, *op. cit.*, col. 641; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 623–624, care arată că abia după închiderea lui Ilia la Sieradz, Ștefan II a depus la Suceava jurământul de credință către rege, și cum acesta este datat 13 ianuarie 1434 (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 663–665), rezultă că totul s-a petrecut înaintea acestei din urmă date].

În cursul lui ianuarie 1434 Ilia a fugit însă de la Sieradz, și cu o oaste despre care nu știm din cine era formată, a intrat în Moldova, ciocnindu-se cu fratele său la Dărmănești, lângă Suceava, la 1 februarie 1434, „și dându război vitejaște, iarăși birui Ștefan vodă” (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 81), iar rivalul său, ai cărui boieri au căzut prizonieri, a fugit din nou în Polonia, la Colomeea. La 4 februarie 1434 Ștefan II anunța pe regele Poloniei, informat despre aceasta și la 16 a lunii, în legătură cu năvălirea fratelui său în Moldova, și-i cerea să-l oprească pe viitor de la astfel de acțiuni (Th. Holban, *Acte politice slavone din epoca luptelor pentru tronul Moldovei*

după Alexandru-cel-Bun, în „RI”, XX (1934), nr. 7–9, p. 258–260; idem, *O emendare a cronicii lui Gr. Ureche*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 221; Tr. Ionescu-Nișcov, *Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 12, p. 1 749–1 750).

Vladislav Jagiełło a răspuns prin „cărți” (porunci) pentru oprirea acțiunilor lui Ilia, pe care le-a trimis și lui Ștefan II, care însă după împăcarea cu fratele său din august 1435 va pretinde că le-a pierdut (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 679–680). Oricum, Ilia n-a putut fi oprit, și în cea de-a treia confruntare cu fratele său va birui în sfârșit, în august 1435.

ȘTEFAN II

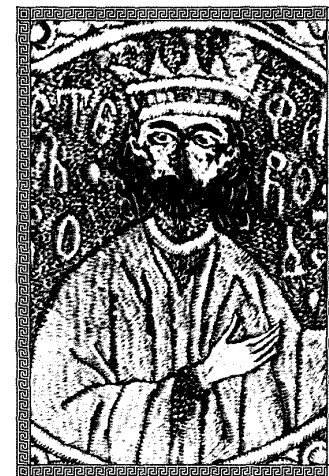
Data nașterii 1411¹.

(I) 1433 septembrie² – 1435 august 4³.

- 1 Fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun cu o anume Stanca (căreia în *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, ed. Damian P. Bogdan, București, 1941, p. 50, 86, i se spune „doamna Stana”, desigur pentru că a fost mamă de domn), s-a născut în 1411, după *Letopisețul anonim al Moldovei* din secolul XV (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14), astfel că la data conflictului cu fratele său vitreg Ilia și a urcării în scaunul de la Suceava avea 22 de ani.

Sub numele rutenizat de Stețco, tatăl său îi menționează „credință” în fruntea sfatului domnesc, dar după „preaiubitul fiu al domniei mele, Ilias voievod”, singurul fiu asociat la domnie, cu titlul de „voievod” (cf. *supra*), la 30 ianuarie 1425 (*D.R.H.*, A, I, p. 86–87), amintindu-l anume din 1428 înainte destul de rar, mai adesea alături și de ceilalți fii Ilias voievod, Petru și Alexandru (*ibidem*, p. 104–106, 117–118, 124–129, 131–135, 139–142, 144–145, 147–156).

La începutul domniei fratelui său Ilia se dă o adevărată luptă pentru a-i fi amintită „credință” în actele domnești înaintea lui Roman „voievod”, fiul minor al domnului, socotit ca moștenitor al tronului (*ibidem*, p. 160–162), pentru ca în iunie 1433, jupan Stețco să fie amintit în actele domnești după Roman

(*ibidem*, p. 166–169), ceea ce reflectă ordinea succesiunii. După 15 iunie 1433 începe conflictul între cei doi frați, Ilia încercând să-l omoare pe Ștefan, și în cele din urmă înecându-i mama, care trebuie să fi avut un anume rol în revolta fiului ei. Astfel că Ștefan (Ștețco) a fugit în Țara Românească la Alexandru Aldea, cumnatul său, căsătorit, se pare, cu o soră bună a sa, revenind cu ajutoare muntene și chiar turcești, cu care l-a învins la Loloni, în septembrie 1433 pe fratele său Ilia, obligându-l să fugă în Polonia (cf. *supra*).

- 2 Domnia lui Ștefan II începe o dată cu biruința de la Loloni asupra fratelui său Ilia voievod, care a avut loc în a 21-a lună de domnie a acestuia din urmă (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15), socotind de la 1 ianuarie 1432 inclusiv, adică în septembrie 1433 (cf. și *supra*). Primul său document păstrat este din 3 noiembrie 1433 (*D.R.H.*, A, I, p. 170–171). După J. Długosz ar fi fost mai matur și mai prevăzător decât fratele său Ilia, astfel că la începutul lui noiembrie cel târziu, și-a trimis solii cu daruri bogate la regele Vladislav Jagiełło, aflat la Łęczyca, cerându-i să nu-l mai ajute pe Ilia, drept pentru care se oferă să-i depună omagiu de credință, după felul înaintașilor, cerându-i să dea uitării pagubele făcute de tatăl său în Polonia în ultimul război din 1431–1432. Sfatul regelui îl determină pe Jagiełło să accepte aceste propuneri, oprindu-l pe rivalul său în Polonia (J. Długosz, *Historiae polonicae*, I, col. 640–641; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 623).

Drept urmare, după tratative purtate de solul polon Mihail Buczacki, staroste de Halici, la Suceava, în fața căruia Ștefan II a depus jurământul de credință față de rege, acesta acordă lui Ștefan II, „iubitului nostru prieten”, iertarea pentru faptele tatălui său, la care el nici nu ar fi participat, întărindu-i stăpânirea Țării Moldovei în vechile hotare de la Nistru până la mare la 13 decembrie 1433. În aceeași zi și magnații poloni garantează obligațiile și înțelegerile tratate de Mihail Buczacki, determinându-l pe Ștefan II, ca exact peste o lună, la 13 ianuarie 1434 să își asume credința jurată înaintea solului polon, făgăduind împreună cu boierii săi să depună personal omagiu și jurământ de credință regelui, când acesta ar veni în Rusia (Rutenia) (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 654–667).

Între timp, paralel cu aceste acțiuni diplomatice, pentru a-și dovedi buna credință, în a doua parte a anului 1433 Ștefan II a nimicit pe tătarii aliați ai lui Świdrigiełło, din nou răsculat, care se îndreptau spre Podolia și a cucerit de la oamenii acestuia din urmă cetatea Braclaw pe care a predat-o regelui Poloniei (J. Długosz, *op. cit.*, col. 692; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...*, II, p. 189–190; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 624).

Cu toate acestea, polonii nu l-au putut împiedica pe Ilia, fugit din prinsoarea de la Sieradz, să pătrundă în Moldova, fiind oprit doar lângă Suceava,

la Dărmănești, la 1 februarie 1434, înfrânt și silit să fugă la Colomeea, în Pocuția (cf. *supra*).

Ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, după Paști (28 martie 1434), bătrânul Vladislav Jagiełło se îndreaptă spre ținutul Halici, unde ar fi trebuit să vină Ștefan II pentru depunerea omagiului. Lângă Gródek, pe la 23 aprilie se îmbolnăvește, răcind noaptea în pădure unde ascultase cântecul mierlei, și la 15 mai, pe când se afla la masă cu solii domnului Moldovei, care veniseră pentru a afla data stabilită pentru omagiu, paralizează, murind la 31 mai 1434 (J. Długosz, *op. cit.*, col. 663; M. Strykowski, *op. cit.*, p. 190; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 627; Aleksander Gwagnin, *Kronika Sarmacji europejskiej*, Cracovia, 1611, p. 97).

- 3 Moartea marelui rege al Poloniei Vladislav Jagiełło a adus din nou apă la moară lui Ilia. La dietina provincială (*sejmik*) de la Sieradz, la 8 mai 1435, s-a discutat despre eliberarea sa, susținută viguros de prietena și cumnata sa, tânăra văduvă, atunci în vârstă de 30 de ani, devenită regină mamă, Sofia, și desigur, de fiul ei pe care îl tutela, noul rege Vladislav III, în vârstă de doar 11 ani. Solii lui Ștefan II s-au opus, reușind să determine hotărârea menținerii în prizonierat a lui Ilia. Nu e de mirare, deoarece Ștefan II se bucura de mare trecere în Polonia, astfel că, de pildă, reprezentanții săi de vază la încoronarea lui Vladislav III au fost primiți în audiență protocolară la 24 iulie 1434, chiar în ajunul ceremoniei (J. Długosz, *op. cit.*, col. 663; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 631).

La câteva zile după ce a aflat hotărârea asupra sa luată în mai 1435 la Sieradz, Ilia, care era închis în această cetate sub paza starostelui P. Szafraniec, „la rugămintea fratelui său Ștefan”, a fugit noaptea din cetate, când străjile ațipiseră, îndreptându-se spre Moldova, unde strângând oaste, a pornit războiul împotriva fratelui său și, după M. Strykowski, „au scăldat în sânge toată Moldova” (amănunte, începând cu dietina de la Sieradz, la J. Długosz, *op. cit.*, col. 663, 679; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 635 și M. Strykowski, *op. cit.*, p. 197).

Poate în legătură cu pătrunderea fratelui său în Moldova, Ștefan II se afla la 26 mai 1435 la Gura Bașeului pe Prut, lângă Ștefănești, unde emite ultimele sale documente păstrate din această primă domnie (*D.R.H.*, A, I, p. 195–196; Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 676–678, cf. și p. 109), locul aflându-se în lungul unui drum important care venea din Polonia urmând cursul Prutului. Oricum, înfruntarea hotărâtoare între cei doi frați a avut loc la Podraga (Podriga) în ținutul Dorohoi, la 4 august 1435 (nu „6944” = 1436, cum apare dintr-o eroare a copistului letopisețului anonim din secolul XV), și de data aceasta biruința a fost a lui Ilia voievod (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15. Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 81, și cei care l-au urmat, inversează eroi

rezultatul bătăliei și plasează o altă luptă sub data celei de la Podraga!), fratele său mai mic, care își încetează domnia în această zi, fiind nevoit să i se supună.

Letopisețul anonim al Moldovei consemnează foarte exact, printre frânturile din vechile anale păstrate arbitrar de copiiști, omițând chiar numele lui Ștefan II, dar despre el este vorba, că „după războiul de la Loloni a stăpânit singur țara 22 de luni” (*Cronicile slavo-române*, loc. cit.), adică după septembrie 1433, când l-a biruit pe fratele său Ilia la Loloni, și până în iulie 1435 inclusiv, nemaisocotind cele patru zile din august dinaintea înfrângerii de la Podraga.

Ștefan II nu a căzut prizonier în această din urmă luptă, ci s-a retras spre sud, negociind cu fratele său învingător condițiile înțelegerii, perfectate înainte de 26 august 1435, când se afla la Bârlad (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 678–681), de unde putea ușor trece în Țara Românească la sprijinitorul și foarte probabil cumnatul său Alexandru Aldea.

ILIA (ILIAȘ)

(II) 1435 august 4¹ — 1436 martie 8².

- 1 În urma înfrângerii fratelui său vitreg Ștefan II la Podraga, în ținutul Dorohoi, la 4 august 1435 (cf. *supra*), Ilia a revenit la domnie, la 1 august aflându-se la Suceava ca domn deplin (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 681–683). Cât despre Ștefan II, acesta nu a fost asociat la domnie, și nici nu a împărțit țara cu Ilia, cum se afirma de regulă în istoriografia perioadei, ci a trebuit să se supună fratelui său mai mare. După negocieri cu acesta în cursul lunii august 1435, în prezența unei delegații polone în frunte cu voievodul și cu starostele Podoliei, care, desigur, la dorința reginei mame Sofia, a mijlocit înțelegerea, la 26 august 1435, Ștefan II înștiința pe noul rege al Poloniei, copilul de numai 11 ani, Vladislav III, că a renunțat la orice ură împotriva fratelui său „domnul Țării Moldovei”, s-a închinat acestuia cu toți boierii și slujitorii săi, ca „domnului nostru și unui frate mai mare [...] și vroim să-i slujim credincios [...] cât vom trăi”, căci „ne este nouă ca tatăl nostru”. A pierdut și a declarat nule „cărțile” lui Vladislav Jagiełło de acuzare a fratelui său, și s-a legat în scris față de boierii Moldovei și de delegația polonă să respecte această înțelegere, sub

pecetea jurământului religios și a blestemului tradițional (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 678–681).

Actul din 26 august 1435 a fost redactat la Bârlad, spre hotarul Țării Românești, unde Ștefan II se retrăsese după înfrângerea de la Podraga, și el se intitulează „voievod” nu în calitate de asociat la domnie, ci ca fost voievod (cf. și Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432–1447*, în „AIIAI”, VII (1970), p. 78).

Aceeași delegație polonă care se întorcea acasă, ducea probabil și scrisoarea lui Ilia voievod către regele Vladislav III, redactată la Suceava, la 1 septembrie 1435, prin care anunța împăcarea cu fratele său, amândoi urmând să slujească regelui și Coroanei polone. Totodată anunța că a dat lui Ștefan, „din ocina noastră” (= Țara Moldovei) cu titlul de privilegiu („uric cu toate veniturile, nestrîcat niciodată, în veac, cât vom trăi”), altfel spus, de proprietate feudală (beneficiu viager), înzestrată cu imunitate, ținutul și orașul Chilia, cu vama și lacurile domnești, orașul Vaslui cu ocolul (sau ținutul) ce ascultă de el, ținutul Tutova, cu târgul și ocolul Bârladului, morile Covurluiului și orașul Tecuci cu ocolul său și „Olteni” (regiunea unei vechi colonizări cu „olteni” din Țara Oltului = Făgăraș, situată pe Siret, în sud-vestul ținutului Covurlui, spre Tecuci). Acest aranjament cu „iubitul nostru frate” Ștefan a fost pus sub autoritatea regelui Poloniei și întărit cu jurăminte de credință reciproce, redactate și în scris, care însă din păcate nu s-au păstrat (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 681–683). Nici vorbă de asociere la domnie, împărțirea țării (de Jos și de Sus), sau de „fărămițare feudală”, cum se afirmă în istoriografia perioadei până în ultimele decenii.

În aceeași zi de 1 septembrie 1435, Ilia, ca unic domn al Moldovei, împreună cu copiii lui, cu fratele (Ștefan) și cu boierii săi, datează actul jurământului de credință și al *omagiului scris*, „după felul și chipul celorlalți domnitori catolici” (adică după obiceiul feudal apusean) către noul rege al Poloniei, Vladislav III, și fratele său Cazimir, declarând închis episodul jefuirii Colomeei și a Sniatynului de către tatăl său, Alexandru cel Bun, ispășit prin închisoarea suferită de el din porunca „regelui cel bătrân” (Vladislav Jagiełło) [varianta latină și slavă (*ibidem*, p. 684–688) și jurământul de credință al boierilor lui Ilia, legat de al acestuia, la 3 septembrie 1435 (*ibidem*, p. 689–690)].

Tot în 1435 Ilia, ca singur domn al Moldovei, promite prietenie și alianță „părintelui nostru” marelui cneaz al Lituaniei Sigismund Kiejstut (*ibidem*, p. 691). În ciuda datei, actul a fost socotit din 1437, 1440 etc. (cf. păreri consemnate de Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985, p. 48, care la rândul său nu citează tocmai actul în sine)].

- 2 În documentele interne emise în această domnie, Ilia nu menționează decât „credința” fiului său Roman, ultimul act emis de el fiind din 17 februarie

<1436> (D.R.H., A, I, p. 196–201). Desigur, Ștefan II nu a fost mulțumit cu acest aranjament, și în ciuda credinței pe care și-o juraseră reciproc cei doi frați și a blestemului sub care plasaseră înțelegerea lor, peste nici șapte luni se ridica din nou împotriva fratelui său mai mare. A patra înfruntare cunoscută cu acesta a avut loc la 8 martie 1436, într-o joi (data este exactă în întregime), la Piperești (Chiperești), la sud de Iași, la vărsărea Bahluiului în Jijia (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 109; I. Minea, *Unde au fost Pipereștii din vremea lui Iliaș Vodă și a lui Ștefan Vodă, domni ai Moldovei?*, în „CI”, XIII–XVI (1940), nr. 1–2, p. 400). Rezultatul bătăliei nu e cunoscut (*Cronicle slavo-române*, p. 6, 15). Grigore Ureche, deși încurcă ultimele lupte dintre Ștefan și Ilia, pe care le găsisse doar date, fără menționarea rezultatelor, în letopisețul mai vechi pe care l-a folosit, adăugând și de la el o luptă în 1437, sub data de zi a bătăliei de la Piperești (cf. și părerea lui Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 73–74), consideră, mai aproape de adevăr în acest caz, victorios pe Ștefan (*Letopisețul*, p. 81–82). În timp ce N. Iorga (*La cronologia vechilor domni moldoveni*, în *Studii asupra Evului Mediu Românesc*, p. 191) îl credea biruitor pe Ilia. Dar în acest caz nu se explică încheierea, după 8 martie 1436, a stăpânirii de unul singur a lui Ilia și împărțirea domniei Moldovei cu fratele său mai mic.

ILIA (ILIAȘ) ȘI ȘTEFAN II

1436 p. martie 8¹ — 1442 p. august 1².

Asociere la domnie ILIA cu ROMAN II 1438 august 18 — 1442 februarie 24³.

□ **lui Ilia necunoscut.**

- 1 După bătălia de la Piperești din 8 martie 1436, cu rezultat mai degrabă favorabil lui Ștefan II, se instaurează o domnie comună Ilia—Ștefan II, iar nu doar o asociere la domnie în sensul obișnuit (cf. Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960, p. 262–281; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 51).

Cronicarii poloni, în frunte cu Jan Długosz, afirmă că regele Vladislav III (nepotul de soră al soției lui Ilia) i-a împăcat pe cei doi frați după trimiterea mai multor solii, ceea ce poate fi adevărat. După care vorbesc însă de împărțirea Moldovei între ei, Ștefan II primind partea de Jos cu Cetatea Albă, în vreme ce

Ilia a luat partea de Sus cu Suceava (J. Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, I, col. 690; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, I, p. 639; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...*, I, p. 197; Al. Gwagnin, *Kronika Sarmacji europejskiej*, Cracovia, 1611, p. 100). Numai că din documentele emise de cei doi nu rezultă o asemenea împărțire teritorială. Domnia rămâne unică, chiar dacă exercitată de doi domni în același timp, fiecare cu coroana sa, dar bătând o monedă inscripționată în comun — Ilia pe avers și Ștefan pe revers (N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 141).

Din 12 aprilie 1436 și până la 1 august 1442, după documentele păstrate, cei doi, intitulându-se „domni ai Moldovei”, rezidează în majoritatea timpului împreună, sau cel puțin astfel lasă să se înțeleagă din titlurile actelor lor, alternând Suceava cu Vasluiul. Însă foarte curând dualitatea își pierde caracterul egalitar, și chiar de la 23 mai 1436 Ilia începe uneori să se intituleze, însă numai în actele emise la Suceava, „domn al Țării Moldovei”, fratele său rămânând dar „Ștefan voievod”, în plus, introducând și „credința preaiubitului fiu al domniei mele, Roman”, care atunci avea zece ani, ceea ce arată gânduri de succesiune ereditară (D.R.H., A, I, p. 208–209, 214–215, 220–221, 224–228, 237–238, 245–249, 252–253, 260–261, 271–272, 276–279, 284–289, 292, 303–306, 309–310). Mai mult chiar, de la 30 noiembrie 1436 „Ilia voievod, domn al Țării Moldovei”, începe să emită chiar documente singur, tot de la Suceava, și doar în patru cazuri de la Gura Cracăului, Bârlad, Dorohoi și Neamț, menționând numai „credința” fiului său Roman (*ibidem*, p. 229–230, 237–238, 240–241, 254–255, 259, 283–284, 290–291, 299–300; Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 696–697, 710–711). Cât despre Ștefan II, acesta a respectat în mai mare măsură înțelegerea cu fratele său mai vârstnic, aproape toate actele emise la reședința sa de la Vaslui, menționându-i pe ambii la egalitate cu titlul de „voievod”. Excepțiile fiind puține: privilegiul extern acordat negustorilor din Brașov și Țara Bârsei la 23 aprilie 1437 (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 709–710), și doar trei acte interne din 1439 și 1440, în care se intitulează singur „Ștefan voievod și domn al Țării Moldovlahiei” sau Moldovei (D.R.H., A, I, p. 275–276, 295–296, 298).

Oficial, dualitatea puterii s-a păstrat în intervalul 1436–1442, care a fost și o perioadă mai lungă de pace în țară, ba încă la 19 august 1437 fiecare din cei doi frați apare cu același titlu de domn: „Ilia voievod, domn al Țării Moldovei, și fratele domniei mele, Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei” (*ibidem*, p. 242–243), dar este evident că Ilia se considera deasupra fratelui său.

Cei doi s-au deosebit și în ceea ce privește depunerea omagiului și a jurământului de credință față de tânărul rege al Poloniei. Deși, după J. Długosz, acestea au fost solicitate ambilor frați, doar Ilia s-a prezentat în persoană la Liov, însoțit de „cavalerii” (*riteri*) și boierii săi, depunând omagiul și jură-

mântul înaintea regelui, în cadrul unei fastuoase ceremonii feudale, descrisă pe larg de cronicarul polon, la 18 septembrie 1436, urmată a doua zi, după ce Vladislav III îi dăruise ca loc de refugiu orașul Halici, de o mare petrecere dată de Ilia în cinstea regelui și a nobililor săi. Ștefan, despre care Długosz scria că „era bărbat adevărat și constant și întrecea mult pe Ilia în deșteptăciune și fapte”, a promis doar prin solii săi că va veni să depună omagiu, astfel că oferta sa a fost respinsă (J. Długosz, *op. cit.*, col. 690–692; cf. și Martin (Joachim) Bielski, *loc. cit.*; I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 25–27; Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 697–705). Date puțin deosebite și informații care însă nu apar în actele de consemnare a omagiului depus de Ilia în septembrie 1436, despre un așa-zis „tribut” promis regelui, dintr-un calendar ceh de la începutul secolului XVI, la Tr. Ionescu-Nișcov, *Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 12, p. 1747, 1752–1753.

Tot cu această ocazie, prin actul scris la Liov la 23 septembrie 1436, Ilia cedează regelui Vladislav III Țara Șepenițului cu cetățile Țețina și Hmelov, la care adaugă Hotinul, sub pretextul despăgubirii Coroanei pentru arderea Colomeei și Sniatynului de către Alexandru cel Bun (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 706–708), de fapt pentru a-și pregăti un loc de refugiu la hotarul Poloniei în cazul unui nou conflict cu Ștefan II, cum, de altfel, s-a și întâmplat (I. Minea, *op. cit.*, p. 29).

Totuși regele Poloniei evita să se implice în evenimentele din Moldova, și deși în septembrie 1439 atât Ilia cât și Ștefan II au trimis jurăminte de credință scrise lui Vladislav III (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 712–715), acesta nu i-a ajutat cu prilejul atacurilor tătărești asupra Moldovei din noiembrie 1439 și decembrie 1440 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15). Parcă presimțind evenimentele care aveau să-l înlăture definitiv din domnie, Ilia încheie o alianță, de data aceasta la nivel de egalitate, cu marele cneaz al Lituaniei Cazimir, fratele regelui, al cărui text datează din 9 februarie 1442, în vreme ce versiunea lituană a tratatului e din 8 iulie același an (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 716–720). Nici acesta nu i-a fost însă de folos.

- 2 Sfârșitul domniei comune a lui Ilia cu Ștefan II care a urmat după 1 august 1442, când cei doi emit încă un document la Vaslui ca „domnii Țării Moldovei”, și înainte de 21 septembrie 1442, când Ștefan domnește singur (*D.R.H.*, A, I, p. 312–314), nu este cunoscut. Desigur, Ștefan II l-a înlăturat din domnie cu forța, dar nu avem nici o dovadă că în această acțiune ar fi fost implicat și un alt frate al lor (frate bun cu Ilia și doar după tată cu Ștefan), Petru III, cel născut în 1422 (cf. *infra*), așa cum s-a presupus (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 52; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 153), căci între 21 septembrie 1442 și 6 martie 1443, când Petru apare ca asociat la domnie al lui Ștefan II, vreme de cinci luni

și jumătate, lipsesc documentele interne. Mai degrabă această absență a documentelor ar putea fi legată de eventuale lupte între Ilia și Ștefan II, care au putut duce la alungarea celui dintâi din scaun.

Cert este că Ilia cu familia sa și cu destui boieri credincioși s-a refugiat în intervalul 1 august 1442 — 22 mai 1443 în Podolia la reședința din Buczacz a „prietenului scump și cumătru” al său Didrih Buczacki. Pentru a lămuri o seamă de confuzii în legătură cu acest personaj numit Teodoryk (> *hipocor.* Didrih) din Buczacz (Buczacki) și din Jazłowca (Jazłowiecki) (?–1456), menționez că acesta era din 1436 staroste de Czerwonogród, iar din 1442 și castelan și staroste al Cameniței și staroste al Podoliei [Kazimierz Prziboś, *Urzędnicy województwa Podolskiego XV–XVIII wieku. Spisy* (Dregătorii voievodatului Podoliei în secolele XV–XVIII. Liste), Cracovia, 1994, p. 67, 109, 167], așadar, un dregător regal de graniță (fiindcă asta era semnificația funcției de *staroste*) foarte important. La 22 mai 1443 Ilia menționează că acesta i-a făcut mult bine „în nenorocirea noastră, când am venit la el, în casa lui”, deschizându-i casa și târgurile sale, acordându-i ajutoare în aur și argint, bani, cai și altele de trebuință în „nenorocirea noastră”, sintagmă repetată care dovedește că a fost alungat cu violență din scaunul Moldovei. Acum împrumută de la el 500 de zloți tătărești, sumă mare, până la plata căreia îi dă în stăpânire curtea domnească cu domeniul ei de la Volhovăț, din județul Suceava, considerându-se încă „domn al Țării Moldovei” și menționând „credința” fiului său Roman și a nu mai puțin de 13 pani (mari dregători) și a „tuturor boierilor noștri, și mari și mici”, care îl însoțeau (*D.R.H.*, A, I, p. 325–327). Cinci ani mai târziu, și fiul său Roman recunoaște că Didrih Buczacki „mai înainte a stat lângă tatăl meu, Ilia voievod, și i-a făcut mult bine și după aceea a stat lângă mama mea, anume Marena doamna, iar acum stă lângă noi...” (*ibidem*, p. 390–391). Desigur, conducătorul regal al Podoliei era rudă indirectă („cumătru”) cu Ilia voievod pe linia soției acestuia, sora reginei mame a Poloniei.

În această din urmă calitate, doamna „Marinca”, însoțită de Manuil pârcălabul de Hotin se deplasează la Liov, unde la 29 februarie 1444 încredințează cetățile Țețina și Hmelov din Țara Șepenițului și Hotinul, cu ținuturile lor, unor influenți dregători regali, Ioan de Csyszow, castelan și căpitan al Cracoviei, și locțiitorului regelui în Polonia (Vladislav III era și rege al Ungariei, unde se afla atunci) Petru Odrowąż de Sprowy, voievod de Liov și staroste general al Rusiei (Roșii) [Kazimierz Przyboś, *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy* (Dregătorii voievodatului rusesc în secolele XIV–XVIII. Liste), Wrocław ș.a., 1987, p. 150, 372), pentru a interveni până la 29 iunie 1444 la regele Poloniei ca acesta să-i încredințeze soțului ei și copiilor lor stăpânirile regale care se cuvin pentru traiul lor (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 721–722. Actul este greșit datat la 28 februarie, pentru că „sâmbătă înainte de Duminica *Invocavit*” cade, după

calendarul catolic, la 29 februarie, anul 1444 fiind bisect). Referirea este, desigur, în primul rând la orașul Halici, pe care regele Vladislav III îl dăruise, cum am văzut mai sus, lui Ilia după depunerea de către acesta a omagiului și jurământului de credință la Liov, în 1436.

Cu doar șase zile mai devreme, la 23 februarie 1444, de la Suceava, Ștefan II invita pe negustorii brașoveni, care până atunci nu cutezaseră să intre cu mărfurile lor în Moldova, să vină fără teamă de „învinuirile” pe care el le adusese craiului lor (regele Vladislav al Poloniei și Ungariei, care îl susținea pe fratele său rival Ilia), „după vechiul obicei [...], exceptând vreo oarecare cauză de război” (*ibidem*, p. 723. Data preluată din Hurmuzaki, XV¹, p. 31: 2 martie 1444 este greșită, deoarece elementul de datare, „dominica Carnispri-vii” = Duminica lăsatului secului, adică a șaptea duminică înainte de Paștele catolic din 1444, cade la 23 februarie). De aici nu se înțelege încheierea recentă a războiului cu Ilia, care intervenind în Moldova ar fi fost prins înainte de 23 februarie 1444, reținut și orbit abia la 29 mai 1444, cum s-a propus (Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432–1447*, p. 77). Dimpotrivă, Ștefan II prevedea, eventual, după 23 februarie 1444 o „cauză de război”, iar doamna Marena încerca la Liov să obțină la 29 a lunii stăpânirile regale din Polonia promise lui Ilia, pentru traiul acestuia și al familiei sale, tocmai ca o asigurare în caz de înfrângere în expediția pentru redobândirea tronului pe care o pregătea, desigur, în acea vreme soțul ei (cf. și N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 155–156).

Nu știm cum s-a desfășurat expediția lui Ilia voievod împotriva fratelui său. Cronicarii poloni erau prea absorbiți de prezentarea pregătirilor cruciadei ungaro-polone încheiate tragic prin înfrângerea de la Varna și moartea regelui Vladislav III la 10 noiembrie 1444, pentru a mai acorda atenție întâmplărilor din Moldova, iar cronica internă păstrează doar informația esențială că la 29 mai: „în anul 6952 (1444), mai, vineri înainte de Coborârea Sfântului Duh, Ștefan voievod a prins pe Iliaș voievod și l-a orbit” (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15). Însemnarea s-a păstrat, poate tocmai datorită tragismului întâmplării, fiind singurul caz în istoria românească de înlăturare definitivă a unui pretendent în acest fel, după această practică bizantină. Desigur, Ilia a fost capturat și orbit: „l-au prinsu și i-au scos ochii”, după Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 83), deși în Bizanț se ardea doar corneea, în urma unei lupte încheiate defavorabil pentru el la 29 mai 1444.

Dar nu a murit și a fost lăsat să se retragă în Polonia, de vreme ce, după aproape patru ani, la 23 februarie 1448, se afla la Colomeea, în Pocuția, alături de doamna Marena și fiul său Roman II voievod, care îl acceptă atunci pe Didrih Buczacki ca pe un al doilea tată protector al său, în nădejdea unui ajutor de la acesta pentru redobândirea scaunului Moldovei (*D.R.H.*, A, I, p. 390–

391). Ilia s-a stins totuși, la numai 39 de ani, probabil la Colomeea, înainte de 22 august 1448, când fratele său vitreg Petru III, aflat la Hotin, îl pomenea în rândul „sfintelor amintiri”, domnii dinainte și frații săi Iliaș și Ștefan, decedați (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 733, 735).

Văduva sa, doamna Marena (Maria) a mai trăit până după 29 iunie 1456, când apare pentru ultima dată în documente, după ce asistase la stingerea întregii sale familii (Constantin Rezachevici, *Cine a fost soția lui Ilia voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod moldo-polono-lituan*, în „AG”, II (1995), nr. 3–4, p. 16).

Mormântul lui Ilia voievod nu se cunoaște; ar putea să fi fost chiar la Colomeea, nu prea departe de hotarul de nord-vest al Moldovei.

- 3 Hotărât să păstreze domnia pe seama fiului său Roman II, și totodată marcându-și astfel ascendentul asupra fratelui său Ștefan II, cu care împărțea domnia, Ilia și-a asociat la domnie de la 18 august 1438, după documentele păstrate, pe fiul său cel mare, cu titlul de „voievod”, menționând în multe acte, însă numai în cele emise la Suceava (nu și în cele de la Vaslui, ieșite din cancelaria fratelui său), fie singur, fie împreună cu Ștefan II, „credința preaiubitului fiu al domniei mele, Roman”. Asocierea cu fiul său a durat până la 24 februarie 1442, după care, din motive necunoscute, acesta dispare din actele lui Ilia și Ștefan II de până la 1 august 1442 (*D.R.H.*, A, I, p. 260–261, 265–266, 271–274, 277–279, 285–287, 290–291, 293–295, 299–300, 303–306). Deși ar fi fost logic ca asocierea să dureze până la îndepărtarea din domnie a tatălui său, după 1 august 1442 cum socotește și Leon Șimanschi (*op. cit.*, p. 80), totuși după 24 februarie 1442 „credința” lui Roman II nu mai e amintită în documentele de până la 1 august.

Fiind născut în 1427 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15; cf. și *infra*), Roman a avut în timpul asocierii cu tatăl său vârsta cuprinsă între 11 și 15 ani, tocmai potrivită pentru aceasta. Ulterior, împreună cu restul familiei l-a însoțit pe tatăl său în părăsire în Podolia și în Pocuția (cf. *infra*).

ȘTEFAN II

(II) 1442 p. august 1¹ — † 1447 iulie 13².

Asociat cu PETRU III 1443 a. martie 3 — 1445 p. aprilie 5 - a. mai 29³.

□ Biserica mănăstirii Neamț ctitorită de Ștefan cel Mare⁴.

- 1 În urma îndepărtării lui Ilia, după 1 august 1442, când acesta și fratele său Ștefan, „domnii Țării Moldovei”, emit la Vaslui ultimul document cunoscut din domnia lor comună (*D.R.H.*, A, I, p. 312–313; cf. și *supra*), Ștefan II rămâne singur domn, păstrând această calitate până la moartea sa violentă în 1447. Ca atare, rezidează prioritar la Suceava, după documentele păstrate începând din 16 aprilie 1443 (*ibidem*, p. 317–318), dar vizitează și alte cetăți sau curți domnești.

Pe lângă pretendența fratelui său mai mare Ilia, refugiat în Podolia, de unde a revenit în mai 1444 pentru a-și redobândi scaunul, dar a fost prins și orbit de Ștefan II la 29 ale lunii (cf. *supra*), din 1443 își face apariția un al treilea frate vitreg, Petru III, în vârstă de 21 de ani, dornic să obțină și el scaunul Moldovei, care, până la îndepărtarea sa în mai 1445, îi va da destulă bătaie de cap, cum vom vedea.

O lună după respingerea și orbirea lui Ilia, la 25 iunie 1444, Ștefan II încheie un tratat de „prietenie” la nivel de egalitate cu Cazimir, marele cneaz al Lituaniei, jurând să-și dea ajutor reciproc împotriva oricui, însă în ceea ce-l privește pe Cazimir cu excepția regelui Poloniei și al Ungariei și a hanului Hoardei de Aur, în legătură cu care domnul Moldovei va primi doar sprijin diplomatic (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 725–728. Actul scris la Iași are vâleatul greșit, „6953” (1445), în loc de 6952 (1444), deoarece se referă la „craiul Poloniei și al Ungariei”, Vladislav III, care a murit în bătălia de la Varna, din 10 noiembrie 1444, iar fratele și urmașul său Cazimir era doar mare cneaz al Lituaniei). Un an mai târziu, la 26 noiembrie 1445, Ștefan II se întâlnește la Siret cu reprezentanții lui Cazimir IV, acum rege al Poloniei, jurând credință acestuia (*ibidem*, p. 728–731).

- 2 Nu se cunosc împrejurările în care și-a pierdut domnia și viața. O însemnare slavonă pe un manuscris religios din 1443 de la mănăstirea Neamț arată că „în

anul 6955 (1477) luna iulie 13 zile s-a tăiat capul lui Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei, fiul lui Alexandru voievod, de Roman voievod, fiul lui Ilia voievod și a fost îngropat în mănăstirea Neamț, în aceeași lună iulie, în 16 zile” (P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, I, București, 1959, p. 171; N. Iorga, *Istoria țerii prin cei mici*, în „RI”, VII (1921), nr. 1–3, p. 28). Datele acesteia nu pot fi puse la îndoială. Nu se poate crede că cel care a făcut însemnarea pe un manuscris de curând terminat la mănăstirea Neamț, desigur sub impresia execuției până atunci neobișnuite și a înmormântării aici a lui Ștefan II, nu știa, sau s-ar fi putut înșela, asupra persoanei care ordonase execuția, pe atunci un adevărat eveniment pentru întreaga țară. Autorul însemnării trebuie să fi fost unul din acei dieci de limba slavă din școala starețului Teoctist, viitorul mitropolit al Moldovei, care funcționa pe atunci în mănăstire, și înscrisul său se afla chiar pe o lucrare din acea vreme a lui Gavril Uric (Constantin Prisnea, *Mănăstirea Neamț*, București, 1964, p. 25). De altfel, datele ei sunt confirmate și de inscripția pusă deasupra mormântului de Ștefan cel Mare, care arată că unchiul său a fost într-adevăr îngropat aici la 16 iulie (*Repertoriul obiectelor și monumentelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 273).

Și cronicile interne din veacul XVI știu că lui Ștefan „i-a tăiat capul Roman voievod, fiul lui Iliaș voievod” (*Croniclele slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 70, 157, 161, 168, 177). Iar Grigore Ureche vorbește chiar de un complot organizat la curtea domnească de fiul lui Ilia: „Roman vodă, ficiorul lui Iliaș vodă, neputându răbda atâta nedumnezeire a unchi-său, s-au vorovitu cu o samă din curtea domnească și au prinsu pre unchi-său, pre Ștefan vodă, și i-au tăiatu capul și s-au apucatu Roman de domnie, leatul 6956” (*Letopisețul*, p. 84). Informația despre complot poate fi reală, deși împrejurările concrete în care fiul lui Ilia a luat legătura cu boierii complotiști, și cum de Ștefan II a ajuns să fie îngropat la mănăstirea Neamț, nu ne sunt cunoscute. E adevărat însă că domnia lui Roman fiul lui Ilia e documentată la începutul lui 1448 (cf. *infra*). Numai că în intervalul dintre 13 iulie 1447 și începutul lui 1448 izvoarele documentare ale vremii indică, după cum vom vedea, o altă succesiune.

Pentru a complica și mai mult lucrurile, în ciuda relatărilor amintite, s-a afirmat că executarea lui Ștefan II s-ar fi putut datora nu doar lui Roman, fiul lui Ilia, ci unui alt fiu cu acest nume al lui Alexandru cel Bun, nu atât lui Roman, fratele Vasilisei, amintit doar la 1408–1409 (*D.R.H.*, A, I, p. 33, 37), ci unui alt fiu omonim al lui Alexandru cel Bun (I. Minea, *Despre domnia lui Roman (II) Vodă*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 222–227; D. Constantinescu, *Mormântul domnesc din mănăstirea Neamțului*, în „Memoria Antiquitatis”, Piatra Neamț, III (1971), p. 277–297; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 53). E totuși greu de crezut că un fiu de domn, dispărut după 1409 apare dintr-o dată tocmai în 1447 pentru a tăia capul unui domn în scaun, ca să nă

mai vorbim despre un alt Roman altfel necunoscut, care se ivește doar cu această ocazie! Desigur, este vorba de fiul lui Ilia cel orbit, care avea într-adevăr de ce să se răzbune pe unchiul său (cf. *infra*).

- 3 Neputând să-l înlăture dintru început pe cel de-al treilea frate vitreg mai mic, Petru III, care își face apariția pe scena politică la 3 martie 1443, după documentele cunoscute, Ștefan II l-a acceptat ca asociat la domnie, acesta autoîntitulându-se „moștenitor al Țării Moldovei”. Desigur, asocierea data dinaintea acestei date, iar trei zile mai târziu Ștefan II menționa „credința iubitului meu frate, Petru voievod”, care era și el înconjurat de proprii dregători: „pan Sima vornicul lui Petru voievod, și pan Tador ceașnicul lui Petru voievod”, ultimul amintit astfel și la 28 mai 1443 la Suceava (*D.R.H.*, A, I, p. 314–316, 329–330; Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443–1447, privind istoria Moldovei*, în „AIIAI”, XI (1974), p. 178–179).

La începutul lui martie 1443 cei doi frați, domnul Ștefan II și asociatul său Petru III se aflau, așadar, la Târgu Neamț, fiecare emițând câte un document, cel al lui Petru fiind un legământ scris pentru „scumpul și marele nostru prieten” Didrih Buczacki, castelanul Cameniței și starostele Podoliei, același care îl adăpostise și îl sprijinea în această vreme și pe fratele lor exilat Ilia (cf. *supra*). Petru voievod se obligă să-l ajute împotriva tuturor inamicilor, „în afara de fratele nostru mai vârstnic, Ștefan voievod și <domn> al întregii țări a Moldovei”, oferindu-i, la rândul său, loc de refugiu în Moldova [Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *loc. cit.* În aceste condiții actul nu era încheiat în favoarea lui Ilia și împotriva lui Ștefan II, și nici Didrih Buczacki nu avea de ce se deplasa personal pentru el la Neamț, cum cred editorii actului (p. 175)]. Este un act de recunoștință pentru cel care îl ajutase și pe el în exil, dovadă că Petru venise în Moldova din Podolia, iar nu din Transilvania, cum s-a crezut (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 52).

Asocierea lui Ștefan II cu Petru III a durat dinaintea de 3 martie 1443 și până după 5 aprilie 1445, ultima dată când este amintită, după actele păstrate (*D.R.H.*, A, I, p. 315–325, 328–347, 350–351, 354–359). În acest interval, la 26 aprilie 1444, de la Târgul de Jos (Roman) „Petru voievod, moștenitor al Țării Moldovei” face o danie pentru pomenirea tatălui său Alexandru cel Bun mănăstirii Pobrata, invocând „credința” unui adevărat sfat domnesc, 9 pani și „credința tuturor boierilor noștri, mari și mici” (*ibidem*, p. 349–350), ceea ce îi permitea calitatea sa de asociat la domnie.

După 5 aprilie 1445 însă, Petru III se ridică împotriva fratelui său Ștefan II, încercând să-l alunge și rupând astfel asocierea dintre ei. Au avut loc lupte, Petru năvălind cu ajutoare militare din Transilvania asupra fratelui său și fiind învins înainte de 29 mai <1445>. La această ultimă dată, din Vaslui, biruitorul Ștefan II anunța pe brașoveni că: „veți cunoaște că eu sunt voievod, în această

țară, adică în Moldova, și s-au liniștit timpurile nu de mult trecute, când fiind în războiul sau cearta pe care o duceam cu Petru voievod, fratele nostru, care a năvălit asupra mea cu mână dușmană, nu puțin vă prigoneam și pe voi înșivă. Acum, din mila lui Dumnezeu, suntem cu pace în domnia noastră”. Faptul că a prigonit pe negustorii brașoveni veniți în Moldova în timpul acestui conflict, oferindu-se acum să-i despăgubească și cere vești despre Ioan de Hunedoara sau „altă veste” din Transilvania, dovedește că de aici a venit ajutorul militar cu care Petru III a năvălit asupra sa (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 723–725. Actul este datat de editor „circa 1444 mai 28”, dar atunci Petru era asociat și în relații bune cu fratele său, cum am văzut mai sus. Ca atare anul este <1445>, cum crede și N. Iorga—Hurmuzaki, XV¹, p. 32, iar data de lună și de zi indicate în document, urmând calendarul catolic folosit atunci de sași astfel: „după sărbătoarea Papei Urban, vineri”, este 29 mai, deoarece sărbătoarea papei Urban de la 25 mai cade în 1445 într-o luni, astfel încât vineri a fost 29 mai).

După înfrângerea dinaintea de 29 mai 1445 nu avem nici o dovadă că Petru III s-ar fi refugiat la Ioan de Hunedoara și s-ar fi căsătorit atunci cu o soră sau vară mai vârstnică a acestuia, cum s-a presupus (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 53). Sigur însă, la 15 iulie 1446 el se afla la Hotin (cetare care, cel puțin, până în februarie 1444, cum am văzut mai sus, fusese în stăpânirea lui Ilia și a familiei sale), mărturisind că inițial s-a refugiat la Didrih Buczacki, care l-a ajutat „în marea noastră nevoie: ne-a primit în casa sa, ne-a ținut cu toată îndurarea și ne-a dat aur și argint și bani ca să plătim cele de trebuință, și caii nu ni i-a oprit”, drept pentru care, când va fi „în domnia noastră și în scaunul nostru părintesc al ocinei noastre”, se leagă să-i dea în fiecare an 1 000 de zloți turcești, mai multe țesături de mătase brodate cu fir de argint sau de aur, în caz contrar Buczacki putând să se despăgubească din turmele și cirezile sale din Moldova. Pe lângă Petru III se mai aflau doar doi boieri însemnați, panii Stanciu Hotnog și Bratul, ultimul fost în sfatul său de voievod asociat, la 26 aprilie 1444, care își atârnă și ei pecetile (Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *op. cit.*, p. 182–183). Vreme de un an după 15 iulie 1446 Petru a rămas liniștit, foarte probabil la Hotin, sau în alt loc sub protecția lui Didrih Buczacki. Apoi a acționat...

- 4 După execuția din 13 iulie 1447, trupul decapitat al lui Ștefan II a fost îngropat, după însemnarea amintită mai sus, „în mănăstirea Neamț, în aceeași lună iulie, în 16 zile” (P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, p. 171), așa cum confirmă inscripția pusă de Ștefan cel Mare pe mormântul unchiului său la sfârșitul secolului XV (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 273. Cf. și Virgil

Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 724, fig. 677).

Mormântul s-a aflat inițial în biserica veche a mănăstirii Neamț, înălțată foarte probabil de Petru (II) fiul Margaretei (Mușata), de la care datează prima dănie de sate pentru mănăstire (*D.R.H.*, A, I, p. 29–30), aflată pe locul central ocupat în epoca modernă de biserica Sfântul Gheorghe, demolată în 1954 și reclădită pe partea de est a chiliilor. Ulterior, Ștefan cel Mare a mutat mormântul unchiului său Ștefan II în biserica considerată astăzi cea mai însemnată ctitorie a sa, sfințită la 14 noiembrie 1497, după biruința din Codrul Cosminului. Pentru acest mormânt a fost construită și gropnița (camera mormintelor) dintre pronaos și naos, acesta fiind singurul loc de veci domnesc pe care l-a adăpostit, sub o arcadă înglobată în zid, pictura gropniței aparținând tot sfârșitului domniei lui Ștefan cel Mare (Constantin Prisnea, *Mănăstirea Neamț*, p. 8–10, 17, 20; fig. 4, p. 13).

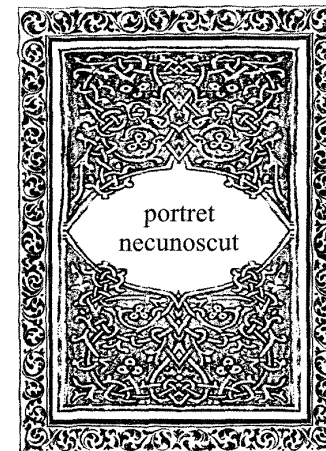

ROMAN II

Născut 1427¹.

(I) 1447 iulie 13² – a. august 22³.

- 1 Fiul cel mare al lui Ilia voievod și al doamnei Maria (Mańka), sora Sofiei, regina mamă a Poloniei, al cărei fiu regele Cazimir IV era vărul său, s-a născut în 1427 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15). Între 2 ianuarie 1432 și 20 iunie 1438, așadar, de la 5 la 11 ani, „credința” sa e amintită în mai toate documentele păstrate din cele două domnii ale tatălui său (1432–1433, 1435–1436; cf. și *supra*), și în vremea celei comune a acestuia cu Ștefan II, însă numai între 1436 și 1438 (*D.R.H.*, A, I, p. 157–169, 196–201, 209–210, 215–216, 220–221, 224–230, 235–238, 241, 243, 246–255, 260–261). De la 18 august 1438 și până la 24 februarie 1442 a fost asociat la domnie de către tatăl său cu titlul de „voievod”, având vârsta de la 11 la 15 ani (cf. *supra*).

L-a însoțit apoi, după 1 august 1442, pe tatăl său Ilia și restul familiei în pîrbejie în Podolia, la Didrih Buczaczi, căpitanul Cameniței și starostele Podoliei, aflându-se la 22 mai 1443 la Buczacz, când tatăl său îi amintește „credința” într-un act de dănie către pan Didrih (*D.R.H.*, A, I, p. 325–327), împărțînd cu ai săi toate greutățile exilului, și asistînd în vara 1444 la întoarcerea tatălui său din expediția nefericită împotriva fratelui său Ștefan II, care l-a prins și orbit la 29 mai același an (cf. *supra*).

- 2 În Podolia sau în Polonia Roman II și-a pregătit intervenția împotriva unchiului său vitreg Ștefan II, pe care l-a înlăturat în împrejurări necunoscute, prizându-l și executându-l la 13 iulie 1447 (cf. *supra*). După Grigore Ureche, s-ar fi înțeles „cu o samă din curtea domnească și au prinsu pre unchi-său, pre Ștefan vodă, și i-au tăiat capul și s-au apucat de domnie, leatul 6956” (*Letopisețul*, p. 84). Chiar dacă pasajul a fost considerat, de altfel fără temei, un adaos în cronică al lui Simion Dascălul (I. Minea, *Despre domnia lui Roman (II) Vodă*, în „CI”,

VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 226), aceasta nu impietează asupra informației, și în orice caz însemnarea contemporană, chiar de la mănăstirea Neamț, care arată că Ștefan II a fost decapitat la 13 iulie 1447 din porunca lui Roman, fiul lui Ilia voievod, fiind îngropat în mănăstirea Neamț peste trei zile (P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, I, București, 1959, p. 171; N. Iorga, *Istoria țerii prin cei mici*, în „RI”, VII (1921), nr. 1–3, p. 28; I. Minea, *op. cit.*, p. 223), ca și cronicile moldovenești din secolul XVI ce menționează că „i-a tăiat capul Roman voievod, fiul lui Iliaș voievod” (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 70, 157, 161, 168, 177), indică fără tăgadă drept autor al executării lui Ștefan II pe Roman fiul lui Ilia voievod, singurul care avea de ce să se răzbune pe unchiul său pentru orbirea tatălui.

Nu poate fi vorba nici de Roman fratele Vasilisei, primul fiu al lui Alexandru cel Bun, care la 16 septembrie 1408 și la 18 aprilie 1409 îi menționează doar „credința” (*D.R.H.*, A, I, p. 33, 37), dovadă că era prea mic pentru a fi asociat la domnie cu titlul de „voievod”, după care, desigur, moare, deoarece de la 2 august 1414 Alexandru amintește ca asociat la domnie pe următorul său fiu Ilia voievod (*ibidem*, p. 51; I. Minea, *op. cit.*, p. 224; cf. și *supra*), și, de asemenea, nici de un alt Roman, ipotetic fiu, altfel necunoscut, al aceluiași Alexandru cel Bun (D. Constantinescu, *Mormântul domnesc din mănăstirea Neamțului*, în „Memoria Antiquitatis”, Piatra Neamț, III (1971), p. 277–297; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 53), deoarece aceștia nu pot apărea dintr-odată, primul după 38 de ani, pe atunci o viață de om, al doilea chiar din neant, în iulie 1447, și încă pentru a tăia capul unui domn în scaun, ceea ce nu se mai întâmplase pe atunci, după care nu s-ar mai ști nimic despre el (!).

În realitate, cel care își începe domnia după executarea lui Ștefan II la 13 iulie 1447 este, așadar, cum arată izvoarele amintite, Roman II, fiul lui Ilia. Trei săptămâni mai târziu, la 4 august 1447, din Bacău, el anunță pe brașoveni, despre evenimentul recent întâmplat: „că ne-a ajutat Dumnezeu și am dobândit ocina noastră adevărată”, invitându-i să-și reia negoțul în Moldova fără teamă, deoarece îi va ținea „în acelaș drept și obiceiu, cum le-ați avut pe vremea sfântrăposatului părintelui nostru, Alexandru voievod” (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 731–732; *D.R.H.*, D, I, p. 393). Cum termenii de rudenie nu sunt de regulă, precis definiți în documentele slave moldovenești din prima jumătate a veacului XV, sintagma „părintelui nostru, Alexandru voievod” poate fi luată drept un *lapsus calami* al diacului, care de 15 ani avea de-a face doar cu fiii lui Alexandru cel Bun. S-a mai presupus că acesta ar fi „copiat formula obișnuită în documentele lui Ilie și Ștefan” (N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 162, nota 163, citând discuția de la Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, în „CI, IV (1928), nr. 1, p. 224–226).

- 3 Domnia lui Roman II nu a ținut însă decât în jur de o lună, căci înainte de 22 august 1447 Petru III, unchiul său, a revenit în Moldova, probabil cu ajutoare polone, de vreme ce la 15 iulie 1446 se afla la Hotin sub protecția lui Didrih Buczacki, cu care încheiase o legătură pentru ajutorarea sa în vederea dobândirii scaunului părintesc (Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443–1447*, p. 182–183; cf. și *supra*). Nu știm dacă între cei doi a avut loc vreo luptă sau doar o înțelegere, cert este că la 22 august 1447 „Petru voievod, domn al Țării Moldovei” se afla în scaunul de la Suceava, menționând însă „credința fratelui domniei mele, Roman voievod” (*D.R.H.*, A, I, p. 386–388). Această ultimă formulă arată limpede o asociere la domnie, și dacă nu e vorba tot de o eroare a diacului, în sensul amintit și mai sus (cf. N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 162, nota 165), sau pentru că în terminologia slavă a vremii nu se folosea expresia „nepot de frate”, indicarea lui Roman II, fiul lui Ilia, drept „frate” al unchiului său ar putea arăta o poziție deosebită a celui dintâi, ca fost domn, în cadrul asocierii. Oricum, acest aranjament a pus capăt primei domnii depline a lui Roman II înainte de 22 august 1447.

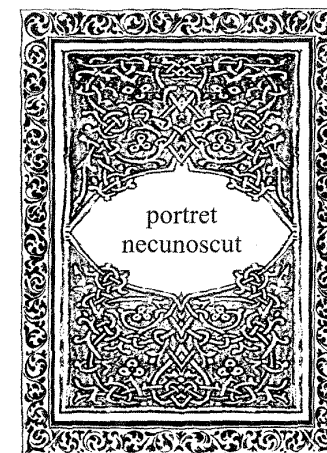
PETRU III

Născut 1422¹.

- (!) **1447 a. august 22² — p. decembrie 23³.**

Asociat cu ROMAN II 1447 a. august 22 — p. decembrie 23⁴.

- 1 Fiul al lui Alexandru cel Bun din a patra căsătorie a acestuia cu doamna Marena, s-a născut în 1422 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 14). De pe la vârsta de șase ani, din 2 aprilie 1428, după documentele păstrate, tatăl său începe să menționeze „credința” sa în actele domnești, după cea a mai vârstnicilor săi frați vitregi, Ilia voievod și Ștefan, până la sfârșitul domniei sale (*D.R.H.*, A, I, p. 105–106, 117–118, 127–129, 131–135, 139–142, 144–145, 148–156). Ulterior, ajuns în scaunul de la Suceava, Ilia îi mai amintește incidental „credința”

la 13 și 17 ianuarie 1432 (*ibidem*, p. 160–162), după care Petru III e înlăturat din actele domnești, și activitatea sa, de la vârsta de zece ani, nu mai e cunoscută până în 1443 când își face din nou apariția, de data aceasta ca asociat al fratelui său vitreg, mai vârstnic, Ștefan II.

Desigur, în acest răstimp a rămas alături de mama sa, doamna Marena, căci la 10 februarie 1429, Alexandru cel Bun dă acesteia, fiului lor Petru și altor frații și surori ai acestuia, mănăstirea de la Vășnevăț, unde era egumen Chiprian (din secolul XVI numită Căpriană), cu împrejurimile ei, șapte sate și robi țigani (*ibidem*, p. 124–126).

Fiind întâiul născut din a patra căsătorie a lui Alexandru cel Bun, Petru a cerut ajutorul lui Didrih Buczacki castelanul Cameniței și starostele Podoliei, pentru a-l înlătura pe fratele său vitreg Ștefan II, socotindu-se desigur, după obiceiul vremii, mai îndreptățit să ocupe scaunul domnesc, ca fiu legitim, înaintea fratelui său bastard. Nu cunoaștem amănuntele înfruntării dintre cei doi frați vitregi, dar este cert, cum am văzut mai sus, că Didrih Buczacki l-a ajutat impunându-i lui Ștefan II să-l accepte ca asociat la domnie, Petru intitulându-se „moștenitor al Țării Moldovei” și având proprii săi dregători, printre cei ai fratelui său. Asocierea a durat dinainte de 3 martie 1443 și până după 5 aprilie 1445, când Petru III cu ajutoare din Transilvania, de la Ioan de Hunedoara, a încercat din nou să-l înlătore pe Ștefan II, dar a fost învins de către acesta înainte de 29 mai 1445, și silit să fugă din nou sub protecția lui Didrih Buczacki, la 15 iulie 1446 aflându-se la Hotin cu puțini însoțitori (cf. *supra*).

- 2 După executarea lui Ștefan II la 13 iulie 1447 de către Roman II, fiul lui Ilia voievod, și ocuparea scaunului domnesc de către acesta din urmă, înainte de 4 august 1447 (cf. *supra*), Petru s-a decis să acționeze din nou, de data acesta împotriva nepotului său de frate vitreg, Roman II. Cu sprijin de la același Didrih Buczacki, cu care încheiase o legătură scrisă în acest scop la Hotin, încă de la 15 iulie 1446 (Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443–1447, privind istoria Moldovei*, în „AIIAI”, XI (1974), p. 182–183; cf. și *supra*), el l-a îndepărtat din scaun pe nepotul său, după circa o lună de domnie, prin luptă sau în urma unei înțelegeri, înainte de 22 august 1447, când, „Din mila lui Dumnezeu, noi, Petru voievod, domn al Țării Moldovei” se afla la reședința de la Suceava.

În lumina înțelegerii cu pan Didrih Buczacki din 15 iulie 1446 este limpede că trebuie înlăturată părerea ajutorării lui Petru III în acest caz de către Ioan de Hunedoara, cum s-a crezut (Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1 062; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 53; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 162). La 22 august 1447, așadar, Petru III era domn deplin la Suceava,

întărind mănăstirii Neamț stăpânirea cu imunitate a 17 sate și 2 iezere, „pentru pomenirea sfântrăposatului tatălui nostru, Alexandru voievod, și pentru sănătatea noastră” (*D.R.H.*, A, I, p. 386–388), fără a aminti măcar pe fratele său vitreg Ștefan II, înmormântat în biserica aceleiași mănăstiri doar cu o lună și șase zile în urmă.

- 3 Domnia lui Petru III a fost scurtă, circa patru luni. (răstimp din care nu s-au păstrat documente interne), până după 23 decembrie 1447, când se afla în cetatea Țețina, din Țara Șepenițului, în nord-vestul Moldovei. Nu era un fugar alungat din scaun, cum s-a presupus (Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *op. cit.*, p. 176), ci dimpotrivă, nu numai că se intitulează „domn al Moldovei”, dar deplasarea sa aici avea drept obiect renegocierea acordului, de-a dreptul oneros încheiat la 15 iulie 1446 la Hotin cu Didrih Buczacki (cf. *ibidem*, p. 182–183). Acum, la 23 decembrie 1447 Petru III reduce prin „bună înțelegere”, însă în termeni mai puțin deferenți, darea anuală pe care se obligase cu un an în urmă să o plătească starostelui Podoliei, de la 1 000 de zloți turcești, sumă foarte mare, la doar 400 de zloți, care trebuiau achitați la fiecare Crăciun, la fel și numărul țesăturilor de mătase broșată („cufterii”, varietate de „camhă”) de la 20, din care 10 „din cele mai scumpe”, una chiar țesută cu fir de aur, la doar 15 și acestea doar „camhii ușoare”. În schimb, pan Didrih, cu care s-a întâlnit personal, în preajma datei de achitare a datoriei anuale, acesta fiind și scopul deplasării lui Petru la Țețina, urma să-i rămână „prieten statornic” și să-i înapoieze zapisele sale cu obligațiile anterioare față de el (*ibidem*, p. 184–185).

Din această ultimă înțelegere rezultă că la 23 decembrie 1447, cu două zile înaintea scadenței datoriei (la Crăciun), Petru III nu numai că nu cerea ajutorul starostelui Podoliei, ci îi impunea chiar o reducere serioasă a obligațiilor sale față de el, ceea ce arată că era departe de a se afla într-o situație dificilă.

Aceasta a survenit ulterior, pe neașteptate, după 23 decembrie 1447 și înainte de 18 februarie 1448, când fostul său asociat la domnie Roman II îi luase deja locul la Suceava (*D.R.H.*, A, I, p. 388–389), îndepărtarea din domnie a lui Petru III având loc, așadar, în acest interval.

- 4 În actul din 22 august 1447, singurul intern păstrat din această primă domnie deplină a lui Petru III, acesta menționează și „credința” lui Roman voievod (*ibidem*, p. 387–388), în calitate de asociat la domnie, numindu-l „frate”, fie, cum am arătat mai sus, pentru că sintagma „nepot de frate” nu se utiliza în documentele slavone, fie pentru că acesta fusese și el domn deplin. Oricum, diferența de vârstă între unchi și nepot de frate era doar de cinci ani, Petru III fiind născut în 1422, iar Roman II în 1427 (cf. *supra*).

Se crede că Petru III, care mai fusese asociat la domnie cu Ștefan II (cf. *supra*), arătându-se în 1446 dispus să stăpânească doar o parte din Moldova

(Leon Șimanschi, Dumitru Agachi, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare: preliminarii și consecințe (1450–1468)*, în *România și civilizația occidentală*, Iași, 1997, p. 197), ar fi acceptat fără dificultate asocierea cu Roman II, care trebuie să fi durat până la îndepărtarea sa de către acesta din urmă după 23 decembrie 1447. Sfârșitul acesteia, dar și al domniei lui Petru III, s-a datorat unei lovituri organizată de Roman II, urmărind asasinarea unchiului său, nevoit să fugă în Transilvania: „că cerca Roman să omoară pe Pătru, de i-au căutat a fugi lui Pătru vodă la unguri” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 84).

ROMAN II

(II) 1447 p. decembrie 23¹ — 1448 p. februarie 23 - a. aprilie 5².
† 1448 iulie 2³.

□ Necunoscut.

- 1 După Grigore Ureche, Roman II „neputând să-și îngăduiască” (să se înțeleagă) cu Petru III „pentru domnie”, altfel spus, nemulțumit doar cu asocierea sa la domnie (cf. *supra*), a încercat să-l omoare pe unchiul său, Petru III, desigur cu ajutorul unui complot boieresc, așa cum făcuse și în cazul celui alt unchi Ștefan II, doar cu un și jumătate în urmă (cf. *supra*). De data aceasta însă nu a izbutit decât să-l facă pe Petru III să fugă „la unguri” (*Letopisețul*, p. 84), adică în Transilvania, sub protecția lui Ioan de Hunedoara.

Fuga lui Petru III a avut loc după 23 decembrie 1447, când, ca domn deplin, se afla la Țețina, în nord-vestul Moldovei, pentru întâlnirea cu Didrih Buczacki, starostele Podoliei, unde nimic nu lăsa să se întrevadă lovitura pe care o pregătea asociatul său Roman II. Acesta, după alungarea lui Petru III a reluat domnia Moldovei, la 18 februarie 1448 aflându-se la Suceava unde dăruiește unui boier satul Storojineț pe Siret, în nordul Bucovinei, citând și credința fratelui său mezin Ilihno (Alexăndrel), pe atunci în vârstă de nouă ani și jumătate, care se afla alături de el. Instalarea în scaun era recentă, deoarece actul e sigilat cu pecetea tatălui său „Ilia voievod” (*D.R.H.*, A, I, p. 388–389); Roman II, care nu dispunea decât de pecetea sa personală inelară, folosită la 4 august 1447 pentru pecetluirea unei scrisori către brașoveni (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 732), neavând încă răgazul să-și confecționeze propria pecete domnească.

Doar cinci zile mai târziu, la 23 februarie 1448, Roman II se afla la Colomeea, în Pocuția, împreună cu părinții săi, Ilia voievod cel orbit și doamna Marena, nu în calitate de fugar, ci ca „domn al Țării Moldovei”, însoțit de „tot cinstitul nostru sfat și cu toți boierii noștri”, „mari și mici”, aceeași care apar în actul emis la Suceava la 18 februarie 1448, dar și alții care l-au însoțit cu acest prilej în localitatea unde rezidau părinții săi, pentru a fi de față la alianța sa, pecetluită de jurăminte reciproce, cu același atotputernic Didrih Buczacki, „adevărat tată iubit al nostru”. Cu aprobarea părinților naturali și a boierilor săi, Roman II arată că starostele Podoliei, după ce în trecut i-a ajutat pe tatăl și mama sa, acum „m-a luat pe lângă măriia sa în loc de fiu, iar milostivirea sa să-mi fie în loc de părinte”, jurându-i și în scris că-l va ajuta „precum un tată miluiește pe fiul său”, și dacă va fi nevoie va fi alături de el pentru redobândirea domniei. La rândul său, Roman jură că va respecta obligațiile tatălui său față de starostele Podoliei, dându-i și șase sate înzestrate cu imunitate în nordul Bucovinei (*D.R.H.*, A, I, p. 390–391; cf. și I. Bogdan, *Contribuțiuni la istoria Moldovei între anii 1448–1458*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXIX, 1907, p. 633), danie operativă care dovedește că la acea dată Roman II era încă în scaunul domnesc.

Vechea alianță a lui Ilia și a fiului său Roman II cu Didrih Buczacki și obligațiile materiale scăzute asumate față de acesta de Petru III la 23 decembrie 1447 (cf. *supra*), în urmă cu exact două luni, au înclinat, desigur, balanța acordării sprijinului starostelui Podoliei în favoarea lui Roman, ceea ce explică și condiționează orientarea lui Petru III către Ioan de Hunedoara.

- 2 Roman II nu s-a putut menține în scaun decât puțin timp. După 23 februarie, când a încheiat legătura amintită cu Didrih Buczacki, și înainte de 5 aprilie 1448, când domn al Moldovei redevenise Petru III (*D.R.H.*, A, I, p. 392–393), așadar, după lupte între cei doi rivali desfășurate la sfârșitul lui februarie și în martie 1448, despre care nu știm aproape nimic, ajutorul lui Ioan de Hunedoara pentru Petru s-a dovedit mai eficient și Roman și-a pierdut scaunul. Trupele ardeleni conduse, foarte probabil, de un nobil ungar dintr-o familie din Croația, Csopor de Monoszló (Ciubăr vodă al cronicilor moldovene), în timp ce Ioan de Hunedoara s-a aflat din a doua jumătate a lui decembrie 1447 până la începutul lui februarie 1448 lângă hotarul Moldovei, supraveghind operațiunile (Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1 063), au intrat, probabil avangarda lor, în Moldova, chiar la sfârșitul lui decembrie 1447, obținând un prim succes în debutul campaniei, dacă nu cumva e vorba de un simplu zvon, oricum, la 5 ianuarie 1448 se vorbea la Viena despre o victorie a lui Ioan de Hunedoara (Fr. Palacky, *Archiv Cesky*, II, Praga, 1842, p. 420; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1976, p. 21, nota 30).

După Jan Długosz, sub presiunea lui Petru III, venit cu oaste transilvană, Roman II, lipsit de ajutorul lui Vlad Dracul, ucis în urma intervenției personale a lui Ioan de Hunedoara în Țara Românească desfășurată între 23 noiembrie și 16 decembrie 1447 (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 053), și neîncrezându-se în supușii săi, a fugit în Podolia, cerând în repetate rânduri ajutorul regelui Cazimir IV, vărul său pe linie maternă (*Historiae polonicae liber XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 41. Cf. și Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 705). Nu rezultă de nicăieri că Roman II, refugiat, desigur, sub protecția lui Didrih Buczacki în Podolia, ar fi revenit în Moldova, continuând luptele cu Petru III până la începutul lui iulie 1448, cum s-a crezut (I. Bogdan, *loc. cit.*; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 164). Martin (Joachim) Bielski, urmat de Grigore Ureche, arată că regele Poloniei ar fi vrut să-i împace pe cei doi competitori la tronul Moldovei (pe care îi crede eronat frați sau veri), sau „să-l puie cu tărie la domnie” pe Roman II [Martin (Joachim) Bielski, *loc. cit.*; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 84–85]. Evenimentele însă s-au precipitat și planul regelui a rămas fără obiect.

- 3 Cronica lui Długosz (*loc. cit.*) este, de fapt, singurul izvor contemporan evenimentelor, care urmărind mișcările regelui Cazimir IV, stabilește ceva mai precis cronologia evenimentelor, înregistrând astfel și moartea lui Roman II. Curând după plecarea lui Cazimir IV de la Cracovia spre Rusia Roșie și Halici, la 8 iulie 1448, pe drum, la Woynicz, a aflat că Roman II a fost otrăvit de boieri marți 2 iulie, dată riguros exactă. Długosz nu spune care boieri, înțelegându-se că e vorba chiar de apropiatii săi. De abia peste un veac, preluând această știre, Martin (Joachim) Bielski (*loc. cit.*) afirmă „că l-a otrăvit Petru”, de la care această acuzație a trecut la Grigore Ureche și de aici în istoriografia problemei, fără o bază reală. Otrava adusă de la Veneția sau Padova, consta de obicei din „acid arsenic amestecat cu sublimat corosiv” (Paul Ștefănescu, *Misterul otrăvirilor celebre*, București, 1996, p. 253, 255).

Nici locul morții lui Roman II nu e cunoscut, și nimic nu îl leagă de Colomea în Pocuția, cum s-a crezut (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 54). Mai degrabă asasinarea acestuia trebuie să fi avut loc undeva în Podolia, unde am văzut că se refugiasse „împinsu”, vorba lui Ureche, de rivalul său. În aceste condiții nici despre mormântul său nu avem nici o știre.

Cronicile interne din secolul XVI îi atribuie lui Roman II un an de domnie (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 70, 157, 161, 168, 177; cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 84), socotind, desigur, de la 13 iulie 1447, data decapitării lui Ștefan II și până la 2 iulie 1448, ziua asasinării sale, fără a ține seama de lungile întreruperi ale lui Petru III.

PETRU III

(II) 1448 a. aprilie 5¹ — p. octombrie 10².

□ *Necunoscut. Probabil în biserica Sfântul Nicolae (de la acea dată) a mănăstirii din Poiana Siretului (Pobrata)³.*

- 1 După înțelegerea cu Didrih Buczacki din 23 decembrie 1447 de la Țetina (Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443–1447, privind istoria Moldovei*, p. 184–185), ultimul act cunoscut din prima sa domnie, Petru III amenințat cu moartea de fostul său asociat la domnie Roman II, a fugit în Transilvania la guvernatorul Ungariei Ioan de Hunedoara (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 84; cf. și *supra*). Aici, după relatarea contemporană a lui Jan Długosz, Ioan de Hunedoara i-a propus căsătoria cu o soră a sa, „bătrână” de 50 de ani, ca motiv pentru amestecul său în Moldova, aflată sub suzeranitatea Coroanei polone, și tânărul Petru III, în vârstă de 25 de ani, a acceptat (J. Długosz, *Historiae polonicae liber XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 34; Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, p. 1 062). Tot ca preț al restaurării sale pe tronul de la Suceava, Petru a promis recunoașterea stăpânirii lui Ioan de Hunedoara asupra cetății Chilia insulară (Licostomo), vechea fortificație bizantino-genoveză (cf. Mariana Șlapac, *Enigma cetății Chilia*, în „Suceava”, Iași, XXII–XXIII (1995–1996), p. 282–289), care aparținea de fapt Țării Românești, dar care pe la începutul anului 1448, o dată cu restaurarea lui Petru III a fost ocupată de garnizoana ungară a lui Ioan de Hunedoara, instaurându-se aici pentru un timp o stăpânire comună ungaro-munteană, domnul Țării Românești Vladislav II fiind vasalul guvernatorului Ungariei (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 064; idem, *Stăpânirea lui Iancu de hunedoara asupra Chilie și problema ajutorării Bizanțului*, în „Studii”, XVIII (1965), nr. 3, p. 620–637; cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 84). În sfârșit, înainte de a-l trimite cu trupe de ale sale în Moldova, Ioan a încheiat o „pace” (alianță) cu Petru III, despre care se știa la Oradea la 15 ianuarie 1448 (Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448*, p. 1 062–1 063).

De abia după îndeplinirea acestor condiții a avut loc intervenția trupelor ungare, sub conducerea lui Csopor de Monoszló, care l-a înlăturat de la domnie pe Roman II după 23 februarie și înainte de 5 aprilie 1448 (cf. *supra*).

Instalarea în domnie a lui Petru III a avut loc, aşadar, înainte de 5 aprilie 1448, când emite două documente la mănăstirea Pobrata sau din Poiană, în favoarea acesteia (*D.R.H.*, A, I, p. 392–395).

După J. Długosz, Petru nu a mers pe linia adâncirii legăturii cu Ioan de Hunedoara, ci a solicitat protecţia regelui Poloniei, oferindu-se să-i depună omagiu. De fapt dorea, desigur, sprijinul atât al guvernatorului Ungariei, cât şi al regelui Poloniei. În aceste condiţii Cazimir IV s-a decis să intervină în Moldova, pentru a înclina balanţa de partea sa. La Liov, unde s-a aflat între 21 iulie şi 1 august 1448, Cazimir IV a primit pe doamna Maria, văduva lui Ilia, căreia îi dăruieşte stăpânirea oraşului Colomeea, după ce aceasta i-a pus la dispoziţie cei 200 de călăreţi moldoveni care îl slujiseră pe fiul său Roman II, ucis de boieri la începutul lunii iulie (cf. *supra*). Totodată, regele a poruncit mobilizarea oastei polone pentru 4 august 1448 la Halici, în vederea campaniei în Moldova. Se îndreaptă el însuşi spre Halici, de unde, trecând prin Buczacz, soseşte la Cameniţa, reşedinţa Podoliei, la 9 august, rămânând aici până la 21 ale lunii. În prima jumătate a lui august 1448 are loc un schimb de solii între rege şi Petru III, care se temea să se înfăţişeze acestuia, socotind că ar vrea să-l captureze. Cazimir IV îi trimite un salvconduct asigurator, iar la 20 august 1448, înainte de a părăsi Cameniţa, unde îl aşteptase zadarnic, pentru depunerea omagiului, îi scrie, acordându-i protecţia sa şi ajutor împotriva inamicilor care vor să-l răpună (textul în anexă la Leon Şimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ştefan cel Mare: Reusen, 15 octombrie 1451*, „AIIAI”, XIX (1982), p. 197–198).

Între timp, primind salvconductul, Petru III se îndreaptă spre Cameniţa, dar ajuns la Hotin la 22 august 1448, află că regele plecase în ajun spre Lituania, pentru a participa la seimul de la Novogród. Nu înainte însă de a trimite la Hotin patru nobili de vază pentru a lua jurământul de credinţă domnului moldovean şi a respinge oferta hanului tătar de a-l ajuta într-o campanie asupra Moldovei (J. Długosz, *op. cit.*, col. 41–44; cf. şi I. Minea, *Informaţiile româneşti ale cronicii lui Ian Długosz*, p. 37–39). Drept urmare, în aceeaşi zi, 22 august, Petru jură credinţă regelui Cazimir IV şi Coroanei polone, pe linia înaintaşilor săi, făgăduind să nu aibă alt suzeran şi să depună personal omagiu, iar boierii săi întăresc în aceeaşi zi această legătură prin propriul lor jurământ de credinţă (Mihai Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 733–740). Pe lângă asta, acceptă să-l îndepărteze din Moldova (*nu să-l predea!*) pe cneazul lituan Mihail, fiul lui Sigismund Kiejstut, care se refugiase la curtea sa venind din Transilvania, după ce peregrinase, ca pretendent la conducerea Lituaniei, prin Mazovia, Prusia şi Silezia (Grigore Ureche, *Letopiseşul*, p. 85; Nicolae Costin, *Letopiseşul*, p. 226–227; Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia. Secolele XIV–XVI*, Bucureşti, 1985, p. 54).

Nevoit să păstreze însă şi relaţiile cu Ioan de Hunedoara, la începutul lunii următoare, august 1448, Petru III trimite acestuia 3 000 de călăreţi aleşi, care au participat în octombrie, la nefericita bătălie cu turcii de la Kosovo (Fr. Pall, *op. cit.*, p. 1 064), iar la 11 septembrie 1448 întăreşte privilegiile comerciale ale negustorilor braşoveni (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 740–742).

- 2 Sfârşitul domniei lui Petru III e învăluit în mister, datorită tăcerii izvoarelor interne şi externe. Cronica lui Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 85) ştie doar că „Acestu Pătru vodă, după ce datu cetatea Chilia ungurilor, au domnitu şi el numai un an şi au muritu”. Tot un an de domnie îi acordă şi cronicile interne din secolul XVI, fără alte precizări cronologice (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 70, 157, 161, 168, 177). În schimb, cea mai veche listă de domni păstrată, de până la mijlocul veacului XV (scrisă sau copiată în secolul următor) îi atribuie o domnie de „1 an <şi> 2 luni” (*ibidem*, p. 39), însumând, destul de exact, cele circa 5 luni din prima domnie, de la 1447, şi cele aproximativ 7 luni din cea de-a doua, de la 1448. Cum această ultimă domnie a cuprins lunile aprilie (inclusiv) – octombrie (inclusiv) 1448, rezultă că ea a luat sfârşit îndată după această ultimă lună.

Datele documentelor confirmă acest calcul. Întors de la Hotin, unde depusese, la 22 august, cum am văzut, jurământul de credinţă faţă de regele Poloniei, Petru III s-a aflat la Suceava între 3 septembrie şi 10 octombrie 1448, data ultimului său document păstrat (*D.R.H.*, A, I, p. 404–410, 414–415; D, I, p. 401–402). Cu o singură excepţie, la 5 octombrie 1448, când s-a deplasat la mănăstirea din Poiana Siretului (Pobrata veche), căreia îi face danii, cum vom vedea, cu o anume semnificaţie (*ibidem*, A, I, p. 411–413).

Necunoscându-se nici data şi nici felul în care a murit Petru III (cf. şi I. Bogdan, *Contribuţiuni la istoria Moldovei între anii 1448–1458*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXIX, 1907, p. 634), încă tânăr la cei 26 de ani câţi avea în 1448, de vreme ce se născuse în 1422, s-au propus pentru aceasta din urmă tot felul de scenarii *ipotetice*, de la scoaterea sa din scaun de către Ioan de Hunedoara, „prin generalul Csopor <Csopor de Monoszló>, acel trimis de el în Moldova spre a-l păzi contra atacurilor duşmane” (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, Bucureşti, 1986, p. 142), la retragerea sa, se înţelege, de bună voie, în Transilvania sau Ungaria, unde a murit „curând, probabil de inimă rea” (!) (Ştefan S. Gorovei, *Muşatinii*, p. 54), ca urmare a unei boli grave sau răni căpătată în luptă cu un nou pretendent, Alexandrel, venit în Moldova din Polonia (N. Grigoraş, *Ţara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ştefan cel Mare*, p. 168), ori, în sfârşit, „a fost ucis, se pare, de adversarii săi filopoloni, către sfârşitul anului 1448” (Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 56).

Dincolo de aceste, repet, *ipoteze*, precizare pe care, cu excepția ultimului, autorii amintiți uită, ca de obicei în astfel de cazuri, să o facă, cert este că după 10 octombrie 1448 Petru III dispăre. Analizând atent documentul dat de acesta pentru mănăstirea din Poiană, unde s-a deplasat personal cu cinci zile în urmă, la 5 octombrie 1448, se observă limpede că Petru III, probabil grav bolnav, își simte sfârșitul, pregătindu-și locul de veci. El acordă mănăstirii amintite câte șase buți de vin din venitul său și toată ceara din Târgu Frumos, iar călugărilor câte o cupă la trapeză (sala de mese), pentru pomenirea părinților săi, Alexandru cel Bun și doamna Maria, și „pentru sufletul tuturor înaintașilor moldoveni care s-au trudit pentru Țara Moldovei“. Totodată, egumenul și frații călugări: „ei să aibă a îngriji totdeauna de mântuirea sufletului domniei mele; și vor sluji în fiecare miercuri, la vecernie, paraclisul, iar joi, liturgia“, totul aflat sub incidența unui mare blestem (*D.R.H.*, A, I, p. 411–413). E o adevărată prevedere testamentară, astfel că Petru III a trecut la cele veșnice foarte probabil, nu mult după 10 octombrie 1448.

- 3 Mormântul nu i se cunoaște, dar după prevederile amănunțite referitoare la slujbele pentru mântuirea sufletului său pe care urmau să i le facă, cum am văzut, călugării de la mănăstirea Sfântul Nicolae din Poiana Siretului (Pobrata veche), cuprinse în actul citat din 5 octombrie 1448, este foarte probabil că s-a aflat în biserica acestei mănăstiri (cf. și N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 168), risipindu-se ulterior o dată cu acest lăcaș, al cărui amplasament nici nu se mai cunoaște (pentru „multele biserici succesive ale Probotei“, cf. Voica Maria Pușcașu, *Lespezele funerare de la mănăstirea Probota* (II), în „AG“, S.N., III (1996), nr. 1–2, p. 260–261).

GUVERNAREA LUI „CIUBĂR VODĂ“ (CSUPOR DE MONOSZLÓ)

1448 p. octombrie 10 — a. sfârșitul lui decembrie¹.

- 1 Răstimpul dintre ultima mențiune documentară a lui Petru III, la 10 octombrie 1448 (cf. *supra*) și prima apariție în actele păstrate a lui Alexandrel, nepotul de frate al acestuia, la 21 februarie 1449 (*D.R.H.*, A, II, p. 1; cf. și *infra*), este dificil de reconstituit. Fapt observat chiar de Grigore Ureche, care, în primul sfert

al secolului XVII, a aflat doar două mențiuni, una în „*létopiseșul cel leșesc*“ sau „*latinescu*“, adică în cronica tipărită a lui Martin Kromer, despre o așa-zisă domnie de un an a unui „*Ștefan vodă*“, după care „*au domnit Ciubăr*“, și o alta în „*létopiseșul cel moldovenescu*“, care, pe bună dreptate, fiind vorba de o confuzie, observ acum, „*de acest Ștefan vodă nimica nu scrie, fără câtu spune că după moartea lui Pătru vodă au domnitu Ciubăr vodă douo luni*“ (*Letopiseșul*, p. 85). Într-adevăr cronicile interne din veacul XVI, în varianta putneană, menționează că „*Ciubăr voevod <a domnit> două luni*“, „*Și a domnit Ciubăr 2 luni*“ (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 70, 157, 161, 168, 178). Nici astăzi nu știm mai mult.

Indiscutabil însă acest „Ciubăr vodă“ a fost un personaj real, chiar dacă în realitate nu a fost „*voievod*“ și nu a „*domnit*“, ci a stăpânit, adică a *guvernat*, cu un termen mai nou, țara în numele lui Ioan de Hunedoara, vreme de circa două luni, după dispariția lui Petru III, impresionând prin ceva mediul popular, în tradiția căruia a intrat sub numele de Ciubăr vodă, tradiție onomastică restrânsă care poate s-ar fi pierdut dacă nu era înregistrată de cronicile interne amintite din veacul XVI. Cât despre plasarea sa într-o povestire populară, în care ar fi sfârșit mâncat de guzgani (chițcani, șobolani) (cf. Alexandru Papadopol-Calimah, *Ciubăr vodă, în Istoria Moldovei, și în drama d-nului Vasile Alecsandri „Despot vodă*“, în „CL“, XVI (1882), nr. 8, p. 293–295; M. Gaster, *Ciubăr vodă mâncat de guzgani*, în „RIAF“, I (1883), vol. II, p. 185–191, guzganii fiind de fapt o pedeapsă divină), aceasta amintește, după părerea mea, de mult mai cunoscuta legendă istorică polonă a cneazului Popiel, cel mâncat de guzgani. De altfel, în timp, s-au căutat și alte explicații pentru acest insolit personaj (cf. Ch. Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, București, 1924, p. 279–280). Mai ușor este însă de explicat numele acestui Ciubăr vodă, prin asemănarea fonetică populară, din cel al comandantului Csupor de Monoszló, tot așa cum, după un exemplu mult mai recent, soldații țărani români din primul război mondial au transformat numele șefului misiunii militare franceze în România, generalul Berthelot, un om, de altfel, extrem de masiv, în „generalul Burtălu“.

În cazul de față Ciubăr a fost identificat încă din 1804 de Johann Christian von Engel cu nobilul ungur dintr-un neam originar din Croația, Csupor de Monoszló, comandantul trupelor trimise de Ioan de Hunedoara în Moldova, care l-a înlocuit pe Roman II cu Petru III (*Geschichte von Moldau und Walachei*, II, Halle, 1804, p. 128) între 23 februarie și 5 aprilie 1448 (cf. *supra*), rămânând în Moldova, a cărei conducere a preluat-o, și după moartea cumnatului lui Ioan de Hunedoara. Identificare în general admisă în istoriografia românească (Alexandru Papadopol-Calimah, *op. cit.*, p. 291–293; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 142; Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova*, p. 1 063–1 064),

chiar dacă nu poate fi stabilit dacă e vorba de Dumitru Csupor, aflat în relații cu Ioan de Hunedoara, unul din frații acestuia, Acațiu sau Gheorghe Csupor, de Nicolae Csupor, mai târziu unul din voievozii Transilvaniei între 1468–1472, sau poate de vicevoievodul transilvan de la 1443 Gheorghe Csupor (Fr. Pall, *loc. cit.*; *D.I.R., Introducere*, I, București, 1956, p. 504–505).

În schimb, N. Iorga credea că pe la 1450 (!) Ciubăr vodă „a fost domn, a stăpânit două luni și era din neamul lui Alexandru cel Bun“, căci boierii nu puteau primi la conducere pe un comandant ungur, ci numai un personaj de neam domnesc. Cunoaște existența lui Nicolae Csupor, voievod al Transilvaniei la 1467–1468 (sic), dar crede că Ciubăr „nu e aici o poreclă, ci un nume“ real, și se referă la efemerul postelnic Ciope de la 1451, al cărui nume ar fi dat formele Ciopel, Ciopor, Ciopâr, Ciubâr, care ar însemna „Dracul“ (!). În sfârșit, menționează pe părcălabul de Neamț din 1457, Ciopeiu, socotindu-l poate fiul celui dinainte (N. Iorga, „*Ciubăr Vodă*“, în „*RI*“, I (1915), nr. 7–8, p. 126–129), făcând astfel două personaje dintr-unul: Ciopei fost postelnic, menționat la 1451, apoi părcălab de Neamț la 8 septembrie 1457 (*D.R.H.*, A, II, p. 14, 90). Desigur, părerea marelui istoric nu poate și nici nu a fost acceptată. Însă pe aceeași linie, în fond, unii istorici au văzut în Ciubăr vodă chiar un domn, întrebându-se chiar „în ce legături de rudenie era acest voievod cu predecesorii săi“ (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 137), în timp ce alții l-au considerat un „pretendent“ domnesc din „iarna 1448–1449“ (<Ion Ionașcu>, *Domnii din Moldova și Țara Românească până la 1859*, în *D.I.R., Introducere*, I, p. 486).

În realitate, trebuie să admitem că e vorba de comandantul ungur din familia Csupor de Monoszló, al cărui prenume nu-l cunoaștem, trimis de Ioan de Hunedoara în sprijinul lui Petru III, și rămas la conducerea Moldovei, după moartea oarecum intempestivă a acestuia, nu ca domn, cum au crezut unii istorici, ci în calitate de guvernator [ceea ce în limbajul vechi, folosit și de Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 84) s-ar numi „țitiuriul“ Moldovei].

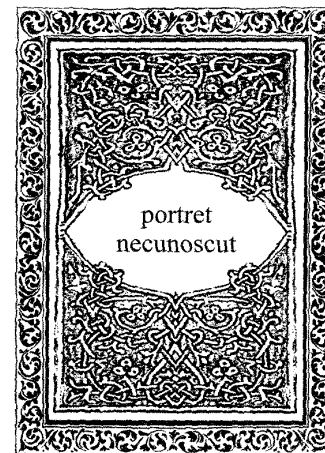
Ținând seama că nu cunoaștem nimic despre momentul venirii la domnie a noului voievod Alexăndrel, ignorat în cronicile interne, ca și în cele polone, trebuie să ne mulțumim cu singura mențiune din cronica lui Grigore Ureche, după care domnia acestuia a început „*vă leat 6956*“, ceea ce corespunde numai anului 1448 (*Letopisețul*, p. 85; cf. și *infra*). Admițând că domnia lui Petru III s-a încheiat după 10 octombrie 1448 și că Alexăndrel și-a început domnia cel târziu la sfârșitul lui decembrie același an, rezultă că guvernarea de două luni a Moldovei de către Csupor de Monoszló a avut loc aproximativ între a doua jumătate a lui octombrie și a doua jumătate a lui decembrie 1448, și s-a încheiat în mod pașnic prin cedarea conducerii țării noului domn venit din Polonia, deoarece nu se cunoaște nici un conflict între oastea acestuia și cea ardeleană a comandantului lui Ioan de Hunedoara.

ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II)

Data nașterii 1438 august 17¹.

(I) *1448 a. sfârșitul lui decembrie² – 1449 octombrie 12³.*

- 1 Cel de-al doilea fiu al lui Ilia voievod, purtând numele bunicului patern, Alexandru cel Bun, s-a născut la 17 august 1438 (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 15), având doar zece ani și patru luni la urcarea în scaun. De aceea izvoarele interne din secolele XV–XVI îl numesc cu diminutivul Alexăndrel voievod sau Olehno în malorusă și Ilihno în polonă (*ibidem*, p. 6, 15, 56, 61, 157, 161; *D.R.H.*, A, I, p. 388–389), căci era fiul lituancei polonizate Maria, mătușa maternă a regelui Poloniei, pentru a-l deosebi de bunicul omonim.

Copil fiind și-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei în exil, în Podolia sau Polonia, alături de părinții săi, însoțindu-l apoi pe fratele său mai mare, Roman II, în Moldova, în timpul scurtelor domnii ale acestuia din 1447–1448 (cf. *supra*). Ca atare, în actul emis de acesta la Suceava, la 18 februarie 1448, e amintită și „*credința iubitului frate al domniei mele, Ilihno*“ (*D.R.H.*, A, I, p. 388–389). L-a urmat apoi pe Roman II, alungat de unchiul său Petru III în Polonia, la începutul anului 1448, iar după asasinarea acestuia la 2 iulie același an (cf. *supra*), a devenit el însuși pretendent la domnie, ca unic fiu în viață al lui Ilia Voievod, fiul cel mare legitim al lui Alexandru cel Bun.

În această calitate a intrat în vederile lui Ioan de Hunedoara, care simțind, desigur, amenințarea pe care o reprezenta pentru cumnatul său Petru III din Moldova, s-a adresat la 1 august 1448 regelui Poloniei, recunoscând că după moartea lui Roman II, deși fratele acestuia Alexandru „*are drepturi de necontestat asupra țării Moldovei*“, ar trebui ca și lui Petru III să-i fie recunoscute acestea, să fie lăsat în Moldova, ca să nu aibă loc în această țară campanii și pustiiri, luându-l pe chezășia sa și garantând că nu va pune legătura de rudenie cu el dincolo de dreptate (*Monumenta Medii Aevi historica res gestes Poloniae illustrantia*, Cracovia, 1876, p. 42).

- 2 Nu știm cum s-a făcut trecerea de la guvernarea de două luni a lui Csupor de Monoszló, comandantul lui Ioan de Hunedoara, care a urmat morții neașteptate a lui Petru III, după 10 octombrie 1448, durând, așadar, până în a doua jumătate a lui decembrie același an (cf. *supra*) și venirea lui domnie a copilului Alexăndrel, desigur înconjurat de boierii rămași credincioși mamei sale. Izvoarele interne și externe nu amintesc nimic despre aceasta și orice scenariu despre vreo campanie a lui Alexăndrel (cf. N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 168–169), este o simplă speculație. Până și în cronica lui Grigore Ureche, pasajul respectiv despre începutul domniei lui Alexăndrel lipsește în toate variantele. S-a păstrat doar titlul acestuia: „*Domnia lui Alexandru vodă tij fciur lui Iliș vodă, vă leat 6956*” (*Letopisețul*, p. 85), însă cu un element cronologic, în aceste condiții, prețios, vâleatul 6956 = 1448. Ceea ce dovedește că Alexăndrel și-a început domnia înainte de sfârșitul lui decembrie 1448. Venea, desigur, din Polonia, și primul său document păstrat este din 21 februarie 1449 (*D.R.H.*, A, II, p. 1).

Că nu a avut un conflict cu unchiul său Petru III o dovedește indirect și faptul că la 8 aprilie 1449 întărește mănăstirii Pobrata dania în ceară și vin din venitul domnesc făcută de acesta înaintea morții, pentru mântuirea sufletului, e drept fără să-l pomenească, vorbind de „*dania părinților noștri*” (*ibidem*, p. 1–2). Ioan de Hunedoara nu contestă domnia acestui văr al regelui Poloniei Cazimir IV, astfel că la 3 august 1449 Alexăndrel reînnoiește privilegiul bunicului său Alexandru cel Bun pentru negustorii brașoveni și din Țara Bârsei (*D.R.H.*, D, I, p. 407–409).

- 3 Sfârșitul primei domnii a lui Alexăndrel a fost provocat de un nou pretendent, inițial independent, Bogdan II. Acesta a venit foarte probabil din Țara Românească, cu o oaste relativ puternică, învingându-l în bătălia de lângă Tămășani pe Siret, la nord de Roman, la 12 octombrie 1449, în care au căzut mulți dintre „*panii*” lui Alexăndrel (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15. Cf. și Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 395).

Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 86) plasează lupta de la Tămășani la „*avgust 22 dni*”, vâleatul 6962 (1454), folosind datele unui letopiseț de tip „*Putna*”, necunoscut astăzi, care menționează o stăpânire a lui Alexăndrel de 4 ani, însumând arbitrar datele celor trei domnii ale sale, desfășurate între 1449 și 1455. Data de 22 august 1454, se referă, cum vom vedea, mai probabil, la sfârșitul celei de-a doua domnii a lui Alexăndrel.

Ultimul document păstrat de la Alexăndrel este din 27 august 1449 (*D.R.H.*, A, I, p. 9). Probabil că după această dată s-a aflat în campanie pentru a face față noului pretendent.

După înfrângerea din 12 octombrie 1449 Alexăndrel cu mama sa și boierii rămași s-a refugiat în Podolia, aflată încă sub conducerea starostelui Didrih

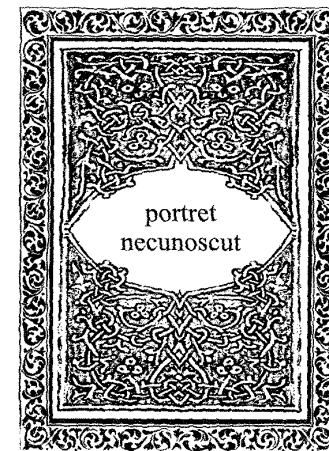
Buczacki, lângă hotarul cu Moldova, unde se mai afla încă la 2 decembrie 1449, când Bogdan II cerea stăruitor să fie îndepărtat de acolo cu toți ai săi (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 746–748. Cf. și Vasile Pârvan, *Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, București, 1904, p. 38, 40–41). În stăpânirea sa a rămas din iarna 1449–1450 și cetatea Hotin, cel puțin până în vara anului 1450, după mărturia lui J. Długosz (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 59–60).

BOGDAN II

1449 octombrie 12¹ — † 1451 octombrie 15².

Asociat la domnie ȘTEFAN (CEL MARE) 1450 februarie 11 — 1451 octombrie 17³.

□ Inițial în biserica din Răuseni (?)⁴.

- 1 Cel care la 12 octombrie 1449 „*a lovit pe Alexăndrel voievod la Tămășani, lângă târgul Romanului*” (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15), alungându-l în Polonia împreună cu mama sa (cf. *supra*) era Bogdan II, tatăl lui Ștefan cel Mare, care, după J. Długosz, își zicea fiu natural al lui Alexandru cel Bun (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 59), dar, ca la mai toți bastarzii domnești, originea sa a vădit de-a lungul timpului unele neclarități. Încă în al doilea sfert al secolului XVII Grigore Ureche îl credea „*copilul*” (= fiu nelegitim, acesta fiind înțelesul primar al termenului, în timp ce urmașul legitim purta numele de „*cocon*”) lui Alexăndrel (!) (*Letopisețul*, p. 86), neștiind că nici măcar biologic faptul nu era cu puțință. Confuzia cronicarului între cei doi Alexandru, nepot și bunic, dovedește că în vremea sa originea lui Bogdan II nu era bine cunoscută.

Fără îndoială, cel în cauză, care îl numea pe Alexandru cel Bun „*părintele nostru*” (*patris nostri*) (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 753–754), iar pe fiii acestuia, Ștefan II și Petru III, „*frații noștri*” (*D.R.H.*, A, II, p. 14), ca și fiul său, de asemenea nelegitim,

Ștefan cel Mare, care vorbea de „sfântărașul nostru bunic, Alexandru voievod cel bătrân” (*ibidem*, p. 196–197; cf. și p. 336–338), aveau tot interesul să insiste asupra filiației directe a lui Bogdan II din Alexandru cel Bun, din motive de legitimitate lesne de înțeles (după obicei, urmașii direcți ai lui Alexandru cel Bun având întâietate la tron față de cei ai fratelui acestuia, jupanul Bogdan, care nu a fost decât asociat la domnie). Majoritatea istoricilor de astăzi acceptă această filiație (cf. îndeosebi Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în „AIIAI”, XIX (1982), p. 186–188, ce crede chiar că Bogdan II ar fi fost fiul Marinei, conceput cu Alexandru înaintea căsătoriei), care rămâne o ipoteză demnă de luat în seamă, totuși ea nu este chiar atât de sigură, cum s-a impus în istoriografia contemporană.

Încă de la sfârșitul secolului XIX A.D. Xenopol menționa că Bogdan II nu apare alături de ceilalți fii ai lui Alexandru cel Bun în documentele acestuia, presupunând existența „unei dușmăni între tată și fiu” (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 142–143), prin nimic documentată sau justificată. De altfel, observ, la rândul meu, că Alexandru cel Bun menționează din 1425 înainte „credința” fiului său nelegitim Ștefan II (*D.R.H.*, A, I, p. 86–87, 105–106, 118 etc.), la fel și Ilia, fratele său vitreg (*ibidem*, p. 160, 162, 166–167 etc.), calitatea acestuia de fiu nelegitim nefiind un impediment, niciodată însă pe cea a lui Bogdan II, despre care astfel nu știm nimic precis înaintea domniei, fapt care i-a făcut pe unii istorici să creadă, fără nici un temei documentar, că ar fi lipsit din Moldova. Mai probabil, explicația amintitelor omisiuni ar consta în faptul că adevăratul tată natural al lui Bogdan II ar fi fost jupanul Bogdan, fratele și asociatul la domnie al lui Alexandru cel Bun, decedat în 1407. Pe lespedea de mormânt pe care i-o așează în biserica episcopală de la Rădăuți, Ștefan cel Mare îl numește clar „bunic”, precizând că acesta era „Io Bogdan voievod, fratele lui Alexandru voievod”, căruia, de data aceasta, nu-i mai spune bunic (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 250; cf. și N. Grigoraș, *În legătură cu ascendența lui Ștefan cel Mare. Pe marginea unei inscripții funerare*, în „RM”, III (1966), nr. 2, p. 164–166; idem, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 170; Constantin Rezachevici, *Un tetraevangel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 170–171, nota 31, cu rectificarea că Bogdan amintit în actele lui Ilia vodă în 1432–1433 nu este Bogdan II, ci un fiu legitim al lui Alexandru cel Bun care a murit nevârstnic).

Înaintea lui Dumnezeu, în tihna bisericii episcopale, departe de orice necesitate de justificare a legitimității sale dinastice, Ștefan cel Mare pare, ipotetic, să fi dat prioritate adevărului, recunoscând pe adevăratul său bunic. În fond, dacă nu îi era bunic, ce rost ar fi avut să menționeze aceasta, de vreme ce îl

definise foarte limpede în același rând al inscripției, ca frate al lui Alexandru cel Bun, pe care, în schimb, nu îl mai numește „bunic” sau „moș”. La urma urmei, de ce ar fi caracterizat Ștefan cel Mare pe jupanul Bogdan ca „bunic”, sau doar ca „moș” (strămoș), cum admit unii cercetători, dacă nu se trăgea din el? Dar chiar și în acest din urmă caz trebuie observat că la români *moș* sau *strămoș*, se aplică, atunci când se referă la persoane anume, doar unor ascendenți direcți și nicidecum unor rude colaterale, care intră în noțiunea de „neam”. În plus, echivalența dintre *moș* și *bunic* apare foarte clar la Grigore Ureche, când se referă la Ștefăniță (1517–1527), nepotul de fiu al lui Ștefan cel Mare, care „întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun” (*Letopisețul*, p. 147).

E foarte probabil, așadar, ca Bogdan II, care poartă, se pare, numele tatălui său natural, cum se obișnuia la fiii nelegitimi, fie din botez, fie ca nume domnesc, să fi fost cu adevărat un fiu nelegitim al jupanului Bogdan (despre care nu se știe să fi fost căsătorit), iar nu al lui Alexandru cel Bun (care oricum a mai avut un fiu numit tot Bogdan la 1431–1433, și nu putea avea un altul în viață, chiar nelegitim, cu același nume), cum a pretins oficial el și fiul său Ștefan cel Mare. Dacă ar fi arătat descendența lor reală din fratele lui Alexandru n-ar fi avut nici o șansă de legitimitate în fața fiilor și nepoților legitimi ai acestuia din urmă (Constantin Rezachevici, *loc. cit.*; idem, *Familia lui Ștefan cel Mare. Împrejurările ocupării tronului*, în „RA”, LIX (1982), nr. 2, p. 120).

Că Bogdan II a venit cu oaste din Țara Românească mai degrabă decât din Transilvania, cum se afirmă de obicei, rezultă din faptul că ajuns la Suceava, după ce la 2 decembrie 1449 încheie o convenție, negociată mai înainte, cu Didrih Buczacki, starostele Cameniței și al Podoliei, pe care îl numește „iubit părinte și prieten”, care urma să-l ocrotească și să îndepărteze de lângă hotar pe Alexandrel cu mama sa, în schimbul a 400 de zloți turcești, 10 vase de vin de Malvasia (în Moreea) și o seamă de stofe scumpe, dare anuală (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 746–748), acesta fiind primul său act păstrat [pe plan intern se cunoaște doar un act din 23 ianuarie 1450 (*D.R.H.*, A, I, p. 10)], abia la 11 februarie 1450, patru luni după dobândirea tronului, și atunci numai datorită invaziei oștilor polone cu Alexandrel, Bogdan II a finalizat primul său „trat” cu Ioan de Hunedoara, guvernatorul Ungariei. De abia după aceasta, sub presiunea unei noi invazii polone, Bogdan, care se declara ca un „fiu” față de Ioan, „iubitul nostru părinte”, proclamat de acum înainte singurul său ocrotitor, urma să primească sprijin din Transilvania (*D.R.H.*, D, I, p. 410–412). Și el insistă în această relație, reconfirmând privilegiile comerciale ale brașovenilor (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 753–754), ajungând la 5 iulie 1450 la închinare în sens feudal față de Ioan de Hunedoara: „să ne fie domnia sa părinte și domn, iar noi să-i fim domniei sale în loc de fiu și de slugă cât va fi viața

noastră“, cu obligația de a nu încerca să dobândească Chilia cu sabia (corect la traducere „cu spada“), fără voia acestuia (*ibidem*, p. 413–415).

La această apropiere a contribuit prima campanie polonă ce a reușit pentru scurt timp readucerea în scaun a lui Alexandrel, cu trupe din Rusia Roșie și Podolia sub conducerea lui Jan Olieski de Sienno (Sienieński), care, pregătită după 25 decembrie 1449, s-a desfășurat în ianuarie–martie 1450, obligându-l pe Bogdan II, care la 11 februarie se afla retras la Roman, cerând sub forma amintitului tratat cu această dată ajutorul lui Ioan de Hunedoara, să se îndrepte spre zona muntoasă, unde a adunat trupe populare cu ajutorul cărora a alungat pe Alexandrel și pe poloni, care ocupaseră Hotinul (rămas însă mai departe sub stăpânirea lui Alexandrel), Suceava și Neamțul, campania încheindu-se mult înainte de 15 martie 1450. Pretendentul a fugit la vărul său, regele Poloniei Cazimir IV, care la începutul lui martie 1450 respingând sfatul consilierilor săi care îi cereau să anexeze Moldova cu importantul său port Cetatea Albă (ieșirea la Marea Neagră, de mult râvnită de poloni!), și ascultând pe cei care îl sfătuiau să păstreze această țară ca un zid înaintea turcilor, a hotărât înainte de 17 martie să ajute din nou cu oaste pe Alexandrel (J. Długosz, *op. cit.*, col. 59–60; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 708–709; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...*, ed. M. Malinowski, Varșovia, 1864, p. 231; Aleksander Gwagnin, *Kronica Sarmacji europejskiej*, Cracovia, p. 1611, p. 106; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 86–87).

Noua campanie polonă, pornită la 24 iunie 1450 din Liov, a determinat, cum am văzut închinarea lui Bogdan II către Ioan de Hunedoara din 5 iulie 1450, din care nu știm însă să fi rezultat vreun ajutor pentru domnul Moldovei. Cert este că armata polonă conținând unități din Rusia Roșie, conduse de P. Odrowąż, starostele de Liov, și P. Koniecpolski, castelanul de Sandomir [cf. Kazimierz Przyboś, *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy* (Dregătorii voievodatului Rusiei în secolele XIV–XVIII. Liste), Wrocław ș.a., 1987, p. 158, 236], cele ale lui Alexandrel vodă și cele din Podolia, sub Didrih Buczacki, cunoscutul personaj implicat în treburile moldovene [după J. Długosz, iar nu Mihai Buczacki, cum credea Martin (Joachim) Bielski], a fost atrasă adânc în interiorul Moldovei, hărțuită și obosită de Bogdan II, după strategia obișnuită a domnilor români, în vederea echilibrării forțelor, derutată prin false tratative de pace, și în cele din urmă atacată și înfrântă într-o sângeroasă bătălie, cu rezultat mult timp schimbător, amănunțit descrisă de cronicile polone, la 6 septembrie 1450 (J. Długosz, *op. cit.*, col. 60–63; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 709–711; M. Strykowski, *op. cit.*, p. 230–231; Aleksander Gwagnin, *op. cit.*, p. 106; Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 87–89. Cf. și N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 173–177, care cunoaște doar relatările lui Długosz și Ureche).

Bătălia desfășurată la marginea unui întins codru, cunoscută sub numele, nu tocmai corect, de la Crasna [după Długosz s-a dat „pe câmpul care era numit Crasna la pârâul Izvorul Crasnei, lângă orașul Vaslui“ (*in campo qui Krasnopolye appellatur ad torrentem Krasnipotok, prope oppidum Wasluy*)], la care a participat, alături de tatăl său, tânărul Ștefan (cel Mare), a constituit modelul urmat întocmai, dar la scară mai mare, de către acesta 47 de ani mai târziu, în lupta din 26 octombrie 1497 cu regele Ioan Albert de la marginea Codrului Cosminului. Și tot bătălia din 6 septembrie 1450, ceea ce nu s-a observat până acum, l-a făcut pe Ștefan să aleagă ca loc de înfrângere a turcilor lui Suleiman Hadâmbul la 10 ianuarie 1475 (cunoscută drept lupta de la Vaslui), aceeași zonă de la sud de orașul Vaslui, unde tatăl său dobândise biruința asupra polonilor de la 1450.

Au căzut atunci în luptă principalul comandant polon, P. Odrowąż, starostele de Liov, înmormântat în retragere la mănăstirea Mogiła, de la nord de Nistru, ctitoria familiei sale [Kazimierz Przyboś, *op. cit.*, p. 158; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 711], nu însă și Didrih (Teodoryk) Buczacki, starostele Podoliei, cum a crezut I. Bogdan (*Contribuțiuni la istoria Moldovei între anii 1448–1458*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XXIX, 1907, p. 635) și după el întreaga istoriografie românească a epocii. Ocrotitorul familiei lui Alexandrel, împreună cu acesta și cu Manuil pârcălabul de Hotin, s-a retras în Podolia, unde a trăit până în 1456 [Kazimierz Przyboś, *Urzednicy wojewodztwa podolskiego XV–XVIII wieku. Spisy* (Dregătorii voievodatului Podoliei în secolele XV–XVIII. Liste), Cracovia, 1994, p. 109].

După aproape nouă luni de lupte și frământări, răstimp în care Bogdan II a emis, desigur, puține documente, care nu au ajuns până la noi [între 23 ianuarie 1450 și 10 ianuarie 1451 nu sunt cunoscute acte domnești interne (*D.R.H.*, A, I, p. 10), în sfârșit, Bogdan II s-a putut bucura de liniște vreme de încă un an, până în prima jumătate a lui octombrie 1451 (*ibidem*, p. 10–17).

Înfrângerea polonilor din 6 septembrie 1450 în Moldova, a atras o cumplită năvală a tătarilor Hoardei de Aur în Podolia și Rusia Roșie, până la Gródek, dincolo de Liov, mai târziu regele Cazimir IV trebuind să suporte chiar „ocările“ cardinalului Zbigniew Oleśnicki, episcopul Cracoviei, pentru ultimele înfrângeri (M. Strykowski, *op. cit.*, p. 231), astfel că pentru Alexandrel nu s-a mai ivit ușor ocazia unei noi expediții în Moldova. Zadarnic a venit el împreună cu mama sa Maria în 1451 înaintea regelui, aflat la Sambor, cerând din nou ajutor împotriva lui Bogdan II. Vărul său Cazimir IV i-a cerut să-și trimită reprezentanții la seimul din toamnă de la Parczow, și a trimis pe Andrei Odrowąż, noul staroste al Liovului și al Rusiei Roșii (Kazimierz Przyboś, *Urzednicy wojewodztwa ruskiego*, p. 150), ca să apere Hotinul și alte cetăți de la nord de Nistru stăpânite de oamenii lui Alexandrel, de o eventuală acțiune a lui Bogdan II.

Cum seimul de la Parczow nu a discutat problema stăpânirii Moldovei, regele, plecând în Lituania (unde era, de asemenea, mare cneaz), a delegat să se ocupe de aceasta pe J. Czyzowski, castelanul și starostele Cracoviei, P. Samotulski, castelanul de Poznań, și pe Przedbór Koniecpolski, castelanul de Sandomir, cel care abia scăpase cu viață din bătălia de lângă pârâul Crasna. Aceștia s-au gândit să ofere lui Bogdan II o soluție, am zice astăzi, de compromis: cu voia lui Cazimir a fost chemat la Cracovia pentru ca regele să-i încredințeze conducerea Moldovei până la împlinirea vârstei de 15 de către Alexandrel, urmând să plătească regelui pentru întreținerea acestuia 50 000 de florini pe an. În timp ce armata celor trei căpetenii polone s-a pus în mișcare spre Moldova, iar solii regali care îi duceau lui Bogdan II condițiile amintite ajunseseră la Camenița, a sosit însă știrea neașteptată că Bogdan a fost ucis de un oarecare Petru care pretindea stăpânirea Moldovei [J. Długosz, *op. cit.*, col. 80–81; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 715].

- 2 Sfârșitul violent al lui Bogdan II s-a datorat unui pretendent, altfel neștiut, ridicat însă în Polonia, unde se înțelesese cu Alexandrel să-l înlăture. Acesta, mai târziu cunoscut sub numele de Petru Aron (cf. *infra*), a organizat din vreme o adevărată capcană, cu ajutorul unui unchi al său din Moldova, pentru prinderea și uciderea lui Bogdan. Așadar, spre sfârșitul nopții de 14/15 octombrie 1451, Petru Aron, după cum a fost informat J. Długosz (*op. cit.*, col. 80–81), „alegând momentul când Bogdan, chemat la țară, la un unchi de frate al aceluiași Petru, era amețit de vin, într-o noapte urâtă, venind numai cu 100 de moldoveni, înșelă străjile lui Bogdan și, capturându-l, îi tăie capul”, în zorii zilei de vineri 15 octombrie 1451 [data de lună după inscripția pietrei sale de mormânt (Victor Brătulescu, *Pietrele mormântale de la Muzeul din Folticeni*, în „BCMI”, XXXI (1938), nr. 95, p. 38–39; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 275), iar ziua de săptămână după *Letopisețul anonim al Moldovei* (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15), unde „vineri” (într-adevăr 15 octombrie 1451 cade într-o vineri), e socotit printr-o mică eroare „16 octombrie”].

Locul decapitării lui Bogdan II la satul „Răoseni”, „Răusenii” sau „Răusenii”, din jos de târgul Sucevii” (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15, 44, 49, 56, 61, 70; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 89), a fost, ulterior, precis marcat de fiul său Ștefan cel Mare prin înălțarea unei biserici chiar pe „lo<cul> unde a fost tăiat capul tatălui său” (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 196).

Execuția ca atare (cu mentalitatea de astăzi, socotită drept „crimă”, chiar „odioasă”, atent reconstituită în contextul vremii, cf. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 54; Vasile Pârvan, *Alexandrel vodă și Bogdan vodă*, p. 9–23; urmat de I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 8; Ștefan

S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 55; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 179–180 etc., autorul ei fiind „stigmatizat de întreaga noastră istoriografie”!), nu reprezintă în fapt decât o simplă înlocuire a unui pretendent cu altul, numeroase exemple de acest fel întâlnindu-se în lucrarea de față, ea atrăgând atenția doar pentru că în cauză a fost tatăl lui Ștefan cel Mare. Aceasta numai dacă cel care l-a ucis era într-adevăr os domnesc... În plus, atrag atenția că Petru Aron nu era singurul răspunzător de moartea lui Bogdan II. Istoricii nu au ținut până acum seama de afirmația clară a lui J. Długosz, că Petru Aron „se înțelegea cu Alexandru ca să împartă ei toate în mod egal” (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, col. 80), așadar, omorârea lui Bogdan II a fost plănuită împreună cu Alexandrel, care, cu toată vârsta sa tânără, este cel puțin autor moral al acesteia.

Cât despre faptul că după moartea lui Bogdan II la 15 octombrie 1451, cancelaria domnească de la Suceava emite încă două zile mai târziu, la 17 octombrie un act în numele său (*D.R.H.*, A, I, p. 16–17), ceea ce a dat naștere la discuții (cf. pentru acestea Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti dinainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 406), considerându-se mai adesea că moartea lui Bogdan a avut loc după această ultimă dată (Constantin Rezachevici, *Un tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, p. 171, nota 33; idem, *Familia lui Ștefan cel Mare. Împrejurările ocupării tronului*, p. 118; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 138–139 etc.). În realitate, fie că porunca domnească a fost dată logofătului înainte de plecarea domnului la Răuseni și a fost scrisă doar la 17 octombrie (Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 59), cum pare cel mai probabil, fie că beneficiarul a insistat ca diacul de la Suceava să scrie actul, care este o danie domnească, știind că emitentul e mort, înainte de venirea urmașului acestuia în scaun (Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432–1447*, în „AIIAI”, VII (1970), p. 76; idem, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare*, p. 184), cert este că la data scrierii actului, care nu necesita prezența domnului în acel moment, Bogdan II era mort de două zile.

- 3 Bogdan II și-a asociat luarea domniei fiul nelegitim, Ștefan voievod (cel Mare) la câteva luni după luarea domniei, după documentele păstrate de la 11 februarie 1450 (*D.R.H.*, D, I, p. 410–412), menționându-se „credința” acestuia la 13 iunie, 14 și 31 iulie și 17 octombrie 1451, adică în majoritatea documentelor cunoscute până acum de la el (*D.R.H.*, A, I, p. 12–14, 16).
- 4 Pornind de la faptul că piatra de mormânt a lui Bogdan II pusă de fiul său Ștefan cel Mare a fost aflată în 1937, cu urme de var, acoperind oseminte ale unui mormânt străin (s-a spus că ar fi slujit și ca masă de altar [chipurile „din respect pentru domnitorul asasinat” (?!)] după N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 180] în biserica ruinată Sfânta Paraschiva a satului Săcuieni, desființat în prima

jumătate a secolului XIX, actuala comună Drăgușeni (Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 38; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 275, nr. 82), s-a crezut un timp că aici a fost înmormântat tatăl lui Ștefan cel Mare, care n-a mai apucat să strămute osemintele acestuia în biserica de zid ridicată de el spre sfârșitul vieții la Răuseni (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 133-134; I. Minea, *Sfârșitul lui Bogdan II Vodă în legătură cu o inscripție recent descoperită*, în „Însemnări ieșene”, V (1940), nr. 10, p. 114-119). Dacă lucrurile ar fi stat astfel, observam încă din 1975, e curios cum Bogdan II, care a terminat în toamna 1504 biserica de la Răuseni, *înălțată tocmai în memoria bunicului său*, nu a strămutat de îndată aici osemintele acestuia, cum ar fi fost firesc (Constantin Rezachevici, *Un tetraevangel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, p. 174, nota 53).

În realitate, este foarte probabil, cum considera, după N. Iorga, Victor Brătulescu (*Piatra de mormânt a lui Bogdan al II-lea tatăl lui Ștefan cel Mare*, în „MMS”, XXXVII (1961), nr. 3-4, p. 168-169), ca rămășițele lui Bogdan II să fi fost înmormântate a doua zi după execuție, la 16 octombrie 1451 (I. Minea, *op. cit.*, p. 116-117), chiar în biserica veche de lemn a satului Răuseni, lângă locul în care a fost ucis, după care ele și-au aflat locul și în biserica de zid ridicată de Ștefan cel Mare și Bogdan III tocmai pentru a-i adăposti rămășițele. S-a presupus că numai în secolul XVII, cu ocazia unei restaurări a bisericii de zid din Răuseni, lespedeza funerară a lui Bogdan II, spartă (de fapt tăiată cu grijă în două, partea rămasă, tocită prin călcare, păstrând doar numele defunctului și data lunară a morții, cf. Voica Maria Pușcașu, *Lespezele funerare de la mănăstirea Probota* (II), în „AG”, III (1996), nr. 1-2, p. 258), a fost dusă pentru a sluji bisericii din Săcuieni. Pe fragmentul păstrat se poate citi: „Acesta este mormântul robului lui Dumnezeu Bogdan voievod, tatăl ..., oct. 15” (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 275).

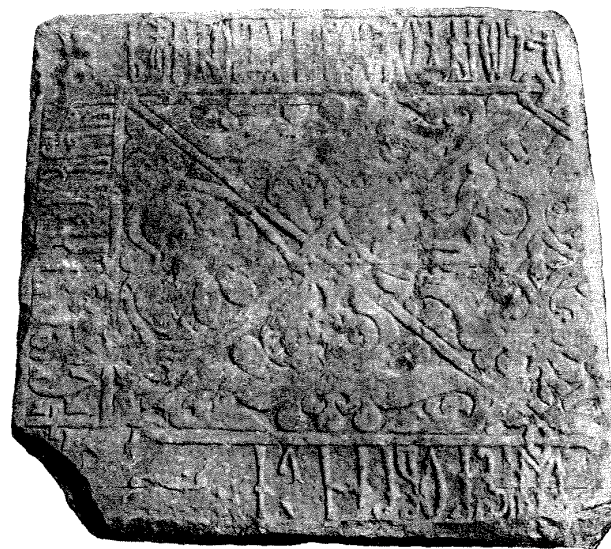
Nu are însă un temei real părerea că mormântul lui Bogdan II s-ar fi aflat în vechea mănăstire Pobrata (D. Constantinescu, *Unde a fost înmormântat Bogdan al II-lea voievod?*, în „Carpica”, Bacău, IV (1971), p. 315-322), părere reluată peste un sfert de veac (Vasile M. Demciuc, *Binecredinciosul domn și apărătorul dreptei credințe — Ștefan cel Mare și Sfânt*, în „Suceava”, Iași, XXII-XXIII (1995-1996), p. 263) și cu argumente arheologice, fără îndoială interesante. Bogdan II ar fi fost îngropat într-una din bisericile succesive ale Pobratei Vechi (Sfântul Nicolae din Poiană), într-un edificiu încă neidentificat, anterior celor două lăcașuri cercetate arheologic, tot acolo fiind înmormântată în 1465 și Oltea-Maria, mama lui Ștefan cel Mare. S-a presupus apoi o reînhumare a rămășițelor ambilor părinți ai lui Ștefan, poate în același mormânt, „greu de spus în care dintre multele biserici succesive ale Probotei”, însoțită și

de o mutare a lespézilor lor, din care „s-a reținut — în fiecare caz — partea informațional-utilă, necesară cuvenitelor slujbe de pomenire”, „mutare petrecută la o dată anterioară celei care a condiționat locul modernei lor redescoperiri”. Cu atât mai mult, cu cât satul Săcuieni, comuna Drăgușeni, în ruinele bisericii Sfânta Paraschiva (construită în 1788) în care a fost descoperit în 1937 fragmentul lespézii lui Bogdan II, se află, după autoarea ipotezelor amintite, la circa 25 km de actualul sat Probota (Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 258-261). Ipoteze atrăgătoare, dacă nu ar fi grevate de prea multe presupuneri, pe lângă alte elemente amintite mai sus. Cf. și Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare*, p. 186.

Pe de altă parte, este, desigur, o inadvertență afirmația că de la Răuseni, „ulterior, rămășițele lui (Bogdan II) au fost duse la Rădăuți, unde fiul său, Ștefan cel Mare, a pus piatra mormântală” (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 139; cf. și *Domnii din Moldova și Țara Românească până la 1859*, în *D.I.R., Introducere*, I, p. 486).

Locul mormântului lui Bogdan II nu mai poate fi identificat astăzi. Fragmentul din lespedeza sa funerară descoperită în 1937 (reproducere la Victor Brătulescu, *Pietrele mormântale de la Muzeul din Folticeni*, p. 39), a ajuns la Muzeul din Fălticeni (*ibidem*, p. 38-39), astăzi aflându-se la Muzeul Național de Istorie de la București.

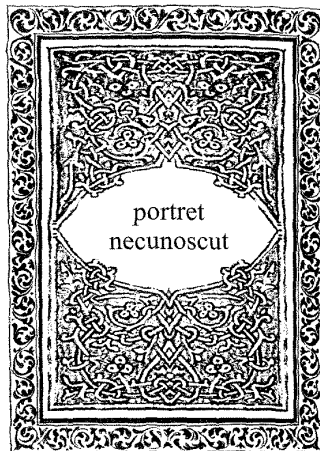

PETRU ARON

(I) 1451 p. octombrie 17¹ — 1452 a. februarie 24².

- 1 Cel care l-a executat pe Bogdan II în zorii zilei de 15 octombrie 1451, începându-și efectiv domnia după 17 octombrie, când la Suceava cancelaria domnească emitea încă un act în numele lui Bogdan II (*D.R.H.*, A, II, p. 16; cf. și *supra*), se pretindea și el un fiu al lui Alexandru cel Bun, și istoricii contemporani i-au acceptat pretenția fără ezitări, dar și fără dovezi, considerându-l de obicei frate vitreg al lui Bogdan II, chiar urmaș legitim, fiu al „Rymgaillei” (de fapt Ringala-Ana a treia soție) (N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 179), sau al Marinei, conceput înainte ca aceasta să devină ultima soție a lui Alexandru (!) [Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în „AIIAI”, XIX (1982), p. 189–191, 194. Pornind de la relatarea lui J. Długosz despre uciderea lui Bogdan II „la un unchi de frate al aceluiași Petru”, autorul identifică pe acest unchi cu Bratu, fratele Marinei, așa-zisa mamă a lui Petru Aron, numai că textul lui J. Długosz, pe care îl citează, se referă la un „unchi de frate” (*germanum avunculum*), deci dinspre tată (!) (cf. pentru acest termen J.F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, I, Leiden, 1954–1958, p. 75), iar nu dinspre mamă)].

În realitate, acceptarea descendenței lui Petru Aron din Alexandru cel Bun întâmpină numeroase obstacole. În documentele interne el nu apare niciodată alături de fiii lui Alexandru cel Bun. Singurul act intern din care ar rezulta această filiație fiind *emis chiar de el*, la 1 martie 1456, când întărește o danie a „părintelui nostru, sfântărașatul Alexan<dru> voievod” (*D.R.H.*, A, II, p. 83–84). La fel pe plan extern în întărirea privilegiului comercial al brașovenilor din 2 iunie 1455 și jurământul de credință față de Cazimir IV din 29 iunie 1456 (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 771–772, 779, 783), unde se reproduc formule stereotipe. Atât!

Contemporanul său J. Długosz, bine informat de obicei în problemele moldovene, îl numește doar „un oarecare Petru” (*quidam Petrus*), care doar „pretindea că are drept să fie voievod în Moldova” (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 80). Și să nu uităm că el vorbește de un unchi dinspre tată al lui Petru Aron, la care a fost atras și ucis Bogdan II, ori nici unul dintre fiii lui Alexandru cel Bun nu mai era în viață la 1451! Abia la sfârșitul secolului XVI, când problema nu mai avea decât un interes istoric, cronicarul Martin (Joachim) Bielski îl numea „un bastard al răposatului Alexandru”, fiind vorba, așadar, de o relatare târzie și nesigură, pentru această chestiune (*Kronika polska*, I, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 715). Nici Martin Kromer în a doua jumătate a secolului XVI nu e convins de descendența lui Petru Aron din Alexandru cel Bun, iar Nicolae Costin chiar îl citează atunci când amintește de „Pătru Vodă Aron, ce să făcea ficior lui Alexandru Vodă” (*Letopisețul*, p. 236).

Cronicile interne din secolele XV–XVI nu-i indică originea, iar numele său nu apare nici în pomelnicul familiei domnești de la mănăstirea Bistrița [cf. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, p. 86; I. Minea, *Pomelnicul*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 70, care considera fără temei că în acest pomelnic nu putea figura numele „asasinului de la Reuseni”, neținând seama că în *mentalitatea* vremii decapitarea (rezervată doar persoanelor de rang!) lui Bogdan II nu era socotită un asasinat, ci un episod firesc al luptei dintre pretendenții la domnie].

Nu există, așadar, nici o dovadă sigură din veacul XV, în afara afirmațiilor proprii, că Petru Aron ar fi fost un fiu, legitim sau nu, al lui Alexandru cel Bun.

Izvoarele narrative interne arată că purta numele de botez Aron (Aaron): „Aaron voievod” îl numește cronica anonimă a Moldovei, sau cea moldo-germană din timpul lui Ștefan cel Mare (*Cronicle slavo-române*, p. 7, 15, 28), nume biblic, purtat și de pretendentul Aron de la 1550–1563, fiul lui Bogdan III, sau de Aron vodă (1591–1592, 1592–1595) (cf. *infra*). Petru fiind numele luat ca domn: „Petru voievod numit Aron”, „Petru numit Aron”, „Petru ce se cheamă și Aron” (*ibidem*, p. 6, 7, 15, 44, 49, 56, 61, 70, 157, 161). Ca atare, Petru Aron este un nume dublu, folosit chiar din vreme sa, similar celui al lui Neagoe Basarab sau Radu Șerban.

S-a înșelat explicabil peste aproape două secole Grigore Ureche, crezând, în lipsa de atunci a izvoarelor documentare că Aron era o poreclă („Pătru vodă ce l-au poreclitu Aron”; *Letopisețul*, p. 89), dar este greu de acceptat în vremea noastră părerea că Aron ar reprezenta „porecla pe care i-au atribuit-o contemporanii”, luată din „repertoriul biblic”, și de aici speculația, fără nici o bază documentară, a unei posibile călugăriri a lui Petru Aron înaintea domniei (Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 194; cf. și N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 179).

Petru Aron apare în mediu polon, mai precis la curtea lui Alexandrel și a mamei sale Maria din neamul Holszański, sora reginei mame a Poloniei Sofia

și mătușă a regelui Cazimir IV (Constantin Rezachevici, *Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod dinastic moldo-polono-lituan*, în „AG”, S.N., II (1995), nr. 3–4, p. 12–18 + 1 tb.), căreia ca domn îi spune cu deferență în actele oficiale „mama noastră” (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 774, 776), deși dacă ar fi fost, cum pretindea, fiul lui Alexandru cel Bun, ar fi trebuit să-i fie cumnată. Iar pe fiica acesteia Anastasia o numește „sora și ruda noastră scumpă” (*ibidem*, p. 781–782, 786), cu toate că în situația de mai sus i-ar fi fost nepoată de frate. De altfel, aceeași deferență o arată la 1 aprilie 1457 și față de Mózilo Buczacki, starostele de Sniatyn, „iubitul nostru tată și prieten” (*ibidem*, p. 809, 812). Toate acestea arată o certă legătură a sa cu spațiul polon.

În loc să fie un rival al lui Alexăndrel vodă, dimpotrivă, Petru Aron se aliază cu acesta, care, desigur, inițial nu-l socotea primejdios. J. Długosz (*op. cit.*, col. 80), care înregistrează prima sa apariție pe scena politică, în Polonia, arată că „se înțelese cu Alexandru ca să împartă ei toate în mod egal” în vederea înlăturării lui Bogdan II. Iar Nicolae Costin, citând pe Martin Kromer, scrie despre Aron foarte explicit că era „unul din cei ce era cu Alexandru vodă”, adică în entourage-ul acestuia, deși el personal crede (la începutul secolului XVIII!) că era „fecior după gard a lui Alexandru vodă Bătrânul” (*Letopisețul*, p. 235).

Semnalam mai demult că înaintea domniei Aron purta numele de familie Harnazan, cu rezonanță armeană, amintit, semnificativ, doar în *Cronica moldo-polonă* din secolul XVI: „Petru voievod, pe care îl numeau Aron Harnazan”, „Petru Harnasan” (*Cronicile slavo-române*, p. 168, 178). Cum această informație nouă nu apare în nici un izvor intern, este limpede că a fost culeasă din Polonia.

Ca atare, Aron Harnazan, venit din Polonia cu cei o sută de moldoveni amintiți de Długosz, desigur, dintre oamenii puși la dispoziție de Alexăndrel, în urma înțelegerii dintre ei, devenit Petru vodă prin înșelarea celui din urmă, căruia trebuia doar să-i deschidă calea la domnie prin îndepărtarea lui Bogdan II (J. Długosz, *op. cit.*, col. 80–81), și fără a fi ales de boieri, pare mai degrabă un aventurier din mediul polonez al lui Alexăndrel și al mamei acestuia. Astfel că execuția de la Răusenii nu pare a fi un fratricid, cu atât mai mult, cu cât Bogdan II trebuie să fi fost fiul jupanului Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun (cf. *supra*), ci mai degrabă o răfuială între pretendenți nelegați prin strânse legături de rudenie (Constantin Rezachevici, *Un tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 174–175).

În lumina celor de mai sus, pare ciudată stăruința lui Leon Șimanschi de a legitima pretenția lui Petru Aron ca fiu al lui Alexandru cel Bun, socotind că „așa-zisul său supranume”, Harnazan, ar reprezenta, chipurile, o „lectură ero-

nată” a expresiei slavone din prototipul letopisețelor putnene „u Răusēni (Răvăsēni)” (*O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare*, p. 188–189). Numai că oricum am suci onomasticul Harnazan, transpunându-l chiar în litere chirilice, nu văd cum ar proveni din topicul „u Răusēni”. Că înlocuirea prin această sintagmă a numelui Harnazan sau Harnasan (care se pronunță la fel, „s” între două vocale citindu-se „z”) propusă de autorul amintit nu are nici un sens rezultă limpede dacă operăm această înlocuire în următoarea frază din *Cronica moldo-polonă*: „După aceea s-a ridicat domn Ștefan voievod și a pus de au tăiat pe acel Petru Harnasan” (*Cronicile slavo-române*, p. 168, 178). Cum se știe că Petru Aron nu a fost executat la Răusenii (cf. *infra*), e clar că autorul cronicii nu a făcut nici o greșală și că Aron (Petru vodă) se numea chiar Harnazan.

S-ar putea discuta aici și despre identificarea lui Petru Aron cu pretendentul Berindei din Lituania, adus de Matiaș Corvin în Moldova la 1467, susținută de Vasile Pârvan în „CL”, XXXIX (1908), p. 876 și I. Minea (*Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 46, nota 2), dar neîmpărtășită de A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 270), N. Iorga (*Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1978, p. 87) și alții. Desigur, Berindei (Berendei), la origine numele unui trib cuman, era la 1467 o poreclă, poate atunci chiar a lui Petru Aron, care se afla la 1467 tocmai în Transilvania, pe drumul de trecere al regelui Ungariei spre Moldova.

„Înțelegerea” dintre Petru Aron și Alexăndrel din toamna lui 1451, care a dus la înlăturarea lui Bogdan II, n-a fost respectată de cel dintâi. J. Długosz (*op. cit.*, col. 81), arată că atunci când, după moartea rivalului său, Alexăndrel cu mama sa, cu boieri și nobili poloni a venit la Suceava, Petru Aron, care se retrăsese spre sud s-a ridicat împotriva sa, punându-l pe fugă. Expediția lui Alexăndrel a avut loc după 17 octombrie 1451, pe vreme de iarnă. După această trădare, Petru Aron rupe un timp relațiile cu Polonia, unde se hotărâse din nou sprijinirea lui Alexăndrel, orientându-se în viitor spre Transilvania.

După 17 octombrie 1451 Petru Aron se menține în Moldova circa trei luni și jumătate, retras în interiorul țării, hărțuit însă, după respingerea lui Alexăndrel, de partizanii acestuia, căci numai așa se explică afirmația lui Długosz (*op. cit.*, col. 81) că „păcălabul” (Manuil, pentru acesta cf. Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Manoil Grecu (?–1467)*, în *Moldova medievală*, Chișinău, 2001, p. 282–296) conduce în numele său Cetatea Albă și pe cea a Neamțului. Oricum, din această primă domnie, scurtă și agitată, nu s-a păstrat nici un document de la Petru Aron.

- 2 Nu se știu cum a avut loc expediția lui Alexăndrel, desigur cu ajutor polon, pentru îndepărtarea lui Petru Aron. Sigur ea s-a desfășurat înainte de 24 februarie 1452, când cel dintâi ajunsese la Vaslui (*D.R.H.*, A, II, p. 19–20), urmărindu-și rivalul care se retrăgea, foarte probabil spre Transilvania.

ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II)

(II) 1452 a. februarie 24¹ — 1454 august 22².

- 1 Intrat în Moldova pe la începutul lunii februarie 1452 cu ajutoare polone, Alexăndrel nu s-a oprit la Suceava, ci a continuat, desigur, urmărirea lui Petru Aron, care se îndrepta probabil spre pasul Oituzului pentru a trece în Transilvania, ajungând la 24 februarie la Vaslui (*D.R.H.*, A, II, p. 19–20; cf. și *supra*). Se întorcea acum biruitor acolo unde cu mai puțin de un an și jumătate suferise, împreună cu oastea polonă înfrângerea în bătălia zisă „de la Crasna“, din vecinătatea orașului Vaslui.

De acum Alexăndrel, în vârstă de treisprezece ani și jumătate, s-a pregătit de domnie lungă. La 12 august 1452 confirmă negustorilor din Brașov și Țara Bârsei privilegiul de negoț acordat de Alexandru cel Bun (*D.R.H.*, D, I, p. 427–429). În același an își oferă ajutorul militar pentru respingerea tătarilor Hoardei de Aur care năvăliseră în Podolia, dar tătarii se retrag înaintea de mobilizarea polonilor (J. Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, col. 91; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, I, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 720).

Pentru a echilibra balanța politică, și ținând seama, foarte probabil, că rivalul său se afla, desigur, în Transilvania, Alexăndrel încheie la 16 februarie 1453 o „pace veșnică“ cu Ioan de Hunedoara, pe care, ca și Bogdan II, îl recunoaște ca „părintele domniei mele“, obligându-se „să-i fiu fiu până la moartea mea și să-i fiu ascultător în toate“. În plus, având acum paisprezece ani și jumătate, se obligă să ia de soție pe o nepoată a acestuia (*D.R.H.*, D, I, p. 432–433), neidentificată (Ilie Minea, *O nepoată a lui Iancu de Inidoara, doamnă a Moldovei?*, în „CI“, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 227–228), poate acea Ileana (Elena), menționată în pomelnicul mănăstirii Probota, având cu ea și un fiu, care mai era în viață la 1504 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 56). În sfârșit, la 23 septembrie 1453 Alexăndrel răspunde solicitării trimișilor regelui Cazimir IV, făgăduind depunerea omagiului (supunerii) în Polonia, în schimbul sprijinului pe plan extern (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 765–768). N-a fost însă nevoie să meargă ca tatăl său în Polonia, căci tot trimișii regelui i-au luat jurământul de credință în

jur de 6 octombrie același an (N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, p. 186).

- 2 Din nou nu știm în ce împrejurări Alexăndrel a fost înlăturat din această a doua domnie de către rivalul său Petru Aron. Ultimul act păstrat emis de el la Suceava, este din 1 ianuarie 1454 (*D.R.H.*, A, II, p. 54–55). După aceea tăcerea izvoarelor e întreruptă abia la 25 august același an, când domn era de-acum Petru Aron (*ibidem*, p. 52–57). În acest interval de peste jumătate de an a avut loc sigur schimbarea de domnie. Am putea însă restrânge intervalul la o analiză foarte atentă a izvoarelor, observând că înlocuirea domnilor ar fi putut avea loc la 22 august 1454. Folosind un letopiseț moldovenesc de tip „Putna“ cu unele lipsuri și confuzii, dar și cu date în plus pentru această perioadă, Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 86), plasează bătălia de Tămășani cu Bogdan II, care știm că a pus capăt primei domnii a lui Alexăndrel la 12 octombrie 1449 (cf. *supra*) tocmai la 22 august 1454. Evident este o confuzie datorată unei părți lipsă din vechiul letopiseț. Această ultimă dată s-ar putea referi, de fapt, la înfruntarea cu Petru Aron, care a încheiat cea de-a doua domnie a lui Alexăndrel, de vreme ce la 25 august 1454 rivalul acestuia era deja în scaun (*D.R.H.*, A, II, p. 56–59; cf. și *infra*).

PETRU ARON

(II) 1454 a. august 25¹ — între decembrie 8 și 1455 februarie 8².

- 1 Refugiat, foarte probabil în Transilvania, lângă hotarul Moldovei, desigur în secuime, care poate să-i fi furnizat ajutoare, căci e greu de crezut că Ioan de Hunedoara, aflat în relații prietenești, chiar de rudenie cu Alexăndrel (cf. *supra*), l-ar fi sprijinit, Petru Aron l-a înlocuit pe acesta din urmă în intervalul 1 ianuarie — 25 august 1454, la ultima dată emitând documentele la Băiceni, în ținutul Iași, și la Cotnari (*D.R.H.*, A, II, p. 56–59), dovadă că se afla în drum spre Suceava, venind dinspre sud. Este posibil ca înfruntarea cu Alexăndrel să fi avut loc la 22 august 1454, dată care apare eronat în cronica lui Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 86) în legătură cu sfârșitul primei domnii a acestuia din urmă (petrecut însă în urma confruntării cu Bogdan II la 12 octombrie 1449; cf. *supra*), datorită unei părți care lipsea din letopisețul folosit de Ureche, data de

22 august 1454 referindu-se de fapt la sfârșitul celei de-a doua domnii a lui Alexăndrel, foarte probabil tot în urma unei lupte, însă cu Petru Aron.

Lipsa documentelor din intervalul amintit de peste jumătate de an nu poate fi în totalitate întâmplătoare, ea datorându-se, desigur, cel puțin în parte, luptelor dintre cei doi rivali, din care în acest moment Petru Aron a ieșit învingător, înainte de 25 august 1454.

- 2 Păstrează scaunul domnesc cel puțin până după 8 decembrie 1454, când se afla la Târgu Neamț (*D.R.H.*, A, II, p. 61–62), îndepărtarea sa din domnie de către Alexăndrel, venit, desigur, tot cu ajutoare polone, având loc după această dată și înainte de 8 februarie 1455, când rivalul său se afla la Iași în calitate de domn (*ibidem*, p. 61–64), din nou în împrejurări rămase necunoscute.

Tocmai aceste relativ dese alternanțe la domnie între Petru Aron și Alexăndrel, documentele păstrate dovedind că stăpânirile lor nu s-au intersectat niciodată (cf. și Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 139), arată că nu poate fi vorba despre o împărțire a domniei, ci de o rivalitate evidentă.

ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II)

(III) 1455 a. februarie 8¹ — martie 25².

† 1455 august 26 la Cetatea Albă³.

□ Necunoscut.

- 1 Ultima încercare reușită a lui Alexăndrel de a-l îndepărta pe Petru Aron a avut loc după 8 decembrie 1454, când acesta din urmă emite încă un document ca „domn al Țării Moldovei” la Târgu Neamț (cf. *supra*) și înainte de 8 februarie 1455, când nepotul lui Alexandru cel Bun se afla ca domn la Iași (*D.R.H.*, A, II, p. 61–64).

Nici acum Alexăndrel nu s-a putut menține în scaun decât puțin timp. Simțindu-se amenințat de Petru Aron, el a chemat o seamă de sfetnici regali din Rusia Roșie și Podolia, în frunte cu Andrei Odrowąz, voievod al Rusiei Roșii și al Podoliei, staroste de Liov, cu care s-a întâlnit la Bănila în nordul Moldovei, în fața cărora a făgăduit din nou credință regelui și Coroanei polone, ajutor împotriva tătarilor și a oricăror inamici, cerând în schimb loc de refugiu în Polonia și ajutor împotriva oricărui inamic „neexceptând pe nimeni”. Actul care consemna aceste condiții a fost redactat la 14 <februarie sau martie> 1455

[Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 769–771; cf. și p. 528, unde admite și datarea din aprilie sau mai după un act intern considerat din 12 mai 1455, care s-a dovedit însă a fi cel amintit mai sus din 8 februarie 1455 (*D.R.H.*, A, II, p. 64, nota). Cf. și Vasile Pârvan, *Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, p. 79].

- 2 Expediția lui Petru Aron pentru redobândirea domniei a avut loc în martie 1455, venind, desigur, din Transilvania. După cronică internă din secolul XV bătălia dintre cei doi rivali a avut loc la 25 martie 1455 „la Mohile”, localitate neidentificată (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 59, socotește a fi pe lângă Vaslui), Alexăndrel înfrânt fugind, de data aceasta, spre Cetatea Albă (*Cronicile slavo-române*, p. 6, 7, 15. Cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 90), în direcția opusă Poloniei, de unde ar fi trebuit să primească ajutor și loc de refugiu, conform recente înțelegeri din 14 <februarie sau martie> 1455, amintită mai sus.

Această înfrângere din 25 martie 1455 a marcat sfârșitul definitiv al domniilor lui Alexăndrel. Cronicile moldovenești îi atribuie exagerat patru ani de domnie (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 48, 56, 61, 157, 161, 168, 178), neținând seama de întreruperile lui Petru Aron. În realitate, cum am văzut, nu a domnit efectiv mai mult de doi ani.

- 3 A murit în Cetatea Albă la 26 august 1455 [data corectă de an în *Letopisețul anonim al Moldovei* (*ibidem*, p. 6, 7, 15), iar cea de lună și zi în *Letopisețul de la Putna Nr. II* și traducerea acestuia (*ibidem*, p. 56, 61, 70). Cf. și p. 168, 178; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 90; Leon Șimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1423–1447*, în „AIIAI”, VII (1970), p. 75). Înlocuirea acestei date prin „26 aprilie” 1455, după o propunere mai veche (Emil Condurachi, *Data morții lui Alexăndrel vodă*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 216–217) nu are nici un temei.

După înfrângerea de la Mohile, Alexăndrel, din motive necunoscute, nu a mai fugit în Polonia (lui Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 237–238, nu-i vine să creadă că nu s-a retras în „Țara Leșească”), ci la Cetatea Albă, al cărui pârca-lab era Stanciu cel Mare (Marele) (N. Stoicescu, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV–XVII)*, în „AIIAI”, VIII (1971), p. 407; idem, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, 1971, p. 285), până atunci un credincios al său, membru de frunte al sfatului său domnesc la 8 februarie 1455 (*D.R.H.*, A, II, p. 63), se pare chiar căsătorit cu mătușa sa Anastasia. Cetatea îi fusese până atunci și ea cu credință și desigur că își asigurase chiar un drept asupra ei, de vreme ce după moartea sa, în 1456, vărul său, regele Poloniei Cazimir IV, pretindea stăpânirea ei și a orașului, precum și a unor bunuri care, foarte probabil, aparținuseră lui Alexăndrel

(Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 782, 787).

Moartea sa, după numai cinci luni de ședere la Cetatea Albă, s-ar fi datorat, după cum aflase J. Dhugosz, otrăvirii (*veneno ad his*) de către oamenii săi, cărora le necinstise soțiile și fiicele, Alexandrel fiind caracterizat drept dedat desfrâului și beției (*libidini atque ebrietati deditus*) (*Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, col. 180–181. Cf. și N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 106–107; Vasile Pârvan, *Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, p. 84). Firește e doar o știre înregistrată numai de Dhugosz, cel care menționase și otrăvirea fratelui său Roman II în 1448 (cf. *supra*). Nicolae Costin crede că mai degrabă ar fi fost otrăvit de Petru vodă Aron (*Letopisețul*, p. 237–238). Ce rol a jucat părcălabul Stanciu cel Mare în toate acestea e greu de știut. Cert e că după înfrângerea lui Alexandrel a trecut de partea lui Petru Aron, care îi citează „credința” încă de la 7 iunie 1455, și pare să nu fi fost la Cetatea Albă în momentul morții lui Alexandrel, de vreme ce „credința” sa e amintită și la 23 și 29 august la Suceava (*D.R.H.*, A, II, p. 66, 73–75).

Nu știm nici dacă Alexandrel a jucat vreun rol în mai 1455 în cucerirea printr-o stratagemă, de către o ceată de moldoveni din Cetatea Albă, a castelului Lerici (aflat pe locul viitoarei cetăți Oceacov), de la gurile Niprului, care aparținea familiei genoveze Senarega (N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 32–36; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 140), pentru a-și crea, poate, un alt loc de refugiu, la hotarul Lituaniei, al cărui mare cneaz era vărul său Cazimir? Castelul a intrat în stăpânirea Moldovei până în 1465.

Oricum, Alexandrel a murit cu nouă zile înainte de a împlini 17 ani, iar mormântul nu i se cunoaște. Desigur, s-a aflat în vreo biserică de mult dispărută din Cetatea Albă.

PETRU ARON

(III) 1455 martie 25¹ — 1457 aprilie 12².

† 1470 decembrie 14³.

□ Necunoscut.

- 1 Biruința în bătălia de „la Mohile” din 25 martie 1455 (*Cronicle slavo-române*, p. 7, 15; cf. și *supra*), când „norocul cel prostu al lui Alixandru vodă nici aicea nu-l lăasă să izbândească, că dându războiu vitejaște dispre amândoa părțile,

birui Pătru vodă pre Alixandru vodă” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 90), a fost considerată în secolul XV începutul domniei lui Petru Aron, fără disputa unui rival, cele două treceri ale sale pe tronul Moldovei fiind considerate uzurpări în timpul domniei legiuite a lui Alexandrel. Sub anul 1455, *Letopisețul anonim al Moldovei* consemnează atât moartea acestuia din urmă, cât și faptul că „tot atunci s-a ridicat domn la Mohile Petru voievod numit Aron” (*Cronicle slavo-române*, p. 6, 15). În acest spirit letopisețele interne din veacul XVI îi atribuie acestuia doar doi ani de domnie (*ibidem*, p. 56, 61, 70, 157, 161, 168, 178), referindu-se, în fapt, la această a treia domnie din 1455–1457.

Ziua de 25 martie 1455 a însemnat pentru Petru Aron începutul efectiv al acestei ultime domnii. Prima mărturie documentară este însă din 2 iunie 1455, când confirmă negustorilor brașoveni privilegiul comercial acordat lor de Alexandru cel Bun (*D.R.H.*, D, I, p. 444–445).

Ulterior, pentru a reglementa relațiile cu Cazimir IV și cu mătușa acestuia, doamna Marena (Maria), văduva lui Ilia și mama lui Alexandrel, decedat abia în urmă cu o lună, Petru Aron făgăduia la 1 octombrie 1455, sub Hotin, să slujească cu credință regelui și Coroanei polone, și să dea în schimbul stăpânirii Hotinului „mamei noastre marei cneaghine Mariei, mătușei craiului”, Târgul Siret și satul Olhoveț (Volhovăț) cu cele ce aparțin de ele (Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 773–776). Reia la Suceava, la 29 iunie 1456, condițiile supunerii față de Cazimir IV, și cum doamna Marena (Maria) nu acceptase schimbul pentru Hotin, îi întărește „zestrele” ei: Hotinul și Țețina, lăsând la aprecierea regelui soarta acestora, ca și a Cetății Albe (*ibidem*, p. 779–787). Este ultima dată când doamna Marena (Maria) mai apare în viață. S-a stins curând, îndurerată, desigur, de pierderea lui Alexandrel, după ce în 1448 își văzuse pierind soțul și celălalt fiu, Roman II (Constantin Rezachevici, *Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod dinastic moldo-polono-lituan*, în „AG”, II (1995), nr. 3–4, p. 15–16).

Încă înaintea înțelegerii cu polonii de la Hotin, din 1 octombrie 1455, Petru Aron a trimis o solie sultanului Mehmed II, solicitând pace. Acesta a acceptat la 5 octombrie 1455 răscumpărarea ei (privită însă ca un haraci) cu 2 000 de galbeni pe an (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 801). Actul prin care Petru Aron și un sfat domnesc lărgit aprobă la Vaslui, la 5 iunie 1456, plata considerată temporară a dării, „ca să avem noi pace, iar țara noastră să nu se mai piardă” (*D.R.H.*, A, II, p. 85–87) marchează, în fapt, începutul noii condiții a Moldovei de stat tributary față de Înalta Poartă (cf. și Leon Șimanschi, „Închinarea” de la Vaslui (5 <i>iunieMoldova în „Casa Păcii”. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane, în *idem*, XVII (1980), p. 631–639).

Deși regele Cazimir IV ar fi vrut, după dispariția lui Alexandrel, să instaurze, în Moldova un lituan, războiul cu cavalerii teutoni în plină desfășurare i-a absorbit forțele, acceptând astfel domnia lui Petru Aron (J. Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, col. 81). Amenințarea pentru acesta nu avea să vină de la turci sau poloni, ci din cu totul altă parte.

- 2 Petru Aron a fost înlăturat din scaun de Ștefan, fiul nelegitim al lui Bogdan II. Cu sprijinul rudei sale indirecte, pe linie paternă, Vlad Tepeș, domnul Țării Românești, el a pătruns în Moldova la începutul lui aprilie 1457, cu oaste „ca la 6 mii de oameni”, munteni și moldoveni din Țara de Jos (*Cronicile slavo-române*, p. 28). În fruntea ei a înaintat de-a lungul Siretului spre Suceava (cf. și *infra*).

Petru Aron nu a fost surprins, cum se afirmă de obicei. Cunoștea pregătirile lui Ștefan, și de aceea, întâlnindu-se la 1 aprilie 1457 la Suceava cu frații Mózilo Buczacki, staroste de Sniatyn și Colomeea, „iubitul nostru tată și prieten”, și cu Bartosz Buczacki, starostele Podoliei, care veniseră la Suceava pentru a ridica niște răufăcători, și fixând ca dată pentru returnarea unei pagube ziua Sfântului Filip (1 mai la catolici, 30 iunie la ortodocși), a profitat pentru a încheia cu aceștia la 1 aprilie 1457 un adevărat „tratată”. Cei doi Buczacki trebuiau să intervină la nevoie în favoarea sa pe lângă regele Poloniei, să-l ajute cu toți prietenii lor, ca „să ne facă nouă pace și liniște din partea basarabilor (muntenilor) și a ungurilor și a togtocomanilor (turcilor)”, ordinea enumerării fiind legată de faptul că pretendentul Ștefan se pregătea să intre în Moldova cu ajutoare muntene. Cei doi Buczacki, dar mai ales Mózilo, trebuiau să se lege prin jurământ să-l ajute personal și să-l sfătuiască împotriva oricărui inamic, iar în caz de nevoie să-i acorde lui, doamnei sale și boierilor însoțitori loc de refugiu în orașele Buczacș, Koropec, Sniatyn și Colomeea, de ale căror venituri ar trebui să dispună până la revenirea cu sprijinul lor în Moldova [Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 808–814. N. Grigoraș (*Când a intrat Ștefan cel Mare în Moldova?*, în „Anuarul Liceului Național Iași” pe 1942–1943, Iași, 1946, extras, p. 3–4) crede că la 1 aprilie 1457 Petru Aron „nu controla întreaga țară”, ceea ce nu se justifică]. Ulterior, Petru Aron a plătit chiar o leafă lui Bartosz Buczacki pentru a-l apăra sau a-l ajuta să-și redobândească scaunul, dar cum acesta a murit în același an, 1457, într-o luptă cu tătarii Hoardei de Aur, fratele său i-a înapoiat banii înainte de 24 ianuarie 1458 (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 814–816; I. Bogdan, *Contribuțiuni la istoria Moldovei între anii 1448–1458*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXIX, 1907, p. 636).

Este limpede că Petru Aron se aștepta la atacul pretendentului Ștefan, care la 1 aprilie 1457 încă nu intrase în Moldova. Surprinzătoare pentru el a fost doar iuteala cu care a acționat acesta, altfel n-ar fi fixat returnarea pagubei fraților Buczacki tocmai de Sfântul Filip (1 mai sau 30 iunie), dată până la care

nu credea că va fi atacat. Astfel că nu a putut opune lui Ștefan, care a intrat în Moldova în prima săptămână a lui aprilie 1457, decât o oaste adunată în grabă.

Bătălia hotărâtoare a avut loc marți 12 aprilie 1457, în Săptămâna Mare dinaintea Paștilor (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15, 28, 44, 49, 56, 61, 70), în apropierea satului Doljești (Dolhești), lângă vărsarea Șomuzului Mocirlos (locul zis Hreața = „tină”) în râul Siret (care atunci se făcea în dreptul satului Dolhasca, apărut mai târziu), după *Cronica moldo-germană* din secolul XV: „la o gârlă sau apă cu numele Hreasca, lângă Doljești” [*Cronicile slavo-române*, p. 28. Întreaga istoriografie asupra localizării bătăliei la Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales” domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric”: de la „tradiția” imaginară la realitate*, în „AIIAI”, XXIX (1992), p. 21, nota 8. Se adaugă Maria Magdalena Székely, „Pe Siret, pe tină, la Doljești”, în „AIIAI”, XXXI (1994), p. 503–516, care revine la localizarea luptei din 12 aprilie 1457 „pe Siret, în Țara de Jos, în satul Doljești de lângă Roman”, ținând seama de tot felul de împrejurări în afara celor militare. Fiind însă vorba tocmai de un eveniment militar, menționez că la români o bătălie de acest fel s-a dat întotdeauna în preajma reședinței domnești, zonă în care se afla și satul Direptate, iar ceremonia de întâmpinare, în acest caz a lui Ștefan, care a avut loc lângă locul luptei, nu s-a desfășurat niciodată în centrul Moldovei istorice, lângă Roman, ci în preajma reședinței de la Suceava].

Înfrângerea a marcat sfârșitul domniei lui Petru Aron, care însoțit de numeroși boieri și clerici, pe care se străduise mult în trecut să-i atragă de partea sa (cf. N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești (1432–1467)*, Iași, 1948, p. 197, 205, 225), s-a refugiat la Camenița Podoliei, unde se afla la 24 ianuarie 1458 (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 814–816). Neobținând, desigur, ajutorul promis de Mózilo Buczacki, s-a refugiat apoi în Transilvania, în secuime, aproape de hotarul Moldovei. De aici menținea legături cu unii boieri moldoveni (vornicul Crasnaș), provocând încă din 1461 mai multe expediții ale lui Ștefan cel Mare în secuime (C. Cihodaru, *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467–1474*, în „SCȘI”, VIII (1957), nr. 1, p. 7, 9, 13–14). Dar Petru Aron nu a putut fi prins atunci, nu știm dacă în 1462, când se afla la Brașov, a fost trimis de acolo la Buda, cum cerea regele Matiaș Corvin (Hurmuzaki, II¹, p. 4) și nici nu s-a lăsat atras în Moldova prin jurămintele de credință ale unor boieri (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 14). Ba chiar a organizat el însuși o expediție împotriva lui Ștefan cel Mare, în cursul căreia însă și-a aflat moartea.

- 3 Crezând, desigur, că după năvala tătarilor din august 1470, înfrântă în retragere de Ștefan cel Mare la 20 ale lunii la Lipniți, pe malul Nistrului (*Cronicile slavo-române*, p. 30, 45, 50, 57, 62, 71, 169, 179; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 95; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 15), Ștefan cel Mare nu se mai aștepta la o nouă

invazie. Petru Aron, cu o oaste în principal secuiască („ungurească”), a pătruns în Moldova pe la începutul lui decembrie 1470, probabil pe la Troțuș.

Bătălia hotărâtoare de la Orbic—Buhuși (ținutul Neamț), din 14 decembrie 1470, pe care cronicile interne copiate sau redactate în veacurile XVI–XVII o alătură greșit primei înfrângerii a lui Petru Aron de către Ștefan, din 12 aprilie 1457 de la Doljești (*Cronicile slavo-române*, p. 44, 49, 56, 61, 70; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 90–91), iar cea moldo-germană, încheiată la 28 aprilie 1502, la peste trei decenii de la evenimente, o alipește, de asemenea eronat, la prelucrarea analelor interne, luptei de la Baia, din 14 decembrie 1467, fiind vorba de aceeași dată de lună și tot de o luptă cu o oaste „ungurească” (*Cronicile slavo-române*, p. 29; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 15), s-a încheiat într-o primă fază prin înfrângerea și capturarea lui Ștefan cel Mare. Acesta a scăpat numai prin răscumpărare și iscusință, probabil nefiind recunoscut de oștenii unguri care l-au prins (*Cronicile slavo-române*, p. 29–30).

Văzându-se liber, cum a făcut și în alte situații similare, Ștefan și-a strâns oastea risipită și lovind, desigur, pe neașteptate, oastea transilvană a lui Petru Aron, care se credea victorioasă, a zdrobit-o. „Și iarăși birui Ștefan vodă. Și-l prinse pe Pătru vodă Aron și-i tăie capul, de-și răsplăti moartea tătâne-său, Bogdan vodă” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 91. Cf. și *Cronicile slavo-române*, p. 157, 161, 168, 178). Foarte probabil, Petru Aron a fost executat pe câmpul de luptă, în chiar ziua înfrângerii sale, 14 decembrie 1470 (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 15), după obiceiul vremii.

Deoarece, cu prilejul bătăliei o seamă de boieri nu s-au dovedit cu credință lui Ștefan, în frunte chiar cu marele vornic Isaia, cumnatul de soră al domnului, care nu a îndeplinit ordinul acestuia, lăsând să-i scape inamicii fugari, o lună mai târziu, marți 16 ianuarie 1471, Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul, Alexa stolnicul „și alții mulți” au fost decapitați „în târgul Vasluiului” (*Cronicile slavo-române*, p. 8, 17, 29–30, 57, 62, 71, 169, 179. Editorul P.P. Panaitescu afirmă eronat, p. 17, nota 1, că „16 ianuarie 1471 a fost miercuri nu marți”. Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 96). S-a mai considerat însă că în acest caz ar fi fost vorba de pedepsirea unor boieri vinovați chiar de participarea la o „hiclenie” (complot) împotriva domnului (Leon Șimanschi, Dumitru Agachi, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, în „AIII”, XXXV (1998), p. 7).

Mormântul lui Petru Aron nu se cunoaște. Ar fi putut fi chiar în biserica de atunci a satului Orbic.

ȘTEFAN CEL MARE

1457 aprilie 12¹ — † 1504 iulie 2².

Asociat la domnie BOGDAN 1498 septembrie 24 — 1504 iunie 30³.

□ Biserica mănăstirii Putna⁴.

- 1 Fiu natural și asociat la domnie al lui Bogdan II în 1450–1451 (cf. *supra*), născut din legătura cu Oltea (Maria, nume luat la călugărire, înaintea morții), ce nu a fost doamnă în secolul XV și nici măcar *cneaghină* (femeie măritată aparținând boierimii), care nu provenea din Țara Românească [Oltea nu are legătură cu Oltenia, topic care apare după 1718, poate mai degrabă cu zona „Olteni” din sudul ținuturilor Tecuci și Covurlui, la est de Putna milcoveană, reprezentând o colonizare prestată din Țara Oltului (Făgăraș) (Constantin Rezachevici, *Familia lui Ștefan cel Mare. Împrejurările ocupării tronului*, în „RA”, LIX (1982), nr. 2, p. 122)], ci probabil din părțile Borzeștiului, ale Bacăului, unde a copilărit Ștefan cel Mare și a ctitorit o biserică la Borzești, în 1493–1494, în amintirea părinților săi (*ibidem*, p. 121–122; idem, *Un tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 176–178, cu discutarea bogatei bibliografii a problemei; în plus Leon Șimaschi, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare*, în „RA”, LII (1975), nr. 1, p. 33).

Dintr-o căsătorie anterioară Oltea mai avea trei fiii: Iachim, Ion și Cârstea, și două fiice: Maria, căsătorită cu Șendrea portar de Suceava, căzut în 1481 în lupta de la Râmnic și Sora soția marelui vornic Isaia, cel executat de Ștefan pentru trădare, la 16 ianuarie 1470, după bătălia de la Orbic (Constantin Rezachevici, *Un tetraevanghel necunoscut*, p. 171–173, 175–177; idem, *Familia lui Ștefan cel Mare*, p. 122). Acestora li se adaugă fratele Oltei, Vlaicu, dregător al lui Bogdan II în 1451 și apoi al lui Ștefan între 1457 și 1484, fiul acestuia Duma, numit de vărul său domnesc pârcălab al unor cetăți însemnate în sistemul defensiv al Moldovei, între 1468 și 1502, și familia acestuia din urmă, cunoscută din inscripția unui tetraevanghel pe care l-am aflat la Varșovia (idem,

Un tetraevanghel necunoscut, p. 179–181. Cf. și Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Vlaicu Pârcălab (?–1484)*, în *Moldova medievală*, Chișinău, 2001, p. 298–341).

Între fiii și fiicele Oltei, moartă la 4 noiembrie 1465 și înmormântată într-unul din lăcașurile succesive ale vechii mănăstiri Probota (Pobrata) (Voica Maria Pușcașu, *Lespezile funerare de la mănăstirea Probota* (II), în „AG”, S.N., III (1996), nr. 1–2, p. 256–257, 259–261), Ștefan, fiul lui Bogdan II a fost ultimul născut. Data când acesta a văzut lumina zilei nu e cunoscută. A fost plasată între anii 1437–1439, mai probabil în 1438 (Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în „AIIAI”, XIX (1982), p. 196–197). După decapitarea tatălui său la Răuseni, la 15 octombrie 1451 (cf. *supra*) și până la ocuparea domniei în aprilie 1457 putem doar presupune care a fost itinerariul lui Ștefan. S-a retras, împreună cu rudele dinspre mamă și unii boieri ai lui Bogdan II în Transilvania, fie în Țara Bârsei—Brașov (Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 185; Leon Șimanschi, Dumitru Agachi, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare: preliminarii și consecințe*, în *Românii în civilizația occidentală*, Iași, 1997, p. 211–213), fie la castelul din Hunedoara (Constantin Rezachevici, *Vlad Țepeș — Cronologie. Bibliografie*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1 746), oricum, având alături în Ardeal pe Vlad Țepeș, ruda sa dinspre tată (mama lui Vlad era o fiică a lui Alexandru cel Bun, după o relatare din 1438, la Virgil Ciocăltan, *Între sultan și împărat: Vlad Dracul la 1438*, în *idem*, p. 1 777, 1 782), și acesta retras de la Suceava, unde se aflase încă din 1449, și aflat într-o situație precară, cum se știa la Buda la 16 februarie 1452 (*D.R.H.*, D, I, p. 423–424. Cf. și Leon Șimanschi, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare*, p. 34–35).

Dincolo de peripețiile pretendentului Vlad Țepeș în Transilvania și revenirea lui temporară în Moldova în 1452, în cele din urmă, în 1456, foarte probabil, Ștefan l-a însoțit în Țara Românească cu prilejul ocupării domniei de către acesta, un boier al său, spătarul Moldovean, rămânând chiar la sud de Carpați cel puțin până în 1459 (Ștefan Andreescu, *Un moldovean printre dregătorii lui Țepeș*, în „MI”, VI (1972), nr. 6, p. 84; *idem*, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăra istoric*, ed. a II-a, București, 1998, p. 52–53; Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare*, p. 185).

La mai puțin de un an de la începutul domniei sale, Vlad Țepeș i-a pus la dispoziție lui Ștefan o oaste munteană, la care s-au adăugat priijinitori din Țara de Jos a Moldovei, în final socotită de *Cronica moldo-germană* în 1502 (la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, când oastea acestuia putea ajunge la 40 000 de oameni), o „putere mică, cu muntenii, cu țările de jos, ca la 6 mii de oameni” (*Cronicile slavo-române*, p. 28), dar care nu era deloc mică la nivelul anului 1457. Cu acesta, după 1 aprilie 1457, viitorul Ștefan cel Mare a înaintat cu iuteală în lungul Siretului spre Suceava, nedându-i răgaz lui Petru Aron să

se pregătească, deși cunoștea intențiile pretendentului, dar socotea că invazia va avea loc peste cel puțin o lună (cf. *supra*).

La 12 aprilie 1457, în marșea din Săptămâna Mare dinaintea Paștilor (*ibidem*, p. 7, 15, 28, dar în *Cronica moldo-germană* ziua de lună e greșită 11 în loc de 12 aprilie), Ștefan a biruit oastea lui Petru Aron la sud-est de Suceava. Mai precis, lângă satul Doljești (Dolhești), în apropiere de vărsarea Șomuzului Mocirlos (local zis în secolul XV și Hreățca, adică *tină*) în Siret, care la acea vreme se făcea în dreptul satului Dolhasca, apărut mai târziu, adică ceva mai la sud decât actuala vărsare a Șomuzului Mocirlos sau Mic în Siret, care are loc lângă satul Rotunda, comuna Doljești, județul Suceava [prezentarea bogatei bibliografii a localizării acestei lupte, care este și cea a începutului domniei lui Ștefan cel Mare, la Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales” domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric”: de la „tradiția” imaginară la realitate*, în „AIIAI”, XXIX (1992), p. 21, nota 8. Și observațiile la articolul ulterior al Mariei Magdalena Székely: „Pe Siret, pe tină, la Doljești”, în *idem*, XXXI (1994), p. 503–516, la a treia domnie a lui Petru Aron (cf. *supra*)]. Adică, după relatarea concisă a *Cronicii anonime a Moldovei*, „la locul numit Hreasca, la Doljești”, cu precizarea *Cronicii moldo-germane*: „la o gârlă sau apă cu numele Hreasca, lângă Doljești” (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 15, 28).

Fuga învinsului Petru Aron spre Polonia (cf. *supra*) a fost urmată, îndată după bătălia din 12 aprilie 1457, de ridicarea la domnie a lui Ștefan. Oficial, după cronica domnească, începutul acesteia s-a socotit chiar din ziua de marți 12 aprilie 1457, cum rezultă tot din însemnarea amintitei cronici: „Și a domnit Ion Ștefan voievod 47 de ani și 2 luni și trei săptămâni”, ținând cont de consemnarea în același loc a morții voievodului în dimineața de marți 2 iulie 1504 (*ibidem*, p. 13, 22).

Numai că înălțarea în scaun a lui Ștefan nu s-a făcut, cum afirmă istoriografia problemei până în vremea noastră, prin „aclamarea”, „recunoașterea” sau „alegerea” sa de către o „mare adunare a țării” (instituție care nici nu apare sub acest nume și cu conținutul care i se atribuie în Evul Mediu românesc!), pe „câmpia Direptate”, într-un caz observându-se totuși „că Ștefan cel Mare ar fi primul domnitor care a fost ales sau cel puțin recunoscut de o parte a clasei dominante” (N. Grigoraș, *Începuturile domniei lui Ștefan cel Mare (1457–1459)*, în „SCȘI” Istorie, VIII (1957), nr. 1, p. 50).

Am arătat încă din 1982 și apoi temeinic în 1992 (Constantin Rezachevici, *Familia lui Ștefan cel Mare*, p. 117; *idem*, *A fost Ștefan cel Mare „ales” domn în aprilie 1457?*, p. 19–33, cu bibliografia problemei, la care se adaugă din 1997 Leon Șimanschi, Dumitru Agachi, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare*, p. 214, și Marcela Ifrim, *Statutul dinastic în Țara Moldovei (prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „AIII”, XXXIV (1997), p. 13; *idem*, „Cu cele mai înalte ceremonii ...”, în „MI”, XXXII (1998), nr. 7, p. 57–59, ce ignoră însă

lucrarea anterior amintită a autorului acestor rânduri, reluând vechea și absurdă poveste a *adunării* de oșteni ș.a., care l-ar fi *proclamat* domn pe fiul lui Bogdan II!), că în aprilie 1457 Ștefan, care nu era încă „cel Mare“, ci un tânăr pretendent ca oricare altul din neamul Bogdăneștilor, cu drept prin naștere la domnie („os domnesc“), ce și-a cucerit tronul cu spada, după ce fusese chiar asociat la domnie cu tatăl său (cf. *supra*), nu avea de ce să fie *ales* prin „comedia alegerii“ de către o „mare adunare a țării“, în cadrul unui grandios „scenariu“ al alegerii domnilor, chipurile, „în câmp“ (!), ceremonial care nu a existat vreodată la români, rod al fanteziei istoriografiei problemei. Aceasta a pornit de la ceremonialul prezentat de Grigore Ureche în secolul XVII, fără a observa că el, în fapt, doar detaliază informațiile unui letopiseț de la Putna, din secolul anterior, la care s-a adăugat, cu totul eronat, relatarea a ceea ce ar fi trebuit să fie în 1562 (!) ceremonia învestirii ca domn a lui Despot vodă de către trimisul sultanului, pe câmpia de lângă cetatea Sucevei, care a fost confundată, în chip inexplicabil (confuzie ce se menține și astăzi), cu așa-zisa ceremonie a „întronării domnilor în câmp“ (!!).

În realitate, desfășurarea celor *trei momente ale înălțării la domnie* a lui Ștefan nu a făcut decât să respecte obiceiul respectiv de la acea vreme, cum rezultă din izvoarele secolelor XV–XVI. Ca atare, cum locul biruinței din 12 aprilie 1457 se afla nu departe de Suceava, Ștefan, aflat în tabăra sa de la sud de locul luptei, lângă satul, dispărut în secolul XVI, Direptate (simplu topic, fără alte semnificații, atribuite fantezist de istoriografia perioadei, intrat în istorie doar cu unicul prilej *conjunctural* din aprilie 1457!), a participat la *primul moment*: obișnuita *ceremonie de întâmpinare a noului domn și a închinării boierilor și a altor categorii sociale*, în acest caz, datorită apropierii de Suceava, numărul participanților putând fi ceva mai mare decât de obicei.

A urmat cel de-al *doilea moment*: „*ungerea*“ sau „*pomăzuirea*“, prin care noului domn i se transmitea harul divin, urmată de *încoronare*. Această ceremonie de tip bizantin, oficiată de mitropolitul Teoctist în biserica satului Direptate, binecunoscută în toate detaliile ei din relatările lui Dimitrie Cantemir, Axinte Uricarul și Gheorgachi logofătul, și care a rămas aproape neschimbată în Moldova în tot Evul Mediu, nu a avut loc niciodată, și nici nu se putea desfășura, pe vreun „câmp“, ci numai în interiorul unei biserici. De obicei aceasta era mitropolia din Suceava, dar în cazul lui Ștefan, probabil din rațiuni strategice, ceremonia a fost grăbită de acesta, astfel că a avut loc în biserica satului Direptate.

De altfel, și cel de-al *treilea moment*: *investirea cu „schiptrul“*, adică cu „*steagul țării Moldovei*“ (*steagul cel mare*) a avut loc tot aici, nu la Suceava, desigur, din aceleași rațiuni. Dincolo de graba cu care au fost oficiate mai ales ultimele două ceremonii, deși nici aceasta nu constituia un eveniment de

excepție, întreaga procedură a înălțării la tron a viitorului Ștefan cel Mare a fost cea obișnuită la vremea respectivă.

De abia după aceea, devenit oficial domn al Moldovei, ca atare cu șanse mult mai mici de a fi contestat de numeroșii boieri și fețe bisericești rămași partizani ai lui Petru Aron, Ștefan și-a făcut intrarea în Suceava. A urmat lunga sa domnie de 47 de ani, tulburată de o seamă de pretendenți, iar în unele momente și de puterile vecine: Ungaria, Înalta Poartă și Polonia, dar care în ciuda unor înfrângeri tactice, nu a suferit întreruperi.

- 2 Ștefan cel Mare a murit în scaunul de la Suceava marți 2 iulie 1504, „*ca la 3 ceasuri din zi*“, după relatarea precisă a cronicii domnești (*Cronicile slavo-române*, p. 13, 22), adică în jurul orei 8,30 dimineata, ținând seama că în ziua respectivă răsăritul soarelui, de la care începea pe atunci la români numerotarea orelor zilei, a avut loc câteva minute după ora 5,30. Alte calcule legate de izvorul amintit nu sunt reale (de pildă, I. Minea, *În legătură cu data morții lui Ștefan cel Mare*, în „CI“, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 219–220, afirmă după Matei de Miechów că domnul a murit la 2 iulie 1504 „marți, noaptea, la o oră după răsăritul soarelui“!). Pe acoperământul de mormânt al lui Ștefan, lucrat în vremea lui Bogdan III, se indică însă o altă oră a morții marelui domn, „*ceasul al patrulea din zi*“, adică 9,30 dimineata (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 310; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 279, 591. O traducere eronată: „al patrulea ceas după amiază“, la N. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*, București, 1965, p. 19). Diferența de o oră între cele două relatări nu este importantă, în rest acoperământul indică data cunoscută a morții domnului.

Ștefan avea în jur de 65 de ani, poate chiar mai mult, așadar, o vârstă relativ înaintată pentru acea vreme. Suferise în trecut, cel puțin până pe la 1475, dar și după aceea, din pricina răniilor de la piciorul stâng căpătată la asediul Chiliei insulare, la 22 iunie 1462, când a fost „*împușcat*“ la glezna stângă, desigur, cu o pușcă grea de cetate (*Cronicile slavo-române*, p. 7, 16, 29, 44, 49, 56, 61, 70, 169, 178, traducere defectuoasă: „*tun*“, „*bombardă*“ cu care în secolul XV nu se trăgea de pe ziduri. Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 91, vorbește de o „*pușcă*“). Suferința i-a fost provocată, se pare de „o *zdrobire* a părților moi, care au lăsat în loc un ulcer cronic, alimentat eventual de un proces inflamator osos, de o osteită“ (N. Vătămanu, *Voievozi și medici de curte*, București, 1972, p. 21; T. Ghițan, Cr. Mircioiu, *Câteva precizări în jurul diagnosticului boalei lui Ștefan cel Mare*, în „Revista medico-chirurgicală“, Iași, LX (1956), nr. 3, p. 129).

Mai gravă s-a dovedit boala podagrei (guta), care a dus la depuneri articulare, agravându-se o dată cu vârsta, provocând crize foarte dureroase și în final ducând la imposibilitatea folosirii membrelor. Cu o incidență mare în Evul

Mediu, când se consuma multă carne, mai ales de vânat, ea a chinuit mulți voievozi (N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 22–24). În ultima parte a vieții Ștefan călărea greu, iar în campania din 1497 împotriva polonilor s-a deplasat cu sania. Boala sa era, așadar, destul de obișnuită în rândul voievozilor, provocând mari suferințe sau chiar moartea unora (Radu cel Mare, Radu Șerban ș.a.). Trăsăturile sale psihice (cf. Paul Ștefănescu, *Lumea văzută de medici*, București, 1991, p. 59), în esență pozitive, nu i-au fost de prea mare folos lui Ștefan și boala sa articulară s-a agravat continuu. Din 1501 solii săi străbat Europa în căutare de medici care să-i aline suferințele, poposind mai cu seamă la Veneția (1501–1504) (N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 31 și urm.).

În februarie 1502 o solie a domnului Moldovei a ajuns și la Nürnberg, cerând trimiterea unui doctor și aducând o cronică de prezentare a domnului în limba germană, care a și fost copiată în orașul german la 28 aprilie 1502, ajungând în posesia lui Hartman Schedel, medicul șef al orașului, cunoscut cosmograf al vremii, în arhiva căruia s-a păstrat (*Cronicle slavo-române*, p. 27–28). Numai că medicul destinat domnului român, Johann Klingensporn, n-a ajuns niciodată în Moldova (N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 73; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 33–36).

Din Veneția a sosit, însă, în august 1502 medicul agent (toți medicii venețieni erau agenții Signioriei!) Matteo Muriano, care la 7 decembrie același an relatează acesteia că Ștefan „arată bine la trup pentru vârsta sa dacă această meteahnă nu l-ar fi chinuit, dar sper, cu <ajutorul lui> Dumnezeu să-i aduc o ușurare, după cât pot să-mi dau seama acum la început” (*Călători străini*, I, p. 149). Acesta însă n-a apucat să-l trateze, și bolnav el însuși, cea mai mare parte a timpului, a murit în iulie 1503. Ștefan a scris atunci la Veneția că Matteo nu l-a ajutat cu nimic, cerând returnarea celor 400 de ducăți pe care i-a dat și trimiterea altui medic. Nici măcar solul trimis la Veneția după 9 decembrie 1502 pentru a-i cumpăra medicamentele prescrise de Matteo Muriano nu s-a mai întors (C. Esarcu, *Ștefan cel Mare, documente descoperite la Veneția*, București, 1874, p. 88; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 36–39). În 1503 regele Ungariei Vladislav Jagiełło îl informa pe dogele venețian că Ștefan „e chinuit de o boală lungă și e ajuns la grele bătrânețe, astfel că, chiar viața în viitor îi e nesuferită” (I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 275).

Tot mai nefericit din cauza bolii, Ștefan a trimis la Veneția pe postelnicul Tudor, care, înainte de 21 decembrie 1503, cerea un alt doctor pentru boala care acum îl împiedica pe domn să-și miște mâinile și picioarele, căci „despre restul stă bine” (C. Esarcu, *op. cit.*, p. 97). La 28 decembrie 1503 se vorbea despre Hieronimo da Cesena, Giorgio di Piemonte și Alesandro Veronese (*ibidem*, p. 99), cel dintâi fiind preferat și plecând spre Moldova cu postelnicul Teodor la 2 ianuarie 1504 (*ibidem*, p. 100).

Încă de la 25 februarie 1504 regele Ungariei se aștepta la moartea în curând a lui Ștefan cel Mare, socotind că turcii ar putea profita de aceasta pentru a ataca Transilvania (Hurmuzaki, XV¹, p. 164). În cursul anului, ambele picioare ale domnului s-au umplut de răni, și cei trei medici aflați la căpătâiul său: Hieronimo da Cesena (ce a furnizat aceste amănunte la Buda lui Leonardo da Massari, care la rândul lui le-a transmis la Veneția), chirurgul evreu al hanului Crimeei și un bărbier din Buda, au căzut de acord că trebuiau arse cu fierul înroși, tratament drastic și chinuitor, dar mai ales inutil. Pentru că, se pare, rănilor erau provocate de „grave tulburări de circulație, traduse prin edeme ale părților declive. În aceste condiții, pielea gambelor dispunea de rele condiții de apărare, fiind supusă infecțiilor” (N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 44), ceea ce explică de ce domnul „avea picioarele acoperite de răni” (C. Esarcu, *op. cit.*, p. 102). Cauterizarea rănilor n-a făcut decât să-i apropie sfârșitul (Hurmuzaki, VIII, p. 40–41; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 42–44), care s-a produs, cum am văzut, la 2 iulie 1504.

- 3 Deși i s-a atribuit asocierea la domnie a fiului său cel mare legitim, Alexandru, încă din 1464, când e amintită în documente „credința” acestuia (Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare*, p. 197, nota 118), în realitate, Ștefan cel Mare nu și-a asociat pe nimeni la domnie, cea mai mare a acesteia, până în 1498. Nu numai că lui Alexandru (care și-a spus doar el însuși „voevod” în unele inscripții, cf. Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 380; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, București, 1908, p. 24) și celorlalți fii nu li se acordă în acte titlul de „voevod”, ceea ce indică, de obicei, asocierea la domnie, titlu pe care tatăl său Bogdan II i-l atribuisese lui Ștefan (cf. *supra*), ci în legătură cu toți fiii săi se menționează în documentele domnești doar „credința” acestora, ceea ce întărește garantarea prevederilor actului și nicidecum nu indică asocierea la domnie. În plus, nu s-a observat până acum nici faptul că această „credință” e menționată în actele domnului imediat după nașterea fiecărui fiu, începând cu Alexandru (1464–1496), la 28 aprilie 1464 (*D.R.H.*, A, II, p. 170–171), ceea ce, legat de nou născuți și apoi de anii copilăriei lor, arată că era doar un element formal.

Abia de la 24 septembrie 1498, cu șase ani înaintea morții, Ștefan cel Mare își asociază la domnie pe ultimul său fiu rămas în viață, Bogdan Vlad, care o dată cu schimbarea numelui în Bogdan simplu, primește și calitatea de „voevod” (*D.R.H.*, A, III, p. 408) și își atarnă pe unele acte solemne pecetea alături de cea a tatălui său (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 124; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 54–57, 59; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 284 și nota 1. C. Cihodaru, *Pretendenții la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „AIIAI”, XIV (1977), p. 104–105, crede că au fost doi frați: Bogdan și Bogdan-Vlad (1481–1497); opinie contrară la Constantin

Burac, *Bogdan-Vlad urmașul lui Ștefan cel Mare*, în *idem*, XXV¹ (1988), p. 247–252). La 7 decembrie 1502 venețianul Matteo Muriano îl numește chiar „domnul Bogdan voievod” (*Călători străini*, I, p. 149), folosind titlul pe care îl auzea la curtea de la Suceava. Pe plan extern numele de Bogdan era, de altfel, mereu asociat cu cel al tatălui său, în ultimii ani de viață ai acestuia (Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea cel Orb, 1504–1517*, București, 1910, p. 22).

- 4 Ștefan cel Mare „a fost îngropat în mănăstirea zidită de dânsul, la Putna”, consemnează fără alte detalii *Letopisețul de la Putna Nr. II*, apoi în cuvinte asemănătoare traducerea sa de pe la 1770 și *Cronica moldo-polonă*, având la bază un letopiseț de același tip (*Cronicile slavo-române*, p. 60, 66, 73, 172, 182). Doar Grigore Ureche, prelucrând în secolul XVII un text de acest tip, adaugă, după obiceiul său, câteva detalii care îi aparțin: „Iară pre Ștefan vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere în mănăstire în Putna, care era zidită de dânsul. Atâta jale era, de plângea toți ca după un părinte al său, că cunoștia toți că s-au scăpatu de mult bine și de multă apăratură” (*Letopisețul*, p. 120).

Mormântul său cu lespede din marmură de Carrara (182/170/15 cm), așezată pe un soclu înalt (170/70 cm), tot din marmură, ambele împodobite cu elegante motive vegetale, dominate de pomul vieții și al frunzelor de stejar cu ghindă, plasat sub un baldachin înălțat în 1934, din resturile altuia, se află, într-adevăr, în partea de sud a gropniței bisericii mănăstirii Putna (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 267–269).

Biserica fiind concepută și folosită ca lăcaș de veci al familiei lui Ștefan cel Mare, până la nepotul său Ștefan cel Tânăr, a păstrat, în ciuda transformărilor sale care au început după mijlocul secolului XVII (Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, p. 55 și urm.), neatins mormântul lui Ștefan cel Mare până la 1758. Lespedea funerară a fost confecționată încă din timpul vieții voievodului, între 1492 și 1504, data morții sale rămânând ulterior necompletată, cum se întâmpla de obicei în astfel de cazuri (*ibidem*, p. 54, 589–594, cu bibliografia problemei; *idem*, *Mormintele voievodale de la Putna*, în „MMS”, LVIII (1982), nr. 3–4, p. 252–257. Cf. și Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 716; fig. 667–668, p. 717–718; N. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*, p. 19; Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 38–39; Dionisie Olinescu, *Mormântul lui Ștefan cel Mare*, București, 1898).

Tot la Putna s-a păstrat, cum am văzut, și acoperământul pentru mormântul lui Ștefan cel Mare, lucrat, după inscripția sa, în mănăstire, din porunca lui Bogdan III, unde se consemnează domnia de „47 de ani și trei luni” și data morții tatălui său, suplinind faptul că aceasta nu e completată și pe lespedea funerară pe care o îmbrăca (*Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 310). Menit să acopere întregul mormânt, inclu-

siv soclul, a fost croit din brocart italian și catifea cu fir de aur, căptușit cu mătase roșie, fiind considerat „cea mai somptuoasă țesătură din câte există la Mănăstirea Putna” (Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, p. 277–280).

Deși ultimul document păstrat de la Ștefan cel Mare este din 7 octombrie 1503 (*D.R.H.*, A, III, p. 526–530), nici o altă știre ulterioară, referitoare la sănătatea sa, cum am văzut, sau la reglementarea succesiunii (cf. *infra*) nu arată că domnul ar fi părăsit spre sfârșitul vieții reședința domnească de la Suceava. Pornind însă de la constatarea comisiei austriece condusă de Anton Schönbach, care, între 11 și 17 noiembrie 1856, a deschis și cercetat mormintele din biserica mănăstirii Putna, aflând rămășițele lui Ștefan cel Mare înmormântate fără sicriu, pe 13 bare de fier fixate de-a latul și craniul așezat pe un postament de cărămizi, scheletul fiind învăluit într-o mantie cu o cruce de aur brodată în dreptul pieptului (Claudiu Paradais, *Mormintele voievodale de la Putna*, p. 264), altfel spus, considerându-se aceasta o înmormântare de călugăr, s-a formulat mai nou ipoteza, susținută și de unele materiale folclorice, că la sfârșitul vieții marele domn s-ar fi călugărit, fiind chipurile îngropat pe ascuns, într-un „secret ermetic”, de unde și lipsa conservării ceremoniei funerare de către cronicarii moldoveni (Silviu N. Dragomir, *Mistere*, București, 1998, p. 183–186, 207–215), deși am văzut că Grigore Ureche tocmai la această ceremonie se referă.

În realitate, domnii români nu obișnuiau să se călugărească înaintea morții, precum regii sârbi, decât în cazuri impuse (Alexandru Lăpușneanu, cf. *infra*). În ceea ce-l privește pe Ștefan cel Mare însă, ținând seama de particularitatea, că la 30 iunie 1504, cu două zile înainte morții pe care, probabil, o presimțea, a renunțat formal la domnie, pentru a impune în aceeași zi alegerea ca domn a fiului său Bogdan (cf. *infra*), este posibil ca el să fi acceptat de formă călugărirea, pentru a nu exista oficial doi domni în același timp, astfel explicându-se înmormântarea sa călugărească, lipsită de sicriu, fără însă ca urmașul său să renunțe, expresie a compromisului, la bogatele haine domnești cu care și-a împodobit părintele decedat și la alte obiecte prețioase depuse în mormânt. De altfel, exista și un precedent, e drept feminin și datorat, desigur, obiceiului sârbesc al capetelor încoronate, amintit mai sus, cel al ultimei soacre a lui Ștefan, Maria Despina (= fiică de despot sârb), văduva lui Radu cel Frumos, decedată la 11 mai 1500 și înmormântată în același fel călugăresc tot la Putna (*Cronicile slavo-române*, p. 13, 22; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, p. 52).

Așa-zisa tăcere a cronicarilor, cu excepția lui Grigore Ureche, desigur, despre ceremonia înmormântării lui Ștefan cel Mare se încadrează însă firesc în obiceiul celor din secolele XV–XVI de a consemna doar evenimentul în sine, în stilul analelor, lăsând la o parte detaliile ceremoniilor, cunoscute contemporanilor lor, și care, de altfel, se păstrau tradițional neschimbate timp de secole.

La care se adaugă și faptul că letopisețele interne s-au păstrat în copii ulterioare, pe măsura înaintării în timp copiștii înlăturând după interesul și bunul lor plac, multe date și detalii, care în acest fel s-au pierdut. Astfel, chiar în versiunea păstrată a cronicii domnești, care se încheie cu anul 1507, lipsește tocmai mențiunea locului unde a fost îngropat Ștefan cel Mare (*Cronicile slavo-române*, loc. cit.), ceea ce e greu de crezut că s-ar fi putut întâmpla în manuscrisul original, pierdut, al cronicii oficiale.

Pentru prima dată mormântul lui Ștefan cel Mare a fost deschis la 19 februarie 1758 de către Dumitru Lascarache, ispravnicul Sucevei, din ordinul lui Scarlat Ghica, căruia i s-a vorbit despre mormântul marelui domn într-un context tensionat, existent în cadrul mănăstirii, în legătură, desigur, cu proiectul mitropolitului Iacov Putneanul de a reface mănăstirea în acel moment ruinată. În mormânt au fost găsite atunci pietre prețioase, inele, fire și bolduri de aur și altele, care au fost folosite, după porunca mitropolitului la împodobirea coroanelor Maicii Domnului și a Pruncului Iisus, realizate de argintarul Rafail în același an, care se păstrează și astăzi în Muzeul Mănăstirii (Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 46–48, 549–551). Din nefericire acest gest ne-a privat de cunoașterea directă a podoabelor, și mai ales a inelelor din mormântul marelui Ștefan.

Un secol mai târziu mormântul lui Ștefan cel Mare a fost din nou deschis, de data aceasta, cum am văzut mai sus, de către o comisie austriacă, condusă de Anton Schönbach, la cererea starețului Artimon Bortnic. Aceasta a avut loc între 11 și 17 noiembrie 1856, cu asistența călugărilor și a altor vizitatori, între care și a parohului de Putna, Irachie Porumbescu, după care cele găsite au fost consemnate în protocolul din 2 decembrie același an. Potrivit acestuia, scheletul lui Ștefan indica o statură mică, cum relatase pe baza tradiției și Grigore Ureche („om nu mare de statu“; *Letopisețul*, p. 120), fiind înfășurat într-o mantie de stofă scumpă, cu o cruce de aur brodată în dreptul pieptului (Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 50–52; idem, *Mormintele voievodale de la Putna*, p. 258–262; 264–265; cf. și N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 311–312, care însă nu cunoaște deschiderea mormântului de la 1758). De altfel, Irachie Porumbescu, tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu, a și scris cu multă simțire despre deschiderea mormintelor din biserica de la Putna: *Dezmormântarea domnitorilor Moldovei în catacombele Monastirei Putna*, în „Gazeta de Moldavia“, 1856, p. 388, și în *Calendarul pentru români pe 1857*, p. 73–75 [cf. și Mihai C. Dorin, *Imaginea trecutului în periodicele românești (1829–1859)*, în „CI“, S.N., XII–XIII (1981–1982), p. 365].

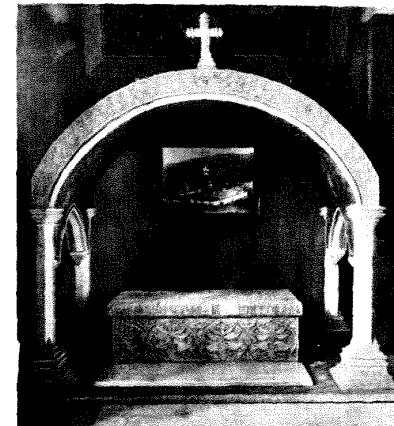
De atunci mormântul nu a mai fost redeschis și rămășițele lui Ștefan cel Mare se odihnesc aici netulburate. La Putna nu s-a ridicat un monument întru amintirea mormintelor domnești aflate aici, cum propusese comisia austriacă de la 1856, în schimb, marele Ștefan a fost de nenumărate ori omagiat în acest loc, cu semnificații istorico-naționale, îndeosebi în 1871, 1904, 1954, 1957,

1966 ... (cf. și Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 146–183; Al. Zub, *Ștefan cel Mare și renașterea națională românească*, în „MMS“, LVIII (1982), p. 234–251; Anghel Popa, *Contribuția Iașilor la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare* (1904), în „AIIAI“, XXXI (1994), p. 385–393 etc.).

Recunoscându-i-se în timp marile merite în apărarea „legii“ creștine și întărirea Bisericii ortodoxe [cf. *Ștefan cel Mare și Sfânt, binecredincios domn și apărător al dreptei credințe*, în „BOR“, LXII (1954); A.V. Boldur, *Biserica în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în idem, LXXXII (1964), nr. 7–8; Paul Mihail, *Relații externe bisericești ale lui Ștefan cel Mare*, în „MMS“, XXXIII (1957), nr. 3–4; Al.I. Ciurea, *Binecredinciosul voievod Ștefan cel Mare făuritor de cultură și artă*, în idem, LVIII (1982), nr. 3–4, p. 212–220; Vasile M. Demciuc, *Binecredinciosul domn și apărătorul dreptei credințe — Ștefan cel Mare și Sfânt*, în „Suceava“, Iași, XXII–XXIII (1995–1996), p. 255–270], Sfântul Sinod al Bisericii autocefale românești, considerând că Ștefan cel Mare îndeplinește condițiile de fond pentru trecerea sa în rândul sfinților, l-a canonizat în 1992, act prin care „se pecetluiește sinodal cultul, pe care, de veacuri, poporul român îl aduce slăvitului nostru domnitor, se toarnă pentru eternitate untdelemnul dragostei, al proslăvirii și al venerației în cinstita candelă de la mormântul Sfântului voievod și erou de la Putna străbună“ (Nestor Vornicescu, *Sfântul voievod Ștefan cel Mare. Cuvânt de preamărire*, Craiova, 1992, p. 33–37).

„Dreptcredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt“ se prăznuiește în calendarul ortodox pe 2 iulie (Emil Preda, *Dicționar al Sfinților Ortodocși*, București, 2000, p. 273–275).

BOGDAN III

**Data nașterii 1479 iunie 16¹.
1504 iunie 30²–†1517 aprilie 22³.
□ Mănăstirea Putna⁴.**

- 1 Ultimul fiu legitim în viață al lui Ștefan cel Mare și al doamnei Maria Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, capturată împreună cu mama sa, Maria Despina, la 24 noiembrie 1573, la castelul Dâmbovița (București), cu care Ștefan s-a căsătorit la 19 decembrie 1477 (*Cronicile slavo-române*, p. 31, 34), a fost inițial numit Bogdan Vlad în documentele interne până la 1498, cu nume dublu moldo-muntean, cum îi erau și părinții; Vlad fiind onomastic tradițional în familia Drăculeștilor. Din 1498, el e numit însă în documente doar Bogdan, adăugându-i-se și titlul de voievod (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 124; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 284), indicând o asociere la domnie (cf. *supra*). Bogdan s-a numit el însuși ca domn, și astfel a fost numit din 1498 înainte nu doar în actele interne, ci și în cronici și inscripții [„Io Bogdan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Ștefan voievod, nepotul lui Radu voievod (cel Frumos — n.a.)”, pe o dveră din 15 august 1510 dăruită mănăstirii Putna, iar pe broderia care acoperea mormântul mamei sale la Putna putem citi că „Acest acoperământ l-a împodobit Io Bogdan voievod, din mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei, fiul lui Ștefan voievod, nepotul lui Radu voievod și l-a pus pe mormântul întru sfințenie răposatei sale mame, Maria, doamna lui Ștefan voievod, în anul 7021 (= 1513), ianuarie 30” (Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 242, 280). De aici rezultă limpede că Bogdan, fiul Mariei și nepotul lui Radu cel Frumos și Bogdan Vlad sunt de fapt aceeași persoană (cf. și Constantin Burac, *Bogdan-Vlad urmașul lui Ștefan cel Mare*, în „AIIAI”, XXV¹ (1988), p. 247–252, împotriva părerii lui C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „AIIAI”, XIV (1977), p. 104–105, care considera că Bogdan Vlad și Bogdan III erau personaje diferite].

S-a născut la 16 iunie 1479, după relatarea precisă a *Cronicii moldo-germane* (*Cronicile slavo-române*, p. 34). La 7 decembrie 1502 medicul agent venețian Matteo Muriano nu greșea decât cu un an și jumătate în plus vârsta sa, scriind că „domnul Bogdan voievod, urmează domnului, tatăl său, e sfios ca o fată și e bărbat viteaz, prieten al virtuților și al oamenilor virtuți, este tânăr ca de vreo 25 de ani” (*Călători străini*, I, p. 149). El face această apreciere chiar din Suceava, unde îl cunoscuse bine pe Bogdan, și, deși medic, nu remarcă vreo infirmitate pe fața lui Bogdan. Este vorba despre pierderea unui ochi, s-a spus de către istorici, în bătălia din Codrul Cosminului, din 1497, când ar fi avut 17 ani, sau în vreo altă luptă [cf. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 262, care afirmă că prin pierderea unui ochi Bogdan „arăta lumii o față mai puțin atrăgătoare”. Virgil Pâslariuc, *Marea boierime moldoveană și raporturile ei cu Bogdan al III-lea (1504–1517)*, în „Ioan Neculce”, Iași, II–III (1996–1997), p. 3, nota 29, crede a desluși în portretul lui Bogdan III din biserica de la Dobrovăț „disproporția dintre mărimea ochilor domnului “ (?)].

Dar în 1503, la câteva luni după relatarea lui Matteo Muriano, „regele romanilor” sau „viitorul împărat” cum era numit neoficial, de obicei, Maximilian I de Habsburg, cavalerul „fără bani”, dar cunoscut pentru dorința de a se înconjura mereu de cavaleri strălucitori, a trimis un sol anume la Suceava pentru a-i cere lui Ștefan cel Mare să-i trimită fiul, pe Bogdan, spre a face parte din suita sa, cu care urma să meargă la Roma pentru a primi din mâna papei coroana imperială: „am dori să-l primim cu drag, întrucât am vrea să-l avem în suita noastră în această călătorie; rugămintea noastră către el (Ștefan cel Mare — n.a.) ar fi, deci, să ne trimită pe fiul său (împreună cu slujitorul lui, care se află în drum spre curtea noastră) și să-i îngăduie să vină cu noi la Roma. În acest scop noi am fi dispuși să-l întreținem cu toate cele necesare” (Ștefana Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg*, în *lumina unui nou izvor*, în „RdI”, XXVIII (1975), p. 98). Cum Bogdan avea atunci 24 de ani, era vorba de participarea sa în calitate de cavaler, reprezentant al tatălui său, la cortegiul de încoronare a lui Maximilian I, care însă nu s-a mai format, acesta fiind încoronat ca împărat abia în 1508. Este greu de crezut că „viitorul împărat”-cavaler ar fi solicitat participarea la o astfel de acțiune solemnă a unui tânăr chior și desfigurat.

De altfel, izvoarele interne contemporane nu amintesc despre vreun defect fizic al său, care, de altfel, ar fi putut fi speculat de adversarii săi cu prilejul alegerii ca domn. Doar relatări polone ulterioare afirmă, pentru o perioadă mai târzie, că ar fi avut un singur ochi („monoculus”), ceea ce l-ar fi făcut diform, dar aceasta în legătură cu refuzul Elisabetei, sora regelui Poloniei Sigismund I, de a-l lua în căsătorie, în spatele căruia se afla însă și o mult mai serioasă motivație politică, ceea ce a provocat, de altfel, sângerosul război moldo-polon din

1506–1510 (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 117–119).

După ce A.D. Xenopol exclusese posibilitatea ca Bogdan să fi fost „orb de un ochi” (cf. și Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea cel Orb, 1504–1517*, București, 1910, p. 24), pentru că atunci nu ar fi putut ocupa scaunul domnesc, propunând să fie socotit „încrucișat” (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 421), I. Ursu se întreba pe bună dreptate în 1925: „Nu înțeleg de ce i se dă în manuale numele de „Orbul”, „Chiorul” sau „Încrucișatul”, cu atât mai mult că afirmarea cronicarilor poloni, cari îl arată cu un singur ochi (monoculus), nu e confirmată de izvoarele noastre [...] Mi se pare o impietate numirea de „Orbul”, cu atât mai mult că nu se poate dovedi că a fost orb” (*Ștefan del Mare*, p. 284, nota 3).

De fapt, porecla cea mai răspândită i-a fost statornicită abia în secolul XVII de către Grigore Ureche, care îl numește „*Bogdan-vodă cel Grozav* (= groaznic la înfățișare) și *Orbu*”, „*Bogdan vodă cel Orb și Grozav*”, explicând: „*că au fostu Bogdan vodă grozav la față și orb de un ochiu*” (*Letopisețul*, p. 121, 135, 136. Încă nu pătrunsese în limbă turcismul „chior”). Prin aceasta însă, după obiceiul său, cronicarul moldovean nu face decât să amplifice știrea preluată din izvoarele narative polone folosite la redactarea letopisețului său, despre așa-zisa lipsă a unui ochi la Bogdan III, cel puțin slutenia feței lui Bogdan fiind o simplă invenție a sa. Interesant este că în timpul său, înaintea domniei, i s-a spus „Ciobanu”, din motive astăzi necunoscute, o relatare din 3 februarie 1501 vorbind de *Bogdan zis Ciobanu* (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 54–56).

Reprezentările lui Bogdan în frescele de la Sfântul Nicolae din Dorohoi, Sfântul Ilie din Suceava și mănăstirea Dobrovăț (I. Ursu, *op. cit.*, p. 285, 291, 297), sau cea mai puțin cunoscută de pe dăruia din 15 august 1510, dăruită de el mănăstirii Putna (Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 239, fig. 68) ne înfățișează un tânăr cu o figură frumoasă, fără nici un defect ocular evident. Este, așadar, posibil să fi suferit de ceea ce s-a apreciat a fi „boala de ochi a Mușatinilor”, glaucomul, care „pare a fi ereditară și poate să afecteze la început un singur glob ocular. Ea este caracterizată prin hipertensiune intraoculară, care duce încet și progresiv la o scădere a acuității vizuale până la cecitate”. De altfel, de aceeași boală de ochi au suferit atât fiul cât și nepotul său, Alexandru Lăpușneanu și Bogdan Lăpușneanu (Paul Ștefănescu, *Lumea văzută de medici*, București, 1991, p. 61–62).

- 2 Deși din 1498 Bogdan fusese asociat la domnie de către tatăl său (cf. *supra*), starea de evidentă slăbiciune fizică a lui Ștefan cel Mare a pus pe plan intern și extern problema succesiunii sale încă de la începutul anului 1504, când se iviseră mai mulți candidați, fiecare susținut de Poartă, respectiv de Polonia sau

Ungaria, Ștefan cel Mare preferând însă pe Bogdan (C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, p. 103 și urm.; Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea cel Orb*, p. 23; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 73–74). După operația de ardere a rănilor de la picioare, când zilele lui Ștefan, ținut la pat, erau numărate, boierii din sfatul domnesc s-au împărțit în trei tabere, unii susținând candidatura lui Bogdan, dorită de tatăl său și sprijinită de regele Ungariei Vladislav Jagiełło, alții pe cea a unui fiu mai mic, care se afla pe lângă sultan (pe care istoricii l-au identificat cu Ștefan Lăcustă, de fapt nepot de fiu al lui Ștefan cel Mare), trimis în vară de la Constantinopol cu steag de investitură pentru domnia Moldovei, împreună cu logofătul Tăutu, care dusese tributul, și „*nu puține trupe turcești*” de la Dunăre. Iar o a treia categorie de boieri, destul de însemnată, dorind alegerea lui Luca Arbore, portarul („*căpitanul*”) Sucevei.

După aproape o lună de la evenimente, la 26 iulie 1504, aflat la Buda, medicul Leonardo de Massari mărturisește că doar cu două zile înaintea morții sale, așadar la 30 iunie 1504, Ștefan cel Mare a împus alegerea la domnie a lui Bogdan (îl numește „*fiul care e în Moldova și e primul născut*”, se înțelege, aflat atunci în viață), ținând seama de teama generală ca sultanul să nu profite pentru a-și instala protejatul. Ajungând acestea la urechile lui Ștefan, care era în preajma morții, înaintea acesteia el s-a dovedit a fi „*și teribil și prudent, la fel ca atunci când era în viață și sănătos*”, cerând să fie dus „în tabără” (*in campum*), unde erau toți ai săi, adică unde se ținea sfatul dregătorilor, desigur lărgit. Aici a poruncit să fie tăiați (decapitați) conducătorii ambelor grupări boierești, ostili dorinței sale (între care însă nu s-au aflat mari dregători), după care s-a adresat pe scurt celor prezenți, propunându-le în locul său, ca unul care mai avea puțin de trăit, un domn vrednic de domnie și de apărare a țării. O parte din boierii opozanți a fugit în Polonia și Țara Românească (I. Minea, în „*CI*”, II–III (1926–1927), p. 265–267; IV (1928), nr. 2, p. 195–197), iar Luca Arbore a scăpat închizându-se în cetatea Sucevei.

Drept urmare, cei rămași l-au ales domn pe Bogdan, care în aceeași zi de 30 iunie 1504 a fost așezat pe tronul Moldovei chiar de Ștefan, primind jurământul de credință al participanților la adunare. După care Ștefan cel Mare s-a înapoiat în patul său, unde peste două zile a și murit (C. Esarcu, *Ștefan cel Mare, documente descoperite la Veneția*, București, 1874, p. 103; Hurmuzaki, VIII, p. 40–41). Două săptămâni mai târziu, la 15 iulie 1504, aceste evenimente dramatice erau cunoscute și de regele Poloniei Alexandru Jagiełło, care le relatea episcopului de Warmia (P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „*AAR*”, M.S.I., S. III, t. XV, 1934, p. 74–76. Cf. și Virgil Pâslariuc, *op. cit.*, p. 3–6). Un ecou deformat al participării lui Ștefan cel Mare la sfatul lărgit, înaintea morții sale, apare peste aproape un veac și jumătate și în letopisețul lui Grigore Ureche. Numai că aici acesta ar fi fost convocat chiar de Ștefan și „învățătura” acestuia pentru urmașul său ar fi fost de a închina țara

turcilor (*Letopisețul*, p. 121); deși Ștefan plătise haraciul încă din primul an de domnie, iar la 1486 încheiase chiar „pace” cu sultanul.

E adevărat că domnia lui Bogdan III începută la 30 iunie 1504 (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 74) n-a fost scutită, încă din iulie, de amenințarea unei invazii turcești (Hurmuzaki, XV¹, p. 165) și de loviturile unor pretenedenți (N. Iorga, *Îndreptări și întregiri la istoria românilor după acte descoperite în arhivele săsești*, I Brașovul, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXVII, 1905, p. 123). Însă Bogdan III s-a dovedit a avea reale calități de domn, după aprecierea lui Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 135) fiind „puțin dispărțitu de firea tătâne-său, că de n-au ajunsu anii, iară lucruri mari apucase”, izbutind să facă față în cursul domniei sale unor probleme asemănătoare celor care au stat în fața marelui său părinte.

Ca și Ștefan cel Mare, a fost un războinic și un cavaler viteaz în luptele cu polonii și tătarii. Peste mai bine de un secol, același Grigore Ureche a cules la Liov de la polonii din vremea sa, tradiția, că atunci când a asediat orașul în vara lui 1509, „singur Bogdan vodă cu capul său au lovit cu sulița în poarta Liovului, care lucru și astăzi să cunoaște semnul. Și nici lésii nu tăgăduiescu de aceasta, ci încă ei mai tare mărturisescu că au fost adevărat așa” (*ibidem*, p. 139). Ureche insistă evident, însă nu explică semnificația acestui gest, cunoscută desigur contemporanilor săi, dar astăzi neînțeleasă istoricilor români. Ca atare, o explic pentru prima dată, cu acest prilej. Este vorba de gestul cavaleresc, specific medieval, prin care, înaintea oștii sale, Bogdan, atunci în vârstă de 30 de ani, provoacă la duel între armate, pe comandantul oștii adverse, castelanul Liovului.

- 3 A murit tânăr, în aprilie 1517, la numai 38 de ani, din cauze practic necunoscute astăzi, fiind apreciat de Grigore Ureche: „nu cu puțină laudă pentru lucrurile cele vitejești ce făciia, că nu în beții, nici în ospéte petrecea, ci ca un stejar în toate părțile priveghiia, ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său” (*ibidem*, p. 143). Probabil o boală sau accident, cu urmări rapide, de vreme ce nu știm nimic despre chemarea unor medici.

Data de lună diferă însă în izvoare. Lespedea sa de mormânt din biserica mănăstirii Putna arată că „s-a strămutat la veșnicile lăcașuri în anul 7025 (= 1517), aprilie 20, la miezul nopții” (Claudiu Paradais, *Comori ale spirituității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 597, cu bibliografie, p. 597–598).

Letopisețul Putna II (redactat îndată după 9 august 1518, deci la puțin timp după eveniment, și probabil chiar înainte de cioplirea și așezarea pietrei funerare a lui Bogdan III, pentru că altfel ar fi ținut desigur seama de data înscrisă pe aceasta, sau ar fi contribuit la punerea de acord a ei cu cea cunoscută călugărilor de la Putna, autorul său fiind chiar unul dintre aceștia) arată că Bogdan voievod „a domnit 12 ani și 9 luni și 3 săptămâni și a răposat în anul 7025

<1517> aprilie 22”, indicând detaliat locul mormântului în biserică și încheind cu formula „*Vecinica lui pomenire*”, ceea ce constituie încă un indiciu scris că însemnarea a fost făcută îndată după moartea domnului.

Spre deosebire de majoritatea istoricilor perioadei, care au acceptat mecanic data de lună înscrisă pe lespedea funerară, care în realitate, putea fi dăltuită greșit de către pietrar, din multe motive, consider că data consemnată de *letopisețul* de la Putna este cea reală. Călugării de aici însărcinați tocmai cu „*pomenirea*” domnului decedat, care cel puțin o perioadă după moartea personajului se respecta foarte strict, *trebuie să fi știut exact ziua morții acestuia*, pentru că toate slujbele de pomenire, care în biserica ortodoxă se succed după un tipic bine statornicit, încărcat de semnificații religioase (cf. S.A. Arhanghelow, *Misterele vieții viitoare*, Iași, 1997, p. 80–83), pornesc tocmai de la această zi a morții celui pomenit, ceea ce până acum nu a fost luat în considerare!

De altfel, și calculul răstimpului domniei lui Bogdan este riguros exact în *Letopisețul Putna II*, el fiind preluat și în cronica lui Grigore Ureche [în *Cronica moldo-polonă*, redactată în 1564–1565, pe baza unor *letopisețe* interne, autorul polon greșește denumirea lunii, nu însă și a datei lunare, afirmând că Bogdan III a murit la „22 august” 1517, *Cronicile slavo-române*, p. 183, la care editorul izvorului, P. P. Panaitescu, adaugă în notă propria sa eroare, socotind că „el domnește în realitate 13 ani și o lună” (!)].

Contemporan evenimentelor, ieromonahul Macarie de la mănăstirea Neamț, viitorul episcop de Roman, consemnează în cronica sa că Bogdan III a murit „în luna aprilie”, fără a ști data lunară, adăugând însă că „l-a aflat sfârșitul vieții la Huși” (*Cronicile slavo-române*, p. 78, 92). Aceeași informație despre locul morții apare și la Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 143), numai că acesta, folosind un *letopiseț* care nu e din seria celor de la Putna, înregistrează o altă zi a morții lui Bogdan și chiar a orei când aceasta a survenit, față de cea înscrisă pe lespedea funerară „s-au pristăvit în anii 7025, aprilie în zile 18, în ceasul cel dintâi al nopții, în târgu în Huși”. De la Grigore Ureche data de 18 aprilie 1517 a trecut și la Nicolae Costin (*Letopisețul*, p. 343).

În absența documentelor interne pentru această perioadă [ultimul document cunoscut de la Bogdan III este din 17 ianuarie 1517, iar cel dintâi de la urmașul său, Ștefan cel Tânăr, din 7 octombrie același an (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 106–109)], nu avem nici un element care să încline spre acceptarea datei de 18 aprilie 1517, înregistrată de *letopisețul* lui Grigore Ureche, rămânând mai departe la părerea că data corectă a morții lui Bogdan III, survenită la Huși în împrejurări necunoscute, este cea înregistrată de anonimul călugăr-cronicar de la Putna, 22 aprilie 1517.

- 4 După însemnarea contemporană a *Letopisețului Putna II*, Bogdan III „a fost îngropat în mănăstirea Putna în pronaosul cel mare în partea dreaptă” (*Cro-*

nicile slavo-române, p. 60, 66), acolo unde mormântul său este și astăzi. Deasupra sa, un soclu înalt (169/53 cm), decorat cu motive vegetale, susține lespedea de gresie (182/75/18 cm), împodobită cu aceleași motive vegetale, totul plasat „în deschiderea unui arcosoliu, amplificat spre interiorul bisericii de un chivot, cu arc în acoladă gotică”, pe care este plasată stema Moldovei (Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, p. 596–598, cu bibliografia problemei).

Mormântul a rămas intact până în perioada 11–17 noiembrie 1856, când comisia austriacă condusă de Anton Schönbach l-a deschis pentru întâia oară, în fața călugărilor și a unor invitați din afară, o dată cu cea mai mare parte a mormintelor voievodale din biserica mănăstirii Putna (cf. *supra*, despre mormântul lui Ștefan cel Mare). Protocolul comisiei din 2 decembrie 1856 consemnează că în lăcașul de veci al lui Bogdan III s-au aflat rămășițele unui inventar bogat, încă o mărturie a strălucitoarei civilizații românești de la începutul secolului XVI: părți dintr-o „mantie foarte somptuoasă” cu fir de aur și de argint, o coroană de catifea dublată cu mătase vișinie și împodobită cu 52 de ornamente triunghiulare de aur și 24 septagonale din acelaș metal, toate încrustate cu câte o piatră roșie, două închizători de mantie „din aur masiv”, „în formă de struguri”, și trei inele de aur, primul „alcătuiind un cerc solid, lat, pe fața căruia se văd două încrustături la margine și un desen gravat în formă de plasă; al doilea inel, gros, lucrat în aur, este prevăzut sus cu un topaz, iar lateral cu un rubin mai mic neșlefuit și un smaragd. Pe lângă acestea, este împodobit și cu o gravură în formă de arabesc; al treilea inel — cel mai mare — este prevăzut sus cu o cornalină în care este gravat un zimbri (de fapt un bour — *n.a.*), stema veche moldovenească. Părțile laterale ale acestui inel sunt gravate cu arabescuri simple” (*ibidem*, p. 51. Cf. și idem, *Mormintele voievodale de la Putna*, în „MMS”, LVIII (1982), nr. 3–4, p. 262–263).

Resturile mortuare aflate în acest al treilea mormânt cercetat au fost așezate într-un sicriu nou și închise la loc în mormânt, în timp ce piesele metalice de inventar, împreună cu cele descoperite în celelalte morminte domnești au fost atunci, la 1856, sigilate într-un dulap al mănăstirii, unele păstrându-se până astăzi (inelul sigilar cu un bour alergând al lui Bogdan III reprodus de Emil Vîrtosu, în *D.I.R., Introducere*, II, p. 592, fig. 14, 15).

ȘTEFĂNIȚĂ (ȘTEFAN CEL TÂNĂR)

1517 aprilie 22¹ – † 1527 ianuarie 14².

□ Mănăstirea Putna³.

- 1 Întâiul născut al lui Bogdan III, dintr-o legătură nelegitimă cu o oarecare Stana, cu care ulterior a avut și alți copii (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 75; Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517–1527)*, București, 1972, p. 16; Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea cel Orb (1504–1517)*, București, 1910), a fost surprins de moartea neașteptată a tatălui său la o vârstă fragedă, care însă nu poate fi stabilită cu precizie (cf. N. Grigoraș, *Ștefan vodă cel Tânăr și Luca Arbore*, în „AIIAI”, IX (1972), p. 3), înainte de a fi măcar asociat la domnie. De unde și numele Ștefan voievod cel Tânăr pe care i-l dă contemporanul său, ieromonahul-cronicar Macarie de la Neamț (*Cronicle slavo-române*, p. 78, 92), *Letopisețul Putna II* (*ibidem*, p. 60, 66) și cronica lui Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 139, 143, 145–147), pentru ca rude apropiate să-l numească spre sfârșitul secolului XVI Ștefăniță (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 77), diminutiv folosit desigur în familie.

Nefiind fiu legitim, data nașterii nu i-a fost consemnată în cronici, părerile contemporanilor despre vârsta sa fiind aproximative. Astfel, Macarie știa că la luarea domniei în aprilie 1517 avea 9 ani (*Cronicle slavo-române*, p. 78, 92), fiind deci născut în 1508; ambasadurul ducatului Modena în Polonia considera la 13 iulie 1521 că „acum este de 18 ani”, plasând, așadar, nașterea sa în 1503; un izvor polon din 1517 menționa că la luarea domniei avea 11 ani (Hurmuzaki, II³, p. 248), fiind astfel născut în 1506, părere exprimată indirect și de nuntial papal de la Buda, la 18 iunie 1526, când afirma că era atunci de vârsta regelui Ungariei Ludovic II, care se născuse în 1506 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 77). În sfârșit, Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 139) înregistrează știrea că după campania în Polonia din iunie 1509, tatăl său Bogdan III „ș-au luat doamnă din țară și au făcut pre Ștefan vodă cel Tânăru”; se înțelege nașterea acestuia din urmă putând fi plasată cel mai devreme și prima parte a anului

1510 (știre contestată însă, fiind vorba de căsătoria lui Bogdan cu doamna Nastasia, care nu era mama lui Ștefăniță, cf. Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 75).

Așadar, lăsând la o parte relatarea târzie și confuză a lui Grigore Ureche, contemporanii lui Ștefăniță au plasat nașterea sa în 1503, 1506 și 1508. Dintre acești ani mai multă credibilitate au ultimii doi, deoarece polonii, care îi atribuiau la venirea sa în scaun 11 ani, erau vital interesați să cunoască cât mai aproape de realitate vârsta noului domn al Moldovei, ai cărui înaintași se dovediseră inamici redutabili, iar Macarie, care considera că în 1517 Ștefăniță avea 9 ani, era un contemporan și încă singurul dintre autorii știrilor amintite trăitor în Moldova.

După obiceiul medieval românesc ridicarea la domnie a lui Ștefăniță a avut loc chiar în ziua morții tatălui său, la 22 aprilie 1517, desigur la Huși, unde s-a produs decesul lui Bogdan III. Ambele letopisețe de la Putna sunt de acord cu această dată: „În anul 7025 <1517> aprilie 22, a venit la domnie fiul său Ștefan voievod“; „Și după dânsul a venit la domnie fiul lui, cu același nume ca bunicul său, Ștefan voievod cel Tânăr, aprilie 22“ (Cronicile slavo-române, p. 47, 52, 60, 66), și nici un alt izvor nu se împotrivesc acestei date.

Momentul următor, ungerea sau miruirea și, se înțelege, încoronarea copilului de 9 sau 11 ani de către mitropolitul Teoctist II, a avut loc, tot după obicei, la Suceava (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 78, 92; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 143; Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 344), desigur, peste câteva zile, necesare deplasării de la Huși la reședința domnească principală, pregătirii ceremoniei și, firește, înmormântării lui Bogdan III la Putna.

Izvoarele nu înregistrează, de data aceasta, nici un fel de frământări la schimbarea domniei, cum au presupus unii istorici. Deși Ștefăniță era fiu nelegitim, el nu avea frați legitimi care să fie mai îndreptățiți ca el la scaunul domnesc, iar cei nelegitimi erau copii încă mai mici decât el. „A fost ales la voievodat prin acordul tuturor membrilor sfatului domnesc și a nobililor acelei țări“, relatează în același an vicecancelarul polon P. Tomicki (Hurmuzaki, II³, p. 248–249).

S-a îngrijit de schimbarea lină a domniei, desigur, și atotputernicul portar al Sucevei Luca Arbore, care a tutelat vreme de cinci ani, până în 1522, domnia lui Ștefăniță, adică până când acesta a ajuns la vârsta de 14 sau 16 ani, considerată pe atunci potrivită pentru luarea efectivă a frâielor domniei. „Ce au crescut Ștefan vodă pre palmile lui — scrie Grigore Ureche —, avându atâta credință și în tinerățiile lui Ștefan vodă toată țara otcârnuia“ (Letopisețul, p. 145).

Domnia de „9 ani și 9 luni“ (*ibidem*, p. 147) a lui Ștefăniță a fost extrem de controversată în judecata istoricilor, mai cu seamă din cauza conflictelor sale cu marea boierime [Ilie Minea, *Complotul boieresc contra lui Ștefăniță vodă*, în „CI“, IV (1928), nr. 2, p. 188–219; Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*, în „CI“, S.N., II (1971),

p. 143–159; idem, *Mușatinii*, p. 76–81; Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517–1527)*, București, 1972; N. Grigoraș, *Ștefan vodă cel Tânăr și Luca Arbore*, în „AIIAI“, IX (1972), p. 1–26; idem, *Un voievod nedreptățit: Ștefăniță vodă*, în „MI“, VII (1974), nr. 2, p. 9–13; Alexandru V. Boldur, *Privire generală asupra domniei lui Ștefăniță, fiul lui Bogdan*, în „AIIAI“, XXVII (1990), p. 215–220]. Ștefăniță a oscilat între vitejie și talent militar, cruzime față de boieri și o mare abilitate diplomatică, având câte ceva din caracterul bunicului său, Ștefan cel Mare, dar și din cel al fratelui său vitreg, Alexandru Lăpușneanu. De aceea caracterizarea mai apropiată în timp a lui Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 147) i se potrivește foarte bine: „Acestu Ștefan vodă întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândiia și lucrul său îl știa purta, măcară că era tânăr de zile, amintrilea era om mândru și pre lesne vărsa sânge“.

- 2 A murit la 14 ianuarie 1527 în cetatea Hotin, singurul izvor care consemnează data de zi fiind cronica lui Grigore Ureche, *loc. cit.*, după un letopiseț din secolul XVI, ulterior pierdut. Macarie știe doar că a murit la Hotin „în anul 7035 (1527), luna ianuarie“ (Cronicile slavo-române, p. 95), iar pe piatra sa de mormânt de la Putna data de lună și ziua morții sale sunt șterse prin frecare.

S-a stins foarte tânăr, la numai 19 sau 21 de ani, fără manifestările unei boli grave, de aceea faptul a dat, în chip firesc, de bănuț. Grigore Ureche (*loc. cit.*) înregistrează relatarea unui izvor narativ mai vechi: „Scrie la un letopiseț moldovenescu, de zice că pre acesta Ștefan vodă l-au otrăvit doamnă sa“, relatare cunoscută și cronicii muntene atribuite lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 41, unde se menționează că „de acest domn scriu moldovenii că l-au omorât doamnă-sa [...] (zău, de treabă jupânească moldoveancă să-și omoare bărbatul!)“.

Numai că această jupânească nu era moldoveancă, ci munteancă, fiica cea mare a lui Neagoe Basarab, Stana, cu care Ștefăniță se căsătorise în iulie 1526. Căsătorie oarecum silită, în legătură cu care au avut loc două războaie în cursul anului 1526 între Ștefăniță și Radu de la Afumați, domnul Țării Românești, care în toamna aceluiași an a luat de soție pe Ruxandra, sora mai mică, și se pare mai frumoasă, a Stanei. Rivalitate între cei doi domni nu a fost pentru mâna Ruxandrei, cum se afirmă de obicei, ci din motive de prestigiu pentru domnul Moldovei, anume nerespectarea de către Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, sub protecția căreia se afla văduva Milița Despina cu cele două fiice Stana și Ruxandra, a dreptului de alegere între cele două surori acordat de Neagoe Basarab lui Ștefăniță. În ciuda acestui fapt Zápolya îngăduise aliatului său Radu de la Afumați să aleagă primul, la 17 ianuarie 1526, pe Ruxandra, încălcând dreptul lui Ștefăniță, căruia îi revenea astfel fără alegere Stana. Au urmat cele două războaie și prădăciuni de ambele părți (Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 102–106). De altfel, din tot cursul anului 1526 lipsesc documentele interne

în Moldova, probabil fiind foarte puține, din scurtele răgazuri de pace, acestea nu au ajuns până la noi.

Din a doua campanie victorioasă în Țara Românească, desfășurată după 4 noiembrie 1526 (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 271), Ștefăniță, după relatarea lui Macarie, „s-a întors de acolo, purtând în trupul său boala, de care i s-a tras și sfârșitul la Hotin” în ianuarie 1527 (*Cronicile slavo-române*, p. 81, 95). Cât timp a durat această misterioasă boală a unui tânăr războinic, în vârstă atunci de circa 20 de ani? Probabil din decembrie 1526 până la 14 ianuarie 1527. Moartea sa nu a fost fulgerătoare, fiind însă conștient de apropierea ei. A avut chiar timp să ceară boierilor să aleagă după moartea sa ca domn pe unchiul său dinspre tată, Petru Rareș. „Fiindu Ștefan vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvântu, ca de să va săvârși el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul, ce l-au poreclit Rareș” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 148).

Interesant este că la 1856, cum vom vedea, comisia austriacă care i-a deschis și cercetat conținutul mormântului a găsit veșminte ale căror podoabe i-au părut a fi odăjdiiile „celui mai înalt cin călugăresc”, deși în rest mormântul nu era de tip călugăresc, fără sicriu, ca în cazul celui al lui Ștefan cel Mare, altfel spus, aprecierea despre veșmintele sale pare mai degrabă rezultatul lipsei de cunoștințe privitoare la costumul și podoabele domnești medievale ale românilor.

Să fi fost moartea sa provocată de o otrăvire lentă, foarte la modă în Europa acelei vremi? Doamna Stana să se fi răzbunat pentru umilințele suferite fără voia ei în cursul anului 1526? Ce suferință, remușcări, sau simplă dorință de liniște, au îndemnat-o pe tânăra văduvă să se reîntoarcă în Țara Românească, călugărindu-se, pentru a muri doar patru ani mai târziu, la 8 februarie 1531, înmormântată alături de tatăl său în mănăstirea acestuia de la Curtea de Argeș? Întrebări fără răspuns. Nu orice mort tânăr din familia domnească însemna că fusese otrăvit. Petru, fratele încă mai tânăr al lui Ștefăniță, murise la 20 septembrie 1526 (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 146) de moarte naturală. Dar nici bănuiala de otrăvire a unui personaj atât de controversat ca Ștefăniță, înconjurat de atâția dușmani, nu poate fi înlăturată (cf. Paul Ștefănescu, *Misterul otrăvirilor celebre*, București, 1996, p. 255).

- 3 De la Hotin, trupul neînsuflețit al lui Ștefăniță a fost dus și îngropat în partea de nord a pronaosului bisericii mănăstirii Putna. Lespedea funerară din gresie (144/61–51/26 cm) împodobită cu motive vegetale a fost pusă chiar în 1527 de Petru Rareș, care „a înfrumusețat acest mormânt nepotului său Ștefan Voievod”, lângă care va amplasa, doi ani și jumătate mai târziu, și mormântul doamnei sale Maria (Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 600–601, cu bibliografia respectivă. Cf. și Gh. Balș, *Bisericele moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 326–327, fig. 379).

Mormântul său, al patrulea deschis și inventariat de comisia imperială condusă de Anton Schönbach între 11–17 noiembrie 1856, a dat la iveală fragmente de veșminte bogat împodobite, care au părut austriecilor odăjdiiile „celui mai înalt cin călugăresc”, dar care aparțineau îmbrăcăminții domnești brodată cu fir de aur și argint și bogat ornamentată, podoabele de aur ale unei coroane, împodobite cu ametiste și perle de mărimea unui bob de mazăre, o pafta în formă de castel ornată cu trei rubine, fragmente dintr-un lanț de aur, multe rozete și plăcuțe ovoidale de aur și 157 de mărgăritare (Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 51–52; idem, *Mormintele voievodale de la Putna*, în „MMS”, LVIII (1982), nr. 3–4, p. 263). O parte dintre acestea se păstrează și astăzi în Muzeul mănăstirii Putna.

PETRU RAREȘ

(I) 1527 ianuarie 20¹–1538 septembrie 14².

- 1 Fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare și al Mariei, amintită în pomelnicul de piatră la mănăstirea Probota, ctitorită de fiul ei Petru, doar ca „mama sa Maria” (Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, *Mănăstirea Probota*, București, 2000, p. 28), poate, după o primă ipoteză, din familia Cernat, boieri din Țara de Jos, proprietari ai întinsei moșii ce cuprindea lacul Brateș, din care ulterior Petru Rareș va face danii de pescării unor mănăstiri, el însuși în tinerețe comercializând pește în cantități mari, cu „maja” (unitate de măsură a greutateii

reprezentând un „car mare de pește, tras de patru sau șase boi“, cf. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, 1971, p. 253–254), de unde și porecla sa de „Măjariul“, cunoscută încă în vremea lui Grigore Ureche, îndeletnicirea sa purtând numele de „măjarie“ (cf. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 136–137). Pornind de la această poreclă, care nu a fost nume de familie în acest caz, precizez că Petru Rareș nu a făcut parte din cele două neamuri boierești Mânja din ținuturile Cărligătura și Vaslui, respectiv Neamț (cf. și Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546)*, București, 1982, p. 12, nota 3), fiind vorba de o simplă coincidență de nume. Așadar, el nu trebuie confundat cu acel Petru Mânja sau Pribeagul, pretendent la domnia Moldovei din primele trei decenii ale secolului XVI, probabil datorită înrudirii sale cu Clănău spătarul (1486–1507) și jupâneasa sa Dragna, nepoata de soră a lui Ștefan cel Mare [Mihnea Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod (1504–1517)*, București, 1940, p. 484–486; precizez, la rândul meu, că e vorba de soră doar dinspre mamă, Oltea, care nu se trăgea din neamul domnesc (cf. Constantin Rezachevici, tabelul genealogic din „SMIM“, VIII (1975), între p. 182–183), refugiat în Polonia, și mult timp închis în castelul cavalerilor teutoni de la Marienburg (Malbork), confuzie reluată în ultimele decenii (cf. C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „AIIAI“, XIV (1977), p. 112–118)]. S-a dovedit, de altfel, temeinic mai demult, că cei doi erau complet diferiți (G. Coriolan, *Petru Rareș înainte de urcarea sa pe tron și Petru pribeagul*, București, 1909; Mihai Costăchescu, *loc. cit.*; Leon Șimanschi, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 39–40; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 15–16).

Petru Rareș s-ar fi născut, după tradiția consemnată în secolul XIX, neinfluențată de scrieri istorice, într-un sat ulterior dispărut de pe malul lacului Brateș, „din grindul ce e în fața Vadului lui Isac, de pe Prut“ (Moise Pacu, *Cartea județului Covurlui*, I, București, 1891, p. 82, nota 1, la Ion Toderașcu, în *Petru Rareș*, p. 52, nota 5). Anul nașterii însă nu e cunoscut. A copilărit alături de mama sa numită Maria, tot după o tradiție foarte plauzibilă, cum am amintit, din familia Cernat (Șerban Orescu, *Mama lui Petru Rareș*, în „MI“, XI (1977), nr. 3, p. 36; idem, *Generalul Cernat și ascendenții săi*, în „Danubius“, VIII–IX (1979–1975), p. 209–215; Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 269) și de soțul legitim al acesteia, un orășean din Hârlău, pe nume Rareș (la origine o poreclă, adică „cel cu păr rar“, care, subliniez cu această ocazie, nu a fost, inițial, porecla lui Petru Rareș, cum se afirmă de obicei!). După numele-poreclă al tatălui adoptiv, răsfraț și asupra soției sale, a fost poreclit „Rareș“ și fiul natural al lui Ștefan cel Mare. Astfel, Grigore Ureche vorbește de „Pătrul Măjariul, ce l-au poreclit Rareș, dipre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, târgoveț din Hârlău, de l-au chemat Rareș“ (*Letopisețul*, p. 148). Cf. și

Nicolae Grigoraș, *Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș*, în „RdI“, XXXVIII (1985), nr. 7, p. 650–651.

Însă o altă ipoteză, cel puțin la fel de atrăgătoare, consideră pe Maria, mama lui Petru Rareș, din neamul lui Isaia logofătul de la Baia, din vremea lui Alexandru cel Bun, strămoșul fraților Toader și Petru, care ar putea fi chiar Petru Rareș și fratele său dinspre mamă, Toader. Iar soțul Mariei ar fi fost de fapt urmașul unui boier Bârlă de la Hârlău, nu doar un simplu târgoveț, cu a cărui familie se înrudeau și mitropolitul Grigore Roșca, văr nu atât cu Petru Rareș, cât cu fratele acestuia dinspre mamă. Oricum, prin ctitoriile sale de la Baia, Hârlău și Voronețul legat de familia Bârlă, Petru Rareș s-a vădit și el legat de aceste locuri ale eventualei sale familii dinspre mamă (Maria Magdalena Székely, *Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș*, în „AG“, V (1998), nr. 1–2, p. 169–178).

Cert este că ambele ipoteze, care de fapt, nu sunt antagonice, conduc la părerea că mama lui Petru Rareș aparținea unui neam de boieri și nu era doar o simplă nevastă de târgoveț.

Petru, cum se obișnuia în astfel de cazuri, a trăit destul de mult în casa de la Hârlău, în centrul Moldovei istorice, a soțului mamei sale, alături de un frate vitreg, Toader, oraș unde a construit și o biserică de piatră, după mărturia lui Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 166), și unde în împrejurările dramatice ale invaziei lui Suleiman Magnificul din 1538 și-a adăpostit vistieria personală (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 404), pentru a rămâne cunoscut sub numele-poreclă, Rareș, al tatălui adoptiv, care s-a impus astfel în conștiința vremii înaintea poreclei proprii, *Măjariul*. Aceasta din urmă arată însă că el ar fi beneficiat de satele din zestrea mamei sale, din zona lacului Brateș, între care unul cu nume semnificativ, Mojești (Măjești), din ținutul Covurlui, despre care arăta că l-a moștenit de la părinții săi, dăruindu-l doar în 1546, înaintea morții, mănăstirii Bistrița (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 106; pentru autenticitatea documentului, cf. Leon Șimanschi, *Autenticitatea și datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României“*, în „AIIAI“, I (1964), p. 92–93).

În lumina celor de mai sus e mai greu de crezut părerea lui N. Beldiceanu care admitea că Petru Rareș ar fi putut exploata peștele din două lacuri din teritoriul moldovean ocupat de Poartă în 1484, lăsate domniei (*La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe siècle*, în „Revue des Études Islamiques“, 1969, nr. 2, p. 258, nota 5).

Afirmația cronicarului său Macarie că „era una din odraslele veșnic pomenitului Ștefan, ascuns ca odinioară lumina sub obroc“ (*Cronicile slavo-române*, p. 81, 95), interpretată de obicei în sensul că a trăit în „anonimat“, ferindu-se să-și arate originea domnească, trebuie înțeleasă în realitate în sensul că nu s-a manifestat niciodată ca pretendent înainte de 1527, cât timp a trăit urmașul legitim al lui Ștefan cel Mare, Bogdan III, și fiul acestuia, Ștefăniță.

Nu a făcut-o, de altfel, se pare, nici după aceea, izvoarele cunoscute azi arătând că a fost ales și chemat la domnie. Altfel, originea sa era cunoscută în epocă. Vorbise unui boier despre ea mitropolitul Gheorghe I (1477–1508) [după părerea lui Petru Ș. Năsturel (*Intregiri la istoria lui Petru Rareș. I. O mărturie uitată despre originea domnească a lui Petru Rareș*, în „RI“, S.N., VIII (1997), nr. 7–8, p. 497–499), ar fi însă vorba de Macarie I episcop de Roman, căruia i se zicea și mitropolit], o cunoștea însuși nepotul său vitreg, Ștefăniță, cu care se pare că a și colaborat, și care l-a apreciat până acolo încât l-a desemnat ca succesor, în dauna propriilor fii, e drept că nelegitimi și mai ales nevârstnici (viitorii Ion vodă cel Viteaz și pretendentul Ivan Bogdan). Înainte de 14 ianuarie 1427, „fiindu Ștefan vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvântu, ca de să va săvârși el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul, ce l-au poreclit *Rareș*“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 148). De altfel, Petru Rareș nu a părăsit niciodată Moldova, trăind la Constantinopol sau în Polonia, cum s-a afirmat adesea în istoriografia românească sau în cea polonă (cf. Leon Șimanschi, în *Petru Rareș*, p. 39–41; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 15–16; Ion Toderașcu, în *Petru Rareș*, p. 53–54).

Astfel că după moartea lui Ștefăniță (cf. *supra*), între 14 și 20 ianuarie 1527, deși mai existau urmașii lui Bogdan III, abia ieșiți însă din copilărie, „sfatul obștesc“, după Macarie, adică „toate stările Moldovei“, cum se exprima regele Poloniei, Sigismund I, cu terminologia apuseană (N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă*, I, în *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, 1984, p. 336), deci adunarea stărilor, numită de unii istorici români cu un termen inexistent în izvoare, „marea adunare a țării“, altfel spus „boierii și țara“, după detalierea lui Grigore Ureche, în care rolul elegibil efectiv îl aveau dregătorii din sfatul domnesc, ținând seama de dorința domnului defunct și luând în considerare dovezile care arătau că „*ieste de osul lui Ștefan vodă*“, l-au ales domn al Moldovei pe Petru Rareș. Între acele dovezi cunoaștem din relatări târzii: mărturia mitropolitului Gheorghe al Sucevei, desigur despre nașterea acestuia, transmisă de un boier înaintea sfatului (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 147; preluată și în cronică atribuită lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 42), iar după relatarea lui Dimitrie Cantemir, prezentarea mamei lui Petru Rareș cu un hrisov de la Ștefan cel Mare, care își recunoștea copilul, iar pe ea o scutea de dări, ceea ce ar fi hotărât îndată pe boieri să-l aleagă domn, „*chemându-l de la negoțul cu pește la tron*“ (*Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 136–137), tradiție ciudată, fiindcă nu se obișnuia acordarea de hrisoave în astfel de cazuri (de obicei, copilul purtând tainice semne domnești aplicate pe corp), dar nu imposibilă.

Următoarele momente, spre sfârșitul amintitului interval 14–20 ianuarie 1527, au fost: aflarea în țară și întâmpinarea celui ales la domnie, și, în cele din

urmă, „*ridicarea*“ ca domn, adică ungerea (miruirea) și încoronarea sa (pentru aceste etape Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales“ domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric“: de la „tradiția“ imaginară la realitate*, în „AIIAI“, XXIX (1992), p. 26).

Momentul aflării și întâmpinării noului ales apare foarte bine ilustrat în „istoria“ sau „cuvântul“, adică tradiția, culeasă de Ion Neculce două veacuri mai târziu, referitoare tocmai la acest moment. Trimișii boierilor și mitropolitului, purtând haine scumpe domnești și careta domnească, cu alai de slujitori, l-au întâlnit într-o dimineată pe Petru Rareș, care venea în fruntea a zece care cu pește, fiecare tras de șase boi, pe drumul de la Galați spre Iași și Suceava, la vadul Bârladului de la Docolina. Trimișii i s-au închinat, l-au îmbrăcat cu haine domnești, plecând împreună cu el, după ce dăruise carele cu pește argaților săi (*Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 169–170). Tradiția este verosimilă (cf. și Constantin C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce în Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 452–453), cu atât mai mult cu cât, fiind îndată după mijlocul lunii ianuarie, numai pe astfel de vreme rece putea fi transportat peștele proaspăt spre târgurile de la Iași și Suceava.

În sfârșit, a urmat ceremonia propriu-zisă de ridicare la domnie a lui Petru Rareș, care a avut loc la 20 ianuarie 1527. Singurele izvoare care consemnează această dată, după același vechi letopiseț, sunt *Cronica moldo-polonă* (*Cronici slavo-române*, p. 173, 183) și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 148. Ea a fost interpretată eronat de către istorici ca dată a alegerii ca domn a lui Petru Rareș, urmată, s-a presupus, peste câteva zile de ungerea și încoronarea sa la Suceava. În realitate, în Evul Mediu românesc, ridicarea la domnie nu însemna alegerea unui domn, ci chiar consacrarea lui prin ungere și încoronare, zi de la care se socotea începutul domniei sale. De obicei, pentru a nu se lăsa răgazul iscării unor rivalități, această din urmă ceremonie avea loc chiar în ziua morții predecesorului, sau, după caz, cel târziu a doua zi, alegerea fiind o simplă formalitate a marilor dregători.

Lucrurile au stat însă altfel la 20 ianuarie 1527, din motive care nu pot fi decât parțial deslușite. Ștefăniță murise la Hotin, iar succesorul său, la care boierii din jurul fostului domn cugetaseră la îndemnul acestuia, desigur, încă înainte de 14 ianuarie, se afla pe drumul de la Galați spre Iași și Suceava. O variantă a cronicii lui Macarie arată că ridicarea la domnie a lui Petru Rareș a avut loc la Hârlău, orașul familiei legitime a acestuia, aflat la jumătatea drumului dintre Iași și Suceava. Foarte probabil boierii au ținut seama de legătura lui Rareș cu Hârlăul (care și ulterior, în timpul domniei, va fi reședința preferată a lui Petru Rareș, cf. Maria Magdalena Székely, *Itinerarii domnești: Petru Rareș*, în „AIIAI“, XXVIII (1991), p. 298), și însuși „sfatul obștesc“ s-a ținut chiar în această localitate. De altfel, *Cronica moldo-polonă* afirmă explicit: „În

același an (1527 — n.a.), ianuarie 20, s-a făcut domn Petru [...], căci l-au ales la Hârlău“ (*Cronicile slavo-române*, p. 173, 183). La acest sfat participând și mitropolitul, ungerea și încoronarea noului domn a avut loc astfel tot la Hârlău: „a fost înălțat la scaunul domniei cu cinste, după sfatul obștesc și sfințit cu untdelemnul binecuvântării, cu mâna celui pe care l-am pomenit înainte că l-a uns și pe nepotul său“ (*Cronicile slavo-române*, p. 81, 94). Ne amintim, de altfel, că și tatăl său, Ștefan cel Mare, fusese uns și încoronat în biserica satului Direptate (cf. *supra*), iar nu la mitropolia din Suceava.

A urmat obținerea confirmării sultanului, care i-a acordat, desigur, actul de „legământ“ (*ahidnâme*, *capitulație*), însoțit de „jurământul“ sultanului (pentru acest act în practica otomană cf. Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam*, București, 1997, p. 314–322), ultimul amintit în mod expres de Petru Rareș, în instrucțiunile pentru Petru Vartic, solul său la regele Poloniei în 1542, în legătură cu încălcarea acestui act de Suleiman Magnificul în 1538 (Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în anii 1541–1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului“ Petru Vartic din 1542* (II), în „RI“, S.N., I (1990), nr. 7–8, p. 702–703). La 10 august 1527 se consemna la Poartă trimiterea pentru voievodul Moldovei, între altele, a 10 000 de aspri, a unui cal cu harnașament complet și a unui buzdugan, iar în 1530 a cucăi (*üsküf*), care era sigur semn de investitură (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 67).

Domnia lui Petru Rareș, începută la 20 ianuarie 1527, a reprezentat o epocă însemnată din istoria Moldovei, cu lumini și umbre, cu ambiții poate prea mari pentru fiul lui Ștefan cel Mare, care s-a dorit neatârnat față de Poartă, ceea ce nu i-a reușit întru totul, cât și față de Polonia, ceea ce i-a izbutit pe deplin (cf. indeosebi principalele lucrări monografice care i-au fost consacrate: I. Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923; *Petru Rareș*, București, 1978, monografie colectivă; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546)*, București, 1982; și lucrările de popularizare, Dumitru Almaș, *Petru Voievod Rareș*, București, 1970; Paul Simionescu, *Petru Rareș, domnul și vremea sa*, București, 1970). Caracterizarea lui Grigore Ureche i se potrivește deci în bună măsură: „Cu adevărat era ficior lui Ștefan vodă celui Bun, că întru tot simăna tatâne-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândiia, lucruri bune făcea, țara și moșiia sa ca un păstor bun o socotiia, judecată pre dreptate făcea. Almintreilea de stat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăznețu și la cuvântu gata, de-l cunoștea toți că ieste harnic să domnească țara“ (*Letopiseșul*, p. 166).

Totuși, spre deosebire de marele său părinte, care a evitat cu abilitate să facă față la doi inamici în același timp, Petru Rareș s-a confruntat cu dușmănia

concomitentă a Porții și a Poloniei, și tocmai acțiunea comună a celor două puteri vecine Moldovei i-a adus înlăturarea din prima domnie.

- 2 Sfârșitul primei domnii a lui Petru Rareș s-a datorat în primul rând expediției în Moldova a lui Suleiman Magnificul (iulie–noiembrie 1538), numită oficial la Poartă „*Războiul sfânt pentru Moldova*“, când sultanul a aflat un răgaz după conflictele din Iran. Ea a reprezentat singura abatere de la axa obișnuită Iran — Austria a campaniilor sale și a avut cauze strategice, Suleiman, care pregătea cucerirea Budei, urmărind să nu lase în spatele frontului său un inamic, care se manifestase cu atare încă din 1534, ale cărui legături cu Ferdinand I de Habsburg și fratele acestuia, împăratul Carol Quintul, conducătorii unei proiectate Ligi Sfinte, erau cunoscute și care din 1538 refuzase să mai plătească haraci Porții (Tahsin Gemil, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 147–160; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 124–127).

Polonia, mai bine-zis Uniunea polono-lituană, la rândul ei, care din 1530 se afla în conflict militar cu Petru Rareș (ce urmărea recuperarea Pocuției) și care în ianuarie 1533 încheiase o pace „perpetuă“ cu Poarta (care a durat până în 1617!), urmărind încă de atunci înlăturarea cu ajutorul acesteia a lui Petru Rareș, s-a implicat și ea într-o acțiune concertată turco-polonă pentru îndepărtarea domnului Moldovei. Deși propunerile sale în acest sens, transmise la începutul verii 1538 prin soliile la Poartă ale lui Iacob Wilamowski și Erasm Kretkowski, au fost respinse de Suleiman Magnificul, care a cerut regelui Sigismund I să păzească doar hotarul, pentru ca Rareș să nu scape (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 122–125; Veniamin Ciobanu, în *Petru Rareș*, p. 117–135; Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane, într-un document din anul 1538*, în „SMIM“, VII (1974), p. 309–319; Hurmuzaki, Supliment II¹, p. 108), în august 1538 trupele marelui hatman Jan Tarnowski au trecut Nistrul la Hotin, pornind campania împotriva lui Petru Rareș dinspre nord, în timp ce sultanul înainta dinspre sud, însoțit fortuit de domnul muntean Radu Paisie, iar tătarii veneau dinspre răsărit. „Iar la mijloc se sbătea voievodul Moldovei. Și de peste tot nu se putea gândi la vreun ajutor“ (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 84, 99).

În acest fel, îndepărtarea din prima domnie a lui Petru Rareș a devenit o problemă internațională.

Petru Rareș a încercat să-și pregătească rezistența, ultimul act intern păstrat de la el este din 14 iunie 1538 (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 391), adunând trupe într-o tabără de lângă Botoșani, executând fortificații în dreptul satului Stăncești (Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 152–153), hotărât să-și înfrunte adversarii pe rând. Mai întâi s-a îndreptat împotriva hatmanului J. Tarnowski, cu care a preferat să ducă tratative sub zidurile Hotinului, pe care polonii l-au asediat

zadarnic între 18 și 31 august 1538. Cum însă sultanul se apropia de centrul Moldovei, Petru Rareș a încheiat, în perioada 28–31 august 1538, un tratat cu polonii la Hotin, al cărui text, reflectând dorințele domnului, necunoscut istoriografiei române și celei polone, l-am aflat mai demult la Varșovia, prin care renunța pentru totdeauna la Pocuția (deși datorită lui Vladislav II Jagiełło, pentru care aceasta fusese zălogită domnilor Moldovei, nu fusese achitată în întregime) și, între altele, se eliberau prizonierii de ambele părți, în schimb nu a izbutit să determine pe J. Tarnowski să-i acorde ajutor împotriva turcilor [Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28–31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, în „CI”, S.N., IX–X (1978–1979), p. 309, 313–317, 320–326].

Următoarea etapă, însă, a planului strategic a lui Petru Rareș, înfrângerea oștii lui Suleiman Magnificul, care la 15 septembrie 1538 ajunsese sub zidurile Sucevei (izvoarele și istoriografia campaniei, la Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 305–309. Cf. ulterior și Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 143–158; Mihail Guboglu, *Campania lui Suleiman Magnificul în Moldova (1538) într-o cronică turco-tătărăscă*, în *România în istoria universală*, III³, Iași, 1988, p. 1–20), n-a mai putut avea loc. Deși domnul Moldovei a înfrânt la Șefănești pe Prut o puternică oaste tătărăscă care se îndrepta spre Botoșani, la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie 1538 (Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I*, p. 318), trădarea mării boierimi din gruparea Găneștilor și Arbureștilor (Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii. Fragmente istorice, 1538–1540*, în „CI”, S.N., II (1971), p. 143–158), în frunte cu Mihail portarul Sucevei care scrisese mai demult sultanului „pentru răsturnarea drumului” (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 98), iar ulterior a părăsit apărarea Sucevei, care ar fi putut rezista ca la 1476, și a lui Gavril Troțușan logofătul, l-a împiedicat pe Rareș să continue lupta, pe care tocmai o începuse prin hărțuirea otomanilor. În timp ce boierii trădători s-au adunat la curtea de la Bădeuți, pregătind închinarea față de sultan, Petru Rareș, înștiințat de cămarasul Nicoară Hâra despre trădare, părăsit treptat de boierii care îi mai rămăseseră în preajmă, jefuit de o parte din tezaurul personal, aflat în pericol chiar de a fi asasinat sau predat sultanului de boierii însoțitori, după un ultim sfat cu aceștia, lângă Hotin, în a doua săptămână a lunii septembrie 1538, s-a îndreptat spre această cetate. Numai că la Hotin noul comandant era acum un partizan al boierilor trădători din tabăra de la Bădeuți, astfel că Rareș nu a fost primit în cetate și nici în Polonia, din dispoziția regelui, în ciuda prevederilor tratatului încheiat în același loc cu nici două săptămâni în urmă (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 179–184).

În aceste condiții, pentru a nu fi capturat de urmăritorii trimiși de boierii trădători și de sultan, izbutind chiar să-i înșele, Petru Rareș a plecat de lângă Hotin spre locul de refugiu pe care și-l pregătise în Transilvania, unde Ioan

Zápolya îi oferise loc de retragere în cetatea Bistriței (*ibidem*, p. 180, 182–184), în care sosise deja la 12 septembrie 1538 „voievodița” sa cu copiii Iliaș, Ștefan și Roxanda, familia sa rămânând în cetatea săsească până la 20 a lunii (sotelile Bistriței, la Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527–1546)*, București, 1978, p. 178, 227).

Ziua plecării în pribegie de lângă Hotin, sâmbătă 14 septembrie 1538, a fost socotită în acea vreme drept cea de sfârșit a primei domnii a lui Petru Rareș. „Îndurerat din adâncuri — mărturisește Macarie —, a plecat cu puțin, cu fața udată de lacrimi, lăsând în urmă neorânduilele, la 14 septembrie (*Cronicile slavo-române*, p. 84, 99). Nu mult după aceea, la 7 octombrie 1538, Sigismund I, regele Poloniei, anunța pe Ferdinand I de Habsburg că Petru Rareș a fost alungat de turci la 14 septembrie (A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 287. Cf. și Anton Verancsics, *Despre expediția lui Soliman împăratul turcilor în Moldova și Transilvania asupra lui Petru și Ioan*, în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 165–169).

Pribegia lui Petru Rareș, pe care, pentru prima dată în istoriografia românească, am reconstituit-o amănunțit mai demult (1978), a avut un impact deosebit asupra concepțiilor și activității viitoare ale acestuia. Ea a constituit o sciziune în viața lui Rareș. După ea va fi parcă un alt om.

A doua zi după retragerea de la Hotin, la 15 septembrie 1538, Rareș a fost ajuns și atacat de oamenii noului domn Ștefan Lăcustă, pierzând o parte din tezaur și chiar pe unul din fiii săi. Scăpat din luptă, s-a îndreptat spre Piatra lui Crăciun (Piatra Neamț), iar la 17 septembrie 1538 a poposit la mănăstirea Bistrița, făcând un legământ pentru întoarcerea în domnie. A doua zi, ajuns de urmăritori, fugi pe ascuns din mănăstire spre apus, licențindu-și însoțitorii, și ajungând la mănăstirea Bisericiani (18 septembrie), unde repetă legământul. Aici a fost sfătuit să aleagă o cale de trecere spre Transilvania puțin folosită pe atunci.

Astfel, Petru Rareș a evitat „Drumul de Sus”, al Bistriței sau Sucevei, care urma prin pasul Rodna, trecătoarea folosită de el, pe care am identificat-o în 1978, fiind *Cheile Biczului*. A urmat un drum dificil, trecerea hotarului moldo-transilvan prin munții Hășmașului și Harghita, și, în cele din urmă, după șase zile de drum întâlnirea cu niște pescari ardeleni, poate și cu un ostaș secuî, trimis în întâmpinarea lor de voievodul Ștefan Mailat, care l-au condus la casa unui nobil secuî, ce l-a ajutat să plece mai departe, de-acum în trăsura și cu escortă de oșteni.

În cele din urmă, trecând prin Odorhei, la 26 septembrie 1538, Petru Rareș, purtat în trăsura cu șase cai a judeului de aici, ajunsese în dimineața următoare,

sâmbătă 27 septembrie, în cetatea Ciceului, care îi aparținea și unde l-au întâmpinat soția și trei din copiii săi.

În prima săptămână din octombrie 1538 un complot cu participarea pâr-călabului de Ciceu, Simion Dracșin, și a episcopului Anastasie de Vad, urmărea uciderea lui Rareș și predarea cetății oamenilor lui Ștefan Lăcustă. Aflând despre aceasta, episcopul Martinuzzi și voievodul Emeric Balassa cu o oaste de 12 000 de oameni, trimiși de Ioan Zápolya, s-au grăbit să înceapă la 7 octombrie 1538 asediul Ciceului, pe care Petru Rareș l-a închinat în aceeași lună, punându-se sub protecția regelui Ungariei și acceptând pe castelanul Cristofor Nagy.

Sederea care a urmat la Ciceu, n-a fost în realitate cea a unui biet pribeag, ci a unui adevărat voievod. Petru Rareș are dreptul de justiție, se deplasează liber prin Transilvania (la 25 ianuarie 1539 era la Turda), orașul săsesc Bistrița îi plătea dare. Are relații diplomatice cu regele Sigismund I al Poloniei (noiembrie 1538) și cu împăratul Carol Quintul, care la 7 noiembrie 1538 trimite la el pe arhiepiscopul de Lund, ba chiar și cu unii boieri partizani ai săi din Moldova.

În cele din urmă, Petru Rareș înțelege că nu va putea redobândi domnia Moldovei cu ajutorul lui Ioan Zápolya, Ferdinand I de Habsburg sau Sigismund I. Suleiman Magnificul era cel care controla situația din Moldova și din zonă. „Ștefan Lăcustă nu reprezintă nimic. Sultanul stăpânește Moldova”, se vorbea la Viena în februarie 1539 (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 297).

În ciuda unor zvonuri care au circulat în epocă, Petru Rareș nu a fost trimis la Constantinopol de către Ioan Zápolya, care s-a opus chiar mult timp la aceasta, ci el însuși s-a adresat pe ascuns în a doua jumătate a anului 1539, lui Suleiman Magnificul, înțelegând că lumea creștină nu-l va ajuta să-și redobândească scaunul, iar situația din Moldova îi era favorabilă. Nu dorea o apropiere reală de Poartă, ci doar revenirea la domnie.

Petru Rareș a plecat din Ciceu cu porunca (*hochim*) sultanului de liberă trecere, duminică 25 ianuarie 1540, urmându-și drumul prin Turda și Alba Iulia (28 ianuarie), Caransebeș (2 februarie), ajungând la Constantinopol spre sfârșitul lui februarie 1540.

În martie, sau cel târziu la începutul lui aprilie 1540, Rareș a fost primit pentru întâia oară în audiență de către Suleiman Magnificul, care i-a promis domnia, fiindu-i favorabil în conflictul cu Ioan Zápolya, care îi ținea familia ostatică.

La 23 iunie 1540 scria bistrițenilor despre relațiile sale bune cu sultanul, afirmând crezul său de atunci: „Nădăjduim în Dumnezeu că vom fi ce am fost, și mai mult decât atâta” (Hurmuzaki, XV¹, p. 390–391; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 195–196).

Cu voia sultanului, Petru Rareș a locuit în cartierul european (genovez) al Constantinopolului, Pera (Galata), având o adevărată curte, după ce mai întâi pare să fi fost un timp chiar închis. În orice caz, la Poartă a cheltuit sume considerabile pentru redobândirea domniei și alte obiective, legate de integritatea teritorială a Moldovei, care i-au sleit ultimele rămășițe ale tezaurului său și l-au îndatorat pentru mult timp.

Evenimentele din Moldova, asasinarea de către boieri a lui Ștefan Lăcustă, numit de sultan, și ridicarea la domnie a lui Alexandru Cornea, fără voia lui Suleiman Magnificul (cf. *infra*), l-au făcut pe acesta din urmă să-l învestească din nou în domnie pe Petru Rareș (cf. *infra*) la sfârșitul lui decembrie 1540 (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 184–201, pe baza izvoarelor vremii. Ulterior au apărut Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș*, p. 91–104, și Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 143–182).

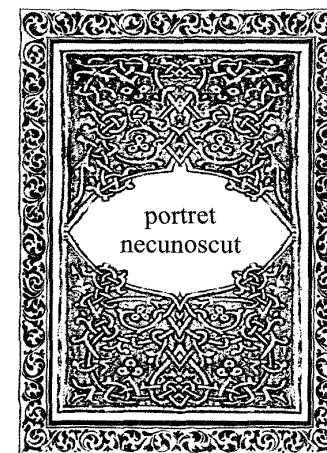
ȘTEFAN LĂCUSTĂ

Data nașterii 1508¹.

**Numirea de către sultan la Suceava
1538 septembrie 21².**

**1538 septembrie 21³ – † 1540
c. decembrie 20⁴.**

☐ **Necunoscut (Biserica mănăstirii
Bistrița din ținutul Neamț?)⁵.**

- 1 Ștefan după numele de botez, căruia i s-a spus Lăcustă chiar de către contemporanii săi (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 483), din pricina unei pustiitoare invazii de lăcuste care a avut loc atunci, a fost socotit de toți aceștia fiul lui Alexandru („Sandrin”), fără să se indice în ce relații de rudenie era tatăl său cu familia domnească din Moldova din care se recunoaște însă că făcea parte (Hurmuzaki, II¹, p. 188; *Supliment*, II¹, p. 116; relatarea lui Stanislav Górski, la Ștefana Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit*, în „Studii”, XXV (1972), nr. 2, p. 233–234). În mod cert făcea parte din neamul Bogdăneștilor, dar în chip ciudat el își ignoră voit

și stăruitor tatăl real, declarându-se întotdeauna, în actele interne și externe: „fiul lui Ștefan voievod cel Bătrân“ (*D.I.R.*, A, XVI-1, p. 393 și urm.), „fiul bătrânului Ștefan voievod“ (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 122), adică al lui Ștefan cel Mare, desigur, din motive de prestigiu.

Doar nunțul papal de la Viena Fabio Mignanelli, bine informat, în toamna lui 1538, cu știri venite prin Ungaria și Transilvania, arată limpede la 22 noiembrie că „noul domn al Moldovei care e fiul natural al lui Sandrin (Alexandru — *n.a.*), e în vârstă de 30 de ani și din aceștia 25 i-a petrecut la curtea sultanului, unde a fost mutat datorită străduințelor tatălui său, așa că este ca un pașă“ (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 295; *Călători străini*, I, p. 466).

Așadar, noul Ștefan vodă, având 30 de ani în 1538, se născuse în 1508. De vreme ce toate informațiile lui F. Mignanelli au fost acceptate de istoriografia perioadei, nu văd de ce tocmai cea privitoare la vârsta sa ar fi, selectiv (?), înlăturată. Majoritatea istoricilor români au reținut însă prioritar știrile despre filiația lui Ștefan dintr-un Alexandru, și, cum așa se numise întâiul născut al lui Ștefan cel Mare, și în plus Lăcustă se declara el însuși fiul acestuia din urmă, această combinație între Alexandru și Ștefan cel Mare i-a făcut să-l declare fără ezitare pe Ștefan Lăcustă fiul celui dintâi, chiar postum, născut în 1496 sau 1497, și nepotul celui de-al doilea [N. Iorga, *Ștefan Lăcustă nu e fiul lui Ștefan cel Mare*, în „RI“, I (1915), p. 213; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, p. 454; Constantin C. Giurescu, *Despre filiația lui Ștefan Lăcustă*, în „RIR“, XVI (1946), nr. 1, p. 77-78; Ștefan S. Gorovei, *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM“, VIII (1975), p. 187-192; idem, *Mușatinii*, p. 93; idem, în *Petru Rareș*, p. 162-163; idem, *Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546)*, p. 155; Ioan Aurel Pop, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, în „AIIAC“, XXVII (1985-1986), p. 79-96; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983, p. 163].

Numai că Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, murise în Moldova, pe care nu a părăsit-o niciodată, în 1496, așadar, cu 12 ani înaintea anului 1508, cel al nașterii lui Ștefan Lăcustă, după F. Mignanelli. E greu de crezut că acesta, sau informatorii săi, s-ar fi putut înșela cu cel puțin 11-12 ani (aceasta dacă Ștefan Lăcustă ar fi fost născut cel mai târziu în 1496-1497), adică pe puțin cu o generație! E tot atât de greu de crezut că acel domn trimis de sultan în iunie 1504 și susținut de o parte din boieri, împotriva candidaturii lui Bogdan III (în favoarea căruia a intervenit energic Ștefan cel Mare, cf. *supra*), ar fi fost Ștefan Lăcustă, care nici nu se născuse încă, iar dacă am accepta părerea că s-a născut în 1496 sau 1497, ar fi fost un copil de 7 sau 8 ani! Relatări din 1504, arată însă că domnul ridicat în scaun în locul lui Ștefan era „primul său născut“ (în viață), iar nu „acela“ (*quello*) care se află pe lângă sultan (Hurmuzaki, VIII, p. 40), referire care poate fi raportată la nepotul lui Ștefan.

În realitate, nu știm cu adevărat cine a fost acel Alexandru (Sandrin) tatăl lui Ștefan Lăcustă. S-a presupus a fi chiar un fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare, deosebit de întâiul născut legitim al acestuia purtând același nume [C. Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „AIIAI“, XIV (1977), p. 105-109, cu istoriografia problemei; Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540-9 sau 16 februarie 1541) — după documente inedite din Polonia*, în „RI“, S.N., III (1992), nr. 7-8, p. 804]. În plus, după F. Mignanelli, Ștefan Lăcustă era fiu nelegitim al acestui Alexandru, și acest misterios tată natural — „Sandrin“ — s-a străduit chiar când fiul său avea doar cinci ani să-l mute la curtea sultanului, ceea ce nu se potrivește evident cu Alexandru urmașul legitim al lui Ștefan cel Mare. În plus, acest „Sandrin“ pare să fie cunoscut încă la 1538-1539, până într-atât încât în izvoare externe Ștefan Lăcustă e desemnat cu numele său, nu cu cel propriu de botez (cf. Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 805).

În Polonia circula însă și o altă versiune, deosebită de cea a lui F. Mignanelli. Astfel, în noiembrie 1538, Stanislav Górski, secretarul reginei Poloniei, Bona Sforza, relatează că domnul Moldovei numit de sultan era „din vechiul sânge al voievozilor Valahiei (Moldovei — *n.a.*), fiul lui Alexandru voievod de odinioară“. Acesta din urmă se căsătorise cu o femeie de credință grecească (ortodoxă) din Constantinopol, care, rămânând gravidă înainte de moartea sa, s-a întors din Moldova la Constantinopol, pentru a evita ura și apăsarea moldovenilor, văzând adversitatea și reaua credință a acestora față de ea. Rămânând la Constantinopol a născut un fiu, pe care mai apoi l-a dus la curtea sultanului (Ștefana Simionescu, *Noi date*, p. 233-234). Această versiune dată la iveală abia în 1972 ar putea să se refere la Alexandru, urmașul legitim al lui Ștefan cel Mare, decedat în 1496. Este foarte posibil ca elemente reale să fi fost în ambele versiuni. F. Mignanelli și S. Górski, prima indicând totuși precis anul nașterii lui Ștefan Lăcustă, în vreme ce a doua are date mai consistente despre mama acestuia. Dar indiferent dacă acel Alexandru (Sandrin), tatăl lui Lăcustă, a fost un fiu nelegitim sau cel legitim al lui Ștefan cel Mare, cum s-a presupus până acum, deși nici o relatare din veacul XVI nu-l arată pe acesta ca nepot al marelui domn, și el însuși am văzut că se declară fiul, nu nepotul lui Ștefan cel Mare, cert este că tatăl său se numea Alexandru și că făcea parte din neamul Bogdăneștilor.

Interesant este că Petru Rareș, care, este adevărat, avea puternice resentimente împotriva sa, nu i-a recunoscut lui Ștefan Lăcustă originea domnească nici după moarte, numindu-l „lotru“ (*D.I.R.*, A, XVI-1, p. 483), adică hoț, apelativ, care în Evul Mediu românesc se dădea de obicei falșilor pretendenți.

Totuși, Ștefan Lăcustă, aflat din 1513, de la vârsta de cinci ani, la curtea sultanului, după versiunea lui F. Mignanelli, s-a manifestat ca pretendent la 1527 și 1531 împotriva „țăranului“, cum al numea el pe Petru Rareș, fără a-i

nega însă astfel originea domnească (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 29; idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, 1984, p. 324; Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 163).

- 2 Ștefan Lăcustă a fost primul domn al Moldovei numit de către sultan, iar nu ales de către boieri. Pentru un pretendent trăit la curtea sultanului un sfert de veac, de la 5 la 30 de ani, ajungând a fi considerat în 1538 „ca un pașă” (*Călători străini*, I, p. 466; cf. însă și Ștefana Simionescu, *op. cit.*, p. 237), „turc îmbrăcat în veșmântul nostru”, după aprecierea boierilor care l-au ucis în decembrie 1540 (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 139–141; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, p. 25), „cu totul turcit”, după cum aflase un agent imperial în octombrie 1538 (Hurmuzaki, II¹, p. 200), „creatură oarecare” a lui Suleiman Magnificul, din „suița” căruia făcea parte, după părerea regelui Sigismund I al Poloniei (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 11, 13), era firesc să fie numit de către sultan, care îi aprecia „zelul” cu care a slujit la curtea sa „încă din tinerețe” (Hurmuzaki, II¹, p. 112), în locul turbulentului Petru Rareș.

Numirea lui Ștefan Lăcustă, aflat în tabăra lui Suleiman Magnificul, era cunoscută chiar înaintea proclamării sale oficiale. La 18 septembrie 1538, Ștefan Mailat, aflat la Brețcu, unde știrile din Moldova ajunseseră după cel puțin o zi sau două, anunța pe episcopul de Vác, că „Despre noul voievod pe care l-a făcut în Moldova împăratul (Suleiman Magnificul — n.a.) nu avem nici un fel de știri sigure, se spune că ar fi fiul unui oarecare Sandrin [...] Boierilor nu le-a plăcut că noul voievod nu a fost înălțat la domnie de ei, cum este obiceiul românilor în privința voievodului, ci de împăratul turcilor, dar relele obiceiuri și tirania lui Petru voievod față de ei îl făcuseră pe acesta nesuferit tuturor” (Hurmuzaki, II¹, p. 188). Așadar, numirea ca domn a lui Ștefan Lăcustă de către sultan era socotită sigură îndată după sosirea lui Suleiman Magnificul la Suceava, la 15 septembrie 1538 (*Călători străini*, I, p. 385) și predarea cetății domnești (Hurmuzaki, II¹, p. 198, 206).

Tot atunci Suleiman Magnificul a acordat iertare locuitorilor Moldovei, poruncind ca toți fruntașii acesteia să se prezinte în termen de patru zile la curtea sa de la Suceava (*Cronici turcești*, I, p. 480). Această poruncă a fost determinată, desigur, de cererea boierilor și vlădicilor trădători ai lui Petru Rareș, strânși la curțile domnești de la Bădeuți, lângă biserica lui Ștefan cel Mare, în a doua săptămână a lui septembrie 1538, transmisă sultanului prin solul lor, Trifan Ciolpan, „de să rugară de pace și-și cerură domnu” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 156). În aceste împrejurări de criză, pentru întâia oară boierii nu mai cereau investirea unui domn ales de ei, ci solicitau numirea unui domn de către sultan, știind desigur că alesul lui Suleiman Magnificul urma să fie noul Ștefan vodă.

Înștiințați de Trifan Ciolpan și un mare ceauș împărătesc, boierii de la Bădeuți s-au grăbit să vină în tabăra sultanului de la Suceava, închinându-se și fiind „iertăți” și primiți de Suleiman „ca pre niște robi ai săi” (Grigore Ureche, *loc. cit.*). În aceste condiții nu mai putea fi vorba de o opoziție a boierilor, care ar fi vrut să obțină un domn ales de ei (Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 163), despre care nici un izvor al vremii nu amintește.

După obicei, divanul împărătesc din tabăra de la Suceava a ținut patru zile, 18–21 septembrie 1538 (*Cronici turcești*, I, p. 354), în cele din urmă, sâmbătă 21 septembrie, după chiar itinerarul turcesc al campaniei sultanale, „s-a numit domn pentru Țara Moldovei” (*Călători străini*, I, p. 485), „le-au pus domn pre Ștefan vodă” (Grigore Ureche, *loc. cit.*), având loc, așadar, cea dintâi ceremonie de investire în fața sultanului a unui domn al Moldovei, cu acordare cucăi „de aur”, a tuiului (schiptul), o blană „roșie”, caftanul și „beratul” de investi-tură, cu întreg ceremonialul otoman (*Cronici turcești*, I, p. 354, 481; cf. și Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 162–164).

În aceste condiții, ceremonia de întâmpinare a noului domn s-a redus simbolic la practica orientală: „Boierii fugiți au venit și au sărutat mâna <domnului>” (*Călători străini, loc. cit.*).

- 3 Domnia lui Ștefan Lăcustă a început, după rânduiala care s-a impus de acum înainte și în Moldova, din ziua investirii sale de către sultan, 21 septembrie 1538.

A doua zi, duminică 22 septembrie 1538, Suleiman Magnificul și-a întrerupt campania, întorcându-se la Constantinopol, petrecut de Ștefan Lăcustă cu boierii și vlădicii săi până la Dunăre, unde a renunțat la pradă și a eliberat robii pe care îi purta cu sine, iertând și țara jefuită de plata unui bir (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 156). Până la 24 mai 1539 (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 391–392) nici nu s-au păstrat documente interne de la Ștefan Lăcustă.

Statutul juridic al Moldovei față de Înalta Poartă nu s-a schimbat, în sensul păstrării statalității, nici măcar tributul nu a crescut, dar ea a fost considerată de acum înainte „cucerită” (deși în realitate fusese doar „închinată” de către boieri la Suceava), supusă (nu doar vasală), ca atare, libertatea sa de acțiune, îndeosebi externă, fiind îngăduită (Tahsin Gemil, în *Petru Rareș*, p. 158–159). În plus, ceea ce a fost cel mai dramatic resimțit atunci de către contemporani, țara a suferit însemnate pierderi teritoriale: de la sud de noul sangeacat al Tighinei, de acum numită Bender, adică Poartă (numai între Tighina și Cetatea Albă erau 35 de sate), până în nord, dincolo de cetatea Sorocăi (transformată cu ținutul din jur în sangeacat, reședință a unui bei), a intrat în administrație otomană, fiind chiar colonizată cu țărani turci, la porunca sultanului. Era un teritoriu chiar mai mare decât cel pierdut de Moldova în 1484 (Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 806; izvoarele și bibliografia problemei la idem, *Petru Rareș între sultan și lumea*

creștină în anii 1541–1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului” Petru Vartic din 1542 — (I, în „RF”, S.N., I (1990), nr. 5, p. 441–442, și p. 433; (II), nr. 7–8, p. 701–704. Cf. și Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 89–92).

Această situație nu putea dura prea mult. Criza internă începută o dată cu trădarea lui Petru Rareș de către boierii conduși de albanezul Mihai „hatmanul” (portarul Sucevei) și logofătul Gavril Troțușan s-a accentuat treptat până la punctul culminant, asasinarea lui Ștefan Lăcustă.

- 4 Deși a vădit reale calități diplomatice străduindu-se să încheie legături cu toți vecinii (pentru domnia sa cf. Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 162–174; idem, *Mușatinii*, p. 93, 95–96; idem, *Petru Rareș*, p. 155–162; Ioan Aurel Pop, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, p. 79–97; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române*, p. 163), Ștefan Lăcustă s-a dovedit excesiv de temporizant în toate și mai ales prea supus față de sultanul care îl instalase la domnie, pentru a nu nemulțumi în cele din urmă pe boierii cărora le-a fost impus.

La Viena se știa în februarie 1539 că „*Sandrin nu este nimic; sultanul are și ține Moldova*”, unde rămăseseră 7 000 de călăreți turci (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 297), iar o relatare spaniolă remarcă: „*prin firea sa Sander este mai bun turc decât guvernatorul său*” (Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, München, 1964, p. 27, nota 35). Acest „guvernator” otoman, care apare pentru prima dată alături de un domn creștin în Moldova, căruia un agent imperial din Oradea îi spunea la 10 octombrie 1538 Mihalbegovici (Hurmuzaki, II¹, p. 200), era de fapt un renegat sârb, înrudit cu doamna lui Petru Rareș, Elena-Ecaterina Brancovici, pe numele său islamic Mehmed bei Iahia Pașaoğlu, zis Mehmed Sokolli (Mihail Guboglu, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945)*, în „*Studii*”, IX (1956), nr. 2–3, p. 100).

Tocmai această supunere necondiționată față de Suleiman Magnificul i-a adus lui Ștefan Lăcustă îndepărtarea din domnie și în cele din urmă moartea. Acest proces a cunoscut, așadar, două etape. Mai întâi, stăruințele lui Petru Rareș la Constantinopol în cursul anului 1540 (cf. *supra*), însoțite de cele mai mari sume plătite până atunci la Poartă (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 199), au dus în cele din urmă la „destituirea de către sultan” (a Turca destituto) a lui Ștefan Lăcustă (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 33–34; cf. și Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 95), cel târziu la începutul lunii decembrie 1540, în aceeași lună la Poartă fiind din nou numit domn Petru Rareș (Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 805–806).

În aceste condiții, Ștefan Lăcustă, refuzând aparent să contracareze acțiunile lui Petru Rareș la Constantinopol, unde era însă reprezentat din primăvara lui 1540 tocmai de Mihai „hatmanul” (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 30–31), a sporit

teamă grupării Găneștilor și Arbureștilor [pentru membrii acestei grupări cf. Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*, în „*CF*”, S.N., II (1971), p. 147–148; idem, în *Petru Rareș*, p. 176; Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 212–214; idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 816] de posibilitatea revenirii în scaun a lui Petru Rareș.

A urmat atunci al doilea moment al căderii lui Ștefan Lăcustă. El intrase, de altfel, în conflict aproape deschis cu gruparea amintită a Găneștilor și Arbureștilor încă din toamna lui 1540, tergiversând recuperarea pe cale militară a teritoriului Moldovei răpit de Suleiman Magnificul, acțiune pentru care cerea un răgaz de doi ani. Iar în fața cererilor ultimative, în acest sens, ale boierilor, a adoptat, se pare, chiar o reacție amenințătoare (Ilie Corfus, *loc. cit.*; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 806).

Boierii au susținut, dacă nu cumva au provocat chiar acțiunile antiotomane ale moldovenilor dintre Tighina și Cetatea Albă, din prima jumătate a lui noiembrie 1540, desigur fără voia lui Ștefan Lăcustă. Astfel că, o dată cu pornirea luptelor antiotomane, domnul numit de sultan trebuia înlăturat. Conjurația boierilor împotriva sa a fost pregătită înainte de 27 noiembrie 1540, când solul moldovean Petru Vartic expunea la Cracovia castelanului Jan Tarnowski dorințele complotiștilor și ale candidatului lor (viitorul Alexandru vodă Cornea), în vreme ce fostul mare logofăt Toma cerea sprijinul regelui Poloniei (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 31–34; Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 139–141; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, p. 27; Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină* (I), p. 439; idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 807).

Hotărârea dramatică de îndepărtare din scaun a lui Ștefan Lăcustă prin asasinat a stârnit mari frământări între boierii grupării Găneștilor și Arbureștilor, mărturisite, de altfel, chiar de către aceștia, la câteva zile după uciderea domnului. Deși erau conștienți că până atunci domnii nu mai fuseseră asasinați de către boieri: „*pentru că la noi nu era obiceiul acesta*” (*regicidul* nu era confundat cu executarea pretendenților și rivalilor în cadrul familiei domnești!), complotiștii au optat pentru această soluție extremă „*văzând că nu se poate face nimic cu dânsul*”, „*Dumnezeu ne e martor că nu s-a putut altfel*” (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 139–141; N. Iorga, *op. cit.*, p. 26).

Ultimul document păstrat de la Ștefan Lăcustă este din 30 noiembrie 1540 (*D.I.R.*, A, XVI–1, p. 401–403).

Asasinarea lui Ștefan Lăcustă a avut loc în jurul datei de 20 decembrie 1540 (Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii*, p. 158), noaptea, în cetatea Sucevei, într-un loc cunoscut încă la începutul veacului XVIII, în vremea lui Nicolae Costin: „*cât și astăzi să cunoaște singele pe zidiul păreților casii aceia în cetatea Sucevii, pistrelat den Ștefan Vodă*” (*Letopisețul*, p. 417–418. Cf. și Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 200). Complotiștii descriu laconic uciderea domnului numit de sultan: „*s-a iscat într-o noapte rășcoală*,

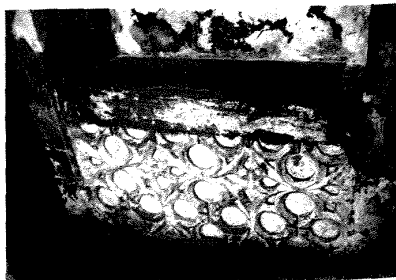
și s-a făcut dreptate asupra lui și asupra tuturor oamenilor pe care împăratul îi trimisese în țară" (Hurmuzaki, loc. cit.; N. Iorga, loc. cit.).

Cronica lui Macarie nu spune decât că Ștefan a murit „în patul domnesc” (Cronicile slavo-române, p. 87, 102). În schimb, Grigore Ureche cunoaște multe amănunte despre asasinarea sa. „Mai apoi urându-l curtea toată, s-au vorovit o samă de boieri din curtea lui, anume: Găneștii și Arbureștii și la așternutul lui, unde odihniia, l-au omorât în cetatea Sucévii. Începătoriu și ațâțătoriu acestui lucru au fostu Mihul hatmanul și Trotușanul logofătul, de s-au vorovitu într-o sară, ca niște lupi gata spre vânat, ca să înéce oaia cea nezlobivă (nevinovată — n.a.), adecă pre Ștefan vodă și dându învățătură slugilor sale, ca toți să să într-armeze și dându-le și jurământu, ca să le fie cu dreptate, s-au pornitu cu toți. Și într-un foișor, sus în cetate, unde odihniia la așternutul lui, au răsipit ușa și neștiind Ștefan vodă nimica de aceasta, s-au sculat, fiind numai cu cămeașa, iară ei cu toții, ca niște lei sălbatici au năvălit asupra-i și multe rane făcându-i, l-au omorâtu și l-au scos afară” (Letopisețul, p. 160). Nicolae Costin adaugă și amănuntul că după ce l-au ucis, boierii complotiști i-au tăiat capul și abia după aceea l-au scos afară (Letopisețul, p. 418).

Șaptezeci și cinci de ani mai târziu, un act intern de la 1 august 1615 consemnează că satul Solca „s-a pierdut în viclenie de Arbure care l-a ucis pe domnul său” [Ilie Minea, În legătură cu omorârea lui Ștefan vodă Lăcustă, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 350–351], în vreme ce cronicarii sași nu știu decât că moartea lui Ștefan Lăcustă s-a datorat „cruzimii sale” (?) (Adolf Armbruster, Dacoromano-saxonica, București, 1980, p. 199).

În sfârșit, Grigore Ureche notează cu multă exactitate: „Acestu Ștefan vodă ce l-au poreclit Lăcustă vodă au domnit doi ani și trei luni” (ibidem), adică de la 21 septembrie 1538 la circa 20 decembrie 1540.

- 5 Nu se știe cu adevărat unde a fost înmormântat. Este însă posibil ca locul său de veci să fie în camera mormintelor din biserica mănăstirii Bistrița din ținutul Neamț, în mormântul în care a fost ulterior depusă și soția sa, doamna Cheajna, a cărei lespede funerară, ce a înlocuit-o pe a sa (dacă aceasta va fi existat?), arată că a murit la 31 iulie 1542 „într-o duminică” (N. Iorga, Inscriptii din bisericele României, I, p. 38), dar această dată de lună cade la 1542 într-o luni, și doar în 1541, 31 iulie a fost duminică. Oricum, văduva lui Ștefan Lăcustă a murit îndată după soțul ei, și îngroparea celor doi în același mormânt, cum presupunea și N. Iorga (loc. cit.) este verosimilă. Cu atât mai mult cu cât cercetările arheologice au descoperit în acest mormânt două schelete!

(Răzvan Theodorescu, Mănăstirea Bistrița, București, 1966, p. 25, care crede însă că unul dintre acestea ar fi al lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, îngropat și el în aceeași cameră a mormintelor după tradiție (?), al cărui mormânt ar fi fost dezafectat de lucrările de refacere a mănăstirii din 1554, ceea ce pare mai greu de acceptat). Tradiția despre existența mormântului lui Alexandru, decedat în 1496, al cărui chip e zugrăvit, după N. Iorga (op. cit., p. 37), în camera mormintelor, face însă chiar mai plauzibilă îngroparea lui Ștefan Lăcustă, socotit de unii fiul acestuia, în aceeași încăpere mortuară a bisericii de la Bistrița.

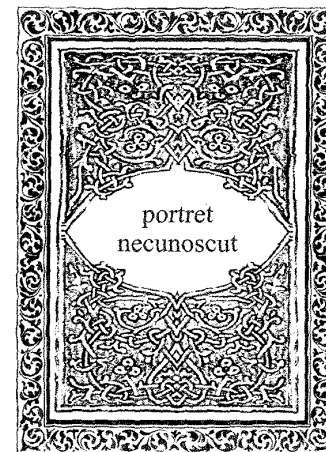
ALEXANDRU CORNEA

1540 c. decembrie 21' – † 1541
februarie 9 sau 16².

□ Necunoscut.

- 1 În ziua (c. 21 decembrie 1540) care a urmat nopții sângeroase a asasinării lui Ștefan Lăcustă, a avut loc, pe de o parte, masacrarea „tuturor oamenilor pe care împăratul (Suleiman Magnificul — n.a.) îi trimisese în țară”, după cum mărturiseau chiar boierii ucigași (Hurmuzaki, Supliment, II¹, p. 139–141; N. Iorga, Scrisori de boieri. Scrisori de domni, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 26), ceea ce a constituit începutul adevăratei răscoale antiotomane în Moldova, iar pe de alta, alegerea la domnie, urmată de ungerea și încoronarea noului domn Alexandru Cornea, personaj pregătit din vreme de gruparea boierească a Găneștilor și Arbureștilor, în frunte cu Mihul „hatmanul” (portarul Sucevei, comandantul oastei) și Gavril Trotușanu mare logofăt.

Noul domn a rămas mult timp, până la publicarea în 1992 a unor documente inedite, pe care le-am descoperit în Polonia, o adevărată enigmă pentru istoriografia perioadei. Nu i se cunoștea numele de botez, nu se știa cu adevărat al cui fiu era, fiind de obicei eronat identificat, de la sfârșitul secolului XVI până în vremea noastră, îndeosebi cu fiul pretendentului Ilie din 1501, deci ne-

potul lui Petru Aron, el însuși pretendent la domnie în 1504 și 1523, sub numele de Alexandru, confundat adesea cu pretendenții purtând acest nume între 1504–1540 [istoriografia problemei la Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea* (c. 21 decembrie 1540–9 sau 16 februarie 1541) — după documente inedite din Polonia, în „RI”, S.N. III (1992), nr. 7–8, p. 809–811].

În fapt, numele de botez al lui Alexandru Cornea era Alexie (Alexe), care apare la contemporanul său Paul Giovio („*adolescentul moldovean numit Alexe, de neam domnesc*”; *Historia sui temporis*, Paris, 1558, p. 265; „Arhiva istorică a României”, ed. B.P. Hasdeu, II (1865), p. 39–41), iar spre sfârșitul secolului XVI la N. Isthvanfi („*Alexie*”; *Historia de rebus ungaricis libri XXXIV*, Köln, 1622, p. 222). Alexandru a devenit noul său nume domnesc, luat de abia o dată cu ridicarea la domnie în decembrie 1540 (deci nu trebuie confundat cu pretendenții care au purtat anterior acest onomastic ca nume de botez!), în timp ce Cornea era porecla sa, cu multiple sensuri posibile, derivate de la substantivul *corn*, ca de altfel și în vechea limbă franceză, sau de la un topic, devenind nume propriu și apoi de familie abia în cursul secolului XVII. Macarie scrie despre „*Alexandru, poreclit Cornea*” (*Cronicile slavo-române*, p. 87, 102), în timp ce Grigore Ureche mărturisește că ucigașii lui Ștefan Lăcustă „*au rădicat domnu pre Alixandru vodă, ce-i zicila Cornea [...] Și dacă l-au rădicatu domnu, i-au pus numele de Alexandru vodă*” (*Letopiseșul*, p. 160), iar Nicolae Costin, reluând aceeași versiune, afirmă că „*au ridicat cu toții domnu pre Cornea [...] și i-au schimbat numele de i-au zis Alexandru Vodă*” (*Letopiseșul*, p. 418; pasaj preluat și la Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 50).

Alexie zis Cornea, devenit Alexandru vodă, era fiul nelegitim al lui Bogdan III, așadar nepot al lui Ștefan cel Mare. O mărturisesc chiar boierii care îl ridicaseră la domnie, informând pe regele Poloniei, îndată după aceea, că „*am luat alt domn nou, pe care-l știm cu toții că e coborător al domnilor, fiu al lui Bogdan Vodă și nepot al bătrânului Ștefan Vodă, moștenitor drept al țării Moldovei. Ne-am supus lui cu toții și am hotărât să ne fie domn și să domnească precum au domnit întâi bunicul, apoi tatăl său*” (Hurmuzaki, Supliment, II¹, p. 139–141; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, p. 26–27). Această știre e confirmată de relatarea bine informatului sol polon la Poartă din 1539–1540, care scria ducelui Albert al Prusiei, la 21 ianuarie 1541, că boierii care l-au ucis pe Ștefan Lăcustă „*au ales ei înșiși pe un altul, numit Alexandru, fiul lui Bogdan voievod de odinioară*” (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 326).

În sfârșit, în singurul act cunoscut până acum de la Alexandru Cornea, pe care l-am aflat în Polonia, scrisoarea acestuia în limba polonă către Gh. Jazłowiecki, starostele Cameniței, de la începutul lui februarie 1541, însuși Cornea

își vădește originea intitulându-se: „*Alexandru voievod, fiul lui Bogdan voievod, nepotul bătrânului Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei*” (Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 812, 822–823, *Anexa I*), mărturie care pune capăt altor versiuni despre originea sa.

Nu știm când s-a născut noul domn. La urcarea în scaun, spre sfârșitul anului 1540, era însă tânăr, un „*adolescent*”, după mărturia amintită a contemporanului său Paul Giovio. „*Tânărul domn*” îl numește și o relatare polonă din 1541 (Hurmuzaki, II⁴, p. 279; A. Veress, *Documente*, I, p. 23), ceea ce se potrivește pentru un fiu al lui Bogdan III, care, chiar dacă ar fi fost născut în 1517, anul morții tatălui său, sau cel târziu în anul următor, ar fi avut cel puțin 22–23 de ani în 1540.

Cunoscându-i originea, Mihul „*hatmanul*”, mare portar al Sucevei între 1530 și 1541, l-a luat în slujba sa, Grigore Ureche știind că „*mai denainte vreme fusese slugă la Mihul hatmanul*”, având apoi chiar o dregătorie legată de cea a protectorului său, de vreme ce același cronicar afirmă că a fost și el „*portariu la cetatea Sucévii*” (*Letopiseșul*, p. 160; Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 418; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 50).

Tot Mihul l-a propus ca domn boierilor conjurați împotriva lui Ștefan Lăcustă, îndemnându-l cu tărie să accepte noua postură, după cum a mărturisit chiar Cornea înaintea morții, în februarie 1541 (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 348–349, relatare polonă din 19 martie 1541 și traducere la Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 820). Vădindu-și astfel calitatea de pretendent domnesc în toamna lui 1540, când relațiile boierilor conduși de Mihul „*hatmanul*”, care îl susțineau, cu Ștefan Lăcustă au început să se înrăutățească, el a fost nevoit să se refugieze în Podolia, urmărit ca „*lotru*” de Ștefan Lăcustă înainte de 25 noiembrie 1540 (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 813–814).

A revenit din Podolia în Moldova, așa cum nota Paul Giovio („*Archiva istorică a României*”, II, p. 41), în cursul lunii decembrie 1540, fiind desigur în țară în vremea asasinării lui Ștefan Lăcustă, după care, în ziua următoare, a fost înălțat domn.

Scurtă a fost însă domnia lui Alexandru Cornea [cf. Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 814–827; Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 176–178; idem, *Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546)*, București, 1982, p. 181–182; Vasile I. Cărbăș, *Un domn al Moldovei: Alexandru-Vodă-Cornea*, București, 1946, care nu conține însă mai nimic despre subiectul anunțat în titlu]. „*Abea și-a uns gura cu mierea stăpânirii — scrie Macarie — și a pierit înainte de vreme*” (*Cronicile slavo-române*, p. 87, 102). „*Acest Alexandru vodă au domnit numai 2 luni și 3 săptămâni*”, după Grigore Ureche, *Letopî-*

sețul, p. 162, care adaugă de fapt o lună domniei lui Cornea, făcând socoteala, desigur, de când acesta se manifestase ca pretendent în noiembrie 1540.

Și totuși domnia lui Alexandru Cornea trebuie înscrisă în cartea de aur a rezistenței românești antiotomane. Tânărul nepot al lui Ștefan cel Mare nu a continuat, cum s-a crezut, o răscoală antiotomană pornită de Ștefan Lăcustă (care, în realitate, a fost asasinat tocmai pentru că s-a opus la aceasta!), ci a fost ridicat la domnie pentru a conduce lupta pentru redobândirea pe cale militară a ținuturilor moldovenești răpite de turci la 1484 și 1538. Răscoala antiotomană la nivel de țară a început după ce boierii l-au ucis pe Ștefan Lăcustă. *Cronica moldo-polonă* precizează că doar după acest act „pe turci cari erau pe lângă dânsul, i-a tăiat și le-a luat toate și le-a luat țara înapoi” (*Cronicile slavo-române*, p. 174, 184).

Analiza atentă a izvoarelor polone și turcești ale vremii arată că Alexandru Cornea a dus, în ultima decadă a lunii decembrie 1540 și la începutul lui ianuarie 1541, un adevărat război antiotoman în zona Tighinei, Chilieii, Cetății Albe, până spre Oceakov, stârnind neliniștea și iritarea lui Suleiman Magnificul (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 814). A încheiat în grabă, la sfârșitul lui decembrie 1540 sau începutul lui ianuarie 1541, un tratat de alianță cu regele Poloniei, Sigismund I cel Bătrân, care îl vedea cu ochi buni pe acest adversar al lui Petru Rareș, jurându-i credință prin trimișii săi cel dintâi, în chip neobișnuit. Legăturile cu starostele Cameniței, conducătorul regal al Podoliei s-au bucurat de un tratament special. În sfârșit, în ianuarie 1541, Alexandru Cornea a jurat credință, prin trimisul său, lui Ferdinand I de Habsburg, ca rege al Ungariei, lângă Viena, și o altă solie era trimisă la fratele acestuia, împăratul Carol Quintul, cu propuneri de luptă antiotomană, rămase fără răspuns (*ibidem*, p. 814–815; idem, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 127–128; Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 177–178).

În aceste condiții, cum demersurile diplomatice ale lui Alexandru Cornea au ajuns la cunoștința Înaltei Porți, sultanul nici nu a mai luat în discuție cererea acestuia de a-i fi recunoscută domnia.

- 2 Cu toate că Suleiman Magnificul l-a destituit pe Ștefan Lăcustă cel târziu la începutul lui decembrie 1540 (cf. *supra*), indignat de primele atacuri ale boierilor din gruparea Găneștilor și Arbureștilor asupra raialelor otomane din sud-estul Moldovei, a hotărât, după cum relatează chiar el, să acorde din nou domnia lui Petru Rareș, aflat la Constantinopol (cf. *infra*), opozantul Alexandru Cornea, ridicat domn ulterior, în jurul datei de 21 decembrie, o dată cu pornirea răscoalei antiotomane, și solii săi trimiși la Poartă fiind ignorați (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 151, 152; Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 815).

În fața înaintării lui Petru Rareș, care, cu trupe otomane, a trecut Dunărea la Silistra, după 28 ianuarie 1541, sosind la Brăila la începutul lunii februarie (cf. *infra*), Alexandru Cornea a coborât de la Suceava la Cetatea Neamțului, aflându-se aici în a doua jumătate a lui ianuarie și la începutul lui februarie 1541. De aici, unde pârcălab era Daniel, un om de încredere al său, Alexandru Cornea adresează o scrisoare cu cereri de ajutor lui Gh. Jazłowiecki, starostele Cameniței, *singurul document cunoscut până acum de la acest efemer domn al Moldovei*, pe care l-am aflat în Polonia, adevărată pagină de cronică, criticând politica trecută a lui Petru Rareș, de pe o poziție similară cu cea a boierilor Gănești și Arburești, în vreme ce alți boieri ai săi, aflați în cetatea Hotinului, în legătură cu el, cereau și ei ajutor starostelui de Camenița, dar și îngăduința de a se refugia sub stăpânirea sa, în caz de înfrângere (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 816–818, *Anexa I și II*, p. 822–826).

Din Cetatea Neamțului, la începutul lunii februarie 1541, Alexandru Cornea s-a deplasat la Roman (Cetatea Nouă) în centrul Moldovei istorice, locul tradițional de concentrare a oastei domnești, pentru a pregăti lupta cu Petru Rareș, prezentată ca o acțiune antiotomană. Între timp, mare parte din boierii grupării Găneștilor și Arbureștilor, care îl ridicase la domnie, l-au părăsit, fugind în Polonia și Lituania, în vreme ce majoritatea celorlalți boieri de la curte și a altor dregători a fugit în tabăra lui Petru Rareș de la Brăila (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 87, 102; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 816).

Lăsând la Roman, între alții, pe Mihai „hatmanul” și pe Gavril Troțușan logofătul, Alexandru Cornea, cu 15 000–20 000 de oșteni (A. Veress, *Documente*, I, p. 23; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 3), a înaintat în grabă până lângă Galați, în a doua săptămână din februarie 1541, pentru a înfrunta oastea lui Petru Rareș, poposită pe malul Dunării, lângă aceeași localitate (Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 160–161; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 202 și nota 186).

Înainte de bătălie de lângă Galați însă, Alexandru Cornea a fost trădat de majoritatea boierilor săi, în frunte cu Efrem Hurul, marele vornic al Țării de Jos, comandantul oștii sale, care în fruntea a „20 000 de călăreți” a trecut de partea lui Petru Rareș, acesta ridicându-l ulterior, drept mulțumire, în fruntea sfatului domnesc (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 3; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 819; idem, în *Petru Rareș*, p. 210).

Alexandru Cornea n-a mai apucat să fugă. A fost prins și predat de cei din jurul său lui Petru Rareș (s-a zvonit chiar, fără temei, că numai capul i-ar fi fost trimis acestuia). Contemporanul Macarie mărturisește însă: „Cornea a fost prins de unii și trimis lui Petru voievod și a fost dat pradă armelor și ca hrană săbiei, în anul 7049 (1541), luna februarie” (*Cronicile slavo-române*, p. 87, 102). La rândul său, Grigore Ureche, încercând, desigur, să atenueze trădarea, arată că „părăsindu-l ai săi toți, au căzut în mâinile vrăjmașului său, lui Pătru

vodă și de sânge au învățat Pătru vodă de i-au tăiat capul, dimpreună cu Pătrașco (Tăutu, fiul logofătului Ioan Tăutu și ginere al lui Miha „hatmanul” — Constantin Rezachevici, op. cit., p. 821), carile să ținea de dânsul, într-o miercuri, în luna lui februarie” (Letopisețul, p. 162).

Execuția de lângă Galați, care încălca porunca sultanului de a-l trimite pe Alexandru Cornea la Poartă (*Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române*, p. 174, 185), a fost precedată, după obicei, de o judecată sumară. Martori la aceasta i-au relatat apoi castelanului de Beț, N. Sienjowski, că Alexandru „a rugat să fie însemnat la nas, dat să intre pe viață într-o mănăstire printre călugări, luând pe Domnul Dumnezeu rugător și martor că <<eu însumi nu am vrut să fiu domn, ci singur Miha m-a îndemnat cu tărie la aceasta>>. Petru voievod a spus către el: <<Să fie asta pe sufletul aceuia care te-a îndemnat la aceasta>> și l-a dat în seama călăului” (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 349, nr. VII; traducere la Constantin Rezachevici, op. cit., p. 820).

Spre deosebire de asasinarea lui Ștefan Lăcustă de către boieri, care a reprezentat primul regicid din istoria Moldovei, decapitarea lui Alexandru Cornea a însemnat în mentalitatea epocii o obișnuită răfuială între unchi și nepot de frate, din sânul familiei domnitoare. Aceasta capătă însă un accent cu adevărat dramatic dacă ținem seama că ambii rivali luptau de fapt pentru același scop, reîntregirea hotarelor Moldovei, Alexandru Cornea cu armele, fără sorți de izbândă în confruntarea cu Imperiul otoman, aflat la apogeul puterii sale, când, evident, Suleiman Magnificul, aflat în ajunul campaniei care va transforma Ungaria în provincie otomană, ar fi reprimat fără șovăire răscoala izolată condusă de Cornea, Petru Rareș cu mijloace diplomatice, cu mult mai mulți sorți de izbândă.

Judecata și execuția lui Cornea au avut loc, așadar, în februarie 1541, într-o miercuri, după cronicarii moldoveni amintiți, mai precis înainte de intrarea lui Petru Rareș în Suceava la 22 a lunii (cf. *infra*). Cum până atunci zile de miercuri în luna amintită sunt în datele de 2, 9 și 16, și ținând seama că data de 2 nu poate intra în calcul, din pricina itinerariilor celor doi protagoniști domnești, rămâne ca execuția lui Alexandru Cornea să fi avut loc fie pe 9 februarie [cf. Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*, în „CI”, S.N., II (1971), p. 157; idem în *Petru Rareș*, p. 178; idem, *Petru Rareș*, p. 185, neținând însă seama de miercurea următoare], fie pe 16 februarie (Constantin Rezachevici, op. cit., p. 819–820; idem, în *Petru Rareș*, p. 819–820).

Nu se știe unde a fost înmormântat Alexandru Cornea, și nici măcar dacă a fost căsătorit sau dacă a avut urmași.

PETRU RAREȘ

(II) 1541 a. februarie 9 sau 16¹ – † 1546 septembrie 2/3².

□ Mănăstirea Probota (Pobrata) Nouă³.

- 1 Ajuns la Constantinopol la sfârșitul lui februarie 1541 (Hurmuzaki, II⁴, p. 212, 216), Petru Rareș „și-a arătat puterile sale în cetatea împărătească, timp de unsprezece luni și era în gurile tuturor celor ce se aflau în dregătorii”, mărturisește Macarie (*Cronicile slavo-române*, p. 87, 102), așadar, din februarie inclusiv, până la sfârșitul lui decembrie 1541. Cheltuind sume însemnate, din rămășițele tezaurului personal și din cele împrumutate la Poartă, mai întâi pentru a fi primit de sultan, apoi pentru a obține domnia din nou (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 199), Rareș și-a văzut în cele din urmă împlinită dorința care îl frământa încă de la plecarea în pribegie, în toamna lui 1538.

Un an după revenirea în țară, în ianuarie 1542, el relatea regelui Poloniei: „Dacă nu aș fi plătit din averile mele pentru a redeveni domn, locul meu ar fi fost ocupat de un turc, ca la Buda; dar puțin mă interesează, deoarece mi-am ocupat locul” (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 157–159; Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 199). În realitate, marile cheltuieli ale lui Rareș la Poartă nu priveau doar redobândirea domniei. El a obținut pe cale diplomatică ceea ce încercase Alexandru Cornea pe cea militară, reîntregirea Moldovei, sultanul promițându-i voievodatul, după cum mărturisea în ianuarie 1541 regelui Poloniei, „cu toate precum a fost în timpul domniei tatălui său și a bunicului său, în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi [...] cum a fost la început”, ba i-a mai dat, cum menționa Rareș, „pe deasupra, în Transilvania, ceea ce am ținut mai înainte”. Haraciul a rămas inițial cel stabilit în vremea lui Ștefan Lăcustă, nouă fiind doar cererea ca domnul să vină în persoană la Poartă o dată la trei ani. Condițiile atât de favorabile, cel puțin teoretic, obținute de Rareș explică revenirea boierimii de partea sa și părăsirea, chiar trădarea, de către ea a lui Alexandru Cornea (Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului” Petru Vartic din 1542* — (I), în „RI”, S.N., I (1990), nr. 5, p. 428–430; (II), *ibidem*, nr. 7–8, p. 696–698; idem, în *Petru Rareș*, p. 231, 234).

În fapt, Suleiman Magnificul a hotărât, după cum însuși mărturisea, să-i redea scaunul domnesc după mazilirea lui Ștefan Lăcustă, la începutul lui decembrie 1540 (cf. *supra*) „în legătură cu atacul oștii moldovene, ordonat de gruparea boierească a Găneștilor și Arbureștilor, asupra raialelor otomane din sud-estul Moldovei (Hurmuzaki, Supliment, II¹, p. 151–152), așadar, înainte de ridicarea ca domn de către gruparea amintită, în jurul datei de 21 a aceleiași luni a lui Alexandru Cornea (cf. *supra*), pe care sultanul nici nu l-a luat în considerare (Constantin Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (21 decembrie 1540 – 9 sau 16 februarie 1541) — după documente inedite din Polonia*, în „RI“, S.N., III (1992), nr. 7–8, p. 815). În optica Porții, trecerea domniei de la Ștefan Lăcustă s-a făcut direct la Petru Rareș, așa cum arăta la 12 ianuarie 1541 Hieronim Łasky, trimisul lui Ferdinand I la Constantinopol: „Domnul Moldovei fiind ucis, în locul lui a fost înălțat Petru, care fusese alungat“ (Hurmuzaki, II¹, p. 214).

Tot după mărturia sultanului, învestirea lui Petru Rareș în domnia Moldovei a avut loc după moartea lui Ștefan Lăcustă (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 35–36), petrecută, cum am văzut, în jurul datei de 20 decembrie 1540, așadar spre sfârșitul lui decembrie 1540. Ceremonia a avut loc la Adrianopol, unde se afla Suleiman Magnificul în acel moment, unde astfel „i-au dat steag și domnia la Moldova și au trimis pre credinciosul său, pre Îmbrea aga cu ieniceri și cu multă oaste turcească, ca să ducă pre Pătru vodă la scaun“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 161, Cf. și Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 87, 102). Desigur, mai înainte, a avut loc, ținând seama de relațiile încordate de până atunci între cei doi, și ceremonia de „închinare“ (cf. pentru acest tip de ceremonie Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam*, București, 1997, p. 298–299) a lui Petru Rareș, în cadrul căreia a „sărutat mâna“ sultanului, după cum mărturisea chiar el regelui Poloniei în 1541 (Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină* (II), p. 688, 690).

Plecarea lui Rareș din Adrianopol (Hurmuzaki, II¹, p. 214) spre Silistra a avut loc „în ziua de Bogoiavlenie (Bobotează — n.a.), ghenuarie 6“, după Grigore Ureche, *loc. cit.*, care se ghidează în această datare după sărbătorirea Bobotezei, în realitate, la 9 ianuarie 1541, după chiar relatarea lui Petru Rareș (Hurmuzaki, XV¹, p. 396–397). Îl însoțea „oastea de curte a împăratului“, 3 000 de spahii și ieniceri, și alți 9 000 de oșteni turci (care s-au oprit la Dunăre), condusă de Husein aga, imbrahorul sau marele comis al sultanului (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 201–202 și nota 186).

La 23 ianuarie 1541 ajunge la Silistra, unde rămâne cel puțin până la 28 a lunii [Hurmuzaki, XV¹, p. 396–397. N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 196, 202, afirmă eronat că Rareș a plecat de la sultan la 23 ianuarie 1541, greșeală preluată și de alte lucrări

ulterioare; cf. și Ștefan S. Gorovei, în *Petru Rareș*, p. 178, nota 26. Greșită este și afirmația lui Ilie Minea, *Despre Alexandru, pretendent la tronul Moldovii*, în „CI“, VIII–IX (1932–1933), nr. 2, p. 200, pentru care Petru Rareș „la 6 ianuarie era la Silistra“, ca și cea fantezistă a lui Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527–1546)*, București, 1978, p. 107, după care Rareș „pleca la 11–12 februarie 1541 împotriva lui Alexandru, iar nu a sultanului (sic!)“; și celelalte rânduri până la sfârșitul capitoului conțin multe erori.

Trecând Dunărea la Silistra, la începutul lui februarie 1541, Petru Rareș a străbătut Țara Românească, până la Brăila, „acolo tocmindu-și oastea ca să meargă asupra lui Alexandru vodă Cornea“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 161), cf. și G.I. Nastase, *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, în „CI“, I (1925), p. 138).

În tabăra de la Brăila au sosit boierii de toate rangurile care îl părăsiseră pe Alexandru Cornea, cu excepția celor fugiți în Polonia și Lituania și a conducătorilor grupării Găneștilor și Arbureștilor, în frunte cu Mihai „hatmanul“ și Gavril Troțușan, rămași la Roman, și după deplasarea lui Alexandru Cornea de aici spre Galați (cf. *supra*). Grigore Ureche descrie închinarea lor, în cadrul ceremoniei de întâmpinare a lui Petru Rareș și cuvintele de iertare ale acestuia: <<„Fiți în pace și iertați de greșalile voastre, câte mii-ați făcut oarecând“. Iară ei cu toții strigară: „În mulți ani să domnești, cu pace“, și iarăși ziseră: „Bine ai venit la scaunul tău, domnul nostru cel dintâi“>> (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 161).

De la Brăila, cu oastea „tocmită“ de luptă, Petru Rareș a trecut hotarul Moldovei, așezându-și tabăra lângă Galați, pe malul Dunării (*ibidem*), în așteptarea confruntării cu oastea lui Alexandru Cornea, care poposise și ea în apropiere de Galați. După ce aceasta din urmă, în frunte cu comandantul ei, marele vornic al Țării de Jos Efreim Hurul, a trecut de partea lui Petru Rareș (astfel că o „bătălie“ între cei doi rivali nu a mai avut loc, cum crede Maria Magdalena Székely, *Itinerarii domnești: Petru Rareș*, în „AIIAI“, XXVIII (1991), p. 293, care ignoră cu totul contribuțiile cronologice aduse de autorul acestor rânduri în volumul *Petru Rareș*, București, 1978, p. 203 — pentru cazul în speță), Cornea, predat de ai săi, a fost executat de Rareș „într-o miercuri, în luna lui februarie“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 162), adică pe 9 sau 16 februarie 1541 (cf. *supra*).

Cea de-a doua domnie a lui Petru Rareș a început efectiv înaintea acestor ultime date, așadar, în prima jumătate a lunii februarie 1541, o dată cu intrarea în Moldova, în vreme ce oficial, după obiceiul vremii, ea debutase la învestirea sa în domnie de către sultan, spre sfârșitul lui decembrie 1540.

De la Galați, Petru Rareș s-a îndreptat spre Bârlad, unde vornicul Efreim Hurul „mare ospăț și cinste i-au făcut“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 162;

Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 203), apoi trecând prin Roman, unde a arestat și a lăsat un timp închiși pe capii grupării boierești care îl trădaseră în 1538 și nu i se alăturaseră acum (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 87, 102), a ajuns în cele din urmă la Suceava.

Intrarea în Suceava a avut loc la 22 februarie 1541, după o relatare polonă contemporană (Hurmuzaki, II⁴, p. 279; A. Veress, *Documente*, I, p. 24). Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 162, indică însă două date diferite (dacă nu cumva e vorba și de o eroare a copiștilor): „au intrat în Suceava, februarie noasprezece zile, luni după sfeti Theodor“. Numai că în 1541, 19 februarie a căzut într-o sâmbătă, sfântul Teodor Tiron s-a sărbătorit joi 17 februarie, iar prima luni după această sărbătoare a fost la 21 februarie (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 203, nota 202). Față de aceste contradicții, probabil relatarea polonă indică mai aproape de realitate data de 22 februarie pentru intrarea lui Petru Rareș în Suceava. Ulterior, la 4 martie s-a deplasat la Roman (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și XVII-lea*, p. 3–4).

Ceremonia oficială a instaurării lui „*Petru voievod peste toată țara Moldovei*“, în numele sultanului, de către imbrahorul Husein aga și alți curteni ai sultanului, s-a desfășurat însă la Suceava, desigur după temeinice pregătiri, abia, la 10 martie 1541 (idem, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 36–37). A doua zi, vineri 11 martie, au fost decapitați „fără milă“, după ce „cu grêle munci i-au muncitu“ (torturat), „*viclénii*“ Miha „hatmanul“, Gavril Trotușan, Crasnăș vistiernicul și Cozma logofăt al doilea, aduși de la Roman și judecați, ale căror capete au fost trimise sultanului (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 87, 102–103; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 162–163; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 348). Rareș a avut astfel abilitatea de a executa în prezența trimișilor sultanului tocmai pe căpeteniile boierilor care îl trădaseră în 1538, făcându-l să-și piardă domnia, și nu i se închinaseră în 1541, sub pretextul asasinării lui Ștefan Lăcustă, cel numit de sultan, deși tocmai aceasta i-a deschis calea revenirii la domnie (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 208–209; idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 821).

În cea de-a doua domnie, Petru Rareș, cu totul schimbat după încercările prin care trecuse în 1538–1540, și vădind nebănuite calități diplomatice, a căutat să nu mai fie confruntat ce doi inamici în același timp, inaugurând o nouă și abilă politică externă: păstrând *fățiș* relații prietenești cu sultanul, protectorul său, în timp ce în *secret* căuta să sprijine orice acțiune antiotomană cu sorți aparent de izbândă, cum a fost cea a statelor germane, sub conducerea markgrafului Ioachim II de Brandenburg, pentru eliberarea Budei, din septembrie-octombrie 1542, al cărei principal finanțator extern a fost. Această politică abilă, inaugurată în 1541, după ce Petru Rareș și-a dat seama că Suleiman Magnificul nu-și va respecta în întregime promisiunile de reîntregire a Moldovei, a fost urmată, sub diferite forme, de toți succesorii săi până la 1594 (Constantin

Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone* (I), p. 430–455; (II), p. 687–691, 701–704; idem, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 128–129).

Chiar și campaniile anuale purtate de Petru Rareș în Transilvania, în 1541–1544, sub pretextul ajutorării oștilor lui Suleiman Magnificul, au urmărit în fapt redobândirea stăpânirilor sale transilvănene răpite în vremea pribegiei sale de Ioan Zápolya (idem, în *Petru Rareș*, p. 230, 239–242, 252–256, 258–260, 264, nota 248; idem, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone* (I), p. 429–430).

- 2 În timpul acestei a doua domnii, activă și pe plan intern, aspect mai puțin cunoscut în trecut (cf. Constantin Rezachevici, *Politica internă a lui Petru Rareș (a doua domnie, 1541–1546)*, în „*RdI*“, XXX (1977), nr. 1, p. 91–117; idem, în *Petru Rareș*, p. 205–228), Rareș n-a apucat prea mult să-și petreacă „bătrânețele cu noroc bun, în băi și băuturi și mâncări“ (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 88, 103). Așa-zisa „bătrânețe“ a lui Petru Rareș, amintită și de Grigore Ureche („*Petru vodă fiind bătrân de zile*“, *Letopisețul*, p. 166), și după el de Nicolae Costin și Radu Popescu, nu pare însă a fi jucat vreun rol în moartea domnului. Fresca de la mănăstirea Sfântul Dionisiu din Muntele Athos, realizată în ultimul său an de viață, reprezintă de fapt un bărbat matur, cu părul și mustața negre, departe de imaginea unui om bătrân (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 225, fig. 15).

Decesul i s-a tras de la o misterioasă „*boală foarte grea, om fiind, din care i-a venit și sfârșitul vieții*“ la Suceava (Macarie, *loc. cit.*), „căzându în boală grea“ (Grigore Ureche, *loc. cit.*), presupusă a fi un diabet ereditar (Maria Magdalena Székely, *Viața de toate zilele la curtea lui Petru Rareș*, în „*MI*“, XXXII (1998), nr. 3, p. 32). După ce la 19 iulie 1546 Petru Rareș scria din Botoșani sașilor bistrițeni [care la 7 iulie îi trimiseseră în dar turtă dulce (socolile Bistriței, la Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș*, p. 201, 250)] despre alegerea episcopului de Vad, și în Transilvania nu se știa nimic despre vreo boală a sa (Hurmuzaki, XV¹, p. 453), aceasta s-a manifestat acut în august 1546, când în Polonia se aștepta chiar moartea sa, spunându-se înainte de 12 a lunii „*că ar zăcea lovit de dambla*“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 13), o comisie regală pentru reglementări la hotar primind în ultima etapă, la plecare, instrucțiuni pentru eventualitatea că voievodul „*ar fi murit*“ (idem, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 123). La 26 august 1546 socotelile Brașovului menționează trimiterea în Moldova de către conducerea orașului a unui agent cu misiunea de a vedea „*dacă Petru voievod a plecat din această viață*“ (*Quellen*, III, p. 352). În sfârșit, după chiar mărturia fiului și moștenitorului său, Iliăș Rareș, trimisă în Polonia, „*l-a lovit boala, s-a prăbușit și a murit*“ (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 124), ceea ce indică o evoluție rapidă a bolii.

Cronicile lui Macarie și Eftimie înregistrează moartea lui Petru Rareș în cetatea Sucevei sub data de 3 septembrie 1546 (*Cronicile slavo-române*, p. 88, 103, 110, 118). La fel și inscripția slavonă de pe o strană a bisericii din Popăuți (lângă Botoșani), după care, „*La anul 7054 (1546) septembrie în 3, marți (?), a răposat Io Petru Voievod*“ (N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 278; idem, *Istoria țării prin cei mici*, în „RI“, VII (1921), nr. 1–3, p. 29). În realitate, după datele letopisețului moldovenesc, transmise însă defectuos prin cronica lui Grigore Ureche (*loc. cit.*), aceasta a avut la miezul nopții de joi 2/vineri 3 septembrie 1546 (cf. și Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 265).

Cât despre scrisoarea lui Petru Rareș, adresată bistrițenilor la 16 septembrie 1546 (Hurmuzaki, XV¹, p. 454–455), editorul ei, N. Iorga, a văzut o greșeală în redarea lunii, fiind, în realitate, 16 august (*ibidem*, p. 454, nota 2), după altă părere fiind vorba fie de această ultimă dată, fie de 16 iulie (Maria Magdalena Székely, *Itinerarii domnești: Petru Rareș*, p. 298, nota 300).

Pentru cronicarul Eftimie domnia lui Rareș ar fi durat „19 ani și jumătate“ (*Cronicile slavo-române*, p. 110, 118), nesocotind, așadar, întreruperea de 2 ani și 5 luni din vremea lui Ștefan Lăcustă și Alexandru Cornea, dar și așa cifra exactă ar fi fost 18 ani și 8 luni, în vreme ce pentru Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 167), cele două domnii ale lui Petru Rareș ar fi cuprins „38 de ani“ („17“ — corectat de editor în text! — în realitate, 16 ani și aproape 3 luni).

- 3 „Și l-au îngropat cu cînste în locașul domnesc și de rugăciune de la Pobrata“, spune Macarie (*Cronicile slavo-române*, p. 88, 103), „ce este făcută de dânsul“, adaugă Grigore Ureche, se știe între anii 1527–1532, construcție încheiată și sfințită în toamna anului 1542, unde, la sfatul mitropolitului Grigorie Roșca, vărul său, așa-zis, de fapt „rudă“ dinspre soțul mamei sale, fost egumen al mănăstirii, spre care încerca astfel să atragă bunăvoința domnului, își construise lăcașul de veci (*Letopisețul*, p. 165–166; *D.I.R.*, A, XVI–2, p. 163; Gh. Buzatu, *Mănăstirea Probota*, București, 1968, p. 10, 14–15; Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 227, 265), în timp ce vechea Probotă (corect Pobrata), ruinată, fusese cu totul dărâmată la 13 septembrie 1538, cu prilejul popasului aici a oștii lui Suleiman Magnificul (*Călători străini*, I, p. 385).

A fost înmormântat „cu multă jale și plângere“, plîns ca un „părinte“ al țării (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 166, apreciere preluată și de Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 52), în partea de nord a gropniței din naos, unde nu peste mult timp i se va alătura ultima sa soție, Elena-Ecaterina. Lespedea așezată pe un soclu puțin mai ridicat decât al mormintelor din jur, decorat cu lamele de marmură roșie (10–12/38 cm), dovedește prin dimensiunile sale (1,78/0,72 m) că Petru Rareș a fost un om înalt pentru vremea sa. Inscripția ei nu amintește însă decât numele celui decedat în cadrul unor formule religioase, fără precizări cronologice (N. Iorga, *Inscripții din bisericile*

României, I, București, 1905, p. 56–57). Mai demult crezusem că piatra tom-bală de marmură a lui Rareș a fost cioplită încă din timpul vieții acestuia (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 265), și tot astfel s-a socotit că inter-santa criptă de zidărie a mormântului, placată cu marmură albă, cu pavajul decorat cu dale de calcar, așezate în cruce, a fost construită o dată cu biserica (Voica Maria Pușcașu, *Lespezile funerare de la mănăstirea Probota* (II), în „AG“, S.N., III (1996), nr. 1–2, p. 264–265; Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, *Mănăstirea Probota*, București, 2000, p. 36, 88).

Iată însă că socotelile Sibiului, sub data de 12 iunie 1547, la nouă luni după moartea lui Rareș, înregistrează plata a 2 florini „*pentru transportul pe Olt către Tâlmaci a unei lespezi de marmură pentru mormântul lui Petru voievod, transportată din porunca Maiestății Sale Regale*“, adică a reginei Isabela Zápolya (Hurmuzaki, XI, p. 861), ceea ce dovedește că cel puțin lespede de mormânt, dacă nu chiar și alte elemente ale criptei, a fost pusă mai târziu.

La sfârșitul veacului XVIII, se pare, mormântul lui Petru Rareș și cel al ultimei sale soții au fost jefuite, iar lespezile sparte, așa cum se păstrează și astăzi (Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 264; Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 327, fig. 380; Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, p. 263, fig. 18).

ILIAȘ RAREȘ

1546 septembrie 3¹–1551 mai 30².

†1555 a. octombrie 13, la Alep în Siria³.

□ Necunoscut⁴.

- 1 În ziua următoare nopții în care a murit Petru Rareș (cf. *supra*), așadar, vineri 3 septembrie 1546, sfatul obștesc, adică „boierii cu toată țara” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 167, care însă greșește ziua de săptămână: „sâmbătă (sic) septemvrie 3”), sau episcopii și „întregul sfat” (Macarie, care ca episcop de Roman a participat și el la acest sfat, în *Cronicile slavo-române*, p. 88, 103), au ales și „ridicat” la domnie, deci tot atunci l-au uns și încoronat pe Iliș, fiul cel mai mare rămas în viață la acea dată al lui Petru Rareș. O însemnare de pe o strană a bisericii din Popăuți, lângă Botoșani, confirmă relatările cronicarilor amintiți despre strânsa legătură în timp între moartea lui Petru Rareș și imediată ridicare la domnie a fiului său Iliș: „La anul 7054 (1546) septembrie în 3, marți (?), a răposat Io Petru Voievod și a stat Ilie Voievod” (N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 278), „cu îngăduința întregii țări a Moldovei” (Ilie Corfus, *Documente [...]* *Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 23, 25).

În chip ciudat, și fără nici o justificare documentară, A.D. Xenopol afirmă că „Ilie [...] se încoronează în ziua de 5 septembrie 1546” (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, București, 1988, p. 51). De aici data de 5 septembrie 1546 pentru „instalarea în scaunul Moldovei” a lui Iliș a fost preluată necritic de Georgeta Ignat și Dumitru Agachi, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș (1546–1552)*, în „AIIAI”, XV (1978), p. 152, care sporesc confuzia încercând să coreleze această dată cu cea de 3 septembrie, care apare la Grigore Ureche, chipurile: „deși hotărârea datează, desigur, din această zi, alegerea propriu-zisă a avut loc pe 5 septembrie” (*ibidem*, p. 151, nota 13), cu toate că Xenopol plasase la această ultimă dată „încoronarea”, care nu putea precede „alegerea” unui domn.

Nu se știe când s-a născut Iliș, din ultima căsătorie a lui Rareș cu despina (= fiica de despot) Elena Ecaterina Brancovici, totuși fiind foarte tânăr la luarea domniei i s-a spus Iliș, și el însuși și-a spus astfel întreaga sa domnie atât în documentele sale interne cât și în scrisorile trimise în Transilvania („*Helias*”, „*Elias*”, cf. Hurmuzaki, XV¹, p. 455, 456, 482).

S-a presupus a fi fost un timp asociat la domnie de către părintele său Petru Rareș (N. Iorga, în Hurmuzaki, XV¹, p. 454, nota 2). Faptul însă nu e sigur, iar perioada în care ar fi putut avea loc aceasta nu putea fi decât foarte scurtă. Am arătat mai demult că Iliș Rareș nu a fost trimis ostatic la Constantinopol în mai 1542, cum au crezut istoricii români, pornind de la o însemnare răzleață din cronica lui Grigore Ureche, fără indicarea anului [de fapt atunci, în 1542 (înainte de 23 aprilie; Ilie Corfus, *Documente [...]* *Secolul al XVI-lea*, p. 87), fusese trimis la Poartă Alexandru, un alt fiu, care a și murit acolo, înainte de mai 1544, cf. Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 245–246; idem, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone – Solia „hatmanului” Petru Vartic din 1542 –* (I), în „RI”, S.N., I (1990), nr. 5, p. 442–443; (II), *ibidem*, nr. 7–8, p. 701–704]. În realitate, Iliș l-a înlocuit pe fratele său mai mare, Alexandru, la Poartă, după moartea acestuia, iar însemnarea lui Grigore Ureche despre purcederea lui la Țarigrad, „în luna lui mai, în 15 zile” (*Letopisețul*, p. 166), se referă de fapt la anul 1544. Evenimentul a prilejuit o ceremonie deosebită și a fost consemnat astfel în cronica contemporanului Eftimie: „În anul 7052 (1544) luna mai 15, Petru voievod a trimis pe fiul său cel mai mare, Iliș, la Țarigrad, la marele împărat, singur stăpânitor, unde se numește la Poarta împărătească și l-a însoțit însuși Petru voievod și cu doamna Elena și cu toți boierii mari și tot sfatul și arhieriei și cu toți egumenii moldoveni, până la râul Dunărea” (*Cronicle slavo-române*, p. 110, 118).

Iliș Rareș a rămas la Constantinopol găzduit, s-a considerat, de Mehmed Sokolli, un renegat sârb, rudă mai îndepărtată a mamei sale (Ilie Minea, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 313), cel mult un an și vreo patru luni, din mai 1544, până înainte de 17 septembrie 1545, când e amintită „credința” sa într-un document intern (*D.I.R.*, A, XVI–I, p. 410), după care, în cursul anului 1546, până la moartea tatălui său, apare mereu mărturia sa de „credință” în numeroase acte ale acestuia, alături de cea a fraților săi Ștefan și Constantin, fără însă ca numele său să fie însoțit de apelativul „voievod” (*ibidem*, p. 412–545), astfel întât asocierea sa la domnie nu poate fi susținută. Doar la 7 ianuarie 1546 brașovenii trimiteau daruri sau mărfuri în Moldova lui „*Ilie voievod fiul lui Petru voievod*” (*Quellen*, III, p. 335). Faptul că e amintit în socotelile Brașovului cu titlul de „voievod” nu înseamnă neapărat asocierea sa la domnie în ultimul an de viață al tatălui său, ținând seama că în mulțimea documentelor interne din 1546 nu apare niciodată, cum am văzut, cu acest apelativ.

În timpul șederii la Constantinopol, Iliaș și-a făcut foarte probabil relații printre mai marii Porții, desigur astfel explicându-se grabnica sa învestire de către sultan. Însemnele de investitură i-au fost trimise în a doua jumătate a lunii septembrie 1546, mai precis după 6 septembrie, când, de la Suceava, Iliaș Rareș înștiința pe brașoveni despre ridicarea sa la domnie fără a pomeni despre trimiterea acestora (Hurmuzaki, XV¹, p. 454), și mult înainte de 9 noiembrie 1546, când solul său, boierul Maxim, anunța la Brașov că sultanul trimisese domnului său: „*steagul, calul, frâul și șeaua și încă o scufie (zkofy)*“, așadar *cuca* domnească (Quellen, III, p. 358; cf. și N. Iorga, în Hurmuzaki, XV¹, p. 454, nota 2).

Iliaș Rareș a urmat întocmai politica externă inițiată de părintele său în a doua domnie, caracterizată, cum aminteam mai sus, prin înțelegere fățișă și prudentă cu Poarta, dublată în ascuns de căutarea oricăror prilejuri de ridicare, cu sorți de izbândă, împotriva acesteia. Aceasta însă nu a însemnat, așadar, o continuare a politicii de „neangajare promovată de tatăl său“, cum s-a crezut (Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *op. cit.*, p. 155; pentru politica externă a lui Iliaș cf. p. 155–158), deoarece Petru Rareș a dus pe plan extern în a doua domnie o politică subtil „angajată“ față de creștini, pe care o va urma fiul său Iliaș, cu înclinare îndeosebi spre Polonia.

Pe plan intern, pentru a face față cererilor Porții, Iliaș a supus la birul pentru haraci și la alte dări toate categoriile privilegiate, laice și ecleziastice, a reprimat cu duritate opoziția și comploturile boierești, în parte la îndemnul mamei sale, n-a șovăit să-l înlăture din scaunul episcopal de Roman pe Macarie, care, evident, în cronica sa nu l-a iertat, provocând pribegirea multor boieri, o mare tulburare în țară și repetate încercări ale pretendenților din afară de a-l îndepărta din scaun (Măcarie și Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 88–89, 103–104, 110–113, 118–121. Cf. și Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *op. cit.*, p. 152–154, 161).

- 2 Sfârșitul oficial al domniei lui Iliaș Rareș a avut loc la 30 mai 1551, la Constantinopol, când, după relatarea de a doua zi a agentului imperial Giovanni Malvezzi, aflat la fața locului, „*domnul moldovean s-a făcut turc în marele divan al sultanului și i-a fost dat sangiacatul Silistrei, și a fost dată domnia Moldovei fratelui său, a domnului moldovean amintit*“. În aceeași zi, după ceremonia „*tăierii*“ (împrejur, circumciziei), i s-a dat palatul lui Ibrahim pașa, ca reședință la Constantinopol, „*și sultanul l-a declarat fiul său, și a făcut mari serbări și petreceri, eliberând un mare număr de prizonieri*“ (Hurmuzaki, II¹, p. 263). Prin trecerea la islam, Iliaș și-a schimbat numele „*și a fost numit Mahmet*“ (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113; „*Muamet*“ < turc. Muhammet, după numele Profetului; Macarie, în *idem*, p. 89). De fapt, acesta era numele care se dădea în această vreme la Poartă românilor care deveneau

musulmani (Mihai Maxim, *L' Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 59).

O dată cu Iliaș s-au „turcit“ și patru-cinci dintre boierii însoțitori (Hurmuzaki, XI, p. 517. Cf. și N. Iorga, *O descoperire privitoare la Iliaș Rareș*, în „RI“, II (1916), nr. 7–9, p. p. 179–180).

În lumina atitudinii procreștine a lui Iliaș Rareș, vădită în întreaga sa domnie de „*4 ani și 8 luni*“ (septembrie 1546–mai 1551, după socoteala corectă a lui Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 168), apare ciudată „turcirea“ sa, prezentată de episcopul Macarie ca izvorâtă din „*propria lui voință*“ (*Cronicile slavo-române*, p. 89, 104), în vreme ce Eftimie îl credea „*cuprins de farmece*“ (*ibidem*, p. 112, 120–121).

Ultimii doi cronicari, fețe bisericești, Macarie chiar persecutat de Iliaș, cel puțin unul din ei urmat de Grigore Ureche, care a lansat celebra caracterizare a lui Iliaș Rareș: „*dinafară să vedea pom înflorit, iară dinlăuntru lac împutit*“ (*Letopisețul*, p. 167), prezintă cu totul nefavorabil domnia acestuia, deoarece a lovit în boieri și mai ales în elementele ecleziastice ale statului. Poziția interesată a cronicarilor, care nu a fost subliniată până acum, mai cu seamă în lumina atitudinii reale procreștine a lui Iliaș Rareș, a influențat istoriografia epocii. În consecință, aceasta a căutat tot felul de explicații actului, într-adevăr neobișnuit al „turcirii“ unui domn în scaun: *de natură psihologică și de comportament* (N. Iorga, *Renegații în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc*, Vălenii de Munte, 1914, p. 6; N.C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 11, nota 1; N. Grigoraș, *Ceva despre urmașii lui Petru vodă Rareș*, în „Cetatea Moldovei“, Iași, III (1942), vol. V, extras, p. 4; Gh. Pungă, *Noi contribuții privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „AIIAI“, XVIII (1981), p. 555), *înclinarea spre modul de viață oriental* (N. Iorga, *O descoperire privitoare la Iliaș Rareș*, p. 179–180), legate de *educația și moravurile deprinse la Constantinopol*, în vremea cât a fost ostatec (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 100), *de natură politică*: dușmănia față de Iliaș a Poloniei și lupta pentru a-l detrona dusă de pretendentul Petru stolnicul, viitorul Alexandru Lăpușneanu (N.C. Bejenaru, *op. cit.*, p. 10 și urm.; *idem*, *Turcirea lui Iliaș Rareș și planurile sultanului de a transforma Moldova în pašalâc*, în „Anuarul liceului și școlii comerciale <<M. Kogălnicean>>“, 1922–1932, Iași, 1932, p. 48), *dorința de a domni ca musulman* „*asupra unei Moldove reînființate în vechile hotare*“ *dinainte de 1484 și 1538* (N. Iorga, *Două texte grecești privitoare la țările române*, I. *Turcirea lui Ilieș-Vodă Rareș*, în „RI“, XIX (1933), nr. 1–3, p. 5; părere preluată de Ștefan Andreescu, *În legătură cu proiectul lui Iliaș Rareș*, în „AIIAI“, XIX (1982), p. 453–454, deși în aceeași notă publică un raport papal din 4 iulie 1551, care indică cu totul alte motive ale „turcirii“ lui Iliaș!), *presiunea*

otomană (N. Iorga, în Hurmuzaki, XV¹, p. 482, nota 3; Șerban Papacostea, *O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Studii“, XXII (1969), nr. 3, p. 460; cf. și *Istoria României*, II, București, 1962, p. 900), tensiunea maximă dintre domn și biserică (Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVIII*, București, 1983, p. 101); în sfârșit, o însumare sintetică a tuturor acestor puncte de vedere la Georgeta Ignat și Dumitru Agachi, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș (1546–1552)*, în „AIIAI“, XV (1978), p. 160, cu o revenire neașteptată la părerea că „trecerea la mahomedanism a constituit un act personal, destul de obișnuit în practica vremii“ (p. 161). Ca să nu mai vorbim de interpretările livrești (cf. Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, București, 1999, p. 97–100).

În realitate, motivele „turcirii“ lui Iliaș Rareș au rămas la fel de greu de deslușit atunci ca și acum. O explicație obiectivă am considerat că nu poate fi dată decât urmând strict cronologia evenimentelor care au dus la sfârșitul domniei lui Iliaș și începutul celei a fratelui său Ștefan Rareș (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii“ lui Iliaș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „RA“, LII (1975), nr. 4, p. 384–386), cronologie în parte eronat redată de cronicile interne (cum sesizase și N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. XLVIII; idem, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 422–423), care a influențat istoriografia perioadei și listele domnilor (*D.I.R., Introducere*, I, București, 1956, p. 488: „1551 iunie 11“, când „Iliaș al II-lea Rareș“, „părăsi Moldova și se duse la turci, unde trecu la islam“, în aceeași zi fiind plasată și începutul domniei lui Ștefan Rareș).

Restabilirea succesiunii reale a evenimentelor arată că la 1 mai 1551 Iliaș a instituit o locotenență domnească, în frunte cu fratele său Ștefan și cu mama sa, Elena Ecaterina, care poate nu întâmplător în aceeași zi a dăruit un tetraevangelh mănăstirii Pobrata (N. Iorga, *Două evangheliare ale fiilor lui Petru Rareș*, în „BCMI“, XXVII (1934), p. 89). „Au lăsat domniia la mâna fraține-său, lui Ștefan vodă și a mâni-sa, în anii 7059 mai 1, și el s-au dus la împăratul Suleiman“, scrie Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 167). Textul a fost interpretat în istoriografia perioadei fără excepție în sensul că la 1 mai 1551 Iliaș ar fi plecat la Constantinopol, și cu această semnificație am arătat că data este eronată (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 384, nota 21). În realitate, în textul concis al cronicii lui Ureche data de 1 mai se referă la lăsarea domniei pe mâna fratelui și a mamei (probabil atunci având loc sfatul domnesc în care a anunțat această hotărâre), urmată de plecarea la Poartă la o dată consecutivă, dar neprecizată.

Această dată a plecării lui Iliaș spre Constantinopol trebuie plasată îndată după 10 mai 1551, când domnul se mai afla la Suceava, unde dicta o scrisoare

către bistrițeni (Hurmuzaki, XV¹, p. 482). Dincolo de motivații răuvoitoare ale cronicarilor călugări contemporani, preluate în parte și de Grigore Ureche, călătoria lui Iliaș la Constantinopol s-a datorat, după raportul agentului imperial de la Poartă, G. Malvezzi, trimis la 22 mai 1551 la Viena, respectării îndatoririi de „a săruta mâna sultanului, deoarece e obligat să vină la fiecare trei ani în persoană cu un dar“ (Hurmuzaki, II¹, p. 263), obligație impusă lui Petru Rareș cu prilejul acordării celei de-a doua domnii, în 1540 [„Eu însumi trebuie să am vedere <cu împăratul> în al treilea an de domnie“, relatează Rareș regelui Sigismund I în primăvara 1542 (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 85, 87. Cf. și Constantin Rezachevici, *Petru Rareș, între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului“ Petru Vartic din 1542 —* (I), în „RI“, I (1990), nr. 5, p. 430)]. Nici vorbă de „turcire“ în raportul agentului imperial cu opt zile înainte ca ceva anume să determine acest act. Cum Iliaș nu avea măcar un fiu pe care să-l trimită la Poartă, așa cum făcuse Petru Rareș cu fratele său Alexandru în 1542 sau cu el însuși în 1544, Iliaș a fost nevoit să se prezinte în persoană înaintea lui Suleiman Magnificul.

Pentru a putea plăti cu această ocazie și *haraciul*, care se achita de obicei la sfârșitul lui aprilie sau începutul lui mai (Ștefan S. Gorovei, *Addenda et corrigenda*, 3. *La relațiile moldo-otomane*, în „AIIAI“, XV (1978), p. 529), și acesta trebuie să fi fost un motiv însemnat al deplasării lui Iliaș la Poartă în mai, ca să nu mai vorbim de darurile oficiale și neoficiale care trebuia să fie date acolo, domnul a impus din timp, în mod excepțional doar cu această ocazie, pentru prima dată în istoria Moldovei, toate categoriile privilegiate, fără excepție la „birul cel mare“ pentru „*haraciul cel mare*“, ceea ce a aruncat „într-o mare tulburare“ pe toți cei scutiți până atunci, de la mitropolit și boierii din sfatul domnesc, până la „vătafii“ (= comandanții) de tot felul, popi și diaconi (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 111, 120), o însemnare de la mănăstirea Dobrovăț confirmând că în aprilie 1551 Iliaș a impus mănăstirile la o dare variind în 40 și 100 de galbeni (N. Iorga, *Studii și documente*, XV, p. 212), nemulțumirile tuturor concentrându-se asupra voievodului.

Deși slugile trimise în țară să adune birul au spus peste tot că domnului îi trebuie bani, se înțelege pe lângă cei obișnuiți ai *haraciului*, „de cheltuială și de drum la Țarigrad“, adică în principal pentru daruri (*ibidem*), zvonurile răuvoitoare nu au întârziat să apară. Cronicarul Eftimie a înregistrat chiar justificările lui Iliaș dinainte de 1 mai 1551: „că eu, zicea, iubesc și cred în legea creștinească, dar mă duc la împărat să ușurez și să scad *haraciul* țării și al săracilor și nu, cum spun oamenii, că merg pentru turcire, iar cine face astfel de vorbe împotriva mea, va fi pedepsit cu capul“ (*ibidem*). Prin scrisori și trimiși în Polonia ai boierilor nemulțumiți, regele Sigismund I a fost informat înainte de 15 mai 1551, chipurile despre îmbrățișarea credinței turcești și

intenția lui Iliș de a se duce la Poartă, „unde va fi circumcis”. Cei care se adresa astfel regelui în prima jumătate a lunii mai 1551 erau de fapt complotiști împotriva domnului, care cereau, în același timp, regelui protecția și trimiterea în țară a unui voievod hotărât de acesta (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 153–154).

Abia după 10 mai 1551, cum am văzut, Iliș a pornit din Suceava spre Dunăre, însoțit de „aproape toți boierii și oastea” (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 112, 121), adică cu obișnuitul alai cu care a fost condus el însuși în mai 1544, când plecase la Poartă ca ostăteac. Pe drum, în grădina curții domnești de la Huși, Iliș Rareș a adunat sfatul domnesc lărgit („pe toți boierii săi și pe toți câți erau mai de frunte și tot sfatul”) cerând tuturor: „ca să nu fugă în alte țări, <<căci eu, a spus, mă duc la marele împărat și iarăși curând mă voi întoarce>>. Și s-a jurat cu mâinile pe cinstita cruce înaintea întregului popor că crede în legea creștinească și nu are gând de trucidare” (ibidem, p. 112, 120, restul sunt comentariile defăimătoare, neverificabile ale lui Eftimie). În fond era primul domn din Moldova aflat în scaun care se ducea în persoană la Constantinopol și faptul a stârnit, în chip firesc, multă valvă. Pentru a preveni, desigur, o interpretare greșită a călătoriei sale, Iliș a trimis la regele Poloniei o solie de 16 persoane, condusă de N. Burlă, care a sosit la Cracovia la 21 mai 1551, rămânând aici până la 25 a lunii (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 154).

În același timp, la 21 mai 1551, Iliș Rareș a sosit la Constantinopol cu o suită de „o sută de cai sau aproape”, cum relatează două zi agentul imperial G. Malvezzi, care a fost de față la sosirea domnului (Hurmuzaki, II¹, p. 263). Patru zile mai târziu, la 25 mai, după același bine informat agent imperial, Iliș „a sărutat mâna sultanului și i-a făcut un dar în cai, bani și brocarturi și mătase în valoare de douăzeci și cinci de mii de ducați și i-a cerut sultanului cinci sute de ieniceri pentru a-i ține în țara sa și pentru a redobândi unele cetăți ale sale din Transilvania (ibidem). Se justifică astfel averile ridicate din Moldova, exagerate însă de Eftimie (*Cronicile slavo-române*, p. 112, 121), ienicerii urmând să slujească ca mercenari, cum se va întâmpla și în domniile următoare (Constantin Rezachevici, *Mercenarii în ostile românești în Evul Mediu*, în „RdI”, XXXIV (1981), nr. 1, p. 47).

Plățile și darurile făcute la Poartă, ca și cererile adresate sultanului, dovedesc însă limpede că Iliș Rareș nu dorea să părăsească domnia Moldovei, dimpotrivă, urmarea să redobândească și posesiunile predecesorilor săi din Transilvania. Dacă ar fi urmărit de la început să se „turcească”, nu trebuia să plătească atâtea la Poartă, sultanul l-ar fi acceptat oricum, și ar fi cheltuit el însuși cu serbările prilejuite de aceasta, cum s-a întâmplat mai apoi chiar în cazul său, iar ulterior în cel al lui Mihnea Turcitul, din Țara Românească. Or,

ca „turc”, Iliș își tăia orice cale de revenire la domnia Moldovei, iar o creștinare nu-i putea aduce decât moartea, conform percepțelor islamului.

După obicei, următoarea ceremonie la Poartă ar fi trebuit să fie reconfirmarea în domnie în cadrul marelui divan. În loc de aceasta, la 30 mai 1551, cum am văzut mai sus, Iliș a acceptat islamismul devenind Mahomet (Mehmed pentru români), înaintea marelui divan al sultanului, care i-a dat sangeacatul, important de altfel, al Silistrei, ce supraveghea Țările Române în lungul Dunării, acordând tot atunci domnia Moldovei fratelui său Ștefan. În chip neobișnuit, în grabă, în aceeași zi, a urmat actul circumciziei, urmat de manifestările de bucurie ale sultanului, care l-a declarat fiul său, a organizat serbări și petreceri, eliberând totodată mulți prizonieri creștini (Hurmuzaki, XV¹, p. 263). O dată cu Iliș s-au turcit doar patru-cinci dintre boierii care îl însoțeau, restul, majoritatea dintre „boieri însă și cu ceilalți ostași s-au întors la ale sale” (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121).

Ce s-a petrecut la Poartă în intervalul 25–30 mai 1551, de natură să schimbe cu totul viața lui Iliș Rareș nu se știe. Explicația trebuie însă mai degrabă căutată în *lovitura de stat*, am spune cu o expresie actuală, susținută de desfășurarea cronologică a evenimentelor, ce a avut loc în Moldova. Pregătită din timp în secret, aceasta a adus la domnie pe Ștefan Rareș înainte de 24 mai 1551, când acesta se afla ca domn înscăunat la Suceava (Hurmuzaki, XV¹, p. 482–483), prin alegerea anterioară a sfatului obștesc al țării, în fața căruia Iliș a fost prezentat ca unul care a plecat la Poartă, părăsindu-și domnia, pentru a se „turci”, cu atât mai mult cu cât el era primul domn moldovean care răspundea în fapt chemării lui Suleiman Magnificul de a veni la curtea acestuia (Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 89, 104–105. Cf. Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliș Rareș*, p. 384–385, 389 și *infra*), în vreme ce, la Constantinopol, Iliș abia se pregătea pentru prima audiență la sultan din 25 mai 1551. În cursul lunii mai 1551, trimișii lui Ștefan Rareș, despre care vorbește clar raportul unui agent italian către ducele de Modena, la 3 iunie 1551 (Hurmuzaki, XI, p. 42), plus adepții săi, aflați poate chiar și printre însoțitorii lui Iliș, i-au obținut, desigur, prin intrigi tainice, domnia, în anumite condiții (cf. *infra*), care, cum am văzut, i-a fost acordată, prin trimisul său, la 30 mai 1551, o dată cu „turcirea” lui Iliș.

Foarte probabil, pus în fața faptului împlinit și temându-și viața (rivalul înlăturat, aflat la Poartă, era de obicei ucis), Iliș Rareș a preferat să și-o slaveze trecând la mahomedanism, aceasta fiind singura rațiune care ar justifica acest act, dramatic în sine, cu atât mai mult cu cât implica și pierderea definitivă a domniei, pe care Iliș, prin călătoria la Constantinopol, încercase în fapt să și-o consolideze. După moravurile turcești din secolul XVI, candidatul la investitură, învingător pe plan financiar, putea cumpăra la Poartă chiar

uciderea rivalului său, cum va proceda, peste câteva decenii, Mihnea Turcitul cu Petru Cercel, după ce acesta din urmă refuzase, într-o situație similară, să plătească pentru asasinarea celui dintâi, preferând să cumpere exilarea lui în cel mai depărtat loc pentru aceasta din imperiu. Mai slab de fire decât Constantin Brâncoveanu, aflat într-o alternativă asemănătoare peste mai bine de un veac și jumătate, Iliș a ales soluția trecerii la islam, aparent din voință proprie, turcii nefăcând presiuni asupra sa, ci „apucându-l și îndulcindu-l cu bine“, cum aflase Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 167. O anumită înclinare spre modul de viață oriental, dobândit în scurta perioadă cât a fost ostatic la Poartă și aducerea în Moldova a unor „sfetnici tineri turci“ (*ibidem*), între care un anume Hadâr, care i-a fost „învățător“, și pe care cronicarul Eftimie îl acuză chiar de „vrăjitorie“ (*Croniclele slavo-române*, p. 110, 118–119), nu au fost determinante, chiar dacă ar fi putut juca un oarecare rol secundar, în adoptarea deciziei de „turcire“. De altfel, și alți fii de domni care au fost ostateci la Poartă nu au privit cu ostilitate modul de viață oriental, islamic, de pildă, Petru Cercel sau Dimitrie Cantemir, care a scris și o lucrare fundamentală despre aceasta, *Sistema religiei muhammedane*, fără însă să manifeste înclinare pentru „turcire“ de bună voie.

La 8 iunie 1551, Iliș, acum Mehmet bei, după ce a sărutat mâna sultanului în cadrul unei ultime audiențe, a plecat la sangeacatul său din Silistra (Hurmuzaki, II¹, p. 263; II⁴, p. 564; A. Veress, *Documente*, I, p. 48), așteptând să intervină, alături de alți bei din Rumelia în Transilvania împotriva imperialilor (Hurmuzaki, II¹, p. 264; II⁴, p. 615; XI, p. 43, 576–577; *Supliment*, I¹, p. 7; A. Veress, *op. cit.*, p. 49–51, 61–62). La 13 iulie 1551 îl aflăm încă la Silistra (Hurmuzaki, XI, p. 43), după care se pare că a fost scurt timp închis din porunca sultanului, „la Rodos, la opreală“ (Miron Costin, *Letopisețul*, p. 75), care a trimis un ceauș în Moldova să verifice plângerile sale din iunie sau iulie 1551, împotriva fratelui său Ștefan, care s-ar fi înțeles cu polonii (*ibidem*, *Supliment*, I¹, p. 7; A. Veress, *op. cit.*, p. 52).

În septembrie 1551, Iliș-Mehmet bei a trimis soli turci la Ștefan Rareș în vederea împăcării (A. Veress, *op. cit.*, p. 58, 61; Hurmuzaki, II⁴, p. 621), iar acesta din urmă i-a acordat salvconduct (permis) pentru întoarcerea în țară (A. Veress, *op. cit.*, p. 60. Dincolo de aceste realități documentare, Georgeta Ignat și Dumitru Agachi, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș*, p. 169, propun un scenariu neverosimil, de-a dreptul fantezist, despre „venirea lui Iliș în Moldova“, care „a constituit în primul rând o manevră față de imperiali“ (?!), iar „cei doi frați au colaborat la deșurarea planurilor turcești cu privire la o mai strânsă subordonare a Moldovei“, scenariu care nu are nici o bază în izvoarele vremii).

Iliș-Mehmet a rămas însă ca bei la Silistra numai doi ani, până în 1553. În acest răstimp, Nicolae Costin, citând cronicile lui Kromer și Gwagnin, îi atribuie o acțiune cu oști turcești împotriva cetății Braclaw (în Ucraina de sud-est), pe care ar fi ars-o, luând în robie pe locuitori (*Letopisețul*, p. 428).

Grigore Ureche relatează însă doar că „Nici într-acea boierie ce-i dedese împăratul, n-au trăit multă vreme și îndelungată, ce după doi ani, îmbucându-l mulți din neprietenii lui cu multe cuvinte rele către împăratul, au căzut la închisoare, că au trimis împăratul de l-au legat și i-au luat toată avuția“ (*Letopisețul*, p. 167–168). Cronicarul nu spune ce a prilejuit această măsură aspră și nici istoriografia perioadei nu dă un răspuns adecvat, mulțumindu-se să-i citeze cuvintele, într-o formă sau alta.

În realitate, putem spune că dizgrația lui Iliș-Mehmet, arestarea și, cum vom vedea, exilarea lui până la moarte în Anatolia și Orientul Apropiat, s-au datorat sprijinului acordat de el, complotului din 1553 împotriva lui Alexandru Lăpușneanu, domnul aflat în scaun atunci, condus de Negrilă „hatmanul“ și Gheorghe fost mitropolit de Suceava, fugari în Polonia și apoi la Constantinopol, în favoarea lui Constantin Rareș, fratele, în vârstă de circa 13 ani, al lui Iliș, capturat, împreună cu mama sa, la Suceava, în septembrie 1551, de către Negrilă, și în cele din urmă adus de boierii complotiști la Poartă (Th. Holban, *Documente externe (1552–1561)*, în „Studii“, XVIII (1965), nr. 3, p. 670–673; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 29–37; Const. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „AIIAI“, XI (1974), p. 66–67).

Având sprijinul marelui vizir Rüstem pașa, în iulie 1553, Iliș-Mehmet s-a înfățișat sultanului „cu mare jalbă“ împotriva lui Lăpușneanu, cerând domnia Moldovei pentru Constantin Rareș, oferind mărirea tributului la 40 000 de florini, 500 de cai și 10 000 de berbeci pe an, obligându-l astfel pe domnul în scaun să ceară un împrumut regelui Poloniei pentru a face față situației (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 179, 181; Th. Holban, *Documente externe*, p. 670).

Alexandru Lăpușneanu a ripostat, trimițând la Constantinopol o solie din care făcea parte și cronicarul Macarie, episcop de Roman, înverșunatul inamic al lui Iliș, solie înzestrată cu toți banii de care dispunea atunci Lăpușneanu (Th. Holban, *op. cit.*, p. 670). Membrii ei sunt acei „neprietenii lui“ Iliș-Mehmet, care l-au „îmbucat“ (mâncat) „cu multe cuvinte rele către împăratul“, după exprimarea, până acum enigmatică, a lui Grigore Ureche, determinând pe Suleiman Magnificul să poruncească arestarea și exilarea sa. Aceiași oameni ai lui Alexandru Lăpușneanu se pare că l-au otrăvit la Poartă pe fratele său, pretendentul Constantin Rareș, înainte de 30 martie 1554, când trimișii imperiali îl informau despre aceasta pe Ferdinand I, arătând că, deși a primit împărtășania ortodoxă, tânărul de 13 ani a fost înmormântat de turci după ritualul, chiar cadavru fiindu-i circumcis, sub pretextul că ar fi promis să treacă la islam (Hurmuzaki, II⁵, p. 183), urmând, desigur, exemplul fratelui său mai mare, în încercarea de a-și salva viața. După altă relatare imperială, Constantin ar fi murit la 26 martie 1554, însă de „ciumă“, înmormântarea după obiceiul musulman fiind însă la fel redată (N. Iorga, *Turcirea lui Constantin Lăpușneanu* (sic), în „RI“, XIX (1933), nr. 1–3, p. 16).

O altă urmare a acestor evenimente pentru familia lui Iliș a fost executarea mamei sale, Elena Ecaterina, în a doua parte a anului 1553, din porunca lui Lăpușneanu („a pus de au sugrumat pe bătrâna soție a lui Petru voievod“, după *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române*, p. 175, 185), consecință, foarte probabilă, a participării sale la complotul în favoarea fiului ei Constantin (Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 68), dacă nu măcar ca răzbunare a lui Lăpușneanu, care nu a împiedicat însă înmormântarea ei („Doamna lui Petru Voevod, fiica lui Despot Țarul“) alături de soțul său la mănăstirea Probota (Pobrota) Nouă (G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 327–328).

- 3 După arestarea lui Iliș-Mehmet din ordinul lui Suleiman Magnificul și confiscarea averii, în cea de-a doua jumătate a anului 1553, cum am văzut mai sus, acesta a fost trimis peste Marea Neagră la Brusa (Bursa) în Anatolia și închis aici unde e atestat întâmplător la 26 martie 1554 (N. Iorga, *loc. cit.*). Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 168), care relatează și el acestea, crede că „mai apoi de inimă rea, peste scurtă vreme au murit“. Într-adevăr, după obiceiul aplicat foștilor domni aflați pe teritoriul Imperiului otoman, Iliș a fost mutat de la Brusa la Alep, în Siria, la o dată pe care nu o cunoaștem, decedând aici după 10 august 1555, când lui „*Mehmed beg, voievod al Moldovei*“ i se fixează un venit de 35 de aspri pe zi, adică 12 384 de aspri pe an, și înainte de 13 octombrie același an, când e amintit în socotelile Porții ca „*fostul Mehmed beg*“, în trecut „*mirliva*“ la Silistra, bunurile sale fiind înregistrate în vistieria împărătească (Mihai Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube*, p. 54–56). La 15 ianuarie 1562, De Petremol, rezidentul francez la Poartă, menționa că „*a fost găsit mort, nu fără bănuială de otrăvă, din partea lui Alexandru*“ (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 16).

- 4 Mormântul nu i se cunoaște, probabil va fi fost într-un cimitir musulman din Alep, în secolul XVII un cronicar moldovean pretinzând că și-a dat sufletul „*în legea turcească*“ (Grigore Ureche, *loc. cit.*), în timp ce altul notează: „*spun de dânsul că la moartea sa au mărturisit legea creștinească*“ (Miron Costin, *Letopisețul*, p. 75).

Deși a fost primul domn român care s-a „turcit“, deși numele său a fost îndată după aceea șters sau răzuit din inscripții și documentele interne, iar reprezentarea în frescă i-a fost înnegrită (Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, *Mănăstirea Probota*, București, 2000, p. 61, 90), cum se vede și din portretul său reprodus mai sus (p. 588), totuși lui nu i s-a aplicat ulterior porecla „Turcitul“, și după șocul provocat contemporanilor, care nu cunoșteau motivele reale ale actului său ieșit din comun, moartea sa a trecut aproape neobservată.

ȘTEFAN RAREȘ

Data nașterii 1531¹.

**Numirea la Constantinopol 1551
mai 30².**

1551 a. mai 24³ – † 1552 septembrie 1⁴.

**□ Mănăstirea Pobrota (Probota)
Nouă⁵.**

- 1 Numit de contemporani și Ștefan cel Tânăr (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121) sau Ștefăniță (*Stephanicz*) (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 179, 181), al doilea fiu al lui Petru Rareș din căsătoria cu despina Elena Ecaterina Brancovici, s-a născut foarte probabil în 1531. La 19 august 1551, ambasadorul venețian de la Viena îl informa pe doge, după știri aduse de ambasadorul polon, că moldovenii au ales în locul lui Iliș pe fratele acestuia numit Ștefan, „tânăr de circa 20 de ani“ (*giovane d'anni 20 in circa*) (A. Veress, *Documente*, I, p. 54). Desigur, în Polonia, vârsta lui Ștefan era bine cunoscută, chiar dacă nu se știa precis luna și ziua nașterii sale. Nici într-un caz în 1551 el nu putea avea mai mult de 20 de ani, altfel nu i s-ar fi spus „*Ștefan voievod cel Tânăr*“ chiar în vremea sa.

Cum fratele său Iliș era născut înaintea sa, în lumina relatării din august 1551 a ambasadorului polon la Viena, anul 1531 poate fi atribuit ca moment al nașterii lui Ștefan, iar nu al lui Iliș, cum s-a crezut (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 99).

- 2 Raportul foarte precis al bine informatului agent imperial la Constantinopol, Giovanni Malvezzi adresat lui Ferdinand I, chiar a doua zi după eveniment, arată că la 30 mai 1551, în marele divan al sultanului, o dată cu adoptarea de către Iliș Rareș a credinței islamice și anunțarea trecerii sale la conducerea sangeacatului de Silistra (cf. *supra*), „*au dat domnia Moldovei fratelui său*“ (Hurmuzaki, II¹, p. 263). Conform practicii vremii, aceasta însemna momentul oficial de început al domniei lui Ștefan Rareș, din punctul de vedere al sultanului.

Nu știm însă nimic, din lipsa izvoarelor (fără îndoială totul s-a făcut în mare taină), despre intrigile ce au pregătit, desigur din vreme, această lovitură, nici despre lupta aprigă care s-a dus, fără îndoială la Poartă, în final, între 25 mai 1551, când Iliș a cerut prima audiență la Suleiman Magnificul, unde nici vorbă nu a fost despre „turcire“, ci tocmai despre întărirea domniei sale (cf. *supra*), și 30 a lunii, când, adevărată lovitură de teatru, el se „turcește“ în marele divan împărătesc, și domnia e acordată fratelui său.

Cum Iliș a dat la Poartă mari sume de bani și daruri bogate, pe lângă aducerea haraciului, pentru care pentru întâia oară în istoria Moldovei a impus excepțional la dări toate categoriile sociale privilegiate, atrăgându-și ura acestora (cf. *supra*), se înțelege că fratele său trebuie să fi oferit, în secret, mai mult. Am arătat cu altă ocazie, ceea ce nu se observase până atunci, că Ștefan Rareș a promis, în vederea obținerii domniei, dublarea haraciului, care a ajuns astfel la „30 000 de zloți roșii ungurești“, adică florini, din care mai mult de jumătate (16 000 florini) nici nu a mai ajuns să o achite, dublare a tributului, care, deci, nu datează, cum s-a crezut, din vremea lui Alexandru Lăpușeanu (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii“ lui Iliș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „RA“, LII (1975), nr. 4, p. 385, după chiar mărturia oficială a lui Lăpușeanu, din 29 iulie 1553, la Th. Holban, *Documente externe (1552–1561)*, în „Studii“, XVIII (1965), nr. 3, p. 670, republicată de Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 179, 181), dar nici din cea de-a doua domnie a lui Petru Rareș (Valeriu Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „RA“, LXI (1984), nr. 2, p. 203–212, cu bibliografia problemei, din care omite părerea autorului acestor rânduri, exprimată încă din 1975).

Până acum nu se știa, așadar, cu precizie când a intervenit dublarea haraciului Moldovei între anul fiscal otoman 1542/1543, când era de 15 000 de florini, și 1552/1553, când ajunsese la 30 000 de florini, după ce cu un an în urmă, în 1551/1552, atinsese 20 000 de florini (Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538–1574*, în „BAIESEE“, X (1972), nr. 2, p. 235–241; idem, *Relațiile Moldovei și Țării Românești cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XVI-lea: evoluția haraciului și peșcheșurilor anuale*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1976, p. 8, 17; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Rdl“, XXXII (1979), nr. 9, p. 1 739).

Pe de altă parte, la 19 mai 1552, sultanul a poruncit unui dregător otoman de margine să îndepărteze pe supușii săi din cele 35 de sate cucerite la 1538, din care mai existau însă doar 26, dintre Tighina și Cetatea Albă redată Moldovei mai demult. La noua stabilire a hotarului moldo-otoman, care a avut

loc chiar înainte de 19 mai 1552, reprezentantul domnului Ștefan Rareș, Trifu Hamza, a arătat porunca sultanului prin care, în schimbul retrocedării amintitelor sate, haraciul fusese sporit de la 15 000 la 30 000 de florini pe an (Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 211–212; cf. și p. 205–206; idem, *Un document turc de 1552 concernant le kharatch de la Moldavie*, în „SAO“, XI (1982), p. 100–104; idem, *Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „AIIAI“, XIX (1982), p. 285–301; Ștefan S. Gorovei, în *idem*, XXII² (1985), p. 891–892; Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului“ Petru Vartic din 1542 —* (I), în „RI“, S.N., I (1990), nr. 5, p. 433).

Satele amintite fuseseră retrocedate Moldovei în vremea lui Petru Rareș, deși supușii otomani nu se retrăseseră din ele înainte de mai 1552, dar, cum am văzut, haraciul nu a crescut în realitate decât în 1551–1552, când Alexandru Lăpușeanu a fost impus la 20 000 de florini, pentru ca abia în anul fiscal următor acesta să fie cerut la valoarea de 30 000 de florini. Aceasta datorită promisiunii lui Ștefan Rareș de a plăti această sumă în vederea recunoașterii domniei. Mărturia lui Alexandru Lăpușeanu, din iulie 1553, în concordanță cu datele fiscului otoman o atestă.

Inițial, în primul an de domnie, relatează Lăpușeanu regelui Poloniei, a vrut să dea tributul care se „dă de demult turcilor“, adică cei 15 000 de florini. Sultanul însă „l-a năpăstuit și l-a împilat“, astfel că în cele din urmă a trebuit să dea 25 000 de florini (de fapt, 20 000 de florini se înregistrează în 1551/1552 de către fiscul otoman). Cum însă „nebulul de Ștefăniță“ a oferit 30 000 de zloți ungurești (florini), din care, în anul cât a domnit, a plătit doar mai puțin de jumătate, Lăpușeanu, care a trebuit să-i preia datoria, afirmă că nu are bani să achite haraciul (Th. Holban *Documente externe*, p. 670; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 179, 181). De abia în anul fiscal otoman 1552/1553, așadar, Moldova va plăti 30 000 de florini drept haraci, pe baza angajamentului lui Ștefan Rareș.

De altfel, la sfârșitul lui iulie 1553, după exemplul lui Ștefan Rareș, Iliș-Mehmed a oferit la Poartă creșterea tributului la 40 000 florini pe an, 500 de cai și 40 000 de berbeci, pentru a obține domnia fratelui său mai mic Constantin Rareș (Th. Holban, *loc. cit.*; Ilie Corfus, *loc. cit.*).

Lupta pentru domnie, în domeniul fiscal, trebuie să fi fost extrem de dură în mai 1551, și din această confruntare, între frații Iliș și Ștefan Rareș, din care cunoaștem doar aspectul creșterii haraciului țării, Ștefan a ieșit învingător. Va fi spus și atunci Suleiman Magnificul „Acesta dă mai mult“ (Ilie Corfus, *loc. cit.*).

- 3 Venirea la domnie a lui Ștefan Rareș a fost rezultatul unei adevărate lovituri de stat, care rezultă limpede din evoluția cronologică a evenimentelor. La 1 mai

1551, fratele său Iliș a instituit o *locotenență domnească*, adică „*au lăsat domniia la mâna frățâne-său, lui Ștefan vodă și a mâni-sa*“, doamna Elena Ecaterina (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 167), plecând îndată după 10 mai de la Suceava spre Constantinopol, unde a ajuns la 21 a lunii (cf. *supra*). În loc ca această conducere provizorie să conducă Moldova în liniște până la reîntoarcerea domnului de la Poartă, unde Iliș plecase răspunzând în fapt poruncii sultanului, luând cu sine banii de haraci și daruri bogate, *pentru reconfirmarea în domnie* (cf. *supra*), Ștefan Rareș și mama sa au convocat sfatul obștesc („*ci îndată s-au adunat împreună poporul, episcopii și cei ce se aflau în fruntea dregătoriilor și căpeteniile oștilor și tot sfatul domnesc*“; Macarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 89, 104–105). În cadrul acestuia au afirmat, foarte probabil, că Iliș plecase la Constantinopol pentru a se turci, întărind astfel zvonurile puse în circulație încă înainte de 1 mai 1551 de inamicii domnului, pe care acesta le combătuse însă energic până la ieșirea din țară (cf. *supra*), astfel că trebuia ales un nou domn. Ceea ce s-a și întâmplat, încât, chipurile, „*domnia nu a rămas fără stăpân*“, iar sfatul obștesc a „*dat schiptrul lui Ștefan*“ (Macarie, *loc. cit.*), „*schiptrul*“ fiind steagul de investitură al sultanului, în acest caz, desigur, cel trimis lui Iliș înainte de 9 noiembrie 1546 (cf. *supra*). Că a fost vorba de o *alegere* după tot tipicul o mărturisește și rezidentul venețian de la Viena la 19 august 1551, pe baza relatării ambasadorului polon, după care moldovenii „*au ales*“ (*haver eletto*) în locul lui Iliș pe fratele acestuia Ștefan (A. Veress, *Documente*, I, p. 54). La această „*alegere*“ a asistat chiar și oastea țării, după cum mărturisea la 13 iunie <1551> chiar Ștefan Rareș, că „*ni-au ridicat pre noi domnul la toate oștile*“ (*D.I.R.*, A, XVI–2, p. 7), probabil chiar oastea pe care o adunase Iliș pentru a-l însoți până la Dunăre (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 112, 121).

Alegerea nelegală, am spune astăzi, a lui Ștefan Rareș, pentru care, semnificativ, s-a simțit nevoia convocării marelui sfat obștesc, în vreme ce fratele său, *domnul legiuit*, abia trecuse Dunărea, îndreptându-se spre Poartă, a avut loc înainte de 24 mai 1551, dată la care Ștefan Rareș trimite din Suceava o scrisoare bistrițenilor, intitulându-se „*Ștefan voievod, domn și moștenitor adevărat al țării Moldovei etc.*“ (*Stephanus Wayvoda, dominus et heres verus terre Moldavie et cetera*) (Hurmuzaki, XV¹, p. 482–483), deocamdată încă nu „*din mila lui Dumnezeu*“, pentru că nu fusese încă uns și încoronat, fiind totuși domn ales. Mai precis, adunarea electivă a avut loc în apropierea datei de 24 mai 1551, de vreme ce Iliș a plecat de la Suceava, cum am văzut, abia după 10 mai, însoțit de un impozant alai, trecând Dunărea, desigur, după 15 a lunii, pentru a intra în Constantinopol la 21 mai 1551, și sfatul obștesc nu putea fi convocat înaintea ieșirii sale din țară.

La mărturiile documentare amintite se adaugă cea a cronicii lui Azarie, după care Ștefan „*a domnit un an și patru luni*“ (*Cronicile slavo-române*,

p. 129, 140), ceea ce înseamnă că de această dată calculul începutului domniei a pornit chiar *din luna mai (inclusiv)* 1551, ținând cont că domnul și-a pierdut viața, cum vom vedea, la 1 septembrie 1552 (deși oficial începutul unei domnii se socotea încă pe plan intern după vechiul obicei din ziua ungerii și a încoronării, cum apare calculată întinderea domniei lui Ștefan Rareș în cronica lui Eftimie).

Am atras atenția pentru prima dată încă din 1975 că la 24 mai 1551, când la Suceava Ștefan Rareș se intitula deja domn, Iliș se afla la Poartă de abia în ajunul primei audiențe la Suleiman Magnificul, unde nu va fi vorba în nici un chip despre „*turcirea*“ sa (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii“ lui Iliș Rareș*, p. 384–385). Cum la 25 mai 1551 Iliș a cerut sultanului dimpotrivă, întărirea în domnia Moldovei (cf. *supra*), rezultă că sfatul obștesc l-a decăzut din drepturi fără nici un temei înainte de 24 a lunii, înlocuindu-l cu fratele său Ștefan, la stăruința acestuia și a inamicilor săi. Între aceștia din urmă se aflau chiar mama sa, Elena Ecaterina, care înclina spre fratele său mai mic (Ștefan Andreescu, în *legătură cu proiectul lui Iliș Rareș*, în „*AI*“, XIX (1982), p. 453), numeroși boieri și clerici, pe care apoi, recunoscător, Ștefan Rareș a căutat să-i răsplătească [Macarie, Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 89, 105, 113, 121; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 168; inscripția din 28 iunie 1551 de pe evanghelia de la Voroneț (Ioan Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1551*, în „*AAR*“, M.S.I., S. II, t. XXIX (1907), p. 654; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 385 și nota 46].

În pofida acestor evidente cronologice, istoriografia ulterioară a perioadei a continuat, în chip ciudat, să urmeze relatările răuvoitoare ale cronicarilor Macarie și Eftimie, preluate și de Grigore Ureche, care *au inversat desfășurarea reală a faptelor* (prezentând alegerea ca domn a lui Ștefan Rareș ca urmare a turcirii fratelui său Iliș, când faptele s-au petrecut exact invers), astfel că s-a afirmat fără temei că plecarea lui Iliș la Poartă ar fi impus, chipurile, o „*soluționare imediată, rezolvată de sfatul țării în înțelegere cu soția lui Petru Rareș, Elena, prin alegerea ca domn al Moldovei a tânărului Ștefan*“ (Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș (1546–1552)*, în „*AI*“, XV (1978), p. 162). Menționez totodată că actul din „*1551 aprilie 28*“ de la Ștefan Rareș, păstrat într-o copie slavă, în care anul a fost de altfel șters (*D.I.R.*, A, XVI–2, p. 5–6), are într-adevăr anul greșit redat, divanul nu corespunde perioadei, iar „*Lucot*“ (Lucaci logofătul) apare în sfatul domnesc între 28 martie și 14 mai 1552, limite în care se încadrează și actul amintit (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 385, nota 32).

Așadar, în țară, începutul real, dacă nu oficial, al domniei lui Ștefan Rareș trebuie plasat cu puțin înainte de 24 mai 1551.

Începutul oficial la Poartă al acestei domnii a avut însă loc, cum am văzut, la 30 mai 1551, când, o dată cu anunțarea „turcirii” lui Iliș, domnia Moldovei a fost acordată fratelui său mai mic.

După înfrângerea între 24 mai și 11 iunie 1551 a încercării lui Ion vodă, fiul nelegitim al lui Ștefăniță, de a ocupa domnia Moldovei cu sprijin polon (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliș Rareș*, p. 386–389), a urmat ceremonia ungerii și încoronării lui Ștefan Rareș, joi 11 iunie 1551, dată precis indicată în inscripția din 28 iunie același an de pe evanghelia de la Voroneț (Ioan Bogdan, *loc. cit.*) și în cea de pe o strană a bisericii din Popăuți, lângă Botoșani, care a marcat, după obiceiul românesc de atunci, începutul oficial pe plan intern al domniei acestuia: „La anul 7059 = 1551, luna lui iunie 11, joi, a început a stăpâni Ștefan” (N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 278). Data de „7059 iunie 15” pentru începutul domniei lui Ștefan Rareș, consemnată de Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 168, este evident greșită, în acea zi domnul emițând un act la Hârlău, care urma însă altuia păstrat, din 13 iunie 1551 (*D.I.R.*, A. XVI–2, p. 7–8).

În vederea ungerii și încoronării a fost readus în scaunul episcopal de Roman, Macarie cronicarul, căruia însuși Ștefan Rareș i-a încredințat din nou cărja episcopală, și tocmai prin mâna acestui inamic înverșunat al lui Iliș (care îl trimisese în exil în 1548), a primit Ștefan Rareș, în chip semnificativ, dar altfel neobișnuit (în locul mitropolitului Sucevei), „ungerea cu untdelemnul binecuvântării” (Macarie în *Cronicile slavo-române*, p. 90, 105; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 385, 389).

Aceasta i-a îngăduit noului domn să-și adauge de-acum înainte în titlul actelor interne formularea din „din mila lui Dumnezeu”, chiar de la 13 iunie 1551 (*D.I.R.*, A. XVI–2, p. 7), a doua zi intitulându-se într-o altă scrisoare către bistrițeni, de data aceasta, „Ștefan, din mila lui Dumnezeu, voievod, domn și adevărat moștenitor al țării Moldovei” (*Stephanus, Dei gracia Waywoda, dominus et heres verus terre Moldavie*) (Hurmuzaki, XV¹, p. 483).

În sfârșit, la 11 iulie 1551, Ștefan Rareș „a primit schiptrul domniei Moldovei”, se înțelege, din partea sultanului (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121; nu este o „greșală” probabil pentru 11 iunie”, cum s-a crezut mai demult, cf. N. Iorga, în Hurmuzaki, XV¹, p. 482, nota 3; citat de Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 385, nota 32), adică i-au fost trimise la Suceava însemnele de investitură din partea sultanului.

Începută printr-o vicleană lovitură de stat, scurta domnie a lui Ștefan Rareș „a fost foarte controversată, aprecierile contemporanilor săi oscilând între laudele interesate ale episcopului Macarie, reabilitat de el, și ale ucenicului acestuia Azarie (*Cronicile slavo-române*, p. 89–90, 105, 129–130, 139–140) și criticile înverșunate ale lui Eftimie, admiratorul rivalului său, Alexandru

Lăpușneanu (*idem*, p. 113–114, 121–122), câte ceva din atitudinile ultimilor doi fiind preluate și de Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 168–169).

La fel de împărțită a fost și istoriografia perioadei, care și-a concentrat însă atenția asupra persecuțiilor religioase ordonate de Ștefan, de altfel, cu acordul sfatului domnesc și al înaltului cler ortodox, asupra „ereticilor” armeni și unguri din Moldova, (cf. *Călători străini*, II, p. 99–100), socotită însă o reacție temperamentală a domnului de departajare față de actul „turcirii” predecesorului Iliș (B.P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 62; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, București, 1988, p. 53; N. Iorga, *Armeni și români: o paralelă istorică*, București, 1914, p. 64–65; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVIII*, București, 1983, p. 102), o acțiune împotriva Reformei protestante care cuprindea atunci Europa Centrală (Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, în „Studii”, XI (1958), nr. 4, p. 65–71; *idem*, *Nochmals Wittenberg und Byzanz: Die Moldau im Zeitalter des Reformation*, în „Archiv für Reformationsgeschichte”, 1970, nr. 2, p. 253–254; Georgeta Ignat, Dumitru Agache, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș*, p. 166), ceea ce pare exagerat într-o țară ca Moldova, de veche tradiție ortodoxă, sau chiar o urmare a presiunii curentului isihast, reprezentat de episcopul Macarie (Sorin Ulea, *O surprinzătoare personalitate a Evului Mediu românesc: cronicarul Macarie*, în „SCIA”, 1985, p. 42–43).

Sigur însă manifestarea, poate chiar exagerată, a autorității domnești, la un tânăr de 20 de ani, care își permitea să se adreseze boierilor, cu puțin înainte de 11 aprilie 1551: „duceți-vă dracului cu toții, căci nu sunteți de nici o ispravă la treburile la care ar trebui să fiți buni” (*Călători străini*, II, p. 101), autoritate exprimată și în reprimarea fără milă a boierilor care susținuseră contra sa în iunie 1551 încercarea de ocupare a domniei de către pretendentul Ion (viitorul Ion vodă cel Viteaz), în frunte cu Iurie, fost mare spătar, execuțiile și mutilările la care au fost supuși opozanții care nu apucaseră să fugă în Polonia, alături de celălalt pretendent Petru stolnicul (Alexandru Lăpușneanu), i-au atras ura boierimii din țară și a celei refugiate în Polonia, care se vor alia împotriva sa (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121–122; A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 54; Georgeta Ignat, Dumitru Agache, *op. cit.*, p. 165; Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliș Rareș*, p. 389).

Pe plan extern, Ștefan Rareș a continuat politica prudentă inaugurată de tatăl său în a doua domnie, de păstrare pe față a bunelor relații cu Poarta, căutând și el în ascuns stabilirea de relații antiotomane, nu atât cu Polonia, unde era susținut pretendentul Petru stolnicul, cât mai ales cu imperiului, care, sub conducerea generalului G.B. Castaldo, ocupaseră în vară Transilvania.

Cei care l-au acuzat de tiranie, și au uneltit uciderea sa, mai ales boierii din gruparea lui Petru stolnicul, aflați în Polonia, nu au înțeles, desigur, esența politicii sale. Dacă în prima lună de domnie, mimând indignarea pentru „turcirea” fratelui său, Ștefan Rareș „porunci oamenilor din Țara Moldovei să lapede hainele după obiceiul turcesc, pe care începuseră a le purta pe vremea lui Iliaș Voevod” (Ioan Bogdan, *Evangeliiile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1551*, p. 654), deși aici era vorba, în realitate, de răspândirea modei orientale, care avea loc atunci și în Ungaria și Polonia, ulterior a păstrat la curte personal turcesc (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121), și chiar un boier de aceeași origine, creștinat, Trifu Hamza, negociator în relațiile de hotar cu turcii (Valeriu Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, p. 211), care însă făcuse parte din sfatul domnesc al celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș (Constantin Rezachevici, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 217, 220).

În ciuda dorinței de apropiere de creștini și a calităților sale militare, Ștefan Rareș a fost privit mereu cu suspiciune de poloni, după alungarea pretendentului Ion, venit din Polonia, între 24 mai și 11 iunie 1551 (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliaș Rareș*, p. 386–391), în locul vasalității el propunând regelui Poloniei o pace, care s-a și încheiat la 15 decembrie 1551 (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI”, XIII (1976), p. 303–304; A. Veress, *Documente*, I, p. 53, 70, 71, 79; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 156–158).

Zadarnice au fost și intensele legături secrete ale lui Ștefan Rareș cu imperialii din Transilvania și de la Viena, spre care înclina, în vederea unei acțiuni antiotomane comune, planurile sale de răscoală antiotomană cu sprijin imperial, jurământul de credință față de Ferdinand I, depus la 6 ianuarie 1551, intervenția sa cu totul formală în Transilvania din 4–16 iulie 1552, doar pentru a respecta porunca sultanului etc. [A. Veress, *op. cit.*, p. 51–52, 57, 60, 62–65, 73, 75–77, 79–82; Hurmuzaki, II¹, p. 581, 597, 602, 668–669, 671; „Archiva istorică a României”, I² (1865), p. 152–154; II (1865), p. 43–44; *Călători străini*, II, p. 100–101, 154; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române*, p. 165–166; Gh. Pungă, *Țările române și contextul relațiilor politice sud-est europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538–1572)*, în *România în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 56].

Ferdinand I lua în seamă mai degrabă intrigile lui Gh. Martinuzzi împotriva lui Ștefan Rareș (Hurmuzaki, II⁴, p. 595–596), plătind chiar o pensie pretendentului Aron vodă, care își zicea fiul lui Bogdan III (A. Veress, *op. cit.*, p. 42–43, 47, 56). Iar generalul G.B. Castaldo, deși îi face „mari promisiuni”, în realitate vădește o persistentă neîncredere în Ștefan Rareș (*ibidem*, p. 62–63), sfătuind cu orice prilej pe Ferdinand I să nu aibă încredere în domnul

Moldovei, pe care în orbirea sa îl numea spion al sultanului, acuzându-l că atâta pe secui împotriva sa etc. (*ibidem*, p. 69, 72–73, 76, 82; Hurmuzaki, II⁴, p. 677), că e necredincios față de creștinătate (A. Veress, *op. cit.*, p. 110; Hurmuzaki, II¹, p. 293), în cele din urmă influențând opinia de la curtea lui Ferdinand I asupra sa (A. Veress, *op. cit.*, p. 77).

- 4 Asasinarea lui Ștefan Rareș a avut loc în zorii zilei de joi 1 septembrie 1552, după cum relata în tabăra polonă de pe malul Nistrului, lui Matias Włodek, căpitanul Cameniței, și lui N. Sieniawski, voievodul Rusiei (Roșii), un logofăt al celui ucis, la 10 a lunii, relatare amintită de regele Sigismund II August la 19 septembrie 1552: „în joia (1 septembrie — n.a.) dinaintea sărbătorii nașterii <Fecioarei> Maria (joi 8 septembrie 1552 — n.a.), în timpul nopții, Ștefan a fost prins și ucis, după cum le-a declarat în sâmbăta din urmă (3 septembrie 1552 — n.a.) fostul logofăt al lui Ștefan, trimis la ei de moldoveni”, relatare pe care regele o comunica mai departe sfetnicilor săi principali (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668–669. Cf. și Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173–174).

Data asasinatului, indicată în cronica lui Eftimie: „în anul 7060 (1552) luna septembrie 30”, constituie o inadvertență, contrazisă chiar la următoarea afirmație a cronicarului, după care Ștefan Rareș, „a domnit un an și două luni și două săptămâni” (*Cronicile slavo-române*, p. 113, 122), informație aproape exactă, calculul pornind însă de la 11 iunie 1551, când a fost uns și încoronat (dată de la care începea oficial socoteala unei domnii, după obiceiul românesc al vremii), ajungându-se, astfel, la 1 septembrie 1552, dată a uciderei lui Ștefan înscrisă și pe piatra sa de mormânt de la mănăstirea Pobrata (Progota) Nouă.

Uciderea lui Ștefan Rareș, care urma la 11 ani și 8 luni după cea a lui Ștefan Lăcustă, s-a datorat boierilor din țară, cronicarul Eftimie relatând limpede că „a fost omorât de sfatul boieresc” (*ibidem*), în consonanță cu *Cronica moldo-polonă*, după care „boierii lui l-au omorât” (*ibidem*, p. 174, 185), și cu relatarea regelui Poloniei către Suleiman Magnificul, din 16 octombrie 1552, conform căreia „Ștefan a fost ucis de ai săi” (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 159). De altfel, boierii complotiști din Moldova, care împreună cu slugile lor au executat asasinatul, nici măcar nu s-au sfiit s-o recunoască, atât față de regele Poloniei (Th. Holban, *op. cit.*, p. 668–669), cât și de G.B. Castaldo (Hurmuzaki, II¹, p. 288; XI, p. 46; Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, *Documente*, Dej, 1928, p. 160. Cf. și Ilie Minea, *Complotul boieresc în contra lui Ștefăniță Vodă*, în „CI”, IV (1928), nr. 2, p. 207–215).

Ei au acționat însă de comun acord cu cei refugiați în Polonia. Aici se afla o puternică grupare boierească, care număra peste 60 de oameni, în frunte cu ambițiosul Negrilă „mare hatman”, din care sunt cunoscute chiar numele a 23 dintre ei. Grupare care susținea candidatura lui Petru stolnicul (Alexandru

Lăpușneanu), din ea făcând acum parte și unii dintre cei care, cu un an în urmă, la sfârșitul lui mai sau începutul lui iunie 1551, sprijiniseră încercarea nereușită, pornită tot din Polonia, a pretendentului Ion (cel Viteaz) de a dobândi domnia Moldovei (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668; Constantin Reza-chevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliaș Rareș*, p. 389).

Ce rol a jucat G.B. Castaldo în această poveste? Desigur, „loctiitorul” sau „locotenentul” (*locumtenens*) regelui Ungariei în Transilvania, a cărui implicare în înlăturarea lui Ștefan Rareș nu trebuie exagerată, dar nici subestimată, a profitat de existența boierilor moldoveni ostili domnului, refugiați în Transilvania, dar cu legături la răsărit de Carpați (A. Veress, *Documente*, I, p. 66), care, de altfel, i-au cântat în strună, vorbindu-i de o nouă campanie în Transilvania, pe care, chipurile, o pregătea domnul Moldovei, pentru a contribui prin intrigile și dispozițiile sale la încurajarea înfăptuirii asasinatului, fapt pe care nu se sfia să-l declare deschis, și care era cunoscut la Viena (*ibidem*, p. 102–103; 105; Hurmuzaki, II¹, p. 291–292. Cf. și Victor Motogna, *op. cit.*, p. 71–72 și *Documente*, p. 162–165; Ilie Minea, *Despre sfârșitul lui Ștefăniță vodă Rareș și ceva despre Alexandru Lăpușneanu*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 2, p. 200–205; N.C. Bejenaru, *Castaldo, polonii și omorârea lui Ștefăniță Rareș*, în „Revista critică”, VIII (1934), nr. 2–3, p. 102–110; idem, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 26–27; C. Marinescu, *Studii despre principatele române într-un istoric francez din secolul al XVI-lea, în Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 260–261; Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș*, p. 171).

Deși nu a avut un ordin sau măcar consimțământul lui Ferdinand I, ca în cazul uciderii lui Gh. Martinuzzi, fostul locotenent regal al Ardealului, la 17 decembrie 1551, uneltirile lui Castaldo pentru omorârea domnului Moldovei au fost aprobate fără scrupule de regele habsburg al Ungariei (A. Veress, *Documente*, I, p. 113).

Pretexte pentru asasinarea lui Ștefan Rareș, zis „cel turbat” în *Cronica moldo-polonă* (*Cronicile slavo-române*, p. 174, 185), l-au constituit „tirania” sa (Hurmuzaki, II¹, p. 288), faptul că „țara nu l-a mai putut suferi din cauza răutății sale” (versiunea rivalului său Alexandru Lăpușneanu, la Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 160–161), execuțiile, mutilările și chinurile la care a supus pe opozanții săi (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 121–122), desfrânarea sa, în legătură cu care Grigore Ureche adaugă chiar și o „certare și învățătură” spre justificarea asasinatului, care în alte condiții făcea din „boierii și capetile (complotului — n.a.) ficlēni (*Letopisețul*, p. 168–169). S-a vorbit chiar de intenția de decapitare a unor boieri, prevenită prin uciderea lui Ștefan (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 54; Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *op. cit.*, p. 165).

În realitate, momentul asasinării lui Ștefan Rareș a fost ales de comun acord, printr-un schimb de scrisori și trimiși, de către boierii opozanți din țară și cei din Polonia, aflați în jurul celui ce urma să devină noul domn, Petru stolnicul (Alexandru Lăpușneanu), în funcție de mișcările oastei polone conduse de N. Sieniawski, voievodul de Betz, și Matias Włodek, căpitanul Cameiței, care îl aduceau pe pretendent spre hotarul Moldovei. Rolul polonilor în aceste evenimente fiind, de altfel, recunoscut în epocă, agentul ducelui de Modena amintindu-i acestuia, la 15 august 1553, din Cracovia, că „prin mijlocirea polonilor a fost ucis Românul și altul dintre ei făcut <domn> și dus în țară, în locul celui mort” (Hurmuzaki, XI, p. 47). N. Sieniawski însuși a contribuit la stabilirea în ascuns a datei asasinării lui Ștefan Rareș (D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 19). Înțelegere tainică între cele două grupe de boieri (Azarie citează chiar un pasaj dintr-o scrisoare a boierilor din Polonia către cei din Moldova. *Cronicile slavo-române*, p. 139), pe baza căreia s-au stabilit, în cele din urmă, data și modul de acțiune (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 169), cum a fost informat ulterior în Transilvania și G.B. Castaldo (Hurmuzaki, II¹, p. 293–294).

În a doua jumătate a lui august 1552, când oastea polonă amintită a ajuns pe malul nordic al Nistrului, lângă localitatea Bakota, sub pretextul „pazei hotarelor”, o delegație a complotiștilor din Moldova s-a prezentat în tabăra polonă, cerând ca polonii cu Petru stolnicul să intre în țară pentru a-l așeza pe acesta din urmă în scaun, oferindu-se „să le aducă lor sau pe domnul Ștefan <Rareș>, sau capul lui”. Drept urmare a punerii la punct atunci a ultimelor amănunte, Ștefan Rareș a fost ucis la 1 septembrie 1552, iar logofătul său, trimis de boierii asasini, i-a informat despre aceasta la 3 a lunii pe N. Sieniawski și M. Włodek, în tabăra polonă (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668–669).

Că a existat o coordonare între boierii asasinii din Moldova și cei din tabăra polonă de lângă Bakota, rezultă limpede din faptul că noul domn ales de către aceștia din urmă, care și-a spus la început Petru Alexandru, a depus omagiu și a jurat credință regelui Sigismund II August în biserica din Bakota, împreună cu cei peste 60 de boieri aflați alături de el, chiar la 2 septembrie 1552 („vinerea dinaintea nașterii <Fecioarei> Maria”), a doua zi după asasinarea lui Ștefan, fiind stabilit, desigur, prin înțelegerea dintre cele două grupe de boieri că aceasta trebuia să aibă loc în ajun, pentru că altfel prima știre sigură despre asasinat a sosit în tabăra polonă, cum am văzut, abia la 3 septembrie 1552 (Th. Holban, *loc. cit.*).

În lumina acestor precizări din surse de prima mână, pare stranie afirmația că „data, împrejurările, precum și cauzele” omorârii lui Ștefan Rareș la Țuțora, unde nu se știe de ce se afla, nu pot fi „pe deplin clarificate” (Georgeta Ignat, Dumitru Agachi, *op. cit.* p. 171).

În realitate, tragedia a avut loc, în condițiile înțelegerii amintite dintre partizanii interni și cei din afară ai lui Petru stolnicul, „la podul de la Țuțora, pe

prundul Prutului“ (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 113, 122), „la podul de la Țuțora care este la Prut“ (Azarie, în *idem*, p. 129, 140. Cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 169), pod aflat la răsărit de Iași, care făcea legătura peste Prut cu satul Țuțora (*Călători străini*, II, p. 119), deoarece Ștefan Rareș mutase reședința domnească principală de la Suceava la Iași, poate pentru a se depărta de inamicii săi din Polonia (V. Neamțu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iași*, în „AȘU“, Istorie, XIV (1968), p. 124; D. Bădărașu, I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1973, p. 57).

Rapoartele lui G.B. Castaldo din 21 octombrie 1552 către Ferdinand I și Maximilian de Habsburg indică drept cauză imediată a declanșării acțiunii din interior împotriva domnului faptul că una din scrisorile sale, semnată și de voievodul ardelean Andrei Báthory, care îndemneau pe boierii din Moldova la uciderea sau înlăturarea lui Ștefan Rareș, descoperită de un copil de casă (paj) de la curte, a ajuns în mâna celui vizat, astfel că, pentru a-și salva viețile, boierii complotiști au fost nevoiți să-l ucidă în noaptea următoare (Hurmuzaki, II¹, p. 292–293. Cf. și Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, p. 162–165; Ilie Minea, *Despre sfârșitul lui Ștefăniță vodă și ceva despre Alexandru Lăpușeanu*, în „CI“, X–XII (1934–1936), nr. 2, p. 203; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994, p. 41–42).

Și din relatarea mai amănunțită, cu informații care nu se întâlnesc în altă parte, a lui Stanislav Orzechowski, rezultă că Ștefan Rareș aflase ceva despre uneltirile împotriva sa și se pregătea să atragă în cursă o seamă de complotiști, chemându-i la un ospăț la curte, la 7 septembrie 1552. Aceasta a întărit dorința de acțiune a boierilor din Moldova, aflați în legătură cu tabăra lui N. Sieniawski. Profitând de faptul că Ștefan Rareș ieșise la plimbare pe malul Prutului împreună cu ibovnicele sale, după care în cursul nopții se culcase într-un cort, lângă râu, cu o gardă de doar 17 oșteni, ucigașii au trecut la acțiune. Pe la „a treia strajă“ (*tertia vigilia*), deci înspre zorii zilei de joi 1 septembrie 1552, 30 de călăreți și pedestrași trec de pe malul stâng pe cel drept al Prutului,ucid oștenii de pază și intră în cortul domnesc. Trezit din somn, Ștefan Rareș este cuprins de frică, cade în genunchi, cerând îndurare pentru viața sa, în schimbul căreia oferă tot aurul, se înțelege bijuteriile și podoabele pe care le avea cu el, dar este străpuns fără milă, dându-și sufletul în timp ce încerca să obțină iertarea ucigașilor (Stanislav Orzechowski, *Rerum polonicarum ab excessu D. Sigismundi I*, anexă la Jan Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 1 557–1 558).

După cum aflase ulterior regele Poloniei, Ștefan Rareș a fost „decapitat“ (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173).

Relatările interne nu oferă atâtea amănunte, dar toate sunt de acord asupra morții rapide a domnului. Pentru cronicarul Eftimie, „dintr-odată a fost lipsit de domnie și de viață în chip rușinos și fără nici o milă“ (*Cronicile slavo-*

române, p. 113, 122). Azarie, unul dintre contemporanii care l-au simpatizat, arată că Ștefan Rareș „a fost tăiat în chip vrednic de milă, sub cort, vai ca pe un miel [...] Alțeva n-a spus nimic, decât aceste cuvinte: <<o, săracă dreptate, pe tine te plâng și de tine suspin, căci tu ai pierit și ai murit înainte de mine>>. Și zăcea pe pământ acoperit de sânge“ (*idem*, p. 129, 139–140). În sfârșit, peste aproape trei sferturi de veac, și Grigore Ureche aflase că boierii complotiști „noaptea cu toții s-au rădicat la podul de la Țuțora și au tăiatu ațile cortului asupra lui Ștefan vodă și cu multe rane pătrunzându-l, au muritu“ (*Letopisețul*, p. 169, 170).

Desigur, atât S. Orzechowski cât și Azarie au o poziție subiectivă în zugrăvirea atitudinii lui Ștefan Rareș înaintea morții, dar multe din amănuntele materiale ale asasinării lui Ștefan Rareș, desprinse din izvoarele amintite mai sus, sunt, desigur, reale.

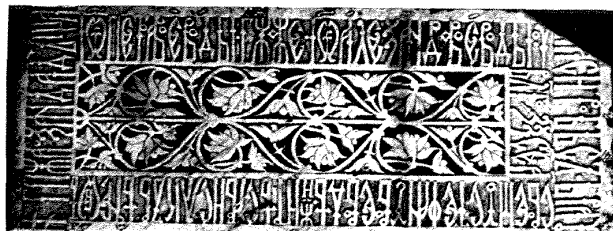
În schimb, zvonurile despre aceasta ajunse la Viena în cursul lunii septembrie 1552 au fost mult exagerate, îndeosebi în ceea ce privește rolul jucat în acest act de comandantul imperial al Transilvaniei, G.B. Castaldo, preluate, cum am văzut, destul de necritic de o bună parte a istoriografiei românești a problemei. La 28 septembrie 1552, din Viena era anunțat, așadar, ducele Ferrarei că tocmai „Castaldo a făcut să fie omorât Moldoveanul, care era devotat Turcului și avea 300 de turci în garda sa, care au fost uciși o dată cu el [...] și a fost înălțat un nou voievod, iubit și de popor și devotat Maiestății Sale (Ferdinand I de Habsburg — n.a.), căruia i-a plăcut mult această știre“ (A. Veress, *Documente*, I, p. 105). A trecut ceva timp până când agenții diplomatici din Europa Centrală au înțeles cum s-au petrecut în realitate lucrurile. Abia la 27 ianuarie 1552 agentul ducelui de Modena îl informa pe acesta din urmă că „adevărul adevărat a fost că moldovenii și nu Castaldo l-au ucis pe Moldovean“ (Hurmuzaki, XI, p. 46).

- 5 Ștefan Rareș a fost înmormântat în grabă, după S. Orzechowski, în partea stângă a gropniței din biserica mănăstirii Pobrata (Probota) Nouă, alături de tatăl, Petru Rareș, ctitorul lăcașului, și mama sa (cf. și Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, *Mănăstirea Probota*, București, 2000, p. 29–30). Piatra lui de mormânt a fost așezată de sora sa Ruxandra, mult mai târziu, cândva, cel mai devreme după septembrie 1554. Aceasta, deoarece inscripția lespezii arată că a fost pusă de „Doamna Roxanda, fiica lui Io Petru voievod, iar doamnă lui Io Alexandru voievod“, ce a „înfrumusețat“ astfel „groapa aceasta fratelui ei Ștefan voievod, care s-a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul 7060 (1552), sept. 1“ (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 58; Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 328, fig. 382).

Mai mult nu putea spune soția celui în favoarea căruia fusese ucis fratele său. Dar din faptul că e menționată drept doamnă a lui Alexandru Lăpușeanu, și se știe că acesta abia „după trecerea celui de-al doilea an al domniei lui și-a

luat în căsătorie pe doamna binecinstitoare, Roxanda" (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 130, 140), rezultă că ea a așezat lespeda care doar marca locul mormântului lui Ștefan Rareș, cel mai devreme, cum aminteam, după septembrie 1554.

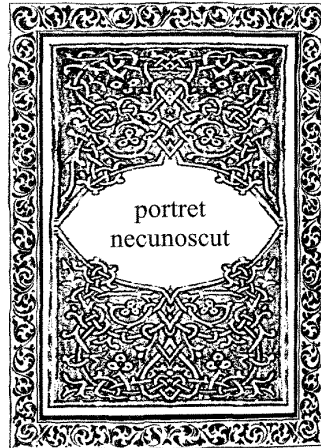
JOLDEA

1552 septembrie între a. 4 și 12: două sau trei zile¹.

□ **Necunoscut.**

- 1 Asasinarea lui Ștefan Rareș a produs frământări în rândul marilor boieri. Cum Petru stolnicul (Alexandru Lăpușneanu) se afla încă în tabăra polonă a voievodului de Belz, N. Sieniawski, la nord de Nistru, 300 dintre boierii partizani ai săi, desigur cu oamenii lor, s-au dus acolo pentru a-l cere domn în numele țării și în fața întregii oști, Alexandru a fost declarat domn, acum acceptat și de către boierii din Moldova (Stanislav Orzechowski, *Rerum polonicarum ab excessu D. Sigismundi I*, în anexă la Jan Długosz, *op. cit.*, II, Leipzig, 1712, col. 1 558).

După relatarea amănunțită a lui S. Orzechowski, confirmată de cea mai sumară însă, a cronicarului Eftimie, o altă delegație de boieri moldoveni de rang înalt, în frunte cu Gavril Movilă mare vornic și Ioan Sturza „hatman“, a

pornit și ea spre tabăra polonă, pentru a-l saluta pe noul domn. Spre a-i întâmpina, N. Sieniawski a trimis o unitate de călăreți condusă de tânărul nobil Pavel Secygniowski, și pe cei 300 de boieri moldoveni, înrolați acum în armata polonă, în frunte cu Ion Moțoc (Stanislav Orzechowski, *loc. cit.*).

Între timp, boierii conduși de Gavril Movilă și Ioan Sturza, care se deplasau în lungul Jijiei, pe drumul de la Iași la Suceava, ajunși la satul Șipote pe pârâul Miletin (Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 433), au fost opriți de văduva lui Petru Rareș, doamna Elena Ecaterina, și convinși să ridice un alt domn, pe Joldea, fostul mare comis al fiului ei cel asasinat, Ștefan Rareș (atestat astfel la 25 aprilie 1552, Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 313). Relatarea lui S. Orzechowski e confirmată chiar de regele Poloniei, Sigismund II August, care circa două săptămâni mai târziu, la 19 septembrie 1552, își informa sfetnicii mari (senatorii) că unii boieri „îndemnați de stăruințele mamei domnului ucis, voiau să primească de domn pe altul decât pe Petru“ (Petru stolnicul — Alexandru Lăpușneanu) (Th. Holban, *Documente externe (1552–1561)*, în „Studii“, XVIII (1965), nr. 3, p. 668–669).

Ce o îndemna pe ambițioasa văduvă să-l susțină pe Joldea, care nu era os domnesc și nici măcar nu era socotit de neam ales? După S. Orzechowski, el era „căsătorit cu sora tiranului“ (Ștefan Rareș), adică cu Ruxandra, fiica ei. Izvoarele interne nu confirmă însă această afirmație, Grigore Ureche arătând că boierii care l-au ales i-o destinaseră doar pe aceasta „să-i fie doamnă“, nunta urmând să se facă mai târziu la Suceava (*Letopisețul*, p. 170), ceea ce pare versiunea reală. Oricum, doamna Elena Ecaterina n-a îndrăznit să propună candidatura fiului ei cel mai mic, ultimul rămas în viață, Constantin Rareș, atunci în vârstă de circa 12 ani, care se afla alături de ea, și în chip firesc și-a concentrat eforturile spre ridicarea în scaun a viitorului ei ginere.

Alegerea ca domn a lui Joldea comisul, care numai prin căsătorie urma să facă legătura cu neamul Bogdăneștilor, a avut loc doar cu puțin înainte de intrarea în Moldova a oștii polone care îl aducea pe Alexandru Lăpușneanu, ce s-a petrecut la 4 septembrie 1552 (Hieronimus Ostermayer, în *Quellen*, IV, p. 515; cf. și *infra*), după relatarea lui Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 170), și înainte de trimiterea unității moldo-polone conduse de P. Secygniowski și I. Moțoc (*ibidem*; Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 114, 123).

Joldea trebuie să fi fost un om arătos, chiar dacă nu de neam înalt, de vreme ce în 1564 Anton Maria Graziani, pornind tocmai de la înfățișarea și starea lui socială, făcea constatarea că la obținerea domniei la români „atârnă greu frumusețea feței, statura și înfățișarea trupului“, până într-atât, încât unuia cu vreun cusur al trupului „fie el de neam cât de ales, ei îi preferă ușor pe unul de neam mai puțin ales, dar arătos la înfățișare“ (*Călători străini*, II, p. 384).

Cronicarul Eftimie înfierează atitudinea marelui vornic Gavril Movilă și Ioan Sturza „hatman“, care, trădând „jurămintele și făgăduințele“ perfectate cu pribegii din Polonia în folosul lui Alexandru Lăpușneanu, „și-au pus domn la Șipote pe nenorocitul Joldea“ (*Cronicile slavo-române*, p. 114, 123). A. M. Graziani aflase că Joldea a fost „proclamat voievod“ prin „votul tumultuos al mulțimii“, adică prin alegerea marilor boieri și aclamarea celorlalte categorii sociale prezente la ceremonie (*Călători străini*, II, p. 384).

Efemera domnie a lui Joldea vodă a durat, după Graziani, doar două zile în urma proclamării sale (*ibidem*), în vreme ce, după Grigore Ureche, „au domnit 3 zile, văleatul 7060 septemvrie“ (*Letopisețul*, p. 170), ea desfășurându-se doar la curtea boierească de la Șipote, unde la începutul secolului XVI fusese reședința lui Luca Arbore.

Aflând despre alegerea lui Joldea, mica oaste moldo-polonă condusă de I. Moțoc și P. Secygniowski s-a oprit și cei doi comandanți au trimis patru boieri la Șipote pentru a-i întreba pe cei din preajma noului domn de ce și-au schimbat atitudinea, ascultând vorbele văduvei lui Petru Rareș. La curtea din Șipote, aceștia au fost însă aruncați în lanțuri, acuzați de a fi spioni. Cum cei patru nu se întorceau, Moțoc și Secygniowski au năvălit în satul Șipote „noaptea“, după Eftimie, „în zori“, după S. Orzechowski, atacând casa unde se afla Joldea. Acesta, cu oamenii lui, s-a apărat cu vigoare, dar, după ce focul cu care polonii au incendiat o casă din vecinătate s-a extins, au fost nevoiți să se predea. Sub pază, Joldea și toți însoțitorii săi, puși în lanțuri, au fost duși în tabăra lui N. Sieniawski, înaintea lui Alexandru Lăpușneanu (Stanislav Orzechowski, *op. cit.*, col. 1 559; I. Minea, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu — Discutarea câtorva izvoare* —, în „CI“, I (1925), nr. 1, p. 107—108; Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 114, 123), despre „prinderea“ tuturor aflând și regele Poloniei, înainte de 19 septembrie 1552 (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668—669).

Evenimentele s-au petrecut îndată după 4 septembrie 1552, oricum, mult înainte de 12 a lunii, când Alexandru Lăpușneanu, deja încoronat ca domn la Hârlău, la sud-vest de Șipote, anunța pe bistrițeni că a înlocuit pe „un hoț și dușman al religiei creștine“ (Hurmuzaki, XV¹, p. 488—489), adică pe Joldea.

Doamna Elena Ecaterina nu apare în miezul acestor întâmplări. Probabil de la Șipote, unde nu a avut loc nici o nuntă a fiicei sale Ruxandra cu Joldea, cum se afirmă de obicei în istoriografia perioadei, ea s-a îndreptat spre Suceava, înainte de atacul oștii conduse de Moțoc și Secygniowski. Cu ea se afla fiul său Constantin și „toate averile sale“. În timp ce Alexandru Lăpușneanu se îndrepta spre Hârlău, a trimis pe Negrilă „hatmanul“, care a capturat la Suceava pe doamna Elena Ecaterina, pe fiul ei și toate averile sale (Th. Holban, *op. cit.*, p. 671—672); Ilie Corfus, *Documente* [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea, p. 29—30).

O dată cu sosirea lui Alexandru Lăpușneanu la Hârlău, unde a avut loc noua sa „alegere“ și ungere ca domn, înainte de 12 septembrie 1552 (Hurmuzaki, XV¹, p. 488—489; II¹, p. 288, cf. și *infra*), localitate aflată la sud-vest de Șipote, Joldea, împreună cu „toți boierii mari, care erau cu dânsul“, prinși o dată cu el, a fost adus înaintea rivalului său mai norocos, din porunca căruia „l-au însemnat la nas și l-au dat la călugărie“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 170), Eftimie afirmând însă că patronul său „i-a iertat pe toți“ (*Cronicile slavo-române*, p. 123), adică le-a cruțat viața.

Joldea n-a avut timp în cele două sau trei zile cât a domnit în primele zile ale lui septembrie 1552, să fie uns și încoronat, și ca atare nici să adopte un nume domnesc, atribuirea celui de Ioan datorându-se autorilor contemporani (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, București, 1998, p. 3; lista *Domnii din Moldova și Țara Românească până la 1859*, în *D.I.R., Introducere*, I, București, 1956, p. 488).

Și-a sfârșit viața anonim, sub un nume călugăresc, într-o mănăstire astăzi necunoscută, unde îi va fi fost și mormântul.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

(I) 1552 septembrie între 4 și 12¹ — 1561 p. noiembrie 30².

- 1 Fiu nelegitim al lui Bogdan III, recunoscut astfel de boierii care l-au ales domn (Hurmuzaki, II¹, p. 288; A. Veress, *Documente*, I, p. 75; cf. și Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 114, 122), dar contestat ca fiu de domn de către adversarii săi, susținătorii lui Despot (Hurmuzaki, II¹, p. 385). Botezat Petru, în 1552, după ridicarea la domnie „l-au pus nume (domnesc — n.a.) Alexandru vodă, pe carile l-au poreclit Lăpușneanul“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 170), poreclă atribuită însă mult după moartea sa, după numele tărului Lăpușna, „care este locul de baștină al lui Alexandru“, cum mărturisea la 19 aprilie 1562 agentul imperial I. Belsius (*Călători străini*, II, p. 147), aflat

în octombrie 1557 în stăpânirea fratelui său dinspre mamă (*ibidem*, p. 120–121). Aceasta din urmă fiind foarte probabil o mică boieroaică din partea locului, Anastasia (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 102), pe care însă fiul ei o numește în inscripția pietrei sale de mormânt de la mănăstirea Râșca „Anastasia doamna” (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, p. 54).

Deși avea din botez nume domnesc tradițional în Moldova, el și-a luat un alt onomastic domnesc, Alexandru, cu prilejul ridicării sale în domnie la Trębowla, de către boierii pribegi în Polonia. Noul nume domnesc apare astfel întâmplător la 4 august 1552 în socotelile Bistriței ardelenne, unde se înregistrează un dar făcut la această dată „lui Ion Diacul și voievodului Alexandru” (N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. XLIX), care se întorcea în Polonia după căderea în stăpânirea turcilor a cetății Timișoara, la a cărei apărare, contribuise alături de imperiali, trimis de ocrotitorii săi poloni.

În titlul actului său de jurământ către regele Poloniei, redactat la 5 septembrie 1552, la Bakota, i se alătură singura dată cele două nume („*Petru Alexandru*”, la Th. Holban, *Documente externe (1552–1561)*, în „*Studii*”, XVIII (1965), nr. 3, p. 668), după care, primul, care amintea de recent răposatul său unchi, Petru Rareș, dispăre, lăsând loc doar celui de-al doilea, care trimitea, s-a presupus, la Alexandru Macedon, mai mult decât la strămoșul său Alexandru cel Bun, în vreme ce determinativul (porecla) Lăpușneanu i s-a adăugat de-abia spre mijlocul secolului XVII (cf. și N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, București, 1998, p. 6; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 47–51), fiind percepută eronat ca nume de familie doar în Epoca Modernă.

Pe plan extern, la 20 septembrie 1552, regele Poloniei Sigismund II August îl mai numea „*Alexandru Stolnic Românul*” (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173), reținând apoi doar noul său nume domnesc.

Nu se știe exact când și din ce cauze a fugit Petru stolnicul, viitorul domn, în Polonia. Cum a stat aici „*câțiva ani*”, pe lângă N. Sieniawski, voievodul Rusiei (Roșii), colaborând bine cu oficialitățile polone (Elena Eftimiu, *Contribuțiuni la istoria lui Iacob Heraclid Despotul — Documente polone*, în „*RI*”, XX (1934), nr. 4–6, p. 114), răstimp în care, recunoștea el, „*a mâncat pâinea și sarea*” regelui (Th. Holban, *op. cit.*, p. 671), desigur exilul său peste Nistru a început în vremea lui Iliăș Rareș, când au fugit mulți boieri în Polonia (Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 38–39).

El însă nu a fost un pribeg lipsit de mijloace, ci, în ciuda condițiilor grele în care a pribegit, cu primejdia vieții, a reușit să-și scoată din țară averea, primind și venitul unor sate din Polonia, pentru care a mulțumit apoi în repetate rânduri regelui Poloniei, căci: „*măria sa l-a fost primit pe el, cu mulți alți boieri din Moldova, în țările sale atunci când a fost plecat cu capul său și cu*

averile sale din țara Moldovei, și pentru că măria sa i-a îngăduit să aibă și pâine, prin grija măriei sale”. Mai mult chiar, regele „*nu numai că-l scapă de la pierzanie, ci îl și hrănește, îl întreține pe cheltuiala sa*” (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 162–165). Recunoaște apoi că, ridicându-se împotriva lui Iliăș și Ștefan Rareș, „*în aceea vreme am fost venit cu mulți oameni de arme în regatul Poloniei*”, adăugându-se aici unor boieri de frunte, care ulterior îi vor deveni sfetnici (*ibidem*, p. 166, 172).

De fapt, inițial, în Polonia, Petru stolnicul s-a alăturat pretendentului oficial susținut de rege și de voievodul Rusiei (Roșii) N. Sieniawski, nepotul său de frate vitreg, Ion (viitorul „cel Viteaz”), și a rămas alături de el și după eșecul încercării acestuia de a ocupa domnia la începutul stăpânirii lui Ștefan Rareș, între 24 mai și 11 iunie 1552 (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliăș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „*RA*”, LII (1975), nr. 4, p. 383–392; cf. și *infra*). La 30 noiembrie 1551, Petru stolnicul făcea parte, alături de alți boieri moldoveni de toate rangurile, dintre cei 216 oșteni ai unității conduse de Ion vodă, încadrată în oastea polonă a „*apărării curente*” de la hotarul răsăritean al Republicii (Uniunii polono-lituanene), care la acea dată își ținea „*lustra*” (trecerea în revistă) în localitatea Trębowla (Zdzisław Spieralski, *Awantury młdawskie* (Aventuri moldovenesti), Varșovia, 1967, p. 115).

Deși Ion vodă a rămas în Polonia cel puțin până în anul 1553 (*ibidem*, p. 113), se pare că încă din ianuarie 1552, unchiul său vitreg, Petru stolnicul, a fost proclamat de boierii pribegi „*Princeps Daciae*”, altfel spus, în realitate, domn deocamdată doar al acestora (D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „*AIIAI*”, X (1973), p. 19; cf. și Ilie Minea, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „*CI*”, I (1925), p. 100–113; idem, *Discuții istorice mărunte*, în *idem*, X–XII (1934–1936), nr. 2, p. 198 și urm.).

De altfel, și în textul omagiului și al jurământului de credință față de regele Poloniei redactat la Bakota, la 5 septembrie 1552, Alexandru se intitula: „*Noi Petru Alexandru, domn al țărilor Moldovei și Valahiei*” (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668). Iar ceva mai înainte, la 24 august 1551, voievodul N. Sieniawski scrisese ducelui Albrecht al Prusiei, între altele, în legătură cu dreptul lui Ion vodă la tronul Moldovei și al Țării Românești (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 59–61; idem, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 330–332). În ciuda a tot felul de explicații sofisticate, cu iz de conjunctură, semnificația acestor titluri e mult mai simplă: atât Alexandru Lăpușneanu cât și Ion vodă se înrudeau cu neamul domnesc din Țara Românească, mai precis cu ramura Drăculeștilor, trăgându-se din Maria Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, ultima soție a lui Ștefan cel Mare, căruia,

pe linie paternă, cel dintâi, fiul lui Bogdan III, îi era nepot, iar cel de-al doilea, urmaș al lui Ștefan cel Tânăr, îi era strănepot.

Chiar dacă cel puțin o parte din boierii pribegi l-au „rădicatu domnu“ pe Petru stolnicul, și Grigore Ureche aflase că aceasta s-a petrecut „în Terebulea“ (Trębowla) (*Letopisețul*, p. 170), regele Poloniei îl socotea tot pe Ion vodă potențial candidat la domnia Moldovei, la 20 februarie 1552 asigurându-l diplomatic pe Ștefan Rareș că îl ține la el, împreună cu boierii săi „ca să nu meargă aiurea, de unde să poată face pagube domnului voievod și țării Moldovei“ (Ilie Corfus, *op. cit.* p. 157–158; Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI“, XIII (1976), p. 304); în cursul lunii martie 1552, „Ion fost domn al Moldovei“ primind de la rege 50 de florini (Th. Holban, *Noi documente românești din arhivele polone și franceze* (II), în „AIIAI“, XIX (1982), p. 592).

În același context probabil, la 20 aprilie 1552, regele Sigismund II August trimitea o solie la regele Ungariei Ferdinand I, din care făcea parte și „Petru Valahul“, nimeni altul decât Petru stolnicul, care primea de la vistieria regală 24 de florini pentru echipamentul militar și civil de drum (Th. Holban, *Documente românești*, p. 305). În acest fel, până acum neobservat, viitorul Alexandru Lăpușneanu trecea în spațiul habsburgic. Nu știm în ce împrejurări el a ajuns să participe la asediul Timișoarei din 1552 în oastea din Transilvania a imperialilor, ca atare, doi ani mai târziu amintind trimișilor dietei ardelene: „Știți că eu în timpul asediului cetății Timișoara am fost între voi, atunci ați putut vedea bărbăția turcilor și nestatornicia creștinilor“ (Hurmuzaki, II⁵, p. 180).

În urma cuceririi Timișoarei de către turci (26 iulie 1552), „Alexandru voievod“ se înapoia în Polonia, trecând la 4 august 1552 prin Bistrița ardeleană (N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, p. XLIX). La timp pentru a se pregăti în vederea expediției pentru ocuparea scaunului Moldovei, care a avut loc peste o lună. Acum Petru Alexandru, cum își spunea în această etapă, aflat în fruntea a 300 de călăreți, cu care slujea în armata polonă, informat, desigur, de pregătirile pe care le făceau boierii din Moldova împotriva lui Ștefan Rareș, a trimis cereri de ajutor lui N. Sieniawski și căpitanilor de Halici și de Colomeea (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173), pentru a intra cu ajutor polon în Moldova.

Ca și în alte cazuri de acest fel, până în al doilea deceniu al secolului XVII, regele Poloniei s-a prefăcut a nu se implica direct în evenimente, pentru a nu afecta, oficial, relațiile cu Imperiul otoman. Din corespondența sa cu marii săi sfetnici (senatorii poloni) vedem astăzi că era foarte bine informat asupra evenimentelor, lăsând însă răspunderea acestora pe seama dregătorilor de la hotare. În a doua jumătate a lunii august 1552, încă înainte de perfectarea planului de asasinare a lui Ștefan Rareș, între boierii complotiști din Moldova

și pribegii din Polonia, cu implicarea și a celor din Transilvania, oștile conduse de N. Sieniawski, voievodul de Bețz, Matias Włodek, căpitanul Cameniței, și alți nobili poloni s-au pus în mișcare spre Moldova, sub pretextul arătat de rege la 19 septembrie 1552, al însărcinării date de el pentru „paza hotarelor“. După ce oastea polonă a poposit pe malul Nistrului, spre sfârșitul lui august 1552, delegația boierilor moldoveni, care se ofereau să-l aducă prizonier pe Ștefan Rareș sau capul lui, împreună cu pribegii din tabăra polonă au cerut numirea ca domn de către rege a lui Petru stolnicul și introducerea lui în Moldova de către oastea polonă (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668–669).

Deși, oficial, știrea despre asasinarea lui Ștefan Rareș, care a avut loc joi 1 septembrie (cf. și *supra*), a fost adusă în tabăra polonă de către fostul logofăt al celui ucis la 3 septembrie 1552 („în sâmbăta din urmă“, *ibidem*), încă din ajun Petru Alexandru (Alexandru Lăpușneanu) a depus solemn jurământ de credință față de regele Sigismund II August, în mâinile episcopului de Camenița (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173), în biserica ortodoxă de la Bakota, pe malul de miazănoapte al Nistrului, unde se afla tabăra polonă.

Ceremonia de la Bakota a avut loc, după mărturia indiscutabilă a regelui, din 19 septembrie, „în vinerea dinaintea nașterii <Fecioarei> Maria“ (Th. Holban, *loc. cit.* Cf. și Const. A. Stoide, *O prețioasă culegere de documente externe moldovenesti*, în „AIIAI“, IV (1967), p. 234), adică vineri 2 septembrie, înainte de joi 8 septembrie 1552, când cade nașterea Maicii Domnului. Evenimentul nu s-a desfășurat, așadar, la 5 septembrie 1552, cum se afirmă până în ultimul timp (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 103; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 177, nota 2; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 44; Zdzisław Spieralski, *Awantury Mołdawski*, p. 116), și nici în august, cum datează printr-o inadvertență editorul știrii (Th. Holban, *op. cit.*, p. 668). În realitate, nu s-a observat că la data amintită: „luni înaintea nașterii Sf. Marii, anul domnului 1552“ (*ibidem*), adică 5 septembrie 1552, a avut loc la Bakota doar redactarea oficială a textului polon al jurământului noului domn Petru Alexandru, deocamdată înălțat în această calitate doar de către pribegii din Polonia. În vreme ce traducerea latină a acestuia a fost scrisă în același loc „în ziua dinaintea nașterii Sfintei Fecioare Maria“ („*feria secunda ante Nativitatem B<eatae> M<ariae> V<irginis>*“), adică la 7 septembrie 1552 (Hurmuzaki, II⁵, p. 31–32).

După obiceiul medieval, subliniez și cu această ocazie, ceremonia depunerii omagiului și a jurământului de credință (sau numai a acestuia din urmă) nu se desfășura în aceeași zi cu cea a redactării de către logofăt sau pisar a textului jurământului către suzeran. Ceremonia propriu-zisă se desfășura într-un loc public, respectiv în biserică, iar redactarea textului jurământului se putea produce mai târziu, de obicei după ce actorii principali, vasal și suzeran, sau reprezentanții acestora, părăsiseră locul solemnităților.

Acesta este și cazul celor petrecute la Bakota. Aici la 2 septembrie 1552 „Eu Petru Alexandru voievod al țărilor Moldovei și Țării Românești, ales și întărit de Sacra Maiestate Regală, cu toți consilierii mari și mici și alți supuși ai noștri de toate felurile din Țările Române, jur pe Dumnezeu și pe Sfânta Treime, pe pururea Fecioară Maria și pe toți sfinții” să țină „pace veșnică”, și atât el cât și urmașii săi în scaun să fie „credincioși, respectuoși, perseverenți și ascultători în toate, după felul omagiului datorat Sacrei Maiestăți Regale”. Se obliga, împreună cu supușii săi, să îndeplinească toate însărcinările date de rege și de supușii acestuia, după putința sa să dea „sfat și ajutor” militar dacă regatul polon ar fi atacat, participând personal cu toate puterile sale, când i-ar cere-o atât regele cât și cei doi hatmani ai Coroanei, și doar cu 7 000 de oameni, când pericolul ar fi mai mic. Nu va încheia tratate și jura credință altcuiva decât după consultarea sfetnicilor săi și avizul regelui și al consilierilor săi, va recunoaște toate actele diplomatice încheiate cu jurământ de înaintașii săi cu regii Poloniei, iar atunci când va ajunge pe scaunul domnesc va întări acest jurământ și alte condiții pe care le va pune eventual regele (Hurmuzaki, II⁵, p. 31–32; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în contextul relațiilor politice internaționale (1538–1572)*, Iași, 1994, p. 197–199).

Ceremonia depunerii jurământului s-a desfășurat în prezența a 23 de nobili și comandanți poloni de frunte, între care: Matias Włodek, căpitanul Cameniței, Bernard Prethfici, staroste de Trebowla, Ioan Kamieniecki, voievodul Podoliei, N. Sieniawski, voievodul de Belz, Stanisław Zamoyski, vânător de Chełm (tatăl lui Jan Zamoyski), Stanisław Tarło, Cristofor Widogłowski, comandantul oastei de pedestrași, și alți nobili poloni, la care s-a adăugat Antonio Mora Spaniolul, comandant de mercenari străini (Hurmuzaki, II⁵, p. 32; Zdzisław Spieralski, *op. cit.*, p. 116).

Dintre boierii moldoveni, erau de față peste 60 de persoane, între care Negrilă „mare hatman”, Dan vistierul, Mogâldea logofătul, Ion Moțoc comisul, care apare aici cu prima sa dregătorie, până acum necunoscută în cariera sa, Neagu staroste de Soroca, Toader staroste de Hotin, Ion Movilă, clucer de Suceava, Spancioc vătaful ținutului Iași și alții pe care îi înșiră îndeosebi textul polon al jurământului lui Lăpușneanu (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668; Hurmuzaki, II⁵, p. 32. Identificări eronate de dregătorii la Const. A. Stoide, *O prețioasă culegere de documente externe moldovenești*, p. 229, și Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 44).

La Bakota, pe malul polon al Nistrului, Alexandru Lăpușneanu nu a fost ales sau recunoscut domn al Moldovei, faptul se petrecuse, cum am văzut, la începutul anului 1552 la Trebowla, și nici nu a depus un simplu jurământ că va respecta condițiile unui oarecare înțelegeri cu regele Poloniei. Semnificația ceremoniei și a actului jurământului față de regele Poloniei a fost cu totul alta, cea a depunerii unui jurământ „de supunere și vasalitate, după vechile oma-

gii”, cum l-a caracterizat chiar Lăpușneanu (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 167, 173). În acest fel a și fost perceput actul de la Bakota de regele Poloniei, care își informa consilierii la 20 septembrie 1552 despre „jurământul de omagiu și fidelitate” (*juramentum homagii et fidelitatis*) depus la începutul lunii de protejatul său moldovean (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173).

La 2 septembrie 1551, la Bakota, Alexandru Lăpușneanu a marcat o cotitură în relațiile politice moldo-polone. După ce de la războiul din 1497, oficial de la tratatul din 1499, și până atunci, domnii Moldovei nu au mai fost vasali regilor Poloniei, încheind doar tratate la nivel de egalitate cu aceștia și prestând, de altfel reciproc, jurăminte doar pentru respectarea acestora, Lăpușneanu revine la suzeranitatea polonă, care va dăinui în Moldova, alături de cea otomană, până la începutul secolului XVII (Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 143). Totul pentru a obține sprijinul militar al Poloniei în vederea dobândirii domniei, nu însă împotriva unui rival recunoscut de Înalta Poartă, ci a unuia ridicat doar de către o parte a boierilor care îl asasinaseră pe Ștefan Rareș.

Neîncălcând astfel „pacea perpetuă” turco-polonă din 1533, regele Sigismund II August i-a acordat lui Lăpușneanu acest ajutor, și, ca atare, acesta a amintit în titlul său din ambele variante, polonă și latină, ale jurământului de la Bakota că a fost „ales” de regele Poloniei (Th. Holban, *loc. cit.*; Hurmuzaki, II⁵, p. 31). Lăpușneanu a recunoscut ulterior că, „fiind așezat în domnia Moldovei din mila și cu ajutorul lui Dumnezeu și al m.s. regelui, se închină pentru aceasta până la genunchii mării sale”, că atunci când a „venit cu mulți oameni de arme în regatul Poloniei, noi înșine am fost puși și ridicați anul trecut, din mila lui Dumnezeu, de către preastrălucitul Sigismund August, regele Poloniei, prietenul și părintele nostru milostiv, în aceeași domnie a țărilor Moldovei și Țării Românești și de aceea i-am jurat pe Nistru, în orașul Bakota, să fim supuși, ca vasal mării sale”, amintindu-și și peste ani „că măriă voastră ne-a așezat în această domnie” (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 162–164, 166, 167, 172, 236–237).

Într-adevăr, trupele care l-au instalat pe Alexandru Lăpușneanu au fost polone. Acesta nu dispunea decât de o mică unitate moldoveană, cuprinzând și boierii refugiați în Polonia, la care, după moartea lui Petru Rareș, s-au adăugat 300 de boieri, cu oamenii lor, susținători ai săi din țară, care au venit în tabăra polonă, în fața căreia Alexandru a fost declarat domn (Stanisław Orzechowski, *Rerum polonicarum ab excessu D. Sigismundi I, anexă la Jan Długosz, Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 1 558).

Oastea polonă sub conducerea operativă a lui N. Sieniawski din herbul Leliwa, care ulterior va deveni voievod al Rusiei Roșii (1553–1569) [Kazimierz Przyboś, *Urzednicy województwa Ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy* (Dregătorii voievodatului Rusiei în secolele XIV–XVIII. Liste), Wrocław ș.a.,

1987, p. 160, 387], a trecut Nistrul, intrând în Moldova la 4 septembrie 1552, după cronicarul sas H. Ostermayer (*Quellen*, IV, p. 515; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 206). A urmat trimiterea de către Alexandru vodă a unui detașament moldo-polon condus de comisul Ion Moțoc (cu această dregătorie apare în actul de la Bakota, în vreme ce Eftimie și Grigore Ureche îl numesc vornic, cum a devenit însă abia din 1558), care într-una din nopțile următoare a surprins la satul Șipote pe Joldea vodă (cf. *supra*) „neavând el nici o știre de nicăirea (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 170), „și i-au învins și au prins pe Joldea și pe toți boierii mari, care erau cu dânsul și i-au adus la Alexandru voievod“ (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 114, 123).

După judecarea lui Joldea, „însemnat la nas“ și „dat la călugărie“ (Grigore Ureche, *loc. cit.*), și a boierilor săi, cărora noul domn le-a „iertat“ viața, a urmat *ceremonia de întâmpinare și de închinare* în fața lui Alexandru Lăpușneanu, care încă nu fusese ridicat domn în Moldova, ceremonie de felul celei cu care a fost întâmpinat în aprilie 1457 și Ștefan cel Mare la satul Direptate, înainte de a intra în Suceava, și care nu trebuie confundată cu o *mare adunare electivă* (cf. Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales“ domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric“: de la „tradiția“ imaginară la realitate*, în „AIIAI“, XXIX (1992), p. 28).

În cazul lui Lăpușneanu, scăpat de rivalul său domnesc, ceremonia de întâmpinare și închinare a diferitelor categorii sociale, în frunte cu marii dregători și înaltul cler, a avut loc înainte de a intra în orașul Botoșani: „*făcându-se adunare a întregului popor, au căzut de s-au închinat lui Alexandru voievod cu mare bucurie și multă veselie, deci s-au bucurat în chip strălucit*“. Ca un gest de bunăvoință personală în cadrul festivității (care nu are nici o legătură cu o așa-zisă mare adunare electivă a „țării“), Lăpușneanu a eliberat pe cei aflați în temnițe, prilej cu care cronicarul Eftimie îi acordă epitetul de „cel Bun“ (*Cronicile slavo-române*, p. 114, 123).

Poposind apoi la Botoșani, Alexandru s-a despărțit de grosul trupelor polone, care s-au întors în țara lor, după ce „*a cinstit și dăruit bine cu multe daruri pe nobilii leși*“ (*ibidem*). A păstrat, cu aprobarea lui N. Sienjawski, doar o parte dintre aceștia, sub conducerea lui Pavel Secygniowski (din herbul Jelita) și Stanislav Tarło, care l-au însoțit până la așezarea sa în scaun, după porunca regelui (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 236–237; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. K.J. Turowski, Sanok, 1856, p. 112).

De la Botoșani, Alexandru Lăpușneanu s-a deplasat spre sud-est, la Hârlău, în centrul țării, unde fusese ridicat la domnie și Petru Rareș (cf. *supra*), pentru ceremoniile de „alegere“ și „ungere“. Locul a fost ales intenționat, pentru că altfel Lăpușneanu trebuia să înainteze în altă direcție, înspre sud-vest,

spre Suceava. Aici însă se refugiase mai dinainte doamna Elena Ecaterina, văduva lui Petru Rareș, cu ultimul ei fiu rămas în viață, Constantin Rareș, de vreo 12 ani, astfel că, îndată după trecerea hotarului în Moldova, vărul vitreg al acestuia, Alexandru, a trimis la Suceava, pentru a-i captura pe cei doi și averile lor domnești, pe Negrilă „hatman“, principalul său dregător (Th. Holban, *Documente externe*, p. 671–672).

Abia acum, ajuns la Hârlău, înainte de 12 septembrie 1552, Alexandru „*a fost ridicat în scaunul domnesc cu vrednicie prin sfatul obștesc și apoi uns*“ (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 114, 123), altfel spus, a avut loc „*adunarea generală*“ electivă, adică „*sfatul obștesc*“, în terminologia vremii, în palatul curții de la Hârlău, care l-a ales oficial domn. Fără această ceremonie, prima „alegere“ a lui Alexandru la Treblowa nu ar fi avut nici o valabilitate în Moldova. Cronicarul Azarie detaliază, arătând că: „*s-a adunat tot poporul și căpeteniile oștilor împreună cu episcopii și boierii și tot sfatul și au ridicat pe Alexandru la demnitatea domniei, la Hârlău, în palatul domnesc*“ (*Cronicile slavo-române*, p. 130, 140), mulțimea, menită doar să aclame alegerea conducătorilor, rămânând, firește, în afara palatului.

Tot la Hârlău, în biserica curții domnești, ctitorită de Ștefan cel Mare în 1502, a avut loc, în preajma datei de 12 septembrie 1552, și ceremonia ungerii și încoronării lui Alexandru Lăpușneanu (despre a cărei coroană, crucea folosită la încoronare și „*veșmântul domnesc țesut cu aur*“, utilizat tot cu acest prilej, amintește un raport imperial din 6 iunie 1562, în *Călători străini*, II, p. 174).

Dacă până acum Alexandru se intitula doar „ales“ de regele Poloniei, de acum înainte, el devine domn „*din mila lui Dumnezeu*“. Ca atare, la 12 septembrie 1552, el scria bistrițenilor intitulându-se: „*Alexandru, din mila lui Dumnezeu voievod, domn și moștenitor adevărat al țării Moldovei etc.*“ (*Alexander, Dei gratia Wayvoda, dominus et heres verus terre Moldavie et cetera*) (Hurmuzaki, XV¹, p. 488. Cf. și Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 45–46).

Numele domnesc îl adoptase, cum am văzut, încă din Polonia, înainte de 4 august 1552, când apare ca „*Alexandru voievod*“, astfel că după ceremoniile de la Hârlău nu a mai fost nevoie de o altă schimbare.

De la Hârlău, după 12 septembrie 1552, Alexandru Lăpușneanu a plecat la Suceava (Th. Holban, *op. cit.*, p. 671–672), începându-și astfel prima domnie.

La Constantinopol, știrea despre schimbările din Moldova, moartea lui Ștefan Rareș, alegerea și apoi alungarea lui Joldea de către Alexandru, protejat de regele Poloniei, a ajuns înainte de 6 octombrie 1552 (Hurmuzaki, VIII, p. 67). Relațiile noului domn cu regele Sigismund II August au provocat inițial reacția Imperiului otoman, care s-a grăbit să i-a măsuri militare pentru păstrarea stăpânirii asupra Moldovei (Mihnea Berindei, *Porte Ottomane, voie-*

voda et boyards de Moldavie en 1552, în *Quand le crible était la paille...*, „Homage à Peter Naili Boratov, Paris, 1978, p. 105–108; Valeriu Veliman, *Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „AIIAI“, XIX (1982), p. 296–299). Ulterior, aparent cel puțin, o dată cu sosirea solilor lui Alexandru Lăpușneanu la Poartă, atitudinea acesteia s-a schimbat. La 24 octombrie 1552, se știa la Constantinopol că Suleiman Magnificul a acordat audiență trimișilor lui Alexandru, trimițându-i acestuia însemnele domniei: steagul, calul și veșmintele obișnuite (A. Veress, *Documente*, I, p. 108), „și cu mare cinste i-a întărit și i-a așezat domnia și l-a cinstit cu daruri împărătești și a așezat pace trainică“, trimisul sultanului, care, la sfârșitul lunii octombrie sau începutul lui noiembrie 1552, aducea steagul de investitură („un schiptru minunat“), fiind primit și expediat apoi de Lăpușneanu cu mari onoruri (Eftimie, în *Cronicile slavo-române*, p. 115, 124. Cf. și Hurmuzaki, II¹, p. 309).

Deși regele Poloniei, Sigismund II August, a urmărit cu atenție instalarea în Moldova a lui Alexandru Lăpușneanu, întreaga desfășurare cronologică a acesteia fiindu-i relatată chiar de solii noului domn, înainte de 19 septembrie 1552 (Th. Holban, *Documente externe*, p. 668–669. Răspunsul regelui la solia acestor primi trimiși ai lui Lăpușneanu, datat doar prin an de către editor, Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 158–162, trebuie plasat ante 19 septembrie 1552), pe față, temându-se de reacția otomană de răspuns la amestecul Poloniei în spațiul aflat sub stăpânirea Porții, și-a declinat orice implicare personală în eveniment, dând vina îndeosebi pe N. Sieniawski, atât față de turci (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 158–159), cât și față chiar de proprii săi sfetnici, a căror părere a solicitat-o la 20 septembrie 1552 (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 173–174. Nu are nici un temei, așadar, părerea că regele Poloniei nu a fost informat despre instalarea pe cale militară a lui Lăpușneanu, exprimată de I. Minea, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu — Discutarea câtorva isvoare* —, în „CI“, I (1925), nr. 1, p. 109–110; Zdzisław Spieralski, *Awantury mołdawskie*, p. 116; Gh. Pungă, *Noi considerații privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „AIIAI“, XVIII (1981), p. 563–564; idem, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 46). Această poziție a regelui fiind susținută și oficial printr-o broșură propagandistică, tipărită în 1552 (Șerban Papacostea, *O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Studii“, XXII (1969), nr. 3, p. 461, 463).

Părerile marilor sfetnici (senatori) erau asemănătoare, vădind prudență, chiar teamă față de reacția otomană, într-un caz, se cerea regelui chiar să nege că ar fi știut ceva despre instalarea lui Alexandru Lăpușneanu în Moldova (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 174–190; Cf. și D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, p. 19–20).

În aceste condiții, răspunzând cererii regelui Poloniei și după cum își luase angajamentul încă de la Bakota, jurământul de acolo nefiind cunoscut în Moldova, Lăpușneanu a depus din nou jurământul de credință înaintea trimișilor regelui Sigismund II August, la Hârlău, înscris în „cartea“ redactată aici la 22 iunie 1553: „închinându-ne înaintea acestor soli și depunând jurământ, cu mâinile noastre pe Hristos cel sfânt, de supunere și vasalitate, după vechile omagii, lunatei maiestăți a m.s. regelui și regatului Poloniei“, în schimb, regele, „prietenu și părinte nostru milostiv“, binevoind „să ne primească sub scutul și în îndurarea sa pe noi, țara noastră și pe supușii noștri“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 166–177). La rândul său, Alexandru a cerut și el „cărți de jurământ“ de la rege pentru respectarea obligațiilor asumate de acesta (*ibidem*, p. 176, 180; cf. și p. 163, 165).

Astfel, domnul Moldovei s-a angajat oficial în sistemul relațiilor vasalice față de regele Poloniei, de tipul, dar nu într-un totu identice, celor încheiate de domnii Moldovei înainte de 1497. Ambele jurăminte ale lui Lăpușneanu, de la Bakota și de la Hârlău, reprezentau un element intermediar între jurământul de credință și omagiul feudal. În orice fel s-a evitat soluția „jurământului de la Colomeea“ (după modul celui depus personal de Ștefan cel Mare), propusă în dieta de la Cracovia din februarie 1553, de Hieronim Ossoliński, prin care Alexandru Lăpușneanu ar fi trebuit să depună omagiul și jurământul de credință pe teritoriul polon, împreună cu toți dregătorii, boierii și slugile sale (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 197), ceea ce până în vremea lui Mihai Viteazul a constituit punctul maxim al pretențiilor polone față de domnii Moldovei instaurați cu ajutorul lor.

În același timp, în primele zile după ocuparea scaunului domnesc, a încercat o apropiere de imperiali, acum în calitate de domn, pe o bază comună antiotomană. Solii săi l-au contactat pe comandantul G.B. Castaldo la Sebeș chiar înainte de 25 septembrie 1552, oferindu-i, printr-un act cifrat (din motive de prudență), slujbele sale împotriva turcilor, așa cum le oferise și regelui Poloniei și întregii Creștinătăți (Hurmuzaki, II¹, p. 288–289; A. Veress, *Documente*, I, p. 106).

Întâmpinat cu neîncredere de imperiali, socotit doar om al regelui Poloniei, Ferdinand I fiind chiar în posesia jurământului lui Lăpușneanu de la Bakota (A. Veress, *op. cit.*, p. 107), domnul Moldovei, care, oricum, nu-l aprecia pe Castaldo, socotind că în Transilvania: „acolo nu-i cap, iar regele german este departe“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 180–181), a adoptat și el foarte curând pe plan extern, în parte, politica inaugurată de unchiul său vitreg, Petru Rareș, în a doua domnie: bazându-se fățiș pe relațiile bune cu Poarta, în timp ce în ascuns s-a dovedit însă mult mai realist în sprijinirea unor eventuale acțiuni antiotomane.

Încordarea treptată a relațiilor cu imperialii, atitudinea duplicitară a regelui Poloniei în raport cu vasalul său și cu претенții rivali ai acestuia, Despot și Dimitrie Wiśniowiecki, și lipsa de ajutor din partea lui Suleiman Magnificul, implicat în războiul cu Persia (Hurmuzaki, II⁵, p. 232), au dus în cele din urmă la sfârșitul primei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu.

Repetatele cereri pentru restituirea posesiunilor domnilor moldoveni din Transilvania (A. Veress, *Documente*, I, p. 107, 113, 122; Hurmuzaki, II¹, p. 306–310; II⁵, p. 122–123), atitudinea favorabilă față de Ioan Sigismund Zápolya, nepotul regelui Poloniei, pe care în cele din urmă l-a și reinstalat în scaunul ardelean în 1556, și nu în ultimul rând, îndepărtarea în 1552 din Țara Românească a lui Radu Ilie, instalat în anul precedent cu ajutor imperial (Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 80–81, 84–86; N.C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 41–42, 47–49, 78–79; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1970, p. 161–162), i-au atras lui Lăpușneanu dușmănia Habsburgilor de la Viena, care, chiar dacă nu urmăreau un „proiect dacic ferdinandist” (Ștefan Andreescu, *Știri diverse și interpretări felurite*, în „AIIAI”, XXIV² (1987), p. 596; idem, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 122), atribuire exagerată, au susținut hotărâtor acțiunile lui Despot pentru alungarea sa (cf. poziția lui Ferdinand I față de Despot vodă, la 13 septembrie 1561; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 198–199).

- 2 Căderea relativ bruscă a lui Lăpușneanu s-a datorat înfrângerii suferite din partea pretendentului Despot (cf. *infra*) în bătălia de la Verbia, lângă Dorohoi (nu Botoșani sau Suceava, cum apare de obicei în istoriografia epocii. Cf. pentru locul luptei: D. Tudor ș.a., *Șantierul Corlăteni*, în „SCIV”, IV (1953), nr. 1–2, p. 428–429; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 169, nota 163), desfășurată la 18 noiembrie 1561, după chiar mărturia unui combatant (*Călători străini*, II, p. 123–125; cf. și Hurmuzaki, XI, p. 58; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 173). După Johann Sommer, secretar al lui Despot, care însă scrie ceva mai târziu, „această luptă s-a dat în ziua din ajun, înaintea sărbătorilor Sf. Martin, în anul 1561” (*Viața lui Iacob Despot principele moldovenilor*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 30–31). Cum în calendarul catolic ziua Sfântului Martin cade pe 11 noiembrie, rezultă că lupta de la Verbia ar fi avut loc pe 10 noiembrie 1561, ceea ce nu corespunde realității, fapt care s-a observat, dar nu s-a explicat până acum de ce s-a înșelat secretarul lui Despot. După obiceiul din Europa Centrală a vremii, data luptei a fost asociată de cel care i-a relatat despre ea, probabil un mercenar german sau ungur din oastea învingătoare a lui Despot, cu sărbătoarea Sfântului Martin (11 noiembrie). Numai că în loc să se refere la *Octava Martini* (a opta zi de la

sărbătoarea acestuia, calculându-se inclusiv această zi, după calendarul catolic), care cade tocmai pe 18 noiembrie, ziua reală a luptei, J. Sommer, scriind din memorie în anii următori, a crezut că o poate plasa în ajunul amintitei sărbători a Sfântului Martin.

De la Johann Sommer, această datare a trecut la N. Istvánfi și de la acesta la Nicolae Costin, care afirmă puțin modificat că: „războiul acesta s-au tâmplat în ziua svintului Martin, ce-l sârbează papistașii; care svintu iaste la 11 zile în luna lui noemvrie după calendariul lor, iară la noi vine în 31 zile a lui octomvrie (*Letopisețul*, p. 449).

O altă determinare cronologică care trebuie explicată este cea a lui Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu (*Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 291), pentru care „lupta ține două zile (17–18 noiembrie)”, afirmație care apare și la Adina Berciu-Drăghicescu (*O domnie umanistă Despot Vodă*, București, 1980, p. 52). În realitate, bătălia de la Verbia a durat foarte puțin, din pricina trădării călărimii conduse de I. Moțoc, după mărturia izvoarelor citate mai jos. Ziua de 17 noiembrie este cea în care Alexandru Lăpușneanu, aflat la Suceava, anunța sultanului intrarea în Moldova a lui Despot cu oastea furnizată de Ferdinand I. Scrisoarea, desigur, n-a putut fi expediată din pricina luptei de a doua zi, după care, completată cu date despre înfrângerea lui Lăpușneanu, a fost trimisă la Poartă, unde a ajuns la 29 noiembrie 1561. Cum nu s-a păstrat decât într-un rezumat făcut de traducătorul ei în turcește (care era agent imperial) la 9 decembrie (Hurmuzaki, II¹, p. 390), cele două părți ale scrisorii nu mai pot fi astăzi deosebite, astfel că sub data de 17 noiembrie aparent se vorbește de lupta pe care izvoarele vremii o plasează a doua zi, ceea ce a făcut, desigur, pe istoricii amintiți să extindă scurta ciocnire de la Verbia pe parcursul a două zile.

Izbânda lui Despot în bătălia de „la Verbia lângă râul Jijia” (Azarie) s-a datorat nu atât superiorității mercenarilor germani, spanioli, poloni și unguri, cu armament de foc („*grande quantité de pistolliers*”), despre care, într-adevăr, s-a auzit până la Constantinopol (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, p. 307), al căror rol a fost însă exagerat la vremea respectivă (*Călători străini*, II, p. 123–125; A. Veress, *Documente*, I, p. 205–206; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 28–31; Christianus Schesaeus, în Johannes Sommer, Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1988, p. 158–161), exagerare preluată în bună măsură de istoriografia perioadei, cât mai cu seamă trădării unor căpetenii din rândul boierilor apropiați ai lui Alexandru Lăpușneanu, fapt care nu a fost evidențiat cu adevărat până acum.

Contemporanul Azarie e categoric: „*Erau unii dintre cei dintâi luptători care au trădat pe voievod și de la început au apucat-o la fugă, iar ceilalți s-au întors înapoi care încotro și au fost risipiți, iar voievodul singur, cu puțini, a rămas să se bată. Și înțelegând înșelăciunea, a suspinat: <<O, vai>>, a spus,*”

<<mi-ar fi mai bine să trăiesc cu fiarele, decât cu oamenii necredincioși>>...“ (Cronicile slavo-române, p. 131, 142).

Peste aproape trei sferturi de secol, Grigore Ureche încă mai înregistra amintirea acestei trădări: „Zic unii că și acolo să fi fost războiul cu viclenie“ (Letopisețul, p. 173). Doar Nicolae Costin, care folosește în descrierea bătăliei relatările lui N. Isthvafi, ce atribuie victoria lui Despot comandantului acestuia Anton Secuiul, nu amintește, ca atare, nimic despre trădarea boierilor lui Lăpușneanu (Letopisețul, p. 446–448).

Johann Sommer, care intră în slujba lui Despot un an mai târziu, nu exclude ipoteza că risipirea cavaleriei lui Alexandru Lăpușneanu la cea dintâi ciocnire, la care se referă și Azarie, cum am văzut, s-a produs: „pentru că se hotărâse mai înainte ca ei (boierii comandanți ai călărimii — n.a.) să dăruie lui Despot o victorie nesângeroasă“, cealaltă ipoteză a sa, anume că focul archibuzelor oștenilor lui Despot ar fi speriat caii moldovenilor, neobișnuiți cu aceste arme (Viața lui Iacob Despot, p. 28–29), fiind cel puțin copilărească, demnă doar de un german care ignoră realitățile interne, deși a fost acceptată de majoritatea istoricilor români, la rândul lor, necunoscători într-ale armamentului medieval, de vreme ce se știe că Lăpușneanu însuși a comandat arme de foc pentru trupele sale, în repetate rânduri în Transilvania și Prusia (cf. Gh. Pungă, Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, p. 148–149), iar călărirea românească nu utiliza de obicei arme de foc, în mod tradițional, pe bună dreptate, pentru că folosirea lor în luptă anihila efectul șarjei cu arme albe, principala armă a cavaleriei din toate timpurile și de pretutindeni, armamentul de foc fiind de obicei utilizat de pedestrimie (cazul ienicerilor lui Lăpușneanu în lupta de la Verbia, de pildă, ceea ce n-a împiedicat să fie uciși atunci „până la unul“).

În sfârșit, un alt contemporan, sasul Cristian Schesaeus din Mediaș, referindu-se la același episod al trădării călărimii, care constituia majoritatea oștii lui Alexandru Lăpușneanu, la începutul bătăliei, arată limpede că „Moțoc, căpetenia armatei, cu legiunea aleasă // A călăreșilor săi se unise de bunăvoie cu Despot“ (Ruinele panonice, în Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, Scrieri alese, Iași, 1988, p. 160–161).

Deși Lăpușneanu „însuși a luptat vitejește la început și [că] a răsturnat un călăreț cu care se întâlnește“ (Johannes Sommer, op. cit., p. 28–31; cf. și Nicolae Costin, Letopisețul, p. 448), văzând trădarea călărimii sale, a părăsit lupta, urmărit „cam două mile“, fiind chiar pe punctul de a fi ucis sau capturat de Ioan Szeremy, un călăreț (husar) ungur, care „i-a dat jos de pe cap cu lancea sa gugiumanul de blană de samur“ (Călători străini, II, p. 124–125; Hurmuzaki, XI, p. 58).

Domnia lui Alexandru Lăpușneanu nu s-a încheiat însă o dată cu înfrângerea sa în bătălia de la Verbia, cum se consideră de obicei în istoriografia românească, chiar dacă atunci a început în Țara de Sus cea a rivalului său

învingător Despot (cf. *infra*). De pe câmpul de luptă, în după-amiaza de 18 noiembrie 1561, înfrânt prin trădare, „fără luptă, fără sânge“ (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot, principele românilor*, în Johann Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, Iași, 1998, p. 126–127), sau, după J. Sommer, „aproape că n-a fost luptă, totuși au fost uciși în fugă, mai ales țărani [...] pentru a spori faima victoriei ca să nu poată să se spună că <Despot> a pus stăpânire pe țară fără măcel“ (Viața lui Iacob Despot, p. 30–31), Lăpușneanu s-a retras „pe cai iuși“ la Iași, unde îl aștepta doamna Ruxandra cu restul familiei, „și s-a pregătit pentru a doua luptă“ (Azarie, în Cronicile slavo-române, p. 131, 142). În vederea acesteia s-a deplasat la Huși, mai aproape de raialele turcești, de unde spera ajutor, de vreme ce anunțase pe sultan de apariția oștii lui Despot în Moldova la 17 noiembrie 1561, în ajunul bătăliei de la Verbia; scrisoare care însă nu a ajuns la Constantinopol decât la 29 noiembrie (Hurmuzaki, II¹, p. 390).

La Huși, Alexandru a încercat „să strângă țara și să ia ajutoriu de la turci, ca să se întoarcă asupra lui Despot vodă“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 174), fapt confirmat peste o lună și jumătate de relatarea lui Ioan Sigismund Zápolya (A. Veress, *Documente*, I, p. 206). Însă atât acesta din urmă și Azarie, cât și Grigore Ureche, în secolul XVII, trec peste cea de-a doua luptă, de lângă Huși, arătând doar că disproporția de forțe între Despot, care atrăsese toată Țara de Sus, și Lăpușneanu, era prea mare, pentru ca cel de-al doilea să poată rezista. Ea este relatată doar de Nicolae Costin (*Letopisețul*, p. 450–452), care credea, ca și Grigore Ureche, că la ea a participat chiar Despot, care de la Suceava a coborât cu oaste la Iași și de aici la Huși, pe urmele lui Lăpușneanu, care după luptă a fugit spre Dunăre.

Dacă faptele s-au petrecut astfel, cel puțin în ceea ce privește deplasările lui Despot, lupta de lângă Huși a avut loc în intervalul după 18 și înainte de 30 noiembrie 1561. La această ultimă dată, noul domn, aflat la Iași, trimitea o poruncă lui Iacob Bole, starostele de Huși, ca să se deplaseze îndată la Dunăre, încercând să-l prindă pe Alexandru și pe supușii săi și să i-l trimită „viu sau mort“. Supușii acestuia care i se vor închina vor fi iertați și primiți în grația sa (Hurmuzaki, II¹, p. 392). Această poruncă a fost citată sub data cu totul greșită de „30 mai“ (!) de Adina Berciu-Drăghicescu (*O domnie umanistă Despot-vodă*, p. 54) care astfel prelungește eronat domnia lui Alexandru Lăpușneanu în sudul Moldovei cu încă șase luni (!). Nicolae Stoicescu, în *Note și comentarii* la A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, București, 1988, p. 113, nota 29, preia această afirmație și citează porunca lui Despot chipurile după volumul Hurmuzaki, pe care nu l-a văzut, în realitate după lucrarea autoarei amintite, sub data de „30 mai 1562“ (!).

După 30 noiembrie și mult înainte de 23 decembrie 1561, când faptul era cunoscut la Constantinopol, Alexandru Lăpușneanu, care cunoștea porunca lui Despot pentru capturarea sa viu sau mort, de vreme ce ea a ajuns și la Poartă,

temându-se să nu fie ucis de unul dintre ai săi, atras de promisiunile lui Despot, a fugit la sangiacbeul de Chilia (Hurmuzaki, II¹, p. 390), doar „pe un cal și cu armura”, cum își amintea chiar el peste ani, în vreme ce doamna Ruxandra lua drumul Cetății Albe (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 240–241), de unde apoi a venit și ea la Chilia, la a cărei revedere cu nefericitul ei soț „a fost nu puțină plângere pentru nenorociri și pierderea puterii” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 131, 142). Așadar, abia după 30 noiembrie 1561 prima domnie a sa a luat sfârșit cu adevărat.

Lăpușneanu, deși chemat la Constantinopol, unde se știa despre aceasta la 21 ianuarie 1562 (A. Veress, *Documente*, I, p. 207), a rămas la Chilia cel puțin până înainte de 13 februarie 1562, când la Poartă se amintea de o scrisoare a sa trimisă sultanului, cu acuzații împotriva lui Despot (Hurmuzaki, II¹, p. 395). Trimiterea scrisorii dovedește că la acea dată el nu sosise încă la Poartă. Venirea sa la Constantinopol a avut loc în preajma datei de 4 martie 1562, când se vorbea despre îndepărtarea sa la Rodos (A. Veress, *Documente*, I, p. 20, cf. și E.D. Tappe, *Documents concerning Romanian History, 1427–1601*, Londra, Paris, 1964, p. 36), mai apoi, la 8 aprilie, la Brusa (*Călători străini*, II, p. 134), simple zvonuri care arată însă că la acea dată se afla în orașul împărătesc. Aici a sosit trecând pe la Silistra (Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 452), cu familia sa și cu cea a fratelui său dinspre mamă, locuind cu toții „în casa lor pe care o au în acest oraș” (*Călători străini*, II, p. 170).

La Poartă a avut însă surpriza să găsească o atmosferă nefavorabilă. Despot i-o luase înainte, trimisese daruri bogate și făgăduieli dregătorilor otomani „care au fost orbiți de mită” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 131, 142), astfel că i-a fost acordat steagul de investitură, care a ajuns la Iași la 16 martie 1562 (*Călători străini*, II, p. 132; cf. și *infra*). Drept urmare, în ultimele zile ale lui aprilie 1562, Alexandru Lăpușneanu a fost surghiunit de la Constantinopol, într-o primă etapă, în cetatea Iconium (Konya) din Anatolia (A. Veress, *Documente*, I, p. 211), singur, fără familie și prieteni (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 132, 142–143; cf. și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 174), conform obiceiului otoman, pentru a nu mai uneli la Poartă împotriva domnului în scaun.

Curând însă, într-o a doua etapă, înainte de 14 mai 1562, când i s-a raportat despre aceasta lui Despot, Lăpușneanu a fost îndepărtat și mai tare de Constantinopol, fiind mutat de la Iconium la Alep, în Siria, cu un „tain zilnic” relativ îmbelșugat de 60 de aspri. De data aceasta îl însoțea și familia, de vreme ce la Constantinopol a rămas „în casa lor”, adică a Lăpușnenilor, doar cumnata cu fiii și fiicele sale (*Călători străini*, II, p. 169–170).

Cu bani și daruri bogate, Despot își crease la Poartă, îndată după urcarea în scaun, o puternică rețea de susținători, între care și oameni ai viitorului sultan Selim (lista acestora, după 15 mai 1562, în *ibidem*, p. 170). Lucrurile ajunseseră până acolo încât la 14 mai i-a fost înmănată lui Despot scrisoarea

dragomanului Mahmudi, un german „turcit” de la Constantinopol, „care s-a oferit să-l înlăture pe Alexandru prin otravă” (*ibidem*, p. 169 și nota 17).

Deși s-a spus că Alexandru Lăpușneanu și-a trimis „tot tezaurul cu soția și copiii la malurile Dunării”, punându-l la adăpost, înaintea luptei de la Verbia, și că după aceasta nu a fost capturat decât „un car, care purta bagajul său zilnic, nu însă de mare preț” (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 30–31), în realitate, chiar Despot a mărturisit că după amintita luptă „aproape toate odoarele țării pe care le avusese Alexandru Moldoveanul cu sine s-au pierdut”, luate ca pradă de mercenarul său Jean Villey, pentru a căror recuperare cerea sprijinul imperialilor (*Călători străini*, II, p. 174). Astfel că Lăpușneanu, care va susține mai târziu că și-a pierdut tot tezaurul adunat în zece ani de domnie (24 desagi de aspri, peste 100 de cupe de argint aurite, 24 de tăvi mari de argint, 24 de săbii de argint ferecate în aur etc.; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 240–241), nu dispunea în exilul său din Alep de resurse materiale comparabile cu ale potrivnicului său din Moldova. Chiar și așa, după ce încă pe când se afla la Iconium a uneltit pentru otrăvirea ori uciderea în alt fel a lui Despot, sau pentru a-l face pe sultan să trimită oști turco-tătare împotriva acestuia, determinându-l pe Despot să execute în aprilie-iunie 1562 o seamă de ucigași plătiți și șapte mari boieri, socotiți la Poartă chiar rude ale fostului domn, sub pretextul că unelteau împotriva sa (A. Veress, *Documente*, I, p. 216, 222–223, *Călători străini*, II, p. 141–142, 147, 151–152, 271–272; Johann Sommer, *Elegia XI* și Christian Schesaeus, *Ruinele Panonice*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 98–101, 162–165; cf. și Maria Holban, *Despre osândirea la moarte prin „glasul poporului” sub Despot*, în „Studii”, XXII (1969), nr. 6, p. 1 655–1 659), Alexandru Lăpușneanu a izbutit în toamna 1562 să tocmească o seamă de turci în Țara Românească, pentru a năvăli în Moldova, împotriva lui Despot. Aceștia au acționat, nu se cunosc amănunte, însă au fost înfrânți de mica oaste trimisă de acesta, sub conducerea starostelui de Huși, Iacob Bole, care la 20 octombrie 1562 le-a fixat prinșilor chiar o răscumpărare de 5 000 de florini (*Călători străini*, II, p. 214).

În același timp, Lăpușneanu a trimis la Constantinopol pe doi din fiii săi cu 200 000 de florini (!), pentru a obține îndepărtarea din domnie a lui Despot și readucerea sa în scaun, ceea ce, după mărturia unui trimis ardelean, întors de la Poartă, sultanul ar fi fost înclinat să o facă, încă de la sfârșitul lui noiembrie 1562 (A. Veress, *Documente*, I, p. 234). Oricum, Alexandru Lăpușneanu va mai avea de așteptat la Alep încă un an, susținut la Poartă doar de Ioan Sigismund Zápolya (Hurmuzaki, II¹, p. 418, 459, 466).

DESPOT VODĂ (ION VOIEVOD)

Data nașterii: 1523¹.

1561 noiembrie 18² – † 1563 noiembrie 9³.

□ Necunoscut⁴.

- 1 Aventurierul greco-levantin de înaltă clasă, cult, inteligent, plin de farmec, ambițios, foarte adaptabil, „atât de subtil și încă mai alunecos, dacă pot spune astfel, ca un șarpe” (I. Belsius, la 6 iunie 1562, în *Călători străini*, II, p. 171), lipsit de scrupule, spadasin, ucigaș, îndrăzneț, dar și laș, bun sau crud, după împrejurări, într-un cuvânt un adevărat om al Renașterii din secolul XVI, Despot vodă a fost un domn cu totul singular, unic în felul său, pe tronul Bogdăneștilor, de care, pentru întâia oară în istoria Moldovei, nu îl lega în realitate nici un fel de relație de rudenie, iar așa-zisa sa înrudire cu doamna Ruxandra a lui Alexandru Lăpușneanu, pe linia „despoților” sârbi, pe care o pretindea el, pe lângă că era falsă, nu justifica în Țările Române dreptul la tron, deoarece aici dinastiile străine nu aveau în Evul Mediu nici un astfel de drept.

Urcarea în scaunul domnesc a străinului Despot vodă a dat o lovitură serioasă principiului succesiunii după „*osul domnesc*” în Moldova, deschizând aici cale pretendenților de tot felul, care, cel mai adesea sub titlul de „*despoți*”, devenit din această perioadă un timp, pe plan extern, aproape similar cu cel de domn sau principe, vor înlătura cu totul din scaunul Moldovei, în cele din urmă, o dată cu stingerea fiilor lui Alexandru Lăpușneanu, neamul Bogdăneștilor, continuat un timp doar, prin femei, de cel al Movileștilor.

Grec, născut în cursul anului 1523, de vreme ce secretarul său Johann Sommer, care l-a cunoscut bine, consemnându-i adesea chiar spusele, afirmă că atunci când a murit, în noiembrie 1563, „trăise aproape 40 de ani” (*vixerat annos circiter quadraginta*) (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot, principele moldovenilor*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 86–87).

E mai greu de crezut afirmația lui Antonio Maria Graziani din raportul atribuit acestuia de către papă, despre viața lui Despot, că acesta ar fi murit la

36 de ani (N. Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide dit le Despot, prince de Moldavie*, București, 1900, p. 18), deci ar fi fost născut în 1527, pentru că Graziani, din anturajul nunțiului papal din Polonia, nu l-a cunoscut personal pe Despot atât de bine ca Sommer.

Cât despre afirmații istoriografice: că s-ar fi născut „pe la anul 1520” (Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformațiunii atât în Germania cât și în Polonia precum și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. VIII, 1927, p. 1), sau chiar în anul 1510 (George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, p. 175), acestea sunt simple speculații.

A văzut lumina zilei cel mai probabil în insula Samos, „precum el însuși afirma constant”, după mărturia demnă de încredere a lui Johann Sommer, și s-a numit din botez Iacob, spunându-și inițial Iacob de Samos (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 16–19).

Ca student la Montpellier și-a luat un nume cu iz de titlu nobiliar de „marchiz”, și un altul de familie, după moda exagerărilor renașcentiste, cu rezonanță împărătească bizantină, apărând la 29 aprilie 1548 ca Iacobus Vasilico de Marcheto (în grecește = dintre marchizi), nume devenite mai târziu „Basilikos” și prin italianizare, „Marchetti” (= marchizul), chipurile din Rodosul căzut sub stăpânire turcească, dar numit de obicei „Grecul” (N. Iorga, *Cinci comunicări la Academia Română [...] II. Înscirerea ca student a lui Despot-Vodă*, în „RI”, XVII (1931), nr. 1–3, p. 24–25; idem, *Istoria românilor*, ed. a II-a, București, 1998, p. 46–47; T.G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, în „RI”, II (1916), nr. 3–6, p. 47).

În fața împăratului Carol Quintul s-a înfățișat, după moda renașcentistă, ca descendent al lui însuși Hercule (grec. Herakles), făcând așadar parte din „foarte ilustra familie a Heraclizilor, care se numește și Diasorina, Basilica și Despotica”, cum recunoștea printr-o diplomă anume împăratul, pe baza unui fantastic „arbore” genealogic plăsmuit de el însuși în Belgia la 1555 (A. Veress, *Documente*, I, p. 151–158), și tipărit trei ani mai târziu la Brașov (Gh. Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă*, în „AG”, S. N., II (1995), nr. 3–4, p. 23–24, fig. la p. 27–28). Iată-l deci pe aventurier cu un nume cvadruplu de familie, din care doar componenta a doua, Diasorina, inventată după onomasticul cunoștinței sale, cu care pretindea că se înrudește, Diassorinos, domn al Doridei, regiune vlahă din Grecia (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 46; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a II-a, București, 1988, p. 60, nota 38), a cărei identitate și-a însușit-o, nu a cunoscut o răspândire prea mare (cf. și Hurmuzaki, XIV¹, p. 45).

Desigur, el semna și mai simplu, de pildă, în grecește: „Basilicos”, într-o scrisoare din martie 1555 către F. Melanchton, unde se intitulează și „Iacobos

Basilicos“ (Hurmuzaki, XI, p. 54–55), sau „*Basilicos Despotis*“ (în latinește „*Basilicus Despotas Sami*“), cum semna la 1557–1558 în Polonia (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 28, 31, 33, 43; idem, *Iarăși știri nouă despre Despot*, în „RI“, II (1916), nr. 7–9, p. 126). Aici însă, de vreme ce împăratul habsburg îi recunoscuse fantezistele nume, regele Poloniei și mare cneaz al Lituaniei, Sigismund II August, nu putea rămâne mai prejos. Și astfel, la 1 septembrie 1557 acordă și acesta o diplomă în care îl numește: „*Heraclides Iacobus Basilicus Despotas, prinț al insulei Samos și markgraf (= marchiz — n.a.) al insulei Paros, cavaler al lanțului de aur și conte al curții împărătești, conte palatin*“ (idem, *Iarăși știri nouă despre Despot*, p. 126–127, și nota 2).

Folosirea titlului de Despot ca nume simplu s-a generalizat însă încă din 1558, când socotelile Brașovului, la 29 martie, îl numesc „*magnificus Despotas*“ (Hurmuzaki, XI, p. 798), în vreme ce cele sibieni pomenesc de „*quendam Despotam*“ la 7 noiembrie 1560 (*ibidem*, p. 873). Și Ioan Sigismund Zápolya îl numește doar „*Despot*“ într-o scrisoare adresată sultanului la 3 ianuarie 1560 (*ibidem*, II¹, p. 368), „*Ilustrissimi Domini Iacobi Despotae Principis Moldauorum*“ îl apelează protocolar Albert Łaski într-o relatare către împăratul Ferdinand I, la 3 martie 1360 (*ibidem*, p. 370), într-o alta către Maximilian, regele Boemiei, la 2 aprilie același an, numindu-l simplu „*Despot*“ (*ibidem*, p. 375). Tot „*Despot*“ îl pomeneste și Francisc Zay, comandantul imperial al Cașoviei, în corespondența cu autoritățile imperiale din 1560 și 1561, înaintea domniei (*ibidem*, p. 380–381; *Călători străini*, II, p. 123–125 etc.) și chiar împăratul Ferdinand I nu se dă în lături să folosească acest nume ca atare (Hurmuzaki, II¹, p. 401, 403), deși oficial utilizează în 1561 apelativul complet: „*Iacob Basilic Heraclid Despot*“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 198). În sfârșit, în 1562–1563, în timpul domniei, regele Sigismund II August îl numește constant doar „*Despot*“ (*ibidem*, p. 204–210).

Cel vizat semnează „*Despot de Samos*“ (*Despotas Sami*) în iunie 1558, la Iași (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 36), „*Iacobus Heraclides Despotas*“ la 1 martie 1560 (A. Veress, *Documente*, I, p. 172), sau simplu „*Despot*“ la 6 iunie 1560, din Cașovia (Constantin Marinescu, *À propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclide, récemment découverte*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, Cluj, 1938, p. 320–321, fig. 1B), apoi la fel în 1562, chiar și atunci când se adresează împăratului Ferdinand I și regelui Maximilian de Habsburg, sau chiar unor boieri moldoveni (Hurmuzaki, II¹, p. 404, 415–416, 439). Aceștia din urmă, care erau de partea sa, îl numesc în 1560, atât protocolar „*Serenissimus Dominus Iacobus Heraclid Despot Sami Insulae et Dorida Dominum*“, cât și simplu „*Dominus noster Despot*“ (*ibidem*, p. 385).

Și-a spus și i s-a spus de către străini pe scurt Despot cu câțiva ani înainte de a lua domnia în Moldova, iar acest nume a fost acceptat de moldoveni și chiar de el însuși ca nume domnesc neoficial (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*,

p. 47), în vreme ce oficial, în timpul domniei, s-a intitulat, pe plan intern, „*Ion voievod*“ (*D.I.R.*, A, XVI–2, p. 154–160, 167), iar în relațiile externe „*Ion Eraclid Despot*“ (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 211, 216).

Încă din vremea sa, originea și anii primei tinereți i-au fost învăluți în mister. Despot a fabulat mereu, cu fantezie și adaptându-se locurilor pe unde trecea, despre neamul său, care s-ar fi tras chiar din Hercule, sau măcar din împăratul romano-bizantin Heraclius, tatăl său fiind domn sau despot în insulele Samos, Paros și în regiunea Doris (Dorida), întreaga sa familie fiindu-i ucisă de turci, doar el scăpând chipurile cu viață. După împrejurări, s-a declarat apoi rudă cu Alexandru Lăpușneanu, prin soția acestuia, doamna Ruxandra, pretinzându-se rudă cu dinastia sârbi din care se trăgea aceasta pe linie maternă, pentru ca în final să pretindă, nici mai mult, nici mai puțin, „*că e născut chiar din sânge moldav*“, chipurile tatăl său fiind un boier decapitat de „*tiranul*“ Alexandru, ca atare, începând chiar să zidească la Hârlău o biserică întru pomenirea acestui fantezist tată, după însăși mărturia secretarului său Johann Sommer (*Viața lui Despot vodă*, p. 18–21).

Numai că acesta din urmă știa că „*despre originea sa a existat mereu o controversă*“, și, prudent, lasă „*nelămurită*“ opinia cea mai credibilă despre familia și neamul lui Despot (*ibidem*).

Nu e de mirare că în secolul XVI s-au spus multe despre originea sa, unele păreri fiind probabil apropiate de realitate: că ar fi fost fiul unui marinar grec din Creta venețiană, intrat de tânăr în slujba unui fost stradiot grec al lui Carol Quintul, Iacob Heraclidi, despot de Samos și Paros, care i-ar fi asigurat o educație aleasă, tratându-l ca pe un fiu, și ale cărui nume, titluri și acte le-ar fi luat după moartea acestuia, pretinzându-se cu adevărat fiul acestuia (Francisc Forgách de Gyemes, consilier al lui Ferdinand I și episcop de Oradea, la Émile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et prince de Moldavie*, Paris, 1889, p. 13). Că ar fi fost cretan, fiul unui negustor pe mare, și s-ar fi numit Ioan, crescut în familia unui N. Heraclides, despot de Samos și Paros, care ar fi urmat în Belgia trupele spaniole ale lui Carol Quintul în 1538, o dată cu retragerea acestora de la Coronis în Pelopones. Acesta l-ar fi trimis ca adolescent la Roma, unde vreme de mai mulți ani ar fi copiat cărți în Biblioteca Vaticană, instruindu-se în limbile italiană, greacă, latină, franceză și spaniolă. După moartea protectorului său, care îl socotea ca pe un fiu, s-ar fi dat drept fiul acestuia și punând mâna pe actele decedatului, „*dintr-un copist grecotei, ajuns deodată Heraclides, a început a fi considerat drept Despot*“ (Antonio Maria Graziani, secretar al nuntialului papal G.F. Commendone din Polonia, *Despre Ioan Heraclid Despot, principele valahilor*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, București, 1998, p. 110–113. Cf. și N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 1).

S-a mai spus despre el că ar fi fost nepotul unui Basilicos din Rodos și fiul unui Ioan, care împreună cu soția și un frate al lui Despot ar fi fost uciși de turci (F. Melancton la 1 iunie 1556, după relatarea lui Despot, la Émile Legrand, *op. cit.*, p. 280; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 46, nota 18; *Vita Despothi Principis Moldaviae*, ed. Constantin Radu, în *Diplomatarium italicum*, III, Roma, 1934, p. 1; Constantin Marinescu, *À propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclide, récemment découverte*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, Cluj, 1938, p. 398). Și, de asemenea, că a învățat în copilărie în Chios cu un învățat matematician și medic, Hermodorus Lestarchus, pe care ulterior l-a chemat în Moldova (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 20–21; Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformatiunii*, p. 2).

Nu se știe exact pe ce cale ajunge la Montpellier, în sudul Franței, unde la 29 aprilie 1548 se înscrie ca student la medicină, sub numele de Iacob de Marchetti, fie din Sicilia, fie zicându-și despot de Samos. De acum, itinerarul său e mai bine cunoscut documentar. La Montpellier s-a căsătorit cu Gillete d'André, văduva ușuratică a unui nobil, al cărui copil l-a ucis, pentru a nu-l stânjeni. În 1552, simțindu-se suspectat, pleacă la Metz, numărându-se printre nobilii apărători ai cetății, sub conducerea ducelui de Guise, împotriva trupelor lui Carol Quintul. După înfrângerea acestora în ianuarie 1553, nu mai revine la Montpellier, unde, așa cum se temuse, a fost judecat în lipsă pentru omor și executat în efigie prin tragere pe roată (T.G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, p. 46–47, 49–50; N. Iorga, *Cinci comunicări la Academia Română [...]*, II. *Înscrierea ca student a lui Despot-Vodă [...]*, V. *Încă o precizare asupra lui Despot-Vodă student în medicină la Montpellier*, în „RI”, XVII (1931), nr. 1–3, p. 24–25, 35–36).

La începutul lui 1553, de la Metz urmează curtea franceză la Saint-Germain, lângă Paris, de unde însă peste puțin timp e nevoit să fugă, spre a nu da socoteală pentru asasinarea lui Saint Ravi, un fost coleg, apoi consilier de la Montpellier, care ar fi putut istorisi despre acuzațiile ce i se aduceau acolo, la care se adaugă motive de gelozie, în legătură cu ușuratica sa soție, de care Despot nu a divorțat oficial niciodată. Deși medicul elvețian din Basel, Felix Platter, fost și el student la Montpellier, mărturisește că Despot era „*un minunat spadasin*”, acesta l-a ucis pe Saint Ravi pe la spate, cu lovituri de pumnal, în stilul ucigașilor fără scrupule ai vremii (T.G. Bulat, *op. cit.*, p. 47–48, 50–51; N. Iorga, *op. cit.*, V, p. 35–36; idem, *Un Héraclide à Montpellier et un courtisan valaque de Henri III*, în „BSHAR”, S. II, t. XVII (1930), p. 27–28).

În consecință, căutat din ordinul regelui Henri II, în 1553 Despot fuge în Flandra, cu ajutorul contelui de Rin (T.G. Bulat, *op. cit.*, p. 48, 51), unde se va angaja „*între călăreții epiroți din trupele ușor înarmate*” (Antonio Maria

Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 114–115), adică între mercenarii stradioti, călărime ușoară, din armata imperială. Alături de aceștia, în 1554–1555 participă la războiul din Flandra împotriva francezilor, luând parte în 1554, între altele, la bătălia de la Renty, în care a fost rănit la mâna dreaptă, pe care nu o va mai putea utiliza decât parțial (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 22–23. Cf. și *Vita Despothi principis Moldaviae*, la Constantin Marinescu, *op. cit.*, p. 399).

Drept urmare, între 1554 și 1557, pe baza experienței războiului franco-imperial, a scris trei lucrări de tactică și strategie militară occidentală, una ilustrată chiar cu desenele sale, dedicate, respectiv, lui Filip II, regele Spaniei, lui Maximilian de Habsburg, și, în sfârșit, ducelui Albert al Prusiei (C. Marinescu, *Jacques Basilicos „le Despote” prince de Moldavie (1561–1563), écrivain militaire*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, p. 319–380; Șt. Olteanu, *Un manuscris necunoscut al lucrării lui Despot vodă „De arte militari”*, în „Studii”, XXIII (1970), nr. 8, p. 955–963; Dan Zamfirescu, *Despot-Vodă gânditor militar?*, în *Independență și cultură*, București, 1977, p. 59–61. Cf. și Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova Despot-Vodă*, București, 1980, p. 36–37; „Arhiva istorică a României”, II (1865), ed. B.P. Hasdeu, p. 70–76).

Războiul nu i-a ocupat tot timpul. În 1552–1553 cunoscuse în Franța pe protestantul Justus Jonas, care l-a invitat în mediul luteran al Germaniei. Despot a dat curs acestei invitații tot în 1552 sau 1553, petrecând zece luni la reședința conților de Mansfeld, lângă Wittenberg, în Saxonia, nucleu protestant în care trăise și își elaborase tezele Reformei Marin Luther, și în care l-a cunoscut pe învățatul Filip Melanchton (Schwarzerd), pe ginerele acestuia, Caspar Peucer, și alți învățați luterani, sau oameni de arme, ca Günther de Schwarzburg, participant și el la campania imperială din 1554 (Hans Petri, *op. cit.*, p. 3–6, 11; A. Veress, *Documente*, I, p. 152).

Cu toate că nu se știe cu adevărat când și cum a trecut Despot la protestantism, s-a considerat că faptul a avut loc acum, în prima sa perioadă saxonă (Hans Petri, *op. cit.*, p. 3–4). De fapt, Despot a făcut-o din oportunism, pentru a obține în acel moment ajutorul lumii germane protestante spre a pune mâna pe putere (cf. și Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea*, în „Studii”, XI (1958), nr. 4, p. 73). La origine grec ortodox, considerat „*devotat*” Bisericii reformate de către Melanchton, la 1 iulie 1556 (Émile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 282), la 2 aprilie 1563 regele Poloniei Sigismund II August îl socotea, în schimb, catolic, având „*aceeași religie*” (*religione communi*) cu el (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 205), în final va ajunge unitarian (socinian), în vreme ce în fața moldovenilor acceptase ungerea și încoronarea după ritul ortodox, în care, cum vom vedea, se pare că a și murit.

Pe această linie a dorinței de putere, în 1555 îl aflăm la Bruxelles, în suita Mariei de Habsburg, fosta regină a Ungariei, sora împăratului Carol Quintul, unde își confecționează el faimosul său arbore genealogic, care pornea de la mitologicul „*Heraclides Tliptolemus*” și în care își proclama înrudirea cu Ruxandra, doamna lui Alexandru Lăpușeanu (Gh. Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă*, p. 23–24, 37–38). Prin diploma din 22 octombrie 1555, Carol Quintul, bătrân și obosit, cu doar trei zile înaintea retragerii de la conducerea imperiului, îi recunoștea lui Despot, „*din voință proprie*”, fictiva noblețe greco-levantină, meritele sale militare, ceva mai reale, și cultura sa, acordându-i în schimb titlurile apusene de „*cavaler aurit*”, „*comite al Sacrului palat Lateran și al curții noastre Cezaro-Imperiale*”, și cel de „*comite palatin*”, cu drept de a investi prin diplome în imperiu și în afara acestuia: cavaleri auriți, notari publici sau tabelari și judecători obișnuiți, iar la orice facultate să poată face o dată pe an câte un doctor, licențiat, magistru și bacalaureat în arte liberale și de a crea dintre bacalaureații universitari poeți laureați (A. Veress, *Documente*, I, p. 151–158).

Prezentând peste tot noua diplomă imperială, care îi conferea acum un adevărat statut nobiliar, Despot, trecând prin Ulm, spre sfârșitul lui 1555 sau în prima parte a lui 1556, revine a doua oară la Wittenberg, în iunie 1556 și se grăbește la 28 a lunii să numească primii doi poeți laureați (Hans Petri, *op. cit.*, p. 8–9, 14). E însă greu de crezut că a avut timp să cutreiere prea multe universități, făcând „*câtiva doctori, pentru bani*” (T.G. Bulat, *op. cit.*, p. 48, 51). Este posibil însă ca la Wittenberg, în 1556, prin discuții cu unguri și poloni aflați aici să cunoască tot felul de lucruri despre rosturile Moldovei (*ibidem*), cu al cărei domn își confecționase, cum am văzut, încă din anul trecut, la Bruxelles, o legătură de rudenie. Deocamdată nu pleacă spre Moldova.

Înarmat cu scrisori de recomandare din partea lui Melancton, din 1 iunie 1556, Despot pornește, înainte de 1 septembrie, într-un periplu prin țări și regiuni nord-europene protestante (Émile Legrand, *loc. cit.*; Hans Petri, *op. cit.*, p. 9–10). Itinerarul său trece prin Bremen, apoi prin Lübeck, la Marea Nordului, de unde pornește spre Danemarca, în care regele Christian III îl primește cu bunăvoință și daruri, străbate în grabă Suedia, probabil sudul acesteia, pentru a reveni în nordul Germaniei, la Rostock, unde ține câteva prelegeri de matematică la Universitate, iar la 9 octombrie 1556 încoronează cu lauri un poet local (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 2; Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 114–115; Hans Petri, *op. cit.*, p. 12–14).

Continuându-și itinerarul în nordul protestant, debarcă la Danzig (Gdańsk), în Prusia, și de aici pe uscat, în lungul litoralului baltic, înaintează spre nord-est până la Königsberg (Kaliningrad), reședința ducelui Prusiei, Albert de Brandenburg (Antonio Maria Graziani, *loc. cit.*), unde sosi la mijlocul lui noiembrie 1556. Ducele, fost mare magistru al Ordinului

Cavalerilor teutoni, al cărui stat îl secularizase în 1525, trecând la protestantism și depunând omagiu de vasalitate regelui Poloniei, unchiul său Sigismund I cel Bătrân, era la 1556 un element de frunte al mișcării protestante.

Vreme de peste două luni cât a stat la Königsberg, până după 22 ianuarie 1557, când ducele Albert îi dădea o măgulitoare recomandare către regele Poloniei, vărul său, Sigismund II August (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 21–23. Ca atare, nu putea fi „în 1556, la curtea palatinului de Wilno”, cum afirmă Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, p. 73), Despot s-a aflat în mijlocul unei lumi protestante germane, preocupate de extinderea luteranismului în Uniunea polono-lituană, de care era, de altfel, legată cu rosturi feudale Prusia ducală; în plus, ducele apreciindu-l în mod deosebit pe grecul protestant pentru scrierile sale militare (Hans Petri, *op. cit.*, p. 16).

Înarmat cu scrisorile de recomandare ale ducelui Albert către rege, senatori și N. Radziwiłł, cancelarul lituan și voievod de Vilna, după 22 ianuarie 1557 Despot a plecat spre Vilna (Vilnius) în Lituania, unde se afla atunci regele Poloniei, în același timp mare cneaz lituan, Sigismund II August, fiind primit și găzduit chiar de către influentul N. Radziwiłł, cumnatul regelui. La aceeaasta se referă o relatare ulterioară a seimului polon, mărturisind că Despot „*a locuit la Vilna, unde nu puțin timp l-au îngrijit ca pe un rege sau ca pe alți stăpâni*” (Elena Eftimiu, *Contribuțiuni la istoria lui Iacob Heraclid Despotul — Documente polone* —, în „RI”, XX (1934), nr. 4–6, p. 114). N. Radziwiłł l-a prezentat și recomandat, la rândul său, regelui (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 114–117). Cum regele era atunci prins în războiul cu moscoviții și cavalerii purtători de spadă pentru Livonia (o parte din teritoriul țărilor baltice de astăzi), era catolic, și, în plus, sprijinea în Moldova pe vasalul său Alexandru Lăpușeanu, Despot nu va primi în viitor nici un ajutor de la el. Sigismund II August l-a prețuit însă ca oștean, participant la campaniile sale din Livonia, și autor de lucrări de tactică și strategie (Hans Petri, *op. cit.*, p. 19–20; Maria Kasterska-Sergescu, *Albert Laski et ses relations avec les roumains*, în „RHSEE”, VIII (1931), nr. 10–12, p. 261), și, de vreme ce o crezuse Carol Quintul, a acceptat și el fantastica genealogie și fantezistele titluri ale lui Despot.

Astfel că sprijinul principal în lumea polono-lituană i-a venit lui Despot mai întâi din partea lui N. Radziwiłł, însă cu prețul trecerii de la luteranism la doctrina mai radicală, dar și mai liberală a unitarismului (socinianismului, după numele lui Leb Socino, care a vizitat Polonia în 1556 și 1558), practică și propagată atunci de protectorul său, cancelarul lituan (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 114–115) și de către alți reprezentanți de seamă ai acestei doctrine în Uniunea polono-lituană, cunoscuți de către Despot, precum Francisc Lismanini și mai ales medicul George Blandrata, care venise din Transilvania în Polonia în 1551, foști luterani sau calvini, trecuți și ei la unitarism, dintre care, ulterior, pe unii a încercat, iar pe alții a reușit chiar, să-i atragă, ca domn,

în Moldova (Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, Odorhei, traducere din „Anuarul liceului unitarian de băieți din Cristur pe anul școlar 1929–30“, p. 46–52). Despre trecerea lui Despot la unitarism sau socinianism în această vreme (1557) relatează și Grigore Ureche, care îl numește constant „ereticul“, dar precizează într-un pasaj în care termenul de „socinieni“ sau „socini“, neînțeles de copiii textului său, a fost transformat de aceștia în „soții“, că: „Acesta fiind nemerit la Țara Leșească și între slujitori (= oșteni, după terminologia cronicarului din veacul XVII — *n.a.*), la războiul umblându, avându-și viața între soții (*s.a.*), sau înțeleșt cu o samă de evangheliști (că el încă n-au fostu pravoslavnic)“ (*Letopisețul*, p. 172). Socinianismul sau unitarismul (antitrinitarismul) a fost ritul pe care Despot va încerca să-l introducă și în Moldova, în timpul scurtei sale domnii, stărnind adversitatea boierilor și a poporului și atrăgându-și astfel pieirea.

Deocamdată, rămâne în Lituania, pe lângă curtea lui Sigismund II August și în mediul calvin și mai ales unitarian al lui N. Radziwiłł, care îl protejează (Hans Petri, *op. cit.*, p. 21–29), până spre sfârșitul anului 1557, în orice caz până după 28 octombrie, când ducele Albert al Prusiei îi mulțumește pentru trimiterea cărții sale „despre disciplina militară“, dăruindu-i în schimb portretul său și bani de drum (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 25–26).

Între timp, în vara lui 1557, în temeiul dreptului acordat de Carol Quintul, Despot înobilează pe tânărul teolog calvin Cyprian din Sieradz, poet și muzician, secretar al lui Sigismund II August, adoptându-l în neamul său „al Heraclizilor, Basilici și Despoți“, sub numele Cyprian Heraclid Basilic, acordându-i, totodată, coroana poezilor laureați (al patrulea făcut de Despot). La 1 septembrie 1557, din tabăra de pe râul Musa, regele Poloniei întârea printr-o diplomă hotărârile lui Despot, recunoscându-i originea fabuloasă, titlurile și stema pe care și-o confecționase și pe care o acordase și lui Cyprian (Tadeusz Gostyński, *Despot vodă și Ciprian Bazylic*, în „RIR“, XV (1945), nr. 1, p. 90–93; N. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, p. 126–129). Totodată, prin Cyprian din Sieradz se pare că a aflat Despot despre personajul care avea să joace un rol important în episodul moldovenesc al vieții sale, Albert Łaski, voievodul de Sieradz (Tadeusz Gostyński, *op. cit.*, p. 92).

Oricum, am văzut că încă din anul trecut, la Wittenberg, el aflase câte ceva despre Moldova. În 1557, după participarea la „expediția de la Pozwał“ împotriva moscoviților (Tadeusz Gostyński, *loc. cit.*), notează cronicarul Ioachim Bielski, „a început să se gândească la domnia Moldovei, dar fiindu-i greu să vorbească deschis despre aceasta, din cauza tratatelor Poloniei cu Turcul, s-a destăinuit unor luterani, căci și el era de această și lege“ (sic) [*Kronika polska Marcina Bielskiego* (Cronica polonă a lui Martin Bielski), ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 138]. Pe față însă, a preferat să vorbească despre redobândirea moștenirii sale din Samos și Paros, prin intervenția diplomatică

sperată a regelui la sultan, cum îl informa pe ducele Albert, la 23 aprilie 1557 (Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformatiunii*, p. 24–25). Ducele Prusiei luă în serios aceste afirmații, întrebându-l despre treburile turcești și trimițându-i bani de drum, la 28 octombrie 1557 (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 25–26; idem, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 49).

Despot a părăsit într-adevăr după această dată Vilna, plecând însă nu în Grecia, ci la Cracovia, unde îl aflăm începând din 2 ianuarie 1558 (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 28–31), invitat, se crede, de predicatorul evanghelic Jan Łaski, pe care îl cunoscuse în martie 1557 la Vilna (Hans Petri, *op. cit.* p. 23–25). Nu avem însă nici o dovadă că la Vilna sau la Cracovia, în 1557 și începutul lui 1558, Despot ar fi avut vreun contact cu boieri moldoveni refugiați în Polonia, după înăbușirea de către Alexandru Lăpușneanu a acțiunilor boierești împotriva sa, de la sfârșitul anului 1556 și până în primăvara lui 1558 (cf. Const. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „AIIAI“, XI (1974), p. 70–77), deși se pare că s-ar fi informat în această vreme despre treburile din Moldova (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 116–117; N. Iorga, *op. cit.*, p. 3).

La Cracovia, Despot nu a zăbovit decât cel mult în ianuarie-februarie 1558. Cu scrisori de recomandare de la regele Poloniei și N. Radziwiłł către Alexandru Lăpușneanu, și folosind drept ghizi niște călători italieni, Despot s-a îndreptat spre Moldova, prin Rusia Roșie (Halici), „cu o suită aleasă, simulând o plecare în Grecia“ (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 116–119), sub pretextul eliberării posesiunilor sale grecești, fapt confirmat de cererea adresată ducelui Albert al Prusiei la 25 mai 1558 din Iași, de a-i trimite arme, căci nu are nici o speranță „să revină în patrie, decât pe cale militară“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 34–36).

În aceste condiții, la sfârșitul lui februarie sau începutul lui martie 1558 el a sosit în Moldova, fiind bine primit, ca o rudă, de Alexandru și soția sa, cu mare cinste și încărcat cu „daruri regale“, după cum însuși recunoștea (*ibidem*; cf. și Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 22–23; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 118–119).

Îndată după sosire, Alexandru Lăpușneanu îl trimite la Cluj, la regina Isabela Zápolya, sora regelui Poloniei; la 11 martie 1558, socotelile Brașovului înregistrând trecerea pe aici a lui „Jacob Heraclides din Polonia“, care revine în Moldova, trecând tot prin Brașov la 29 a lunii (Hurmuzaki, XI, p. 798; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 49. El nu venea acum din Polonia, cum crede Gh. Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă*, p. 26, căci itinerarul Polonia-Brașov-Cluj-Brașov-Moldova este imposibil!).

În următoarele „câteva luni“, din martie până în vara lui 1558, Despot s-a ocupat cu succes de învățarea limbii române și de atragerea boierilor nemulțu-

miți de duritatea cu care Alexandru Lăpușneanu înăbușise comploturile boierești, ceea ce i-a creat faima de „tiran” sângeros, în vederea înlocuirii sale din scaun (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 22–23; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 118–121). Își alcătuiește în taină un grup de credincioși, în frunte cu Ion Moțoc, care la momentul potrivit ar trece de partea sa. Până la 25 mai 1558, când Despot cere ducelui Albert arme pentru eliberarea moștenirii sale din Grecia, și chiar după 24 iulie 1558, când acesta îi răspunde, trimițându-i armele cerute pentru eliberarea patriei sale, cerându-i totodată lui Alexandru să-l sprijine (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 34–36, 37–39), totul merge bine.

Apoi, înainte de 18 august 1558, când Alexandru a aflat despre uneltirile lui Despot, căruia i s-a pus în seamă o încercare de otrăvire a sa, prin intermediul medicului unitarian G. Blandrata, venit din Transilvania (G.Z. Petrescu, *În jurul unei presupuse otrăviri a lui Alexandru Lăpușneanu. Un medic reformator aventurier*, în „Revista științelor medicale”, București, 1928, nr. 3, p. 6), în realitate fiind vorba de un alt doctor, din Asolo (Veneția), domnul a luat măsuri, poruncind „ca Despot să fie ucis prin otrăvă” (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 120–121), în vreme ce medicul italian a fost răscumpărat de Ioasaf, patriarhul Constantinopolului, care l-a luat la el (Hurmuzaki, VIII, p. 89; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 52 și nota 57).

Înștiințat de oamenii săi, Despot a fugit în Transilvania, socotelile Brașovului înregistrând sosirea aici, la 18 august 1558, a lui „Heraclides” (Hurmuzaki, XI, p. 799). Rămâne la Brașov din pricina unor probleme de sănătate, mai multă vreme, în legătură cu o seamă de învățați sași reformati, „ *timp în care și-a publicat vestita sa genealogie*” (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 22–25), în tipografia înființată de J. Honterus (Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 37–38, reproducere; Émile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 60–61; „Arhiva istorică a României”, I¹, ed. B.P. Hasdeu, p. 99–100).

Prin aceasta el pretindea o înrudire cu doamna Ruxandra a lui Alexandru Lăpușneanu, pe linia strămoșilor materni ai acesteia, despoții sârbi din neamul Brancovici. Astfel, explicând acum științific acest arbore, rezultă că un așa-zis strămoș al lui Despot din a patra generație ascendentă s-ar fi tras din Gheorghe Brancovici, conducătorul Serbiei din 1427–1457, fiul lui Ștefan (Vuk) și nepotul, pe linie maternă, al cneazului Lazăr (Hrebljanovici), pe care îl numește „George Heraclides” în loc de Brancovici. Despot știa, desigur, că mama Ruxandrei, *despina* (= fiică de despot, Elena Ecaterina, soția lui Petru Rareș (care și semna, de altfel, „Katharina Despoth” la 15 septembrie 1540, Hurmuzaki, XV¹, p. 393), era fiica despotului Iovan (Ioan) Brancovici, mort în 1503, și nepoata lui Ștefan Brancovici, decedat în 1577, fiul lui Gheorghe Brancovici [cf. Wertner Mór, *A középkori délszláv uralkodók genealógiai története* (Istoria genealogică a domnilor slavilor de sud din Evul Mediu), Timișoara, 1891, tabela II; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de*

l'âge moderne, București, Paris, 1980, p. 284–285, tabel genealogic], astfel că nu i-a fost prea greu să-și alipească așa-zisul strămoș de arborele real al familiei Brancovici, pe care o botează „Heraclides” (!), pentru a revendica o rudenie cu doamna Ruxandra. Evident că această înrudire, chiar dacă ar fi fost reală, tot nu i-ar fi dat vreun drept la tronul Moldovei, pentru că, ceea ce Despot desigur nu știa, conform tradiției românești, familiile domnitoare străine (chiar și Cantacuzinii imperiali) nu aveau nici un drept la domnie în Țările Române, și, în plus, oricum un astfel de drept nu se transmitea aici, de regulă, prin femei.

Scrisorile amenințătoare prin care Alexandru Lăpușneanu îi cerea extradarea și hotărârea magistratului (conducerii) brașovene de a-l preda, pentru a nu periclita relațiile comerciale ale Brașovului cu Moldova, l-au determinat pe Despot să fugă intempestiv, în timpul nopții, părăsindu-și puținele obiecte pe care le avea (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 24–25) și pe care le solicită în anul următor (Hurmuzaki, XV¹, p. 560).

Înainte de 10 decembrie 1558 el ajunge în sudul Poloniei, sub protecția lui Nicolae Sieniawski, voievodul Rusiei Roșii din anii 1553–1569 [Kazimierz Przyboś, *Urządnicy województwa Russkiego XIV–XVIII wieku* (Dregătorii voievodatului Rusiei în secolele XIV–XVIII), Wrocław ș.a., 1987, p. 160, 387], cu sediul la Liov (Lwów, Lviv), unde, desigur, s-a aflat Despot la data amintită, când vechiul și cam naivul său susținător Albert ducele Prusiei intervine din nou în favoarea sa (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 40–43. Cf. și Hans Petri, *op. cit.*, p. 34–35). De altfel, despre trecerea sa prin Transilvania și Polonia aflase și Alexandru Lăpușneanu, informând și Poarta despre aceasta, înainte de 23 mai 1560 (Hurmuzaki, II¹, p. 362).

Din acest moment al itinerarului lui Despot intervine în istoriografia românească o eroare. Pornind exclusiv de la biografia pe care i-o închină Johann Sommer (*op. cit.*, p. 24–25), care nu știe nimic despre intervalul dintre momentul când Despot fuge prin Brașov, după 18 august 1558, și cel când apare la reședința lui Albert Łaski din ținutul Zips, documentat, aici, după izvoare păstrate, abia la 1 martie 1560 (A. Veress, *Documente*, I, p. 172), așadar *vreme de aproape doi ani (1558–1560)*, cronicari și istorici sar cu ușurință peste acel interval, adesea chiar peste trecerea prin Brașov, care apare însă la Nicolae Costin (*Letopisețul*, p. 441), A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 61), sau Gh. Pungă (*Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 261–262, autorul însă nu e preocupat de itinerarul lui Despot, deși amintește fuga acestuia la „austrieci”), considerând că rivalul lui Lăpușneanu a trecut direct de la curtea acestuia la Kešmark, domiciliul lui Albert Łaski (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 50; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 291; Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă Despot-vodă*, p. 45, lucrare cu caracter monografic, însă cu multe inexactități, preluate de la

diverși autori; Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 12, unde se confundă ținutul slovac Zips (Scepus), cu Țara Șepenițului din Moldova).

În realitate, fugind, cum am văzut, de la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, prin Brașov, la 18 august 1558, apoi pe la Cluj, unde regine Isabela I-a ajutat cu o sumă de bani (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 3), și trecând pe la Liov, în jurul datei de 10 decembrie 1558, Despot s-a refugiat, în cele din urmă, la curtea din Viena a arhiducelui Maximilian, fiul împăratului Ferdinand I de Habsburg (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 120–121; N. Iorga, *loc. cit.*). După cum raporta însuși Lăpușneanu la Poartă, înainte la 23 mai 1560, chiar regele Poloniei (probabil dornic să scape de acest oaspete incomod) l-ar fi trimis la curtea imperială (Hurmuzaki, II¹, p. 362).

El a rămas pe lângă Maximilian, despre care se știa că avea „înclinații evanghelice“ (Hans Petri, *op. cit.*, p. 36), și ar fi dorit un principe devotat Habsburgilor în Moldova (N. Iorga, *op. cit.*, p. 3–4), de la sfârșitul anului 1558 sau începutul lui 1559 până înainte de 1 martie 1560, când se afla deja stabilit la Kešmark (A. Veress, *Documente*, I, p. 172). În acest interval, Despot a încercat să-l convingă pe fiul împăratului să-l sprijine cu trupe și bani pentru înlăturarea lui Alexandru Lăpușneanu, prezentându-i și scrisori ale boierilor din Moldova, care îl chemau la domnie (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 120–123), dintre care una s-a și păstrat (Hurmuzaki, II¹, p. 385–386). Uneltirile lui Despot cu boierii erau cunoscute lui Lăpușneanu, care informa despre ele pe marele vizir, cum am văzut, cerându-i ajutor, înainte de 23 mai 1560 (*ibidem*, p. 362).

Prezentându-se ca exponent al răspândirii ritului evanghelic în Moldova, având sprijinul nobilimii evanghelice din Polonia, Despot a oferit lui Maximilian ajutorul acesteia pentru dobândirea coroanei polone, spre a-l interesa astfel, mai întâi, în propria sa instaurare în Moldova (Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 14).

Cum însă Maximilian amâna mereu acordarea ajutorului cerut, Despot „cu banii multora, care plănuiind în acest timp o răscoală în Polonia, doreau să-l atragă“, organizează o primă încercare de expediție spre Moldova, luând drumul nu prin Transilvania, mai scurt, dar mai dificil, și unde se știa că Ioan Sigismund Zápolya îl dușmănea (Hurmuzaki, II¹, p. 368), ci prin Rusia Roșie. Aici însă, la porunca hotărâtă a regelui Poloniei, voievodul N. Sieniawski i-a blocat calea, împrăștiindu-i trupele. Astfel că Despot s-a întors la curtea lui Maximilian de la Viena (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 122–125, singurul izvor care redă cronologia reală a faptelor, de care nu s-a ținut seama până acum). Evenimentele s-au petrecut în cursul anului 1559, răstimp din care nu s-au păstrat documente în legătură cu Despot, deoarece acesta aflându-se în majoritatea timpului la Viena, nu a fost necesară o corespondență cu Habsburgii.

Deși în istoriografia românească această primă expediție nereușită a lui Despot spre Moldova, pregătită în secret în Ungaria Superioară, a fost plasată eronat în toamna anului 1560, cum vom vedea, un izvor polon, neutilizat până acum în legătură cu încercarea amintită, consemnarea unor discuții despre ea într-o adunare a seimului polon din 1562, arată limpede că „aceasta s-a întâmplat în primăvară“, adică în primăvara anului 1559. Documentul polon aduce și alte amănunte, legate tot de acest an: regele nu era din principiu ostil lui Despot, știind că e susținut de Ferdinand I, și în seim s-au auzit păreri după care pretendentul ar putea fi atras de partea Poloniei dându-i-se în căsătorie o fiică a regelui; în această încercare, Despot ar fi avut peste o mie de unguri și germani; iar după ce a fost oprit de poloni, pentru că nu avea aprobarea de trecere a regelui, s-a auzit „că a fugit singur în Ungaria și pentru apărare oamenii săi au tras cu pușca“.

Și ulterior Sigismund II August a dezavuat prima expediție a lui Despot spre Moldova, subliniind, la 20 octombrie 1563, că la ordinul său voievodul Rusiei și „un altul Bycerstwa“ (un comandant militar) au lichidat acțiunea (Elena Eftimiu, *Contribuțiuni la istoria lui Iacob Heraclide Despotul — Documente polone* —, în „RI“, XX (1934), nr. 4–6, p. 114–115).

În sfârșit, Grigore Ureche știe că regele a poruncit ca Despot să fie oprit „la Pomoranu“ (Pomorzany, în Halici) (*Letopisețul*, p. 173).

Sub aspectul documentării, situația s-a schimbat cu totul în primăvara lui 1560. La Viena, Despot l-a întâlnit pe tânărul magnat polon reformat Albert (Olbracht) Łaski, care se bucura de mari „bogații și trecere în fața lui Maximilian, care era aprins de dorința de răscoală (= acțiune — n.a.) și de glorie“. I-a împărtășit planurile sale asupra Moldovei, atrăgându-l de partea sa și obținând prin el promisiunea de implicare militară a lui Maximilian și a comandanților militari din Ungaria Superioară. La Viena, Despot și Łaski au angajat chiar un recrutor pentru mercenari germani și italieni (*ibidem*, p. 124–125), după care cei doi aventurieri s-au îndreptat spre reședința polonului de la Kešmark (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 3–4).

Este interesant de observat că și Grigore Ureche, după izvoare interne, știa că alianța lui Despot cu Albert Łaski s-a încheiat după prima încercare de expediție spre Moldova a celui dintâi (*Letopisețul*, p. 173), confirmând astfel cronologia reală a faptelor înfățișată corect dintre biografiile străini ai lui Despot doar de Antonio Maria Graziani.

Vechiul castel gotic de la Kešmark (Kežmarok), din ținutul Zips (Scepus, acum în Slovacia), pe atunci în Ungaria Superioară, aflată sub stăpânire habsburgică, adevărată cetate de hotar, între Polonia și Ungaria (cf. Eva Křižanová, Dalibor Kusák, *Slovenske hrady, zámky a kaštieľe* (Palate, cetăți și castele slovace), f.l., 1987, p. 102–108, 203–204), unde la sfârșitul secolului XIV avuseseră loc întâlnirile cu atâtea urmări pentru Țările Române dintre Sigismund

de Luxemburg și Jagiełłoni, fusese dăruit de regele Ungariei Ioan Zápolya (originar din Zips) lui Hieronimus Łaski (1496–1541) din herbul Korab, voievod de Sieradz, un timp și al Transilvaniei, ca om al lui Ioan Zápolya, pe care l-a slujit multă vreme și ca diplomat (*Polski słownik biograficzny* [Dicționarul biografic polon], XVIII, Wrocław ș.a., p. 225–229).

Castelul a trecut apoi în stăpânirea fiului acestuia Albert (Olbracht) Łaski (1536–1605), voievod de Sieradz. Aventurier ca și Despot, prototip al nobilului polon cultivat, dar războinic și turbulent din a doua jumătate a secolului XVI, urmărind țeluri de înavuțire proprie și foloase politice pentru sine și mișcarea evanghelică pe care o vroia răspândită în Moldova prin Despot, el a avut legături sinuoase cu noul pretendent, începând prin a-i oferi la Kešmark o bază pentru pregătirea expediției în vederea dobândirii tronului Moldovei prin forța armelor. Având proprietăți atât sub stăpânirea Habsburgilor cât și a regelui Poloniei, Albert Łaski acționa când ca nobil imperial, când ca polon, după propriile interese (*Polski słownik biograficzny*, XVIII, p. 246–250. Cf. și Al. Kraushar, *Olbracht Łaski, wojewoda sieradzki* [Albert Łaski, voievod de Sieradz], I–II, Varșovia, 1882; Marie Kastarska-Sergescu, *Albert Łaski et ses relations avec les roumains*, în „RHSEE“, VIII (1931), nr. 10–12, p. 253–278). În cazul ajutorării lui Despot, știind că regele Sigismund II August dezavua expediția acestuia, a acționat ca nobil imperial, aflat sub autoritatea lui Ferdinand I în calitate de rege al Ungariei (Marie Kastarska-Sergescu, *op. cit.*, p. 267), aceasta fiind și rațiunea pentru care cei doi au ales ca bază de pregătire Kešmarkul, în afara Poloniei. Peste ani, în 1568, regele Poloniei justifică înaintea sultanului: „că domnul Łaski își are averea sub stăpânirea împăratului creștin, unde și locuiește uneori. Tocmai de acolo l-a luat pe Despot și l-a condus la domnia Moldovei, ceea ce măria sa regele n-a vrut să aprobe...” (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI“, XIII (1976), p. 320–321).

Despot apare la Kešmark ca pretendent la tronul Moldovei, cu arborele său genealogic tipărit în trecerea prin Brașov drept justificare a pretențiilor la scaunul lui Lăpușneanu, înainte de 1 martie 1560. De la această dată și până își va îndeplini scopul, începe o corespondență asiduă cu imperialii, în primul rând cu împăratul Ferdinand I, care astfel îi precizează itinerarul. Se declară acum, pe lângă vechile titluri grecești, „principe ales al moldovenilor și moștenitor legitim și succesor al Țării Românești” (*Electus Princeps Moldavorum, ac terrarum Valachiae legitimus haeres et succesor*) (Hurmuzaki, II¹, p. 370 și urm.), considerând drept „alegere” a sa tratativele din 1558 cu boierii trădători ai „tiranului” Alexandru Lăpușneanu. De la 1 martie 1560, din Kešmark, îl copleșește pe împărat cu dovezi de fidelitate, cu jurăminte de credință, dacă îl va ajuta să dobândească Moldova, garantată de Albert Łaski, „fratele său iubit”, dar cere amănunțit oșteni, bani și alte ajutoare, nu uită să se adreseze lui

Maximilian, căruia îi flutură, înainte, tronul Poloniei, și altor membri ai familiei imperiale, și mai ales îl acoperă cu acuze pe Lăpușneanu (A. Veress, *Documente*, I, p. 172–177, 180–183; Hurmuzaki, II¹, p. 370–378).

Ferdinand I, care în 1559 tocmai încheiase un nou armistițiu cu sultanul (Hurmuzaki, II¹, p. 365–367), îi acordă un salv-conduct pentru tot teritoriul imperiului, îi confirmă privilegiile acordate de Carol Quintul, și un ajutor anual de 500 de florini (*ibidem*, p. 376; A. Veress, *op. cit.*, p. 177–180, 187). Nepuțând să-l sprijine pe față, îi îngăduie însă, în cele din urmă, lui Despot, la 17 iunie 1561, să strângă oșteni din Ungaria Superioară pentru expediția sa în Moldova, însă în secret, pentru a nu periclita, desigur, relațiile imperialilor cu Poarta (A. Veress, *op. cit.*, p. 194–195).

Despot nu se depărtează prea mult de Kešmark, dar călătorește des în localități nu prea îndepărtate: Verecke (Vereczke) (3 martie 1560), Levocea (Levoča, Lőcse) (31 martie, 1 aprilie 1560), Cașovia (Košice) (6 iunie, 29 noiembrie 1560, unde i-a fost „mult timp oaspete” orașeanului Laurențiu Jackus), Bartfa (1560) (Hurmuzaki, II¹, p. 371–375; XV¹, p. 560; A. Veress, *op. cit.*, p. 189, 219–220), fie pentru a se întâlni cu prietenii și sprijinitorii săi evanghelicici din Ungaria Superioară față de care jura că va introduce ritul evanghelic în Moldova (Hurmuzaki, II¹, p. 375), fie pentru pregătirile sale militare.

Din iunie 1560 și-a luat titlul de „principe al Moldovei”, sau „domn legitim și ales al Moldovei și al Țării Românești” (A. Veress, *op. cit.*, p. 186; Hurmuzaki, II¹, p. 378), și cu acesta, la sfârșitul lui octombrie 1560, se înfățișează în Polonia, determinând o seamă de nobili protestanți să se adune la Cracovia, înainte de 4 octombrie, spre a hotărî să-l ajute cu 500 de călăreți pentru dobândirea stăpânirii Moldovei, unde promise și acestora că va introduce credința evanghelică. Reacția rapidă și vehementă a regelui Poloniei și măsurile severe luate de cancelarul polon în noaptea de 4 spre 5 octombrie 1560 au stopat de la început acțiunea, făcându-l pe „șarlatanul” Despot să fugă în grabă la Kešmark (N. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, p. 129–130; Marie Kastarska-Sergescu, *Albert Łaski et ses relations avec les roumains*, p. 262–263). Nu rezultă de nicăieri că după aceste simple discuții ar fi urmat vreo acțiune militară.

Și totuși în istoriografia românească de obicei acum este plasată eronat prima expediție a lui Despot, prin Polonia, pentru ocuparea Moldovei, oprită chipurile de palatinul Rusiei ... Dimitrie Wiśniowiecki (sic), confundată, fără temei, cu încercarea nereușită a pretendentului grec din primăvara anului 1559, stopată de voievodul N. Sieniawski, amintită mai sus. Ciudat este că nu s-a ținut seama de faptul că numeroasele și amănunțitele documente păstrate, privitoare la activitatea lui Despot în anul 1560, nu amintesc nimic despre vreo încercare nereușită de expediție a acestuia spre Moldova! Și cele socotite a se referi la aceasta, la 8 octombrie, sau 5 noiembrie 1560 („Archiva istorică a

României“, I², ed. B.P. Hasdeu, p. 29–30; Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformatiunii*, p. 37–38), în realitate nu fac decât să aprecieze în general pregătirile militare ale lui Despot și Albert Łaski și șansele acestora de succes, față de puterea militară a lui Alexandru Lăpușneanu.

- 2 Pregătirile militare ale lui Despot pentru înfruntarea decisivă cu Alexandru Lăpușneanu s-au intensificat la baza de la Kešmark începând din iunie 1560, când caută să angajeze un „maestru tunar“ (comandant al artileriei) german, iar apoi comandă, „ghiulele incendiare“ la Levocea (A. Veress, *Documente*, I, p. 186, 189).

La 19 ianuarie 1561, împăratul Ferdinand I, determinat și de influența Francisc Forgách, episcopul Oradiei, care vedea în acțiunea lui Despot un prilej de a aduce Moldova sub suzeranitatea coroanei maghiare, aprobă oficial recrutarea pe ascuns de oșteni de către Despot, de la care în prealabil ceruse din nou jurământ de credință. Iar la 12 martie 1561 poruncește să-i fie înmânați 8 000 de florini, care însă nu vor ajunge niciodată în mâna acestuia (Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 15–17).

Astfel că în iunie 1561 oastea adunată de către Despot în taină, așa cum îi ceruse Ferdinand I, și sub atenta supraveghere a lui Francisc Zay Csömöri, comandantul imperial al Ungariei Superioare, de la Cașovia, atras de Despot prin promisiuni extrem de generoase în caz de reușită (Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 14–15), ajunge să numere 600 de călăreți și 300 de pedestrași, al căror număr creștea mereu (A. Veress, *op. cit.*, p. 193–194). În sfârșit, Despot angajează ofițeri imperiali, în iulie-august (*ibidem*, p. 195–197), și la 21 septembrie 1561 cere lui Ferdinand I măcar sub formă de împrumut 8 000 de florini, destinați plății soldelor, pe care însă acesta nu i-a putut nici măcar acum acorda (*ibidem*, p. 199). În schimb, imperialii i-au sugerat o stratagemă pentru surprinderea lui Alexandru Lăpușneanu, căruia spionul său de la Kešmark i-a putut raporta astfel boala grea, moartea și înmormântarea lui Despot în catedrala din localitate (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 124–125. Cf. și relatările cronicarului Martin Paszkowski, relatările interpolate de Simion Dascălul în cronica lui Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 178); Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 17–18), petrecute chipurile chiar înaintea începerii expediției spre Moldova. Banii fără de care aceasta nu ar fi putut avea loc, 10 000 de galbeni, au fost strânși cu mare dificultate de Albert Łaski, care și-a zălogit cetățile; cu ei fiind recrutați circa 1 600 de militari, după Johann Sommer (*Viața lui Iacob Despot*, p. 26–27), sau cam 4 000, din care 1 500 erau călări, cei mai mulți italieni, puțini francezi și 200 de germani „negri“: „din pricina <<echipării>> neglijente și respingătoare a trupului“ (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 124–127). Pentru unitățile din oastea lui Despot și

comandanții acestora în primăvara lui 1561, cf. Marie Kastarska-Sergescu, *op. cit.*, p. 263; Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 18).

La 21 septembrie 1561, Despot anunță pe Ferdinand I despre încheierea pregătirilor pentru campania în Moldova (A. Veress, *Documente*, I, p. 199). iar la 26 a lunii trece trupele în revistă (Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 18). Expediția a început însă abia la sfârșitul lui octombrie, după procurarea de către Albert Łaski a banilor amintiți pentru plata soldelor mercenarilor, fără de care aceștia nu ar fi pornit. La 1 noiembrie 1561, din Verecke, Despot, „principele Moldovei“, lansează o proclamație („edict“) pentru a cere liberă trecere spre Moldova, promițând să nu producă pagube în drum. Aceasta se adresa desigur polonilor, în mâna cărora a și ajuns (solii poloni au prezentat-o lui Ferdinand I, la 6 decembrie 1561; A. Veress, *op. cit.*, p. 200–201).

Deși Sigismund II August oprise hotărât, încă de la 1 aprilie 1561, ajutoarea lui Despot împotriva lui Lăpușneanu și a turcilor, și trecerea acestuia prin ținuturile de sub stăpânirea sa (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 219–220), se pare că în urma chezășiei împăratului Ferdinand I, din 13 septembrie 1561, precum că Despot, cel atât de apreciat altădată de împăratul Carol Quintul, nu urmărește nimic în dauna Poloniei (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 198–199), a îngăduit în cele din urmă tacit trecerea lui prin țara sa. În orice caz, nu a luat măsuri hotărâte pentru a-l opri, ca în primăvara lui 1559 (cf. și *ibidem*, p. 202; Elena Eftimiu, *Contribuții la istoria lui Iacob Heraclide Despotul*, p. 115), deși i-a sechestrat o seamă de tunuri la graniță (N. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, p. 130), iar pe față și-a manifestat mereu dezaprobarea pentru expediția împotriva vasalului său Alexandru Lăpușneanu, care, nu mai departe decât la 2 iunie 1561 îi depusese un nou jurământ feudal de credință, împreună cu toți dregătorii și boierii săi (Th. Holban *Documente externe (1552–1561)*, în „Studii“, XVIII (1965), nr. 3, p. 673–674).

Cât despre trecerea prin Transilvania, dușmănia lui Ioan Sigismund Zápolya care îl socotea omul lui Ferdinand I, și cerea ajutorul lui Lăpușneanu în primăvara lui 1561, când Despot a ocupat un castel la hotarul Transilvaniei (Hurmuzaki, II¹, p. 364), făcea aceasta practic imposibilă.

Drept urmare, după 1 noiembrie 1561, când Despot lansează de la Verecke proclamația amintită, care semnală iminenta punere în marș a oștii sale, aceasta a înaintat spre sud-est, „prin Carpați, din Scepusia în Moldova“ (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 26–27), „prin munții Transilvaniei foarte puțin apărați din pricina sosirii lor neașteptate“ (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 126–127), altfel spus, pe la Cașovia, unde a primit, desigur, ultimele ajutoare de Francisc Zay, apoi pe la Munkács (Muncacevo), după care a trecut prin colțul de nord al comitatului Maramureș de la acea dată, a străbătut spre nord-est, transversal, Carpații Beskizi, intrând în sudul Poloniei, în voievodatul Rusiei Roșii, după care a traversat partea de sud-est a acesteia, Pocuția, intrând în Moldova. Aici

a urmat un timp cursul Prutului, pentru a lua apoi drumul spre Dorohoi, de unde putea ținti fie spre Suceava, fie spre Iași, în lungul Jijiei, în funcție de locul unde s-ar fi aflat Alexandru Lăpușneanu.

Acest traseu nu a fost niciodată reconstituit cu adevărat până acum. Istoricii au fabulat fantezist în trecut despre itinerarul lui Despot între Kešmark și Verbia, pe Jijia, emitând păreri inacceptabile asupra unui spațiu care le era, de fapt, necunoscut. Doar Coloman Szentmártoni (*op. cit.*, p. 19) afirmă, în treacăt, că oastea lui Despot a înaintat „spre Munkács, trecând prin Ungvár și ajunge pe pământul Poloniei“, deși cele două localități se aflau pe drumuri diferite spre Rusia Roșie, iar cel pe la Ungvár (Užgorod) ocolea mult și e puțin probabil să fi fost folosit de către Despot. În schimb, N. Iorga (*Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 53) crede că pretendentul „trecuse pe la Cărlibaba, pe valea Bistriței Aurii, și se coborî astfel probabil pe deasupra Ceremușului ca să ajungă în Polonia; de aici bătu, evitând trecătorile obișnuite, drept în vadul botușanean al Ștefăneștilor“, ceea ce este practic o imposibilitate geografică. Aceasta, deoarece acest traseu pentru a ajunge la Bistrița Aurie trecea doar prin nord-estul Transilvaniei, printr-un ținut muntos, pe atunci aproape imposibil de străbătut (de aceea Despot l-a ocolit prin teritoriul polon!), nu avea nici o legătură cu spațiul Poloniei, cum crede autorul, și intra în Moldova mult spre sud, pe drumul care, pe la Vatra Dornei, ducea la Piatra (Neamț) în direcția opusă Ștefăneștilor pe Prut, ca să nu mai vorbim de Verbia de lângă Dorohoi.

Culmea fanteziei e atinsă însă de Adina Berciu-Drăghicescu (*O domnie umanistă în Moldova Despot vodă*, p. 51), după care „oastea lui Despot a trecut pe poteci lăturalnice“, „până a ajuns în preajma Liovului“ (!), adică, fără vreo rațiune, nici mai mult, nici mai puțin decât în inima Rusiei Roșii, exact în direcția opusă Moldovei, și foarte departe de aceasta, unde N. Sieniawski, voievodul Rusiei, cu reședința la Liov, l-ar fi arestat fără îndoială pe Despot, care n-avea ce căuta acolo!

În realitate, trecerea oștii lui Despot din Ungaria Superioară prin sudul extrem al Poloniei s-a făcut, cum am amintit, cu îngăduința lui Sigismund II August. O instrucțiune diplomatică a acestuia din 20 octombrie 1563 arată limpede că, dacă polonii din Rusia Roșie ar fi intervenit, atunci, oștenii lui Despot „n-ar fi putut nici să deschidă drumul și să pornească în Moldova prin țara lor, căci aceasta desigur n-ar fi reușit, dar, furișându-se au trecut prin ținutul M.S. Și astfel <Despot> a trecut neobservat și nu a fost primit (în Polonia — n.a.) și apărât ca un domn“ (Elena Eftimiu, *op. cit.*, p. 115. Documentul a fost reeditat de Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 221–224, care nu cunoaște publicarea anterioară a lui). De altfel, în decembrie 1561 Suleiman Magnificul nu se îndoia că „regele Poloniei a dat liberă trecere“ lui Despot (Hurmuzaki, II¹, p. 394).

Alexandru Lăpușneanu, care se afla atunci la Suceava, a fost doar în parte surprins și e greu de crezut că s-a lăsat cu totul înșelat, cum afirmă Antonio Maria Graziani sau Martin Paszkowski, de stratagama așa-zisei morți a lui Despot, despre care Johann Sommer nici nu amintește.

Oricum, indiferent de raportul de forțe, favorabil, de altfel, lui Lăpușneanu (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 29), el a pierdut destul de repede bătălia de lângă Verbia, la sud-est de Dorohoi, desfășurată la 18 noiembrie 1561 (cf. *supra*), dată cunoscută până în Franța, lui Jacques Auguste de Thou (T.G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, în „RI“, II (1916), nr. 3–4, p. 46, 49), datorită trădării boierimii, în frunte cu căpetenia oștii, Ion Moțoc, subliniată explicit de izvoarele vremii (cf. *supra*), urmare a înțelegerii prealabile a acestuia cu Despot, care a știut, atât înainte de fuga din Moldova, cât și în timpul exilului său ca pretendent, să atragă de partea sa boierii nemulțumiți de domnia autoritară a lui Alexandru Lăpușneanu (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 26–27, Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 118–123).

Dacă pentru Alexandru Lăpușneanu, care nu a părăsit Moldova, trecând în raiaua Chiliei, decât după 30 noiembrie 1561 (cf. *supra*), înfrângerea din 18 a lunii, de lângă Verbia, a însemnat începutul sfârșitului primei sale domnii, pentru Despot, data de 18 noiembrie 1561 a reprezentat efectiv începutul domniei. E însă greu de crezut că tot în acea zi, Despot a trimis un jurământ de credință regelui Poloniei, prin Moțoc și Avram din Bănila, care urmau să participe la seimul din Piotrików, cerându-i totodată iertare pentru trecerea sa neaprobată prin Polonia, cum crede editorul acestei scurte semnalări [Th. Holban, *Noi știri despre Ion Eraclide Despot, domn al Moldovei*, în „RA“, LIII (1976), nr. 3, p. 323–324], fiind vorba evident de o solie trimisă la rege desigur în cursul anului 1562, căruia regele îi răspunde la 18 iulie 1562 (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 202).

Din acest moment, evenimentele se succed cu rapiditate. Mai întâi, Despot s-a dus la Suceava „și au apucat scaunul“, punând mâna pe averea pe care Alexandru Lăpușneanu nu o putuse lua în fuga sa spre Țara de Jos. Cu ajutorul acesteia, cu făgăduieli „lingușitoare“ de iertare și numirea în dregătorii a boierilor care îl trădaseră pe Lăpușneanu, a atras atât pe dregători cât și pe curtenii din Țara de Sus, care i s-au închinat (Azarie, în *Cronicle slavo-române*, p. 131–132, 142; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 174; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 32–33; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 126–129; A. Veress, *Documente*, I, p. 206).

Următorul pas a fost deplasarea la Iași, în primele zile după 18 noiembrie 1561, spre a supraveghea pregătirile pe care le făcea Alexandru Lăpușneanu la Huși pentru o a doua luptă (cf. *supra*). Aici, în ultima decadă a lunii noiembrie 1561, în biserica curții, Despot a fost consacrat ca domn al Moldovei, mai precis „i-au cetit molitva de domnie“ mitropolitul Grigorie, înaintea celorlalți

episcopi și a „*toți boierii țării*” (descrierea acestei ceremonii medievale, după izvoare, la Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales” domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric”: de la „tradiția” imaginară la realitate*, în „AIIAI”, XXIX (1992), p. 30), cu care ocazie i-au pus numele domnesc Ion, schimbându-i astfel pe cel de botez Iacob (Grigore Ureche, *loc. cit.*; Azarie, *loc. cit.*). Ceremonia a avut loc înainte de 30 noiembrie 1561, de când datează primul său document păstrat, o poruncă adresată din Iași starostelui Ion Bole pentru capturarea viu sau mort a lui Alexandru Lăpușneanu, în care se intitulează „*Ion voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Moldovei*” (Hurmuzaki, II¹, p. 397).

Cu această ocazie s-au făcut cel puțin două excepții de la obiceiul tradițional, respectat în astfel de ocazii. Despot nu a fost mai întâi ales de către boieri, probabil pentru că el se considera „ales” domn încă de când fugise din Moldova, în august 1558, intitulându-se ca atare, cum am văzut, în tot răstimpul pribegiei sale în ținuturile imperiale. Apoi nu a fost nici încoronat, așa cum cerea obiceiul, poate pentru că lipseau coroana, crucea și veșmântul domnesc țesut cu aur, folosite la încoronare, capturate ca pradă de război de la Lăpușneanu de către flamandul Jean Villey, unul din comandanții săi de mercenari (*Călători străini*, II, p. 174), sau poate fiindcă Despot vroia să obțină mai întâi investirea sultanului și abia după aceea să se încoroneze, cum s-a și întâmplat, indiferent de motivație, peste câteva luni.

Oricum, tot cu prilejul consacrării, boierii mari și mici, adunați „*pentru a-l accepta și a-i jura credință*”, au fost primiți fiecare la jurământ, de către Despot, care „i-a scris pe toți în registrul său” (*li scriueua tutti nel suo libero*), trimițându-i apoi pe fiecare la casele lor (Hurmuzaki, II¹, p. 390), ceremonie obișnuită la acea vreme, atestată și de un martor ocular (*Călători străini*, II, p. 125), deosebită fiind acum doar primirea individuală a boierilor și grabnica lor expediere, explicată atunci la Poartă prin lipsa de încredere în ei a noului domn (Hurmuzaki, II¹, *loc. cit.*).

Secretarul său Johann Sommer, care atunci nu se afla încă în Moldova, a închinat ulterior o elegie (a V-a), *Despre numele nou al lui Despot*, arătând că schimbarea numelui la înaintarea în rang, care nu se obișnuia în restul Europei, vine în Moldova tocmai din „*Roma cea măreață*” (Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, Iași, 1988, p. 62–65). Ca protestant însă, nu e surprins de ușurința cu care unitarianul Despot acceptă ceremoniile religioase ortodoxe, trecând desigur atunci drept ortodox în fața moldovenilor, cu atât mai mult cu cât era grec din naștere. Este adevărat însă că pe plan extern Despot nu a folosit numele domnesc Ion, intitulându-se chiar de la 11–12 decembrie 1561 tot „*Heraclides Jakobus Basilicus, Dei gratia despotas Sami, regni Moldaviae princeps, palatinus Valachiae*” (A. Veress, *Documente*, I, p. 201; Hurmuzaki, II¹, p. 394; *Supliment*, II¹, p. 222; N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 46), iar în

ultimul său an de domnie, la 15 ianuarie 1563, chiar „*Heraclides Jacobus Basilicus, Dei gratia despotus Sami, Doridos, Moldaviae, Pari et ceterarum insularum princeps, terrarum Valachiae dominus et legitimus heres*”, deși semna la sfârșit simplu „*Despot*”, ultimul act atât cu litere latine, cât și cu chirilice (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 223).

Însă lipsit de scrupule, Despot ar fi făcut orice pentru a-și satisface ambițiile domnești. Astfel, deși a venit la domnie cu ajutorul imperialilor, și a jurat credință lui Ferdinand I de Habsburg, ca rege al Ungariei, în mai multe rânduri, următorul pas l-a făcut rapid în direcția obținerii investiturii din partea lui Suleiman Magnificul.

Deși acesta, inițial supărat de îndepărtarea lui Alexandru Lăpușneanu, a poruncit, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1561, să fie adus de la Alep, în Siria, și instaurat în Moldova „*un numit Ioan care a fost fiul lui Ștefan, odinioară voievod al Moldovei*”, poate viitorul Ion Vodă cel Viteaz, poate un altul [care însă după o carieră puțin cunoscută (cf. N. Iorga, *Pretendentul Iani, „rege al Moldovei” (1516–1521)*, în „RI”, I (1914), p. 25–26; idem, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 323, 330–331; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVIII*, București, 1983, p. 165, nota 107), moare tocmai acum în 1561 (A. Veress, *Documente*, I, p. 208)], deoarece Lăpușneanu era „*nedorit de popor*” (boieri), poruncind beilor de la Dunăre să intervină până în două săptămâni și scriind în același sens hanului tătar la 20 decembrie 1561 (Hurmuzaki, II¹, p. 393. Cf. și A. Veress, *Documente*, I, p. 204–205; Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI”, XIII (1976), p. 307], noul domn a acționat foarte repede și a contracarat aceste măsuri, luând-o chiar înaintea pribeagului Alexandru Lăpușneanu (Azarie, în *Cronicle slavo-române*, p. 131–132, 142).

Mai întâi, la 11 decembrie 1561 Despot a răspuns sangeacului de Chilia, pe unde trecuse Lăpușneanu (cf. *supra*), anunțându-l că în Moldova „*toți mari și mici au venit să mi se închine*”, cerându-i să-l sprijine pentru ca sultanul să-l accepte și „*să-mi trimită steagul și investitura, și eu îi voi trimite tributul la timp și îi voi fi mai credincios și supus decât Alexandru*”, scrisoare care, însoțită de una similară în conținut a marilor dregători moldoveni, adresată aceluiasi sangeac, a fost trimisă de acesta, ajungând la Poartă la 23 decembrie 1561 (Hurmuzaki, II¹, p. 394).

Chiar a doua zi au sosit la Constantinopol și solii lui Despot cu scrisorile sale și ale multor boieri către sultan și marele vizir Semiz Ali, care îi legitimau domnia, împotriva „*tiraniei*” lui Alexandru, oferind plata tributului obișnuit sau mărit cu 20 000 de ducăți, după dorința sultanului (A. Veress, *Documente*, I, p. 205). Acesta n-a ezitat să accepte, mărirea tributului fiind foarte mare (!), anunțându-l pe Despot, înainte de 15 ianuarie 1562, că îi va trimite steagul de investitură, cu condiția ca purtătorul acestuia (atunci se vorbea de „*un sol*”

foarte mare, paşa Pertav; *ibidem*, p. 207) să revină la Poartă cu noul tribut mărit (*ibidem*; Hurmuzaki, II¹, p. 386, 394–395). Au urmat „mai multe solii” și scrisori prin care Despot era anunțat despre confirmarea domniei, înaintea trimerii însemnelor de investitură (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 34–35), cum vom vedea, în prima decadă a lui februarie 1562.

Firește, Despot a cheltuit și mari sume pentru atragerea dregătorilor Porții, „care au fost orbiți de mită” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 132, 142), „și cu banii umplându gurile vrăjmașilor” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 174), „și prin dărnicie cu cea mai mare risipă, repede a tras de partea sa pașale, și prin aceștia recomandat lui Soliman” (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 141). A mers până acolo încât la 12 decembrie 1561 a cerut chiar regelui Poloniei (solul său cu scrisoarea a ajuns la acesta la 21 a lunii) să-l sprijine la Poartă (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 45–46; Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, p. 307), deși acesta, după 10 februarie 1562, printr-un trimis la Constantinopol, continua să-l susțină pe Alexandru Lăpușeanu, cu atât mai mult cu cât turcii erau convinși că în noiembrie anul trecut a permis trecerea lui Despot prin Polonia (Hurmuzaki, II¹, p. 395), ceea ce, cum aminteam mai sus, nu era chiar fără temei.

Astfel, Despot a zădărnicit dintru început intrigile lui Alexandru Lăpușeanu, care a fost chemat la Poartă, unde se știa despre această chemare, la 21 ianuarie 1562, pentru a fi închis, cum se credea la 13 februarie (A. Veress, *Documente*, I, p. 207; Hurmuzaki, II¹, p. 395), și după ce a ajuns la Constantinopol, înainte de 4 martie, și s-a vorbit de exilarea lui la Rodos (A. Veress, *op. cit.*, p. 209), să fie trimis la sfârșitul lui aprilie 1562, la Iconium (Konya), în Anatolia (A. Veress, *op. cit.*, p. 211; Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 132, 142–143; Grigore Ureche, *loc. cit.* Cf. și *supra*).

Imperialii, al căror agent la Poartă era chiar traducătorul în turcește al scrisorilor venite de la Despot și boierii săi, ale căror copii le trimitea conștiincios la Viena, cunoșteau toate manevrele protejatului lor din Moldova. În plus, ambasadorul lor la Poartă, Auger Busbeck, pentru a nu primejdi negocierile de pace cu turcii din 1562, a fost nevoit în discuțiile cu vizirul Ali, să nege implicarea imperialilor în aducerea la domnie cu forța a lui Despot, arătând că nu ar fi fost cu știrea împăratului de la Viena, că Moldova e departe de Germania, că mercenarii germani se puteau angaja în slujba cui voiau etc. (N. Iorga, *Cu privire la Despot-Vodă*, în „RI”, XVII (1931), nr. 7–9, p. 208).

La 9 februarie 1562, la Constantinopol, se anunța trimerii însemnelor de investitură pentru Despot (A. Veress, *Documente*, I, p. 209), înregistrate însă la Poartă la 4 martie 1562 (Mihai Maxim, *L' Empire ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 66), întârziate apoi pe drum de intrigile lui Lăpușeanu, cunoscute aici la 13 ale lunii (Hurmuzaki, II¹, p. 395). În cele din urmă,

solia sultanului, condusă de Ferhat aga, capugi bașa (șeful camerierilor sultanului), un personaj cu mare influență pe lângă Suleiman Magnificul, a sosit la Iași, la 16 martie 1562. Dar ceremonia de investitură a fost întârziată de refuzul lui Despot de a plăti tributul sporit cu 20 000 de galbeni, care ar ruina poporul, oferind doar tributul obișnuit. Ea a avut loc abia după ce s-au întors de la Poartă cei din doi capugii trimiși de Ferhat aga, cu aprobarea sultanului pentru plata tributului nesporit, așadar în a doua jumătate a lui martie 1562 (A. Veress, *Documente*, I, p. 210, 211; Hurmuzaki, II¹, p. 417).

Cu prilejul orânduiri desfășurării ceremoniei s-a ivit însă o altă piedică. Prefăcându-se bolnav, Despot n-a vrut să iasă din curtea domnească, fortificată, pentru a participa la ceremonia de investire a sa „în câmp, cum e obiceiul acelei țări”, adică pe câmpia de lângă curte, temându-se tare că ar putea fi omorât în timpul acestei ceremonii, cum s-a întâmplat cu același prilej cu un alt voievod (A. Veress, *op. cit.*, p. 210; Hurmuzaki, II¹, *loc. cit.*), referire probabil la omorârea într-un astfel de prilej de către turci a lui Radu Bădica din Țara Românească, în urmă cu 38 de ani, singurul caz de acest fel cunoscut până atunci. Oricum, Despot, instaurat de imperiali, prin alungarea unui domn supus sultanului, avea de ce să se teamă.

Însă, din porunca sultanului, Ferhat aga venise cu gânduri pașnice, și în cele din urmă l-a liniștit pe Despot, astfel că ceremonia de investire s-a desfășurat în câmp, mai precis „în tabăra” turcească, care adăpostea escorta lui Ferhat, „nespus de mare și de grozavă, cum nu s-a mai văzut în această țară a Moldovei”, formată din 150 de oameni, cu 46 de cămile și 18 catări de povară. Aici, trimisul sultanului i-a înmănat noului domn steagul (sangeacul), l-a îmbrăcat cu caftanul sultanului, i-a pus pe cap cuca împodobită cu surguci cu pene, i-a dat două securi ale ienicerilor „și multe alte lucruri”, între care Johann Sommer (*op. cit.*, p. 34–35) amintește ca „însemne ale puterii”, pe lângă steag, „o cheie de fier argintată” și un „iatagan” (*acinacen*).

Ceremonia a continuat cu un schimb de daruri: din partea lui Ferhat aga 6 cămile, 6 catări, 3 cai de preț, 3 haine din fir din aur și 3 inele cu nestemate, iar din cea a lui Despot 900 000 de aspri, 100 de cai (din care solul a acceptat doar 50), 18 haine din fir, 40 de bucăți de catifea fină, țesături de mătase și altele, în valoare de 105 ducăți, care au fost împărțite între membrii escortei.

În sfârșit, trimisul sultanului l-a pus pe noul domn să depună jurământul de credință sultanului, desigur în biserica curții domnești din Iași.

Solia turcească a plecat la 24 martie 1562, însoțită de domn o jumătate de leghe (Hurmuzaki, II¹, p. 404–405; *Călători străini*, II, p. 132–133), ajungând la 20 aprilie la Constantinopol, cu Ferhat aga încântat de Despot, pe care îl socotea „o minunăție, lăudându-i bunătatea, spiritul de dreptate, dragostea față de popor” etc. (A. Veress, *Documente*, I, p. 211).

În legătură cu această *ceremonie de învestire*, deosebită nu doar prin bogăția datelor despre ea care s-au păstrat, și care ne ajută la reconstituirea acestui tip de ceremonii, ci și prin faptul că a avut loc la Iași, într-o vreme când, pentru că domnii erau chemați la Poartă (acum însă, probabil, sultanul a vrut să-l atragă pe domnul instalat de imperiali), în istoriografia românească s-a creat eronat o instituție inexistentă în realitate: „*întronarea domnilor în câmp*“, care circula în chip bizar până astăzi.

Totul a început de fapt în 1929, când în rezumatul destul de aproximativ al relatării din 24 aprilie 1562, despre învestirea lui Despot de către Ferhat aga, citată și mai sus, editorul, Andrei Veress, afirmă că domnul „*n-a dorit să iasă pentru întronarea în câmp <<precum e obiceiul în Moldova>>, temându-se de vreo batjocură*“ (Documente, I, p. 210). Pornind doar de la acest rezumat, și fără să consulte textul documentului, în care e vorba de ceremonia de învestitură („*investitura della Moldavia*“), iar nu de „*întronare*“ internă, adică ridicare la domnie-ungere-încoronare, Aurel H. Golimas, în articolul *Un vechi obicei în Moldova: ceremonia întronării domnilor în câmp*, în volumul *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 271–275, amplifică eroarea, confundând așa-zisa „*întronare în câmp*“ din vremea lui Despot cu ridicarea la domnie a lui Ștefan cel Mare în aprilie 1457 (cf. *supra*), descoperind chiar, chipurile, un vechi obicei românesc, greșeală asupra căreia am atras atenția încă din 1992 (Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare „ales“ domn în aprilie 1457?*, p. 25–26), dar pe care ignoranța sau inerția unor autori îi condamnă să o repete [cf. Marcela Ifrim, *Statutul dinastic în Țara Moldovei (prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „AIIAI“, XXXIV (1997), p. 13].

Desigur, Despot nu putea lăsa nefinalizată ceremonia consacării sale ca domn al Moldovei. O lună după plecarea soliei turcești care îi adusese învestirea sultanului, la 24 aprilie 1562, a doua zi după sărbătoarea ortodoxă a Sfântului Gheorghe, dar zi în care acesta era sărbătorit în Ungaria, Despot s-a încoronat, foarte probabil la reședința domnească din Iași, unde avusese loc, cum am văzut, și prima parte a ceremoniei, citirea „*molitvei de domnie*“.

Cum atât coroana domnească, cât și „*diadema*“ Țării de Jos, deci o a doua coroană, fuseseră capturate, cum am mai amintit, după bătălia de la Verbia, din bagajele lui Alexandru Lăpușneanu, de către căpetenia de mercenari flamanzi Jean Villey, și conform obiceiului militar al vremii, deveniseră proprietatea sa, Despot a poruncit pentru încoronare confecționarea unei noi coroane (Hurmuzaki, II¹, p. 425; *Călători străini*, II, p. 174). De fapt, după mărturia lui Johann Sommer, el s-a îngrijit ca ambele coroane „*să fie făcute din aur pur*“, folosind una din ele și la ceremonia Bobotezei (6 ianuarie 1562 sau 1563) (*Viața lui Iacob Despot*, p. 50–51; descrierea acestei ceremonii în *Elegia IV*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 54–55).

Se pare că la ceremonia încoronării din 24 aprilie 1562 Despot a utilizat nu numai nouă coroană, ci și diadema, deoarece în *Elegia III La încoronarea lui Despot*, Johann Sommer afirmă: „*Această diademă (diadema) îți încinge pletele regești // Și o coroană (corona) frumoasă îți împodobește capul măreț, // Coroană nefolosită mai înainte...*“

Același autor descrie și o altă parte a ceremoniei, necunoscută altfel, oferirea de daruri de tot felul de către supuși, pe drumul călare al domnului până la biserica încoronării (Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *op. cit.*, p. 48–51), făcând chiar și o sumară referire la înfățișarea coroanei (*ibidem*, p. 50–51), a cărei reprezentare, cu cinci fleuroane (coroană regală, ca a tuturor voievozilor români, căci o altă coroană voievodală sau domnească nu există!), o cunoaștem din reprezentările de pe monedele sale bătute în 1562 și 1563 (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 47, fig. 16, p. 56, fig. 18).

De altfel, Despot a folosit simbolul coroanei, mai bine-zis a regizat o viziune a îngerilor cu trei coroane din camera sa de dormit, pentru a-și convinge supușii asupra hărăzirii sale mistice la o „*triplă domnie*“, în cele trei Țări Române (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 50–53), care însă nu a avut efectul scontat, și numai în vremea noastră asupra acestei teme s-au emis tot felul de păreri exagerate (cf. Adina Berciu, *O încercare de unificare a celor trei țări române în timpul domniei lui Despot vodă, 1561–1563*, în „Buridava“, Râmnicu Vâlcea, II (1976), p. 51–54), deși, desigur, Despot și-ar fi dorit să aducă, într-un fel sau altul, cele trei Țări Române sub stăpânirea sa (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a II-a, p. 64; N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII (1936), p. 257; Adolf Armbruster, *Jacobus Heraclides Despota und der Romanitäts- und Einheitsgedanke der Rumänen*, în „RRH“, X (1971), nr. 2, p. 257–265; idem, *Romanitatea românilor*, București, 1972, p. 96; Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 148–149).

În ciuda planurilor sale fanteziste de luptă antiotomană, menite, cum am văzut, să-i atragă doar ajutorul Habsburgilor pentru dobândirea domniei, și a relațiilor bune cu aceștia (cf. îndeosebi Manfred Stoy, *Jakob Basilikos Heraclides (Despot Vodă), Fürst des Moldova 1561–1563 und die Habsburger*, în „Mitteilungen der Institus für Österreichische Geschichtsforschung“, 100 Bd., nr. 1–4, p. 305–327), care îl socoteau omul lor, deși îi cunoșteau, prin agenții lor de la Constantinopol, toate legăturile cu Poarta, el neascunzându-și, de altfel, față de imperiali jocul său dublu, în care însă înclina de partea lor (*Călători străini*, II, p. 148, 157), în pofida atenției pe care a acordat-o mercenarilor săi (Constantin Rezachevici, *Mercenarii în oștile românești în Evul Mediu*, în „RdI“, XXXIV (1981), nr. 1, p. 16–17), socotiți „*un nou fel de oaste*“ (*Călători străini*, II, p. 209), la a căror instruire a participat personal (*ibidem*, p. 176, 249, 264–265, 307), Despot a dus o politică externă pragmatică

și realistă, de bună înțelegere cu vecinii. Dintre aceștia doar Ioan Sigismund Zápolya din Transilvania nu îl agreea, ca om al Habsburgilor, pârându-l mereu la Constantinopol, unde-i cerea înlocuirea cu Lăpușneanu și chiar omorârea (A. Veress, *Documente*, I, p. 216, 226–231, 233–235, 237–238; *Călători străini*, II, p. 247). Înțelegerea cu vecinii o vedea însă realizată doar în folosul său (cf. Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 175), în primul rând cu Poarta (la 6 iunie 1562, agentul imperial I. Belsius nota: „*este chiar teamă ca Turcul să reverse asupra lui toată favoarea*“, *Călători străini*, II, p. 177) și chiar cu Coroana polonă (cf. Gheorghe Pungă, *Contribuții la istoria relațiilor Țării Moldovei cu Polonia în vremea lui Despot vodă*, în „AȘUI“, S. III, Istorie, XXXII (1986), p. 13–20; Veniamin Ciobanu, *Vasalitate-suzeranitate în raporturile româno-polone din deceniile șase și șapte ale secolului XVI: interpretare juridică și practică politică* (I), în „AIIAI“, XXII² (1985), p. 418–420; (II), în *idem*, XXIII¹ (1986), p. 131–134; *idem*, *Țările Române în raporturile politice polono-habsburgo-otomane din deceniile 6–7 ale secolului al XVI-lea*, în *Românii în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 91–98; Bolesław Kudelka, *Jakób Heraclides Despotu samozwancy hospodar mołdawski wobec Polski i Austrii* (Iacob Heraclid Despot autointitulat domn al Moldovei față de Polonia și Austria), în „Kwartalnik Historyczny“, Liov, XXVI (1912), p. 19–53).

Din exterior, nimic nu amenința cu adevărat serios stăpânirea lui Despot.

- 3 Pierderea domniei și a vieții, la 9 noiembrie 1563, de către aventurierul grec s-a datorat în primul rând unor cauze interne. Despot n-a înțeles realitățile din Moldova, acestea fiind mereu în contradicție cu planurile sale, unele generoase chiar (în domeniul învățământului, al justiției, al asanării morale la toate nivelurile sociale etc.). Dacă pe plan extern multivalențele sale pot fi socotite diplomație, pe plan intern ele au stârnit neînțelegeri și nemulțumiri, răscoale și, în final, complotul boieresc care îl va răsturna.

Inițial, în proclamația către boieri de la începutul domniei el s-a declarat „*domn ereditar*“ (Hurmuzaki, II¹, p. 416), pentru ca apoi, la 15 ianuarie 1563, să declare pe Albert Łaski succesorul său la domnie (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 223–224). În ciuda promisiunilor făcute lui Francisc Zay, comandantul Cașoviei, nu i-a dat nimic din cele făgăduite pentru ajutorul dat la ocuparea domniei (cf. Hurmuzaki, II⁵, p. 473, 497–498; A. Veress, *Documente*, I, p. 241–242; *Călători străini*, II, p. 226–227). Abia în vara anului 1563 a trimis, prin Polonia, nu mai puțin de 1 425 de vite, pentru acoperirea datoriei de 16 500 de florini, care, după moartea sa, au fost însă oprite la Sniatyn (Hurmuzaki, II⁵, p. 538–542, 544–556, 560–566, 569–576, 579–580).

Nici Albert Łaski nu și-a văzut cele 10 000 de galbeni cu care a finanțat expediția lui Despot pentru ocuparea domniei, în schimbul căroră, în cele din urmă, a primit cetatea Hotin (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*,

p. 36–41; Anton Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 140–141). Despot a pierdut astfel un sprijin important. Ba mai mult chiar, căci Albert Łaski, după ce, se zice, că l-ar fi acuzat pe Despot la sultan de legături cu imperialii, nemulțumit, a plecat la Liov, și în cele din urmă, întâlnindu-se cu Dimitrie Wiśniowiecki, un mai vechi pretendent la domnia Moldovei, cum vom vedea, cu prilejul seimului de la Piotrików (30 noiembrie 1562–25 martie 1563), i-a propus să-l ajute pentru înlocuirea lui Despot, cei doi încheind o alianță în acest sens (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 180; Damian P. Bogdan, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, în „RA“, LIV (1977), nr. 4, p. 443; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 40–41; *Călători străini*, II, p. 215, 247; Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 28–29).

De fapt, Hotinul era aducător de venituri, din pricina iarmarocului mutat nu demult aici (N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, în *Opere economice*, București, 1982, p. 543), dar asta nu l-a îmbunat pe Łaski, a cărui dușmănie împotriva lui Despot a crescut mereu (A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 65), atingând apogeul după ce acesta i-a retras stăpânirea cetății, ocupând-o, la 14 ianuarie 1563, iar Łaski i-a pretins restituirea a 80 000 de galbeni (*Călători străini*, II, p. 215; A. Veress, *Documente*, I, p. 242; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 42–43; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 152–153).

Ceea ce a nemulțumit însă cel mai mult pe plan intern a fost politica religioasă a lui Despot. Zadarnic s-a încoronat el în rit ortodox, cum am văzut, și a participat, încoronat, la sărbători religioase specific românești (Boboteaza, cf. Johann Sommer, *Elegia IV*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 55–61; Martin Literatul, în *Călători străini*, II, p. 227–228), moldovenii i-au înțeles curând jocul dublu. Nu doar Grigore Ureche, care îl vedea: „*cuvios și aieva pravoslavnic, iară la taină eretic și avea sfetnici de ai săi, de o lege cu dânsul*“ (*Letopisețul*, p. 175), l-a înfierat, dar contemporanul Azarie care a consemnat lista completă a nemulțumirilor interne împotriva sa: „*a aruncat asupra oamenilor dări grele și nu se îndura de cei săraci și ura datinele creștine ortodoxe, a adus cu sine sfetnici de altă credință, luterani, urâți de Dumnezeu, căci și el însuși era de aceeași credință cu ei. Pe călugări și mănăstirile nu le iubia, a adunat la dânsul, înșelătorul, vasele de argint și de aur și pietrele scumpe și împodobite cu mărgăritare ale sfintelor icoane din toate mănăstirile și s-a împodobit cu ele*“ (*Cronicile slavo-române*, p. 132, 143. Cf. și Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot*, p. 34–35, 46–49; Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 142–153; Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-vodă cu capii reformațiunii*, p. 42–52; Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 29–33, care observă că Despot s-a menținut în Moldova atâta vreme cât n-a trecut la realizarea adevăratului său scop: înfăptuirea reformei religioase, de la schimbarea moravurilor, a interzicerii divorțurilor, până la introducerea unitarismului). De

altfel, încă din prima lună de domnie Despot s-a apucat să cheme în Moldova pe reformații din Franța, Spania, Germania, Polonia și alte țări ale Europei, neținând seama de părerea autohtonilor ortodocși (A. Veress, *Documente*, I, p. 201–202; Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei*, p. 74–75. Cf. și idem, *Diaconul sârb Dimitrie și penetrația Reformei în Moldova*, în „Rsl”, XV (1967), p. 211–218; Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova Despot-vodă*, p. 102–106).

Fiscalitatea apăsătoare, darea neobișnuită de un galben pe cap de familie pentru plata mercenarilor, a provocat la începutul anului 1563 o mișcare de protest a țăranimii [Johann Sommer, *op. cit.*, p. 56–61; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 142–143, 148–149; E. D. Tappe, *Documents*, p. 36; *Călători străini*, II, p. 264; Al. Grecu (P.P. Panaitescu), *Răscoala țăranilor din Moldova în anii 1563–1564*, în „Studii”, VI (1953), nr. 2, p. 201–213]. În ochii boierimii „purtarea sa l-a făcut odios”, după cum nota o cronică a Moldovei pe care am descoperit-o în Polonia [*Cronica Moldovei în sec. XIII — începutul secolului XVII (Cronica inedită de la Cracovia)*, ed. Constantin Rezachevici (în pregătire pentru tipar)], și după câteva încercări de a curma viața lui Despot (Johann Sommer, *Elegia XI, Despre atentate contra lui Despot*, în Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 96–101), urmate de represiuni (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 292), boierii se orientează spre înlăturarea lui Despot pe calea complotului.

Cum singurul sprijin efectiv al lui Despot erau mercenarii străini, cu care își cucerise domnia, al căror număr fusese însă ulterior redus din porunca sultanului (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 34–37; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 142–143; A. Veress, *Documente*, I, p. 207; *Călători străini*, II, p. 227); iar apoi, treptat, din lipsa banilor (*Călători străini*, II, p. 216), prima grijă a complotiștilor a fost de a-i înlătura pe aceștia cel puțin în parte.

Conjunctura era favorabilă. După ocuparea cetății Hotin de către Despot, la 14 ianuarie 1563, cum am văzut, Albert Łaski, neluând în seamă cererile de împăcare ale acestuia, a mobilizat pe față o oaste la nord de Nistru, făcând „să răsunе goarنے prin toată Polonia”, în vederea înlocuirii lui Despot cu aliatul său, Dimitrie Wiśniowiecki, „care orice <isprăvi> pornește, apoi le și duce la capăt cu toată vitejia”, cum îl aprecia I. Belsius, la 4 februarie 1563 (*Călători străini*, II, p. 215–216; N. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, în „RI”, II (1916), nr. 7–9, p. 131), scopul celor doi fiind cunoscut la 30 martie chiar lui Ferdinand I la Innsbruck (A. Veress, *Documente*, I, p. 243). Cât despre Despot, acesta se pregătea să-i înfrunte încă de la sfârșitul lui ianuarie și începutul lui februarie 1563 (*Călători străini*, II, p. 215, 247–249; Hurmuzaki, II¹, p. 458), când însă intervenția în Moldova a celor doi a fost amânată.

Pretendentul Dimitrie Wiśniowiecki, cneaz (= principe) lituan dintr-o ilustră și bogată familie de magnati, cu herb (stemă) propriu, descinzând din

neamul domnesc lituan al Gedyminilor, din care proveneau și Jagiellonii, înrudit deci cu regele Sigismund II August, ceea ce ar putea explica, poate, slăbiciunea acestuia pentru el, era în fapt un aventurier (adică un „viteaz”, după concepția lui N. Iorga), dintr-o speță doar puțin diferită de cea a lui Despot. Erou național în Ucraina, unde e cunoscut mai ales sub porecla populară de „Baida” (Cântărețul), ca organizator al căzăcimii zaporojene, întemeietor, pe la 1553–1554, a taberei din Sici, de „la Pragurile” (*za Poroje*) Niprului, controversat în istoriografia din Polonia, pentru cariera sa aventuroasă, și aproape necunoscut în cea din România (pentru istoriografia din aceste țări referitoare la el, cf. Constantin Rezachevici, *Principii Dimitrie Wiśniowiecki și Mihail Korybut Wiśniowiecki și înrudirile lor cu Bogdăneștii și Movileștii. Lămurirea unor confuzii istorice*, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 314), Dimitrie Wiśniowiecki pretindea a fi înrudit cu neamul domnesc din Moldova, de unde și aspirația sa la tronul acesteia.

Nu știm cât l-au crezut contemporanii săi, doar un oarecare Stanislav Boianowski îi scria ducelui Albert al Prusiei, din Cracovia, la 28 mai 1549, așadar mult înainte de pretendența lui Despot, că Dimitrie „este din marea familie a Despoților; voievodul Valahiei sau Moldovei (Iliș Rareș — n.a.) îi este văr; e născut din sora tatălui său” (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 68–69), în vreme ce Antonio Maria Graziani, mai aproape de realitate, arăta că avea doar „oarecare legătură de rudenie” cu moldovenii, bazându-și efectiv pretențiile la domnie mai ales pe faptul că era de rit ortodox și atrăsese o seamă de boieri moldoveni de partea sa (*Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 154–155). Cert este că istoricii români, în frunte cu N. Iorga, și după ei cei poloni, s-au lăsat înșelați și l-au declarat, fără să stea prea mult pe gânduri, nepot al lui Ștefan cel Mare! Aceasta pentru că B.P. Hasdeu arătase că un Teodor (Bogdan) Wiśniowiecki se căsătorise, într-adevăr, cu o fiică a lui Ștefan cel Mare, fără însă să arate care era legătura de rudenie între Teodor și Dimitrie Wiśniowiecki (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 316).

Astfel a devenit acesta din urmă nepotul lui Ștefan cel Mare, ceea ce el însuși, la drept vorbind, nu a afirmat niciodată (!). Și așa a rămas până astăzi în istoriografia polonă, ucraineană și cea română, cu tot felul de „precizări” eronate, care încearcă să fixeze relația sa de rudenie cu neamul domnesc din Moldova (*ibidem*, p. 316–317; ulterior, la istoriografia citată se adaugă și Magdalena Łászló-Kuściuk, *Exotica limitrofă. Studii comparate româno-ucrainiene*, București, 1997, p. 65–66).

În realitate, am arătat, încă din 1995–1996, că nu a existat nici o legătură de rudenie de sânge între acesta din urmă și organizatorul căzăcimii zaporojene. Subliniez aceasta din nou pentru a fi receptată în istoriografia problemei. Așa-zisa înrudire a lui Dimitrie Wiśniowiecki cu neamul Bogdăneștilor era de o factură asemănătoare cu cea pretinsă de Despot, și se baza pe același element

comun: *despinele* (= fiice de despot) sârboace din familia lui Petru Rareș și cea a tatălui lui Dimitrie Wiśniowiecki.

Pe scurt, *legătura indirectă (nu descendența de sânge!)* a lui Dimitrie cu neamul domnesc din Moldova era următoarea: mama sa *vitregă* (!) Magdalena Despotovna, fiica despotului sârb Ivaniș Berislav și a Elenei Iacșici, a doua soție a tatălui său, Ivan Wiśniowiecki, a fost soră vitregă, doar după mamă, a Elenei Ecaterina, fiica despotului Iovan Brancovici, ultima soție a lui Petru Rareș. Cum însă Dimitrie Wiśniowiecki era fiul Nastasiei Olizarowicz, întâia soție a tatălui său, moartă în 1536, evident că el nu se înrudea direct cu soția lui Petru Rareș și nici cu fiii acesteia (bibliografia genealogică la Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 319, și tabel în anexă). E adevărat că unchiul său dinspre tată Teodor (Fiodor, Bogdan) Wiśniowiecki, de Vladimir în Volânia, s-a căsătorit foarte probabil cu o fiică a lui Ștefan cel Mare, Maria (Cneajna), dar din această legătură măcar nu au rezultat urmași (*ibidem*, p. 320), astfel că Dimitrie Wiśniowiecki nu numai că nu era un descendent al marelui Ștefan, dar legătura de alianță indirectă și foarte depărtată cu Bogdăneștii nu-i dădea nici un drept la domnie. În plus, acesta nici nu se transmitea prin femei, și am văzut că însuși Despot a renunțat, ca pretendent, la așa-zisa sa rudenie cu Ruxandra, fiica Elenei Ecaterina Brancovici, plâsmuindu-și un tată, chipurile moldovean.

În fapt, profitând de aventuroasa sa pretendență, Albert Łaski l-a folosit pe Dimitrie Wiśniowiecki ca aliat împotriva lui Despot, iar Tomșa și boierii complotiști au căutat să împiedice această alianță.

Pretendența lui Dimitrie Wiśniowiecki era însă mai veche. În cursul unei cariere militare de anvergură internațională, începută pe la 1550, în timpul căreia a slujit pe rând, pe regele Poloniei, pe sultan și țarul moscovit, adesea unul împotriva celuilalt, iertat de regele Poloniei, la care a revenit în cele din urmă, dar dușmănit până la moarte de Suleiman Magnificul (*ibidem*, p. 314), cneazul lituan, a cărui faimă de oștean și comandant era însă unanim apreciată în vremea sa (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 40–41; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 154–155; I. Belsius, în *Călători străini*, II, p. 215), și-a vădit pretențiile la tronul Moldovei încă din 1560, stârnind teama lui Alexandru Lăpușeanu, care a cerut ajutorul Porții în octombrie 1560 și în ianuarie 1561 (Hurmuzaki, II¹, p. 363; A. Veress, *Documente*, I, p. 188, 192). O primă încercare a sa, în septembrie 1561, cu 700 de călăreți din Rusia Roșie, a fost înfrântă de sangeacul de Silistra (A. Veress, *op. cit.*, p. 198), iar o a doua, care trebuia să aibă loc în februarie 1563, împreună cu Albert Łaski, ca represalii pentru alungarea garnizoanei celui din urmă de la Hotin, cum am văzut, a fost doar amânată.

Înainte de 3 iunie 1563, Dimitrie Wiśniowiecki și-a pus din nou, pentru a treia oară, trupele în mișcare spre Moldova, stârnind aici tulburare, neținând seama de interdicția regelui Poloniei (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 207–208). Aflând, se pare, despre intenția boierilor complotiști de

a-l înlătura pe Despot, înlocuindu-l cu unul din rândul lor, s-a decis să intervină fără a mai aștepta ajutorul lui Albert Łaski (care întârzia, trimițând în Italia pentru angajarea a 300 de archebuzieri călări), intrând cu 4 000 de oameni în nordul Moldovei. În aceste condiții, cum Despot era tocmai preocupat de pregătirea căsătoriei cu Cristina, fiica influentului senator reformat, Martin Zborowski, castelanul Cracoviei, care pornise și el spre Moldova, alt prilej de nemulțumire internă, boierii complotiști au decis să acționeze, începând, cum am amintit, prin înlăturarea cel puțin a unei părți din garda de mercenari a domnului (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 154–159).

Evenimentele s-au petrecut după 15 iulie 1563, când la Poartă a sosit solul lui Despot cu tributul (Hurmuzaki, II¹, p. 475–476), deci acesta era încă liniștit în scaun în prima jumătate a lunii, și înainte de 8 august, când a izbucnit deschis răscoala împotriva sa (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 160–161), desigur, la sfârșitul lui iulie și începutul lui august 1563.

Complotiștii, în frunte cu Ion Moțoc, primul sfetnic al domnului, Drăghici Spancioc, mare vornic, și „hatmanul” Toma Barnovschi l-au trimis pe Tomșa, boier de rangul al doilea, care făcea parte și el din complot, la Despot, pentru a-i încredința mercenarii săi, „*nemți, unguri, spanioli, leși și alții*”, cu care să facă față pe rând tătarilor, chemați chipurile de Dimitrie Wiśniowiecki, și trupelor acestuia, până la mobilizarea oștii de țară. Despot, sfătuit de Moțoc, a acceptat, păstrând lângă el doar o parte din lefegii pedestri, și astfel, la începutul lui august 1563, când oastea condusă de „hatmanul” (de fapt portarul) Tomșa a trecut Prutul pe la Frățileni, poposind lângă râul Ciuhru (Ciuhur), la satul Săpoteni, chipurile în întâmpinarea inexistenților tătari, cei 300 de mercenari străini, care tocmai se alipiseră oștii de țară, au fost atacați prin surprindere și uciși până la unul de către moldovenii credincioși lui Tomșa și boierilor răzvrățiți, echipați, la inițiativa lui I. Moțoc, cu straie și arme tătarești (Christian Schesaeus, *Ruinele Panonice*, în Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 166–169).

Faptul a avut loc la 8 august 1563, zi în care a început și asediul cetății Suceava, de către cei „*cărora li s-a dat această sarcină*” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 143–144; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 66–69; idem, *Elegia XIII*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *op. cit.*, p. 108–111; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 158–165; Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 181–184; letopiseșul lituanian, la Damian P. Bogdan, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, p. 443, versiune diferită a uciderii mercenarilor, după Alexandru Gwagnin, *Kronika Sarmacji europejskiej* (Cronica Sarmăției europene), în traducerea lui Martin Paszkowski, Cracovia, 1611, p. 130), cetate în care Despot s-a refugiat în grabă, la sfatul doctorului Dionisie din Avalos (care îi vorbise de ajutorul pe care i-l putea da Albert Łaski), de la curtea domnească aflată în oraș (Adolf Armbruster, *O relatare inedită a morții lui*

Despot vodă, în „SMIM“, VII (1974), p. 325), la aflarea veștii despre măcelărirea călăreților din garda sa. De aici, prin scrisori, a încercat zadarnic să încheie pace cu Dimitrie Wiśniowiecki și cu Albert Łaski (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 182).

A doua zi, 9 august 1563, în tabăra de la Săpoteni, sfatul boierilor a ales domn pe Tomșa, schimbându-i numele în cel domnesc de Ștefan, după care oastea condusă de acesta s-a deplasat la Suceava (*ibidem*, p. 184; cf. și *infra*), participând și ea din 11 august la asediul lui Despot (*Vita Despothi principis Moldaviae*, ed. Constantin Marinescu, *À propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclides récemment découverte*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, Cluj, 1938, p. 417).

Momentul următor, după începerea asediului lui Despot la Suceava, l-a reprezentat episodul înfrângerii și capturării pretendentului Dimitrie Wiśniowiecki de către Ștefan vodă Tomșa și boierii săi (cf. *infra*), care a avut loc după alegerea acestuia din urmă (9 august) și înainte de 13 septembrie 1563, când nefericitul pretendent capturat de moldoveni și trimis sultanului ajunsese deja, legat, la Constantinopol, așteptându-și execuția (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 18–19; VIII, p. 94–95; XI, p. 61), foarte probabil la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie 1563, deoarece la Poartă, unde știrile din Moldova ajungeau cam în cinci zile, la 30 august 1563 nu se știa încă nimic despre Wiśniowiecki (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 18).

Asediul cetății Suceava a durat trei luni, între 8 august și 9 noiembrie 1563, când Despot s-a predat, ieșind din fortăreață (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 85), deși se pare că operațiile militare propriu-zise au încetat încă de la 5 noiembrie (*Vita Despothi principis Moldaviae*, loc. cit.).

Mărturiile celor asediați, mercenarii lui Despot, îndeosebi unguri (între care și români din Transilvania), dar și germani, italieni și chiar greci, și ale altor contemporani zugrăvesc destul de amănunțit dramaticul asediu, la nivelul oricărei operațiuni de acest fel din Europa Centrală sau Apuseană, asupra căruia însă nu e cazul de a insista aici (cf. pentru amănunte: Johann Sommer, *op. cit.*, p. 80–85; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 164–165, 176–179; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 186; Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVII-lea*, Dej, 1928, p. 184–197; *Călători străini*, II, p. 302–308; Adolf Armbruster, *O relatare inedită a morții lui Despot vodă*, p. 324–329). Contemporanul Azarie, deși călugăr, sintetizează competent, desigur, după un martor ocular, desfășurarea asediului, a cărui amploare a crescut după înfrângerea lui Dimitrie Wiśniowiecki, la începutul lui septembrie 1563, când oștenii lui Ștefan Tomșa „iarăși s-au întors împotriva celor închiși în cetate și aprinși de răvnă au înconjurat cetatea și o bătură cu tot felul de măestrii. Au săpat șanțuri și tunele și au făcut un drum tainic și au ajuns până la porți și au așezat armele cele grele și aruncătoare de foc, adică puști, și au

început să bată în cetate cu tot felul de măestrii. Însă nu au dobândit nimic [...] Și erau sunete și strigăte dinăuntru și din afară și când erau bătuți, când băteau ei, și a fost război ziua și noaptea și vărsare de sânge și pieire de ostași, timp de patru (corect trei — n.a.) luni“ (*Cronicle slavo-române*, p. 133, 144. Cf. și *Cronica moldo-polonă*, în *idem*, p. 175, 185).

În urma cererii lui Ștefan Tomșa, al cărui sol se întorcea în Moldova la 21 august 1563 (Hurmuzaki, XV¹, p. 583), Ioan Sigismund Zápolya a mobilizat trupe, îndeosebi secuiești și bistrițene, trimițându-le, după 4 septembrie, sub conducerea lui L. Radek și Fr. Nyakaző, în sprijinul asediatorilor (*ibidem*, p. 583–584. Cf. și Johann Sommer, *op. cit.*, p. 74–75; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 178–181). La o ieșire a celor asediați din 18 octombrie 1563 a fost împușcat Toma Barnovschi, unul din principalii dregători ai lui Ștefan Tomșa (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 80–81; Ilie Minea, *Sfântul domniei lui Despot vodă*, în „CI“, V–VII (1929–1931), p. 352).

Deși Despot s-ar fi putut apăra în Suceava încă multă vreme, căci adunase în cetate o mare cantitate de grâu și alte provizii, dispunea de caii călărimii și chiar își sporise garnizoana cu 500 de călăreți unguri și greci, în vremea când oastea lui Tomșa, ocupată în conflictul cu Dimitrie Wiśniowiecki, slăbise asediul (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 176–177; *Călători străini*, II, p. 308), deși, făcându-i mari promisiuni, obținuse ajutorul lui Albert Łaski, care, cu cei 4 000 de oșteni cu care ar fi trebuit să-l sprijine pe Wiśniowiecki pornise, la începutul lui noiembrie 1563, de la Camenița spre Suceava (*ibidem*, p. 174–177; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 82–85), el a fost nevoit, în cele din urmă, să accepte predarea, impusă chiar de mercenarii săi.

Trădarea și revolta acestora s-au datorat îndemnurilor comandantului lor, Martin Farkaș, loțiitorul lui Despot în cetate, câștigat în taină de Ștefan Tomșa și de comandantii oștii ardelene trimisă în sprijinul asediatorilor de Ioan Sigismund Zápolya, cu promisiunea că el și oamenii săi vor putea părăsi cetatea cu toate averile jefuite ale lui Despot, și faptului că acesta din urmă, nemulțumit de tratativele căpitanului Petru Dévay cu inamicii, a acceptat ca acesta să fie asasinat pe ascuns și înlocuit de Martin Farkaș, inițiatorul omorului, acoperindu-l chiar, ceea ce a provocat revolta deschisă a mercenarilor unguri, abil întreținută în secret de Farkaș.

Zadarnic s-a rugat Despot, și în genunchi, de lefegii unguri, să mai aștepte câteva zile, până la sosirea oștii de ajutor a lui Łaski, nu i s-a îngăduit nici măcar să fugă noaptea peste zidul cetății, sau printr-o deschizătură, fiind practic arestat în camera sa din fortăreața interioară, deoarece înțelegerea lui Martin Farkaș cu Ștefan Tomșa prevedea predarea sa și a 12 dintre boierii săi noului domn. Înțelegând că soarta îi era pecetluită, și, în cele din urmă, temându-se tare că va fi torturat și executat în chinuri (Despot știa că, nefiind din neamul domnesc, nu avea dreptul la decapitare!), a cerut de mai multe ori să i se ia viața

cu propria sabie, scoțându-și chiar gulerul pentru a facilita tăierea capului, mai bine decât să fie predat adversarului său (Hurmuzaki, II¹, p. 481–482; Victor Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, p. 185–197; *Călători străini*, II, p. 302–308; Adolf Armbruster, *O relatare inedită a morții lui Despot vodă*, p. 235–236, 237–238; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 80–83; idem, *Elegia XV*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 122–131; Christian Schesaeus, *Ruinele Panonice*, în *idem*, p. 170–179; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 180–183; Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 133, 145; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 186).

A urmat predarea și executarea lui Despot. Asupra zilei când au avut loc acestea, istoriografia problemei nu s-a pus nici până acum de acord. Se indică de obicei ziua de 5 noiembrie 1563, pornindu-se de la afirmațiile cu autoritate ale lui A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 71) și N. Iorga (*Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 66), în ale căror izvoare citate nu se arată, în realitate, această dată, sau chiar cea de 6 noiembrie, fără indicarea vreunei surse (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 294), care este, desigur, raportul atribuit lui Antonio Maria Graziani, către papă, publicat de N. Iorga (*Nouveaux matériaux*, p. 18).

Ilie Minea a propus mai întâi data de 8 noiembrie 1563, pornind de la relatarea târzie a lui N. Isthvanfi, după care moartea lui Despot ar fi avut loc cu trei zile înainte de sărbătoarea Sfântului Martin (11 noiembrie) (*Sfârșitul domniei lui Despot vodă*, p. 351–352). Ulterior s-a oprit asupra datei de 25 noiembrie 1563, preluată din cronica contemporană a brașoveanului H. Ostermayer (*Data morții lui Ion Vasilic Despot vodă*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 230), dată și ea acceptată după semnalarea sa în istoriografia românească.

În realitate, data exactă a predării și morții lui Despot a fost „9 noiembrie a anului <15>63” (*nonis novembris anni sexagesimi tertii*), consemnată de Johann Sommer, un credincios al celui ucis, care în acel moment se afla ascuns la Cotnari (*Viața lui Iacob Despot*, p. 84–85), în chip ciudat trecută cu vederea în literatura istorică a problemei, uneori înlocuită cu data de 8 noiembrie 1563 (cf. Coloman Szentmártoni, *Despot vodă și ungurii*, p. 41).

Ziua de 5 noiembrie 1563 apare într-o biografie a lui Despot aflată la Perugia și atribuită de ultimul editor, Constantin Marinescu, lui Alexandru Guagnini (*Gwagnin*) (*Vita Despothi principis Moldaviae*, p. 417), dar este arătată ca cea de sfârșit a asediului, după care Despot a fost trădat; am presupus, așadar, mai sus, că este data la care au încetat practic operațiunile militare.

Cât despre cea de 25 noiembrie 1563, indicată de Hieronimus Ostermayer (în *Quellen*, V, p. 139), aceasta trebuie să fi fost mai degrabă cea la care știrea morții lui Despot a ajuns la Brașov, consemnată astfel de amintitul cronicar (tot astfel, sub data de 19 octombrie 1563, a înregistrat cererea lui Despot către brașoveni pentru pulbere și ghiulele [*Quellen*, V, p. 139], care nu este cea a

trimiterii solicitării de la Suceava). De altfel, la Constantinopol, De Petremol, ambasadorul Franței, consemna la 19 noiembrie un zvon despre uciderea lui Despot (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 19), la zece zile după eveniment, la Cracovia se înregistra chiar, la 26 noiembrie, o știre mai veche, venită de la Liov, despre moartea lui Despot (E.D. Tappe, *Documents*, p. 36), iar bailul venețian de la Poartă raporta, la 29 noiembrie, aflarea, înaintea acestei date, a știrii sigure despre decapitarea lui Despot (Hurmuzaki, VIII, p. 97). Această informație n-ar fi putut ajunge din locuri atât de depărtate, la Poartă, a doua zi, sau în cele următoare, dacă Despot ar fi fost ucis la 25 a lunii, ca să nu mai vorbim despre cea din Liov și Cracovia.

În privința datei de 5 decembrie 1563, ca zi a predării și morții lui Despot, care apare într-o lucrare mult utilizată în istoriografia perioadei (Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikos Heraclides zis Despot-vodă cu capii reformațiunii*, p. 53), ea este fără îndoială rezultatul unei inadvertențe.

În ciuda informațiilor păstrate, nici împrejurările sfârșitului lui Despot nu s-au bucurat până acum de o reconstituire exactă, de obicei moartea sa fiind atribuită loviturii de buzdugan a lui Ștefan Tomșa, urmată de tăierea capului și ciopărtirea trupului de către oștenii moldoveni ai acestuia.

Neprimind ajutor de la Albert Łaski și nici de la imperiali, care se mișcau greu (doar Francisc Zay i-a trimis de la Cașovia fier și aramă, reținute însă în Polonia de voievodul Rusiei Roșii, Hurmuzaki, II⁵, p. 575), Despot a acceptat predarea impusă de Martin Farkaș și lefegiii săi, în urma tratatelor cu Ștefan Tomșa I și cu L. Radek, comandantul oștii ardelene rămasă (celălalt, Fr. Nyakaző, se retrăsese în Transilvania înainte de 26 octombrie 1563, Hurmuzaki, XV¹, p. 587–588). În ajun, pe 8 noiembrie 1563, el s-a rugat încă o dată, în genunchi, să i se mai acorde măcar trei zile până la sosirea lui Albert Łaski, dar Martin Farkaș a rămas neclintit, promițându-i însă că va fi luat în primire de ceașul sultanului (Victor Motogna, *op. cit.*, p. 191, 196; cf. și Johann Sommer, *op. cit.*, p. 82–83), sultan despre care, însă, nici unul, nici altul, nu știa că încă de la 24 octombrie 1563 numise din nou în domnie pe Alexandru Lăpușneanu (cf. *infra*).

După aceea, în dormitorul său, Despot a primit pe mercenarii italieni și greci, purtând însă echipament unguresc, răsplătindu-le credința cu inelele și pietrele prețioase pe care le avea asupra sa, și îngăduindu-le să ia orice din averea sa (după *Letopisețul lituanian*, le-ar fi împărțit bucăți din coroana sa de aur tăiată, Damian P. Bogdan, *Știri noi despre români în cronici publicate la Moscova*, p. 444). A rămas apoi, plângând și rugându-se lui Dumnezeu întreaga noapte de 8/9 noiembrie 1563.

A doua zi (9 noiembrie) în zori, în sala vecină, a încercat din nou să-i facă pe lefegii transilvăneni, care îl păzeau, să amâne predarea opt zile, după care îi va dezlega de jurământul de credință, sau măcar, îngenuchind și dezgolindu-și

gâtul, să-l omoare, pentru a nu fi apoi batjocorit și executat în chinuri. Nereușind să-i înduplece, s-a retras din nou în dormitor (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot*, p. 184–189).

În primele ore ale dimineții, s-a împărtășit în biserica ortodoxă a cetății, „*ca un bun creștin*” (după cum i-a mărturisit ulterior lui Antonio Maria Graziani, medicul grec, deci ortodox, Dionisie din Avalos, care se afla pe lângă Despot, acesta, respingând „*toate sectele noi*”, a revenit la credința strămoșilor, așadar la ortodoxie, *ibidem*, p. 184–187), după care a cerut din nou un răgaz de 4–7 zile, sau să-i fie luată viața, mai bine decât să fie predat (*ibidem*, p. 186–189; *Călători străini*, II, p. 306).

Cum se apropia ora 12 din zi, sorocită predării, nefericitul Despot, la sfatul lui Martin Farkaș, și cu ajutorul mercenarilor acestuia, a fost „*îmbrăcat cu haine regești și purtând sceptrul în mână*”, și pregătit pentru a fi scos împreună cu mercenarii unguri, nu pe poarta principală, așa cum le făgăduise acestora Martin Farkaș, ci „*prin deschizătură*” (portită secundară) (*ibidem*, p. 188–189; *Călători străini*, II, p. 306; Victor Motogna, *op. cit.*, p. 191), cum se înțelesese acesta cu Ștefan Tomșa.

La orele 12 ale amiezii, în sunetul tobelor, călare pe un cal frumos, cu sceptrul de aur în mână și diadema sau coroana pe cap (Adolf Armbruster, *O relatare inedită a morții lui Despot vodă*, p. 326; T.G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, p. 48, 51), după ce a respins cererea din aceeași dimineață a lui Martin Farkaș de a disculpa pe mercenarii unguri printr-o scrisoare adresată principelui Ioan Sigismund Zápolya, Despot a ieșit prin „*deschizătură*” (*Călători străini*, II, *loc. cit.*; Victor Motogna, *loc. cit.*), cu steagul turcesc de investitură purtat înaintea sa, coborând panta abruptă a cetății (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 188–191), spre satul de atunci Areni (Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 187), fiind luat în primire de o parte de boierii de frunte ai lui Tomșa, iar de cealaltă de oștenii transilvăneni ai lui L. Radek, cu toții călări. A fost apoi condus la ceaușul turc, restituindu-i cu mâna sa steagul de investitură. Ceașul l-a cerut, după porunca sultanului, lui Ștefan Tomșa, lovindu-se însă de refuzul acestuia [Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 188–193. Un alt trimis al sultanului pare a fi sosit la trei zile după moartea lui Despot (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 19), cei doi fiind contopiți în comentariul din *Călători străini*, II, p. 388], în fapt, spre norocul său, căci Suleiman Magnificul îi rezerva moartea groaznică, în cângi, pe care o aplicase lui Dimitrie Wiśniowiecki (E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, II, Paris, 1850, p. 742).

Ajuns apoi lângă Ștefan Tomșa, care îl aștepta călare, i s-a poruncit să descalece, și venind pe jos lângă acesta, i-a cerut, nu prin cuvântarea elegantă pe care o pregătise (Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 326), ci simplu, să îngăduie mercenarilor săi să părăsească țara, iar el să se închidă într-o mănăstire (Johann

Sommer, *op. cit.*, p. 84–85; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 192–193). La auzul ultimei cereri „în jur au izbucnit strigăte de indignare, referitor la bisericile mănăstirești jefuite din porunca sa de sfintele odoare, iar Ștefan Tomșa, furios, numindu-l căine, tiran și acuzându-l de sacrilegiu, l-a lovit de două ori cu calul, și în vreme ce se ridica de la pământ l-a lovit de mai multe ori cu buzduganul în umăr, doborându-l din nou. Oștenii din preajmă s-au repezit asupra sa, rupându-i veșmintele domnești, și „*acoperindu-l mulțimea, cu multe rane i-au pătruns trupul*”. În cele din urmă, nefiind găsit un călău, Tomșa a poruncit unui tătar curier (probabil un lipcan) să-i taie capul, ceea ce acesta a și făcut pe dată, cu una sau mai multe lovituri de sabie (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 84–85; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 194–195; Christian Schesaeus, *Ruinele Panonice*, la Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 176–179; Azarie, în *Cronicle slavo-române*, p. 133, 145; *Cronica moldo-polonă*, în *idem*, p. 175, 185; Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 187). Decapitarea lui Despot ar fi avut loc „*pe podul Sucevei*”, după *Letopiseșul lituanian* (Damian P. Bogdan, *loc. cit.*), care preia de fapt datele din cronica lui Alexandru Gwagnin, unde însă se spune că Ștefan Tomșa și Moțoc: „*dându-l să fie atârnat de pod, au poruncit să-l taie*” (*Kronika Sarmacji europejskiej*, ed. 1611, p. 132).

Mercenarii lui Despot au fost închiși în trei case din Suceava și li s-au luat, cu excepția lui Martin Farkaș, toate obiectele jefuite de ei de la domnul pe care îl trădaseră (Victor Motogna, *op. cit.*, p. 192), unii fiind deposedați, din porunca lui Tomșa, la întoarcerea în Transilvania (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 200–201). Totuși, o parte au supraviețuit, fiind judecați în anul următor pentru trădarea lui Despot de către imperiali și senatul orașului Cașovia (*Călători străini*, II, p. 301; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 323). Unii pedestrași au fost însă tăiați, „*și i-au snopit, unora le-au tăiat urechile și nasurile*” (Grigore Ureche, *loc. cit.*).

Un astfel de soldat german, „*cu nasul și urechile tăiate*”, l-a întâlnit, sau a fost trimis anume, drept pildă, pe malul Siretului, nu prea departe de Suceava, pe Albert Łaski, cu oastea sa, care venea prea târziu în ajutorul lui Despot, relatându-i cele întâmplare (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 176–177; Damian P. Bogdan, *loc. cit.*; Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 337). Łaski nu s-ar fi grăbit nici acum să vină de la Camenița, dacă nu ar fi aflat că spre el se îndreaptă un trimis al regelui Poloniei, cu porunca de a nu interveni în Moldova, astfel că a trecut în grabă Nistrul, aflând, cum am văzut, doar la trei mile de Suceava, de soarta lui Despot (N. Iorga, *Nouveaux matériaux*, p. 19; *Călători străini*, II, p. 388).

Drept consecință, s-a retras în grabă spre Polonia, în a doua decadă a lui noiembrie 1563, sub protecția tabarei de care, urmat de o parte a oștii lui Ștefan Tomșa (cealaltă parte urmărind un timp mercenarii ardeleni), reușind cu greu

să scape de soarta lui Ioan Albert, la trecerea prin Codrul Cosminului (1497), purtând lupte grele la Prut cu călăreții moldoveni, care ajungându-l au ars orașul Sniatyn (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 200–207; *Călători străini*, II, p. 295, 298–299, 620–625; Damian P. Bogdan, *loc. cit.*; Alexandru Gwagnin, *op. cit.*, p. 132–133).

- 4 Trupul fără cap al lui Despot, „despuiat și ciopârțit de multe răni” (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 194–195), „învelit în giulgiu”, a fost dus „cu un cortegiu de rând” și îngropat în cimitirul Sucevei (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 84–85), într-un loc astăzi neidentificabil. De altfel, nu peste mult timp, rămășițele nefericitului aventurier, la căpătâiul cărora cineva pusese o cruce simplă, au fost dezgropate și, adunate într-un sac, au fost „spânzurate de un arbore înalt, pe unde atârna trupurile tâlharilor”, sau „într-o furcă”, din porunca răzbnătorului Alexandru Lăpușneanu, revenit în scaun (Christian Schesaeus, *op. cit.*, p. 178–179, care a și asistat la această execuție *post mortem*), împrôscând rămășițele cu „jignirea aprigă a unor ocări rușinoase” (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 90–91).

La cealaltă extremitate, cei care l-au prețuit în timpul vieții, protestanții, au consemnat moartea sa pe zidul bisericii parohiale din cetatea Brașovului și în matricola Universității din Wittenberg (Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-vodă cu capii reformațiunii*, p. 55).

Capul lui Despot a fost înfipt într-o luncie și purtat printre oșteni, pentru a fi văzut (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 176–177, 194–195). Ulterior, jupuit și umplut cu paie (pentru a putea fi conservat), a fost luat de trimisul turc, care se înapoia la Poartă, și înfipt într-un par în trăsura sa, unde l-a văzut astfel chiar Johann Sommer (*op. cit.*, p. 84–85). A ajuns însă la Constantinopol la 10 decembrie 1563, cu o solie din Moldova, care trei zile mai târziu l-a înfățișat în marele divan împărătesc (Hurmuzaki, II¹, p. 497), după care nu se mai știe nimic despre macabra rămășiță.

Nu are, așadar, nici un temei zvonul care a circulat în acea epocă despre trimiterea capului lui Despot în Transilvania, la Ioan Sigismund Zápolya (Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 337).

Dacă ar fi avut un mormânt, epitaful cel mai potrivit pentru acesta ar fi fost cugetarea lui Johann Sommer (*op. cit.*, p. 86–87) despre Despot ca voievod, nu ca aventurier, omul „în care poți, desigur, să lauzi mai mult decât să cerți”.

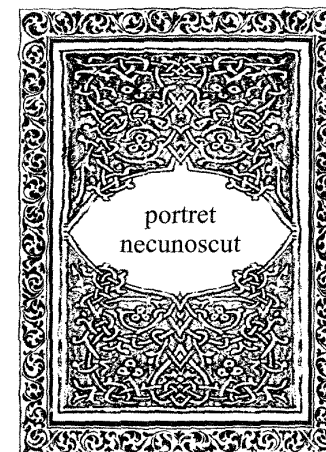

ȘTEFAN TOMȘA I

1563 august 9¹ – 1564 între februarie
20 și martie 4².

†1564 mai 6³.

□ Biserica ortodoxă Sfânta Maria la
1564, ulterior Sfântul Onufrie
(Basilitani) din Liov⁴.

- 1 De origine necunoscută, desigur fiul unui mărunț boiernaș, Tomșa (<Toma, nume biblic. După contemporanul său Christian Schesaeus, părinții „i-au zis Tomșa, pe care noi îl numim cu nume cunoscut Toma”; Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, ed. Traian Diaconescu, 1988, p. 172–173), a fost un apropiat al unui drogător din sfatul domnesc, probabil Drăghici Spancioc mare vornic, alături de care apare pentru prima dată în prim-plan în 1563 (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot, principele valahilor*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 160–161). Acesta din urmă făcea însă parte din complotul marilor boieri urzit împotriva lui Despot (cf. *supra*). Cu aprobarea celorlalți complotiști, el l-a inițiat pe Tomșa, până la un punct, în tainele complotului, punându-l să acționeze fățiș în relațiile cu Despot, în vreme ce boierii complotiști rămăneau prudenți în umbră. Pentru a-l atrage de partea lor, complotiștii i-au insuflat convingerea că acționează pentru apărarea credinței strămoșești amenințată de Despot.

Contemporanul Azarie arată limpede că era: „un om oarecare între boieri, anume Tomșa, frumos la înfățișare, viteaz, cu mâini puternice, cu piept tare, cu inimă îndrăzneată. Acesta dar a fost chemat de boierii mari și mai întâi l-au legat cu jurăminte cumplite și atunci i-au descoperit sfaturile ascunse și fiind om de bună nădejde s-au încredințat. El, având dragoste caldă pentru dreapta credință, a primit sfatul lor” (*Cronicle slavo-române*, p. 132, 143).

Dacă neamul nu i se cunoaște, ca domn fiind socotit întemeietor de nouă dinastie (Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la genealogia familiei domnitoare*

Tomșa, în „RA“, XLVIII (19710, nr. 3, p. 375; idem, *Mușatinii*, București, 1976, p. 108), în schimb, știm că se trăgea din ținutul Orheiului. *Cronica moldo-polonă* arată, ca și Azarie, că era „un oarecare“, dar adaugă că era „din ținutul Orheiului“ (*Cronicle slavo-române*, p. 175, 185).

La data implicării în complotul marilor boieri împotriva lui Despot, Tomșa era „prefect al curții domnești“ (Antonio Maria Graziani, *loc. cit.*), sau, după caracterizarea lui Johann Sommer: „un oarecare Tomșa, om nici cu avere, nici vestit prin strămoși, care fusese sub Despot cvestor cu aprovizionarea“ (*Viața lui Iacob Despot, principele moldovenilor*, în Johannes Sommer Pirmensis, Antonius Maria Gratianus, *op. cit.*, p. 72–73), în vreme ce pentru Christian Schesaeus: „Acesta, pe care mama sa îl născuse dintr-un tată nesigur, // Fusese, deunăzi, păzitor al lui Despot și portar al curții“ (Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *loc. cit.*). Șase decenii mai târziu, Grigore Ureche îl numește „hatman“ (*Letopisețul*, p. 180 și urm.), ceea ce, raportat la vremea lui Tomșa, însemna portarul curții domnești.

Toate izvoarele sunt însă de acord că Tomșa se remarcă prin înfățișarea frumoasă și impunătoare, îndrăzneală și vitejie (Azarie, caracterizarea citată), fiind un „bărbat care se distingea prin frumusețea corpului“ (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 160–161) și „inimă mare“ (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 181), într-o vreme în care „o înfățișare distinsă“ era un avantaj important, chiar „pentru un boier mai mic prin noblete“, la dobândirea domniei, ca să nu mai vorbim de „fața frumoasă, înălțimea și forma trupului“, pe care românii le caută „foarte mult“ la domnii lor (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 134–135).

Prilejul așteptat, și în parte provocat, pentru înlăturarea și înlocuirea lui Despot (cf. *supra*), l-a constituit expediția magnatului aventurier, cneazul Dimitrie Wiśniowiecki zis Baida (Cântărețul), fals pretendent la tronul Moldovei, care a început în intervalul 15 iulie—8 august 1563, desigur la sfârșitul lui iulie sau începutul lui august (cf. *supra*). Primul pas, de altfel, decisiv, pentru îndepărtarea lui Despot l-a constituit lipsirea sa de sprijinul mercenarilor străini din garda sa. Cu aceasta a fost însărcinat de către boierii complotiști, în frunte cu Ion Moțoc, Drăghici Spancioc și Toma Barnovschi, portarul Tomșa. Acesta i-a cerut lui Despot călăreții mercenari din garda sa pentru a porni chipurile împotriva tătarilor chemați de Dimitrie Wiśniowiecki, și apoi împotriva acestuia. Toți cei 300 de mercenari „în frunte cu Ioan Cancellus au fost astfel uciși, pe neașteptate, la 8 august 1563, în tabăra de la satul Săpoteni, lângă râul Ciuhru (Ciuhur), dincolo de Prut, din ordinul lui Tomșa, alături de care se afla Drăghici Spancioc. Din acest moment a început răscola deschisă împotriva lui Despot, care, aflând despre aceasta, în aceeași zi s-a refugiat în cetatea Sucevei, asediat de către cei însărcinați cu aceasta de boierii complotiști (cf. *supra*).

A doua zi, la 9 august 1563, dimineata, în tabăra de la Săpoteni, boierii și oștenii aflați acolo, în frunte cu marele vornic Spancioc, au „ales“ domn pe Tomșa (izvoarele vremii vorbesc de *alegerea* sa — cum consemna știrea despre aceasta bailul venețian de la Constantinopol, la 23 august 1563; Hurmuzaki, VIII, p. 94 — și insistă a-l numi „voievodul ales“, Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 224–226 etc.) care „și-a schimbat numele în Ștefan“ (Azarie, în *Cronicle slavo-române*, p. 133, 144; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 184), „după tradiție“ (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 72–73), acesta fiind un „nume plăcut poporului“ (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 164–165). Această alegere fusese mai demult hotărâtă de către conducătorii boierilor complotiști (*ibidem*), căci cei trei conducători ai acestora, Barnovschi (rămas pe lângă Despot în Suceava, pentru a-l spiona), Moțoc (fugit de lângă Despot în tabăra lui Tomșa) și Spancioc, „dându-și seama cât de periculoasă ar fi fost pentru ei luarea domniei, au refuzat constant ca aceasta să le fie dată de mulțime“ (Johann Sommer, *loc. cit.*; Antonio Maria Graziani, *loc. cit.*).

Dacă numele noului domn nu ridică nici o problemă, el fiind cunoscut sub ambele nume, cel domnesc și cel de botez: Ștefan vodă Tomșa, în schimb ziua alegerii sale era până acum controversată. Pentru unii istorici ea a fost 10 august 1563 (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 65), în timp ce pentru alții era „8 sau 10 august 1563“ (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 294). Data de 8 august provine din relatarea lui Antonio Maria Graziani (*op. cit.*, p. 160–161), dar se referă, în realitate, la ziua în care au fost uciși mercenarii călări din garda lui Despot. După Grigore Ureche, alegerea ca domn a lui Tomșa a avut loc „a doua zi dimineata“ (*Letopisețul*, p. 184), deci pe 9 august. În timp ce data de 10 august a fost preluată din identificarea datorată lui N. Iorga a datelor din scrisoarea expediată din Cluj, la 19 septembrie 1563, de către Baltazar Marci fratelui său la Wittenberg. În aceasta se arată că boierii din Moldova au ales un nou voievod, cu numele de Ștefan, cu 14 zile înainte de Sfântul Bartolomeu, după care N. Iorga, editorul actului, pune în paranteză „10 august“ (Hurmuzaki, XV¹, p. 585). Cum sărbătoarea catolică a Sfântului Bartolomeu cade la 24 august, scăzându-se 14 zile, se obține data de 10 august, la diferență doar de o zi de data reală.

Ca urmare a alegerii sale ca domn, Ștefan Tomșa I a primit jurământul de credință al celor care l-au ales (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 166–167), după care s-a îndreptat spre Suceava, alăturându-se la 11 august 1563 celor care începuseră asediul lui Despot (*Vita Despoti principis Moldaviae*, ed. Constantin Marinescu, *À propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclides récemment découverte*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, Cluj, 1938, p. 417).

A urmat capturarea pretendentului Dimitrie Wiśniowiecki, la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie, în orice caz înainte de 13 septembrie 1563, când acesta ajunsese deja captiv la Constantinopol (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹,

p. 18–19; VIII, p. 94–95; XI, p. 61; N. Iorga, *Iarăși știri nouă despre Despot*, în „RI“, II (1916), nr. 7–9, p. 132; cf. și *supra*). Luând, se pare, legătura cu Despot, asediat la Suceava, dar preferând să asculte mai vechea falsă chemare la domnie a boierilor răzvrătiți împotriva acestuia, care însă, după masacrarea mercenarilor lui Despot și ridicarea la domnie a lui Tomșa, nu mai aveau nevoie de acțiunea sa, Dimitrie Wiśniowiecki a intrat totuși în Moldova cu o mică oaste socotită între 300 și 4 000 de oameni, în principal cazaci, fără a se uni cu Albert Łaski, și fără să-și ia măsuri serioase de siguranță. Astfel că a fost învins de Ștefan Tomșa, care, lăsând o parte din oastea sa să continue asediul Sucevei, i-a ieșit înainte, la podul de la Vericicani peste Siret, în ținutul Botoșani, cu toată trădarea comandantului artileriei, germanul Cristofor, care a tras pe deasupra trupelor pretendentului. Bolnav de gută și transportat cu carul, Wiśniowiecki s-a salvat totuși într-o pădure, de unde, pornind spre hotar, a doua zi a fost descoperit într-o căpiță de fân de un popă, care l-a predat lui Ștefan Tomșa. Acesta l-a trimis la Constantinopol, cu alți 180–200 de prizonieri, unde, din pricina unei mai vechi neînțelegeri cu sultanul, la 18 octombrie 1563 (Hurmuzaki, II¹, p. 498), după prezentarea în divan, a fost executat prin aruncarea în căngi (*guanci*) din turnul Galatei și împroșcarea cu săgeți, însoțitorii săi de rând fiind trimiși la galere (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 41; Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 19; VIII, p. 94; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 76–81; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 164–173; Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 133, 144; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 181–186; Martin (Joaachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 148–1 149; Alexandru Gwagnin, *Kronika Sarmacji europejskiej* [traducerea polonă a lui Martin Paszkowski], Cracovia, 1611, p. 131; *Cronica lituană*, la Damian P. Bogdan, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, în „RA“, LIV (1977), nr. 4, p. 443–444; *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române*, p. 175, 185).

Trimiterea lui Dimitrie Wiśniowiecki, un personaj detestat de sultan, pe care îl slujise și-l trădase mai demult, avea menirea de a dobândi întărirea domniei pentru noul domn. „Tomșa — spune Azarie (*loc. cit.*) — socotea că prin aceasta să primească steagul de la împărat“, „Pentru ca prin acest lucru să-și atragă încrederea și bunăvoința tiranului“, este de părere și Antonio Maria Graziani (*op. cit.*, p. 170–171), ca și cronica lui Martin (Joaachim) Bielski (*op. cit.*, p. 1 149). Solia trimisă de Ștefan Tomșa la Poartă, unde a ajuns cu Wiśniowiecki, cum am văzut, înainte de 13 septembrie 1563, aducea și o cerere a boierilor moldoveni către marele vizir pentru confirmarea acestuia. Ei arată că Despot i-a înșelat, țara „umplându-se de haini ca și el“. Drept urmare, ei s-au unit și au îndrăznit de „am ales și am pus domn pe unul dintre noi, cu numele de Ștefan, care este fiu de domn cu adevărat. Sus numitul domn este fiul voievodului Ștefan cel Tânăr, iar acesta, la rândul său, era în trecut fiul

voievodului Bogdan“. După ce Dimitrie Wiśniowiecki, care vroia și el domnia Moldovei, venind cu 6 000 de oameni (!), a fost învins și a fugit „în munți“, boierii cer steagul de domnie (sandjacul) pentru Ștefan Tomșa. În acest fel, condiția „osului domnesc“ era îndeplinită, noul domn fiind declarat fiul lui Ștefan cel Tânăr (1517–1527) și nepotul lui Bogdan III (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1974, p. 58–59, act datat în „1563 octombrie-noiembrie“, care este însă din primele zile ale lui septembrie 1563, scris înainte ca Wiśniowiecki, învins, despre se credea că a fugit „în munți“, să fie predat lui Tomșa, și evident înainte de 13 septembrie, când nefericitul pretendent ajunsese deja la Poartă. O însemnare finală arată că scrisoarea a fost tradusă a zecea zi după ce a fost scrisă la Suceava, ceea ce, raportat la 13 septembrie, întărește datarea ei în primele zile ale lui septembrie 1563).

Între timp, Ștefan Tomșa a fost uns și încoronat ca domn al Moldovei înainte de 8 octombrie 1563, când, aflat lângă Suceava, se intitula „*Stephanus Dei gracia Wayvoda moldaviensis, princeps Walachie et cetera*“ (Hurmuzaki, XV¹, p. 585), cu o lună înainte de moartea lui Despot, Moldova având, deci, la acea dată, doi domni încoronați în viață.

Numai că la Constantinopol venise din nou rândul lui Alexandru Lăpușneanu. Sultanul, nemulțumit de luptele din Moldova între Despot, Ștefan Tomșa I și Dimitrie Wiśniowiecki, a dat din nou domnia lui Lăpușneanu (cf. *infra*). Chiar la 13 septembrie 1563 de la Constantinopol se anunță că beilerbeiuul Greciei (Rumeliei) a fost însărcinat să-l înscăuneze (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 39). La sosirea la Poartă, înainte de 13 septembrie, solia lui Tomșa a întâlnit oamenii lui Lăpușneanu gata să plece spre Moldova „cu cărțile împăratului“, care l-au preluat pe Dimitrie Wiśniowiecki, predându-l mai târziu sultanului în numele lui Alexandru Lăpușneanu (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 186). La 29 septembrie 1563, când solii lui Tomșa mai erau la Constantinopol, încercând încă să-i obțină domnia, aici se știa că Lăpușneanu sosise deja încă din primele zile ale lui septembrie de la Alep (Hurmuzaki, II¹, p. p. 478; *Supliment*, I¹, p. 18–19). La Poartă, soarta lui Ștefan Tomșa era pecetluită. Trebuia să se retragă sau să reziste. A ales, cum vom vedea, cea de-a doua variantă.

Asediul lui Despot la Suceava, început la 8 august, se sfârșise prin predarea și executarea acestuia la 9 noiembrie 1563 (cf. *supra*), așadar Tomșa se putea concentra asupra altor acțiuni. După această ultimă dată, itinerarul său înregistrează o expediție de pedepsire a polonilor, pe urmele trupelor lui Albert Łaski, care intrase în Moldova în ajutorul lui Despot, retrăgându-se însă în grabă după aflarea veștii despre moartea acestuia (cf. *supra*). Tomșa, cu 12 000 de oameni, i-a urmărit pe poloni până la Sniatyn, producând mari pagube locuitorilor din ținut, care a fost chiar „depopulat“, după părerea regelui Sigismund II August, pentru care acesta a fost chiar unul din motivele

executării lui Ștefan Tomșa, în mai 1564 (*Călători străini*, II, p. 625; Hurmuzaki, II⁵, p. 552–553).

La 1 noiembrie 1563, Alexandru Lăpușneanu, în fruntea a peste 4 000 de călăreți, a plecat spre Moldova de la Constantinopol (Hurmuzaki, XI, p. 62), unde fusese investit cu domnia în urmă cu o săptămână (Hurmuzaki, II¹, p. 479; A. Veress, *Documente*, I, p. 246–247; cf. și *infra*). În cursul lunii noiembrie a trecut prin Țara Românească, luând și ajutoare din partea lui Petru cel Tânăr, a înaintat pe la Brăila (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 134, 145), ciocnindu-se cu oastea lui Ștefan Tomșa la 11 decembrie 1563, pe teritoriul Moldovei, într-un loc neidentificat de izvoare, dar aflat nu departe de Dunăre. Din cei 8 000 de turci și 7 000 de munteni ai săi peste 5 000 au căzut în luptă, tot atâția însă și din tabăra adversă, iar Alexandru Lăpușneanu, înfrânt, a fugit spre Dunăre (E.D. Tappe, *Documents*, p. 37; Hurmuzaki, II¹, p. 493–494).

După biruința din 11 decembrie, în zilele următoare, Ștefan Tomșa a continuat campania în urmărirea lui Lăpușneanu și pentru pedepsirea domnului muntean Petru cel Tânăr, care îi dăduse trupe în ajutor. A intrat în Țara Românească, pustiind, dar, înaintea contraofensivei întregii oști muntene, s-a retras până la Milcov, unde „dându războiu” cele două oști, Tomșa, biruitor, s-a întors la Iași. Campania, socotită o mare ofensă la adresa sultanului, s-a încheiat mult înainte de 29 decembrie 1563, când despre ea se scria la Viena și la Cașovia (E.D. Tappe, *loc. cit.*; Hurmuzaki, II¹, p. 494; Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 188, care vorbește de atacul lui „Mircea vodă” [Ciobanu, tatăl lui Petru cel Tânăr], iar editorul echivalează eronat „văleatul 7072” cu anul 1564; Azarie, *loc. cit.*). Alexandru Lăpușneanu s-a retras din nou în Țara Românească sau în raiaua Brăilei, pregătind o nouă acțiune pentru dobândirea domniei.

- 2 Sfârșitul domniei lui Ștefan Tomșa I a fost provocat de acțiunea comună a lui Lăpușneanu și a forțelor turco-tătare care îl sprijineau pe acesta. Supărat de insistențele lui Tomșa, susținut de boieri, care o dată cu capul lui Despot trimise la Poartă alte scrisori pentru confirmarea în domnie, ajunse la 10 decembrie 1563, în zilele următoare, încă înainte de aflarea veștii despre înfrângerea lui Lăpușneanu din 11 a lunii, Suleiman Magnificul a ordonat mobilizarea unei noi armate turcești, înzestrată cu tunuri, sub conducerea lui Hasan beilerbeliul Rumeliei și a sfetnicului său Pertev pașa, poruncind și tătarilor să intervină pentru instalarea lui Alexandru Lăpușneanu. La 23 decembrie 1563 el a trimis celui dintâi steagul pentru mobilizarea oastei la Sofia, în Bulgaria, poruncind și lui Tomșa să vină la Poartă (Hurmuzaki, II¹, p. 497–498, 504; XI, p. 65–66).

După multe cereri de ajutor trimise de Alexandru Lăpușneanu, plecarea în campanie a beilerbeiului Rumeliei a fost fixată pentru 27 ianuarie 1564, când a început oficial campania împotriva lui Ștefan Tomșa I (*ibidem*, p. 500, 503–505), deși efectiv plecarea beilerbeiului din Constantinopol a avut loc la

2 februarie (Hurmuzaki, XI, p. 68). Campania otomană nu a zăbovit, cum se credea până acum (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 68), ci s-a desfășurat chiar cu mare iuteală. La 13 februarie 1564, din Bistrița, Baltazar Marci își anunța fratele la Wittenberg despre o luptă între Alexandru Lăpușneanu, cu ajutoare turcești, și Ștefan Tomșa (Hurmuzaki, XV¹, p. 596). E vorba probabil de o primă ciocnire. O luptă hotărâtoare însă nu a mai avut loc, iar sub data de 20 februarie 1564 cronicarul brașovean H. Ostermayer înregistrează înlăturarea lui Ștefan Tomșa de către Alexandru Lăpușneanu (*Quellen*, V, p. 139; Ilie Minea, *Sfârșitul domniei lui Ștefan Vodă Tomșa (I)*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 230; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 211). Nu s-a observat însă că aceeași dată de 20 februarie, pentru revenirea lui Lăpușneanu în scaunul Moldovei și alungarea lui Tomșa, apare și într-o însemnare care însoțește o relatare atribuită de editor lui Alexandru Gwagnin (*Vita Despoti principis Moldaviae*, ed. Constantin Marinescu, p. 417), în orice caz, un izvor cu totul deosebit de cronică lui H. Ostermayer, ambele relatări indicând însă același moment calendaristic, care ar fi trebuit să fie cel al luptei hotărâtoare între cei doi rivali domnești.

Alexandru Lăpușneanu nu avea mai mult de 8 000 de turci, tătari și munteni în oastea sa, și ar fi putut fi învins de Tomșa, dacă acesta „nu ar fi fost părăsit și trădat de moldoveni”, mai precis de „cei mai de frunte și mai puternici boieri în număr de vreo mie cinci sute de călăreți, reprezentând oastea boierilor (*Călători străini*, II, p. 310–311). Această trădare l-a împiedicat desigur pe Tomșa să accepte lupta. Până și comandantul tunurilor mari a trecut la Lăpușneanu, când acesta s-a apropiat de „tabăra părăsită”, de unde chiar Tomșa a trebuit să se retragă (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot, principele moldovenilor*, p. 86–89).

Situația s-a agravat datorită cumpănităii prădăciunii a tătarilor crâmleni, ordonată de sultan, care a urmat la sfârșitul lui februarie 1564 (Hurmuzaki, II¹, p. 506; XI, p. 70–71), ceea ce l-a făcut, desigur, pe Tomșa să renunțe la domnie. Căci sultanul, mărturisește contemporanul Azarie, „a făcut un semn numai tătarilor fioroși, cu chip de fiară și au năvălit asupra Moldovei ca niște câini turbați și apucând o mulțime de pradă, oameni și vite, au ars țara și s-au întors cu pace la ale sale” (*Cronicile slavo-române*, p. 134, 145. Și Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 189, știe că tătarii „au acoperit țara ca un roi, prădându și arzându”), iar *Cronica moldo-polonă* arată că tătarii „au pustiit jumătate din țara Moldovei”, în *Cronicile slavo-române*, p. 175, 186). Neputând înfrunta doi inamici în același timp (despre vreo luptă a sa cu tătarii nu există nici o mărturie), văzând „că nu este în stare să stea împotriva puterilor împăratului”, luându-și boierii credincioși, în frunte cu Ion Moțoc și Drăghici Spancioc, și tezaurul domnesc, Ștefan Tomșa s-a refugiat în Polonia (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 134, 145–146; Grigore Ureche, *loc. cit.*), neștiind, desigur,

despre cererea sultanului adresată lui Sigismund II August de a nu îl primi pe teritoriul Poloniei (Th. Holban, *Noi documente românești din arhivele polone și franceze* (II), în „AIIAI“, XIX (1982), p. 595).

Retragerea lui Ștefan Tomșa din Moldova a avut loc spre sfârșitul lui februarie, după data de 20 a lunii, consemnată, cum am văzut, de H. Ostermayer, și însemnarea care însoțește relatarea atribuită lui Alexandru Gwagnin înainte de 4 martie 1564, când Petru cel Tânăr, domnul Țării Românești, cerea brașovenilor știri dacă Tomșa fugise în părțile Ungariei sau ale Poloniei (Hurmuzaki, XV¹, p. 596), iar la Constantinopol se știa despre înlocuirea sa cu Alexandru Lăpușeanu (A. Veress, *Documente*, I, p. 248), despre care se vorbea și în zilele următoare (Hurmuzaki, XI, p. 70, cf. și p. 60; *Supliment*, II¹, p. 231–232; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 41). Iar Lăpușeanu se afla la 10 martie instalat în scaun la Iași (Hurmuzaki, XV¹, p. 597, cf. și *infra*).

După Grigore Ureche, Ștefan Tomșa ar fi domnit doar „5 săptămâni“ (*Letopisețul*, p. 189). Dacă nu e vreo greșeală a unui copist, fiind vorba mai degrabă de cinci luni, atunci, desigur, cronicarul i-a socotit domnia de la moartea lui Despot (9 noiembrie 1563) până la sosirea la hotarul Moldovei a lui Alexandru Lăpușeanu, investit de sultan cu domnia, în prima jumătate a lui decembrie.

- 3 După o știre transmisă din Cracovia la 19 martie 1564, Ștefan Tomșa cu însoțitorii săi se afla deja în Polonia la acea dată (E.D. Tappe, *Documents*, p. 38). Pe lângă familia sa erau alături de el puțini mari dregători, între care Moțoc și Spancioc, cu toții fiind găzduiți, înainte de 10 aprilie 1564, într-o serie de târgușoare din sud-vestul Pocuției, între care pot fi identificate cu siguranță, Colomeea și Obertyn (*Călători străini*, II, p. 311). În ciuda faptului că regele Sigismund II August se afla în legături diplomatice cu Ștefan Tomșa încă din septembrie 1563, afirmând mereu neamestecul său în campania lui Dimitrie Wiśniowiecki în Moldova și cerând lui Albert Łaski să renunțe la expediția sa, pentru a da satisfacție lui Tomșa (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 221–224, 236–237; Elena Eftimiu, *Contribuțiuni la istoria lui Iacob Heraclide Despotul — Documente polone —*, în „RI“, XX (1939), nr. 4–6, p. 115–116; Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 226–230), înainte de 8 aprilie 1564 el a ordonat arestarea lui Tomșa, împreună cu Moțoc și alți zece boieri și încarcerarea lor sub pază severă în orașul Liov, fiscal regal confiscându-le toate averile, în vreme ce însoțitorii de rând au fost așezați sub observație în satele învecinate. Drept motive se vehiculau pe atunci: pustiirea de către Tomșa a hotarelor Poloniei (expediția de urmărire până la Sniatyn a lui Albert Łaski, amintită mai sus) și predarea lui Dimitrie Wiśniowiecki sultanului, deși fusese cerut de rege (Hurmuzaki, VIII, p. 99; II¹, p. 513), ceea ce era adevărat, Sigismund II August nutriend o deosebită simpatie pentru acest personaj lipsit

de scrupule, pe care îl recomanda drept „acest om distins și acest oștean renumit“ (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 221–224).

De la mijlocul lui martie 1564, când se încredințase că Ștefan Tomșa și boierii însoțitori se aflau pe teritoriul Poloniei, Suleiman Magnificul trimite stăruitoare scrisori regelui Poloniei spre a-i fi trimis Tomșa în lanțuri, sau măcar capul lui, cerând ca pe însoțitorii acestuia să-i ucidă, cu excepția lui Moțoc, care trebuie trimis la Poartă, mergând până acolo încât lăsa polonilor averea acestora (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 60; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 229–232; Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 231–235; Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI“, XVI (1976), p. 309), din care numai tezaurul lui Tomșa era apreciat la 300 000 de ducăți (E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 38).

Presiunile asupra regelui Poloniei au sporit după înscăunarea lui Alexandru Lăpușeanu. La 24 martie 1564, din Iași, Hamza aga, unul din comandanții turci care l-au înscăunat pe Lăpușeanu, cerea imperativ extrădarea fugarilor, după voința sultanului, în caz contrar amenințând că năvălirea în Polonia a sangeacului Tighinei și a hanului crâmlen (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 232–233). În sfârșit, la 23 aprilie 1564 chiar Alexandru Lăpușeanu cerea regelui extrădarea fugarilor, și în primul rând a lui „Tomșa, care a fost la mine, țaran prost, care și-a dat numele de Ștefan și s-a pus cu puterea sa și s-a așezat în scaunul meu și în domnie de care n-a fost demn“ (*ibidem*, p. 233–235).

Drept urmare, la 26 aprilie 1564 regele Sigismund II August poruncește lui Petru Barzi, castelan de Przemyśl și căpitan de Liov, în numele său și al senatorilor (consilierilor) săi să execute prin decapitare, în același timp, „pe Tomșa împreună cu Moțoc și Spancioc“, pentru vina fostului domn de a fi pedepsit în diverse feluri pe „mulți dintre cavalerii noștri nobili“ poloni, pe care îi angajase în lupta împotriva lui Despot și de a fi prădat orașul și ținutul Sniatynului, execuția trebuind să fie făcută cu solemnitate, în public (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 235–236. Cf. și II⁵, p. 551; *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române*, p. 175, 186). Patru zile mai târziu, regele ordonă castelanului Cameniței, bătrânul G. Jazłowiecki, să predea cu inventar bunurile confiscate de la Tomșa și însoțitorii săi castelanului de Liov, de la care urmau să fie preluate de voievodul Rusiei Roșii, N. Sieniawski (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 236–238). Totodată, orașul Liov consemnează cheltuielile, modeste, pentru întreținerea celor 19 prizonieri moldoveni (*ibidem*, p. 241–242).

Înștiințați de sentință, cei trei își dictează testamentele notarului public din Liov la 5 mai 1564, în închisoarea cetății Liovului, înaintea vicecăpitanului cetății și a altor nobili din localitate și chiar din Cracovia. Ștefan Tomșa și Petru (Drăghici) Spancioc lasă sume de bani bisericii ortodoxe Sfânta Maria din Liov, unde doresc să fie înmormântați și toți trei se îngrijesc de soțiile lor, care

fi însoțiseră, doamna Candachia (Caterina), respectiv Magda a lui Moțoc, vătaful Iașilor, și Marica a lui Spancioc vornicul (*ibidem*, p. 238–241).

A urmat execuția publică în piața centrală a Liovului, prin decapitarea cu secura (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot, principele valahilor*, p. 210–211), după tot tipicul medieval al unei astfel de ceremonii. Până acum însă, data acesteia nu a fost cunoscută. S-a observat, desigur, că nu putuse avea loc la 28 aprilie 1564, cum consemna o cronică armenescă (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre români*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 277; cf. Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la genealogia familiei domnitoare Tomșa*, p. 376), pentru că cei trei condamnați trăiau încă la 5 mai, și nici la 27 mai, după o știre venețiană (C. Esarcu, *Moldova și Valahia. Sumarul documentelor păstrate în Arhivul General al Veneției*, în „RIAF“, II (1884), vol. I¹, p. 177), această dată fiind mai degrabă cea sub care a fost consemnată știrea, cu atât mai mult, cu cât în aceeași zi, ambasadorul Franței, De Petremol, anunța sosirea la Constantinopol, la 25 mai 1564, a știrii despre decapitarea lui Tomșa și a boierilor săi (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 21), care avusese loc, evident, mai demult. Și data de 1 mai 1564 sub care Lăpușneanu anunța din Iași un magnat polon că regele a executat pe Tomșa, Moțoc și Spancioc la cererea sa, transmisă prin logofătul Albotă, care a asistat la supliciu (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 238–240) este desigur greșită (ceea ce editorul nu a observat).

A fost însă trecută cu vederea până acum o însemnare care însoțește *Vita Despothi principis Moldaviae* (p. 417), lucrare atribuită lui Alexandru Gwagnin, conform căreia decapitarea lui Ștefan Tomșa și a celor doi boieri ai săi a avut loc la 6 mai 1564, așadar a doua zi după redactarea testamentelor lor, după obiceiul medieval.

E însă greu de crezut relatarea lui Christian Schesaeus că după execuție trupurile lui Moțoc și Tomșa, „retezate în patru bucăți au fost spânzurate // De un copac înalt, mult timp priveliști întristătoare“ (*Ruinele Panonice*, în Johannes Sommer și Christianus Schesaeus, *Scrieri alese*, p. 178–179). Nici un alt izvor nu menționează un astfel de tratament, copiat de autor, desigur, după cel aplicat de Alexandru Lăpușneanu rămășițelor lui Despot, care astfel era răzbunat, măcar în poemul lui Schesaeus, prin soarta asemănătoare a rămășițelor ucigașului său.

Firește, nici trimisul sultanului, traducătorul Abraham (Ibrahim), un evreu, nu a putut lua parte la execuție, cum s-a crezut (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 70), deoarece tocmai la 6 mai se vorbea la Poartă despre misiunea sa în Polonia pentru a-l aduce pe Ștefan Tomșa la Constantinopol (E.D. Tappe, *Documents*, p. 38–39; Hurmuzaki, II¹, p. 518, 521), dar venirea lui la curtea polonă a precipitat hotărârea regelui de a-l executa (Hurmuzaki, VIII, p. 99).

Deși executarea fără judecată a celor trei moldoveni, dintre care unul era cap încoronat și unsul lui Dumnezeu, neavând nici măcar legături de vasalitate

cu regele Poloniei, fără judecată legală și împotriva dreptului la ospitalitate, a reprezentat de fapt o crimă, făptuită sub presiunea otomană, totuși ea l-a salvat pe Tomșa și pe cei doi boieri însoțitori de o soartă și mai crudă, căci Ibrahim avea însărcinarea, după cum scria De Petremol regelui Franței Carol IX, să-l ceară pe Tomșa spre a avea la Poartă același sfârșit — în cangi — ca și Dimitrie Wiśniowiecki (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 20, raportul nu poate fi însă din 11 februarie 1564, ci, după conținut, de la o dată ulterioară).

- 4 Mormântul lui Ștefan Tomșa I s-a aflat, alături de cele ale lui Moțoc și Spancioc, în biserica ortodoxă cu hramul Sfânta Maria din Liov, care era „afară din târg“, iar în secolul XVII și-a schimbat hramul, devenind „mănăstirea lui sfeti Onofrie“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 190), pentru ca mai târziu să-și modifice din nou hramul devenit Sfântul Vasile, călugării ei purtând numele de Basilitani, sub care era cunoscută mănăstirea în secolul XX. Prin testament, pentru amenajarea mormântului, Tomșa lăsa bisericii Sfânta Maria 300 de galbeni, iar preotului haina sa domnească de damasc roșu. Această biserică a fost aleasă ca loc de înmormântare, deoarece era singurul lăcaș disponibil la 1564, cealaltă biserică ortodoxă a orașului, mult mai impunătoare, fiind însă cititoria rivalului său Alexandru Lăpușneanu (P.P. Panaitescu, *Fundațiunile religioase românești în Galiția*, în „BCMI“, XXII (1929), nr. 59, p. 8).

În 1824, mormântul lui Ștefan Tomșa, până atunci intact, a fost deschis, în interior aflându-se scheletul fostului domn al Moldovei îmbrăcat într-o haină de damasc, catifea brodată și cu nasturi de aur. În afara acestei descrieri însă nimic nu s-a mai păstrat din toate acestea. La 1854 se mai putea vedea încă lespede de mormânt a lăcașului de veci a lui Tomșa, având în mijloc capul de bour și o inscripție slavonă împrejur, unde foarte probabil se va fi aflat și data morții. Din nefericire, în 1883, cu prilejul restaurării bisericii, după concepția barbară a vremii, mormintele au fost dezafectate „și nimic n-a rămas din vechea clădire. Pietrele de mormânt au fost scoase și sparte în bucăți“ (*ibidem*, p. 8–9; N. Iorga, *Note polone*, București, 1924, p. 52–53); astfel că astăzi nimic nu mai amintește despre locul de veci al primului domn al Moldovei asasinat de regele Poloniei la cererea sultanului.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Numirea la Constantinopol 1563 octombrie 24¹.

(II) 1564 între februarie 20 și martie 10²– 1568 martie 9³.

† 1568 martie 11⁴.

□ Biserica mănăstirii Slatina⁵.

- 1 În condițiile tulburărilor din Moldova din august-septembrie 1563: luptele dintre doi domni ai Moldovei, Despot și Ștefan Tomșa, ulterior cu amestecul pretendentului aventurier Dimitrie Wiśniowiecki, când vestea despre conflictul dintre primii doi a ajuns la Constantinopol, la 20 august 1563, pe dată marele vizir a trimis un ceauș pentru a-l chema la Poartă pe Alexandru Lăpușneanu, din exilul său de la Alep, în Siria. Soția sa, doamna Ruxandra, care se afla la Constantinopol, a început să meargă cu stăruințe pe la diferiți pași, iar agenții săi au fost văzuți în divanul împăralesc (Hurmuzaki, VIII, p. 94). Reinvestirea sa era previzibilă, în ciuda faptului că o solie a lui Tomșa se prezentase marelui vizir înainte de 13 septembrie (*ibidem*, p. 95).

Drept urmare, Lăpușneanu, care scrisese deja la Poartă, cum vom vedea, a ajuns în grabă la Constantinopol, pe 3 sau 5 septembrie 1563 (cu 8 sau 10 zile în urmă, scria ambasadorul lui Franței la Poartă la 13 septembrie 1563, Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 19). A intervenit printr-un fiu al sultanului la acesta, cu succes imediat (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 276). Tot la 13 septembrie, la Poartă se știa că Hasan, beilerbeii Rumeliei, a fost numit să-l înscăuneze în Moldova, cu ieniceri și călăreți (Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 39), Lăpușneanu având și sprijinul diplomatic al lui Ioan Sigismund Zápolya din Transilvania, care nu putea uita ajutorul pe care i-l acordase în trecut sie și mamei sale, regina Isabela, la revenirea în Ardeal (Hurmuzaki, II¹, p. 491; *Călători străini*, II, p. 328). Pare să fi existat și un ajutor la Poartă din partea regelui Poloniei, de vreme ce ulterior Lăpușneanu îi mulțumește pentru aceasta „ca unui tată și ca unui frate al meu mai mare“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 235–238).

Suleiman Magnificul era de acord cu reinvestirea lui Lăpușneanu, contemporanii considerând că prefera un domn numit de el decât unul ales de moldoveni, a căror nestatornicie și cruzime vroia să o pedepsească astfel, socotind

„că îi va pedepsi destul dacă le va impune ca domn pe Alexandru; ura lui nemărginită față de valahi o întrecea cruzimea sufletului său“ (Antonio Maria Graziani, *Despre Ioan Heraclid Despot, principele valahilor*, în Johann Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, ed. Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 208–209). Astfel că a poruncit să fie repus în scaun, înțelegând „că un bărbat crud este potrivit pentru a înfrâna nestatornicia barbarilor“ (Johann Sommer, *Viața lui Iacob Despot, principele românilor*, în Johann Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *op. cit.*, p. 86–87). Altfel spus, pentru rezolvarea crizei politice din Moldova în mod favorabil Porții, Suleiman Magnificul a preferat un om cu mână forte.

Sultanul însuși povestește împrejurările în care a redat domnia lui Lăpușneanu, într-o scrisoare către regele Poloniei, din noiembrie 1563, arătând că acesta: „a trimis mai întâi scrisoare la Poartă, apoi a venit el însuși și s-a închinat umil, regretând crimele sale și m-a rugat pocăit să-i dau din nou domnia. Din bunătate și din mila Maiestății noastre i s-a dat domnia iarăși, deoarece a făgăduit că în viitor nu se va mai deda la răutățile de până acum. De aceea l-am întărit în domnie, sperând că de acum înainte o să fie altfel“ (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI“, XIII (1976), p. 308). „Crimele“ și „răutățile“ la care se referea sultanul erau cele făptuite în prima domnie față de boieri! Numai că, sperând în schimbarea atitudinii lui Lăpușneanu, generatoare de tulburări în Moldova, sultanul, vom vedea, s-a înșelat.

A mai fost și un alt element în favoarea lui Lăpușneanu. Dimitrie Wiśniowiecki, adus de solia lui Tomșa spre a fi predat sultanului, a fost preluat la Constantinopol de oamenii lui Alexandru Lăpușneanu, în cadrul unui conflict cu cei ai lui Tomșa, care a durat câteva săptămâni, care l-au luat, împreună cu ajutorul său Piasecinski, „din mâinile oamenilor Tomșii și-i trimiseră de i-au închinat de la Alexandru vodă, zicând că țara pohtéște pre dânsul și în nădejdea lui au făcut slujba împăratului“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 186). Ceea ce era cu totul fals, dar se pare că a impresionat în favoarea lui Lăpușneanu, de vreme ce, după prezentarea în divanul împăralesc a lui Wiśniowiecki și executarea lui la 18 octombrie 1563 (Hurmuzaki, II¹, p. 498), prin aruncarea în căngi, în care a murit abia la 20 octombrie (în a treia zi, Grigore Ureche, *loc. cit.*, după izvoare polone), doar patru zile după decesul acestui nefericit pretendent, Alexandru Lăpușneanu a fost investit cu domnia Moldovei, în ciuda opoziției înverșunate a moldovenilor (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 19), care îl voiau pe Ștefan Tomșa, fără a mai ține seama că și Despot mai trăia, asediat la Suceava.

Ceremonia de investire a lui Lăpușneanu în marele divan împăralesc a avut loc la 24 octombrie 1563, când i-au fost acordate însemnele specifice: calul, sabia și steagul de investitură, pe lângă alte daruri, între care haine aurite, cai,

catări, cămile, desigur pentru alai, și chiar o „coroană de aur“ (*Corona aurea*) (Hurmuzaki, II¹, p. 479, cf. și p. 499; XI, p. 62, 65; A. Veress, *Documente*, I, p. 246).

La 26 octombrie 1563, noul domn se prezintă înaintea sultanului pentru ceremonia sărutării mâinii, aducându-i în dar, la rândul său, 120 de haine de aur și alte materiale scumpe, 12 platouri mari de argint și 24 potire de argint (A. Veress, *op. cit.*, p. 247; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 41). Ceremonia l-a costat 200 000 de ducăți, din care 50 000 doar pentru sultan, restul pentru viziri, pașale și chiar pentru influentul evreu portughez Iosif Nassai, din familia Mendez (E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, II, Paris, 1850, p. 742. Pentru sumele date de Lăpușneanu vistierei sultanului, cf. și Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „RdI“, XXXII (1979), nr. 9, p. 1745).

În sfârșit, la 1 noiembrie 1563, Alexandru Lăpușneanu părăsește Constantinopolul, plecând spre Moldova, cu capugi bașa al sultanului, care trebuia să-l „repună în domnie și să restabilească ordinea“ (E. Charrière, *loc. cit.*), însoțit de o gardă de 200 de călăreți, conduși de Ahmed aga, mare portar, fiul unui nobil ungar renegat, și de 4 000 de călăreți turci (Hurmuzaki, II¹, p. 479; VIII, p. 97; XI, p. 62). Pe drum, prin Bulgaria, i s-au alăturat șapte sangiaci, în frunte cu cel de Silistra, iar după trecerea Dunării, înainte de 13 noiembrie 1563 (Al. Ciorănescu, *loc. cit.*), și ajutoare acordate apoi de domnul muntean Petru cel Tânăr (*ibidem*; *Supliment*, I¹, p. 19), cu care s-a îndreptat spre raiaua Brăilei (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 134, 145). La 6 noiembrie 1563 pornește spre Moldova și soția sa, doamna Ruxandra, iar peste zece zile ajunge la Constantinopol și știrea morții lui Despot (Hurmuzaki, XI, p. 62). Totul părea să meargă bine pentru Lăpușneanu.

- 2 Alexandru Lăpușneanu a intrat în Moldova în a doua jumătate a lui noiembrie 1563, bolnav de ochi și cerând lui Ioan Sigismund Zápolya trimiterea unui bărbier (pentru tratarea afecțiunii), a cărui trimitere în Moldova acesta o solicită bistrițenilor la 29 noiembrie (Hurmuzaki, XV¹, p. 591).

Ștefan Tomșa i-a ieșit în întâmpinare cu oastea sa, și lupta între cei doi rivali s-a dat la 11 decembrie 1563, într-un loc necunoscut din Țara de Jos, cei 8 000 de turci și 7 000 de munteni din oastea lui Lăpușneanu fiind înfrânți, acesta fugind spre Dunăre, mai precis spre Brăila, pe unde venise. Lupta s-a dat în apropierea Dunării, deoarece o relatare despre ea vorbește de înecarea unor turci în fluviu (Hurmuzaki, II¹, p. 493–494; E.D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427–1601)*, Londra, Paris, 1964, p. 37).

Pe urmele fugarului, Ștefan Tomșa întreprinde campania sa în Țara Românească de la mijlocul lui decembrie 1563 (cf. *supra*). Respins de boieri, care de-

clarau că „vor mai bine să moară cu arma în mână decât să-l accepte ca domn“ (Hurmuzaki, XI, p. 66), Lăpușneanu trece prin momente grele în ianuarie 1564, turcii gândindu-se chiar la soluția ieșirii din criză prin otrăvirea sa, și numai soția și fiii (mai mari, în frunte cu Bogdan) îl mai încurajează (Hurmuzaki, XI, p. 67–68).

O delegație de patru boieri moldoveni „jurați“, trimisă de Tomșa, din partea țării, la sfârșitul lui ianuarie 1564 avea menirea să meargă la Alexandru Lăpușneanu, „să-i spuie că țara nu-l va, nici-l iubesc și de acolo să treacă la împărăție și până nu le va veni răspunsul, să nu-l lase pre Alixandru vodă ca să între în țară“. Celebrul răspuns al lui Lăpușneanu s-a păstrat, fie prin tradiție, fie printr-un letopiseț boieresc, de unde l-a preluat Grigore Ureche: „zic să le fie zis Alixandru vodă: <<De nu mă vor, eu îi voi pre ei și de nu mă iubesc, eu îi iubesc pre dânșii și tot voi merge, ori cu voie, ori fără voie>>“ (*Letopisețul*, p. 189). Confirmând relatarea cronicarului moldovean, relatările ambasadorului genovez și ale celui imperial la Poartă arată că boierii moldoveni au ajuns la 8 februarie la Constantinopol, dar aici au fost încarcerați în lanțuri în închisoarea Celor Șapte Turnuri, împreună cu șase slujitori ai lor, restul acestora, până la 33, fiind trimiși la galere. Peste câteva zile, sultanul, voin să vorbească cu doi dintre ei, de frică, unul s-a turcit, iar celălalt a scăpat, promițând că, întors în Moldova, va îndemna țara la supunere față de voința sultanului (Hurmuzaki, XI, p. 68–69; II¹, p. 504–505; *Supliment*, II¹, p. 20; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 43).

De fapt, Suleiman Magnificul, infuriat de înfrângerea lui Lăpușneanu la 11 a lunii, hotărâse încă dinainte de 23 decembrie 1563 mobilizarea unei oști turcești sub conducerea lui Hasan beilerbeul Rumeliei și a sfetnicului său Pertev pașa, care trebuia să acționeze după înghețarea Dunării (Hurmuzaki, II¹, p. 497–498, 504, XI, p. 65–66; *Supliment*, I¹, p. 20), cu atât mai mult, cu cât se spunea că Alexandru, pe care trebuia să-l instaleze în scaun, promisese dublarea tributului (*ibidem*, II¹, p. 504–505).

În cele din urmă, beilerbeul Hasan a plecat la 2 februarie 1564 din Constantinopol în campanie, spre oastea adunată la Sofia (*ibidem*, XI, p. 68), care număra până la 8 000 de turci, tătari și munteni (*Călători străini*, II, p. 310), iar după relatarea sultanului către regele Poloniei, cuprindea, pe lângă rumeliotii beilerbeului Rumeliei, „ieniceri focoși, vreo câteva mii“ și toți akângii din părțile europene (Th. Holban, *Noi documente românești din arhivele polone și franceze* (II), în „AIIAI“, XIX (1982), p. 595). De la Brăila, Alexandru Lăpușneanu ar fi scris lui Tomșa și boierilor, cerându-le să-l întâmpine (H. Dj. Siruni, *Mărturia armenă despre România*, p. 276), ceea ce pare a fi real. O primă ciocnire cu forțele lui Tomșa a avut loc înainte de 13 februarie 1564 (Hurmuzaki, XV¹, p. 596). La 20 februarie însă, când ar fi trebuit să aibă loc o bătălie hotărâtoare între cei doi rivali, în condiții pe care nu le cunoaștem, dar

explicabile sub aspectul slăbiciunii omenеști, cea mai mare parte a boierilor, cu trupele lor, inclusiv comandantul artileriei, a trecut de partea lui Lăpușneanu, trădându-l pe Ștefan Tomșa, nevoit astfel să părăsească tabăra cu puțini însoțitori, luând drumul Poloniei (cf. *supra*), fără a mai putea da lupta. Astfel că data de 20 februarie 1564 a fost socotită de cronicarul brașovean Hieronimus Ostermayer (*Quellen*, V, p. 139; cf. și Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 211) și într-o însemnare aflată la sfârșitul unei biografii a lui Despot vodă, atribuită lui Alexandru Gwagnin (*Vita Despothi principis Moldaviae*, ed. Constantin Marinescu, *À propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclides récemment découverte*, în *Mélanges d'histoire générale*, II, Cluj, 1938, p. 417), drept cea de început a noii domnii a lui Alexandru Lăpușneanu.

Groznică prădăciune a tătarilor, care ar fi ridicat 1 500 de robi din Țara de Jos, ce a avut loc cu acordul lui Lăpușneanu (Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 208–209; Johann Sommer, *op. cit.*, p. 86–87; ar fi îngăduit și milita- rilor care îl însoțeau să prade partea dinspre Dunăre a Moldovei, p. 88–89; H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 277; *Călători străini*, II, p. 111), l-a determinat pe Ștefan Tomșa să părăsească Moldova, fără a mai încerca o rezistență, înainte de 4 martie 1564 (Hurmuzaki, XV¹, p. 596; A. Veress, *Documente*, I, p. 248; cf. și *supra*).

În aceste condiții, Alexandru Lăpușneanu a ajuns la Iași, unde la 10 martie 1564 cerea mai întâi bistrițenilor să-i trimită pe bărbierul Andrei, pentru îngri- jirea ochilor, pentru ca numai a doua zi să-i informeze oficial că și-a reluat domnia și „sceptrul“ (*sceptrum*), invitându-i să reînnoiască legăturile comer- ciale cu Moldova (Hurmuzaki, XV¹, p. 597). Așadar, începutul efectiv al celei de-a doua domnii a lui Lăpușneanu a avut loc între 20 februarie și 10 martie 1564.

Primul act al noului domn a fost de a ucide 47 de boieri pe care îi socotea „vicieni“ față de el și un număr necunoscut de slujitori ai lor și curteni, cu prilejul unei obișnuite adunări a acestora la curtea domnească din Iași, cu aju- torul mercenarilor străini (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 134, 146; Gri- gore Ureche, *Letopisețul*, p. 190. Cf. și H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 277). Faptele s-au petrecut cel târziu în prima decadă a lunii martie 1564, de vreme ce știrea despre aceasta a putut ajunge la Cracovia până la 19 martie (E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 38). Se pare că a mai fost și un al doilea măcel a 30 de boieri, prinși ulterior, sau rude ale celor pe care îi considera trădătorii din pricina cărora își pierduse prima domnie, cu prilejul unui ospăț dat la curte în cinstea unui trimis al sultanului în drum spre regele Poloniei (Johann Sommer, *op. cit.*, p. 90–91; Antonio Maria Graziani, *op. cit.*, p. 208–209). *Cronica moldo-polonă* vorbește despre 60 de boieri omorâți la ospăț (*Cronicile slavo-române*, p. 175, 186).

Astfel că ceea ce era previzibil (Hurmuzaki, XI, p. 62) s-a întâmplat, și Lăpușneanu și-a satisfăcut setea de răzbunare.

- 3 Sfârșitul i-a venit patru ani mai târziu, însă el nu a coincis cu sfârșitul domniei. Întreaga sa familie a fost afectată în timpul celei de-a doua domnii de diferite boli, un fiu Ionașcu și o fiică decedând chiar în acest interval (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 109–110). „Viața lor a fost dureroasă și boli dese diferite și grele au căzut asupra lor“, spune Azarie (în *Cronicile slavo-române*, p. 135, 146). La 5 aprilie 1564, Lăpușneanu anunță pe bistrițeni că îl trimite înapoi pe bărbierul Andrei, care nu i-a lecut ochii (Hurmuzaki, XV¹, p. 538). Era de altfel imposibil aceasta, pentru că suferea, s-a presupus, de glaucom („hipertensiune intraoculară, care duce încet și progresiv la o scădere a acuității vizuale până la cecitate“), o boală ereditară în neamul Bogdăneștilor de care au suferit atât tatăl său, Bogdan III, zis și „cel Orb“, cât și fiul său cu același nume [Paul Ștefănescu, *Lumea văzută de medici (Mari bolnavi, mari conducători de state)*, București, 1991, p. 61–62], dacă nu cumva era vorba de trahom (conjunctivită granuloasă) (N. Vătămanu, *Voievozi și medici de curte*, București, 1972, p. 90–102; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 288).

Fără să fi suferit, este adevărat, de o psihoză, din punct de vedere medical, Alexandru Lăpușneanu a fost socotit drept „o personalitate psihopatică cicloidă, caracterizată prin perioade de lungă durată de depresiune, alternând cu faze de dinamism“ (Paul Ștefănescu, *op. cit.*, p. 81; cf. și p. 56–81, cu observa- țiile judicioase ale lui Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 286).

Moartea i s-a tras însă dintr-o boală fizică, care l-a sleit repede de puteri. Cronicarii nu o precizează. „În al patrulea an din domnia lui a doua — scrie Azarie —, Alexandru a căzut în boală rea și de moarte“ (*Cronicile slavo-române*, p. 135, 147). Grigore Ureche preia știrea arătând că „Alexandru vodă căzu în boală grea și-ș cunoscua moartea“ (*Letopisețul*, p. 193). Din aceste relatări rezultă că e vorba de o afecțiune acută, survenită în ultimul timp, și nu de o maladie mai veche. Nici istoricii nu știu despre ce era vorba, arătând doar că la 5 martie 1568 Lăpușneanu cerea la Bistrița ardeleană trimiterea bărbierului Andrei, vechiul și constantul său medic chirurg (Hurmuzaki, XV¹, p. 628), ce însă avea să sosească prea târziu (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, p. 296; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 110; Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 290, care se referea însă la boala de ochi a lui Lăpușneanu etc.).

Nu s-a luat în considerare că boala lui, după relatarea unui contemporan, era socotită drept de „febră“ (*febris*) (A. Veress, *Documente*, I, p. 272), tradus prin „friguri“ (*Călători străini*, II, p. 391), așadar o boală acută, cu frisoane și temperatură ridicată. Raportul unui spion din Moldova foarte probabil către

pretendentul Albert Łaski, susținut de imperiali, despre împrejurările imediat următoare morții lui Alexandru Lăpușneanu, cunoscută deja de acesta, vine cu precizarea că domnul a „*murit de febră*” sau „*de friguri*” (*ibidem*), iar tradiția consemnată după aproape șase decenii vorbește de stări de leșin și de pierdere a cunoștinței (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 193).

Boala, care nu trebuie confundată cu suferințele anterioare ale domnului, legate de afecțiuni oculare sau de răni de război, cum se întâmplă de obicei, a avut o evoluție relativ scurtă, declanșându-se înainte de 5 martie 1568, când s-a considerat necesară chemarea bărbierului (medic chirurg) Andrei de la Bistrița ardeleană, deși bolnavul declara că de acum numai Dumnezeu îl mai poate ajuta (Hurmuzaki, XV¹, p. 628). Desigur, tot acum, pe deplin conștient, Lăpușneanu a trimis la Poartă o solie, cerând sultanului să numească în domnia Moldovei pe fiul său întâiul născut, Bogdan, „*în timpul vieții sale, fiind el fără putere*” (Hurmuzaki, II¹, p. 578), ceea ce corespunde întru totul, cum vom vedea, desfășurării reale a faptelor. Nu era vorba de o asociere la domnie, ci de transmiterea acesteia fiului cel mare.

Pe plan intern, această succesiune, care pune capăt celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu, a avut loc la 9 martie 1568. Atunci, domnul a mai găsit puterea și luciditatea să adune sfatul lărgit al țării, cerându-i să aleagă domn pe fiul său Bogdan, căruia i-a transmis, înaintea tuturor, sceptrul, simbolul intern al domniei autocrate, așa cum făcuse și bunicul său, Ștefan cel Mare, cu 64 de ani în urmă. „*Prevăzându-și moartea — mărturisește contemporanul Azarie —, a chemat pe căpeteniile bisericii și pe preoți și pe toți cei ce erau în dregătorii și le-a împărțit multe învățături dumnezeiești și a dat schiptrul singurei stăpâniri fiului său, Bogdan* (Cronicile slavo-române, p. 135, 147).

Data adunării sfatului domnesc lărgit a fost păstrată într-o însemnare slavonă contemporană, pe un *Sbornic* manuscris slavo-român, care a aparținut în secolul XVI unei mănăstiri românești din Alba Iulia, aflat în zilele noastre la Cluj-Napoca: „*În anul 7076 (= 1568), luna martie, în 9 zile primi domnia dreptcredinciosul Ion Bogdan voievod al Țării Moldovei fiul preacucernicului Alexandru numit monahul Pahomie*” (Teodor Bojan, Ioan Gabor, *Contribuții cronologice la domniile lui Alexandru și Bogdan Lăpușneanu*, în „*RdI*”, XXXI (1978), nr. 2, p. 331, fig. 1, p. 332). Însemnarea, făcută îndată după eveniment, nu-l mai numește pe Alexandru voievod, și reproduce numele său călugăresc.

Într-adevăr, dacă cea de-a doua domnie a sa s-a încheiat la 9 martie 1568, viața sa a mai continuat încă două zile în cinul călugăresc.

- 4 În aceeași zi, 9 martie, după încheierea sfatului domnesc lărgit, sau cel mult a doua zi, Alexandru Lăpușneanu s-a călugărit sub numele de Pahomie, a cărui inițială provenea, după obicei, de la cea a numelui său de botez, Petru. „*Și încă*

viu fiind — consemnează Azarie, călugăr și el —, *i-au plăcut mai mult cele viitoare decât cele de față și în locul porfirului țesut cu aur, a primit asupra lui haina de lână călugărească și în locul cununei de mărgăritare și cu pietre scumpe, a îndrăgit viața cu tunderea capului și și-a schimbat și numele, după rândul îngeresc, în Pahomie. Dar a mai trăit numai puțin...*” (Cronicile slavo-române, p. 135, 147). Au fost respectate rânduielile intrării în rândul călugărilor, dar moartea a survenit îndată, joi 11 martie 1568. O altă însemnare slavonă, făcută de aceeași mână pe amintitul manuscris slavo-român de la Cluj-Napoca, consemnează: „*În anul 7076 (= 1568) a murit dreptcredinciosul Io Alexandru voievod, domnul Moldovei, luna martie 11, și a fost înmormântat la Slatina, martie în 14 zile*” (Teodor Bojan, Ioan Gabor, *op. cit.*, p. 331, fig. 2, p. 332; analiza părerilor istoriografiei despre limitele cronologice ale sfârșitului ultimei domnii a lui Alexandru Lăpușneanu, p. 329–330. Cele două însemnări amintite mai sus au mai fost publicate, mai înainte, de Radu Constantinescu, *Note privind istoria bisericii române în secolele XIII–XVI*, în „*SMIM*”, VI (1973), p. 186, nota 62, iar ulterior, de Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980, p. 89. Cf. și idem, *Revelația unor însemnări*, în „*MI*”, XIV (1980), nr. 10, p. 46; Florian Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992, p. 14).

Deși s-a repetat în mare scenariul de la moartea lui Ștefan cel Mare, în afară de călugărirea cunoscută, de această dată, a lui Lăpușneanu, tocmai acest amănunt a înflăcărat imaginația urmașilor, la care, adăugându-se moartea imediată a proaspătului călugăr, atunci chiar, sau mai târziu, a apărut bănuiala unei morți silnice, prin otrăvirea bolnavului slăbit chiar de către doamna sa Ruxandra. Astfel că aproape șase decenii mai târziu Grigore Ureche consemna o tradiție în acest sens, luându-și însă măsura de precauție de a o deosebi prin cuvintele „*zic unii*” de textul cronicii sale asupra căruia nu avea îndoieli. Așadar: „*zic unii că și moartea lui Alixandru vodă au fost cu înșălăciune, că el mai nainte de moartea lui, văzându-să în boală grea ce zăcuse și neavându nădejde de a mai firea viu, au lăsat cuvântu episcopilor și boierilor, de-l vor vedea că ieste spre moarte, iară ei să-l călugărească. Dăci văzându-l ei leșinându și mai multu mort decât viu, după cuvântul lui, l-au călugărit și i-au pus numele de călugărie Pahomie. Mai apoi, dacă s-au trezit și s-au văzut călugăr, zic să fie zis că de să va scula, va popi și el pre unii. Mai apoi episcopii și boierii înțelegându acestu cuvântu și mai cu denadinsul Roxanda, doamnă-sa, temându-să de un cuvântu ca acesta, carile era de a-l și créderea, știind câtă groază și moarte făcusa mai nainte în boierii săi, temându-să doamnă-sa să nu pață mai rău decâtu alții, l-au otrăvit și au murit*” (*Letopisețul*, p. 193).

Tradiția însă nu e verosimilă, deși ca orice creație de acest fel are și elemente reale. E greu de crezut că, ținând seama de slăbiciunea fizică a lui

Lăpușneanu, cineva s-ar mai fi putut teme de acțiunile unui muribund, care, în plus, renunțase la domnie, ceea ce însă nu apare în tradiția consemnată de Grigore Ureche. S-a vorbit, mai nou, după nuvela literară a lui Costache Negruzzi, nu după surse istorice, despre otrăvirea lui Lăpușneanu, propunându-se chiar și formula otrăvii: „acid arsenic amestecat cu sublimat coroziv, otravă adusă în țările române de către medicii și neguțătorii ce veneau de la Veneția și Padova” (Paul Ștefănescu, *Misterul otrăvirilor celebre*, București, 1996, p. 253). Evident, simple păreri, ca și cele despre o altă încercare de otrăvire a sa, din vremea primei domnii (cf. și G.Z. Petrescu, *În jurul unei presupuse otrăviri a lui Alexandru Lăpușneanu. Un medic reformator ... aventurier*, în „Revista Științelor Medicale”, 1928, nr. 1, p. 16). Oricum, îndată după moartea sa, văduva, doamna Ruxandra, dă dispoziție să fie sărbătorită anual ziua Sfântului Nicolae la mănăstirea Dochiaru de la Muntele Athos, pentru pomenirea lui: „Pahomie călugărul, Roxandra doamna, Bogdan voevod și ale copiilor lor” (Hurmuzaki, XIV¹, p. 46).

- 5 După cum indică inscripția citată mai sus din *Sbornicul* aflat în secolul XVI la Alba Iulia, Alexandru Lăpușneanu „a fost înmormântat la Slatina, martie în 14 zile”, adică, în chip firesc, a treia zi după deces. În ctitoria sa de căpetenie, „acest om așa de mare”, cum îl numea Azarie (*Cronicile slavo-române*, p. 135, 147), ale cărui portrete zugrăvite sau brodate s-au păstrat aici cu multă grijă, ocupa un mormânt doar aparent modest, sub numele lui Pahomie, care amintea pe cel al sihastrului care îl determinase în 1554 să ctitorească lăcașul, terminat în 1558–1561 (Corina Nicolescu, *Mănăstirea Slatina*, București, 1966, p. 7–10).

Mormântul se afla în gropnița dintre pronaos și naos, amenajată special pentru adăpostirea lăcașurilor de veci ale familiei lui Alexandru Lăpușneanu. Lespedea de mormânt nu s-a păstrat, iar cea care apare de obicei sub acest nume în istoriografia românească (cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, p. 48, până la Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 290), este de fapt o grindă de marmură sculptată, care făcea parte din ancadramentul nișei ce adăpostea mormântul voievodului, acoperit la origine cu un baldachin, din care săpăturile arheologice dinainte de 1966 au scos la iveală doar fragmente. Pe amintita grindă, un pietrar ardelean a dăltuit în slavonă cu slove chirilice: „Pahomie cel care a răposat de la viața de aici spre veșnicele lăcașuri și a fost îngropat aici, în noua sa ctitorie, în anul 7076 luna mai” (Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripții medievale ale României. Orașul București*, I, București, 1965, p. 511 și fig 89). Pe un decal al inscripției, datorat lui N. Beldiceanu, N. Iorga (*loc. cit.*) văzuse chiar data „mai 5”, crezând că este „data precisă a morții lui” Lăpușneanu, „călugăr de frica Iadului”. În realitate, aceasta trebuie să fi fost data la care au fost

reasezate rămășițele domnului după încheierea lucrărilor de amenajare și împodobire a nișei mormântului.

Mormântul a fost distrus de multele jafuri turcești, tătărești sau polone, până la cele din timpul Eteriei (1821), iar la restaurarea din 1823–1828 nu a mai fost refăcut în forma inițială, lespeda funerară s-a pierdut, iar mai apoi grinda sculptată cu inscripția amintită din ancadramentul lăcașului a fost adusă la Muzeul Național de Antichități și se află și astăzi la București (Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 10–13, 18, 22–24).

BOGDAN LĂPUȘNEANU

Data nașterii: 1554 august¹.

**1568 martie 9 (până la 1570 noiembrie 12 sub tutela doamnei Ruxandra)²
– 1572 a. februarie 15³.**

†1577 septembrie la Moscova⁴.

□ Necunoscut.

- 1 Fiul cel mare al lui Alexandru Lăpușneanu, considerat întotdeauna legitim, deși s-a născut înainte de căsătoria tatălui său cu Ruxandra (1538–1570), fiica lui Petru Rareș, care a avut loc abia în ianuarie 1556 („În acest an s-a cununat cu doamna sa Roxanda, în anul 7064 luna întâia”. spune inscripția unui epitaf dăruit cu acest prilej de Lăpușneanu mănăstirii

sale Slatina; Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, I, București, 1965, p. 700, fig. 133), a văzut lumina zilei în august 1554. Cronicarul oficial al lui Alexandru Lăpușneanu, Eftimie, cel mai bine informat izvor contemporan, indicând chiar și luna calendaristică, mărturisește că „fiind în al doilea an al domniei, lui Alexandru voievod i s-a născut un copil scump și prea dorit și fiu prea iubit, Bogdan voievod, în luna august“ (*Cronicile slavo-române*, p. 116, 125; i se spune, de altfel, „copil“, adică fiu născut în afara căsătoriei, cum și era pe atunci). În urma acestei nașteri, la 3 septembrie 1554, Lăpușneanu a întemeiat mănăstirea Slatina (*ibidem*), între cele două evenimente fiind desigur o legătură.

Preotul armean din Camenița Podoliei, care l-a cunoscut aici pe Bogdan la 17 septembrie 1571, afirmă că atunci acesta era „de abia de 17 ani, însă avea un corp regulat și era frumos“ (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 277–278, mărturie de primă mână care trimite tot la 1554 ca an al nașterii sale).

La 20 august 1571, G. Vasari, secretarul ungar al episcopului catolic de Camenița, relatează legatului papal din Polonia că voievodul Bogdan, care ține „legea greacă“, este favorabil ajutorării celor de credință catolică, „și este de circa optsprezece ani“ (*et est annorum circiter decem et octo*) (Hurmuzaki, II⁵, p. 698). E vorba deci de o aproximație apropiată, care astfel nu contrazice primele două relatări mai exacte.

Tot de o aproximație este vorba și în relatarea târzie a lui Grigore Ureche, pentru care Bogdan voievod era „cocon brudiu“ (necopt), „de 15 ani“ la ridicarea în domnie, la 1568 (*Letopisețul*, p. 193), de unde ar rezulta anul nașterii 1553, foarte apropiat de cel adevărat.

În realitate, la luarea domniei, în martie 1568, Bogdan Lăpușneanu avea doar 13 ani și 9 luni, fiind, așadar, minor, chiar după concepția de atunci. Un frate vitreg mai mare, Ionașcu, fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpușneanu, care, după obicei, îl trimisese un timp ostatec la Constantinopol (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 58; cf. și p. 85, 99–100, 112, 121, pentru fiii lui Lăpușneanu), murise însă de curând, la 1566–1567 (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 116), și oricum el nu ar fi avut dreptul la tron cât timp trăiau descendenții legitimi ai tatălui său.

S-a susținut mai demult că în 1566 el s-ar fi aflat la Moscova, ca rudă pe linie maternă a soției țarului Ivan cel Groaznic, Elena Gliński, stăpânind chiar o feudă, Luh (G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, p. 55).

- 2 Înainte de 5 martie 1567, căzând „în boală rea și de moarte și prevăzându-și moartea“ (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 135, 147), Alexandru

Lăpușneanu a convocat sfatul domnesc lărgit pentru 9 martie. În cadrul acestuia, la fel ca odinioară bunicul său Ștefan cel Mare, el a cerut membrilor, înalte fețe bisericești și dregători de toate gradele, să-l aleagă pe fiul său Bogdan drept moștenitor al tronului și i-a dat acestuia „*schiptul singurei stăpâniri*“, simbolul intern al domniei antocrate, renunțând astfel el însuși la tron (*ibidem*; cf. și *supra*). O însemnare slavonă pe un *Sbornic* slavo-român din Transilvania mărturisește că „În anul 7076 (= 1568), luna martie, în 9 zile primi domnia dreptcredinciosul Ion Bogdan voievod al Țării Moldovei fiul preacucernicului Alexandru numit monahul Pahomie“ (Teodor Bojan, Ioan Gabor, *Contribuții cronologice la domniile lui Alexandru și Bogdan Lăpușneanu*, în „RdI“, XXXI (1978), nr. 2, p. 331, fig. 1, p. 332, pentru alte ediții, cf. *supra*).

Chiar înaintea acestei date, Alexandru Lăpușneanu a trimis o solie la Poartă, cerând sultanului să acorde domnia Moldovei fiului său cel mare Bogdan, chiar „în timpul vieții sale, fiind el fără putere“ (Hurmuzaki, II¹, p. 578). Apoi, după sfatul domnesc lărgit de la 9 martie, s-a călugărit și la 11 martie a închis ochii (cf. *supra*).

După moartea fostului domn boierii nu și-au ținut întru totul cuvântul, unii susținând candidatura marelui vornic al Țării de Jos Ionașcu Zbiera. Bogdan Lăpușneanu se considera însă voievod, intitulându-se ca atare („*Bogdanus, Dei gracia Wayvoda verusque heres regni Moldavie et cetera*“) la 16 martie 1568, două zile după înmormântarea tatălui său, a cărui moarte o anunța atunci sașilor bistrițeni (Hurmuzaki, XV¹, p. 628–629). În cadrul adunării electivă, care a urmat la o dată necunoscută, dar apropiată în timp, Dumitru marele hatman și Gavrilaş mare logofăt s-au ridicat însă împotriva lui Zbiera, a cărei candidatură a fost respinsă și sfatul domnesc l-a „ales“ domn pe Bogdan (*Călători străini*, II, p. 391).

Se pare că au fost și unele neînțelegeri și cu fratele său Petru (Mihail-Petru), îndepărtat la Bârlad, de unde, temându-și viața, a fugit la Poartă (*ibidem*, p. 392).

Fiind prea tânăr, „brudiu“ (necopt), cum spune Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 193), vreme de doi ani și nouă luni, până la 12 noiembrie 1570, când a murit de boală, doamna Ruxandra a executat o adevărată tutelă asupra fiului ei. „Era ocârmuitoarea domniei mama lui, Roxanda, iar îndrumători erau Gavriil logofătul și Dimitrie hatmanul și doamna ocârmuitoare peste toți — subliniază Azarie — Căci era cu minte de bărbat, cu suflă mare, împodobită cu înțelepciune [...] Împreună fiul și mama au stăpânit doi ani și nouă luni“ (*Cronicile slavo-române*, p. 135, 147). Grigore Ureche preia această apreciere, rezumând-o doar (*Letopisețul*, p. 193–194).

Deși la moartea soțului ei nu avea decât 30 de ani, doamna Ruxandra „era foarte neputincioasă cu trupul și întotdeauna își odihnea corpul pe așternut

moale“ (Azarie, *loc. cit.*). A murit la 32 de ani, răpusă de o boală cronică necunoscută și, desigur, slăbită de multe nașteri, lăsându-l pe tânărul Bogdan voievod la numai 16 ani singur, cu un sfat domnesc în care de la începutul domniei se înfruntau pentru întâietate orgoliile unor mari dregători și înalți prelați (*Călători străini*, II, p. 392).

Încă de la 24 martie 1564 Alexandru Lăpușneanu stabilise printr-un testament ordinea succesiunii la tron a fiilor săi, pe care îi socotea legitimi, în frunte cu Bogdan, propunându-le acestora pentru respectarea voinței sale sprijinului Înaltei Porți și al sultanului, și numai dacă Poarta nu-i putea ajuta, îi sfătuiă să facă apel la împăratul Austriei, regii Poloniei, Franței, Angliei, sau la dogele Veneției (Hurmuzaki, II¹, p. 532). Oricum a variat apoi în acte ordinea succesiunii fiilor săi, în concepția lui Lăpușneanu (cf. Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1999, p. 290), Bogdan s-a aflat mereu în frunte. Înaintea morții, grijiulul părinte, renunțând la domnie în favoarea acestuia, cum am văzut, consecvent concepției sale asupra priorităților politice, s-a adresat Înaltei Porți pentru trimiterea steagului de domnie. Din păcate n-a mai apucat să vadă sollicitudinea cu care Selim II a răspuns cererii sale, probabil temându-se, nu fără temei, de o eventuală ingerință a Poloniei (cf. Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI“, XIII (1976), p. 318–319).

La 25 martie 1568, după numai 11 zile de la înmormântarea lui Alexandru Lăpușneanu, sultanul anunța regelui Poloniei și hanului crâmlean că domnia Moldovei „a fost acordată fiului său Bogdan și i s-a trimis împărătescu nostru steag“ (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 85–86). Însă tot cu această ocazie apare mențiunea pentru prima dată a „dării firmanului“ pentru domnie, deși e prezentată ca un obicei „din zile vechi“ (Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „RdI“, XXXII (1979), nr. 9, p. 1 747).

De fapt, ceașul Geafer, care aducea lui Bogdan confirmarea în domnie, a plecat spre Moldova după 24 martie 1568, iar Sinan aga, care purta steagul și celelalte însemne de investitură, la 11 aprilie (Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, II, București, 1965, p. 48). Oricum pentru aceasta s-au plătit în secret marelui vizir Sököllu Mehmed pașa 30 000 de ducați, iar tributul de 35 000 de ducați a fost sporit cu 5 000 de ducați (Hurmuzaki, II¹, p. 579).

Numai că Bogdan Lăpușneanu n-a știut să profite de bunele relații cu Poarta, moștenite de la tatăl său. Deși a beneficiat de o educație aleasă, Azarie relatând că împreună cu fratele său Petru „au fost bine crescuți și dați să învețe cărțile și învățăturile ortodoxiei“, „și era un tânăr bine făcut și nu-i dăduse încă musteața; la început era cu suflet drept, învățat în cărți și nehrânind rele într-însul, ci milostiv și blând, întru totul era următor în obiceiuri învățăturilor tatălui său, arătând și vitejie, căci era cu inimă vitează, învățat în a învăța lăncea și a întinde arcul în coarde, aruncând săgeata“ (*Cronicle*

slavo-române, p. 130, 135–136, 140, 148; cf. și Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 194). Altfel spus, era un tânăr cavaler învățat și bun mânător al armelor, după moda nobilimii polone din epoca Renașterii poloneze.

Numai că tocmai această orientare spre Polonia i-a atras mazălirea din partea Porții, care nu era dispusă să cedeze nici o palmă din influența sa asupra Moldovei (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 114–115). La care s-a adăugat și nemulțumirea boierimii vârstnice, înlocuită în anturaj și favoruri, după moartea doamnei Ruxandra, de adolescentul voievod de 16–17 ani cu tineri apropiați ca vârstă, îndeosebi poloni, luându-și în cele din urmă „sfetnici leși“, cu care risipea averea domnească (Azarie, în *Croniclele slavo-române*, p. 136, 148, și Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 194, critică vehement această atitudine), astfel încât, după Ureche „năpusti trebile țărâi, că pre cât îl iubii în tîi, pre atîta îl urîsă apoi“. Toate acestea erau adevărate, de vreme ce le confirmă întru totul relațiile independente ale unui contemporan avizat, precum polonul Leonard Gorecki, care vorbește de disprețul lui Bogdan față de turci, de nemulțumirea sultanului Selim pentru pacea perpetuă încheiată cu regele Sigismund II August (cf. jurământul de credință al lui Bogdan și al boierilor către rege din 2 octombrie 1569 și acceptarea acestuia, Hurmuzaki, II⁵, p. 592–594, 663–667; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în contextul relațiilor politice internaționale (1538–1572)*, Iași, 1994, p. 216–219), de ura față de el a boierilor moldoveni „pentru că se dăduse cu totul în amicitia polonilor, le făcuse stipendii militare și-i ținea la el cu multă libertate“ (Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 212–214).

- 3 Motivele imediate ale mazălirii lui Bogdan Lăpușneanu erau legate de conflictele cu ceașii turci trimiși mereu pentru a-l aduce la ordine, înlocuirea gărzii turcești, moștenite de la tatăl său, cu 400 de călăreți poloni (Hurmuzaki, II¹, p. 620), și a unor dregători bătrâni cu străini (poloni), rudele celor îndepărtați sau chiar uciși plângându-se la Poartă (N. Iorga, *Noi porunci turcești către domnii noștri (1572–1658)*, în „RI“, XX (1934), nr. 10–12, p. 381; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 321).

Înainte de 15 iulie 1571, Bogdan Lăpușneanu s-a retras de la Iași la Hotin, unde a rămas până înainte de 29 decembrie, din cauza conflictului deschis cu boierii, dintre care unii doreau în ascuns venirea pretendentului Ion, susținut de Poartă, și unde ar fi vrut să se căsătorească cu fiica cancelarului polon Valentin Dembinski. La 22 septembrie 1571 sosește la Camenița, unde rămâne trei zile, întărindu-și legăturile cu polonii, revenind apoi la Hotin (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 113–114), unde a adunat 3 000 de poloni, cu care ar fi vrut să se întoarcă la Iași, pentru a înfrânge pe boierii care doreau instaurarea pretendentului susținut de turci, refuzând să se întâlnească la Iași ca ceașul

trimis în noiembrie 1571 la reședința domnească pentru cercetarea situației (A. Veress, *Documente*, I, p. 305–306).

Abia în a doua jumătate a lui decembrie 1571 Bogdan Lăpușeanu a primit la Hotin delegația boierilor partizani ai Lăpușenilor, în frunte cu mitropolitul, care după ce a jurat de trei ori că nu vor atenta la viața sa, l-au determinat să revină la Iași, înainte de 29 decembrie 1571 (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 114). Toate acestea, căci „*umbla pe aici și pe acolo, plimbându-se pe la marginile Țării Leșești, supărând pe cei înțelepți și pe popor*” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 136, 148), l-au determinat pe sultan, care, în plus, nu era de acord cu căsătoria lui Bogdan cu o nobilă poloneză (M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, II, p. 54; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 93. Cf. și Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 55, 57–58), să-l înlocuiască în domnie cu vârul său Ion (viitorul Ion vodă cel Viteaz) în cursul lunii decembrie 1571.

La 1 ianuarie 1572 un sol muntean îl anunță pe Ștefan Báthory că trupele turcești din sangeacurile de la hotar se adună la Dunăre pentru a-l însoți pe Ion și domnul Țării Românești, Alexandru II Mircea, trebuia să-l ajute la luarea domniei în Moldova (Hurmuzaki, II¹, p. 613–614) (cf. și *infra*).

Episodul care urmează, părăsirea domniei de către Bogdan Lăpușeanu, e greu de deslușit, din punctul de vedere al acestuia. Deși noul domn Ion vodă plecase din Adrianopol spre Moldova la 31 ianuarie 1572 cu ieniceri și spahii (Hurmuzaki, II¹, p. 615), și este dificil de crezut că Bogdan nu știa despre aceasta, totuși, în loc să strângă oaste pentru a încerca o împotrivire, după 20 ianuarie 1572, când se mai afla la Iași (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 4–5), el a plecat în Polonia spre a se căsători cu fiica lui Jan Tarło, stegarul de Liov. Să fi fost aceasta doar o retragere deghizată?

La 15 februarie 1572, la Constantinopol, se știa că „*era fugit*” (*era fuggito*) (A. Veress, *Documente*, I, p. 308). De aceeași părere este și Azarie, care spune că auzind de sosirea rivalului său la Dunăre „*a plecat de bună voie și s-a dus fugind în țări străine*” (*Cronicile slavo-române*, p. 136, 149). Doar Grigore Ureche crede că ar fi vrut să încerce o împotrivire cu ajutorul polonilor, zădărnicită de iuțeala cu care a înaintat Ion vodă (*Letopisețul*, p. 195). Oricum, domnia sa luase sfârșit, chiar dacă Azarie socotește că stăpânirea sa a durat până în aprilie 1572 [după moartea mamei lui a domnit singur „*un an deplin și patru luni*” (*Cronicile slavo-române*, p. 136, 149), așadar, până în aprilie 1572, după ultima sa încercare de a redobândi domnia].

În realitate, înainte de 28 februarie 1572, la Varșovia, se știa că „*sărmanul Moldovean care venea să se căsătorească cu consimțământul regelui*”, cu logodnica sa pe care o găsisse în Rusia (Roșie, Halici), „*la trecerea râului Nistru a fost atacat de domnul Cristofor Zborowski, urmărit și închis*”, trebuind să-i plătească pentru răscumpărare 12 000 de taleri și să-i promită cumnatului acestuia 13 000 de taleri (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 54). Cristofor

Zborowski, logodnicul unei surori a lui Bogdan, fusese chipurile jignit de ruperea logodnei la cererea fostului domn al Moldovei, dar mai pe urmă s-a aflat că era plătit de Ion vodă (A. Veress, *Documente*, I, p. 318), toată acțiunea fiind de fapt o atragere în capcană a tânărului domn. Fiind priceput în mânăuirea armelor, Bogdan s-a împotrivit capturii, fiind rănit îndeosebi la cap (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 114).

A rămas în captivitate circa o lună, după care, cu știrea regelui Sigismund II August și cu sprijinul lui N. Mielecki, hatmanul Coroanei și voievodul Podoliei, și al hatmanului cazacilor nizovi (zaporojeni), Temriuk Piatigoreț (Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, în „SMIM”, II (1957), p. 277; cf. și 255), în martie–începutul lui aprilie 1572 a organizat o expediție în Moldova (Hurmuzaki, III¹, p. 623–624), pentru redobândirea tronului; la 11 aprilie 1572 știindu-se la Varșovia că acesta izbândise (A. Veress, *op. cit.*, p. 309). Îndată un sol polon a plecat la Poartă, stăruind în doua jumătate a lui aprilie pentru reîntronarea lui Bogdan (*ibidem*, p. 310). În cele din urmă însă, după mijlocul lui aprilie, Ion vodă cu ajutoare turcești, tătărești și muntene a izbutit să-și înfrângă rivalul lângă Ștefănești, iar turcii au trecut Nistrul, pustiind Podolia (*ibidem*, p. 311–314. Relatarea acestei campanii la Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 196. Cf. și Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 41–47, cu izvoarele problemei).

Cum turcii s-au grăbit, la începutul lui mai 1572, dar și mai târziu, tot mai imperativ, să ceară la Varșovia extrădarea lui Bogdan Lăpușeanu (A. Veress, *op. cit.*, p. 314–315, cf. și p. 317–320; Hurmuzaki, II¹, p. 632; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 59–61), afirmând însă că l-au iertat, la cererea regelui Poloniei care, la sfârșitul lunii afirma că nu știe unde se află acesta (*ibidem*, p. 322–325; Hurmuzaki, II¹, p. 628–630; N. Iorga, *Noi porunci turcești*, p. 381), fostul domn al Moldovei nu s-a mai simțit în siguranță în Polonia. În cele din urmă, cu știrea lui Sigismund II August, care nu voia să-l predea sultanului, cu puțin înainte de moartea regelui (7 iulie 1572), a trecut în Transilvania, cu gând să ajungă în Ungaria Superioară, sub oblăduirea împăratului Maximilian II. La 27 august 1572 se știa la Constantinopol despre înapoierea ceașului cu scrisoarea regelui Poloniei în care acesta se scuza că retrăgându-se Bogdan în Ungaria, nu mai stătea în puterea sa să-l predea sultanului (A. Veress, *op. cit.*, p. 328). Turcii mai aflaseră că din Polonia fostul domn al Moldovei trecuse prin Transilvania, fiind capturat, după porunca sultanului, de oamenii voievodului Ștefan Báthory (Hurmuzaki, II¹, p. 618–619, 641–642, 644–646) de la care însă l-a răpit căpitanul imperial de Satu Mare (de fapt 27 de poloni, ajutați de germani, care l-au dus la Satu Mare sau la Cașovia; *ibidem*, p. 646). „*Dacă e așa — scrie sultanul împăratului, cerând extrădarea lui Bogdan în virtutea tratatelor — aceasta dovedește că el părăsește Poarta noastră, de la care înaintașii lui au avut atât bine, și rătăcind din țară în țară, cu toată iertarea noastră stăruie în faptele sale rele*” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 381–382).

Firește, imperialii au refuzat să-l predea, lansând zvonul, care circula la Constantinopol la 3 noiembrie 1572, că a fugit la țarul moscovit (A. Veress, *op. cit.*, p. 329–330). În realitate, la 10 decembrie 1572 Bogdan se afla la Cașovia, cerând colonelului Hans Rueber, comandantul armatei imperiale din Ungaria Superioară, ajutoare pentru o expediție în vederea redobândirii Moldovei. Memoriul său semnat „*Bogdan Despothovicz*“, probabil pentru a crea o legătură cu Despot vodă, favoritul imperialilor, cuprindea nu mai puțin de 18 puncte (Hurmuzaki, II¹, p. 647–648). Imperialii nu aveau decât să se descurce cu imputările turcilor pentru răpirea lui Bogdan (*ibidem*, p. 649–650; cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 20).

În contextul presiunilor Porții pentru extrădarea lui Bogdan Lăpușneanu din august 1572 (Hurmuzaki, II¹, p. 655–656), alternate cu promisiuni de redobândire a domniei, dacă se prezintă la Poartă (*ibidem*, p. 663, 665), venite în 1572–1574 din partea marelui vizir Mehmed Sököllu, care îi era rudă pe linie maternă (*ibidem*, p. 669; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 65–71), urmate de înlocuirea în domnie a lui Ion vodă cel Viteaz cu Petru Șchiopul, la 18 martie 1574 (Hurmuzaki, II¹, p. 671; XI, p. 84; A. Ciorănescu, *Documente*, p. 65; cf. și *infra*), Bogdan începe să se agite. La începutul lui aprilie 1574 la Poartă se vorbea serios de readucerea sa în domnia Moldovei (Hurmuzaki, II¹, p. 672–676), și el trece înainte de 18 aprilie 1574 pe la curtea imperială din Viena (A. Veress, *Documente*, I, p. 25). De fapt, în ianuarie 1574, când marele vizir i-a cerut principelui Ștefan Báthory să-l trimită pe Bogdan la Poartă pentru a-i acorda domnia Moldovei, principele declarând însă că acesta părăsise reședința sa de la Eperjes (Prešov, în Slovacia) (Victor Motogna, *Contribuții la epopea lui Ion vodă cel Cumplit*, în „RI“, XI (1925), nr. 10–12, p. 256), fiul lui Alexandru Lăpușneanu a trecut, desigur fără să știe, pe lângă cea mai însemnată ocazie pentru a redobândi scaunul Moldovei.

La Viena a luat însă legătura cu solii țarului moscovit Ivan cel Groaznic, o altă rudă a sa pe linie maternă (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 115), și cum la Constantinopol din a doua jumătate a lui aprilie 1572 totul se redusese din nou la chestiunea extrădării sale (Hurmuzaki, II¹, p. 679–681, 685, 688–689, 696), a hotărât să plece la Moscova.

La 18 mai 1574, la Poartă, se credea că e undeva în Germania (*ibidem*, p. 696). De fapt era în drum spre Danemarca. Boierii din anturajul său, Petru Albotă, Andrei Buzdugan și Ioan Ștefan, cereau și ei la 27 mai 1574 permis de liberă trecere spre a se înapoia acasă (*ibidem*, p. 697–698). Turcii nu l-au putut împiedica să plece la Moscova (*ibidem*, p. 699). Cel puțin un timp i-au pierdut urma, și la 13 iulie 1574, la Poartă, se credea că de la Viena a trecut în Polonia, apoi în Boemia sau în Germania (*ibidem*, p. 711). În realitate, după ce trecuse prin stăpânirile regelui Danemarcei Frederic II, apoi pe la Rugodev (Narva) (13 iunie) și Novgorod (29 iunie), la 10 iulie a ajuns la Moscova (G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până*

la mijlocul secolului al XIX-lea), București, 1962, p. 56; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 115), iar la 19 a lunii a fost primit în audiență de Ivan cel Groaznic (Hurmuzaki, II¹, p. 731). Ulterior, el însuși a relatat că a fost primit de „marele cneaz nu numai cu cinste și cu bine, ci i s-a acordat din acea zi două moșii importante, ca să-și mențină rangul princiar, și e onorat atât de mult încât după marele cneaz e considerat al doilea după hanul tătarilor“ (*ibidem*, p. 741; *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV — naceale XVIII v.*, I, Moscova, 1965, p. 142–143).

- 4 Bogdan Lăpușneanu a rămas la Moscova din iulie 1574 până la moarte, trei ani mai târziu. N-a renunțat nici aici la speranța de a se întoarce în Moldova, spionii imperiali urmărindu-i acțiunile și el însuși rămânând în legătură cu Hans Rueber, comandantul imperial al Ungariei Superioare. De altfel, chiar țarul îi scria în 1575 lui Hans Rueber în problema ajutorării „principelui moldovean Bogdan Despotovici“ (*ibidem*, p. 742, 752–754).

Despre refugiul lui la Moscova știau, în octombrie 1574, atât boierii moldoveni, care îl preferau noului domn Petru Șchiopul, cât și autoritățile de la Poartă, peste tot trecând drept un favorit al țarului (A. Veress, *Documente*, I, p. 56). Într-adevăr, Ivan cel Groaznic scrisese în noiembrie 1574 senatorilor poloni în legătură cu o soră și alte rude ale lui Bogdan, care se aflau pe lângă el, rugându-i să-i dea acestuia un castel în Polonia unde ar fi putut că trăiască liniștit (*ibidem*, p. 58). Țarul însuși îi dăruise două feude, între care Tarusa (G. Bezviconi, *loc. cit.*).

Tradiția consemnată de Grigore Ureche spune că „*bolnăvind de ochi*“ nu se mai gândea la domnie (*Letopisețul*, p. 196), ceea ce pare destul de puțin probabil. Oricum, moartea sa în septembrie 1577 s-a datorat, foarte probabil, răniilor de la cap primite în timpul atacului lui Cristofor Zborowski din februarie 1572. Prin testament lăsa dreptul de moștenire asupra scaunului Moldovei lui Ivan cel Groaznic și o samă de bogății pe care țarul le împărțise unor bisericii (G. Bezviconi, *loc. cit.*; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 116). Totuși, urmașii indirecti au încercat să obțină cel puțin o parte din averea sa. În 1598, cancelarul și marele hatman polon Jan Zamoyski îi scria lui Ieremia Movilă că Czolhański, ginerele lui Orzechowski, acesta din urmă, la rândul său, ginerele lui Alexandru Lăpușneanu, vroia să plece la Moscova pentru a cere lucrurile răposatului Bogdan. Zamoyski observa că soția lui Czolhański, descendentă a lui Lăpușneanu, „este înrudită, după tatăl ei, Orzechowski din casa Fredro și cu mine“, și cerea sprijinul domnului Moldovei pentru această acțiune (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 392–393).

Nu se știe unde a fost înmormântat Bogdan Lăpușneanu, desigur însă că mormântul i s-a aflat la Moscova.

ION VODĂ CEL VITEAZ

1572 a. februarie 15¹ – † 1574 iunie 11².

□ Necunoscut.

- 1 Fiu nelegitim al lui Ștefan cel Tânăr, deci născut înainte de moartea acestuia în 1527, vorbind el însuși de tatăl său „Ștefan voievod“, „bunicul“ său Bogdan III și de „străbunicul“ său Ștefan cel Mare (D.I.R., A, XVI–3, p. 10, 20, 21–23, 31), și al unei armenice, Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 120), căsătorită cu un armean din Polonia, din familia „Serpega“ (Serpicev, Serepcovici), ceea ce i-a adus porecla de „Armeanul“ (Sir<uni H. Dj.>, *Legenda Serpegăi*, în „ANI“, I (1936), vol. III, p. 81–82; Bogdan Căuș, *Figuri de armeni din România, Dicționar*, ed. a II-a, București, 1998, p. 311; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 77; Dinu. C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 27). Este foarte posibil ca familia mamei, în care a crescut, să fi fost stabilită în Polonia, de unde și aplecarea lui Ion vodă spre aceasta. Surse polone, Martin Paszkowski și Leonard Gorecki, afirmă chiar că s-a născut în Mazovia (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 195, 206; *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 215). Cum vom vedea, regele Poloniei, Sigismund II August, i-a recunoscut în 1551 originea domnească.

A avut pare de o educație serioasă, astfel încât chiar un cronicar din tabăra adversă, precum Azarie, care îl zugrăvește în culori negre, recunoaște totuși că era un om cu „*mintă adâncă, elocvent și învățat în cărți*“ (*Cronicile slavo-române*, p. 136, 148). Cunoștea limba polonă „*tot atât de bine ca un polon*“ (Bernard Paprocki, în *Tesauru*, III, p. 277), iar după Nicolae Costin „*știia Ion Vodă limba leșască, că era leah*“ (*Letopisețul*, p. 521).

Simplă coincidență sau mai degrabă nu, Ion apare pe scena politică, ca pretendent la domnia Moldovei, în Polonia, în cercul boierilor moldoveni pribegi, adversari ai lui Iliș Rareș, având sprijinul neprecupețit al regelui Sigismund II August, care îl socotea „*dintr-o veche familie a voievozilor Moldovei*“. La începutul verii anului 1551, în condițiile loviturii de stat organizate de

Ștefan Rareș cu ajutorul mamei sale și încuviințarea Porții, care l-a obligat pe fratele său Iliș să se turcească la Constantinopol, unde îl chemase sultanul (cf. *supra*), provocând mare neliniște în Polonia, mai precis între 24 mai și 11 iunie 1551, Ion vodă cu o mână de poloni, având însă și partizani în Moldova, a organizat o campanie pentru cucerirea tronului. Ștefan Rareș a ripostat însă ferm, tratându-l drept „*lotru*“, regele Poloniei și-a retras sprijinul, boierii care îl susțineau în Moldova au fost aspru pedepsiți și Ion a trebuit să se retragă în Polonia (Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii“ lui Iliș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „RA“, LII (1975), nr. 4, p. 383–392).

După 24 august 1551, când N. Sieniawski, voievodul de Betz scria lui Albert, ducele Prusiei, cerându-i să sprijine acțiunile tânărului pretendent, care ar urmări, împreună cu boierii care îl vor domni, îndepărtarea stăpânirii otomane din Moldova (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1900, p. 330–332; cf. și Ilie Minea, *Ion Vodă Armeanul înainte de domnie*, în „CI“, VIII–IX, p. 208–214), urma i se pierde. S-a îndreptat oare spre Prusia? Foarte probabil nu, ajungând însă sigur în Rusia moscovită, unde a rămas doi ani, căsătorindu-se cu fiica cneazului de Rostov, cu care a avut un fiu, Petru, despre care în 1574 se știa că a murit la 17 ani, împreună cu mama sa, de ciumă (Hurmuzaki, II¹, p. 701. Cf. și Elena Eftimiu, *O scrisoare a lui Ioan Vasilevici țarul Rusiei către Ioan Vodă cel Cumplit, voievodul Moldovei (1574)*, în „RI“, XV (1929), p. 229–231). Nu știm de ce a plecat ulterior din Rusia, fără familie (G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, p. 56; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 28–29; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 120). Ulterior s-a dus la Poartă unde în 1555, sprijinit de gruparea lui Negrilă hatmanul, a încercat să obțină domnia (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 35, 37). La 16 decembrie 1556, o poruncă turcească menționa că Ioan (Yuvan), fiul voievodului Ștefăniță, era trimis în Caramania pentru a încasa banii de la o feudă împărătească (M. Guboglu, *Două călătorii în Turcia pentru cercetarea arhivelor Imperiului otoman*, în „RA“, XII (1969), nr. 1, p. 223).

Fiind cunoscut ca pretendent, a fost trimis apoi, după obicei, la Alep, în Siria. În toamna lui 1561 sultanul ar fi vrut să-l numească pe el, sau pe un alt Ioan, decedat însă chiar atunci, în locul lui Alexandru Lăpușneanu, într-o vreme când încă nu îl acceptase pe Despot (Hurmuzaki, II¹, p. 393, XI, p. XXIII, nota 2). În același an s-ar fi aflat în Polonia, pe lângă voievodul de Lublin Ioan Firley, cum afirmă după unele izvoare narative polone istoriografia perioadei (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 29; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 120). Ciudată este însă confundarea lui cu pretendentul Carol Despot, așa-zisul frate a lui Despot vodă (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 30–31; cf. și A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 77), atribuindu-i-se tot felul de aventuri prin Imperiul romano-german și chiar pe la hanul crâmlean, după părerile lui B.P. Hasdeu (cf. și Ștefan S. Gorovei, *loc. cit.*, N. Grigoraș, *Politica externă a Moldovei în timpul domniei*

lui Ion vodă cel Viteaz (1572–1574), în *Coordonate culturale vâlcene*, București, 1974, p. 62).

În realitate, Ion a rămas în Imperiul otoman până la investirea în scaunul Moldovei, fiind „surghiunit în cetatea Rodos” (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 136, 148), la o dată necunoscută, unde însă a stat până la luarea domniei, îndeletnicindu-se, ca atâția fii nelegitimi de voievozi, cu comerțul cu pietre prețioase, un izvor însemnat de venituri (L. Gorecki, în *Tesauru*, III, p. 215. Acest izvor precizează că după 1551 în exil a fost doar „în Rusia și Turcia”).

Vremea pretendentului moldovean aflat la Rodos a venit spre sfârșitul anului 1570, când Selim II, nemulțumit de apropierea prea mare a lui Bogdan Lăpușneanu de poloni, a hotărât să-l înlocuiască cu acesta (cf. *supra*). Grigore Ureche sintetizează corect aceste împrejurări. „Într-acéia vreme, Selim împăratul, ficiorul lui Suleiman împăratul turcesc, înțelegându de Bogdan vodă că s-au împrietenit ca leșii și va să-și mărite surorile dupre leși și el încă va să ia fată de leah, socoti să nu să cumva lépede dispre dânsul și să se lipească spre acéia parte și să închine țara, mai apoi să nu aibă mai multă gâlceavă cu leșii. Ci mai cu deadinsul socoti să mazilească pre Bogdan vodă și au trimis de au adus pre Ioan vodă de la Rodos și i-au dat domniia la Moldova” (Letopisețul, p. 195).

Nu se cunosc prea bine manevrele lui Ion la Poartă pentru obținerea domniei, nici cine i-au fost susținătorii (Hurmuzaki, XI, p. XXIII), cu excepția lui „Gian Miches” (A. Veress, *Documente*, I, p. 308), adică evreul portughez Iosif Nassai Mendez, care avea pe atunci mare influență la Poartă (cf. Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor*, București, 1993, p. 233). Sigur, la sfârșitul lui 1570 a desfășurat o intensă activitate la Poartă pentru obținerea domniei, profitând de dorința sfetnicilor împărătești de a-și „umple pungile” (Grigore Ureche, *op.*, cit., p. 194), ceea ce l-a costat 220 000 de galbeni (Hurmuzaki, II¹, p. 615). Azarie aflase că „se silea cu orice fel de meșteșuguri, chiar cu mită, dând făgăduieli și vorbe, ca să primească puterea și prin viclenia sa a înșelat pe dregătorii împăratului și din iubire de aur au mijlocit domnia de la împărat pentru Ioan, legându-l înaintea de aceasta cu jurămintă și i s-a încredințat stăpânirea cu trepte înalte” (*Cronicile slavo-române*, p. 136, 148–149). Cu atât mai mult, cu cât în epocă se vorbea că se „turcise” și era „circumcis”, fiind socotit „mahomedan” de către turci (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 55; Hurmuzaki, II¹, p. 648, 652, 654; XI, p. XXIII; cf. și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 32–33), ceea ce nu putea decât să-i slujească în câștigarea încrederii Porții, problemele religioase preocupându-l destul de puțin. Oricum, față de adolescentul Bogdan Lăpușneanu, părea, vorba lui Grigore Ureche, „de minte ascuțit, de cuvântu gata și să vedea că-i harnic, nu numai de domnie, ce și altor țări să fie cap mai mare” (Letopisețul, p. 194).

În ianuarie 1572, Selim II comunica regelui Poloniei că nu va îngădui tulburări legate de hotărârea voievodului Bogdan Lăpușneanu de a se căsători

cu o poloneză (M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, II, București, 1965, p. 54; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 93. Cf. și Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 55, 57–58). Înainte de 7–16 ianuarie 1572, marele vizir Mehmed Sököllu anunța ieșirea firmanului de înlocuire a lui Bogdan cu Ion (M. Guboglu, *op. cit.*, p. 54–55; Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 94–95).

Spre sfârșitul lunii ianuarie 1572, Ion vodă pleca spre Moldova, cu trupe turcești din Rumelia, adăugându-se în Țara Românească personal Alexandru II Mircea cu efectivele sale (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 39–40; Ilie Minea, *Note și interpretări. Trupe muntene în Moldova pentru Ion Vodă Armeanul în anul 1572*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 353–354). La 15 februarie 1572 la Poartă se știa că Bogdan Lăpușneanu fugise din Moldova (cf. *supra*), iar Ion vodă „fusesse ales” (*era stato eletto*) acolo (A. Veress, *Documente*, I, p. 308), adică fusesse acceptat de boieri, poate chiar printr-un fel de „alegere”. „Deci — relatează Azarie — toți cei ce erau în dregătorii și cei ce străluceau prin neamul lor au primit cu bucurie pe domnul lor și i s-au închinat ca niști robi” (*Cronicile slavo-române*, p. 136, 149). Oricum, la 28 februarie 1572 la Varșovia, se aflase că întreaga Moldovă „se află în puterea lui Ioan și a turcilor” (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 55). Primul său document păstrat emis de el la Iași, după ungere și încoronare, căci se intitulează „din mila lui Dumnezeu”, este din 7 martie 1572 (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 5–6). Însă abia la 12 iulie 1572, din Iași, Ion vodă povestea sașilor bistrițeni peripețiile așezării sale în scaun (Hurmuzaki, XV¹, p. 651–652).

Scurta domnie a lui Ion vodă zis cel Cumplit a reprezentat o încercare cu mijloace dure de instaurare a unei cărmuiri centralizate, în ultimă instanță benefică tuturor categoriilor sociale. În vreme ce pe plan extern, Ion vodă a căutat o apropiere de Polonia, atât în vremea primului interregnum (iulie 1572 — mai 1573), cât și sub Henric de Valois, dar și de Imperiul habsburgic.

- 2 Sfârșitul domniei și al vieții lui Ion vodă cel Viteaz s-a datorat dușmăniei marelui vizir Mehmed Sököllu, care n-a renunțat niciodată la dorința sa de a-l vedea înapoi în scaunul Moldovei pe ruda sa Bogdan Lăpușneanu, în locul „omului crud și fără de lege”, cum i-l zugrăveau boierii adversari pe Ion vodă (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 129). În ianuarie 1574, el cerea lui Ștefan Báthory, principele Transilvaniei, să-l trimită pe Bogdan la Poartă pentru a-l investi. Răspunsul principelui a fost că Bogdan a plecat de la reședința sa din Eperjes (Prešov, azi în Slovacia), astfel că nu poate fi găsit (Victor Motogna, *Contribuții la epopeea lui Ion vodă cel Cumplit*, în „RI”, XI (1925), nr. 10–12, p. 255–257). La aceasta s-a adăugat stăruința domnului Țării Românești, Alexandru II Mircea, de a obține domnia Moldovei pentru fratele său Petru Șchiopul, în baza înrudirii neamului domnesc al urmașilor lui Basarab I cu Bogdăneștii din Moldova, prin căsătoria fiicei lui Radu cel Frumos cu Ștefan cel Mare. Arătând la 2 iunie 1574, într-o scrisoare către

regele Poloniei Henric de Valois, motivele mazilirii lui Ion vodă, însuși sultanul Selim II enumera: acuzațiile de revoltă aduse de domnul muntean și hanul Devlet Ghirai, uciderea unor boieri și fruntași bogați și confiscarea averilor lor și uciderea și prădarea unor oameni ai hanului (Mihnea Berindei, *Le problème des <<cosaque>> dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „CMRS”, XIII (1972), nr. 3, p. 357–360, anexa I).

Până acum, istoriografia perioadei, pornind doar de la aprecierile unor izvoare narative polone, au considerat că Petru Șchiopul și Alexandru II Mircea au promis sultanului dublarea haraciului Moldovei, obținând astfel domnia Moldovei pentru cel dintâi, în urma refuzului lui Ion vodă de a accepta aceeași condiție propusă de trimisul sultanului la 21 ianuarie 1574. În realitate, izvoarele documentare turcești, necunoscute în trecut, referitoare la plata haraciului arată că între 1568/1569 și 5 iunie 1574, așadar, între venirea la domnie a lui Bogdan Lăpușneanu, când cuantumul lui a crescut la 40 000 de galbeni, și ultimele zile ale lui Ion vodă, care doar înaintea morții, în cadrul tratativelor cu turcii, a promis majorarea haraciului cu doar 10 000 de galbeni, tributul Moldovei a rămas constant la suma de 40 000 de galbeni (Hurmuzaki, XI, p. 88; Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, I, București, 1974, p. 43–45, 52; idem, *Recherches sur le circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538–1574*, în „BAIESEE”, X (1972), nr. 2, p. 245; idem, *Documente noi despre războiul moldo-otoman din 1574*, în *Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, p. 71).

De abia după instaurarea lui Petru Șchiopul, sultanul, prin porunca din 26 septembrie 1574, pretextând că voievodul Ion „mărind, înainte de a muri, haraciul Moldovei cu 10 000 de florini, își luase obligația de a trimite în fiecare an, la vistieria mea împărătească, câte 50 000 de florini”, pretinde lui Petru haraciul de 50 000 de galbeni pe an și trimiterea restanțelor de la Ion vodă (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 126; M. Guboglu, *Două călătorii în Turcia*, p. 224; Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, p. 53). Pentru ca, numai la 22 decembrie 1574, cu prilejul ridicării la domnie a noului sultan Murad III, haraciul Moldovei să sporească cu 3 389 de galbeni, ajungând astfel la 53 389 de galbeni pe an (Mihai Maxim, *loc. cit.*; idem, *Documente noi*, p. 71–72).

Așadar, înlocuirea din domnie a lui Ion vodă nu s-a datorat refuzului acestuia de a satisface pretinsa pretenție a Porții de dublare a haraciului, cum aminteam că se afirmă stăruitor în istoriografia perioadei până astăzi, ci în primul rând stăruințelor la Constantinopol ale lui Alexandru II Mircea, care „se îngrijea mult de fratele său Petru” (L. Gorecki, în *Tesauru*, III, p. 217). Ca urmare a acestora, Petru Șchiopul a fost investit cu domnia Moldovei la 18 martie 1574, iar la 29 martie pleca spre scaunul său din Moldova (Hurmuzaki, XI, p. 84; II¹, p. 671–672; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 65; cf. și *infra*).

A fost mai mult un pretext, decât un motiv obiectiv pentru mazilirea lui Ion vodă cel Viteaz prigoana la care acesta a supus pe marii boieri și reprezentanții clerului, după cum afirmă Azarie (*Cronicle slavo-române*, p. 137, 149–150. Cf. și Const. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „AIIAI”, XI (1974), p. 77–89; N. Grigoraș, *Politica internă a lui Ion vodă cel Viteaz*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 6, p. 877, 884).

Vestea mazilirii a fost adusă la Iași de un ceaș al sultanului la 21 februarie 1574, în chiar ziua în care la Cracovia avea loc încoronarea lui Henric de Valois ca rege al Poloniei (L. Gorecki, I. Paprocki, în *Tesauru*, III, p. 217–218; Scarlat Callimachi, *Un istoric olandez despre Ioan Vodă „cel Cumplit”*, în „Studii”, III (1950), nr. 2, p. 163). Avertizat astfel, Ion vodă cel Viteaz a dispus de un răgaz prețios, de aproape o lună și jumătate, pentru a-și pregăti opoziția armată.

A urmat ultima acțiune românească antiotomană singulară (în afara oricărei coaliții creștine, și chiar a vreunui ajutor extern), în aprilie–iunie 1574. Ea a debutat cu biruința de la Jiliștea, la sud-est de Focșani (24 aprilie 1574), care a oprit înaintarea turcilor, ce își propuseseră în caz de reușită a campaniei să transforme Hotinul în raia (Mihai Maxim, *Documente noi*, p. 73–74; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 143–149, cu bibliografia problemei; Victor Atanasiu, *Bătălia de la Jiliște*, București, 1974 [și în „MI”, VIII (1974), nr. 7, p. 7–10]; N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion vodă cel Viteaz (februarie–iunie 1574)*, în „CI”, S.N., 1974, p. 110–113; *Istoria militară a poporului român*, III, București, 1987, p. 112–117). A continuat cu campania lui Ion vodă în Țara Românească și cu victoriile împotriva turcilor de la Brăila, Tighina și Cetatea Albă și a tătarilor din Bugeac, pentru ca, în cele din urmă, rezistența eroică a oștii „rebelului” Ion vodă cel Viteaz să fie înfrântă după o masivă concentrare de oști turco-tătare, în urma a două mari bătălii purtate în zona lacului Cahul (10–11 iunie 1574), urmare, în principal, a trădării unei părți a boierimii moldovene (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 150–173, cu bibliografia problemei; Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 75–83; M. Guboglu, *Două călătorii în Turcia*, p. 233; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 115–124; idem, *Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion vodă cel Viteaz*, p. 84–86; Leon Șimanschi, „Roșcani” o problemă de critică a textelor, în „AIIAI”, XV (1978), p. 39–58; C. Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei. Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în idem, XIX (1982), p. 632–635; *Istoria militară a poporului român*, III, p. 118–126 etc.).

Asupra datei când a avut loc moartea, mai bine-zis asasinarea lui Ion vodă cel Viteaz, în chip ciudat, istoriografia extrem de bogată a perioadei evită să se pronunțe categoric. Data plutește în aer, precizându-se doar că luptele s-au încheiat la Roșcani, vineri 11 iunie 1574, după care Ion vodă s-a predat, în anumite condiții, comandantului otoman și a fost ucis (cf. N. Iorga, *Prefață la Hurmuzaki*, XI, p. XXVII; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 171–172). Ziua de 15 iulie

1574 în care ar fi fost omorât Ion vodă, după o însemnare grecească relevantă de Ilie Minea (*Lucrări istorice mărunte. 15. Sfârșitul domniei lui Ion Vodă Armeanul*, în „CI”, XIII–XVI (1940), nr. 1–2, p. 701–702), este evident eronată.

Data morții lui Ion vodă cel Viteaz se poate însă preciza. La 17 iunie 1574, așadar, peste o săptămână după eveniment, principele Ștefan Báthory îl anunța pe împăratul Maximilian despre deznodământul conflictului turco-moldovenesc care a avut loc la 11 iunie (Hurmuzaki, II¹, p. 707–708). B. Paprocki arată că Ion vodă s-a predat turcilor a doua zi după sărbătoarea catolică *Corpus Christi* (10 iunie), adică la 11 a lunii (*Tesauru*, III, p. 285). În sfârșit, la 15 iunie 1574 o solie a lui Alexandru II Mircea sosea la Brașov, vestind despre soarta lui Ion vodă (Hurmuzaki, XI, p. 811). Intervalul este optim pentru circulația veștii. O dată ca cea de 14 iunie propusă de o sursă olandeză [Scarlat Callimachi, *Un istoric olandez despre Ion vodă cel Cumplit*, în „Studii”, III (1950), nr. 2, p. 168], acceptată în istoriografia românească (N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion vodă cel Viteaz*, p. 128; cf. și A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 92) nu se potrivește. De altfel, și cronicile săsești înregistrează moartea lui Ion vodă sub data de 10 iunie 1574 (Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 212), foarte apropiată de cea reală, din ziua următoare. La Sibiu un trimis al domnului muntean anunța moartea lui Ion vodă la 1 iulie 1574 (Hurmuzaki, XI, p. 880).

Deși i se garantase integritatea corporală, soarta îi era mai demult pecețluită [la 2 iunie 1574 Selim II cerea regelui Poloniei să-l captureze dacă se va refugia în Polonia și să-l trimită la Poartă fie viu, în lanțuri, fie doar capul lui (Mihnea Berindei, *Le problème des <<cosagues>>*, p. 357–360, anexa I)], astfel că după patru ore de discuții în cortul comandantului otoman, Ion vodă a fost înjunghiat de Iusuf aga Cigalзадé, i s-a tăiat capul, iar trupul, legat de două sau chiar patru cămile, a fost dezmembrat, după care oștenii otomani (urmând un vechi obicei turcesc) și-au înmuiat săbiile în sângele eroului și au păstrat fragmente din oasele acestuia, sperând astfel să se împărtășească din vitejia sa [Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1896, p. 1357; L. Gorecki, B. Poprocki (în *Tesauru*, III, p. 249, 285); Hurmuzaki, II¹, p. 711; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 57; N. Iorga, *Însemnări pentru istoria românilor din notițe grecești*, în *Studii și documente*, XXII, p. 86, sub data eronată „iulie în 15”; Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sârbești (Secolele XV–XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 29; Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 138, 150; Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 537–538]. Grigore Ureche înregistrează ulterior o tradiție populară despre tăierea și „fărămarea” lui Ion vodă „de viu” între două cămile și despre aprecierea sa în legătură cu o astfel de moarte (*Letopisețul*, p. 204). Izvoarele contemporane evenimentului vorbesc însă despre uciderea și apoi sfărțecarea lui. Amintirea morții sale cumplite a dăinuit mult timp la Constantinopol, unde la 24 aprilie/4 mai 1591, cu ocazia numirii ca domn al Țării Românești a fiului său Ștefan Surdul, ambasadorul imperial scria despre

„Ion voievod care a fost rupt în patru, atârnat de patru cămile” (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 57).

Mormântul a ceea ce mai rămăsese din Ion vodă cel Viteaz nu e cunoscut.

Capul înfipt într-o sulită a fost dus apoi la București, unde, în anul următor, l-ar fi văzut Marciej Strykowski: „Capul lui l-am văzut eu însumi în anul 1575, pironit în poartă, în București, orașul reședință al domnului Munteniei, Alexandru” (*Kronika Polska, Litewska, Zmudzka...* [Cronica Poloniei, Lituaniei, Samogiției...], ed. N. Malinowski, Varșovia, 1864, p. 420. Cf. și *Călători străini*, II, p. 449). S-a vorbit și despre aducerea capului la Constantinopol (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 172, nota 85), deși știrea nu e confirmată de alte mărturii.

PETRU ȘCHIOPUL

Data nașterii 1534¹.

Numirea la Constantinopol 1574 martie 18².

(I) 1574 p. iunie 11³ – 1577 a. noiembrie 18⁴.

- 1 Frate mai mic al domnului muntean Alexandru II Mircea, tratat la început în Moldova cu oarecare răceală, ca provenind din afara dinastiei domnitoare, avea cel puțin tot atâta drept la tronul moldovean cât aveau și Alexandru Lăpușeanu și urmașii săi la cel muntean, pe care de altfel și-l afixau cu orice ocazie. Și unii și alții, în vremea sa, proveneau din Vlad Dracul: Bogdăneștii, pe linie feminină, prin fiica lui Radu cel Frumos, nepoata lui Vlad Dracul, soția lui Ștefan cel Mare, iar Mihneștii, pe filieră masculină, prin Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș și nepotul lui Vlad Dracul, ai cărui nepoți de fiu, la rândul lor, erau Petru Șchiopul și Alexandru II Mircea.

„Era — după cronicarul din timpul său Azarie — un om de neam domnesc, nepotul lui Mihnea voievodul muntenesc, fiul lui Mircea voievod, cu înfățișare plăcută, cu ochi veseli, arăta chip frumos, destoinic pentru domnie. Acesta era fratele lui Alexandru voievodul muntenesc și se silea să ajungă la

luarea domniei fără război și luptă“ (*Cronicile slavo-române*, p. 137, 150). Fiul al domnului Țării Românești Mircea III (1509–1510) și nepotul lui Mihnea cel Rău, Petru s-a născut în 1534, căci pe lespede sa funerară se arată că a murit la 1 iulie (st.n.) 1594, la 60 de ani împliniți (Hurmuzaki, XI, p. 451), el fiind mai mic decât fratele său Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești, născut la 3 martie 1529.

De obicei, datele înscrise pe pietrele de mormânt prezintă cel mai mare grad de credibilitate, consemnând, de regulă, declarații din timpul vieții decedatului, sau ale unor membri ai familiei sale bine informați. În timp ce diversele relatări ale vremii notează, în general, *impresii de vârstă* datorate înfățișării personajului. În această categorie se înscriu două rapoarte din 1568, care îi atribuie 25 sau 20 de ani, fiind, deci, născut în 1543, respectiv 1548; o scrisoare din 1562, când ar fi avut 15 ani, așadar ar fi văzut lumina zilei în 1547, în sfârșit, un raport venețian din 1559, când ar fi fost în vârstă de 10 ani, ceea ce ar plasa nașterea sa în 1549 (N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc. O familie românească în exil*, București, <1905>, p. 13, unde optează cu totul arbitrar pentru 1547 ca an al nașterii lui Petru Șchiopul, care, chipurile, „slăbănog, cum a fost întotdeauna“ (?) în tinerețe ar fi arătat mai tânăr, iar la maturitate mai în vârstă decât era într-adevăr).

Se știu puține despre acest frate al domnului muntean. În cronica murală din biserica mănăstirii Bucovățul Vechi, de lângă Craiova, acesta menționează la 1574 că: „de când a murit răposatul Pătrașcu vodă (24 decembrie 1557 — n.a.), <domnia mea și frații domniei mele am fost> în Țarigrad închiși și în temniță, până a ieșit răposatul Petru voievod (Petru cel Tânăr — n.a.) din Țara Românească (1568 — n.a.) și când am stat domnia mea domn a toată Țara Românească“ (*Cronicile slavo-române*, p. 195). Într-o formă puțin modificată, aceeași povestire este reluată și pe peretele de vest al bisericii, deasupra chipurilor lui Miloș și Petru Șchiopul, aflând astfel exact numele fraților lui Alexandru II Mircea eliberați de acesta din închisoare în 1568: „iar milostivirea sa a scop pe frații săi din temniță, pe Miloș vodă și Petru vodă“ (*ibidem*, p. 195–196. Bibliografia acestei inscripții la cronologia domnilor din Țara Românească, Alexandru II Mircea). Așadar, Petru Șchiopul a stat în închisoare la Constantinopol zece ani, între sfârșitul lui 1557 și 1568, ca, de altfel, și frații săi, desigur, pentru a nu deranja domniile lui Mircea Ciobanul și a fiului său Petru cel Tânăr, din altă ramură a urmașilor lui Basarab I.

Nu știm dacă Petru Șchiopul l-a însoțit pe fratele său mai mare, care vreme de peste trei decenii s-a aflat în exil în „Țara Arăpească“ și în Alep (în Siria), cert este că în octombrie 1570 el se mai afla la Poartă, având rangul otoman de „müteferrika“ (Hurmuzaki, II¹, p. 607; cf. și p. 671), pe care l-au avut și frații săi Alexandru și Miloș la 1555, cu solde de câte 10 aspri pe zi (Mihai Maxim, *L' Empire ottoman au nord du Danube et l' autonomie des Principautés*

Roumaines au XVIe siècle. Études et documents, Istanbul, 1999, p. 60–61), rang ce urma după cel de sangeac și guvernator de provincie, și pe care îl purtau pe atunci fiii de voievozi români. Pentru a risipi orice nedumerire în legătură cu acest titlu exotic, care nu i-a fost atribuit doar lui Petru Șchiopul, cum se crede de obicei, vom cita explicația asupra înțelesului său, pe care o dădea la 20 iunie 1581 De Germigny, ambasadorul Franței la Poartă, regelui său Henric III, în legătură cu titlul de *müteferrika* pe care îl purta atunci Petru Cercel: „grad mai mare decât ceaș și cesnigir, și primul după sangeaci și guvernatori de provincii, și cu <drept de a avea> nobili din casa sa și oșteni din compania sa, care nu recunosc alt șef decât pe sultan, și nu merg la război decât cu persoana acestuia, și reprezintă cea mai mare onoare ce se acordă fiilor și fraților principilor voievozi din Valahia și Bogdania, rezidând la Poartă...“ (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 62).

- 2 Silințele ambițiosului Alexandru II Mircea, care, cum am mai arătat, „se îngrijea mult de fratele său Petru“ (L. Gorecki, în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 217), având relații întinse cu dregătorii Porții, și, se pare, chiar sprijinul lui Mihail Cantacuzino Șeitanoglu (cf. și D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI“, X (1973), p. 32), i-au obținut domnia Moldovei. Știind, desigur, că Ion vodă cel Viteaz nu avea susținători influenți la Poartă (cf. N. Iorga, *Prefață* la Hurmuzaki, XI, p. XXIII), la rândul său, Petru a promis marelui vizir Mehmed Sököllu, cunoscut pentru avariția sa, o mare sumă (100 000 de galbeni), și apoi în fiecare an, altele, în afară de ce va plăti sultanului, dobândind astfel prin el scaunul Moldovei, la care încă de pe atunci era candidat și Iancul Sasul (Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 76; cf. și *infra*).

Ceremonia de învestire de către marele vizir a avut loc la 18 martie 1574, la conducerea trupelor care urmau să-l instaleze fiind numit Iusuf aga Cigalazadé, al patrulea capugiu al sultanului, căruia i-au fost imediat după aceea acordati în dar 20 000 de galbeni (Hurmuzaki, XI, p. 84; II¹, p. 671; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 65. Și cronica armenilor din Camenița înseamnă numirea noului domn sub data foarte apropiată, 20 martie 1574, H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 278). Zece zile mai târziu, la 28 martie 1574, Petru voievod a sărutat mâna sultanului, care i-a dăruit un cal împodobit cu aur și pietre prețioase, multe haine de aur și o sabie persană ferecată cu pietre prețioase. Lui Cigalazadé i-a fost încredințat steagul de învestitură sub care trebuia să-l introducă în țară. Alți pași i-au dăruit cai și haine și a fost condus cu mare alai la reședința sa. În

sfârșit, a doua zi, 29 martie 1574, Petru Șchiopul a plecat spre Moldova „cu o frumoasă companie” (Al. Ciorănescu, *loc. cit.*).

- 3 Operațiile militare pentru înlăturarea lui Ion vodă cel Viteaz, cu rezultate schimbătoare, s-au încheiat abia la 11 iunie 1574, o dată cu moartea marelui voievod (cf. *supra*). Din acest moment abia poate începe prima domnie a lui Petru, poreclit Șchiopul chiar în timpul vieții, nu în legătură cu vreun defect fizic, ci datorită unei boli cronice (reumatism, artroză), care uneori, prin durerea provocată, îi deforma mersul.

Groaznicul jaf al tătarilor „cu nărav de câine și cu obicei rău”, care „au ajuns până la Roman, arzând și prădând, din care ar fi scăpat numai Suceava și Siretul (Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 138, 151; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 204–205; H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, p. 278–279), a împiedicat instalarea în tihnă a noii domnii. Petru Șchiopul a trimis mai întâi pe vornicul Bilăi, fostul mare stolnic al lui Ion vodă, care îl trădase pe acesta, trecând în tabăra turcească în ajunul bătăliei de lângă lacul Cahul (Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 164), „de prinse scaunul Sucévii și dăde vête de pace și de domnu tânăr și scoasă băjaniile pre acasă” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 205). Abia la 25 iunie 1574, noul domn și-a făcut apariția în vechiul scaun al Sucevei, care scăpase neșefuit de tătari (*ibidem*).

Iar o lună mai târziu, la 24 iulie 1574, o însemnare cu slove de aur pe peretele de sud al naosului bisericii Sfântul Gheorghe a mitropoliei din Suceava arată data la care s-a desfășurat, chiar în acel loc, ceremonia ungerii și încoronării lui Petru Șchiopul: „7082 (1574) iulie 24 a stat la domnie Io Petru voievod” (*Cronicile slavo-române*, p. 162–163, Cf. și Ilie Minea, *Lucrări istorice mărunte. 15. Sfârșitul lui Ion Vodă Armeanul*, în „CI”, XIII–XVI (1940), nr. 1, p. 702). Cum el nu a fost în prealabil ales de boieri, ci numit direct de Poartă, această ceremonie a avut, fără îndoială, o însemnătate deosebită în legitimarea domniei sale.

În a doua jumătate a anului 1574, în Țara Românească, mulțumit, fratele său, Alexandru II Mircea, porunca să se însemne pe peretele bisericii din Bucovăț, exagerând virtuțile militare ale blajinului Petru Șchiopul, că „Domnul Dumnezeu a dăruit pe Io Petru voievod cu domnia în Moldova. Și cinstitul meu împărat l-a trimis în țară, să domnească. Iar Ion vodă nu a vrut să iasă din țara Moldovei, după cum i-a poruncit cinstitul împărat să vie la Poartă. Iar Petru voievod, el a ridicat oști și a omorât pe Ion voievod și i-a tăiat capul. Și a cucerit Petru voievod cu sabia <și> a luat toată țara Moldovei” (*Cronicile slavo-române*, p. 195–196).

- 4 Profitând de slăbiciunea domniei lui Petru Șchiopul, îngrozit, și „plângând” numai la ideea unei campanii militare (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, București, 1998, p. 150), începând din vara lui 1577, în Moldova își fac apariția patru pretendenți, care, cu excepția, poate, a primului, pretindeau a fi frați sau nepoți ai lui Ion vodă cel Viteaz, tot așa cum în 1565 apăruseră pseudofrați ai lui Dimitrie Wiśniowieski și Despot vodă, care cu ajutorul imperialilor pretindeau domnia Moldovei (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 21). Pretendenții care răsar la 1577 veneau însă cu ajutorul cazacilor, categorie militară (nu etnică!) în plină organizare, din zona Podoliei și până la Kiev, de neam polon îndeosebi, dar și ucrainean, ca cei care îl slujiseră și pe Ion vodă cel Viteaz (cf. Mihnea Berindei, *Le problème des <<cosagues>> dans la seconde moitié du XVIe siècle. À propos de la révolte de Ioan Vodă, voievode de Moldavie*, în „CMRS”, XII (1972), nr. 3, p. 344). În această vreme, termenul turcesc *cazac* continuă să aibă atât înțelesul mai vechi de „hoț” (cf. Sergiu Iosipescu, *François de la Pavie de Fourquevaux. Călătoria pe Marea Neagră și prin Moldova la 1585–1586*, în *Românii în istoria universală*, III³, Iași, 1988, p. 45), cât și pe cel de „ostaș format” (M. Guboglu, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 12, p. 2 398). Pretențiile acestor candidați la scaunul lui Petre Șchiopul erau nefondate, chiar dacă cel puțin doi dintre ei erau cu adevărat frați după mamă, iar unul nepot de frate, ai lui Ion vodă cel Viteaz, din familia armeană din Polonia „Serpega” (Seripcov, Serepcovici, Serpeaha în ucraineană (Sir<uni> H. Dj., *Legenda Serpegăi*, în „ANI”, I (1936), vol. III, p. 81–82; Magdalena László-Kuściuk, *Exotica limitrofă. Studii comparate româno-ucrainiene*, București, 1997, p. 78). Nefiind însă fii de voievod, ca Ion vodă, ci ai armeanului Serpega, numai faptul că erau rude după mamă cu defunctul domn nu le dădea dreptul la tron. Intrând însă în categoria militară a căzăcimii, sau numai obținând ajutorul acesteia, au canalizat energia războinică antiotomană a cazacilor, îndeosebi a celor din zona Brațlavului (Bracław) spre înlăturarea pașnicului Petru Șchiopul sprijinit de otomani.

Prima încercare de acest fel o face în vara anului 1577, în iunie, când nu se ajunge la lupte, și apoi în august–septembrie, un anume poreclit „Crețul” („lotru Crețul”, cum îl numește Petru Șchiopul; *D.I.R.*, A, XVI–3, p. 94–95, 425; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 336–338; A. Veress, *Documente*, I, p. 136); care și-a zis Ioan ca domn, în amintirea predecesorului său, dacă nu cumva vroia chiar să treacă drept acesta. Cu 200 de cazaci, iar după Grigore Ureche (*Letopisețul*, p. 207), din cei 330, conduși de atamanul Șah, Ioan Crețul nu a reușit să-l răstoarne pe Petru Șchiopul, și s-a retras mult înainte de 14 septembrie 1577 (Hurmuzaki, III¹, p. 5–6; XI, p. 601; cf. și p. XXXII–XXXIII). În țară a fost sprijinit de unii boieri, precum logofătul Vasile Bălțatu, ginere al lui Alexandru Lăpușneanu, și un Filipovschi, de neam polon, probabil marele stolnic al lui Ion vodă cel Viteaz [cf. N. Iorga, *Istoria*].

românilor, V, ed. a II-a, p. 153-154; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 184-185. Cf. și Gheorghe David, *Petru Șchiopul (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591)*, București, 1984, p. 89-90, confundând însă pe Ioan Crețul cu Ioan Potcoavă, confuzie întâlnită și în alte lucrări, ce pornesc de la relatările lui Grigore Ureche, care la rândul său folosește cronică lui Joachim Bielski, aceasta ca și alte cronici polone ignorând acțiunea lui Crețul, atribuită lui Potcoavă]. În fapt „Crețul” a fost frate bun cu Ioan Potcoavă (*D.I.R.*, A, XVI-3, p. 94-95), făcând, așadar, parte din familia armeană, Serpega, a mamei lui Ion vodă cel Viteaz, căruia îi era frate vitreg.

Sfârșitul primei domnii a lui Petru Șchiopul s-a datorat însă unui alt pretendent, și el fratele armean dinspre mamă al lui Ion vodă cel Viteaz, Garabet, sau cu prenumele moldovenesc Nicoară, poreclit Potcoavă, care ca domn și-a spus și el Ioan vodă (cf. *infra*). Cu trupe căzăcești, el a intrat în Moldova pe la Soroca, la 11 noiembrie 1577, și după o luptă cu oastea lui Petru Șchiopul, lângă Iași, în apropierea Prutului, acesta din urmă a fost înfrânt, fugind spre Țara Românească, până la Buzău, unde s-a așezat, în așteptarea beifului de Silistra și a altor ajutoare turcești (Hurmuzaki, III¹, p. 8; *Istoriceskie sviazi narodov S.S.S.R. i Rumânii v XV — naceale XVIII v.*, I, Moscova, 1965, p. 144-145. Cf. și *infra*).

Învingător, Ioan Potcoavă a intrat în Iași la 18 noiembrie 1577, după cronică ucraineană (Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, în „SMIM”, II (1957), p. 286), „și au apucat scaunul, noiemvrie 23 de zile” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 208), adică a fost ales domn de către boieri la această dată. După cronică secuilor, însă, Petru Șchiopul ar fi fost alungat de Ioan Potcoavă „în ziua Sft. Andrei” (30 noiembrie) (Victor Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul XVI*, Dej, 1928, p. 200), ceea ce nu se explică decât prin datarea cu ajutorul unei sărbători religioase importante, atât la ortodocși cât și la catolici. Așadar, întâia domnie a lui Petru Șchiopul s-a încheiat înainte de 18 noiembrie 1577.

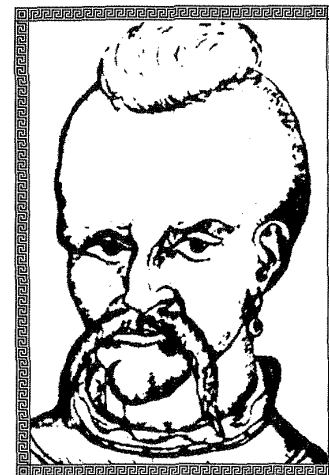

IOAN (NICOARĂ) POTCOAVĂ

1577 noiembrie 18¹– decembrie între 28 și 30².

†1578 iunie 16³.

□ *Biserica Adormirea Fecioarei Maria (Sfânta Maria) din Liov, apoi la mănăstirea din Kanev*⁴.

- 1 Noul domn se numise înaintea domniei, printre cazacii din Ucraina, Ivan Serpeaha, poreclit Pidkova (forma ucrainiană a poreclei sale românești Potcoavă), în folclorul ucrainian fiind popular sub numele de Ivan sau Ivasenko Serpeaha, numele de familie reproducând pe cel armenesc al său, Serpega (în spațiul polon Seripcov, Serepcovici). Cât despre numele său armenesc de botez, acesta a fost Carabied sau Garabet (Alexandru Papadopol-Calimah, *Cântecul hatmanului Ivan Serpeaga (Ion Potcoavă, Crețul, domn Moldovei) 1577-1578. Cântec popular din Rusia meridională*, în „CL”, XXI (1888), nr. 11, p. 999-1 009; Sir<uni> H. Dj., *Legenda Serpegăii*, în „ANI”, I (1936), vol. III, p. 81-82; Magdalena László-Kučiuk, *Exotica limitofă. Studii comparate româno-ucrainiene*, București, 1997, p. 78-84; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 77; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 27). A avut însă și un prenume românesc, Nicoară, consemnat în legătură cu moartea sa în socotelile orașului Liov: „*Nikora Podkowa*” (Hurmuzaki, XI, XXXIV, și nota 3).

Cât despre porecla sa românească, „Potcoavă”, preluată ca atare și în limbile ucrainiană și polonă, aceasta se datora forței sale fizice, care îi permitea să „rupă” o potcoavă de fier. Un contemporan, Laureo, nuntial papal din Polonia, îl descrie astfel în 1578: „*El, după cât mi se spune, de acei care l-au văzut, e de vârstă între treizeci și cinci și patruzeci de ani, blond, frumos și poartă, cum e obiceiul voievozilor moldoveni, o barbă foarte lungă: i se zice Potcoavă (Podkowa), care în polonă înseamnă potcoavă, fiind atât de voinic, încât cu mâinile rupe o potcoavă*” [Hurmuzaki, p. XXXIV, nota 4; A. Veress, *Documente*, II, p. 154. Portretul său, însă după moda căzăcească, la Władysław A.

Serczyk, *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku* (În vechea Ucraină. Istoria căzăcimii până în anul 1648), Cracovia, 1984, fig. 2]. Aceeași explicație a poreclei sale apare și la un alt contemporan, cronicarul Joachim Bielski, după care: „fiindcă rupea potcoave, l-au poreclit Potcoavă” [*Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 430]. Iar cronica ucrainiană spune că: „pe acest Ioan, cazacii zaporojeni îl numiră Potcoavă, deoarece el îndoia cu puterea lui potcoave de cai, în fața lor” (Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, în „SMIM”, II (1957), p. 284). De altfel, și fratele său vitreg, Ion vodă cel Viteaz, era foarte voinic, același cronicar polon relatând că în bătălia de lângă lacul Cahul, când pedestrașii moldoveni au cucerit o seamă de tunuri turcești, încercând să le ducă spre liniile lor, „însuși Ioan a smuls unul și nu era mic” (*ibidem*, p. 1 355).

Așadar, Garabet Serpega fratele vitreg, din familia armeană a mamei lui Ion vodă cel Viteaz, poreclit în română, ucrainiană și polonă Potcoavă, cunoscut la ucrainieni ca Ivan sau Ivasenko Serpeaha, iar la români ca Nicoară Potcoavă, sau cu nume domnesc Ioan vodă, este unul și același personaj. De vreme ce în 1577 avea 35–40 de ani, cum am văzut, după relatarea nunțiului papal din Polonia, putea fi născut cel mai devreme în 1537, fiind deci cu peste un deceniu mai mic decât fratele său vitreg, Ion vodă cel Viteaz, al cărui tată era Ștefan cel Tânăr.

Cronicile polone, ca și folclorul ucrainian din Uniunea polono-lituană, stat multinațional, n-au fost interesate de originea în întregime armeană a personajului, care nu conta nici pentru categoria militară multinațională a cazacilor. De altfel, nici cronica protopopului armean Hovhanes din Camenița Podoliei n-o pomeneste, în general în Evul Mediu neexistând o problemă a „naționalităților”. În schimb, unii cronicari poloni nu uită să amintească, direct sau indirect, legătura sa de rudenie cu Ion vodă cel Viteaz. Pentru Joachim Bielski: „Era Ioan Potcoavă dintre cazacii zaporojeni, frate natural (după cum îl numeau unii) al răposatului Ioan voievod al Moldovei” (*Kronika polska*, ed. cit., p. 1 430). În timp ce în cronica atribuită lui Leonard Gorecki vorbește de „Potcoavă, om născut dintr-o familie de jos și crescut între cazaci, (care) sub pretextul unui oarecare drept de succesiune ce-l pretindea că-l are asupra țărilor Moldovei (s.a.), a făcut o incursiune în țara Moldovei, strângând nu mică oaste dintre acești cazaci” (Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă (1575–1582)*, în „SCIM”, II (1951), nr. 1, p. 118). Iar cronica ucrainiană afirmă că la 1577 „se afla între cazacii zaporojeni fratele bun al domnului Moldovei Ivan, martirizat de turci, Ioan Potcoavă” (Mihail Dan, *op. cit.*, p. 284). În general, la nord de Nistru era recunoscut drept „Podhowa Iwoniae frater” (N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 114; cf. și p. 120).

Grigore Ureche, care însă contopește pe „Ivan Potcoavă” cu „Crețul”, urmând însă cronica lui Joachim Bielski, afirmă că „s-au fostu făcând frate lui

Ion vodă”, după care adaugă însă, „răspunzându-se de moșie și de nașterea sa de la Mazoviia”, completat de însemnarea lui Simion Dascălul, „de unde și Ion vodă era” (*Letopisețul*, p. 206). De altfel și în izvoare diplomatice e numit „frate” al lui Ion vodă cel Viteaz (*Iwonia Bruder*) (Hurmuzaki, XI, p. XXXIX).

Nu se cunosc alte amănunte despre cariera sa înaintea domniei, folclorul ucrainian, reluat ulterior în creația cultă de inspirație populară, atribuindu-i conducerea multor expediții căzăcești pe Nipru împotriva turcilor (Magdalena László-Kuțiuk, *Exotica limitrofă*, p. 74–86). În timpul său însă, Hovhanes, protopopul armean din Camenița, consemna că „Ioan Potcoavă mai fusese odată prin Valahia de unde mersese în Ungaria, de acolo plecase în Polonia unde locuia pe lângă notabili (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 279). De altfel, ca supus al regelui Poloniei, el era socotit la Cracovia „de neam polon” (A. Veress, *Documente*, I, p. 140).

Toate izvoarele narative amintite, cu excepția, până la un punct, a cronicii lui Grigore Ureche, care se referă însă, de fapt, la expediția pretendentului Crețul (*Letopisețul*, p. 206) și era un admirator al lui Petru Șchiopul, sunt de acord că o seamă de boieri moldoveni, nemulțumiți de stăpânirea lui Petru, și de influența tot mai mare a turcilor și chiar a grecilor, după protopopul armean din Camenița, l-au chemat pe Ioan Potcoavă la domnie.

La 11 noiembrie 1577, Ioan Potcoavă a intrat în Moldova (Hurmuzaki, III¹, p. 8; *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV — naceale XVIII v.*, III, Moscova, 1965, p. 144–145) pe la Soroca (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 208), cu o oaste de 600 de cazaci nizovi (zaporojeni) (A. Veress, *op. cit.*, p. 141), conduși de hatmanul Șah. Două zile mai târziu, Petru Șchiopul înștiința în Polonia despre aceasta (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 343–344). Bine primit de oamenii de rând, a înaintat până la Prut, în dreptul Iașilor. În lupta care a urmat lângă reședința domnească, descrisă de J. Bielski și de celelalte cronici care l-au urmat, și cunoscută exagerat de sultan, ca durând două zile, cei 500 de beșlii turci ai lui Petru Șchiopul au fost înfrânți, și domnul învins a fugit în Țara Românească la nepotul său Mihnea vodă, așezându-și tabăra la Buzău în așteptarea ajutoarelor turcești [(Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 1 433; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 285–286; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 208; cf. și *supra*].

Ioan Potcoavă cu oastea sa a intrat de îndată în Iași, luând domnia, sub numele de Ion voievodul (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 91). Cronica ucrainiană, deși urmează fidel relatarea lui J. Bielski, care indică pentru aceasta data de 29 noiembrie („Au intrat în Iași în ajunul Sfântului Andrei”, *Kronika polska*, p. 1 433), consemnează intrarea lui Potcoavă cu hatmanul Șah în reședința domnească la data de 18 noiembrie (Mihail Dan, *op. cit.*, p. 286), care poate fi acceptată, deoarece un interval atât de lung între 11 și 29 noiembrie, între intrarea lui

Potcoavă în Moldova, și, respectiv, în Iași, nu se justifică. În plus, Grigore Ureche notează, desigur, după un izvor intern, că Potcoavă și cazacii s-au dus la Iași „și-au apucat scaunul, noiembrie 23 de zile” (*Letopisețul*, p. 208; cf. și Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 187). Foarte probabil, intrarea noului pretendent în reședința domnească a avut loc la 18 noiembrie 1577, iar ridicarea sa în scaun, alegerea de către boierii, care trecuseră de partea sa, s-a desfășurat la 23 a lunii.

La 29 noiembrie 1577 Potcoavă era desigur deja uns și încoronat, căci anunța sașilor bistrițeni luarea domniei, mai precis întoarcerea în „*patria noastră*”, spunându-și „*Ioan din mila lui Dumnezeu, principe al țării Moldovei, domn și adevărat moștenitor etc.*” (Hurmuzaki, XV¹, p. 670).

Noul domn a trecut la împărțirea dregătoriilor, hatmanul Șah devenind comandantul oastei moldovenești, un anume Kopicki a primit pârcălabia Hotinului etc. Un sol a fost trimis la sultan pentru confirmarea domniei (A. Veress, *Documente*, II, p. 140), promițând sporirea tributului (Hurmuzaki, IV², p. 99–100), dar, capturat pe drum, n-a mai ajuns la Poartă (Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 1 433; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 286; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 156).

- 2 Contraofensiva lui Petru Șchiopul nu s-a lăsat prea mult așteptată. Cu ajutoare turcești și muntene, el s-a îndreptat din Țara Românească spre Iași. După 26 decembrie 1577, când Ioan vodă Potcoavă se mai afla în cetatea domnească (D.I.R., A, XVI–3, p. 91), acesta, sfătuit de hatmanul Șah, a ieșit în întâmpinarea lui Petru Șchiopul, și din nou, folosind puterea de foc a pedestrimii căzăcești, l-a înfrânt, stratagema folosită de acesta de a mânia vite înaintea frontului său dovedindu-se greșită, căci vitele speriate s-au întors împotriva propriei oști. Bătălia s-a dat la Docolina pe Prut, la 27 decembrie 1577, de vreme ce în ajun Ioan vodă se mai afla la Iași, iar la 28 a lunii Petru Șchiopul fugise la Roman (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 6; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 1 434; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 286; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 209. Cronica atribuită lui L. Gorecki prezintă o versiune proprie, dar mai puțin exactă a evenimentelor (Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă*, p. 118). Cf. și Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 190–192; Gheorghe David, *Petru Șchiopul (1574–1577; 1578–1579; 1582–1591)*, București, 1984, p. 91–97, reproduce *Prefața* lui N. Iorga la Hurmuzaki, XI).

Întors biruitor la Iași, Ioan Potcoavă, care nu dispunea decât de 400 de cazaci nizovi (zaporojeni) (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 10), a aflat că la 24 decembrie 1577 întreaga oaste a Transilvaniei, sub conducerea lui Ștefan Báthory, nepotul principelui Cristofor Báthory, a intrat în Moldova, la cererea lui Petru Șchiopul și la porunca sultanului, care și el mobilizase oștile

sangiacilor de la hotare (Hurmuzaki, III¹, p. 8; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 145). A doua zi după înfrângerea de la Docolina, la 28 decembrie 1577, Petru Șchiopul se refugiase deja în tabăra oștii transilvane aflate la Roman (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 6), în drum spre Iași.

În intervalul 28–30 decembrie 1577, înțelegând că nu va putea face față oștii transilvănene cu cele câteva sute de cazaci ai săi, și cu o seamă de moldoveni, de a căror credință nu era sigur în aceste condiții, sau cum spune Grigore Ureche, „*că nu se va putea așeza la domnie*”, Ioan Potcoavă a hotărât să se retragă în ținutul zaporojenilor, la Pragurile Niprului. Părăsi deci Iașul în intervalul anunțat, căci la 31 decembrie 1577 Ștefan Báthory nota în jurnalul său de campanie, atât alungarea lui Potcoavă cât și revenirea lui Petru Șchiopul în scaun (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 10).

De la Iași, luând 14 tunuri, obiecte de preț și provizii, Ioan Potcoavă porni spre Suceava, de unde se îndreptă spre Soroca. Aici însă, temându-se să nu fie asediat de oastea lui Petru Șchiopul, a părăsit curând cetatea, intrând în Podolia, căci zăpada mare nu îngăduia drumul prin stepă spre Zaporoje. Urmând porunca regelui Poloniei Ștefan Báthory, Janus de Zbaraz, voievodul de Brațlav (Bracław), a reușit să-l aducă de la Cerkask, unde se afla, la Niemirow, făcându-l să accepte să fie condus la rege de către hatmanul N. Sieniawski [Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 1 434–1 435; cronică ucrainiană, la Mihail Dan, *op. cit.*, p. 286–287; L. Gorecki, la Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă*, p. 118–119; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 210; Hurmuzaki, XI, p. 606; A. Veress, *Documente*, I, p. 142, 154].

- 3 Între timp însă, la 1 februarie 1578, solul lui Petru Șchiopul, care cerea pedepsirea lui Potcoavă, a fost primit de rege. Stăruințele sale n-au rămas fără rezultat, astfel că la 11 februarie când Ioan Potcoavă a ajuns la Varșovia, în loc să fie primit cum se aștepta de către rege, a fost arestat și cu picioarele în lanțuri a fost pus sub paza strictă a haiducilor unguri ai lui Ștefan Báthory, acesta dorind să-l execute de îndată, dacă nu s-ar fi temut de reacția nobililor poloni care îl simpatizau pe Potcoavă (L. Gorecki, la Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 119; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 1 440; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 287; A. Veress, *op. cit.*, p. 144, 152, 154; Hurmuzaki, XI, p. XXXVI, nota 7).

Nemulțumit de tulburările provocate în Moldova de cazacii conduși de un frate al lui Ioan Potcoavă și temându-se ca sultanul să nu pună vreun pașă în locul nevolnicului Petru Șchiopul, la 14 aprilie 1578 regele Ștefan Báthory a plecat de la Varșovia la Liov pentru a fi mai aproape de aceste evenimente, trimițându-l pe Potcoavă în închisoarea sigură din cetatea Rawa din Mazovia. La 6 iunie 1578, acesta a fost adus de la Rawa la Liov, fiind apoi judecat și condamnat la moarte de castelanul de Vilna, mareșalul marelui cnezat al

Lituaniei J. Chotkiewicz, împotriva dorinței acestuia, la stăruințele regelui Poloniei, susținut de cancelarul Jan Zamoyski și mai ales aflat sub presiunea ceașului turc, a marelui vizir Mehmed Sököllu, și chiar direct a sultanului, prin scrisori ultimative, care îl cereau imperios pe Potcoavă, viu sau mort, dar și a lui Petru Șchiopul, ai cărui trimiși la rege aduceau daruri, dar cereau același lucru. Pretextul condamnării capitale a fost „pentru stricarea păcii cu turcii” (cronica ucrainiană, la Mihail Dan, *op. cit.*, p. 287; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 119–120; Martin (Joachim) Bielski, *op. cit.*, p. 1 440; Hurmuzaki, III¹, p. 10–11; *Supliment*, I¹, p. 44; XI, p. XXXVIII–XXXIX, 608–610; A. Veress, *Documente*, II, p. 155; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 150–151).

La 16 iunie 1578, în piața centrală a cetății Liov, înaintea primăriei, la orele 14, a avut loc decapitarea lui Ioan (Nicoară) Potcoavă. Regele Ștefan Báthory, temându-se de o răscoală și pentru a nu-și știrbi prestigiul, printr-o faptă care, chiar pe vremea aceea, se aprecia că „nu face cinste acestei națiuni”, a plecat de dimineață la vânătoare pentru două zile, la execuție asistând însă ceașul turc și trimisul lui Petru Șchiopul, într-un oraș închis, bine păzit și înțesat de oameni ai regelui înarmați. Condamnatul a venit nelegat, i s-a citit osânda, după care, din piață (nu a fost înălțat un eșafod) rosti fără frică o mișcătoare cuvântare, arătând că nu are altă vină decât „că m-am bătut totdeauna cu bărbăție și ca un cavalier cinstit împotriva dușmanilor numelui creștinesc...”. Învinuiește pe regele Ștefan Báthory, în care a avut încredere, de a fi „un câine trădător”, el trebuind să moară „pentru că Turcul (sultanul — n.a.), câinele păgân, i-a dat poruncă regelui vostru, vasalul său, ca să face aceasta”.

Apoi arătând către cei opt slujitori și tovarăși ai săi, care îl însoțiseră, înconjurându-l până în ultimul moment, cere să nu fie năpăstuiți după moartea sa, iar după aceasta călăul să nu-i atingă corpul, ci să fie încredințat acestor oameni ai săi.

Nu e vorba de un discurs livresc, ci chiar de cuvintele și gesturile lui Ioan Potcoavă, notate amănunțit de cineva care a asistat la execuție, undeva în preajma condamnatului. Acest martor a consemnat apoi, că după aceste cuvinte, ochii celor din jur s-au umplut de lacrimi, mai ales ale acelor oșteni care veniseră în nădejdea de a-l scăpa, covârșiți însă de măsurile de pază poruncite de Báthory. Unul din ei i-a întins o cupă de vin, Potcoavă închinând „pentru amintirea lui și a tuturor tovarășilor săi”, după care a trecut de două ori de-a lungul pieții în care avea loc execuția, cerând ca în locul paielor pe care trebuia să îngenuncheze să-i fie adus dintre lucrurile sale un covoraș. Îngenunche pe acesta, cu fața spre soare, spunându-și rugăciunile și închinându-se după obiceiul ortodox. După care, la cererea călăului, își aranjă hainele și poziția capului pentru a nu împiedica lovitura mortală de secure sau de sabie (cf. Hurmuzaki, XI, p. XXXIX), pe care o primi „cu mare stăpânire de sine”.

Un slujbaș arată privitorilor, după obicei, capul tăiat de trei ori, în timp ce printre privitori se iscă un murmur de nemulțumire, care fără măsurile de pază luate de rege ar fi dus la o răscoală. O vreme s-a vorbit apoi despre execuție „peste tot cu o neînmurită indignare”.

Relatarea anonimului martor a fost consemnată, la rândul ei, cu toate amănuntele sare dramatice, de florentinul Filippo Talducci în scrisoarea din 12 iulie 1578, adresată stăpânului său Giovan Battista Concini de Conte della Penna din Florența (A. Veress, *Documente*, II, p. 151–154; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 161–163). Deși cea mai detaliată, ea făcea parte dintr-un șir de relatări, care, începând din ziua următoare execuției, 17 iunie 1578, porneau din Liov, apoi și din alte orașe ale Poloniei, către Occident, sub formă de „avizii” sau rapoarte, confirmând-o și completând-o (A. Veress, *op. cit.*, p. 147–148, 154–155; Hurmuzaki, XI, p. XXXIX–XL; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 119–120; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 120–121), făcând cunoscută soarta tristă a acestui neîmficat luptător antiotoman, scurt timp domn al Moldovei (Cf. și Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 193–194; Radu Economu, *Sfârșitul lui Ioan Nicoară Potcoavă*, în „MI”, IV (1970), nr. 11, p. 65–66, cu observația că nu există nici o dovadă că efigia lui „Ioan Potcoavă” este cu adevărat a acestuia, cu atât mai mult cu cât așa-zisa statuie „de oștean moldovean”, la picioarele căreia se află, lângă arsenalul din Gdańsk, este în realitate un „trofeu” de tip antic, foarte la modă în acea vreme.

La Liov, o mică piață din centru, poate chiar cea în care a avut loc execuția, poartă numele lui „Ivan Pidkova” (Magdalena László-Kučiuk, *Exotica limitrofă*, p. 76). În sfârșit, personajul a intrat temeinic în literatura cultă ucrainiană, ca și într-o serie de romane ale lui Mihail Sadoveanu (*ibidem*, p. 74–77).

- 4 După execuție, mărturisesc doi martori oculari, informatorul lui F. Talducci și un anonim, oamenii lui Potcoavă care asistaseră la aceasta i-au luat corpul, după dorința sa, spălându-l și „cosându-i capul la loc” cu mătase, l-au pus într-o ladă veche, pe care el însuși și-o pregătise, „ducându-l într-o mănăstire ucrainiană din vecinătate” unde „l-au îngropat apoi cu cinste mare” (A. Veress, *op. cit.*, p. 147–148, 154; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 163; Hurmuzaki, XI, p. XXXIX). Biserica acesteia nu este alta decât cea ortodoxă cu hramul Adormirea Sfintei Fecioare Maria (Sfânta Maria), în care la 1564 fuseseră înmormântați și ceilalți executați din Moldova, Ștefan Tomșa I, cu boierii Motoc și Spancioc (cf. *supra*), care însă arsese în 1571, fiind încă ruinată la 1578 (P. P. Panaiteșcu, *Fundațiunile religioase românești în Galiția*, în „BCMI”, XXII (1929), nr. 59, p. 3; N. Iorga, *Note polone*, București, 1924, p. 53).

Cinci zile după execuție, la 22 iunie 1578, cei cinci slujitori propriu-ziși ai lui Nicoară Potcoavă, care asistaseră la sfârșitul acestuia, mărturisesc printr-un act anume că după condamnarea sa și înainte de îndeplinirea sentinței, acesta:

arătat aici, după obicei, cu numele românesc de botez, a lăsat popii Ioan de la biserica ortodoxă a Adormirii Sfintei Fecioare Maria din Liov, după medierea castelanului de Vilna, mareșalul Lituaniei J. Chotkiewicz, două haine cusute cu aur, cu 15 nasturi de argint auriți, în veșnică stăpânire, pentru a fi îngropat în amintita biserică (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 361–362; Hurmuzaki, XI, p. XXXIV, nota 3).

Ulterior, la o dată necunoscută, cazacii au strămutat rămășițele lui Potcoavă la mănăstirea din Kanev, unul din centrele importante ale cazăcimii din acea vreme, cronicile ucrainiene compilate în veacul XVIII cunoscând doar acest loc de înmormântare (Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, p. 264 și nota 2, p. 273, 287). Strămutarea a fost prilejuită, foarte posibil, de începerea rezidirii bisericii Adormirii Fecioarei Maria din Liov, la 1591 (lucrările au durat până în 1629), inițial chiar cu participarea lui Petru Șchiopul (P. P. Panaitescu, *Fundațiunile religioase românești în Galiția*, p. 3).

PETRU ȘCHIOPUL

(II) 1577 decembrie 31¹ – 1578 a. februarie 9².

- 1 Înfrânt de Ioan Potcoavă la 27 decembrie 1577, în bătălia de la Docolina pe Prut (cf. *supra*), Petru Șchiopul s-a refugiat în tabăra de la Roman a oastei transilvănene, condusă de Ștefan Báthory, nepotul principelui Cristofor Báthory, unde se afla a doua zi, la 28 decembrie (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 6). Puternica oaste ardeleană care venise în sprijinul său a intrat în Moldova cu doar patru zile în urmă (*ibidem*, nota 1), înaintând rapid, fără să întâmpine rezistență până la Roman, în drum spre Iași. A continuat deplasarea în același ritm, cu atât mai mult, cu cât Ioan Potcoavă, neavând decât 400 de cazaci zaporojeni, s-a retras de la Iași spre Suceava, năzuind spre Polonia în intervalul 28–30 decembrie 1577, neîndrăznind să înfrunte armata transilvăneană mult mai numeroasă (cf. *supra*).

Astfel că Petru Șchiopul a fost reșezat în scaunul de la Iași la 31 decembrie 1577. În jurnalul său de campanie, Ștefan Báthory notează sec: „1577, 31 decembrie. Alungând pe Potcoavă pseudo-principe, Petru a fost reșezat în scaun 1577” (Hurmuzaki, XI, p. XXXV, nota 10). Intrarea solemnă în Iași a

avut loc, desigur, a doua zi, 1 ianuarie 1578, dată sub care Grigore Ureche notează: „cându s-au așezat al doilea rând Pătru vodă Șchiopul la scaun, 7086 ghenarie 1 dni” (*Letopisețul*, p. 210).

- 2 Oastea căzăcească de la Zaporoje, aflată sub ascultarea hatmanului Șah, pregătită inițial, desigur, pentru a veni în ajutorul lui Ioan Potcoavă, în condițiile retragerii acestuia în Polonia, după o seamă de năvăliri acolo (Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, în „SMIM”, II (1957), p. 273, 287), și-a găsit o nouă întrebuintare, pornind spre sfârșitul lui ianuarie 1578, sub conducerea lui Alexandru, fratele lui Ioan Potcoavă, o altă campanie împotriva lui Petru Șchiopul.

La 3 februarie 1578, noul pretendent trecea hotarul Moldovei (Hurmuzaki, IV¹, p. 102; XI, p. XXXVI), cu 1 000–2 000 de cazaci cu tunuri (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 279; Hurmuzaki, III¹, p. 10–11; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 150; A. Veress, *Documente*, II, p. 152–153), înaintând în grabă spre Iași, unde a intrat la 9 februarie 1578 (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211). Petru Șchiopul, „știind poticala ce pățise mai nainte cu cazacii, nu s-au apucat de războiu” (*ibidem*), fugind la nepotul său Mihnea, în Țara Românească, unde se afla încă în jurul datei de 17 februarie 1578, pregătind împreună cu acesta contraofensiva (Hurmuzaki, XI, p. XXXVI). Așadar, înainte de 9 februarie 1578, el își pierduse domnia, chiar dacă pentru scurt timp.

Din fragmentele păstrate de copiiști din cronică lui Ureche e greu să înțelegem această mișcare de domni în toată complexitatea ei. Polonia și Înalta Poartă nu intervin hotărât, cazacii nu au totuși forța necesară să stăpânească Moldova prin domnia ridicată din rândul lor, dar nici Petru Șchiopul, poate cel mai puțin războinic domn român din acest veac al „vitejilor” (aventurierilor, după N. Iorga) nu e potrivit să le facă față. Are însă o calitate, e stăruitor și revine mereu, în ciuda condițiilor nefavorabile pentru el.

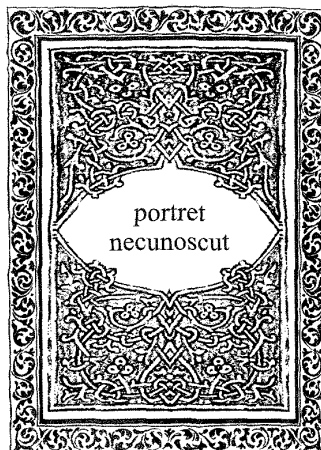
ALEXANDRU POTCOAVĂ

1578 a. februarie 9¹ – martie 12/13².

□ Necunoscut.

- 1 Noul domn, arătat de izvoarele vremii drept „fratele” lui Ioan Potcoavă (Hurmuzaki, III¹, p. 10–11; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 150; XI, p. 607, p. XXXVI, nota 6; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 440; H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, p. 279. Cf. și Tigran Grigorian, *Istoria și cultura poporului armean*, București, 1993, p. 399), nu însă și al lui Ion vodă cel Viteaz, era de fapt un alt frate vitreg al acestuia din urmă, doar după mamă, din familia armenescă a acesteia, Serpega (cf. *supra*). Cu o oaste de circa 2 000 de cazaci zaporojeni, între care și hatmanul acestora Șah, el a intrat în Moldova la 3 februarie 1578 (Hurmuzaki, XI, p. XXXVI și nota 6, cf. și p. 607–610; III¹, p. 10–11; IV², p. 102), și după o luptă „până seara” cu trupele turcești comandate de Daud, beiful de Silistra (*Istoriceskie sviazi*, I, p. 152), alungând pe Petru Șchiopul, care s-a refugiat în Țara Românească (cf. *supra*), a intrat în reședința domnească din Iași la 9 februarie 1578 (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211).

Că este vorba despre începutul unei noi domnii, iar nu despre o simplă expediție căzăcească de pradă, o dovedesc relatările vremii. Folosind un letopiseț contemporan evenimentelor, Grigore Ureche vorbește de Alexandru vodă „carele au apucat scaunul la Iași și au domnit o lună”, de asemenea „Alixandru au intrat în Iași și au șazut în scaun, februarie 9” (*Letopisețul*, p. 210–211). Și nunțiul papal din Polonia, Laureo, aflase la 15 aprilie 1578 că fratele lui Potcoavă cu 1 500 de cazaci, ocupând reședința domnească, „a fost declarat Vodă” (A. Veress, *Documente*, II, p. 154–155; era vorba însă de Iași, nu de Suceava). Însuși Alexandru vodă trimitea un sol, Mihal Demetter, la principele Transilvaniei, Cristofor Báthory, pentru a-i anunța urcarea în scaun; la 19 martie 1578 socotelile Brașovului consemnând întoarcerea pe aici a

solului „noului pseudo-voievod din Moldova” (*des neuen Weyda halb in der Molda*) (Hurmuzaki, XI, p. 818, p. XXXVII).

Fiind frate atât după mamă cât și după tată cu Ioan Potcoavă, noului Alexandru vodă i s-a spus, la vremea sa, „cu aceeași poreclă” (*di simil cognomen*) (A. Veress, *Documente*, II, p. 144), adică Alexandru Potcoavă.

Neavând destui oșteni pentru a alunga din Moldova trupele turcești venite în ajutorul lui Petru Șchiopul, Alexandru Potcoavă s-a închis în reședința domnească din Iași, care în a doua jumătate a secolului XVI era o adevărată cetate, bine întărită (cf. Alexandru Andronic, *Curtea domnească din Iași – reședință voievodală (sec. XV–XVII)*, în „AIIAI”, XVIII (1981), p. 543–549; idem, *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 59–60). Îndată trupele turcești conduse de Daud beiful de Silistra, la care s-au adăugat, după 26 februarie 1578, 400 de călăreți și 600 de pușcași din Transilvania, care abia apucaseră să se întoarcă din precedentă expediție împotriva lui Ioan Potcoavă (Hurmuzaki, XI, p. XXXVI, XXXVII, nota 12; A. Veress, *Documente*, II, p. 155), au început asediul curții domnești. Înainte de 22 februarie 1578, între asediatori și-a făcut apariția și Petru Șchiopul, cu ajutoare din Țara Românească (*D.I.R.*, A, XVII–3, p. 92–93), astfel că Grigore Ureche notează că „Pătru vodă, de sârgu au strânsu oastea turcească și muntenească și ungurească, au încunjurat pe Alixandru în curte în Iași și au bătut prejur curte, din cășlegi până la miiaze părăsemi” (*Letopisețul*, p. 211).

Daud pașa relatează pe larg peripețiile asediului, care a devenit mai strict o dată cu sosirea pușcașilor din Ardeal, despre lucrările genistice efectuate de ambele părți, șanțuri căptușite cu lemne, băști etc., împușcarea hatmanului Șah al zaporojenilor etc. (*Istoriceskie sviazi*, I, p. 152). Protopopul armean din Camenița notează: „cu cât se luptau cu atât îi învingea mai mult noul domn. Au pierit o mulțime de turci de asemenea și valahi. Astfel merse două săptămâni; se luptau mereu, însă oamenii vechiului domn (Petru) erau neîncetat învinși și omorâți”. Orașul Iași, din preajma curții asediate „a ars și tot ce aveau a fost prădat. Oamenii de vază au fost omorâți” (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, p. 279).

După 20 februarie 1578, când știrea despre acțiunea lui Alexandru Potcoavă a ajuns la Constantinopol (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 42; XI, p. XXXVII), sultanul Murad III a dat porunci categorice pentru stărpirea „tâlharului” care „a făcut o mare vărsare de sânge în Moldova și a ocupat cetatea de scaun a Moldovei, orașul Iași, și s-a așezat acolo”, înconjurat din toate părțile de trupele sale (Hurmuzaki, III¹, p. 10–11; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 150). Luptele s-au intensificat, iar Alexandru Potcoavă, împuținându-i-se praful de pușcă și alimentele („iarba și bucatile”, la Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211), a hotărât să încerce o ieșire din cetatea Iașului în noaptea de 12/13 martie 1578 (*ibidem*).

- 2 Acțiunea din noaptea de 12/13 martie 1578 a marcat sfârșitul domniei lui Alexandru Potcoavă. După chiar relatarea comandantului advers, Daud beiful de Silistra, nefericitul domn împreună cu oamenii săi, la orele 4 din noapte, au ieșit printr-o mică ușă și trecând pe gheață lacul de lângă curte, s-au îndreptat spre pădurea Bârnovei, nădăjduind să scape. Simțiți însă de asediatori, au fost urmăriți, ajunși și impresurați la iezerul Ciorbeștilor, lângă satul Miroslava. În lupta care a urmat înainte de a se lumina de ziuă oastea lui Alexandru Potcoavă a fost înfrântă „*pe toți i-au surpat acolo*”, cei scăpați prin pădure au fost vânați, măcelăriți sau aduși legați. Prizonierii, începând cu Alexandru și 20 dintre fruntașii sau boierii lui, au fost scriși în catastif (*Istoriceskie sviazi*, I, p. 152; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 227; Hurmuzaki, III¹, p. 12; *Supliment*, I¹, p. 43; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 105–107; Gheorghe David, *Petru Șchiopul*, p. 98–99).

Oastea beifului Daud a rămas la Iași încă două zile, 13 și 14 martie 1578, adunând, după obiceiul turcesc, capetele inamicilor uciși și ale unora luați prizonier și executați („*o mie de capete am tăiat*” — afirmă Daud), între care se afla și cel al logofătului Vasile Bălțatu, căsătorit cu o soră a lui Bogdan Lăpușneanu, care a slujit pe rând pe frații vitregi ai lui Ion vodă cel Viteaz, Crețul, Ioan și Alexandru Potcoavă (*Istoriceskie sviazi*, I, p. 153, 177). Între cei executați nu se afla însă acesta din urmă.

La 25 martie 1578 se știa la Constantinopol că fusese prins (Hurmuzaki, XI, p. 611), dar felul cum a murit, înainte de a ajunge la Poartă, nu e bine cunoscut. După Joachim Bielski ar fi fost tras în țeapă (*Kronika polska*, p. 1440), deși Daud bei nu amintește așa ceva în relatarea sa menționată mai sus, și nici Grigore Ureche nu preia această informație de la cronicarul polon. Alte relatări de la Poartă, poate mai bine informate, afirmă că a murit în timp ce era adus la Constantinopol, din pricina unei răni la cap, în orice caz, înaintea marelui divan împărătesc nu a fost adus; aici fiind prezentați, înainte de 15 aprilie 1578, doar peste o sută din oamenii săi, trimiși apoi la galere (Hurmuzaki, XI, p. XXXVII; IV², p. 105–106).

Oricum „*Acestu Alixandru vodă au ținut scaunul numai o lună*” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211).

PETRU ȘCHIOPUL

(III) 1578 martie 13¹ – 1579 decembrie 2².

- 1 Aflat încă de la 22 februarie 1578 (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 92–93) alături de oastea lui Daud beiful de Silistra la asediul curții domnești din Iași, unde Alexandru Potcoavă opunea o dârză rezistență (cf. *supra*), Petru Șchiopul și-a putut relua domnia îndată după înfrângerea și capturarea lui Alexandru vodă, în zorii zilei de 13 martie 1578, zi în care el a intrat desigur în Iași.

Cazacii au continuat să-și trimită „domnișori” (pretendenți la domnie), fără a se arăta tulburați de înfrângerile și soarta acestora. „*De noroc era Pătru vodă cu cazacii, cum se tâmplă pururea omului de n-are odihnă, că bine de unii nu să mântuia, alții venia asupra lui*” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211), iar regele Poloniei era incapabil să-i oprească, în ciuda cererilor și chiar amenințărilor venite din partea Porții, și mai ales a jafurilor tătarești de răspuns. Ștefan Báthory relatează lui Murad III în septembrie 1578 că oastea regală nu-i poate descoperi pe cazaci, care „*se află risipiți prin păduri și se ascund în bălți și ape*”, iar la apropierea acestora „*ca și sălbăticiunile, se ascund în vizuinile lor*”. Numărul lor a crescut cu cei deznădăjduiți, cărora tătarii le-au luat averile și familiile, însă „*n-a trecut niciodată de șapte ori opt sute*”, și oricum, e greu să fie nimiciți prin pustietățile lor (Hurmuzaki, III¹, p. 36–37; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 167–168).

La 27 iulie 1578 trec Nistrul în Moldova „*niște cazaci cu un domnișor*” nenumit (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211), care se dădea drept Petru, fiul legitim al lui Alexandru Lăpușneanu (Hurmuzaki, *loc. cit.*; *Istoriceskie sviazi*, I, p. 167). Acesta însă murise de ciumă la Poartă în 1575–1576 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 117; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 291–292), iar cel care îi luase identitatea pentru a dobândi domnia era tot un moldovean, Petru zis Miotta, ajuns însă hatman al cazacilor zaporojeni. În drum spre Iași obține o biruință înainte de 10 august 1578 (Hurmuzaki, XI, XLI, cf. și p. 622–627; *Supliment*, I¹, p. 44), dar boierii lui Petru Șchiopul l-au atras în cursă, sub pretextul unui sfat tainic, capturându-l și „*puțin după aceea îi sfășie trupul cu caii. Așa a murit, sârmanul, fără să capete domnia*” (identificarea personajului și amănunte doar în cronica atribuită lui Leonard Gorecki, la Ilie Corfus, *Știri*

despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă (1575–1582), în „SCIM”, II (1951), nr. 1, p. 115–116, 120).

În septembrie 1578 își încearcă norocul Constantin, fiul lui Ioan Potcoavă, după eliberarea din prinsoarea polonă în urma executării tatălui său, ajungând până la mănăstirea Probota (Pobrata) (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 288–289). A fost însă atras și capturat de beiful de Bender (Tighina) care l-a trimis la Constantinopol (Hurmuzaki, XI, p. XLII, 628; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 197–198). Ulterior a ajuns din nou în Polonia, în iunie 1584 aflându-se închis la Malbork, Petru Șchiopul cerând regelui Poloniei să-l execute (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 337–338).

La 2 octombrie 1578 intra în Moldova cu cazaci Constantin, fiul lui Ștefan, nepotul lui Ștefan Lăcustă, care mai încercase să ia domnia în 1566 (Hurmuzaki, XI, p. XLIII; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 211). Inițial a fost o victimă a tratativelor dintre Poartă, Petru Șchiopul și regele Ștefan Báthory, dintre decembrie 1577 și septembrie 1578 ultimul promițând să-l mute departe de hotarul Moldovei, spre Germania (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 346–349, 351–352). Tentativa regelui de a-l captura în iulie-august 1578 l-a făcut să fugă de la Liov la cazacii zaporojeni, cu ajutorul cărora a intrat în Moldova, fiind înfrânt însă la 12 octombrie 1578, lângă Nistru, de oastea lui Petru Șchiopul (Hurmuzaki, XI, p. XLIII; *Supliment*, I¹, p. 44, 46; *Istoričeskie sviazi*, I, p. 172–174). Retras în Ucraina, lângă Kanev, el continuă să amenințe pe Petru Șchiopul, care îi cere extrădarea (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 290), și în primăvara 1579, la 6 aprilie, regele Poloniei cerându-le cazacilor zaporojeni să asculte de starostele de Cerkask și să-l prindă pe Constantin Lăcustă (*Istoričeskie sviazi*, I, p. 172–175).

În octombrie-noiembrie 1579, magnatul polon Samuel Zborowski, fratele lui Cristofor, cel care îl atacase pe Bogdan Lăpușneanu în 1572, a încercat să ia domnia, cu trupe polone, sau căzăcești, fiind înfrânt de oastea moldoveană pe la mijlocul lui octombrie (Hurmuzaki, XI, p. XLV, 639–640), iar apoi a fost abătut de la planurile sale prin darurile trimise de Petru Șchiopul, îndreptându-și oastea asupra Cetății Albe, pe al cărui sangeac l-a omorât (Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă*, p. 116, 121).

Pe lângă toate, și Albert Łaski, susținut de imperiali, continua în 1579 să emită pretenții la domnia Moldovei (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 72, 77; Hurmuzaki, XI, p. 97; A. Veress, *Documente*, II, p. 168).

- 2 Veșnica amenințare a cazacilor pe care pașnicul jăluitor la Poartă, Petru Șchiopul, nu era potrivit să o îndepărteze, a cazacilor, dar și a nobililor poloni, care atacau, cum am văzut, nu numai Moldova, ci și teritoriile otomane din Bugeac, în vreme ce forțele turcești erau prinse în războiul din Iran, asasinarea susținătorului său, marele vizir Mehmed Sököllu la 11 octombrie 1579, înlocuit cu un adversar al lui Petru Șchiopul, care venea cu o clientelă de asemenea

nefavorabilă acestuia, intrigile la Poartă ale unui nou pretendent, Iancu Sasu, fratele doamnei Chiajna, în jurul cărora se grupaseră partizanii Mirceștilor, adversarii Mihneștilor, dintre care făcea parte și Petru Șchiopul, dar mai ales sumele mari de bani plătite de pretendentul căruia împrejurările îi aduseseră apa la moară, au dus la mazilirea lui Petru vodă (Hurmuzaki, XI, p. XLV–XLVI; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. II-a, p. 162–163; Gheorghe David, *Petru Șchiopul*, p. 181–184). Cereau această mazilire la Poartă și o seamă de boieri moldoveni, care nu se puteau împăca cu gândul „de a fi conduși de unul din Țara Românească” (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 77, cf. și p. 76).

Drept urmare, la 21 noiembrie 1579, Petru Șchiopul a fost mazilit, reprezentantul lui la Poartă (*capuchehaia*) strangulat, și un ceaș („un turc mare”, spune Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212) a fost trimis în Moldova să-l aducă cu fiare la picioare, totul din cauză că noul mare vizir, Semiz Ahmed pașa, nu-l vedea bine, cum aflaseră în următoarele zile reprezentanții europeni la Poartă (Hurmuzaki, XI, p. 98, p. XLV; IV², p. 108). După o relatare grecească: „1580 (corect 1579) luna lui noembre, a venit ceașul care a luat pe preacucernicul domn Io Petru voevod din Iași” (N. Iorga, *Însemnări pentru istoria românilor din notițe grecești*, în *Studii și documente*, XXII, p. 87).

„Nenorocitul” Petru vodă (Hurmuzaki, XI, p. 641) a primit ceașul care îi aducea mazilirea la 2 decembrie 1579 (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212), din acest moment, după obiceiul vremii, domnia sa încetând oficial.

În zilele următoare, împreună cu familia sa și trimisul sultanului, a plecat spre Constantinopol, ajungând aici după plecarea noului domn, Iancu Sasul, spre turci, la 9 decembrie 1579 (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 79), mai precis, după 28 decembrie, când sosirea sa era încă așteptată (Hurmuzaki, XI, p. 643). Zadarnic a cerut o audiență sultanului Murad III. A fost refuzat, păstrându-și astfel cei 18 000 de galbeni pe care altfel ar fi putut să-i dea degeaba sultanului. A fost trimis la Alep (de unde revenise la Poartă inamica sa doamna Chiajna), cu suma zilnică de 40–60 de aspri, spre sfârșitul lui ianuarie 1580 (Hurmuzaki, IV², p. 107–109; XI, p. XLVI). Rămâne liniștit la Alep, uitat de lume; în cursul anului 1580, la 3 februarie în Polonia, și la 20 august la Constantinopol, crezându-se chiar că a murit (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 291–292; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 82).

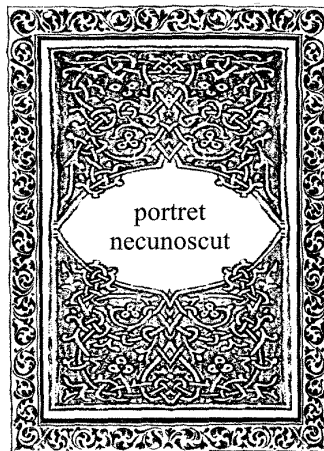
IANCU SASUL

Numit la Constantinopol 1579 noiembrie 26¹.

1579 p. decembrie 9² – 1582 septembrie 2-5³.

† 1582 septembrie 28⁴.

□ **Biserica Bernardinilor din Liov până în 1817, apoi tot la Liov în groapă comună necunoscută⁵.**

- 1 Fiu nelegitim al lui Petru Rareș și al unei săsoaice Catarina (Ecaterina) din Brașov (unde într-adevăr domnul moldovean a poposit de mai multe ori în vremea unor campanii în Transilvania), căsătorită cu meșterul curelar Georg Weiss, ori Misen sau Tysen Hannes, în casa căruia a crescut și a fost educat [Albert Łaski, la I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 36; Simon Massa, în *Quellen*, IV, p. 82; Joseph Teutsch, în *idem*, p. 101; Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, București, 1980, p. 212–213; Gh. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor altor neamuri*, II, ed. a II-a, București, 1886, p. 371–372; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 440; A. Veress, *Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul și familia sa*, în „RI“, XI (1925), nr. 7–9, p. 147; Const. A. Stoide, *Iancul Sasul. Originea și anii premurgători domniei — între realitate și zvonuri calomnioase* —, în „AIIAI, XXIV¹ (1987), p. 295–296], a purtat numele de botez Ioan („dominus Ioannes, filius olim piaae memoriae Petri Palatini Moldavie“; la 30 noiembrie 1579, Hurmuzaki, XI, p. XLVI), folosit de obicei sub forma Iancul (în latinește Iancula, Petrus Iankul) și pe cel de Carol (Carlo, Carlo Iangula = Iancula, Carol Despot) și porecla Sasul [P.P. Panaitescu, *Fatum Iankulae, Palatini Moldavie*, în „RI“, XI (1925), nr. 1–3, p. 55–56; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212; „Iancul vodă, ce-i zic Sasul“; Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 298–299, 301].

Fiind însemnat încă de la naștere cu semnele tainice care dovedeau că era fiu de domn, la maturitate, mama sa i-a dezvăluit adevărata sa origine (Simon Massa, *loc. cit.*).

În prima tinerețe pare să fi trecut pe la curtea tatălui său, Petru Rareș, și apoi pe la cea a fraților săi vitregi, întorcându-se la Brașov abia sub Alexandru Lăpușneanu, când socotelile brașovene înregistrează, la 10 martie 1554, sosirea în oraș a lui „Petrus Iankul“ (Iancu al lui Petru), căruia i se dau daruri și e însoțit de un postelnic (Hurmuzaki, XI, p. 790), ceea ce arată că e vorba de un personaj de vază.

Ulterior, având calități militare, „fiind un foarte bun oștean“ (*essendo bonissimo soldato*), cum atesta faimosul Albert Łaski, se angajează vreme de cinci luni în oastea ridicată de acesta în Polonia împotriva tătarilor (I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 36), după care ajunge, probabil tot ca lefegiu, în trupele de la curtea imperială din Viena, unde în 1563 și 1564 l-a cunoscut, cum el însuși va mărturisi mai târziu, pe viitorul rege al Poloniei, Ștefan Báthory, pe atunci diplomat ardelean și apoi ostatic la imperiali (P.P. Panaitescu, *Sfârșit al lui Iancu-Vodă Sasul*, în „RI“, X (1924), nr. 7–9, p. 173; Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 298, 300). Cunoștea limba germană de acasă și până târziu părea mai degrabă „un german din Transilvania, decât unul născut muntean sau moldovean“, vorbind cel mai ușor germana populară (Hurmuzaki, III¹, p. 24), deși știa și ungurește, polonește și românește, ca unul care slujise pe imperiali în părțile Eperjesului (Prešov) din Ungaria Superioară (Slovacia) (N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XIX, 1898, p. 226–227). Faptul că era „de lege luteran“, ca sas brașovean, fie și numai după mamă, și „pravoslaviia (ortodoxia — n.a.) nu iubiia“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212) nu i-a dăunat cu nimic la Viena.

Aflând aici, sau, poate, cât slujise sub ordinele lui Albert Łaski, despre relațiile privilegiate ale lui Despot vodă cu imperialii, foarte probabil a încercat să profite de această împrejurare, îndată după moartea acestuia, declarându-se frate al lui Despot, pretendent la scaunul Moldovei sub numele de Carol Despot. La începutul lui 1564 s-a adresat pentru ajutor pașei de Buda, arătând că slujise în armata imperială și împăratul l-ar ajuta cu 10 000 de oșteni să ocupe scaunul Moldovei, dar preferă sprijinul sultanului. La recomandarea pașei ajunge la Constantinopol la 6 aprilie 1565, de unde, recunoscându-i-se, după semnele de pe corp, calitatea domnească (Simon Massa, în *Quellen*, IV, p. 82), este trimis, în așteptarea unei ocazii favorabile, la Rodos, cu suma modestă de 13 aspri pe zi pentru hrană (Hurmuzaki, II¹, p. 533, 540; *Supliment*, I¹, p. 21; N. Iorga, *op. cit.*, p. 227. Cf. și Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 299).

Ocazia părea să se fi ivit în 1574, după moartea lui Ion vodă cel Viteaz, când Carol Iancul („Carlo Yangulo“) a venit la Poartă, dar marele vizir Mehmed Sököllu a dat atunci domnia lui Petru Șchiopul, „care trăia în umbra sa“ și putea conduce Moldova „liniștit“, trimițându-l din nou la Rodos pe pretendent.

În prima jumătate a lui iulie 1579, Iancu Sasul (cunoscut atunci și sub numele de Carol Iancul) reia intrigile la Poartă, cu ajutorul unor greci, rude ale sale, de fapt ale soției sale, care, profitând de opoziția din Moldova ce se ridica împotriva lui Petru Șchiopul, au încercat să-i obțină din nou domnia, făcând să vină la Poartă o seamă de boieri pentru a se plânga marelui vizir de Petru, oferind și o mare sumă de bani. Mehmed Sököllu i-a primit pe aceștia, dar și pe reprezentanții lui Petru Șchiopul, luând și de la ei un dar, și în cele din urmă alungând pe oamenii lui „Carol” (Iancu Sasul).

Aceștia din urmă se serviseră de un dragoman (traducător) Ambrosino din Pera (Galata), prin intermediul căruia în cercul susținătorilor lui Iancu Sasul a intrat și aventurierul albanez italianizat Bartolomeo Brutti, care s-a oferit să obțină sprijinul influentului Kodja Sinan pașa, și el de origine albaneză, pe atunci în vârstă de 53 de ani (cf. Hurmuzaki, XI, p. 103, 637–638), viitorul inamic al lui Mihai Viteazul. Firește, nu pe gratis. Sinan urma să primească 80 000 de ducăți și apoi, după rezolvarea favorabilă a situației lui Iancu Sasul, câte un dar anual, lui Brutti însuși trebuia să i se plătească 2 000 de ducăți în doi ani, iar unui alt personaj de seamă al momentului Huraș bei, 5 000 de ducăți (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 76–77. Cf. și Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 299–300; Andrei Pippidi, *Quelques dragomans de Constantinople au XVIIe siècle*, în *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Paris, 1980, p. 138–139). Numai că marele vizir Mehmed Sököllu, rivalul lui Sinan pașa și susținătorul lui Petru Șchiopul, a reacționat de îndată, la 17 august 1579, arestându-l pe Bartolomeo Brutti, sub acuzația de a se fi înțeles cu alți albanezi renegați, cu sprijinul lui Sinan pașa, spre a-l înlătura pe protejatul său Petru Șchiopul de la domnia Moldovei, în favoarea lui Carol Iancul („Carlo Gangulo”) care se afla în insula Rodos. Cu greu a scăpat a doua zi Bartolomeo Brutti, alungat la Raguza, sub interdicția de a mai călca la Poartă (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 77–78).

Situația a căpătat o altă întorsătură abia după asasinarea, la 11 octombrie 1579, a marelui vizir, înlocuit cu Ahmed pașa, favorabil adversarilor lui Petru Șchiopul. După această dată venise din nou vremea lui Iancu Sasul. Între timp, acesta își luase „o soție foarte bogată din Cipru”, a cărei bani i-a folosit pentru obținerea domniei [Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 1 440], o anume Maria, socotită dintr-o ramură a Paleologilor, care mai fusese căsătorită cu un grec, având deja cu acesta un fiu și trei fete (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 174–175; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 124; Const. A. Stoide, *Iancu Sasul*, p. 301). S-a vorbit și de o înrudire indirectă a lui Iancu Sasul cu sultanul Murad III, printr-o nepoată a sa, fiica surorii sale vitrege, doamna Chiajna, care intrase ca soție în haremul sultanului (A. Veress, *Documente*, II, p. 112; Hurmuzaki, XI, p. VI; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 125; Const. A. Stoide, *op. cit.*, p. 301), însă această legătură nu știm să fi

influențat cu ceva obținerea domniei de către Iancu Sasul, de vreme de până atunci doamna Chiajna „soacra sultanului”, și familia ei duceau un trai aproape sărăcăcios la Alep. Pentru atragerea sultanului, a mamei acestuia și a soției favorite au contat banii lui Iancu (Hurmuzaki, XI, p. 641).

Părăsind insula Rodos, Iancu Sasul a sosit la Constantinopol la 20 noiembrie 1579 (Hurmuzaki, XI, p. XLVI, nota 6) și a doua zi, deloc întâmplător, ieșea porunca de mazilire a lui Petru Șchiopul (cf. *supra*). La 26 noiembrie a fost primit de marele vizir Ahmed pașa, fiind învestit cu domnia Moldovei (Hurmuzaki, XI, p. 641). Vreme de o săptămână strânsese în parte și împărțise cei 150 000 de galbeni ceruți de turci pentru obținerea domniei (Hurmuzaki, III¹, p. 24; *Supliment*, I¹, p. 50) cu ajutorul lui Bartolomeo Brutti (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 138–139; Virgil Apostolescu, *Un aventurier apusean la curtea lui Petru Șchiopul: Bartolomeu Brutti*, în „AIIAI”, XVIII (1981), p. 568).

La 29 noiembrie 1579, noul domn a sărutat mâna sultanului, dar și pe cea a patriarhului Constantinopolului (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 78). O săptămână mai târziu, la 5 decembrie, s-a văzut cu sora sa vitregă, doamna Chiajna, văduva lui Mircea Ciobanu, care, în urma acestor răsturnări de situații, fusese rechemată de la Alep (Hurmuzaki, XI, p. XLVI, nota 8), cale de 30 de zile de drum până la Constantinopol (A. Veress, *Documente*, II, p. 112).

La 7 decembrie 1579, Iancu Sasul s-a întâlnit cu marele imbrohor, care urma să-l conducă în țară, iar ceremonia care a avut loc în această dimineață a fost socotită eronat drept cea a plecării sale spre țară (Hurmuzaki, IV², p. 108; XI, p. XLVI; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 78; Gheorghe David, *Petru Șchiopul*, p. 104, preluând însă greșit această ultimă dată din *Prefața* lui N. Iorga la Hurmuzaki, XI, de unde până acum a luat întocmai toate informațiile lucrării sale, scrie „7 ianuarie 1580”), desigur pentru că imbrohorul însoțea pe domni la ocuparea scaunului. În Transilvania, *Cronica secuilor* consemnează că sultanul a scos din scaun pe Petru Șchiopul înlocuindu-l cu alt voievod (al cărui nume nu-l înregistrează), „în ziua Sft. Nicolae” (6 decembrie) (Victor Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul XVI*, Dej, 1928, p. 201), datând astfel evenimentul, după obiceiul secuiesc, în legătură cu o sărbătoare religioasă importantă, apropiată în timp de data reală.

În sfârșit, la 8 decembrie 1579 toate pregătirile de plecare erau încheiate, și escorta celor 1 000 de lefegii și turci urma să se pună în marș a doua zi (Al. Ciorănescu, *loc. cit.*).

- 2 La 9 decembrie 1578, Iancu Sasul cu suita sa a plecat de la Constantinopol spre Moldova (*ibidem*, p. 79. Cf. și A. Veress, *Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul*, p. 146). Bartolomeo Brutti nu îl însoțea însă, căci la 25 ianuarie 1580 el se mai afla la Constantinopol, oferindu-și serviciul în Moldova și regelui

Spaniei, Filip II, pe care aventurierul îl slujea mai demult (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 81–82).

Data la care Iancu a ajuns la Iași nu e cunoscută, dar, ținând seama că distanța de la Constantinopol la Iași nu dura mai mult de o săptămână-zece zile, se poate aprecia că cel târziu la 20 decembrie 1579 noul domn se afla la reședința domnească ieșeană. Petru Șchiopul, care primise porunca de mazilire la 2 decembrie, plecase demult la Poartă (cf. *supra*).

La 27 ianuarie 1580, Iancu Sasul emite primul său document păstrat (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 130). Grigore Ureche menționează, după cronică internă, că „au șezut în scaun, februarie 17 zile“ (*Letopisețul*, p. 212), ceea ce înseamnă că la această dată a avut loc ungerea și încoronarea sa.

Deși era recunoscut la Poartă și de către un agent polon de aici ca fiu al lui Petru Rareș (M. Lubieniecki către J. Zamoyski, la 30 noiembrie 1579, Hurmuzaki, XI, p. XLVI, nota 6), deși B. Brutti o numea pe doamna Chiajna, fiica lui Rareș, sora sa (*sorella del Principe di Moldavia*, Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 81), și el însuși se declara fiul „bătrânului Petru voievod“, vorbea de „unchiul domniei mele Bogdan voievod“ (Bogdan III), și de „bunicul domniei mele, Ștefan voievod cel Bătrân“ (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 174–175; Const. A. Stoide, *Iancu Sasul*, p. 302), în Polonia, la data urcării în scaun, era cu totul necunoscut, noul domn fiind considerat aici chiar „turc“! Iar schimbarea de domnie a fost socotită ca un prim pas al Porții spre luarea în stăpânire a regatului polon (cronică atribuită lui Leonard Gorecki, la Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă (1575–1582)*, în „SCIM“, II (1951), nr. 2, p. 121–122; I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 33). Prost începute, relațiile lui Iancu Sasul cu Polonia s-au deteriorat tot mai mult, până la punctul final, executarea sa la Liov.

Domnia lui Iancu Sasul a nemulțumit toate categoriile sociale. Poporul, pentru zeciuială din vite, care a provocat și o răsccoală a lăpușnenilor cu un pretendent, Ion vodă Lungul. Boierii, din pricina lăcomiei sale de averi, pentru care îi executa, confiscându-le bogățiile, și în plus atenta la cinstea soțiilor lor. Clerul, pentru că era luteran și nu respecta ritul ortodox (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212–213; Hurmuzaki, III¹, p. 25; IV², p. 110).

Drept urmare, în a doua parte a anului 1581, în urma unui sfat „pre taină“, o bună parte din dregători și înalte fețe bisericești, în frunte cu mitropolitul Teofan și frații Movilești, sătui de „marea tiranie și deosebită cruzime“ a lui Iancu Sasul (Hurmuzaki, III¹, p. 78) au luat calea pribegiei. Unii în Polonia, unde Movileștii vor forma o grupare, cu propriul ei candidat la domnie, Ieremia Movilă, alții în Țara Românească, la Mihnea Turcitul, nepotul lui Petru Șchiopul, alții la Constantinopol și „printr-alte părți“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 213; *D.I.R.*, A, XVI–3, p. 182; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 177–178; Hurmuzaki, XI, p. L–LI).

Plângerile boierilor refugiați la Poartă și în Țara Românească împotriva lui Iancu Sasul, despre care sultanul înștiința chiar pe regele Poloniei, ca și dușmănia marelui vizir Kodja Sinan pașa, pentru legăturile sale cu imperialii, cunoscute la Poartă încă din mai 1580, și reclamați apoi de poloni, i-au adus mazilirea (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 353; Hurmuzaki, XI, XLIII–XLIX, LI; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 1 484). „Mergând decii jalbă la împărăție de răsipa țării, i-au luat domnia și au dat-o iarăși lui Pătru vodă Șchiopul“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 213).

- 3 Mazilirea lui Iancu Sasul, decisă de Kodja Sinan pașa și de plângerile din ultimul timp ale trimisului polon Martin Liubomirski, a avut loc înainte de 1 septembrie 1582, când era cunoscută la Poartă, deși nici până la 15 a lunii nu se decisese dacă va fi trimis în exil la Rodos sau în Cipru (Hurmuzaki, XI, p. 137–139). Desigur, porunca de mazilire fusese dată spre sfârșitul lui august 1582 (*ibidem*, p. LII).

Iancu Sasul a aflat despre aceasta, ca și despre numirea, concomitentă, a lui Petru Șchiopul, foarte repede, și temându-se că dacă va merge la Poartă „va avea pără multă și mai apoi să nu care cumva să și piară“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 213), a hotărât să treacă în Ungaria Superioară de sub stăpânirea Habsburgilor. Aici, în regiunea Zips, Iancu cumpăraseră vechiul castel Kešmark al lui Albert Łaski (Hurmuzaki, III¹, p. 70–71; XI, p. XLIX; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 98), unde Despot vodă își pregătise și de unde executase expediția care l-a adus pe tronul Moldovei în 1561 (cf. *supra*).

Năzuind să refacă în sens invers drumul lui Despot din 1561, neputând trece prin Transilvania, peste Carpați, mai întâi din pricina opoziției voievodului ardelean Cristofor Báthory, manifestată încă din martie 1581 (Hurmuzaki, XI, p. 648), apoi și de teama țăranilor moldoveni (Grigore Ureche, *loc. cit.*), dar mai ales din pricina dușmăniei noului voievod Sigismund Báthory, investit de sultan în august 1581 (*ibidem*, p. 651), care, de altfel, a și trimis, la începutul lui septembrie 1582, trupe la hotarul cu Moldova, pentru a-l captura, cum vom vedea, Iancu Sasul a hotărât să treacă prin Polonia, ca și Despot, la vremea sa.

După ce își pregătise din vreme transportul averilor, având permisiunea comandantului imperial de la Cașovia, la 2 septembrie 1582, când emite ultimul său document intern cunoscut (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 191. Așadar, domnia lui nu s-a încheiat la 1 septembrie 1582, cum s-a crezut: Ilie Minea, *Despre sfârșitul domniei lui Iancu Vodă Sasul*, în „CI“, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 217–218; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 126), el decide plecarea din Iași (Ilie Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă*, p. 122), care a avut loc, desigur, a doua zi. Pe lângă averea sa luase și tezaurul

Moldovei în „15 care încărcate“ (*ibidem*. Cf. și P.P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și Moldova*, în „Studii“, 1961, nr. 1, p. 75. Afirmatia unui agent imperial că ar fi avut 100 de care încărcate de galbeni, Hurmuzaki, III¹, p. 82, este însă mult exagerată). Îl escortau 600 de călăreți, 1 200 de archebuzieri cu 25 de tunuri, iar averea era socotită la 800 000 de ducăți, după cum se aflase mai târziu la Poartă (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 87), cifre care par de asemenea exagerate (după altă relatare ar fi avut doar 400 de pedestrași cu două tunuri și 200 de călăreți (N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 178; P.P. Panaitescu, *Sfârșitul lui Iancu-Vodă Sasul*, p. 171). Oricum, oștenii lui Iancu izbutesc să-i facă drum printre moldovenii care încercau să-i împiedice fuga din țară.

Astfel că la 5 septembrie 1582 domnul fugar intră în Polonia pe la Sniatyn (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 171). Mulți ar fi vrut să-l prindă, pentru a-i jefui bogățiile. Se zvonise chiar că l-ar fi capturat Samuel Zborowski cu cazacii săi (Hurmuzaki, XI, p. LII; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 87). La 7 septembrie, după porunca lui Sigismund Báthory, presat și el de trimișii turci, sașii bistrițeni trimiteau zadarnic archebuzieri pedestri în munți, la hotarul cu Moldova, unde au rămas întreaga lună, pentru a-l captura pe voievodul fugar (Hurmuzaki, XI, p. LII, nota 6; XV¹, p. 690–691; Socotelile Bistriței, la Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relațiile politice și militare (1527–1546)*, București, 1978, p. 210, 259).

Cel care îl oprise lângă Sniatyn, la intrarea în Pocuția, era însă starostele de aici, N. Jazłowiecki, în așteptarea aprobării regelui. Iancu se strecoară cu însoțitorii săi, dar e oprit din nou la Kolaczkowce. Fuge și e ajuns încă o dată în munți, fiind acum pus sub pază bună (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 172). Regele Ștefan Báthory, aflând, poruncește lui Jazłowiecki să-l ducă la Liov (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 122–123).

Convoiul ajunge la 14 septembrie 1582 lângă cetatea Liovului. Liovenii, dintre care cu unii făcuse afaceri și îi erau datori (cf. Th. Holban, *Documente din arhivele polone și franceze, în Românii în istoria universală*, III³, Iași, 1988, p. 399), l-au văzut în căruță, din cauza unui atac de podagră (boala multor voievozi români, pricinuită de alimentația medievală, prea bogată în cărnuri), îmbrăcat în haine domnești, trecând cu mare alai de pedestrași și călăreți și urmat de carele cu averea sa, „un om cu aspect blând, fața cinstită și care mereu râdea“, care, în cele din urmă, după ce străbătu orașul, dispăru într-o încăpere din fortăreața de jos (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 172).

Grăbindu-se, înainte ca turcii să afle de arestarea lui, și să îl ceară împreună cu averea sa, regele Ștefan Báthory ordonă la 20 septembrie 1582 starostelui Liovului, Nicolae Herburt de Felsztyn (1570–1593), și lui N. Sieniawski hatmanul de câmp al Coroanei, să-l execute, motivându-și sumar

dispoziția (N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul. Regeste și documente din arhivele orașului Lemberg*, București, 1900, p. 54–56), trimițând totodată pe vistierul curții regale, Hiacint Młodzieiowski, la Liov, cu dispoziția executării din 20 și 23 septembrie 1582, pentru a confisca și a aduce la Varșovia toată averea celui condamnat (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 366–372; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 123; Martin (Joachim) Bielski, *Kronika polska*, p. 1 507; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 214). Nu a fost nici măcar un proces, ca în privința lui Ioan (Nicoară) Potcoavă, care era însă supusul regelui. Astfel, în cazul lui Iancu Sasul e vorba, de fapt, de un *asasinat*, oarecum asemănător celui al lui Ștefan Tomșa I, din 1564 (cf. *supra*). Numai că în acest ultim caz, condamnatul era cerut de turci, pentru a fi ucis în cângi. În timp ce executarea lui Iancu Sasul în septembrie 1582 s-a făcut fără știrea Porții, păstrându-se un total secret diplomatic. Pe când la Constantinopol se credea, după mazilire, în septembrie 1582, că Iancu Sasul va rezista în țară (Hurmuzaki, XI, p. 139–140), iar la sfârșitul lui septembrie și începutul lui octombrie, când se aflase despre fuga lui în Polonia, se considera că regele Poloniei îi va trimite capul și averile la Poartă (*ibidem*, p. 657–658; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 87–88), prima înștiințare oficială, printr-un nobil polon, despre soarta lui Iancu vodă a ajuns abia înainte de 22 decembrie 1582. Iar trimisul polon mințea cu nerușinare, arătând că Iancu, voind să fugă cu toate ale sale în Ungaria sau Germania, a fost înfrânt de trupele polone de la hotarele regatului, fiind omorât acolo, cu mulți dintre ai săi, iar banii și bunurile sale au fost împrăștiate de soldați, parte încăpând în mâinile alor săi, care s-au salvat, astfel că nu mai poate fi recuperat nimic. Firește că la Poartă, unde se aflase deja că Iancu a fost prins viu și apoi decapitat, nimeni n-a crezut această versiunea (Hurmuzaki, XI, p. 146), și în grabă, chiar în decembrie 1582, un ceauș al sultanului s-a prezentat la Cracovia regelui Ștefan Báthory, cerând imperios, în numele sultanului, predarea averilor confiscate de la Iancu Sasul. Cum era de așteptat, n-a primit nimic și a plecat supărat și proferând amenințări (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 123. Cf. și A. Veress, *Alte lucruri despre Iancu-Vodă Sasul*, p. 149–150).

- 4 Graba cu care a fost executat Iancu Sasul a fost provocată exclusiv de dorința regelui Ștefan Báthory de a-și însuși averile acestuia, fără amestecul Porții. Această avere, despre care s-a amintit și mai sus, cuprindea „cel puțin 30 000 de galbeni“, din tezaurul Moldovei, reprezentând valoarea a 31 179 de taleri, creanțe asupra unor negustori din Liov și argint dat pentru prelucrare unor meșteri din același oraș, însumând 12 500 de taleri (Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 231). Iar inventarul bunurilor mobile: haine luxoase, harnașamente împodobite, ceasornice etc., totul într-o orgie de nasturi de aur, pietre prețioase

și blănuri rare, era impresionant (Hurmuzaki, III¹, p. 90–91). Pe bună dreptate, cronicile polone nu înregistrează vreun amestec al turcilor în omorârea fostului domn, iar cronica atribuită lui L. Gorecki, alcătuită după însemnări strict contemporane, neinfluențate de alte izvoare, menționează semnificativ, după ce înșiră motivele cusute cu ață albă fabricate de rege pentru a justifica crima: „dar, opinia poporului de jos zicea că altele ar fi motivele“ (Ilie Corfus, *loc. cit.*). Letopisețul moldovenesc folosit de Grigore Ureche se dovedește pătimăș, atunci când afirmă „că moartea Iancului vodă au fost cu învățătura împăratului turcescu, de i-au tăiat capul“ (Letopisețul, p. 214).

Porunca de execuție a nefericitului domn a fost dată la 20 septembrie 1582, cum am văzut, doar din inițiativa regelui Ștefan Báthory, iar pentru a justifica acțiunea, o proclamație înșirând „vinile“ lui Iancu Sasul a fost citită în piețele publice, în limba polonă. Un exemplar al acesteia s-a păstrat și din el rezultă că regele „a hotărât să pedepsească cu moartea pe Iancul, voevodul Moldovei, din aceste pricini“: a nesocotit alianțele și tratatele, după care ar fi trebuit să facă omagiu regelui (ceea ce nu era real!), a deschis scrisorile regelui către sultan, intervenind în ele, și oprind solii poloni la Poartă, a ațâțat cearta între rege și sultan, ca vecin nu se purta ca un „vasal“ (?), ci ca un dușman, arzând câteva sate de la graniță, a pedepsit cu bătaie și închisoare pe unii nobili poloni (dar nu se spune din ce cauză!), ar fi lăsat pe tătari să treacă prin țara sa spre Polonia (dar ce obligație avea să-i oprească?) (P.P. Panaitescu, *Sfârșitul lui Iancu-Vodă Sasul*, p. 176–177).

Aceste învinuiri parte scornite, parte fără nici un temei, au circulat, vehiculate de proclamația amintită, după 20 septembrie 1582, de vreme ce unele dintre ele au fost înregistrate în cronica atribuită lui L. Gorecki (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 123) și în cea a protopopului armean Hovhanes din Camenița (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 279–280).

În ajunul zilei execuției, Iancu Sasul e închis singur într-o cameră anume, iar călugării bernardini din Liov, mai precis călugărul Lozinski, îl determină să treacă la catolicism. Ulterior e cuminecat, i se comunică sentința regelui și, firește, încearcă să se dezvinovățească, fără să înțeleagă că totul era doar o formalitate, și apoi e dus în piața centrală destinată execuției (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 172–173. Textul latin la idem, *Fatum Iankulae, Palatini Moldavie*, p. 55–61).

Execuția a avut loc la 28 septembrie 1582, după relatarea polonă a evenimentului (idem, *Sfârșitul lui Iancu-Vodă Sasul*, p. 173) și cronica săsească (Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 213), la o săptămână de la emiterea ordinului pentru împlinirea ei, ceea ce se potrivește ca intervalul de timp (în care a venit la Liov ordinul de la reședința regală, s-au citit proclamațiile publice și s-au făcut celelalte pregătiri). Data de 23 septembrie

propusă inițial de N. Iorga, fără justificare documentară (Hurmuzaki, XI, p. LII. La această dată a fost emis ordinul către vistierul curții polone pentru confiscarea bunurilor —detaliat— lui Iancu, publicat tot de N. Iorga, *Acte și fragmente*, XXIII, p. 366–372), este prea apropiată în timp, doar trei zile, de momentul emiterii ordinului de execuție, iar alte date menționate de istoriografia perioadei („iunie 1582“, la A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 95; sau „15 dec. 1582“, la Nicolae Stoicescu, *Note și comentarii* la A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 120, nota 86, citând „Hurmuzaki, III²“, p. 16, unde însă e vorba doar de o scrisoare din 15 decembrie 1582 trimisă de la curtea polonă la Viena, în care e menționată decapitarea lui Iancu la o dată neprecizată), nu pot fi luate în considerare.

În piața din fața primăriei liovene, Iancu Sasul n-a avut nimic din dârzenia lui Ștefan Tomșa, sau din stăpânirea de sine și elocvența lui Ioan Potcoavă. „Se ruga de toți, până și de călău“, stârnind mila mulțimii (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 173), altfel deprinsă cu astfel de suplicii medievale. Mulțimea se urcase până și pe acoperișul „ratoșului“ (primăriei), care a cedat sub greutatea neașteptată (*ibidem*).

- 5 Familia i-a preluat corpul, priveghindu-l trei zile, și după ce văduva și-a tăiat părul, depunându-l alături de rămășițele soțului ei, l-a condus cu „bocete românești“ l-a mormântul tapetat cu mătase, pregătit în biserica catolică a Bernardinilor. În 1612, cu prilejul refacerii bisericii, mormântul lui Iancu Sasul a fost dezafectat, iar sicriul neprofanat, păstrând încă acoperitoarea de mătase, așezat într-un nou mormânt în aceeași biserică.

Două sute de ani mai târziu însă, în 1817, stăpânirea austriacă a dispus scoaterea a 330 de sicrie din biserica bernardinilor, între care și cel al lui Iancu Sasul, care, împreună cu alte 173 de căruțe cu oseminte și alte resturi din cimitirele interioare ale Liovului, au luat drumul unor anonime gropi comune din afara orașului de atunci (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 174).

Un timp după moartea nefericitului fiu al lui Petru Rareș, a treia și ultima victimă a lipsei de ospitalitate a regilor Poloniei, familia, în frunte cu doamna Maria „Janculina“ i-a privegheat mormântul. Văduva cu copiii ei, căruia Ștefan Báthory i-a restituit o parte din avera soțului (iar la 2 decembrie 1582 a poruncit să fie înapoiate și bunurile unora dintre însoțitorii lui Iancu, confiscate chiar de N. Jazłowiecki), a rămas, cu o seamă de credincioși ai fostului domn, la Liov, cu o pensie anuală de 1 200 de zloți, la 11 februarie 1583 dându-i-se și moșia „Lethinia“, până în martie 1593, când a plecat la Veneția, urmând un timp cariera aventuroasă a fiului ei Ștefan Bogdan, pentru a-și pierde în final urma la Constantinopol (*ibidem*, p. 175–177; Hurmuzaki, IV², p. 174; A. Veress, *Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul*, p. 150–152; N. Iorga, *Câteva acte relative la petrecerea în Polonia a văduvei lui Iancu Vodă Sasul*,

în «*Doamna lui Ieremia vodă*», în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XXXII, 1910, p. 1 048–1 049).

Din toate a rămas doar amintirea, atâta câtă s-a păstrat în scris. Zadarnic se încredința N. Iorga, în 1924, când vizitase piața centrală a cetății Liovului, că „în curând o cruce se va ridica în acest loc, cufundându-se în pământul stropit cu sânge românesc, pentru a pomeni și în limba ultimelor cuvinte de despărțire ale execuțiilor tragedia lor în locul de exil“ (*Note polone*, București, 1924, p. 56). Vicisitudinile istoriei n-au lăsat din această inițiativă decât un gând pios.

PETRU ȘCHIOPUL

(IV) 1582 octombrie 17¹ – 1591 august 9/19².

Coregență cu ȘTEFAN VODĂ, fiul său minor: 1590 februarie 2/12 – 1591 august 19/29³. ȘTEFAN †1602 martie 11/21⁴. □ Biserica parohială Sfântul Iacob din Innsbruck⁵.

† 1594 iunie 21/iulie 1⁶.

□ Capelă lângă zidul de incintă al Mănăstirii franciscanilor din Bozen (Bolzano)⁷.

- 1 Mazilirea lui Iancu Sasul și rechemarea din exilul de la Alep a lui Petru Șchiopul, mișcare decisă de noul mare vizir Kodja Sinan pașa, a avut loc în cursul lui august, cel târziu în a doua jumătate a lunii, oricum înainte de 1 septembrie 1582 (Hurmuzaki, XI, p. 137, cf. și *supra*). La 13 septembrie, toate formalitățile erau îndeplinite și Petru Șchiopul pleca de la Poartă, însoțit de marele imbrohor și de 600 de persoane, cu teama unei opoziții din partea mazilului Iancu Sasul, „om turbulent și violent“ (*ibidem*, p. 138–139; III¹, p. 78, 80; IV², p. 113; A. Veress, *Documente*, II, p. 230; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 89).

La Poartă, rechemarea lui Petru n-a fost deloc dezinteresată. Noul domn a trebuit să plătească 200 000 de țechini sultanului, împrumutați cu o dobândă de 60%, să promită alți 200 000, plătibili în doi ani, achitarea datoriilor de peste 60 000 de țechini rămase de la Iancu Sasul, și, în plus, un „tribut secret“ de peste 100 000 de țechini pe an (*Călători străini*, III, p. 204). Chiar și vechiul tribut a fost sporit cu 10 000 de galbeni, alte sume, până la 100 000 de galbeni au fost promise lui Sinan pașa și perceptorului sultanului până într-un an, iar cu

prilejul plecării de la Poartă, Petru a mai cheltuit 80 000 de galbeni, împrumutați cu o mare dobândă, pentru noua domnie prevăzându-se în țară o fiscalitate apăsătoare (Hurmuzaki, III¹, p. 78, 82; IV², p. 113; *D.I.R.*, A, XVI–3, p. 324).

Teamă de rezistența lui Iancu Sasul, despre care nu se știa că fugise din Moldova după 2 septembrie 1582, trecând granița în Polonia la 5 a lunii (cf. *supra*), dar în legătură cu care se credea la Poartă că dispunea de 3 000 de archebuzieri pedestri și un mare număr de călăreți (Hurmuzaki, XI, p. 139–140), l-a făcut pe Petru Șchiopul să înainteze cu mare prudență spre Moldova, la începutul lui octombrie 1582, cerând la Constantinopol ajutorul beilerbeiului Rumeliei (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 87–88). Astfel că abia la 17 octombrie „*au șezut în scaun*“–ul de la Iași (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 214), iar marele imbrohor a rămas alături de el încă aproape două luni, întorcându-se la Poartă doar cu puțin înainte de 22 decembrie 1582 (Hurmuzaki, XI, p. 147).

De fapt, primejdia pentru domnul reînscăunat nu venea din partea lui Iancu Sasul, de trei săptămâni executat la Liov (cf. *supra*) la data instalării în scaun a lui Petru Șchiopul, ci din partea cazacilor, căci „*bine nu se așezase la scaun, iată cazacii venia să apuce scaunul, într-această lună octomvrie 27 de zile*“ (1583) (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 214–215). La această ultimă dată, 1 030 de cazaci au intrat în Moldova, aducând un nou voievod, Iliș vodă, care se dădea drept un fiu al „*bătrânului Petru vodă*“ (Petru Rareș). Petru Șchiopul cu oastea pe care în grabă o putuse aduna i-a înconjurat lângă Prut, la satul Munteni, învingându-i și capturându-l pe pretendent (*ibidem*, p. 215; A. Veress, *Documente*, II, p. 235). Năvălirile cazacilor au continuat în această ultimă domnie a lui Petru Șchiopul („*De noroc era Pătru vodă cu cazacii*, exclamă Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 214), zaporojenii neputându-i ierta, desigur, înlăturarea lui Ion vodă cel Viteaz și a fraților săi după mamă, Crețul, Ioan Potcoavă și Alexandru Potcoavă, în plus, găsind în Moldova locul favorit de înfruntare cu turcii, într-o zonă necontrolată de regele Poloniei.

De abia după înfrângerea falsului Iliș vodă, emite Petru Șchiopul din Iași primul său act intern păstrat, la 6 noiembrie 1582 (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 195).

După stăpânirea „*tiranică*“ a lui Iancu Sasul, om „*plin de lăcomie*“, crud, „*eretic*“ (luteran) „*curvariu*“ și extravagant („*umbând vara cu sanie de os*“) (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 212, 214), nimeni nu s-a mai legat de originea munteană a lui Petru Șchiopul, „*așteptându-l toți*“, boierii pribegi întorcându-se „*cu dragoste*“ la el (*ibidem*, p. 214). Cronicarul l-a zugrăvit „*ca un domn vrednic, cum să cade, cu di toate podoabile câte triburăsc unui domn de cinste*“, prielnic tuturor categoriilor sociale, nu numai boierilor (cum se afirmă de obicei, subiectiv), „*putem să-i zicem cel Milostiv*“. „*Era domnu blându, ca o matcă fără ac, la judecată dreptu, nebețiv, necurvar, nelacom,*

nerăsipitoriu, putem să-i zicem că toate pre izvod le-au ținut, ca să nu să zmintească" (ibidem, p. 218–219), toate aceste calități pozitive, fiind de fapt o antiteză la cele negative ale lui Iancu Sasul, nefiind izvorâte, cum se consideră cam simplist până acum, doar din simpatia boierului cronicar față de acest domn favorabil, cum aminteam, nu numai boierilor, ci și altor categorii sociale. „De fapt, nu era nici mai bun, nici mai rău decât toată lumea" (N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc. O familie domnească în exil*, București, <1905>, p. 16), ceea ce e, poate, cam prea mult spus.

Începea o domnie „absolut banală" (N. Iorga, *op. cit.*, p. 18), dar care va aduce un element absolut nou, coregența cu fiul său minor, Ștefan vodă.

- 2 Cauzele autoexilării lui Petru Șchiopul împreună cu familia și o adevărată curte domnească ca la 500 de oameni (N. Iorga, *op. cit.*, p. 23) au fost limpede mărturisite de acesta. Oricum, el renunțase oficial la domnie în toamna anului 1589, în favoarea fiului său minor Ștefan, investit la Constantinopol la 10/20 noiembrie 1589 și uns ca domn la 2/12 februarie 1590 (cf. *infra*), cu toate că în țară Petru, ținând seama de vârsta fragedă a fiului său, continuă practic să domnească, emițând acte interne în nume propriu (nu și în cel al fiului său, care emite și el documente singur) până la 30 iulie 1591 (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 32).

Încă în cuprinsul actului său secret de căsătorie cu Irina Botezat, din 17/27 ianuarie 1591, Petru Șchiopul prevedea momentul când va ieși în alte țări (*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ed. Gheorghe Chivu ș.a., București, 1979, p. 169; Hurmuzaki, XI, p. 218). Decizia sa și înfăptuirea ei au fost îndelung pregătite. Sintetizând relatările sale, ale contemporanilor legați de persoana sa și cele ale cronicarului Grigore Ureche, după relatările tatălui său Nestor, rezultă că Petru Șchiopul a plecat în exil în principal pentru că se săturase de neîncetatele cereri de bani ale turcilor, provocate de războiul cu Iranul, numirea unui nou mare vizir etc., care ruinau țara, considerând că după ce slujise Poarta cu credință atâția ani nu merita să fie tratat astfel, temându-se chiar să nu i se ceară să-și „turcească" fiul, a hotărât să-și petreacă ultimii ani ai vieții în țările împăratului creștin, a cărei învoire o obținuse (Hurmuzaki, IV², p. 156; XI, p. 237, p. LXXIII–LXXIV; A. Veress, *Documente*, III, p. 248–249; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 218; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 227–228; Gheorghe David, *Petru Șchiopul*, p. 135–140; D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI", X (1973), p. 40–41; Ștefan Andreescu, *Inițiative secrete ale lui Petru Șchiopul*, idem, XX (1983), p. 425–427).

Presiunea fiscală a devenit în această perioadă cu adevărat de nesuportat, iar anii 1579–1590 sunt considerați epoca „cea mai neagră și mai umiltoare a dominației otomane la nordul Dunării până la Fanarioți" (Mihai Maxim, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în „RRH", XVI (1977), nr. 3,

p. 483, cf. și p. 479–483). Haraciul Moldovei a atins limita maximă a sa tocmai în 1591–1593 (M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV–XIX*, în „SMIM", II (1957), p. 16), iar sumele cheltuite de Petru Șchiopul la Poartă, din pricina scoaterii la „mezat" a scaunului domnesc, erau cu adevărat impresionante (Ioan Caproșu, *Creditul moldovenesc în timpul lui Petru Șchiopul*, în *Stat, națiune, societate. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 107–117; idem, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credință până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 52–61).

Hotărârea lui Petru Șchiopul de a părăsi domnia din pricina acestei presiuni fiscale otomane era pe deplin justificată. Și-a menținut neînduplecat poziția în cadrul unui sfat cu boierii, se pare chiar un sfat lărgit, invitând pe cine vrea să-l urmeze într-o altă țară creștină (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 218; A. Veress, *Documente*, III, p. 248–249). Știa, desigur, despre lupta pe care ducea la Poartă pretendentul Aron, despre care se zvonise acolo încă de la 14/24 august 1591 că ar fi obținut investitura (Hurmuzaki, IV², p. 63; cf. și *infra*).

În a doua jumătate a lui august 1591, totul a fost rânduit gospodărește: socotelile fiscale și vamale se încheiau la 15/25 august (Hurmuzaki, XI, p. 233; A. Veress, *op. cit.*, p. 245, 295), iar la Iași a fost lăsată o LOCOTENENȚĂ DOMNEASCĂ („la scaun lăsat boieri să păzească scaunul, până va veni alt domnu de la împărăție", Grigore Ureche, *loc. cit.*; cf. și *infra*). Ca atare, însoțit de o curte cu adevărat princiară, circa 500 de persoane, cu o bună parte din boieri, numeroasa sa familie, slujitori și oșteni, în convoi putând fi văzute până și cămile, voievodul își încheia ultima domnie trecând hotarul Poloniei la 19/29 august 1591: „domnii sa Pătru Vodă au eșit den țară, august 19, în ai 1591", după mărturia boierilor însoțitori, Luca Stroici, Nestor Ureche, Simion Movilă și alții (A. Veress, *Documente*, IV, p. 35; Hurmuzaki, XI, p. 318; p. LXXXV; *D.I.R.*, A, XVI–4, p. 77). A ieșit din Moldova pe la Sniatyn, deoarece în aceeași zi (19/29 august 1591) trecuse prin Cernăuți (A. Veress, *Documente*, III, p. 244–245; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 360–362), iar de aici drumul obișnuit spre Polonia mergea în lungul Prutului, intrând pe la localitatea amintită în Pocuția.

După trecerea hotarului, trimise la Poartă într-o ladă anume steagul de investitură și cuca, date de sultan, și 12 000 de scuzi, din rămășița haraciului și a unei dări suplimentare, alături de un raport justificativ al acțiunii sale, care au ajuns la destinație înainte de 2/12 septembrie 1591 (Hurmuzaki, IV², p. 156; XI, p. LXXV; A. Veress, *Documente*, III, p. 248–249; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 227–228). Despărțirea de Poartă a fost astfel pașnică... Însă la 23 august/3 septembrie 1591 în Ardeal se aflase deja că Moldova „e tulburată și s-ar fi împotrivit stăpânirii" (Hurmuzaki, XV¹, p. 708).

În Polonia, unde Petru Șchiopul avea chiar un castel dăruit de rege și seim (poate o dată cu o diplomă de indigenat, care nu s-a păstrat), dar care fusese ocupat de voievodul de Sandomir Jerzy Mniszech (N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 24; Ilona Czamańska, *Caracterul legăturilor lui Jan Zamoysky cu Movileștii*, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 308), exilatul domn care străbate Pocuția nu s-a oprit, decât ca să respingă cu mica sa oaste încercarea unor nobili poloni de a-l prăda (Hurmuzaki, IV², p. 157; XI, p. 271; p. LXXV). La 31 august/1 septembrie 1581 regele Sigismund III Vasa i-a dat o binevoitoare recomandare către împăratul Rudolf II (*ibidem*, XI, p. 236), care, la rândul său, la 4/14 octombrie 1591 îi acorda un salv-conduct pentru deplasarea prin imperiu (*ibidem*, p. 238–239; A. Veress, *Documente*, III, p. 250–251).

Între timp, Petru Șchiopul, ieșind din Pocuția, străbate munții Maramureșului, intrând în Ungaria Superioară habsburgică sau „Țara Nemțească”, aflându-se între 5/15 și 14/24 septembrie 1591 la Satu Mare, de unde cere pe diferite căi aprobarea de ședere în imperiu, sau liberă trecere spre Roma (A. Veress, *op. cit.*, p. 246–247; Hurmuzaki, XI, p. 237–238, p. LXXXV–LXXXVI). Se adresează, de altfel, printr-un trimis, și papei, care îl cunoștea pentru simpatiile sale catolice (cf. *ibidem*, p. LII–LXVI; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 227–228), și care îi răspunde binevoitor la 31 martie/10 aprilie 1592 (Hurmuzaki, III¹, p. 163–164; III², p. 331, 387). Boierii cei mari, în frunte cu Movileștii, rămăseseră în Polonia, „la târgu la Podhaet și pre aiurea” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 219), sau se retrag prin Transilvania spre Moldova, după intrarea în Țara Nemțească a lui Petru Șchiopul, precum Caraman aga (A. Veress, *Documente*, III, p. 252–262/264–267). Imperialii, însă, începând cu arhiducele Ferdinand II, guvernatorul Tirolului, unchiul împăratului Rudolf II, se arătau reticenți, temându-se și de reacția turcilor, care îl reclamau stăruitor pe fugar și averile sale (Hurmuzaki, XI, p. 245–246, 752–753, p. LXXXVI; N. Iorga, *op. cit.*, p. 25–26).

De la Satu Mare, cortegiul lui Petru Șchiopul a trecut la 16/26 septembrie 1591 pe la curtea din Tagy a lui Ștefan Báthory de Ecsed (A. Veress, *Documente*, III, p. 250), apoi pe la Cașovia, 4/14 noiembrie 1591), îndreptându-se spre Austria, unde se oprește un timp la Tulln, lângă Viena, fostul domn făcându-și un prim testament la 12/22 ianuarie 1592, văzându-și „starea îmbătrânită și neputincioasă a bătrâneții” (Hurmuzaki, XI, p. 250–252, 751, cf. și itinerarul lui Petru Șchiopul, mai mult un îndreptar de călătorie, decât o parcurgere integrală, p. 233–235).

Darurile bogate trimise împăratului și fratelui său, arhiducele Ernest, la Praga și Viena — între care și zece cămile — își fac efectul, alături de renunțarea Porții de a-l mai cere, și după acordul lui Rudolf II din 28 februarie/

10 martie 1592, și recomandarea arhiducilor Mathias și Ernest din aprilie, află că s-ar putea stabili, așa cum dorea, lângă lacul Garda, într-o regiune de limbă italiană a Casei de Austria (*ibidem*, p. 252–259, 754–755, p. LXXXVII; III¹, p. 162–163).

Vizita la Bimbach, în Bavaria, în cursul lunii mai 1592 îi întărește lui Petru Șchiopul dorința de a se așeza în Tirolul apropiat de Italia, unde limba italiană seamănă mult cu româna sa, ceea ce nu poate spune despre germana din Bavaria, deși ducele Wilhelm V de aici îi oferă ospitalitate (*ibidem*, XI, p. 257–263, p. LXXXVII).

La începutul lui iunie 1592, trecând prin Linz, în drum spre Tirol, fostul domn, care părea austriecilor, din pricina îmbrăcăminții, „un pașă turc”, a intrat în Bavaria, trecând prin Peuerbach, Schärdig, Braunau, Burghausen, Trostburg, Wasserburg, unde a făcut un popas mai lung. Răspunzând invitației ducelui bavarez, între 1/11–6/16 iunie 1592 a fost oaspetele acestuia: cortegii, vânători, ospete, plimbări cu barca, vizitarea unor galerii de pictură l-au purtat pe bătrânul oaspete moldovean prin Grüne-Hutten, München, reședința ducelui, Neu-Vest, Starenberg, Dachau, după care reveni la Wasserburg (*ibidem*, p. 262–263, p. LXXXVII–LXXXVIII; N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 30–31).

Aici l-a aflat vestea că la 5/15 iunie 1592 Rudolf II aprobase șederea sa în Tirol, lăsând instalarea sa pe seama unchiului său, arhiducele Ferdinand de Tirol (Hurmuzaki, XI, p. 264), doar cu câțiva ani mai în vârstă decât Petru Șchiopul, cel care în castelul său de la Ambras colecționa tot felul de ciudățenii, între care și celebrul portret al lui Vlad Țepeș, străbunicul lui Petru Șchiopul, care astfel a ajuns până la noi.

La 25 iunie/5 iulie 1592, Petru Șchiopul a ajuns la Hall cu 18 trăsură împodobite și 36 de cai, fiind găzduit în vecinătate, în castelul Schaidenstein al familiei Fugger (A. Veress, *Documente*, III, p. 297); arhiducele Ferdinand luând din vreme măsuri pentru găzduire și pentru a vizita în zilele următoare monetăria din Hall (Hurmuzaki, XI, p. 265–267). La 3/13 iulie, Petru se afla la Innsbruck, cu băiețelul său „foarte frumos” și cai turcești care stârnesc admirația (A. Veress, *op. cit.*, p. 298), iar după 19/29 a lunii i se permite să cerceteze localitățile Arco și Trento, pentru a-și alege reședința. După vizitarea acestora în august, închiriind chiar trei palate la Trento (A. Veress, *op. cit.*, p. 301) și după tot felul de negocieri și condiții care i se pun, la care răspunde cu demnitate și chiar cu ironie involuntară, refuzând însă să treacă la catolicism și lăsându-i în viitor libera alegere pentru aceasta fiului său, ca un compromis, la 2/12 septembrie 1592 i se îngăduie, la cererea sa, să se așeze la Bozen (Bolzano, „«Bolțanul» moldovenilor refugiați”), între Meran și Trient (astăzi în nord-estul Italiei), la distanță aproape egală de Verona și Veneția. Astfel că înainte de 20/30 septembrie 1592, cu familia și suita micșorată prin diferite

plecări, Petru Șchiopul se mută la Bozen, în casa Hendl, unde rămâne în continuare, deși în a doua jumătate a lui octombrie i se oferise palatul administrativ din localitate (Hurmuzaki, XI, p. 269–283, 286; p. LXXVII–LXXVIII; N. Iorga, *op. cit.*, p. 33–38).

Abia se instalase, când, la 24 octombrie/3 noiembrie 1592, murea doamna Irina, la numai 30 de ani, înmormântată lângă zidul de incintă al Mănăstirii franciscanilor din Bozen, unde avea să i se alăture, peste mai puțin de doi ani, însuși Petru Șchiopul (Hurmuzaki, XI, p. 288; N. Iorga, *op. cit.*, p. 38–40).

Exilatul, văduv, rămâne, așadar, la Bozen, suspectat, spionat și chiar învinuit de legături cu turcii, de către autoritățile imperiale (Hurmuzaki, XI, p. 289–291), tracasat de procesul necinstit intentat de frații Giovanni și Pascal de Marini Poli, arendași vămilei Moldovei înainte de plecarea sa, pentru datorii și daune neadevurate, care a durat de la sfârșitul lui 1592 până la 11 noiembrie 1593 (Hurmuzaki, XI, LXXIX și urm.; N. Iorga, *op. cit.*, p. 40–59; Gh. David, *Petru Șchiopul*, p. 216–222), prilej cu care din martie și până în noiembrie stă mai mult la Innsbruck.

Sătul de ospitalitatea bănuitoare a imperialilor, la începutul anului 1593, Petru Șchiopul s-a adresat cifrat lui Kodja Sinan pașa, redevenit mare vizir, pentru a-i obține iertarea de la sultan, care i-a fost ulterior acordată, o dată cu chemarea la Poartă (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 68; Hurmuzaki, XI, p. 311–312).

În ianuarie 1593, Petru Șchiopul pare să se fi deplasat în Polonia, la Uniev, lângă Przemyśl, în inima Rusiei Roșii, sau, mai degrabă, să fi trimis un reprezentant al său aici, pentru a lua legătura cu boierii săi moldoveni refugiați în Polonia, în frunte cu Luca (Lupu) Stroici și frații Movilești, însemnările sale de călătorie menționând, sub data de 8/18 ianuarie 1593, distanțe până la Liov și „Perămisle” (Przemyśl) (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 65). Pomelnicul mănăstirii ortodoxe din Uniev, lângă Przemyśl, menționează tocmai în acest an pe „*Petru voievod și boierii lui, anul 1593*” (P.P. Panaitescu, *Fundațiunile religioase românești în Galiția*, în „BCMI”, XXII (1929), nr. 59, p. 12), care au făcut desigur danii mănăstirii, numai astfel explicându-se trecerea lor în pomelnic. De altfel, în același an, la 22 septembrie/20 octombrie 1593, Luca Stroici, Ieremia și Simion Movilă și alți boieri se aflau la Liov, dând o mărturie importantă pentru redeschiderea procesului dintre Petru Șchiopul și foștii săi arendași ai vămilei Moldovei, frații de Marini Poli (A. Veress, *Documente*, IV, p. 34–37).

Izbucnise războiul de 13 ani (1593–1606), și mazilul revenit din teritoriu inamic putea fi pentru turci o sursă prețioasă de informații. Iane banul Cantacuzino, nepotul său de frate, Andronic Cantacuzino, patriarhul Ieremia II, Sinan pașa și alții s-au străduit în vara și toamna 1593 să-i obțină scaunul Țării Românești, nefiind scăpată din vedere nici Moldova (Hurmuzaki, XI, p. 309–310, 313, 349–350, 370–371, p. LXXXI–LXXXII; *D.I.R.*, XVI–4,

p. 82–83, 94–97), în iunie sultanul și Sinan pașa chemându-l și fixându-i reședința în Chios, cu promisiunea: „*când va fi nevoie vei veni la cinste*” (Hurmuzaki, XI, p. 312; *D.I.R.*, A, XVI–4, p. 88). Petru Șchiopul vroia însă domnia Moldovei, și la 24 iulie/3 august 1593 înștiința pe arhiducele Ferdinand de Tirol, care era, de fapt, la curent cu aceste planuri, vorbind despre ele și împăratului Rudolf II (Hurmuzaki, III¹, p. 166–172), că e cerut în țara sa și întreabă pe imperiali ce să facă (Hurmuzaki, XI, p. 358). La 16/26 septembrie 1593, Rudolf II declara că Petru Șchiopul nu poate fi reținut, de vreme ce venise ca un oaspete (*ibidem*, p. 364). La 28 septembrie/8 octombrie 1592 se afla la Innsbruck (Hurmuzaki, III², p. 33).

Vremurile de război nu se potriveau însă cu încetineala lui Petru Șchiopul. Astfel că la 14/24 noiembrie 1593 Andronic Cantacuzino îl înștiința, că, între timp, „*văzând cerințele timpului și zăbava domniei tale*”, a dat domnia Țării Românești banului Mihai (Mihai Viteazul) (*ibidem*, p. 373–374), care, de altfel, îi era văr drept.

La 9/19 noiembrie 1593 se pronunțase și sentința în procesul său cu Ioan de Marini Poli și fratele său, foști arendași ai vămilei Moldovei, care îl calomniaseră în fel și chip, dat Petru Șchiopul cerea în continuare protecția arhiducelui Ferdinand de Tirol împotriva acestor defăimători (A. Veress, *Documente*, IV, p. 42–43), iar avocatul său, Cyrill Strölle, adunase noi mărturii, prezentându-le la 27 decembrie/6 ianuarie 1594 arhiducelui, în vederea revizuirii procesului (*ibidem*, p. 37), care amărâse mult ultimul an de viață al fostului voievod. Abia reîntors la Bozen, înainte de 14/24 noiembrie 1593, unde Andronic Cantacuzino îi comunicase că și scaunul Țării Românești fusese acordat la Poartă lui Mihai Viteazul (Hurmuzaki, XI, p. 374–375), Petru Șchiopul, aflat în legătură cu gruparea sa boierească din Polonia, în frunte cu Luca Stroici și Ieremia Movilă, cere imperialilor la 23 noiembrie/3 decembrie 1593 îngăduința de a merge în Polonia și apoi la Roma (*ibidem*, p. 376–377), ceea ce însă, în februarie 1594, împăratul Rudolf II nu îi îngădui (*ibidem*, p. 409–413), fiind mereu purtat cu vorba (*ibidem*, p. 414–420), deși papa îi era favorabil (*ibidem*, p. 430), iar nuntul papal de la Praga se gădea chiar la 14/24 aprilie 1594, la fuga bătrânului domn în Italia (*ibidem*, p. 434).

Oricum, era prea târziu, Petru Șchiopul mai trăi doar două luni la Bozen, unde la 30 aprilie/10 mai 1594 și-a făcut testamentul (*ibidem*, p. 437–443), cerând încă a doua zi să meargă la Roma (*ibidem*, p. 443–445), unde, desigur, voia să-și dea sfârșitul, spionat, păzit pe ascuns, mereu cerându-i-se bani cu împrumut, în sfârșit, suferind de podară (N. Iorga, *op. cit.*, p. 60–75; Hurmuzaki, p. LXXXVI–LXXXVIII).

- 3 În toamna anului 1589, la o dată neprecizată Petru Șchiopul a aflat de mazilirea pe care i-o pregătise Kodja Sinan pașa, redevenit mare vizir, pentru a-i smulge

noi sume de bani pentru sine și pentru sultanul Murad III, a cărui lăcomie era proverbială (cf. Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman* până la 1656, București, 1978, p. 222–223). Se supune, dar, fără a se duce la Poartă, începe demersurile pentru obținerea domniei pentru Ștefan, fiul său minor.

Ștefan a fost, dintru început, copilul nelegitim al lui Petru cu o tânără roabă, Irina Botezata, doica celorlalți urmași ai săi, născut la 31 iulie/10 august 1584, dată zugrăvită cu slove aurite pe peretele bisericii mitropolitane Sfântul Gheorghe din Suceava [*Cronicile slavo-române*, p. 162–163. Alte date, că ar fi avut „8 sau 9 ani“ (A. Veress, *Documente*, III, p. 248), sau chiar „12 ani“ (Hurmuzaki, IV¹, p. 157) în 1591, sunt eronate], așadar, înainte de moartea doamnei Maria Amirală și a fiului său legitim Vlad (Hurmuzaki, XI, p. LXX). Abia la 17/27 ianuarie 1591 Petru Șchiopul s-a căsătorit în secret cu Irina, devenită doamnă, însă tot în secret, în prezența mitropolitului Gheorghe Movilă, a fratelui acestuia Simion și a altor mari boieri credincioși, scriind el însuși actul de căsătorie (*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, p. 169; Hurmuzaki, XI, p. 218).

În toamna lui 1589 Ștefan avea, așadar, doar cinci ani (!), și în urma morții fratelui său vitreg, Vlad, după 10/20 iulie același an (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 438), rămăsese singurul urmaș de sex masculin al lui Petru. Ascunzându-i, mai mult sau mai puțin, vârsta, deși la Poartă s-a aflat că ar avea „6 sau 7 ani“, și plătind din nou sume uriașe: 60 000 de ducăți, jumătate în bani, jumătate în pietre prețioase, marelui vizir Sinan pașa, și 200 000 la fel sultanului, și promițându-le fiecăruia încă o dată pe atâtea, Petru Șchiopul a obținut la 10/20 noiembrie 1589 la Constantinopol trimiterea steagului de investitură copilului Ștefan vodă (Hurmuzaki, XI, p. 731–732). Chiar din aceeași zi și până la 1/11 februarie 1590, Iane banul Cantacuzino, unchiul lui Mihai Viteazul, a început să împrumute bani, în total 1 186 000 de aspri, în numele noului Ștefan vodă (*ibidem*, p. 207–209, 212; *D.I.R.*, A, XVI–3, p. 446–447, 450–451).

La 8/18 decembrie 1589, emir alenul cu steagul de investitură pleca de la Constantinopol (Hurmuzaki, XI, p. 734), îndeplinindu-și misiunea în ianuarie 1590, pentru care a primit daruri bogate (*ibidem*, LXX; cf. și N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 21). Drept urmare, la 2/12 februarie 1590 mitropolitul Gheorghe Movilă îl unge ca domn în biserica Sfântul Gheorghe a mitropoliei din Suceava pe Ștefan, cel mai tânăr voievod din istoria țărilor române, având doar cinci ani și șase luni (!), fapt consemnat de asemenea cu slove slavone pictate cu aur pe peretele de sud al naosului aceleiași biserici (*Cronicile slavo-române*, p. 162–163. Din eroare, în Hurmuzaki, XI, LXX, N. Iorga dă data „2 (12) ianuarie 1590“, preluată apoi de diverși autori, chiar dacă ulterior el și-a corectat inadvertența, cf. *Oameni și fapte din trecutul românesc*, loc. cit.).

Ceremonia ungerii copilului-voievod a fost măreață, la ea participând patriarhul Constantinopolului, Ieremia II, și Ierotei, mitropolitul Monembaziei, autorul unui cronograf grecesc, scris la curtea lui Petru Șchiopul, în care înseamnă această participare și faptul că împreună cu patriarhul ecumenic au fost încărcăți cu daruri de tatăl noului domn (D. Russo, *Studii istorice greco-române*, I, București, 1939, p. 74).

Din acest moment, Moldova are un domn minor, uns de mitropolit și investit de sultan, singurul recunoscut oficial de acesta, și un altul mazil, care continuă să conducă țara ca mai înainte, cu acordul tacit al Porții, emițând documente interne în numele său până la 31 iulie/10 august 1591, data ultimului păstrat (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 32). Nu este vorba de o asociere la domnie, așa cum se consideră de obicei, nici de o regență, ci de o coregență, cum o numise și N. Iorga (Hurmuzaki, XI, p. LXXIII; *Oameni și fapte din trecutul românesc*, loc. cit.).

Domnul-copil are toate atributele domnești, emite chiar documente interne doar cu numele său, fără cel al tatălui, în iunie 1590 (*D.I.R.*, A, XVI–3, p. 459). Pe de altă parte și Petru Șchiopul continuă să emită acte în nume propriu, chiar în aceeași lună (15/25 iunie 1590, *ibidem*, p. 460) și apoi până la 31 iulie/10 august 1591, cum am văzut mai sus. Practic, în Moldova sunt acum doi domni, unul oficial, fiul minor, cu toate atribuțiile domniei, însă practic doar cu numele, celălalt neoficial, tatăl, conducând efectiv, și el însă cu atribuții domnești. *Situație unică — adevărată diarhie — care însă nu a durat decât un an și jumătate.*

Chiar în ziua când împreună cu fiul său părăsea Moldova, la 19/29 august 1591, Petru Șchiopul dădea de la Cernăuți o recomandare lui Giovanni de Marini Poli în numele lui „Petru voievod și Ștefan voievod, care au fost din mila lui Dumnezeu domni ai Moldovei“ (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 360–362; A. Veress, *Documente*, III, p. 244–245). Diarhia luase sfârșit.

- 4 Micul Ștefan vodă și-a însoțit tatăl și mama în pribegie, stabilindu-se în cele din urmă la Bozen (Bolzano) în Tirolul austriac de atunci, în septembrie 1592. Aici învață carte slovenească cu Tudose Barbovschi, viitorul mitropolit al Moldovei (Hurmuzaki, XI, p. LXXIX), tatăl refuzând în anul următor să-l dea la școala nemțească (N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 53). La 30 aprilie/10 mai 1594, Petru Șchiopul își face ultimul testament, lăsându-l unic moștenitor, sora sa primindu-și mai demult zestrea ei (*ibidem*, p. 72–73; Hurmuzaki, XI, p. 437–443).

La moartea tatălui său Ștefan avea doar zece ani, iar rudele și slujitorii tatălui său voiau să-l ducă la Veneția (A. Veress, *Documente*, IV, p. 92–93), așa că a fost pus de arhiducele de Tirol sub epitropia principală a lui Ferdinand von

Kühbach, și împăratul Rudolf II porunci să fie reținut în Tirol, și trecut la învățătura romano-catolică (A. Veress, *op. cit.*, p. 112–113; S. Reli, *Un prinț român pribeag în secolul 16-lea*, în „Junimea literară”, Cernăuți, XVIII (1929), nr. 1–4, extras, p. 8–9). Curtea lui Petru Șchiopul (componenta acesteia, în Hurmuzaki, XI, p. 452–453) se destramă și primii au fost îndepărtați de autoritățile imperiale clericiei ortodocși. În jurul său, sub ochii imperialilor, se desfășoară o luptă aprigă între rude și apropiați ai defunctului domn pentru moștenirea acestuia, care de fapt îi revenea lui și din care, în final, o parte va rămâne în Austria, unele obiecte putând fi văzute și astăzi în Muzeul Național de Arte din Viena (*ibidem*, p. LXXXIX–XCI, p. 452–471, 482–487; N. Iorga, *op. cit.*, p. 85–87). În septembrie 1594, tutorele său Ferdinand von Kühbach aprecia că anturajul îl strică pe copil, dându-i să bea și încurajându-l să se creadă domn, astfel că a gonit o bună parte din slujitorii săi români. În același timp, cumnatul său Zotu Țigară și Maria Circaziana, fosta concubină a tatălui său, îi fură lucrurile din casa de la Bozen (A. Veress, *Documente*, IV, p. 89–90, 108–112, 118–123, 137–139, 147).

În plus „tânărul domnișor” (*jungen Herrlin*) avea încă din octombrie 1594 un defect corporal, era îngrijit de două femei și i se administrau doctorii din partea soției protectorului său principal. Arhiducele Ferdinand al Tirolului e de acord cu acestea și cere ca „domnișorul” să fie crescut într-o bună disciplină și în dreapta credință catolică (*ibidem*, p. 139–141). Von Kühbach pleacă la începutul lui noiembrie 1594 la Veneția pentru a recupera lucrurile furate lui Ștefan, în vremea când tatăl său se afla pe patul de moarte, în valoare de peste 100 000 de coroane (inventarul averii lui Petru Șchiopul în Hurmuzaki, XI, 454–471), de către rudele sale. Neavând însă succes, arhiducele Ferdinand cere la 2/12 decembrie 1594 ajutorul împăratului Rudolf II pentru a forța Veneția să restituie lucrurile furate, aflate pe teritoriul său, adresându-se a doua zi, în același scop, chiar dogelui și senatului venețian (A. Veress, *Documente*, IV, p. 162–163, 167–172).

În 1595, rudele încearcă să-l răpească din casa lui Otto-Marx von Kühbach, care e incendiată (Hurmuzaki, XI, p. XC; N. Iorga, *op. cit.*, p. 92, 100–101). În același an, boierii din Polonia încearcă să-l aducă aici pe Ștefan, în calitate de candidat al lor la domnie, inventând chiar un pretins testament al lui Petru Șchiopul din 1 iunie st.n. 1594, prin care îl încredințează lor și regelui Poloniei, Sigismund III. Acesta recunoaște testamentul la 27 martie/6 aprilie 1595 (Hurmuzaki, XI, p. 521–523), și îndată trimite o solie susținută de scrisoare a sa din 25 martie/4 aprilie 1595 (A. Veress, *Documente*, IV, p. 195–196) și de una a reginei către vărul său Rudolf II, pentru aducerea lui Ștefan în Polonia. Silințe zadarnice. Imperialii refuză și înainte de 29 iulie/8 august 1595 îl trimit pe Ștefan, acum în vârstă de 11 ani, la Colegiul iezuiților din Innsbruck „ca să fie crescut în religia catolică” și scăpat de sub influența

boierilor moldoveni din Polonia (S. Reli, *op. cit.*, p. 9–15; N. Iorga, *op. cit.*, p. 175, nota 2), care în același an vor ridica la domnie în Moldova, cu ajutorul hatmanului Jan Zamoyski, pe Ieremia Movilă (Hurmuzaki, XI, p. XC, p. 524–527). Averea părintească i se topise, și la 3/13 iulie 1595 Administrația Austriei Superioare raporta împăratului Rudolf II că 31 000 de florini fuseseră investiți cu dobândă, și de la Petru Șchiopul nu mai rămăsese decât un lanț de aur în custodia tutorelui său Ferdinand von Kühbach (A. Veress, *Documente*, IV, p. 244–245).

Slugile de casă ale lui Ștefan au fost înlăturate, e îmbrăcat „nemțește”, i se dau percepatori germani și e așezat în casa unor burghezi respectabili din Innsbruck (N. Iorga, *op. cit.*, p. 101–103). Urmează cinci ani de studii conștiincioase la colegiul iezuit, unde chiar din 1595 a fost socotit o „podoabă” a școlilor iezuite. Duce o viață liberă și îndestulată de școlar, i se cumpără în 1598 chiar „un mic clavier” (!), în același timp în 1600 e primit în Congregația Mariană a colegiului iezuit, ajungând în 1601 chiar prefect al ei (S. Reli, *op. cit.*, p. 15–20; N. Iorga, *op. cit.*, p. 103–105, 108).

La 2/12 septembrie 1600 era declarat major și se vorbea că ar putea fi primit ca paj la curtea imperială sau la cea a arhiducelui Maximilian. Iar în vară s-a crezut chiar că Mihai Viteazul îl va aduce în scaunul Moldovei sub suzeranitatea sa, la sfârșitul lui iulie 1600 cerându-i-se părerea despre acesta (N. Iorga, *op. cit.*, p. 105–107).

Se știa încă din 1594 că era bolnav, probabil de tuberculoză, la care s-a adăugat un reumatism, se pare, moștenit (*ibidem*, p. 109). Moartea sa în 1602, așadar, nu a surprins. S-a stins treptat, conștient, îngrijindu-se din vreme de răsplătirea credincioșilor săi (Hurmuzaki, XI, p. 543), iar înaintea morții îngrijindu-se de împodobirea bisericii din Zimmerlechen, unde fusese expus trupul tatălui său, cu un acoperământ de altar având pe el brodată stema Moldovei (S. Reli, *op. cit.*, p. 21).

Ștefan vodă a murit în locuința sa din Innsbruck, în după-amiaza zilei de 11/21 martie 1602 (Hurmuzaki, XI, p. 548). Un pictor din localitate i-a pictat trupul decedat pentru fostul său tutore Ferdinand von Kühbach (N. Iorga, *op. cit.*, p. 109). Avea doar 17 ani și șapte luni.

Deși catolic practicant, în urma sa au rămas multe obiecte și cărți de cult ortodoxe, rămase din copilărie, păstrate la Castelul Ambras din Tirol (S. Reli, *op. cit.*, p. 26–27; cf. și Hurmuzaki, XI, p. 517, 552–554).

- 5 Ștefan fiul lui Petru Șchiopul a fost înmormântat în costum de cavaler, cu spadă și piteni aurii în biserica parohială Sfântul Iacob din Innsbruck, cu o pompă deosebită, la 13/23 martie 1602 (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 547–548). Fiind în acel moment prefectul Congregației Mariane, căruia i-a lăsat un venit anual de 86

de florini, sicriul a fost purtat de 10 tineri membri ai congregației, urmați de un întreg cortegiu (S. Reli, *op. cit.*, p. 22; N. Iorga, *loc. cit.*).

În cursul secolului XVII, deasupra mormântului lui Ștefan a fost pusă o placă de bronz pe care era reprezentat el însuși înaintea scenei Răstignirii, cu o inscripție: „*Prea luminatul domn Ioan Ștefan voevod din principatele Moldovei și Valahiei. Un tânăr de un caracter distins, care a urmat de bunăvoie în pribegie pe tatăl său, alungat de turci. Ocupându-se sânguincios cu studiile, prea devotat evlaviei catolice și cultului Născătoarei de Dumnezeu, răposă în Innsbruck, în 21 martie 1602, după o viață de 18 ani 3 luni și o zi*“ (S. Reli, *loc. cit.*; Hurmuzaki, XI, p. 546, text latin, cu observația că cifrele nu sunt corecte, cu excepția celei de 21 martie 1602, în textul latin „22 martie“).

Cum din averea lui Ștefan (pentru soarta acesteia cf. *ibidem*, p. 547, 549–557, 570–572; A. Veress, *Documente*, IX, p. 12–14) la ordinul arhiducelui Maximilian de Tirol s-au înființat multe fundații pentru perpetuarea amintirii sale (S. Reli, *op. cit.*, p. 23–24), în 1716, cu prilejul rezidirii bisericii Sfântul Iacob, sicriul defunctului a fost îngropat în dreapta altarului Maicii Domnului, iar placa de bronz cu epitaful amintit a fost fie pusă în mormânt, fie mai degrabă topită pentru noul clopot al bisericii (Hurmuzaki, XI, p. 546, nota 2; S. Reli, *op. cit.*, p. 24; N. Iorga, *op. cit.*, p. 109–110).

- 6 Încă de la începutul lui iunie 1594, Petru Șchiopul se simțea slăbit. Supraveghetorul său Ferdinand von Kùhbach, căpitanul Adigelui Superior, îi trimite la 4 iunie orele 18 vin roșu (Hurmuzaki, XI, p. 472), însă fără vreun efect vizibil. Atunci îl invită împreună cu apropiații săi și cu fiul Ștefan la castelul său de la Zimmerlechen, de pe muntele Völs, pentru a scăpa de arșița verii de la Bozen. La 2/12 iunie 1594, Petru Șchiopul străbate cele două mile care despărțeau reședința sa de castel, unde se instalează (*ibidem*, și p. LXXXVIII). Starea sănătății i se înrăutățește, și la 18/28 iunie von Kùhbach scrie arhiducelui Ferdinand că de două zile nu mai putea vorbi și numai un miracol divin îl mai putea salva (*ibidem*, p. 448).

Mitropolitul Gheorghe Movilă îl împărtășește în ritul său ortodox, însă muribundul nu mai are putere să se spovedească. Von Kùhbach se înapoiază la Bozen, pentru a primi instrucțiunile arhiducelui Ferdinand, redactate la Ambras, la 20/30 iunie (*ibidem*, p. 449–450). A doua zi, 21 iunie/1 iulie 1594 primește știrea că Petru Șchiopul s-a sfârșit în această zi cu o oră sau două înainte de miezul zilei, trupul fiind depus în capela castelului. Aleargă în grabă la Zimmerlechen, întâlnind în drum 12 țărani tirolezi care, la cererea rudelor defunctului, tocmai coborau muntele Völs, pentru a-i duce rămășițele la Veneția, unde se aflau biserici ortodoxe. Desigur, încă era vorba în primul rând de problema moștenirii, care interesa pe toți, inclusiv pe imperiali.

Von Kùhbach schimbă destinația convoiului, și trupul neînsuflit al lui Petru Șchiopul, conform instrucțiunilor arhiducelui Ferdinand, e dus la Bozen, fiind depus într-o casă din „*strada supt Kupferplatz*“, urmând ca înhumarea să aibă loc a doua zi (Hurmuzaki, XI, p. 450–451, 472, 524–527, p. LXXXVIII; N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 76–77; S. Reli, *Un prinț român pribeag*, p. 7).

- 7 Urmând instrucțiunile amintite ale arhiducelui Ferdinand de Tirol, catolic zelos (Hurmuzaki, XI, p. 449–450), rămășițele lui Petru Șchiopul au fost înmormântate a doua zi după moarte, la 22 iunie/2 iulie 1594, „*cu ceremonii creștine catolice*“ (*ibidem*, p. 482) (cele ortodoxe fiind interzise în afara casei lui Petru, încă de la stabilirea sa în Tirol), în capela unde se afla mormântul din 1592 al soției sale, doamna Irina, în grădina Mănăstirii franciscanilor din Bozen, lângă zidul unde se află ieșirea spre parohie. Deși principii, ca ortodocși „*schismatici*“, perechea domnească din Moldova nu a putut fi înmormântată în biserica mănăstirii, așa cum peste opt ani a fost înmormântat la Innsbruck fiul lor Ștefan, care trecuse la catolicism.

În capela, desigur, ridicată chiar de Petru Șchiopul pentru a adăposti mormântul ultimei sale soții, a fost amenajat și mormântul său. Inscripția latină pusă ulterior glăsuiește: „*Lui Petru voievod al Moldovei, din familia regală Corvină a Mihneștilor, principii ai Țării Românești, care, pentru a păstra în fiul său Ștefan credința (creștină), părăsindu-și de bună voie întinsul principat, și învrednicindu-se de ocrotirea Casei de Austria, zilele sale și le-a sfârșit la peste șaiszeci de ani, la Calendele lui iulie (1 iulie) 1594; bărbat foarte vestit în momentele grele și fericite, în război și pace*“ (Hurmuzaki, XI, p. 151; N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, p. 77).

Cel care a pus inscripția cunoștea astfel pretenția lui Petru Șchiopul și a nepotului său de frate, Mihnea Turcitul, ca și, ulterior, a fiului acestuia din urmă, Radu Mihnea, de a descinde, chipurile, din familia regelui Ungariei Matiaș Corvin. Firește era un fals din motive de prestigiu, etalat numai în relațiile cu lumea catolică. Căci, într-adevăr, Petru Șchiopul era nepotul de fin al lui Mihnea cel Rău (de la care s-a format numele de familie al Mihneștilor), și strănepotul lui Vlad Țepeș, atâta doar că Mihnea cel Rău era un urmaș nelegitim al lui Țepeș, care nu se trăgea din căsătoria oficială a acestuia, încheiată în februarie 1462, cu o rudă pe linie maternă a lui Matiaș Corvin, ai cărui descendenți legitimi au fost reprezentanții familiei Dracula la Sintești și de Band, din Transilvania, stinsă în secolul XVII, care deci mai trăiau în vremea lui Petru Șchiopul (Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești. Onomastica domnilor români*, în mss.). Numai că la sfârșitul veacului XVI nimeni nu-și bătea capul cu astfel de legături genealogice, și apoi, în timpul vieții, nici Petru Șchiopul n-a făcut caz de așa-zisa sa descendență din familia

Corvină (de altfel, limitată la Matiaș Corvin și cei doi urmași legitimi, morți în copilărie, fără urmași).

Inscripția funerară a lui Petru s-a pierdut, ca și cea a soției sale; nu mai pot fi văzute, ele fiind notate însă de călugării franciscani. Aceștia au consemnat și avaturile mormântului domnului moldovean. Aflăm astfel că după 56 de ani de la decesul voievodului, în noiembrie 1650, „în sarcofagul ducelui Daciei” a fost îngropat nobilul Carol Francisc de Pelegrini, apoi peste zece ani, tot aici medicul Pelegrinus de Pelegrini. După stingerea acestei familii, pe la 1683, capela ajungând în stăpânirea franciscanilor, aceștia, după ce au îndepărtat lucrurile vechi (atunci au dispărut probabil și inscripțiile perechii domnești), au transformat-o într-o reprezentare a Mormântului Domnului, loc de pelerinaj popular, renovând-o în august 1684. La 1884, credincioase irlandeze au acoperit capela cu tuf, fără a o strica, transformând-o „în grotă a Madonei”, tot loc de pelerinaj. Săpăturile au scos atunci la iveală oase umane, dar înainte de 1900 se credea că osemintele lui Petru Șchiopul „trebuie să se găsească foarte adânc, deoarece solul a fost ridicat în biserică, și probabil și în capelă, cu șaizeci de centimetri aproape de atunci” (Hurmuzaki, XI, p. 451, nota 3, p. 288. Cf. și Antonio Rusconi, *Mormântul de la Bolzano al lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei*, în „Cuget clar”, VII (1934), p. 153–157).

Capela, în care mormântul lui Petru Șchiopul și al soției sale nu se mai văd demult, se păstra, până pe la sfârșitul secolului XIX, „pe dinafară puțin schimbată” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 39). Așa o vedea N. Iorga la 23 de ani, la sfârșitul lui martie 1894, când, studiind la Innsbruck actele rămase de la Petru Șchiopul, s-a dus la Bozen, pentru a căuta „cu patimă mormântul unde doarme doamna Irina și Petru” (*ibidem*, p. 12). Și le-a găsit („mormântul exilatului l-am găsit eu întâiu”; *ibidem*, p. 8), cu ajutorul părintelui franciscan Johann Paul Siller din Bozen, care i-a furnizat date din protocolul Mănăstirii franciscane din localitate (Hurmuzaki, XI, p. 288, 451), mai bine-zis locul unde acestea au fost sau, poate, se mai află încă adânc îngropate.

LOCOTENENȚĂ DOMNEASCĂ

1591 septembrie 19/29¹ – a. decembrie 16/26².

- 1 În cursul lunii august 1591, Petru Șchiopul, făcându-și pregătirile de plecare spre Austria, a convocat un sfat domnesc lărgit, chemând în tabără pe toți boierii cu oamenii lor înarmați (*Kriegsvolk*), anunțându-le intenția de a pleca

împreună cu familia sa în „Creștinătate” (*in die Christenheit*). I-a mai informat că a lăsat oști pentru bună pază la hotarul dinspre cazaci și că toate socotelile domniei au fost puse în bună rânduială, până la venirea noului domn trimis de sultan, după cum a relatat chiar Petru Șchiopul, sau un apropiat al său, imperialilor luna următoare (A. Veress, *Documente*, III, p. 248–249). „Măcară că boierii cu toții apăra să nu să ducă din țară”, domnul s-a dovedit inflexibil, sătul de toate cererile de bani ale turcilor, care ruinau poporul, și nedorind să-și vadă fiul, Ștefan vodă, constrâns să se „turcească” ca nepotul său Mihnea din Țara Românească (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 218; Hurmuzaki, IV², p. 157).

Tot cu prilejul acestui sfat lărgit, desigur, Petru Șchiopul anunța și componența locotenenței domnești, care urma să conducă Moldova până la venirea noului domn de la Poartă. Nu cunoaștem numele boierilor care o compuneau, însă din ea nu făceau probabil parte marii săi dregători, care în bună parte l-au însoțit, cel puțin până în Polonia, în frunte cu mitropolitul Gheorghe Movilă. Grigore Ureche înseamnă doar că „la scaun lăsă boieri să păzească scaunul, până le va veni alt domnu de la împărăție” (*Letopisețul*, p. 218), ceea ce corespunde întocmai relatării raportului imperial amintit mai sus.

Noua locotenență domnească și-a intrat în atribuții o dată cu ieșirea din Moldova a lui Petru Șchiopul la 19/29 august 1591 (Hurmuzaki, XI, p. 318, p. LXXXV; A. Veress, *op. cit.*, p. 244–245; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 360–362; cf. și *supra*).

- 2 Încetarea activității locotenenței domnești a avut loc nu cu mult timp înainte de 16/26 decembrie 1591, când noul domn, Aron vodă, anunța brașovenilor instalarea sa în scaunul de la Iași (Hurmuzaki, XI, p. 752).

ARON VODĂ

Numirea la Constantinopol: 1591 septembrie 2/12¹.

(I) 1591 a. decembrie 16/26²–1592 a. iunie 15/25³.

- 1 Fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpușneanu, cum se declara el însuși (Hurmuzaki, XI, p. 752; *D.I.R.*, A, XVI–4, p. 39–40), purta din botez un nume biblic, nefolosit până atunci încă în onomastica domnilor români (Aaron, însemnând în ebraică iluminat, desăvârșit, învățător, mândru etc.; Nicolae Moldoveanu, *Dicționar biblic de nume proprii și cuvinte rare*, ed. a II-a, București, 1995, p. 11; *Claremont Dictionary of First Names*, Londra, 1995, p. 15), care era însă și cel al unchiului său vitreg dinspre tată. Aron pretendentul din anii 1550–1563 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 134–135). Judecat după acest nume de botez (papa Clement VIII îi spune la 10 noiembrie 1593 chiar „Abraham”; Hurmuzaki, III², p. 38), și după unii creditori, care l-au susținut, la apariția sa pe scena politică de la Constantinopol, în august-septembrie 1591, a fost socotit ... evreu (!) Anunțându-i numirea la Poartă, ambasadorul imperial B. Pezzen relatea arhiducelui Ernest, la 2/12 septembrie 1591, zvonul fantezist conform căruia noul domn al Moldovei ar fi venit „din Polonia, pe nume Emanuel din neamul evreilor, prin grija lui hoguea al sultanului, prin muftiu și mai ales printr-un evreu respectabil numit Solomon «Germanul», în prezent factotum al marelui vizir” (Solomon Aschenazi zis Tedeschi, rivalul altui potentat evreu de la Poartă, Iosif Nassai Mendoza) (Hurmuzaki, III¹, p. 153; *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, ed. Victor Eskenasy, București, 1986, p. 59). În trecut, zvonul a fost luat în serios (cf. E. Schwartzfeld, *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591*, în „Anuarul pentru israeliți”, VII (1884–1885), p. 113–118; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 106).

Numai că tradiția internă, transmisă „din om în om” și consemnată de Ion Neculce, arată că mama sa era o moldoveancă, și încă sora călugărului, ajuns

și mitropolit, Nicanor, ctitorul mănăstirii Agapia veche din deal. Tocmai de teama unei confruntări cu acesta, nepotul său Aron ar fi fugit în Transilvania, iar de aici la Constantinopol, unde ar fi ajuns să slujească la „oameni mari” („cuvântul” XIX, în *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 173–174). Mama sa a murit în 1594, în timpul domniei sale, și a fost înmormântată la mănăstirea Pătrăuți (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 129), iar Aron vodă a construit lângă Iași mănăstirea care îi poartă numele.

În tinerețe și-a însoțit tatăl în pribegia din Polonia, și astfel e menționat ca „Aronașco mareșal (= comis) al curții” în textul polon al jurământului de credință depus de Alexandru Lăpușneanu la Bakota, redactat la 5 septembrie 1552 [Th. Holban, *Documente externe (1552–1561)*, în „Studii”, XVIII (1965), nr. 3, p. 668. E o inadvertență identificarea dregătoriei sale cu „vornicul curții”, la Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 44]. Mult mai târziu ajunge și la Roma, în vremea papei Sixt V (1585–1590), „și cred că va fi făcut mărturisirea credinței [catolice] în fața <cardinalului> Santa Severina”, nota la 21/31 martie 1594, la Camenița, Alessandro Comuleo, cardinal de San Giorgio (*Călători străini*, III, p. 367).

În istoriografia contemporană e cunoscut sub porecla de „Tiranul”, care însă e o creație nouă. La vremea sa trebuie să i se fi spus „Aron vodă cel Cumplit”, cum îl numește peste doar vreo trei decenii Grigore Ureche, explicând că „după domnie lină și blândă” ca cea a lui Petru Șchiopul, avea „să vie cumplită și amară” cea a lui Aron vodă, „om fără suflet”, care a „împresurat țara” cu dări, pentru a-și putea plăti cheltuielile pentru dobândirea domniei (*Letopisețul*, p. 219). Domnie care, într-adevăr, în august 1591 se scotea la Poartă la mezat, obținând-o cel care plătea mai mult (A. Veress, *Documente*, III, p. 246).

Iar în această lună, cel care câștigase licitația (*mezatul*) era Aron, care plățise și promisese cele mai mari sume pentru scaunul Moldovei (Hurmuzaki, IV², p. 157). Datoriile sale, la care se adăugau, după obicei, cele rămase de la predecesorul său, Petru Șchiopul, se ridicau, în noiembrie 1591, la colosală sumă de 110 000 000–120 000 000 de aspri (Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 194), sau „un milion de galbeni” (Hurmuzaki, IV², p. 158. Pentru comparație, valoarea marii averi scoase din Moldova de Petru Șchiopul în aceeași vreme se cifra la ceva peste 100 000 de galbeni, Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 232).

Luase bani și giuvaeruri de la tot felul de cămătari, cu dobândă de 5 și 10 la 1 (*Cronici turcești privind țările române*, I, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 364), negustori, ieniceri de la Poartă, dar cel care îi acordase nu numai bani, ci și un însemnat sprijin politic a fost tânărul și influentul ambasador englez la Poartă Edward Barton, care urmărea să aducă în Moldova un voievod favorabil respectării privilegiilor comerciale acordate

în 1588 de Petru Șchiopul Companiei Levantului. Demersul îi era susținut de consilierul său Paolo Marini, de patriarhul Constantinopolului Ieremia II, de francezul François Ponthus de la Planche, ca și de bancherii evrei Moses Benkenisti și David Rossi (E.D. Tappe, *Documents*, p. 61, 68–69. Cf. și Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI–XVIII*, București, 1974, p. 27; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 61; D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 43). Barton se împrumutase din tot felul de locuri, inclusiv de la marele muftiu (E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 123), astfel că situația sa financiară a devenit curând critică. Acțiunea sa era de fapt o investiție particulară, dar care spera să obțină un câștig la restituirea sumelor de către Aron, de vreme ce regina Angliei, Elisabeta I, susținea activ, chiar în august 1601, pretențiile la tronul Moldovei ale lui Ioan Bogdan, fiul lui Ștefan cel Tânăr (*Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ș.a., București, 1981, p. 5–6).

În schimb, Aron era sprijinit, ceea ce s-a știut mai puțin până acum, și de ambasadorul regelui Franței la Poartă (E.D. Tappe, *loc. cit.*; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 98).

Încă de la 14/24 august 1591 la Constantinopol se spunea că „bătrânul Aron”, cu ajutorul ambasadorului Angliei și al multor promisiuni de daruri făcute la Poartă, a obținut investitura în domnia Moldovei (Hurmuzaki, IV², p. 63). Totuși, la 28 august/7 septembrie investirea oficială nu avusese încă loc (*ibidem*, p. 156), competiția pentru tron fiind acerbă. În sfârșit, abia peste cinci zile, la 2/12 septembrie 1591, agentul venețian de la Poartă anunța pe doge, semnificativ pentru situația în care ajunseseră tronurile Țărilor Române extracarpatice, că „principatul, după multă concurență, a fost concedat lui Aron, favoritul agentului Angliei” (*ibidem*, p. 157, cf. și 63).

La 12/22 septembrie 1591, Aron e primit de Murad III pentru ceremonia sărutării mâinii (Hurmuzaki, XI, p. 750). Dar sultanul și ceilalți demnitari ai Porții, mai ales marele vizir, așteaptă să fie plătiți și astfel plecarea spre Moldova întârzie. Neavând ce face, la 23 octombrie/2 noiembrie noul domn plătește jumătate din cele promise și i se îngăduie să plece spre țară (Hurmuzaki, IV², p. 63), cu ajutorul sultanei favorite („Columna lui Traian”, 1876, p. 286).

Plecarea lui Aron vodă din Constantinopol, cu ceremonialul obișnuit, are loc la 3/13 noiembrie 1591 (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 98).

- 2 Nu cunoaștem data exactă a sosirii lui Aron la Iași; Grigore Ureche scrie acum după amintirile tatălui său, nemaiaivând la dispoziție un letopiseț cu însemnări

mai precise. La 16/26 decembrie 1591 se afla însă la reședința domnească, și fusese deja uns într-o domnie, de vreme ce se intitula „Aron din mila lui Dumnezeu principe al Valahiei, Moldovei”. Cum însă la această dată el anunța la Brașov instalarea sa în domnia părintelui său, Alexandru, și venirea sa la Iași (Hurmuzaki, XI, p. 752), rezultă că aceasta a avut loc doar cu puțin timp în urmă. De altfel, primul său document intern păstrat este din 25 decembrie 1591/4 ianuarie 1592 (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 39–40. Acest act nu este precedent cu o zi celui citat anterior, cum crede Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 129, din pricina unei frecvente confuzii care se face între stilurile calendaristice, atunci când nu se reproduc ambele stiluri. Ultimul document este datat după stilul vechi, iar scrisoarea către brașoveni după cel nou!).

A urmat, în paralel cu o viață desfrănată și închinată plăcerilor de către domnul, care nu mai era de mult tânăr, de vreme ce în 1552 era comis în suita tatălui său, iar un raport de la Poartă îl numește în 1591, cum am văzut, „bătrânul Aron”, o politică fiscală ruinătoare pentru țară, care i-a adus în câteva luni porecla de „cel Cumplit”, în care „dăbilarul” (strângătorul de dări) însoțit de turci (reprezentanții ienicerilor creditori de la Poartă) devenise stăpânul vieții țaranului, obligat și la o dare nouă în boi (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 220. Pentru fiscalitatea de la sfârșitul secolului XVI cf. și Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 279–280; I. Caproșu, *op. cit.*, p. 62–68).

Au suferit însă și boierii, chiar dintre cei mari, executați pentru susținerea unor pretendenți: Petru Cazacul în cazul lui Bartolomeo Brutti (Virgil Apostolescu, *Un aventurier apusean la curtea lui Petru Șchiopul: Bartolomeo Brutii*, în „AIIAI”, XVIII (1981), p. 573–574; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 42), deși se spunea atunci că datoriile pe care le avea la el Aron vodă i-au scurtat viața (Hurmuzaki, IV², p. 160), sau Ionașco (Bogdan vodă), pretins (în orice caz a fost însemnat la nas, deci i s-a recunoscut s-ar zice originea domnească) fiu al lui Alexandru Lăpușeanu, pentru care au plătit cu viața în mai 1592 Condrea Bucium mare vornic al Țării de Jos, Zaharia Bârlădeanu mare logofăt și alții (N. Șendrea, *Evenimentele interne din domnia lui Aron vodă (1591–1595)*, în „CI”, IV (1928), nr. 2, p. 44–45; Ilie Minea, *Sfârșitul marelui logofăt Bârlădeanu și răscoala în contra lui Aron vodă*, în „RA”, III (1936–1937), nr. 6–8, p. 104–107; idem, *Aron vodă și vremea sa*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 158–170).

Bogdan vodă (Ionașco) „domnișorul” ridicat de orheeni și soroceni a fost înfrânt în mai 1592 „la Răut” de curtenii și lefegii unguri ai lui Aron vodă, care, după ce pretendentului prins „i-au tăiat nasul și l-au călugărit”, a început prigoana împotriva susținătorilor săi (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 220–221; Hurmuzaki, IV², p. 161).

3 Însă nu aceste tulburări, ci mai ales stăruința ienicerilor care împrumutaseră bani lui Alexandru (cel Rău), pretendent ce își zicea fiul lui Bogdan Lăpușneanu, pentru a ocupa domnia Moldovei, în sistemul „mezatului“, au dus la înlocuirea din domnie, în favoarea acestuia din urmă, a lui Aron „*pe neașteptate*“, înainte de 20/30 mai 1592 (Hurmuzaki, IV², p. 159; cf. și p. 63), deși nu domnise nici măcar o jumătate de an. În realitate, ambasadorul imperial la Poartă, care avea cei mai buni informatori, aflase că Aron fusese mazilit încă din 18/28 aprilie (Hurmuzaki, XI, p. 756–757).

Înainte încă ca porunca de mazilire, trimisă la începutul lui iunie de sultan (A. Veress, *Documente*, III, p. 286–287), să-i ajungă, mai iuți, călărașii de Țarigrad (curierii) ai domnului au sosit la acesta cu scrisori, desigur de la capucheaia sa la Poartă. Aron se întorcea tocmai spre Iași, după bătălia de la Răut cu pretendentul Ionașco Bogdan vodă. Poruncind călărașilor de Țarigrad să păstreze secretul mazilirii, față de oaste și de țară, „*ca să nu-l omoară*“, a înștiințat în taină pe doamna sa la Iași să pornească spre Dunăre, iar el a „*slobozit oastea*“. Ajungând la reședința domnească, și-a strâns lucrurile și în timpul nopții a plecat și el spre Constantinopol. Capugii sultanului l-au întâlnit undeva pe drumul spre Poartă (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 221–222; *Călători străini*, III, p. 393), căci nu fugise spre Apus, prin Transilvania, cum se temea sultanul, după pățania cu Petru Șchiopul, drept pentru care poruncise lui Sigismund Báthory, înainte de 21 mai/10 iunie 1592, să-l prindă dacă va trece prin Ardeal (A. Veress, *op. cit.*, p. 286–287; cf. și p. 288–290).

Înainte de a fi „*luat*“ la Constantinopol, în prima jumătate a lunii iunie st.n. 1592, Aron a rânduit pe Nestor Ureche, tatăl cronicarului (pe care în mai, după executarea boierilor complotiști, amintiți mai sus, îl numise mare logofăt, în locul lui Zaharia Bârlădeanu) „*să păzească scaunul*“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 221, 223). Pe lângă acesta a rămas ceaușul Hidir, desigur, cel care i-a adus lui Aron vestea mazilirii, și care trebuia să ocupe Iașii până la venirea noului domn Alexandru cel Rău (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 364, 365; idem, în „CC“, X (1936–1939), p. 487, 489–490. Cf. și *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, Brașov, 1847, p. 92).

Alături de capugii sultanului, întâlniți în drum spre Poartă, Aron a sosit la Constantinopol la 15/25 iunie 1592 (Hurmuzaki, XI, p. 759).

Cum ultimul său document intern păstrat este din 25 mai/4 iunie 1592 (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 52), după care a avut loc deplasarea la Răut pentru lupta cu pretendentul Ionașco Bogdan vodă, trecerea prin Iași, numirea lui Nestor Ureche ca pazitor al scaunului domnesc și drumul spre Constantinopol, încheiat la 15/25 iunie, rezultă că sfârșitul efectiv al primei domnii a lui Aron vodă a avut loc în acest interval de 21 de zile (25 mai/4 iunie–15/25 iunie 1592), foarte probabil în jur de 7/17 iunie 1592, socotind că drumul spre

Constantinopol dura în medie cam o săptămână, în condiții normale de deplasare.

Între timp însă la Poartă fusese investit domn al Moldovei Alexandru cel Rău, care la 28 mai/7 iunie 1592 săruta mâna sultanului, după obicei, primind însemnele de investitură, pentru a pleca spre Moldova (Hurmuzaki, IV², p. 63, 160; XI, p. 757). Numai că acum intervenise și un al treilea pretendent, Petru (Cazacul), fiul lui Alexandru Lăpușneanu, „*unchiul*“ lui Alexandru cel Rău, care prin oamenii săi solicita și el domnia (cf. *infra*). Plecarea lui Alexandru e întârziată astfel, dar soarta lui Aron părea pecetluită, înainte de 30 iunie/10 iulie 1592 hotărându-se exilarea sa forțată la Alep (*ibidem*, IV², p. 162).

În săptămâna care a urmat însă, situația s-a schimbat cu totul. O adevărată mișcare a creditorilor lui Aron, care riscau să-și piardă banii împrumutați, a izbucnit violent. Un rol important în ea a jucat ambasadorul englez Edward Barton, care ajunsese încă din martie 1592 în dificultăți financiare din pricina banilor împrumutați lui Aron (A. Veress, *Documente*, III, p. 282) și se agita nemulțumit de soarta debitorului său (Hurmuzaki, IV², p. 162; *Călători străini*, III, p. 393). Încă și mai mult scandal făcea Nichifor Parasio, zis „*Dascălul*“ (arhidiacon), grec tesaliot din Tricala, înrudit cu Cantacuzinii (era nepot de fiică al lui Mihail Cantacuzino Șeitanoglu), protejatul patriarhului Ieremia II și omul marilor afaceri de la Poartă ale lui Aron. El a mobilizat creditorii acestuia, făcând atâta agitație încât ienicerii creditori ai lui Alexandru cel Rău au fost înfrânți, dar s-au răzbunat arzându-i casa (N. Iorga, *Nichifor Dascălul exarh patriarhal și legăturile lui cu țările române (1580–1599)*, în „AAR“, M.S.I., S. II, t. XXVII, 1905), p. 184, 186).

Deși plecase din Constantinopol, și ordine severe îi interziceau să revină în cetate, Aron a fost luat prizonier de către 100 de ieniceri nesupuși, creditori ai săi, împreună cu mulți alți turci, readus în oraș, unde ienicerii au manifestat în fața locuințelor marelui vizir, al agăi lor și al altor pașale, făcându-l pe sultan, de teama tulburărilor și a divizării corpului ienicerilor, să acorde din nou domnia Moldovei lui Aron, mutându-l pe Alexandru cel Rău în scaunul Țării Românești, în locul lui Ștefan Surdul, singurul sacrificat, toate acestea înainte de 8/18 iulie 1592 (Hurmuzaki, IV², p. 162–163; *Cronici turcești*, I, p. 364–365; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 222).

Firește, cu această ocazie, lui Aron i s-a impus să dea „*alte daruri și sporirea tributului*“ (Hurmuzaki, IV², p. 163), ceea ce a prilejuit lui Edward Barton să-i împrumute alte sume de bani, pentru care însă l-a urmărit prin agenții săi, cu înverșunare, dar fără prea mare succes, până la răscoala sa antio-tomană din noiembrie 1594 (E.D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History*, p. 61–62, 68–69, 72–74; Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania*, p. 27–29).

În jurul datei de 8/18 iulie 1592, când se aflase că i s-a acordat din nou domnia Moldovei, Aron vodă a trimis în țară pe credinciosul său Oprea mare armaș „să coprinză scaunul”, dându-i și un „castastif” cu numele celor pe care urma să-i execute, conform atribuțiilor dregătoriei sale, fiind la fel de „vrăjmaș și cumplit” ca și în prima domnie. Sosind noaptea la Iași, acesta l-a căutat pe Nestor Ureche, care „păzea scaunul”, anunțându-i noua domnie a lui Aron vodă și porunca acestuia. Vrând să scape de aceasta, folosind un șiretlic, logofătul a fugit în aceeași noapte din Iași, spre sfârșitul zilei următoare trecând Nistrul pe la Soroca în Polonia, sporind aici numărul boierilor pribegi, grupați în jurul fraților Movilești.

Drept urmare, din iulie 1592, Oprea armașul „au ținut scaunul” de la Iași în așteptarea lui Aron vodă (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 222–223, după relatările directe ale tatălui său, Nestor Ureche, fără să mai utilizeze datele vechiului letopiseț moldovenesc).

PETRU CAZACUL

1592 <sfârșitul lui iulie sau începutul lui august st.n.>¹ – octombrie 4/14².

† 1592 noiembrie 4/14³.

□ **Necunoscut.**

- 1 Fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpușneanu, a cărui mamă nu e cunoscută, a fost confundat adesea, intenționat sau nu, cu fratele său Mihail Petru, mort prin 1576 (confuzie și la N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XIX, 1898, p. 239; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 292 etc.). Nu se știu prea multe despre acțiunile sale din tinerețe. Cert este că a slujit în armata otomană în războaiele din Persia, cunoscând limba turcă, în care scria și scrisori, discutând îndelung în turcește la 29 iunie/9 iulie 1592, la Camenița, cu ceaușul Ali, alături de care luptase în Iran, acesta jurând în fața polonilor, „pe credința sa maho-

medană”, că l-a cunoscut și că este cu adevărat fiul lui Alexandru Lăpușneanu [Ilie Corfus, *Contribuțiuni noi privitoare la Petru vodă Alexandrovici zis Petru vodă Cazacul*, în „CC”, X (1936–1939), p. 486, 489, 491–492].

O primă încercare a sa („*Petru Valahul*”) de a intra în Moldova are loc în vara anului 1586, cu 15 000 de cazaci, sprijinit în secret de moscoviți și regele Poloniei, expediție înfrântă de oamenii lui Petru Șchiopul, în urma căreia, înainte de 2/12 iunie, au fost prezentate la Poartă în divanul împărătesc 40 de capete și 40 de prizonieri cazaci (Hurmuzaki, IV², p. 131). Nu avem însă nici o dovadă că alte năvăliri căzăcești, din 1587–1588, s-au făcut în numele său. Porecla „*Cazacul*” cu care e cunoscut astăzi nu apare în vremea sa. De abia peste un secol, într-o interpolare din a doua jumătate a veacului XVII a lui Simion Dascălul în cronica lui Grigore Ureche e numit „*Pătru vodă Cazacul*” (*Letopisețul*, p. 224), dar și letopisețul moldovenesc, necunoscut acestuia din urmă, folosit de Simion Dascălul, era din secolul XVII. Interesant este că în secolul XVI papa Clement VIII îl numește „*Petru Polonul*” (D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 44).

Cert este că tânărul Petru Alexandrovici a plecat după 1586 în Apus, învățând astfel, pe lângă turcă, și alte limbi străine, iar pașii l-au purtat prin Spania lui Filip II, unde, dându-se drept conte de Serin, primește de la rege 1 000 de coroane. Trece apoi în Imperiul romano-german, între altele dându-se drept comisar imperial la Köln. Lipsa banilor îl face să fie rău platnic și, în cele din urmă, ajungând la Praga, reședința împăratului Rudolf II, să fie închis, la începutul lunii septembrie 1588 în Weisenthurm, la Tallenburg, unde rămâne până în martie 1589, încercând să-și dovedească originea cu ajutorul scrisorilor de la surorile sale, fiicele recunoscute ale lui Alexandru Lăpușneanu (Hurmuzaki, XI, p. 715–716, 720, 721–722), unor funcționari imperiali, care neținând seama de nimic îl trimit la Viena, unde, la începutul lui aprilie 1589, lucra înălțuit la săpatul șanțurilor cetății (*ibidem*, p. 722, p. XCV).

Era totuși numit mereu „*prinț de Valahia*”, deși, cum am văzut, unii se îndoiu, pe nedrept, de originea sa domnească. În orice caz era o prezență remarcabilă. Descrierile unor martori oculari diferiți coincid. „*Persoana sa avea o înfățișare foarte frumoasă, înalt și puternic, cu părul negru și știa multe limbi*”, scria despre el agentul arhiducelui Ferdinand de Tirol la Praga, la 3/13 septembrie 1588 (Hurmuzaki, XI, p. 716). Cam la fel îl descrie ambasadorul venețian, care l-a văzut prizonier la Poartă, la 4/14 noiembrie 1592: „*era un om de statură mare și cu aspect foarte frumos, care știa multe limbi*” (C. Esarcu, *Documente inedite din arhivele Veneției. Extracțe din raporturile lui Mateo Zane, reședintele venețian în Constantinopol, relative la Aron vodă și rivalii săi 1591–1592*, în „*Columna lui Traian*”, martie 1877, p. 107).

Liberat din prinsoarea austriacă prin stăruințele unor nobili poloni, s-a refugiat în Polonia, stând un timp pe lângă diplomatul Andrei Taranowski

(Hurmuzaki, IV², p. 172–173). În 1591 avea sprijinul deplin al regelui Sigismund III Vasa, care la 21/31 octombrie îl recomanda dogelui venețian, pentru a-i pleda cauza în fața sultanului, arătând că este într-adevăr fiul lui Alexandru Lăpușneanu (Hurmuzaki, IV², p. 160–161; cf. și C. Esarcu, *Documente inedite din arhivele Veneției*, p. 99–100) și pe cel al cancelarului hatman Jan Zamoyski, așa cum se știa la Poartă la 24 februarie/5 martie 1592 (Hurmuzaki, XI, p. 754). La începutul lui iunie st.n. 1592 el se afla pe lângă Zamoyski, și ambasadorul Poloniei oferea la Poartă 20 000 de taleri sultanului și 80 000 marelui vizir, pentru a-i obține domnia. I s-a răspuns însă că domnia Moldovei era deja dată nepotului său de frate Alexandru (cel Rău) și era chemat la Poartă pentru a i se împlini speranțele eventual în Țara Românească, în viitor. Oricum, sprijinul polonilor n-a făcut decât să-i dăuneze în ochii turcilor (Hurmuzaki, IV², p. 160, 165; XI, p. 759).

Ca pretendent oficial, se stabilește lângă hotarul Moldovei, la Camenița Podoliei, în vecinătatea Hotinului, unde a sosit la 17/27 iunie 1592 (Ilie Corfus, *Contribuțiuni noi*, p. 485, 487, 490). Aici l-a văzut protopopul armean Hovhanes, care a notat în cronica armenilor din Camenița, la anul respectiv, că „*un anume Petru a fost numit domn al Valahiei; era fiul domnului Alexandru. Mult timp el a mers din țară în țară pe la regi, pe urmă a venit în Camenița, unde a stat un timp [...] După plecarea acestuia (Aron vodă la Constantinopol — n.a.), boierii valahi au jurat în fața lui Petru, pe care l-au condus la scaunul domnesc, unde l-au instalat și s-au supus lui*” (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 280). O mărturie contemporană de la fața locului atestă astfel legătura dintre Petru și boierii moldoveni, după plecarea la Poartă a lui Aron vodă, faptul că a fost chemat și ridicat la domnie de aceștia (Hurmuzaki, IV², p. 165; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 368, 370), care îl recunoșteau drept fiul lui Alexandru Lăpușneanu. Între partizanii săi însă nu se afla Nestor Ureche, cel care ținea scaunul de la Iași la plecarea lui Aron vodă, deoarece fugise în Polonia, înainte de intrarea lui Petru, astfel că nu pomeneste nimic despre întreg episodul domniei acestuia fiului său, cronicarul.

Petru a rămas la Camenița după 17/27 iunie 1592, așteptând aprobarea regelui Sigismund III în vederea expediției în Moldova, pentru care trimisese ca negociator pe Andrei Taranowski. Dintr-o relatare adresată regelui de un senator polon, probabil hatmanul de câmp S. Zółkiewski, după 29 iunie/9 iulie 1592 (dată amintită în text, deși relatarea e antedatată: „8 iulie” st.n.), rezultă că, sultanul neliniștit de pârele unor boieri moldoveni că pretendentul Petru ar fi adunat la nord de Nistru 1 700 de călăreți și 8 000 de pedestrași (ceea ce era doar o exagerare răuvoitoare), a trimis pentru informare la Hotin pe Ali ceașul, care a sosit aici la 29 iunie/9 iulie 1592. Chemat de poloni la Camenița, el sosește aici în aceeași seară, deși nu avea instrucțiuni de la Poartă

pentru aceasta, cu scopul declarat de al întâlni pe Petru voievod. Este informat că acesta nu are trupe proprii, la hotar aflându-se, după obicei, doar oștile polone de paza marginii, iar pretendentul ar avea acordul sultanului pentru acțiunile sale. În sfârșit, apare chiar Petru, care am văzut că locuia la Camenița, având o lungă întrevvedere cu trimisul sultanului. Acesta era un personaj însemnat, despre care pârălabul Hotinului, care îl însoțea, afirma că „*nu este mai mare numai decât mine, ci și decât voievodul*” (Moldovei). În discuția purtată de el în turcește cu Petru, cei doi și-au amintit despre războiul din Persia, la care ambii au participat, și Ali ceașul „*jură pre credința sa mahomedană*” că l-a cunoscut pe pretendent, care e, într-adevăr, fiul lui Alexandru Lăpușneanu. Mai mult, el se oferă să plece la Poartă, pentru a-l ajuta să obțină domnia, urmând să revină peste 20 de zile, și cerând polonilor să scrie și ei la Poartă în favoarea legitimității pretendentului. O dată cu scrisoarea acestora, pornește spre Constantinopol și cea a lui Petru voievod, scrisă în turcește, în vederea obținerii domniei (Ilie Corfus, *Contribuțiuni noi*, p. 485–486, 488–489, 490–492).

În aceeași zi, 29 iunie/9 iulie 1592, Petru Despot Alexandrovici, cum se intitula pretendentul, se adresa de la Camenița cancelarului și marelui hatman Jan Zamoyski, pe care, amintind situația sa de orfan sărac, îl numește „*domn și tată*”, cerându-i să intervină pentru ca regele să ordone starostelui de Camenița să-l ajute și să nu împiedice pe supușii săi aflați lângă Hotin să-l slujească. Mai mult, îi cere și lui sprijinul peste două săptămâni, când urma, desigur, să pornească expediția spre Iași. Era în legătură și cu sultanul, care i-ar fi fost, chipurile, binevoitor, cum îl anunțase ceașul care îl vizitase (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 321–322).

Ceașul amintit i-a adus lui Petru la Camenița și o scrisoare din partea unui alt Ali ceașul, inamic al aceluia „*câine de Aron*”, care îl sfătuia să scrie sultanului cerând domnia Moldovei, în schimb oferindu-se să preia datoriile lui Petru Șchiopul și Aron la Poartă și să vină la Hotin, acolo unde în trei săptămâni îi va putea aduce steagul de investitură (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 264–265).

Nu se poate spune că Petru n-a încercat să se înțeleagă cu Înalta Poartă. Dionisie Rally, mitropolitul de Târnovo, i-a procurat chiar 100 000 de taleri pentru plata haraciului, oferindu-se să garanteze pentru plata integrală a acestuia (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 365–366). Văzând însă că scaunul Moldovei „*ieste deșărtu*” (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 224; Hurmuzaki, IV², p. 165) de mai bine de o lună, după plecarea lui Aron la Poartă, în jurul datei de 7/17 iunie 1592 (cf. *supra*), el a trecut la acțiune. Avea sprijinul intern al unor boieri, și oaste de „*poloni și cazaci*”, cum aflase chiar sultanul, fiind sprijinit, cu acordul regelui și al lui J. Zamoyski, de Gaspar Bekes, Andrei Taranowski și Jazłowiecki starostele Cameniței (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 368, 370; Hurmuzaki,

IV², p. 172–173). Joachim Bielski mărturisește deschis că „*ai noștri l-au dus în scaun*“ [*Kronika polska Marcina Bielskiego* (Cronica polonă a lui Martin Bielski), ed. J. Turowski, Sanok, 1856, p. 1 680]. Acțiunea nu a fost căzăcească, ca atâtea alte năvăliri căzăcești precedente împotriva lui Petru Schiopul, ci polonă.

Expediția a pornit după data de 15/25 iulie 1592. Am văzut că Petru se afla încă la Camenița la 29 iunie/9 iulie și cerea ajutor lui J. Zamoyski peste două săptămâni, când, desigur, fixase plecarea în campanie, ceea ce înseamnă circa 15/25 iulie. Pe de altă parte, Aron vodă obținuse din nou domnia la Poartă puțin înainte de 8/18 iulie (cf. *supra*), grăbindu-se să trimită pe Oprea armaș „*să coprinză scaunul*“, acesta ajungând la Iași cam tot în jur de 15/25 iulie 1592. La data sosirii lui la reședința domnească și a fugii în Polonia a logofătului Nestor Ureche, care ținuse scaunul până atunci, Petru nu ajunsese încă la Iași. Fără îndoială a ajuns spre sfârșitul lui iulie sau începutul lui august st.n. 1592.

Cum scrisorile sultanului și marelui vizir către regele Poloniei mărturisesc că Petru a domnit *circa două luni* în scaunul de la Iași („*due mesi in circa governò*“, respectiv „*in sedia governando circa doi mesi*“, în traducerea ambasadorului venețian la Poartă, Hurmuzaki, IV², p. 173), în perfectă consonanță cu vechiul letopisetz moldovenesc utilizat de Simion Dascălul, care arată că „*au apucat scaunul la Iași și au domnit 2 luni*“ (interpolare la Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 224), începând „*domniia lui Pătru vodă Cazaculă*“, cum aminteam, spre sfârșitul lui iulie sau începutul lui august st.n. 1592, rezultă că aceasta a durat două luni pline — august și septembrie — până la începutul lui octombrie. Într-adevăr, bătălia de lângă Iași, cu oastea turco-transilvăneană care aducea pe Aron vodă, punând capăt domniei lui Petru, a avut loc, cum vom vedea, la 4/14 octombrie 1592.

Așadar, Petru Alexandrovici sau Cazacul și-a început domnia de două luni, spre sfârșitul lui iulie sau începutul lui august st.n. 1592.

Știm foarte puține despre această domnie, mai mult din relatările inamicilor otomani. Totuși, la 28 septembrie/8 octombrie 1592, intitulându-se „*Petru Despot Alexandrovici cu mila lui Dumnezeu domn și adevărat moștenitor al țării Moldovei*“, dădea de știre tuturor (scrisoarea se adresează însă surorii sale Tofana) că „*am luat locul străbunilor noștri, ai țării Moldovei, țara noastră de moștenire*“ (N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, I, București, 1900, p. 92–93; idem, *Studii și documente*, XXIII, p. 423), iar despre solul trimis la principele Sigismund Báthory, care însă nu l-a primit, aflăm doar dintr-o relatare târzie de la Poartă (Hurmuzaki, XI, p. 761). După ce, inițial, înainte de 2/12 iunie 1592, când i se adresase ca pretendent, sultanul îi recunoscuse lui Petru calitatea de fiu al lui Alexandru Lăpușneanu (*ibidem*, IV², p. 160), după instalarea în scaun *cu ajutorul polonilor*, furios din această cauză și pentru că noul voievod nu avea aprobarea sa, de la 16/26 august

1592 Murad III îi scrie regelui Poloniei, în repetate rânduri, tratându-l pe noul domn drept impostor, confundându-l deliberat sau nu cu fratele său omonim (Mihail Petru), care într-adevăr murise de ciumă la Poartă, pe la 1576. Sultanul vorbea de încălcarea tratatului de pace, de mulțimea de animale domestice și de bani trimisă de Petru în Polonia, de jefuirea portului Tulcea și a vămii turcești de acolo, de luarea a 1 000 de robi etc., amenințând hotărât Polonia cu declanșarea războiului în caz că acesta va fi susținut în continuare (Hurmuzaki, III¹, p. 164–165; IV², p. 164–165, 172–173; XI, p. 761; C. Esarcu, *Documente inedite din arhivele Veneției*, p. 103–104; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 367–371).

Degeaba făgădui Petru la Poartă un dar de un milion de galbeni, mărirea tributului și iertarea țării de bir timp de trei ani (Hurmuzaki, XI, p. 761, 766; IV², p. 166–167). Zadarnic au protestat energic boierii lui Petru la Constantinopol, prin scrisori și chiar înfățișându-se sultanului o delegație la 9/19 septembrie, împotriva numirii din nou a lui Aron vodă (*ibidem*, IV², p. 166; XI, p. 761–764). Domnul susținut de regele Poloniei și impus cu armată polono-căzăcească nu putea fi acceptat la Poartă.

- 2 Înainte de 27 august/6 septembrie 1592 sultanul a ordonat principelui Sigismund Báthory să vină în ajutorul lui Aron vodă, prevăzându-se o rezistență a lui Petru, care pe lângă cazacii săi a mobilizat și pe țărani („oastea cea mare“) (Hurmuzaki, IV², p. 165; cf. și p. 166–167, 169; XI, p. 761; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 102–103). Porunca scrisă în august a fost înfățișată principelui la 8/18 septembrie 1592 (A. Veress, *Documente*, III, p. 302–303), iar peste zece zile acesta răspundea lui Murad III că și-a trimis deja oastea, care la aceea dată se afla deja în Moldova (*ibidem*, p. 306–307), deși abia începuse mobilizarea. După 15/25 septembrie 1592, când a primit instrucțiunile de la principe, Gaspar Sibrik, comandantul gărzii lui Sigismund Báthory, a plecat în secuime cu 800 de dorobanți roșii de la curte și instrucțiuni pentru mobilizarea secuilor, a brașovenilor și altor categorii militare (*Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, III, Budapesta, 1877, p. 412–415; A. Veress, *Documente*, IV, p. 1–2).

Între timp, Aron vodă cu oastea turcească de la sud de Dunăre ajunsese înainte de 9/19 septembrie dincolo de hotarul Moldovei, întâmpinând aici o rezistență a țăranilor, nu însă cea la care se aștepta din partea lui Petru Cazacul și a oștii lui de cazaci și poloni (Hurmuzaki, IV², p. 166; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 104). La 4/14 septembrie 1592, el se afla în țară „*lângă apa Siretului*“, așteptând împreună cu Veli aga, capugi bașa sultanului, sosirea oștii de ajutor a lui Sigismund Báthory, comandantul turc cerându-i acestuia inițial 2 000 de pușcași și 1 000 de călăreți (A. Veress, *op. cit.*, p. 304–305; cf. și 307–308). Numai că, în ciuda asigurărilor sale, Sigismund Báthory nu se grăbea,

provocând repetate cereri ale lui Veli aga, care înainte de 19/29 septembrie 1592 vroia chiar 2 000–3 000 de pușcași transilvăneni, ale lui Aron însuși și ale lui Hasan beilerbeiu Rumeliei, care, înainte de 21 septembrie/1 octombrie 1592, trecuse și el Dunărea pe la Silistra, îndreptându-se spre Moldova (A. Veress, *op. cit.*, p. 308–310, 312–313).

Abia la 23 septembrie/3 octombrie 1592 trupele transilvane, 1 000 de pedestrași pușcași, curteni și călăreți, sub conducerea lui Gaspar Sibrik, ajutat de Moise Székely, au pătruns în Țara Bârsei (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 92–93; *Quellen*, V, p. 271), îndreptându-se spre trecătoarea Oituzului, după care, intrând în Moldova, și unindu-se cu oastea turcească a lui Aron vodă, au înaintat spre Iași.

Nici Petru n-a stat cu mâinile în sân. Încă mai dinainte și-a trimis cazacii să atace pe turcii din Bender (Tighina), Chilia, Tulcea, ajungând până la Marea Neagră (Hurmuzaki, XI, p. 765; Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 369, 371). La 16/26 septembrie 1592 el se afla la Baia, alături de Orăș, marele său hatman, socotindu-se „domn ales a toată țara Moldovei”, în scrisoarea prin care Orăș cerea sașilor bistrițeni să nu îngăduie trecerea pe la ei a unor trupe ardeleni pornite împotriva sa (Hurmuzaki, XV¹, p. 713–714). Văzând încă că oastea transilvană trecuse pe la Oituz, îndreptându-se spre Iași, o dată cu cea turcească, care îl aducea pe Aron vodă, s-a deplasat spre reședința domnească, unde se afla la 28 septembrie/8 octombrie 1592 (Hurmuzaki, XI, LXXXV; N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, I, p. 92–93), pregătindu-se de luptă.

Despre un ajutor polon nici nu putea fi vorba. Regele Sigismund III cerea sfatul senatorilor despre felul cum ar putea ieși cu fața curată din această acțiune, fără a atrage represii turco-tătare (Hurmuzaki, XI, p. 291–292). Represiuni despre care se vorbea într-adevăr la Poartă, unde se considera că polonii și cazacii au „răzvrătit” Moldova contra Imperiului otoman (*ibidem*, IV², p. 167), dar care erau mult amplificate, chiar exagerate de scrisorile sultanului către rege în această problemă și de campania turco-ardeleană care aducea pe Aron vodă în scaun, cu o armată pe care spaima polonilor o vedea de „40 000 de soldați”! (A. Veress, *Documente*, III, p. 311, 316–318).

Bătălia hotărâtoare de lângă Iași, între mica oaste a lui Petru vodă, care, doar cu puținii săi poloni și cazaci zaporojeni, „a ieșit în câmp cu toți călăreții, pedestrașii, tunurile și focurile sale”, și cea turco-transilvană, a avut loc — după chiar relatarea din 17/27 octombrie 1592 a lui Sigismund Báthory către Murad III — la 4/14 octombrie, Petru vodă fiind înfrânt și capturat de oștenii ardeleni, iar trupele sale fiind parte nimicite, parte căzând în prizonierat [A. Veress, *op. cit.*, p. 313–315. Relatarea nefiind publicată decât în 1931, N. Iorga a propus în 1898 pentru această bătălie data de „24 octobrie” (*Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, p. 241), care a fost preluată în

istoriografia perioadei (cf. D. Ciurea, *op. cit.*, p. 43) și în mai toate listele de domni din secolul XX, neținute de obicei la curent cu descoperirile științifice, până în zilele noastre. La 1937, în ediția I a *Istoriei românilor*, N. Iorga, ținând seama acum de informația lui Sigismund Báthory, indică însă ca zi a bătăliei „11 octombrie” (cf. în ed. a II-a, p. 235), preluând doar data eronată strecurată în rezumatul editorului (A. Veress, *op. cit.*, p. 313), deși în textul maghiar și în traducerea lui se menționează ziua de 14 octombrie st.n.

O dată cu prizonierii din oastea sa, înfățișați în divanul împărațesc la sfârșitul lunii octombrie 1592, a ajuns însă și știrea că Petru vodă a fost „trădat” („*fu tradito*”, Hurmuzaki, IV², p. 169; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 106). Aceasta ar explica înfrângerea și poate capturarea sa în bătălie, dar consemnarea știrii de către ambasadorul venețian la Poartă nu arată în ce a constat această „trădare”. Următorul raport al reprezentantului venețian, din 4/14 noiembrie 1592, arată că Aron „l-a avut în mână prin trădare pe Petru voievod” (Hurmuzaki, IV², p. 169; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 107), ceea ce înseamnă, în astfel de cazuri, fie că a fost trădat de unii boieri ai săi, care au trecut de partea rivalului în timpul bătăliei, fie că s-a predat oștii transilvane în anumite condiții, și aceasta, nerespectându-le, l-a dat pe mâna lui Aron și a turcilor. Dintr-o scrisoare din decembrie 1592 a lui Sigismund Báthory către Aron vodă rezultă că au avut loc unele neînțelegeri între Aron și oștenii ardeleni, care „nu au știut să se poarte” față de noul domn, în legătură cu prinderea lui Petru (A. Veress, *op. cit.*, p. 325–326). Oricum, la vremea respectivă, „se povestește în diferite chipuri <despre locul> și felul în care a ajuns în mâinile ungarilor și apoi în ale lui Aron” (*Călători străini*, III, p. 393).

Așadar, oricum, sfârșitul domniei de două luni a lui Petru Alexandrovici sau Cazacul a avut loc la 4/14 octombrie 1592.

- 3 Soarta sa este acum bine cunoscută. Chiar în relatarea amintită a lui Sigismund Báthory, din 17/27 octombrie 1592, se arată că transilvănenii care l-au luat prizonier l-au predat lui Aron vodă, îndată după instalarea acestuia la Iași, la 8/18 octombrie 1592 (A. Veress, *op. cit.*, p. 314–315; IV, p. 15–16). Aron, care îi era frate (probabil însă din altă mamă), tratându-l însă, ca de obicei în astfel de cazuri, ca pe un „*lotru ce s-a numit Pătru*”, care s-a ridicat „*asupra țării noastre*” (*D.I.R.*, A, XVI-lea, p. 105), i-a tăiat („*scurtat*”, „*acurtare*”) nasul și urechile de îndată, știrea despre aceasta fiind adusă la Poartă o dată cu cei circa 50 de țărani prizonieri din oastea lui Petru înfățișați în divanul împărațesc, împreună cu multe capete tăiate, înainte de 21/31 octombrie 1592. Nefericitul Petru urma să fie trimis la Poartă mai apoi (Hurmuzaki, IV², p. 169; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 106), desigur după ce i se vor fi închis cât de cât rănilor, pentru a nu muri pe drum.

Ca atare, el a fost înfățișat în marele divan al sultanului în dimineața zilei de 4/14 noiembrie 1592, exact la o lună după ce fusese înfrânt și capturat. Era în lanțuri și cu nasul tăiat de Aron vodă, „*pentru a rămâne diform și incapabil să domnească*” (Aron nu vroia, desigur, să aibă vreo surpriză în cazul în care sultanul l-ar fi iertat, cum se mai întâmplase uneori cu unii pretendenți). Chiar și așa slujit, ambasadorul venețian Mateo Zane, care l-a văzut acum, îl descria, cum am mai amintit, ca „*un om de statură mare, și cu aspect foarte frumos*”.

În prezența sultanului a fost interogat de marele vizir Siavus pașa. Nu i-a fost admisă scuza că a fost chemat de popor în țara unde avea un drept ereditar, dorind să se supună, ca și predecesorii săi Imperiului otoman (ceea ce am văzut că era adevărat). Interogatoriul marelui vizir a fost superficial, pentru a nu implica pe sprijinitorii săi poloni și a nu-l obliga pe sultan să acționeze împotriva acestora. Verdictul așa-zisei judecăți era dinainte stabilit. Marele vizir l-a rostit: pedeapsa capitală, după tortură, adică atârănarea în cângi. Numai că acum nu a mai fost aruncat dintr-un turn în cângi, ca Dimitrie Wiśniowiecki în 1563, ci, așa cum relatează cumplitele amănunte ambasadorul imperial la Poartă, a fost atârnat într-un singur cârlig, îndată după-amiază, unde a stat mai multe ore până noaptea, când Murad III, mai „milos” ca Suleiman Magnificul, care l-a lăsat pe Wiśniowiecki să se chinuie trei zile, a poruncit, prin bostangi pașa, să-l spânzure.

Cadavrul frumosului dar nefericitului fiu al lui Alexandru Lăpușneanu a rămas așa, despuiat și plin de sânge, până ștreangul s-a rupt și corpul s-a desprins. Așa au adus turcii, după obiceiul lor, la cunoștința creștinilor că cel condamnat a decedat cu adevărat (Hurmuzaki, IV², p. 169; XI, p. 767; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 107).

Abia în primăvara sau vara anului următor, 1593, după ce în ianuarie Murad III reînnoiește pacea cu Polonia (Hurmuzaki, IV², p. 170), sultanul a scris regelui Poloniei că l-a judecat pe Petru „*și în sfârșit, găsindu-l că este demn de pedeapsă și de torturi, l-am pedepsit cu capul și și-a luat acea frumoasă dreptate și pedeapsă, după a cărei pildă mulți dintre dâșii se vor pedepsi*” (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 369, 371). Duritatea pedepsei se dorea o pildă pentru înfricoșarea altor eventuali pretendenți sprijiniți de poloni și cazaci.

A fost, fără îndoială, un viteaz acest Petru, zis mai târziu Cazacul. Putea să se „turcească” și să scape de o moarte cumplită, ca Iliș Rareș, Mihnea Turcitul și o seamă de pretendenți domnești. A preferat însă să moară tânăr și în chinuri, păstrându-și credința strămoșească.

Mormântul său nu e cunoscut. Poate mâini creștine l-au îngropat pe acest fiu fără noroc al lui Lăpușneanu în vreo bisericuță constantinopolitană.

ARON VODĂ

(II) 1592 octombrie 8/18¹–1595 aprilie 25/mai 5².

† 1595 p. mai 9/19³.

□ *Biserica mitropoliei ortodoxe din Alba Iulia, până în toamna 1600, când mormântul a fost distrus de nobilii maghiari⁴.*

1 Redobândindu-și la Constantinopol domnia cu puțin înainte de 8/18 iulie 1592, în urma presiunii creditorilor săi încă neplătiți, în frunte cu numeroși ieniceri, și nu în ultimul rând cu ambasadorul englez Edward Barton, precum și a noi sume de bani, și trimițând pe Oprea mare armaș să apuce scaunul domnesc de la Iași, pe care îl „ținea” marele logofăt Nestor Ureche (cf. *supra*), Aron vodă și-a văzut însă scaunul ocupat de Petru, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, zis Cazacul, cu ajutorul polonilor și cazacilor (cf. *supra*).

La ordinul sultanului Murad III, campania pentru reinstaurarea sa a fost pregătită în august și la începutul lui septembrie 1592, poruncindu-se și principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory, să-și trimită oastea în ajutor, înainte de 27 august/6 septembrie 1592 (cf. *supra*). Aron vodă cu oastea turcească a lui Veli aga, capugi bașa al sultanului, și urmat de Hasan, beilerbeiu Rumeliei, a intrat în Moldova înainte de 4/14 septembrie 1592, când se afla dincolo de hotar, „*lângă apa Siretului*”, așteptând sosirea ajutorului transilvănean (A. Veress, *Documente*, III, p. 304–305) și întâmpinând oarecare rezistență din partea țăranilor care îl susțineau pe Petru zis Cazacul (Hurmuzaki, IV², p. 166).

Așteptarea s-a prelungit până la începutul lui octombrie 1592, din cauza întârzierii ajutorului din Transilvania. În acest răstimp, s-ar părea că Aron, considerându-se domn, chiar dacă stăpânirea lui se întindea doar într-o mică parte a țării, de lângă hotarul de sud, emite un act „*la Iași*”, la 18/28 septembrie 1592 (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 59). Documentul fiind original, data lui pe stil vechi a fost socotită până acum drept cea de început a celei de-a doua domnii a lui Aron. Numai că acesta nu putea fi la Iași la această dată, rivalul său Petru stăpânind reședința domnească până la 4/14 octombrie. Foarte probabil, în acest caz, este vorba de o eroare de datare. Cum anul începea la 1 septembrie, dintr-o greșeală obișnuită în astfel de cazuri, documentul fiind scris în această lună de început a anului, diacul a folosit din obișnuință tot vâleatul vechi (7104)

în loc de cel nou (7102), cu care încă nu se familiarizase, în acest caz datând de fapt din 1593.

Bătălia hotărâtoare între cei doi rivali, Petru vodă (care ocupa reședința domnească) cu oastea sa de poloni, cazaci și țărani moldoveni, și Aron vodă, cu trupe turcești și transilvane, a avut loc lângă Iași doar la 4/14 octombrie 1592, după mărturia lui Sigismund Báthory din 17/27 a lunii, și ea a adus victoria lui Aron, rivalul său căzând prizonier în mâinile ardelenilor (cf. *supra*). Abia a patra zi după luptă, Aron vodă și cu Veli aga au intrat solemn în Iași, și tot atunci, la 8/18 octombrie 1592, a avut loc instalarea oficială a lui Aron în scaunul țării, după care ardelenii l-au predat pe Petru rivalului său (A. Veress, *Documente*, III, p. 313–315; IV, p. 15–16; cf. și *supra*). Este limpede că Aron nu putea emite la Iași un act la 18/28 septembrie 1592, cu o lună în urmă.

Îndată după instalare, noul domn trimite 10 000 de taleri lui Sigismund Báthory, prin Răzvan aga, plângându-se totodată acum, dar și printr-o altă scrisoare, de pagubele făcute în Moldova de către oastea ardeleană venită în sprijinul său (*ibidem*, III, p. 323–327). A păstrat însă lângă sine, cu știrea lui Sigismund Báthory, care se erija în „*protector*” al Moldovei față de cazaci, o parte din oastea transilvană, în calitate de lefegii, deși sultanul limitase numărul ardelenilor pe care îi putea lăsa principele lui Aron doar la 800 (*ibidem*, IV, p. 13–18).

A doua domnie a lui Aron vodă a stat, ca și cea dintâi, sub semnul aceleiași presiuni fiscale pentru plata datoriilor contractate la creditorii de la Poartă, între care ambasadorul englez, Edward Barton, s-a dovedit extrem de insistent (D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI”, X (1973), p. 43; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 72–73; Hurmuzaki, IV², p. 65; *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, ed. Victor Eskenasy, București, 1986, p. 62–63). De aici și zvonurile despre „*reaua sa guvernare*”, astfel că, încă din februarie 1593, Sinan pașa ar fi vrut să-l înlocuiască din domnie (Hurmuzaki, XI, p. 769), sporind și tributul (*ibidem*, IV², p. 171).

Nu e de mirare că, începând din decembrie 1594, trimișii imperiali și papali cu misiunea de a atrage Țările Române, Polonia și Rusia moscovită în Liga Creștină au găsit un teren tot mai favorabil în Moldova (A. Veress, *Documente*, IV, p. 45–55, 59–61; *Călători străini*, III, p. 355–371; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 69–70). De la 22 decembrie 1593/1 ianuarie 1594, când Aron răspunde încă timid propunerilor imperiale, cerând garanția personală a împăratului Rudolf II, căci deși „*eu sunt principe cu adevărat creștin*”, „*aici poruncește împăratul turcesc, eu îi sunt numai ispravnicul său în această țară*” (A. Veress, *op. cit.*, p. 55–56; Hurmuzaki, III¹, p. 177), și până la 6/16 august 1594, când semnează tratatul de alianță cu împăratul (Hurmuzaki, III¹, p. 193–194; XII, p. 67; A. Veress, *op. cit.*, p. 94,

97, 118), domnul Moldovei a avut la dispoziție peste jumătate de an pentru a-și schimba poziția.

Deși tratativele s-au desfășurat în secret, la Poartă s-a aflat despre planurile antiotomane ale lui Aron vodă încă înainte de 10/20 mai 1594, în iunie și august vorbindu-se chiar despre „*rebeliunea*” sa (Hurmuzaki, IV², p. 65–66, 177–178, 185). Soarta sa era pecetluită.

În același timp, Aron a încheiat în cursul anului 1594 o înțelegere de luptă antiotomană cu Mihai Viteazul, solii muntean și moldovean, stolnicul Stroe Buzescu, respectiv Cârstea vornicul, purtând jurămintele celor doi, „*ca unul pentru altul să ne punem capul*”, după mărturia cronicilor interne și a lui Mihai însuși [*Cronica Buzestilor*, în *Literatura română veche (1402–1647)*, II, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 86–87; *Istoria Țării Românești 1290–1690*, ed. Const. Grecescu, Dan Simonescu, București, 1960, p. 55; Hurmuzaki, III¹, p. 202; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 74–75, 103, 107, 626, 636]. Totodată, atât Aron vodă cât și Mihai Viteazul aveau înțelegeri similare („*uniuni*”), întărite prin „*jurămintele foarte puternice*” cu Sigismund Báthory, despre care relatea împăratului Rudolf II la Praga, înainte de 15/25 octombrie 1594, solul moldovean, care se întorcea în țară cu ultimele detalii ale „*unirii*” Moldovei cu imperialii în războiul antiotoman care stătea să înceapă în țările române (A. Veress, *Documente*, IV, p. 142, 155).

Ce n-a izbutit însă Aron vodă a fost să atragă și Uniunea polono-lituană la lupta antiotomană, în ciuda informațiilor despre mișcările tătarilor, pe care le-a furnizat foarte conștiincios cancelarului și marelui hatman Jan Zamoyski, începând din februarie 1594, implicând și pe „*sora*” sa, căsătorită cu polonul Orzechowski, care îi servea drept traducătoare, pe ginerele acesteia, Czołhański, ca sol, și chiar pe trimisul papal, iezuitul Alexandru Komulović (Comuleo), care trecuse pe la curtea sa (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 327–338).

Tocmai acum, în ajunul izbucnirii răscoalei antiotomane a Țărilor Române, are loc o expediție a cazacilor conduși de hatmanul Lobodă și ajutorul său Severin Nalivaiko, care *alungă din scaun pe Aron*. Aceasta, în lipsa unei cercetări atente a tuturor izvoarelor epocii, a fost fie trecută, comod, cu vederea de istoriografia perioadei, fie plasată, sub formă de simple mențiuni în ...1475, când Ștefan cel Mare se lupta la Vaslui cu turcii! (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a IV-a, București, 1988, p. 292), sau în „decembrie 1593” (!), pornind de la relatarea ei în ultimele trei rânduri care încheie cronica lui Grigore Ureche (editorul acesteia, P.P. Panaitescu, ed. a II-a revăzută, București, 1958, p. 225, nota 1, crezând că letopisețul lui Ureche „se termină cu anul 1593”, când de fapt acesta se încheie, cum vom vedea, cu menționarea amintitei expediții căzăcești de la *sfârșitul lui octombrie 1594*). În timp ce N. Iorga se referă doar la un „atac al unui Lobodă și Nalevaiko la

bâlciul din Orhei“, sau la o expediție de pradă a cazacilor lui Nalivaiko, care nu s-ar fi învoit la angajare cu Aron (*Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 252, 263). Iar D. Ciurea credea, de asemenea eronat, că acțiunea cazacilor care ar fi incendiat Ștefăneștii (?) și curtea domnească din Iași a avut loc „în vara anului 1595“ pentru a „<<facilita>> intervenția lui Jan Zamoyski cu Ieremia Movilă“ (*Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „AIIAI“, X (1973), p. 46).

Știm încă acum cine, când și în ce scop a provocat expediția cazacilor zaporojeni (nizovi), care a dus la cea dintâi distrugere totală a curții domnești din Iași, astfel că Ieremia Movilă își va stabili reședința la Suceava mai mult din această cauză, decât pentru a fi mai aproape de susținătorii săi poloni, cum se afirmă de obicei. Vinovați erau polonii, o spune clar Aron vodă, refugiat la Putna, în ținutul cu același nume dinspre hotarul cu Țara Românească, de la care putea primi ajutor, unde la 21/31 octombrie 1594, după ce aflase că zaporojenii s-au retras, îi cerea sfatul lui Sigismund Báthory, dacă „*e nevoie oare să mă răz bun pe leși sau nu, pentru că fuseseră fără credință*“, reproșându-i totodată, discret, principelui că: „*Măria Ta atâta m-ai îndemnat să nu mă tem de leși, că iată acum m-au alungat și din Scaun, apoi mi-au răscolit țara și au pustiit-o. Nu știu care este pricina acestui lucru*“ (A. Veress, *Documente*, IV, p. 143–144. Cf. și p. 184). Și nuntial papal din Polonia, Germanico Malaspina, anunța la 29 noiembrie/9 decembrie 1594 despre acțiunea celor 20 000 de cazaci „*cu un conducător nobil polon*“ (Hurmuzaki, XII, p. 21).

La Poartă însă, o lună mai târziu, la 20/30 noiembrie 1594, Edward Barton aflase că N. Jazłowiecki, adunând o armată de poloni și cazaci pentru a ataca pe tătari, drept răzbunare pentru jefuirea unor sate ale sale, fiind oprit de rege, a renunțat la expediție. Oastea sa a mers însă asupra Moldovei, „*având cu ei pe fiul unuia din foștii principii, l-au instalat ca domn*“, în vreme ce Aron se credea că ar fi fugit în Transilvania, sultanul urmând să-l detroneze (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 72–73). Despre J. Zamoyski nu se amintea nimic, deși tocmai acesta era interesat ca Moldova să nu intre în război împotriva Porții, pentru a nu atrage trupele turco-tătare la hotarele Poloniei, și sigur a fost la curent cu expediția căzăcească împotriva lui Aron vodă, care, foarte probabil, a avut loc chiar în ajunul declanșării răscoalei antiotomane a domnului moldovean. De altfel, Sigismund Báthory l-a acuzat fără șovăire pe Jan Zamoyski de această acțiune a polonilor și cazacilor împotriva lui Aron, insistând ca împăratul Rudolf II „*să scrie regelui Poloniei pentru a-l lăsa în pace pe acel principe al Moldovei, confederatul nostru*“ (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 101–103). Contemporanii au înțeles limpede că J. Zamoyski era cel care se opunea, chiar cu ajutorul unei expediții căzăcești, intrării Moldovei în războiul antiotoman.

Cine a fost efemerul domn instalat de cazaci la Iași, pentru câteva zile, în locul lui Aron, care nu fugise în Transilvania, ci se retrăsese, cum am văzut, la Putna din sudul țării, nu știm. Cronica lui Grigore Ureche se încheie cu titlul unui paragraf care nu a mai fost scris: „*Cându au venit Lobodă cu oaste căzăcească și au gonitu pre Aronă vodă denă scaunū și au arșă târgulū Iașii v leato 7103*“ (*Letopisețul*, p. 225). Se pare însă că și-a găsit susținători, de vreme ce un act de la Ștefan Tomșa II, din 14/24 februarie 1623, menționează că, ulterior, Aron a luat un sat „*de la Meleștan fost postelnic pentru hiclenie, când s-a ridicat cu Lobodă hatmanul, cu multe oști de cazaci, asupra sceptrului cinstitului împărat*“ („*schiptru*“ era steagul turcesc de investitură — *n.a.*) și *asupra lui Aron voievod și mult rău au făcut și au călcat cu război țara noastră Moldova*“ (*D.I.R.*, A, XVII–5, p. 185).

Izvoarele armenesti aduc și ele unele deslușiri. Protopopul armean Hovhanes din Camenița, pe unde au trecut cazacii lui Lobodă și Nalivaiko, provocând mari pagube, spune că erau în număr de 20 000, au ucis mulți oșteni ai lui Aron și apoi au prădat Iașul, inclusiv biserica armenescă de acolo (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 281). Alt contemporan, Hagop din Tokat, își amintea că lupta lui Aron cu cazacii a avut loc „*până miercuri la prânz*“, iar jaful Iașilor și al bisericii armenesti la „*26 octombrie vineri*“ (*Cântec de jăluire asupra țării valahilor*, la H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre români. Aron vodă, Răzvan vodă și Eremia Movilă într-un poem al unui cronicar armean*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XX, 1939, p. 303–304. Reconstituirea evenimentelor de către editor [p. 300], nu este corectă). De fapt, în 1594, ziua de 26 octombrie st.n. cade într-o miercuri, iar vineri a fost 28 octombrie st.n. Aceasta trebuie să fi fost cronologia reală a evenimentelor, ținând seama că la 31 octombrie st.n. Aron se afla la Putna, unde auzise despre retragerea cazacilor din Iași.

Drept urmare, peste o săptămână, Aron se întoarce la Iași (*ibidem*, p. 305), această grabă fiind determinată de apropierea datei stabilite cu Mihai Viteazul pentru declanșarea, în aceeași zi, a răscoalei antiotomane în Moldova și Țara Românească. În așteptarea acestei date, rezistă presiunii celor 2 000 de lefegii ai săi unguri transilvăneni, care nu știau de ce nu pornește lupta contra Porții (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 80–81), trimite după cazacii zaporojeni, pentru a-i angaja, de data aceasta, și ei se întorc în grabă, trecerea lor spre Moldova fiind din nou înregistrată de izvoarele armenesti (H.Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, p. 281; idem, *Mărturii armenesti despre români*, p. 305), primește pe ceașul care îi aducea știrea mazilirii, și, în sfârșit la 3/13 noiembrie 1594, a doua zi după ce la Constantinopol a început un masacru al creștinilor, în urma sosirii așteptatului semnal de la Mihai Viteazul, declanșează la Iași răscoala antiotomană o dată cu cea din București (Baltazar Walther, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 253, 270,

anul corect 1594; Ilie Corfus, *Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii în lumina unor noi surse polone*, în *Mihai Viteazul. Culegeri de studii*, București, 1975, p. 152). În această zi decapitează pe ceauș și ordonă uciderea turcilor și a creditorilor din Iași și din țară, poruncește mobilizarea oștii de țară, jură împreună cu stările sociale în fața sotnicului Demcovici, trimis de cazacii zaporojeni, că s-a rupt de sultan și s-a alipit împăratului creștin, iar pe steagurile sale pune însemnele acestuia și cruci (Hurmuzaki, III¹, p. 224; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 80–81; *Istoričeskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV-naceale XVIII v.*, I, Moscova, 1965, p. 203–205; A. Veress, *Documente*, IV, p. 182; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 106).

Au urmat până în primăvara anului 1595 campaniile oștii moldovene, conduse de hatmanul Ștefan Răzvan, cu sprijinul cazacilor și al unor ajutoare ardeleni împotriva turcilor din Bender (Tighina), Cetatea Albă, Chilia, Ismail și nordul Dobrogei până la Marea Neagră, purtate cu multă duritate (A. Veress, *op. cit.*, p. 175–176, 190–191, 198–199, 204, 215; Hurmuzaki, III¹, p. 472; IV², p. 67–68, 187, 191, 193–194, 196, 198–201; XII, p. 26, 41–42; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 107, 109–111, 113; *Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ș.a., București, 1981, p. 25–26, 180–181).

Sultanul l-a numit pe Ștefan Surdul în locul lui Aron, îndată după 17/27 noiembrie 1592 (Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 104), dar acesta a fost înfrânt de trupe munteano-transilvane și și-a aflat moartea în Dunăre la sfârșitul lui ianuarie 1595 (cf. *supra*, la Țara Românească), iar Mustafa pașa, beilerbeul de Maraș, în Anatolia, trimis după aceea, a fost zdrobit și ucis de oastea lui Aron (Aurel Decei, în *Literatura română veche (1402–1647)*, II, p. 36).

- 2 Pierderea domniei de către Aron vodă nu s-a datorat însă turco-tătarilor sau polonilor, ci, aparent paradoxal, lui Sigismund Báthory. Aron accepta doar suzeranitatea împăratului Rudolf II, și solii săi au fost mereu prezenți la curtea din Praga din octombrie 1594 până în aprilie 1595 (Hurmuzaki, XII, p. 10; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 101; A. Veress, *Documente*, IV, p. 184–185, 202). Sigismund, recunoscut oficial la 18/28 ianuarie 1595 ca principe de Rudolf II (A. Veress, *op. cit.*, p. 185–188), se vroia nu doar *singur suzeran al Moldovei*, ci chiar principe al acesteia, și sub influența cancelarului său de origine română, Ștefan Jósica (care și acesta ar fi dorit, însă pentru sine, domnia Moldovei sau a Țării Românești), a oprit din aprilie și până în iunie 1595 trecerea solului imperial spre Iași, sub pretextul că Aron, acuzat că ar avea „*consilieri răi dintre greci*“, nu-și trimitea boierii reprezentanți la dieta ardelenă (*ibidem*, p. 203–207, 231–232, 250–254). De altfel, și Aron fusese chemat la dietă, înainte de 31 martie/10 aprilie 1595 (Hurmuzaki, XII, p. 42).

Mai puțin abil decât Mihai Viteazul, Aron nu și-a ascuns împotrivirea la pretențiile tânărului Sigismund Báthory. Martor la evenimente, de la Alba Iulia, unde era reținut abuziv, trimisul imperial Giovanni de Marini Poli relatează atent împrejurările în care a fost înlocuit Aron vodă cu Ștefan Răzvan. Înainte de aceasta, Mihail Tolnay, comandantul gărzii ungurești a lui Aron, complicele hatmanului Ștefan Răzvan, a fost de două ori la Alba Iulia, discutând cu cancelarul Ștefan Jósica detaliile complotului și numirea unui nou voievod, în cazul în care Aron nu se va supune dorințelor principelui ardelen. Ulterior, în 1598, Jósica a fost judecat și a plătit cu capul, executat din porunca lui Rudolf II, îndeosebi pentru rolul său în ruperea legăturii dintre Aron vodă și împărat (A. Veress, *Documente*, V, p. 201).

Revenind la evenimentele din primăvara lui 1595, a urmat trimiterea de către Sigismund Báthory a unui consilier al său, diacul Cristofor Kereszturi, care i-a cerut lui Aron să se supună și să recunoască drept superior al său pe principele Transilvaniei. Aron a respins cererea, răspunzând cu îndrăzneală că nu va recunoaște alți superiori decât pe papă și pe împărat „*ca principalii capi ai Creștinătății, iar principelui Transilvaniei nu trebuie să i se mai supună, ci să fie cu el ca frați și buni vecini și prieteni, caru am fost și ne-am unit în beneficiul Creștinătății împotriva Turcului etc.*“

Răspunsul i-a fost fatal și complotul și-a urmat cursul, așa cum fusese stabilit. Răzvan l-a declarat apoi trădător, acuzându-l că s-a înțeles cu turcii. Firește, totul era o înscenare, căci observă G. de Marini Poli, Aron a fost primul care a intrat în ligă în beneficiul Creștinătății (A. Veress, *Documente*, IV, p. 254; traducere liberă în *Călători străini*, III, p. 262).

Îndată Aron a fost arestat nu atât de garda sa ungurească, căreia chiar el îi făcuse „*odăi în curte, ca să fie pururea lângă dânsul*“ (Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 220), ci de o „*ceată de soldați secuî*“ trimisă de principe pentru a-l captura, împreună cu doamna și fiul său, și i s-a confiscat vistieria. Din aceasta o parte au luat cei trei principali complotiști: Ștefan Răzvan, Mihai Tholnay și vistierul grec Calogheră, altă parte, 24 000 de galbeni au fost împărțiți celor 10 000 de cazaci, cărora, în plus, li s-a spus că Aron s-a înțeles cu turcii, și ungurii ardeleni pentru a fi câștigați de partea autorilor loviturii de stat, ceea ce s-a reușit (*ibidem*, p. 254–255), și o a treia parte a ajuns în Transilvania, spunându-se că va fi folosită pentru cheltuielile armatei care lupta contra turcilor. Cu prilejul arestării lui Aron au fost omorâți și câțiva dintre boierii săi (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 86–87).

Peste ani, Mihai Viteazul, înfierând mai întâi „trădarea“ țișanului Ștefan Răzvan față de domnul său, pentru a-i lua locul, pune și el punctul pe i, arătând că Aron a fost ucis în Ardeal, „*numai pentru că voia să asculte de Maiestatea Voastră* (Rudolf II — *n.a.*), și nu de Sigismund Báthory“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 103, 107, 607, 616).

Asupra datei când a avut loc arestarea lui Aron, Andrei Taranowski, paharnicul de Halici, care urmărea evenimentele de la Camenița Podoliei, scria la 4/14 mai 1595, aşadar cu doar zece zile—o săptămână după cele relatate, că în urma înfrângerii unei oști turco-tătare lângă Tighina, la 24 aprilie/4 mai 1595, Răzvan doar cu lefegii unguri s-a îndreptat spre Iași, unde a ajuns în cursul zilei următoare (între Tighina și Iași sunt peste o sută de km), când poate să fi avut loc discuția amintită mai sus, a lui Aron cu trimisul lui Sigismund Báthory, Cristofor Kereszturi. După care, sosind Răzvan cu ungurii ardeleni, și declarându-l trădător pe Aron (acuză de înțelegere cu turcii venea din partea principelui transilvan), „*au prins noaptea pe Aron*“, pe care l-au legat și închis, „*aruncându-l în fiare*“, aşadar în noaptea de 25 aprilie/5 mai pe 26 aprilie/6 mai 1595, după cum aflase îndată Andrei Taranowski. Iar în ziua următoare, 26 aprilie/6 mai, Aron a fost expedit de la Iași în Transilvania, cu o gardă de 400 de unguri călări și pedestri. Graba în acest caz era justificată, deoarece cazacii angajați de Aron, care se aflau nu prea departe, „*la o zi de drum de la Tighina*“, aflând de arestarea celui care îi plătea, au trimis în grabă pe Severin Nalivaiko cu 2 000 de cazaci pentru a-l elibera, cu porunca de a-l urmări și în Transilvania (Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii — cu documente inedite în anexă* —, București, 1938, p. 208–209). Câteva zile mai târziu, la 8/18 mai 1595, regele Poloniei, aflat la Cracovia, știa dintr-o informare scrisă, că Aron a fost înlăturat din domnie „*de către hatmanul său Răzvan ungurul*“ la 22 aprilie/2 mai 1595, fără alte precizări (*ibidem*, p. 212). Aceeași dată, 22 aprilie/2 mai 1595, pentru capturarea lui Aron o indică însă și cronica brașoveană (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, Brașov, 1847, p. 121); aceasta fiind foarte probabil data care a circulat la vremea respectivă, deși mai bine informat, și mai aproape de locul faptei, Andrei Taranowski plasează evenimentul două zile mai târziu. Rolul lui Răzvan în această afacere era bine cunoscut de un raport italian din 15/25 mai 1595, care arată că acesta era comandantul general al oștenilor lui Aron, „*dar la capturarea sa s-a înțeles cu soldații principelui*“ (Hurmuzaki, XII, p. 50). Oricum, domnia lui Aron cel Cumplit se sfârșise, de data aceasta definitiv.

Datele amintite mai sus pentru arestarea și expedierea lui Aron în Transilvania sunt confirmate de raportul unui agent imperial de la Alba Iulia, din 2/12 mai 1595, care arată că „*din <ziua> de 7 a lunii acesteia* (27 aprilie/7 mai 1595 — *n.a.*), *nu s-a mai petrecut nimic, decât că principele din Moldova a fost închis cu nevastă și copil, de către măriia sa principele* (adică din ordinul acestuia — *n.a.*) *și a fost dus deja către Brașov, pe care noi îl așteptăm zilnic*“. Zvonul despre tezaurul confiscat lui Aron ajunsese însă la Alba Iulia înaintea acestuia (*Lupta pentru unitatea națională [...] Documente externe*, p. 23–24, 27, 179, 181).

Îndată, începând din 2/12 mai 1595, Sigismund Báthory a pornit o intensă campanie în Occident, dar cu alte argumente și față de poloni, pentru a justifica îndepărtarea din domnie a lui Aron. Acesta era acuzat că urmărea, împreună cu sfetnicii săi greci, să se împace cu sultanul, să taie pe ungurii trimiși de principe în Moldova, sau să se închine polonilor prin mijlocirea cardinalului Andrei Báthory, pe atunci inamicul principelui (A. Veress, *Documente*, IV, p. 219–220, 223, 227; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 22–23, 27, 179, 181). Acuzațiile însoțite de justificările lui Sigismund Báthory pentru îndepărtarea unui voievod care se realăturase Creștinătății au ajuns înainte de 20/30 mai la Praga (Hurmuzaki, III¹, p. 105), apoi la Cracovia (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 115), la Viena (Hurmuzaki, XII, p. 302), la bailul venețian de la Poartă (*ibidem*, III¹, p. 483; IV², p. 68, 204), și chiar la Londra, unde le înregistra conștiincios Richard Knolles, primul istoriograf englez al Imperiului otoman (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 75, 91).

Știrile despre ambițiile lui Sigismund Báthory au pătruns și la urechile turcilor, astfel că în mai 1595 Mehmed III i-a oferit, în schimbul trecerii de partea sa, mai întâi conducerea Moldovei și a Țării Românești, iar la 22 mai/1 iunie i-a propus, pe lângă stăpânirea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, și titlul de rege al Ungariei (A. Veress, *Documente*, IV, p. 229–230, 239; *Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 24, 27, 180–181; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 115).

Între timp, cu paznicii săi unguri, în frunte cu Gaspar Kornis, și un călugăr franciscan, vicar apostolic, Aron a ajuns la Brașov la 29 aprilie/9 mai 1595, sau în ziua următoare, rămânând aici sub pază, după Mihail Weiss, zece zile în casa lui J. Hirscher. Probabil, detenția sa la Brașov a fost însă mai scurtă, de vreme ce alte relatări arată că, trecând prin Sibiu, ar fi ajuns la Alba Iulia la 1/11 mai, sau mai degrabă la 7/17 mai 1595 (Hurmuzaki, XII, p. 46, 50–52; *Quellen*, IV, p. 183; V, p. 149, 278). Severin Nalivaiko, care pornise cu cazacii lui spre a-l elibera, a sfârșit prin a intra, se spunea, în serviciul principelui (Hurmuzaki, XII, p. 26; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, p. 86–87).

În sfârșit, de la Alba Iulia, unde, după cronica brașoveană, ar fi încercat să se apere înaintea lui Sigismund Báthory, care însă l-a încarcerat (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 121), Aron, împreună cu soția și fiul său Bogdan, a fost dus nu departe, în castelul de la Vinț (Vințul de Jos) (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 368, 379), unde a fost închis sub pază la 9/19 mai 1595, însă „*cu toate înlesnirile*“ (Hurmuzaki, XII, p. 26, nota 5, p. 50, 384; A. Veress, *Documente*, IX, p. 209; Nicolae Costin, *Letopisețul*, p. 574). În prima jumătate a secolului XVI, castelul fusese un timp feuda domnilor munteni Radu de la Afumați și Radu Paisie (Alex. Lapedatu, *Din posesiunile domnilor noștri în Ardeal — Vințul și Vurperul* —, în „BCMI“, II (1909), nr. 1, p. 40–44), dar locul era cunoscut mai ales pentru că aici, la 17 decembrie 1551, fusese asasinat, din porunca imperialilor, cardinalul Gh.

Martinuzzi, unul din conducătorii de atunci ai Transilvaniei. Desigur, soarta acestuia a slujit drept model pentru cea hărăzită de Sigismund Báthory lui Aron.

- 3 De obicei, istoricii perioadei evită să amintească data morții lui Aron sau o asimilează cu diferite momente la care se menționează aceasta în intervalul 1595–1597.

Se poate însă afirma acum că Aron a fost asasinat cu ajutorul „otrăvii” (*veneno*) la „puțin timp” după aducerea sa la 9/19 mai 1595 în castelul de la Vinț, în cursul aceleiași luni, cum notează cronicarul brașovean contemporan Mihail Weiss, indicând ca autori ai otrăvirii pe oamenii cancelarului ardelean Șt. Jósica (*Quellen*, V, p. 149; cf. și Hurmuzaki, XII, p. 383–384). Și cronicarul polon, de asemenea contemporan, continuator al lui Joachim Bielski, relatează că „principele Transilvaniei a prins și a dat morții pe Aron, voievodul Moldovei” [*Kronika polska Marcina Bielskiego*, ed. J. Turowski, III, Sanok, 1896, p. 1 724], cele două acțiuni fiind consecutive, fără un interval îndelungat între ele. Chiar regele Poloniei, Sigismund III, aflat la Cracovia, fusese informat înainte de 8/18 mai 1595 că Aron fusese dus sub paza câtorva sute de călăreți „la voievodul Ardealului și și-a dat acum viața acolo, precum ni se dă de veste” (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 212), deși la acea dată se pare că încă nu murise, dar aceasta era o chestiune de zile!

O altă informație contemporană, raportul agentului mantovez Cesare Viadana către ducele de Mantua, din 19/29 noiembrie 1595, chiar de la Alba Iulia, arată că în preajma amintitei date Sigismund Báthory i-a dat de soție favoritului său, cămărașul privat Fabio Genga, pe cea care fusese soția principelui Moldovei „omorât de Altețea Sa Serenismă”. Cu prilejul căsătoriei, principele i-a dăruit văduvei, devenită mireasă la șase luni după moartea primului soț, „o foarte mare zestre” și „foarte multe argintării” (A. Veress, *Documente*, IV, p. 311). Este limpede că Aron era de mult mort la acea dată, când trecuseră cele șase luni de doliu cuviincios pentru văduva sa!

Cum e vorba de personaje foarte bine cunoscute pe atunci la curtea de la Alba Iulia, raportul lui Cesare Viadana nu face nici un fel de încercătură: mireasa lui Fabio Genga, din a doua jumătate a lui noiembrie 1595, era chiar văduva lui Aron vodă, Stanca, al cărei nume apare în pomelnicul Bisericii Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului (N. Iorga, *O descoperire privitoare la biserica Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXII, 1939, p. 5, pl. I. Explicația editorilor ulteriori ai raportului, că ar fi vorba, chipurile, de o confuzie cu doamna Velica, soția lui Vlad, fiul lui Miloș, nepotul, respectiv, fratele muntean al lui Petru Șchiopul, cf. *Călători străini*, III, p. 658, nota 11, preluată în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 117, nota 4, nu are absolut nici un temei. Acea Velică a fost, după părerea genealogistului Dan Pleșia, o fiică a lui Mircea Ciobanul, iar după P.P. Panaitescu o nepoată a

acestuia, cf. A. Veress, *op. cit.*, p. 347, și soarta ei a fost cu totul alta decât cea a văduvei lui Aron vodă. De altfel, la câteva zile după raportul lui Viadana, la 25 noiembrie/5 decembrie 1595, chiar Fabio Genga scria din Alba Iulia fratelui său, Gianbattista, la Roma, că tatăl soției sale era un comandant militar din Țara Românească („*Generale in Valachia*”), care, pentru că a luptat împotriva turcilor, în campania din același an, aceștia i-au dezgropat și aruncat în Dunăre osemintele fiului său, mort de curând; la data scrisorii, socrul său, fost și cel al lui Aron vodă, aflându-se la Alba Iulia, pe lângă principe (A. Veress, *op. cit.*, p. 315. Nu se înțelege de ce editorul traduce pe „general” prin „logofăt”, în rezumatul actului, p. 314).

Fiște, știrea despre moartea lui Aron, date fiind împrejurările acesteia, nu s-a răspândit, astfel că la 4/14 decembrie 1595 ambasadorul englez de la Poartă, Edward Barton, trimite un servitor în Transilvania cu misiunea de a se interesa de starea lui Aron și a recupera ceva din „marile credite” pe care le acordase lui Aron, care se obligase, la vremea respectivă, să le plătească din vistieria sa particulară, nu din cea a țării (turc. *caznâ*) (A. Veress, *op. cit.*, p. 330). Și tot în aceeași zi, de la Camenița, J. Potocki îl informa pe J. Zamoyski, după o informație polonă din Moldova, că Aron ar fi apărut, chipurile, „chiar pe sub munți” (Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 226–227). Simple zvonuri...

Părerea fără temei a unor istorici că Aron ar fi murit în iunie 1597 (cf. *Călători străini*, III, p. 658, nota 12, afirmație preluată și de editorul lui N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 302, nota 17, care trebuie rectificată) provine de la relatarea din 20/30 a lunii a nunțiului papal de la Alba Iulia, Alfonso Visconti, care menționa decesul fostului domn al Moldovei [A. Veress, *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)* (Raportele nunțiilor papali din Transilvania în timpul lui Clement VIII (1592–1600), Budapesta, 1909, p. 294], foarte probabil în legătură cu așezarea osemintelor sale în biserica mitropoliei ortodoxe de la Alba Iulia, înălțată de Mihai Viteazul tocmai în prima jumătate a anului 1597. Visconti credea că Aron a fost adus la Vinț împreună cu soția cu câteva luni înainte de a muri, ceea ce era evident fals, adăugând însă ceea ce s-a petrecut cu adevărat înainte de data la care scria, 20/30 iunie 1597: „s-a ordonat să fie îngropat în biserica românească din Alba Iulia cu solemnitățile obișnuite de ei (români — n.a.) pentru principi” (*ibidem*).

Că a fost otrăvit nu încapă îndoială. O spune pe lângă Mihail Weiss chiar Mihai Viteazul în memoriul său către Rudolf II din ianuarie 1601: „voievodul Aron a fost ucis prin otrăvă în chipul cel mai crud și viclean” (*Vaiuodam Aronem crudeliter et perfide veneno extinxerunt*) (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 607, 616). Mihai a putut afla despre aceasta chiar de la văduva lui Aron, care împreună cu fiul lor, Bogdan (pentru numele acestuia, cf. *D.I.R.*, A, XVI–4, p. 115; Hurmuzaki, XIV¹, p. 99), și cu Marcu voievod, fiul lui Petru

Cercel, deci nepotul de frate al lui Mihai, a fost trimisă de Sigismund Báthory în Țara Românească, la curtea lui Mihai Viteazul, în a doua jumătate a anului 1597 (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 174–175). Ulterior, la o dată necunoscută, ea s-a întors în Transilvania, unde mai trăia încă în vremea domniei lui Radu Mihnea în Moldova (1616–1619; 1623–1626) (Hurmuzaki, XIV¹, p. 131).

- 4 Mormântul lui Aron, căutat zadarnic mai întâi de N. Iorga în 1906 chiar la Vinț (*Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească*, I, București, 1906, p. 229–230), s-a aflat vreme de trei ani (1597–1600) în biserica mitropoliei ortodoxe ridicată de Mihai Viteazul în 1597 pe o colină la 188 m distanță de zidul sudic al vechii cetăți, din acea vreme (după hartă din 1711 a lui Morando Visconti, la Silviu Dragomir, *Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba Iulia*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XXI, 1939, p. 491–498 și harta anexă. Cf. și Mircea Păcurariu, *Mihai Viteazul și românii transilvăneni*, în „MI“, IX (1975), nr. 7, p. 13). Desigur, inițial, în 1595, Aron a fost îngropat în vechea bisericuță a mitropoliei ortodoxe de la Alba Iulia, situată la sud de biserica cea mare, ctitorită de Mihai Viteazul (Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 494–495; N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 296, dar nota 17, p. 302, a editorului trebuie rectificată, căci N. Iorga nu a făcut nici o inadvertență). Tot în 1595 în vechea bisericuță a fost înmormântat și Danciu vornicul din Brâncoveni, chiar de către doamna Stanca a lui Mihai Viteazul (*D.R.H.*, B, XI, p. 325–326). Ulterior însă, doar Aron a fost reînhumat în noua biserică a mitropoliei, desigur în 1597, după cum vom vedea că mărturisește chiar Mihai, care ținuse la vechiul lui aliat în lupta antiotomană.

După înfrângerea lui Mihai la Mirăslău (8/18 septembrie 1600), răzbunarea nobilimii maghiare din Ardeal nu a cruțat nici ctitoria voievodului român și mormintele din ea. De fapt, relatează Mihai Viteazul marelui duce de Toscana, la 24 ianuarie/3 februarie 1601, venind la Alba Iulia, în toamna 1600, nobilii au ucis, până și în spitale, pe toți cei care nu erau unguri, cu familiile lor, „încă și în biserica mea, pe care o clădisem mai înainte au intrat și au dezgropat oasele lui Aron vodă, care de atâta timp era înmormântat și ale altor boieri de-ai mei și le-au zvârlit afară. Așa neomenie nu au făcut nici păgânii“ (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 634, 643–644).

Astfel s-a spulberat încă din toamna lui 1600 mormântul lui Aron vodă. Dar și cele două biserici ale mitropoliei de la Alba Iulia au fost demolate de imperiali între 1713 sau 1714 și 1716, locul lor fiind terasat în cadrul noilor fortificații ale orașului din secolul XVIII, pietre din ctitoria lui Mihai Viteazul fiind utilizate la o altă biserică ortodoxă, cea din Maieri, și la turnul acesteia, în mai multe etape, din 1714 până după 1743 (Gh. Anghel, *Biserica din Maieri și Mitropolia lui Mihai Viteazul din Alba Iulia*, în „SAI“, IX (1967), p. 225–234).

ȘTEFAN RĂZVAN

1595 între aprilie 26/mai 6 și mai 2/12¹–
p. august 22/septembrie 1².

† 1595 decembrie 4/14³.

□ Necunoscut.

- 1 O figură aparte între domnii Moldovei, care nu și-a indicat niciodată originea. E cunoscut mai mult sub numele turcesc de Răzvan (în turc. Rădvan, Râdvan, provenind din limba arabă, în care înseamnă „cel acceptat“), apelativ neobișnuit în onomastica românească, în care a intrat nu atât datorită lui, ci mai bine-zis personajului literar imaginat de B.P. Hasdeu în drama sa (*Răzvan Vodă* (1867), numită apoi *Răzvan și Vidra* (la ed. a III-a, 1869), mult jucată în secolul XIX, începând din 1867, dar reluată și în veacul XX, când pentru prima dată numele Răzvan, care nu era creștinesc și nici tradițional, s-a răspândit la români.

Până acum s-a crezut că Ștefan a fost numele său domnesc, luat, așa cum se obișnuia în astfel de cazuri, o dată cu ridicarea în scaun, mai ales că era un nume domnesc tradițional și de rezonanță în onomastica domnească a Moldovei. În realitate, menționăm acum că acesta era *numele său de botez* (un botez târziu, cum vom vedea, care era cunoscut înaintea ridicării în scaun. Astfel, la 6/16 august 1594, în actul prin care Aron vodă acceptă condițiile tratatului de alianță cu imperiului, al treilea între boierii martori apare „Ștefan Răzvan comandantul călăreților și pedestrașilor din țara noastră“ (*Stephani Rezwan Generalis equitum et peditum regni nostri*) (A. Veress, *Documente*, IV, p. 97). Cu o zi în urmă, la 5/15 august, „Stephanus Rezvan, Hathman“, cum semnează el însuși cu litere latine, dovedind o bună știință de carte, scrie din Iași consilierului imperial B. Pezzen despre trimiterea lui M. Tolnay, comandantul gărzii domnești, la împăratul Rudolf II (Hurmuzaki, XII, p. 7). De altfel, și ulterior, în referirile la vremea dinaintea domniei sale, e numit tot „Capitan general Stefano Risvan“ (A. Veress, *op. cit.*, p. 254).

Desigur, ulterior, ca domn, el și-a păstrat numele de Ștefan, care amintea chiar în acea vreme de Ștefan cel Mare („Ștefan vodă de odinioară, slava vitejească și numele căruia trăiește și acum și până va fi această lume“, cum

mărturisirea la 15/25 decembrie 1593 agentul imperial, căpitanul Valentin Prépostvári; *ibidem*, p. 49, 54) și era socotit, oricum, nume domnesc în Moldova. E adevărat că Ștefan era, deci, nume de botez primit înaintea ridicării în scaunul domnesc, numai că botezul său nu a fost la naștere, ci mult mai târziu, ca om matur, până atunci fiind cunoscut doar sub numele turcesc de Răzvan (care nu era o poreclă, cum a crezut cronicarul brașovean: „*Stephanus quidam, cognomenato Rasván*“ (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, Brașov, 1847, p. 121), de altfel mai mult folosit în relatările vremii decât cel dublu, Ștefan Răzvan. Ștefan, simplu, nu i s-a spus niciodată la vremea sa înaintea domniei. Doar el însuși și-a zis ca domn „*Io Ștefan voievod*“, fără a face niciodată vreo referire la tatăl său (*D.I.R.*, A, XVI-4, p. 120, 122-126, 130; Hurmuzaki, XII, p. 78), și, desigur, supușii l-au numit oficial în timpul scurtei sale stăpâniri „*domnu nostru Ștefan vodă*“ (Hurmuzaki, XII, p. 730).

Despre originea acestui interesant personaj, al cărui loc de naștere nu e cunoscut [„*obscuro loco natus*“, spune cronica brașoveană (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 121)], ne relatează însă chiar contemporanul și fostul său domn, Mihai Viteazul, care îl cunoștea bine, pentru că Răzvan provenea din Țara Românească. Într-o discuție cu trimisul polon Lubienicki, Mihai îi relatează acestuia, la 17/27 iulie 1595, că „*este un trădător care a mâncat pâinea mea, nu este țaran liber (nickmiec) de-al meu, ci legat de glie (zagrodnik), supus mie, dacă ai mai fi rămas câtva timp pe lângă mine, aș fi trimis după maică-sa la țară, ca să afle cine este. El mi-a furat 6 000 de zloți roșii, când l-am trimis la Țarigrad. Iar acum zice că-mi este frate*“. Deplângând scoaterea din domnie a lui Aron vodă, Mihai Viteazul arată că: „*imi este greu să mă încred în acest țigan (cziganinowý), voievod al Moldovei; mai întâi m-a trădat pe mine pe când mă slujea, după aceea l-a trădat pe Aron, domnul său, și s-a așezat în scaunul lui*“ (varianta polonă în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 102-103, 106-107; cea latină la Aurel Decei, în *Literatura română veche (1402-1467)*, II, București, 1919, p. 28, 30, unde se arată că Răzvan era „*de neam țigănesc*“).

Așadar, după Mihai Viteazul, Ștefan Răzvan era țigan, supus al său din Țara Românească, pe care l-a folosit într-o misiune la Constantinopol, cu care prilej i-a furat 6 000 de galbeni, o sumă însemnată la acea dată, se înțelege, fără a se mai întoarce în Țara Românească. Conform obiceiului românesc, chiar dacă numai unul din părinți era țigan, copilul moștenește obligatoriu această condiție, ceea ce explică absența căsătoriilor mixte până la dezrobirea țiganilor.

Originea țigănească a lui Răzvan e însă menționată, ceea ce nu s-a observat până acum, și în alte izvoare ale vremii. Chiar în anul 1595 de care a fost vorba, apărea lucrarea polonului Martin Broniowski, *Tartariae descriptio*, Köln, 1595, p. 17, după care Ștefan Răzvan era din neamul „*filistinilor sau țiganilor*“ (*Phylistini vel Cyngani*). Autorul acestei constatări, cuprinsă, de altfel, într-o

lucrare extrem de interesantă, deși puțin cunoscută, era probabil înrudit, dar nu trebuie confundat cu acel căpitan polon Broniowski ce pleca de la Suceava la regele Poloniei la începutul lui 1598, pentru care Ieremia Movilă cerea protecția cancelarului și hatmanului J. Zamoyski la 29 decembrie 1597/8 ianuarie 1598, în virtutea slujbelor acestuia pentru Republică și în calitate de „*căpitan al său*“ în Moldova (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 441-442), adică rotmistrul Cristofor Broniowski, care a jucat un rol însemnat în bătălia de la Areni, fatală lui Răzvan [*Kronika polska Marcina Bielskiego* (Cronica polonă a lui Martin Bielski), III, ed. J. Turowski, Sanok, 1896, p. 1 745-1 747; Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 219, 224). Iar în instrucțiunile marelui sol polon la Poartă, S. Golski (Goliski), din vara lui 1597, Răzvan era numit „*tâlhar țigan*“, care a pus mâna pe Moldova (Ilie Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 379, 382; idem, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „*RdI*“, XXVIII (1975), nr. 4, p. 533). De altfel, și cancelarul, mare hatman, Jan Zamoyski îl considera țigan. După continuatorul cronicii lui Joachim Bielski, în răspunsul dat unui sol al lui Sigismund Báthory, în prima jumătate a lui septembrie 1595, el ar fi spus, în legătură cu numirea lui Ieremia Movilă, că: „*nu poate principele și nici nimeni altul să condamne faptul că polonii voiesc să aibă o vecinătate cum au avut-o și mai demult cu moldovenii, decât una cu păgânii sau cu țiganii. Căci se spune că acest Răzvan era țigan*“ (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, p. 1 732. Cf. și P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 136). Categoria este însă mărturia lui Reinhold Heidenstein, secretarul regelui Poloniei, trecută până acum cu vederea, despre Răzvan, care avea „*mamă româncă*“ (*matre Valacha*), în timp ce tatăl era dintre cei „*care se numesc obișnuit țigani*“ (*quos Ciganos vulgo vocant*) (*Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Franffurt, 1672, p. 315).

Dacă mama era dintr-un sat muntean, cine era însă tatăl său? Mai întâi, pornind de la o scrisoare polonă din Liov, de la 11/21 mai 1595, conform căreia cazacii și comandantul gărzii ungurești l-au înlocuit pe Aron, urmând să aducă la domnie pe „*Ștefan, al lui Petru [loc rupt] fiul, din Piatra* (Kamienia) *împăratului creștin*“. N. Iorga considera că acesta era Petru Șchiopul (Hurmuzaki, XI, p. XCIV). Trei decenii mai târziu, Iorga credea că Răzvan trebuie să fi invocat o origine domnească, deși nu ni s-a păstrat de la el nici un act solemn, care să-i menționeze tatăl. Cum Miron Costin arată, *din auzite*, că împotriva lui Aron s-ar fi ridicat doi boieri: Ștefan Radul vornicul și Răzvan hatmanul, cel dintâi înlocuindu-l în scaun (cf. *Letopiseșul*, p. 43-44), altfel spus, făcând din Ștefan Răzvan două personaje, N. Iorga socotea de astă dată că tatăl acestuia ar fi fost unul din domnii sau pretendenții munteni cu numele de Radu (*I. Originea lui Ștefan Răzvan*, în „*AAR*“, M.S.I., S. III, t. XI, 1930,

p. 158, 160). Evident, ambele ipoteze nu au aici un temei, prima pleacă de la un simplu zvon, iar a doua de la o premisă falsă.

Cheia enigmei se află însă în altă parte. A scăpat atenției cercetătorilor perioadei o relatare din 2/12 ianuarie 1596 a bailului venețian de la Constantinopol, Marco Venier, către doge, din 2/12 ianuarie 1596, în care acesta scria despre sosirea la Poartă a doi ceauși trimiși de Hasan beilerbeiu Rumeliei cu știrea înfrângerii din decembrie 1595 a lui Răzvan de către Ieremia Movilă cu ajutor polon. Între cei 800 de prizonieri s-a aflat și Răzvan (despre a cărui execuție turcii încă nu aflaseră), care, *acum urmează știrea nouă*, „trebuia să fie adus aici (la Poartă — *n.a.*) pentru a primi pedeapsa de a se fi făcut creștin din turc cum a fost mai întâi“ (*che doveva esser condotto qui a ricevere il supplicio d'esserai fatto Christiano di Turco che era prima*) (Hurmuzaki, IV², p. 212).

Așadar, Răzvan fusese mahomedan, și se știe că trecerea la creștinism a unui credincios al lui Allah se pedepsea atunci cu moartea. Dar relatarea de mai sus nu e unica. A scăpat, de asemenea, atenției cercetătorilor perioadei și prețioasa mărturie din 1596 a noului sultan Mehmed III, care, într-o scrisoare către regele Poloniei, a cărui traducere a fost prezentată acestuia în iunie aprobând executarea de către Ieremia Movilă a lui Răzvan care „*a primit ceea ce merita*“, afirmă limpede că acesta „a fost spionul și renegatul nostru“ (*był szpiegem y renegatem naszym*) (Hurmuzaki, Supliment, II¹, p. 410, 412). Nu știm la ce angajament al lui Răzvan față de Poartă face referire sultanul, dar e clar că acesta îl acuza de a fi renegat credința în Allah! Se explică astfel atitudinea categoric antiotomană a lui Ștefan Răzvan din anii 1594–1595, „renegatul“ pentru care nu mai exista posibilitate de împăcare cu Poarta“.

Cum mama sa era dintr-un sat aservit din Țara Românească, rezultă că tatăl era „turc“, adică de credință islamică, altfel spus, țigan mahomedan, deoarece, în realitate, Mihai Viteazul nu precizează că mama sa ar fi fost țigancă, cum au interpretat fără temei toți istoricii de până acum ai perioadei. Este foarte posibil să fi fost unul dintre acei creditori de la sudul Dunării, care însă din vremea Mihneștilor băntuiau prin satele din Țara Românească, împrumutând bani cu camătă. Sigur nu era un țigan din spațiul românesc, pentru că atunci atât el cât și fiul său ar fi fost robi și ambii nu ar fi ajuns la pozițiile însemnate în raport cu sultanul, respectiv în Moldova. Se explică astfel numele turcesc Răzvan, neîntâlnit la români în acea vreme și nici după aceea, cunoașterea desigur a limbii turce, pentru care Mihai Viteazul l-a folosit pe Răzvan într-o misiune la Poartă, cum am văzut.

Numai că această misiune, nu a avut loc în timpul domniei lui Mihai, care începe efectiv în Țara Românească în octombrie 1593, cum, de asemenea, s-a crezut eronat până acum, ci în vremea când acesta a fost locțiitor al unchiului său Iane Cantacuzino în bănia Craiovei, înainte de toamna anului 1592. Cu cei

6 000 de galbeni furați lui Mihai cu această ocazie Răzvan nu s-a mai întors în Țara Românească, ci, ulterior, la Poartă, a intrat, desigur, în slujba lui Aron vodă, al cărui om de încredere a ajuns în scurt timp, și alături de care a venit în Moldova în toamna anului 1592. O însemnare în cadrul unei cronici brașovene menționează, fără alte deslușiri, că Răzvan a mai slujit în Moldova lui Petru Șchiopul în chip de curier, poate cu prilejul retragerii acestuia din domnie, spre Austria, în august 1591 (cf. *infra*), sau chiar mai devreme, fugind cu o seamă de bani turcești prin Țara Bârsei până la Codlea, „unde tezaurul a fost furat“ (Simon Massa, Marcus Fuchs, în *Quellen*, V, p. 278; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 121). Să fi fost tot un gen de „serviciu“ ca cel făcut peste puțin timp, în 1592, cum am văzut, lui Mihai Viteazul? Nu știm nici când s-a botezat, sub numele creștinesc Ștefan, desigur însă, după ce Mihai l-a trimis la Constantinopol, pentru că nu se putea duce aici în chip de renegat al credinței islamice. Foarte probabil, tot după botez s-a căsătorit cu o jupâneasă, numită, cum vom vedea mai jos, Maria sau Marica.

Cert este că Răzvan a luat parte alături de Aron vodă la lupta împotriva lui Petru Cazacul, și apare astfel cu prima dregătorie cunoscută, cea militară de agă, la 27 noiembrie/7 decembrie—2/12 decembrie 1592, când socotelile orașului Cluj înregistrează trecerea sa prin oraș în drum spre Sigismund Báthory (Ștefan Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 23), ca prim sol al lui Aron vodă. Principele transilvan confirmă în decembrie 1592 primirea solului, Răzvan aga, care îi aducea 10 000 de taleri „pentru mulțumirea oastei noastre“ care participase la înscăunarea lui Aron, și îl numește pe trimisul acestuia „boerul Măriei Tale“ și „omul Măriei Tale“ (A. Veress, *Documente*, III, p. 325–326).

Desigur, de acum datează legătura care se va dovedi tot mai strânsă între Răzvan și principele Transilvaniei, dar și cariera sa dregătorească alături de Aron vodă, care îl va duce curând până între frunțașii sfatului domnesc. Din 28 martie/7 aprilie 1594, după documentele interne păstrate, el apare în sfatul domnesc ca „portar de Suceava“ (*D.I.R.*, A, XII–4, p. 105, 106, 117; cf. și Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVI*, București, 1971, p. 342), „căpitan general“, zis și „hatman“ sau „general al călăreților și pedestrașilor“ din întreaga țară, ceea ce corespunde vechii dregătorii moldovene a portarului Sucevei (Hurmuzaki, XI, p. LXXXV), iar nu doar în calitate de comandant al gărzii domnești ungurești care era ardeleanul Mihail Tholnay (*ibidem*, XII, p. 7, 21, 41–42; A. Veress, *Documente*, IV, p. 97, 254), cum se afirmă eronat în istoriografia perioadei (începând chiar cu R. Heidenstein, secretarul regelui Poloniei, Hurmuzaki, XI, p. 204; N. Bălcescu, *Românii supt Mihai voevod Viteazul*, în *Opere*, III, București, 1986, p. 61; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, III, ed. a IV-a, p. 145; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu,

Istoria românilor, II, București, 1976, p. 315–316). După R. Heidenstein ar fi slujit în oastea de pedestrași a regelui Ștefan Báthory (*Rerum polonicarum*, p. 315).

Ștefan Răzvan participă activ în vara lui 1594 la tratativele lui Aron vodă cu imperialii pentru aderarea la Liga Creștină (Hurmuzaki, XII, p. 7; A. Veress, *op. cit.*, p. 95–97), și apoi din toamna aceleiași an și până în primăvara lui 1595, în calitate de comandant al armatei moldovene, care număra 14 000 de oameni, la campaniile antiotomane asupra Tighinei, Chilieii, Cetății Albe, Ismailului și nordului Dobrogei (Hurmuzaki, XII, p. 26; A. Veress, *Documente*, IV, p. 175–176, 190–191, 198–199, 204, 215; *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV – naceale XVIII v.*, I, Moscova, 1965, p. 203–205; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 107, 109–111, 113). Dar în același timp, de la începutul lui decembrie st.n. poartă și tratative directe cu Sigismund Báthory (Hurmuzaki, XII, p. 21; XV¹, p. 730), foarte probabil fără știrea lui Aron vodă (P.P. Panaiteșcu, *Mihai Viteazul*, p. 134).

În cele din urmă, mizând totul pe ajutorul principelui ardelean, Răzvan se alătură, dacă nu cumva chiar el îl inițiază, complotului pentru răsturnarea lui Aron vodă, din care mai făceau parte Mihail Tholnay, comandantul gărzii ungurești, și vistierul Calogheră, grec din Creta (A. Veress, *Documente*, IV, p. 254).

Venind cu lefegii unguri ardeleni de la asediul nereușit al Tighinei, după o luptă victorioasă cu o oaste turco-tătară, undeva în preajma cetății (24 aprilie/4 mai 1595), s-a îndreptat direct spre Iași, desigur știind de sosirea aici a trimisului lui Sigismund Báthory, Cristofor Kereszturi, cu misiunea de a lămuri poziția lui Aron vodă față de principele ardelean. În fața refuzului acestuia de a se supune lui Sigismund, Ștefan Răzvan l-a declarat trădător, arestându-l în noaptea de 25 aprilie/5 mai pe 26 aprilie/6 mai 1595, și a doua zi, cu fiare la mâini și picioare, l-a trimis în Transilvania, cu o escortă de 400 de unguri (Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii – cu documente inedite în anexă* –, București, 1938, p. 208–209; A. Veress, *Documente*, IV, p. 254. Cf. și *supra*).

Îndată, punându-l ca atare pe Sigismund Báthory în fața faptului împlinit, Ștefan Răzvan s-a proclamat domn la Iași, sub numele său de botez, Ștefan vodă. Faptul a avut loc în săptămâna dintre 26 aprilie/6 mai, data expedierii lui Aron în Transilvania, și 2/12 mai 1595, când se știa despre aceasta la Alba Iulia (A. Veress, *op. cit.*, p. 219, 254; *Lupta pentru unitate națională a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ș.a., București, 1981, p. 22–23, 179), două zile mai târziu scriind despre eveniment și Andrei Taranowski de la Camenița (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 208–210), foarte probabil chiar pe 26 aprilie/6 mai 1595, sau a doua zi.

Cântecul de jaluire asupra țării valahilor al preotului armean Hagop din Tokat, contemporan evenimentelor, însă scris mult mai târziu, din amintiri și

relatări, afirmă că Răzvan a luat domnia la 24 aprilie 1595: „s-a așezat în scaunul domnesc, // și a domnit asupra țării // în 24 al lui april. // De la Paște până la Sfânta Maria // a fost domnul națiunii valahe” (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre români. Aron vodă, Răzvan vodă și Eremia Movilă într-un poem al unui cronicar armean*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XX, 1939, p. 306), dată de regulă acceptată în istoriografia perioadei. Cum însă Hagop (1573–1680) trăiește în Polonia, din 1603 fiind parohul bisericii armenesti din Zamosc (*ibidem*, p. 298), el redă datele după stilul nou, deci Răzvan s-ar fi urcat pe tron la 14/24 aprilie 1595, ceea ce nu se încadrează în cronologia evenimentelor relatată îndată după petrecerea acestora, de Andrei Taranowski, aflat la Camenița tocmai pentru a le urmări, și nici în cea a raportului imperial din 2/12 mai 1595 de la Alba Iulia (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 23, 179). Dar chiar acceptând data de 24 aprilie pe stil vechi (4 mai pe stil nou), poate după amintiri sau informații vechi din Moldova, oricum data urcării în scaun a lui Răzvan nu se potrivește, dar în acest caz ar fi foarte apropiată de cea reală, rezultată din scrisoarea lui Taranowski și raportul imperial amintit.

Menționând că Răzvan a domnit de la Paști, Hagop din Tokat nu face decât să înregistreze relatări care circulau în Polonia în 1595. „După Paști” (în acest caz cel catolic, pe st.n. 26 martie, iar pe st.v. 20 aprilie 1595), la ordinul principelui Transilvaniei, Aron a fost „arestat de unguri” și trimis legat în Transilvania. Palatul i-a fost jefuit, iar boierii credincioși uciși, se relata din partea regelui Poloniei la Roma (Hurmuzaki, XII, p. 26).

Hagop care îl considera pe Răzvan „sfetnic” al lui Aron, arată că „era iubit de toți; // era capul călăreților” (H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 305), aceasta, firește, prin contrast cu Aron vodă cel socotit „Cumplit” de toate categoriile sociale pentru politica sa fiscală împovărătoare. Iar Nicolae căpitanul (pârcălabul) Hotinului, partizanul său, relata căpitanului de Camenița că a fost ales de întreg poporul (adică de diversele categorii de boieri) și de negustori, de partea lui fiind în interior aceștia, iar în exterior papa, împăratul creștin, țarul moscovit și principele Transilvaniei, nu însă și polonii (Claudio Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, în „Ephemeris Daco-Romana”, Roma, II (1924), p. 493; cf. și p. 471). La Alba Iulia era considerat un „boier de vază”, „care boier îi este foarte plăcut principelui și până acum i-a fost servitor vechi și credincios”, de aceea acesta, cu voia sfatului domnesc, l-a așezat în scaun și l-a și proclamat domn, înainte de 2/12 mai 1595 (*Lupta pentru unitate națională [...] Documente externe*, p. 23, 179).

Noul Ștefan voievod emite primul său document intern păstrat la 16/26 mai 1595 (*D.I.R.*, A, XVI–4, p. 120), dar Sigismund Báthory așteaptă în zadar încă la 2/12 mai „articolele acordate de acel voievod și ratificarea stărilor” (prin care Ștefan Răzvan accepta condițiile principelui), după care ar fi urmat

jurământul de credință și redactarea tratatului definitiv (*Lupta pentru unitate națională* [...] *Documente externe*, loc. cit.).

Încă de la 28 aprilie/8 aprilie 1595, Sigismund Báthory se intitula „din mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, Moldovei, Valahiei Transalpine, al Sfântului Imperiu roman...” (A. Veress, *Documente*, IV, p. 216), lui Ștefan Răzvan fiindu-i destinată în fapt, în concepția sa, încă dinainte de 21 martie/10 aprilie 1595, funcția de „guvernator” (Hurmuzaki, XII, p. 41; *Călători străini*, III, p. 475) sau „locțiitor” al său în Moldova, principele răspândind chiar vestea falsă, care ajunsese însă până la Constantinopol, că împăratul Rudolf II i-ar fi încredințat Moldova și Țara Românească (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 116, 118).

Ștefan Răzvan, care și-a luat însă în serios rolul de domn pe care îl uzurpase în împrejurări neobișnuite (în fond, dacă fuseseră voievozi oameni fără nici o legătură cu neamul domnesc al Bogdăneștilor, precum grecul Despot, boiernașul Ștefan Tomșa I, frații armeni ai lui Ion vodă cel Viteaz, Ioan (Garabet—Nicoară) și Alexandru Potcoavă, munteanul Petru Șchiopul, ca să nu mai vorbim de cei de origine mai puțin cunoscută, ca însuși Aron, de ce nu ar fi și un țigan „turc” creștinat?), emite documente interne păstrate (porunci domnești) între 16/26 mai și 12/22 iulie 1595 (*D.I.R.*, A, XVI-4, p. 120, 122-126). Față de Sigismund Báthory nu lasă lucrurile doar la voia acestuia, ci negociază. Îndată după ridicarea în scaun, trimite la principe pe ceilalți doi complotiști, oamenii săi de încredere, Mihail Tolnay și Caloghera vistierul, pentru a perfectă condițiile „patronajului” (*Patronati*) principelui și ale confirmării sale (A. Veress, *Documente*, IV, p. 254). Omul e însă prudent, astfel că, pe ascuns, desigur, scrie și sultanului despre cazaci și intențiile lor asupra Moldovei, iar intransigentul Mehmed III chiar îi răspunde, confirmându-i primirea scrisorii (Mihail Guboglu, *Mihai Viteazul în documente turcești*, în „RA”, LII (1975), nr. 2, p. 155).

Numai că steagul de investitură îl va primi nu de la sultan, ci, după modelul celui acordat de acesta, de la ... Sigismund Báthory! În urma negocierilor cu oamenii săi, N. Tolnay și grecul Caloghera, în schimbul jurământului de credință, principele îi pregătește lui Răzvan, înainte de 11/21 mai 1595, diploma „patente di Vaivoda” steagul și buzduganul de investitură, promițându-i un ajutor de 10 000 de scuzi pe an, leafa pentru 200 de călăreți, dreptul de a avea un vistier al său, deci de a strânge venituri interne, însă oprindu-l de a da pedepse capitale și a confisca averile celor condamnați (Hurmuzaki, XII, p. 50; A. Veress, *Documente*, IV, p. 223).

Tratatul (convenția) între reprezentanții lui Ștefan Răzvan și Sigismund Báthory s-a încheiat însă la 24 mai/3 iunie 1595 la Alba Iulia. Prin acesta Răzvan era socotit „locotenent”, adică cel care ține locul, vasal al principelui, dările se fixau de către dieta transilvană, voievodul primea o sumă fixată de

Sigismund, nu putea condamna vreun boier sau încheia tratate externe fără aprobarea acestuia. Principele doar avea dreptul de a numi căpitani în cetățile și castelele Moldovei, iar clerul de aici nu avea nici un drept asupra credincioșilor ortodocși din Transilvania (Hurmuzaki, III¹, p. 477-480).

Așadar, situația lui Ștefan Răzvan și a Moldovei era încă mai scăzută în raport cu Sigismund Báthory, decât cea a lui Mihai Viteazul și a Țării Românești, fixată prin tratatul din 10/20 mai 1595 (*ibidem*, p. 209-213; 472-476). Răzvan, ca și Mihai, de altfel, nu putea nădăjdui decât la sprijinul militar al lui Sigismund Báthory, care foarte curând se va dovedi iluzoriu. Oricum, un partizan al lui Răzvan putea scrie acum sașilor bistrițeni, în legătură cu înțelegerea dintre „craiul” Sigismund și „domnu nostru Ștefan vodă”, că trecătorile dintre Transilvania și Moldova nu mai trebuie oprite, căci „iaste o țară ca alaltă” (Hurmuzaki, XV¹, p. 730). Dar cu ce preț! Cel puțin în Moldova Sigismund Báthory era aproape de a-și impune țelul, a cărui recunoaștere o cerea împăratului Rudolf II, spre a fi „domn desăvârșit” și a face aici ce dorește (Hurmuzaki, XII, p. 53). Încă de la 15/25 mai 1595 se raporta marelui duce de Toscana, din Alba Iulia, că principele „s-a făcut stăpânul absolut al acelei provincii, și a creat un voievod [...] și acel voievod poate fi înlăturat la bunul său plac, neavând nici o autoritate asupra morții supușilor, nedispunând de bunuri, totul depinzând de el” (principe); noul voievod având o „atât de puțină autoritate, cum nu ar mai putea avea altcineva”, totuși acceptând chiar în aceste condiții, neobișnuite pentru un observator străin, „steagul și buzduganul” de investitură pe care urma să i le trimită principele (A. Veress, *Documente*, IV, p. 223).

Și pentru cronicarul brașovean Răzvan nu era altceva decât un boier de frunte ajuns „guvernator suprem” al Moldovei (*Quellen*, V, p. 278), iar pentru Edward Barton, reprezentantul englez la Poartă, „locotenentul [...] principelui Transilvaniei” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 108, 110).

O săptămână după încheierea tratatului de la Alba Iulia, la 31 mai/10 iunie 1597, Sigismund Báthory semna instrucțiunile către consilierul său Gaspar Kornis, căpitanul de Hust, care pleca în Moldova, unde se aflau deja 4 000 de soldați ai săi unguri, sub conducerea căpitanului de Sebeș, G. Borbély (Hurmuzaki, XII, p. 50; A. Veress, *op. cit.*, p. 235, 238), în afara celor din garda domnească, pentru a impune efectiv condițiile stăpânirii sale, așa cum nu a putut face în Țara Românească. În fața sfatului domnesc și a ofițerilor unguri din gardă, trimisul principelui trebuia să-i dea lui Ștefan Răzvan diploma de investire în domnie, steagul, bastonul și sabia, după depunerea jurământului de credință, în forma stabilită de principe, cerându-le tuturor să-l asculte „ceea ce le va porunci din voința noastră”. Jurământul trebuia apoi depus de toți boierii și slujbașii domnești. După care Gaspar Kornis urma să aleagă un sfat de 12 boieri pentru a conduce alături de voievod, punându-i încă o dată să jure

credință principelui, în scris, sub semnătură și pecete. Ba încă în jurământul slujbașilor domnești de toate gradele, aceștia trebuia „să nu se numească slujbașii voievodului ci slujbașii Maiestății Sale domnului nostru”, Sigismund Báthory. În sfârșit, veniturile țării trebuiau atent reglementate pentru a plăti și a întreține lefegii unguri conduși de Andrei Barcsai (A. Veress, *op. cit.*, p. 232–238). Așadar, o „dominație” (*dominio*) și o „stăpânire aproape absolută” (*l'imperio cosi assoluto*), la care Sigismund a fost împins de „lingușirile curtenilor”, și care au făcut ca moldovenii și muntenii, cărora li se promisese condiții mai puțin riguroase, să fie „foarte dezgustați de principe”, cum relatea la curtea imperială de la Praga G. de Marini Poli, întors de la Alba Iulia, înainte de 29 iulie/8 august 1595 (A. Veress, *Documente*, IV, p. 249–250).

În iulie 1595, un raport francezesc din Berna menționa că principele Transilvaniei a bătut medalii cu inscripția latină, care în traducere franceză suna astfel: „*Sigismond Serenissime prince de Transylvanie, Valaquie et Moldavie*” (Hurmuzaki, XII, p. 47), iar legenda portretelor sale gravate în 1595 îl numea de asemenea: „*Serenissimus Sigismundus Transilvaniae, Valachiae et Moldaviae princeps*” (A. Sacerdoțeanu, Emil Vîrtosu, *Unirea românilor 1599–1859–1918*), București, 1938, pl. XXXIV).

Acesta era, deci, planul înfăptuirii „*Daciei ungurești*”, la care se referea și N. Iorga în 1919 (*Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, anexă la *Istoria lui Mihai Viteazul*, II, București, 1935, p. 175), plan reluat ulterior și de Gabriel Báthory sau Gabriel Bethlen (cf. Köpeczi Béla, *Hungariától Daciáig (Dacia a 15–17. századi magyar történeti és politikai gondolkozásban)* [Dacia din Ungaria (Dacia în secolele 15–17 în istoria și gândirea politică maghiară)], în „*Europa Balcanica-Danubiana-Carpatica*”, 2A, Annales, Cultura, Historia, Philologia, Budapesta, 1995, p. 34–67), „plan dacic” care însă nu i-a aparținut lui Mihai Viteazul, cum cred eronat mulți istorici români.

De altfel, cum vom vedea mai jos, pe steagul de investitură acordat de Sigismund Báthory lui Ștefan Răzvan capturat de poloni în bătălia de la Areni, figura semnificativ inscripția: „*Sigismundus Rex Ungariae*”.

Înfeudarea Moldovei față de Sigismund Báthory era totală, și nu era un Mihai Viteazul ca în Țara Românească, să o scuture! Oricum, această situația nu putea dura multă vreme.

- 2 Îndepărtarea din domnie a lui Ștefan Răzvan s-a datorat cancelarului și marelui hatman polon Jan Zamoyski. Acesta nu putea accepta intrarea Moldovei sub stăpânirea lui Sigismund Báthory, și prin el și intermediul Ligii Creștine, sub dominația Casei de Austria, care încă mai ridica pretenții la coroana polonă. Ca reprezentant al intereselor și „libertăților” nobilimii polone mici și mijlocii, Zamoyski era un inamic declarat al Habsburgilor și al celor care colaborau cu

aceștia în lupta antiotomană, fie ei Sigismund Báthory, Mihai Viteazul sau Ștefan Răzvan (P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 132–135; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 153–156). El nu putea accepta dispariția „statului tampon” al Moldovei și chiar al celorlalte două Țări Românești, care protejau Uniunea polono-lituană de turci, fiind de părere că apărarea țării sale de otomani trebuie să se facă la Dunăre. Nu-i agrea pe turci, dar prefera menținerea de relații pașnice cu aceștia, prin intermediul unui domn al Moldovei supus atât Coroanei polone cât și Imperiului otoman, cum se statornicise în vremea lui Sigismund II August și Suleiman Magnificul, evitând contactul direct cu stăpânirile Porții (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 154–155). Or, tocmai acum, prin intrarea în Liga Creștină și participarea lui Aron și a lui Ștefan Răzvan la luptele acesteia, Moldova era vizată pentru transformarea în „pașalâc”. Deja Ahmed beiu de Tighina și Chilia, fiul unei surori a hanului Gazi Ghirai (Hurmuzaki, XI, p. 294), era destinat să primească „*steagul Țării Moldovei*”, în calitate de beilerbei al acesteia, și unchiul său, hanul Crimeei, s-a pus în mișcare ca să-l așeze în scaun (A. Veress, *Documente*, IV, p. 274; Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 528), fiind mai puțin interesat în ajutorarea lui Sinan pașa în Țara Românească.

În aceste condiții, de comun acord cu regele Sigismund III Vasa, cu seimul general polon și cu dietinele (*sejmki*) provinciale din Lituania, care au aprobat contribuția pentru mobilizarea oștii (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 346–347; Ilie Corfus, *Mihai Viteazul*, p. 16–18, 212–213), J. Zamoyski și-a pus în aplicare planul său, expus regelui ultima dată la 14/24 iunie 1595, de a opri expediția hanului crâmblean în Moldova, unde trebuia instalat în grabă un voievod vasal Poloniei, luând-o înaintea turcilor, ajutând în acest fel, chipurile, și Creștinătatea (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 215–216). De altfel, și ulterior, la începutul lui 1596, în senat (sfatul regelui) Zamoyski a justificat expediția sa în Moldova prin necesitatea, atât pentru Polonia cât și pentru Liga Creștină, opririi tătarilor. Regele însuși i-a cerut să nu cumva să se unească cu Răzvan, care avea și el cu totul peste 15 000 de oameni, pentru că acesta e răzvrătit împotriva Porții, și astfel s-ar călca pacea cu aceasta (Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 530).

Zadarnic scrie Ștefan Răzvan regelui Poloniei, declarându-i credință (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre români*, p. 307), acesta îl învinuiește de tot felul de rele, justificând față de Rudolf II, la 18/28 iunie 1595, acțiunea polonă gata să înceapă în Moldova (Hurmuzaki, XII, p. 74–75). Nici sprijinitorul său, Sigismund Báthory, nu a fost menajat. Polonii au protestat când, după îndepărtarea lui Aron vodă, acesta și-a luat titlul de „*domn și stăpânitor al Moldovei și Țării Românești*” (Claudio Isopescu, *Alcuni documente inedite...*, în „*Ephemeris Daco-Romana*”, II, p. 493), stârnind la

vremea aceea, se spunea, „invidia“ regelui Poloniei (A. Veress, *Documente*, IV, p. 224).

Nici scrisorile și soliile repetate cu cereri de ajutor împotriva tătarilor adresate de Ștefan Răzvan lui J. Zamoyski în iulie-august 1595 nu s-au bucurat de vreun răspuns (A. Veress, *op. cit.*, p. 246–247; Claudio Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, în „Diplomatarium italicum“, Roma, I (1925), p. 390–391, 393, 401–402; Hurmuzaki, XII, p. 98, nota 3; Ilie Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595*, în „RA“, XXXII (1970), nr. 2, p. 529, 536–537, idem, *Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii în lumina unor noi surse polone*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 153), iar după continuatorul cronicii lui Joachim Bielski, răspunsurile marelui hatman ar fi fost mereu negative, la cererile sale de ajutor Răzvan fiind sfătuit să nu se apuce de luptă cu turcii, pentru ca nici țara sa „să n-o piardă și apoi nici pereții la a noastră să nu-i aprindă“, cerându-i-se „să se retragă la timp cu ungurii săi în Ardeal“ (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1726–1730). La 16/26 august 1595, oastea marelui hatman a ajuns la Uście, pe malul nordic al Nistrului, moșia pe care era găzduită familia Movileștilor. În dimineața următoare a trecut fluviul în Moldova, poposind la Vorniceni. A înaintat în zilele următoare pe la Cosăuți, Tețcani, Racovăț, Tabăra pe Prut (19/29 august–23 august/2 septembrie 1595), poposind la 25 august/4 septembrie pe moșia urmașilor lui Ion Moțoc, unde Jan Zamoyski a numit domn al Moldovei pe Ieremia Movilă, fost mare vornic, care plecase în Polonia cu frații și întreaga sa familie împreună cu Petru Șchiopul în 1591, unde în 1593 primise indigenatul, devenind nobil polon. A doua zi, oastea polonă poposi lângă Iași, pe Jijia, iar la 27 august/6 septembrie 1595 Ieremia Movilă și-a făcut intrarea solemnă în reședința domnească, distrusă de cazaci în vremea lui Aron vodă (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 529, 537).

Ștefan Răzvan s-a aflat la Iași cel puțin până la 15/25 iulie (Hurmuzaki, XII, p. 78)—16/26 iulie 1595, când îl anunță pe J. Zamoyski că, primind scrisori cu cereri de ajutor de la Mihai Viteazul, și aflând că principele Sigismund Báthory va porni în persoană împotriva turcilor în Țara Românească, va face și el același lucru (A. Veress, *Documente*, IV, p. 246–247; Claudio Isopescu, *op. cit.*, p. 393). Apucase până la acea dată să bată o mică monedă, un gros, după model polonez, cu inscripții cu litere latine, având pe avers chipul său, de altfel, singurul cunoscut, cu coroană regală, iar pe revers, în afara inscripției, un cap de bour între două roze, în registrul superior, iar în cel inferior, într-un scut triunghiular, cu mențiunea anului 1595 la partea superioară, herbul polon Ostoja: o spadă între două semilune adosate (pentru acesta cf. Stanisław Hrabia Mieroszowski, *Kilka słów o heraldyce polskiej* (Câteva cuvinte despre heraldica poloneză), Cracovia, 1887, tabelul 8, fig. 13). Care este rațiunea prezenței insolite a acestui herb pe moneda lui

Ștefan Răzvan, ce relații au existat între acesta și clanul Ostoja, nu se știe, însă o legătură trebuie să fi existat (am semnalat mai demult prezența herbului Ostoja pe moneda lui Ștefan Răzvan de la 1595, Constantin Rezachevici, *Indigenatul polon — o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu*, în „AG“, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 213).

La 17/27 august 1595, când armata lui J. Zamoyski trecea Nistrul, intrând în Moldova, Sigismund Báthory pleca în campania de la Alba Iulia spre Țara Românească, unde după această dată trebuia să sosească și Ștefan Răzvan (A. Veress, *op. cit.*, p. 268–269, 271–272). Între timp, după 16/26 iulie 1595, domnul Moldovei a părăsit Iașul, stabilindu-și tabăra pentru concentrarea oștii în apropiere, lângă apa Jijiei. Aici a primit noi cereri de ajutor de la Mihai Viteazul și Albert Király, comandantul trupelor ardelene din Țara Românească, după trecerea Dunării de către oastea lui Sinan pașa (24 iulie/3 august—26 iulie/5 august), neîndrăznind însă să pornească spre Țara Românească înainte de a obține permisiunea scrisă a lui Sigismund Báthory (Hurmuzaki, XII, p. 96–97, relatare a unui informator ardelean din tabăra lui Răzvan, care trebuie datată înainte de 17/27 august 1595, deoarece oastea lui J. Zamoyski e arătată încă la nord de Nistru). Astfel că Mihai Viteazul a obținut biruința de la Călugăreni (13/23 august 1595) fără ajutorul lui Ștefan Răzvan și a suzeranului său Sigismund Báthory, trebuind însă ulterior să se retragă spre Rucăr, în așteptarea acestora, punându-și tabăra lângă Stoenesti, la sud de Rucăr, lângă Cetatea lui Negru Vodă de pe valea Dâmboviței.

În aceste condiții, cu sau fără aprobarea lui Sigismund Báthory, cu trei zile înainte de proclamarea lui Ieremia Movilă ca domn al Moldovei, la 25 august/4 septembrie 1595 (Ilie Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova*, p. 529, 537), așadar, la 22 august/1 septembrie, când oastea polonă ajunsese la Ștefănești pe Prut (*ibidem*), Ștefan Răzvan a părăsit tabăra de pe Jijia, cu 16 000 de călăreți și pedestrași (și alte relatări confirmă că Răzvan ar fi avut atunci 14 000 de călăreți moldoveni și 2 000 de pedestrași unguri, A. Veress, *Documente*, IV, p. 276, 284), pentru a nu ajunge la o confruntare cu J. Zamoyski, care, la 26 august/5 septembrie a sosit și el pe Jijia, lângă Iași (Ilie Corfus, *loc. cit.*). La aflarea veștii despre proclamarea ca domn a lui Ieremia Movilă, cea mai mare parte din însoțitorii l-au părăsit pe Ștefan Răzvan, înapoiindu-se pentru a trece de partea noului domn, după cum relata la 2/12 septembrie 1595, din tabăra ardeleană de la Brașov, Alfonso Visconti (*Călători străini*, III, p. 478; cf. și Hurmuzaki, XII, p. 103). Astfel că Răzvan, trecând pe la Trotuș, a ajuns în tabăra brașoveană a principelui doar cu un număr mic de lăncieri. Și cronicarul armean din Camenița știe că, auzind despre intrarea lui J. Zamoyski în Moldova, Răzvan „a fugit repede în Ungaria“ (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XVII, 1936, p. 281). Abia la 2/12 septembrie 1595, când

Zamoyski a aflat știri sigure despre domnul fugar, din tabăra polonă instalată la Țuțora pe Prut a fost trimis în urmărire a lui Răzvan Jan Galski cu 500 de călăreți (Ilie Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova*, p. 530, 538), polonii aflând între timp că Răzvan ar fi avut circa 1 000 de pedestrași unguri, 300 de husari de același neam și 50 de cazaci poloni, cu care se ascundea în pădurile de sub munte, în așteptarea unui ajutor de la Sigismund Báthory. Aflând însă despre trimiterea lui Galski cu 200 de husari poloni și 300 de cazaci „cu câte doi cai” (pentru deplasare rapidă), Ștefan Răzvan a trecut munții în Transilvania (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 732–1 733). Folosind izvoare ardelenice, Nicolae Costin notează că Răzvan a intrat în Transilvania „pre la săcui cu 2300 de pedestrime și 800 de călărime și cu 22 de puști și s-au tăbărit la cetatea Terhvara (Töröcsvár = Cetatea Turcului, Bran – n.a.) între munți...” (*Letopiseșul*, p. 582).

Așadar, fostul domn a părăsit Moldova câteva zile după 2/12 septembrie 1595.

Deși Ștefan Răzvan a continuat să fie socotit de către aliații săi în lupta antiotomană, Mihai Viteazul și Sigismund Báthory, domn al Moldovei până la moarte, la începutul lui decembrie 1595, Moldova având timp de trei luni doi domni, unul în țară și celălalt aflat în campania antiotomană din Țara Românească, practic domnia sa a luat sfârșit îndată după plecarea din tabăra de lângă Iași, la 22 august/1 septembrie 1595, o dată cu proclamarea, urmată peste două zile de ungerea noului domn, Ieremia Movilă, în biserica curții domnești de la Iași, la 27 august/6 septembrie 1595 (Ilie Corfus, *loc. cit.*). Astfel se explică de ce, contemporan evenimentelor, preotul armean Hagop din Tokat relatează, mai târziu, că domnia lui Ștefan vodă a durat până la „Sfânta Maria”, adică până la 8 septembrie st.n. 1595 (H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre români*, p. 306), datând evenimentul, după obiceiul vremii, prin sărbătoarea religioasă cea mai apropiată.

Că este vorba de o părăsire a domniei o dovedește și faptul că, o dată cu plecarea din tabăra de lângă Iași, Răzvan și-a trimis și soția, doamna Măriuca, „cu odoarele” sale (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, p. 1 730; Reinhold Heindenstein, în Hurmuzaki, XI, p. 295), la adăpost în Transilvania, aceasta trecând pe la 24 august/3 septembrie 1595 prin Sighișoara (Hurmuzaki, XII, p. 27). De altfel, izvoarele contemporane vorbesc la unison despre fuga lui Ștefan Răzvan înaintea oștii lui J. Zamoyski (*ibidem*, p. 103; Mihai Viteazul în conștiința europeană, V, p. 123–124; H. Dj. Siruni, *loc. cit.*; Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 530), deși Sigismund Báthory a negat cu tărie aceasta (A. Veress, *Documente*, IV, p. 276, 280). S-a vorbit chiar de o urmărire a sa și a celor 1 300 de oameni ai săi la trecerea munților în Transilvania (P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 137).

Ștefan Răzvan lăsase în loc pe „guvernatorul” și generalul Gaspar Kornis, trimis, cum am văzut, de Sigismund Báthory, despre care însă acesta aflase înainte de 12/22 septembrie 1595 că fusese părăsit de moldoveni (A. Veress, *op. cit.*, p. 274–276, 278), și desigur s-a retras în Ardeal.

Împreună cu Sigismund Báthory, Răzvan a intrat în Țara Românească la începutul lui octombrie 1595 (*ibidem*, p. 289), cei 1 500 de lăncieri conduși de el alcătuind întotdeauna în marș centrul armatei creștine, a cărei avangardă era condusă de Mihai Viteazul, iar ariergarda de Sigismund Báthory (*Călători străini*, III, p. 546, 582, alte efective sub conducerea lui Răzvan, p. 621). Participă la eliberarea Târgoviștei, la 6/16 – 7/17 octombrie 1595 (*ibidem*, p. 587; A. Veress, *op. cit.*, p. 290–291. Cf. și Radu Gioglovan, *Itinerarul expediției aliaților conduși de Mihai Viteazul în octombrie 1595 de la Bran până la Giurgiu*, în „Bibliotheca Valachica”, Târgoviște, VII (1975), p. 43–47; Ion Emil Emandi, *Participarea lui Ștefan Răzvan la luptele din anul 1595 purtate de Mihai Viteazul contra turcilor*, în „MN”, 1978, p. 113–117). Trece prin București, de unde la 12/22 octombrie 1595, intitulându-se „din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei”, cere credinciosului său Cârstea vornicul „care este de strajă la margine” spre turci, dar și altor boieri ai săi, cărora le scrie atunci, „să nu fugi nicăeri, nici să te alipești polonilor și cazacilor, căci știi bine că polonii nu ne vor putea ține piept, ci dă-i la dracul”! La momentul potrivit, când va veni împreună cu „Craiul”, îi cere să-i iasă înainte, „pentru că nu ați fost câștigați de acei tâlhari de leși, și oricum, se înțelege, dispune de forțe importante, de vreme ce nu i s-a putut împotrivi puterea cea mare a sultanului (P.P. Panaitescu, *Documente*, p. 16–17. Altă scrisoare adresată boierilor aflați cu Cârstea vornicul la hotare, sub data „2 octombrie, București”, în *D.I.R.*, A, XVI–4, p. 130. De fapt, data pe st.v. era 12 octombrie, cf. și Hurmuzaki, XII, p. 214, nota 1).

Într-adevăr, Ștefan Răzvan ia parte apoi la luptele antiotomane de la Dunăre și Giurgiu, începând de la 17/27 octombrie 1595, fiind numit de un participant toscan chiar „domnul Moldovei care conduce armata”, poate pentru că în marș conducea centrul armatei creștine (*Călători străini*, III, p. 592).

- 3 Pregătirea mai întâi diplomatică a campaniei pentru redobândirea scaunului Moldovei, care s-a sfârșit însă cu moartea lui Ștefan Răzvan, a început îndată după părăsirea Moldovei de către acesta. La 8/18 septembrie 1595, Sigismund Báthory și agentul italian Simon Genga au pornit o violentă campanie diplomatică împotriva acțiunii lui J. Zamoyski, adresându-se membrilor Ligii Creștine: la Roma, Mantua, Toscana, Praga, Madrid etc. (A. Veress, *Documente*, IV, p. 274–282, 283–285; P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 139), stărnind mai ales la Roma un puternic curent împotriva cancelarului, mare hatman (Hurmuzaki, XII, p. 162–165; A. Veress, *op. cit.*, p. 288).

Întors la Brașov din campania din Țara Românească împotriva lui Sinan pașa, Sigismund Báthory ar fi vrut să treacă el însuși în Moldova, de unde J. Zamoyski se retrăsese, pentru a reinstaura pe Ștefan Răzvan. Dar la 5/15 noiembrie 1595 consiliul de război a hotărât că va trimite doar 2 000 de călăreți „împreună cu principele făcut de el”, care ar fi avut și el 2 000 de oameni (Călători străini, III, p. 573). La 12/22 noiembrie, din tabăra de la Brașov, Răzvan a expediat scrisori către cei pe care îi considera credincioșii săi din Moldova, anunțându-și apropiata sosire (*ibidem*, p. 400). În sfârșit, „dieta” (de fapt consiliul lărgit) de la Brașov, din 16/26 noiembrie 1595 a hotărât trimiterea lui Ștefan Răzvan în Moldova cu cei 1 000 de pedestrași și 600 de lăncieri ai săi și trupe ardelene, între care se afla și căpitanul Albert Király, în total 5 000 de oșteni, pentru a-l alunga pe Ieremia Movilă (*ibidem*, p. 554). Efective exagerate, 6 000 de unguri și 2 000 de moldoveni în Hurmuzaki, XI, p. 304). Firește, Sigismund Báthory, întâmpinat în drumul de la Brașov la Alba Iulia „nu ca un domn și stăpân”, ci ca un „Cezar triumfător” (A. Veress, *Documente*, IV, p. 310), nu avea nici un interes să se aventureze într-o nouă campanie în Moldova, care, după retragerea lui J. Zamoyski, nici nu părea prea dificilă. Pentru el era vorba de o „recuperare a acelei provincii”, de unde, după acordul dintre poloni și turci, aștepta o amenințare pentru hotarele Transilvaniei (*ibidem*, p. 318).

Drept urmare, la 17/27 noiembrie 1595, Ștefan Răzvan a pornit de la Brașov spre Moldova [Călători străini, III, p. 459. Data pe stil nou (!), după vreo relatare externă, a plecării lui Ștefan Răzvan în campanie apare și în cronica munteană: „la noemvrie 27 deni, leatul 7105” (1596!) (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 64)], fără Sigismund Báthory, dar în fruntea celor 5 000 de oșteni amintiți, siguri pe ei și încărcăți de trofee cu care se întorceau din campania victorioasă împotriva lui Sinan pașa din Țara Românească (cf. și A. Veress, *op. cit.*, p. 314). Cu aceștia a trecut munții pe la Oituz, la 19/29 noiembrie (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai voevod Viteazul*, ed. cit., p. 147), poposind în Moldova la 23 noiembrie/3 decembrie 1595. Îl însoțeau și o seamă de boiernași moldoveni, precum un anume Costiul, care ulterior a pierdut o parte din satul Boțești, care „fusesse luată de către Eremia Moghilă voevod pentru hiclenie, când a venit Costiul cu Răzvan voevod asupra țării noastre” (*D.I.R.*, A, XVI-4, p. 148; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, Iași, 1908, p. 122, 128).

Continuatorul anonim al cronicii lui Joachim Bielski afirmă, ceea ce nu s-a știut până acum, că în aducerea lui Ștefan Răzvan în Moldova, în toamna lui 1595, un anumit rol a jucat și grecul Nichifor Parasios, zis și Dascălul. Acesta, trimis de Sinan pașa, dar prezentându-se și ca sol al patriarhului Constantinopolului, a sosit în tabăra de la Țuțora a hatmanului J. Zamoyski, la 15/25 octombrie 1595, după numirea ca domn a lui Ieremia Movilă (Ilie Corfus,

Jurnalul expediției polone din Moldova din 1595, în „RA”, XXXII (1970), nr. 2, p. 535, 545; Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 360–365; N. Iorga, *Nichifor Dascălul exarh patriarhal și legăturile lui cu țările române (1580–1599)*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXVII, 1905, p. 188). A urmat acțiunea sa în favoarea lui Ștefan Răzvan, care a dus la arestarea lui și închiderea la Hotin, de unde însă a fugit în Rusia Roșie. În sinodul din Brześć, la 6 octombrie st.n. 1596, Nichifor a fost acuzat de trimișii regelui Poloniei „că l-a adus pe Răzvan în Moldova și că s-a înțeles cu dușmanii noștri” (ai polonilor). În seimul de la Varșovia din martie 1597, Ostrogski, voievodul Kievului, a fost pus în imposibilitate de a-l mai apăra, și Nichifor, acuzat pe baza unor scrisori capturate în Moldova, a fost arestat și închis la Varșovia și apoi la Malbork (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 771, 1 773, 1 781), unde ulterior a fost ucis.

Îndată, Stanisław Chański, comandantul trupelor polone lăsate de J. Zamoyski în Moldova pentru apărarea lui Ieremia Movilă, a trimis o trupă de câteva zeci de călăreți pentru a stabili contactul cu inamicul, a obține știri despre acesta și a-l hărțui. Comandantul acesteia, Tworzyjanski, și-a îndeplinit cu succes misiunea, întârziind totodată înaintarea inamicului și după continuatorul lui Joachim Bielski: „întâlnindu-se în luptă cu Răzvan însuși, care urla și striga împotriva hatmanului nostru (J. Zamoyski — n.a.) și a polonilor, trimițându-i în Podolia la găște, la găini și vite sterpe” (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 745). Între timp, alte unități („roate”) polone, venind de la Camenița și din interiorul Podoliei, treceau Nistrul, îndreptându-se spre Suceava, reședința lui Ieremia Movilă.

La 1/11 decembrie 1595, S. Chański a stabilit cu Ieremia, la Suceava, planul de luptă, seara întorcându-se Tworzyjanski lângă cetatea de scaun, cu ultimele știri despre oastea lui Răzvan, care venea pe urmele sale. În cursul nopții de 1/11 spre 2/12 decembrie a avut loc sfatul de război al polonilor, a căror oaste era doar cu puțin mai mică, se pare, decât cea a lui Răzvan (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, p. 1 745–1 746), ținând seama că avea alături și pe moldovenii lui Ieremia Movilă (P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 139).

În dimineața zilei de marți 2/12 decembrie 1595 a apărut lângă Suceava oastea lui Ștefan Răzvan, iar Ieremia Movilă și S. Chański au ieșit din cetate pentru a nu fi asediați aici, hărțuind întreaga zi oastea transilvană, aflată la o milă și jumătate de reședința domnească. Între timp a sosit ultima întărire a polonilor, polcul (regimentul) de lăncieri al starostelui Cameniței, Jan Potocki, care împreună cu pedestriimea, arcehubuzieri și cazaci au fost ascunși într-o vale la flancul drept; aceștia vor realiza surpriza și vor aduce victoria a doua zi.

Bătălia hotărâtoare a avut loc la 3/13 decembrie 1595, după chiar mărturia comandantului polon S. Chański [Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, p. 218, 222. Pentru data luptei cf. și Dimitrie Dan, *Das landtäflische Gute „Tatarasch und Areni” und betreffenden Urkunden und Schriften Chronologisch*

zusammengestellt von Stadt- Vorstande un Suczawa, 1887; H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre romani*, p. 312, dicuții bibliografia privind data luptei). Unele izvoare socotesc începutul bătăliei cu Răzvan de la data primelor hărțuiri din ziua de 2/12 decembrie, cf. relatarea lui Ieremia Movilă din 6/16 decembrie 1595 [Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 371–373]; *Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 746–1 747. Hagop din Tokat indică corect până și ziua de săptămână: „Era a doua zi a lui decembrie // Marți de dimineața” (pe stil vechi, dovadă că relatarea o avea de la un moldovean), însă comprimă sub această dată, ca și continuatorul lui Joachim Bielski, ambele zile de lupte (H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 307). Ca atare, la o serie de istorici ai perioadei (cf. P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 139 etc.), bătălia apare sub data eronată de 12 decembrie st.n. 1595].

Locul luptei a fost „în câmpul Sucevei” (Hagop din Tokat, la H. Dj. Siruni, *loc. cit.*), „la Suceava” (*Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 64), la sud-est de cetatea domnească, „la sat la Aréni [...] la câmp, despre Șcheia, pe supță un mal ce ieste alătura cu drumul Băiei” (Miron Costin, *Letopisețul*, p. 46. Cf. și Mircea Ignat, *Contribuții la cunoașterea movilelor funerare militare în Evul Mediu (Săpăturile arheologice de la Movila lui Răzvan, în „Suceava”, VIII (1981), p. 101–109), și după o înfruntare îndârjită de vreo „trei ceasuri” (Hagop din Tokat, la H. Dj. Siruni, *loc. cit.*), timp în care un cal a fost ucis sub Răzvan, dar și Ieremia s-a aflat la centrul trupelor adverse, soarta bătăliei a fost decisă de rezerva trupelor polone ascunse încă din ajun la „aripa dinspre Șcheia”, un ultim atac polono-moldovean punând pe fugă trupele lui Răzvan (îndeosebi S. Chański, la Ilie Corfus, *loc. cit.*; *Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, *loc. cit.*; Miron Costin, *loc. cit.*; Hurmuzaki, XII, p. 237; N. Bălcescu, *Românii supt Mihai voevod Viteazul*, ed. cit., p. 148–150. Cf. și Hurmuzaki, XII, p. 199–200, 228).*

Au fost capturate multe prăzi, între care și „comori de-ale lui Aron” sau capturi turcești, inclusiv cămile, și numeroase steaguri, între care „și acela, pe care l-a dat voievodul Ardealului lui Răzvan pentru domnia asupra Moldovei”, desigur, cel pe care figura inscripția „Sigismundus Rex Ungariae”, „trei dinți de argint (stema Báthoreștilor — n.a.) și o inimă mare aurită în vârful lui” (S. Chański, la Ilie Corfus, *loc. cit.*; A. Veress, *Documente*, V, p. 5; *Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 747–1 748). După o știre franceză, polonii ar fi capturat și un gonfalon cu stema Báthoreștilor, timbrat de o coroană regală, și având inscripția „Rege al Poloniei, principe al Transilvaniei, și Moldovei și Valahiei” (Hurmuzaki, XII, p. 237).

Fugarii, îndreptându-se spre Transilvania, au fost urmăriți și uciși de țăranii moldoveni pe câmpuri sau în pădure, până la apa Bistriței (S. Chański, la Ilie Corfus, *loc. cit.*; *Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, *loc. cit.*). Ștefan Răzvan a fugit și el spre Ardeal, urmărit de poloni. Într-un sat spre munte și-a

schimbat hainele cu altele țărănești, dar țăranul care l-a ajutat, conducându-l pe cărări neștiute, sfătuit de un altul, care l-a înspăimântat cu răzbunarea polonilor, l-a predat urmăritorilor (Hurmuzaki, XII, p. 237; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 64; N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 150). Prinderea sa a avut loc a doua zi după lupta de lângă Areni, la 4/14 decembrie 1595. În aceeași zi în care a fost capturat, a fost dus înaintea lui Ieremia Movilă la Suceava, împreună cu alți 14 boieri prizonieri, în straiul țărănesc, cu căciulă pe cap, și aruncându-se în genunchi a cerut iertare. Îndată însă noul domn, care doar cu o zi în urmă își temuse propriul cap, cum a mărturisit lui J. Zamoyski (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 371–372), muștrându-l, l-a pus în fiare, și a poruncit să i se taie nasul și să fie tras în țeapă. În timp ce „el privea din țeapă încă viu”, alături a fost decapitat fratele său „hatmanul” și alți boieri ai lui Ștefan Răzvan, unii fiind trași în țeapă, aflați printre cei 200 de prizonieri căzuți în mâna lui Ieremia Movilă (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 218, 222; *Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, p. 1 748; Hurmuzaki, *loc. cit.*; IV², p. 218; XI, p. 304; XII, p. 237; A. Veress, *Documente*, V, p. 1, 3–4; H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre romani*, p. 307; idem, *Mărturii armenesti despre România*, p. 282; *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 64; N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 150. Cf. și Hurmuzaki, III¹, p. 505, III², p. 162; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 123).

Se pare că după moarte capul lui Răzvan a fost în continuare expus „într-un par împotriva cetății”, cum suna tradiția culeasă de Miron Costin în a doua jumătate a secolului XVII, ce nu mai știe însă despre tragerea în țeapă, la care se referă toate mărturiile vremii respective, și plasează bătălia de la Areni cu două zile mai târziu, la 5 decembrie st.v. 1595 (*Letopisețul*, p. 46). Astfel că istoricii care s-au limitat a prelua doar datele furnizate de cronicar au denaturat sfârșitul lui Ștefan Răzvan.

Oricum, Ștefan Răzvan este singurul pretendent domnesc din istoria Țărilor Române executat prin țeapă de rivalul său victorios, pretendenții din familiile domnești fiind întotdeauna înlăturați prin decapitare (nici măcar Vlad Țepeș nu s-a abătut de la această regulă). Prin tragerea în țeapă, pedeapsă infamantă, Ieremia Movilă voia, desigur, să sublinieze că ȋiganul turc Răzvan nu era de neam domnesc, aspirând la o poziție socială la care nu avea nici un drept. Boierii săi, inclusiv fratele lui, fiind decapitați, execuție la vremea respectivă rezervată în primul rând nobilimii.

De altfel, Ieremia Movilă nu a informat niciodată pe J. Zamoyski și nici pe regele Poloniei, suzeranul său, despre executarea lui Răzvan, solii săi relatând celui din urmă doar despre tăierea nasului acestuia, astfel că Sigismund III Vasa s-a mulțumit, la cererea nuntialui papal, Germanico Malaspina, să ceară lui Ieremia doar să nu-l predea turcilor, în rest lăsându-i libertate de a dispune de soarta lui (A. Veress, *Documente*, V, p. 3–4). Discuții sterile la începutul lui ianuarie 1596, nefericitul Răzvan era de mult mort.

În schimb, principele Sigismund Báthory a fost impresionat de tragerea în țeapă a protejatului său Ștefan voievod, ca și de înțelegerea polonilor cu tătarii și cu sultanul, renunțând la voiajul incognito pe care vroia să-l facă în 1596 în Italia, la Roma, Loretto și Florența (*ibidem*, p. 1). S-a arătat, de asemenea, receptiv față de văduva lui Ștefan Răzvan, doamna Măriuca, trimisă de soțul ei în Transilvania, cum am văzut, încă de la sfârșitul lui august—începutul lui septembrie 1595, căreia i-a întărit posesiunea acordată soțului ei, satul românesc Zăpârț (astăzi Băbdiu) din comitatul Solnocul Interior, aflat lângă dealul Bobâlna, între posesiunile mănăstirii ortodoxe de la Vad, sprijinite de domnii Moldovei, la nord, și domeniul Lona, acordat de principe lui Mihai Viteazul. Văduva, având și un fiu, urmașul lui Ștefan Răzvan, al cărui nume însă nu s-a păstrat (Hurmuzaki, IV¹, p. 288), stăpâna și satul Rogoz din Țara Lăpușului, la nord-est de Târgu Lăpuș, care aparținuse mai demult posesiunii moldovenești cetatea Ciceu. După 1602–1603, când doamna văduvă pierde stăpânirea celor două sate, numele ei și al fiului ei se pierd (Nicolae Edroiu, *Posesiunile transilvănene ale lui Ștefan Răzvan, domnul Moldovei (1595) și ale văduvei sale, doamna Măriuca*, în „AMN”, nr. 26–36 (1994), nr. II, Istorie, p. 513–520. Cf. și A. Veress, *Documente*, V, p. 158–159. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. a II-a, p. 280, nota 132, crede că s-ar fi recăsătorit în Ardeal după moartea soțului ei).

Încă din timpul vieții, Ștefan Răzvan a intrat în conul de umbră al lui Mihai Viteazul, chiar încercarea sa de redobândire a tronului Moldovei de la începutul lui decembrie 1595 a fost socotită de diverși observatori ai vremii drept o campanie a domnului muntean, al cărui „locotenent”, chipurile, ar fi fost (Hurmuzaki, IV², p. 69–73, 212; A. Veress, *Documente*, IV, p. 322; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 124).

Oricum, mormântul nu i se cunoaște. Va fi fost oare în același cimitir, de mult dispărut din marginea Sucevei, care a adăpostit inițial și rămășițele lui Despot vodă? Cine mai știe...

LISTA DOMNILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA SECOLELE XIV–XVI

ȚARA ROMÂNEASCĂ

- BASARAB I** 1324 a. iulie 26 — † 1351 p. septembrie 1–1352 a. august 31
NICOLAE ALEXANDRU 1351 p. septembrie 1–1352 a. august 31 — † 1364 noiembrie 16
VLAICU (VLADISLAV I) 1364 p. noiembrie 16 — c. 1376 (1376 a. iunie 19 — 1377 a. iunie 7)
RADU I 1377 a. iunie 7 — începutul lui 1385 [1385 (6893) <ianuarie 1–august 31>]
DAN I 1385 (6893) <ianuarie 1–august 31> — † 1386 septembrie 23
MIRCEA CEL BĂTRÂN 1386 p. septembrie 23 — † 1418 ianuarie 31
VLAD I a. <1396> martie 21 — 1396 a. decembrie 6–1397 a. ianuarie 24–31
MIHAIL I 1418 p. ianuarie 31 — † 1420 a. mai 26
RADU PRAZNAGLAVA 1420 p. mai 26 — 1422 a. octombrie 23 (I)
DAN II 1422 a. octombrie 23 — sfârșitul lui 1426 (a. 1427 ianuarie 24) (I)
RADU PRAZNAGLAVA sfârșitul lui 1426 (a. 1427 ianuarie 24) — 1427 a. aprilie 6 (II)
DAN II 1427 a. aprilie 6 — † 1431 între ianuarie 30 și iunie 14 (II)
ALEXANDRU ALDEA 1431 a. iunie 14 — 1436 p. noiembrie 17
VLAD DRACUL 1437 a. ianuarie 20 — 1442 între iulie 3 și septembrie (I)
BASARAB II 1442 a. septembrie — 1444 a. aprilie 24
VLAD DRACUL 1444 a. aprilie 24 — 1447 între noiembrie 23 și decembrie 4 (II)
VLADISLAV II 1447 p. decembrie 4 — 1456 între aprilie 15 și c. iulie 3
VLAD ȚEPEȘ 1448 a. octombrie 17–19 — începutul lui noiembrie (p. octombrie 31) (I)
VLAD ȚEPEȘ 1456 a. iulie 3 — 1462 a. noiembrie 26 (II)
RADU CEL FRUMOS 1462 a. august 15 — 1473 noiembrie 23 (I)
BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN 1473 noiembrie 24 — decembrie 23 (I)
RADU CEL FRUMOS 1473 decembrie 23 — 1474 a. august 10 (II)
BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN 1474 a. august 10 — p. septembrie 4 (II).

LISTA DOMNILOR

RADU CEL FRUMOS 1474 p. septembrie 4 — octombrie 1-4 (5) **(III)**
BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN 1474 octombrie 1-4 (5) — 20 **(III)**
BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ 1474 octombrie 20 — <noiembrie-decembrie> (1475 a. ianuarie 10) **(I)**
RADU CEL FRUMOS 1474 <noiembrie-decembrie> (1475 a. ianuarie 10) — 1475 a. iunie 1 **(IV)**
BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN 1475 a. iunie 1 — 1476 a. noiembrie 8 **(IV)**
VLAD ȚEPEȘ 1476 p. octombrie 7-a. noiembrie 8 — † 1477 a. ianuarie 10 **(III)**
BASARAB LAIOTĂ CEL BĂTRÂN 1477 a. ianuarie 10 — a. decembrie 10 **(V)**
BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ 1478 a. ianuarie 9 — 1480 p. iunie 1 **(II)**
MIRCEA II 1480 p. iunie 1 — a. noiembrie 7
BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ 1480 a. noiembrie 7 — 1481 iulie 8 **(III)**
VLAD CĂLUGĂRUL 1481 p. iulie 8 — a. august 16 **(I)**
BASARAB CEL TÂNĂR ȚEPELUȘ 1481 a. august 16 — † 1482 între martie 23 și iulie 13 **(IV)**
VLAD CĂLUGĂRUL 1482 a. iulie 13 — † 1495 p. septembrie 8 **(II)**
RADU CEL MARE 1495 p. septembrie 8 — † 1508 p. aprilie 23
MIHNEA CEL RĂU 1508 între aprilie 23 și mai 9 — 1509 octombrie între 12 și 29
MIRCEA III 1509 a. octombrie 29 — 1510 c. ianuarie 26
VLAD CEL TÂNĂR, VLĂDUȚ 1510 a. ianuarie 26 — † 1512 ianuarie 23
NEAGOE BASARAB 1512 a. februarie 8 — † 1521 septembrie 15
TEODOSIE 1521, p. septembrie 15 — 1522 ianuarie între 7 și 22
VLAD (DRAGOMIR) CĂLUGĂRUL 1521 p. septembrie 27 — octombrie între 14 și 25
RADU DE LA AFUMAȚI 1522 a. ianuarie 22 — a. aprilie 24 **(I)**
Stăpânirea lui Mehmed bei de Nicopol 1522 a. aprilie 24 — p. iunie 22 **(I)**
RADU DE LA AFUMAȚI 1522 p. iunie 22 — august între 4 și 15 **(II)**
Stăpânirea lui Mehmed bei de Nicopol 1522 august între 4 și 15 — p. octombrie 16 **(II)**
RADU DE LA AFUMAȚI 1522 p. octombrie 16 — 1523 a. aprilie 25 **(III)**
VLADISLAV III 1523 a. aprilie 14 — a. octombrie 19 **(I)**
RADU BĂDICA 1523 a. octombrie 19 — † 1524 ianuarie între 19–27
RADU DE LA AFUMAȚI 1524 a. ianuarie 27 — martie între 9 și 20 **(IV)**
VLADISLAV III 1524 a. martie 20 — a. septembrie 18 **(II)**
RADU DE LA AFUMAȚI 1524 a. septembrie 18 — † 1529 ianuarie 2 **(V)**
VLADISLAV III 1525 a. aprilie 19 — p. august 18 **(III)**
BASARAB VI 1529 a. ianuarie 6 — a. februarie 5
Locotenentă domnească 1529 a. februarie 5 — a. martie 27
MOISE 1529 a. martie 27 — 1530 între mai 22 și iunie 4
VLAD ÎNECATUL 1530 c. iunie 4 — † 1532 p. septembrie 18
VLAD VINTILĂ 1523 p. septembrie 18 — † 1535 iunie între 10 și 13

LISTA DOMNILOR

RADU PAISIE 1535 a. iunie 13 — 1536 p. februarie 24 **(I)**
BARBU NEAGOE (BARBU BASARAB) [Barbu III Craiovescu — Banul Mărăcine] 1536 p. februarie 24 — a. aprilie 18
RADU PAISIE 1536 a. aprilie 18 — 1539 între mai 27 și iunie 2 **(II)**
ȘERBAN DIN IZVORANI 1539 p. iunie 2 — a. iulie 19
RADU PAISIE 1539 a. iulie 19 — 1544 între aprilie 27 și mai 5 **(III)**
LAIOTĂ BASARAB 1544 p. aprilie 27 — a. iunie 2
RADU PAISIE 1544 a. iunie 2 — 1545 a. februarie 20 **(IV)**
MIRCEA CIOBANUL 1545 între februarie 25 și martie 2 — 1552 noiembrie 15 **(I)**
RADU ILIE 1552 noiembrie 15 — 1553 a. mai 11
MIRCEA CIOBANUL 1553 mai între 7 și 11 — 1554 a. martie 11 **(II)**
PĂTRĂȘCANU CEL BUN 1554 a. martie 12 — † 1557 decembrie 24
MIRCEA CIOBANUL 1558 ianuarie 25 — † 1559 septembrie 25 **(III)**
PETRU CEL TÂNĂR 1559 septembrie 26 — 1568 mai 31
ALEXANDRU II MIRCEA 1568 a. iulie 11 — 1574 aprilie 14 **(I)**
VINTILĂ 1574 c. aprilie 21 — c. mai 3
ALEXANDRU II MIRCEA 1574 c. mai 3 — † 1577 septembrie 27/28 **(II)**
MIHNEA TURCITUL 1577 p. septembrie 27/28 — 1583 între 15 și 23 iulie st.v. **(I)**
Locotenentă domnească 1583 a. iulie 15/25 — august 28/septembrie 7
PETRU CERCEL 1583 august 29/septembrie 8 — 1585 aprilie 6/16
Locotenentă domnească 1585 a. martie 26/aprilie 4 — mai 20/30
MIHNEA TURCITUL 1585 mai 20/30 — 1591 p. februarie 8/18 **(II)**
MIHNEA TURCITUL 1591 a. mai 5/15 — p. mai 22/iunie 1 **(III)**
ȘTEFAN SURDUL 1591 a. iunie 1/11 — 1592 a. octombrie 29/noiembrie 8
ALEXANDRU CEL RĂU 1592 a. octombrie 29/noiembrie 8 — 1593 a. august 22/septembrie 1
Locotenentă domnească 1593 p. septembrie 2/12 — a. octombrie 15/25
MIHAI VITEAZUL 1593 a. octombrie 15/25 — 1600 c. noiembrie 20/30
NICOLAE PĂTRAȘCU 1599 p. noiembrie 14/24 — 1600 septembrie 2/12

MOLDOVA

DRAGOȘ <c. 1347>—<c. 1354>
SAS <c. 1354>—<c. 1363>
BOGDAN I <1363 (p. 1360 iunie 24-a. 1365 februarie 2)> — † <1367 spre sfârșit (a. 1368 iunie 29)>
PETRU (I) FIUL LUI ȘTEFAN <1367 spre sfârșit> — 1368 p. iulie
LAȚCU <1368 p. iulie>—<1375>
PETRU (II) FIUL MARGARETEI (MUȘATA) <1375>—<1391 decembrie>

LISTA DOMNILOR

ROMAN I 1392 a. martie 30 — 1394 <decembrie>
ȘTEFAN I 1394 <decembrie> — 1399 a. noiembrie 28
IUGA OLOGUL 1399 a. noiembrie 28 — 1400 a. iunie 29
ALEXANDRU CEL BUN 1400 a. iunie 29 — † 1432 ianuarie 1
ILIA (ILIAȘ) 1432 ianuarie 1 — 1433 septembrie (I)
ȘTEFAN II 1433 septembrie — 1435 august 4 (I)
ILIA (ILIAȘ) 1435 august 4 — 1436 martie 8 (II)
ILIA (ILIAȘ) și ȘTEFAN II 1436 p. martie 8 — 1442 p. august 1
ȘTEFAN II 1442 p. august 1 — † 1447 iulie 13 (II)
ROMAN II 1447 iulie 13 — a. august 22 (I)
PETRU III 1447 a. august 22 — p. decembrie 23 (I)
ROMAN II 1447 p. decembrie 23 — 1448 p. februarie 23-a. aprilie 5 (II)
PETRU III 1448 a. aprilie 5 — p. octombrie 10 (II)
Guvernarea lui „Ciubăr vodă“ (Csupor de Monoszló) 1448 p. octombrie 10 — a. sfârșitul lui decembrie
ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II) 1448 a. sfârșitul lui decembrie — 1449 octombrie 12 (I)
BOGDAN II 1449 octombrie 12 — † 1451 octombrie 15
PETRU ARON 1451 p. octombrie 17 — 1452 a. februarie 24 (I)
ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II) 1452 a. februarie 24 — 1454 august 22 (II)
PETRU ARON 1454 a. august 25 — între decembrie 8 și 1455 februarie 8 (II)
ALEXĂNDREL (ALEXANDRU II) 1455 a. februarie 8 — martie 25 (III)
PETRU ARON 1455 martie 25 — 1457 aprilie 12 (III)
ȘTEFAN CEL MARE 1457 aprilie 12 — † 1504 iulie 2
BOGDAN III 1504 iunie 30 — † 1517 aprilie 22
ȘTEFĂNIȚĂ (ȘTEFAN CEL TÂNĂR) 1517 aprilie 22 — † 1527 ianuarie 14
PETRU RAREȘ 1527 ianuarie 20 — 1538 septembrie 14 (I)
ȘTEFAN LĂCUSTĂ 1538 septembrie 21 — † 1540 c. decembrie 20
ALEXANDRU CORNEA 1540 c. decembrie 21 — † 1541 februarie 9 sau 16
PETRU RAREȘ 1541 a. februarie 9 sau 16 — † 1546 septembrie 2/3 (II)
ILIAȘ RAREȘ 1546 septembrie 3 — 1551 mai 30
ȘTEFAN RAREȘ 1551 a. mai 24 — † 1552 septembrie 1
JOLDEA 1552 septembrie între a. 4 și 12: două sau trei zile
ALEXANDRU LĂPUȘNEANU 1552 septembrie între 4 și 12 — 1561 p. noiembrie 30 (I)
DESPOT VODĂ (ION VOIEVOD) 1561 noiembrie 18 — † 1563 noiembrie 9
ȘTEFAN TOMȘA I 1563 august 9 — 1564 între februarie 20 și martie 4
ALEXANDRU LĂPUȘNEANU 1564 între februarie 20 și martie 10 — 1568 martie 9 (II)
BOGDAN LĂPUȘNEANU 1568 martie 9 — 1572 a. februarie 15
ION VODĂ CEL VITEAZ 1572 a. februarie 15 — † 1574 iunie 11

LISTA DOMNILOR

PETRU ȘCHIOPUL 1574 p. iunie 11 — 1577 a. noiembrie 18 (I)
IOAN (NICOARĂ) POTCOAVĂ 1577 noiembrie 18 — decembrie între 28 și 30
PETRU ȘCHIOPUL 1577 decembrie 31 — 1578 a. februarie 9 (II)
ALEXANDRU POTCOAVĂ 1578 a. februarie 9 — martie 12/13
PETRU ȘCHIOPUL 1578 martie 13 — 1579 decembrie 2 (III)
IANCU SASUL 1579 p. decembrie 9 — 1582 septembrie 2-5
PETRU ȘCHIOPUL 1582 octombrie 17 — 1591 august 9/19 (IV)
Locotenentă domnească 1591 septembrie 19/29 — a. decembrie 16/26
ARON VODĂ 1591 a. decembrie 16/26 — 1592 a. iunie 15/25 (I)
PETRU CAZACUL 1592 <sfârșitul lui iulie sau începutul lui august st.n.> — octombrie 4/14
ARON VODĂ 1592 octombrie 8/18 — 1595 aprilie 25/mai 5 (II)
ȘTEFAN RĂZVAN 1595 între aprilie 26/mai 6 și mai 2/12 — p. august 22/septembrie 1

SURSELE ILUSTRĂȚIILOR*

Bălan Constantin, *Mănăstirea Dealu*, ed. a II-a, București, 1968, p. 24, fig. 8 (p. 100), fig. 27 (p. 131), p. 25 (p. 242).

„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, II (1909), nr. 3, p. 122 (p. 408); X–XVI (1917–1923), p. 18 (p. 73); XX (1927), nr. 51, pl. 64 (p. 143, p. 363); XXI (1928), nr. 55–58, p. 327, fig. 379 (p. 557), fig. 380 (p. 587), p. 274 (p. 599); XXIV (1931), p. 22, fig. 4, p. 24, fig. 9 (p. 81); XXXI (1938), nr. 95, p. 39 (p. 521).

Buzatu Gh., *Mănăstirea Probota*, București, 1968, p. 18, fig. 7 (p. 612).

Chihaia Pavel, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, fig. 6 (p. 77), 55 (p. 160), 57 (p. 183), 60 (p. 152), 63 (p. 137).

Idem, *De la «Negru Vodă» la Neagoe Basarab*, București, 1976, fig. 6 (p. 224), 8 (p. 246), 46 (p. 272), 50 (p. 173).

Davidescu M., *Mănăstirea Cozia*, București, 1966, fig. 32 (p. 192).

Elian Alexandru, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripții medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, p. 511 (fig. 89).

Iorga N., *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, pl. 1 (p. 71), 3 (p. 73), 8 (p. 79, 84), 10 (p. 471), 14 (p. 481), 18 (p. 535), 26 (p. 108), 27 (p. 129), 33 (p. 546, 553), 36 (p. 147), 38 (p. 143), 45 (p. 557), 46 (p. 588), 61 (p. 691), 62 (p. 632, 700), 63 (p. 73, 781), 64 (p. 707), 67b (p. 255), 69 (p. 281).

* Cu cifre **aldine** paginile din această carte.

Idem, *Noi descoperiri privitoare la istoria românilor*, în „AAR“, M.S.I., S. III, t. XIX, 1937, pl. III (p. 273).

Istoria României, II, București, 1962, p. 655, fig. 186 (p. 185).

Karadja Constantin J., *Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der Rumänen*, în *Gutenberg-Jahrbuch 1934*, p. 120 (p. 101).

Musicescu Ana Maria, Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, București, 1967, p. 31, fig. 12–13 (p. 75).

Paradais Claudiu, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 596 (p. 552).

Prisnea Constantin, *Mănăstirea Neamț*, București, 1964, p. 13, fig. 4 (p. 496).

Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, București, 1958, p. 249, fig. 176 (p. 459), p. 251, fig. 178 (p. 432), p. 252, fig. 179 (p. 446).

Sacerdoțeanu A., Emil Vîrtosu, *Unirea românilor 1599–1859–1918*, București, 1938, pl. I (p. 317), XXII (p. 363).

Serczyk Władysław A., *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje kozaczyzny do 1648 roku* (În vechea Ucraină. Istoria căzăcimii până în anul 1648), Cracovia, 1984, fig. 2 (p. 713).

Theodorescu Răzvan, *Mănăstirea Bistrița*, București, 1966, fig. 21 (p. 574).

Vătășianu Virgil, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 713, fig. 663 (p. 146), p. 717–718, fig. 667–668 (p. 545), p. 724, fig. 677 (p. 496), p. 726, fig. 678 (p. 465), p. 743, fig. 705 (p. 136).

Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, p. II (p. 754).

A

Aaron Florian 40, 49, 51

Abraham (Ibrahim), trimis în Polonia la 1564
680, 681

Adauge Mihai 61

Adigele Superior în nordul Italiei 750

Adrianopol 6, 26, 94–96, 106, 138, 140, 174,
178, 222, 224, 243, 292, 325, 582, 696

Africa (Barbaria) 279, 280, 294

Afumați, sat 175; v. și Radu de la Afumați
Aga ceauș 267

Agachi Dumitru 502, 534, 536, 537, 588, 590,
592, 596, 603, 605, 608, 609

Agria, episcop de 171, 351; capitolu 428, 429

Agrigoroaiei I. 361

Ahmed aga, însoțește pe Alexandru cel Rău la
București 313

Ahmed aga, mare portar la 1563 684

Ahmed beiu de Tighina și Chilia 791

Ahmed Semiz, mare vizir 727, 730, 731

Ahmed I 393

Alba Iulia (Bălgrad), comitat 116, 159; oraș 6,
115, 206, 225, 230–232, 235, 248, 261,
264, 265, 267, 274, 278, 284, 295, 330,
333, 338, 340, 344, 346, 349, 353–355,
357, 358, 362, 366, 368, 370–373,
375–379, 382, 384, 392, 566, 688, 690,
769, 775–780, 786, 790, 793, 796

Albert de Bavaria 200

Albert (Albrecht), duce de Prusia, de
Brandenburg 576, 617, 637, 638, 640–643,
661, 701

Albotă logofătul lui Alexandru Lăpușneanu
680

Albotă Petru, însoțitor al lui Bogdan
Lăpușneanu 698

Albrecht de Habsburg 95

Alecsandri Vasile 202, 204–206, 362, 509

Alep 9, 215, 253, 254, 258, 259, 269, 283,
305, 313, 315, 316, 588, 598, 630, 631,
653, 675, 682, 701, 708, 727, 731, 738, 759

Alexa stolnic, executat de Ștefan cel Mare 534

Alexandria din Egipt 223

Alexandru Aldea 47, 89, 90–91, 478, 479, 482,
484

Alexandru Bogdan 61, v. Alexandru cel Rău

Alexandru cel Bun (Olecsandro, cel Bătrân și
Bun, cel Mare) 12, 31, 33, 36, 55, 57, 59,
62, 63, 85, 87, 90, 91, 101, 413, 427, 430,
442, 447, 455, 456, 458, 460–462,
465–470, 471–476, 477–481, 485, 488,
493, 494, 498–501, 508, 510–515,
522–524, 531, 536, 559, 616

Alexandru cel Rău 32, 310, 311, 312–317,
320, 322–325, 367, 758, 759, 762

Alexandru Coconul 35

* Cu **aldine** paginile referitoare la domnii.

INDICE

Alexandru Cornea (Alexie, Alexe) 32, 567, 569, 571–573, **575–580**, 581–583, 586
 Alexandru, fiul lui Alexandru cel Bun 481
 Alexandru, fiul lui Petru Rareș, ostatic la Poartă 589, 593
 Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare 476, 541, 568, 569, 575
 Alexandru Iliăș 26, 398, 399, 405
 Alexandru Lăpușneanu (Petru stolnicul, Petru Alexandru, Pahonie monahul) 22, 25, 64, 233, 235–237, 239, 243, 261, 304, 310, 393, 475, 476, 543, 555, 591, 597, 598, 600, 601, 604–605, 607–614, **615–631**, 632, 635, 638, 639, 641–644, 646–654, 658, 662, 667, 670, 675–680, **682–691**, 692–694, 698, 699, 701, 707, 711, 729, 754, 755, 757, 760–762, 764, 768, 769
 Alexandru Macedon 616
 Alexandru, nepotul lui Petru Aron, pretendent domnesc 576
 Alexandru Potcoavă 35, 721, **722–724**, 725, 739, 788
 Alexandru (Sandrin), tatăl lui Ștefan Lăcustă 567–569
 Alexandru I Basarab (inexistent) 50, 52 v. Nicolae Alexandru
 Alexandru II Mircea 25, 32, 63, 70, 133, 241, 249, 253, 254, **255–263**, 264, 266, **267–272**, 273–275, 283, 284, 696, 703, 704, 706–709
 Alexăndrel (Alexandru II, Iliho, Olehno) 31, 472, 502, 507, 508, 510, **511–513**, 515–519, 523–525, **526–530**, 531, 532
 Alexianu Al. 203
 Ali aga, dragoman 279
 Ali beg de Nicopol 124, 126, 142
 Ali bei de Smederevo 145
 Ali ceașul cu care luptase Petru Cazacul în Iran 760, 762
 Ali pașă de Buda 397
 Ali Semiz mare vizir 653, 654
 Alimănești pe Teleajen 157
 Allemaigne 204
 Almaș Dumitru 562
 Altenberger, codice 104, 105, 116
 Altenberger Toma, jude sibian 116
 Altheim, conte de 400, 401
 Ambras, castel din Tirol 304, 743, 749, 750
 Ambrosino din Pera (Galata), dragoman 730
 Amfilohie Hotineanu 46
 Amiralî Maria, prima doamnă a lui Petru Șchiopul 746
 Amlaș 99, 125
 Ana 74, v. Kerana, doamna lui Vlaicu
 Ana (Anca), fiica lui Radu Șerban, soția lui Nicolae Pătrașcu 399, 404–408
 Ana de Tirol, soția lui Mathias de Habsburg 396
 Ana (Neacșa), doamna lui Alexandru cel Bun 475, 476
 Ana, doamna lui Lațcu 443, 444, 448
 Ana, doamna lui Vlad Înecatul 184
 Ana, fiica doamnei Clara, țarină de Vidin 444
 Anastasia, doamna lui Roman I 448, 456, 458, 460, 461, 471
 Anastasia, fiica Mariei Holszański și a lui Iliia 524
 Anastasia, fiica lui Alexandru cel Bun, mătușa lui Alexăndrel 101, 529
 Anastasia, fiica lui Lațcu 445, 446, 448, 476
 Anastasia, mama lui Alexandru Lăpușneanu 616
 Anatolia 94, 101, 106, 188, 238, 243, 282, 283, 597, 598, 630, 654, 774; v. și Asia Mică
 Anca doamna, mama lui Vlad Înecatul 184
 Anca, fiica doamnei Chiajna 253, 254
 Anca, fiica doamnei Clara, regină a Serbiei 444
 Anca, sora lui Basarab cel Tânăr Țepeluș 127
 Ancel Jacques 435
 Anchialos 250
 Ancona 297
 Andreescu Ștefan 30, 87, 101, 102, 104, 105, 116, 117, 133, 190, 193–195, 197, 199, 201, 228, 237, 243, 248, 251, 258, 260, 266, 270, 276, 277, 320–322, 329, 331, 337, 351, 367, 374, 375, 389, 392, 536, 591, 603, 626, 657, 740
 Andreh, maior rus 408
 Andrei bărbierul din Bistrița ardeleană 686–688

INDICE

Andrei Buzdugan, însoțitor al lui Bogdan Lăpușneanu 698
 Andrei din Cracovia (Wasilo Jastrzebiec), franciscan, episcop de Siret 444
 Andronescu Șerban și Grigore 46
 Andronic Alexandru 723
 Anghel Gheorghe 357, 358, 780
 Anghelina călugărița din Golești 219
 Anglia 7, 241, 294, 324, 366, 378, 479, 694, 756, 759
 Aninoasa (Buda), mănăstire 187, 278
 Aninoasa, mănăstire 72
 Anjou 413, 415, 420, 421, 427–429, 432, 444, 445, 451
 Anna, fiica voievodului Ștefan Báthory II 423
 Antiohia 327
 Anton Secuiul, comandant al lui Despot vodă 628
 Apostolescu Virgil 731, 757
 Apșa, în Maramureș 414, 421, 423, 428
 „Arabia“ 282 v. Siria
 Arbure, boier ucigaș al lui Ștefan Lăcustă 574
 Arburești, grupare boierească 554, 564, 573–575, 578–580, 582
 Arco 743
 Ardeal 99, 116, 159, 166, 207, 210, 211, 231, 236, 266, 295, 313, 317, 323, 332, 334, 336, 338, 346, 358, 368, 372–374, 376, 377, 386, 391–393, 395, 399, 418, 607, 608, 682, 723, 741, 758, 775, 777, 778, 780, 792, 795, 798, 800
 Ardud 422, 424
 Areni sat, lângă Suceava medievală 668, 783, 790, 798, 799
 Argeș, localitate și mănăstire 30, 72, 77, 79, 98, 102, 132, 159, 193, 194, 196, 365; județ 83, 146, 155, 327, 329; râu 80, v. și Curtea de Argeș
 Argeșel, râu 155
 Arghiș, localitate 116
 Arhanghelow S.A. 551
 Arieș, cetate 422
 Armbruster Adolf 70, 72, 133, 136, 150, 172, 181, 182, 184, 190, 196, 217, 230, 234, 240, 243–245, 247, 393, 415, 574, 622, 657, 663, 664, 666, 668–670, 677, 686, 706, 728, 736
 Aron pretendentul, fiul lui Bogdan III 606, 754
 Aron vodă (cel Cumplit, Tiranul) 301, 310, 311–313, 322, 523, 741, 753, **754–760**, 762–767, **769–780**, 781–783, 785–788, 792, 798
 Arieș, apă 354, 362
 Asăvoaie Costică 418
 Asenești, dinastie 20
 Asia 282
 Asia Mică 101, 243, 246, 253; v. și Anatolia Asolo (Veneția) 642
 Așâk-pașă-zade 94
 Atanasiu Victor 262, 264, 326, 341, 345, 352, 705
 Athanasie <Mironescu> 30
 Atila (Attila) 99, 192, 194, 196, 198
 Auner C. 444
 Austria 5, 241, 316, 406, 563, 658, 694, 742, 748, 749, 752, 785
 Avesalon 141
 Avram din Bănila, sol în Polonia 651
 Axinte Uricariul 37–39, 49, 469, 538
 Azarie, cronicar moldovean 256, 602, 604, 610–612, 623, 627–630, 651, 653, 654, 659, 663, 664, 669, 671–674, 676, 677, 684, 686–690, 692–696, 700, 702, 703, 705–707

B

Baba Novac 329, 346, 350, 382
 Bacău 328, 344, 350, 498; ținut 479, 535
 Bacqué-Grammont Jean-Louis 188
 Bader Erwin 69
 Bahlui, apă 486
 Baia (Civitas Moldaviensis) 415, 416, 534, 559, 766, 798
 Baia de Criș 351
 Baiazid I 462
 Baiazid II 126, 130, 141, 142, 144
 Bakota, la nord de Nistru 609, 616, 617, 619–621, 625, 755
 Balassa Emeric, voievod al Transilvaniei 566

INDICE

Balbi Domenico 104
 Balc (de Száraz-Berek, de Tiszta-Berek) 57, 414, 420–425, 429, 430, 449
 Balcani 21, 250, 286
 Bali bei (Balibeg) de Belgrad 166, 169
 Balica 57
 Balș Gh. 556, 587, 598, 611
 Banat 5, 232
 Banfi P., cronicar sas 393
 Banul Măracine 11, 198, 199, 202–206, 374; v. Barbu Neagoe
 Barbovschi Tudore 747
 Barbu Basarab 11, 198, 200, 201, 373; v. Barbu Neagoe
 Barbu Daniel 71
 Barbu, mare spătar, mare vornic din Pietroșani, ginerele lui Mircea Ciobanul 228, 229
 Barbu Neagoe (Barbu Basarab, Barbu III Craiovescu, Banul Măracine) 11, 198–206, 373
 Barbu III Craiovescu 11, 374; v. Barbu Neagoe
 Barcsai Andrei, comandant de lefegii unguri în Moldova 790
 Barnovschi Miron 26, 35
 Barnovschi Toma, hatman 663, 665, 672, 673
 Bartfa, în Slovacia 647
 Bartholan Stanislaw 318, 328
 Bartolomeu de Yano 94
 Barton Edward, ambasador englez la Poartă 324, 755, 756, 759, 769, 770, 779, 789
 Bartosch, agent sas 159, 161
 Bartosz Klecki 329
 Barzi Petru, castelan de Przemysl 679
 Basarab 269, v. Barbu Neagoe (?)
 Basarab cel Bătrân Laiotă 11, 34, 107, 108, 109, 110–111, 112–114, 115, 116–118, 119–120, 124, 125
 Basarab cel Tânăr Țepeluș 11, 34, 99, 110, 111–112, 114, 119, 120–121, 122, 123, 124–125, 126–127, 128, 130, 135, 139, 144, 145, 190, 198, 199
 „Basarab fiul” 177, v. Basarab VI
 Basarab Matei 23, 27, 35, 72, 127, 206, 211, 212, 356, 406, 407, 470
 Basarab Neagu vodă 206
 Basarab Nicolae, pretendent 200–202, 206, 373
 Basarab voievod „Cremonese” (din Cremona) 206, 373
 Basarab I (cel Mare, Românul) 10, 13, 24, 30, 36, 44, 53–57, 59, 67–71, 72, 81, 107, 198, 216, 408, 434, 439, 463, 703, 708
 Basarab II 63, 89, 93, 95, 111
 Basarab V, greșit pentru Basarab VI 177
 Basarab VI 11, 176–177, 179
 Basarabi (Basarab, Basarabești), familie domnească 25, 29, 34, 44, 53–56, 59, 61, 75, 108, 185, 246, 270, 426
 Basarabi-Craiovești, familie domnească 25, 35, 53, 59
 Basarabia (Bugeac) 34, 70, 441
 Basarabia (Țara Românească) 53, 70, 427
 Basel 636
 Basilicos din Rodos 636
 Basilius Leonardus, cronicar sas 339, 340
 Basta George 328, 330, 332–335, 340–342, 350–355, 357, 382–390, 399
 Báthory Andrei, principe al Transilvaniei (1599) 331–334, 336, 342, 367, 370, 371, 373, 777
 Báthory Andrei, voievod al Transilvaniei (1552–1553) 234, 610
 Báthory Cristofor 274, 275, 716, 720, 722, 733
 Báthory de Ecsed Gheorghe 423
 Báthory de Ecsed Ștefan 742
 Báthory, familie 21, 185, 336, 337, 798
 Báthory Gabriel de Somlő 72, 391–395, 790
 Báthory Sigismund 32, 295, 314, 316, 323, 325, 331, 335, 337, 338, 342, 344, 345, 352, 355, 368, 380, 385, 733, 734, 758, 764–767, 769–772, 774–778, 780, 783, 785–796, 798, 800
 Báthory Ștefan, nepotul lui Cristofor Báthory 716, 717, 720
 Báthory Ștefan, voievod 110, 116, 120, 123, 423
 Báthory Ștefan voievod, rege al Poloniei 264–267, 275, 279, 284, 342, 696–698,

INDICE

703, 706, 717, 718, 725, 726, 729, 734–737, 786
 Batic, localitate 163
 Bátor 397
 Bavaria 200, 201, 304, 743
 Bazin (Bozin), în Slovacia 403
 Bădăraș D. 610
 Bădești 71
 Bădeuți, curte domnească 564, 570, 571
 Bădica comisul 152, 161, v. Radu Bădica
 Băiceni, ținutul Iași 527
 Băjan D. 68
 Bălan Constantin 67, 75, 76, 78, 81, 100, 131, 143, 146, 149, 155, 157, 166, 168, 171, 174, 175, 242, 257, 258, 272, 305, 307, 309, 321, 329, 365–367, 407, 690, 692
 Bălan Nicolae V. 100, 130, 131, 143, 164, 184, 242, 360
 Bălaș (Balasz, Blasiu) Munteanul, Moldoveanul, fiul lui Vlad Înecatul 184, 185
 Bălașa D. 218, 256, 257
 Bălcaciu, castel 116
 Bălcescu N. 41, 50, 326, 330, 785, 796, 798, 799
 Băleanu Udrea ban 329, 333, 347, 350
 Bălteni, sat din județul Dâmbovița 8, 97; din județul Ilfov 8, 97
 Bănescu N. 250, 251, 254, 279, 280, 292
 Bănese, izvoare 202
 Bănila, sat 528, 651
 Bărbat, domn teritorial 57
 Bătrâna Lia și Adrian 118, 408, 431, 432, 443, 445, 450–451, 455
 Bărlad 108, 484, 485, 487, 561, 583, 693
 Bărlă de la Hărlău, boier 559
 Bărlă, familie 559
 Bărlădeanu Zaharia, mare logofăt 757, 758
 Bărnova, pădure lângă Iași 724
 Beatrix, regina Ungariei 121
 Bécs (Tiszabács), castel în comitatul Sătmar 420, 422
 Bedeu, în Maramureș 414, 415, 418, 422
 Beduccino G. 386
 Beheim Michael 104
 Beiuș 351
 Bejenaru N.C. 123, 237, 591, 608, 626
 Bekeș Gaspar 396, 763
 Beldiceanu N. 559, 690
 Belgia 196, 633, 635
 Belgrad 99, 103, 166, 169, 336
 Belsius I., agent imperial 246, 247, 615, 632, 658, 660, 662
 Bélték (Bélteki-Drágfy), familia urmașilor lui Balc 422, 423
 Belțug (Béltek), târg lângă Satu Mare 421, 423
 Betz 345, 421, 433, 580, 609, 612, 619, 620, 701
 Bender (Tighina) 300
 Benkenisti Moses, bancher evreu 756
 Berciu-Drăghicescu Adina 627, 629, 637, 643, 650, 657, 660
 Bereg, ținut supus mănăstirii din Peri 422; comitat 423; voievodat 428
 Bergaz, lângă Adrianopol 325
 Berilești, sat pe Ialomîța 193
 Berindei (Berendei), pretendent: 525
 Berindei Mihnea 221–223, 225, 227, 623, 704, 706, 711
 Berislav Ivaniș, despot sârb 662
 Berna 790
 Bernardini, biserica lor din Liov 728, 737
 Bethlen Gabriel 291, 395, 396, 398–403, 790
 Bethlen Wolfgang 391
 Berthier, ambasador francez la Poartă 294, 295
 Berza M. 287, 288, 303, 741
 Beza Marcu 365, 375, 391, 392
 Bezdechi Șt. 44
 Bezviconi G. 692, 698, 699, 701
 Bibescu Gheorghe 50, 51, 182, 358
 Bianu Ioan (Ion) 45, 46, 128, 132, 271
 Bidian Iancu 145, 563
 Bielski Martin (Joachim) 112, 113, 433, 434, 436, 456, 468, 479, 480, 482, 483, 487, 488, 504, 516–518, 523, 526, 583, 622, 640, 674, 706, 714–718, 722, 724, 728, 730, 733, 764, 778, 783, 792, 796, 797, 798
 Bilăi vornicul lui Petru Șchiopul 710
 Bimbach, în Bavaria 743
 Binder Paul (Pavel) 134, 296, 333, 340, 341, 347, 348, 350, 382–384

INDICE

Biserica (Neagră) din Braşov 105
 Bisericiani, mănăstire 565
 Bisselius Ioan 371, 382
 Bistra, ținut supus mănăstirii din Peri 422
 Bistrița, apă, vale în Moldova 416, 478, 798
 Bistrița Aurie 650
 Bistrița din Moldova, mănăstire 30, 31, 38, 52, 433, 442, 447, 448, 450, 452, 460, 471, 474–476, 481, 523, 559, 565, 567, 574, 575
 Bistrița din Oltenia, mănăstire 127, 133, 178, 182, 215
 Bistrița (din Transilvania), cetate 249, 340, 565, 566, 585, 616, 618, 677, 687, 688, 734
 Bizanț 133, 250, 275, 365, 490, 505
 Bjelo Polje 129, 142
 Blaj 43, 44, 116
 Blanchemain Prosper 205
 Blandrata George, medic 639, 642
 Blaremburg Vladimir de ~ 50, 51
 Bobâlna, deal 800
 Boccignoli M., raguzan 147, 153, 164, 167
 Bocșa 352
 Bodoni Ștefan 372
 Boemia 634
 Boga L.T. 322
 Bogáthi Melchior 384, 387, 390, 405
 Bogdan Cătălina 70
 Bogdan Damian P. 30, 62, 72, 117, 427, 442, 460, 467, 471, 481, 523, 659, 663, 667, 669, 670, 674
 Bogdan-Duică G.D. 174
 Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun 514, 515
 Bogdan, fiul lui Aron vodă 777, 779
 Bogdan, fratele lui Ilia (Ilieș) 478
 Bogdan, fiul lui Ștefan I 467
 Bogdan Ion (Ioan) 31, 78, 107, 116, 177, 503, 504, 507, 517, 532, 541, 546, 603, 604, 606
 Bogdan jupan, fratele lui Alexandru Lăpușneanu 466, 467, 472, 478, 514, 515
 Bogdan Lăpușneanu 64, 310, 312, 685, 688, 690, **691–699**, 702–704, 724, 726, 758
 Bogdan, mare vornic al lui Vlad cel Tânăr 141
 Bogdan Mușatești (Mușatini), familie 55, 56, v. Bogdănești
 Bogdan Vlad 541, 542, 546, v. Bogdan III
 Bogdan I 12, 24, 30, 31, 33, 36, 40, 51, 52, 55–59, 63, 411–416, 419, 420, 424, **426–432**, 433, 434, 437–440, 442–444, 446–450, 453, 455, 460, 475
 Bogdan II 31, 103, 429, 433, 512, **513–521**, 522–527, 529, 530, 532, 534–536, 538, 541, 558
 Bogdan III [Bogdan Vlad, cel Chior (*Luscus*), cel Orb, Ciobanu] 32, 54, 107, 138, 465, 520, 523, 535, 539, 541–543, **546–552**, 553–555, 559, 560, 568, 576, 577, 606, 615, 618, 675, 687, 700, 732
 Bogdania (Moldova) 427, 440, 709
 Bogdănești, familie, dinastie 25, 29, 40, 54, 107, 425–427, 446, 447, 449, 451–452, 456, 461, 472, 475, 537, 567, 569, 613, 632, 661, 662, 687, 703, 707, 788
 Bogrea Vasile 226, 472
 Boia Lucian 349
 Boian (Boiani) sat în Țara Românească 248, 249
 Boian pe Prut, în Moldova 328, 350
 Boianowski Stanislav 661
 Boița, localitate 92
 Bojan Teodor 64, 688, 689, 693
 Bőjthinus Caspar, cronicar transilvan 395
 Boldur Alexandru V. 57, 545, 555
 Bole Iacob, staroste de Huși 629, 631, 652
 Boleasca, localitate 302
 Bolintin, mănăstire 109
 Bolintineanu D. 358
 Bologna 36
 Bolșacov-Ghimpu Alexandru A. 414, 416, 422, 426, 432
 Bonfinius Antonius (Bonfini Antonio) 97, 118, 440
 Bongars Jacques 273
 Borăști, sat 137
 Barcea clucerul 277, 278, 292, 293
 Borda Valentin 203
 Borbély G., căpitan de Sebeș 789
 Borla 352
 Borsos Tomas 291
 Bortnic Artimon, stareț la Putna 544
 Borzești 535
 Bosfor 289

INDICE

Bosnia 116, 124, 310
 Bossa Bulgarul, agent brașovean 211
 Botoșani 563, 585, 586, 588, 604, 622, 626; ținut 674
 Botar Dumitru 187
 Boțești, sat al unui partizan al lui Ștefan Răzvan 796
 Bozen (Bolzano, „Bolțan“) 314, 738, 743, 744, 745, 747, 748, 750–752
 Bozianu Calotă din Lipov, ban 330, 376
 Božios Constantin 319
 Bradu, mănăstire din județul Buzău 191
 „Braga voievod“ 187, v. Vlad Vintilă
 Bran (Törösvár = Cetatea Turcului), cetate, trecătoare 76, 135, 138, 140, 156, 158, 166, 180–182, 219, 296, 341, 372, 382, 383, 794
 Brancovici Elena-Ecaterina v. Elena-Ecaterina, doamna lui Petru Rareș
 Brancovici, familie 642, 643
 Brancovici Gheorghe 357, 642
 Brancovici Iovan (Ioan) 22, 642, 662
 Brancovici Ștefan 642
 Brancovici Ștefan (Vuk), tatăl lui Gheorghe Brancovici 642
 Brandenburg 220, 638
 Brandys 105
 Braşov 40, 83, 86, 93, 96–98, 104, 107, 114–116, 119, 123, 126, 135, 138, 140, 146, 148, 149, 151, 155–159, 161, 162, 165, 166, 170, 172, 176, 177, 180–184, 189, 195, 197, 208, 210, 211, 213–215, 219, 222, 225, 228–233, 236–241, 243–245, 247, 248, 267, 268, 270, 271, 274, 278, 283, 284, 292, 293, 295–297, 302–304, 315, 340, 341, 344, 347, 350, 378, 379, 384, 387, 388, 389, 392, 406, 419, 463, 487, 526, 533, 536, 585, 589, 590, 634, 641–644, 646, 666, 706, 722, 728, 729, 757, 776, 777, 793, 796
 Brateș, lac 557–559
 Bratislava 39, 351, 352, 370, 390, 400, 402–404
 Bratu, boier al lui Petru III 495
 Bratu, fratele Marinei, soția lui Alexandru cel Bun 522
 Bratu, paharnicul lui Alexandru II Mircea 266
 Braunau, în Bavaria 743
 Brațlav (Bracław) 482, 596, 711, 717
 Brădet, mănăstire 194
 Brăila, județ 122; oraș 170, 175, 262, 263, 311, 399, 579, 583; raia 199, 209, 212, 224, 230, 263, 676, 684, 685, 705
 Brătianu Gheorghe I. 69, 76, 412, 438
 Brătienii de Sus 194
 Brătulescu Victor 518, 520, 521
 Brâncoveanu Constantin 10, 26, 34, 35, 129, 133, 202, 337, 595, 596, v. și Constantin Basarab
 Brâncoveni, familie 53
 Bremen 638
 Brest-Litovsk 456, 473
 Brețcu 344, 570
 Brezianu Barbu 203
 Brezoianu Ioan 52, 53
 Broniowski Cristofor rotmistru (căpitan) în slujba lui Ieremia Movilă 783
 Broniowski Martin 782
 Brusa (Bursa), în Anatolia 598, 630
 Brutti Bartolomeo 298, 303, 730–732, 757
 Bruxelles 196, 638
 Brześć 797
 Bucovăț, localitate 190
 Bucovățul Vechi (Coșuna, Mofleni), mănăstire 30, 190, 256, 257, 259, 260, 270, 271, 273, 275, 304, 306, 307, 310, 366, 708, 710
 Bucovel, apă 329, 330
 Bucovina 328, 418, 502
 Bucșani 172, 176
 București 6–9, 13, 26, 30, 33, 39, 43, 57, 70, 97, 107–109, 115–117, 121, 124, 132, 133, 141, 145, 148, 154–157, 163, 168, 173–175, 184, 188, 189, 194, 195, 201, 207, 225, 226, 230, 232, 236, 237, 239, 240, 243–248, 252, 253, 260, 261, 263, 265–268, 270, 271, 277, 291–293, 295, 299, 302, 304–307, 309, 310, 313, 315, 325, 356, 358–361, 365, 373, 383, 394, 395, 521, 621, 692, 773, 795; v. și Dâmbovița, cetate
 Buczacz, în Podolia 489, 506, 532

INDICE

Buczacki Bartosz, staroste Podoliei 532
 Buczacki (din Buczacz) Didrih (Teodoryk), castelan și staroste al Cameniței, staroste al Podoliei 489–491, 494, 495, 497, 499, 500–505, 512–513, 515–517
 Buczacki Mihail, staroste de Halici 482
 Buczacki Mózilo, staroste de Sniatyn și Colomeea 524, 532, 533
 Buda (în Ungaria) 95, 96, 115–117, 119, 128, 130, 131, 133, 135, 139, 140, 145, 147, 151, 153, 167, 169, 173, 174, 178, 220, 397, 405, 533, 536, 541, 549, 563, 584, 729
 Buda (Aninoasa), mănăstire 187, 278
 Budapesta 48, 72, 205
 Bugeac 70, 705, 726, v. și Basarabia
 Buhăescu Vasile 37–39
 Bulat T.G. 173, 281, 285, 287–293, 633, 636, 638, 651, 668
 Bulei Ion 60
 Bulgaria 20, 115, 227, 292, 676, 684
 Buna Vestire, paraclis la mănăstirea Snagov 303
 Buncea, județul Dâmbovița 211
 Bunea armașul, mănăstirea lui în județul Dâmbovița 211
 Bunul, fratele lui Oprea Găină pretendentul 269
 Bunta Magdalena 240
 Buonaccorsi Callimachus Filippo 435, 436, 441
 Burac Constantin 416, 541–542, 546
 Burghausen, în Bavaria 743
 Burgogne (Bourgogne) 94, 102, 204
 Burlă N., sol al lui Iliș Rareș în Polonia 594
 Busbeck Auger, ambasador imperial la Poartă 654
 Busuioac von Hassellbach Dan Nicolae 70
 Busuioceanu Andrei 70
 Buzatu Gh. 361, 586
 Buzău, apă 155; județ (părți, „țară”) 122, 151, 185–187, 191, 278; munți 328, 342; oraș 155, 395, 712, 715
 Buzdugan Gheorghe 74, 79
 Buzescu Preda 348, 365, 376
 Buzescu Radu 347, 350, 357, 381
 Buzescu Stroe 322, 325, 771
 Buzești, familie 315, 320, 321, 325, 336, 364, 369, 771
 Buzilă Vasile 37–39
 Bycerstwa, comandant polon 645

C

Cadâr ceaușul care anunță mazilirea lui Mihnea Turcitul 305
 Caffa 431, 452
 Cahul 705, 710, 714
 Cairo 223
 Čakovec 397
 Callimachi Alexandru 48
 Callimachi Grigore 45
 Callimachi Scarlat 705, 706
 Calogheră vistierul 775, 786, 788
 Calotă vornicul din Stoenesti 142
 Camenița (Podoliei) 329, 346, 489, 494, 497, 500, 506, 515, 518, 533, 578, 579, 609, 619, 620, 665, 669, 679, 692, 709, 714, 715, 736, 755, 760, 762–764, 773, 776, 779, 786, 787, 793, 797
 Cancellus Ioan, comandantul mercenarilor lui Despot vodă 672
 Candachia (Caterina), doamna lui Ștefan Tomșa I 680
 Cantacuzini, neam 250, 259, 319–321, 406–408, 643, 759
 Cantacuzino Andronic 309, 314, 321–323, 347, 744, 745
 Cantacuzino Constantin mare paharnic, al doilea fiu al lui Drăghici Cantacuzino 407
 Cantacuzino Constantin postelnicul 250
 Cantacuzino Constantin stolnicul 8, 29, 34, 35, 40–43, 45, 199
 Cantacuzino Drăghici, fiul Elinei Cantacuzino 407, 408
 Cantacuzino Elina, fiica lui Radu Șerban 407
 Cantacuzino Gheorghe I. 72, 83, 305, 307, 309
 Cantacuzino Iane (Ioannis) 250, 301, 305, 318, 320, 321, 744, 746, 784
 Cantacuzino Ion Mihai 250, 251, 254, 255, 259
 Cantacuzino Mihai, banul 43–45, 407, 408
 Cantacuzino Pârvu 8, 41–44, 49, 52

INDICE

Carrier-Belleuse, sculptor 359
 Casa de Austria 241, 389, 392, 399, 400, 404, 743, 751, 790
 Castaldo Giovanni Baptista 227, 230, 231, 233, 243, 605–611, 625
 Cașovia (Kosiče) 297, 327, 338, 351, 352, 372, 373, 386, 397, 401, 406, 634, 647–649, 658, 667, 669, 676, 697, 698, 733, 742
 Catarina (Ecaterina) din Brașov, mama lui Iancu Sasul 728
 Caterina de Medicis, regină a Franței 285, 286, 290
 Catiforos Anton (pater Catiforo) 38
 Cazacu Matei 30, 63, 93, 94, 101, 102
 Cazimir III cel Mare, rege al Poloniei 424, 425, 431, 433–435, 437, 440, 441, 459
 Cazimir IV, mare cneaz al Lituaniei, rege al Poloniei 485, 488, 492, 497, 504, 506, 512, 516–518, 522, 524, 526, 530–532
 Călimănești, sat 388
 Călțuna 122
 Călugăreni, sat 118, 308, 362, 793
 Călugărul 238, v. Radu Paisie
 Călugărul 126, 129, 162, v. Vlad Călugărul
 Călugărul 148, 150, 151, v. Vlad (Dragomir) Călugărul
 Căluu, mănăstire 281, 293, 301, 320, 366
 Căpriană mănăstire 500 v. Vășnevăi
 Cărbăș Vasile I. 577
 Cătălu, mănăstire 306, 309
 Cătălu-Cășcioarele, județul Ilfov 310
 Cătunu, lângă Pitești 188
 Căuș Bogdan 700
 Căineni 153
 Câmpeanu Cornel 31
 Cămpina Barbu T. 104
 Câmpul Glupavilor 180, 183
 Câmpul lui Dragoș 416
 Câmpul Păinii 120, 121, 423
 Câmpulung (Muscel), curte domnească 68, 71, 72, 88; localitate 67, 72, 83; mănăstire, biserică 30, 42, 68, 71, 72, 419
 Câmpulung (Sarasău) pe Tisa, cnezat 414, 418
 Căndea Virgil 99, 136, 138, 140–143, 145, 147, 150–159, 161, 162, 169, 172, 178, 179
 Cantacuzino Pârvu, descendent din Drăghici
 Cantacuzino 408
 Cantacuzino Șeitanoglu Mihai 250, 251, 259, 269, 709, 759
 Cantacuzino Șerban (Basarab) 33, 35, 470
 Cantacuzino Șerban mare paharnic, fiul lui Drăghici Cantacuzino 407
 Cantacuzino Ștefan 50, 68
 Cantemir Antioh 64
 Cantemir Constantin 33, 35
 Cantemir Dimitrie 8, 36, 39, 49, 411, 412, 538, 558, 560, 596
 Caplea, jupanița lui Radu vistier (Furcă?) 219
 Caplea, jupanița lui Stan, spătarul din Corbi 309
 Caproșu Ioan 610, 741, 756, 757
 Caracal 321
 Caragea Ioan 45
 Caragea Mihalcea mare ban 293, 344, 355, 357, 367, 381, 382
 Caraman aga, boier însoțitor al lui Petru Rareș 742
 Caramania 282, 701
 Caransebeș 214, 216, 232, 250, 566
 Carcalechi Z. 50
 Carducci Giosue 76
 Carei 397
 Carlier de Pinon, călător francez 279
 Carol Despot, pretins frate al lui Despot vodă 701
 „Carol Napoliteanul” 45, v. Carol Robert de Anjou
 Carol Quintul 201, 232, 563, 566, 578, 633, 635, 636, 638–640, 647, 649
 Carol Robert de Anjou 53, 67–69, 72, 427, 428, 434, 439, 463
 Carol I de Hohenzollern 8, 54, 55, 359
 Carol IV de Luxemburg 445
 Carol VIII, rege al Franței 206
 Carol IX, rege al Franței 681
 Carpați 20, 63, 69, 117, 119, 120, 154–156, 219, 233, 267, 332, 371, 372, 376, 395, 414–416, 429, 457, 536, 608, 733
 Carpații Beskizi 649
 Carpații Ruteniei 435, 457
 Carrara, localitate 542

INDICE

180, 182, 184, 185, 189, 194, 196, 213, 214, 217, 223, 226–230, 233, 236, 237, 240, 243–245, 248, 249, 259–261, 263, 265, 266, 268, 270, 274, 277, 279, 292–295, 302, 303, 305, 306, 310, 315, 327

Cârlibaba 650

Cârlig Orbul din Urseni 212

Cârligătura, ținut 558

Cârstea, frate după mamă al lui Ștefan cel Mare 535

Cârstea vornicul lui Aron vodă și Ștefan Răzvan 771, 795

Cârța, mănăstirea cisterciană 70

Cele Șapte Turmuri, închisoare, v. Yediculé

Ceptura 329

Cepturi 333

Ceremuș, apă 345, 457, 650

Ceresne, autor francez 203

Cerkask, în Ucraina 717, 726

Cerkez Iancu, memorialist 42

Cerna, vale 68

Cernat, familie 557, 558

Cernat generalul 558

Cernăuți, localitate 350, 741, 747; stărostie 23; vad 435

Cernovodeanu Paul 64, 206, 369, 373, 380, 756, 759

Cetatea Albă 85, 87, 121, 128, 431, 450, 452, 486, 516, 525, 528–531, 571, 573, 576–578, 580, 584, 600, 617, 630, 653, 705, 726, 774, 786

Cetatea Bucureștilor 155, v. București

Cetatea Dâmboviței (Cetățenii din Vale; Cetatea lui Negru Vodă) 83, 84, 793

Cetatea de Baltă 138

Cetatea Neamț 450, 462, 463, 516, 525, 579

Cetățuia, deal, schit 173

Cetinje, localitate sârbească 114, 129, 254, 260

Champaign 204

Chański Stanisław, comandant polon în Moldova 797, 798

Charrière E. 668, 684

Cheajna, doamna lui Ștefan Lăcustă 475, 476, 574

Cheile Bicazului 565

Chełm 433, 461, 462

Cherepovici Elena, soția lui Petru cel Tânăr 250

Cherepovici Nicolae 250

Chesarie, episcop de Buzău 191

Chiajna (Cnejna, Ana), doamna lui Mircea Ciobanul 224, 227, 228, 237, 240, 245–255, 261, 283, 302, 727, 730–732 v. și Mircioaia doamna

Chihai Pavel 67–71, 75–77, 81, 92, 100, 133, 136, 146, 174

Chilia (Kilia), 87, 121, 128, 485, 576–578, 580, 584, 617, 630, 631, 651, 653, 774, 786, 791

Chilia insulară (Licostomo) 505, 507, 516, 539

Chioar, cetate 296, 422

Chios 259, 279, 311, 636, 745

Chiper I. 285

Chiper Marieta 43, 44, 64

Chiprian egumen la mănăstirea din Vășnevăț (Căpriana) 500

Chira Rodica 358–360

Chircă Haralambie 149, 258, 271, 365, 407, 690, 692

Chiriac Costel 319

Chisar clucer din Leotești 270, 271

Chișinău 56

Chițescu Lucian 419

Chivu Gheorghe 740

Chotkiewicz J., mareșal al Lituaniei la 1578 718, 720

Christian III, regele Danemarcei 638

Cicala-Visconti 262

Ciceu, cetate, proprietate 138, 422, 566, 800

Cihodaru C. 63, 87, 90, 91, 107, 345, 433, 437, 448, 449, 454, 456, 458, 461, 462, 465–469, 471, 474–476, 533, 534, 541, 546, 558, 569, 705

Cincheza-Buculei Ecaterina 257, 270, 271, 273, 275, 304, 307

Cincu Monica 93, 215

Ciobanu Radu Ștefan 130

Ciobanu Ștefan 222, 226, 227

Ciobanu Veniamin 293, 326, 331, 343, 437, 441, 454, 474, 475, 485, 506, 507, 563, 658

INDICE

Ciocan Corneliu 476

Ciocan Nistor 419, 494, 495, 499–501, 505

Ciocănești 155

Ciocăltan Virgil 101, 536

Ciolpan Trifan, trimis al boierilor la Suleiman Magnificul 570, 571

Ciopei fost postelnic, pârcălab de Neamț 510

Ciorănescu, Alexandru 10, 195, 201, 202, 206, 262, 277, 281–287, 289, 290, 292, 294, 296–298, 302–305, 307, 309–311, 318–320, 378, 379, 391, 674, 675, 682, 684, 685, 696, 697, 702–704, 706, 707, 709, 710, 726, 727, 730–732, 734, 735, 738, 739, 756, 772, 774, 777, 786

Ciorbești iezer, lângă satul Miroslava 724

Ciprian mitropolit de Kiev 453

Cipru 269, 276, 289, 730, 733

Ciriaco d'Ancona 95

Cislău, județul Buzău 187, 278

Cisnădie 371

Ciubăncan Vasile 353

Ciubăr vodă v. Csupor de Monoszló

Ciucă Marcel-Dumitru 358, 359

Ciuhru (Ciuhur), râu 663, 672

Ciulnița, județul Ialomița 393, 394

Ciuntu M. 367, 384, 389, 392, 394, 402

Ciurea Al. 545

Ciurea D. 183, 184, 609, 617, 624, 709, 740, 756, 757, 761, 767, 770, 771

Cîrjan Constantin 360–362

Cladova 193

Clara, doamna lui Nicolae Alexandru 444

Clavius Cristofor din Bamberg 404

Clănău spătarul 558

Clejani 155

Clement VIII, papă 754, 761, 779

Cluj, comitat 185

Cluj (Napoca) 8, 43, 44, 171, 172, 177, 179, 185, 234, 244, 352–354, 367, 368, 373, 381, 383–385, 402, 405, 406, 641, 644, 673, 688, 689, 785

Coadă mare clucer, mare vornic 210, 212, 225, 227

Coci Nicolae, ban de Craiova 322

Codlea 228, 229, 296, 341, 344, 382, 785

Codrea voievod 414

Codrii Plonini (Plonini) 12, 431–438, 440–443, 447–449, 457, 461

Codrul Cosminului 350, 496, 517, 547, 670

Cohen Gustave 204–206

Colomeea 473, 480, 483, 488, 490, 491, 503, 504, 506, 532, 618, 625, 678

Columbeanu Sergiu 93, 96

Comana, prima mănăstire 118; a doua mănăstire 363, 364, 406–408

Commendone G.F., nunțiu papal în Polonia 635

Comnen Ipsilanti Atanasie 320

Comorn (Komárom) 398

Comuleo Alessandro, cardinal de San Giorgio 755

Concini de Conte della Penna Giovan Battista 719

Condrea Bucium, mare vornic al Țării de Jos 757

Condurachi Emil 62, 529

Conduratu C.Gr. 104

Constantin (1386) 452 v. Koriatovici Constantin

Constantin al lui Vlad logofătul de divan 45

Constantin Basarab 34, 35 v. Brâncoveanu Constantin

Constantin Ceauș din Ianina 46

Constantin, declarat fiu nelegitim al lui Mircea Ciobanul, pretendent 302

Constantin, fiul lui Ioan (Nicoară) Potcoavă 726

Constantin Lăcustă, fiul lui Ștefan, nepotul lui Ștefan Lăcustă 726

Constantin Rareș 237, 589, 597, 598, 601, 613, 614, 623

Constantin Șerban (Basarab) 45, 133, 406

Constantin I Mușat (inexistent) 52, v. Costea voievod

Constantinescu D. 493, 498, 520

Constantinescu Miron 58

Constantinescu Nicolae 68, 70, 74, 539, 542

Constantinescu Radu 104, 116, 142, 311, 333, 334, 352, 370, 565, 567, 583, 585, 689, 734, 756, 774, 786

Constantinescu-Iași P. 41, 81

INDICE

Constantinopol (Țarigrad, Istanbul) 9, 26, 39, 48, 91, 92, 102, 104, 118, 133, 135, 138, 140, 152, 154, 160, 163, 169, 176, 178, 187, 200, 201, 206, 212, 215, 222–226, 235, 236, 238, 239, 241, 243, 244, 246, 249–253, 255, 257–259, 261, 262, 265, 268, 269, 274–280, 283, 285, 287–289, 291, 292, 294–298, 300–305, 307–310, 312, 314–317, 320, 322–326, 350, 367, 372, 377, 387, 391, 394, 407, 419, 422, 424, 450, 469, 549, 560, 566, 567, 569, 571, 572, 578, 581, 582, 589, 590, 592–595, 597, 599, 602, 623, 624, 627, 629–631, 642, 653–655, 657, 658, 664, 667, 670, 673–676, 678, 682, 684, 685, 692, 696–698, 704, 706–708, 723, 724, 726–732, 735, 737, 739, 746, 747, 754–756, 758, 759, 763, 765, 769, 782, 784, 788, 796; v. și Istanbul, Țarigrad

Conțești, județul Dâmbovița 97

Corarro Giovanni, bail venețian 273

Corbi, localitate 309

Corfus Ilie 44, 46, 275, 326, 329, 330, 332, 345, 346, 348, 350, 369, 378–380, 384, 570, 572, 573, 582, 584, 585, 588, 589, 593, 594, 597, 600, 601, 606–608, 614, 617–619, 621, 622, 624–626, 630, 631, 634, 635, 637, 649–651, 662, 673, 678–680, 682, 698, 699, 701, 711, 714–717, 719, 725, 726, 732–736, 747, 753, 758, 761–763, 765, 766, 768, 774, 776, 778, 779, 783, 786, 791–794, 797–799

Coriolan G. 558

Corlăteni 626

Cornățeni, sat 210, 212, 221, 228

Coronis, în Pelopones 635

Coruș, sat în comitatul Cluj 185

Corvină a Mihneștilor, familie 751; v. Mihnești

Corvini (Corvii), familie regală 303, 751, 752

Cosăuți 792

Cosmin, sat 23

Costăchescu Mihai 154–156, 453, 456–458, 460, 462, 466–469, 473, 479, 480, 482–489, 491, 492, 495, 498, 502, 506, 507, 512, 513, 515, 519, 520, 522, 524, 526, 529, 531, 532, 558

Costea Viteazul, boier 452

Costea voievod 52, 58, 59, 60, 433, 447, 448, 452

Costescu D. 360

Costești, județul Vâlcea, sat 127

Costin Miron 10, 24, 37, 337, 343, 348, 402, 411, 412, 439, 472, 474, 596, 598, 783, 798, 799

Costin Nicolae 31, 37, 343, 348, 411, 412, 417, 459, 472, 506, 523, 524, 529, 530, 551, 554, 573, 574, 576, 577, 596, 613, 627–630, 643, 700, 706, 777

Costiul boiernaș al lui Ștefan Răzvan 796

Coșovenii de Jos, lângă Craiova 202

Cotmeana, mănăstire 78, 138

Cotnari 527, 666

Covurlui, mori 485; ținut 485, 535, 558, 559

Cozia, mănăstire 81, 90, 215, 357, 388, 390, 391

Cozma logofătul al doilea, executat de Petru Rareș 584

Cracovia 85, 279, 284, 346, 390, 434, 435, 439, 444, 448, 453, 454, 458, 473, 489, 504, 517, 518, 573, 594, 609, 625, 641, 647, 661, 663, 667, 678, 679, 686, 705, 715, 735, 776–778

Craiova 30, 172, 182, 188–190, 193, 202, 203, 207, 208, 210, 217, 256, 273, 276, 307, 330, 367, 376, 708

Craiova, banat de ~, bănie 161, 167, 188, 206, 276, 320, 322, 330, 333, 784

Craiovescu Barbu (I) 127, 140, 142–144

Craiovescu Barbu II 180–184, 203

Craiovescu Barbu III 186, 188, 198–200, 202–204, 206, 207; v. Barbu Neagoe

Craiovescu Danciu zis Gogoasă 138, 184, 199, 212

Craiovescu Drăghici (Gogoasă), vornicul, pretendent 170, 184, 199, 212

Craiovescu Pârvu I 127, 140, 143–145, 198, 211

Craiovescu Pârvu II 25, 160, 161, 163, 167, 170, 171, 175, 177, 179

INDICE

Craiovescu Preda, fratele lui Neagoe Basarab 147, 148, 151, 199

Craiovescu Radu 209

Craiovescu (Strehăianu) Neagoe 100

Craiovești, familie 11, 23, 25, 35, 124, 134, 135, 137, 140–145, 147, 152, 162, 163, 166, 167, 172, 180, 186, 188, 193, 198–200, 209, 374, 406, 408, v. și Pârvulești

Craiovești-Basarabi 59, v. Basarabi Craiovești

Crasna, vale, pârâu 352, 517, 518, 526

Crasnăș vistieryl, executat de Petru Rareș 584

Crasnăș vornicul 533

Crăciun Boris 14

Crăciun din Bilca, voievod de Bereg 428

Crăciun Ioachim 32, 37, 42, 44, 46, 49, 297, 299, 300, 306, 311, 314, 320, 322–324, 333, 334, 339, 354, 364, 366, 367, 370, 371, 380, 382, 385–387, 395

Crăciuna 705

Cremona 206, 241, 258, 373

Creta 635, 786

Cricov, vale 239, 384

Crimca Atanasie, episcop de Rădăuți 377

Crimeea 249, 452, 541

Cristea Miron, mitropolit primat 362

Cristea Ovidiu 349

Cristina, fiica lui Martin Zborowski 663

Cristofor, comandantul artileriei lui Ștefan Tomșa I 674

Crișan Ieronim 352

Croația 503, 509

Cruceburg 83

Crusius Martin 247, 250

Csáky Ladislau 393

Csáky Ștefan 328, 340, 382, 384, 385, 387, 390, 405

Csupor Acațiu 510

Csupor de Monoszló (Ciubăr vodă) 35, 51, 503, 505, 507, 508–510, 512

Csupor Dumitru 510

Csupor Gheorghe 510

Csupor Gheorghe, vicevoievod transilvan (1443) 510

Csupor Nicolae, voievod transilvan (1468–1472) 510

Cuhea (Bogdan Vodă) din Maramureș 412, 419, 420, 426–430, 439, 443

Cupșa Ion 352–353

Curt aga, însoțește pe Ștefan Surdul în București 310, 311

Curtea de Argeș, localitate, mănăstire 10, 30, 67, 70–73, 75, 79, 82, 83, 131, 142, 146, 148, 149, 154, 168, 171, 173, 329, 392, 445, 473, 556, v. și Argeș

Curtea Veche din București 243, 245, 246

Cuza Alexandru Ioan 54, 56, 58, 358, 362

Cyprian din Sieradz (Cyprian Heraclid Basilic) 640

Czamańska Ilona 328, 332, 436, 454, 458, 463, 475, 742

Czerwonogród, în Podolia 489

Czoła Jan, nobil polon 480

Czolhański, soțul nepoatei lui Alexandru Lăpușneanu 699, 771

Czyzowski J., castelan și staroste de Cracovia 518

D

Dachau, în Bavaria 743

Dacia 7, 9, 36, 45, 50, 51, 123, 140, 228, 248, 250, 251, 260, 270, 303, 320, 329, 331, 337, 338, 374, 375, 382, 412, 414, 507, 509, 514, 568, 588, 605, 608, 617, 626, 629, 633, 643, 657, 700, 706, 713, 737, 752, 754, 771, 785, 790

Damasc 282–284

Dan Dimitrie 542, 797

Dan Mihail P. 105, 697, 712, 714–718, 720, 721

Dan vistier, la Bakota 620

Dan voievod, pretendent, poate (?) fiul lui Vladislav III 152, 171

Dan I 50, 52, 76, 78–79, 82, 87

Dan II 50, 85, 86, 87–90, 92, 95, 98, 108, 111, 192

Dan III 98, 102, 108

Danciu (Dan), fiul lui Dan II 90, 98, 108

Danciu (Dan), fiul lui Basarab cel Tânăr

Țepeluș 130, 134–136

Danciu Belce, slujitor al lui Radu Paisie 197

INDICE

Danciu vornicul din Brâncoveni 780
D'André Gillete, soția lui Despot vodă 636
Danemarca 638, 698
Daniel pârcălab de Cetatea Neamț 579
Daniłowicz I. 458
Danuta-Anna, fiica lui Kiejstat, cneaz de Trock 451
Danzig (Gdańsk) 638
Dassonville Michel 206
Daszow 439
Datco (Deatco) mare ban 141
Daud bei de Silistra 722–725
David Gheorghe 240, 254, 259, 712, 716, 724, 727, 731, 740, 744
Davidescu M. 366
Dănești, ramură (a urmașilor lui Basarab I) 108, 198, 216, 479
Dărăban Valentin 354
Dărmănești, lângă Suceava 480, 483
Dâmbovița, apă 184, 239, 326; cetate 364, 369; județ 8, 97, 131, 139, 211, 217, 242, 364
Dâmbovița (București), cetate, castel 107, 546
Dealul, mănăstire 100, 129–131, 139, 140, 142, 162, 164, 183, 184, 191, 228, 241, 242, 261, 266, 268, 291, 317, 356–363
Debno, herb al familiei Oleśnicki 434
Debrețin 351, 352
Decei Aurel 69, 102, 187, 188, 191, 287, 332, 427, 746, 774
Dej 234
Del Chiaro Antonio Maria 10
Deli Marcu 346, 350, 383
Dembinski Valentin, cancelar polon 695
Demciuc Vasile 11, 450, 520, 545
Demcoviici sotnic 774
Demény Ludovic 756, 759
Demetrescu Marin 282
Demetriani (Dimetriani), familie domnească, ramură a urmașilor lui Basarab I 262, 281
Demetriu (Dimitrie) Petru 281, v. Petru Cercel
Demetter Mihail, sol al lui Alexandru Potcoavă în Transilvania 722
Denize Eugen 206, 232, 233
Despina, doamna lui Mircea III 255, 256
Despina (Milița), doamna lui Neagoe Basarab 145, 149
Despot vodă (Iacob Heraclide, Vasilico [Basilikos] de Marcheto [Marchetti], Ion vodă) 22, 202, 259, 451, 509, 538, 615, 616, 626–631, **632–670**, 671–679, 682–684, 686, 701, 711, 729, 733, 788, 800
„Despoți“, numire generică pentru domni moldoveni și munteni după domnia lui Despot vodă 259
Detco mare armaș al lui Radu Paisie 213
Deva 141, 250, 330, 351
Dévay Petru, căpitan de mercenari a lui Despot vodă 665
Diaconescu Emil 474
Diaconescu Marius 414, 415, 420, 422
Diaconescu Olimpia 129, 149, 258, 272, 365, 407, 690, 692
Diaconescu Traian 626, 627, 632, 683
Diassorinos, domn al Doridei 633
Dima Al. 136
Dimitrie Ciupra, agent brașovean 210, 211
Dimitrie din Goraj 437
Dimitrie, fratele lui Vladislav II Jagiełło 477
Dimitrie voievod 224, v. Mircea Ciobanul
Dionisie della Vechia, agent imperial 201
Dionisie din Avalos, medic 663, 668
Dionisie din Kölce 428
Direptate, sat dispărut și câmpie lângă Suceava 533, 537, 538, 562, 622, 705
Diță Alexandru V. 80, 83, 84
Djuvara Neagu 69
Długosz Jan 98, 99, 102, 112, 117, 119, 121, 192, 434–442, 474, 475, 479, 480, 482, 483, 486–488, 504–506, 513, 516–519, 522–526, 530, 534, 610, 612, 621
Dobó Ștefan, voievod al Transilvaniei 236
„Dobra ce a fost mare băneasă“ 307, 310
Dobra, fiica doamnei Chiajna 253
Dobrișan 226
Dobrogea 57, 262, 266, 774, 786
Dobromir din Runcu, mare ban al lui Petru Cercel 294
Dobrotici, dinast 21, 22, 57
Dobrotiță 77, v. Dobrotici

INDICE

Dobrovăț, mănăstire 547, 548, 593
Docan Nicolae 451
Dochiaru, mănăstire de la Muntele Athos 690
Docolina pe Prut 561, 716, 717, 720
Dolhasca, sat 533, 537
Dolinescu Alexandru 360
Dolj, județ 211, 257, 376
Doljești (Dolhești), sat 533, 534, 537
Domul Invalizilor din Paris 358
Donat Ion 11, 33, 40, 47, 173, 183–185, 190, 202, 206, 261, 269, 276, 294, 321, 394
Dorida (Doris), regiune vlahă în Grecia 633, 635
Dorin Mihai C. 544
Dorohoi, ținut 479, 483, 487, târg 626, 650, 651
Dosoftei, mitropolit 32–34, 40, 443, 447
Dracea armașul din Mănești 133
Drașani, ținutul Hârlău 398
Drașin Simion, pârcălab de Ciceu 566
Dracul 92 v. Vlad Dracul; 112–114, v. Radu cel Frumos
Dracula de Sintești și de Band, familie 134, 751
Dracula de Sintești Ladislau 134
Dracula, porecla populară a lui Vlad Dracul 92, 101, 264; nume alternativ al lui Vlad Țepeș 30, 32, 101, 102, 104, 116–118, 132–134
Draculina 264, 267, v. Vintilă, fiul lui Pătrașcu cel Bun
Drag de Nyalab, fratele lui Balce 420–425, 449
Drag-Sas (Sas, Sasy), familie și herb în Polonia 424, 425, 449
Drágfy (Drágfyesti), familie descinzând din Drăgoș 423, 424
Drágfy Bartlomeu (Birtoc) 423, 424
Drágfy Gheorghe 423
Drágfy Ioan 423
Dragna, nepoata de soră a lui Ștefan cel Mare 558
Dragodan voievod, pretendent domnesc 184
Dragoiești-Vâlcea 319
Dragomir armașul 182
Dragomir din Luciani, vornicul lui Alexandru II Mircea 266, 268
Dragomir pârcălabul lui Mircea Ciobanul 229
Dragomir Călugărul 7, 150, 151, 186, v. Vlad (Dragomir) Călugărul
Dragomir, cumnatul fiilor lui Sas 421
Dragomir, fratele lui Balce 420, 424, 425
Dragomir Silviu 107, 124, 133, 140, 181, 352, 357, 358, 362, 780
Dragomir Silviu N. 543
Dragoslav Purcarul, pretendent domnesc 158
Dragoș, bunicul lui Dragoș din Giulești 413
Dragoș („Descălecătorul“) 31, 33, 35, 36, 45, 46, 48, 49, 54–58, 61, 63, **411–418**, 419, 420, 422, 424–429, 433, 437, 439, 444, 450, 453, 460
Dragoș din Bedeu 414, 415
Dragoș din Giulești 413, 414, 419, 429, 437
„Dragoșizi“ 413
Drăculești, ramură a urmașilor lui Basarab I 107, 108, 111, 133, 185, 198, 242, 479, 546, 617
Drăgan postelnicul din Merișani-Bucșani 172, 176, 178
Drăghiceanu Virg. 30, 68, 75, 77, 79, 81, 191, 278, 360
Drăghici, fiul lui Vlad Vintilă 191
Drăghici, spătar, ban, din Mărgineni 189, 194, 228
Drăghici Vintilescu, vornicul din Florești 183, 209
Drăghici vornicul din Ghindeni 202
Drăgoești, localitate 196, 198, 207, 214, 228–230, 236, 261; familie 196, 208, 210, 212
Drăgoșești, familie, dinastie 29, 36, 54, 411, 414, 415, 420–423, 425, 431, 449, 451
Drăgușeni, comună 520, 521
Dridu („Didrih“), sat 175
Drouhet Charles 204, 205, 509
Drugeth de Hommona George 397, 398, 401
Drumul de Sus al Bistriței sau Sucevei 565
Drumul Mare, lângă Pitești 188
Drumul Sării 8, 97
Drumul Serii 97
Dubnic, în Slovacia 423
Duby Georges 30
Duca Constantin 35

INDICE

Duca Gheorghe 33–35
 Duca I.G., ministru cultelor 360, 361
 Du Cange 32
 Ducas 87, 90, 92, 94, 101, 106
 Dudaș Florian 62, 689
 Duma pârcaľabul, vărul lui Ștefan cel Mare 535
 Dumbravă mare vornic 262, 265–268
 Dumitrache medelnicerul (clucerul), 8, 41–43, 45, 49, 52, 199
 Dumitrescu Al. 203
 Dumitrescu Carmen Laura 74, 186, 192, 193, 197, 207, 210, 257, 273, 320, 321, 366, 367
 Dumitrescu Florentina 431–432, 465
 Dumitrescu Ilie 359, 360, 362
 Dumitriu G., preot 118
 Dumitru mare hatman la 1568 693
 Dumitru mare vornic din Cepturi 333, 373
 Dumitru postlenic din Vălcănești, primul soț al doamnei Stanca 321, 367
 Dunăre 20, 68, 79–81, 86, 95, 102, 105, 107, 110, 116, 121, 122, 132, 134, 138, 140, 141, 145, 149, 154–158, 161, 162, 168–170, 176, 193, 196, 204, 207, 208, 210–214, 230, 248, 262, 263, 265, 268, 276, 292, 293, 303, 310, 311, 320, 321, 330, 350, 352, 367, 368, 394, 449, 549, 571, 579, 582, 589, 594, 595, 602, 629, 631, 659, 676, 684–686, 696, 740, 766, 774, 784, 791, 793, 795
 Duzinchevici Gh. 62, 366, 405, 467
 Dworzaczek Włodzimierz 423, 441
 Džem (Djem), fratele lui Baiazid II 126

E

Ecaterina (Caterina) Salvaressa, doamna lui Alexandru II Mircea 256, 257, 271, 274–279, 287, 294, 303, 307
 Economu Radu 719
 Edroiu Nicolae 185, 352, 353, 800
 Efrem, apă și luncă 141
 Eftimie, cronicar moldovean 233, 235, 237, 239, 586, 589–591, 593–596, 599, 603, 604, 606–608, 610, 612–615, 622–624, 692

F

Eftimiu Elena 616, 639, 645, 649, 650, 678, 701
 Egipt 9, 220, 223
 Egrigöz (= Ochi Sașiu; Nimfeon) 94, 101, 106
 Elena, doamna lui Matei Basarab 27
 Elena-Ecaterina (Brancovici), doamna lui Petru Rareș 237, 572, 586, 589, 592, 598, 599, 602, 603, 613, 614, 623, 642, 662
 Eisenberg Josy 702
 Eliade Mircea 411
 Elian Alexandru 149, 250, 258, 271, 365, 407, 690, 692
 Elina, fiica lui Nicolae Pătrașcu 405
 Elisabeta I, regină a Angliei 285, 756
 Elisabeta, sora regelui Poloniei Sigismund I 547
 Elisabeta, văduva lui Ieremia Movilă 27
 Elveția 200, 206
 Emet, orașel din Anatolia 94
 Emandi Ion Emil 795
 Eminescu Mihai 40, 52
 Engel Johann Christian von 39, 40, 46, 48, 49, 53, 223, 509
 Eperjes (Prešov), în Solvacia 698, 703, 729
 Epir 319
 Episcopia Cumaniei 83
 Ernest de Habsburg, arhiduce 297, 298, 742, 743, 754
 Esarcu C. 269, 285, 392, 402, 540, 541, 549, 680, 761, 762, 765, 767, 768
 Eskenasy Victor 390, 754, 770
 Eszterházi Nicolae din Kismarton (Eisenstadt) 404
 Eșanu Andrei 525, 536
 Eșanu Valentina 525, 536
 Etiopia 238
 Etolianul Gheorghe 250–251, 255
 Eugenikos Ioannes 84
 Europa 6, 28, 31, 80, 105, 200, 206, 220, 400, 401, 479, 540, 556, 605, 611, 626, 660

INDICE

Farkaș Martin, comandant de lefegii ai lui Despot vodă 665, 667–669
 Fatima sultana, sora lui Murad III 290
 Fălticeni (Folticeni) 518, 521
 Făgăraș 51, 69, 92, 93, 99, 119, 125, 138, 150, 151, 165, 168, 177, 181, 182, 189, 197, 234, 237, 296, 328, 341, 342, 344, 350, 354, 368, 376, 377, 382–387, 485, 535; v. și Țara Făgărașului
 Fântâna Țiganului, județul istoric Dâmbovița 12, 219, 220; pe valea Mozacului 217; la sud de Târgoviște 218; pe Valea Drâmbovnicului 218
 Fărtat vornicul lui Vlad Vintilă 188
 Feneșan Cristina 188
 Ferdinand I de Habsburg 134, 171, 172, 176–179, 188, 227, 231, 234, 239, 241, 563, 565, 566, 578, 597, 599, 606–608, 610, 611, 618, 625–627, 634, 635, 644–646, 648, 649, 653, 660
 Ferdinand II de Habsburg, arhiduce, rege, împărat 389, 397, 400, 401, 403–405
 Ferdinand III de Habsburg, împărat 406
 Ferdinand II de Tirol 742, 743, 745, 748, 750, 751, 761
 Ferdinand, regele României 362
 Ferhad pașa mare vizir 308
 Ferhat aga, capugi bașă, aduce însemnele de investitură pentru Despot vodă 655, 656
 Ferrara 121, 286, 297, 611
 Fierăști, biserică 27
 Fieschi, familie 290, 312
 Filip II, rege al Spaniei 285, 637, 732, 761
 Filip VI de Valois (Philippe de Valois), rege al Franței 204, 206
 Filip Pictor, agent sibian 213
 Filipașcu Alexandru 421–424, 428
 Filipescu N. 359, 360
 Filipești 45
 Filipovschi, mare stolnic (?) al lui Ion vodă cel Viteaz 711
 Filiti I.C. 187, 193, 199, 209, 213, 241, 278, 282, 284–286, 288, 391, 449, 728, 729, 732
 Filotheu, episcop de Roman 377
 Filstich Johann 40, 48, 133, 147, 149–152, 184, 189, 194, 238, 270, 276, 377

Finta, localitate 91
 Fiorini Vittorio 76
 Firley Ioan, voievod de Lublin 701
 Flandra 636, 637
 Florea popa, dascăl domnesc 43
 Florența 719, 800
 Florescu George D. 61, 70, 210, 212, 221, 224, 246, 258, 320, 322, 365
 Florescu Radu 116, 118, 322
 Florescu-Chița Rodia 203
 Florești, localitate 119, 183, 209, 210, 214, 221
 Florești, familie 209
 Florica doamna, fiica lui Mihai Viteazul 366, 371, 380, 384, 385, 387, 388, 391
 Focșani 328, 344, 350, 380, 705
 Forgách de Gyimes Francisc 635, 648
 Forgács Sigismund 373, 402
 Fotino Dionisie 9, 45, 47–49, 51
 Franchi Adam, agent imperial 251
 Francisc I, rege al Franței 206
 Francisc (Franciscus), „phiscus“, vindecător 130
 Francisco de Veray y Aragón, ambasador spaniol la Veneția 318, 319
 Francken I Franz, pictor 351
 François de la Pavie de Fourquevaux 711
 Franța 32, 204, 205, 234, 251, 281, 284–286, 288–291, 297–299, 636, 637, 651, 660, 667, 680–682, 694, 709, 756
 Frășinet, județul Romanai 388
 Frățileni pe Prut 663
 Frederic II, regele Danemarcei 698
 Fredro (casă) 699
 Fuchs Johann, jude brașovean 214
 Fuchs Marcus, cronicar sas 315, 785
 Fugger, familie 743
 Furești (Izvoru Dulce), județul Buzău 187
 Fürstenberg Frederic, conte 390

G

Gabor Ioan 64, 688, 689, 693
 Galata (Pera), cartier al Constantinopolului 257, 259, 286, 288, 290, 312, 316, 431, 567, 674, 730

INDICE

Galați 561, 579, 580, 583
 Galia 205
 Galipoli 94, 101, 253, 315, 316
 Galiția 681, 719, 720, 744, v. Halici
 Gane C. 58
 Gara Nicolae de 73
 Garda, lac 743
 Gaspar Graziani 399–401
 Gaster M. 509
 Gattari Bartolomeo 76
 Gattari Galeazzo 76
 Gavriil Lotreanu, călugăr la Cozia 388
 Gavriil Uric 493
 Gavril Pătrașcu 403, 405
 Gavril Protul 130, 131, 133, 134, 137, 138, 140–142, 145
 Gavrilaș, mare logofăt la 1568 693
 Găiseni, mănăstire 221
 Gănești, grupare boierească 554, 564, 573–575, 578–580, 582, 583
 Gârboviceanu Petre, administratorul Casei Bisericii 360, 361
 Geafer ceașul care aduce confirmarea în domnie lui Bogdan Lăpușneanu 694
 Gedymin, dinastie lituană 433, 451, 452, 456, 460, 461, 471, 472, 661
 Gemenea, județul Dâmbovița 364, 369
 Gemil Tahsin 10, 274, 288, 291, 300, 393, 563, 571
 Genga Fabio 778, 779
 Genga Gianbattista 779
 Genga Simon 795
 Gengis-Khan 411
 Genova 284
 Geoagiu 103, 161
 Georgescu Elvire 395, 400
 Georgescu I.I. 142, 229, 233, 236, 237, 240, 260, 270, 274, 276, 277, 279
 Gerendi N., episcop al Transilvaniei 171, 179
 Gerlah Stephan 257, 259, 269, 274, 275
 Germania 300, 633, 637, 638, 654, 660, 698, 726, 735
 Germigny de, ambasador francez la Poartă 285, 287–289, 293, 709
 Gheonea Valentin 215, 219
 Gheorgachi, logofătul 47, 538
 Gheorghe I, mitropolit al Moldovei (1477–1508) 560
 Gheorghe II, mitropolitul Moldovei (1551–1552) 237, 597
 Gheorghe Ștefan 26, 35; v. și Ștefan Burdușca
 Gheorghe vraciul (Gregorius Barbitonsor) din Brașov 215
 Gherasim, egumen 154
 Gherghița 107, 127, 138, 157
 Gherman M. 413
 Ghermiyan (Germiyan), vilaiet 94, 101
 Gheție Ion 291
 Ghibănescu Gh. 128, 796
 Ghica Alexandru Dimitrie 44, 50
 Ghica Grigore II 36
 Ghica Grigore IV 50
 Ghica Scarlat 45, 544
 Ghica-Budești N. 143
 Ghidigol, guvernator lituan al Podoliei 477
 Ghindeni, sat 202
 Ghinea Nicolae 257, 275, 355
 Ghirai Devlet, han din Crimeea 249, 704
 Ghirai Gazi, han din Crimeea 791
 Ghițan T. 539
 Giani-Ruset Manole 49, 64
 Gilău, cetate 383–385, 387
 Gioglovan Radu 100, 131, 139, 140, 142, 242, 365, 377, 394, 795
 Giorgi Paolo 321, 343
 Giorgione di Piemonte, medic venețian 540
 Giovio Paul 576, 577
 Giuglea C. 360
 Giulești, în Maramureș 413–415, 418, 419, 428, 429, 437
 Giura logofătul din Stănești 207, 210, 212
 Giura, pârcălabul lui Radu Bădica 163
 Giurescu C. 210, 395, 656
 Giurescu Constantin C. 5, 56–60, 62, 85, 86, 93, 97, 99, 104, 113, 115, 116, 118, 123, 127, 129, 130, 171, 188, 189, 223, 226, 240, 242, 243, 248, 254, 268, 415, 416, 420, 510, 519, 521, 528, 530, 547, 556, 561, 568, 627, 643, 660, 666, 673, 687, 785
 Giurescu Dinu C. 57, 58, 60, 85, 93, 97, 99, 104, 113, 115, 116, 118, 123, 127, 130, 171, 188, 189, 193, 223, 226, 240, 243,

INDICE

248, 254, 262–265, 268, 415, 510, 519, 521, 528, 530, 547, 556, 627, 643, 660, 666, 673, 687, 697, 700–703, 705–707, 710, 712, 713, 719, 724, 726, 785
 Giurgiu, localitate, raia 25, 94, 109, 110, 164, 166, 167, 179, 225, 230, 232, 248, 263, 266, 268, 292, 293, 331, 395, 795
 Giurgiu voievod, refugiat în Polonia 425, 451
 Giuvala, pas lângă cetatea Piatra Craiului 296
 Glavacioc 128, 129
 Glina, lângă București 356, 394
 Gliński Elena, soția lui Ivan cel Groaznic 692
 Glogova 98, 124, 127, 128
 Glower Thomas Sir 395
 Glubavi pe Neajlov 154
 Goleșcu Albu, mare clucer 173, 262, 263
 Goleșcu Ivașcu, mare vornic 262, 263, 267, 268, 273, 279
 Golești, localitate 219, 244; familie 262, 263
 Golimas Aurel H. 656
 Göllner Carol 400, 401
 Gönc, localitate în Ungaria, la hotarul Transilvaniei 340
 Gonța Alexandru I. 345, 346, 380
 Gonțea mare paharnic al lui Petru Cercel 294
 Gonzague de Nevers Charles de ~ 400
 Gorecki Leonard 24, 695, 700, 702, 704, 705, 709, 714, 716, 717, 725, 732, 736
 Gorj, județ 173, 212
 Goron Doru C. 355
 Gorovei Ștefan S. 37–39, 59, 63, 304, 309, 311, 312, 413–417, 419, 420, 424–426, 429, 430, 433, 436–439, 444–450, 452–457, 460, 461, 464–468, 470, 471, 478, 479, 486, 488, 493–495, 498, 500, 504, 507, 518–519, 526, 531, 549, 550, 553, 554, 558, 560, 562–564, 567, 568, 570–572, 577, 578, 580, 583, 591, 593, 599, 601, 602, 616, 619, 671, 680, 687, 692, 695–697, 699, 700, 725, 730, 733, 754, 755, 757
 Górski Stanislav, secretarul reginei Bona Sforza 567, 569
 Gostyński Tadeusz 640
 Govora, mănăstire 128
 Grado, gazda lui Radu Paisie la Nicopol 223
 Grandchamp de, ambasador 251
 Graz, oraș în Austria 389
 Graziani Antonio Maria (Antonius Maria Gratianus) 613, 614, 626, 629, 632, 633, 635–639, 641, 642, 644, 645, 648, 649, 651, 654, 659–666, 668–674, 680, 683
 Greceanu Radu 48
 Greceanu Ștefan D. 42, 54
 Grecescu C. 35, 77, 130, 560, 576, 771
 Grecia 292, 295, 400, 633, 641, 642, 675
 Grecov B.D. 464
 Grecu Vasile 87, 95, 98
 Gregorius Tolosanus Petrus 404
 Grigoraș N. 436, 454, 457, 458, 467, 474, 475, 479, 480, 487, 488, 490, 498, 500, 504, 507, 508, 512, 514, 516, 519, 522, 523, 527, 532, 533, 537, 553, 555, 559, 591, 702, 705, 706
 Grigore XI, papă 450
 Grigore XIII, papă 284
 Grigorian Tigran 722
 Grigorie mitropolit, unge cu mir pe Despot vodă 651
 Gritti Aloisio 187, 188, 193
 Gródek 483, 517
 Gromo Giovan Andrea 246, 247
 Groșani 376
 Grumazi, județul Teleorman 157
 Grüne-Hutten, în Bavaria 743
 Guazzo Stefano 292
 Guboglu Mihail 10, 94, 224, 315, 316, 322, 325, 564, 572, 694, 696, 701, 703, 704, 711, 755
 Guillen de San Clemente, ambasador spaniol la Praga 319
 Guise, duce de 636
 Galski Jan 794
 Galski (Golski) S., sol polon la Poartă în 1597 783
 Gura Bașeului pe Prut 483
 Gura Cracăului (Roznov) 478, 487
 Gura Himinogului, lângă Vișoara 181
 Gura Teleajenului 180, 328, 342, v. Teliu
 Guruslău 6, 318, 330, 351–353, 385, 386

INDICE

Gwagnin (Guagnini) Alexandru 436, 483, 487, 516, 596, 663, 666, 669, 670, 674, 677, 678, 680, 686
 Gyöngyvér Antal 99, 192, 198
 Györ (Raab, Arabona, Yaník, Giavarino), 363, 398, 405–407, 421
 György, poartă a cetății Alba Iulia 333
 Gyula, fiul lui Dragoș din Giulești 413
 Gyula, tatăl lui Dragoș din Giulești 413, 428

H

Habsburgi, familie, dinastie 355, 626, 644, 646, 657, 658, 733, 790
 Hadâr, sfetnic turc al lui Iliăș Rareș 596
 Hagop din Tokat 773, 787, 794, 798
 Halici (Galiția) 20, 421, 422, 424, 425, 428, 433, 437, 451, 453, 482, 483, 488, 504, 506, 618, 645; v. și Rusia (Roșie, Mică)
 Hall, în Tirol 743
 Halle 40
 Haller Petru, jude silian 230, 232
 Hammer-Purgstall Joseph von ~ 48
 Hamza aga, înscăunează pe Alexandru Lăpușneanu 679
 Hamza, fiul lui Stanciu Benghe 242
 Hamza spătarul 157
 Hanga Vladimir 58
 Hangerli Constantin (greșit „Gheorghe Hanger“) 43, 46
 Hanovra 31
 Harborne W., ambasador englez la Poartă 294
 Harghita, munți 565
 Harmazan 524, 525, v. Petru Aron
 Hasan aga ienicerilor la 1583 288
 Hasan begul de Vidin 142
 Hasan beilerbeiu Rumeliei la 1563 676, 682, 685
 Hasan berlerbeiu Rumeliei la 1592, 1596 766, 769, 784
 Hasan pașa, beilerbeiu Rumeliei 142, 144
 Hasan ceașul reprezentantului lui Mihnea Turcitu 302
 Hasdeu (Hăjdău), B.P. 40, 52, 53, 62, 134, 206, 426, 454, 466, 576, 605, 642, 648, 661, 702, 781
 Hațeg 234
 Hazaki sultana (Baffo venețiana) 290
 Hălchiu 233, 243, 244, 296
 Hălmaj 351
 Hărman 341
 Hășmașul, munți 565
 Hăra Nicoară, cămărașul lui Petru Rareș 564
 Hărlău, localitate 468, 558, 559, 561, 562, 604, 614, 615, 622, 623, 625, 635; ținut 398
 Helespont 253
 Heidenstein Reinhold 319, 783, 785, 795
 Heliade-Rădulescu I. 357
 Heltman Adolf 136
 Hendl, casa unde a locuit Petru Șchiopul la Bozen (Bolzano) 744
 Henkel Lazăr, cămătar evreu 392
 Henniges Hieronym 31
 Henric II, rege al Franței 636
 Henric III (Henric de Valois), rege al Franței 281, 284–286, 292, 294, 297, 299, 703–705, 709
 Heraclide Iacob 22, 635, v. Despot vodă
 Heraclides N. 635
 Heraclius, împărat romano-bizantin 635
 Heraclizi (Diasorina, Basilica, Despotica, Brancovici), familie imaginată de Despot vodă 633, 643
 Herbut de Felsztyn Nicolae, staroste de Liov 734
 Hercule (Herakles) 633, 635
 Hereclean, comună 352
 Hidir ceaș, aduce vestea mazălirii lui Aron Vodă 758
 Hieronimo da Cesena, medic venețian 540, 541
 Hindău (Hindov, Ghindăuani) 463–465, 705
 Hirscher J. din Brașov 777
 Hmelov, cetate 488, 489
 Hoarda de Aur 464, 492, 517, 526, 532
 Hodoș Nerva 46, 271
 Holban Maria 74, 430, 631
 Holban Th. 234, 285, 401, 480, 597, 600, 601, 606–609, 613, 614, 616–621, 623, 624, 627, 649, 651, 653, 654, 678, 679, 683, 685, 694, 734, 755

INDICE

Holszański Maria (Mařka, Marena, Marinca) doamna lui Iliă (Iliăș) 477, 489, 490, 497, 503, 506, 511, 517, 523, 531
 Holszański (Olgimontovici-Holszański), familie lituană 477, 523
 Honterus J. 227, 642
 Horvath Nicula, comandant de haiduci pedestri 232, 234
 Hossu Valer 354, 414, 424, 425, 437
 Hotărani 144, 162, 198
 Hotin 308, 345, 346, 380, 402, 488, 489, 491, 495, 499, 500, 501, 506, 513, 516, 517, 531, 555, 556, 560, 561, 563–565, 579, 620, 658–660, 695, 696, 705, 716, 762, 763, 787, 797
 Hovanes din Camenița, protopop armean 714, 715, 736, 762, 773
 Hreățca (Hreasca = tină), la vărsarea Șomuzului Mocirlos în Siret 533, 537
 Hreblianovici Lazăr, cneaz al Serbiei 642
 Hrisafina, fiica marelui ban Mihai 307, 310
 Hrisoverghi Nicolae mare stolnic 365
 Hrușevski M.S. 454
 Huedin 339
 Humor (Homor), mănăstire 603, 606
 Hunedoara, castel 536; comitat 161
 Huniade, familie 192
 Huran bei, susținător al lui Iancu Sasul 730
 Hurani aga 378
 Hurdubețiu Ion 70
 Hurmuzaki, *passim*
 Hurmuzaki Eudoxiu 366, 383–385, 390, 397
 Huru Efrem, mare vornic 579, 583
 Huru Lupe, pârcălab de Hotin 309
 Husein aga, imbrohorul, însoțitorul lui Petru Rareș 582
 Husein ceaș, care anunță mazălirea lui Petru Cercel 295
 Hust, cetate 296, 422, 789
 Huși 551, 554, 594, 629, 631, 651

I

Iachim, frate după mamă al lui Ștefan cel Mare 535
 Iacob de Beauri, ofițer valon 354, 355, 385
 Iacov Putneanul, mitropolit 544
 Iacșici Dimitrie de Nădlac 135, 136
 Iacșini Elena 662
 Iacubovschi A.I. 464
 Ialomița, râu 93, 95, 193; județ 319, 393, 394
 Ian mistr, pietrar polon 431
 Iancu Anca 80, 89, 93, 114, 117, 128, 129, 142, 254, 706, 727
 Iancu Sasul (Ioan, Iancula, Carol, Carlo Iancul, Carol Despot) 34, 35, 269, 311, 419, 709, **728–738**, 739, 740
 Ianina (Jannina, Ioannina), oraș și departament în Epir (Grecia) 46, 319
 Ianiu din Boleasca, mare paharnic 302
 Iași, 6, 14, 32, 36–39, 51, 243, 246, 247, 346–348, 360–362, 376, 395, 486, 492, 528, 561, 610, 613, 629, 641, 650, 651, 655, 656, 676, 678–680, 686, 695, 696, 703, 705, 712, 715–717, 720, 723–725, 727, 732, 733, 739, 741, 753, 755, 757, 760, 763–767, 769, 770, 774, 776, 786, 792–794; ținut 479, 527, 620
 Ibrahim Damad pașa, mare vizir 352, 378
 Ibrahim pașa, palatul lui din Constantinopol dat lui Iliăș-Mehmed Rareș 590
 Iconium v. Konya
 Idrisi, geograf arab 319
 Ieremia II, patriarh de Constantinopol 287, 300, 314, 322, 744, 747, 756, 759
 Ierusalim 300
 Ieud 427
 Iflac (Valahia) 427
 Ifrim Marcela 537, 656
 Ignat Georgeta 588, 590, 592, 596, 603, 605, 608, 609
 Ignat Mircea 798
 Ileana (Elena), probabil o nepoată a lui Ioan de Hunedoara 526
 Ilfov, județ 8, 27, 97, 175, 184, 229, 310, 357, 388; râu 218
 Iliă (Iliăș), fiul lui Alexandru cel Bun 33, 62, 460, 471, 474, 475, **476–481**, 482, 483, **484–491**, 494, 497–500, 502, 503, 511, 512, 514, 531

INDICE

Iliáš Rareș (Mehmed, Mahmet, Muamet) 33, 585, **588–598**, 599–604, 606, 616, 617, 661, 700, 768
 Iliáš vodă, pretins fiu al lui Petru Rareș, pretendent 739
 Ilie („Blănarul“, Ilie Alexandru), fiul lui Alexandru Lăpușeanu 304–306
 Ilie pretendentul din 1501, fiul lui Petru Aron 575
 Ilieni, localitate 329, 384
 Iliescu II. I. 359
 Iliescu Octavian 74, 79, 80, 82, 83, 129, 451
 Ilieș Aurora 37, 41, 42, 44, 46, 49
 Imperiul bizantin 21, 28
 Imperiul habsburgic 703
 Imperiul otoman 9, 156, 169, 175, 226, 282, 287, 342, 580, 600, 618, 623, 702, 766, 777, 791
 Imperiul roman târziu 21
 Imperiul romano-german 206, 284, 761, 788
 Innsbruck 178, 660, 738, 743, 745, 748, 749, 752
 Inocențiu III, papă 20
 Ioachim de Brandenburg 220, 584
 Ioachimescu Alexandru 60
 Ioan 269, v. Iancu Sasul
 Ioan 615, v. Joldea
 Ioan Albert, rege al Poloniei 350, 517, 670
 Ioan Armeanul 35, v. Ioan vodă cel Viteaz
 Ioan Bogdan, pretendent 241, 258, 282, 756
 Ioan, călugăr franciscan, cronicar 415
 Ioan Crețul (Serpega), frate după mamă al lui Ion vodă cel Viteaz 711, 712, 714, 715, 724, 739
 Ioan de Csyszow, castelan și căpitan al Cracoviei 489
 Ioan (Iancu) de Hunedoara 44, 69, 93–99, 101–104, 107, 127, 192, 495, 500, 502–507, 509–512, 515, 516, 526, 527
 Ioan de Maroth 89
 Ioan de Târnave (Külüllö), cronicar ungur 73, 420, 430
 Ioan, domn teritorial 57
 Ioan, fiul lui Dionisie din Kölese 428
 Ioan, fiul lui Iuga 427–430
 Ioan, fiul lui Petru Rareș 454
 Ioan, fiul unui necunoscut, pretendent 653, 701
 Ioan Joldea 32, 35
 Ioan (Nicoară) Potcoavă (Garabet Serpega, Ivan Serpeaha) 712, **713–720**, 721–724, 726, 735, 739, 788
 Ioan pitarul, sol al lui Radu Paisie 222
 Ioan popa de la biserica Sfânta Maria din Liov 720
 Ioan Românul, fratele lui Balc 420, 421, 424, 449
 Ioan Sigismund 241, v. Zápolya Ioan Sigismund
 Ioan Ștefan, însoțitor al lui Bogdan Lăpușeanu 698
 Ioan, tatăl fictiv al lui Despot vodă 636
 Ioasaf, patriarh de Constantinopol 642
 Ioav 141
 Iogailas v. Jagiełło Vladislav II
 Ion Diacul lui Alexandru Lăpușeanu 616
 Ion, frate după mamă al lui Ștefan cel Mare 535
 Ion vodă cel Viteaz (Armeanul, Ivonia, cel Cumplit) 13, 34, 262–268, 305, 307, 309, 354, 560, 592, 595, 600, 603–606, 608, 617, 618, 653, 695–698, **700–707**, 705, 710–716, 719, 722, 724, 726, 729, 739, 788
 Ion vodă Lungul, pretendent domnesc în vremea lui Iancu Sasul 732
 Ionaș (Ion) părcălabul 266
 Ionașco (Bogdan vodă) pretendent domnesc 757
 Ionașcu, fiul lui Alexandru Lăpușeanu 687, 692
 Ionașcu Ion 59, 326, 510
 Ionescu Gheorghe T. 62, 63, 83, 269, 270, 275, 303
 Ionescu-Nișcov Tr. 481, 488
 Ionești, sat la hotarul raialei Giurgiu 263, 266
 Ioniță Adrian 81
 Ioniță Caloian 20
 Iorga N. 10, 12, 34, 42–45, 47, 50, 54–58, 62, 68, 72, 86, 88–95, 100, 102, 111, 113, 115–118, 123, 127, 128, 130–134, 136, 138, 143, 151, 155, 162, 164, 169, 171,

INDICE

177, 182, 185, 187–189, 191, 192, 195, 199, 201, 203, 206, 214, 215, 217, 221, 223, 226, 239, 240–242, 245–247, 250, 253, 255, 257, 258, 261–263, 268–272, 274–276, 278, 279, 282–288, 291, 292, 297–309, 311–313, 315–317, 319, 324, 326, 330, 334, 337, 339–341, 352, 357–362, 364–369, 374, 375, 385–387, 389–392, 397, 399, 401, 407, 408, 412, 454, 467, 472, 475, 476, 479, 480, 486, 493, 495, 498, 510, 518, 520, 529, 530, 541, 544, 550, 560, 566, 568, 570, 573–577, 580, 582, 584, 586, 589–593, 597, 598, 604, 605, 611, 615–618, 626, 633–636, 638, 639, 641–644, 647, 650, 653, 654, 657, 659–661, 666, 668, 669, 673, 674, 677, 681, 690, 695, 697, 701, 703, 706, 708, 709, 711, 714, 716, 719, 720, 727, 729–732, 734, 735, 737, 738, 740–742, 745–752, 759, 760, 764, 766, 767, 778–780, 783, 790, 797, 800
 Iosif, egumen la mănăstirea Curtea de Argeș 148
 Iosipescu Sergiu 32, 75, 77, 408, 415, 422, 423, 711
 Ipsilanti Alexandru 43, 44, 47
 Ipsilanti Constantin 44, 48
 Iran 563, 726, 760; v. și Persia
 Iraq 22, 25, 190, 193, 195
 Irina Botezat, a doua soție a lui Petru Șchiopul 740, 744, 746, 751, 752
 Irina (Chiajna), fiica lui Ieremia Movilă 380
 Isaia logofătul de la Baia 559
 Isaia vornic, executat de Ștefan cel Mare 534, 535
 Isabela regina Ungariei v. Zápolya Isabela
 Ismail 774, 786
 Isopescu Claudio 787, 791, 792
 Istanbul 190, 195, 299 v. și Constantinopol, Țarigrad
 Isthvanfi N. 576, 627, 628, 666
 Istrati Corneliu 36
 Istvanffy Nicolae, vicepalatinul Ungariei 370
 Italia 206, 257, 286, 297, 633, 663, 743, 745, 800
 Iuga, fratele lui Bogdan I 427, 428
 Iuga-Iurie, fratele lui Ștefan I 460
 Iuga Ologul 30, 31, 51, 52, 62, 455, 458, 464, **466–471**, 472, 473
 Iuga, trimis brașovean 162
 Iuliana, soția cneazului lituan Witold 477
 Iurie spătar executat de Ștefan Rareș 605
 Iusuf aga Cigalzáde, ucigașul lui Ion vodă cel Viteaz 706, 709
 Iusuf aga, fiul lui Cicala-Visconti 262
 Ivan Alexandru, țar bulgar 74
 Ivan Bogdan, pretendent moldovean 560
 Ivan cel Groaznic (Ioan Vasilievici) 692, 698, 699, 701
 Ivan Șişman, țar bulgar 78, 79
 Ivan Vezure din Liești, pretendent 199, 213, 214
 Ivenco Basarab 55 v. Basarab I
 Ivenco din Țara Cărvunei 57
 Ivenco Tihomir-Tugmir (Tocomerus) 56, 57, v. Thocomer
 Ivașcu, fiul lui Petru II al Margaretei (Mușata) 455, 456, 468, 469, 473, 474
 Ivirilor, mănăstirea ~ de la Athos 272
 Iza, vale 427
 Izvorani 199, 207–212, 214, 219, 224, 321
 Izvorul Crasnei 517

I

Înalta Poartă 22, 212, 332, 531, 539, 578, 621, 694, 763; v. și Poarta (otomană)
 Înălțarea Sfintei Cruci, biserica de zid de la Volovăț 417

J

Jackus Laurențiu din Cașovia, gazda lui Despot 647
 Jadwiga (Hedviga), regină a Poloniei 82, 453, 461, 463
 J<agić> V. 78
 Jagiełło Alexandru, rege al Poloniei 549
 Jagiełło Vladislav I, rege al Ungariei; al III-lea ca rege al Poloniei 93–95, 483–486, 488–490, 492
 Jagiełło Vladislav II (Iogailas), rege al Poloniei, cneaz lituan 82, 85, 451, 453,

INDICE

- 455–458, 460–464, 468, 471, 473, 474, 477–485, 564
 Jagiełło Vladislav II, rege al Ungariei 130, 134, 136, 138, 142, 423, 540, 549
 Jagielloni, dinastie lituană în Polonia 456, 477, 646, 661
 Jakubinyi György 444
 Janusz de Zbaraz, voievod de Brațlav (Braclaw) 617
 Janusz I cneazul Mazoviei 451
 Jazłowca, în Podolia 489
 Jazłowiecki v. Buczacki Didrih
 Jazłowiecki Gh., staroste de Camenița 576, 579, 679, 763
 Jazłowiecki N., staroste de Sniatyn, 734, 737, 772
 Jiblea, sat 388
 Jijia, apă 345, 350, 486, 613, 627, 650, 792, 793
 Jiliște, sat 262–266, 268, 705
 Jiu, apă 189, 190, 193; banat 199
 Joldea **612–615**, 622, 623
 Jiškra Jan 105
 Jonas Justus 637
 Jósica Ștefan, cancelar transilvan 368, 370, 774, 775, 778
- K**
- Kaminiecki Ioan, voievodul Podoliei 620
 Kandilibași (Scutari) 289
 Kanev, în Ucraina, localitate și mănăstire din 713, 720, 726
 Kaptury I., pârălab de Suceava 364
 Kara I. 345
 Karácsonyi I. 54
 Karadja Constantin I. 353
 Kastarska-Sergescu Maria 639, 646, 647, 649
 Katsaitis Markos Antonios 38, 39
 Kemény Joseph G. 181
 Kendy Francisc, consilier habsburgic, voievod al Transilvaniei 234, 236
 Kerana doamna lui Vlaicu 74
 Kereszturi Cristofor diac, trimisul lui Sigismund Báthory 775, 776, 786
 Kerkyra, localitate 38
- Kerson 360, 361
 Kešmark (Kežmarok), în ținutul Zips din Slovacia 643–648, 650, 733
 Khadim Mesih pașa, beglerbeg de Rumelia 295
 Kiejstut, cneaz lituan de Trock 451
 Kiev 57, 402, 453, 464, 711, 797
 Kira Ana 74, v. Kerana doamna lui Vlaicu
 Király Albert, comandant al trupelor ardelenne din Țara Românească 793, 796
 Klingensporn Johann, medic german pentru Ștefan cel Mare 540
 Knolles Richard 316, 364, 366, 369, 378, 777
 Kociodag, munți din Anatolia 94
 Koczarska Maria 435
 Kodja Sinan pașa 279, 280, 288, 291, 298–300, 303, 308, 311, 315, 316, 323, 324, 336, 342, 368, 730, 733, 738, 744–746, 770, 791, 793, 796
 Kogălniceanu Constantin M. 11, 54, 55, 74, 76, 77, 83, 414, 437, 444, 451, 454, 466
 Kogălniceanu Enache 45, 46, 49
 Kogălniceanu Mihail 49, 51
 Kolaczkowce, în Pocuția 734
 Kölce, în comitatul Sătmár 428
 Köln 761
 Komulović (Comuleo) Alexandru, trimis papal 771
 Koniecpolski Przedbór, castelan de Sandomir 516, 517
 Königsberg (Kaliningrad) 638, 639
 Königsberg (Kynsburg, Kinsberg, Kinigsberg), cetate în Silezia 351, 398
 Konya (Iconium) 246, 247, 253–255, 283, 630, 631, 654
 Köpeczi Béla 790
 Kopicki, pârălab de Hotin al lui Ioan (Nicoară) Potcoavă 716
 Köprelli, familia mamei lui Marcu Cercel 291
 Köprelli Ogli (Marcu Cercel) 291
 Koriat, cneaz lituan 456, 458
 Koriatovici („Koriatovicești”) familie cnezială lituană 54, 422, 433, 451, 452, 460, 471
 Koriatovici Constantin 452
 Koriatovici George 52
 Koriatovici Iurie 451, 454, 466

INDICE

- Koriatovici Teodor (Hodor, Chodor, Fiodor), 423, 457, 458, 461
 Kornis Farkas 344
 Kornis Gaspar 339, 777, 789, 795
 Koropec, în Podolia 532
 Kosovo 101, 102, 507
 Kövend 324
 Kraus Georg, cronicar sas 405, 406
 Kraushar Al. 646
 Kretkowski Erasm, sol polon 563
 Kretzulescu Em. E. 37, 319
 Križanová Eva 645
 Kromer Martin 433, 434, 436, 439, 509, 522, 524, 596
 Kudelka Boleśław 658
 Kühbach Ferdinand von, căpitanul Adigelui Superior, tutorele lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul 747–751
 Kühbach Otto-Marx von 748
 Kurz A. 250
 Kusák Dalibor 645
 Kütahya, district în Anatolia 94
- L**
- Lad, fiul lui Dragoș din Giulești 413
 Ladislau de Durazzo, regele Siciliei 423
 Ladislau de Hunedoara 103–104
 Ladislau de Opole 425
 Ladislau Wolachus 98, v. Vladislav II
 Ladislau V Postumul 103
 „Ladoglu“ 103
 Ladamir, fiul lui Dragoș din Bedeu 414
 Laiot (Laiotă, Negru) 108, 111, 113, 114, v. Basarab Laiotă cel Bătrân
 Laiotă Basarab 12, 213, 214, **216–220**
 Lancosme, ambasador francez la Poartă 297
 Laonic Chalcocondil 95, 98, 116
 Lapedatu Alex. 100, 107, 114, 124, 125, 127–132, 134–136, 139, 140, 159, 240, 242–245, 247, 407, 777
 La Possonnière, castel 206
 Lapoș, județul Buzău 278, 329
 Lascarache Dumitru, ispavnic al Sucevei 544
 Lascaria M. 319
 Lascarov-Moldovanu Al. 55
- Łaski Albert (Olbracht) 203, 284, 634, 639, 640, 643, 645, 646, 648, 649, 658–660, 662–665, 667, 669, 674, 675, 678, 688, 726, 728, 729, 733
 Łaski Hieronimus (herbul Korab), voievod de Sieradz, diplomat 646
 Łaski Jan, predicator evanghelic 641
 Laszkar, castel din comitatul Nitra 403
 László-Kuťuk Magdalena 661, 711, 713, 715, 719
 Lațcu (Lațco, Fedor, Teodor) 33, 62, 433, 438, 442, **443–446**, 447, 449, 455, 456, 475, 476
 Lațcu Andrei 57
 Laureo, nunțiu papal în Polonia 713, 722
 Layk 73, v. Vlaicu
 Lazăr Faur 327
 Lăpușna, târg 615
 Lăpușneni, familie domnească 696
 Lăzărescu Emil 74, 76, 78
 Lăzărescu George 257, 286, 297, 633, 742
 Leamna, pădure lângă Bucovăț 190
 Lecca Octav George 53
 Łęczycza, localitate în Polonia 480, 482
 Legrand Émile 318, 635–638, 642
 Lelesz, biserică din 420
 Lello Henry, ambasador englez la Poartă 349, 353
 Leonardo da Massari 541, 549
 Leotești 270
 Lerici, castel genovez, pe locul Oceacovului 530
 Lescalopier Pierre 268
 Lesile, sat, județul Dâmbovița 217
 Lestarchus Hermodorus din Chios, matematician și medic 636
 „Lethinia“, moșie în Polonia dată văduvei lui Iancu Sasul 737
 Leț, localitate 329, 384
 Leunclavius I. 130, 468
 Levocea (Levoča, Löcse), în Slovacia 396, 347, 647, 648
 Liești, sat dispărut din județul Vâlcea 214
 Limona Dumitru 39
 Linokastro (Cetatea Lânii) 319
 Lința Elena 364, 689

INDICE

Linz 743
 Liov (Lwów, Lviv, Lemberg) 22, 240, 244, 395, 435, 441, 450, 453, 457, 487–490, 506, 517, 528, 550, 643, 650, 659, 667, 678, 679, 681, 696, 717–719, 726, 732, 734–739, 744, 783
 Lipniți pe Nistru 533
 Lipov 330
 Lismanini Francisc 639
 „Litovoiu“ 57
 Lituania 35, 114, 379, 451, 456, 458, 463, 468, 471, 473, 474, 477, 479, 485, 488, 492, 506, 518, 525, 530, 579, 583, 634, 639, 640, 707, 718, 720
 Litzica Constantin 46, 49
 Liubomirski Martin, trimis polon la Poartă 733
 Livonia 639
 Loara (Loir), râu 204, ținut 205
 Lobodă hatman 771, 773
 Locadello Gian Giacomo 64
 Locurile Sfinte 254
 Loloiești, sat 375, 376
 Loloni, sat 479, 480, 482, 484
 Lona, domeniu de lângă Cluj 368, 800
 Londra 285
 Longnon H. 205
 Loretto, localitate în Italia 297, 800
 Loviște 93, 168
 Lozinski, călugăr bernardin din Liov 736
 Lozovan Eugen 412
 Lübeck 638
 Lubienicki, trimis polon la Mihai Viteazul 782
 Lubienicki M. 732
 Lublin 22, 434, 453, 701
 Lucaci („Lucat“) logofătul lui Ștefan Rareș 603
 Luccari Giacomo di Pietro 21, 67, 422
 Luccari Nicolo 67
 Luca Arbore 549, 553, 554, 614
 Luca Cârjă 154–156
 Luca Cristian 282, 294, 297
 Luca, nepotul lui Dragoș din Bedeu 414
 Luca Policarp, eclisiarh 360
 Lucaci (Lukas Hirscher), jude brașovean 210

Luchian Octavian 74, 79
 Luciani 268
 Lucius Aprobianus 435, 436, 439, 441, 449
 Ludovic, prinț 284, v. Zápolya Ioan Sigismund
 Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei 68, 73, 76, 413, 415, 419–421, 428–430, 432, 440, 441, 444–446, 449, 451, 463
 Ludovic II, regele Ungariei 168, 423, 553
 Ludovic XI, rege al Franței 206
 Lugoș 250
 Luh, feudă în Rusia stăpânită de Bogdan Lăpușneanu 692
 Lukács Antal 70
 Lulay Ioan 132
 Lumașu, pădure și moșie 202
 Lunca Mare 124, 328, 350
 Lund, arhiepiscop de 566
 Luneburg, în Hanovra 31
 Lupaș Ioan 56, 240, 423
 Lupu Mehedințeanu paharnicul 398, 399
 Luther Martin 637

M

Macarie, episcop de Roman, cronicar moldovean 145, 148, 149, 152, 551, 553–556, 559–561, 563–565, 574, 576, 577, 579, 581, 582, 584–586, 588, 590, 591, 595, 597, 602–605
 Mačva, banat 73, 89
 Madrid 303, 795
 Magda, jupâneasa lui Ion Moțoc 680
 Magdalena Despotovna, sora vitregă a Elenei Ecaterina, doamna lui Petru Rareș 662
 Magdeburg 31
 Magnesia 254
 Magno Carlo, postmaistru 334, 371, 377, 390, 392, 398
 Mahmud pașa Güzelce de Vidin 330, 350
 Mahmudi dragoman, în legătură cu Despot vodă 631
 Maieri, cartier în Alba Iulia 358, 780
 Mailat Ștefan 180–182, 189, 197, 207, 565, 570

INDICE

Malaspina Germanico, cardinal 20, 334, 343, 349, 366, 367, 371–373, 772, 799
 Malciu Emilian 363
 Malinowski Nicolae 114, 468, 479, 516, 707
 Malta 200, 202, 206, 400
 Malvasia, în Morea 515
 Malvezzi Giovanni, agent imperial la Poartă 590, 593, 594, 599
 Mangalia 22
 Manole, boier al lui Laiotă Basarab 217
 Manolescu Radu 462, 463
 Mansfeld, lângă Wittenberg 637
 Mantua 297, 778, 795
 Manuil (Manoil Grecu) pârcălabul de Hotin 489, 517, 525
 Manuil II 87
 Mara, cnezat 413, 428
 Maramureș 21, 296, 411–416, 418–423, 425, 427–431, 437, 439, 440, 442, 443, 447, 449, 458, 461, 465, 649, 742
 Marcea, logofătul lui Radu Paisie 195
 Marci Baltazar din Cluj 673, 677
 Marcu Cercel 291, 312, 338, 348–350, 381, 386, 403, 779
 Marcu voievod, fiul și asociatul lui Radu Paisie 207, 208, 213–215, 220
 Marea Marmara 235
 Marea Neagră 85, 87, 305, 450, 457, 516, 598, 766, 774
 Marea Nordului 638
 Marena (Maria, Marina), doamna lui Alexandru cel Bun 499, 500, 508, 514, 522
 Mareș Al. 291
 Margareta (Mușata), mama lui Petru II 12, 25, 431, 432, 438, 442–445, 447–450, 453–455, 462, 468, 473, 496
 Maria Christierna, arhiducesă, soția lui Sigismund Báthory 368
 Maria Circaziana, legătură nelegitimă a lui Petru Șchiopul 748
 Maria (Cneajna), fiica lui Ștefan cel Mare 662
 Maria de Habsburg, sora lui Carol Quintul 638
 Maria Despina, doamna lui Radu cel Frumos, soacra lui Ștefan cel Mare 107, 543, 546
 Maria din Florești 209
 Maria, din neamul boierilor Cernat sau a lui Isaia logofătul de la Baia, mama lui Petru Rareș 557–559
 Maria, doamna lui Bogdan I 33, 443
 Maria, doamna lui Petru Rareș 556
 Maria (Eupraxia), doamna lui Basarab cel Tânăr Țepeluș 120, 125, 139
 Maria, fiica doamnei Chiajna 250, 253
 Maria, fiica lui Ludovic I, regina Ungariei 421, 451, 463
 Maria, fiica pârcălabului Lupe Hurul, doamna lui Ion vodă cel Viteaz 309
 Maria (Marga), fiica lui Radu Craiovescu 209
 Maria (Măriuca), doamna lui Ștefan Răzvan 785, 794, 800
 Maria (Paleolog?) Janculina, soția lui Iancu Sasul 730, 737
 Maria, sora lui Ștefan cel Mare 535
 Maria (Voichița), fiica lui Radu cel Frumos, doamna lui Ștefan cel Mare 107, 546, 617
 Marian S. Fl. 416–418
 Marica, jupâneasa lui Drăghici Spancioc 680
 Marica Viorica 367
 Marienburg (Malbork) 275, 301, 558, 726, 797
 Marienburg Lukas Joseph 48
 Marina Mihai 414, 422
 Marina, sora lui Ioan de Hunedoara 98, 192
 Marinescu Constantin 94, 608, 634, 636, 637, 664, 666, 673, 677, 686
 Marinescu F. 109, 271, 305
 Marinescu Iulian 542, 548, 549, 553
 Marini Paolo 756
 Marini Poli Ioan (Giovanni) de ~ 298, 744, 745, 747, 775, 790
 Marini Poli Pascal de 306, 307, 744
 Marsigli Luigi Ferdinando de ~ 34, 36, 40
 Martin Literatul 659
 Martin magistrul 67
 Martinuzzi Gh. 222, 226, 228–230, 566, 606, 608, 777–778
 Maruf efendi, hoge 279
 Massa Simon, cronicar sas 315, 728, 729, 785
 Matei Al. 352, 353
 Matei al Mirelor 399
 Matei Apostatul (Matei Episcopul) 169, 303

INDICE

Matei Dumitru 474
 Matei, grămaticul din Bulgaria 227
 Matei Horia C. 59, 60
 Matei Mircea D. 416, 419, 447, 451
 Matei, patriarh de Constantinopol 469
 Maternus, episcop 82
 Mathias de Habsburg, arhiduce, rege, împărat 351, 352, 388, 390, 392, 393, 396–400, 743
 Matiaș Corvin 69, 104–106, 113, 115–118, 120, 121, 123, 125, 126, 132, 133, 525, 533, 751, 752
 Matievich Ieronim, medic 146
 Mavrocordat Constantin 23, 26, 36–39, 45, 48
 Mavrocordat Nicolae 37, 45
 Mavrogheni Nicolae 46, 47, 49
 Maxim Mihai 176, 179, 215, 221, 223, 225, 238, 239, 242, 243, 247, 256, 259, 287, 301, 303, 304, 313, 315, 319, 320, 323, 324, 334, 355, 562, 591, 598, 600, 654, 684, 694, 704, 705, 708, 740
 Maxim, sol al lui Petru Rareș 590
 Maximilian, arhiduce de Tirol 750
 Maximilian, arhiduce, candidat la Coroana polonă 342, 370, 374, 389, 396
 Maximilian I de Habsburg, rege al romanilor, împărat 547
 Maximilian II de Habsburg, arhiduce, rege al Ungariei, împărat 200–202, 230, 246, 251, 265, 266, 284, 610, 634, 637, 644, 645, 647, 697, 706
 Mazilu Dan Horia 592
 Mazovia 441, 451, 506, 700, 715, 717
 Măgheruș 296
 Măjescu 218, v. Radu Paisie
 Mănești, localitate 133, 230–232
 Mărcuș Grațian C. 352, 353, 355
 Mărgineni, localitate 113, 189, 213, 228; familie 209, 229
 Mărioara, sora doamnei Ecaterina Salvaressa, v. Vallarga Mărioara
 Măzăreanu Vartolomei 447
 Mânja, familii din ținuturile Cârligătura, respectiv Vaslui 558
 Mânja Petru (Pribeagul), pretendent 558
 Mânzilă de la Argeș 98, 102, 192
 Mârza Vasile 354, 386
 McNally Raymond T. 94, 101, 105, 116, 118
 Mediaș 116, 296, 320, 340, 367, 387, 628
 Mehadia 68
 Mehedița, județ 127, 171, 175; banat 320
 Mehmed aga, capugiabaș, instalează pe Mircea Ciobanul 225
 Mehmed beg 305, 306, 308, v. Mihnea Turcitul
 Mehmed bei Iahia Pașaoğlu (Mehmed Sokolli, Mihalbegovici), „guvernator“ otoman pe lângă Ștefan Lăcustă 572, 589
 Mehmed bei (Mihaloglu, Mahmet, Mahmetu, Mahomed) de Nicopol 139–145, 149, 151–154, 155–156, 157–158, 159, 160, 163, 164, 172, 180, 182, 183, 193–196
 Mehmed (Mehmet) Mustafa A. 10, 94, 138, 141, 142, 144, 145, 174, 188, 190, 194, 195, 202, 224, 249, 250, 274, 308, 311, 675, 679, 692, 694–696, 703, 704, 755
 Mehmed pașă de Sighet 397
 Mehmed I 84, 85
 Mehmed (Mahomed) II 103, 104, 106, 112, 113, 116, 118, 123, 124, 531
 Mehmed III 368, 378, 777, 784
 Melanchton (Schwarzerd) Filip 633, 636–638
 Melchisedek 467
 Meleștan, fost postelnic sub Aron vodă 773
 Mellier de la Constance, gentilom francez 291
 Mendez (Mendoza) Iosif Nassai (Gian Miches), „marele evreu“ (evreu portughez) influent la Poartă 262, 684, 702, 754
 Menedic (Vintilă-Vodă), mănăstire, județul Buzău 185, 187, 191, 192
 Meran, în Italia 743
 Merişani 172, 176
 Mesrobeanu Anton 399–402
 Meteore, mănăstiri din Tesalia 160, 215, 365, 375
 Meteș Ștefan 353, 367, 402, 405, 406, 785
 Metodie, episcop de Buzău 191
 Metz 636
 Mezd bei 93
 Micle Veniamin 30, 257
 Micșunești, județul Ilfov 388

INDICE

Miechowski (de Miechów) Matei, cronicar polon 434, 436, 539
 Mielecki N., hatman polon 697
 Miercurea Sibiului 344
 Mieroszowski Stanisław 424, 792
 Mignanelli Fabio, nunțiu papal la Viena 568, 569
 Mihai, cămărașul lui Nicolae Pătrașcu 388, 391
 Mihai, mare ban, tatăl Hrisafinei 307
 Mihai Pătrașcu 403, 405, 406, 408
 Mihai Viteazul (Mihai banul) 6, 8, 12, 20, 21, 23, 26, 27, 32, 35, 52, 61, 81, 131, 184, 206, 224, 250, 280, 291, 308, 310–315, 317–363, 364–396, 398, 399, 401–403, 405, 408, 625, 730, 745, 746, 749, 771, 773–775, 777, 779, 780, 782–786, 788–790, 792–795, 800
 Mihai Vodă, mănăstire din București 358, 359, 365
 Mihail, fiul lui Mihail I 85, 145, v. și Mihail renegatul (?)
 Mihail, fiul lui Sigismund Kiejstut, cneaz lituan 506
 Mihail, fratele lui Ștefan I 460, 462, 464, 466, 467, 472
 Mihail (Mihu), logofăt 31
 Mihail Paul 545
 Mihail Petru, fiul lui Alexandru Lăpușeanu 760, 765
 Mihail renegatul (?) 145
 Mihail, slugă a lui Pătrașcu cel Bun, identificat eronat cu Alexandru II Mircea 241, 257, 258
 Mihail I 30, 50, 84–85, 86, 145
 Mihailovici din Ostrovița Constantin, ienicerul sârb 102
 Mihalcea banul, v. Caragea Mihalcea, mare ban
 Mihalevich Andrei, agent imperial 177, 178
 Mihal, boier al lui Laiotă Basarab 217
 Mihaloglu, familie 145
 Mihályi de Apșa I. 414, 421, 423, 428
 Mihăescu-Gruia Constantin 60, 61, 415, 417
 Mihăilă G. 78, 130, 144, 174, 192, 771
 Mihăilă, marele vornic al lui Petru Cercel 294
 Mihăilescu Ștefan 365
 Mihnea cel Rău (der Böse) 26, 27, 47, 132–136, 137–140, 153, 255, 256, 258, 272, 465, 707, 708, 751
 Mihnea, fratele lui Alexandru II Mircea 256
 Mihnea Turcitul (Mehmed beg, Mehmed Turcul) 11, 32, 256–259, 267, 270, 271, 273–280, 287, 288, 290–292, 294, 295, 298, 299, 301–308, 309, 310, 314, 594–596, 715, 721, 732, 751, 753, 768
 Mihnea vodă Dracea 133, v. Mihnea cel Rău
 Mihnea III Radu 59
 Mihnști, familie domnească 133, 255, 258, 262, 264, 268, 279, 293, 294, 299, 707, 727, 751, 784
 Mihu, portar de Suceva („hatman“) 564, 572, 574, 575, 577, 579, 580, 583, 584
 Mikó Fr., cronicar secui 395
 Milan (Milano) 133
 Milcov, râu 107, 676
 Milcovia, episcopie 416
 Mildt Joh., notar sibian 172, 181
 Milencovici-Bătrâna Lia 364, 407, 408
 Miles Matias, cronicar transilvănean 217, 320, 367, 371
 Miletin, pârâu 613
 Mița Despina, doamna lui Neagoe Basarab 555
 Miloș, fiul lui Mihnea cel Rău 134, 135, 139
 Miloș, fratele lui Alexandru II Mircea 254–256, 259, 269, 298, 302, 303, 307, 708, 778
 Minea Ilie 62, 72, 87, 90, 92, 93, 95, 97, 98, 102, 103, 113, 114, 123, 145, 232, 268, 271, 274, 312, 320, 322, 355, 412, 454, 466, 468, 474, 475, 486, 488, 493, 497, 498, 506, 520, 523, 525, 526, 539, 549, 554, 574, 583, 589, 607, 608, 614, 617, 624, 665, 666, 701, 703, 706, 710, 733, 757
 Mioc Damaschin 41, 114, 117, 128, 129, 136, 141, 145, 229, 337, 396
 Mirăslău 328, 341, 350, 355, 382, 780
 Mirăuți, mitropolia din Suceava 31, 451
 Mircea cel Bătrân (cel Mare) 11, 21, 30, 35, 47, 50, 52, 59, 61–63, 70, 78, 79–81, 82, 83, 86–88, 90–92, 96, 125, 145, 360, 388, *

INDICE

427, 446, 453, 454, 456, 457, 463, 470, 471, 473
 Mircea Ciobanul 32, 70, 118, 199, 212, 221, 222, **224–230**, 231–234, **235–238**, 239, **243–245**, 246–249, 255, 257, 261, 282, 283, 302, 305, 676, 708, 731, 778
 Mircea, fiul cel mare, legitim, al lui Vlad Dracul 11, 63, 94, 97, 106
 Mircea, fratele lui Alexandru II Mircea 256
 Mircea, fratele lui Petru cel Tânăr 246, 254, 283
 Mircea Ion Radu 196, 199, 208, 209, 211, 212, 224, 327
 Mircea, fiul lui Vlad Călugărul 123
 Mircea II, fiul nelegitim al lui Vlad Dracul 11, **122–123**
 Mircea III, fiul lui Mihnea cel Rău 47, 135, 136, **137–139**, 140, 151, 153, 255, 256, 258, 260, 272, 465, 707, 708
 Mirceștii, familie domnească 262, 283, 727
 Mircești, sat 362
 Mircioaia 250, 283, v. Chiajna (Cneajna) și Ana, doamna lui Mircea Ciobanul
 Mircioiu Cr. 539
 Miroslava, sat 724
 Misail Călugărul, cronicar 415
 Mislea, mănăstire 208
 Mitrea din Hotărani, comis, mare vistier 266, 268, 274, 306
 Mlad (cel Tânăr) 111, v. Basarab cel Tânăr
 Tepeluș
 Młodzieiowski Hiacint, vistierul curții polone 735
 Mniszech Jerzy, voievod de Sandomir 742
 Modena 553, 595, 609, 611
 Modon, localitate în Morea 302
 Modor, oraș în Slovacia 400
 Moftinu Mare 340
 Moftinu Mic 352, 354
 Moga I. 396
 Mogâldea, logofăt la Bakota 620
 Mogița, mănăstire la nord de Nistru 517
 Mogoș, boier al lui Radu de la Afumați 159
 Mogoșoaia, localitate 97
 Mohács 423
 Mohilc, neidentificat 529–531
 Moigrad 353
 Moise voievod 25, 153, 171, 176, 177, **178–182**, 183, 198
 Moisescu Cristian 245, 377
 Moisescu Gh. I. 444
 Moisil Constantin 74
 Moisuc Elena 39
 Mojești (Măjești), sat 559
 Moldova, apă, vale 416
 Moldova, *passim*
 Moldova, Republica ~ 61
 Moldoveanu Nicolae 754
 Mollart Johann von ~ 397
 Momce logofăt, cumnatul lui Vlad Vintilă 189
 Monembasia, mitropolie 747
 Montpellier 285–287, 292, 633, 636
 Mór Wertner 642
 Mora Spaniolul Antonio, comandant de mercenari 620
 Moravia 400
 Morea 302, 515
 Moro G., ambasador venețian la Poartă 299
 Morone, cardinal 284
 Moruzi Alexandru 49
 Moscova 300, 663, 691, 692, 698, 699
 Motogna Victor 397, 399, 406, 413, 421, 424, 425, 607, 608, 610, 626, 666–669, 698, 703, 712, 731
 Moțoc Doru 173
 Moțoc Ion 613, 614, 620, 622, 627, 628, 642, 651, 663, 669, 672, 673, 677–681, 719, 792
 Movila lui Răzvan, lângă Suceava 798
 Movilă Alexandru 35, 398
 Movilă Constantin 61, 62, 369, 392, 394, 395
 Movilă Gavril, mare vornic 612–614
 Movilă Gheorghe, mitropolit 746, 750, 753
 Movilă Ieremia 25, 27, 316, 321, 326, 327, 331, 334, 342–346, 350, 354, 355, 369, 379–381, 383, 386, 699, 732, 738, 744, 745, 749, 772, 773, 783, 784, 787, 792–794, 796–799
 Movilă Ion, clucer de Suceava, la Bakota 620
 Movilă Mihailaș 253
 Movilă Moise 35
 Movilă Petru 402

INDICE

Movilă Simion 23, 25, 326, 327, 329–331, 342–344, 379, 383, 387, 741, 744, 746
 Movilă Văscan 233
 Movilești (Movilă), familie 25, 35, 40, 328, 332, 343, 632, 661, 732, 742, 744, 760, 792
 Moxa Mihail 78, 80
 Müller Georg 84
 München 743
 Munkács (Muncacevo), cetate în comitatul Bereg 423, 649, 650
 Münster Sebastian 118
 Munteanu-Breastu Maria 361
 Muntele Athos (Mont Athos) 109, 215, 222, 271, 272, 305, 585, 690
 Muntele Sinai 215, v. și Sinai, mănăstire
 Munteni, sat lângă Put 739
 Muntenia 6, 45, 61, 112, 114, 121, 122, 125, 143, 194, 233, 236, 257, 261, 262, 268–271, 274, 276, 278, 288, 292, 298–303, 305, 308, 338, 348, 379, 430
 Munții Plonini 435
 Murad II 87, 94, 96, 101, 106
 Murad III 254, 274, 285, 287–290, 294, 297, 300, 301, 315, 324, 325, 704, 723, 725, 727, 730, 746, 756, 765, 766, 768, 769
 Muraltus (Muralto) Ioan, 380; Hector 380
 Murano (-Veneția) 271, 274, 275, 279, 303
 Muratori L.A. 76
 Mureșan Camil 93
 Murgescu Bogdan 251, 296, 300, 323, 735, 755, 757
 Muriano Matteo, medic și agent venețian 540, 542, 547
 Murnu G. 49
 Musa, rău în Lituania 640
 Muscel, județ 263, 321
 Mussinger Vincent, consilier 403, 404
 Mustafa Ali, dragoman 279
 Mustafa pașa, beilerbeiu de Maraș 774
 Mustață Constantin 367
 Mușat 12, v. Petru II, fiul Margaretei (Mușata)
 Mușat (eronat, în loc de Mușata) 426, 447
 Mușata 58, 426, 447, v. Margareta (Mușata)
 Mușatini (Mușatești, Mușat), familie domnească 24, 40, 53–55, 59, 60, 305, 309, 312, 426, 447, 450, 460, 464, 467, 470, 471, 478, 479, 486, 488, 493–495, 498, 500, 504, 507, 519, 526, 548–550, 553, 555, 568, 572, 591, 599, 616, 619, 672, 687, 695, 700, 725, 730, 733, 754, 757; v. Bogdănești
 Mușatinul 12, 33, 426, 447; v. Petru II, fiul Margaretei (Mușata)
 Mușteanu Ioan 129
 Mysky Toma, castelan de Poienari 168
 Myśliński Kazimierz 437, 439, 441

N

Nadali doctor, canonic de Cracovia 284
 Nádasdy Toma, comite de Făgăraș 234
 Nagy Cristofor, castelan de Ciceu 566
 Nagy Ivan 423
 Nagy Szabó Ferencs, cronicar ungar 364
 Naili Boratov Peter 624
 Naima Mustafa, cronicar turc 308, 311
 Nalivaiko Severin 771, 772, 776, 777
 Nan, nepotul lui Dragoș din Bedeu 414
 Nan zis Grămăticul 225
 Nania Ion 83, 188, 217, 218
 Napoleon (I) 358
 Napoleon III 205
 Napragy D., episcop 370, 384
 Nastase D. 109, 271, 305
 Nastase G.I. 583
 Nastasia, doamna lui Bogdan III 554
 Naum Aurel 362
 Naxos 262
 Nădăbaico Ion, mare vornic al lui Alexandru Lăpușeanu 237
 Nădlac, localitate 135
 Năieni 329
 Năsturel Petre Ș. 413, 477, 560
 Năsturel P.V. 55, 211, 364
 Năsturel Udriște 27
 Neacșa, soția lui Vladislav, mama lui Vladislav III 160
 Neaga din Hotărani, soția lui Pârvu Craiovescu 127, 144, 198
 Neaga, doamna lui Mihnea Turcitul 187, 278, 306, 307

INDICE

Neagoe Basarab (Pârvulescu, Craiovescu, Basarab voievod) 11, 23, 25, 26, 34-35, 47, 69, 100, 118, 125, 127, 133, 136, 138-142, **143-146**, 147-149, 151-154, 161, 162, 172-174, 176, 186, 187, 198-202, 206, 210, 363, 523, 555
 Neagoe Manole 141
 Neagoe postelnicul lui Radu de la Afumați 157
 Neagoe vornicul, banul din Periș 171, 172, 176-178
 Neagu Braga 187, 192
 Neagu mare spătar al lui Mihai Viteazul 347
 Neagu, staroste de Soroca, la Bakota 620
 Neajlov, râu 154, 155
 Neamț, mănăstire 450, 454, 492, 493, 495, 496, 498, 551, 553; județ, ținut 471, 478, 479, 534, 558, 567, 574, v. și Târgu Neamț
 Neamțu Vasile 415, 416, 610
 Neculce Ion 10, 37, 416-418, 420, 561, 745
 Neda Ioan M. 62
 Negades, sat în Epir 319
 Negrilă ceașnic, executat de Ștefan cel Mare 534
 Negrilă Simion hatman 237, 597, 607, 614, 620, 623, 701
 Negru (Negru vodă) 34, 54, 67, 69-71, 77, 100, 133, 136, 146, 174, v. și Radu Negru
 Negruzzi Costache 690
 Neruja 328, 350
 Nestorescu-Bălcești Horia 59
 Neșri Mehmed 94
 Netea Vasile 50
 Neu-Vest, în Bavaria 743
 Newhäusel (Ěrsekujvár) 398
 Nicanor, ctitorul Agapiei din Deal, unchiul lui Aron vodă 755
 Nichifor Dascălul v. Parasio Nichifor
 Nicodim de la Tismana 74, 78
 Nicolae Alexandru 53, 68, **71-73**, 419, 444
 Nicolae Basarab, pretendent, v. Basarab Nicolae
 Nicolae Pătrașcu (Petrașcu, Petrașcu cel Tânăr, Petru, Nicola, Necula, Nicolae) 21, 27, 52, 335-338, 341, 344, 346-350, **363-408**
 Nicolae pârcălabul de Hotin al lui Ștefan Răzvan 787
 Nicolaescu Em. Gr. 179-182
 Nicolaescu Stoica 55, 62, 79-81, 91, 159, 171, 185, 187-192, 195, 196, 208-210, 212, 214, 215, 218, 221, 251, 253-255, 257, 263, 355, 356
 Nicolaus Olahus (Nicolae Olahul) 98, 136, 192, 194, 197, 198, 201, 234
 Nicolăescu-Plopșor C.S. 257
 Nicolescu Corina 690, 691
 Nicolescu Elie 139
 Nicopol (Nicopole bulgar) 8, 83, 102, 126, 139-141, 143-145, 149-154, 157, 159, 160, 163, 166, 180, 183, 193-196, 214, 221-223, 225, 235, 236, 274, 305-308
 Nicopolul Mic 214, v. Turnu (Măgurele)
 Niemirow, localitate 717
 Niepołomice, seimul polon de la ~ 480
 Niermeyer J.F. 522
 Nikitici A.N. 60
 Nimfeon (Egrigöz), cetate 94, 101, 106
 Nipru 360, 530, 661, 715
 Nistor Ion I. 346, 379, 435, 436, 439, 449, 457, 461
 Nistru 70, 345, 346, 348, 350, 402, 426, 431, 435, 450, 452, 457, 469, 480, 482, 517, 533, 563, 607, 609, 612, 619, 620, 622, 660, 669, 697, 725, 726, 760, 762, 792, 793, 797
 Nițescu C. 360
 Novgorod 698
 Nowak Z. 463
 Nürnberg 92, 540
 Nussbächer Germot 93, 215, 271, 333, 340, 344-347, 378
 Nyakaző Fr., căpitan ardelean 665, 667
 Nyaláb, cetate în comitatul Ugocea 420-423

O

Oancea din Batic 163
 Oancea logofătul lui Radu Șerban 394
 Obertyn 678
 Oceakov 300, 530, 578
 Ocna Mică 97

INDICE

Ocenele Mari 258
 Odobescu A. 255
 Odorhei 462, 565
 Odrowąż Andrei, sfetnic regal polon 528
 Odrowąż de Sprowy Petru voievod de Liov 489
 Odrowąż P., staroste de Liov 516, 517
 Oituz 344, 345, 396
 Olah, familie 192
 Oleśnicki, familie 439
 Oleśnicki Zbigniew, cardinal 434-436, 517
 Oleśnicki Zbigniew, cavalier 434-436, 441
 Olga (?), soția lui Petru II, fiul Margareti (Mușata) 451
 Olieski de Sienno (Sienieński) 516
 Olinescu Dionisie 542
 Olizarowicz Nastasia, mama lui Dimitrie Wiśniowiecki 662
 Olmütz (Olomouc), în Moravia 400
 Olt, județ 151, 181, 185, 189; râu 172, 181, 203, 248, 329, 330, 587
 Oltea-Maria, mama lui Ștefan cel Mare 520, 535, 536, 558
 Olteanu Ștefan 72, 326, 637
 Olteni, regiune pe Siret, ținutul Covurlui 485, 535
 Oltenia 124, 173, 187, 366, 535; banat 193, 199, 209
 Omer pașa, instalează pe Radu Mihnea 395
 Onciul Dimitre 55, 56, 68, 358, 359, 411, 412, 430, 466, 473
 Onicescu Octav 360
 Oprea Găină din Răteasa (Rătești), pretendent la 1576 269
 Oprea mare armaș al lui Aron vodă 760, 764, 769
 Opreșcu Constantin C. 74, 79
 Opreșcu George 75, 432, 465
 Opreșani (Cristiș-Turda) 354
 Oproiu Mihai 100, 131, 139, 140, 143, 242, 365, 377
 Oradea 351, 372, 505, 572, 635, 648
 Orașul de Floci, județul Ialomița 319
 Orăș mare hatman 766
 Orăștie 136, 234
 „Orăți”, drum la cetatea Piatra Craiului 296
 Orbic-Buhuși, ținutul Neamț 534, 535
 Orboești, localitate 189
 Ordinul Dragonului (Drachenordens) 92, 101
 Ordinul Sf. Ladislau 92
 Orescu Șerban 558
 Orfeu 205
 Orhei, ținut 672; localitate 772
 Orheiul Vechi pe Nistru 431
 Orientul Apropiat 258, 597, v. și Țara Arăpească
 Orșova 126
 Ortelec 353
 Orzechowski, ginerele lui Alexandru Lăpușneanu 699, 771
 Orzechowski Stanislaw 610-614, 621
 Osdola, localitate lângă Târgul Secuiesc 180
 Osman II 402
 Ossoliński Hieronim 625
 Ostermayer Hieronimus 181, 184, 190, 194-196, 214, 216, 217, 223, 227-230, 232-235, 244-247, 249, 250, 613, 622, 666, 677, 678, 686
 Ostoja, herb polon 792, 793
 Ostrog, în Polonia 318
 Ostrogski, voievod al Kievului 797
 Ostrovița 102
 Otto de Pilcza, staroste general al Rusiei Roșii 441
 Otwinowski J. 330

P

Pacu Moise 558
 Padova 504, 690
 Paisie ieromonahul de la mănăstirea Argeș 193
 Palade T. 145, 155, 157-159, 161, 166, 167, 170, 171, 174, 175
 Palamed Gheorghe 318, 330, 341
 Paleolog Ioasaf II, patriarh 250, 251
 Paleolog Stamatis 250
 Paleologi, dinastie, neam 400, 730
 Paleologul Ioan V 444
 Paleologul Ioan VIII 87, 92, v. și Manuil II
 Paleologul Rally Dionisie, arhiepiscop de Târnovo 384

INDICE

Palestina 223
 Pall Francisc 93, 95–98, 102, 500, 503–505, 507, 509, 510
 Panait Teodor, sculptor 363
 Panaite Viorel 91, 562, 582
 Panaitescu P.P. (Al. Grecu) 31, 33, 40, 47, 78–80, 82, 107, 130, 134, 153, 160, 181, 281, 314, 318–321, 324–326, 330, 331, 337, 343, 346, 347, 354, 366, 368, 374, 379, 384, 411, 412, 433, 435–437, 439, 448, 449, 454, 456, 464, 472, 474, 493, 495, 498, 534, 549, 551, 660, 719, 720, 728, 729, 734, 736, 737, 744, 771, 778, 783, 786, 791, 795, 797, 798
 Papacostea Șerban 64, 70, 105, 413, 415, 416, 419, 437, 444, 445, 450, 452, 453, 592, 605, 624, 637, 639, 660
 Papadopol-Calimah Alexandru 509, 713
 Papadopoulos Stefanos I. 400
 Papadopoulos-Kerameus Al. 49
 Papiu Ilarian A. 46, 316, 695
 Pappasoglu Dimitrie, maior 29, 358
 Paprocki Bernard 700, 706
 Parabuch, comitele cuman din Ungaria 68
 Paradais Claudiu 539, 542–546, 548, 549, 552, 556, 557
 Paraschiv clucerul lui Mihnea Turcitul 295, 302
 Parasio Nichifor Dascălul 300, 301, 314, 322, 759, 796, 797
 Parczow, seimul de la 517, 518
 Paris 32, 205, 285, 286, 291, 358, 400, 636
 Paros 634, 635, 640
 Partium, părțile exterioare ale Transilvaniei 334, 336, 338
 Pascu Ștefan 58, 259, 269, 278, 279, 281, 282, 284–287, 289, 291, 293, 295–298, 300, 326, 367
 Pascuale de Sorgo 102
 Pasul Buzăului 341, 382, 383
 Pasul Oituzului 462, 526, 766
 Pasul Prislop 416
 Pasul Rodna 565
 Pasul Rodna-Cucureasa 344
 Pasul Tătarului 180
 Pasul „Turcului” (Cumanului) 76 v. Bran
 Pasul Vâlcăului 330, 351
 Paszkowski Martin, cronicar polon 648, 651, 663, 674, 700
 Paul doctor din Brașov 270, 271
 Pavel Chinezul 120
 Păcurariu Mircea 357, 780
 Pădurea Roșu, lângă Pitești 188
 Păltănea Paul 31
 Pătrașcu (Petrașcu) cel Bun 234, 236, 237, 238–242, 243–246, 253, 256–258, 261, 262, 264–266, 269, 275, 276, 281–284, 317, 319, 364, 708
 Pătrașcu, fiul cel mare al lui Pătrașcu cel Bun 269, 276, 282, 289, 291
 „Pătrărești”, sat 184
 Pătrăuți, mănăstire 755
 Pârâul Apei (potoc vodna) 107
 Pârvan Vasile 513, 518, 519, 525, 529, 530
 Pârvu, fiul lui jupan Stepan, mare ban 257
 Pârvu, fiul lui Tudor logofătul din Drăgoești 210
 Pârvu, nepotul de soră al lui Radu cel Mare 135
 Pârvulești 143, 166, 198, v. Craiovești
 Pâslariuc Virgil 547, 549
 Péchy Simon, cancelar transilvan 403
 Pedro dom, fiul regelui Portugaliei 88, 89
 Pelegrini Carol Francisc de ~ 752
 Pelegrini Pelegrinus de ~ 752
 Pelopones 635
 Pemfflinger Marcus 179
 Penelea Filitti Georgeta 56
 Pera v. Galata
 Perény Petru comite, inamicul Drăgoșștilor 422, 423
 Peri, mănăstire în Maramureș 422
 Perietzianu-Buzău Alexandru V. 393
 Periş 171, 176, 177, 228, 229
 Pervain Viorica 85–88
 Persia 626, 760, 763; v. și Iran
 Pertev pașa 676, 685
 Perugia 666
 Pesta 116
 Péterfi Carol 39
 Pethő Gergely, cronicar ungur 355
 Petit Ilie (Helie), călugăr dominican 449

INDICE

„Petrașkină” (familia lui Nicolae Pătrașcu) 406
 Petre Ioan Șt. 31
 Petremol de, rezident francez la Poartă 598, 667, 680, 681
 Petrescu G.Z. 642, 690
 Petrescu Ion C. 319
 Petrești (Petersdorf), lângă Sebeș 234
 Petri Hans 633, 636–641, 643, 644, 648, 659, 667, 670
 Petrignani Sforza G. 400
 Petrovici Ion 362
 Petru 125, v. Vlad Călugărul, Pahomie
 Petru Armeanul 311, 334
 Petru Aron (Aaron, Aron Harnazan, Petru Harnazan) 31, 36, 518, 519, 522–525, 526, 527–528, 529, 536, 537, 539, 576
 Petru Cazacul (Valahul, Petru Alexandrovici, Petru Despot Alexandrovici), fiul lui Alexandru Lăpușneanu 393, 757, 759, 760–768, 769, 770, 785
 Petru cel Tânăr (Petru vodă Mircea) 55, 62, 201, 224, 228, 238, 245, 246–255, 256, 257, 259–261, 283, 676, 678, 684, 708
 Petru Cercel (Petru Demetriu) 25, 32, 34, 192, 215, 241, 258, 262, 269, 274, 277–279, 281–301, 302–304, 312, 320, 348, 596, 709, 779–780
 Petru de Gereb, voievod al Transilvaniei 119
 Petru, fiul lui Ioan vodă cel Viteaz 701
 Petru, fratele lui Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr) 556
 Petru (Mihail-Petru), fiul lui Alexandru Lăpușneanu, 693, 694, 725
 Petru Miotta, hatman al cazacilor zaporojeni 725
 Petru Mușat 61, v. Petru II, fiul Margaretei (Mușata)
 Petru pitarul lui Radu Paisie 195
 Petru Rareș (Măjarul) 7, 10, 32, 35, 57, 184, 193, 214, 215, 220, 227, 228, 234, 237, 246, 247, 419, 454, 472, 556, 557–567, 569–573, 577–580, 581–587, 588–590, 593, 599, 603, 606, 611, 613, 614, 616, 621–623, 625, 662, 691, 728, 729, 732, 734, 735, 739
 Petru stolnicul 591, 605–607, 609, 612, 613, 615–619, v. Alexandru Lăpușneanu
 Petru Șchiopul 25, 31, 32, 55, 62, 139, 251, 254–256, 259, 262, 265, 266, 269, 274, 275, 280, 288, 298, 303–305, 312, 314, 315, 322, 337, 465, 698, 699, 703, 704, 707–712, 715–718, 720–721, 723, 724, 725–727, 729–733, 738–752, 753, 755, 756, 758, 761, 763, 764, 778, 783, 785, 788, 792
 Petru și Pavel apostoli 364
 Petru voievod Călugărul, Paisie 192, v. Radu Paisie
 Petru I 59, v. Petru II, fiul Margaretei (Mușata)
 Petru I, fiul lui Ștefan și nepotul lui Bogdan I 12, 431, 432–433, 444, 447–450
 Petru II, fiul Margaretei (Mușata) 12, 25, 33, 431, 432, 442–445, 446–455, 456, 462, 465, 468, 473, 496, v. și Petru I 12
 Petru III 103, 478, 481, 491, 492, 494, 495, 499–502, 503, 504, 505–508, 509–513
 Peucer Caspar 637
 Peuerbach, în Bavaria 743
 Pezzen Bartolomeo, ambasador imperial la Poartă, trimis la Mihai Viteazul 298, 334, 338, 339, 354, 382, 754, 781
 Pezzen colonel imperial 372
 „Phynta” 57
 Piasecinski, ajutorul lui Dimitrie Wiśniowiecki 683
 Piaști, dinastie regală polonă 477
 Piatra Craiului, cetate 105, 115, 296
 Piatra lui Crăciun (Piatra Neamț) 462, 565, 650
 Picot Émile 51, 52
 Piekosiński Franciszek 461
 Pietro de Thomasiis 105
 Pietroșani 196, 198, 207, 213, 229, 244
 Pilsen 372
 Pimen, mitropolit 361
 Piotrików, în Polonia 651, 659
 Piperești (Chiperești), la sud de Iași 486
 Pippidi Andrei 35, 37, 64, 192, 205, 215, 241, 258, 282–285, 318, 320, 380, 391, 568, 572, 592, 605, 606, 642, 653, 730, 731 °

INDICE

Piri kethüda 299
Piroșia, sat în Sălaj 327
Piscani, sat 187, 213, 214
Pitești, oraș 126, 132, 158, 188, 329
Pitești (Turcești, Războieni, cartier al Piteștiului actual) 188
Pius V, papă 200
Plata, sat 157
Platter Felix, medic elvețian 636
Plămădeală Antonie 48
Pleșia Dan 59, 70, 125, 127, 140–142, 144, 145, 151, 154, 161–163, 172, 198, 209, 210, 224, 228, 241, 261, 266, 268, 291, 320, 322, 365, 778
Ploiești 329
Plumbuita (Podul Colentinii), mănăstire 276–278
Poarta de Fier a Transilvaniei 93
Poarta Meseșană 353
Poarta (otomană) 6–10, 12, 22, 25, 26, 91, 94, 105, 117, 124, 126, 134, 135, 137–140, 144, 148, 159, 160, 163, 169, 170, 172–174, 176, 177, 179, 180, 183, 184, 187, 188, 193, 195, 199–201, 207, 208, 211, 212, 221–225, 227, 231, 235–239, 241, 246, 247, 249–252, 257–260, 262, 265, 266, 268, 269, 272–278, 280, 282, 283, 286, 287, 289, 290, 292, 293, 295, 297–305, 307, 308, 310–316, 318–326, 331–333, 342, 343, 349, 353, 355, 369, 377–380, 392, 393, 395, 396, 399, 401, 451, 548, 559, 562, 563, 566, 567, 572, 576, 578, 579, 581, 582, 589, 590, 592–596, 598, 600, 602–605, 624, 625, 627, 629–631, 643, 644, 647, 652, 654, 656, 657, 667, 670, 675, 676, 681, 682, 685, 688, 693, 695, 697, 701–704, 710, 724–727, 729, 730, 732–735, 738–742, 744–746, 753–756, 761, 762, 764, 765, 767, 768, 771, 777, 779, 784, 790, 785, 791; v. și Înalta Poartă, Imperiul otoman
Pocuția 346, 453, 473, 483, 490, 491, 503, 504, 564, 649, 678, 734, 741, 742
Podhaet (Podhajce), localitate în Halici 742
Podolia 433, 451, 452, 458, 460, 461, 468, 477, 482, 484, 489, 491, 492, 494, 497, 500–504, 506, 507, 512, 515–517, 526, 528, 532, 577, 578, 620, 697, 711, 797
Podraga (Podriga), ținutul Dorohoi 483–485
Podunavia 175
Poiana Siretului mănăstire, v. Probota (Pobrata), mănăstire
Poienari, cetate 132, 159, 168
Polonia 10, 21, 25, 26, 33, 35, 82, 85, 113, 114, 154–156, 233, 240, 264, 275, 284, 285, 296, 318, 326, 331, 332, 339, 342–344, 346, 348, 350, 372, 374, 377–379, 393, 398, 401, 402, 425, 431, 433, 436, 440, 444, 448, 449, 451, 452, 454–456, 458, 460, 462–464, 467, 468, 473–475, 477, 478, 480, 482–485, 487–490, 492, 497, 504, 506, 507, 510–513, 516, 518, 523–526, 528, 529, 532, 537, 539, 547–549, 553, 558, 560, 562–566, 569, 573, 575, 576, 578, 581, 583, 585, 590, 591, 593, 597, 599, 601, 605–610, 613, 614, 616–621, 623–626, 633–635, 637, 639–641, 643–647, 649, 651, 654, 658, 660–662, 667, 669, 677–679, 681, 682, 685, 686, 692, 694, 696, 697, 699–701, 703, 705–707, 713–715, 719–721, 725–727, 729, 732–735, 739, 741, 744, 748, 753, 754, 760–762, 764, 765, 768, 770, 772, 776, 778, 783–785, 787, 792, 797–799
Pomorzany („Pomoranu”) în Halici 645
Ponthus de la Planche François („Planča”), în slujba lui Petru lui Cercel 297, 300, 756
Pop Ioan 362
Pop Ioan Aurel 334, 336, 568, 572
Popa Anghel 545
Popa Marcel D. 14, 59–60
Popa Radu 413, 414, 418, 421–423, 427, 428
Popăuți, biserică 10, 586, 588, 604
Popescu Nicolae M. 250
Popescu Petru Demetru 61
Popescu Radu, cronicar muntean 10, 35, 130, 131, 136, 141, 142, 147, 150–155, 157–159, 162, 169, 172, 181, 184, 185, 189, 194, 196, 213, 216, 217, 221, 223, 227, 238, 241, 245, 248, 249, 264, 265,

INDICE

306, 308, 309, 320, 348, 555, 560, 576, 577, 586
Popescu-Breasta Grigore 361
Popescu-Sireteanu Ion 416, 419
Popești, sat în comitatul Cluj 185
Popești, sat lângă București 184
Popovici Alexandru 49
Popovici G. 455, 462
Porcescu Scarlat 360–362
Portugalia 88
Porumbescu Ciprian 544
Porumbescu Iacolie, paroh de Putna 544
Possevino Antonio, iezuit 292
Potocki Jan 328, 329, 779, 797
Poznań 378, 518
Pozwale 640
Praga 310, 318, 319, 330, 346, 348, 351, 352, 371, 381, 384–392, 398, 403, 444, 742, 745, 761, 771, 777, 790, 795
Pragurile (Za Poroje) Niprului 661, 717, 721
Prahova, județ 230, 232
Pray G. 31, 40, 401
Preda Emil 545
Preda, jupanița lui Radu Buzescu 357
Prejmer 6, 156, 328, 341, 342, 344, 347, 355
Prépostvári Valentin, agent imperial 782
Prethfici Bernard, staroste de Trębowla 620
Prisnea Constantin 493, 496
Probota (Pobrata, Poiana Siretului), mănăstire 454, 455, 467, 494, 505–508, 512, 520, 536, 557, 581, 586, 592, 598, 599, 607, 611, 726; sat 521
Prodan David 8
Provinciile Dunărene 29, v. Țările Române
Prusia 457, 506, 576, 617, 628, 637–641, 643, 701
Pрут 70, 328, 350, 435, 483, 558, 564, 610, 650, 670, 672, 712, 715, 716, 720, 739, 741
Przemysl („Perămisle”), cetate și district în Polonia 425, 679, 744
Przybós Kazimierz 441, 489, 516, 517, 621, 643
Pungă Gh. 237, 591, 606, 610, 616, 619, 620, 623, 624, 626, 628, 633, 638, 641–643, 658, 687, 690, 694, 725, 755, 760
Pușcașu Voica Maria 508, 520, 521, 536, 557, 587, 598, 611
Putna, mănăstire (letopisește de la) 33, 107, 411, 417, 429, 447, 463, 464, 466, 512, 527, 529, 535, 538, 539, 542–544, 546, 548, 549, 551, 552, 554–557
Putna, stărostie 23
Putna, ținut 91, 535, 772, 773

Q
Quinet Edgar 29

R
Racovăț 792
Racoviță C. 436, 454, 456, 458, 463
Racoviță Mihail II 36
Racz Ioan, secretarul lui Mihai Viteazul 369
Racz (Raț) Gh. 354, 386
Rada, a doua soție a lui Vlad Vintilă 187, 191
Radek L., căpitan ardelean 665, 667, 668
Radibrat Aloisio 373
Radom 453
Radovanu, județul Dolj 376
Radu Bădica (Badea) 159, **162–164**, 165, 166, 235, 655; v. și Bădica comisul
Radu Călugăruț 7, 151; v. Vlad (Dragomir) Călugăruț
Radu cel Frumos (cel Mare) 11, 94, 101, **106–107**, 108, **109**, **110**, **112–115**, 123–125, 133, 543, 546, 617, 703, 707
Radu cel Mare 40, 70, 100, 123, 128, **129–131**, 132, 134, 135, 139, 140, 142, 154, 162, 185, 186, 192, 193, 198, 224, 226, 358–360, 540
Radu de la Afumați 11, 67, 145, 148, 151, **152–155**, **156–157**, **158–159**, 160, 163, **165–167**, **168–174**, 175–179, 228, 231, 263, 555, 777
Radu cel Mare 34; v. Radu Mihnea
Radu comis, fratele lui Coadă mare vornic 225, 227
Radu Constantin 636
Radu Dragomir 186; v. Vlad (Dragomir) Călugăruț

INDICE

Radu, fiul lui Mihail I 85
 Radu, fiul legitim al lui Mihnea Turcitul 306, 307
 Radu, fiul lui Tudor logofătul din Drăgoești 210
 Radu (Radu Mircea), fratele lui Petru cel Tânăr 246, 253, 254, 283, 305–307
 Radu (Furcă?), fost mare vistier 214, 216–219
 Radu Gramaticul 159
 Radu Iliș 59
 Radu Ilie (Haidăul, Haiducul) 164, 228, 230, **231–235**, 236, 237, 243, 244, 250, 626
 Radu Leon 42
 Radu, logofătul, al lui Mătil 170
 Radu, mare clucer din Golești 244
 Radu, mare logofăt din Drăgoești 228–230, 236, 241, 261
 Radu Mihnea („cel Mare“) 23, 34, 272, 308, 356, 363, 368, 394–396, 407, 751, 780
 Radu Negru 34, 40, 42, 43, 45–53, 68–70, 77; v. și Radu I
 Radu, paharnic, partizan al lui Mircea III 137
 Radu Paisie (Petru de la Argeș, Măjescu, Călugărul, Popa) 188–191, **192–197**, 198–201, **207–208**, 209–212, **213–215**, 216–219, **220–223**, 225, 226, 238, 243, 244, 257, 563, 777
 Radu, portar al lui Barbu Neagoe 197
 Radu Socol, stolnic 242, 261
 Radu Vodă, mănăstire 271; v. Sfânta Troiță
 Radu vodă Popa, pretendent 276
 Radu Șerban (Șerban Basarab, Șerban din Coiani) 23, 35, 59, 118, 206, 209, 308, 348, 357, 363, 386–389, 391–402, 405–408, 470, 523, 540
 Radu Voevod Călugărul 221; v. Radu Paisie
 Radu, vraciu 222
 Radu I 52, 54, 69, 71, 73, 74, **76–77**, 78
 Radu II Basarab (inexistent) 50; v. Radu I
 Radu II Praznaglava 85, **86**, 87, **88**, 89, 90
 Radziwiłł N., cancelar lituan 639–641
 Rafail, argintarul de la Putna 544
 Raguza (Dubrovnic) 21, 142, 159, 286, 730
 Rákóczi Gheorghe I 406
 Rákóczi Sigismund 391
 Randa Alexander 316, 572
 Rareș din Hârlău, soțul mamei lui Petru Rareș 558
 Rauchwolffen Leonhardt, medic german 254
 Rawa, cetate din Mazovia 717
 Răcari, județul Dâmbovița 97
 Rădăuți 377, 417, 426, 431, 443, 445, 446, 455, 458–460, 465, 475, 514, 521
 Răduică Georgeta 50, 51
 Răduică Nicolin 50, 51
 Rădulescu T. 257
 Răteasa (Rătești) 269
 Răuseni (Reuseni, Răoseni) 506, 513, 514, 518–521, 523–525, 536
 Răut, apă 757
 Războieni 117
 Răzmeriță Al. 203
 Răzvad 233, 244, 261
 Răzvan 12, 770; v. Ștefan Răzvan
 Răioșanu Stoica 347, 374–377, 381, 384, 391–393
 Râmna, vadul de la ~ 262, 263
 Râmniceanu (Clococeanu) Naum 8, 41, 43–45
 Râmnicu de Sus (Vâlcea) 173
 Râmnicu Sărat, județ 122; oraș 125, 262, 535
 Râmnicu Vâlcea 172, 173, 329, 330; episcopie (Noul Severin) 30, 81, 172, 173
 Râșca, mănăstire 616
 Râșnov 88, 132, 296, 406
 Reichersdorffer Georg 226, 227
 Reli S. 748–751
 Renania 390
 Rendel Johann 105
 Renty, bătlăia de la ~ 637
 Reus-Mirza E. 405
 Rezachevici Constantin 30, 35, 37, 40, 59, 60, 61, 69, 72, 80, 91, 92, 101, 104, 105, 116, 199, 200, 206, 209, 211, 218, 250, 281, 318, 319, 321–323, 326–333, 338, 342–344, 349–353, 355–357, 367, 371, 375, 378, 379, 383–386, 394, 395, 398–399, 419, 426, 427, 433, 435, 440, 448, 453, 454, 457, 463, 470, 473, 475, 478, 491, 514, 515, 519, 520, 524, 531, 533, 535–537, 548, 558, 561–564, 567, 569, 571–573, 576–582, 584–587, 592–595, 600, 601, 603–606, 608, 613, 617, 621.

INDICE

622, 652, 656, 657, 660–662, 701, 751, 791, 793
 Rin, conte de ~ 636
 Ringala (Ryngaffa-Anna) 451, 456, 522
 Rodos 9, 234, 253, 258, 269, 276, 279, 282, 290, 300, 302, 304, 307, 312, 596, 630, 633, 636, 654, 702, 729, 730, 731, 733
 Rogoz, sat în Țara Lăpușului 800
 Roma 200, 284, 297, 300, 367, 401, 435, 547, 635, 652, 745, 755, 779, 795, 800
 Roman, diacul lui Radu Paisie 215
 Roman, fratele Vasilisei, fiul lui Alexandru cel Bun 493, 498
 Roman Petrilovici, fiul lui Petru II al Margaretei (Mușata) 455, 462, 465, 468, 469
 Roman (Târgu de Jos, Cetatea Nouă) 122, 328, 345, 350, 377, 450, 455, 494, 512, 513, 516, 532, 551, 560, 583, 584, 588, 590, 597, 604, 710, 716, 717, 720
 Roman I 33, 433, 437, 444, 447–450, 454, **455–459**, 460, 461, 466, 468, 471, 472
 Roman II, fiul lui Ilia (Iliș) 12, 478, 481, 487, 489–491, 493, **497–499**, 500, 501, **502–504**, 506, 509, 511, 530
 Romanați, județ 184, 321, 388
 „Romanii“ (țări românești) 20
 Românești, sat 248
 România 6–8, 13, 14, 19, 30, 50, 58, 60, 68, 85, 204, 217, 258, 263, 271, 272, 287, 288, 303, 307, 316, 356, 357, 360, 365, 369, 386, 390–392, 407, 451, 454, 476, 502, 541, 558, 574, 587, 592, 605, 611, 616, 661, 685, 690, 692, 695, 700, 709, 721, 793
 Ronsard, familie 206
 Ronsard Louis de ~ 206
 Ronsard Pierre de ~ 11, 203, 204–206
 Ronsart (Roussart) Olivier 205
 Rosetti Dinu V., arheolog 118
 Rosetti Radu 62
 Rosetti R., general 341, 345
 Rossi David, bancher evreu 756
 Rosso Bernard, medic, pretendent 269
 Rostock 638
 Rostov 701
 Roșca Grigore, mitropolit al Moldovei 559, 586
 Roșcani 705
 Rotunda, comuna Doljești, județul Suceava 537
 Rovine 80, 83
 Rozavlea, sat în Maramureș 427
 Rucăr 83, 156, 158, 159, 166, 181, 793
 Ruda, județul istoric Argeș 327, 329
 Rudeanu Teodosie, mare logofăt 329, 346
 Rudeni, familie 327, 329
 Rudolf II 318, 327–329, 331, 333–340, 343, 344, 349, 351, 368, 370, 371, 373, 374, 382–391, 396, 398, 405, 742, 743, 745, 748, 749, 761, 770–772, 774, 775, 779, 781, 788, 789, 791
 Rudzicki Edward 477
 Rueber Hans, comandantul armatei imperiale din Ungaria Superioară 698, 699
 Ruginoasa 362
 Rugodev (Narva) 698
 Runceni, județul Buzău 187
 Rumelia 93, 142, 144, 223, 292, 295, 297, 596, 675, 676, 682, 703, 739, 766, 769, 784
 Rupea 98, 138
 Rurik 412
 Rusciuc 254, 311
 Rusconi Antonio 752
 Ruset Antonie 33
 Rusia (moscovită) 25, 36, 360, 361, 701, 702, 770
 Rusia (Rusia Roșie, Mică, Rutenia, Halici) 20, 114, 422, 424, 425, 434, 441, 449, 482, 489, 504, 516, 517, 528, 607, 616, 617, 621, 641, 643–645, 647, 649, 650, 662, 667, 679, 696, 744, 797
 Russo D. 253, 255, 318, 747
 Rüstern Damad pașă, mare vizir 222, 224, 226, 241, 243, 257, 258, 282, 597
 Rutenia 20; v. Rusia (Rusia Roșie, Halici)
 Ruxandra, doamna lui Radu de la Afumați 555
 Ruxandra (Roxanda), fiica lui Petru Rareș, doamna lui Alexandru Lăpușeanu 22, 565, 611–614, 629, 632, 635, 638, 642, 643, 662, 682, 684, 689–691, 693, 695
 Ryboticze, sat în districtul Przemysl 425

INDICE

S

Sacerdoțeanu Aurelian 5, 6, 55, 56, 58–59, 60, 192, 365, 381, 411, 413, 429, 454, 473, 790
 Sacerdoțeanu Virginia 56
 Sadeler Aegidius 318, 351
 Sadova, mănăstire 202, 203, 211
 Sadoveanu Mihail 719
 Sahay Daczny, hatman cazac 402
 Saint Bonnet de ~, sol francez 241, 285
 Saint-Germain, lângă Paris 636
 Saint Ravi, consilier la Montpellier 636
 Salisbury Lord 395
 Salonic 84
 Salvaessa Ecaterina; v. Ecaterina (Caterina)
 Salvaessa, doamna lui Alexandru II Mircea
 Sambor, district în Polonia 425, 517
 Samogiția (Zmódz) 114, 468, 707
 Samoran, sat din Balcani 250
 Samos 633–636, 640
 Samotulski P., castelan de Poznań 518
 Samuil 142
 Sandomir 434, 435, 480, 516, 518, 742
 Sandu Tudor 187
 Sanudo Marino 159, 178, 179
 Sarasău (Câmpulung) pe Tisa, cnezat 414, 418
 Sarnicki S. 439
 Sas 31, 33, 57, 411, 414, 415, 418–425, 429, 430, 433, 437, 438, 449, 458, 464
 Sas (Sasy, Drag-Sas), familie și herb în Polonia 424
 Sasca, deal la Siret 418, 419
 Satu Mare 334, 340, 352, 397, 398, 421, 423, 697, 742
 Saul Gheorghe, serdar 39
 Sava, armașul lui Mihai Viteazul 347, 350
 Sava, județul din Târgoviște 164
 Savoia 286
 Saxonia 637
 Săcele 229
 Săcuieni, sat dispărut, comuna Drăgușeni 519–521
 Sălaj 318, 330, 351, 352–354, 385, 386, 422; comitat 421
 Sălăjeni 352
 Săliște 249
 Săpăteni 262
 Săpoteni, sat 663, 664, 672, 673
 Sărata, localitate 184, 384; vale 329
 Sărmășag 352
 Sătmăr, comitat 420, 421, 423, 428
 Sânicosară, ținut supus mănăstirii din Peri 422
 Sânpetru 328, 341, 383
 Sânta Maria, sat 72
 Sârbu Ion 313, 326
 Scarlatti 40; v. Constantin Mavrocordat
 Scărlătoiu Elena 335
 Schachman Hortensia 282, 286, 287, 295, 297, 298, 300
 Schaidenstein, castel al familiei Fugger 743
 Schärdig, în Bavaria 743
 Schedel Hartman, medic șef al Nürnbergului 540
 Scheia (Suceava), cetate 450, 798
 Scheii Brașovului 283, 291, 341, 347, 357, 388, 391, 778
 Schender beg 124
 Schesaeus Christianus 135, 627, 628, 631, 652, 656, 657, 659, 660, 663, 666, 669–672, 680
 Schiulești, pe Teleajen 395
 Schönbach Anton 543, 544, 552, 557
 Schreiber Wolfgang, agent german 259
 Schwandtner I.G. 73, 97, 430, 463
 Schwartzfeld E. 754
 Schwarzburg Günther de ~ 637
 Secygniowski Pavel (herbul Jelita) 613, 614, 622
 Sebeș 176, 234, 339, 340, 625, 789
 Selim pretendentul (Selim I) 141, 142, 144
 Selim II 249, 251, 264, 630, 694, 702, 703, 706
 Semkowicz W. 424
 Senarega, familie genoveză 530
 Seneslau 55–57
 Sennyey Pancrațiu 372
 Serafim, mitropolit 303
 Serbia (Servia) 21, 52, 421, 427, 444, 642
 Serczyk Władysław A. 713–714
 Serin conte de ~ (Petru Cazacu) 761

INDICE

Serpega (Serpicov, Serepcovici, Serpeaha), familia armeană a mamei și fraților lui Ion vodă cel Viteaz 700, 711–714, 722
 Serpega, soțul armean din Polonia al mamei lui Ion vodă cel Viteaz 711
 Severeanu G. 80
 Severin, banat, ban de, ținut 68, 69, 206, 276
 Severin 19, 49, 126, 166, 167, 169, 220; v. și Turnu Severin
 Sfânta Ecaterina, mănăstire din Alexandria Egiptului 223; de la Sinai 255
 Sfânta Elena, insulă 358
 Sfânta Fecioară Maria (Maica Domnului) 619, 620
 Sfânta Maria, biserică ortodoxă din Liov la 1564 (apoi Sfântul Onufrie, Basiliani) 671, 679, 681, 713, 719, 720
 Sfânta Paraschiva, biserica satului Săcuieni 519, 521
 Sfânta Troiță (Radu Vodă), mănăstire din București 133, 267, 271, 310
 Sfânta Troiță (Sfânta Treime), biserică din Siret 420
 Sfântul Andrei 715
 Sfântul Augustin 182
 Sfântul Bartolomeu 673
 Sfântul Bonifaciu, papa 132
 Sfântul Dumitru, biserică din Craiova 202
 Sfântul Dionisie, mănăstire de la Muntele Athos 585
 Sfântul Filip 532
 Sfântul Gheorghe 656
 Sfântul Gheorghe, biserică la mănăstirea Neamț 496
 Sfântul Gheorghe, biserica mitropoliei din Suceava 710, 746
 Sfântul Grigore Papa 135, 136
 Sfântul Iacob 85
 Sfântul Iacob, biserică parohială din Innsbruck 738, 749
 Sfântul Ilie, biserică din Suceava 548
 Sfântul Ioan 85, 278
 Sfântul Ioan Botezătorul 277, 278, 289
 Sfântul Ioan Botezătorul, biserică catolică din Siret 450
 Sfântul Martin 626, 627, 666
 Sfântul Matei, biserică din Murano 303
 Sfântul Nicolae al Mira Lichiei 365
 Sfântul Nicolae, biserică episcopală din Rădăuți 426, 431, 443, 445, 446, 455, 459, 460, 465, 475
 Sfântul Nicolae, biserică din Curtea de Argeș 10, 67, 71, 73–76, 78, 79, 131, 146, 445
 Sfântul Nicolae, biserică din Dorohoi 548
 Sfântul Nicolae, biserică din Scheii Brașovului 283, 291
 Sfântul Nicolae cel Nou din Bulgaria 222, 226
 Sfântul Nicolae din Poiană, mănăstire 454, 505; v. și Probota (Pobrata)
 Sfântul Nifon 130, 131, 133, 134, 138, 140–142, 145
 Sfântul Sava, colegiu din București 204
 Sfântul Ștefan, catedrală din Viena 400, 406
 Sfântul Ștefan, mănăstire de la Meteore 160
 Sfântul Teodor Tiron 584
 Sfântul Urban papa 495
 Sfinții Arhangheli, biserică din mănăstirea Cetățuia 173
 Sforza Bona, regină a Poloniei 569
 Shunkabunck B., jude brașovean 93
 Siavuș pașa, mare vizir 279, 288–290, 312, 768
 Sibiu 14, 26, 103, 104, 116, 119, 124, 128, 130, 132–135, 138, 140, 148, 149, 151, 157, 164–167, 170, 172, 173, 176, 177, 179–182, 207, 208, 213, 225, 229, 230, 232, 233, 236–238, 240, 242, 244–246, 250, 267, 268, 278, 318, 332, 340, 341, 359, 382, 383, 395, 587, 706, 777
 Sibrick Gaspar 372, 765, 766
 Sici, tabără căzăcească la Pragurile Niprului 661
 Sicilia 423, 636
 Siebenburgen 84; v. Transilvania
 Sieniawski N. (herbul Leliwa) 580, 607, 609, 610, 612–614, 616–622, 624, 643, 644, 647, 650, 679, 701, 717, 734
 Sieradz 284, 480, 482, 483, 640, 646
 Sighet 251, 422
 Sighișoara 92, 95, 794

INDICE

Sigismund de Luxemburg (Jemont crai) 80, 82, 84, 85, 87–93, 421–423, 451, 453, 462–464, 468, 474, 645–646
 Sigismund Kiejstut, mare cneaz al Lituaniei 485, 506
 Sigismund I cel Bătrân, rege al Poloniei 547, 560, 564–566, 570, 578, 593, 639
 Sigismund II August, rege al Poloniei 284, 607, 609, 613, 616, 618, 621, 623–625, 634, 637, 639, 640, 645, 646, 649, 650, 661, 675, 678, 679, 697, 700, 791
 Sigismund III, regele Poloniei; v. Vasa Sigismund III
 Sigler Mihail (Siglerius), cronicar sas 240, 242, 243, 245, 247
 Silezia 351, 389, 398, 506
 Siliștra 57, 221, 252, 266, 274, 308, 311, 399, 579, 582, 583, 590, 595, 596, 598, 599, 630, 662, 684, 712, 722–725, 766
 Siliște, cișmea lângă Ghindeni 202
 Siller Johann Paul, franciscan 752
 Sima, vornicul lui Petru III 494
 Simancas 262, 709
 Simeon (Simion) Dascălu 45, 497, 648, 715, 761
 Simionescu Paul 562
 Simionescu Ștefana 547, 567, 569, 570
 Simonescu Dan 33, 35, 47, 48, 77, 314, 316, 320, 323, 324, 364, 366, 369, 412, 771
 Simonopetra, mănăstire 109, 271, 305
 Sinai, mănăstire 224, 255; v. și Muntele Sinai, Sfânta Ecaterina
 Sinan aga aduce steagul de învestitură pentru Bogdan Lăpușeanu 694
 Sinan pașa; v. Kodja Sinan pașa
 Sinigalia Tereza 557, 587, 598, 611
 Sion George 9
 Siret, apă 485, 502, 512, 532, 533, 536, 537, 669, 674, 765, 769
 Siret, târg 416–418, 426, 431, 443, 444, 449, 450, 492, 531
 Siria 9, 254, 258, 282, 283, 588, 598, 630, 653, 682, 701, 708
 Siruni H. Dj. 680, 682, 685, 686, 692, 700, 709, 711, 713, 715, 721–723, 736, 762, 773, 787, 791, 793, 794, 798, 799
 Sivori Franco 258, 277, 279, 282–300
 Sixt IV, papă 117
 Sixt V, papă 296, 297, 755
 Skender, pașa de Silistra 397, 399
 Slatina (Buzăului, Sărata Monteoru) 22, 151, 157, 185, 188, 191
 Slatina, județul Olt 151, 172, 173, 181, 189
 Slatina, mănăstire din Moldova 682, 689, 690, 692
 Slănic, apă 191
 Slimnic, localitate 135
 Slobozia Ciorăști 262
 Slovacia 297, 327, 389, 396, 423, 463, 645, 703, 729
 Slovenia 397
 Smederevo 145
 Smeu Georgeta 60
 Snagov, mănăstire 97, 118, 127, 303
 Sniatyn 350, 435, 473, 485, 488, 524, 532, 658, 670, 675, 678, 679, 734, 741
 Sobieski Jan 439, 440
 Socino Leb 639
 Socol, stolnicul, vornicul din Răzvad 233–235, 240, 244, 261
 Sofia, în Bulgaria 324, 676, 685
 Sofia (Soñka), regină a Poloniei 477, 483, 484, 497, 523
 Sököllu Mehmed, mare vizir 259, 285, 694, 698, 703, 709, 718, 726, 729, 730
 Solca, mănăstire 447; sat 574
 Solnoc-Dăbâca 421
 Solnocul Interior, comitat 800
 Solomon Aschenazi, zis Tedeschi (Germanul) 754
 Someș, râu 234, 420, 422
 Somlyó (Somlio), cetate de la Șimleu Silvaniei 234, 391, 423
 Sommer Johann (Johannes Sommer Pimensis) 626–629, 631–633, 635, 637, 641–643, 648, 649, 651, 652, 654–660, 662–674, 677, 680, 683, 686
 Sonmegg 324
 Sora, sora lui Ștefan cel Mare 535
 Soranzo G., bail venețian la Poartă 246, 247
 Soroca, cetate 571, 620, 712, 715, 717, 760
 Soveja Maria 320

INDICE

Spancioc Drăghici, de la Bakota, în Podolia, apoi mare vornic 620, 663, 671–673, 677–681, 719
 Spania 201, 206, 285, 300, 637, 660, 732, 761
 Sperka Jerzy 437
 Spieralski Zdzisław 617, 619, 620, 624
 Spinei Victor 413, 414, 437, 452, 454, 458
 Spinișor, localitate 184
 Spontoni Ciro 386
 Srebrenica, localitate 116
 Staico, fiul lui Vintilă mare vornic din Cornățeni 228
 Staico, mare vornic din Șintești 210
 Stan Popa, boier al lui Radu Paisie 221
 Stan, spătarul din Corbi 309
 Stana, fiica doamnei Chiajna 253
 Stana, doamna lui Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr) 555, 556
 Stana, mama lui Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr) 553
 Stanca, doamna lui Mihai Viteazul 23, 27, 321, 330, 347, 364–368, 377–379, 381, 384, 385, 387, 388, 390, 780
 Stanca (Stana), mama lui Ștefan II 478, 481
 Stanca, văduva lui Aron vodă, recăsătorită cu Fabio Genga 778
 Stanciu al lui Benga (Benghe) 153, 242, 248
 Stanciu Benga cel Tânăr 266
 Stanciu cel Mare (Marele), pârcălab de Cetatea Albă 529, 530
 Stanciu din Glogova, cumnatul lui Basarab cel Tânăr Țepeluș 127
 Stanciu, fiul lui Mânzili de la Argeș 98, 102, 192, 194, 198
 Stanciu, fiul lui Toma banul din Pietroșani 207
 Stanciu Hotnog, boier al lui Petru III 495
 Stanciu logofăt, sluga banului Mihai (Viteazul) 310
 Stanciul, mare vistier al lui Laiotă Basarab 217, 218, 220
 „Stancul (= Danciul)” 103
 Stara Wieś, în Slovacia 463, 464
 Starenberg, în Bavaria 743
 Stavrinis 354, 386
 Stănești, județul Vâlcea, mănăstire 207, 209, 210, 367; localitate 212
 Stănilă, vornicul din Pietroșani 244
 Stăvârș Ion 30, 116
 Stăncești, sat lângă Botoșani 563
 Stelea, biserică 27
 Stepan jupan, mare ban (din Cioroiași) 257, 271
 Stepan, mare portar 249
 Stețco jupan, nepotul de soră al lui Roman I 461
 Stiria 397
 Stoenesti 142, 793
 Stoianović Ljubomir 80
 Stoica Dobromir 210, 222
 Stoica logofătul 153
 Stoica, trimisul lui Mihnea Turcitul 302
 Stoicescu Nicolae 42, 67, 69, 77, 83, 88, 96, 98, 99, 101–103, 105, 107, 108, 112–114, 116, 117, 151, 155, 157, 159, 161, 163, 166–168, 170–175, 186, 196, 199, 209, 212, 213, 218, 228, 248, 257, 268, 272, 286, 294, 297, 318, 320, 322, 365, 394, 503, 529, 558, 613, 629, 633, 737, 742, 785
 Stoide Const. A. 89, 93–96, 102, 104, 109–114, 234, 237, 597, 598, 619, 620, 641, 705, 728–730, 732
 Storck Carol, sculptor 131, 359
 Storjineț pe Siret 502
 Stoy Manfred 351, 657
 Strațimир, țar de Vidin 421
 Strâmba, localitate lângă Ionești 263
 Strich Johann 84
 Stroe, mare paharnic, mare ban din Florești (Pribeagul) 207, 209, 210, 214, 216, 217, 219, 221
 Stroe, spătar din Orboești 189, 194, 210
 Stroici Luca (Lupu) 741, 744, 745
 Strölle Cyrill, avocatul lui Petru Șchiopul 745
 Strykowski Matei (Maciej) 114, 264, 267, 268, 479, 482, 483, 487, 516, 517, 707
 Studenița, județul Romanați 388
 Sturdza (Stourdza) Alexandru Al. 54, 55
 Sturza Ioan „hatman” 612–614
 Sturza Mihai Dim. 205
 Sturza Mihail 49, 51
 Suceava 85, 122, 125, 328, 344–347, 350, 360, 364, 380, 395, 450, 452, 453, 457,

INDICE

461–463, 475, 477, 478, 480, 482, 485, 487, 490–492, 494, 499–503, 505, 507, 511, 515, 516, 518, 522, 525–527, 530–533, 535–538, 542, 543, 547–549, 554, 560, 561, 564, 565, 567, 570, 571, 573, 574, 577, 579, 580, 584, 585, 592, 594, 595, 597, 602–604, 610, 613, 614, 620, 622, 623, 626, 627, 629, 650, 651, 663–665, 667, 669, 670, 672–675, 683, 710, 720, 722, 746, 772, 785, 797, 798, 800; ținut, județ 489, 537

Suciu I.D. 250

Suciu Ștefan 93, 215

Suedia 342, 638

Suleiman Hadâmbul 112, 517

Suleiman Magnificul (Kanunî = Legislatorul, Suleiman I) 22, 25, 149, 152, 160, 169, 170, 174, 180, 187, 190, 193, 209, 220–222, 224, 226, 227, 235, 237, 239, 241, 243, 251, 259, 281, 282, 559, 562–564, 566, 567, 570–573, 575, 578, 580, 582, 584, 585, 586, 592, 593, 595, 597, 598, 600, 601, 603, 607, 624, 626, 650, 653–655, 662, 668, 676, 679, 682, 683, 685, 702, 768, 791

Sultana, doamna lui Petru Cercel 283, 291, 299, 312

Supuru de Jos și de Sus 352

Suțu Mihai Constantin 46

Sviatoslav 57

Sýkora Ján 444, 445

Szafraniec P., staroste de Sieradz 483

Szamosközy Ștefan 25, 32, 297, 299, 300, 306, 311, 314, 320, 322–325, 333–335, 339, 354, 364, 367, 370, 371, 380, 382, 385, 387

Szamota Ștefan 205

Szalaházi T., episcop de Agria 171

Szászi Andrei, averea lui la Nicolae Pătrașcu 403–405

„Szechenyi F.” 48

Székely Maria Magdalena 533, 537, 559, 561, 583, 585, 586

Szekély Mihail de Kövend 334, 374, 378, 383

Székely Moise 328, 334, 339, 372, 386, 387, 389, 766

Szencz (Zempczj, Wartberg) 398

Szentgyörgy, la nord de Bratislava 403

Szentmártoni Coloman 640, 644, 648–650, 659, 666

Szeremy Ioan, husar ungur 628

Szuhai Ștefan, episcop de Agria 351, 370

Ș

Šabać, localitate din Bosnia 116

Şah ataman (hatman) al cazacilor zaporojeni 711, 715, 716, 721–723

Şehabeddin bei 93

Şelimbăr 244, 332, 333, 349, 371

Şendrea N. 757

Şendrea portar, cumnatul lui Ștefan cel Mare 535

Şerban Constantin 36

Şerban din Izvorani 12, 199, **208–212**, 213, 214, 219, 224

Şerbănescu Nicolae 83, 358, 360–362

Şerpătești, sat la sud de București 248

Şimanschi Leon 31, 63, 104, 467, 480, 485, 486, 490, 491, 494, 495, 499, 500–502, 505, 506, 514, 519, 521–524, 529, 531, 534–537, 541, 558–560, 705

Şimleu Silvaniei 234

Şincai Gheorghe 39, 61, 136, 182, 223, 231, 355, 367, 449, 728

Şintești 210

Şipote pe Miletin, curte boierească 613–615, 622

Şiștov 157

Şitoaia 209

Şlapac Mariana 505

Şomuzul Mocirlos (Mic), afluent al Siretului 533, 537

Şovârcu, sat 387

Ștefan 12; v. Ștefan Răzvan

Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul 311, 737

Ștefan Burdușca 35; v. Gheorghe Ștefan

Ștefan cel Mare (cel Bun) 8, 13, 22, 23, 25, 31–33, 35, 103, 105, 107–113, 115–117, 120–125, 128, 359, 412, 417, 423, 431, 440, 445, 448, 453–457, 459, 463, 465, 467, 469, 470, 473–477, 479, 480, 482,

INDICE

489, 491–493, 495, 496, 498, 500, 502, 504, 506, 512–515, 518–520, 522–525, 529–534, **535–545**, 546–550, 552, 555, 556, 559–562, 568–570, 575–578, 617, 622, 623, 625, 656, 661, 662, 675, 688, 689, 693, 700, 703, 732, 771, 781

Ștefan cel Tânăr v. Ștefăniță

Ștefan, fiul lui Bogdan I 431–434, 436, 438–440, 442, 443, 447–449, 461

Ștefan, fiul comitelui cuman Parabuch 68

Ștefan, fiul lui Iuga 427–430

Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul 337, 465, 740, **746–750**

Ștefan, fiul lui Ștefan I 467

Ștefan, fratele lui Balc 420, 424, 425, 437

Ștefan Lăcustă 32, 475, 476, 549, 565, 566, **567–574**, 577, 578, 580, 581, 584, 586, 607, 726

Ștefan, nepotul de fiu al lui Bogdan I 433–442, 447–449, 461

Ștefan, nepotul lui Dragoș din Bedeu 414

Ștefan Olahul, tatăl lui Nicolae Olahul 136

Ștefan Petriceicu 450

Ștefan Rareș (Ștefan cel Tânăr, Ștefăniță) 32, 589, 592, 595, 596, **599–612**, 613, 617–619, 621, 623

Ștefan Răzvan 12, 770, 773–776, **781–800**

Ștefan Românul, genealogie fantezistă 425

Ștefan Surdul 32, 34, 305, 307, **309–311**, 313, 314, 706, 759, 774

Ștefan și Petru, voievozi în Țara Șipenițului 57

Ștefan Ungurul, cu urmaș în herbul Drag-Sas din Polonia 425

Ștefan I (Stețco) 62, 421, 433, 437, 438, 459, **460–465**, 466–468, 472

Ștefan II (Stețco jupan) 33, 62, 478–480, **481–484**, **486–496**, 497–502, 504, 513, 514

Ștefan Tomșa I 202, 451, 662–665, 667–669, **671–681**, 682–686, 719, 735, 737, 788

Ștefan Tomșa II 35, 396, 773

Ștefănescu Laurențiu 69

Ștefănescu Paul 240, 356, 504, 540, 548, 556, 687, 690

Ștefănescu Ștefan 59, 64, 100, 135, 161, 175, 180, 184–186, 188, 199, 209, 211, 336

Ștefănești pe Prut 483, 650, 697, 772, 793

Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr) 154, 155, 170, 175, 411, 515, 542, 551, **553–557**, 559–561, 618, 674, 675, 700, 701, 714, 756

Ștefeni pe Neajlov 155

Ștefulescu Alexandru 30

Știbor de Știborich (Sciborzyć), voievod al Transilvaniei 82, 83

Știrbei Barbu 182

Ștrempel Gabriel 38, 416, 418, 420, 561, 755

Świdrigiełło (Świdrigaillo, Svitrigailas), mare cneaz al Lituaniei 468, 469, 474, 479, 482

T

Tabăra pe Prut 792

Tabla Bujii 180

Tador ceașnicul lui Petru III 494

Tafrali O. 330, 341

Tagy, curtea lui Ștefan Báthory de Ecsed 742

Talducci Filippo 719

Tallenburg, locul unde e închis Petru Cazacul 761

Tappe Eric D. 10, 104, 106, 285, 290, 294, 296, 297, 311, 630, 660, 667, 676, 678–680, 684, 686, 756, 759

Taranowski Andrei, sol polon 267, 348, 378, 379, 761–763, 776, 786

Taras, cnezat, „țară”, în Maramureș 422

Tarło Jan, stegar de Liov 696

Tarło Stanisław 620, 622

Tarnowski Jan, hatman polon 563, 564, 573

Tarusa, feudă a lui Bogdan Lăpușneanu în Rusia 699

Tatomir, nepotul de soră al fiilor lui Sas 421

Tatul ban 167

Tatul logofăt al lui Alexandru II Mircea 262

Tălmăciu 165, 244, 371, 587

Tămășani pe Siret 512, 513, 527

Tășnad 333

Tăutu Aloysius L. 450

Tăutu Ioan logofăt 580

Tăutu Pătrașco 580

Tâmpa 210, 240, 267

Tânganu, mănăstire 115

INDICE

Târgoviște 8, 27, 43, 87, 89–91, 93, 96–100, 102, 115, 116, 123, 127, 128, 130, 132, 141, 143, 145, 148, 151, 154, 155, 158, 163–166, 170, 173–175, 183, 188, 189, 192, 194, 195, 197, 198, 207, 217, 219, 220, 232, 236, 242, 295, 296, 302, 304, 329, 330, 346, 347, 355, 356, 362, 365, 368, 370, 376, 381, 383, 392, 395, 399, 406, 795
 Târgu de Floci 262, 263
 Târgu Frumos 508
 Târgu Lăpuș 800
 Târgu Mureș 364
 Târgu Neamț 328, 350, 487, 494, 528
 Târgu Secuiesc 7, 180, 344, 345
 Târnovo 52, 78, 205, 384
 Târșor (Târgșor) 99; mănăstire 375
 Tecuci 254, 485; ținut 535
 Țeczyński (din Țeczyn) Alexandru 434, 441
 Țeczyński (din Țeczyn) Nawoj 434, 441
 Țękowski Jan 451, 456, 458, 461, 471
 Teiu, comună, județul Dâmbovița 217
 Teleajen, cetate 110; drum 328, apă 395
 Teleorman 156
 Teliu (Gura Teleajenului) 180, 328, 342, 382
 Temir Kutlug 464
 Temriuk Piatigoreț hatmanul cazacilor nizovi 697
 Teoctist, stareț de Neamț, mitropolit al Moldovei 493, 538
 Teoctist II, mitropolit al Moldovei 554
 Teodor banul, dregător al lui Mircea Ciobanul 249
 Teodora, fiica Elenei Cherepovici 250
 Teodora (Tudora, Theofana călugărița), mama lui Mihai Viteazul din familia Cantacuzinilor 81, 319, 388, 390, 391
 Teodorescu Elena 75
 Teodoru Horia 81
 Teodosie banul din Periș 228, 229
 Teodosie (Theodosie), fiul lui Neagoe Basarab 139, 144, **147–150**, 151–154, 186, 198
 Teofan mitropolitul 732
 Tesalia 300, 365, 375
 Tețcani 792
 Deutsch Joseph 728
 Theoctist, mitropolit 31
 Theodorescu Răzvan 77, 475, 476, 575
 Theodosia (Theodosiopolis, Erzurum) în Anatolia 282
 Thocomer (Tohomer, Tocomerius, Tugomir, Tihomir), tatăl lui Basarab I 52, 57–59, 68, 69
 Thomory Nicolae, castelan de Făgăraș 165, 168
 Thomory Ștefan, vicevoievod transilvan 159, 165, 167
 Thormay N., castelanul Făgărașului 150
 Thou Jacques Auguste de 651
 Thuroczy Johann 79, 97, 463
 Thuroczy N. 142
 Thurzó G., palatin al Ungariei 392, 396
 Thurzó Stanislav, palatin al Ungariei 403
 Tighina (Bender = Poartă) 263, 571, 573, 578, 600, 679, 705, 726, 766, 774, 776, 786, 791
 Timiș 210
 Timișoara 130, 132, 276, 430, 616, 618
 Tirnavia (Trnava, Sâmbăta Mare) 351, 389, 390, 392, 396, 398, 399, 401, 403
 Tirol 396, 742, 743, 747–751
 Tisa 351, 397, 414, 418, 420, 422
 Tisău, județul Buzău 278
 Tismana, mănăstire 30, 71, 74, 76–78
 Toader, fratele (?) dinspre mamă al lui Petru Rareș 559
 Toader staroste de Hotin, la Bakota 620
 Tocilescu Grigore G. 53, 61, 99, 107, 114–116, 120–124, 126, 127, 130, 133, 137–139, 147–149, 152, 157, 161–163, 165, 166, 170, 171, 175, 177, 179–181, 184, 193, 210, 215, 220, 229, 239, 244, 356, 358, 359
 Toderașcu Ion 380, 558, 560
 Todîța Damian 365–367, 371, 374, 380, 388, 389, 392–394, 402
 Tofana, fiica lui Alexandru Lăpușneanu 764
 Tohanul (Vechi) 232
 Tohtamâș han 464
 Tokay 351, 352
 Tolnay Mihail, comandantul gărzii ungurești a lui Aron vodă 775, 781, 785, 786, 788
 Toma armașul lui Petru cel Tânăr 248

INDICE

Toma banul din Pietroșani 196–198, 207, 213, 214
 Toma fost mare logofăt, sol în Polonia 573
 Tomicki P., vicecancelar polon 554
 Tomole Ion 353–354
 Tomșa, v. Ștefan Tomșa I
 Tonk Al. 192
 Torino 286
 Toruń 451
 Topor, herb al familiei Țeczynski 434
 Toscana 351, 371, 373, 780, 789, 795
 Tracia (Thrace) 204, 205
 Transilvania 5, 6, 10, 12, 19–21, 27, 28, 38, 45, 82, 92, 93, 95, 99, 103, 106, 107, 110, 111, 113, 114, 116, 119–123, 125, 127, 134, 135, 137, 138, 149–151, 153, 155, 156, 158, 165, 167, 171, 180, 183, 184, 191, 194, 196, 197, 201, 206, 207, 211, 214, 216, 217, 221, 222, 225, 227, 229–231, 233, 234, 244, 247–250, 261, 262, 264, 266, 276, 283, 284, 291, 295, 296, 299, 300, 313, 314, 316, 317, 322, 328–345, 347–355, 357, 367, 368, 370–372, 376, 379, 381–383, 385, 386, 388–394, 397–399, 401, 405, 406, 414, 423, 462, 494, 495, 500, 502, 505–507, 510, 515, 525–527, 529, 536, 541, 555, 564–566, 568, 581, 583, 585, 589, 594, 596, 605, 606, 608, 611, 618, 619, 625, 626, 628, 639, 642–644, 646, 649, 650, 658, 664, 667, 669, 670, 682, 693, 697, 716, 722, 723, 728, 729, 731, 733, 734, 741, 742, 751, 758, 759, 769, 773, 775–780, 785–789, 794, 798, 800
 Trapezunt (Trabzon) 176, 282
 Trausch Joseph 227
 Trebowla (Terebulea) 616–618, 620, 623
 Trento 743
 Tricala, în Tesalia 759
 Tricolici, vornic 122
 Trient, în Italia 743
 Trifu Hamza 601, 606
 Tripoli, în Siria 283
 Tripoli (Tarabuz) în Tunis 9, 279, 280, 292, 294
 Trohani George 309
 Trostburg, în Bavaria 743
 Troțuș (Târgu Troțuș) 344, 345, 534, 793
 Troțușan Gavril logofăt 564, 572, 574, 575, 579, 583, 584
 Tudor D. 626
 Tudor logofătul din Drăgoești 196–198, 207, 210, 212, 214
 Tudor logofătul, fiul lui Radu mare logofătul din Drăgoești 242, 261
 Tudor postelnicul lui Ștefan cel Mare 540
 Tulcea 765, 766
 Tulln, lângă Viena 742
 Tunis 9, 279, v. și Tripoli, în Africa de Nord
 Tunusli frații, editori 44
 Turcia 213, 230, 237, 280, 292, 436, 454, 458, 463, 475, 702, v. și Poartă, Înalta Poartă, Imperiul otoman
 Turcu Constantin 345, 347, 348
 Turda (Câmpia Turdei) 317, 340, 341, 353–357, 362, 384, 386, 566
 Turda-Călărași, drum 357
 Turdeanu Emil 80
 Turnu (Măgurele) 188, 214, 216, v. și Nicopolul Mic, Vadul Nicopolului
 Turnu Roșu 92, 165, 249, 329
 Turnu Severin 42, 49, 308, 367, v. și Severin
 Turowski J. 113, 436, 456, 479, 504, 516, 522, 526, 622, 640, 714, 722, 728, 764, 783
 Turturea paharnic (postelnic) din Glina 355–357, 362, 363
 Tutova ținut 485
 Tworzyjanski, comandant polon în Moldova 797
 Tyșmienica, în Pocuția 346

T

Țamblac Ioan 117
 Țara Arăpească 258, 259, 708, v. Orientul Apropiat
 Țara Ardealului 332, 336, 346, 376 v. Ardeal, Transilvania
 Țara Bârsei 72, 86, 88, 156, 158, 166, 167, 182, 230, 232, 233, 236, 248, 328, 333, 341, 350, 383, 487, 526, 536, 766, 785
 Țara Cărvunei 22, 57

INDICE

Țara de Jos (în Țara Românească) 47; (în Moldova) 265, 532, 533, 536, 557, 579, 583, 651, 656, 684, 686, 693, 757
Țara de Sus (în Moldova) 628, 629, 651
Țara Făgărașului 19, 70, 92, 113, 333, v. și Făgăraș
Țara Lăpușului 800
Țara Leșească 529, 640, 696; v. Polonia
Țara lui Basarab 70, v. Basarabia
Țara Maramureșului 413, 418, 421, 422, 428
Țara Muntenească 125, 155, 377, 378, v. Țara Românească
Țara Nemțească 356, 407, 742
Țara Oltului 92, 485, 535, v. Făgăraș, Țara Făgărașului
Țara Românească *passim*
Țara Șepenițului (Șipenițului) 57, 431, 434, 435, 437, 449, 461, 473, 488, 489, 501, 644
Țara Transilvaniei 348, v. Ardeal, Transilvania
Țara Turcească 212, v. Turcia, Poarta (otomană), Înalta Poartă, Imperiul otoman
Țara Ungurească (Transilvania) 46, 123, 216, 233, 266, 780, v. și Transilvania
Țarigrad 149, 199, 211, 212, 239, 250, 256, 269, 306, 593, 758, 782, v. și Constantinopol, Istanbul
Țările Române 6, 20, 21, 24, 25, 27, 146, 257, 280, 331, 393, 454, 474, 475, 485, 496, 506, 542, 568, 572, 592, 595, 620, 632, 633, 643, 645, 657, 697, 712, 714, 721, 771, 791, 799
Țepeluș (Țăpăluș) v. Basarab cel Tânăr
Țepeluș
Țețina, cetate 450, 488, 489, 501, 502, 505
Țigară Zotu, ginerele lui Petru Șchiopul 748
Țuțora pe Prut, lângă Iași 609–611, 794, 796

U

Ubicini A., 51, 205
Ucraina 33, 596, 661, 713, 714, 726
Udriște din Mărgineni 113
Udriște visterul din Mărgineni 213, 228, 229
Ugocea, comitat 420, 421, cetate 422
Ujváros (Orașul Nou), cartier al orașului Győr 405

Ulea Sorin 605
Ulm 638
Ulugi Ali, capudan pașa 279
Ungaria 19, 21, 25, 26, 38, 53, 67, 68, 73, 74, 76, 80, 82, 83, 87, 93, 95, 98, 99, 104, 112, 116, 120, 121, 123, 126, 130, 132, 134, 138, 147, 148, 151, 159, 161, 167, 168, 171, 172, 176, 177, 188, 192, 194, 196, 204, 229, 234, 284, 295, 297, 332, 334, 337, 338, 340, 351, 352, 363, 368, 370, 374, 389, 390, 396, 398, 399, 402, 406, 413, 419–422, 424, 425, 429, 430, 434, 436, 440, 444, 449, 453, 458, 462, 463, 475, 489, 490, 492, 505–507, 515, 518, 539–541, 549, 553, 566, 568, 578, 606, 608, 618, 638, 645–648, 650, 653, 656, 678, 699, 715, 729, 733, 735, 742, 751, 777, 798
Ungnad David de Sor.megg 273, 324, 366, 374, 378, 384
Ungrovlahia 19, 27, 46, 115, 123, 137, 160, 165, 175, 233, 250, 271, 272, 275, 304, v. și Țara Românească
Unguraș 422
Ungvár (Užgorod) 650
Uniev, în Polonia 744
Uniunea polono-lituană (Republica) 20, 342, 343, 440, 478, 563, 617, 639, 714, 771, 791
Unrest Iacob 111, 113
Urban V papă 444
Ureche Grigore 31, 35, 45, 51, 52, 108, 130, 145, 149, 254, 270, 313, 411, 414, 415, 418, 426, 433, 434, 437, 438, 447, 457, 458, 466, 469, 472, 474, 478–481, 483, 486, 490, 493, 497, 502, 504–508, 510, 512, 513, 515, 518, 523, 527, 529, 531, 533, 534, 538, 539, 542–544, 548–551, 553–555, 558–562, 570, 571, 574, 576, 577, 579, 582–586, 588, 589, 591–593, 596–598, 602, 603, 605, 608, 610, 611, 613–615, 618, 622, 626, 628–630, 640, 645, 648, 651, 652, 654, 658, 659, 663, 666, 668, 672–675, 677, 678, 683, 685–690, 694–697, 699, 702, 706, 711, 712, 714–716, 721, 722, 724, 725, 727,

INDICE

729, 733, 735, 736, 739–741, 753, 755–761, 764, 771, 773, 775
Ureche Nestor 740, 741, 758, 760, 762, 764, 769
Urechia V.A. 47, 359
Urmény, în comitatul Bratislava 403
Urseni, județul Gorj 212
Ursu Horia I. 268, 553, 555
Ursu I. 107, 120, 123, 180, 182, 518, 540, 541, 546, 548, 562
Ursu N.A. 33, 443, 447
Ursu Viorica 352
Urziceni 175
Uście, pe malul Nistrului 792
Ushorod (Ungvár) 397

V

Vác, episcop de ~ 570
Vad, episcop de ~ 583; mănăstire 800
Vadul lui Isac pe Prut 558
„Vadul Nicopolei“ (Nicopolului) 214, 216, 217, 219, v. Turnu (Măgurele)
Vaida Gamaliil 81
Vaillant J.A. 51, 204
Valahia (Valachia, Vlachia, Valachie, Țara Românească) 20, 21, 38, 45, 47, 49, 50, 71, 101, 111, 174, 195, 222, 227, 241, 269, 280, 301, 344, 369, 377, 394, 427, 617, 709, 750, 757, 761, 788, 798
Valahia (Mică, Moldova) 427, 434, 449, 473, 569, 661, 715
Valea Mozacului 217
Valea Troțușului 344
Valentin Radu 93, 96
Vallarga Mărioara 271, 275, 303
Valois 204, 206, 284, 703–705
Vama Buzăului 328, 332
Varlam, mitropolit la 1536 207
Varna 22, 490, 492
Varșovia 379, 395, 535, 696, 697, 703, 717, 735, 797
Vartic Petru, hatmanul lui Petru Rareș 562, 572, 573, 581, 589, 593
Vasa Sigismund III 326, 342, 343, 348, 372, 379, 742, 748, 762, 766, 778, 791, 799

Vasari G., secretar al episcopului de Camenița 692
Vasile de Ostrog, cneaz 318
Vasile Bălțatu, ginerele lui Alexandru Lăpușeanu 711, 724
Vasile Lupu 63
Vasile Pascu 356
Vasilescu Alexandru A. 41–43, 45, 85–88, 91, 92, 361, 364, 369
Vasilisa, fiica lui Alexandru cel Bun 493, 498
Vaslui 104, 111–113, 121, 471, 485, 487, 488, 491, 492, 494, 517, 525, 526, 529, 531, 534, 771
Vatamaniuc D. 52
Vatican 241, 273, 282, 284, 286, 288, 391, 449, 635, 728, 729, 732
Vatra Dornei 650
Văcărescul Ianache (Ienăchiță) 46, 47
Văcărești, localitate lângă București 141
Vătămanu N. 75, 130, 131, 146, 150, 380, 539–541, 687
Vătășianu Virgil 146, 445, 465, 495–496, 542
Vâlcea, județ 127, 207, 209, 214, 367
Vâlcea pan, soțul văduvei lui Petru II al Margaretei (Mușata) 451, 473
Vâlsan logofătul Furcovic 188
Vâșnevăț (Căpriana) mănăstire 500
Vehse Karl Eduard 50
Veinstein Gilles 221–223, 225, 227
Velculescu Cătălina 40, 41
Veli aga, capugi bașa readuce în scaun pe Aron vodă 765, 766, 769, 770
Velica din Șitoaia, fiica lui Vintilă Florescu 209
Velica, urmașă a doamnei Chiajna 254, 302, 303, 778
Veliman Valeriu 10, 600, 601, 606, 624
Vendôme, conți de ~ 205
Veneția 21, 38, 104, 117, 135, 146, 200, 201, 260, 269–271, 274, 275, 277, 279, 285, 286, 297, 300, 303, 304, 307, 318–320, 391, 392, 402, 504, 540, 541, 549, 690, 694, 737, 743, 747, 748, 750, 761, 762
Venier Marco, bail venețian 784
Verancsics Anton 239, 565

INDICE

Verbia pe Jijia, lângă Dorohoi 345, 626–629, 631, 650, 651, 656
 Verbila, mănăstire, schit 218, 221
 Verecke (Vereczke), în Slovacia 647, 649
 Veress A. 39, 111, 112, 115–117, 121, 122, 124, 133, 134, 136, 138, 160, 161, 164, 167, 172, 175, 176, 178, 179, 182, 187, 188, 207, 220, 230–232, 234–236, 239, 242, 245–247, 249, 253, 267–269, 276, 278, 279, 281, 284–286, 290, 292, 294, 296, 297, 299, 300, 302, 304, 305, 313, 316, 320, 325, 329, 339, 344, 346–348, 350, 352, 363–365, 367, 368, 370–373, 381, 383–387, 389–397, 403–406, 541, 548, 565, 568, 572, 577, 579, 584, 596, 599, 602, 606–608, 611, 615, 624–627, 630, 633, 634, 637, 638, 647–649, 651–656, 658, 660, 662, 678, 684, 686, 687, 696–699, 702, 703, 713, 715–718, 721–723, 726, 730, 735, 737–743, 745–748, 750, 753, 758, 759, 765–767, 769, 770, 772, 774, 775, 777–779, 781, 785–796, 798–800
 Vericicani pe Siret, ținutul Botoșani 674
 Verona 743
 Veronese Alesandro, medic venețian 540
 Viadana Cesare, agent mantovez 778, 779
 Vicina 72, 419
 Vidin 52, 74, 142, 154, 166, 330, 350, 421, 430, 444
 Viena (Beci) 169, 180, 200, 233, 284, 297, 300, 303, 335, 344, 351, 352, 371, 380, 381, 385, 389–393, 395–398, 400, 402–405, 407, 439, 503, 568, 572, 578, 593, 599, 602, 606, 608, 611, 626, 644, 645, 654, 698, 729, 737, 742, 748, 761
 Vieroși, mănăstire 72, 73, 173, 263
 Vișoara, lupta de la ~ 178, 181, 182
 Villey Jean, mercenar al lui Depot vodă 631, 652, 656
 Vilna (Vilnius, Wilno) 477, 639, 641, 717, 720
 Vintilă (Pătrașcu, Draculina), fiul lui Pătrașcu cel Bun 51, 262, **264–267**, 268
 Vintilă Florescu 209
 Vintilă portarul 187, v. Vlad Vintilă
 Vintilă vornicul din Cornățeni 210, 212, 221, 228
 Vinț (Vințu de Jos), castel 159, 777–780
 Visconti Alfonso, nunțiu papal la Alba Iulia 479, 793
 Visconti Morando 780
 Vișa, legătura nelegitimă a lui Mihnea Turcitol 307
 Vișegrad 116
 Vișeu, vale 427
 Vișinescu Valentin 357
 Vîrtosu Emil 74, 80, 486, 552, 790
 Vlad Călugărul 152, 153, v. Vlad (Dragomir) Călugărul
 Vlad Călugărul (Petru, Pahomie) 119, 121, 123, 124, **125–126**, 127, **128–129**, 130, 134, 139, 162, 186, 264
 Vlad cel Tânăr, Vlăduț 47, 129, 135, 137, 138, **139–143**, 144, 145, 148, 150, 151, 153, 180, 183–186, 201
 Vlad Dracul 8, 11, 63, 87, 90, 91, **92–94**, 95, **96–97**, 99, 101–104, 106, 112–114, 120, 122, 123, 125, 254, 255, 262, 264, 283, 498, 504, 536, 707
 Vlad (Dragomir) Călugărul 7, 148, **150–152**, 153, 163, 199
 Vlad, fiul legitim al lui Vlad Țepeș 133, 134
 Vlad, fiul lui Miloș, fratele lui Alexandru II Mircea 254, 298, 302–304, 307, 778
 Vlad, fiul lui Petru Șchiopul 746
 Vlad, fiul lui Radu de la Afumați 172, 173, 176
 Vlad, fiul lui Tudor logofătul din Drăgoești 210
 Vlad, fratele lui Alexandru II Mircea 226
 Vlad, greșit pentru Radu Paisie 226
 Vlad Înecatul (cel Tânăr, Vlăduț) 176, 177, 180–182, **183–185**, 193, 199, 212, 247
 Vlad logofătul 187
 Vlad Țepeș (Dracula) 29–31, 43, 85, 94, 96, 99, **101–105**, 106, 108, 111–115, **115–118**, 119–121, 125, 132, 133, 188, 255, 470, 503, 532, 536, 707, 743, 751 799
 Vlad Vintilă de la Slatina 22, **185–192**, 193, 194
 Vlad voievod 7, v. Vlad (Dragomir) Călugărul

INDICE

Vlad voievod, fiul și asociatul lui Radu Paisie 213, 215, 221, 243, 244
 Vlad voievod, Vladula, fiul lui Vlad Călugărul 128, 129, 139
 Vlad vornicul lui Basarab cel Tânăr Țepeluș, pretendent 127
 Vlad I 50, 62, 63, 78–80, **82–84**
 Vladimir, în Volânia 662
 Vladislav, fiul lui Vladislav II 160
 Vladislav (viitorul Vladislav IV al Poloniei) 402
 Vladislav I (Vlaicu) 19, 21, 52, 67, 71, **73–75**, 77, 146, 430, 444, 445, 450
 Vladislav II **98–100**, 101–103, 108, 160, 192, 505
 Vladislav III 153, 159, **160–162**, 163, 166, **167–168**, 170, 171, **174–176**, 177, 179, 198
 Vladislav III, rege al Poloniei, v. Jagiełło Vladislav III
 (V)ladoglu 103, v. Vlad Țepeș
 Vlaicu v. Vladislav I
 Vlaicu clucerul din Cislău 278
 Vlaicu mare logofăt din Piscani 213, 214
 Vlaicu, pârcălab, fratele mamei lui Ștefan cel Mare 535, 536
 Vlaicu vistier din Rumcenii și Cislău 187
 Vlașca, județ 180, 183
 Vlăduț, 7, 150, v. Vlad (Dragomir) Călugărul
 Vlăduț 151, v. Vlad cel Tânăr
 Voica, doamna lui Mihnea cel Rău 26, 27, 135–138
 Voinescu II Ioan 50, 51
 Volânia 433
 Volovăț (Olhovăț, Olovăț), lângă localitatea Siret 411, 417, 418, 489, 531
 Völs, munte la Zimmerleichen 750
 Vorniceni, sat 792
 Vornicescu Nestor 545
 Voroneț, mănăstire 559, 603, 604, 606
 Vorskla, apă 464
 Vuia Romulus 412
 Vurper, reședință 159, 777

W

Walawski Valentin, polcovnic de cazaci poloni 332, 364, 371
 Walther Baltasar 313, 314, 316, 320, 323, 324, 366, 369, 773
 Warmia, episcop de ~ 332, 549
 Wasserburg, în Bavaria 743
 Weisenthurm la Tallenburg, unde e înmormântat Petru Cazacul 761
 Weiss Georg (Misen, Tysen Hannes) din Brașov, soțul mamei lui Iancu Sasul 728
 Weiss Mihail, jude și cronicar brașovean 391, 392, 777–779
 Weres N., sol brașovean 214
 Werner Carl 84
 Wey William 104
 Widogłowski Cristofor, comandant de pedestrim 620
 Wilamowski Iacob, sol polon 563
 Wilhelm V, duce al Bavariei 743
 Wiśniowiecki Dimitrie (Baida = Cântărețul) 32, 393, 451, 626, 647, 659–665, 668, 672–675, 678, 681–683, 711, 768
 Wiśniowiecki Ivan 662
 Wiśniowiecki Mihail Korybut 661
 Wiśniowiecki Teodor (Fiodor, Bogdan) 661, 662
 Witold (Vitautas), mare cneaz lituan 451, 458, 463, 471, 473, 474, 477
 Wittenberg, în Saxonia 637, 638, 640, 670, 673, 677
 Władarski Bronisław 55
 Włodek Matias, căpitanul Cameniței 607, 609, 619, 620
 Wolf Andreas 48
 Wolf Józef 452
 Wolley John, membru al parlamentului britanic 285
 Woynicz, localitate în Polonia 504
 Wrocław 444
 Wyrostek Ludwig 424, 425, 449

X

Xenopol A.D. 7, 53, 85, 123, 140, 186, 218, 228, 248, 331, 414, 415, 437, 466, 507,

INDICE

- 509, 514, 548, 568, 588, 605, 608, 629, 633, 643, 657, 659, 666, 700, 701, 706, 713, 733, 737, 754, 771
- Y**
- Yediculé, închisoarea Celor Șapte Turnuri 252, 259, 298, 305, 685
- Z**
- Zagori, canton în Epir 319
- Zaharia Ciprian 450
- Zaharia, clucerul lui Nicolae Pătrașcu 287
- Zaharia Dumitru 34
- Zaim Macarie 99, 248, 327
- Zalău 340, 352–354
- Zalmoxis 411
- Zamfira, prima soție a lui Vlad Vintilă 187
- Zamfirescu Dan 130, 133, 144, 174, 192, 315, 325, 336, 637, 771
- Zamosć 787
- Zamoyski Jan, cancelar, mare hatman 284, 318, 327–329, 331, 332, 340, 342–344, 346–350, 372, 373, 379, 383, 620, 699, 718, 732, 742, 749, 762–764, 772, 779, 783, 790, 792–797, 799
- Zamoyski Stanislav, vânător de Chełm 620
- Zane Mateo 761, 768
- Zante 38
- Zápolya Ioan 138, 155, 156, 158, 161, 165, 168–170, 213, 219, 555, 564–566, 585, 646
- Zápolya Ioan Sigismund 240, 242, 249–251, 254, 261, 284, 626, 629, 631, 634, 644, 649, 658, 665, 668, 670, 682, 684
- Zápolya Isabela, regina Ungariei 234, 235, 240, 244, 245, 248, 423, 587, 641, 644, 682
- Zaporoje 721; v. Pragurile Niprului
- Zavar, sat în comitatul Bratislava 403
- Zay Csömöri Francisc, comandant imperial al Ungariei Superioare 634, 648, 649, 658, 667
- Zăpârț (Băbdiu) 800
- Zărnești 388
- Zăvalul, județul Dolj 211
- Zbiera Ionașcu, mare vornic, pretendent domnesc 693
- Zborowski Cristofor, logodnicul surorii lui Bogdan Lăpușneanu 696, 697, 699, 726
- Zborowski Martin, castelanul Cracoviei 663
- Zborowski Samuel, pretendent domnesc în 1579 726, 733
- Zdroba Mircea 413, 427
- Zekely Wilhelm 218
- Zemle A., sculptor 359
- Zemplén, comitat 397
- Zeules (Vinogradov) 421
- Zimmerlechen, biserică și castel 749, 750
- Zimmermann Franz 84
- Zips (Scepus), ținut în Slovacia 364, 372, 396–398, 404, 643–646, 733
- Zografu, mănăstire de la Muntele Athos 215
- Zółkiewski Stanislav, hatman de câmp 331, 346, 762
- Zsitvatorok, pacea de la ~ 397
- Zub Al. 545
- Zvornik, localitate 116

CUPRINS

Introducere generală	5
Abrevieri	15
Domnia în Țara Românească și Moldova	19
Preocupări privind cronologiile domnilor din Țara Românească și Moldova de-a lungul vremilor	28
Dinastia Basarabilor din Țara Românească. Secolele XIV–XVI	65
Dinastiile Drăgoșeștilor și Bogdăneștilor din Moldova. Secolele XIV–XVI	409
Lista domnilor din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV–XVI	801
Țara Românească	801
Moldova	803
Sursele ilustrațiilor	807
Indice	809
Anexe: Planșe genealogice	
I ¹⁻⁴ . Basarabii	
II. Drăgoșeștii	
III ¹⁻³ . Bogdăneștii	

ANEXE

PLANȘE GENEALOGICE

BASARABII

1. Planșa I¹: Urmașii direcți ai lui Basarab I și ramura Dăneștilor
2. Planșa I²: Ramura Drăculeștilor de la Vlad Tepeș
3. Planșa I³: Ramura Drăculeștilor de la Vlad Călugărul și Radu cel Mare
4. Planșa I⁴: Ramura Drăculeștilor de la Vlad Călugărul, Mircea Ciobanu și Vlad cel Tânăr

DRĂGOȘEȘTII

5. Planșa II

BOGDĂNEȘTII

6. Planșa III¹: Urmașii direcți ai lui Bogdan I
7. Planșa III²: Ramurile lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare
8. Planșa III³: Ramura lui Bogdan III